

HIERONYMI PRADI ET IOANNIS BAPTISTAE VILLALPANDI

E SOCIETATE IESV

IN EZECHIELEM EXPLANATIONES

ET

Apparatus Vrbis, ac Templi Hierosolymitani.

COMMENTARIIS ET IMAGINIBVS ILLVSTRATVS

OPVS TRIBVS TOMIS DISTINCTVM

Quid vero singulis contineatur, quarta pagina indicabit

ROMAE
Superiorum permissu(?)
[illegible]

D. O. M

PHILIPPO. SECVNDO
HISPANIARVM
REGI
CATHOLICO
AMPLISSIMI. POST
HOMINVM. MEMORIAM
IMPERII. DOMINO
RELIGIONIS
PACIS. IVSTITIAE
PROPVGNATORI
BONARVMQVE. ARTIVM
PARENTI
OPTIMO
IOANNES. BAPTISTA
VILLALPANDVS. E
SOCIETATE
IESV
D.D

TOMO PRIMO

CONTINENTVR

EXPLANATIONES,

ET COMMENTARII

HIERONYMI PRADI

E Societate Iesu in priora sex, & viginti capita Ezechielis.

TOMO SECVNDO

EXPLANATIONES

IOANNIS BAPTISTAE

VILLALPANDI

EX EADEM SOCIETATE

in reliqua viginti duo eiusdem Ezechielis capita.

TOMO TERTIO

APPARATVS

VRBIS, AC TEMPLI

Hierosolymitani

Commentarijs, & Imaginibus illustratus

EIVSDEM

IOANNIS BAPTISTAE VILLALPANDI

studio tamen cum eodem

Hieronymo Prado

collato.

PHILIPPO SECVNDO
REGI CATHOLICO.

IOANNES BAPTISTA VILLALPANDVS.

S. P. D.

ANNVS eſt hic ſextus decimus, PHILIPPE REX MAXIME: cum ſumma me cupiditas tenet illius Templi formæ animo comprehendendæ: quod primum eſt à Salomone mortalium ſapientiſsimo, pæne incredibili artificio, ſplendore, magnificentia exædificatum. Nam in ſacris ac prophanis hiſtorijs tam multa, tam mira de illo narrantur; vt ea vel non dum plane percepta & cognita legentes facile rapiant in admirationem. Hoc me ſtudium vſque adeo per hoſce annos, quos dixi, ſemper incendit; vt nulli labori parcam, nullas vigilias recuſem, nulla itinera reformidem, nullas omnino curas, nullas moleſtias perhorreſcam: quibus mea quoque valetudo in extremum ſæpe eſt adducta diſcrimen; vt ea quæ Regiæ Tuæ Maieſtatis iuſſu habemus inſtituta, perficiantur, & quæ hac de re felicibus Tuis iſtius maturæ iam ætatis annis Deus immortalis pro ſua bonitate voluit Eccleſiæ patefieri; ea tandem aliquando in aſpectum hominum lucemque proferantur. Et quanquam Hieroſolymitani Templi deſcriptio iam erat aliquot ante annis abſoluta: vt eius tamen perfecta ratio redderetur; vniuerſum fuit Ezechielis vaticinium enucleandum: quod videlicet totum propemodum, vt cætera pæne omnia ſacra volumina, ad hoc Templum auguſtiſsimum, refertur: cum hoc maxime Templo Chri-

fti Dei noftri ac liberatoris imago pulcherrima,eiufque Ecclefiæ facrofanctæ,non adumbretur modo,fed fuis quafi coloribus exprimatur. Quo autem alacriore in eam rem ftudio à nobis incumbitur,maiorque hauritur ex illa cognitio; eo lux videtur afsidue clarior affulgere: qua quidem luce, noua fubinde myfteria Deique arcana confilia perfpiciantur, quæ huius Templi maieftate atque amplitudine continentur. Cuius enim ita mens iaceat humi depreffa; quin Dei fummam illam poteftatem, quoad mortali fas eft, magnitudinemque fufpiciat? dum Dauidem cernit humilem ouium paftorem repente ad regnum euectum, tot victorijs illuftratum, tot fpolijs hoftium locupletatum; vt ex ijs potifsimum ad vnius Templi ædificationem auri talenta centum & octo millia, argenti decies centena feptemdecimque millia legauerit? quæ fcilicet auri argentique talenta omnia ter millies ferme decies centena millia nummorum noftratium aureorum,in vnam fummam collecta,conficiunt. cui nimirum thefauro vix vllus par vfquam fit, aut ne vix quidem, poft homines natos, inuentus. Non eft, opinor, cur pluribus perfequar vel infinitam Dei in tanto ac tam præclaro opere architectando fapientiam, vel Salomonis in ædificando magnitudinem animi atque prudentiam, vel angeli in dimetiendo folertiam, vel Ezechielis prope diuinum in eius partibus defcribendis ingenium. Quæ cum ita fint; videtur tantæ molis opifex aperte fatis oftendere voluiffe,quis nam & quantus ille fit dominus;cui tanta domus non fatis ampla, neque fe fatis digna fit vifa: quam toties, miniftrorum culpa difturbarit,toties(quæ ipfius erat in fuos clementia) inftaurarit: quoad Chriftum IESVM, viuum Dei Templum excitauit: quod,Salomonis æde funditus euerfa, ftaret in æternitatem. Et quanquam erat prioris Templi fpecies litterarum facrarum grauifsimis confignata monimentis; in Ezechielis tamen obfcuritate nimis iam diu delitefcere videbatur. Iam vero Deus pro fua benignita-

gnitate ſingulari, Regiæ Tuæ auctoritate Maieſtatis, eius Templi formam,hac potiſsimum tempeſtate,voluit è tenebris erui,& in lucem, tot ſæculorum interuallo, prodire. Atque ipſe quidem per quem Reges regnant, opibus Te cumulauit ampliſsimis,victorijs inſignibus auxit,maximorum extulit acceſsione regnorum:cumque ab ortu ſolis ad occaſum, tui fines imperij proferantur, indeque rurſus in orbem cum Oriente continuati iungantur; Sol in tuo regno nunquam cernit occaſum. Verum (quod caput eſt) idem ſupremus omnium regum Rex tanta Te prudentia, conſilio, Chriſtianæ ſtudio religionis ornauit; vt cum ſis adhuc Dauidis pietatem, Salomonis celſitudinem animi ac ſapientiam imitatus,magnificentiſsimis Sancti Laurentij in Scoriali ac plane regijs ædibus extruendis; ſanctum iam Ezechielis ardorem zelumque imitareris: vt quæ is obſcuris verborum inuolucris obtexerat, quod ita illa tempora poſtularent; ea Tu iam, Deo ſic ſtatuente, qui Eccleſiam ſuam in dies magis ac magis illuſtrat, quaſi reiectis velis obſcuritatis, retegenda curares, & propalam ſtudioſis veritatis ac pijs mentibus proponenda. vt eo maior IESV Chriſto deferatur honor in terris; quo magis ſignificata veritas velut in typo ac deſcriptione quadam, tum in toto hoc ædificio auguſtiſsimi Templi, tum in eius partibus elucet. denique vt cœci peruicacia potius quam ignoratione Iudæi Templum aliud aliquando ſperare deſinant:cum illud hic adumbratum & promiſſum liceat intueri; niſi quis noctuarum inſtar conniuere vel claudere oculos velit: quod immenſum hunc ſplendorem Solis ferre non poſsit. Quæ me ſane omnia cum Daniele cogunt exclamare. Eſt Deus in cælo,reuelans myſteria,qui indicauit Tibi Rex.Quocirca,ſi quid in hoc libro veritati lucis affertur; Deo id totum, Rex optime,non nobis, referre debes acceptum. Mihi vero vtinam alias aliqua Tibi gratificandi offeratur occaſio. hoc enim opus, ſi vere loqui volumus,iam Tibi dicare vix liceat: quod

certe si meum esset; sane quam pro eo ac debeo, Tibi libentissime vltro deferrem. at opus iam tuum donare Tibi prope ridiculum videatur: præsertim cum ipse me quicquid sum, si quid tamen sum, totum tuum esse confitear: quippe quem iam inde à puero tuendum pro summa tua humanitate susceperis, & ingenuis disciplinis instituendum curaueris: sine quarum adminiculis hoc opus nequaquam confici potuisset. Opus igitur tuum Tibique multis nominibus debitum Te dominum, patronum, parentem libenter agnoscit: quod iussu tuo, prope ab initio, susceptum, tua auctoritate comprobatum, tua item commendatione creuit, tua liberalitate ac munificentia modo excisum excusumque prodire audet: tuo denique Regio patrocinio & maximo, omnes omnium aduersariorum impetus propulsabit. Vale. Romæ. Kalendis Martij. Anno à CHRISTO nato Millesimo Quingentesimo nonagesimo sexto.

IOANNES BAPTISTA VILLALPANDVS LECTORI·

S. P. D.

QVemadmodum architecturæ peritis, pie Lector, ipsa augustarum ædium facies obiecta cæterarum quoque ædificij partium videtur & ornamentorum quasi speciem quandam proponere: qua perspecta, de toto ædificij genere ab ijs iudicari facile queat: ita in operis fronte, quod spectandum omnibus exponitur, præfari scriptor quid adferat, quæque suscepti laboris consilijque ratio fuerit, merito consueuit. Solennem itaque morem, EZECHIELEM *explanaturus seruandum duxi & προλεγομένων instar, quæ ad rem potissimum pertinere videantur, quæque cognouisse non pigeat, discutienda: cætera enim, de sacra scriptura prophetarumque nominibus, collega laborumque socius Hieronymus Pradus de more præfatus, nobis vita abiens, tanquam in cursu lampada tradidit. Quamobrem non necesse habeo Prophetæ lectionem commendare: quod tanta sit eius auctoritas cum reliqua sacræ scripturæ auctoritate coniuncta; vt qui beatum esse dixit in lege Domini meditantem; idem eo æquius de* EZECHIELE *dixisse videatur, quo obscurior ac difficilior ad intelligendum, doctorem magis lumenque desiderat. Primum itaque de* EZECHIELE *pauca, nominis inquam vim ac notionem, ætatem, visa, virtutes breuiter attingam pro viribus: neque enim ea me pro dignitate tractare posse confido. Deinde, quid præstitum sit à nobis in Propheta illustrando, hac ingenij nostri mediocritate vel tenuitate potius: quibusque freti præsidijs tam arduam prouinciam Vatis in primis obscurissimi & à paucis explicati, Vrbis denique ac Templi Hierosolymitani typum edendi (quod Ecclesiæ suæ Deus bene vertat) simus aggressi. Primum igitur quem locum aut quem dignitatis gradum inter maiores, quos vocant, prophetas sibi iure deposcat* EZECHIEL; *non est nostrum credo statuere. iudicet, qui spirituum ponderator est Dominus.*

Nobis hoc tantum concedi facile posse existimaui, vt quæ Isaiæ prophetarum Principi summa laus optimo iure tribuitur, eam non immerito EZECHIELI *quoque eiusdem assecle tribui posse demonstremus. Ille enim non propheta solum, sed & Euangelista & Apostolus à grauissimo sanctissimoque viro Hieronymo nuncupatur: cum quod ab Apostolo Paulo & ab ipso Isaia, omnes Diuini verbi præcones, hoc tam illustri nomine dignantur, dum exclamando dicitur: Quam speciosi pedes euangelizantium pacem euangelizantium bona: tum vero quod ea, quæ is de Christo prædixit, ita proponit ob oculos vt præteritarum rerum euangelicam historiam contexere potius, quam futura nunciare videatur. Ergo ad conuincendos obstinatos Hebræorum animos eiusdem prophetæ testimonia Dominus vsurpauit. Quæ quidem præclara tum Apostoli tum Euangelistæ cognomina, quis non intelligat in* EZECHIELEM *quoque aptissime conuenire, euangelizantem videlicet pacem, euangelizantem bona? dum ait: Quando congregauero domum Israel de populis, in quibus dispersi sunt: sanctificabor in eis coram gentibus: & habitabunt in terra sua, quam dedi seruo meo Iacob: & habitabunt in ea securi. & quæ sequuntur. & alibi: Ecce ego assumam filios Israel de medio nationum, ad quas abierunt, & congregabo eos vndique et adducam eos ad domum suam. Deinde multa pollicitus bona, subiungit: Et saluos eos faciam de vniuersis sedibus, in quibus peccauerunt, & emundabo eos: et erunt mihi populus, & ego ero eis Deus, & seruus meus Dauid Rex super eos, & pastor vnus erit omnium eorum. Quo sane respexisse crediderim Dominum dum ait: ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός: Ego sum pastor bonus: ac si diceret, ille pastor ab* EZECHIELE *promissus, & Dauidis nomine consignatus. Vt eo testimonio Christus non ad conuincendos Iudæos tantum, sed etiam ad confirmandos Apostolos & ad erigendos omnium credentium animos vsus esse videatur. Quin-*

etiam Apostoli nomine insignitur Vates, cui à Domino sæpe filij hominis ἐξαποστέλλω ἐγώ σε, mitto ego te. & iterum: Vade ad domum Israel. Illustris itaque Isaias, qui de Christo multa prædixit, qui videlicet est finis legis & prophetarum. Illustris quoque EZECHIEL, *qui de eodem Christo eiusque Ecclesia non pauca persequitur hoc tamen inter se distant, quod ille aperto sermone disertisque verbis etiam difficilia creditu litteris consignauit; hic vero contra sacris veluti hieroglyficorum arcanis obsignauit: ita vt ea ne intueri quidem vlli fas sit, præter eos, quos Christus illa oratione compellat: Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, cæteris autem in parabolis: vt videntes non videant, & audientes non intelligant. vt tanto iucundius, maioreque cum fructu à fidelibus intellecta degustarentur, quo essent quæsita diligentius, difficilius inuenta, auidiusque percepta. vt (quod sensit de rebus huiusmodi Augustinus) dum obscure quædam dicta densissimam caliginem videntur obducere, edomaretur labore superbia, & intellectus à fastidio reuocaretur, cui facile inuestigata plerunque vilescunt. demum vt Ecclesia orthodoxa, Isaia quidem tanquam fidei propugnaculo, ab infidelium omnium tum Hebræorum tum Hæreticorum se tueretur incursibus:* EZECHIELE *vero tanquam diuinorum mysteriorum penu ad pascendos excitandosque fidelium animos vteretur. Quorum singuli tanto auidius arcana degustarent, quanto ea pluribus difficultatis inuolucris obducta, sibi ipsis quasi peculiari Dei singularique beneficio reseruata esse cognouerint: ac toties Deum eos alloquentem audire videantur, quoties, nouo quopiam diuini luminis affulgente splendore, aliquid cernere licuerit penitusque perspicere.*

Quocirca merito eum Hieronymus præstantissimus EZECHIELIS *interpres Oceanum, scripturarum, mysteriorumque Dei labyrinthum appellare non dubitauit. &* EZECHIEL יחזקאל*, quasi κράτος θεοῦ, Hebræis dicitur, hoc est robur Domini, & fortitudo Dei, siue roboratus à Deo, vt idem Hieronymus interpretatur. Ad quam vocis notionem respexisse videtur Dominus cum eidem* EZECHIELI *dicit: Omnis domus Israel* חזקי *attrita, hoc est obdurata fronte est & duro corde. Ecce dedi faciem tuam* חזקי *valentiorem faciebus eorum, & frontem tuam duriorem frontibus eorum, vt adamantem & vt silicem dedi faciem tuam: ne timeas eos. vtrobique enim reperitur idem verbum* חזק *ex quo cum Dei nomine* אל *composito nomen hominis proprium* יחזקאל *videtur esse deductum. Quare loci sensus haud inconcinnus indicatur huiusmodi: Nihil tibi timendum ab eorum fronte, obdurata videlicet scelere atque malitia. Tu enim es* EZECHIEL, *nempe virtute roboratus & confortatus à Deo. Et vero nomina plerunque non casu vel temere, sed boni ominis caussa, summis præsertim quibusdam viris imposita, cum Græcorum philosophorum Princeps Plato censuit, tum rerum experientia confirmauit.*

Fuit autem EZECHIEL, *teste Epiphanio, ex terra Sarara oriundus: atque, vt Hieronymus ac Iosephus affirmant, à filijs Pontificum genus duxit. Fuit idem patrator miraculorum eximius. qui non secus ac Elias aut Elisæus Iordanis aquas, aut Moyses maris vndas, sicco vestigio Cobaris fluminis vastissimi traijciendi auctor fuisse traditur Israelitis, quamplurimis ex Chaldæorum insecutoribus in illo demersis. Idem fertur vberrima piscium multitudine à Deo precibus impetrata, populum Israeliticum fame pane enectum, recreasse. Idem vindice iustitia permotus, venenatorum serpentum morsibus Deum suum à Danitarum Gaditarumque sceleribus vindicasse. Quis porro mortalium* EZECHIELI *in reuocandis ad vitam mortuis, quod est miraculorum omnium longe maximum, par vnquam inuentus est? qui vno Dei verbo pronunciato, infinitam hominum multitudinem non à mortis tantum faucibus, sed ab inferorum claustris pulueris que inanitate, atque ossium ariditate ad lucem vitamque reduxerit. Verum (quod caput est) tanta morum integritate, vitæque sanctimonia excelluit, vt non solum cum antiquæ legis prophetis, verum etiam cum noui testamenti Patribus, qui se rebus acerbis & cruciatibus perferendis Christo similes efficere studuere, conferendus esse videatur. Quam multa enim, quam grauia improborum perditorumque hominum caussa pertulerit, quis vnquam satis pro dignitate persequatur? quæ sane Chrysostomus eleganti, (vt cætera solet) oratione commemorat: Fame, inquit, ac siti pro alienis cruciabatur malis, vxoreque defuncta, eum casum absque lacbrymis perferre iubebatur. Porro quid grauius dici possit, quam in rebus aduersis ne flere quidem licere? Omitto enim quod super stercus bubalorum panem suum comedere sit coactus, & quod super vnum latus trecentis & nonaginta diebus iacere, aliaque huiusmodi tolerare sit iussus. Eius tamen in proximos caritatis eximiæ vnum illud profertur ab eodem Chrysostomo documentum: Quippe, inquit, &* EZECHIEL *cum iustus esset, sciretque Israelitas iniquissimos ex omnibus, videns tamen illos iugulari & corruere, hoc idem passus est, atque illacbrymauit: & certe anticipans Deus omnem ipsi illorum impietatem reuelarat, atque ipsis oculis intuendam præbuerat; vt cum illos puniri conspiceret, eam calamitatem fortiter ferret. Verum cum tanto præscientiæ solatio præparatus esset, ita tamen angebatur animo ob eorum clades, corruensque pronus in terram clamabat: Heu mihi Domine, deles tu reliquias Israel? Hactenus*

Chry-

Chrysostomus. Quibus non immerito videtur addi posse, quod auctor libri qui Isidoro adscribitur, de vita & obitu sanctorum, de illo testatur: EZECHIEL, *inquit, sacerdos filius Bozri, genitus in terra Sarara, in typo Christi, filius hominis nuncupatus. Qua nimirum omnia gloriosissima vita facta, ad extremum Martyrij quoque corona cumulauit, vt idem narrat, & ante illum Epiphanius atque Dorotheus. Eius solennis memoria habetur in Martyrologio Romano, quarto idus Aprilis his verbis:* EZECHIELIS *propheta, qui à iudice populi Israel, quod eum de cultu Idolorum argueret, apud Babyloniam interfectus, in sepulchro Sem & Arphaxad Abraha progenitorum sepultus est: ad quod orationis causa, multi confluere consueuerunt. Huc illud accedat ex Epiphanio: Sane, inquit, quando tanta eo frequentia vna ad monumentum eius conueniunt; formidant Chaldæi ac metuunt, ne illum auferant. quapropter egredientem comitantur. Verum quid plura consector? me ingenium & oratio potius quam materia scribendo deficiat; si eius laudes accuratius celebrare coner. Itaque ad reliqua progrediamur.*

Prophetiam exorsus est EZECHIEL, *vt ipsemet vates initio libri testatur, ac Theodoretus cæterique interpretes docent, quinto anno captiuitatis regis Ioacim, qui & ipse Iechonias dictus est. Quintus item hic annus fuit Sedeciæ regis, qui pro Iechonia Iudæorum rex fuerat declaratus. Duodecim tamen ante annis Daniel cœperat vaticinari. iisdem porro temporibus & hi Babylone, & in Iudæa Ieremias, Sophonias, atque Vrias Samæi futura prædicebant. Quare Hieronymus: Eadem, inquit, & eodem tempore* EZECHIEL *in Babylone & Ieremias in Hierusalem prophetauerunt. & illius prophetia mittebatur ad captiuos, & huius ad eos qui habitabant in Hierusalem: vt vnius in diuersis regionibus Dei prouidentia probaretur. Denique Theodoretus: Eorum igitur, inquit, qui captiuitatis tempore prophetarunt, postremus est Diuus* EZECHIEL *propheta.*

Porro totius prophetiæ argumentum siue Prophetæ consilium eo spectare videtur; vt ad veri Dei cultum, & IESV *Christi seruatoris nostri obsequium alliciat non Hebræos tantum illum sperantes, verum etiam gentes omnes illius cognitionis expertes: atque vt illorum exemplo nos quoque excitemur, qui Christum aduentasse, iamque in Cruce pendentem mundo salutem sine vlla dubitione credimus attulisse. Quod quidem duplici potissimum ratione præstare contendit, nempe timore ac metu pœnæ, præmij spe & cupiditate. Atque hoc idem, commemoratis exterarum gentium iustis debitisque propter scelera cladibus, confirmare, atque vt in animis alte impressum semper maneat velle videtur efficere. Quid enim aliud, dum describit Dei gloriam discedentem è Templo significet? nisi frustra sperare Israelitas Dei se præsentia non destituendos; cum omnium scelerum colluuione fœdati, & vrbem & Templum, sanctuariumque ipsum profanauerint, Deoque illa inuisa reddiderint. Quod idem Dominus testari videtur; dum queritur de Regibus Israel, illis verbis. Qui fabricati sunt limen suum iuxta limen meum, & postes suos iuxta postes meos: & murus erat inter me & inter eos: & polluerunt nomen sanctum meum in abominationibus, quas fecerunt: propter quod consumpsi eos in ira mea. & quidem dum persequitur pæne infinita Regum, Principum, Sacerdotum, seniorum, iuuenum, virorum ac mulierum, Pastorumque regentium populum, ac tandem omnis ætatis, sexus gradusque flagitia immaniaque facinora; iustam fuisse condemnationis sententiam demonstratur. Quo etiam referenda videtur contra Ammonitas, Tyrum & Sidonem Aegyptum, Idumæos, ac tandem contra Og, & Magog scelerum peccatorumque socias vel etiam duces ac magistras pronunciata sententia. Verum non in perpetuum irascitur Deus, vere pius, vere clemens in suos aeque indulgentissimus pater: sed paterna commiseratione, diligentiorique cura solatur miseros Babylone detentos: dum se vel ab ipso Deo destitutos esse suspicantur: dum Templo & Vrbe, eiusdem Dei gratissimo domicilio, in cinerem redacta, ac quodammodo perpetua obliuione sepulta; spes omnis videbatur pristinæ dignitatis recuperandæ sublata. eam spem vt excitaret suæ gentis amantissimus Vates; Vrbis dimensionem Templumque ostendit eis, figuram domus (vt eiusdem Prophetæ verbis vtar) & fabricæ, eius exitus & introitus, & omnem descriptionem eius, & vniuersa præcepta eius, cunctumque ordinem eius, & omnes leges eius ostendit eis, & scripsit in oculis eorum: Dei nomine pollicitus eorum omnium instaurationem, integramque restitutionem. Quæ sane omnia non ad terreni Templi ædificationem esse referenda, sed ad Christi Domini assumptam à Verbo humanitatem, eiusque Ecclesiæ mysticum ædificium; rei comprobauit euentus. Quare merito ad Templum & Vrbem referri totam* EZECHIELIS *prophetiam, ut supra affirmauimus; iam credo facile videre posse lectorem. Quæ fuit etiam caussa, cur hanc prouinciam totius prophetiæ explicandæ, lector humanissime, susceperimus. nam, cum eodem ducti studio, octogesimo post sesquimillesimum Christi Domini natalis anno, P. Hieronymus Pradus & ego, Cordubæ conuenissemus; experiri cupiebamus ecquid, assiduo labore, simul conferentes, atque inter nos philosophantes, intelligere de augustissimo illo Salomonis Templo possemus. Atque ille quidem hoc sibi pollicebatur, opinione fortasse de me aliqua concepta nonnullius eruditionis disciplinarumque Mathematicarum, atque Architecturæ, quibus artibus Ioanne Ferrerio supremo Regis Catholici*

Archi-

Architecto ingeniosissimo ac peritissimo viro docente. sacrarum litterarum studia conatus eram ornare pro viribus: quæ videlicet ab ineunte propemodum ætate colueram. ego vero idem sperabam nos, Deo bene iuuante, consecuturos, certiore non opinione tantum sed experientia fretus solertis ingenij eiusdem Patris Hieronymi Pradi, exercitatissimique in sacris scripturis interpretandis: quem etiam tum, Magistrum Præceptoremque, recolendis grauioribus sacrorum voluminum studijs, nactus eram: quæ fuerant à me annis aliquot intermissa.

Assiduis itaque lucubrationibus, vigilijs, laboribusque pro virili ab vtroque susceptis; quantum ingenio, industria, diligentia consequi potuimus; quicquid illud & quantumcunque est; tandem aliquando iam prodit. de quo conatu, grata posteritatis iudicium expectari malo, quam meum interponere. tantum quidem certe collegæ meo socioque in Domino carissimo Hieronymo Prado, quem honoris caussa identidem libenter appello, postremum hoc vt debeo, officium censeo persoluendum: cuius omnis est lucubratio, quæ primo volumine continetur: in quo commentarios ab explanatione consulto seiunxit; ne longioribus vti inter explanandam digressionibus cogeretur. Is tamen bombycum instar; cum maxime animum ac vires intenderet, operi immortuus est: atque adeo postremam, vt aiunt, illi manum imponere nequaquam potuit, immatura videlicet morte præreptus: sed mihi, dum ipse ad beatorum sedes properat, tum luctum atque lachrymas, tum illud ipsum primum volumen expoliendum ac recognoscendum: secundum vero, quod ne inchoarat quidem, omni ex parte elaborandum reliquit. Affecta enim iam Templi descriptione, opereque (maximis difficultatibus superatis) ad exitum pene perducto: illud Rex Catholicus Romæ summo sacrorum, fideique iudici Pontifici Maximo iussit offerri. Cum vero primum operis volumen typographis à S. D. N. Clemente VIII. data potestate atque honorificentissimo priuilegio, iam iam tradendum videretur; ecce tibi nec opinatus Pradi morbus, morsque consecuta (vt nihil est in rebus humanis proprium, nihil perpetuum) etsi rem non omnino disturbauit, moram certe attulit longiorem. lenta enim febri ex assiduis laboribus contracta, consumptus est, in Collegio Romano, ineunte anno 1595. Idibus Ianuarijs: tum tamen maxime de resurrectione cogitaret. nam cum à me mortis imminentis nuncium constanti ac læto animo suscepisset, suasque manus contemplaretur attentius; caussam roganti mihi respondit. contemplor (inquit) manus, quas olim iterum videbo: interea illud Iobi pronuncians: Et in carne mea videbo Deum Saluatorem meum, quem visurus sum ego ipse & non alius. Magno igitur sui bonis omnibus pijsque relicto desiderio, vitam cum morte, vel mortem potius cum æterna illa beatitudine commutauit; annum agens octauum & quadragesimum: cum duos & viginti in Societate IESV sancte feliciterque traduxisset. Biacia, vrbe Bæticæ prouincia natus, & in alijs quoque eiusdem prouincia insignioribus ciuitatibus sacram scripturam de superiore loco interpretatus, & verbum Dei pro suggestu non raro concionatus floruit, exiguo quidem ac breui corpusculo, at animo excelso ac generoso. Neque vero immaturam ego mortem appellauero, quæ ætatis quamuis non longissimæ, in virtutis tamen actionibus, honestisque laboribus vigilijsque traducta finem afferat, eademque initium perpetuæ tranquillitatis: Consummatus enim breui expleuit tempora multa. neque serum obitum eorum dixero, qui otio atque inertia vitæ curriculum transigunt: & intemperantia, cæterisque vitijs tametsi serius, mortem tamen sibi turpem atque initium sempiternæ mortis accersunt. Animi vero ornamenta, pietatem, doctrinam, cæterasque virtutes, quibus idem animum exornarat, non huius est loci longiore oratione percensere: res ipsa loquitur. nam vel hoc opus animi index satis clamat; quantos in sacrarum litterarum studio progressus effecerit; quantamque ad bene de alijs merendum voluntatem attulerit. Et sane plura quoque atque his maiora fortasse protulisset; nisi mors conatus omnes interclusisset: Attamen gratiam ei plurimam, vt spero, & opto, habebunt pro his ipsis, quæ hoc primo volumine scripta posteris reliquit, quicunque sacrarum litterarum ac prophetarum studio tenentur. Nam virtuti eius quæ par oratio adhiberi queat? de cuius certe laudibus si plura dicerem; cogerer fortasse nonnihil de me ipse dicere. itaque priuabo illum debito testimonio potius; quam vt illud cum mea laude coniungam. Iam vero reliquum est, vt de interpretibus Hebræis, Græcis, Latinisque, quorum opera adiuti hanc explanationem sumus ingressi, breuiter dicendum esse videatur.

Et quidem quod spectat ad Latinos Patres, quos in hac prophetia explananda vniuersa secuti sumus; notissimi sunt Ecclesiæ Doctores Ambrosius, Hieronymus, Augustinus, Gregorius cum alijs de quibus non est opinor mihi dicendum singillatim. ipsi enim se produnt, & quantam auctoritatem, atque splendorem sint nostris hisce quibuscunque lucubrationibus allaturi; quilibet facile vel me tacente (vt opinor) intelligit. Hebraicis autem scriptoribus, præsertim vero Rabbinis, licet non multum in vera sacrorum voluminum sententia peruestiganda tribuamus: tamen vt vocum Hebraicarum notiones interdum ac significationes ostendamus; eorum potissimum testimonio sæpius vtimur, quorum fit vel in aliorum commentarijs, vel in Hebraicis Lexicis siue nomenclatoribus mentio. Quanquam non modo illos quos dixi, sed Rabbinos etiam veteres adhibemus: ex quibus Hebraica catena

concin-

concinnatur, quam diligenter inuestigatam inuentamque Romæ à fideli interprete, pioque sacerdote P. Hieronymus Pradus curauit latine vertendam. Quod autem ad Græcos scriptores pertinet: præter illos, qui latine iam conuersi circunferuntur; Græca peruetusta ac manu scripta catena testimonia crebrius vsurpamus: quam ex bibliotheca Illustrissimi Cardinalis Sfortiæ licuit accipere describendam, eandemque esse quæ in Vaticana Bibliotheca cernitur, compertum est. quanquam Vaticana catena in reliquos etiam prophetas notas & Scholia eiusdem generis variorum Patrum vno volumine comprehendit. Eam igitur quam dixi in EZECHIELEM *catenam à nostri Ordinis Patre Hieronymo Brunello Græcæ linguæ & Hebraicæ professore Latinitate donatam suis locis, vt apparet, inserimus: cuius tamen concinnator quis fuerit, non facile constat. fuit enim illud Græcis vsitatum; vt & catenas huiusmodi quamplurimas coagmentarent, & nomen suum modeste reticerent. Scriptores vero qui in ea citantur, præter tres quatuorue, quorum nomina non adscribuntur (quos tamen omnes Scholiastis nomine distinguimus) & præter Origenem ac Theodoretum: ex quo prope omnia, quæ iam Latina reddita ac typis excusa circunferuntur in hanc sunt catenam translata, vt multa item ipse Theodoretus ex Polychronio totidem fere vere verbis, in sua scripta contulerat: Præter hos, inquam, quamplurima sunt ex Apollinario Polychronioque desumpta. De quibus mihi scriptoribus nonnihil censui esse dicendum. Ac primum de Apollinario, cuius nominis plures fuisse eruditos præclarosque viros, docet præter cæteros Hieronymus. Primus Apollinaris Episcopus Rauennas, Petri Apostoli discipulus, insigni martyrio coronatus sub Vespasiano commemoratur. Alter fuit Apollinarius Præsul Hierapolitanus scriptor Ecclesiasticus, & fidei propugnator acerrimus, apud Hieronymum, Vopiscum & Volaterranum. Ille autem, cuius fragmenta non exiguam nostræ huius catenæ partem videntur explere, Apollinaris iunior dictus est, Laodicenæ Ecclesiæ in Syria diuinarum scripturarum primo Lector, deinde Episcopus Apollinarij senioris eiusdem Ecclesiæ presbyteri filius ab ineunte ætate oratorijs artibus, quarum postea professor fuit, nobilissime imbutus ab Epiphanio clarissimo eius sæculi Sophista. Sed cum Iulianus Imperator prophanas disciplinas quas appellabat, Christianis interdixisset; ille relicto Epiphanio, se totum ad sacrarum litterarum studia contulit. In quibus cum & acumine ingenij & assidua exercitatione breui plurimum profecisset; Euangelia primum & Apostolica dogmata ad formam dialogorum, Platonis exemplo, redegit: hac arte astum Imperatoris eludens. Deinde maiora aggressus, tantam edidit pro Christiana fide voluminum multitudinem; vt recte de eo Basilius dixerit, Apollinarium libris suis totum orbem impleuisse terrarum. Hieronymus eiusdem in diuinis litteris auditor, eum scripsisse tradit in omnes fere sacros libros non aspernanda quædam commentaria, sed tanta breuitate; vt magis quasdam expositionum notas, quam expositiones ipsas adiunxisse videretur. Quod & ipse Apollinaris agnoscens iam senior, rogantibus amicis, commentarios in aliquos prophetas aliquanto edidit ampliores, quam eos quos iunior in eosdem aliquando perstrinxerat. Gratiano Imperatore, anno Domini trecentesimo octogesimo floruit. Hæc omnia ex prædictis Patribus atque è Socrate, Sozomeno & Suida concinnasse videtur Sixtus Senensis. Qui eundem quoque ab Hæresis suspicione, vindicare conatur: verum non est nostrum hoc loco ista perpendere. Hoc vnum tamen admonitum lectorem volumus, quod ad Apollinarium attinet, à multis ijsque grauissimis Patribus, vt à Hieronymo & alijs eius testimonia sæpe proferri. atque adeo eius verba, tum Græce, tum Latine, non raro citari in Scholijs Bibliorum Vaticanæ editionis Septuaginta interpretum, quæ auctoritate ac iussu summi Pontificis, decem ferme ante annis, promulgata versantur in manibus. Polychronius autem Episcopus Apamenus, Theodori Mopsuestiæ Episcopi frater, & Diodori Tarsensis Episcopi auditor, vita & verbo optime docens, scripsit Græca commentaria in Iob, &* EZECHIELEM*: claruit anno Domini quadringentesimo, cuius honorificentissimum testimonium Theodoretus in sua historia scriptum reliquit. In hac denique catena Basilius, Gregorius Nyssenus & Cyrillus Alexandrinus nonnunquam citantur illi quidem, sed rarius. Verum ne præfationis terminos excedere videamur; hic finis sit: ita tamen vt nos ipsi, scripta, nostraque demum omnia sanctæ Matris Ecclesiæ Catholicæ atque orthodoxæ Romanæ iudicio penitus, & quanta maxima possumus animi demissione velimus esse subiecta. Vale.*

CLEMENS PAPA VIII.

AD FVTVRAM REI MEMORIAM.

CVM, sicut accepimus, dilecti filij Ioannes Baptista Villalpandus, & Hieronymus Prado Presbyteri Societatis IESV assiduis multorum annorum lucubrationibus in Ezechielem Explanationes, Commentarios, Apparatum tribus tomis distincta conscripserint, quorum primo Explanationes, & Commentarij Hieronymi Prado in priora sex & viginti Ezechielis capita continentur, Secundo uero Explanationes Ioannis Baptistæ Villalpandi in reliqua vigintiduo eiusdem Ezechielis capita, Tertio denique Apparatus Vrbis ac Templi Hierosolymitani, ab eodem Ioanne Babtista Villalpando Commentarijs & æneis descriptionibus explicatus, studio tamen cum supradicto Hieronymo Prado collato, Quod quidem opus cum suis innumeris descriptionibus, & figuris magno confectis sumptu, diligenter recognitum, atque adeo per dilectum filium Magistrum sacri Palatij nostri examinatum, & approbatum, ab eodem Ioanne Baptista Villalpando typis excudi cœptum, magna iam tum solicitudine, tum expensa perfici curetur; Nos cupientes vt opus prædictum, quod charissimi in Christo filij nostri PHILIPPI Hispaniarum Regis Catholici, ac doctissimorum virorum testimonio apud nos plurimum commendatur, ad communem studiosorum vtilitatem, quam emendatissime in lucem prodeat, & ne postquam prodierit, ab aliquibus, seu negligentia, seu malitia, mendis deformari, aut aliter temere vitiari, & deprauari possit: ac propterea indemnitati eorum, quibus ille hoc imprimendi negotium dederit, prouidere, ipsumque Ioannem Baptistam specialibus fauoribus & gratijs prosequi volentes: Motu proprio & ex certa scientia, maturaque deliberatione nostra, omnibus Christi fidelibus, præsertim librorum impressoribus, ac Bibliopolis, quouis nomine nuncupatis, in Vrbe scilicet, & illius districtu, ac statu, & ditione temporali nobis, & sanctæ Romanæ Ecclesiæ mediate, vel immediate subiecta, sub mille ducatorum auri de Camera, pro vna eidem Cameræ Apostolicæ, pro alia accusatori, & pro reliqua tertijs partibus ab ipso Villalpando, operis autore deputatis, seu deputandis, vel eorum hæredibus, aut ab eis causam habentibus, nec non amissionis huiusmodi librorum in totum eisdem ab autore deputatis applicandis: alibi vero per totam Italiam, aut extra eam, vbiuis locorum & gentium constitutis, sub excommunicationis sententiæ pœnis, à qua nisi à Romano Pontifice, præterquam in mortis articulo, absolui nequeant, autoritate Apostolica tenore præsentium interdicimus, & inhibemus, ne per viginti annos à data præsentium computandos, opus prædictum, tres videlicet tomos, descriptiones, figurasque omnes, vel aliquem, vel eorum partem aliquam, etiam alio quocunque idiomate versa, siue parum, siue multum immutata, quouis quæsito colore, absque licentia eiusdem Ioannis Baptistæ autoris, vel ab eo deputatorum imprimere, aut impressa vendere, seu venalia tenere audeant, vel præsumant. Mandantes vniuersis & singulis Venerabilibus Fratribus Patriarchis, Archiepiscopis, Episcopis, aut alijs locorum ordinarijs, eorumque Vicarijs, seu Officialibus in spiritualibus generalibus, ac in dicto statu nostro Ecclesiastico Legatis, Vicelegatis, Gubernatoribus, Potestatibus & alijs Officialibus, vt quando & quoties pro parte dictorum à dicto Ioanne Baptista autore, vel ab eius, vel eorum causam habentibus deputatorum, requisiti fuerint, præmissa contra inobedientes exequantur, & obseruari faciant, inuocato etiam ad hoc, si opus fuerit, auxilio brachij sæcularis. Non obstantibus constitutionibus & ordinationibus Apostolicis ac statutis, & consuetudinibus, iuramento, confirmatione Apostolica vel quauis firmitate alia roboratis, priuilegijs quoque indultis, & litteris Apostolicis quibusuis personis, aut locis quomodolibet concessis & confirmatis. Quibus omnibus illorum tenores, ac si ad verbum insererentur præsentibus pro sufficienter expressis habentes, hac vice duntaxat specialiter & expresse derogamus, cæterisque contrarijs quibuscumque. Volumus autem vt præsentium exemplis etiam in ipsis voluminibus impressis, vel extra volumina quomodocunque manu Notarij publici subscriptis, & alicuius personæ in dignitate Ecclesiastica constitutæ sigillo munitis, eadem prorsus fides vbique locorum in iudicio & extra illud habeatur, quæ eisdem præsentibus haberetur, si forent exhibitæ, vel ostensæ. Dat. Romæ apud Sanctum Marcum sub annulo Piscatoris. Die IX. Maij. M. D. XCIIII. Pontificatus Nostri Anno Tertio.

M. Vestrius Barbianus.

EGO Claudius Aquauiua Societatis IESV Præpositus Generalis Tomum hunc primum in Ezechielem; quo explanationes & commentarij in priora sex & viginti eiusdem Ezechielis capita continentur, charissimi in Christo P. Hieronymi Pradi eiusdem Societatis, Mandaui, vt à tribus item Societatis nostræ Theologis recognosceretur: quem cum illi probauerint; propterea etiam probandum censui, atque concessi vt imprimi possit: Si tamen ita placuerit Reuerendiss. D. Vicegerenti, ac Reuerendiss. P. Magistro Sacri Palatij. Dat. Romæ, die xxi. Februarij. Anno Domini. M D X C VI.

Claudius Aquauiua.

Locus ✠ sigilli

TO-

TOMVS PRIMVS
IN
EZECHIELEM

HIERONYMI PRADI
BIACENSIS
E SOCIETATE
IESV
EXPLANATIONES
ET COMMENTARII
IN PRIORA SEX, ET
VIGINTI CAPITA.

SVPERIORVM PERMISSV.

ROMAE.

Ex Typographia Aloysij Zannetti.

Apud S. Marcum.

CIↃ·IↃ·XCVI·

INDEX
PER CAPITA EORVM OMNIVM,
quæ hoc Primo Tomo continentur.

Commentarius Isagogicus de ratione interpretandi oracula prophetica. In xij. Sectiones partitus.

- *De duplici nomine prophetarum.* Sect. I.
- *Christum esse scopum prophetarum.* Sect. II.
- *Quod oraculis propheticis non subdit historia.* Sect. III.
- *Error Theodori Mopsuestiensis ex sacris scripturis, & Patrum testimonijs damnatur.* Sect. IIII.
- *De transitu ab Historia ad prophetiam* Sect. V.
- *De allegoria verborum.* Sect. VI.
- *Ee allegoria rerum.* Sect. VII.
- *De allegoria mista verborũ & rerum.* Sect. VIII.
- *Respondet obiectionibus.* Sect. IX.
- *De locutione Hyperbolica.* Sect. X.
- *De varijs modis visionum propheticarũ.* Sect. XI.
- *Quo pacto sit eruendus sensus visionum.* Sect. XII.

PRoœmium de nominibus, atque visionibus Ezechielis, & de earum dignirare & modo.

Capite Primo.

OStenditur Vati Gloria Dei vecta curru Cherubim.

VIsio similitudinis Gloriæ Dei, quam vidit Ezechiel in curru Cherubim. aere incisa.

Post explanationem capitis.

EMblema noctis Aegyptiacæ: qua redemptor Israel trophæis victoriæ de Aegyptijs partæ satellites suos induit. Aquila enim & Leo, angeli sæuientis; homo & vitulus Israelitæ sacrificantis symbola; aere incisa ostenduntur.

Commẽtarius de prima visione Ezechielis. In II. Parte.

Pars prima de visione in vniuersum. In x. Sect.

- *Quam perperam fuerint intellecta rota visionis primæ Ezechielis.* Sect. I.
- *Quales fuerint facies Cherubinorum.* Sect. II.
- *Qualis sit species sedentis in solio.* Sect. III.
- *Quod species huius visionis sit eadem omnino cum facie solij Dei, quod erat in oraculo Templi.* Sect. IIII.
- *Quali forma fuerint effecti Cherubini oraculi Templi.* Sect. V.
- *Quod species visionis quam capite sexto narrat Isaias eadem sit cum prædicta Ezechielis.* Sect. VI.
- *Quod eadem visio sit postea Ioanni monstrata in Apocalypsi.* Sect. VII.
- *Quod eadem sit idea visionis huius atque eius quam vidit Daniel capite sept.* Sect. VIII.
- *Quod eodem apparatu visus sit Dominus primum à Mose in monte Sinai.* Sect. IX.
- *Quod Moyses viderit currum & quadriCherubim.* Sect. X.

Pars secunda in qua declaratur mẽsis visionis. In xij. Sect.

- *Quid senserint de significatione visionis Ezechielis Latini, & Græci Patres.* Sect. I.
- *Hebræorum sententia de significatione animalium.* Sect. II.
- *Quænam sint prima exemplaria quatuor animalium ex auctoris sententia.* Sect. III.
- *Quod quatuor animalium facies breuiori summa cõplectatur nomen Iehouah.* Sect. IIII.
- *Quod illa redemptione Israelis altera dignior: & nomine Iehouah, nomen Iesu significetur.* Sect. V.
- *Visionis argumentum est triumphus redemptoris, qui duplex est.* Sect. VI.
- *Quid significet currus Dei.* Sect. VII.
- *De solio arcæ fœderis & prunario.* Sect. VIII.
- *De electro ignis immerso.* Sect. IX.
- *Quid significent quatuor Cherubini quadriformes.* Sect. X.
- *Quod quaternis Cherubinis Euangelistæ, totidem faciebus Euangelia significentur.* Sect. XI.
- *Quod quaternis faciebus rotarum totidem Ecclesiæ stemmata significentur.* Sect. XII.

Capite Secundo.

SVperiore visione interius instructus, atque exterius confirmatus Propheta mittitur ad prophetandum populo contumaci.

Capite Tertio.

VOrato libro mittitur ad filios Israel: vbi iterum monstrata visione Gloriæ Domini extimulatur ad officium.

Capite Quarto.

PRophetatur obsidio, & pressura Hierusalem non tantum verbis, sed signis, & operibus.

Commentarius in cap. quartum.

- *Pars prima de diebus trecentis nonaginta, quibus dormire super latus suum præcipitur Vati. Siue de annis iniquitatis Iuda, & Israel.*
- *Pars secunda de dormitione Vatis an fuerit vera, vel solum imaginaria visione.*

Capite Quinto.

MAlis quæ ex obsidione ventura erant prænunciatis, docet calamitatem quæ ex bello illis imminebat.

COmmentarius in caput quintum quo soluitur ænigma Vati propositum, de capillis combustis sparsis, & gladio petitis.

Capite Sexto.

COmminatur desolationem vniuersæ terræ Israel.

Capite Septimo.

PRophetat iam iam imminentem vastitatem vniuersæ terræ Israel.

Capite Octauo.

RAptus spiritu in Hierusalem videt nefarias abominationes ab Idololatris admissas in Templo Domini.

COmmentarius in caput octauum. De gentium Idolis, quæ coluerunt Israelitæ. Quodnam fuerit primum Idolum gentium.

Capite Nono.

OStenditur Vati per visum cædes facta à Babylonijs in Vrbe, à qua liberantur signati TAV.

Capite Decimo.

DEscribit Vates quadrigam Gloriæ Dei iterum in Templo visam.

Capi-

Capite Vndecimo.

VAticinatur Hierosolymitanis excidium: detentis vero Babylone reditum promittit in patriam.

Capite Duodecimo.

REgem cum principibus clam migraturos ex Vrbe ab hostibus expugnata vaticinatur, habitum præseferens migrantis.

Capite Decimo tertio.

VAticinatur contra pseudoprophetas.

Capite Decimo quarto.

HYpocritis rogantibus oraculum Dei respondet seuere. Deinde promittit reliquias Israel seruatum iri.

Capite Decimo quinto.

SVb parabola vitis prædicitur incendium Hierusalem.

COmmentarius in caput decimum quintum de analogia vineæ cum Ecclesia.

Capite Decimo sexto.

SVb persona mulieris meretricis, quæ primum fuerit viri consortio copulata, ortus, educatio, nuptiæ, adulterium, repudium & rursus reuocatio Hierusalem contexitur.

Capite Decimo septimo.

PRoposita ænigmatica parabola, vaticinatur excidium regni Sedeciæ, atque exaltationem stirpis Ieconiæ, qui captus detinebatur in Babylone.

Capite Decimo octauo.

TEstatur Deus, non esse puniendos filios pro delictis patrum, sed vnicuique reddendam pro meritis vitam, vel exitium.

Capite Decimo nono.

DEplorat miseram sortem Filiorum Iosiæ Regum Iuda.

Capite Vigesimo.

COnsultus Vates à senioribus populi exprobrat illis Dei nomine vniuersa peccata tum à parentibus rum ab ipsis iam olim contra Dei præceptum admissa; negatque se responsurum ad eorum voluntatem: mox quo eos ad æmulationem prouocet prædicit colendum se à veris Israelitis.

Capite Vigesimo primo.

GLadium Regis Babylonis stragem magnam facturam in terra Israel, atque in filijs Ammon; eaque peracta Babylonium in terra sua perdendum prædicit.

Capite Vigesimo secundo.

REcenset varia ciuium scelera, Vrbemque comparat fornaci argentarij, atque syluæ ferarum, ob immania facinora incolarum.

Capite Vigesimo tertio.

SVb parabola duarum meretricum declarat Idololatriam Samariæ, & Hierusalem, & supplicium prædicit.

COenaculum ex antiquis monumentis, & Euangelica historia deprompțum, vbi Ioannes in sinu Iesu cum discipulis recumbentis accubuit: aere incisum.

COenatio in qua pedes discumbentis Iesu peccatrix mulier stans retro lachrymis lauit, capillis tersit, & vnxit vnguento: aere incisa.

Capite Vigesimo quarto.

SVb metaphora lebetis pleni carnibus appositique ad ignem obsidionem Hierusalem, & sub figura vxoris mortuæ Vrbis excidium vaticinatur.

Capite Vigesimo quinto.

MInatur excidium Ammonitis, Moabitis, Idumæis, & Philistæis, eo quod de casu Vrbis, & Iudæorum afflictione exultauerint.

Capite Vigesimo sexto.

PRædicit euersionem Tyri, eo quod exultauerit ob excidium Hierusalem.

INdex locorum omnium Sacræ Scripturæ; quæ vel ex professo; vel obiter explicantur, vel saltem ex proximorum interpretatione illustrantur.

INdex phrasium Sacræ Scripturæ, quæ pro locorum opportunitate sparsim pertractantur Sacræ Scripturæ studiosis perutilis.

INdex verborum, & rerum locupletissimus.

EZECHIELIS EFFIGIES EX PERVETVSTO MANVSCRIPTO VATICANO CODICE DEPROMPTA.

Corporis hic formam cernis tam perlege, chartæ
Quæ reliqua referant, ut videas animi

HIERONYMI PRADO E SOCIETATE IESV

COMMENTARIVS ISAGOGICVS IN EZECHIELIS VATICINIVM,

DE RATIONE INTERPRETANDI ORACVLA PROPHETICA.

DE DVPLICI NOMINE Prophetarum. Sectio I.

DVPLICI nomine & vtroque honorifico insigniri sunt Vates sacri, qui olim in Dei populo floruerunt. Alterum est נביא, nabi, à verbo נבא, niba, venire facio, seu venturum prædico. valetque præscium, prædictorem, vatidicum, præfatorem, vel potius præfactorem, qui scilicet annuncians in posterum futura, quasi venire faciat verbo, quæ re uera nondum extant. nam propter infallibilem oraculorum certitudinem aduentasse iam credebantur, quæ semel prædicebantur futura: tametsi post multa secula exhibenda promitterentur. Huius vocis loco in latina editione habemus, Propheta, in Græco codice προφήτης prophetes à πρόφημι, prophemi, prædico, vaticinor, quasi dicas præfatorem, aut procul fatorem, scilicet prædictorem eorum quæ procul sunt vt placuit Isidoro. Alterum nomen, illudque antiquius est ראה roch, videns, contemplator. & quod idem fere sonat חזה, chozeh prospector, præuisor, spectator. dicebantur autem Prophetæ videntes, aut præuidentes, quod oculis mentis viderent mysteria quæ cæteris abscondita erant. Quod Hieronymus obseruat. nam de Abraham testatur Christus [A]. *Exultauit vt videret diem meum: vidit & gauisus est*. & de Isaia Ecclesiastes [B]. *Spiritu magno vidit vltima & consolatus est lugentes in Sion; vsque in sempiternum ostendit futura & abscondita antequam euenirét*. Vtriusque nominis mentio est in libris Regum. *Olim in Israel, sic loquebatur vnusquisque uadens consulere Deum: Venite & eamus ad Videntem. qui enim Propheta dicitur hodie, uocabatur olim Videns*, eo loco legimus נביא, nabi, & ראה, roch, eademque repetuntur libro quarto regum. *Et testificatus est Dominus in Israel & in Iuda per manum omnium Prophetarum & Videntium*. Libro autem Paralipomenon tria simul reperiuntur nomina. *Gesta* inquit *Dauid priora atque nouissima, scripta sunt in libro Samuelis Videntis, & in libro Nathan Prophetæ, atque in volumine Gad videntis*. Vbi primum ponitur ראה, roch, deinde נביא, nabi, postremo חזה, chozeh, nam Samuelem appellat contemplatorem,

Propheta dicitur præfactor.

Propheta dicitur prædictor.

Isidorus l. 7. etym. c. 8.

Propheta dicitur videns.

Hieron. super Osea.

12. Amos. 1. & 7. atque in epistol. ad Paulinum.

A Ioan. 8. ỽ. 56.

B Ecc. 49. ỽ. 27.

1. Reg. 9. ỽ. 9.

4. Reg. 17. ỽ. 13

Lib. 1. Paral. cap. 29. ỽ. 29

Nathan prædictorem, Gad spectatorem. Quæ quidem cognomina non tribuuntur ijs Vatibus quasi propria singulorum, sunt enim prophetarum omnium communia. Neque honoris tantùm ergo imposita sunt Vatibus, sed muneris ratione; etenim duplex Prophetarum officium erat, alterum esse os Domini, alterum esse oculos Ecclesiæ. nam interdum Christum finem legis præcinebant verbis, interdum referebant similitudinibus: quandoque Dei nomine oracula edebant: quandoque Ecclesiæ vice contemplabantur visiones: iam quasi prænuncij sponsi legabantur cum mandatis ad sponsam: iam quasi sponsæ paranymphi ad sponsum remittebantur: nunc speciosis gressibus annuntiabant Christum, vt ab Ecclesia peterent Euangelium pro fausto nuncio aduentus redemptoris: nunc aquilinis oculis è specula prospectabant Christum aduentantem à longe: quandoque loquebantur quæ audierant: quandoque referebant quæ viderant: interdum vtrumque munus exercebant. nam & oracula audita canebant, & visiones exceptas narrabant. Quapropter Vaticinia sua aliquando verba, aliquando visiones appellabant. Vnde factum est vt oraculum pro visione, & visio pro oraculo in sacris vsurpari soleat. Zacharias enim sic habet: *Factum est verbum Domini ad Zachariam*. & sequitur: non verbum sed visio *Vidi per noctem, &c.* Ezechiel vero. *Factum est verbum Domini, &c.* & subdit; *Vidi & ecce ventus turbinis veniebat ab Aquilone*. Contra Abdias vaticinium suum prænotauit visionem cum nulla sequatur visio sed oraculum. *Auditum audiuimus à Domino, &c.* sic exorsus est Isaias. *Visio Isaiæ*. cum tamen nihil viderit vsque ad mortem Oziæ, quæ capite sexto narratur. Et merito quidem vtriusque nominis reciprocatio fit, quoniam oracula & visiones eodem recidunt, atque sibi sunt simillima. Oracula enim continent res visione dignas & visione alioqui notas; & visiones ipsæ sunt oracula, nam res seu personæ in visione ostensæ non secus atque verba res alias sacratiores significant, vt dicemus sectione septima. Quare in deuteronomio scriptum legimus. *Ne obliuiscaris verborum quæ viderunt oculi tui*. Notauit hoc Hieronymus in Commentario Abdiæ atque in capite primo Isaiæ obseruauit in Exodo scriptum: *Populus videbat vocem Domini* ob rationem prædictam.

Duplex prophetarum munus.

Zachar. 1. ỽ. 1.

Ezech. 1. ỽ. 3.

Hieron. in Com. Abdiæ

Exod. 20.

CHRISTVM ESSE SCOPVM Prophetarum. Sectio II.

FERVNT Phidiam nobilem illum statuarium, cum eleganter compingeret Mineruam eam, quæ in summa Athenarum arce consistit, medio ipsius clypeo affixisse suum proprium vultum: eumque adeo industrie, occultaque sua arte ipsi statuæ alligasse, vt si quis illum vellet abstrahere, necessario etiam dissolueret atque confunderet ipsius statuæ compositionem. Eandem igitur in mundo rationem sortitur Deus, ait Aristoteles ad Alexandrum. Cui Dionysius Areopagita libro de diuinis nominibus astipulatur dicens Deum esse centrum sphæræ vniuersi, atque principium rerum, & finem. nos vero vtriusque verba permutantes, analogiamque retinentes sic asserimus. Christum esse centrum Ecclesiæ, atque eandem, quam Deus in mundo, & in clypeo auctoris facies, rationem sortiti in rebus gestis Patriarcharum, Prophetarum oraculis, & totius Ecclesiæ, quæ sapientiæ simulacrum est, admiranda structura. De illa enim scriptum est sapientiæ nomine; prouerbiorum octauo. *Dominus possedit me in initio viarum suarum antequam quicquam faceret à principio.* quid est possedit nisi condidit? id enim significat verbum, vel potius condendo sibi acquisiuit? nam diuinus statuarius viua sui vultus imagine, Ecclesiæ impressa, ita ingeniose illam sibi deuinxit, vt qui opus intueatur, videat auctorem, & qui Christum tollat Ecclesiæ, harmoniam confundat: Cuius compositio nil est aliud quam Christi possessio. Omnia enim quæ facta sunt, & quæ scripta sunt, in ipso constant, ipse est facies Patris, *imago bonitatis, splendor gloriæ, & figura substantiæ eius, portans* & coercens *omnia verbo virtutis suæ.* Ipsum enim dedit Pater super omnem Ecclesiam, quæ est corpus ipsius, & plenitudo eius, *qui omnia in omnibus adimpletur*, vt habet Paulus. *Crescamus in illo per omnia, qui est caput Christus, ex quo totum corpus compactum & connexum per omnem iuncturam subministrationis secundum operationem in mensuram vniuscuiusque membri augmentum corporis facit in ædificationem sui in charitate.* quasi dicat apertius, Christus est Ecclesiæ caput, cor, anima, spiritus in quo viuimus, mouemur, & sumus. Idem Paulus habet ad Ephesios primo. *Proposuit in eo in dispensatione plenitudinis temporum instaurare omnia in Christo, quæ in cælis, & quæ in terra sunt in ipso.* Græce pro instaurare legimus ἀνακεφαλαιώσασθαι anacephalæosasthæ, hoc est recapitulare; breuiter & summatim complecti, quæ multis retro seculis sunt gesta siue in cœlo, siue in terra. nam hoc sibi vult illa dicendi forma, in dispensatione plenitudinis temporum, hoc est, cum dispensata, & constituta ab eo, tempore essent completa, voluit scilicet omnia retroacta complecti & recapitulare, atque etiam instaurare. nam in Christo omnia gesta veteris sæculi quasi longiores numeri in summam breuiorem redacti repetuntur, redintegrantur, & cum breuitate consumantur. Nam si quid in veteribus Historijs vel laude vel memoria dignum est: si quid in lege memorabile: si quid in templo speciosum: si quid in sacrificijs Deo gratum: si quid in Regibus, Prophetis vel Patriarchis excellens: imo si quid inter cœlestes spiritus gloriosum & illustre, id totum multo excellentiore ratione & breuiore compendio habemus in Christo.

Prou. 8. ℣. 22. — *Heb. 1. ℣. 3.* — *Ad Ephes. c. 1. & 4.* — *Ad Eph. 1.* — Christus summa omnium legalium.

Cantauerat hoc ipsum Isaias capite decimo. *Consummatio abbreuiata inundabit iustitiam, consummationem enim & abbreuiationem Dominus exercituum faciet in medio omnis terræ.* hoc est, referet in paucis quæ olim multis digesta erant, atque simul absoluet, & consumabit tot historias acephalas, tot promissiones dilatas, tantarum rerum initia, & elementa vix delineata; quæ omnia qui perfecerit, inundabit orbem iustitia, & pietatis quasi diluuio altero obruet. Neque aliud vult sibi Apostolus ad Romanos capite nono hunc locum Isaiæ citans, quàm quod capite decimo sequenti scribit dicens. *Finis legis Christus*, nam voci Græcæ τέλος telos respondet Hebrea כלה, calah, consummatio perfectio, qua vsus est Isaias: videlicet Christus finis legis est, hoc est, consummatio, summa, scopus, ad quem lex ipsa destinatur; & dirigitur. nam videtur allusisse Apostolus ad nomen תורה, torah, lex, quod à verbo ירה, iarah, descendit, quod significat iaculari, transmittere, dirigere ad scopum atque etiam iacere pluuiam, pluere. Vnde nomen תורה, Thorah, est quasi pluuia, quæ è cœlo transmissa ad nos, terram nostri cordis infundit, & inebriat; vt habet Isaias: vel quasi sagitta, quæ cor hominis perforat, & traijcit timore Dei. ad quam significationem aspiciens Paulus, Christum vocat *finem legis*, idest, scopum in quem ipsa dirigitur & destinatur, iuxta illud Lucæ. *Ea quæ scripta sunt de me, finem habent.* id est peruenit ad scopum lex, me scilicet collimando obtinuit præstitutum sibi finem, & terminum. atque ita completa, terminata & consummata est, etiam vsque ad iota vnum & apices minimos. Hoc ipsum Sapiens repetit. *Propter ipsum confirmatus est itineris finis, & in sermone eius composita sunt omnia; multa dicemus & deficiemus in verbis: consummatio autem sermonum ipse est in omnibus.* Loquebatur autem de Christo Domino mundi Saluatore, nam paulo ante dixerat. *& plantauit illum Dominus Iesus.* Eum itaque vocat auctorem & finem omnium, propter quem confirmatus est finis itineris, hoc est, in quem omnia quæ facta sunt, temporum successu destinata felicem sortiuntur euentum, vt pote suo principio à quo manarunt reunita, *nam in sermone eius*, inquit, *composita sunt omnia*, & vt semel omnia quæ dicenda erant vnico verbo perstringam, *consummatio sermonum ipse est in omnibus.* id est, caput, summa, initium & finis sermonum, quos vel antiqui fecerunt Prophetæ, vel posteri eorum habebunt Apostoli & Euangelistæ, *ipse est* A & Ω, alpha & omega *principium & finis. Apocalypsi secundo.*

Isai. 10. ℣. 22. — Christus finis legis. — *Isai. cap. 38 ℣. 6.* — *Lucæ. 22. ℣. 37.* — *Eccl. 43. ℣. 28.*

Christum itaque canebant oracula Prophetarum omnium: Christum repræsentabant visiones vniuersæ Vatum: Christum aspiciebat lex: Christum prædicebant & prospiciebant Prophetæ. ipse stat ab initio creaturę *in signum populorũ, ipse est desiderium collium æternorũ: ipsum exquisierunt quotquot de futura nobis gratia prophetauerunt.* ipse certissimus est sacræ scripturæ interpres & magister, ad quem quasi ad scopum destinare debet Theologus commentationes suas & actiones vniuersas, & ad eum quasi ad speculum æternæ veritatis, atque cum scripturas legit, versat, expendit, explanat respicere debet. Christum si tollas, scripturæ erunt infirma & egena elementa, infantum nuces; Iudæorum digna Theologia; sunt hirsuta castanearum opercula sine medulla: sunt cadauer sine anima, sine corpore vmbra, sine persona imagines, promissiones vanæ, mandata intolerabilia, leges mortis, litteræ damnatio-

Apoc. 1. ℣. 8. — *1. Petr. c. 1.*

nationis administræ: chirographa, decreti interitus: denique præcepta non bona, in quibus non viuunt quicumque Christum auctorem vitæ, & gratiæ contënentes, vel ignorantes scripturas versant.

QVOD ORACVLIS PROPHETICIS non subsit Historia. Sectio III.

VT certum est Christum Dominum finem esse legis, & prophetarum, atque totius sacræ scripturæ caput, ita non est dubium non vna tantum ratione, sed diuersimode in oraculis, & visionibus propheticis contentum esse, atque inuestigandum fore. Etenim vt scribit Irenæus, non solo sermone propherabãt prophetæ, sed & visione, & conuersatione, & actibus quos faciebant, &c. Subditq. reliquas autem filij Dei recapitulationis dispositiones, quasdam quidem per visiones videbant, quasdam per verbum annunciabant, quasdam vero per operaticnem typice significabant. Eadẽ scribit August. libro contra Adimantum. Et de visionum quidem generibus agemus deinde. Nunc de varijs modis oraculorũ disseramus.

Irenæus lib. cont. her. 4. cap. 37.

August. lib. cõtra Adimant. c. 25.

Multifariam multisque modis olim Deus loquens Patribus in prophetis annunciauit Filium suum. Aliquando verbis simplicibus, & perspicuis illum promisit: aliquando figuratis, & obscurioribus: iam contextus sermonis Christum detegit: iam nisi transitione facta ab historia ad prophetiam non inuenitur: interdum ex meritis verborum prædicitur: interdum ex vi analogiæ cum personis, vel rebus significatis per verba: quandoque solus videtur, quandoqne comitatus historiæ gestis: nonnunquam delitescit sub figuris verborum: nonnumquam sub vmbris rerum gestarum. Sed expendamus singula.

Varius modus loquendi propheta rũ de Christo Domino.

Principio tanquam certum statuendum est in mnltis sacræ scripturæ locis, atque prophetarum oraculis Christum Dominum apertis, & perspicuis verbis esse prænunciatum, quæ nulla ratione alteri personæ veteris testamenti possint conuenire. hoc est. non omnia oracula prophetarum esse referenda ad historiam, sed quamplurima esse mera vaticinia de Christo Domino. Hoc Theologiæ axioma olim neganit Theodorus Mopsuestiæ Antiochenus (vt constat ex Leontio monacho, qui eius errorum mentionem fecit, scripsit autem temporibus Iustiniani Imperatoris, atque ex concilio Constantinopolitano quinto) asserebatque prophetas omnes de personis veteris Testamenti, vel de rebus tunc temporis gestis, aut gerendis esse locutos historice, & secundum literam. Quoniam autem ea omnia, quæ tunc temporis agebantur, parua erant, & quasi vmbra respectu Christi, & Ecclesiæ, verba antem grandiora, quam vt illis explerentur successibus; ideo ab Apostolis, & Euangelistis eiusmodi testimonia relata esse ad Christum secundum euentum, & similitudinem quandam: quoniam reuera in ipso Christo impleta sunt, & multo melius quam in tebus ipsis, vel personis de quibus dicebantur. Est assertio hæc prima facie plausibilis, sed subdola, & veneno plena, atque sibi ipsi contraria. Itaque psalmos omnes, tribus exceptis, quos de Christo exposuit, referebat ad Dauidem, Salomonem, Ezechiam, vel Zorobabelem. Prophetica oracula identidem, vt illud psalmi decimiquinti. *Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem*, interpretabatur de populo Israel erepto de periculo. Illud Ioëlis secundo. *Effundam de spiritu meo super omnem carnem*: de fauore, quo prosecutus est Dominus exercitum Zorobabelis dimicantem contra Scythas. Illud Michcæ quinto. *Et tu Bethleem Ephrata paruulus es in millibus Iuda: ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israel*. ad Zorobabelem conuertebat. Illud Malach. tertio. *Ecce ego mitto Angelum meum. Et statim veniet ad templum suum dominator*, de quodam ministro Dei, qui venit olim Templi cultum renouaturus. Illud Zachariæ nono. *Ecce rex tuus venit tibi*, de Zorobabele Babylone reuertente. Totum psalmum vigesimumprimum de Dauide oppresso angustia quadam. Psalmum sexagesimumoctauum eadem ratione de Dauide intellexit. Eiusmodi insania explanabat sacras scripturas Theodorus. Atque vtinam Iudaicus hic error ab Ecclesia damnatus, & cum auctore sepultus non reuixisset post tot sæcula, & nostra ætate patronos inuenisset, fuerunt enim alij qui illud Zachariæ Vaticinium, *Ecce Rex tuus*. de Alexandro Magno intellectum volebant. Illud Esaiæ. *Spiritus Domini super me, eo quod vnxerit me*: de Aarone. Illud capitis septimi eiusdem vatis, *Ecce Virgo concipiet & pariet filium*: de vxore Achaz futura matre Ezechiæ. Atque, vt vno verbo dicam, Vniuersa quæ de Christo extant apertissima testimonia ad Aaronem, Dauidem, Ezechiam, Zorobabelem, vel alium quemuis è veteri testamento referebant secundum historiam. Deinde mystice, & spiritualiter de Christo intelligenda profitebantur illo argumento delusi, quod multo gloriosius esset Christo, & Ecclesiæ, præsignari personis, & rebus quam prædici verbis.

Aliquando loquuntur verbis manifestis.

Error Theodor. Mopsuestiæ.

Forte. 44. 109. & 71.

Psal. 15. ℣. 10.

Ioel. 2. ℣. 28

Michea. 5. ℣. 2.

Mala. 3. ℣. 1.

Zachar. 9. ℣. 9.

Isa. 61. ℣. 1

Idẽ cap. 7. ℣. 14.

Prædictum errorem damnauit Ecclesia in Concilio Constantinopolitano quinto actione quinta, vbi anathemate ferit Theodorum, & eius explanationes. Sed ex professo in Concilio Romano sub Vigilio Pontifice subscribentibus episcopis viginti condemnata est hæc blasphemia. Habetur autem Concilium in Bibliotheca Vaticana, Vnde Antonius Augustinus, & P. Turrianus transcripserunt exempla, atque ille inter Concilia, iste in Commentario constitutionum Apostolicarum in lucem ediderunt. Nobis quoque, cum Romæ ageremus, eius legendi & exscribendi copia facta est. In huius igitur Concilij actibus refertur, recitata Theodori Mopsuestiæ interpretatione circa illa verba psalmi decimiquinti. *Non derelinques animam meam in inferno*, quæ continebatur capite vigesimosecundo eorum, quæ contra Theodorum proposita sunt, subiunxisse Pontificem Vigilium: in supradicto capite hoc videtur dici, prophetiam quæ ex persona Christi loquẽs ait, *Non derelinques animam meam in inferno*, non de ipso Christo prædictam fuisse, sed de populo Israelitico. hoc autem verum euentum ex ipsis rebus accepisse in Domino: & ideo B. Petrum ad Christum hanc prophetiam per euentum aptare voluisse. Qui hæc ita sapit, docet, credit, prædicat anathema sit. Rursum capite vigesimotertio. in supradicto, inquit, capite, exponendo quædã verba Psalmi vigesimiprimi, quibus dicitur, *Diuiserunt sibi vestimenta mea*. negatur is psalmus Iesu Chrsto Domino Nostro conuenire: sed quod Dauid propter quædam mala, quæ perpessus est, de se dixerit: euangelistam ex euentu ad Christum traxisse, quia non poterat, inquit Theodorus, Dominus Christus, qui peccatum non fecit, dicere, longe à salute mea verba delictorum meorum. Et ideo, qui hæc sapit, docet, credit, aut prædicat; & non ea, in quibus delictorum meminit, ad corpus

Damnatur error Theodori Mopsuest.

Psal. 15.

ipsius, quod est Ecclesia, quæ in hoc mundo sine delicto esse non potest, intelligit pertinere: illa autem de diuisione vestimentorum non specialirer de ipso capire, idest Domino Deo nostro Iesu Christo prædicta, & in ipso eredit esse completa, anathema sir. Et capite vigesimoquarto recitata expositione illius versus; *Foderunt manus meas, & pedes meos, dinumerauerunt omnia ossa mea*. Subiungit Pontifex in supra scripto capite vigesimoquarto. Asseritur verba illa non de Christo esse prædicta, sed Dauid hæc de se dixisse propter tyrannidem Absalonis, qui regiam vrbem, substantiamque peruaserat, & in terra omnia dinumerauerat patris: sed Euangelistam hæc ex euentu ad Christi traxisse personam. Qui igitur hæc ita sapit, docet, credit, aut prædicat, anathema sit. Postremo notans interpretationem verborum illorum: *Dederunt in escam meam fel*, hoc quoque, inquit, de Dauid dicto, propter nimiam eius tristitiam, & iracundiam, aiebat, vsum fuisse Euangelistam ex euentu in Domino. Qui hæc ita sapit, docet, credit, aut prædicat, anathema sit.

REDARGVITVR IDEM ERROR ex sacris Scripturis & Patrum testimonijs. Sectio IIII.

EVNDEM errorem vel cessantibus Conciliorum decretis, ex sacræ scripturæ testimonijs in prompeu est refutare. *Scrutamini scripturas* (dixir Christus) *quia illa sunt, quæ testimonium perhibent de me*. Et iterum. *De me enim ille* (Moses) *scripsit*. & rursus. *necesse est impleri omnia quæ scripta sunt in lege Moysi, & Prophetis, & psalmis de me*. & alibi. *etenim ea, quæ sunt, de me finem habent*. & alia id genus. quæ supra sectione secunda referebamus. Ex quibus eiusmodi instruitur argumentatio. In lege, & Prophetis sunt multa de Christo scripta, ergo mens scriptorum dirigebatur ad Christum, atque adeo verba illa ex ui sua, atque ex intentione loquentis continent, & significant Christum. Ergo secundum literam Christus continetur in scripturis sanctis: non igitur mystice tantum ex analogia rerum, vt somniauit ille, vel secundum euentum, vt delirauit Theodorus, referenda sunt ad Christum, vel relata fuisse ab Euangelistis eredendum est, sed secundum literam, in sensu literali, ex mentis vocum significato. Alioqui si mystice tantum, vel ex euentu prophetica vaticinia referrentur ad Christum, non de Christo potius, quam de Paulo, aut Hieronymo scripsisset Moses, aut testimonia perhibuissent prophetæ. nam cum membra Christi opera faciunt Patriarcharum operibus similia, ex vi analogiæ à Patribus illis repræsentantur, & de illis mystice, & secundum euentum vel accommodationem intelligimus quæ scripta sunt in Patriarcharum historijs. Pares sunt ergo Sancti Christo, membra capiti, & nihilominus, finis legis est Paulus, vel Iacobus, quam Christus. hoc autem quis ferat? Quod si hoc absurdum est, illud etiam, ex quo fit, non est minus blasphemum, Christum mystice tantum, & secundum similitudinem contineri in scripturis, & per euentum eidem esse adaptatas ab Apostolis, & Euangelistis.

Ioan. 5. ℣. 39. Ibidem ℣. 47. Lucæ 24. ℣. 44. Lucæ 22. ℣. 37. Sect. 2.

Sensus literalis scripturarũ sæpe loquitur de Christo D.

Sed agamus rationibus D. Petri, quibus ipse conuincit Iudæos, nostramque causam propugnat, dicens: *Viri Iudæi, & qui habitatis Hierusalem vniuersi, hoc vobis notum sit, & auribus percipite verba mea. Non enim, sicut vos existimatis, hi ebrij sunt, cum sit hora diei tertia: sed hoc est, quod dictum est per prophetam Ioel: Et erit in nouissimis diebus, dicit Dominus, effundam de spiritu meo, &c.* non dicir Petrus hoc miraculum à Ioele prophetatum, sed *hoc est, quod dictum est per Prophetam*; quoniam intelligebat Apostolus Ioelem ea verba protulisse, vt significaret Spiritus sancti communicationem in corda fidelium, idque ex vi verborum. Et inferius versu 25. Dauid enim dicit in eum (vel de eo) *Prouidebam Dominum, quoniam non derelinques animam meam in inferno*. quem psalmum nullo modo posse conuenire Dauidi argumento probat euidenti, quia Dauid mortuus est, sepultus, & in cinerem redactus Hierosolymis, vt ex sepulcro illius omnibus patere potest. Vnde infert, de Christo, non de se Dauidem ea verba protulisse. Atqui Iudæis loquebatur scripturarum gnaris, & legis zelantissimis, qui tamen ad tria millia dedere manus Petro, testimoniorũ pondere victi. Denique arguit Petrus testimonio psal. *Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis*, quod nullo pacto comperere posse Dauidi cõuincit, quia Dauid non ascendit in cælum. Quare de Christo, non de se prophetice loquutum intulit. Sed Iudæis persuasis dicet Theodorus, de Salomone accipiendum psalmum non de Dauide. Aduersus quos militat illa quæstio Domini. *Quomodo ergo Dauid in spiritu loquens, vocat eum* Christum *Dominum, dicens; Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis*. quia non minus insolubilis est quæstio eiusmodi interpretibus, quam Iudæis fuerat. nam illi respondere non poterant, quia nesciebant Christum, de quo intelligebant propheriam, Dei filium esse futurum, simulque Dauidis: Isti quia de Salomone intelligunr, obmutescent. vt iam magis impie Christiani, quam Iudæi oracula, quæ de Christo sunt, detorquere audeant. Nam Iudæi pro explorato habebant psalmum de Christo esse accipiendum, nostratibus nondum hoc est exploratum, quos Christi adhuc quæstione vrgere necesse est. Si de Salomone editus est psalmus, *quomodo Dauid vocat eum Dominum, cum filius eius sit?*

Actu 2. ℣. 14. Versu. 25. Psal. 109. Matth. 22. ℣. 43.

Sed neque Iudæi tantum, quibus cum loquebatur Christus, & Apostoli, sic intelligebant ea oracula, sed eriam Chaldæus paraphrastes Christi Iesu infensissimus hostis, quæ supra diximus testimonia non de Salomone, Ezechia, vel Zorobabele, sed de suo Christo interpreratur, idque ex maiorum constanti traditione, vt late probat Galatinus libris contra Iudæos, & in eius paraphrasi videre est. Damnarunt etiam Ecclesiæ Patres hoc interpretandi genus, vt prætereæm doctrinam Apostolicam in confrit. Clementis libro quinto capite decimonono, vbi oracula illa psalmi quadragesimiquarti. Isaiæ vndecimo. Zachariæ nono, & similia, de Christo domino interpretatur. Tertullianus de resurrectione carnis in illud Isaiæ, *Ecce virgo concipiet*, Quæ, inquit, hic figuræ? quæ imagines? quæ ænigmata? & libro primo contra Iudæos, refellit eos, qui putabant vbique subesse historiam, libro etiam primo contra Marcionem idem argumentum persequitur.

Galatinus lib. 9. Iudæ. & in Paraph. Tertullianus.

Hieronymus quinto libro commentariorum in Hieremiam capite vigesimoquinto. psalmi non omnes sunt corporaliter intelligendi. & Danielis vndecimo. non omnia, quæ psalmo settuagesimoprimo dicuntur, possunt Salomoni conuenire.

Hieron.

Ambrosius libro tertio de fide capite tertio, & in Apologia Dauid posteriori capite quarto ex professo

Ambros.

fesso demonstrat psalmum septuagesimumprimum A non posse conuenire Salomoni.

Augustin. lib. 17. de Ci. Dei c. 8. & lib. 12. cont. Faust. c. 37. et 38.

Augustinus libro de ciuitate decimoseptimo capite octauo idem scripsit de psalmi septuagesimi primi intelligentia, atque nostram sententiam tuetur contra Faustum Manichæum libro duodecimo capite trigesimoseptimo, & trigesimooctauo, & libro primo de Fide contra Manichæos capite trigesimo, & libro primo contra Adiamantum, capite decimoquinto.

DE TRANSITV AB HISTORIA ad prophetiam. Sectio V.

ELIMINATO errore Iudaico, superest vt ostendamus B quomodo ea oracula, quæ de Christo sunt, connectantur historijs rerum gestarum, quæ in scripturis referuntur. Neque enim existimandum est, totam scripturam, vel totos psalmos, prophetas, aut capita prophetarum integra, in quibus ea oracula continentur, de Christo esse accipienda. Sunt enim in scripturis multa, quæ ad historiam pertinent eius temporis; multa, quæ non nisi mystice; alia, quæ ne mystice quidem Christo aptari possunt. Neque enim omnium scripturarum subiectum, aut obiectum est Christus Dominus, tametsi finis sit. itaque in multis locis agnoscendus est transitus ab historia ad prophetiam, vel à prophetia ad historiam factus. qui quidem, vt in scripturis C frequens est, ita literalis sensus studiosis solet esse offendiculo. dum enim contextum, vt fas est, tenere volunt, vel totum Vaticinium de rebus tunc temporis gestis impie interpretantur, vel vniuersa ad Christum referunt pie quidem, sed non secundum scientiam. Nos germani sensus zelatores, & contextus obseruatores præsenti capite duximus admonendos, morem esse sacræ scripturæ præcidere interdum narrationis filum, & Christum attexere historiæ quam aptissime. Hæc est enim illa vestis Ecclesiæ commendata, ex filamentis auri ophir sericis versicoloribus intertexti, (vt in Hebræo legimus) scilicet sacra scriptura, qua nō secus atque Phrygia cyclade sponsa Christi decoratur, dum inter varios gestorum veterum colores aurea œconomiæ Christi intexta segmenta irradiant. Transitum agnouere in sacris scripturis veteres Patres, Hieronymus Oseæ primo & Isaiæ decimosexto, vbi sic habet, Omnis prophetia ænigmatibus inuoluitur, & præcisis sententijs, dum de alio loquitur, transit ad aliud, ne, si ordinem scriptura conseruet, non sit Vaticininm, sed narratio.

Vestis Ecclesiæ versicoloris est sacra scriptura.

Psal. 44.

Hieronymus.

Idem Danielis vndecimo dicens, non omnia quæ in psalmo septuagesimo primo dicuntur, Salomoni possunt conuenire. Transeundum ergo fatetur ab ipso Salomone ad Christum, vt cætera vaticinia subliminora exponantur, auctor operis imperfecti homilia quadragesimanona in Matth. sic habet, Frequenter ex occasione carnali incipiebant E prophetæ, & sic miscebant prophetiam, vt in psalmo tertio de se incipit, *Domine quid multiplicati sunt, qui tribulant me:* & ad Christum assurgit, *Ego dormiui, & soporatus sū, & exurrexi, quia dominus suscepit me.* quæ necessario spiritaliter intelligemus de Christo. hæc ille. Item Cyrillus. Ecce ego mitto Angelum meum &c. transitum fatetur. Tychonius regula quarta de specie & genere afferens illud Regum, *Ipse ædificabit mihi domum,* Conueniunt quidem, inquit, ista Salomoni, sed excedit speciem dicens, *Et dirigam domum eius vsque in æternum.* Transitus est apud Isaiam. *Hæc dicit Dominus Christo meo Cyro cuius apprehendi dexteram, vt subyciam ante faciem eius gentes.* Hæc vtrique communia sunt, illi ex parte, & hyperbolice, Christo Domino vere, & literaliter, sed mox deserit Cyrum, & altius assurgit de Christo, dicens; *Rorate cæli desuper, & nubes pluant iustū, aperiatur terra & germinet Saluatorē.*

Auctor operis imperfecti homi. 49. in Matth.

Psal. 3.

Cyrillus super Malach. 3.

Tychonius. 2. Reg. 7. v. 13.

Isai. 45. v. 1.

At vero Theodorus Mompsuestiēnsis Antiochenus contextus scripturarum obseruantissimus irridebat hanc doctrinam, negabatque præteritionem in sacra scriptura reperiri ab historia ad Christum, quod esset extremæ dementiæ susceptum sermonem præcidere, & repente ad Christum ascendere, & quidem hæretici delirium sectione tertia confutauimus; nunc rationi, qua nititur, dum transitum negat, satisfaciendum est. Respondemus itaque, non esse dementiæ, vt ille putat, ab historia prætergredi ad Christum; sed summæ sapientiæ, licet tam abditæ, vt insipientia visa sit eius fæcis hominibus, qui terrena tantum sapiunt. Quod vel ethnicus agnouit Philosophus lumine naturæ illustratus. scribit enim Plato in Phædro, Quidam diuino beneficio fiunt insani, vt Prophetæ, & Sibyllæ. & iterum, pulcherrimæ arti, quæ prædicit futura, hæc nomenclatura imposita est. (Cum sit omni sapientia sapientior, & sanior) quod non se gerat iuxta prudentiam humanam, &c. Cur enim Vates, & Sibyllæ insani æstimabantur à vulgo, nisi quia suis vaticinijs multa interserebant secundum speciem quidem inconsona, re autem vera maxime consentanea, & cum ijs, quæ narrare cœperant, mirifice cohærentia. Neque enim repente, aut temere ab historia assurgebant ad prophetiam, sed vt supra diximus, occasione carnalium gradatim ab humanis ad diuina euchebātur. exempli gratia, psalmus septuagesimusprimus epigraphem gerit Salomonis, de quo cantare incipit psaltes, dicens, *Deus Iudicium tuum Regi da, & iustitiam tuam filio Regis, Iudicare populum tuum in iustitia, & pauperes tuos in Iudicio.* Quæ quidem verba non excedunt mensuram humanæ condicionis. Sed mox subiungit alia grandiora, *Suscipiant montes pacem populo, & colles iustitiam,* & cetera, de quibus dubites merito, conueniāt ne ex parte Salomoni, an soli Christo. Quæ vero sequuntur, in solum Christum competunt: Salomoni autem neque per hyperbolem, neque vllo modo figurato aptari valent, cuiusmodi sunt. *Permanebit cum sole, & ante lunam à generatione in generationem.* & quæ sequuntur.

Respondetur rationi Theodori Mopsu.

Psal. 72.

DE ALLEGORIA VERBORVM. Sectio VI.

INTERDVM loquitur Spiritus sanctus verbis proprie sumptis ex linguæ more, interdum figuratis. Inter figuras, & tropos frequentior solet esse prophetis metaphora, & allegoria, vtpote elegantior, quæque maiorem lucem, & auctoritatem conciliat orationi. Talis illa est Isaiæ. *Habitabit lupus cum agno, & pardus cum hædo accubabit.* Vbi Hieronymus: In multis scripturarum locis pleraque ponuntur, quæ non possunt stare iuxta historiam: intellige iuxta sensum grammaticum, quem scilicet verba proprie sumpta faciunt, sed iuxta rhetoricum. Sic enim licet appellare, eum qui ex figurata rhetorum lo-

Verba aliud significant quam sonāt.

Isaia 11.

Hieronymus.

Auguſt. li. 3. de doctr. chriſt. c. 5. *Origines homil. 2. in Geneſim.* *Prouer. 26. v. 9.* *Orig. lib. 4. Periarch. cap. 2.* *Iſai. 5. v. 14.*

cutione conſurgit. Vnde Auguſtinus. Cauendum A eſt ne figuratam locutionem ad literam accipias. & Origines. Non ſemper, inquit, conſequentia hiſtorialis ſtare poteſt, vt in Prouerbijs. *Spina naſcuntur in manus ebrioſi*, hoc eſt homo iracundus iurgia ſeminat. Idem quarto libro Periarchon capite ſecundo, eiuſmodi ſunt locutiones, in quibus Deo huiuſmodi tribuuntur affectus, ira, pœnitentia, miſericordia, &c. Solent etiam prophetæ producta metaphorica locutione allegoriam texere quæ cõtinuata eſt metaphora, vt Iſaiæ quinto. *Propterea dilatauit infernus animam ſuam.*

DE ALLEGORIA RERVM. Sectio VII.

Res ipſæ vel perſonæ aliquid aliud ſignificant.

EST & alterum locutionis figuratæ genus multo ſublimius in ſcripturis, quo res ipſæ vel perſonæ transferuntur ad ſignificandas alias res, ſeu perſonas ex vi ſimilitudinis, vel analogiæ, in qua conueniunt, quæ B allegoria rerum appellatur. eſtque ita ſacræ ſcripturæ propria, vt in ceteris ſcriptoribus, aut linguis non reperiatur, quod ſit re vera prophetia, & futurorum præſignatio. Scribit Auguſtinus duplicem eſſe allegoriam, alteram vocum, quæ communis eſt ſcripturæ cum poëtis, & oratoribus, quæ nihil aliud eſt, quam perpetua metaphora, vt Iudicum nono. *Ierunt ligna, vt vngerent ſuper ſe Regem, &c.* C & quarto Regum decimoquarto. *Carduus libani miſit ad cedrum, dicens, Da filio meo filiam tuam*. Et Iſaiæ vndecimo. *Habitabit lupus cum agno*, Alteram eſſe rerum, quando ſcilicet perſonæ in ſcriptura relatæ, vel res ſuo tempore geſtæ, aut gerendæ notæ ſunt, & figuræ aliarum rerum ſacratiorum. Eius fundamentum eſt illud Pauli, *quæ ſunt per allegoriam dicta. hæc enim ſunt duo teſtamenta*. Vbi per Saram & Agar vxores Abrahæ, duos montes Sion, & Sinai, dicit ſignificari, per Iſaac & Iſmael, duo teſtamenta. Paulum ſecuti Patres, ſenſum inuenerunt myſticum in allegoria rerum incluſum, quem ſcilicet faciunt verba, non ex vi ſua, ſed ex analogia rei ſignificatæ per illa. Itaque vt ſenſus literalis eſt, quem verba faciunt ſumpta proprie, vel D figurate, ita ſenſus myſticus eſt, quem res ipſæ per voces ſignificatæ repræſentant ex vi ſimilitudinis, & proportionis. nam ſicut auctor eſt Auguſtinus. Sicut humana conſuetudo verbis, ita diuina potentia factis loquitur. Et Hieronymus. Prophetæ in ſignũ poſiti ſunt futurorum. Gregorius etiam. Iuſti viri non ſolum quod dicunt, prophetia eſt, ſed etiam plerunque quod agunt. Eiuſmodi fuiſſe Ionam reſpectu Chriſti mortui, & ſuſcitati reſtatur ipſe Dominus & ſerpentem æneum eiuſdem ſignum extitiſſe declarat Nicodemo ipſe Chriſtus. Eius generis fuere manna, maris rubri tranſitus, petra, nubes, tabernaculum, ſacrificia, quæ in figura noſtrorum illis contigiſſe reſtatur Apoſtolus. Suntque eius generis quamplurima in ſacris literis. nam E quæcunque ſcripta ſunt (vt ait Auguſtinus contra Fauſtum capite ſeptimo) vel de ipſo Chriſto dicta ſunt, vel propter ipſum. Sed hic obſeruandum eſt, eum non eſſe myſticum ſenſum, ſed fictitium, qui non reſpondet hiſtorico. de qua re ſic ſcribitur nomine Hieronymi. Ille enim vere ſpiritualis intellectus eſt, qui non veriſimilibus coloribus pulchrum mendacium pingit, ſed virtute rerum ipſam rem exprimit veritatis. Idem Hieronymus. Spiritualis

Auguſ. lib. 15. de Trinitate cap. 19. *Iud. 9.* *4. Reg. 14.* *Iſa. 11.* *Galat. 4. v. 24.* *Senſus myſticus quis ſit.* *Auguſ. ep. 49. q. vlt.* *Hier. ſuper Zachar. 3. & epiſtola ad Euagrium.* *Gregor. lib. 22. moral. cap. 21.* *Matth. 12. v. 33.* *Ioa. 3. v. 33* *1. Cor. 10.* *Aug. li. 12. con. Fauſt. c. 7.* *Hieron. 2. Cor. 3.* *Hier. Iſa. 13*

A interpretatio ſequi debet ordinem hiſtoriæ, quod plerique ignorantes lymphatico in ſcripturis vagantur errore. Idem alibi. Eiſdem enim lineis & hiſtoria currit, & tropologia, ſed illa humilior eſt, iſta ſublimior, Et Gregorius. Tunc allegoriæ fructus ſuauiter carpitur, cum prius poſt hiſtoriam in veritatis radice ſolidatur.

Hier. ſuper Ezech. 40. *Grego. hom. 4. in Euan.*

DE ALLEGORIA MISTA Verborum, & rerum. Sectio VIII.

Duplex allegoria.

SED QVAE adhuc diximus Theologis acceptiſſima ſunt, quæ dicturi ſumus à nonnullis in dubium vocantur. Videlicet in aliquot ſacræ ſcripturæ locis duplicem eſſe allegoriam, vocum ſcilicet, & rerum, hoc eſt non ſolum ex vi analogiæ, & ſimilitudinis rei ad rem, vel perſonæ ad perſonam Chriſtum repræſentatum eſſe, quod eſt myſtice, & ſecundum allegoriam contineri; ſed etiam vere, & ſecundum literam, ex meritis inquam orationis ab Spiritu ſancto ordinatæ ſimul typum, & Chriſtum ſignificatum; alterum quidem ex proprietate vocis, alterum figurate; alterum ex prima impoſitione vocabuli, alterum ex tranſlatione eiuſdem ab Spiritu ſancto factæ: alterum in ſenſu grammatico, alterum in ſenſu rhetorico, vtroque literali, ſed illo hiſtorico, iſto prophetico. exempli gratia, ſecundo Re- C gum ſeptimo. *Suſcitabo ſemen tuum poſt te quod egredietur de vtero tuo, & firmabo regnum eius, ipſe ædificabit domum nomini meo, & ſtabiliam domum eius vſque in ſempiternum, ego ero ei in patrem. & ipſe erit mihi in filium, &c.* quem locum de Salomone loquentem ſecũdum hiſtoriam Paulus ad Hebræos primo de Chriſto intellexit conuincens Iudæos de Chriſti diuinitate, atque adeo demonſtratiua vſus Theologia, non myſtica, quæ Dionyſio teſte non arguit. Talis eſt ille alter Exodi. *Nec os illius confringetis*, videlicet ex Agno paſchali, atque Chriſto agno Dei in Cruce pendente, vt nobis expoſuit Ioannes. Atque ille etiam, quem D. Matthæus capite ſecundo ex Oſeæ vndecimo citat, *Ex Aegypto vocaui filium meum.* nam vtrobique Euangeliſtæ addide- D runt: *vt impleretur quod dictum eſt*, quæ verba (vt præclare obſeruauit hic Lyranus, & Dionyſius) arguunt in ſenſu literali accipiendum eſſe locum de Chriſto, & non ſolum in myſtico. & merito, myſticus enim ſenſus cum non ſit ex vi verborum prophetiæ intentus, non implet prophetiam. non enim impletur inane, niſi eo veniente, quod deerat; ſenſus vero myſticus non deſideratur cum non intendatur per verba. Quod ſi in Chriſto plena eſt ſcripturæ ſententia Chriſtum ergo deſiderabar, Chriſtumque ſignificabat oratio, atque aſpiciebat propheta loquens. alioqui ſi ex euentu rei non ſignificatæ per voces, ſed proportionem habentis cum vocum ſignificatu, id eſt, in ſenſu myſtico ſcriptura impleretur, quotidie impleretur, cum E frequentes ſint actiones virtutum, quæ in ſenſu myſtico, morali ſcilicet, repræſentatæ ſunt in Patrum antiquorum geſtis Apoſtolo teſtante. *Omnia in figura contingebant illis: ſcripta ſunt autem ad correptionem noſtram, in quos fines ſæculorum deuenerunt*, id eſt, qui ſumus finis, & terminus, propter quos erudiendos illa gerebantur in ſuperioribus ſæculis. Immo vero nunquam ſcriptura impleretur, cum ſenſuum myſticorum in membris Chriſti nullus vnquam ſit finis. Dicendum eſt igitur illa Euangeli-

ſtarum

2. Reg. 7. v. 12. *Heb. 1.* *Exod. 12. v. 46.* *Ioan. 19. v. 36.* *Matth. 2. v. 15.* *Oſeæ 11. v. 2.* *Dioni. car. Dan. 8.* *Chriſtum continet ſcriptura in ſenſu literali non ſolum in myſtico.* *1. Cor. 10. v. 11.*

ftarum nota: *vt impleretur scriptura*, significari sen- A sum literalem. Quod si sensus literalis est de Christo, ergo ex vi verborum ibi Christus continetur, & significatur, & non tantum ex proportione cum re per verba significata. Quod si ita est, necesse erit fateri duplicem allegoriam, vel si placet, metaphoram, & allegoriam, illam in voce, istam in re. vt verbi gratia non solũ Agnus paschalis allegoria rei ordinetur ab Spiritu sancto ad repræsentandum Christum, qui cum Agno habet similitudinem, sed etiam eodem Spiritu sic ordinante, verbum Agnus translatum sit ad significandum Dei Agnum pro nobis immolandum, cuius non essent crura frangenda. Atque huius sententiæ est Eusebius contendens eum locum Oseæ. *Ex Aegypto vocaui filium meum*, de Christo intelligendum multo satius, quam de populo educto ex Aegypto. Quod si obijcias. Vox translata non stat pro significato primario, sed pro ascititio, vt verbi gratia, cum Christus dixit de Herode: *Dicite vulpi illi*, nomen vulpis non stabat pro bestiola, sed pro Rege. Hoc ita esse in familiari sermone, Verum in vrbano, & scito, quem ingeniosi adolescentes secum habent, contingere non raro, vt in eadem oratione vox translata & suam significationem retineat, & alteram asciscat: Vtramque scilicet ex intentione loquentis cum elegantissima, & suauissima allusione, atque duplici allegoria. Si igitur ingenij humani acrimonia potest vna voce duo comprehendere significata, atque vtrunque simul conceptum semel exprimere, quid ni Spiritus sanctus C hoc faciat? præsertim cum soleat frequentissime vti allegoria verborum non solum in nominibus appellatiuis, sed etiam in proprijs, vt apud Ezechielem. *Et seruus meus Dauid in medio eorum*. & Isaiam. *Hæc dicit Dominus Christo meo Cyro*. Vbi traducit nomina Dauid, & Cyri ad Christum significandum. Vtitur etiam allegoria rei, quæ multo est remotior ab humana loquendi consuetudine. Cur non etiam (quod homines solẽt) vsurpabit allegoriam vtramque, verbisque prægnantibus amplectetur signum & signatum, typum & veritatem?

Euseb. demonst. Euan gel. li. 9. demon. 4.

Luca 13. v. 32.

Ezechi. 34. v. 24.

Isa. 44. v. 1.

RESPONDET OBIECTIONIBVS. Sectio IX.

VERVM aduersus prædicta opponet nobis lector. Einsmodi dicendi genere committi æquiuocationem, cum vnica voce comprehendantur significationes diuersæ. R. Nullo modo committi æquiuocationem, sed exerceri analogiam, qua nil est vel in Hebraica lingua, vel inter sacros scriptores frequentius, (vt Deo bene iuuante dicemus fuse in libris de analogia sacræ scripturæ) nil suauius, nil humano ingenio, quod ordine, ratione, & harmonia delectatur, accommodatius. Esset quidem æquiuocatio si plura significata essent diuersa, & inter se dissidentia. à quo more loquendi non minus quàm à mendacio (est enim mendacium in re commissum) scriptura sacra, & quisque cordatus scriptor abhorret. Quapropter numquam mihi potui persuadere in eodem sacræ scripturæ loco multos esse literales sensus non sibi subordinatos. Quod si aliquando multi proferuntur ab eius tractatoribus, hoc non ex vo cum meritis, sed ex nostra ignoratione profectum esse existimo: qui dum germanum, & vnicum nescimus, in varios, & diuersos abducimur. At vero analogia plura subordinata simillima, & omnino sibi respondentia nectit, atque eiusmodi significata hoc duplicis allegoriæ genus vnica voce repræsentat.

Dices, Veteres Patres eiusmodi testimonia exponere videntur mystice, & spiritualiter de Christo. nam Hieronymus eum locum Matthæi tractans ita habet, Superest vt illud dicamus, quod ea, quæ typice præcedunt in alijs, iuxta veritatem, & adimpletionem referantur ad Christum. & Chrysostomus. Quædam de alijs dicuntur, & in alijs implentur, sicut Oseæ verba prædicta, quæ de populo quidem Israel dicta sunt, sed in Christo impleta, ijs duabus Hieronymi & Chrysostomi auctoritatibus conuicti sunt quidam Auctores de sacris alioqui B scripturis optime meriti, vt assererent eum locum Oseæ. *Ex Aegypto vocaui filium meum*, atque cetera illi similia ab Euangelistis adduci in sensu allegorico. Cumque alias fuerint gloriæ Christi zelantissimi, atque eo nomine in neotericos sæpius inuehantur, eosque quasi iudaizantes accersant, quod multa prophetarum testimonia suo iudicio apertissime de Christo loquentia non explanauerint de Christo: eundem locum enarrantes succẽsent Osiandro, quod voluerit illum de Christo ad literam ab Euangelista esse intellectum. Et quidem Osiander reprehensione dignus est, non quod oraculum de Christo ad literam intellexerit (nam ea sententia nobis perplacet, vt sana, & verisimillima.) Sed quod asseruerit id testimonium ab omnibus Patribus allegorice intellectum esse, idque perperam, cum eius iudicio historia sit. nam præterquam quod non est dicendus eiusmodi sensus historicus sed literalis propheticus, cum sub alio historico delitescat, deceptus est existimans veteres nomine sensus spiritualis, & allegorici semper significasse eum qui literali opponitur: vel nomine historiæ intellexisse sensum literalem. Etenim sæpe istum secundum sensum literalem, qui ex allegoria vtraque nascitur, spiritualem appellant, quod contineatur sub historico priori. neque enim ita stricte accipiunt sensum mysticum, vel spiritualem, atque Theologi solent, pro eo scilicet sensu tantum, qui literali opponitur: sed largius pro omni intelligentia, quæ sub altera delitescit, etiam si ex vi vocis significe- D tur. Immo ipsum sensum literalem vnicum, ex vi vocis figuratæ significatum, appellare solent altiorem, spiritualemque intelligentiam, atque opponunt illum historiæ, per historiam accipientes sensum literæ, aut grammaticum, vt videre est in eorum scriptis. exempli gratia scribit Hieronymus in illud Isaiæ. *Habitabit lupus cum agno*. in multis scripturarum locis pleraque ponuntur, quæ non possunt stare iuxta historiam. & Isaiæ vigesimonono, vi deant Iudæi, & amici simplicis historiæ, qui fructus non quærunt in arbore, sed folium tantum, vmbramque verborum, quæ cito arescit, & deperit, quomodo in aduentu Domini Libanus mons Phœnicis versus est in Carmelum. Idem scribit Origenes. Non semper, inquit, consequentia historialis E stare potest, vt Prouerbiorum vigesimosexto. Spinæ nascuntur in manus ebriosi, idest, homo iracundus iurgia seminat. En Hieronymus & Origines historiam vocant sensum, quem nos grammaticum vocamus; atque spiritualem, & fructuosum eum, qui ex figurata locutione nascitur, quemque supra appellauimus rhetoricum. non quod iste literalis non sit: est enim literalis reuera, & solus intentus ab Spiritu sancto in prædictis locis, sed quia sub grammatico delitescit, & eum superat, vt fructus arbo-

Hieronym. super Oseæ. 11.

Chrysost. homil. 8. in Matth.

Oseæ. 11.

Isa. 11. v. 6.

Isa. 29.

Origen. homil. 2. in Genes.

Prouer. 26.

arboris folia. Veruntamen aliquando apertius loquuntur Patres. nam Basilius in Prouerbia eum sensum figuratum vocat parabolicum. Ergo in prædictis locis ab Euangelistis allatis agnouerunt sancti Ecclesiæ Patres Christum, & secundum analogiam eum rebus, & ex meritis verborum significatum, hoc est, in secundo sensu literali prophetico; quem, quod historiam excederet, & sub illa delitesceret, spiritualem appellarunt, vel mysticum, non quod literalis non esset. Neque aliud sibi voluit Chrysostomus supra in oppositum allatus. verum enim est ea verba, *Ex Aegypto vocaui filium meum*, typice dicta de Israel, atque in Christo veraciter impleta. quod si in illo vere impleta sunt, ergo de eodem etiam dicta fuerunt, tametsi non primo, sed secundario; non ex vi vocis proprie sumptæ, sed figuratè, vt diximus. Hieronymi autem testimonium nobis potius fauet, quam illis. nam aperte profitetur Christum verba Prophetæ verificasse, & impleuisse. atque adeo intellexit Hieronymus illis significatum fuisse Christum, tametsi non primario, & proprie, quod conuenit typo, sed secundario, & translatitio, vt supra ostendimus.

Secūdus sensus literalis.

Signa duplicis allegoriæ.

Superest vt dicamus quibus signis a nobis dignoscetur hoc dicendi genus duplici ex allegoria contextum. & quidem primum, & certissimum est illud, quod supra memorauimus: quando scilicet locus veteris Testamenti in nouo citatur cum illa additione: *Vt impleretur, quod dictum est*. indicant enim eiusmodi verba Christum, vel Ecclesiam in prophetia contineri non solum ex vi analogiæ, id est mystice, sed etiam ex vi vocum significati, hoc est, ad literam, vt iam ostendimus. Secundum signum, & nota sensus literalis est communis sanctorum Patrum expositio, quorum iudicium Ecclesia semper venerata est, & secuta in sacrarum literarum expositione. ij sunt enim seniores, quorum consilijs acquiescere fas est. Tertium est ipse contextus, & continua series non orationis solum, vel periodi vnius, sed totius concionis, vel capitis, vel totius interdum Vaticinij. hunc enim qui animaduertetit primo in vniuersum, deinde singillatim per capita, & periodos, facile deprehendet, quid sibi velint Spiritus sancti verba, & in quem scopum dirigantur; an in res gestas secundum historiam, an in finem legis, & prophetarum secundum veritatem, an in vtrunque secundum analogiam.

DE LOCVTIONE HYPERBOLICA. Sectio X.

DIXIMVS capitibus præcedentibus Prophetas loqui solitos allegoria verborum, atque allegoria rerum, & quandoque duplici; quarum prima contineret sensum literalem rhetoricum, altera mysticum, postrema duplicem literalem; alterum scilicet grammaticum historicum, alterum propheticum rhetoricum. Sed sciendum est, non solum ex vi prædicti tropi duplicem induci sensum literalem, sed etiam ex hyperbolica, & superlatæ locutione, quæ in sacris literis vsu venire solet non raro. Est autem discrimen inter prædicta locutionis genera, & præsens. quia in metaphora, vel allegoria verba non stant pro significatu proprio, sed pro translatitio; in allegoria mixta stāt pro vtroque: in hyperboli vero quodam modo pro primo, & plene pro secundo. exempli gratia psalmo octogesimo octauo scriptum est, *Disposui testamentum electis meis: iuraui Dauid seruo meo vsque in æternum præparabo* stabiliam *semen tuum, & ædificabo in generationem, & generationem sedem tuam*. & iterum, *Et ego primogenitum ponam illum excelsum præ regibus terræ. in æternum seruabo illi misericordiam meam, & testamentum meum fidele ipsi: & ponam in sæculum sæculi semen eius, & thronum eius sicut dies cæli*, &c. *Si autem dereliquerint filij eius legem meam; & in iudicijs meis nō ambulauerint*; &c. *visitabo in virga iniquitates eorum, & in verberibus peccata eorum. misericordiam autem meam non dispergam ab eo, neque nocebo in veritate mea*, &c. *Semel iuraui in sancto meo, si Dauid mentiar, semen eius in æternum manebit, & thronus eius sicut sol in conspectu meo, & sicut luna perfecta in æternum, & testis in cælo fidelis*, &c. Quæ quidem promissiones quodam modo, hoc est, hyperbolice exponi possent de Dauidis throno, & regno temporali, quod multis sæculis perstitit, vsque ad aduentum Christi scilicet, (vt prophetauerat Iacob.) *Non auferetur sceptrum de Iuda, & dux de femore eius, donec veniat, qui mittendus est*: re autem vera intelligendæ sunt non tantum impletæ, sed etiam prædictæ de regno Dauidis spirituali, hoc est, de regno Christi, qui constitutus est rex ab æterno Patre super Sion montem sanctum eius, vt prædicaret præceptum eius (nam *rex sum ego*, ait ipse, & *in hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati*.) quemadmodum & Angelus testatus est, *Dabit illi Dominus Deus sedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis*.

Psal. 88. ℣. 4.

Gen. 49. ℣. 10.

Ioan. 18. ℣. 37.

Lucæ. 2.

Huc referri potest illud testimonium Amos, *In die illa suscitabo tabernaculum Dauid, quod cecidit, & reædificabo aperturas murorum eius*. quod tametsi D. Iacobus de Ecclesia interpretatus est in sensu literali germano, nil refert in parabolico intelligi de Templo Zorobabelis, in quo quadantenus, & ex parte verificata videtur prophetia. Itaque asserimus non quidem omnia oracula, quæ de Christo sunt, vt delirauit Theodorus, sed aliquot interpretari posse historice secundum hyperbolim, re autem vera, & in sensu literali esse accipienda de Christo, & non tantum ex accommodatione, & secundum euentum, vt Hæreticus somniauit.

Amos 9. ℣. 11.

Act. 15.

DE VARIIS MODIS visionum propheticarum. Sectio XI.

SATIS iam egimus de oraculis, quæ verbo enunciantur à sacris Vatibus. Nūc par est, vt de visionibus, quæ imaginibus rerum sacrarum constant, disseramus: sic enim vtrique nomini prophetæ scilicet prædicentium, atque præuidentium satisfaciemus. Sane quidem Visiones propheticæ varijs modis fieri solent. Aliquando enim intelligibiles veritates reuelantur per formas sensibiles externis sensibus repræsentatæ. Vt cum in monte Moriah monstratus est Abrahæ Christus crucifixus in ariete hærente cornibus inter vepres, ipsomet testante: *Abraham pater noster exultauit, ut videret diem meum, vidit, & gauisus est*. Vel cum in rubo ardente Moses agnouit populi Israelitici afflictionem, & libertatem futuram. Aliquando reuelantur supernaturales veritates per formas imaginarias in Vatis phantasia ordinatas, vel denuo formatas. Vt cum Isaias vidit Dominum sedentem super solium excelsum, atque id

Intelligibilis veritas per formas sensibiles.

Ioā. 8. ℣. 56

Exod. 2.

Per formas imaginarias.

Isa. 6.

genus

genus visionis, vel dormientibus euenire solet, vel vigilantibus raptis in ecstasim. Aliquando autem nuda veritas supernaturalis sine ministerio imaginum per solas intellectuales formas obijcitur intellectui, vt cum Isaiæ reuelatum est arcanum de Verbi incarnatione, quod capite septimo protulit, *Ecce Virgo concipiet*. Vel cum Dauidi facta est illa insignis de regno Christi reuelatio, quam psalmo centesimonono decantat, *Dixit Dominus Domino meo*, &c. aut illa de nuptijs eiusdem Verbi, quam psalmo quadragesimoquarto cecinit. Verum hoc tertium genus prophetiæ ad oracula potius pertinet, quam ad visiones, neque proprie dicitur visio, cum sine imaginibus sensatis percipiatur, sed potius illustratio intellectus, aut reuelatio debet appellari. Excellit itaque sphæram visionum.

Aliquando sine imaginibus.

Isa. 7.

Psal. 109. ℣. 1.

Psal. 44.

Visiones sensu perceptæ non dicuntur propriæ propheticæ.

Visiones rursum, quæ externis percipiuntur sensibus, non ita proprie dicuntur propheticæ, teste Augustino, & D. Thoma, quia prophetia inuoluit secum obscuritatem, vt nomina etiam ipsa præuidentis, & prospectantis, de quibus sectione prima egimus, significant. Cum ergo externæ repræsentationes claro intuitu videantur, degenerant à ratione prophetiæ. ergo secundum genus, in quo visiones repræsentantur phantasiæ, proprie pertinet ad prophetiam: si tamen illas lumine supernaturali intelligat Vates, alioqui neque prophetiæ erunt. Scribit enim D. Augustinus. minus est propheta, qui rerum signatarum solo spiritu videt imagines; & magis est propheta, qui solo earum intellectu est præditus; sed maxime propheta, qui vtroque præcellit.

Aug. lib. 12. super Ge. ad literam. c. 9.

Visiones propheticæ triplices.

Visiones igitur imaginariæ, quæ proprie dicuntur propheticæ, triplices sunt, quædam enim earum continent imagines personarum, vel rerum veracium, quæ scilicet fuerunt, vel sunt, vel futuræ sunt. qualis est illa Zachariæ. *Et ostendit mihi Dominus Iesum sacerdotem magnum.* Vel altera eiusdem. *Ecce candelabrum aureum totum*, &c. nam & sacerdos Iesus superarat, & candelabrum in templo fuerat olim. Quædam continent imagines rerum, quæ non sunt, sed esse possunt, neque repugnat fore, aut fuisse vnquam. qualis erat visio Nabuchodonosoris, in qua ostensa est sibi arbor procera, & frondosa, &c. vel statua ex quadruplici metallo coalita, quam eundem per quietem vidisse narrat Daniel. nam eiusmodi arborem, vel statuam non repugnat esse quales ostensæ sunt. tametsi reuera non extiterint.

Zachar. 3. ℣. 1.

Idem cap. 4. ℣.

Dani. 4.

Dan. 2.

Quædam denique visiones continent imagines rerum quæ nec sunt, neque esse possunt. Talis fuit visio Danielis septimo capite recitata, quæ repræseurauit eidem quatuor bestiarum monstra, qualia non tulit Africa, neque feret natura rerum. Eiusmodi portentorum imagines visuntur etiam in Apocalypsi Ioannis, quæ diuinitus sunt formatæ in phantasia contemplantis, vt essent aliarum rerum secretiorum hieroglyphica.

Dan. 7.

QVO PACTO SIT ERVENDVS sensus visionum, Sectio XII.

DIFFICILIVS est visionum propheticarum mentem assequi, quam oraculorum. etenim oracula intelliguntur perceptis orationis verbis; visiones non item. Sunt enim quasi scripturæ Aegyptiacæ sacris characteribus exaratæ, quarum literas agnoscere, & ordinare æque difficile est, atque significationem symbolicam tenere. Duplex itaque studium adhibendum est visionibus propheticis, alterum, vt ex verbis narrantis ideam elicias, quam ipse Vates habebat in phantasia: alterum, vt imaginis semel effictæ significationem assequaris. & in alijs quidem visionibus, quæ disertis verbis narrantur, difficilius est secundum præstare, vt in Apocalypsi experimur: in alijs vero quæ concisiori sermone proponuntur, primum est æque laboriosum, vt in capitis primi Ezechielis spectro animaduertimus. Verum in omnibus vtrunque necessarium est, & secundum sine primo nulla ratione perficitur. quemadmodum enim quando verbis loquuntur prophetæ, necesse est verborum tenere significationem, vt horum mentem percipias. & quando rebus loquuntur, oportet rerum propositarum naturam, atque adiacentia omnia diligenter considerare, vt diximus. quoniam ad earum similitudinem, & analogiam exigenda est allegoriæ veritas: ita quando visionibus prophetāt oportet principio expressam ideam formare imaginum, quas verbis describunt, atque deinde ex eius comparatione veritatem prophetiæ inuestigare. quomodo enim paragogum exprimas sine archetypo? qui poteris Alexandri faciem, quam nunquam vidisti depingere, nisi ex historia eius vultus lineamenta edoctusq; vmbram personæ mente conceperis, antequam ideæ conceptæ simulacrum referas in tabellam? Eadem prorsus ratione impossibile est sensum visionum consequi aut explanare, nisi prius recte teneas imaginum, quæ in visione offeruntur, naturam, habitus, gestus, circunstantiasque ceteras, quibus omnibus quasi linguis loquuntur muta alioqui spectra. *intelligentia enim opus est in visione*, ait Daniel. Neqne frustra dictum est Ezechieli ab Angelo mensore templi. *Vide oculis tuis, & auribus tuis audi, & pone cor tuum ad omnia, quæ ego ostendam tibi*, &c. non satis enim putauit auribus audire verba, nisi oculis etiam res ipsas videret, atque interiore consideraret obtutu. nimirum quia rerum ostensarum figuræ, quantitates, colores, ordines, proportiones verba erant, quæ nisi attenderet, atque mente tractaret, nulla ratione consequi posset, aut templi ideam, aut significationem. Sed de hac re fusius agemus in commentario ad caput quadragesimumquartum.

Sect. 7.

Visionum sensus sine imaginibus imposibile est consequi.

Dan. 10. ℣. 1.

Ezech. 40.

COMMENTARIVS IN EZECHIELIS PROPHETIAM.

PROOEMIVM.

Dignitas prophetiæ Ezechielis.

IIS vtcunque prælibatis pro oraculorum, & visionum propheticarum intelligentia, par est, vt à thesi descendentes ad hypothesim, hoc est, a prophetis ad Ezechielem, expendamus, an vtroque nomine, videntis, & prophetæ, decorandus sit, & quanta fuerit prophetiæ, eius dignitas. Et primæ quidem quęstioni facile respondemus, vtroque cognomento Vatis, & Videntis fuisse dignissimum, vtpote cui & oracula prophetica, & visiones excellentes sint diuinitus communicata. Nam oraculum edidit capite decimoseptimo de Christi regno inserendo Iudaico sceptro, illis verbis; *Sumam ego de medulla cedri, &c.* De vocatione gentium aliud, capite vigesimooctauo. *Quando congregauero domum Israel &c.* De regno Christi pastoricio, capite trigesimoquarto. *& suscitabo super eos pastorem &c.* De regeneratione per baptismum, capite trigesimo sexto. *Effundam super vos aquam mundam, &c.* De resurrectione mortuorum, capite trigesimoseptimo. *Ecce ego aperiam tumulos vestros.* Ibidem de vtriusque populi vnione sub Christo capite: *Faciam eos in lignum, & erunt vnum in manu eius, &c.*

Ezech. 17. ℣. 12. — Ezech. 28. ℣. 25. — Ezech. 34. ℣. 23. — Ezech. 36. ℣. 25. — Ezech. 37. ℣. 12. — Ibid. ℣. 19.

De visionib. Ezechielis.

Visiones etiam plurimas habuit Ezechiel, sed duas omnium, quæ vmquam prophetis communicatæ sunt, altissimas, & celeberrimas. Alteram capite primo, atque decimo, in qua vidit discedentem Deum a Synagoga, atque ad Ecclesiam transeuntem. Alteram a capite quadragesimo vsque ad finem, in qua spectauit Ecclesiæ instaurationem, & renouationem pietatis per Christum faciendam. Iure igitur, & merito Ezechielem נביא nabi, idest, præfatorem, vel Vatidicum, atque ראה roeh, idest, videntem, seu contemplatorem appellabimus. vtpote qui tam illustria cecinerit oracula, tamque sublimes visiones aspexerit.

Prima & vltima Ezechielis visiones imaginariæ fuerunt.

Quod vero ad genus visionum attinet, vt prætereamus modo intellectuales, quibus oracula, quæ protulit, aspexit; atque ceteras minus celebres, de quibus suis locis singillatim disputabitur. Duæ illæ celebratissimæ, hoc est, prima & postrema imaginatione compræhensæ sunt, earum vero significata lumine intellecta supernaturali, vt proprijs locis monstrabimus. Itaque ex hac parte maxime propheta dicendus est Ezechiel secundum Augustini sententiam, quam Commentarij superioris sectione decima prima citauimus, nimirum eum esse minus prophetam, qui rerum signatarum solo spiritu videt imagines, magisque prophetam, qui solo earum intellectu est præditus, sed maxime prophetam, qui vtroque præcellit. Verum enim vero, tametsi maxima sit vaticinij huius dignitas, multo maior est difficultas. nam in dignitatis gradu pares habet alios prophetas Ezechiel, in obscuritate nullum reperias illi similem. Vnde est illa Hebræorum veterum traditio, duas esse in sacra scriptura leges; alteram scriptam de rerum conditione, alteram secreto Moysi traditam de diuinitatis specie, illam appellatam Berescith, istam Mercabah; illam contineri in Genesi, istam vero in Ezechielis curru, illam vulgatam esse omnibus, hanc solis sapientibus detectam. Ex hac traditione manauit illud, quod Hieronymus recitat, Hebræorum mandatum, ne quis huius voluminis exordium, & finem, sicut neque Canticum canticorum, neque initium Geneseos, legere permittatur antequam ætatem sacerdotalem, id est, trigesimum annum impleuerit: vt scilicet ad perfectam scientiam, & vaticinium omnium difficillimum, plenum humanæ naturæ spatium accedat. Verum nostra non interest, libri huius difficultatem, & obscuritatem ipso in limine exagerare, cum eam experti sint, atque testati cum veteres omnes, tum recentiores, qui Ezechielem vel interpretari, vel legere sunt aggressi. Illud potius nostri muneris esse putamus, rerum difficultatem, quæ merito visa est multis formidabilis, superare, si valebimus: atque obscuritatem literæ pro nostri ingenij tenuitate elucidare, quo Ezechiel propheta deinceps cum suauitate legatur, & cum voluptate intelligatur. quapropter initio primi capitis explanationem, deinde longiorem de prima Ezechielis visione commentarium subijciemus.

Lib. 12. super Gen. ad lit. cap. 9.

Difficultas prophetiæ Ezechielis.

Hieron. proems. lib. 1. Commen. in Ezech.

EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT PRIMVM.

ARGVMENTVM.

Ostenditur Vati Gloria Dei vecta curru Cherubim.

I Et factum est in trigesimo anno, in quarto, in quinta mensis, cum essem in medio captivorum iuxta fluvium Chobar, aperti sunt cæli, & vidi visiones Dei.

II *In quinta mensis, ipse est annus quintus transmigrationis regis Ioachin,*

III *Factum est verbum Domini ad Ezechielem filium Buzi sacerdotem in terra Chaldæorum, secus flumen Chobar: & facta est super eum ibi manus Domini.*

IIII *Et vidi, & ecce ventus turbinis veniebat ab Aquilone: & nubes magna, & ignis involvens, & splendor in circuitu eius: & de medio eius quasi species electri; idest de medio ignis:*

V *Et in medio eius similitudo quatuor animalium: & hic aspectus eorum, similitudo hominis in eis.*

VI *Quattuor facies vni, & quattuor pennæ vni.*

VII *Pedes eorum pedes recti, & planta pedis eorum quasi planta pedis vituli, & scintillæ quasi aspectus æris candentis.*

VIII *Et manus hominis sub pennis eorum in quattuor partibus: & facies, & pennas per quattuor partes habebant.*

IX *Iunctæque erant pennæ eorum alterius ad alterum. non revertebantur cum incederent: sed vnumquodque ante faciem suam gradiebatur.*

X *Similitudo autem vultus eorum: facies hominis, & facies leonis a dextris ipsorum quattuor: facies autem bovis, a sinistris ipsorum quattuor, & facies aquilæ desuper ipsorum quattuor.*

XI *Facies eorum, & pennæ eorum extentæ desuper: duæ pennæ singulorum iungebantur, & duæ tegebant corpora eorum:*

XII *Et vnumquodque eorum coram facie sua ambulabat: vbi erat impetus spiritus, illuc gradiebantur, nec revertebantur cum ambularent.*

XIII *Et similitudo animalium, aspectus eorum quasi carbonum ignis ardentium, & quasi aspectus lampadarum. Hæc erat visio discurrens in medio animalium, splendor ignis, & de igne fulgur egrediens.*

XIV *Et animalia ibant, & revertebantur in similitudinem fulguris coruscantis.*

XV *Cumque aspicerem animalia, apparuit rota vna super terram iuxta animalia, habens quattuor facies.*

XVI *Et aspectus rotarum, & opus earum, quasi visio maris: & vna similitudo ipsarum quattuor: & aspectus earum & opera, quasi sit rota in medio rotæ.*

XVII *Per quattuor partes earum euntes ibant; & non revertebantur cum ambularent.*

XVIII *Statura quoque erat rotis, & altitudo, & horribilis aspectus; & totum corpus oculis plenum in circuitu ipsarum quattuor.*

XIX *Cumque ambularent animalia, ambulabant pariter & rotæ iuxta ea: & cum elevarentur animalia de terra, elevabantur simul & rotæ.*

XX *Quocumque ibat spiritus, illuc eunte spiritu, & rotæ pariter elevabantur sequentes eum. Spiritus enim vitæ erat in rotis.*

XXI *Cum euntibus ibant, & cum stantibus stabant: & cum elevatis a terra, pariter elevabantur & rotæ, sequentes ea: quia spiritus vitæ erat in rotis.*

XXII *Et similitudo super capita animalium firmamenti, quasi aspectus crystalli horribilis, & extenti super capita eorum desuper.*

XXIII *Sub firmamento autem pennæ eorum rectæ alterius ad alterum: vnumquodque duabus alis velabat corpus suum, & alterum similiter velabatur.*

XXIV *Et audiebam sonum alarum, quasi sonum aquarum multarum, quasi sonum sublimis Dei: cum ambularent quasi sonus erat multitudinis vt sonus castrorum. cumque starent, demittebantur pennæ eorum.*

Nam

XXV *Nam cum fieret vox super firmamentum, quod erat super caput eorum, stabant, & submittebant alas suas.*

A

XXVI *Et super firmamentum, quod erat imminens capiti eorum, quasi aspectus lapidis sapphiri similitudo throni: & super similitudinem throni, similitudo quasi aspectus hominis desuper.*

XXVII *Et vidi quasi speciem electri, velut aspectum ignis, intrinsecus eius per circuitum: a lumbis eius & desuper, & a lumbis eius usque deorsum, vidi quasi speciem ignis splendentis in circuitu:*

XXVIII *Velut aspectum arcus cum fuerit in nube in die pluuiæ. hic erat aspectus splendoris per gyrum.*

Ob maiorem huius difficillimi capitis intelligentiam, eiusdem explanationi, & commentario de prima visione, præmittimus sequentem visionis eiusdem figuram, quæ oculis subijciet Cherubinorum, Rotarum & Currus, necnon Sedentis in thróno veram imaginem: quam qui mente conceperit, facilem sibi aditum ad sequentia patefaciet.

EXPLA-

HAEC EST VISIO SIMILITVDINIS GLORIAE DEI QV

DEI QVAM VIDIT EZECHIEL IN CVRRV CHERVBIM

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS PRIMI.

De coniunctione (&) præposita historiæ doctorum sententiæ.

Iosue 1.
1. Mach. 1. ℣. 1.
Ionæ. 1.
Tren. 1.

E*T factum est*. Exordium frequens scriptoribus sacris, à quo auspicari consueuerunt historias, & prophetias, vt videre est Iosue primo. *Et factum est post mortem Moysis*. primo Machabæorum. *Et factum est postquam percussit Alexander Philippi Macedo* &c. Ionæ primo. *Et factum est verbum Domini.* Trenorum primo. *Et factum est postquam in captiuitatem reductus est Israel* &c. Valet autem ea dicendi ratio idem quod accidit, contigit, fuit (quomodo vertere solent Septuaginta Interpretes) vel, Deo ita disponente, euenit, ita res se habet. Eiusmodi est illa phrasis. *Videamus hoc verbum quod factum est*, id est, rem quæ gesta est, factum quod contigit.

Luca. 2. ℣. 15.

Gregor. hic. Aug. super Psal. 4.

Et Placet D. Gregorio vt coniunctio (&) nectat verba exteriora prophetæ cum visione interiore. Quæ sententia Augustini fuit in psalmo quarto, sic enim habet. Iunctura coniunctionis, cum sententia non præcesserit, cui sequens annectatur, mirabiliter fortasse insinuat prolationem veritatis in voce cum ea visione, quæ fit in corde, esse coniunctam. Verum ibidem Augustinus testatur familiare esse scripturis coniunctionem (&) superfluere, vt hoc loco Ezechielis credi posset. Quod notauerat etiam Origenes. Vernaculum scilicet esse linguæ Hebraicæ (&) coniunctione frequenter vti, vt interdum abundet ex linguæ proprietate. Idemque Enthymius repetit. coniunctio (&) in Hebraico idiomate frequenter abundat. Idem quoque notauit Oecumenius Roma: secundo. Quæ si aduertisset Isychius, non laborasset tantum nodum in scirpo quærens. Neque enim nouum est scriptores librum ordiri à coniunctione, cum Exodus, Leuiticus, Numeri, Iosue, Iudicum, Ruth, & omnes libri Regum, ab eadem auspicentur.

Orige. homi. 19. in libr. Num.

Euthymius. sup. Io. 7.

Oecumenius Rom. 2.

Isychius Leui. 1.

Confutatur opinio eorũ qui putant trigesimum ætatis suæ annum connumerasse Prophetam.

Hiero. hic.

In trigesimo anno. Existimarunt plerique veteres atque ex eorum mente Hieronymus in prooemio Ezechielis, annum trigesimum ætatis ipsius Prophetæ fuisse: quorum sententiam ipsemet Hieronymus reijcit in Commentario, & merito: quoniam nusquam apud sacros scriptores talis mos fuit, ab ortu suo, vaticinij tempora computare: Deinde quia notæ istæ locorum, & temporum ab historicis adhibentur, quasi testes veritatis rei gestæ, quam se narrare profitentur. Quare oportet esse insignes, omnibusque perspectas, quo fidem faciant historiæ. at vero natalis dies prophetæ, neque celebris erat, neque notus. quare parum, aut nihil ad veritatem historiæ confirmandam poterat adiuuare. Sed demus, natalem Prophetæ diem fuisse notissimum, certe explicari debuisset, hac ratione. In tricesimo anno vitæ meæ, & quantumuis vel notus esset, vel celebris, non debuit in computatione annorum ab eo cæpta subaudiri per antonomasiam, qua vsus est in hoc exordio. Etenim antonomasiæ simili locus non est, nisi cum initium annalium tam est insigne & vulgatum, vt sine nomine, & charactere appositum, ab omnibus intelligatur.

Secunda opinio de trigesimo anno Iubilæi reijcitur.

Alijs visum est hunc esse annum trigesimum à Iubileo præcedenti. Ceterum iure hæc opinio à Hieronymo & Theodoreto reijcitur, quoniam nõ concurrit annus quintus Ioachin cum trigesimo Iubilæi, vt ex nostra Chronologia licet animaduertere.

Tertia opinio trigesimum annũ ab inuentione libri legis.

Chaldæus Paraphrastes, sic versum interpretatus est. Et factum est in fine trigesimi anni, postquam inuenisset Helcias sacerdos magnus librum legis in diebus Iosiæ, quibus verbis calculi huius caput, facit annum decimum octauum regni Iosiæ: nam eo anno inuentus est liber legis. Chaldæum secutus est Hieronymus, Theodoretus, & alij posterioribus sæculis, qui omnes volunt Vatem tempus vaticinij sui numerasse ab eo facto tam insigni, vel miraculo tam celebri, qualis fuit inuentio libri præter spem omnem, responsum Oldæ prophetidis tam seuerum, Regis etiam & populi foedus cum Deo renouatum, atque, si placet, Phase illud celeberrimum eodem anno decimooctauo Iosiæ factum, non solum à Iudæis, sed etiam à reliquijs cæterarum Tribuum, quæ auitam Idololatriam abiurantes se se cum Dei populo coniunxerant.

A 4. Reg. 22

Hierony. Theodoret.

Confutatur tertia opinio

Cæterum hæc sententia multis argumentis impugnari potest, quorum hoc sit primum. Vel hæc æra, seu caput computationis annalium, vulgare erat, scriptoribusque omnibus eius ætatis commune, vel Ezechielis proprium. Si vulgare erat, quomodo Ieremias eo non est vsus? semper enim meminit annorum regni Ioachin, vel Sedechiæ, nusquam inuenti libri, neque Phase Iosiæ: immo ipse Ezechiel capite vigesimo nono numerat annum decimum, capite autem trigesimoprimo numerat annum vndecimum, capite vero trigesimo secundo annum numerat duodecimum, quorum annorum exordium constat esse non decimum octauum Iosiæ, sed initium regni Sedechiæ. Non erat igitur vulgaris, & communis illa computandi ratio, cum neque à Ieremia Ezechielis coæuo vsurpata sit, neque ab ipso Ezechiele fuerit semper retenta. Sed neque dicendum est id exordium annalium à Vate ex speciali ratione vsurpatum fuisse: quoniam scilicet in eo anno decimo octauo Iosiæ declarata est sententia captiuitatis, quam ipse iam patiebatur. Etenim oportuisset Vatem apponere notam capitis, à quo numerabat, si intelligi volebat, cum sciret non esse vulgare, neque præcepto, aut consuetudine inductum. Præterea si propter sententiam declaratam, ab eo anno computauit Propheta, cur non potius numeranit à quarto anno Ioachin filij Iosiæ, in quo Ieremias propheta aperte, & distincte Dei nomine intimauit eisdem Iudæis vrbis, & Templi excidium, auctorem cladis nomine proprio compellans, scilicet Nabuchodonosor; atque tempus captiuitatis impendentis decernens, scilicet septuaginta annos? quæ omnia constant ex eius capite vigesimo quinto. Cum igitur non conueniat prædicta æra cum Vatis charactere, necesse est alium inuestigare qui quadret.

Ierem. 25.

Propriæ sententiæ prima propositio. non pertinet huius trigesimi anni exordium ad rempub. Israel.

Asserimus itaque, primo eum characterem, vel caput computationis non pertinere ad Rempublicam Israelitarum: quod duplici argumento nobis persuademus. primo quia vsu receptum videmus ab omnibus historicis sacris, & profanis, cum res gestas norãt varijs characteribus, eiusmodi characteres ad diuersas pertinere Respublicas, dynastias, vel regna, vt videre est tum alibi, A tum

A 4. Reg. 25
A Iere. 25. & 52.
A Dan. 2.

Luc. 3. ſ. 1.

apud Lucam. *Anno decimoquinto Tiberij Cæſaris, procurante Pontio Pilato Iudæam, Tetrarcha autem Galilea Herode, & Lyſania Abilina tetrarcha.* & alibi ſæpe. Cum ergo duplici æra inſigne ſit Vaticinium Ezechielis, earumque altera ad Iudæorum Rempublicam pertineat, ſcilicet *annus quintus tranſmigrationis Ioachin*, neceſſe eſt alteram, id eſt, annum trigeſimum, ad Chaldæorum Rempublicam eſſe referendam, ſecundo: idem confirmo. Ttranſmigratio Ioachin fuit in tota Syria, & fortaſſe in Aſia vniuerſa celebris, & tamen in illa notanda, non eſt vſus antonomaſia vates, quinimmo explicuit illam dicens, Ipſe eſt annus quintus tranſmigrationis regis Ioachin. Cum ergo in altera æra nullum addiderit caput, ſed potius per antonomaſiam illud reticuerit, ſignum eſt aliquid eſſe multo nobilius, & notius tranſmigratione regis Iudæorum: Huiuſmodi autem caput nullum poteſt inueniri apud eam Rempublicam. Quare inueniendum eſt in Chaldæorum Monarchia.

Propoſitio ſecunda. caput huius computationis fuit ab exordio Monarchiæ Nabuchodonoſor.

Aſſerimus ſecundo Id caput æræ, qua vſus eſt Propheta, eſſe primum annum Monarchiæ Nabopol Aſſar, ſeu Nabuchodonoſor ſenioris patris magni illius, qui abduxit Ioachin captiuum, ab hoc enim anno, publica auctoritate, noua æra inſtituta eſt, atque ab Aſtrologis Chaldæorum perpetuo obſeruata, vt eſt videre in conſtructione magna Ptolemei, qui eorum calculos imitatus, regnorum Cambyſis Perſæ, Darij Hiſtaſpis: atque Hadriani Imperatoris Romani annos numerat à Nabopol Aſſaris imperio, qua computatione nulla poteſt reperiri vel certior, vel antiquior, vtpote quæ perpetuo cælorum motu quotidie ſtabiliatur, & confirmetur. Porro de hoc Nabopol Aſſar ſic ſcribit Ioſephus ex Beroſo. Audito autem, Pater eius Nabul Aſſarus, quod Satrapa conſtitutus in Aegypto, & Syria inferiore, & Phœnicia rebellaret: cum non valeret iam ipſe labores ferre, tribuens filio ſuo Nabuchodonoſori ætate valenti partem quãdam exercitus, contra eũ miſit. Nabuchodonoſor autem cum Satrapa deſertore congreſſus, prouinciam, quæ ab initio eorum fuerat, ad proprium reuocauit imperium. Eodem vero tempore contigit patrem eius Nabul Aſſarum, cum ægrotaſſet in Babylonia ciuitate defungi: qui regnauit annis nouemdecim. Nabuchodonoſor autem non poſt multum tempus mortem patris cognoſcens, & negotia Aegyptiaca diſponens, reliquarumque prouinciarum, & captiuos Iudæorum, & Phœnicum, & Syrorum, qui in Aegypto fuerant, commendans quibuſdam amicis, vt cum exercitu, & impedimentis perducerentur ad Babyloniniam, ipſe cum paucis iter aggreſſus per deſertum Babylonem venit, reperienſque cuncta à Chaldæis diſpenſari, ſeruatumque regnum ab optimatibus eorum, dominus factus eſt totius paterni principatus. hucuſque Beroſus apud Ioſephum. Idem relatus ab eodem Ioſepho vocat hunc Nabuchodonoſor, facitque patrem alterius Nabuchodonoſoris. Ptolemeus autem vocat illum Nabopol Aſſar patrem magni Nabuchodonoſoris. Ex quibus patet Nabul Aſſarũ multis retro annis ante filij Nabuchodonoſoris regnum fuiſſe Monarcham totius Aſiæ & Aegypti, illique paruiſſe Babylonios, Aſſyrios, atque Aegyptios (vt latius in noſtra Chronologia oſtendimus) Iure igitur ab eius imperij initio æra inſtituta credẽda eſt, qua Babylonij Aſtrologi ſunt vſi, vt in Ptolemeo videre eſt, & qua eius temporis ſcriptores publica inſtrumenta notabant, & eos imitatus Propheta noſter, ab eadem Vaticinij ſui tempus duxit, cum ait. *In trigeſimo anno.* Subaudi imperij Nabul Aſſaris. ſed hæc in Chronologia diſſeruntur fuſius. Fauet huic ſententiæ, Prophetam apud Babylonios hæc ſcripſiſſe, atque adeo Chaldæorum ſe conſuetudini accommodaſſe: quemadmodum poſtea fecerunt Daniel cap. 2. 7. 8. 9. & 10. Aggæus etiam, & Zacharias, atque Eſdras. Denique Nehemias, qui omnes, vtpote ſubditi Babylonijs, vel Perſis, eorum regum annalibus ſua inſtrumenta communiunt, dicentes. *Anno ſecundo Darij. Anno primo Cyri. Anno ſeptimo,* vel *vigeſimo Artaxerſis &c.*

Ptolem. conſtr. magna.

Ioſeph. li. 1. cont. Appi.

Ioſeph. li. 1. contra Appio. libr. 10. ant. cap. 12. Ptolem.

Prophetæ alij computãt ab annis regum externorum.

Dan. capitibus 2. 3. 5. 9 & 10. Aggeus. Zaccharias. Eſdras. Nehemias.

In quarto. Videlicet menſe; quemadmodum expreſſerunt Septuaginta: ſolent enim Hebræi per intellectionem ſubaudienda reticere vocabula hæc, menſis, annus, dies. Hieronymus hoc loco ſcribit quartum menſem reſpondere noſtro Ianuario, ſenſiſſeq. videtur eũ menſem eſſe quartum anni Georgici, ſeu politici, qui ab Octobri ordiebatur, non vero ſacri, qui ab Aprili noſtro incipit ex præcepto Domini. *Hic menſis* (Niſſam) *vobis principium menſium, primus erit in menſibus anni.* Hieronymum ſecuti ſunt iuniores alij, qui pro menſe quarto interpretantur Thebeth, qui reſpondet noſtro Ianuario. Verum nos contra ſentimus, menſem quartum Ezechielis eſſe, Thamuz, qui reſpondet noſtro Iulio. Cuius rei gratia nomina menſium Hebræorum hic recenſere viſum eſt, ſunt autem qui ſequenti tabella continentur.

Prophetat Ezechiel menſe Thamuz, qui reſpondet Iunationi noſtri Iulij.

Hieron. hic. Exod. 12. ſ. 2.

TABVLA CONTINENS ORDINEM nominaque menſium Hebræorum noſtris reſpondentium.

Primus.	*Niſſan.*	*Aprilis.*
Secundus.	*Iiar.*	*Maius.*
Tertius.	*Siuan.*	*Iunius.*
Quartus.	*Thamuz.*	*Iulius.*
Quintus.	*Ab.*	*Auguſtus.*
Sextus.	*Elul.*	*September.*
Septimus.	*Tizri.*	*October.*
Octauus.	*Marcheſuan.*	*Nouember.*
Nonus.	*Chiſleu.*	*December.*
Decimus.	*Thebeth.*	*Ianuarius.*
Vndecimus.	*Sabath.*	*Februarius.*
Duodecimus.	*Adar.*	*Martius.*

HAEC eſt diſpoſitio anni ſacri, qua vtuntur Prophetæ, & Scriptores ſacri, vt patet apud Zachariam. *In die uigeſimoquarto, undecimi menſis Sabath.* & alibi. *In quarta menſis noni, qui eſt Caſleu.* & apud Eſther. *In menſe decimo, qui uocatur Thebeth.* & alibi. *Menſe primo, cuius uocabulum eſt Niſſan.* & iterum. *Erat tempus tertij menſis, qui appellatur Siuan.* & tandem. *Decimaquarta die duodecimi menſis Adar.* Eadem ſerie computant, & interpretantur computationes ſacræ ſcripturæ Hebræi expoſitores, vt patet in eorum Commentarijs, & Chronologia Hebræorum. Idem etiam ſenſit Hieronymus. nam decimum menſem interpretatur Thebeth, Latinis Ianuarium. Idemque capite trigeſimo tertio ſequenti ſignificat. Hoc autem capite non ex ſua mente locutus eſt Hieronymus, ſed ſecundum Orientalium, & vulgi computationem, quartum menſem reſpondere Ianuario noſtro dixit: quod fecit indulgens nimium allegoriæ, quam tractabat de baptiſmo Chriſti celebrato in menſe Ianuario, alioqui nouerat, & nobis tradiderat Magiſter Hieronymus numerum menſium exordiri a menſe Niſſan apud ſacros Scriptores. Menſis itaque quartus Ezechieli eſt Thamuz

Zachar. 1. & 7.

Eſter 2. et 3 & 8. atque 14.

Hier. ſuper Ezech. 29. & 33.

Mens Hieronymi ſententiæ noſtræ congruit.

mus, qui respondet nostro Iulio,& ex parte Iunio. *In quarto.* Rogabis. Quorsum ab ordine menses Hebræorum sumunt appellationes, quandoquidem propria habent nomina, quibus discernantur, scilicet Nissan, Thamuz &c.? Respondeo ea nomina Chaldaica esse, vt omnes fatentur, & ipsorum ethymologia clamat. Quare non nisi post captiuitatem Babylonicam a sacris Scriptoribus vsurpata noscuntur. Sed vrges, nam in libris Regum dicitur. *In mense Zio, ipse est mensis secundus.* & iterum. *In mense Bul,ipse est mensis octauus.* & alibi. *In mense ethanim, ipse est mensis septimus. Quinimmo tempore Mosis erat nomen* mensis primi Abib, ait enim. *Hodie egredimini in mense nouarum frugum.* & alibi. *tempore mensis nouorum.* Vtrobique habetur Hebraice Abib. Respondeo, probabile esse menses omnes proprijs nominibus olim appellatos, quæ tamen non expressere sacri historici, nihilominus nomina sortitos ab ordine, vt expleretur Domini iussio. *Hic mensis vobis principium mensium primus erit in mensibus anni.* neque enim ille primus dici posset, nisi sequens appellaretur secundus, subsequens, tertius, &c. Et fortasse celebriores menses proprijs nominibus gaudebant, ceteri non item. Vt apud Romanos videmus factitatum, de quorum mensibus Ouidius.

Tertius a senibus,iuuenum de nomine quartus.

Qui sequitur,numero turba notata fuit.

Scilicet tertius dictus est Maius a maioribus, quos vocat senes, quartus Iunius a iunioribus, reliqui numeris distinguuntur, nempe Quintilis, Sextilis, September, October &c.

Cum essem in medio captiuorum. Idest, versarer inter captiuos. Tale est illud. *Anathema in medio tui.* atque illud. *Tollebat arietem de medio gregis.* neque enim locum medium præcise notat hæc phrasis, sed vnum inter multa, vel ex multis. Itaque Vates se profitetur captiuum cum reliquis captiuis versantem. Theodoretus. Pius cum impiis erat, cum iniustis iustus. Tanta enim Domini benignitas est, vt peccatorum causa suos famulos supplicijs,& calamitatibus afficiat. Origenes. Cum scelerum suorum causa essent Babylonem adducti, nisi iusti quoque fuissent cum illis admisti, nullum fuisset reliquum peccatoribus remedium. Fuit igitur hoc ineffabilis Dei bonitatis. non enim prorsus peccatores deserit, sed eos per sanctos suos inuisit, de quibus dictum est. Vos estis lux mundi, & sal terræ, &c. Eadem prouidentia effectum est, vt principes viros, qui in diebus Ioacim translati sunt Babylonem, comitaretur Daniel; atque cum reliquis Iudæorum, qui manus Nabuchodonosoris effugerant, remaneret Ieremias. vt scilicet exules sua præsentia solarentur, & doctrina sua continerent in officio. Qui autem fuerint isti captiui, & quo tempore abducti, versu secundo tractatur.

Iuxta fluuium Chobar. Hieronymus videtur legisse Chobad כבד, non chobar כבר, quia interpretatur, graue. Verum in septuaginta χοβὰρ legimus, & in Hebraicis, atque latinis codicibus vniuersis per ר, r, in fine scribitur, כבר Chobar significatque copiosum, abundantem, nimirum ab aquarum abundantia nomine accepto. quamuis aliter scripserit Plinius. Sunt qui afferant Euphratem Chobaris præfecti opera diductum vbi eum diximus findi, ne præcipiti cursu Babyloniam infestaret. Ab Assyrijs vero vniuersis appellatur Armalcar, quod significat regium flumen. Hæc Plinius. Vbi corrigendum est nomen Almarcar, & legendum Nehar malcha נהר מלכא quod est regium flumen interprete ipso Plinio, qui si sub nomine regij fluminis intellexit, vt vero simile est, fluuium Chobar, non iam ab aquarum copia, sed ab ipso præfecto Chobare nomen sensit accepisse. Eundem fluuium appellat Chaborras Ptolomæus dicens, Fluuij vero per regionem fluunt ex dictis montibus prouenientes, cum alij, tum qui Chaborras appellatur. Eiusdem meminit etiam Strabo, qui eum alio nomine vocat Aborram: atque Ammianus Marcellinus.

Qui quidem non bene fecerunt distinguentes regium flmē a Chaborra. nam idem esse videtur flumen seu ramētum Euphratis, dictum quidem Chobar, aut Chobarras a præfecto: Fluuius vero regius ab ipso rege Babylonis, cuius iussu diductum fuit.

Ergo secus fluuium Chobar assignatum est domicilium Iudæis non procul ab Vrbe Babylonis. nam propterea ipsorum nomine canit Psaltes. *super (iuxta) flumina Babylonis illic sedimus, & fleuimus.* Verum tamen separatum erat ipsorum domicilium a ciuium habitatione. etenim, vt notauit Polychronius, indigenæ non admiscebantur Hebræis, immo eorum etiam, quippe mancipiorum, consuetudinem auersabantur. Fortasse iniunctum est illis, vt regios hortos ad fluminis ripas consitos excolerent: vel vt muros, & ceteras vrbis munitiones extruerent, quas memorat Berosus, apud Iosephum a Nabuchodonosore factas ex manubijs excisæ Ierusalem. Non secus accidit Israelitis, quos collocauit Salmanassar in Hala, & Habor fluuijs Gozan in ciuitatibus Medorum. atque Danieli, qui ad Tygrim fluuium visionem accepit.

Aperti sunt cæli. Aerium hoc firmamentum circa terræ globum expansum vocat sacra scriptura cælum, Græci æthera appellant. Aethera vero discindi, vel discedere cælum apud Poetas hyperbolice, est fulgurare, Vergilius:

Vnde hæc tam clara repente

Tempestas? video medium discedere cælum

Palantesque polo stellas.

Siluius Italicus.

Rupto que polo micat igneus æther.

& Statius.

Necnon abrupta tremiscunt

Fulgura, & attritus subita face rumpitur æther.

Nec dissimili tropo vtitur Ioannes. *Ecce ostium apertū in cælo.* & Matthæus. *Cæli aperti sunt super eum.* & idē Ioannes. *Stella de cælo ceciderunt super terram.* &c. *cælum recessit sicut liber inuolutus.* Cælum comparat membranæ discissæ, cuius vtraque medietas recedit, & conuoluitur. quale est illud Isaiæ. *Tabescet omnis militia cælorum, & complicabuntur sicut liber cæli.* hoc est, coruscationum vi discindi videbitur cælum, & non secus atque ruptum volumen pergamenę cartæ in aduersas partes reuolui. Idemque valet, cadere stellas, atque tabescere cælorum militiam. nimirum quod in Psalmo dicitur. *Illuxerunt coruscationes tuæ orbi terræ.* nanque fulgetra vulgaribus hominibus videntur quasi stellæ de cælo euulsæ in terram ruentes. Qua quidem locutione significat Vates Dei ad terram descendentis vim, impetum, & potentiam, quippe cuius quadrigæ stridenti non solum cælorum patentes portæ exitum aperuerint liberum, sed cælum ipsum disruptum cesserit. Hoc ipsum eadem cum exornatione significauit Diuus Petrus. *Adueniet autem dies Domini vt fur, in quo cæli magno impetu transient, elementa vero calore soluentur.* Hoc est, præ timore seuerissimi Iudicis cæli contremiscent, & quasi fulmine tacti scindentur medij, atque huc, illuc diffugientes veluti euanescent. nam hyperbolica locutio est, cuius sensus grammaticus fortasse frustra inuestigatur. Sensus itaque præsentis versus simplicissimus

Margin notes (left): Nomina mensium quādo cœperint. — 3. Reg. 6. ℣. 1. — 3. Reg. 8. ℣. 2. — Exod. 13. ℣. 4. — Exod. 23. ℣. 15. — Ouid. 1. Fast. — Quid signif. esse in medio. — Iosue 7. ℣. 13. — 1. Reg. 17. ℣. 34. — Theodor. — Origenes. — Dan. 5. ℣. 6 — Ierem. 34. — Plin. lib. 6. nat. hist. c. 26

Margin notes (right): Ptolem. lib. 5. c. 15. — Strabo. li. 16 in 4. Tabula Asiæ. — Ammianus — Psal. 136. — Polychr. in catena. — Ioseph. li. 1. cont. Appi. — 4. Reg. 18. — Dan. 10. — Quomodo aperiantur cæli. — Virg. 9. Aeneid. — Silius Ital. li. 1. — Statius. — Apocal. 4. ℣. 1. — Matth. 3. ℣. 16. — Apocal. 6. ℣. 13. — Isai. 34. ℣. 4. — Psal. 76. ℣. 19. — 2. Petr. 3. ℣. 10.

mus eſt. Vate ſpectante totum aërem crebris fulguribus irradiatum fuiſſe, ſed media ſui parte tam ſplendenti luce completum, vt cælum diſciſſum videretur. Illud non eſt vſquequaque exploratum, an imaginaria tantum viſione, an etiam corporeis oculis intuitus ſit Vates quæ narrat. Neque enim repugnat corporalem viſionem fateri: neque vero eſt neceſſe, cum in phantaſtica omnia verificentur.

An imaginaria, vel corporea fuerit Ezechielis viſio.

Et vidi viſiones Dei. Quidquid præſtans eſt, & excellens, efferunt Hebræi per patrium caſum nominis Dei, loco ſuperlatiui, quo ipſi carent. Vnde A *Cedri Dei*, ſunt proceræ B: *montes Dei*, excelſi: C *Niniue Ciuitas* Dei, *magna*, vt hebraice habetur: ideſt, ampliſſima, frequentiſſima. Sic ergo viſiones Dei, erunt admirandæ, magnificæ, & vere diuinæ. Sed quid eſt, quod ſecus aquas fluminis Ezechiel, atque Daniel vident viſiones? An quia Spiritus ſanctus, qui prophetas erudiebat, comparatur aquæ, vt ſenſit Apollynaris? An quia omnium hominum ſalus in hac viſione promittebatur? nam aquæ multæ populi multi ſunt: vel fidelium per aquam regeneratio, vt ſentit Theodoretus? An quia ſuaui murmure præterlabentis aquæ, quaſi muſica Eliſei, animus Prophetæ permulcetur, atque ſupernæ viſitationi idoneus redditur? An forte quoniam ad fluminis oram pernoctabat Ezechiel in oratione Dei, loci videlicet amœnitate, & ſilentio inuitatus? Etenim hæc viſio, non niſi noctu oranti oſtenta videtur: neque enim fulgura interdin apparere ſatis poſſunt, neque noctu ſecus flumen otiabatur ſacerdos Dei, ſed pro contribulibus orat.

De acceptione, huius vocis, Dei. A Pſal. 79. ℣. 11. B Pſal. 35. ℣. 7. C Ionæ. 3. ℣ 3. Quare iuxta fluuios videant prophetæ. Apolly. Theodor. 4. Reg. 3. ℣. 15.

II

In quinta menſis. Scilicet die. fidelis hiſtoricus non tantum anni, & menſis, ſed etiam diei meminit, in qua ad propheticum munus aſſumptus eſt.

Ipſe eſt annus quintus tranſmigrationis regis Ioachin. Reges Iuda filij Ioſiæ quinquies captiui ducti ſunt a barbaris, ſemel in Aegyptum, quater Babylonem. quinque igitur fuerunt commigrationes, vel captiuitates Regum Iuda. In Aegyptiaca captus eſt Ioachaz filius Ioſiæ tertio menſe regni ſui, in cuius locum ſuffectus eſt a Pharaone, qui patrem Ioſiam ſuperauerat, Eliacim, vel Ioacim. Ex Babylonicis autem in prima abductus eſt iſte Ioacim tertio anno regni ſui a Nabuchodonoſore rege Babylonis. Sed deinde reſtitutus eſt in regnum ſub vectigalis fœdere. Soluit tributum tribus annis, poſt rebellauit. Quare bello appetitus a Babylonio, & captus anno vndecimo regni, proiectus eſt beſtijs. Principes autem regni, atque robur exercitus in Babylonem migrarunt: de Iuda quidem tria millia, vt Hebræi tradunt: de reliquis Tribubus ſeptem millia. Tertia contigit poſt tres menſes; nanque Babylonius accepto nuncio quod res nouas moliretur Ioachin filius Ioacim occiſi, quem patris loco ſubſtituerat in regnum, Hieroſolymam obſedit. Iuuenis autem timens ſibi a Babylonio, ſponte ſe dedit illi cum matre, & proceribus aulæ egreſſus ad caſtra. Hunc comitatus eſt Ezechiel, & cum ipſo Babylonem migrauit, vt ipſe aperte profitetur. *In vigeſimoquinto anno tranſmigrationis noſtræ*. abducti ſunt autem ſimul ad decem millia Iudæorum, vt patet loco citato. creatus eſt a Babylonio rex Mathanias patruus Ioachin, quem vocauit Sedechiam, nomine ſcilicet nouo in ſignum dominatus impoſito. Hic fœdere & iureiurando, quo aſtrictus fuerat, rupto, tributa negauit Babylonio in Aegyptij ope confiſus. Sed ille anno octauo Sedechiæ Hieroſolymam obſedit, nec multo poſt Aegyptio ſubeunti, vt ſuppetias ferret fœderato regi Hieruſalem, occurrit, Pharaonemque fugauit. Rurſus ſecunda obſidione cingit Vrbem anno nono Sedechiæ, atque vndecimo diſruptam obtinet & inflammat, abductis multis millibus captiuorum, vt locis citatis, & alijs Ieremiæ late narratur. Ex his captiuitatibus aut tranſmigrationibus, poſtrema dici ſolet deſolatio, quod in ea diruta eſt Vrbs, & Templum cum regia ſolo æquata. Penultima antonomaticôs appellatur tranſmigratio à D. Mattheo. *Poſt tranſmigrationem Babylonis Iechonias genuit Salathiel*. Huius meminit in præſenti vates noſter, illamque computationis ſuæ facit caput, quippe quæ per ſe celebris fuerat, & ad ipſum magnopere pertinebat.

De tranſmigratione Babylonis. 4. Reg. 23. 2 Paral. 36 Dan. 1. 4. Reg. 24. 2. Paral. 36 Ierem. 22. 4. Reg. 24. 2. Paral. 36 Ezech. 40. ℣. 1. Ierem. 34. & 52. Matth. 1.

III

Factum eſt verbum Domini ad Ezechielem. Diximus in Commentario Iſagogico verbum pro viſione vſurpari in ſacris literis, & viſionem pro verbo. quia ſcilicet perinde eſt oſtendere rem, communicata luce qua intelligatur, atque verbum facere. Item perinde eſt reuelationem intellectui communicare, atque rem, de qua agitur, demonſtrare phantaſiæ: qua ratione verbum ſibi factum eſſe ſcribit propheta, viſionem ſibi communicatam intelligens: vel potius vt ait Polycronius, vt ſignificet non viſiones tantum contineri in libro, ſed etiam probationes, ac demonſtrationes prophetiæ, quas non ſua efficit auctoritate, ſed iuſſu diuino. Chaldæus. factum eſt verbum prophetiæ à facie Domini.

Commendatur prophetia hæc. Polychron in catena. Chaldæus.

Filium Buzi Sacerdotem. Perſonam ait Polycronius, à parentum appellatione, & ſacerdotio deſcribit, & commendat.

Et facta eſt ſuper eum ibi manus Domini. Chaldæus. & reſedit ſuper eum ibi ſpiritus prophetiæ à facie Domini. Theodoretus. Diuini Spiritus efficaciam ita vocauit. Et merito, quoniam manus ſymbolum eſt vis & energiæ, quia ſcilicet manu ſolemus vires exercere, & manus Domini erit virtus præpotens, & ſpiritus efficaciſſimus. Fieri autem manum Domini ſuper aliquem eſt oſtendiſſe in illo Deum ſuam potentiam, vel puniédo, vt in Actis Apoſtolorum. *Ecce manus Domini ſuper te, & eris cæcus*: vel communicando illi energiam, ſeu Spiritum diuinum, quo indutus admiranda, & vere diuina vel loquatur, vel faciat. vt ibi *Manus Domini facta fuerat ſuper Eliam, accinctuſque lumbis currebat ante Achab*. & ibi. *In Iuda vero facta eſt manus Domini, vt daret eis cor vnum, vt facerent iuxta præceptum Regis*. id eſt, admiranda Dei virtus enituit in eorum cordibus permouendis, atque iterum. *Cumque caneret Pſaltes facta eſt ſuper ipſum manus Domini, & ait*. Idem Ezechieli accidiſſe videbimus tertio capite, & trigeſimo tertio, & in duobus prioribus locis, manus Domini eſt impulſus diuinus ad operandum: in reliquis vero ad loquendum Dei nomine arcana cæleſtia. Quomodo in præſenti vſurpatur.

Quid ſignificet manus domini. Act. 13. ℣. 11. 3. Reg. 18. ℣. 46. 2. Paral. 30 ℣. 12. 4. Reg. 3. ℣. 15.

IV

Et vidi, & ecce ventus turbinis veniebat ab Aquilone. Septuaginta. ventus auferens aut extollens. Aquila apud Hieronymum. ventus turbinis. Symmachus, & Theodotion. flatus ac ſpiritus tempeſtatis. Theodoretus ex Symmacho. impetu flans. Ventus itaque vehemens erat, & concitatus, qui Dei indignationem repræſentabat, quod nobis detexit Ieremias. *Ecce turbo dominicæ indignationis egreditur, & tempeſtas erumpens*. vel turbo ſe ſe intorquens. & Iſaias.

De varijs acceptionibus ventus & turbinis. Ierem. 23. ℣. 19. Iſai. 30 ℣. 27.

Ecce

Isa. 30. ℣. 3.

Ecce nomen Domini venit de longinquo, ardens furor eius & grauis ad portandum: vultus eius ardore intollera bili: *labia eius repleta sunt indignatione:* fremitu: *& lingua eius quasi ignis deuorans, spiritus eius velut torrens inundans.* Idemque reperies in eodem propheta. *spiritus à facie mea egredietur, flatus ego faciam.* hoc est quod dixit Ieremias. *effudit quasi ignem indignationem suam.*

Isa. 57. ℣. 16. Iere. 2. ℣. 4

Quid significet regio Aquilonis.

Ab Aquilone. Non indignationem solum, sed etiam diuinæ seueritatis certissima signa ostendit turbo à plaga Aquilonari profectus, in qua scilicet iacebat Babylon Hierosolymorum æmula, & diuinæ iustitiæ vindex, quasi vis venti ab Aquilone significet Babyloniorum impetum, vt sentit Theodoretus, hoc enim portendebat *olla succensa*, quam vidit Ieremias, *cuius facies à facie Aquilonis*, nimirum *quod ab Aquilone panderetur omne malum super omnes habitantes terram.* vt ipse Deus interpretatus est. Porro ex ea olla feruenti flatus iste indignationis excitatus est. ex illa scilicet feruenti bili in Dei pectore recocta ebulliuit iste furor. Cadit autem bene vt ab Aquilone Dei furor efferuescat, quoniam ea plaga læua mundi regio est, vt Auster dextra, anterior vero facies oriens, occidens posterior. In Theologia autem Chaldæorum læua manus, est ea in Deo vis, vnde dura & castiganria succedunt: dextera vero, diuinæ opis & fauoris symbolum. Quare cum Dominus ad legem ferendam descendit, ab Austro visus est venire, vt Habacuc decantat. *Deus ab Austro veniet.* de Theman venit, *& sanctus de monte Pharan.* vtetque enim mons Australis erat respectu Hierusalem, atque castrorum Israel. Sicut ergo tunc ab Austro promittebat Israelitis præsidium, sic modo ab Aquilone eisdem minatur excidium.

Ierem. 1. ℣ 13. Ibid. ℣. 14.

Quid dextra quid læua manus significent.

Habac. 3. ℣ 3.

Qualis nubes fuerit.

Et nubes magna. Solet nubes tenebris offundere terram & procellam secum conuehere grandinis, vt nubes ista procellosa significet quod est. apud Sophoniam primo. *Dies tribulationis & angustiæ, dies calamitatis & miseriæ, dies tenebrarum & caliginis, dies nebulæ & turbinis.* Scholiastes aliter. Nubes figuram habebat vehiculi Dei.

Sophon. 1. ℣. 15.

Et ignis inuoluens. Vel se se reciprocans, flammarum scilicet volumina sese per rotam nubem insinuantia. Septuaginta. & ignis fulgurans. non solum enim intus nubes erat ignita, sed exterius euomebat fulgerra, & fulmina iaculabatur. Hieronymus inuolutus ignis monstrat ventura supplicia, & captiuitatis mala. Theodoretus. Maxima nubes. hastarum, & iaculorum, omoisque generis telorum copiam, & quasi inundationem significat. Ignis vero fulgurans nō solum incussum terrorem. sed etiam Vrbis demolitionem ab igne profectam.

Hieron. Theodor.

Et splendor in circuitu eius. Nubis scilicet. tota enim nubes splendore quasi Iridis exterius irradiabatur. Theodoretus. splendor in circuitu significat Dei gloriam, quæ se in supplicio ostendit. Polychronius. splendor in circuitu, Dei præsentiam docet. Scholiastes. splendor est quasi domicilium Dei, qui lucem habitat inaccessam. De qua re in fine capitis.

Theodor. Polychr. Scholiast.

Et de medio eius quasi species electri, id est, de medio ignis. Hebraice. De medio ignis tanquam oculus Hasmal. oculus autem pro visione, & vtrunque pro re visa sumitur frequenter, vt in Apocalypsi, *Similis visioni smaragdinæ*, id est, speciei, aspectui smaragdi. & in Numerorum libro. Oculus eius sicut oclus chrystalli. Vulgatus vertit doctissime. *coloris Bdelly.* Sed de oculo, & electro inferius.

Apocal. 4. V. 3. Numer. 11. ℣. 7.

V

Et in medio eius. Scilicet ignis, vt ex generibus vtriusque in Hebræo certum est.

Similitudo quatuor animalium. Hieronymus. Similitudo, non natura, quattuorque animalium, quæ postea dicuntur quadriformia. Theodoretus. Quis autem poterit reuelationem aperte declarare, cum ipse Propheta in eius enarratione defatigatus fuerit? Non enim simpliciter quattuor se animalia conspexisse dixit, nec item similitudinem animalium, sed tanquam similitudinem quattuor animalium; ita vt perspicuum sit non vidisse diuinos prophetas ipsas eorum, quæ cerni nequeunt, naturas, sed similitudines, & formas. Narrat igitur nobis etiam conspectorum à se animalium figuras. Polychr. Ostendit Propheta per visum vniuersalem prouidentiam, neque templo circumscriptum numen: quod non solum Hierosolymis potestatem habeat, neque in Iudæos tantum dominetur, sed etiam gentibus imperet, earumque sit effector, & dominus, & rector. Scholiastes. Per quattuor autem animalia inuisibiles significat exercitus, vt Principatus, Potestates, Virtutes, Dominationes. Per quattuor vero formas vniuersam nobis indicat naturam, cui imperat Deus. Verum sententiam Græcorum super his animalibus narrauimus in Commentario. Vbi etiam ostendimus nostram in animalium significatione opinionem conformem esse Græcorum expositioni, nimirum illis repræsentari diximus Archangelos Ecclesiæ protectores, Deo assistentes. ipsiusque triumphi, quem de Aegypto egit, stipatores.

Hieron.

Theodor. Variæ patrū sententiæ de modo & significatione visionis.

Polychr.

Scholiast.

Et hic aspectus eorum, similitudo hominis in eis. hoc est, animalia effigiem habebant humanam totius corporis dispositione, tametsi aliorum animalium insignibus essent vestitā. Vnde Theodoretus. Formam igitur eorum, quæ conspexit rectam esse ait, & homini similem, & vnumquodque quadruplici facie. Apollynaris. Speciem oculis obiectam rectam esse ait, & homini similem. & anteponit quidem humanam figuram, quod habeat imaginem Dei, & hac potissimum exprimat diuinas virtutes, quæ etiam sunt Dei imagines. deinde addit etiam animalium irrationabilium, quæ vidit, similitudinem, atque hæc neque naturalia quidem, sed naturales proprietates per similitudinem ostendentia. Hæc notent, qui animalia Ezechielis somniant in effigie bouis, aut leonis, aut aquilæ, & dicant quomodo ijs formis referri possiut diuinæ virtutes, quæ Deo assistunt. Certe Græci quattuor animalia erecto corpore quippe humano constituunt, deinde aliorum animalium similitudinibus induunt, quod & nos fecimus. sed de his infra.

VI

Quattuor facies vni, & quattuor pennæ vni. Scholiastes. per quatuor vero formas vniuersam nobis indicat naturam, cui imperat. Deus, obserua formas reddidisse pro faciebus, non capita, vt nostrates fere intelligunt. Vnumquodque enim vnico tantum capite, vnicoque vultu erat præditum, quaternis autem formis animalium insignitom. nam facies hoc loco forma est, seu figura, aspectus similitudo, non vultus, vt late monstrabimos in prima parte Commentarij sectione tertia. Vbi etiam fusius prosequemur significationem facierum quattuor, esse quattuor trophæa redemptoris Israel. De numero autem pennarum vide sectionem Commentarij sequentis.

VII

Pedes eorum pedes recti. Septuaginta. Crura eorum recta, & apte quidē: nam & infra manus posuit Vates pro brachijs, quæ eminebāt sub alis. Crura ergo

recta, quod attinet ad ideam, significant humana effe crura non quadrupedum, quæ recuruos poplites habent. Alij interpretantur fine poplitibus,& fine genibus: quod absit.etenim fimilitudo perfectissima hominis in eis erat:membra proinde omnia humano corpori conuenientia habebant, nisi quod calceos gestabant viruli; thoracem leonis, alas vero Aquilæ. Atque hæc de idea animalium. Quod vero pertinet ad significationem symbolicam,crura tecta,inquit Scholiastes, illa cum timore stare significat: videlicet quia nec fedebant, neque genuflectebant, fed cruribus rectis insistentia aurigæ spectabant nutum. Superbus ille federe voluit coram Deo,propterea deiectus est *sicut fulgur de cælo cadens.* *Ego fum* ait Raphael *unus ex feptem, qui astamus ante Dominum.* & de familiaribus Salomonis Regina Sabæ. *Beati viri tui, & beati ferui tui, qui ftant coram te femper.* quia proprium est familiarium, & stipatorum astare Principi;Principis vero federe. Hoc ergo significant crura tecta assiduam supernorum virtutum assistentiam coram Deo cum timore, & reuerentia coniunctam.

Ifai. 14. ℣. 15. Luca.10. ℣. 18. A Tob. 12. ℣. 15. 3. Reg. 10. ℣. 8.

Et planta pedis eorum quasi planta pedis vituli. Hæc est viruli facies toties repetita. Vngulæ fcilicer bifidæ pedibus iuuenis infertæ, quibus osteudebatur symbolice vnum ex quatuor trophæis redemptoris. videlicet ministerium facrificale, quo mediante & populum veterem de Aegypto, & vniuersum mundum à Diaboli tyrannide redemit, qui quadrigam moderatur Iesus Christus, vt diximus fupra. repræsentatur fecundario principum & præfidum Ecclesiæ quale fit futurum ingenium, & mores, de quibus inferius, ad caput decimum.

Facies vituli fignificat facrificium Christi.

Et fcintilla quasi aspectus æris candentis. Quas fcilicet vibrabat fornax accensa, in animalibus ipsis repercussæ coruscabant quasi æs vel chalybs candescens, aut fulgurans, vt vertunt feptuaginta.

VIII *Et manus hominis fub pennis eorum in quattuor partibus.* Hebraice in quattuor quadraturis. Chaldæus, in quattuor lateribus, fubaudi currus,ex fequentibus versibus, ac fi dicat, fingula animalia eorum, quæ erant in quaternis lateribus currus, habebant fub alis bina brachia, & manus binas ad instar hominum, hoc repetit infra. dicens. *Apparuit in Cherubim fimilitudo manus hominis.* Theodorus. Manus fub alis, inuisibilis, & varia Dei energia, nam alibi manum appellat efficacitatem.

Infra cap. 10. ℣. 8.

Et facies, & pennas per quatuor partes habebant. Hebraice ficut fupra in quattuor quadratis,vel angulis, id est, fingula ex quaternis animalibus habebant facies multiplices, & multiplices alas, facies vocat,vt fupra fimilitudines habitus.

IX *Iunctaque erant penna eorum alterius ad alterum.* Videlicet quando explicabantur ad volandum. *Non reuertebantur cum incederent, fed unumquodque ante faciem fuam gradiebatur.* Verbum Hebræum, Chaldæum, Græcum, & Latinum, Reuerti, duo potest fignificare, Alterum est circumuolui, regredi, Alterum retrocedere. Sed fecunda pars versus fatis aperte indicat in fecunda acceptione vsurpandum hoc fensu. Non retrocedebat hæc quadriga, vt folent ceteræ tractæ a curru, & onere præstæ, fed potius recta gradiebatur e regione faciei fuæ, fiue antrorsum, nunquam uero retro trahebatur. Sanctissimus Cyrillus. Non flectebantur ad nos, fed rectam, & quæ eos decet insistunt viam. Polychronius. Immutabilem in ministerio

Quid docto res fentiant & quid fentiendum fignificari hac phrasi.

Cyrillus.

Polychr.

mentem obtinebant non conatu iussa facientes. Apollynaris. Motus Dei est immutabilis, & fine poenitentia. Hic auctor meo iudicio collimauit fcopum. nam illud fignificat progressus fine retrocessione, *Triumphator in Ifrael non parcet, & pænitudine non flectetur.*

Apollyn.

1. Reg. 15. ℣. 29.

Similitudo autem vultus eorum facies hominis, & facies leonis, a dextris ipforum quattuor: facies autē bouis, a finistris ipforum quattuor, & facies aquila defuper ipforum quattuor. legendum est, Facies Aquilæ ipsorum quattuor cum textu Hebræo, Chaldæo, Græco,Septuaginta, & Latinis correctissimis,Complutensi, atque Regio, fine particula,desuper, quæ additur post vocem Aquilæ in aliquot codicibus latinis. Hoc loco dextra, & finistra non funt accipiendæ exacte pro latere dextro, aut finistro, teste Hieronymo in hæc verba. In quo obferuandum est, quod nequaquam, vt fupra dicitur, facies hominis, & facies leonis a dextris quattuor, & facies vituli a finistris quattuor, &c. Vt videlicet alia a dextris, alia a finistris esse credatur, fed omnium æqualis ordo describitur dicente fcriptura, *quattuor facies habebat unum, facies una,facies Cherub,& facies fecunda, facies hominis, & in tertio facies leonis,& in quarto facies Aquila.* Vt prima & fecunda, & tertia, & quarta facies non locorum diuersitate dextri, aut finistri,fed uno per gradus ordine describitur. Hæc Hieronymus. Ex quibus verbis constat idem esse a dextris, & a finistris, ac fi diceret, hac, illac. Vt hæc animalia varijs aspectibus referrent hinc hominem, illinc leonem, hac vitulum, illac aquilam. Similis idiotismus est in Genesi. *Vniuersa terra coram te est, fi tu dexteram tenueris, ego ad finistram pergam,*id est,fi tu hac ieris,ego illac discedam.& in Deuteronomio.*Nō declinaueris ab eis nec ad dextram nec ad finistram,*idest, vltro, vel citro, hac uel illac.

X Facies non dextra & finistra, loco rum diuersitate.

Hieron. fuper Ezech. 12.

Gen. 13 ℣. 9. Deut. 28. ℣ 14.

Facies eorum, & penna eorum extenta defuper. Manifestum est ex hoc versu facies non fignificare ora. Nam cum quaternæ fuerint facies fingulis, incertum erat quænam earum facies esset extenta fuperne, quæ contra deorsum, finistrorum, & dextrorsum essent conuersæ. Præterquam quod facies anterior, & os non bene dicitur extendi.Loquitur ergo de pennis, quas diximus uocari facies aquilæ.Atque illud(&)non coniungit fed declarat. Quasi dicat.Facies eorum, pennæ,inquam,eorum extentæ erant defuper. Seuerus, multitudines alarum, quæ eleuabantur, celeritatem,agilitatem,mobilitatem, & vim fublimiora petendi fupernarum virtutum, fignificat. nam per has corporales ostensiones incorporearum percipimus notitiam.

XI Facies & pennæ pro eodē fumun tur.

Seueri fententia de alarum fignificatione.

Dua penna fingulorum iungebantur, & dua tegebant corpora eorum. Id est, binæ, & binæ, vt fupra diximus. Dixerat alas defuper extentas habuisse animalia, ne de quaternis illud acciperemus,fe explicat, & quasi corrigit in præsenti. non omnes, inquit,extentæ erant,fed binæ fingulorum, nam binis operiebant femora. Apollynaris.Requietiones erga Deum, & quæ in illis apparebat agilitas cæli, grata erat. Supernæ virtutes nunquam funt destitutæ, & nudæ cælesti prudentia, neque vlla fubest indecentia propter nuditatem. non ficut homines, qui in extensione ad Deum efferuntur, in fuis vero actionibus humiliantur. ideft homines tametsi cum male agunt humilientur, cum autem Deo appropinquant extolluntur; nō fic Angeli. runc enim maxime humiliantur, cum Deo funt viciniores. Seuerus. Facies tegebant ne forte in tantum fpectaculum

Apollynaris fentētia con tra nudas & indecentes figuras effin gentes.

Seueri fententia quarè tegunt facies.

culum oculos defigentes ferre non possent, sed medium illum splendorem amitterent, quo catenus possent frui, quatenus videre potest facies alis cooperta. & hoc centrum quoddam perspicuæ lucis demonstrat.

XII *Et vnumquodque eorum coram facie sua ambulabat. Vbi erat impetus spiritus, illuc gradiebantur, nec reuertebantur cum ambularent.* Spiritum vocat vim, impulsum, & energiam diuinam animalibus impressam ab superiori auriga, qui flagelli vice, atque habenarum erat animalibus ad progrediendum, vel sistendum, volandum, vel quiescendum; cætera constant ex dictis.

XIII *Spiritum vocat quasi habenas & flagellum moderatoris.*

Et similitudo animalium, aspectus eorum quasi carbonum ignis ardentium, & quasi aspectus lampadarum. Hæc erat visio discurrens in medio animalium, splendor ignis, & de igne fulgur egrediens. Significat his verbis obseruasse inter animalia caminum ignis accensum, aut prunarium, quod capite decimo aperte indicat dicens. *Misit manum ad ignem, qui erat inter cherubim.* Ex hac fornace diffusus ignis Cherubinos inflammauerat quasi ardentes prunas, seu faculas, aërem vero ambientem splendore, & fulgetrix compleuerat.

XIIII *Reuerti & non reuerti non sunt contraria.*

Et animalia ibant, & reuertebantur. Non significatur his verbis oppositum eius, quod dixerat supra. *Non reuertebantur, cum incederent.* Nam illud est non retrocedere in secunda acceptione verbi, quam notauimus: hoc vero secundum primam est hac, illac regredi, circumuolui, flecti motu celerrimo ad nutum moderantis habenas: quo laxante lora procedebant, reducente vero sistebant gradum, flectente voluebantur alio. Scholiastes. Huc illuc agebantur, quia cum concordia cuncta perficiunt. Apollynatis repetit bis, conuertebantur, significatque sine labore perficere omnia, & cum fructu non sicut homines, qui defatigati reuertuntur, & sine emolumento.

Supra ℣. 9. *Scholiast.* *Apolly.*

In similitudinem fulguris coruscantis. Parum est inquit candentes prunas, seu faculas accensas vocasse animalia: fulgura corruscantia dixissem rectius. Tantus erat eorum splendor, & celeritas.

XV *De forma rotarum uerum.*

Cumque aspicerem animalia apparuit rota vna super terram iuxta animalia, habens quattuor facies. Miror interpretibus tantum negocium fecisse hanc rotam, eius figuram inquirentibus, atque vsum. Nam quidam putarunt sphæricam fuisse, qualem illam depingunt Parisienses typographi. Alij colurum sphæræ fuisse existimant. Verum Ecclesiasticus disertis verbis hanc litem diremit, & disiecit somnia dicens.

Ecclesiast. c. 49. ℣. 10.

Ezechiel, qui vidit conspectum gloriæ, quam ostendit illi in curru Cherubim. Nam si currum Ezechiel vidit, ergo rotæ, quas describit, rotæ currus erant, non sphæræ, vt latius infra docebimus. Harum ergo rotarum speciem sibi apparuisse iuxta animalia scribit Vates. Nam quattuor rotæ erant, non vna, & hoc est quod habetur in textu. *habens quattuor facies.* Nam in fonte legimus: ad quadraturam facierum ipsorum, hoc est, ad quattuor angulos, vel ad quattuor regiones, in quibus erant animalia, quod apertius docet infra illis verbis. *Et ecce quattuor rota iuxta Cherubim. rota vna iuxta Cherub vnum,* vel singulæ iuxta singulos. Origenes. Rota est mundus hic, generatio hæc, nos omnes sub rota sumus, qui sub generatione existimus. Scholiastes. Rota est anni orbis, & spirituum periodus. Quod vero ait super terram, significat rotas stetisse sub animalibus supra solum. Nam animalia alis fulta non tangebant vngulis terram. Scholiastes. Rota super terram significat continuationem prouidentiæ Angelorum in homines, de qua re infra.

In Commentario de hac visione Sectione 1. *Ezech. 10. ℣. 9.* *Origenes.* *Significationes rotarum ex patribus.* *Scholiast.*

XVI *De significatione vocis Tharsis.*

Et aspectus rotarum, & opus earum quasi visio maris. Hebraice quasi species Tharsis, idem habet cap. decimo. Pro qua voce Hieronymus ibi vertit Chrysolithi imitatus Aquilam, Simmachus pro eadem vertit Hyacinthum. Porro vox Tharsis. תרשיש proprium nomen est filij Iauan, filij Iaphet, filij Noe. Hic significat mare altum, & spaciosum, Oceanum scilicet, & Mediterraneum: inde naues Tharsis: Transferturque ad significandam Indiæ regionem auri feracem, quam vocant Ophir. De qua in libris regum, quia marina regio erat, vel potius quia dissita vltra mare altum. Præterea quoniam mare cæruleum habet colorem, traducitur vox ad significandum lapillum cærulei coloris, qui ponebatur inter alios in pectorali Pontificis. Fortasse iste lapis est quem nos Hispani consona voce Turchesiam vocamus, est enim coloris marini.

Simmac. Daniel. 10. ℣. 6. *Genes. 10.* *3. Reg. 9. ℣. 28. & c. 10. ℣. 11. et c. 22. ℣. 49.* *Exod. 28. ℣ 20.*

Et una similitudo ipsarum quattuor. scilicet rotarum idem aspectus erat, figura, dimensio, & color.

Huius locutionis rationem reddit. & Græcorũ sententias, de eius significatione enumerat.

Et aspectus earum, & opera quasi sit rota in medio rota. Idem repetit capite decimo, quibus verbis nihil nouum significat, vel inauditum, ne diuinantes noua, decipiamur. Sed rotam describit currus, in qua est modiolus in medio radiorum, qui ab ipso procedunt ad canthos, rotamque vocat in medio rotæ ipsum modiolum, qui est in medio radiorum, & canthorum. Exprimit autem tot verbis, & circuitionibus tum animalia, tum rotas, quoniam præ splendore nimio visionis, atque præ stupore vix assequi poterat extrema lineamenta, & vmbras rerum, quæ ostendebantur. Sed, vt earum aspectus, figuras, & species obseruabat nesciens quid illud rei esset, sic in scripta retulit. Et capite decimo, tametsi maiori luce donatus intellexit animalia esse Cherubinos, ceterum non omnino assecutus est vehiculum esse illud, cui insidebat Dominus. Quare rotas currus ea periphrasi circumloquitur, quasi rota in medio rotæ. Apollynaris. Rota ad rotã significat circulationem rerum, quæ in orbem fertur, quæ versatur in principio, profectu, & fine. & tum iudicia, tum misericordiam, quæ a Deo successiue quasi in orbem procedunt. Motus rotæ efficacia spiritus, quia res facile, & suauiter aguntur, & non per vim. idque in originibus, atque progressibus rerum, &c. Scholiastes. Rota ad rotam, tempus a tempestate dependens. Polychronius significat circulos annorum, & temporum periodos.

Apollyn. *Scholiast.* *Polychron.*

XVII *Explicatur phrasis eun tes ibant.*

Per quattuor partes earum euntes ibant. Id est, in quattuor vehiculi lateribus mouebantur motu velocissimo rotæ quattuor. Nam illa geminatio verbi cum participio in sacra scriptura significare solet vehementiam affectus, vel actiones verbi, vt in psalmo. *Euntes ibant, & flebant, &c. venientes autem venient.* id est, lento gradu procedebant descendentes in Babyloniam, sed exultantes & tripudiantes in patriam remigrabunt. En participia illa exaggerarunt significationem verbi, affectum scilicet tristitiæ in vnis, & lætitiæ in aliis, qui quoniam contrarij sunt, contrarius resultat sensus ex eadem phrasi.

Psal. 125. ℣. 6.

Et non reuertebantur cum ambularent. eundem potest habere sensum hic versus, quem duodecimus. hoc est, non retrocedebant. Nam hoc solet & bobus, & rotis contingere. Vel fortasse sensus est, Non voluebantur, non circinabant, non agebantur in orbem, sed procedebant ad instar animalium, cui consonat quod supra additur, quasi spiritus vitæ erat in rotis.

XVIII *Statura quoque erat rotis, & altitudo, & horribilis aspectus.* Hebraice dorsa; vel canthi, & altitudo stupenda erat. Quibus verbis significat rotas admirandæ fuisse crassitudinis, atque altitudinis, videlicet, quæ responderent magnitudini vehiculi, proceritati quadrigæ, magnificentiæ solij, & aurigæ dignitati.

Quid significent oculi rotarum.

Et totum corpus oculis plenum in circuitu ipsarum quatuor. Vox עינים Ghanaijm significat oculum animalis. Et quoniam ex oculo splendor, colorumque mistura gratissima cum radijs lucis emicat, transfertur ad significandum quemcunque aspectum, colorem, & splendorem, qui in oculum incurrit, atque in hac acceptione vsurpari in præsenti testatur doctissimus Rab. Moyses Aegyptius dicens per oculum significari colorum varietatem B collucentem, sicut scriptum est. Et oculus eius sicut chrystalli. Vbi Hieronymus doctissime vertit *coloris bdellij.* Existimo itaque oculos hosce fuisse similes ocellis, quos in caudis pauonum ex lucis, & colorum mistione factos non sine voluptate intuemur, quadrantque illorum colores cum hiacyntino, seu colore marino rotarum. Sed de oculis late in commentario: vbi stellas firmamenti illis significari dicebamus. Seuerus episcopus Anthiochiæ sic intelligit. Oculis vndique plena, & non ex dimidia parte; vt cælum astris lucidissimis ornatum quasi floribus, atque hac re ostendunt se vigilare atque illuminata esse. Eandem sententiam fusius repetit infra, dicens. Et omne corpus earum, & colla, & manus, & pennæ, & circuli, plena C erant oculis. Vbi colla legimus, hebraice est, terga, vel canthi, vt diximus supra. Manus, & pennæ sunt radij, vt in Malachia. *Sanitas in pennis eius,* id est in radijs solis. per circulum intelligit ipsum modiolum: Loquitur autem de rotis sub metaphora animalis tribuens illis corpus, & membra. Quoniam in rotis obseruauerat non secus atque in Cherubinis species quasdam quatuor animalium prædictorum, vt dicetur versibus sequentibus.

Rab. Moyses lib. 3. directionum. Nume. 11. ✝. 6. Seuerus hic. & cap. 10. Quid manus quid pennæ rotarum significent. Malach. 4. ✝. 2.

XIX *Cumque ambularent animalia, ambulabant pariter & rota iuxta ea: & cum eleuarentur animalia de terra, eleuabantur simul & rota.* Promptum rotarum obsequium in omni genere motus significat.

XX *Quocumque ibat spiritus, illuc eunte spiritu, & rota pariter eleuabantur sequentes eum, spiritus enim vita* D *erat in rotis.* Septuaginta pro spiritu legunt nubes, quacumque ibat nubes &c.

XXI *Cum euntibus ibant, & cum stantibus stabant, & cum eleuatis à terra pariter eleuabantur & rota, sequentes ea, a qua spiritus uita erat in rotis.* Vel spiritus animalis. Scholiastes. vt ostendat potestatem sedentis, quam etiam significat per nubem, cum dicit, spiritus sequebatur quacunque nubes volebat, idest, sedens. nam ad nutum regis aguntur. Polychronius. Significat ordinem præclarum rerum visibilium, & temporum: quæ ac si sensum haberent parent Dei præceptis. Sic mare terminum seruat, nec excedit. Theodoretus. significatur, inquit, innisibilis ordo Thronorum rationis particeps, cum dicitur spiritus vitæ in rotis, quasi spontaneus & vo- E luntarius esset motus, neque enim temo, aut iugum animalibus erat impositum, verum præibat quidem nubes, vehemens autem ventus sequebatur, & diuinum vehiculum per se currebat, animalibus præeuntibus, rotis per se motis. Apollynaris. Visio indicat subiectos esse Deo Angelos tanquam currum sponte currentem sub domino sine habenis, Deumque superuehi omnibus cœlestibus sine strepitu, & rigore dominantem. Nam præsidentibus Angelis & assistentibus, tum orbium periodus exoluitur, tum temporum constitutio expletur. Scholiastes. Ne putaremus ab Angelorum voluntate vniuersitatem rerum pendere, propterea ait, eunte spiritu ambulabant animalia.

Scholiast. Polychr. Theodoret. Apolly. Scholiast.

Varie solet vsurpari nomen (spiritus) in sacra scriptura propter multiplicem analogiam, in qua res variæ communicant cum primæuo significato illius. Oritur autem a verbo Rauach רוח, respirare, flare, efflare cum agitatione & motu. nomen רוח Ruach, spiritus, flatus, halitus vitalis, qui est in naribus animātis. *Inspirauit in faciem* vel in nares *eius spiraculum vita. Donec superest halitus in me, & spiritus Dei in naribus meis.*

De varia significatione vocis spiritus. Gen. 2. ✝. 7. Iob. 27. ✝. 3

Secundo, & quoniam hæc agitatio, & respiratio est effectus, & index latentis in corpore substantiæ, & naturæ, quæ nec carnem habet, nec ossa, quæ scilicet agitat, & ciet corporis membra, quæque respirationis, & vitæ principium est. ideo pro ipsa anima spiritus capitur, vt ibi. *Auferes spiritum eorum, & deficient, & in puluerem suum reuertentur*, & iterum. *Recordatus est, quia caro sunt spiritus vadens, & nō rediens.*

Psal. 103. ✝. 29. Psal. 77. ✝. 38.

Tertio, inde transfertur ad significandam animalem vitam. vt ibi. *In cuius manu anima omnis uiuentis, & spiritus omnis carnis.* Si autem construatur cum nomine חיה Haiah, accipitur pro flatu vitali. vt in Genesi. *Vt interficiam omnem carnem, in qua spiritus uita est subter cælum.* & iterum. *Et cuncta, in quibus spiraculum uita est in terra.*

Iob. 12. ✝. 10. Genes. 6. ✝ 17. Genes. 7. ✝. 22.

Quarto significat virtutem, energiam, vim agitantem carnem, quam latini vocant animum. vt ibi. *Hac audientes pertimuimus, & languit cor nostrum, nec remansit in nobis spiritus.* Et ibi. *Reuersus est spiritus eius, & refocillatus est.*

Iosue. 2. ✝. 11. 3. Reg. 30. ✝. 12.

Quinto, Transfertur deinde ad significandam quamcunque vim, seu virtutem, seu naturam inuisibilem, scilicet pro vento sumitur io Genesi. *Adduxit super terram spiritum.* & alibi. *Flabit spiritus eius & fluent aqua.* & iterum. *Spiritus ubi uult spirat, & uocem eius audis, & nescis unde ueniat, aut quo uadat* Pro Angelis in psalmo. *Qui facit Angelos suos spiritus.* Nam de Angelis accepit Paulus ad Hebr. non de ventis.

Gen 8 ✝. 1. Psal. 147. ✝. 18. Ioan. 3. ✝. 8 Psal. 104. ✝. 4. Heb. 1. ✝. 7

Denique pro Spiritu sancto, vt in Genesi. *Spiritus Domini ferebatur super aquas*, seu fouebat aquas vim generandi illis impertiens. & apud Iob. *Spiritus eius ornauit calos.* Ergo in præsenti versu dupliciter vsurpatur spiritus: In prima parte versus pro virtute, impetu, & potestate præsidentis, hoc est spiritu diuino: In secunda autem parte pro flatu vitali, vita animali, vt diximus acceptione tertia, qua rotæ idoneæ efficiebantur, & capaces recipiendi influxus, & motus a virtute superiori, quique per omnia corporis membra permeabat, & diffundebatur. Nam de hac quadriga multo verius accipi potest quod ille alter de vniuerso cecinit; Spiritus intus alit, totamque infusa per artus, Mens agitat molem, & magno se corpore miscet.

Gen. 1. ✝. 2. Iob. 26. ✝. 13. Ouidius.

XXII *Et similitudo super capita animalium firmamenti quasi aspectus chrystalli horribilis, & extentis super capita eorum desuper.* Hoc loco pro firmamento, in fonte est vox רקיע Rachiagh, quæ extat in Genesi. *Fiat firmamentum in medio aquarum.* Significatque extensionem, expansionem aquæ, scilicet nubis rarefactionem, quæ initio terram complebat, in cuius medio præcepit Deus fieri rarefactionem materiæ, quæ diuideret aquas ab aquis. id est, elementum aquæ a superiori regione aëris. Vtrunque autem elementum vocat aquam. Quoniam aquea nubes erat ante diuisionem elemen-

De significatione vocis, firmamenti. Gen. 1. ✝. 6

Basilius in Hexame. Aug. in Genes. Acacius.

mentorum. Hæc extenſio, ſeu firmamentum A eſt aër iſte, in quo viuimus, vt auctores ſunt D. Baſilius, & Ambroſius, Auguſtinus, Acacius Cæſarieſis epiſcopus, cuius ſapientiam commendat Hieronymus, qui firmamentum pro aëre, aquas pro nubibus interpretantur. Cui expoſitioni totius capitis primi Geneſeos alioqui obſcuriſsimi intelligentiam debemus, & acceptam referimus. Ergo Vates vidit ſuper capita animalium cœlum expanſum coloris aërei, diaphanum, & ſplendeſcens quaſi Chryſtallum. Nam vtrumque ſignificare oculum diximus ſupra, quam vocem legimus in Origine loco aſpectus. Quod ait *horribilis* ſignificat ſplendoris, vel magnitudinis admirandæ fuiſſe cœlum illud expanſum ſupra vehiculum.

XXIII

Sub firmamento autem pennæ eorum recta alterius B *ad alterum: vnumquodque duabus alis velabat corpus ſuum, & alterum ſimiliter velabatur.* Hæc patent ex dictis verſu vndecimo.

XXIV

Sonitus alarum iubilationem ſignificat & præſentem Deũ.

Et audiebam ſonum alarum, quaſi ſonum aquarum multarum, quaſi ſonum ſublimis Dei: cum ambularent quaſi ſonus erat multitudinis, vt ſonus caſtrorum. Duplicem in cherubinis motum ſe obſeruaſſe indicat Propheta: volatum ad inſtar auium, & progreſſum ad inſtar animalium, atque vtrunque concitatiſsimum, & horriſonum fuiſſe declarat. Cum tollebantur, inquit, à terra pennarum agitatione horrendum excitabant fragorem, qualem fluctus furibundi maris ad litus refracti, aut fluuij rapidiſsimi torrens in medijs ſaxis colliſus edere ſolent, & quale, præpotente Deo tonante, & fulminante, C audiri ſolet mugitus. Nam hoc vocat vocem *ſublimis Dei*. iuxta illud pſalmi. *Vox Domini in virtute, vox Domini in magnificentia, vox Domini confringentis cedros.* Vel alluſionem facit ad clangorem tubæ vehementius identidem perſtrepentis, quæ erat inſigne aduentus Dei in caſtra. ad quam alluſit pſalmus, *Beatus populus qui ſcit iubilationem.* & Balaam. *Et clangor victoria regis in illo.* Conſonat huic expoſitioni Scholiaſtes, qui ſic habet. Vocem alarum dicit iubilationem. Cum vero ambulabant, ſeu progrediebantur pedibus fulti, alarum remigio tumultuantis turbæ referebant murmur. Pro voce *multitudinis* hoc loco, & apud Ieremiam eſt המלה. Hamulah ſignificatque tumultum muſſitantis & perſtrepentis po- D puli. Quare Septuaginta verterunt uocem loquelæ. Denique hunc ſtrepitum comparat fragori caſtrorum, non fruſtra, vel caſu, ſed magno cum conſilio. Quoniam quadriga hæc caſtrorum Dei erat Hieroglyphicum, vt dicemus inferius. Porro capite decimo ſcribit has voces animalium auditas in atrio exteriore Templi. *Cumque ſtarent, demittebantur pennæ eorum.*

Pſal. 28. ℣. 3. Exod. 19. ℣. 13. Pſal. 88. ℣. 16. Nume. 23. ℣. 21. Scholiaſt. Ierem. 11. ℣. 16.

XXV

Celerem animalium obedientiam ſignificat hæc verba. Scholiaſt.

Nam cum fieret vox ſuper firmamentum, quod erat ſuper caput eorum, ſtabant & ſubmittebant alas ſuas. Hoc eſt, vbi diuinus auriga ſignum dabat vt ſiſterent, ex templo demiſsis pennis quieſcebant. Scholiaſtes. Non ſemper reddebant ſonum, ſed conſiſtebant, vt ſignificet quod hymnum dicebant ſecundum decorum, & deſiſtebant cum timore, A vtrumque cum amore, & deſiderio facientes. Theodoretus. poteſtatum earum, quæ cerni nequeunt, in omnibus obedientiam ſignificat, quod & diuinus Dauid ait, cum dicit, *Benedicite Dominum omnes Angeli eius, potentes virtute, facientes verbum illius ad audiendam vocem ſermonum eius.*

Theodor. Pſal. 102. ℣. 20.

XXVI

Dignitatem indicat ſolij Dei.

Et ſuper firmamentum, quod erat imminens capiti eorum, quaſi aſpectus lapidis Saphiri ſimilitudo throni. Supra cœlum illud expanſum videbatur thronus regius excitatus candoris inſignis, & ſplendoris admirandi. Nam Sapphirus aërei coloris eſt aureis punctis micans, centroque chryſtallino, Plinio auctore. Vnde ſapphiro conferuntur facies roſeæ adoleſcentum. *Candidiores niue, nitidiores lacte, rubicundiores ebore antiquo, ſapphiro pulchriores.* B vel ſapphirus exciſio eorum, id eſt, ac ſi eſſent exciſi ex ſapphiro. Non ſimpliciter dixit thronum, ſed ſimilitudo throni, vt regis dignitatem ſignificet, & illum non quemcunque, ſed ſapphirinum, vt materiæ pretio auctoritatem commendet. Theodoretus. Hæc item ſpecies reconditam, & ſub ſenſu oculorum minime cadentem diuinam indicat naturam. *Nubes enim & caligo*, inquit, *in circuitu eius*, & rurſus, *Poſuit tenebras lātibulum ſuum.* nam purum illud, & in acceſſum lumen nobis tenebræ ſunt.

Plinius lib. 37. c. 2. Threner. 4. ℣. 7. Theodor.

Et ſuper ſimilitudinem throni quaſi aſpectus hominis deſuper. Hoc eſt, viſus ſum mihi videre ſpeciem hominis, vel regis in ſolio ſedentis. Vniuerſa hæc quæ videbat, non proprijs nominibus appellat, C ſed quaſi aſpectum, ſimilitudinem, faciem animalis, firmamenti, throni, hominis &c. Quoniam præ nimio ſplendore nõ poterat aciem oculorum intendere in ſpectrum, vt certas delineationes, & imagines expreſſas conſequeretur eorum, quæ ſibi oſtendebantur.

XXVII

Et vidi quaſi ſpeciem electri, velut aſpectum ignis intrinſecus eius per circuitum, à lumbis eius, & deſuper, & à lumbis eius vſque deorſum, vidi quaſi ſpeciem ignis ſplendentis in circuitu. Eandem imaginem deſcribit capite octauo illis verbis, *Ecce ſimilitudo quaſi aſpectus ignis ab aſpectu lumborum eius, & deorſum ignis, & à lumbis eius, & ſurſum quaſi aſpectus ſplendoris, ut viſio electri.* Vtroque autem hoc loco eadem repetitur vox Hebræa חשמל Haſmal, pro qua D Hieronymus vertit electrum, & interpretatur metallum auro, & argento lucidius. De quo ſcilicet ſcribit Plinius conſtare ex auro, & quinta argenti portione, lucereque argento clarius. Ergo videbat Vates virum ſpecie electri in media fornace candeſcētis, atque a lumbis viri ſurſum, & a lumbis deorſum quaſi aſpectũ ignis ſplendentis circumquaque.

Plin. lib. 33. cap. 4. De electro infr. sect. 4. prioris partis Commentarij.

XXVIII

Velut aſpectum arcus cum fuerit in nube in die pluuia. hoc erat aſpectus ſplendoris per gyrum. ſupra verſu ſecundo notat Theodoretus. Splendor in circuitu eius, eſt gloria Domini, quæ ſe oſtēdit in ſupplicio. Ex radiorum reflexione in nube opaca conſequens erat, vt iris conflaretur verſicolor in circuitu ſolij magnifici. Hucuſque caput primum in aliquot libris cenſetur; ſed in correctioribus, verſus qui ſequitur, caput abſoluit: atque etiam in Græcis.

Quo-

COMMENTARIVS DE PRIMA VISIONE EZECHIELIS IN DVAS PARTES DIVISVS.

PARS PRIMA DE VISIONE IN VNIVERSVM & de eius similitudine cum facie Dei existentis in oraculo; & cum Isaiæ, Ioannis, Danielis, atque Moysis Visionibus.

QVAM PERPERAM FVERINT intellectæ rotæ visionis primæ Ezechielis. Sectio Prima.

AD rem ergo accedens propius, hoc est, ad explicationem prioris visionis Ezechielis. Quoniam diximus sectione vltima primi Commentarij, duo esse munera eius, qui visiones propheticas tractat: alterum veram & expressam imaginis effingere ideam: alterum, veritatem arcanam ipsa imagine significatam, ex comparatione cum imagine eruere: Vtrunque præstemus oportet in præsenti Commentario, vt ijs præmissis, inoffenso pede, literæ explanationem percurramus. Enimuero tria potissimum se offerunt in visione prima Ezech. difficilia intellectu. Facies scilicet quaternæ Cherubinorum, rotarum totidem figuræ, atque species electri igniti, quibus comprehensis cætera sunt procliuia, vt contra, ignoratis, vniuersa redduntur tam ardua, quam demonstrarunt aperte satis tot doctissimorum hominum labores in hoc capite primo exacti. Qui vtinam tam exacti fuissent, vt nullum nobis neque dicendi locum, neque innenniendi materiam, neque excogitandi occasionem reliquissent.

Tria difficilia sunt in prima visione.

Vt autem à faciliori exordiamur, tractatores capitis primi, rotarum nomine intellexere circulos duplices sibi inuicem complexos, atque se intersecantes ad angulos rectos spherales, ex quibus quasi sphericus globus constitueretur. Sic enim habet Theodoretus, quem imitantur ceteri. Rotarum speciem interpretatur Vates perinde ac si esset rota in rota, hoc autem facile poterit inspici, si quis duos circulos ratione sumptos alterum in altero Crucis instar interserat, satis enim figura etiam in eadem sede posita in quattuor partes motum admittit. Itaque vnam tantum rotam statuunt ex quaternis semicirculis compactam, quas vocasse putant Prophetam quattuor partes rotæ. Interpretanturque hac figura, quod à Propheta dictum est. *Species rotarum, quasi sit rota in medio rota.* Quam autem ab re hæc sint commentati interpretes, vt ab vngue leonem deprehendamus, lubet apertissimo Ezechielis testimonio ipso in limine demonstrare, ne quis existimet frustra post tot lucubrationes aliorum nouos in eundem Prophetam nos cudere commentarios. Sic habet Ecclesiasticus. *Ezechiel, qui vidit conspectum gloriæ, quam ostendit illi in curru Cherubim.* Currum inquit Cherubim vidisse Vatem, ipseque scribit vidisse se rotas. Erant igitur rotæ illæ quales solent in curru fieri circulares, non vero orbiculares quales fiunt sphærarum coluri; alioqui currus dici non posset, cuius rotæ sphæricæ fuissent: neque enim tales solēt esse rotæ curruum. Accedit nominis אופן ophan significatus, valet enim superficiem à verbo פנה quod est respicere, deriuatus, qui quidem significatus nullo modo quadrare potest orbicularibus rotis, sed tantum circularibus, quales sunt curruum rotæ, nimirum, duplici facie plana constantes, canthis in orbem ductis. Item quia, etiam si aliunde deducatur ea vox; tamen ea rotæ currum appellari consueuerunt in sacris literis, vt patet in Exodo. *Subuertit rotas curruum.* atque in libris regum. *Quattuor rotæ per bases singulas.* & subdit paulo inferius. *Tales autem erant rotæ, quales solent in curru fieri.* In quibus omnibus locis repetitur nomen אופן ophan, quo scilicet Ezechiel appellat rotas iuxta animalia sibi ostensa. Erant igitur rotæ similes rotis curruum, vt diximus, non sicut sphærarum coluri altera alteri inserta. Atque ita intellexerunt veteres Hebræi, quorum extant commentaria super מרכבה mercabah, quadriga, plaustro, aut curru Ezechielis, atque D. Hieronymus. Deum, inquit, vidit Ezechiel in aurigæ modum sedentem super Cherubim. auriga enim dici nō potest nisi qui currū moderatur. currum itaque vidit Ezechiel, & currus rotas. Præterea prædicti interpretes vnicam faciunt rotam ex quaternis semicirculis compactam. At vero Propheta capite decimo, in quo eādem repetiuit visionem, quaternas rotas ad quaterna latera currus iuxta totidem Cherubinos recēsuit, sic enim habet. *Et vidi, & ecce quattuor rotæ iuxta Cherubim, rota vna iuxta Cherub vnum.* Nec secus scripsit capite decimo, tametsi aliquanto obscurius. *Aspectus*, inquit, *rotarum, & opus earum, quasi visio maris, & vna similitudo ipsarum quat-*

De rotarum forma antiqua sententia.

Eccl. 49. ℣. 10.

Exod. 14. ℣. 25.

3. Reg. 7. ℣. 30.

Hier. super Osea. 1 2.

Ezech. 10. ℣. 9.

Ezech. 1. ℣. 16.

tuor. rotas memoret non rotam, rotasque quaternas, non vnicam, vt latius docebimus in capitis explanatione. Fit itaque ex prædictis, vidisse Prophetam carrucam quaternis rotis instructam, in qua Dominus vehebatur, similem per omnia carrucis, aut curribus, quibus equitare solebant reges Aegypti, & Syriæ.

QVALES FVERINT FACIES *Cherubinorum. Sectio II.*

Quæ fuerint Cherubinorũ facies iuxta interpretum sententias.

ALTERVM difficilius est in visione prædicta, videlicet: Qualis fuerit animalium habitus, & dispositio. nam plurima pars interpretum per faciem, intelligunt os, seu vultum, atque adeo singulis animalibus affingunt quaterna ora, seu vultus, vnum ante, alterum retro, à dextris tertium, atque postremum à sinistris. Alij non quaternos tantum vultus, sed quaterna capita in singulis affingunt animantibus: addunt & singulis post quaternas alas, totidem brachia: ita vt in vnum corpus quaterna sint compacta animalia, Homo, Aquila, Bos, & Leo: atque hoc monstro quadricipiti verificari putant, quæ scribit Propheta. Ceterum hoc esse impossibile, vel ex ipso textu capitis persuadetur.

Confutatur aliorum opinionis.

Dicitur enim versu nono. *Et vnumquodque coram facie sua ambulabat.* Ex quo fit, vnicum tantum os, seu vultum habuisse singula animalia, quem Propheta vocat faciem suam, alioqui si quattuor haberet vultus, cum omnes ex æquo sint facies animalis, nullus eorum diceretur facies sua, nulla enim est maior ratio de vno, quam de reliquis. Neque moueri posset antrorsum, si coram facie sua ambulabat, quoniam, cum quaternas haberet facies, ad totidem regiones spectantes, versus omnes procedere debuisset, vt coram facie sua ambularet. Itaq. sibi ipse Propheta aduersabitur, si per facies intellexit ora. Deinde quia, si facies vultus est, quomodo *facies Aquilæ est desuper ipsorum quattuor*, & non potius retro ipsorum quattuor? nam vultui aquilino is locus reliquus erat, quando in ceteris videbantur Homo, Leo, & Bos. Dices. Erat quidem retro caput Aquilæ, sed eminebat ceteris. At si sublimior esset facies Aquilæ, ea tantum haberetur caput huius monstri, dixissetque Vates: similitudo Aquilæ in eis, & non potius, similitudo hominis in eis. Præterea idem aperte conuincitur ex cap. 10. sequenti, vbi sic scribit Propheta. *Ipsum est animal, quod vidi subter Deum Israel iuxta fluuium Chobar, & intellexi quia Cherubim essent.* En Vates testatur primam illa visione cap. primo narrata se non comprehendisse quidnam sibi vellent illa insueta tot facierum spectra; atque ideo vocasse animalia, voce nimirum generica, quod proprium eorum nomen ignoraret, nondum plane perspectis ipsorum imaginibus. Deinde vero repetita iterũ visione, timore deposito, sui magis cõpotem animaduertisse exactius animalium figuram & habitum, atque agnouisse illa animalia multarum facierum, esse ipsos Cherubinos, videlicet sibi alioqui notissimos. Nunc rogabo, qui nam erant isti Cherubini, quos agnouit Vates? certe illi, de quibus legerat toties in Exodo (sacerdos enim erat Ezechiel) à lateribus arcæ binos Cherubinos à Moyse constitutos, quorum alis insideret Deus Israel, atque totidem à Salomone fabricatos, atque in oraculo positos, vt alis suis protegerent arcam, scabellum pedum Dei. nam

Probat Cherubinos hatus visionis, [illegible] fuisse Cherubinis templi

A 3. Reg. 6.

A præter istos, nullo sacræ scripturæ loco alij memorantur Cherubini, quos Vates agnoscere potuisset. Etenim Cherub paradisi à Cherubinis arcæ nomine mutuato appellatus est à Moyse multis annis post constructã arcam. Quod si ita est, vt nobis videtur certum, aberrant quicunque putant quaterna ora gestasse Cherubinos Ezechielis. Nam Cherubini Moysis aduersis se se aspiciebant vultibus, vt scriptum legimus in Exodo, atque adeo singuli singulas facies, & ora habebant: Cherubini etiam Salomonici stabant in medio oraculo erectis pedibus, & facies eorum erant versæ ad exteriorem domum, vt testatum est in secundo Paralipomenon libro. Quare necesse est vnica tantum facie, hoc est, ore & vultu esse præditos, qua scilicet aspicerent domum exteriorem, nam si quaternis pollerent vultibus, ad totidem cœli regiones prospexissent, & non solum ad Orientem, vt sacer historicus tradidit. Habemus ergo ex prædictis Cherubinos Ezechielis eiusdem fuisse figuræ cum Cherubinis Templi, atque adeo singulos eorum vnica insignitos facie, hoc est, vultu & ore, non quaternis.

Exod. 25.

2. Paral. 3.

B

Respondet obiectionibus.

Quid significet vox facies.

Verum aduersus prædicta ipsemet prophetiæ textus militare videtur, qui non vnicam, vt diximus, faciem, sed potius quaternas singulis tribuit Cherubinis. Sic enim habet. *Quattuor facies vni, & quattuor pennæ vni.* Respondemus tamen, Vtrunque verum esse, atque ambiguitatem esse in voce (Facies) pro qua, ora & vultum interpretes intellexerunt, idque perperam. etenim פנים panim non semper significat vultum anteriorem, sed multoties habitum, aspectum, dispositionem, figuram, formam; non, inquam, partem aliquam corporis, sed totius speciem, quæ apparet, & cernitur. nascitur enim vox a verbo פנה panah. respicere, prospicere, aspicere, sonatque ex vi originis aspectum. Vnde & inanimis tribuitur ab Isaia. *Dominus affliget faciem eius, terra* scilicet. & in Psalmo. *Renouabis faciem terræ.* qua significatione latinam vocem etiam vsurpat Vergilius.

C

Isai. 24. ℣. 1.

Psal. 103. ℣. 30.

quibus aspera quondam
Visa maris facies, &c.

Et in Psalmo: *Non auertas faciem Christi tui*, id est, ne regni florentem statum labefactes. Quo modo etiam loquitur Salustius. Facies Reipublicæ immutata est. & Iob. *Qui tenet vultum.* Hebraice faciem *solij sui*, id est, facit tremendam, & honorandam speciem, & aspectum solij sui. Eadem significatione vsurpatur in nouo Testamento a Luca *Facies eius erat euntis in Hierusalem.* Id est, habitus & gestus, & in Apocalypsi. *Facies eius sicut sol lucet.* Græce, ὄψις opsis aspectus. Latius ergo patet hebræa vox פנים panim, quam Græca πρόσωπον prosopon, tametsi vox Græca pro habitu, dispositione, & aspectu aliquando vsurpari soleat. Vnde Græci tam Septuaginta, quam Patres, quos in hoc capite citamus, pro voce hebræa פנים panim, reddere solent formam, aspectum, dispositionem, speciem, habitũ, hoc est non πρόσωπον, sed σχῆμα schema, vel μορφὴ morphis figura, figuratio, vel ὄψις ophis oculus, aspectus, phantasma, figura, idea, imago, facies, pulchritudo. nam hæ voces æquipollentes sunt inter se, & tam Græce πρόσωπον, prosopon, quam Hebraice פנים panim respondent exacte.

D

E

Psal. 131. ℣. 10.

Iob. 26. ℣. 9.

Luca 9. ℣. 53.

Apoc. 1. ℣. 16.

Quaternæ itaque facies non sunt quaterni vultus, sed quaternæ species, dispositiones, insignia figuræ, formæ, aspectus, & habitus, nimirum *facies hominis* videbatur in ore, manibus, cruribus, & corporis erecti habitu: *facies leonis* fulgebat in cerui-

Redemptor Israel trophaeis uictoriae de Aegyptys partae Satellites suos induit Ag

...it Aquila enim, et ... angel... saeuientis, homo et uitulus Israelitae sacrificantis ... sunt

cervicibus, armis, atque pectore iubatis: *facies Aquilæ* in alis: atque *facies vituli* in vngulis pedum bifidis. Etenim Cherub iuuenis alatus erat leonino exuuio quasi thorace vestitus, atque vngulis vituli calciatus. Hoc est enim, quod Propheta testatur capitulo primo. *Et hic aspectus eorum similitudo hominis in eis, & quattuor facies uni, & quattuor pennæ uni.* Quibus verbis apertissime docet, animalia ista non fuisse quadrupedia, aut quadricipitia, sed habitu, forma, & dispositione humana; nisi quod aliorum etiam animalium gestabant facies, seu insignia, sed quibus non confundebatur, immo ornabatur potius humanæ speciei dignitas. Hoc ipsum est, quod eodem capitulo affirmat. *Et pedes eorum pedes recti.* Id est, non habebant recuruos poplites quasi quadrupedia, sed rectas tibias, & crura homini similia, tametsi calceos gestarent vituli vngulis simillimos. Quare sequitur statim, *& planta pedis eorum quasi planta pedis vituli.*

QVALIS SIT SPECIES sedentis in solio. Sectio III.

De throno.

CARRVCA compacta, atque quadriga ordinata, superest examinemus similitudinem sedentis in solio sapphirino, de quo sic habet Propheta: *Et vidi quasi speciem electri*, &c. Vice Electri Hebraice legitur חשמל, chasmal, quod nomen quidam deducunt à verbo חשל, chasal, quod est deijcere, domare, reprimere, quasi valeat fulgorem lucidissimum, & ignis flammam excitatissimam, quæ visum & aciem oculorum propter excellentiam deijcit, & debilitat, qualis est electri, siue æris igne candentis. Rabbi Dauid nomen esse Angeli scribit, vel potius coloris similis igni. Chaldæus non transtulit in aliam vocem chasmal. Rabbi Salomon ignorare se fatetur, quid sibi velit hoc nomen. Cuius verbis nimium credulus Lyranus miratur Hieronymum vertisse Electrum pro chasmal, cum non percalluerit melius Rab. Salomone eius nominis potestatem. Verum perperam censuit Lyranus. nam Hieronymus inter Hebræos Salomone antiquiores extitit doctissimus, nosseque poterat, quod Rabb. Salomon ignorauit. Quid, quod hac versione imitatus est Septuaginta, qui Electrum primi reddiderunt pro chasmal. Atque hæc de voce Hebræa.

De electro.

Enimvero Græca, & Latina vox Electrum non est facilior explicatu. Vix enim inter auctores conuenit, quid sit Electrum. Quidam Electri nomine intelligunt succinum, genus scilicet gummi, quod ab arboribus fluit; Vel, vt alij malunt, genus bituminis, quod è scopulis cuiusdam Insulæ maris Germanici manat, liqnidum illud quidem, sed aeris, atque aquæ, in quam defluit, frigiditate mox gelatum, in eam quam sentimus duritiem, ambram vocant. De quo intelligunt quidam præsentem versum, sed perperam, vt postea videbimus. Est & aliud electrum metalli genus, de quo Plinius. Omni, inquit, auro inest argentum vario pondere, alibi dena, alibi nona, alibi octaua parte. Vbicunque quinta argenti portio est, Electrum vocatur. Suidas habet: Electrum est aurum alia forma expressum, mistum vitro, & lapide, cuiusmodi compositionis est sancta mensa Ecclesiæ magnæ sanctæ Sophiæ. Idem repetit in Chalcolibano, dicens, Chalcolibanum est genus electri pretiosius auro: est autem Electrum aurum alterius formæ. De ea cōpositione argenti cum auro intellexit Martialis illud:

Plin. lib. 33. cap. 4.

Suidas.

Martialis.

> *Pallida sic niueo radiant electra metallo,*
> *Et niueum felix pustula vincit ebur;*

non vero de succino. De eadem scripsit etiā Diuus Hieronymus hoc capitulo primo, Electrū est auro, argentoque pretiosius. Idem scribit Theodoretus in hæc verba: Tale enim est electrum veluti mixta quadam specie præditum, nec auro, nec argento simile, sed quasi vtriusque commistio. Eandem laudem tribuit aurichalco Plinius ijs verbis: Mox vilitas præcipua æris, reperto in alijs terris præstantiore, maxime aurichalco, quod præcipuam bonitatem, admirationemque diu obtinuit, nec reperitur longo iam tempore effeta tellure. Seruius: Apud maiores orichalcum pretiosius metallis omnibus fuit: quod & splendorem auri, & æris duritiem possideret. Sextus Pompeius hanc veterem opinionem refert, dum ait, Aurichalcum quidam putauerunt compositum ab ære, & auro, siue quod colorem habeat aureum. Sane vero Orichalcum dicitur, quod in montosis locis inuenitur. mons etenim Græce ὄρος oros, appellatur. In quæ verba Scaliger negat orichalcum in rerum natura reperiri: quod probat ex Aristotele apud interpretem Apollonij idipsum negante. Fatetur tamen, ex auro, & ære fieri præstantissimum æs, vt prodiderunt veteres de ære Corinthio, quod tamen non sit illud commenticium aurichalcum, quod tanti fuit Veteribus, vt, cum nusquā esset, tamen, quasi esset, etiam auro excellētius haberetur.

Hieronymus hic.
Theodoretus.

Plinius lib. 34. cap. 1.

Seruius in 12. Vergil.
Sextus Pompeius.

Iulius Scaliger.

Antonius Nebrissensis in illud Apocal. *Pedes eius similes aurichalco*, contendit, Aurichalcum vitio pronunciationis legi apud Latinos pro Orichalco. Orichalcum vero idem esse, quod montis masculum: respondet enim Græcæ voci Chalcolibanum, quod putat esse æreum thus, vel masculum thus, nullo vero modo æs Libani. Quod autem Græci æreum pro masculo vsurpare soleant, probat ex Orphei hymnis, quibus præfigitur is titulus, Chalcolibanos in Apollinem, in Latonam, &c. id est, masculum thus, siue masculi thuris sacrificium. Verum fallitur Nebrissen. quia hoc commentum repugnat contextui: in quo pedes filij hominis similes videntur chalcolibano in camino ardenti. Quare necesse est, vt Chalcolibanum materia sit, quæ in igne subsistat: Thus vero vel leuiter admotum igni liquescit. Quod autem esse non potest, vel non solet, nunquam ostenditur existens in visionibus propheticis. quanto rectius est, vt similes viderentur pedes Orichalco, quod in igne subsistit, perficitur, & lucidius redditur? Itaque neque Festi Pompeij, quem pro se citat testimonium, neque Apocalypsis locus, neque nomen Orichalcum quantumuis correctum, illi suffragatur. Immo aduersantur Nebrissensi supradicti Auctores, qui aurichalcum cum electro confundere videntur, quod constat metallum esse. Non igitur existimare potuerunt Orichalcum esse thus. Sed illud decepit Nebrissensem, quod putauit Libanum non posse significare montem Phœnicis in ea compositione nominis Chalcolibani, sed potius thus. Qui error multos alios occupauit. cum tamen nil sit accommodatius naturæ orichalci: quod omnes isti Auctores definiunt metalli genus præcipuum, auroque ipso pretiosius. Tale vero æs ex Libano monte defossum esse non obscure significat liber Regum, atque Paral. Vbi legimus, Dauidem tulisse de Thebath, & Chun vrbibus Adar-ezer æris plurimum, de quo fecit Sa-

Antonius quinquagena 3. cap. 4. super Apoc. 1.
De aurichalco.

2. Reg. 8.
1. Paral. 18

cit Salomon mare æneum, & columnas, & vasa ærea. Quam historiam teplicans Iosephus, sic habet: Inuentumque est in eis aurum multum, nec non & argentum, insuper & æs, quod auro melius esse dicebant; ex quo etiam Salomon fecit magnum illud vas. Erant autem hæ vrbes Adarezer ad radices montis Libani sitæ inter Emath, & Damascum. vt par sit credere pretiosissimum illud æs è monte Libano defossum, atque ideo æs Libani nuncupatum. Ex dictis fit, tam etymologiam chalcolibani, & orichalci, quam etiam illius valorem præcipuum exacte quadrare æri Libanico, atque adeo illud esse orichalcum, vel aurichalcum atque item electrum, quod nil aliud est, quam aurum vile, siue æs pretiosum. Dicitur autem auro pretiosius, quia, vt notauit Seruius, & colorem auri, & æris duritiam possideret. Cuius rei testimonium facit Danielis visio, quæ Angelum eodem habitu induit, atque Apocalypsis atque vice Chalcolibani posuit æs fulgens. sic enim habet. *Et brachia eius & quæ deorsum sunt vsque ad pedes quasi species æris candentis*. vel fulgentis, vt verterunt Septuaginta, & Hebræa vox קלל qualal deposcit, quæ significat læuem, læuigatum, nitidum, fulgens. En Daniel similitudine æris nitidi explicuit eandem speciem, quam Ioannes similem dixit Chalcolibano. esse enim eandem & comparatio vtriusque probat, & nos in sectione octaua monstramus. Vt iam hoc altero exemplo constet orichalcum non esse thus, neque electrum esse succinum, sed vtrunque esse idem atque æs Corinthium, olim dictum æs Libani, Græcis Chalcolibanum, Latinis Orichalcon, quasi æs Libani, vel montis æs, deinde etiam aurichalcon, quasi aureum æs.

Iof. 7. Ant. 5.

Dan. 10. ỳ. 6. Apocal. 1. & 2.

De sedente in throno.

Cæterum hoc constituto electrum esse metalli genus aurei coloris, auroque lucidius, inuestiganda est species sedentis in throno qualis fuerit, an scilicet pectus tantum electro simile habuerit, an etiam pedes? nam verba Prophetæ obscuriora sunt, & vtroque trahi posse videntur. *Et vidi*, inquit, *quasi speciem electri, velut aspectum ignis intrinsecus eius per circuitum à lumbis eius & desuper, & à lumbis eius vsque deorsum vidi quasi speciem ignis splendentis in circuitu*. Ignores an discrimen statuatur in materia, an in splendore. Si in materia, hic erit sensus. A lumbis sursum electrum videbatur, a lumbis deorsum ignis. Si in splendore, talis sensus erit: Filius hominis electro accenso similis videbatur; sed hoc discrimine, quod sursum lucidius erat electrum, deorsum ignis concitatior. Priorem sensum confirmat altera visio capitis octaui. Vbi legimus, *Ecce similitudo quasi aspectus ignis ab aspectu lumborum eius, & deorsum ignis, & a lumbis eius, & sursum quasi aspectus splendoris, vt visio electri*. Verum posterior sensus nobis vero similior iudicatur, quem verba capitis octaui nihilominus admittunt, immo libentius, quam priorem. Non enim dixit Vates, a lumbis sursum vidisse electrum, sed splendorem nimium, atque intus electrum, deorsum vero ignem. Itaque & sursum & deorsum electrum, visebatur, sed quasi in camino ignis accensum, in quo per circuitum occupat ignis, verum superiora complet splendor maior, inferiora calor vehementior. Ratio etiam idipsum persuadet, quia, si a lumbis deorsum solum vidisset ignem, nec sub igne æreos pedes animaduertisset, non dixisset, Aspectus hominis desuper, sed potius, semi hominis; neque a lumbis eius & deorsum ignis. Vbi enim corpus integrum non est, neque agnosci potest homo, neque eius membra distingui. Ab exemplo item alterius visionis idem conficitur argumentum. ea extat apud Dan. in hæc verba. *Ecce vir vnus vestitus lineis, & renes eius accincti auro obrizo, & corpus eius quasi chrysolitus, & facies eius velut species fulguris, & oculi eius ut lampas ardens, & brachia eius, & quæ deorsum sunt vsque ad pedes quasi species æris candentis*. Corpus Angeli ex materia solida, & lucida videbatur conflatum, tametsi pectus ex lapide Chrysolito, qui colorem auri refert, brachia vero, & crura ex ære pretioso formata videreutur. Nusquam enim in hisce visionibus corpus humanum repræsentatur, nisi ex materia solida coalitum, tametsi non omnino videri posset ob fulgoris claritatem, vel flammarum volumina circumuolitantia, vel ex ratione habitus sedentis, qualis erat Dei, qui sedebat supra thronum carrucæ. nam Ezechiel, qui inferius obseruabat, animaduertit facilius electrum in pectore, non item in pedibus, quia ignis, & rotæ, & animalia crura sedentis operiebant: Contra in stante simulacro melius deprehenditur materia pedū &c. Quemadmodum Ioan. in Apocalypsis primo & decimo capite vidisse se narrat. Nam in primo Angeli pedes notauit similes aurichalco, in decimo vero similes columnis ignis. Sic enim habet: *Vidi Angelum amictum nube, & iris in corpore eius, & facies eius erat vt Sol, & pedes eius tanquam columna ignis*. Quid, enim est columna ignis, nisi columna æris ignita? alioqui ex igne columna, neque fingi, neque imaginari potest. Nam columna nil solidius, neque firmius est, igne contra nil leuius, & concitatius. Videbantur igitur Ioanni pedes Angeli, tanquam columnæ ex aurichalco ignito conflatæ, quales capite primo & secundo Apocalypsis descripserat; atque Daniel capite decimo, vt supra diximus. Similis erat species Dei, siue Angeli, qui apparebat Israëlitis in columna nubis per diem, & columna ignis per noctem. Videlicet columna videbatur quasi ex aurichalco, vel ære lucidissimo conflata in altum erecta, quam nubes vndique ambiebat, vt dicimus suo loco. Sed, si roges, cur in specie columnæ apparebat Angelus? Respondeo, Quia, ex quo non oportebat aliquam hominis, vel animantis gestare personam, vt omnis idololatriæ tolleretur occasio, nil aliud monstrari potuit, quod phantasiæ hominum esset accommodatius, & Deum referret expressius. quia columna satisfaciebat phantasiæ, repræsentando hominis simulacrum inuisibile: Dei vero attributa mirifice significabat. De quibus etiam suo loco.

Dan. 10. ỳ. 5.

Iis examinatis circa totarum figuram, animalium formam, atque præsidentis effigiem, reliquum est, vt totius visionis absolutissimam fingamus ideam: ea est huiusmodi. Obiecta est phantasiæ Vatis species quædam Turbinis a vento Aquilonari, qui vehemens est, concitati, quem consecuta est atra nubes. in huius medio splendidus visebatur currus quaternis rotis, altitudinis horrendæ, ignitis illis quidem, atque vita præditis, constructus. Circumstabant currum quaterni iuuenes alati, leoninis thoracibus vestiti, atque vngulis calceati vitulorum, toti flammantes, & scintillantes. Gestabant singuli quaternas alas, quarum binis velabant femora, binis volabant non secus atque Aquilæ, fragoremque volatu edebant castrorum similem, cum collatis signis comminus dimicatur. Vel qualem reddere solet exundans fluuius, cum se se per saxa præcipitat ex alto. Seu qualis esse solet mugitus ætheris,

cum

cum sublime tonat. Supra animalium (sic enim vocare placuit Vati iuuenes alatos) pennas visebatur cælum extensum, pellucidum quasi crystallus; cui impositum erat sublime solium regale, atque in eo sedens conspiciebatur quidam humana facie, corpore ad lumbos vsque instar aurichalchi accenso, deorsum ignitus totus, atque Iride splendescenti circum amictus.

Hæc omnia figura illa visionis, quam explanationi capitis primi apposuimus, ad uiuum expressa repræsentat.

QVOD SPECIES HVIVS visionis sit eadem omnino cum facie solij Dei, quod erat in Oraculo Templi. Sectio IV.

DEPINXIMVS imaginem visionis, quam Propheta delineauit, raram quidem illam, sed non insolitam; admirandam, sed non nouam. etenim alijs ante Ezechielem prophetis ostensa erat, atque alijs post ipsum deinde monstrata. Idea itaque visionis huius in alijs etiam sacræ Scripturæ locis animaduertitur. Neque idea modo prophetarum interioribus oculis obiecta est, sed etiam materiale eiusdem exemplar, & protomodulus corporeis oculis videri poterat in oraculo Templi Salomonici. Nam pro certo credimus præsenti visione repræsentatum aspectum solij Dei sedentis super Cherubim. Quod ne longe petitis testimonijs probare videamur, ipsemet Vates apertis verbis professus est, cum post absolutam visionis descriptionem subiecit: *Hæc visio similitudinis gloriæ Domini*: Etenim nomine gloriæ Domini arcam Testamenti significasse compertum est. nam ita appellatam videmus in psalmo. *Dilexi decorem domus tuæ, & locum habitationis gloriæ tuæ*. & in libris Regum. *Translata est gloria Dei ab Israel, eo quod capta esset arca Dei*. & in psalmo. *Et tradidit in captiuitatem uirtutem eorum, & pulchritudinem*. Hebr. *gloriam eorum in manus inimici*. De qua re fusius in explanatione literæ agemus. Idem ex capitulo decimo, & vndecimo constat, in quibus scribit Vates gloriam Dei equitantem quadriga Cherubim iam egredi è Templo, iam stare in limine, iam in atrio consistere, iam regredi in sancta Sanctorum: atque sonitum alarum Cherubim auditum in atrio exteriori &c. Cum ergo idem Vates capitulo decimo testatus sit illam visionem eandem esse cum ista, quam viderat ad fluuium Chobar, manifeste conuincitur, vtrobique visam esse arcam Dei Cherubinis circumseptam.

Gloria Domini dicitur arca.

Psal. 25. ℣. 8.
1. Reg. 4. ℣. 21.
Psal. 77. ℣. 61.

Sed oportet ostendamus, non solum arcam Dei, quæ erat in Templo, vidisse Prophetam, sed eundem prorsus apparatum, quem habebat in Templo, præsenti visione considerasse. Cuius rei gratia obseruandum est, arcam testimonij à Moyse non aliter fuisse constructam, quam lecticam tectam cum sella. nam Cherubini aurei à lateribus arcæ stantes manibus sustinebant propitiatorium, quod erat quasi scabellum Dei. alis vero binis inuicem protensis, & contextis quasi solium formabant supra ipsum propitiatorium, in quo Deus residere dignatus est, & responsa dare. Neque enim de corpore arcæ erat propitiatorium, sed illi supernè imminebat. nam arcam tegebat tabula lignea auro illita; propitiatorium vero arcam obumbrabat, & tegebat ex auro solido ductum. Vt videre est Exodo. *Posuit & testimonium in arca subditis infra vectibus, & oraculum desuper &c*. Nota oraculum adnumerasse vectibus, quia non magis ad illam pertinebat, quam vectes. Atque hæc tam parua lectica, cubitorum scilicet duorum, & semis, constructa est pro commoditate Israëlitarum peregrinantium per desertum. Postquam vero in terram promissam inducti sunt, atque ciuitas Hierosolyma à Deo delecta est in regni metropolim, atque summi sacerdotij sedem, & complicato Tabernaculo materiato, & temporario ædificatum est stabile Templum ex marmore albo multo augustius, quam fuerat Mosaicum tentorium, tunc lecticæ loco structum est vehiculum, & biga Cherubinorum facta est quadriga. nam Dei nomine præcepit Dauid moribundus Salomoni, vt ex defæcatissimo auro faceret quadrigam Cherubim, hoc est vt binis alijs Cherubinis sculptis ex materia oleaginea, atque auro incrustatis augeret Mosaicam bigam, faceretque quadrigam, videlicet Cherubinos quattuor circa Dei solium stantes. Quod & re ipsa præstitisse Regem refert.

De forma arcæ testamenti.

De propitiatorio.

Exod. 40.

1. Paral. 28

3. reg. 6.

Quod autem ad vehiculum attinet, seu plaustrum arcæ sublectum in Templo, ex eodem loco monstrari potest. nam vbi nos quadrigam legimus, Hebraice habetur מרכבה marcabah. quæ vox significat vehiculum, currum, carrucam, & quadrigam. vt ibi. *Fecit sibi Absalon currus*. & apud Zachariam. *In quadriga prima* (vel curru) *equi rufi*. Itaque verti potest locus ille Paralipomenon in hunc modum: Et vt ex ipso auro fieret similitudo currus Cherubim extendentium alas, &c. Existimamus enim, Salomonem non tantum fecisse binos Cherubinos ex materia, sed etiam plaustrum cum rotis; vel pedibus à terra sublatum, cui arca imponeretur. quod & recta ratio dictat. indecens enim erat, vt gloria Domini humi reperet, cum cætera vtensilia, candelabrum scilicet, mensa panum, & altare vtrunque pedes sub se haberent, aut bases, ne pauimentum tangerent. & ex capitulo vigesimoquinto Exodi colligitur quippiam simile, tametsi angustius, fecisse Mosem. Nam vbi nos legimus, *Pones circulos quattuor per quattuor arcæ angulos*, Hebraice. habet, super quattuor pedibus eius. nam vox פעם pagham, quæ ibi reperitur, aliquando significat pedes, vt ibi. *Siccaui vestigijs pedum meorum omnes aquas*. & per metaphoram rotas, quæ sunt plaustri pedes, *Quare tardauerunt pedes quadrigarum illius*. Hebraice. rotæ curruum eius. Item, cum de machinis æneis ageretur, quæ rotis æneis ad instar currus nitebantur, dicitur: *Et axes ænei: & per quattuor partes*. Hebraice. Per quattuor rotas. Habebat itaque arca fœderis tabulam sub se, cui incrustatæ erant quaternæ volæ, vel quaterni pedes, quibus à terra eleuata erat. eius itaque mensæ loco Salomon vehiculum videtur fecisse ex auro instructum vel pedibus, vel rotis, cui arcam imponeret cum dignitate. Atque hæc est Mercabab, carruca scilicet Cherubim, cuius meminit liber Paralipo-

De curru templi.

2. Reg. 15. ℣. 1.
Zachar. 6. ℣. 2.

De rotis

4. Reg. 19. ℣. 24.
Iudic. 5. ℣. 28.
3. Reg. 7. ℣.

ralipomenon. fauet etiam huic sententiæ, Ezechielem, capite decimo vocasse Cherub. quartum animal, quod capite decimo appellauerat vitulũ, videlicet, quia כרוב cherub, ab eodem verbo רכב racab equitare, curru vehi, deriuari sciebat, facta literarum merathesi, quasi carrucarium, aut curulem diceret, animal scilicet quod agit currum, quales sunt boues, qui currum etiam arcæ fœderis traxere aliquando, vt scriptum est libro Paralip. *Imposueruntque arcam Dei super plaustrum nouũ.* & infra. *Bos quippe lasciuiens paululum inclinauerat eam*, propterea pro eodem accepit Cherub. & vitulum Propheta. Stat ergo certa sententia, quam supra asseruimus, cum in visione Prophetæ, tum in eius exemplari, hoc est in oraculo Templi similitudinem fuisse currus sub arca, & sede Dei, vt ex hac parte conueniat imago cum exemplari, & quadriga Prophetæ respondeat quadrigæ Salomonis. Porro illi camino ignis, quem obseruauit Ezechiel inter animalia, respondet prunarium, seu altare incensi, quod erant ante fores oraculi, quod simul cum arca fœderis secum vehendum voluit Dominus, cum a Templo migrabat, æneo illo altero posthabito, in quo immolabantur cruentæ hostiæ. eius altaris similitudo visa est deinde ab Isaia, atque a Ioanne in Apocal. vt dicemus inferius. atque ex hac visione existimo ortam illam consuetudinem Chaldæorum, & Persarum præferẽdi ante Regem, atque ante exercitum ignem. Eius mentionem fecere Curtius atque Xenophon. Illos postea imitati sunt Romani, teste Herodiano.

Par. 1. cap. 13. ℣. 7.

De altari incensi vecto ante thecnã.

Q. Curtius. hist. Alex. l. 3.
Xenophon. 8. Cyripædia.
Herod. l. 1. & 2.

QVALI FORMA FVERINT effecti Cherubini oraculi Templi. Sectio V.

DOCVIMVS in Templi oraculo non secus atque in visione Ezechielis currum fuisse, atque Cherubinorum quadrigã. Restat, vt consideremus Cherubinorum Templi figuram, & habitum, vt deinde earum facies cum Cherubinorum faciebus, quas recenset Vares, comparemus. Doctores Hebræorum (vt refert Rab. Dauid) putarunt כרוב cherub. non esse vocem simplicem, sed compositam ex כ caph litera seruili & רוב rub, quæ æquiualeat רביא rabia, puer adolescens, & significare quasi puer, videlicet quia erant figurati puerorum effigie. Rab. Salomon addit vtroque sexu insignes extitisse Cherubinos a Moyse factos. Cuius sententiam secutus est B. Arias Montanus in schemate Templi, quod figurauit in suo Bibliorum apparatu. Sed tamen ista Hebræorum Doctorum, & Kimhi etymologia violenta est. neque enim in lingua Hebraica extat vocula רוב rub, quæ puerum significet, sed in Chaldaica, a verbo רבא raba, crescere, augescere, est רביא rabia, infans, puer crescens, nomen autem כרוב cherub mere Hebraicum est, vt literarum radicalium indicat dispositio. Præterea distinctionem sexuum imaginibus Angelorum apponere tam ridiculum est, quam indecorum. *In resurrectione neque nubent*, inquit Dominus, *neque nubentur*, sed erunt sicut Angeli Dei: nimirum qui sunt a sexus distinctione alieni, sicut ab omni materia immunes. quorsum igitur eorum figuræ distinguentur sexu, quorum perpetua substantia non indiget procreatione sobolis? Præterea quis non videt, quam sit indignum, nuda iuuenum corpora sexu vtroque notata astare coram Deo? *Velabant Seraphin binis alis femora sua.* & cherubin discooperient verenda? Præcipit Dominus sacerdotibus, ne sine feminalibus lineis, dent operam sacris, & suorum stipatorum pudori non prospexit? Valeant hæc Iudæorum somnia, qui vel in Domini sanctuarium Cupidines, & Veneres inuehere volunt, ne dicam Priapos.

Rabinorum sententiæ de Cherubinis.
R. Dauid.
Rab. Salom.
B. Arias Mont.
R. Kimhi.
Sexuum distinctio in Cherubinis non fuit.
Matth. 22.
Isaiæ. 6.
Exod. 28.

Nostrates Cherubinos vestiunt talaribus tunicis, & zonis cingunt: decentius illi quidem, sed non secundum veritatem. nihil enim tale in sacris reperias, immo oppositum. Nam propterea binis alis velabant corpora, quia vestibus carebant. Igitur existimamus Templi Cherubinos eiusdem prorsus esse figuræ, qua Cherubinos Ezechielis depinximus, videlicet effigie humana in corporis habitu, ore, manibus, & cruribus, alis binis, iubato thorace, atque vngulis bifidis vestitos. Et quidem humanam faciem satis expressit Scriptura, cum tradit, aureos illos Mosaicos se mutuo aspicere versis vultibus ad propitiatorium. atque alibi de binis ex oliua sculptis a Salomone dicit, *Ipsi autem stabant erectis pedibus, & facies eorum erant versa ad exteriorem domum.* Quid enim est, erectis pedibus, nisi quod de suis prodit Ezechiel, *pedes eorum pedes recti*; hoc est, non curuo poplite, quasi quadrupedes, sed cruribus rectis quasi homines. Porro quaternas alas gestasse singulos necesse est: vt scilicet binis tegerent femora. quod sectione sequenti videbimus in Seraphinis Isaiæ obseruatum. binis autem extensis illi quidem Cherubini, id est, aurei pararent Deo solium, isti, id est lignei laudarent Deum exercituum. Sub alis autem habuisse brachia, & manus indubitatum est, ex quo fatemur esse humana forma effigiatos. Verum ex illorum munere, qui stabant a lateribus arcæ, colligitur aperte. Etenim illi alis operiebant propitiatorium. At vero propitiatorium nullatenus pertinebat ad arcæ constructionem, vt iam supra notauimus, & suo loco dicemus: sed illi imminebat superius extensum. quare necesse erat, vt ipsorum Cherubinorum manibus fulciretur vtrinque, vt in nostra vides delineatione depictum. Habuere igitur manus Cherubini aurei, atque adeo oleaginei, qui ad instar aliorum effecti sunt a Salomone. Alioqui enim, si diuersa figura essent constituti, non coaluisset ex quaternis quadriga, cuius mentionem fecimus sectione præcedẽti. Nos etiã binas iam habemus Cherubinorum facies, hominis scilicet, & aquilæ. restãt binæ aliæ leonis, & bouis. Sed quas nõ obscure indicat Iosephus dicens, Super tegmen vero eius erant effigies duæ, quas Hebræi Cherubim appellant, ea sunt animalia volucria specie noua, a nullo vnquam hominum conspecta. Hæc dixit Moyses in Dei se vidisse sede figurata. & alibi, hæ Cherubicæ effigies quanam specie fuerint, nemo vel conijcere potest, vel eloqui. propterea animalia eos vocat Iosephus, quia insigniti erant exuuijs animalium, quæ obtinent in mansuetis & feris principatum, videlicet, vituli, & leonis. alioqui enim Iuuenes alatos appellasset, nisi leonis, & vituli insignia in illis notasset, propter quæ animalia dixit,

Non sunt vestibus amicti Cherubini.
Exod. 25.
2. Paral. 3. ℣. 13
Habuerunt brachia humana Cherubini.
Ioseph. 3. antiq. c. 6.
3. antiq. c. 8.

non

non quidem quadrupedia, sed volucria, atque ea noua omnino specie, & visenda, sed quæ hominibus hucusque fuerit inaudita, nedum inspecta. At vero quæ diximus omnia magis explicabuntur sectione sequenti.

QVOD SPECIES VISIONIS, *quam capite sexto narrat Isaias, eadem sit cum prædicta Ezechielis.*

Sectio VI.

ADMIRANDAM diximus fuisse visionem Vati ostensam, sed non insolitam, vtpote quæ alijs ante ipsum prophetis communicata sit, nimirum Isaiæ, Danieli, & alijs, quos suo ordine recensebimus, & de reliquis deinde suis locis. nunc Isaiæ visionem cum Ezechielis spectro, atque cum Templi exemplari conferamus. *Vidi* inquit *Dominum sedentem super solium excelsum, & eleuatum, & ea, quæ sub ipso erant, replebant Templum. Seraphim stabant super illud, sex alæ vni & sex alæ alteri, duabus velabant faciem eius, duabus velabant pedes eius, duabus volabant, & clamabant alter ad alterum.* Obiecta est Isaiæ imaginaria visione ipsa facies solij Dei eleuati super alas Cherubim, quale in Templo erat, tametsi expressioribus lineamentis, & coloribus depictum: visus est idem apparatus, quem habebat in Templo, verum magnificentiore specie figuratus. &, quod caput est, ipse Dominus, qui inuisibiliter residebat super Cherubim, visibili tunc apparuit effigie, atque habitu splēdidissimo, qualem decebat vnigenitum regis Altissimi: nam speciem filij Dei vidisse Isaiam testatur Ioannes. Sed persequamur singula. Primum faciem Dei in oraculo vidisse ipsemet profitetur, cum dicit: *ea, quæ sub ipso erant*, aut fimbriæ vestimentorum eius *replebant, Templum*. Hebr. ההיכל hahecal sanctuarium, cuius orationis loco vertêre Septuaginta. Plena erat domus a maiestate eius, hoc est, splendor purpurei paludamenti complebat totam domum. Vnde Chaldæus, splendor gloriæ eius. & paulo inferius: Volauit ad me vnus de Seraphim, & in manu eius calculus, quem forcipe tulerat de altari. En altaris meminit. Videbatur ergo sibi Vates in Templo esse, cum hæc spectabat. *Solium excelsum, & eleuatum* ipsam referebat Dei sedem super alas Cherubim. Verum hoc sublimius videbatur, quippe tanti regis dignitati conueniens. excelsum dicitur propter magnitudinis excellentiam, eleuatum propter eminentiam, & distantiam a pauimento, vt Dionysius interpretatur. Vnde confirmare licet quod supra sectione quinta de plaustro subiecto arcæ fœderis diximus. neque enim tam eminens appareret solium, si atea humi cubaret. Huius solij scabellum in Templo erat propitiatorium aureum: in Ezechielis autem visione quasi aspectus firmamenti extenti supra capita animalium. *Seraphim stabant super illud*, hoc est, iuxta illud, solium scilicet. nam circumsistebant stipatores quattuor a lateribus sedis, vt explicuit D. Dionysius Areopagita, hanc Isaiæ visionem tractans: ait enim, substantias illas sub Deo, & post Deum, & circa Deum collocatas vidit Theologus. Quibus verbis non tantum declarauit Seraphinorum numerum, sed etiam dispositionem, & situm. nam necesse est quattuor fuisse minimum, vt ante, & retro, dextrorsum, & sinistrorsum ambirent sedem Dei. nimirum totidem erant Seraphini, quot in Templo Cherubini. Neque oppositum significant illa verba Prophetæ, *Sex alæ vni, & sex alæ alteri*. & iterū, *clamabāt alter ad alterum*. nam vnus, & alter, vel vnus, & vnus, vt habetur Hebraice, significat singulos: quasi dicat, singulis eorum erant sex alæ, atque singuli ad singulos clamabant, vt Hieronymus etiam auctor est eodem Isaiæ loco.

Isaiæ. 6. ℣. 1. — *Ioan. 12.* — *Dionys. de cælest. hier. cap. 13.* — *Dionys. vbi supra.* — *Hieron. super Isa. 6.*

Sex alæ vni, & sex alæ alteri, hoc est senæ singulis erant, quaternæ scilicet pennæ, & bina brachia, quæ alarum nomine appellantur, etiam apud Latinos. Plinius enim sic habet: Elephas mammas citra in alis occultat, id est, in brachijs, aut anterioribus pedibus. inde axilla dicitur diminutiuum. Neque hæc locutio a sacris est aliena. solet enim Scriptura alas pro brachijs vsurpare frequenter in psalmis, *In velamento alarum tuarum*, & in alio psalmo, *Sub pennis eius sperabis*, & in alio, *Si est iniquitas in manibus meis*. Hebr. in alis meis. & apud Ezechielem, *percute manum ad manum*. Hebraice alam ad alam. Eadem igitur ratione Isaias alarum nomine non tantum pennas quaternas, sed etiam bina brachia sub pennis extenta intellexit, & recensuit. Quod ex visione Apoc. Ioan. quam sectione sequenti explicabimus, aperte conuincitur. nam Ioānes animalibus suis tribuit alas senas, quæ eadem esse cum Cherubinis Ezechielis nemo negare ausus est. Cum ergo Ezechiel quaternas tantum singulis ascripserit, necesse est Ioannem alarum senis brachia etiam comprehendisse, non secus atque Isaiam. Quod autem brachia Seraphini habuerint, constat ex eodem capite, vbi dicitur: *Et volauit ad me vnus de Seraphim, & in manu eius calculus*. Ergo quemadmodum Cherubini Templi binis manibus fulciebant propitiatorium, binis alis contractis tegebant femora, binis extensis obumbrabant Dei solium; eadem ratione Seraphini binis manibus velabant faciem, binis alia velabant crura, binis volitabant. Neque secus animalia Ezechielis se gessisse credendum est. Certe illud est notissimum, quaternas habuisse pennas, & brachia bina. nam alas quidem quaternas singulis tribuit Ezechiel, dicens, *quattuor pennæ vni*. brachia autem, & manus eisdem assignat alibi, dicens, *Et extendit Cherub manum ad ignem, & apparuit in Cherubim similitudo manus hominis subtus pennas eorum.* Postremo, prunario, quod inter Cherubim obseruauit Ezechiel dicens, *Imple manum tuam prunis ignis, quæ sunt inter Cherubim*, respondet in visione Isaiæ altare incensi, de quo ipse scribit: *Et in manu eius calculus, quem forcipe tulerat de altari*. Vtroque autem repræsentatur altare thymiamatis, quod ante fores oraculi extabat, vt diximus sectione quarta. Fit ex ijs vidisse Isaiam eandem faciem solij Dei, quod in oraculo Templi extabat, atque eadē animalia, quæ vidit Ezechiel.

Quot alas habuerint Cherubini. — *Plin. lib. 11 c. 40.* — *Psal. 62. ℣. 8.* — *Psal. 90. ℣. 4.* — *Psal. 7. ℣. 4* — Seraphini habuerunt brachia. — *Ezech. 1. ℣. 6.* — *Ezech. 10. ℣. 7.* — De altari, quod apparuit ante thronum. — *Ezech. 10.*

Sed obijcies, nos velle confundere Hierarchicos Angelorum gradus, atque Ezechielem æquare Isaiæ, qui a B. Nazianzeno, & Hieronymo ex eo cæteris antefertur, quod Seraphim viderit, qui supremi gradus sunt in cælesti Hierarchia. Cui obiectioni respondemus cum Dionysio capite decimo tertio de cælesti Hierarchia, qui sibi ipsi opponens, quomodo ad mundādum Vatem Seraphim mittitur, quandoquidē spiritus supremi ordinis non mittuntur, Respondet, se a maioribus accepisse, (Hierotheo existimo, & D. Paulo, quos habuit Theologiæ magistros) inclytum Theologum non vidisse Seraphinos illos supremos, qui Deo semper astant. ij enim nunquam mittuntur, sed visionem mini-

Ex qua angelorum Hierarchia fuerint Cherubini & Seraphim quos viderunt vates. — *Diony. de cælest. hier. c. 13.*

ſterio factam Angeli, qui Seraphim dicitur, quod a Seraphino fuerit ad id muneris directus. Vel etiam, quia igne purificauerit Iſaiæ labra, quod proprium eſt inflammatorum ſpirituum, qui Seraphini dicuntur, ſuntque Deo familiariſſimi. Eodem ergo pacto nos quæſtioni reſpondemus: neque Iſaiam Seraphinos ex primo ordine, neque Ezechielem Cherubinos ex ſecundo vidiſſe, ſed vtrique repræſentatam in phantaſia imaginem ſolij Dei exiſtentis in oraculo, vt dictum eſt; idque miniſterio Angeli, qui a Cherubino, vel Seraphino ad id muneris fuit legatus, propterea que ab Ezechiele Angelorum imagines vocatas Cherubinos, ab Iſaia vero Seraphinos. Vel, quod magis placet, eoſdem Dei ſtipatores ab Ezechiele appellatos eſſe Cherubinos, quod carrucam Dei migrantis agere viderentur, retento ſcilicet nomine, quod illis impoſuerat olim Moſes, eorum muneri accommodatiſsimum. nam, vt diximus ſupra כרוב Cherub a רכב racab ortum habet, facta literarum metatheſi Hebræis frequentiſsima. quaſi dicas, agens currum quadriga viuens, aut ſe mouens carruca, vel quidquam ſimile. Ab Iſaia vero appellatos Seraphinos ab ſplendore, & aſpectu ignis, quo toti flagrabant. nam שרף ſeraph, eſt vrere, incendere, vnde שרפים Seraphim igniti, incenſi, quo nomine dictus eſt ſerpens ignitus, qui erectus eſt a Moyſe Domino præcipiente. *Fac tibi ſerpentem æneum* vel ignitum, vrentem. & paulo ante: *Immiſit Dominus in eos igneos ſerpentes*. ij ſerpentes Seraphim dicuntur, quod igniti eſſent coloris, atque etiam quod ardore letali inflammarent eos, quos momordiſſent. Dicunturque eſſe alati, vt apud Iſaiam conſtat, *& ſemen eius abſorbens uolucrem*. Hebraice ignitus alatus, vel vrens volans. Tales, inquit Kimhi, id eſt, alatos ferunt in Aethiopia inueniri. niſi volantes dici mauis, quaſi procul diſsilientes, ita vt volare videantur, qua ſignificatione vtuntur Hebræi verbo Volandi non raro. Ergo Angeli Domino aſsiſtentes hinc dicti ſunt Seraphim, quaſi ignei, ardentes, uolantes, alati. Horũ imagines in Templo exiſtentes contẽplatus eſt Iſaias, Seraphinoſque vocauit quaſi totos flammantes, nam tales depingit Cherubinos Templi Ezechiel, cum Cherubo illi ſuperbiſsimo improperat; *in medio lapidum ignitorum ambulaſti* id eſt, numerabaris quondam inter carbunculos flammantes, candentes, ignitos ſcilicet Templi Cherubinos aureos. Tales & in viſione ſibi apparuiſſe Cherubinos fatetur Ezechiel. *Et ſimilitudo animalium, & aſpectus eorum quaſi carbonum ignis ardentium, & quaſi aſpectus lampadarum*. Cum ergo vtrique Cherubini carbones, carbunculi, lapides igniti dicantur, merito ab Iſaia appellati ſunt Seraphim, quaſi ignei, accenſi.

Num. 21. ℣. 8. — *Ibid ℣. 6.* — *Serpẽs Moyſis alatus tus* — *Iſa. 14. ℣. 29* — *Ezech. 28. ℣. 14* — *Ezech. 1. ℣. 13*

QVOD EADEM VISIO SIT poſtea Ioanni monſtrata Apocalypſis quarto. Sectio VII.

Apocal. 4.

HAEC eadem viſio multis poſt ſeculis oſtenſa eſt Ioanni, vt ipſe narrat dicens: *Poſt hæc vidi, & ecce oſtium apertum in cælo, & vox prima, quam audiui tamquam tubæ loquentis mecum, dicens: Aſcende huc, & oſtendam tibi, quæ oportet fieri poſt hæc. Et ſtatim fui in ſpiritu, & ecce ſedes poſita erat in cælo, & ſupra ſedem ſedens: & qui ſedebat ſimilis erat aſpectui lapidis iaſpidis, & ſardini, & iris erat in circuitu ſedis ſimilis viſioni ſmaragdinæ, & in circuitu ſedis ſedilia viginti quattuor, & ſuper thronos vigintiquattuor ſeniores ſedentes circumamicti veſtimentis albis, & in capitibus eorum coronæ aureæ. & de throno procedebant fulgura, & voces, & tonitrua, & ſeptem lampades ardentes ante thronum, qui ſunt ſeptem ſpiritus Dei. & in conſpectu ſedis tamquam mare vitreum ſimile cryſtallo. & in medio ſedis, & in circuitu ſedis quattuor animalia plena oculis ante, & retro. & animal primum ſimile leoni, & ſecundum animal ſimile vitulo, & tertium animal habens faciem quaſi hominis, & quartum animal ſimile aquilæ volanti. & quattuor animalia ſingula eorũ habebant alas ſenas: & in circuitu, & intus plena ſunt oculis, & requiem non habebant die ac nocte, dicentia, Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus omnipotens, qui erat, & qui eſt, & qui venturus eſt. Et cum darent illa animalia gloriam, & honorem, & benedictionem ſedenti ſuper thronum viuenti in ſæcula ſæculorum, procidebant viginti quattuor ſeniores ante ſedentem in throno, & adorabant viuentem in ſæcula ſæculorum, & mittebant coronas ſuas ante thronum, dicentes: Dignus es Domine Deus noſter accipere gloriam, & honorem, & virtutem, quia tu creaſti omnia, & propter voluntatem tuam erant, & creata ſunt. & vidi in dextera ſedentis ſupra thronum librum ſcriptum intus & foris, ſignatum ſigillis ſeptem, &c. & unus de ſenioribus dixit mihi, ne fleueris, vicit leo de Tribu Iuda, radix Dauid, aperire librum, & ſoluere ſeptem ſignacula eius. Et vidi, & ecce in medio throni & quattuor animalium, & in medio ſeniorum agnum ſtantem tamquam occiſum, &c.*

Sedes Dei poſita in cælo ſolium oraculi prædictum repræſentat. nam in ſacra ſcriptura cælum pro templo, & templum pro cælo vſurpatur non raro, vt videre eſt apud Iſaiam. *In cælum conſcendam, &c. Sedebo in monte teſtamenti, &c.* & alibi. *Tu exaudies in cælo in ſanctuario tuo*. de qua phraſi, & analogia dicemus infra.

Templum vocatur cælum. — *Iſa. 14. ℣. 13.* — *3. Reg. 8. ℣. 32.*

Vir ſedens ſimilis erat iaſpidis, & ſardinis, quorum iaſpis ſubuiridis eſt, & varius. Sardius vero rubeus, quem ſcilicet nos Hiſpani rubi vocamus. reſpondetque iaſpis electro miſti coloris auri cum argento, ſardius vero igni circum ambienti. mare vitreum quaſi cryſtallus, ſcabellum ſolij Dei refert, quod vidit Ezechiel cryſtallo ſimile, in claritate ſcilicet, & transfuſione lucis. ergo vtrumque, quia ſplendidum erat & diaphanum, vitro & cryſtallo rite comparatur.

Quod ait. *in medio ſedis, & in circuitu ſedis quattuor animalia*, non ſignificat in ſede ipſa exiſtere, neque vero ſub ſede habuiſſe dorſa quaſi boues ſuſtinentes mare æneum Templi, vt quidam imaginantur, quo textui faciant ſatis, ſed *in medio ſedis*, ſignificat ante ſedem. erant enim bina ante ſedem, bina retro, a lateribus tamen ſedis, vt vides in noſtra imagine initio huius commentarij de prima viſione. Dicuntur autem eſſe in medio, quia erant inter Ioannem ſpectantem, & ſedem. nam, in medio eſſe, Hebræis æquiualet, inter aliquos eſſe, vt *in medio populi habitare*. hoc eſt inter populares. Vide explanationem capitis primi. *in medio captiuorum*. Eundem ſenſum habet illa phraſis, *rota in medio rota*, de qua mox.

4. Reg. 4. ℣. 13. — *Ezec. 1. ℣. 1*

Animal primum ſimile leoni, ſecundum ſimile uitulo. non ſignificat ſingula animalia vnicam geſtaſſe figuram, vel faciem, ſed ſingula potius habuiſſe quaternas, quarum prima fuerit leonis. Similis phraſis extat capite decimo Ezechielis. *quattuor facies habebat unum. Facies prima facies Cherub, facies ſecunda facies hominis, & in tertio facies leonis, & in quarto*

Quattuor facies animalium. — *Ezech. 10. ℣. 14*

facies

facies Aquila. Vides singulas facies singulis animalibus datas; cum tamen certum sit ex priori parte versus quaternas potius in singulis esse numeratas. Eodem ergo modo Ioannes facies recenset animalium, non animalia ipsa. Vocat autem facies nomine animalium, quia re uera animalium erant exuuiæ, atque imagines. nam vngula signum erat bouis; os, manus, & crura recta signum hominis; armi iubati signum leonis; atque alæ signum Aquilæ. Sed ais, Quorsum initio proposuit quattuor animalia se vidisse, cum deinde non de animalibus agat, sed de ipsorum faciebus? Respondeo, Nil aliud discriminis reperisse inter animalia per omnia sibi simillima, quam esse quattuor in totidem angulis solij constituta. quare de omnibus, ac si vnum esset prosequitur narrationem, enumeratque quattuor facies, quas in singulis obseruauit, ac si dicat apertius: Vidi quattuor animalia, singula eorum quaternis vestita animalibus, quorum primum erat simile leoni, secundum vitulo, &c. Hoc autem ita esse patet ex eo, quod sequitur. *Et tertium animal habens faciem quasi hominis, & quartum animal simile aquila volanti.* Tria animalia dixit similia esse leoni, vitulo, aquilæ, vnum vero habere faciem quasi hominis, discernens inter faciem, & similitudinem, vt videre est. Cur ita? quia de formis loquebatur animalium repræsentatiuis, quæ quidem in ceteris similitudines tantum erant, non vultus. in homine autem vultus ipse erat facies, vel forma eius repræsentatiua. alioqui si animalia ipsa diuersas habuissent figuras, vtpote vnum leonis, alterum vituli, non discreuisset Ioannes inter hominem, & cetera, huic ascribens faciem, illis vero similitudines, sed potius singulis singulas facies, idest, vultus dedisset, vel omnibus ex æquo similitudines. Præterea idem confirmatur ex eo. *Et quartum animal simile aquila volanti.* Vides in quo sita fuerit similitudo animalis cum Aquila? non in vultu, non in corpore, non in vnguibus, sed in alis tantummodo, quibus volat. Denique quia singula animalia habebant alas senas, nimirum ad instar Seraphinorum, quos vidit Isaias. nam omnes fatentur præsentem visionem illi esse quam simillimam. At vero Seraphini binis alis operiebant corpus suum, binis faciem, binis volabant, & clamabant: Sanctus, Sanctus, Sanctus. ergo animalia Ioannis in eundem vsum accepisse senas alas credenda sunt, maxime cum eidem vacent ministerio. nam in circuitu sedis Dei astant, & clamant die ac nocte: Sanctus, Sanctus, Sanctus, non secus atque Seraphini Isaiæ. Binis igitur alis operiant corpus necesse est, alioqui frustra acceptæ videbuntur, atque gratis datæ essent binæ alæ animalibus, quas confingunt interpretes. namque leoninum corpus villis indutum est, vitulinum pilis, aquilinum plumis vestitum. Quorsum igitur alis binis operient corpora? necessariæ tamen sunt senæ alæ Cherubinis, qui, vt supra vidimus, ore, & toto corpore iuuenes erant, nuditatemque eorum operiri decebat alis binis, qui animalia vocantur ab Ezechiele & Ioanne, quia animalium exuuijs, & insignibus erant vestiti. Postremo, si facies leonis, idest, os & vultus vni erat, alteri vituli vultus, alij rostrum aquilæ, quomodo clamabant, vocesque articulatas, immo suauissimas, edebant, dicentes, Sanctus, Sanctus, Sanctus? nam leo rugire potest, vitulus mugire, & aquila clangere, verumtamen nullum canere assueuit. Sed ais, Erant animalia mystica, & mysterijs plena. Fateor mystica fuisse, sed non magica. at vero ad magiam pertinet, vt bos, & leo loquantur, vel canant. Dices, Hoc non contigit re vera, sed in visione. Egregium suffugium, quasi vero soleat Deus in visione repræsentare quod re ipsa esse non potest. Visiones in sacris literis referunt historias, vel parabolas; non vero fabulas. priores re uera contigere, posteriores esse possunt, vel non repugnat fore, postremas esse repugnat, atque in visione ostendi existentes citra mendacium, magicumque commentum. Fit ergo ex dictis animalia Ioannis eadem esse cum animalibus Ezechielis, atque consequenter cum Isaiæ Seraphinis, Templique Cherubinis, quorum singli quaternas figuras ostendebant, hominis in ore & corpore, leonis in iubis, vituli in calcibus, atque aquilæ volantis in pennis.

Probat animalia habuisse vultum hominis, exuuias animalium reliquorum.

Non habebant animalia singula singulas facies, neque vultus brutorum, qua loquuntur.

Liber qui in dextera sedentis apparet signatus sigillis septem non est absimilis volumini, quod porrectum est Ezechieli ab auriga currus. nam iste liber interpretationem continet voluminis: illa inquam visio Ezechielis, visione Ioannis declaratur.

Liber Ezechieli traditus ab auriga, similis est ei quem tenet sedens apud Ioannem.

Ezech. 2. ℣ 9.

QVOD EADEM SIT IDEA visionis huius, atque eius, quam vidit Daniel capite septimo. Sectio VIII.

HANC eandem Cherubinorum, & solij Dei ideam refert illa altera Danieli communicata visio, quam ipse cap. 7. recenset ijs verbis. *Throni positi sunt, & antiquus dierum sedit, uestimentum eius candidum, quasi nix, & capilli capitis eius quasi lana munda. Thronus eius flamma ignis, rota eius ignis accensus, fluuius igneus, rapidusq. egrediebatur a facie eius, millia millium ministrabant ei, & decies millies centena millia assistebant ei.*

In hac visione Dominus habitum præsefert Iudicis, atque adeo personam senis assumit, quam capilli quasi lana munda albescentes repræsentant, & vestimentorum candor, qui regius olim erat color, maiestatem & auctoritatem Iudicis declarat, respondetq. iridi Ezechielis, atque splendori, quo Basilicam plenam viderat Isaias. Thronus, & currus flammeus expressa imago est solij aurei excitati supra plaustrum oraculi, sicut thronus, & currus Ezechielis, atque Isaiæ solium excelsum & eleuatum. tot millia ministrantium, atque assistentium Domino, diximus etiam vidisse Isaiam. quæ, etsi non referat visio Ezechielis, quod Dominum extra Basilicam migrantem induceit, certe in ipsa Templi Basilica non desiderabantur, in cuius parietibus per circuitum innumeros Cherubinos sculptos, & quasi extantes a pariete legimus apud Ezechielem. fluuius ille igneus ex parte significatus est altari incensi, quod ante oraculum extabat, quodque Isaias vidit carbonibus plenum, atque Ezechiel ante arcam in ipso currru vectum animaduertit. Cetera de filio hominis, quem Iudex in Throno collocauit suo, explicatiora sunt oracula, quam fuerint Isaiæ, aut Ezechieli ostensa in visione: de quibus sectione tertia huius Commentarij diximus.

Senis persona Iudicē repræsentat.

Ezec. 41. ℣. 22.

3. Reg. 6. ℣. 20. & 22.

QVOD

QVOD EODEM APPARATV visus sit Dominus primum a Mose in Monte Sinai. Sectio IX.

QVAS hucusque narrauimus visiones, posteriores esse constat Salomonis Templo. quare non est mirum, si ipsarum spectra cum exemplari conueniant, ex quo sunt expressa. Illud mirabilius est, ipsam oraculi quadrigam alia visione multo antiquiore olim fuisse repræsentatam, immo vero ad instar illius visionis factum in oraculo exemplar materiale quadrigæ. ea est visio Moysi ostensa in monte Sinai, ad cuius instar ipse Moses solium Dei inter Cherubim fabricati fecit, quemadmodum acceperat Domino præcipiente. *Inspice, & fac secundum exemplar, quod tibi in monte monstratum est.* Ex oraculi itaque apparatu licebit de monte philosophari, atque indubitanter asserere, Deum Moysi eodem habitu sese ostendisse in monte, quem ipse in tabernaculo primum, ac deinde Salomon in Templo designarunt. Verum id ipsum confirmemus alijs sacræ Scripturæ testimonijs. Sane quidem imaginem solij, atque propitiatorij, quod fecit Moses, atque adeo Throni, & firmamenti Ezechielis, quod solio, & propitiatorio respondet, videmus expressam in Exodo. *Videruntque Deum, & sub pedibus eius quasi opus lapidis Saphirini, & quasi cælum cum serenum est.* Quidam Hebræorum, vt Rab. Abraham interpretatur, לבנת libnat, non lapidem, vt Hieronymus, sed laterem, quasi sub pedibus Dei apparuerit laterculus sapphyrinus. cuius ætyologia est a Rab. Salomone adhibita, nempe vt significaret Dominus memorem se esse eorum afflictionis in opere lateritio. Hebræos secuti recentiores vertunt lateris, non lapidis, sed falso. nam lapidis vertendum esse constat. primo ex Chaldæo paraphraste, qui sic traducit, Tanquam opus אבן טבא ebon taba lapidis pretiosi. Item ex Rab. Dauid, qui sic habet eo loco, Ecce לבנת הספיר libnath hasapphyr, est sicut lapis sapphyri, quem vidit Ezechiel in visione prophetiæ capite decimo. Ecce in firmamento, quod erat super caput Cherubim quasi lapis sapphyrus, quasi species similitudinis solij apparuit. Præclare iste quidem. etenim versus, qui sequitur in Exodo, vtrunque locum aptissime nectit, videlicet, *Et sicut cælum cum serenum est.* Duo videbat Moses, lapidem Sapphyrinum, & cælum serenum. Vtrunque enim ad eandem speciem referri non potest. Etenim cælum serenum vel in munditia sua, aut puritate, vel claritate, id est, cum nubibus vacat, colorem refert aërium, Sapphyrus autem rubri coloris est, vt patet ex illo Threnorum, *Rubicundiores ebore, antiquo Sapphyro pulchriores.* Abraham, qui huius est sententiæ in Sapphyri colore, sic vertit: Rubicundiores gemmis, sapphyrus excisio eorum. quasi eadem sententia sit vtriusque versus. Erant, inquit, rubicundi quasi gemmæ, & quasi excisi ex sapphyro. Neque ab ea dissentit Plinius, qui quasdam sapphyros cæruleas, quasdam purpureas esse tradit, sed omnes aureis punctis collucentes. ergo Moses videbat solium Dei sapphyrinum, hoc est, purpureum, auroque micans, atque pedamentum solij aërium. Illud respondet Throno Ezechielis sapphyrino, hoc firmamento, quod sub Throno extensum visebatur, pellucidum, & clarissimum tanquam crystallus: In Templo vero alæ Cherubinorũ, varijs coloribus ocellaræ, quibus insidebat Dominus, referunt solium sapphyrinum auro micans. Moysis & Ezechielis propitiatorio; aureo refertur firmamentum, seu cælum. aureus enim color luce sua, & fulgore lucidum, & serenum cælum repræsentat. Conueniunt ergo solium, & scabellum montis, & Templi. Super solium Deum visum esse à populi principibus testatur Moses loco prædicto, speciemque eius refert eandem, quam Ezechiel. Sic enim habet. *Erat autem species gloriæ Domini quasi ignis ardens super verticem montis in conspectu filiorum Israel. ingressusque Moyses medium nebulæ ascendit in montem.* duplici similitudine speciem Domini significauit, ignis scilicet, & nebulæ, vel nubis. Ezechiel sub specie electri igniti filium hominis vidit in Throno residere. Moses nil tale supra Cherubinorum alas effinxit. Deus enim in Templo audiendum se exhibuit, non videndum. Isaias in habitu regali contemplatus est Dominum, Daniel sub persona Iudicis. Vnicuique enim prophetarum eam exhibebat Deus faciem, quæ ad eius institutum erat accommodatior. etiamsi omnes sint sibi ipsis quamsimillimæ. Enimuero facies Dei in Ezechiele præclare exprimit faciem eiusdem in monte ostensam. Hæc enim non alia existimanda est ab illa, qua per desertum totos quadraginta annos suum ducebat populum, de qua scilicet scriptum est. *Dominus autem præcedebat eos ad ostendendam viam per diem in columna nubis, & per noctem in columna ignis, vt dux esset itineris vtroque tempore, nunquam defuit columna nubis per diem, nec columna ignis per noctem coram populo.* & iterum. *Erat nubes tenebrosa, & illuminans noctem.* Qui quidem locus præcedentem declarat, atque nos docet non binas columnas præcessisse exercitum, alteram nubis scilicet, & ignis alteram; sed vnicam lucidissimi electri ardentis, quæ interdiu quasi nubes apparebat, noctu quasi ignis: interdiu tenebrosa videbatur, quia ignis splendor a solis iubare obscurabatur, noctu vero luminosa videbatur, quia in medijs tenebris libere, lateque collucebat ignea fax. hoc autem ita esse colligitur ex eodem capite. *Iam enim*, inquit, *aduenerat vigilia matutina, & ecce respiciens Dominus super castra Aegyptiorum in columna ignis, & nubis.* En quia in crepusculo & lux albescere, & tenebræ ex parte fugari cœperant, Columnæ duplex tribuitur facies, nubis, & ignis, nimirum quia oriente luce ignis offuscari, & nubes consequenter cœperat comparere. Easdem species referebat aurichalcum Ezechielis, igni immersum, atque igni circumuolutum, vt diximus sectione tertia.

Exod. 25. ℣. 40

Apparatus solij Dei qui in tabernaculo & in templo similis erat ostenso Moysi in monte.

Exod. 24. ℣. 10

Sapphyrus rubri coloris est.

Thren. 4. ℣. 7.

Plin. l. 37. cap. 9.

Exod. 24. ℣. 17

Exod. 13. ℣. 21.

Ibid. c. 14. ℣. 20

De columna nubis, & ignis præcedente Israel.

QVOD MOSES VIDERIT CVRRVM, & quadrigam Cherubim. Sectio X.

OSTENDIMVS vidisse Mosem in monte Deum in specie ignis solio sapphyrino sedentem supra firmamentum crystallinum. Reliquum est, vt monstremus, sub solio vidisse currum, & Cherubinorum quadriformium bigam, & fortasse etiam quadrigam. Illud ex præfato loco Exodi conuincitur necessario. in eo enim præceptum accepit omnia faciendi *secundum exemplar, quod sibi in monte monstratum erat*, atqui superius sectione tertia ostendimus, ipsum

Exod. 25. ℣. 40.

ſum in tabernaculo duxiſſe ex auro Cherubinorum bigam à lateribus arcæ, atque ipſam aream ſupra plauſtrum eleuaſſe, vel ſaltem illi quaternos ſubieciſſe globos, ſeu ſphærulas, quibus a pauimento eleuaretur. conſequens ergo eſt, vt quid ſimile, tametſi expreſsius, ipſe viderit Dei ſedi ſubiectum. Atque ita teſtatur Ioſephus. Super tegmen vero arcæ erant effigies, quas Hebræi Cherubim appellant. ea ſunt animalia volucria ſpecie noua, à nullo umquam hominum inſpecta. hæc dixit Moyſes in Dei ſede ſe vidiſſe figurata. Neque Ioſephus ſolus huius quadrigæ meminit. nam multis ſacræ Scripturæ oraculis Deus inducitur quaſi auriga vectus carruca cælorum, vel Cherubinorum, cum ad ferendam legem Iſraeli apparuit. *Aſcenſor cæli auxiliator tuus*. Hebraice vector, id eſt, qui cælorum curru vehitur. & Pſalm. *Qui aſcendit ſuper occaſum*. & iterum: *ſuper cælos cælorum ad orientem*. id eſt, qui cælorum curru inequitans vehitur ad occaſum, & orientem, omnia percurrens. & ſubinde *currus Dei decem millibus multiplex millia lætantium, Dominus in eis in Sinai in Sancto* id eſt, agunt, & ſtipant currum multæ Angelorum myriades, & Dominus inter eos, & ſuper eos inequitans venit in Sinai, atque manſit in ſanctuario. Ex quo loco aperte conuincitur, quod ſectione tertia dicebamus, eandem eſſe formam quadrigæ Sanctuarij, atque Ezechielis, & Moyſis. Idemque efficitur ex verſu ſequenti. *Viderunt ingreſſus tuos Deus* pompam triumphalem in Sinai *ingreſſus Dei mei, & regis mei, qui eſt in ſancto*. id eſt, qualis in ſanctuario eſt apparatus triumphi, tunc viſus eſt. & Habacuch. *Qui aſcendis ſuper equos tuos, & quadriga tua ſaluatio*. & Pſalm. non carruca ſolum, ſed ſolij, atque ipſius Dei, quam ſupra delineauimus, facies deſcribitur. *Confeſſionem, & decorem induiſti*, id eſt, gloriam atque decus, *amictus lumine ſicut veſtimento*. duplicis veſtis mentionem facit, altera eſt laus, gloria, decus; altera lux. illa exterior eſt, iſta interior. illa ad creaturas manat, hæc intra Deum manet. nam *Deus*, vt Paulus explicuit, *lucem habitat inacceſſibilem, quam nullus hominum vidit*. Ex hac luce refunduntur in vtrunque mundum radij decoris, gloriæ, & ſplendoris diuini. illa aurichalco ſignificatur ab Ezechiele, iſta igne flammante. Sequitur: *Qui ponis nubem aſcenſum tuum*. vehiculum tuum, nubibus ſcilicet pro curru vteris, *qui ambulas ſuper pennas ventorum*, id eſt, ſuper ventos alatos equitas: quæ verba explicat verſu ſequenti: *Qui facis Angelos tuos ſpiritus, & miniſtros tuos ignem vrentem*. En qui ſint alati venti, Angeli, quos habet ſtipatores ſuæ carrucæ, qui quidem ſunt natura ſpiritus, aſpectu vero, & efficacitate ignis vrens. Sic locum hunc interpretatur Paulus ad Hebræos: quidquid de ventis, & igne Hebræi exponant. Sed in Pſalmis apertiſsima extat mentio rotarum currus, quo vectus Deus noſter pugnauit pro Iſraelitis contra Aegyptios in mari rubro. *Viderunt te aquæ, Deus*, inquit, *viderunt te aquæ, & timuerunt, & turbatæ ſunt abyſſi*. id eſt, in traiectu maris rubri, aquæ virga Moyſis percuſſæ Dei virtutem ſenſerunt, timuerunt, & receſſerunt. *multitudo ſonitus aquarum*, id eſt, aquæ etiam è nubibus cum fragore ruentes obruerunt Aegyptios. *Vocem dederunt nubes*. id eſt, tonitrua, & fulgetra emiſerunt æthera, vt eos terrerent. *Etenim ſagittæ tuæ tranſeunt*, tranſiere fulgura ſcilicet, fulmina, & grandines iaculabaris e ſolio tuo. *Vox tonitrui tui in rota*. rotis currus tui tantum ſtridorem edebas, vt hoſtes præ metu exanimarentur, & vix fugæ præſidium quærerent. Solet locus iſte de rotis Aegyptiorum explicari, ſed diſtorte. Solet & de cæleſti orbe, ſed noua locutione. de Dei vero carruca facile, apte, & eleganter intelligendus venit. Porro Dei vectationem æmulari voluerunt Poetæ veteres, cum Iouem, Apollinem, Mercurium, alioſque vaniſsimos eorum Deos curru equitantes fingebant. Cuius fabulæ extat in ſacris literis teſtimonium. etenim legimus Ioſiam abſtuliſſe e Templo *equos, quos dederant Soli reges Iuda*, curruſque Solis combuſſiſſe igni. tam priſcum fuerat iſtud commentum. Et de Hieroglyphici idea hactenus.

Ioſeph. anti. 3. c. 6.

Deus frequenter apparuit vectus carruca cælorum, vel Cherubinorum.

Deut. 33. ℣. 26.

Explanatur Pſalm. 67.

Habac. 3. ℣. 8

Pſal. 103. ℣. 2. Explanatur hic Pſalmus.

1. Timoth. 6. ℣. 16.

Hebr. 1. ℣. 7.

Pſal. 76. ℣. 17 Explanatur hic Pſalmus.

4 Reg. 23. ℣. 11.

COM-

COMMENTARII DE PRIMA VISIONE EZECHIELIS

SECVNDA PARS

IN QVA DECLARATVR MENS VISIONIS.

QVID SENSERINT de significatione visionis Ezechielis Latini, & Græci Patres. Sectio I.

DESCRIPSIMVS Hieroglyphica Ezechieli per visum ostensa. reliquum est, vt eorum significationem symbolicam, & arcanam enodemus. Atque primum quid alij de præsentis visionis significatione senserint, deinde, quid nobis videatur, aperiamus.

Hierony. Hieronymus hoc loco varias de hac re Doctorum recenset sententias. ipse autem nulli adhæret. at vero in proœmio commentarij in Matthæum visionem de Christo Domino, & quattuor animalia de quattuor Euangelistis interpretatur. Idem sensere alii Patres, Irenæus, Athanasius, Augustinus, Ambrosius in Apocal. Gregor. Isidorus, atque in prologo librorum noui Testamenti, Beda cum aliis in Apocal. Cæterum sensus iste allegoricus est, & longe petitus, tametsi idoneus, vt sect. 13. dicemus, atque ex iis, quæ hucusque de Hieroglyphicis disputata sunt, satis aperte colligitur. Quorsum enim Euangelia quattuor circumferre Dominus, cum se Prophetæ minabundus ostendit? cum volumen plenum lamentationis, carminis, & væ porrigit vorandum? cum vrbem flammis tradit è medio animalium acceptis? Immo vero quorsum in Templo Dei euangelistarum eriguntur statuæ binæ ex auro incrustatæ? Quorsum in Dei sede illorum effigies delineantur? & cur non potius Petri, & Pauli? Cur non potius Christi? Sed, quam verum sit hunc esse allegoricum, & non historicum sensum, sectione 13. luce clarius apparebit.

Iren 3. contra hæret. cap. 11. Athanas. in synopsi. Aug. l. 1. de consen. Euang. c. 6. Ambr. in Apocal. Greg. hom. 3. & 4. in Ezech. Isid. l. alleg. vet. sect. ius tio Beda cum aliys in Apocal.

Quattuor hominis possessores per quattuor facies significari. Alij per quattuor animalia quatuor minoris mundi partes, id est, hominis facultates intelligunt, rationalem in Homine, irascibilem in Leone, concupiscibilem in Vitulo, atque synderesim in Aquila, quæ supra tres cæteras sit, & errantes illas corrigat. Hanc spiritum quandoque dici in Scripturis, de qua Paulus loquitur, dicens: *Vt spiritus vester & anima & corpus sine querela in aduentu Domini nostri Iesu Christi seruetur.* hanc quadrigam in aurigæ modum Deus regit, & freuat currentem, docilem facit, & suo parère cogit imperio. refert id ex innominato Hieronymus. sed idem nos inuenimus apud Origenem in Catena Græcorum, quæ in Vaticana Bibliotheca prostat manu scripta. Vnde nonnulla delibauimus scholia, eaque breuissima, ad nostrum Prophetam illustrandum idonea. Legimus eadem in Gregorio Nazianzeno.

1. Thess. 5. ℣. 23

Hier. Ezechiel. 1. Origenes in catena. Gregor Nazian.

Dei prouidentiam, significari visione. Refert præterea Origenes, atque Hieronymus, alios per animalia quattuor mundi plagas intellexisse, per quattuor facies totidem elementa; per rotam in medio rotæ, vel eorumdem elementorum commistionem, vel quattuor anni temporum circulum. de quo Poeta:

Atque in se sua per vestigia voluitur annus.

Per firmamentum cælum designari: atque per sedentem in throno imperium cuncta regentis Dei, omniaque habentis sub pedibus describi. atque ijs omnibus quasi pictura quadam, & imagine prouidentiam demonstrari, quæ gloriæ Dei nomine intelligatur. Subdit Origenes, Verum hæc crassiora sunt. Quare Hieronymus eadem fere repetens adiecit, Hæc & ad euangelia, & ad cuncta, quæ supra posuimus, referre possumus.

Apollinaris & Polychronius significari visione putant, vniuersalē prouidentiam. Apollinaris, atque post illum Polychronius autumant, ostendi per visum Prophetæ vniuersalem prouidentiam, quæ non Hierosolymis modo potestatem habeat, neque solum in Iudæos dominetur, sed etiam in gentibus imperet, quarum sit effector, & rector. Nubes igitur veluti figura quædam videtur diuinæ naturæ: spiritus, seu ventus veluti uigilum, custodumque locum obtinet: Splendor in circuitu, Dei præsentiam docet, ignis effulgens ad terrorem inducitur. Vel, ut alius innominatus scribit, nubes vehiculum Dei est, splendor quasi Dei domicilium, quia lucem habitat inaccessibilem, ignis uero ad peccatores terrendos. Per quattuor autem animalia, inuisibiles significat exercitus, vt principatus, potestates, virtutes, dominationes. Per quattuor vero formas eorum vniuersam nobis indicat naturam, cui imperat Deus, rerum tum visibilium, tum inuisibilium: per Hominem quidem creaturam omnem rationis participem Deo seruire discimus: Per Leonem vero, & Vitulum vniuersæ illum naturæ, tum iumentorum, tum agrestium ferarum imperium tenere docemur. Per Aquilam denique aquatilium, & volucrum: nam ex aquis vtraque.

Scholiast.

que. At, qund earum crura erant recta, illa cum timore stare significat. Quod ipsarũ erant pedes alati, ministerij celeritatem significat. Ignis fulgens, efficacitatẽ Dei declarat. Manus hominis sub alis eorum, obseqnium, quod in eis erat & ad contiuendum, & sublenandum Deũ indicat. Alatum extensio ministerium demonstrat. Quod autem non conuertebantur, dum incederent, immntabile ministerium. Quod vnũquodque ante faciem ambulabat, concordi mente cuncta perficere. Quod alis tegerent corpus, merum demonstrat inuisibilium copiarum. non enim vt valentes offerebantut, sed Dei in ipsas beneficinm agnoscentes, cum timore simul & gaudio munus explebant. Quod vnumquodque ante faciem suam graderetur, declarat, quod parèrent ijs, quæ imperabantur. Hæc Apollinatius, Polychronius, atque alius quidam ex Græcis Patribus. Quorum sententia quam sit Hieroglypbico conformis, atque argumento Vaticinij conueniens, prudens lectot facile iudicabit. Nobis quidem visa est literæ sensum continere in ceteris, in quaternis vero animalium formis, & a mente Prophetæ, & a seipsa multum excidisse iudicatut. nam, si per quattuor stipatores Angelicæ substantiæ Deo assistentes, & famulantes intelliguntur, quorsnm eeterarum creaturarum personas induunt? numquid vt illas repræsentent? at quomodo intelligentur irratiouales creaturæ Deo assistere, & non potius intellectuales, quarum hoc proprinm munus est? Sin vero, vt illis significetur Diuinæ potentiæ dominatus, cur non potius per rotas inferiores creaturas, & per animalia superiores substantias accipiemus, cum ad nutum præsidis animalia agitari legamus, atque ad eorum motum subsequi continuo rotas? Sane quidem hæc interpretatio nostra multo esset horum auctorum instituto conuenientior, atque capitis argumento gratior: sed illud obstabat, quod quattuor facies animalium in spiritualibus substantijs inuenire difficile videbatur, Deo autem accommodare difficilius. D. vero Iustinus in hunc modum philosophatus est. Vidit autem propheta quadrifrontia animalia, similitudines habentia hominis leonis, vituli, & aquilæ. dicit autem propheta Daniel de Nabuchodonosore, quod ei creuerint vngues, vt aquilæ, & pili vt leonis, quodque herbis pastus fuerit more vituli, & hominis cor ei datum fuerit. hac visione consolationem quandam affert Israëlitis in prævalidam, duramque potestatem Babyloniorum intuentibus & de recuperanda libertate desperantibus. Vt igitur de hac desperatione deducat Israëlitas ostendit prophetæ mansueti, & immãsueti animalis coniunctionem, scilicet hominis & leonis, atque graues habentis humeros, & volucris compactionem, id est bouis & aquilæ, quibus declarauit mutandum esse imperium Nabuchodonosoris ferum in regnum mansuetum, atque duram captiuitatem in liberam expeditionem, idemque significauit pet rotam in rota, abductionẽ Israëlis in exilium, atque restitutionem in patriam. Ingeniosa equidem interpreratio, sed magis accommodatitia, quam germana. Constat enim ex superioribus, facies animalium antiquiores esse Babylonio, nulloque pacto illi posse accõmodari: quia ille aquilæ pennas non habuit, nedum alas senas. neque oculis plenus dici potuit, neque quaternis animalibus apte repræsentaretur, qui vnicus erat. denique non quadrat significatio apposita ipsis faciebus, quia quamtumuis restitutus in humanum ingenium Nabuchodonosor; non soluit captiuitatem

Quæst. 44. ad Orthodoxos.

Iudæorum. frustra igitur ostenderentur eius facies, ad libertatem populo promittendam. Græci alio diuerterunt.

Catina Syrus auctor apud Hieronymum hoc primo capite ingeniosus inter suos appellatus, iusto hac de re edito volumine, scribit, præsenti visione referri castrorum ordinem duodecim tribuum per solitudinem gradientium, atque consistentium in stationibus ab Angelo designatis per familias, & domos ad Orientem, Occidentem, Septentrionem, & Meridiem; atque earum Tribuum consensionem in consanguinitate, & caritate significari per rotam in rota. Hæ ducebantur a spiritu, nube protegebantur in erèmo, & columna ignis illuminabantur in nocte, nec reuertebantut in Aegyptum, sed semper ad terram promissionis ire festinabant. Electri similitudinem in medio apparentis interpretabatur Sãcta Sanctorum. Faciem Hominis ad totum Israel referebat, Leonis ad regale sceptrum Iudæ, Vituli ad sacerdotalem, & Leuiticam Tribum. extra quæ sit facies Aquilæ vindicta, & vltio Dei de cælo cuncta prospiciens, & quæ parata sit laniare peccantẽ, de qua dicitur ab Osea. *Sicut aquila super domum Dei*, id est, Templum. & in hoc Propheta. *Aquilam grandem magnarum alarum, & unguium, qua habeat ductum intrandi in Libanum*, Nabuchodonosorẽ intelligi volebat, quem & nunc significet esse venturum. ac super huiuscemodi quadrigam instar aurigæ sedere Deum, & facienda, vel non facienda præcipere, &c. Olfecisse videbatur veritatem iste Auctor, sed non est assecutus; in eo autem longissime aberrauit & a vero sensu, & ab eo, quod instituebat, argumento, quod scilicet quartam faciem assignauit Nabuchodonosori, vt vindici diuinæ iustitiæ. Nam, quomodolibet intellexerit, hanc faciem, siue iustitiam diuinam, siue Regem Babylonis repræsentare, non obseruat quadrigæ rationem. nam, si quarta facies iustitia diuina est, refertur potius per præsidentem, quam per stipatorem. præsertim cum ceteri stipatores non referant alia diuina attributa, sed populi insignia, regnum, & sacerdotium. Sin vero Babylonius Rex quasi ipsius vltionis vindex repræsentatur, nullam habet cum ceteris faciebus conuenientiam, præterquam quod indecore miscetur sacris profanus. *Quæ enim conuentio lucis ad tenebras, Dei ad Belial? Quæ communicatio Dei cum idòlo?* regno scilicet Sacerdotali cum Babylonio? Numquid collocare voluit Nabuchodonosorem in monte testamenti, similemque facere Altissimo? Numquid inter Cherubinos Templi statua erit Chaldæi regis? *inter filios Dei stabit Sathan? Saul inter Prophetas*?

Duodecim tribus ductę per desertũ hac visione significari cõtendit Catina.

Osea. 8.

Ezech. 17. §. 3.

Vna facies animalium non potest significare vnum attributum diuinũ, quin aliqua alia significet.

Consequentius expleuit quadrigam Lyranus ex R. Dauide, quam Catina, quaternas facies referens ad totidem Monarchias, Assyriorum scilicet, Persarum, Græcorum, atque Romanorum, quæ sub alijs imaginibus bestiarum sunt postea Danieli ostensæ per visum. Ceterum longius recessit a mente Prophetæ, atque a literæ contextu. nam, vt vidimus sectione quarta, præsens visio obiecit oculis Vatis arcam Testamenti, quæ dicitur gloria Dei, vectam quadriga Cherubim, egredientem de Templo, atque iterum regredientem, &c. Atque ipsasmet Cherubinorum facies, quæ in Templo visebantur, quibus repræsentatas esse quattuor Monarchias impiorum hominum nefas est dicere. Iure igitur optimo impugnatur a Burgensi Episcopo Lyranus, & pessimo papyraceo clypeo protegitur a suo commilitone.

Lyranus per quattuor facies, quaternas Monarchias significari putat.

Burgẽsis impugnat Lyranum.

Lege-

Theodoretus affirmat angelos non habere bestiarum imagines: eas tamen significare rationi omnium summo Regi subiectionem.

Legerat absque dubio Theodoretus tam Græcorum, quam Catinæ sententias, atque, vtrasque corrigere volens, in hunc modum explanat Hieroglyphicum. At nemo existimet, bestiarum, & animantium rationis expertium imagines habere eas, quæ cerni nequeunt, potestates: Siquidem his alia innuuntur. Leo enim regnum: namque animal regium est, significat: per Vitulum, sacerdotium: nam pro principe sacerdotum vitulus vnus offerebatur: & per Aquilam prophetia declaratur: est enim animal in sublime volans: & prophetia huiusmodi est, quæ sublimia contemplans longissime prospicit futura. Docet igitur ijs, quæ dicta sunt, omnem humanam naturam vna cum proprijs ducibus omnium regi, omniumque auctori subiectam esse, qui tot donis humanum genus instruxerit. Hæc ille. Qua expositione correxit quidem Græcorum sententiam, aperte professus, Cherubinis nulla ratione repræsentari animantia rationis expertia, vt leo, vitulus, &c. Sed dona populo communicata, quorum ipsa animantia symbola erant, & Hieroglyphica. Correxit etiam Catinæ delirium, qui Nabuchodonosorem inter Cherubinos recensebat, id est, regno, & sacerdotio Israelitico adnumerabat, docens per Aquilam intelligi prophetiam, non Babyloniū. Verum non exhausit symbolorum sacrorum significationem secretiorem: neque conuenientem conflauit quadrigam ex homine, rege, sacerdote, & propheta: nam homo, id est, Israel, non est insigne populi Dei, qualia sunt cetera, regnum scilicet, sacerdotium, & prophetia. sed potius pro plasma, seu statua, quæ tribus illis seruitur trophæis. Quare non debet numerari inter dona, neque cum populi Israelitici prærogatiuis recenseri. Præterea, non distinxit inter animalia, & quaternas singulorum facies, totidemque rotas: at necesse est tres quarternarios facere inter se diuersos, & sibi per omnia similes, animalium, facierum, & rotarum.

HEBRAEORVM SENTENTIA *de significatione animalium.* *Sectio II.*

Animalia significare quatuor castrorum archiducum, & facies eorum insignia, iuxta Hebræos.

NON desunt inter Hebræorum Doctores, qui existiment, hisce quattuor animalibus referri quatruor Archiduces castrorum Israel, quaternis vero faciebus totidem vexillorum insignia. Quam sententiam vt explicemus, oportet meminisse, populum Israel per desertum gradientem appellarum esse exercitum. In Exodo scriptum est: *eadem enim ipsa die educam exercitum vestrum de terra Aegypti.* Dictus est autem exercitus cum propter innumeram armatorum multitudinem, quæ fuit sexcentorum trium millium quingentorum quinquaginta, præter alia vigintiduo millia Leuitarum, quæ seorsim numerata sunt. exceptis paruulis, & feminis. nam omnes animæ erant, tradentibus Hebræis, millies mille, & octingenties mille. Tum vel maxime propter ordinem, & dispositionem elegantem, quam obseruabant in progressu, atque in castris metandis, acceptam a supremo huius militiæ magistro fortissimo Deo Israel, qui exercitum suum quadrangulari schemate ordinauit. *Singuli*, inquit, *per turmas, signa, atque vexilla, & domos cognationum suarum castrametabuntur filij Israel per gyrum tabernaculi. Ad Orientem Iudas figet tentoria, & iuxta eum tribus Isacar, & Zabulon. Ad meridiem Ruben cum Simeone, & Gad. Ad Occidentem Ephraim, & cum eo Manasses, & Beniamin. Ad Aquilonem Dan, Aser, & Nephtalim &c.* Quattuor itaque Archiduces tribuum insigniorum quattuor cornua muniebant exercitus. Latera vero singula binæ complebant tribus singulis principibus subordinatæ. Intra hunc ambitum disposita erant castra Leuitarum in quattuor angulis schematis breuiori is ordinata, quem exercitum interiorem vocare solet sacra Scriptura, vt in Commentario de Hierarchicis eorum ordinibus dicemus. In angulo orientali Aaron, & Moyses. In Meridiano filij Chaath. In occiduo filij Gerson: atque in Septentrionali filij Meran. Enimuero singuli Duces tribuum propria gestabant insignia, parentum scilicet stemmata in vexillis depicta. At vero inter cetera multo eminentius splendescebant quattuor Archiducum vexilla in totidem castrorum cornibus supra tentoria Principum erecta. Qualia autem fuerint illa signa, & qualibus insignibus notata, scribunt Hebræi in cap. istud Numerorum secundum, in hunc modum: Ad Orientem supra papilionem Naason primogeniti Iudæ collucebat vexillum viridis coloris, quem sibi colorem assumpsit, quoniam in viridi lapillo, smaragdo scilicet, parentis Iudæ nomen erat exaratum in Rationali Iudicij summi Pontificis, hoc est, in bulla pectorali, in qua visebatur ius ciuilitatis, & nobilitatis Israelitarum. In quo vexillo depictus erat Leo, hieroglyphicum parentis Iudæ: nam hunc leoni comparauerat Iacob. *Catulus Leonis Iuda.* Ad Meridiem eminebat supra tentorium Elisam filij Ruben vexillum rubrum referens colorem Sardij, in quo erat nomen patris scriptum in Rationali. Symbolum autem depictum visebatur humanum caput, quod Ruben esset primo genitus, & familiæ caput. *Ruben primogenitus meus.* Ad Occidentem surgebat in altum supra tentorium Elisama filij Ephraim vexillum aureum, in quo exaratum visebatur caput vituli, cui comparatus est auus eius Ioseph: *Primogeniti tauri pulchritudo eius.* Aureus vero splendor vexilli æmulabatur fulgorem Chrysolithi, in quo scriptum erat nomen Ephraim in Rationali. Ad Aquilonis plagam fluctuabat supra tentorium Ahiezer filij Dan variegarum signum ex albo, & rubro colore ad instar iaspidis, in quo cælatum erat nomen patris in Bulla Pontificis. Huius stemma fuit Aquila serpentibus inimica, ab Archiduce vice serpentis electa: quoniam auus parentem contulerat colubro. *Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita:* cuius loco Aquilam posuit, serpentum exitium. Horruit enim in vexillo præferre cerastem. Hæc de signis, atque eorum symbolicis notis tradiderunt Hebræi. In quorum doctrina quædam sunt certa, quædam vero similia, alia dubia.

Exod. 12. ℣. 17.

Numer. 2.

Singuli duces singula gestabant insignia.

Naason gestabat leonem in vexillo viridi.

Genes. 49. ℣. 9.

Elisam gestabat caput hominis in vexillo rubro.

Elisama gestabat viruli caput in aureo vexillo.

Deuter. 33. ℣. 17.

Ahiezer gestabat aquilam in vexillo variegato ex albo & rubro colore.

Primum illud est certum: singulos Principes gestasse parentum symbola in vexillis, quod ex capite Numer. supra citato constat: *Singuli*, inquit, *per turmas, signa, atque vexilla, & domos cognationum suarum.* Hebraice, singuli iuxta vexillum suum, & in signis domus patrum suorum. quasi dicat: singuli Principes discretas a ceteris ducant acies, atque propria erigant vexilla, in vexillisque insignia portent, quibus a reliquis distinguantur. ea autem sint trophæa gentilicia, videlicet familiarum suarum stemmata: nam דגל, degel, quod priori versu, legimus, vexillum sonat, אות, oth vero, quod est in altero versu, significat signum, characterem, insigne, trophæum, symbolum. vt in psalmo. *Posuerunt signa sua signa.* id est, arma, stem-

Certum est singulos principes gestasse parentum symbola. Numer. 2.

Quid significet vox signum. Psalm. 73 ℣. 4.

stemmata pro trophæis victoriæ in summo templi: nam idem nomen repetitur in duplici significatione, quod vtrunque significet ex æquo, scilicet insigne exaratum in vexillo, & trophæum, seu stemma gloriæ, victoriæ, &c. Idē ex libro Sapientiæ colligitur, in quo ira habetur: *Investe enim poderis, quam habebat, totus erat orbis terrarum, & parentum magnalia in quattuor ordinibus lapidum erant sculpta*: Græce loco magnaliū, legitur *δόξαι*, doxæ, id est, gloriæ, excellētiæ, trophæa, nobilitatis insigniā, stēmata parentum, de quibus iure gloriabantur. Signa itaque sacra, & Hieroglyphica Aegyptio more insculpta erant in singulis lapillis Bullæ Pontificiæ, non literæ exaratæ. Neque oppositum significat Scriptura, dicens: *Habebuntque nomina filiorum Israel, duodecim nominibus calabuntur*: nam Hebraice ita legimus. Sculpturæ annuli singulis iuxta nomen suum erunt, immo duodecim tribubus. Chaldæus: sculpti sculptura distincta, sicut sculptura annuli. Septuaginta: sculpturæ sigillorū secundum nomen suum, &c. & paulo superius: *Sumesque duos lapides*, &c. *opere sculptoris, & calatura gemmarij sculpes eos nominibus filiorum Israel*: Hebraice: opere sculptoris, sculpturis sigilli sculpes eos: & Chaldæus: sicut sculptura: quæ fit in annulis, sculpes eos. Septuaginta: opus lapidariæ artis sculptura sigilli. Vbi autem nos habemus, *sculpes eos nominibus filiorum Israel*, Hebraice est, על שמות, gal semoth, secundū, contra nomina, vel pto nominibus filiorum Israel: ergo neque in binis smaragdis humerorum, neque in Bulla pectoris Pontificis literis visebantur exarata nomina tribuum; sed notis, signis, Hieroglyphicisque sculptis repræsenrara: quæ quidem signa vocat Sapiens *δόξας*, doxas, gloriationes, excellentias, præstantias, tribuum scilicet stemmata gentilitia Aegyptio more referentia principem tribus, familiæque caput.

Sapient. 18. ℣. 24.

Probat non characteribus sigillata nomina in lapidibus Rationalis, sed signis Hieroglyphicis.

Exod. 28. ℣. 21.

Ergo ex dictis videtur certo confici, in Bulla Pōtificis exsculpta fuisse duodecim sigilla, seu figuras, aut notas, quæ repræsentabant duodecim filios Israel. Vnde efficax sumitur argumentum, vt probetur, similia signa depicta gestasse principes in vexillis suarum acierum.

Quod addunt Hebræi Doctores de coloribus vexillorum, tā est vero simile, vt nulla ratione refelli possit; præsertim cum oportuerit varijs coloribus vexilla esse distincta, vt omnis tolleretur confusio, possentque singuli tribules a longe proprium signū agnoscere, & sequi; cadatque aptissime, vt colores vexillorum æmularentur colores gemmarum, in quibus parentum stemmata erant cælata in Bulla pectorali Pontificis.

Quod ad colores uexillorum attinet, etiam certū est.

Præterea æque certū existimamus, quod de quattuor imaginibus animaliū Hebræi tradidere in totidem vexillis Archiducum depictis. Cum enim probatum sit, in singulis principum vexillis Aegyptio more exarata esse sigilla, notasve, seu imagines animalium, aut aliarum rerum pro stēmatibus parentum; multo maiore iure hoc ipsum quaternis Archiducibus dandum est, eorum scilicet animaliū gestasse figuras, quæ ab Hebræis assignantur, scilicet Hominis, Leonis, Vituli, & Aquilæ: quod, præter eorū traditionem, quæ in huiusmodi ritibus, & maiorum consuetudinibus magni ponderis esse debet cordato Theologo, cum non dissentit a scripturis, & recta ratione; Ex psalmis etiam colligitur efficaciter: sic enim habet: *Deus cum egredereris in conspectu populi tui, cum pertransires in deserto, terra mota est: etenim cali distillauerunt a facie Dei Sinai, a facie Dei Israel. Pluuiam voluntariam*, ad uoluntatem cadētem, *segregabis Deus hæreditati tuæ: & si infirmata est, tu uero perfecisti eam, animalia tua habitabunt in ea*, &c. hoc est, populum peculiarem, & exercitum tuum, quem ducebas per desertum quasi militiæ imperator, nō solum prodigijs honorabilem, & metuendum fecisti; sed bonorum omnium abundantia cumulasti: nam & pluuiam gratissimam legis tuæ largitor illi communicasti, quod non fecisti ceteris nationibus: &, tametsi aliquando a debita fidelitate deficiebat, tu vero roborasti eam, confortans seras portarum suarum, principes scilicet viros, qui erāt quasi claues Reipub. Hæc autem faciebas, quia *animalia tua habitabant*, quiescebant, visebantur in tua hæreditate: nimirum quia inter ceteras figura Hominis, Leonis, Vituli, & Aquilæ, in quattuor exercitus tui cornibus collucebat: quæ quidem sigilla propria esse agnoscebas, vtpote quæ in tua sede sculpta ostētasti, cum primum faciem solij tui in monte detegere dignatus es. Pignorum igitur tuorum memor, non cessabas benefacere populo, quem semel dilexeras, elegeras, & quem nobilissimis trophæis gloriæ tuæ honestaueras. Scio, aliter ab alijs versum præsentem explanari, sed non sine tropo, cui locus esse non debet, vbi grammaticus sensus cum literali tam apte cohæret, atque in nostra paraphrasi ostendimus.

Non minus certum est, quod ad figuras animaliū attinet.

Psal. 67. ℣. 2.

Vide Psal. 147.

Sane quidem, vt censuram absoluamus de Hebræorum traditione, illæ causæ, quas assignant, ob quas hæ quattuor animalium figuræ electæ sint a quattuor principibus, nobis videntur incongruæ. Nam, licet prima de Iuda, & secunda de Ruben arridere videantur, certe tertia falsa est: quia multis annis præcessit ordo exercitus benedictionē a Moyse datam Ephraimo: ille enim institutus est vno anno post exitum de Aegypto, ista vero collata post annos quadraginta a Mose cētū viginti annorum moribūdo. Deinde, cur aquilā elegit Dā, cū in benedictione patris cōparatus sit colubro? nisi forte aquilam pingebat, quæ vnguibus arreptum gestaret draconem, quod erat vetus Lacedæmoniorum stēma: quo etiā argumento obsignarunt literas ad Iudæos consanguineos transmissas, vt Iosephus auctor est: quod ego potius crediderim, quoniam benedictioni parentis, & Hebræorum traditioni quadrat mirifice. Præterea, etiamsi illis daremus, eiusmodi origines imaginum esse veras, non probabunt esse primarias: etenim, vt patet Numerorum libro, anno integro præcessit ordinem exercitus apparitio Domini in Sinai, in qua primum Moyses vidit quattuor solij Dei stipatores quaternis faciebus nobilitatos, vt supra diximus Sectione nona. Sūt igitur facies Cherubinorum antiquiores insignibus Archiducum, atque adeo ista transumpta sunt ex illis. Alij igitur sunt inuestigandi archetypi, ex quibus eiusmodi facies translatæ fuerint in lapillos, & vexilla Ducum.

Redarguuntur causæ, propter quas Hebræi putāt, Archiduces has quattuor animalium figuras elegisse.

Ioseph. 12. antiq. c. 5.

Numer. 2.

QVAENAM SINT PRIMA *exemplaria quattuor animalium, ex Auctoris sententia. Sect. III.*

VT ergo nostram de facierum significatione aperiamus sententiam, oportet primaria quærere exemplaria, ex quibus in Dei solium, atque adeo in Templi oraculum translatæ sunt. Qua in re videntur interpreres prædicti defecisse, putātes, facies etiam animalium ad

Ad specialē populi sui prouidentiā significandā, non autē ad uniuersalē, quattuor animalium facies destinatur Deus. Sapient. 18. ℣. 14.

vniuersalem spectate prouidentiam: cum tamen ad specialem Dei prouidentiam, atque peculiare beneficium populo suo exhibitum pertineant: quod vt explicetur, repetendum est egregium illud facinus, quo Deus Israëlem redemit ab Aegyptiorum tyrannide. Placet autem eius hypotyposim audire ex ore Sapientis, qui ita habet: *Cum enim quietum silentium contineret omnia, & nox in suo cursu medium iter haberet, omnipotens sermo tuus de caelo a regalibus sedibus, durus debellator, in mediam exterminij terram prosiliuit, gladius acutus insimulatum*, minime fictum, *imperium tuum portans, & stans repleuit omnia morte, & vsque ad caelum attingebat stans in terra*. & paulo ante: *Suscepta est autem a populo tuo sanitas quidem iustorum, iniustorum autem exterminatio. Sicut enim laesisti aduersarios; sic & nos prouocans magnificasti. Absconse enim sacrificabant iusti pueri bonorum.* Vides in hac descriptione Sapientis redemptionem Israëliticam factam noctis intempestae silentio, nutu & prouidentia Dei, qui e regali solio caelorum vtranque despiciebat gentem, Aegyptiacam & Israëliticam: virtute autem Angeli, qui Imperatoris insignia gestabat, atque ministerio hominum, qui sacrificium immolauerant. In qua tragoedia quattuor audiuntur nomina, scilicet, Angelus, Rex, homo, hostia. Libeat nunc pictori ingenioso hanc historiam referre in tabellam, & viuis coloribus exprimere: quibus nam aptioribus depinxisset imaginibus, quam si delinearet Deum throno magnifico insidentem, atque imminentem septenis ostijs Nili densissima caligine offusis, sub pedibus autem illius, hinc Angelum sceptro regio insignitum, illinc hominem sacrifico munitum apparatu? Quod si Chaldaeus aliquis vel Aegyptius eandem tragoediam in tabella Hieroglyphicis adumbrare voluisset, depingeret certe currum Solis clarissima luce fulgentem inter medias tenebras, atque insuper aptasset solium sublime, atque in quaternis pedibus illius totidem pinxisset facies, Aquilae, Leonis, Hominis, Vituli: idque fecisset consultissime, & sapientissime. Nam Aquila sublime volat, & pennicissime, solaque in altum recta fertur, cum ceterae volucres oblique transcendant aethera: visu pollet acutissimo, vel Homero testante in haec verba:

Aquila Angelicae naturae symbolū.

> —— *vt Iouis ales,*
> *Cuius acutam aciem perhibent praestare uolucres*
> *Ante alias, quotquot caelo spatiantur aperto.*

atque diutissime viuit: vnde est illud: Aquilae senectus: nam seniles pennas ad Solis ardorem excutit, &, nouis renascentibus, quodammodo iuuenescit: *Renouabitur ut Aquila iuuentus tua.* & iterū: *Mutabunt fortitudinem*, uel redintegrabunt vires, *assument pennas sicut Aquilae*, vel proferent nouas subinde pennas, vt solent aquilae, *uolabunt & non deficiēt.* Quare symbolum est aptissimum agilitatis, & aeternitatis, atque adeo supercaelestis spiritus, cum a Deo legatur ad terras cum mandatis; nam veteres aquilam Iouis armigerum dixere: & in Psalmis legimus: *Ascendit super Cherubim, & uolauit, uolauit super pennas uentorum*: ubi alias ventis Angelos comparari videmus.

Psalm. 102. ℣. 5.
Isa. 40. ℣. 31.
Ps. 17. ℣. 11.

Leo ferocem Imperatorē refert.
2. Reg. 1. ℣. 23.
Nu. 24. ℣. 9
Gen. 49. ℣. 9
Homo nullo alio aptiori Hieroglyfico

At vero Imperator ferox, & truculentus quonā aptiori referatur Hieroglyphico, quam Leonis imagine, qui est princeps ferarum? Neque sine exemplo sacrae Scripturae; nam strenuos Imperatores Saulem, & Ionatham comparauit Dauid velocitate aquilis, fortitudine autem leonibus. & alibi saepe Duces Leones vocantur. Homo nulla indiget aliena persona, neque nisi propria figura referri potest. Sacrificium vero significatur commode per uitulum, qui est hostiarum omnium excellentissima, vt in Psalmo: *Placebit Deo super uitulum nouellum*, id est, prae omnibus victimis: nam potissimam exemplo ceterarum apposuit: ergo hoc esset egregium Aegyptij ingeniosi commentum: vice Angeli Aquilam, pro Rege Leonem, pro seipso Hominē, & pro sacrificio Vitulum delineare.

referatur, quam hominis figura. Vitulus sacrificium significat. Psal. 68. ℣. 32.

Quomodo componatur animaliū forma, & de earum origine.

Sed quid, si uellet praedictas quattuor imagines vnica figura complectiē quid tum comminisceretur sapiens Aegyptius? Vtique fingeret hominis simulachrum, atque e ceteris figuris delibaret insignia, quae proprijssima, & notissima forent, quaeque simulachro uestiendo essent accōmodatiora, atque illis omnibus cū decore, & dignitate hominis statuam exornaret. Enimuero notae Aquilae propriae, sunt pennae; Leonis autem, pectus, armique iubati; Vituli vero vngulae bifidae: nam cetera membra horum animalium ignobiliora sunt, & nequaquam possunt cū humani corporis simulachro compingi. Haec igitur insigniora delibasset a singulis, atque ex omnibus nouam formasset effigiem hominis alati, leonino exuuio vestiti, vngulisque vitulinis calceati: atque hoc simulachrū ad viuū referret tum Aegypti tragoediam, tum illius historiam in tabella depictam; videlicet quattuor illa tragica animalia, hominem, leonem, aquilam, & vitulum. Quod ergo sapiens Aegyptius comminisci potuisset, hoc ipsum Dominus sese nostro accommodans captui inuenit: atque ideo quattuor animalium faciebus singulos decorauit stipatores solij sui: atque hae sunt facies, quas dixit Moyses (referente Iosepho) in Dei se sede vidisse figuratas. Atque earum significatio legitima ista est, Angelus percutiens, homo sacrificans: summa vero redemptio Israelitica, vel triumphus de Aegyptijs: nam, vt bene notauit Apollinaris hoc cap. in triumphis curru magnifico vehi solet Imperator, sublimi sedēs throno, circunstare solent hastati, praecedere captiui, ostentari trophaea ijsdem armis, atque apparatu vestita, quibus victoria parta est. Non secus Moysi, atque Principibus duodecim in monte Sinai mōstrauit se visendum Dominus post quinquaginta dies exitus de Aegypto, nimirum curru magnificentissimo inequitans, vt diximus supra regali insidens folio, millibus millium Angelorum stipantibus currum, quattuor vero satellitibus exercitus sui personatis animalium quaternis faciebus, hoc est armis, atque trophaeis, quibus victoriam de Aegypto reportarat ipse Imperator strenuus: quae vt euidentiora essent, nō singulos stipatores singulis, sed omnibus omnes voluit esse vestitos. Neque semel tantum, quod ceteri Imperatores solent, triumphali, qua diximus, pompa processit Deus, sed quotiescunque visendum postea se exhibuit, eundem habitum & apparatum triumphantis gestauit. Talem enim viderunt Isaias, Ezechiel, Daniel, Ioānes, vt supra ostendimus fusius: & ne adumbrata solum imagine insignis de Aegypto actus triumphus repraesentaretur, Moysi praecepit, vt vniuersam pompae triumphalis apparatum attente animaduerteret, atque illum, quoad eius fieri posset, aureis simulachris referret in tabernaculo. Deinde Salomoni iniunxit, vt ex auro faceret quadrigam Cherubim, Mosaica multo augustiorem, in qua satellitum solij sui facies, triumphi viserētur & trophoea: quo memoriam tam insignis victoriae aureis anathematis in templo sacratam nulla vnquam antiquaret vetustas, nulla vnquam deleret oblinio. Simulque vniuerso mundo esset testatum,

Triūphantis de Aegyptijs ostentat dominus apparatum.

Supra sect. 9. prim. par. huius Comment.

Quattuor facies animaliū, trophaea sunt victoriae partae.

Quā ob cau sam in tabernaculo, & tēplo toties repetitae fuerint Cherubinorum imagines.

Vt testatum sit omnibus, quanti faciat Deus Israëlitas in templo Cherubinos constituit.

quanti Deus fecisset Israëlitas, quot ac quantis stratagematis eos in libertatem vindicasset, quam impense dilexisset, quanto honore dignatus esset. Etenim, quæ magni nobis steterunt, quæ carissima sunt, quæ magni facimus, ea in uasis argenteis, aureisque cælamus, in peristromatis acu pingimus, & in parmis ostentare solemus.

Quare arca nocetur gloria Dei.

Sup. Sectio. 3. pri. part. huius Comment.

Ex eodem fonte manauit nobile illud cognomentum arcæ fœderis, videlicet gloria Dei, quod cum alijs sacræ Scriprutæ locis, tum capite primo & decimo Ezechielis vsurpatur, vt vidimus supra. Significat enim id cognomen, Deum non solum Israëlitas magnifecisse, sed etiam magnam ex eorum libertate voluptatem, & nominis sui celebritatem comparasse: vt iam Israel ter felix habendus sit; nimirum felix admodum quod libertate donatus, felicior uero, quod tanti steterit Deo; felicissimus autem, quod ipse assertor i suo fuerit honori; ita vt a redemptione eius desumpserit uelut Imperator stemmata, atque eadem insignia appellauerit gloriam suam.

QVOD QVATTVOR ANImalium facies breuiori summa complectatur nomen יהוה, iehouah. Sect. IIII.

LEGIMVS Hieroglyphica Aegyptia, exposuimus emblemata, ænigmata potius explicauimus, dum pro captu nostro difficilem quæstionem tractauimus. Sed, vt, quæ diximus, omnia confirmentur pariter, atque illustrentur, addimus, ab eo facinore redemptionis Aegyptiacæ non solum accepisse Dominum triumphalis pompæ insignia, & trophæa, sed etiam honorificum cognomentum, vt solent Imperatores a deuictis regibus, nationibusque subactis sibi vindicare honestissima cognomina: nam Scipio Africanus nuncupatus est ab Africa deuicta, Nero Germanicus, Traianus Dacicus, &c.

Nomen redéptoris Israel, unde sibi assumpserit Deus.

Is. 43. ℣. 14. Idem c. 63. ℣. 16.

Non secus Dominus appellari se uoluit Redemptorem Israël, quo nomine vtuntur Prophetæ, maxime Isaias: *Hæc dicit Dominus redemptor noster, sanctus Israel*. & iterum: *Redemptor noster, a sæculo nomen tuum*: hoc est, iam inde a vindicato Israële de Aegypti tyrannide hoc te nomine compellari voluisti, redemptor Israël. Sed non solum cognomen mutuauit Dominus ab illo insigni facto, verum etiam nomen, quod vocant proprium, & creaturis incommunicabile יהוה, iehouah, ab eodem facinore patrando sibi ipsi imposuit, cum Moyse colloquens: *Ego sum, qui sum, sic dices filijs Israel: Qui est, misit me ad vos*: Hebraice. Ero qui ero, misit me ad vos: nam id sonat nomen יהוה, iehouah, exortum a futuro יהיה, iihieu, uerbi היה, haiah, quod est, esse.

Exod. 3. ℣. 14.

Interpretatio nominis Dei Iehouah.

Apocal. 1. ℣. 8.

Vim autem eius nominis varij varie explicant. Alij enim putant significare substantiæ pelagus, fontem essentiæ, esse independens. Alij ratione futuri, vnde deriuatur, malunt significare æternitatem, eum scilicet, qui fuit, est, & erit. Quo allusisse Ioanné dicunt illo nomine Dei; *qui est, & qui erat, & qui uenturus est*. Sunt, qui putent, significare fidelem, ueracem, qui stet dictis, & pactis. atqui ij omnes recte mihi sensisse videntur, si ad nominis etymon tantum respicias.

Propria sententia.

Ceterum historiæ filum, & capitis contextus in aliam nos sententiam deflectere coegit. itaque existimamus, hoc sibi nomen Deum a futuro facinore imposuisse: quasi hæc sit etymologia? Sum qui futurus sum, sum, quem iam experiemini vestræ libertatis vindicem. Vocor futurus assertor vester, is qui futurus sum redemptor Israël. Quoniam autem hoc potius erat ænigma, quam nomen, vt se & Moysi, & Israëli proderet agnoscendum, subiecit alterum cognomentum antiquius: *Sic dices filijs Israel: Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob misit me ad vos*. Quod autem nomen hoc non significet essentiam, sed factum, non substantiam ad intra, sed beneficium foris impensum, probari potest.

Rationes, quibus probatur, nomé Iehouah, nó significare substantiam, sed beneficium.

Prima Ratio. Exod. 6. ℣. 2. & 3.

Primum quidem ex sequentibus, quibus sic dicitur Deus Moysi locutus. *Nunc uidebis, quæ facturus sum Pharaoni: per manum enim fortem dimittet eos*, &c. Et subdit: *Ego Dominus, qui apparui Abraham, Isaac, & Iacob, in Deo omnipotente, & nomen meum* יהוה, *Iehouah, non indicaui eis*, &c. Quibus verbis declarat, primo facinus patrandum, deinde nomé, quod ab eo sumpturus erat: nam alioqui quorsum mentionem interserit nominis sui, nisi quia erat ab eo facto insigni capiendum? Sed paulo inferius testatur apertissime nostram sententiam illis verbis: *Ideo dic filijs Israel: Ego Dominus qui educam uos de ergastulo Aegyptiorum, & eruam de seruitute: ac redimam in brachio excelso*, &c. Quid quærimus nominis significatum, cum is tam patenter ab ipso Deo exponatur? Dixerat, nomen suum, Ero, non indicasse Patriarchis: &, quasi rogaretur de nominis sui, Ero, etymologia subiecit: *Ego Dominus, qui educam uos*, &c. a facto ergo futuro petitum est nomen, non a diuinæ naturæ æternitate.

Secunda Ratio. Is. 52. ℣. 3.

Secũdo, ex Isaia dicente: *Sine argento redimemini; Quia hæc dicit Dominus Deus: In Aegyptum descendit populus meus in principio, ut colonus esset ibi; & Assur absque ulla causa calumniatus est eum. Et nunc quid mihi est hic, dicit Dominus, quoniam ablatus est populus meus gratis?* &c. breuissima oratione duas captiuitates refricauit, alteram Aegypti, alteram Babylonis: atque exemplo prioris sese prouocat ad alterã depellendam; quasi dicat: Olim populus meus male acceptus est ab Aegyptijs, sed ego illum vindicaui ab eorum tyrãnide: nunc autem a Babylonijs male habet: quid ergo moror? num patiar plebem meam dilectam gratis uenundatam seruire Chaldæis? Volo meum illi nomen iterum detegere, sicut olim feci in Aegypto: *Propter hoc sciet populus meus nomen meum in die illa: quia ego ipse, qui loquebar, ecce adsum*, vel adero breui; quasi dixisset: Quemadmodũ olim, cum Israëlem ex Aegyptiaca tyrannide redemi, notum omnibus feci nomen illud meum arcanũ, quod Moysi in rubo significaueram, scilicet, Sum qui sum, vel, Ero qui ero, scilicet, sum qui futurus sum redemptor Israël; sic cum eundem populum liberauero a captiuitate Babylonica: cognoscetur rursum vis, & etymologia nominis mei: nã, cũ re ipsa, & factis eũ me præstitero, quem futurum promisi, tum demum intelligent, quid sibi voluerit nominis mei ænigma, Ero qui ero, fatebũturque me iure vocatum redemptorem Israëlis. Hoc autem reuera contigisse scimus: nam redempti a Babylonica seruitute assertori suo gratias agentes idem nomen, vtpote Deo honorificum, sibi autem suauissimum in Canticis crebro vsurpabant, vt Isaias refert: *Tu Domine pater noster, redemptor noster, a sæculo nomen tuum*. quasi dicat: dignum tuis factis nomen habes redemptoris Israëlis, sed non nouum: nam multis retro actis sæculis illud tibi merito imposuisse monstrasti, cum parentes nostros ab Aegyptiaca tyrannide redemisti.

Isaiæ, 63. ℣. 16.

Tertia Ratio. Exod. 6. ℣. 3.

Idem argumentum conficitur ex loco Exodi A prædicto, vbi sic habetur: *Apparui Abraham, Isaac, & Iacob in Deo omnipotente*, Hebraice באל שדי, beel sadai, & nomen meum יהוה, iehouah, non indicaui eis, &c. nam, si naturam diuinam significaret id nomen, quomodo Patriarchis incognitum fuit? nunquid minus de Dei æternitate, bonitate, immensitate cognouere Patriarchæ, quam Moses? immo quam Israelitæ, qui vim nominis huius, Moyse attestante, intellexerunt? Minime vero: sed illi quidem prouidentiam erga se Dei experti sunt: atque hoc est, illis Deum apparuisse in Deo omnipotente, seu prouidente, omni sufficiente, protectore (nam id significat שדי, sadai, omni sufficientem, diuitem, prouisorem) quia eorum peregrinatio talem postulaB bat rectorem, & prouisorem, talemque Deum: nec reuelatũ ipsis erat nomen יהוה, iehouah, quod ipsius potestate, & energia non indiguissent: nec enim opus habent redemptore liberi. At vero Israëlitis in Aegypto oppressis nomen nouum reuelatur, quia nouum beneficium ipso significatum promittitur: & nomen quidem, Ero qui ero, quasi ænigma erat, dum factum, quod continebat, dilatum est, sed facinore patrato prognosticon declaratur ex euentu: cognoueruntque Deum non solum esse prouidum gubernatorem, sed strenuum redemptorem. Indicare itaque Dei est, factis demonstrare; cognoscere vero, experientia didicisse; nomen sibi imponere, est beneficium promittere: neque enim inania Dei nomina sunt, C qualia sibi homines arrogant, sed solida, & quæ sequuntur potius factum, quam præueniant. nam ideo hoc nomen a futuro sumptum est, Ero qui ero, non a præsenti, ne sibi Deus ante factum nomen sine re indidisse videretur: *Dabo in Sion salutem*, ait Dominus, *& in Israel gloriam meam*: gloriam, & laudem a salute populi promereri vult, non aucupari gratis.

Nomen Dei Sadai quid significet.

Dei nomina non humano more inania, sed solida & ex factis desumpta.

Isa. 46. ℣. 13.

Vltima Ratio. Psalm. 67. ℣. 5.

Denique idem probari potest ex psalmo: *Dominus*, inquit, *nomen illi*: Hebræus יה, iah, quod est compendium nominis יהוה, iehouah: nominis autem eius energiam mox explicat ab effectis: *patris orphanorum, iudicis viduarum, qui inhabitare facit unius moris*, unicos orbatos prole mascula Israëlitas, *in domo*, cum familia nu- D merosa, *qui educit uinctos in fortitudine*, &c. En, quid significat nomen יהוה, iehouah, redemptor Israel, qui scilicet eo facto prospexit viduatis vxoribus interfectorum, orphanis, ne in fluuium submergerentur secundum Pharaonis edictum; parentibus, ne caris orbarentur pignoribus; uinctis seruiture dura, vt libertate fruerentur.

QVOD ILLA REDEMPTIONE *Israelis, altera dignior: & nomine* יהוה*, iehouah, nomen IESVS significetur.*

Sectio V. E

SATIS fecisse fortasse videbimur Prophetæ imaginibus, cum earum significata exposuerimus. Verum nondum veritati, quæ in ipsis delitescit, factum est satis. Immo vero neque ipsis imaginibus: nam, cum Hieroglyphica sint, hoc est, sacra signa, & symA bola arcana, hoc differunt a literis, quod istis vnica res significari potest ex verborum meritis, licet aliæ multæ contineantur in rebus per verba significatis, inter quæ multum interest, quod prius illud in sensu literali dicitur, cetera in mystico, vt latius docuimus Isagogico Commentario. At uero in Hieroglyphicis non unicus sensus literalis delitescit, sed multi, sibi quidem subordinati, quotquot videlicet analogiam habent cum rebus ipsis arcanis, seu imaginibus, quæ vice literarum proponuntur spectandæ: quia ex meritis uerborum, hoc est, imaginum, quæ habent vicem verbi, ea omnia significantur; alia quidem primo, alia secundario. Igitur, cum omnia illi populo in figura contigerint, scripta ad B correptionem nostram, hoc potissimum omnium factum, & præclarissimum facinus redemptionis Israel multo maiore iure typus existimandus est alterius dignioris, scilicet, redemptionis humanæ.

Hieroglyphica differunt a literis, q. illis vnica tantum res, illis vero plura significari possunt.

Nomen quoque Redemptoris, quod sibi Deus ex hoc facto pro meritis imposuit, aliud augustius significasse existimandũ est, quod non ad vnã tantum plebẽ, sed ad uniuersum genus humanum extenderetur: hoc enim decebat Deum, qui est Pater omniũ, de omnibus ex æquo promereri tam illustre cognomentum, omnes redimendo non a seruitute Pharaonis, sed ab alia multo grauiore, scilicet peccati, & Diaboli tyrannide. Hanc qui abstulit, re vera appellari potuit Redemptor. Olim non nisi quodãmodo, & quasi in typo id nominis sortitus: C *Vocabis*, inquit Angelus, *nomen eius* IESVM, *ipse enim saluum faciet populum suum a peccatis eorum*. Nomen hoc יהשוע, iesuagh, IESVS, in illo altero יהוה, iehouah, continebatur, & repræsentabatur: sicut redemptio nostra in altera significata est: illud quasi ænigma erat istius: hoc quasi declaratio alterius; vtrunque redemptionem sonat futuram; illud confuse, hoc perspicue.

Nomen Redẽptoris hoc facto partũ longe maiorem Redemptionem generis humani significat.

Matth. 1. ℣. 21.

De nomine IESV.

Quod si ita est, redemptione Israelitica nostram significatam, & nomine illo veteri hoc nouum repræsentatum fuisse, palam est, illis imaginibus sacris non solum veterem illam historiam contineri, sed nouam etiam adumbrari, neque adumbrari tantummodo, sed expresse conscribi; cum imagines illæ sint literæ sacratiores, & voces grandio- D res, quam vt earum vis, & maiestas rebus tunc temporis gestis exhauriantur. Nostri itaque Redemptoris gesta sunt illis exarata literis etiam secundum germanum sensum, quem vocant literalem, tametsi non primum: redemptoris vero Israël facinus quodammodo, & typice, tametsi primario. Itaque conabimur pro virili, qua licuerit breuitate, visionis propheticæ ideam per partes explanare, tum in priore sensu, tum in secundario: illum vocabimus literæ, uel germanum; hunc mysticum: nõ quod in litera non contineatur, sed quia sub altero latitat: nam eiusmodi sensus Patres Ecclesiæ solent appellare mysticos, vt diximus in Commentario Isagogico.

Redẽptione Israelis nostra significatur.

VI-

VISIONIS ARGVMENTVM EST Triumphus Redemptoris, qui duplex est. Sectio VI.

VISIONIS argumentum est Triumphus Redemptoris: nã, quamuis multa, quæ in illa continentur, ad Dei prouidentiam vniuersalem pertinere videantur, vt proprijs locis dicemus; speciali tamen ratione hæc eadem ad triumphalis pompæ apparatum referenda esse constat. Quare sub Triumphi nomine vniuersa, & singula aptissime intelligenda veniunt, & explicanda. Enimuero in triumphis, vt bene notauit hoc loco Apollinaris, Imperatores eburnea sella curru imposita uehebantur, circumstabant hastati, præcedebant subiectæ nationes, trophæa cum armis victoriæ ostentabantur. Eodem modo, quoniam triumphans per visum ostenditur Deus, in curru equitare, & solio sublimi insidere describitur, insigniaque victoriæ proferuntur, atque sollemnis comitatus multorum millium Angelorum memoratur. Neque vero hic ritus triumphantium nouus est, aut a Romanis in orbem inuectus, sed vetustissimus: nam superuectatio apud omnes gentes symbolum est dominij, præsidentiæ, & Regiæ auctoritatis: idque aptissime: quoniam illi, qui ad Regni administrationem assumebantur, vel qui rerum gubernacula tenebant, curru, seu equo, aliove iumento vehebantur, vt videre est in Ioseph, & in Salomone, quorum ille Principatum adeptus est curru vectus: iste mula Regia inequitans: tum etiam quia, sicut auriga potest laxatis, adductis, vel flexis habenis, pro arbitratu quadrigam agere, sistere, & regere quoquo versum; sic isti legibus, placitis, prudentia, consilijs populos sibi subiectos gubernant, & pro voluntate moderantur. Quoniam vero triumphus nil aliud est, quam regnum temporarium, decretum ducibus ob partam de hostibus victoriam; ideo eadem pompæ sollemnitate triumphus appositissime celebratur, & significatur. Videas Pharaonem Regem curru uectum Regio, in signum dominationis Aegypti. Videas & Iosephum *super currum secundum* Regis, qui Regiam carrucam sequi solebat: *Transtulerunt eum in alterum currum, qui sequebatur eum more Regio*, equitare triumphantem Regia stola, Regioque torque a collo pendente, *clamante pracone, vt omnes coram eo genuflecterent*. Apud Esther quoque Mardochęum legas indutum vestibus Regijs, Regio diademate coronatum, impositum super equum, qui de sella Regis erat, primo de Regijs principibus, ac tyrannis teuente equum eius, per plateam ciuitatis cum fastu incedentem, clamante interim Principe: *Sic honorabitur, quem Rex voluerit honorare*. En triumphus quasi vmbra Regni est, & apparatu Regio celebratur apud varias nationes. Legimus etiam, Eliam raptum curru igneo ab equis igneis agitato, non de Iezabel, & Achab tantummodo, sed de ipsa morte triumphasse. Apud Isaiam vero & Regnum, & triumphum simul repræsentatum curru animaduertas. Sic enim habet: *Vidit currum duarum equitum, ascensorem asini, & ascensorem Cameli*. Vel par equitum, quorum alter biga asinorum, alter biga camelorum vehebatur, Id est, Cyrum, & Darium: quorum ille humili loco natus, & laborum tolerantissimus erat; iste Regio sanguine ortus, magnanimus, & mansuetus: nam vtriusque ingenium, & natale solum significauit Spiritus sanctus per animalium, quæ agebant currus, diuersas naturas.

Apollinar.

Curru vehi triumphantes non est Romanorũ inuentum.

Genes. 41. ℣. 43. 3. *Reg.* 1. ℣. 38.

Gubernatorum est proprium quadrigam conscendere, & quare.

Genes. 41. ℣. 42. 2. *Para.* 35. ℣. 24.

Esth. 6. ℣. 8

4. *Reg.* 2. ℣. 11.

Isa. 21. ℣. 7.

Cyrus ascensor asini, quia humili loco natus, Darius Cameli, quia de Regio semine natus.

Merito igitur Hebræi primum, deinde Græci Patres in vectatione currucæ Diuinam prouidentiam repræsentari tradiderunt: nimirum Origenes, Apollinaris, Seuerus, Polychronius, Theodoretus, &c. quos supra diximus, & in explanatione literæ memorauimus. Merito & nos addimus, non solum Diuinæ prouidentiæ esse insigne, vehi curru; sed etiam, immo potiore iure, signum esse, & pompam Dei Redemptoris, & de Aegyptijs triumphantis. Hunc Dei triumphum supra latius descripsimus, dum hanc visionem Moysi monstratam esse tractaremus. Christi vero Domini nostri de Sathana, peccato, & morte partam victoriam, reuectumque triumphum Diuus Paulus mirifice decantat, alludens; meo quidem iudicio, ad Iosephi triumphum, quando Aegypti dominus est constitutus post carceris labores toleratos: *Nouissime*, inquit, *diebus istis loquutus est nobis in filio, quem constituit haredem vniuersorum, per quem fecit & sacula: qui cum sit splendor gloria, & figura substantia eius, portans omnia*, Syriace, continens, sustinens, moderans, agens omnia, videlicet, quasi currus portans, & quasi auriga agens vniuersum, *uerbo uirtutis sua*, Syriacus, vi verbi sui, id est, non cum labore, sed nutu solo *remissionem peccatorum faciens*: Græce, facta remissione, vel postquam fecit *ipse, per se ipsum*, addit Græcus, & Syriacus codex, *sedes ad dexteram maiestatis in excelsis*, &c. Et subinde: *Et cum iterum introducit primogenitum in orbem terra, dicit: Et adorent eum omnes Angeli eius*: & cętera, quæ sequuntur. Omnia enim ad pompam triumphalem pertinent. Sed, quid sibi vult, iterum introductum primogenitum iu orbem terræ? nimirum, quia primum inductum erat *Verbum* in hunc mundum, cum *caro factum est, & in propria venit*, teste Ioanne: quoniam vero illum non receperunt sui, iterum post deuictam mortem introducit Pater resurgentem a mortuis gloria, & honore coronatum, & constitutum super opera manuum suarum, ipso Filio attestante, cum ait: *Data est mihi omnis potestas in calo, & in terra, ite docete omnes gentes*. hoc enim dicebat ad suæ carrucæ bigas, discipulos inquam, quos scilicet binos miserat prædicare Règnum Dei: ac si dicat: Agite currum gloriæ meæ quoquo versum per omnes mundi plagas, vt omnes agnoscant Deum verum, & quem is misit in mundum Iesum Christum.

Invectatione currucæ diuinam prouidentiam significari senserũt Patres.

Supra Sectiõ. 9. pri. part. huius comment.

Christi Redẽptoris nostri triumphum, decantat Paul. ad Hebr. 1. ℣. 2.

Semel introductus Christus per natiuitatem, iterum introducitur per Resurrectionẽ.

Io. 1. ℣. 14.

QVID SIGNIFICET Currus Dei. Sectio VII.

CVRRVS machina est ingeniosa, & ambitiosa, qua vtuntur Reges in incessu, Duces in bello, & in triumpho, ut superius diximus, cælesti machinæ quam simillima: nullo enim alio symbolo aptiori repræsentare possumus cælestes orbes, sub immobili cælo empyreo se se voluentes, quam currum contemplantes. In illo enim videmus rotas quodammodo pensiles ab axibus: nam, cum terram in puncto tangant, vel potius collidant, li-

Rotarum forma, & colore cælestes orbes aptissime significatur: nec non & ipso curru.

bratas magis iudicamus, quam terræ nixas. Nam hinc est, quod veteres, volentes significare terram in aëre libratam, & quasi pendentem, finxerunt, Cybelem (per quam tellurem intelligebant) curru inuehi, quod sic interpretatur Lucretius.

Hunc veteres Graium docti cecinere poetæ
Sedibus in curru biiugos agitare leones,
Aeris in spatio magnam pendere docentes
Tellurem.

Figura itaque, & dispositio currus ad viuum refert cælestes orbes, nec minus proprie color Tharsis, qui cælestis est, eosdem arguit curru significatos. Plaustrum cum arca fœderis, quæ est quasi lectica plaustro imposita, significat firmamentum, vt vocat Ezechiel, hoc est cælum supremum: rotæ orbes inferiores, qui, quasi rotæ currus, perpetuo voluuntur in orbem: aspectus, & statura rotarum horribilis est, propter cælorum molem vastissimam, & pernicissimum rotatum: rota in rota esse videbatur, quia minores orbes a maioribus continentur. Vel potius rota ante rotam (hoc est enim in medio esse, vt patet in Apocalypsi: *& in medio sedis, & in circuitu sedis animalia*, id est, ante sedem, & a lateribus sedis, neque enim intra sedem animalibus locus erat) quia cælestis orbis inferior intermedius est inter superiorem, & terram. Oculi sparsi per vniuersam machinam stellas, & sidera repræsentant, nam oculus ignes, vel splendidas luces, stellasque significat, vt in expositione literæ diximus, & in Zacharia legimus: *Super vnum lapidem septem oculi sunt*, id est, totidem stellæ cælatæ. Nec mirum stellas nomine oculorum vocari, cum mundus iste homo dicatur magnus, & cælum sit mundi facies, quæ ijs luminibus, quasi oculis distinguitur, illuminatur, & exornatur. Super hanc carrucam equitare dicitur Deus, vt vidimus supra ex psalmo: *Qui ascendis super calos calorum ad orientem.*

Singillatim applicat partes currus orbibus singulis.

Apocal. 4. ℣. 6.

Supra sect. 10. primæ partis huius commentar. psal. 67. ℣. 36.

Mystice currus significat ecclesia.

Sed quæramus granum, emisso spicarum culmo. Machina currus cum imposito solio vniuersam Ecclesiam repræsentat, a Christo Rege, quasi ab auriga, gubernatam. Cum vero Ecclesiæ status duplex sit, triumphantis, & militantis; ille, significatur solio sublimi, conspicuo, firmo, de quo postea; iste vero, curru mobili, idque apposite. Si enim, vt diximus, currus cælum est, quo vehuntur Reges, & Duces præliantur, & triumphant victores; quid aliud significare potest aptius, quam Regnum cælorum visibile, in terris habitans, quod est Ecclesia? nam eo nomine insignitur in sacris Euangelijs. Cuius appellationis causæ ex analogia, quam diximus, sumuntur: nam Regnum quidem dicitur, quia in ipsa regnat Rex regum, & Dominus dominantium: in ipsa prœlium gessit Deus fortis: & in ipsa triumphauit princeps pacis nostræ Iesus Christus. Cæleste autem Regnum appellatur, quia cælo est quam simillima: de cælo enim descendit eius institutum, vt Ioannes testatur. *Vidi sanctam ciuitatem Hierusalem, nouam, descendentem de cælo.* & iterum: *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis, & ipsi populus eius erunt, & ipse Deus cum eis*, Emmanuel, erit *eorum Deus*. Quid ni igitur cælorum Regnum dicatur Ecclesia, in qua Rex cælorum inhabitat, & in qua manet quasi in proprio Regno, immo, a cuius cōmercio nomen sumit Emmanuelis, quod est nobiscum Deus? De hac Ecclesia militante loquebatur Paulus, cum dixit: *illa autem, quæ sursum est, Hierusalem libera est, quæ est mater nostra.* Hæc enim

Ecclesia dicitur Regnū, & quare.

Dicitur ecclesia Regnū cælorum, & quare.

Apoc. 21. ℣. 2.

Galat. 4. ℣. 26.

est Sara mater noui testamenti, quod referebat Isaac: Hæc opponitur Synagogæ, significatæ in Agar, *quæ in seruitutem generat*, & timori, & legi *seruit cum filijs suis*: cum Ecclesia Christi contra liberos, & ingenuos pariat filios, qui accipiunt *Spiritum adoptionis, in quo clamant* tenere *Abba*, Abba. Hanc itaque desursum esse dicit Apostolus, quia per Christum resuscitata iam præ certitudine spei sedet *in cælestibus* cum Christo capite, ipso Apostolo teste: &, quia habens hanc spem sanctificat se, cælestem vitam in terris æmulando, *& quæ sursum sunt, vbi Christus est in dextera Dei sedens*, quærendo.

Eph. 2. ℣. 6

Sed audiamus cælestem Imperatorem, quo eam nomine compellet: *Equitatui meo in curribus Pharaonis assimilaui te amica mea.* Quidam legunt, Equæ meæ, quæ agit currum Pharaonis, quasi verba sint Salomonis de equabus a socero suo Pharaone dono acceptis. Verum hæc absurda sunt, neque enim Salomon inducitur in Canticis amatoria verba loquens, sed Deus ipse ad Ecclesiam, quam confert, non quidem equæ, sed equitatui, quadrigæ, carrucæ suæ: nam vox סוסתי, susati, collectiue sumitur, & illud In, valet inter vel super, aut contra, hoc sensu: O amica mea Ecclesia, tot nominibus mihi carissima sponsa, quam es simillima meæ quadrigæ Cherubim, cum in mari rubro inter Pharaonis currus collucebat ignita, vel superferebatur victrix, vel armata præliabatur.

Cant. 1. ℣. 4

Absurdum est, Salomonē loqui amatoria in cāticis, quia Deus ipse loquitur cum ecclesia.

Idem Zachariæ decimo capite late prosequitur: cum enim nono præcedenti triumphum Christi Iesu modestissimum decantasset, illum inducens asino vectum, quo facto redemerit non Israelem in vndis maris rubri, sed genus humanum in sanguine testamenti, subdit: *Quia visitauit Dominus exercituum gregem suum domum Iuda, & posuit eos quasi equum gloriæ suæ in bello. Et erunt quasi fortes* (Israelitæ) *conculcantes lutum viarum in prælio*, quas scilicet aperuerat Dominus in mari rubro, *& bellabunt, quia Dominus cum eis, & confundentur ascensores equorum.*

Zachar. 10 & 9. cap.

Zachar. 10 ℣. 3. & seq.

Vidimus currum victoris: videamus vehiculum sponsi, vt propositis faciamus satis. Cantica sic habent: *Ferculum fecit sibi rex Salomon de lignis Libani: columnas eius fecit argenteas, reclinatorium aureum, ascensum purpureum, media caritate constrauit propter filias Hierusalem, &c.* Pro ferculo Hebraice est אפריון, apirion, a verbo פרה, parah, fructificare, quasi dicat secundum sponsæ thalamum, lecticam, gestamen, carrucam, qua deferuntur sponsæ, vt scribit R David, & merito: scimus enim, apud veteres in vsu fuisse, vt noua nupta curru equitans traduceretur, quod Hesiodus ita describit: Hi curru vectam geniali virginem amanti traduxere viro. Eo vero curru nuptiali tres tantum vectari solitos, scribit Pausanias; nimirum sponsam, quæ sederet in medio, sponsum, & paranymphum, qui anulum maritalem tradit. Eiusmodi carrucam sibi dicitur fecisse Salomon, hoc est, ad laudem nominis sui Christus, vt scilicet ea traduceret sponsas sibi carissimas ad thalamum cælestium gaudiorum. Tota structa est ex lignis Libani, cedris scilicet incorruptibilibus, & odoratis, id est, Apostolis & Apostolicis viris vndique flantibus incorruptibilitatem, & viuificantibus animas, vt exposuit D. Irenæus. Columnas eius ex argento fudit: argentum est puritas, vel claritas Verbi, quo fulgent columnæ Ecclesiæ, Apostoli, Euangelistæ, Pastores, & Doctores. Reclinatorium, id est, lectulum, in quo recumbebant, ex auro struxit. Aurum caritas est Christi. *Ascensum pur-*

Cantic. 3. ℣. 9.

Sponsæ curru traducebantur.

Hesiod. in Scuto Herculis.

Pausanias tres tantum geniali carruca duci solitos affirmat: sponsum cum sponsa, & paranympho.

Cedri Apostolos & Apostolicos viros significant

Ex Irenæo l. 3. c. 12.

purpureum est ephippium, stragulum, aulæum, A operimentum lecti, scilicet sanguis Christi splendescens quasi purpura, quo nobilitatur, & accenditur Ecclesia in amorem sponsi. *Medium autem eius* ardebat (id enim significat רצף, racaph) amore præ filiabus Hierusalem, id est, amata, sponsa carissima præ ceteris: quam scilicet ipse non dilectam habet, & uocat, sed amorem & caritatem, tam impense illam deperit. In medio itaque lecti sedebat sponsi amor, nimirum sponsa: ita locus medius, more veterum, sponsæ datus. Cuius latera claudunt sponsus, & cælestis paranymphus, spiritus scilicet nuptiarum, parochus, & sponsæ, vt vocant, patrinus.

Sponsa dicitur amor.

Rotæ quattuor, sublunaria, ex quattuor elementis constata, in quattuorque mundi partes distributa significant.

Apoc. 4.
Ephes. 4. ℣. 11.

Rotæ currus membra sunt Ecclesiæ, quaternario numero significata; quia sublunaria omnia ex qua- B ternis constant elementis, & terra in quattuor partes distribuitur, seu regiones in Apocalypsi. Vel potius quattuor gradus primarij fidelium designantur, de quibus Paulus: *Et ipse dedit quosdam Apostolos, alios Prophetas, alios Euangelistas, Pastores, & Doctores in opus sanctorum*, ad complendum electorum numerum, *in opus ministerij*, ad ministrandum, & dispensandum verbum Dei, *in ædificationem corporis Christi &c.* Nam, si prophetas eximas ab hoc numero quasi ad legem veterem pertinentes, vel si ad nouam in Euangelistis intellectos; quattuor erunt rotæ, portantes plaustrum Ecclesiæ: nimirum, Apostoli seminatores verbi; Euangelistæ, & Prophetæ, scilicet scriptores, & interpretes; Pastores, qui regunt; Doctores, qui instruunt, & exhor- C tantur. Ij sunt simul currus, & aurigæ, qui portant, & agunt; qui vehunt, & vehuntur: nam rotæ quidem portant currum, & a curru sustinentur. Ij nomine fidelium, & ipsorum potissime dicuntur rotæ, qui terram vix extremis pedum digitis tangunt, & veloci impetu feruntur ad vlteriora, quæ retro sunt, obliuiscentes. Vnde Basilius: Rota, quæ parum attingit terram, & ad anteriora tendit, vitam perfectam habentes significare potest, &c. Et Hieronymus: Rotæ sunt, quorum cursus, & statura tendit ad cælum, & paululum quid attingit in terra, & semper properans ad excelsa festinat, de quibus dicitur: *Lapides sancti eleuabuntur super terram*, ex quibus ædificatur cælestis Hierusalem. De eisdem rotis, tametsi nomine Angelorum, sic habet Diony- D sius. Rotæ, quæ altæ quidem sunt, ceterum in anteriora semper absque vlla conuersione in nullam partem declinando incedunt, vim actionis Angelicæ, qua rectam semper viam, atque arduam pergunt, insinuant: quippe omnis illorum cursus, spiritualisque rotatus ad viam illam erectam, atque arduam cælesti intentione dirigitur, &c.

Apostoli, Euangelistæ, Pastores, & Doctores, quattuor rotas Ecclesiæ indicant.

Basil. homil. 1. in Psalm. 25.
Hieron. super hoc c. 1.
Zachar. 9. ℣. 16.
Diony. de cælest. hier. c. 15.

Rota videbatur esse in rota, vel intra rotam, propter fidelium amorem mutuum, quo se ipsos amplectuntur, constringunt, & in corde habent, atque ob incredibilem vnionem, qua iuncti sunt cum Christo capite, de qua Paulus: *Veritatem autem facientes in caritate, crescamus in illo per omnia, qui est caput Christus: ex quo totum corpus compactum, & connexum per omnem iuncturam subministrationis*, mu- E tuam officiorum subministrationem, *secundum operationem in mensuram vniuscuiusque partis*, factam pro mensura vniuscuiusque partis, *augmentum corporis facit in ædificationem sui in caritate*, id est, accipit augmentum corporis, vsque ad constructionem perfectam sui ipsius, quæ fit per caritatem.

Rota in rota fidelium mutuus amor.

Ephes. 4. ℣. 15.

DE SOLIO, ARCA FOEDERIS, & Prunario. Sectio VIII.

SOLIVM conspicuum, ac sublime, perennitatis, æternæque quietis symbolum est Aegyptijs: atque adeo Diuinæ Maiestatis, atque Regiæ dignitatis, quam nulla potest perturbatio inquietare, aptissimum est hieroglyphicum. In psalmis habetur: *Sedebit Dominus rex in æternum*, id est, dominabitur securus, &c. Et iterum: *Deus sedet super sedem sanctam suam*, id est, in omnibus gentibus late dominatur. Hinc est, vt Ieremias per solium Dei ipsum B diuinum numen significauerit, dicens: *Solium gloriæ altitudinis a principio, locus sanctificationis nostræ, expectatio Israel, &c.* Quasi dicat: O Deus, qui sedes super thronum excelsum Cherubinorum ab initio, quique in sanctuario nostro thronum tuum stabilisti, species Israel, &c. Hoc solium appetijt superbus ille, dicens in corde suo: *In cælum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum, sedebo in monte testamenti, in lateribus Aquilonis. similis ero Altissimo.* hoc est: debetur etiam mihi solium super alas Cherubim, & thronus in oraculo, quod ad Aquilonem vergit: quidni assimilabor Altissimo Deo? Itaque in throno firmum, ac stabile imperium, Regiamque dignitatem, seu venerandam iudicis auctoritatem significant diuina oracula. Atque ideo, vt di C uinitatem, regnum, & iudicium filij declarent solium ei a patre communicatum testantur Psalmus dicens: *Sede a dextris meis*. Et Isaias: *Super solium Dauid sedebit*. Est & sella curulis, triumphantis indicium: quare super carruca imponitur redemptori. Scabellum solij crystallinum extentum super capita animalium, quod ab expansione nomen habet, significat cœlum empyreum, in quo videtur, & regnat Deus.

Solium æternæ quietis symbolum.

Psal. 28. ℣. 10.
Ps. 46. ℣. 9.
Ierem. 17. ℣. 12.
Isaiæ. 14. ℣. 13.
Psal. 109. ℣. 1.
Isai. 9. ℣. 7.

Lectica currui imposita, Arca scilicet fœderis, legem continet, & pactum Dei cum hominibus percussum in Sinai: atque alterum significat in monte Sion, ictum in perpetuam reconciliationem generis Adami cum Deo, sanguine Agni immaculati confirmatum apud Matthæum. Lex illa, & pro- D pter illam arca, dicta est gloria Israel: quoniam ipsa excellebat ceteras nationes terræ. Lex gratiæ, & amoris item gloria est Ecclesiæ Christi, & quasi nobilitatis eius insigne. *In hoc cognoscent omnes, quod discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad inuicem.*

Lex caritatis, & propter eam arca Solij Dei dicitur eius gloria.

Exod. 24.
Matth. 26.
Ioan. 13. ℣. 35.

Prunarium plaustro vectum ante arcam, significabat altare Thymiamatis, quod Deus simul cum arca fœderis a sanctuario ablatum secum ferebat, atque refert sacrificium laudis incruentum, Eucharisticum, quo Ecclesia Deum sibi facit propitium citra carnium nidorem, & sanguinis effusionem. Quantum vero illo delectetur Deus, significauit Iudæis Malachias, dicens: *Non est mihi voluntas in vobis, & munus non suscipiam de manu vestra: magnum est nomen meum inter gentes, & in omni loco offertur no- E mini meo oblatio munda.* Septuaginta: in omni loco incensum offertur nomini meo, & sacrificium mundum. Quem locum communis Ecclesiæ Patrum sententia de sacrificio Eucharistiæ interpretatur. Hoc igitur sacrificium mirifice repræsentatur per altare Thymiamatis, in quo non cremabantur carnes victimarum, sicut in altero æneo atrij, sed adolebatur incensum odoratum: quo ritu consummabatur sacrificium in altari æneo cœptum, vt late disseremus in Commentario Hierarchico ad caput quadrage-

Prunarium & altare incensi, & sacrum Eucharistiæ altare significat.

Malach. 1. ℣. 10.

dragesimum quintum: propterea igitur altare Thymiamatis, seu incensi cum imposito prunario vehitur discedente Domino, vt significetur, eum cultum, qui Domino gratissimus est, nunquam cessare, nunquam intermitti, etiam templo diruto, Vrbeque incensa, vbique gentium Domino exhibitum iri.

DE ELECTRO IGNI IMMERSO Sectio IX.

Electrũ Christũ Deũ & hominem significat.

ELECTRVM ignitum, ex quo videbatur conflata effigies filij hominis sedentis in throno propter mistionem argenti cum auro, significat B Christum Dominum, in quo est diuina & humana natura: de quo sic habet D. Gregorius in hoc capite: In electro enim dum aurum argento miscetur, argentum ad claritatem crescit, aurum vero a suo fulgore pallescit. Quia igitur in vnigenito Dei filio naturæ diuinitatis vnita est natura nostra, in qua adunatione Humanitas ad maiestatis gloriam excreuit, Diuinitas vero a sui fulgoris potentia humanis se oculis temperauit; quasi electrum factum est, & electrum in igne est Deus factus homo in persecutione. Idem habet Origenes atque Rupertus Abbas. Verum est tamen, ignem hoc loco non tam persecutionem, quam iram, & indignationem significare, vt dicemus. Quod autem C Filio Dei potius, quam Patri tribuerimus solium, Redemptoris nomen, & pompa facit, tum etiam Isaiæ visio, quam huic simulem esse profitemur, de ea enim Ioannes scripsit. *Hæc dixit Isaias quando vidit gloriam eius*, scilicet filij. Denique electri ex auro, & argento conflati natura aptius Filium, qui ex duplici natura constat, quam Patrem repræsentat, qui simplicissima substantia est, & auro commodius referri debuisset. Itaque electrum filium significat prædestinatum hominem, vel incarnandum, vt loquitur D. Clemens, dicens: Hunc filium Dei incarnandum olim apparentem vidit Iacob vti hominem: hunc Abraham hospitio recepit: hunc Moyses in rubo vidit: hunc Iesus Naue dux exercitus Domini armatum pugnantem: hunc Da- D niel filium hominis venientem ad patrẽ, &c. quomodo etiam veteres fere omnes loqui solẽt, Cyrillus, Athanasius, Basilius, Augustinus, & Ambrosius. At vero in electri superiore parte magis radiabat splendor electri aureus, & claritas argentea collucebat; in inferiore vero ignis efferuescens maiores excitabat flammas, vt significarentur binæ perfectiones Diuinæ prouidentiæ, atque totidem Redemptoris attributa, quæ tum in vniuersi huius Regimine, tum in redemptione Israelitica, tum denique in Christiana libertate eluxerunt vel maxime. Eæ sunt fidelitas, & fortitudo, vel bonitas, & seueritas, fauor bonorum, auersio peccatorum; misericordia, & iustitia, quarum prior ostenditur in splendore faciei, nam facies illuminata, hilaris, E læta in sacra Scriptura signum est fauoris, & beneficentiæ, vt patet in Psal. *Illustra faciem tuam super seruum tuum*. Et iterum: *Illuminet vultum suum super nos, & misereatur nostri.* Et tertio: *Quando splendebat lucerna eius super caput meum*, id est, me lætificabat claritate vultus sui. Posterior vero monstratur in igne, qui vindex est furoris, & minister vltionis, vt in Deuteronomio. *Ignis succensus est in furore meo, & ardebit vsque ad inferni nouissima*, &c. & tlã

Gregor. hic.
Orig. & Rupertus Abb.
Quare filio Dei tribuatur redemptoris nomen. Ioan. 12. ℣. 41
Clem. Rom. l. 5. cap. 21. Apost. cõst.
Cyril. cathe. 10. & 12. Athan. ser. 3. cõtra Arrian. Basilius super Exo. 3. Aug. in ca. 1. Ioan. Ambr. sup. ad Collos. 1.
Electrum, & ignis Dei nostri misericordiã, & iustitiam demonstrant.
Psal. 30. ℣. 17. Psal. 66. ℣. 2. Iob 29 ℣. 2.
Deuter. 32. ℣. 22.

A meus gladius versatilis positus ante Paradisi aditum manifeste repræsentat vltionem trãsilientibus sepem diuini præcepti.

Neque præsentis instituti est ostendere bonitate, & seueritate mundum a Deo gubernari, cum in psalmo tribunal Dei cuncta dispensantis dicantur præcedere *Misericordia, & veritas*, atque in alio *Misericordiam & veritatem* diligere Deum. Veniamus ad opus redemptionis. Sane quidem in ipso hæ duæ potissimum splendescere visæ sunt, vt ipse Dominus testatur in Deuteronomio: *Eduxitque nos in manu forti & redemit de domo seruitutis, &c. & scies quia Dominus Deus tuus ipse est Deus fortis, & fidelis custodiens pactum, & misericordiam diligentibus se, & his qui custodiunt præcepta eius in mille generationes, & B reddens odientibus se statim, ita vt disperdat eos, & vltra non differat, &c.* Eadem bina brachia Deo tribuuntur in Exodo: *Dominator Domine Deus misericors & clemens, patiens, &c.* Hebraice *Dominus est fortis, ac misericors*, & subdit explicando prędicta nomina: *Custodiens misericordiã in millia, &c. reddẽsque iniquitatem patrum filijs, &c.* Vtriusque vero energiam experti sunt eodem tempore, sed diuersa sorte Israëlitæ, atque Aegyptij: namque in illos electri fulgorẽ atque amorem ostẽdit in columna nubis, quemadmodum liber Sapiẽtię testatur: *Nam nubes*, inquit, *castra eorum obũbrabat, & ex aqua, quæ ante erat, terra arida apparuit*; in istos vero seueritatem, & fortitudinem in columna ignis, quam eleganti carmine celebrauit Habacuc: *Numquid in fluminibus iratus C es Domine? aut in fluminibus furor tuus? vel in mari indignatio tua? qui ascendes super equos tuos, & quadriga tua saluatio: Suscitans suscitabis*, nudabas, exerebas *arcum tuum: Iuramenta tribubus, quæ locutus es*, id est, quo feras opem, vt promiseras, & iuraueras tribubus Israël. *Viderunt te, & doluerunt montes*, &c. *In luce sagittarum tuarum ibunt in splendore fulgurantis hastæ tuæ*, id est, incedere poterant ad lucem fulgurum, & fulminum, quæ in hostes iaculabaris.

Sed referamus ista ad Christum Dominum generis nostri redemptorem, & vtramque in eius œconomia inuestigemus, perfectionem amoris, & seueritatis. Sane quidem nullibi resplenduerunt clarius, quam in ipsius vel cruento certamine, vel læta victoria, vel nobili triumpho, de quibus D Isaias loquitur in hæc verba: *Lætabuntur coram te sicut qui lætantur in messe, sicut exultant victores capta præda quando diuidũt spolia*, &c. Quid hoc est, nisi bonitas, amor, & beneficentia in redemptos? Sed audi seueritatem, & fortitudinem in aduersarios: *quia omnis violenta prædatio cum tumultu*, id est, prædatores tumultuantes, *& vestimentum mistum sanguine*, quod sibi persuadebant tingendum sanguine fidelium *erit in combustionem, & cibus ignis*. Idem inferius summatim repetit: *Super solium Dauid sedebit, ut confirmet illud in iustitia, & in iudicio*, benefaciendo iustis, & pœnas exigendo de sontibus, *zelus Domini exercituum faciet hoc*. Quid est zelus, nisi indignatio profecta ex amore? indignationem ergo ostendit in hostes Dæmones, pecca- E tum, & mortem; quia amore prosequebatur suos. Easdem virtutes Regias videas abunde descriptas in psalmo: *Iudicabit pauperes populi, & saluos faciet filios pauperum, & humiliabit calumniatorem*. Et iterum: *quia liberabit pauperem a potente, pauperem cui non erat adiutor*, &c. Denique Isaias vtrũque munus se executurum profitetur: *Vt prædicarem annum placabilem* Iubilæi *Domino, & diem vltionis Deo nostro.* Ipse idem dies & Iubilæi dicitur, & vltionis: quoniam eodẽ facinore Christus humani generis hostes

Psal. 88. ℣. 15. Psal. 83. ℣. 12.
Deut. 7. ℣. 8.
Exod. 34. ℣. 6.
Sap. 19. ℣. 7
Habac. 3. ℣. 8.
Mystice Christi amor, & seueritas ostenditur.
Isa. 9. ℣. 3.
Psal. 71. ℣. 4
Isa. 61 ℣. 2

stes prosternens, & Patris iniuriam vindicauit, & hominibus pacem, remissionemque delictorum obtinuit.

QVID SIGNIFICENT QVATTVOR Cherubini quadriformes. Sectio X.

Quattuor Cherubini quattuor Angelos tutelares ecclesiæ referunt.

QVATTVOR Cherubini stipatores totidem referunt Angelos tutelares populi Dei, vtpote Michaëlem, Gabrielem, Raphaëlem, Vrielem, seu alios similes, quorum nomina ignoramus; quattuorve Dei Legatos, per quos Deus Ecclesiam suam illuminare, dirigere, atque excitare solet. Horum frequens memoria est apud Danielem: nam Angelus primarius quidam præcepit Gabrieli; *Gabriel fac intelligere istam visionem*. Et iterum alius quidam sic habet: *Ego veni propter sermones tuos. Princeps autem regni Persarum restitit mihi viginti & vno diebus: Et ecce Michael vnus de principibus primis venit in adiutorium meū*, &c. Vnde tres minimum agnoscimus Angelos protectores Ecclesiæ, Michaëlem, Gabrielem, atque virum illum, qui Gabrieli imperauit, vt visionem detegeret Danieli. Verum ex Zacharia quaternarius Angelorum tutelarium numerus colligitur: nam vidisse se ait *quattuor cornua*, deinde *quattuor fabros*, atque intellexisse cornua quattuor esse quattuor principes Monarchas, qui *ventilauerunt Iudam*, cornibus quasi tauri, vel rhinocerotis. Fabros autem quattuor venisse, *vt deijciant cornua gentiū*, &c. qui non possunt alios significare nisi Angelorum principes quattuor, quorum intererat Dei templum reædificandum curare. Iidem paulo superius eodem capite vocantur equites veredarij, qui terram perambulant, atque in varias formas distributi, propterea que diuersi coloris equis insidere dicuntur; alius ruso, alius albo, alius vario: qua voce duplicem misturam macularum in duplici equorum variorum forte intellexit Vates, diuerso a se inuicem colore distinctam, vt quattuor omnino recensuerit equitum duces, qui obsistant quattuor hostibus Monarchiæ; atque totidem fabri templi numero respondeant quaternario. Enimuero solent summi Angelorum principes septenario numero comprehendi in sacris literis, nam apud Tobiam Raphaël sic ait: *Ego sum vnus ex septem, qui astamus ante Dominum*, &c. sed ille numerus supercælestibus rite accommodatur, quia vniuersitatem, & perfectionem importat ob septenarium dierum numerum, in quibus sunt vniuersa creata: at vero sublunaria omnia aptissime exprimuntur numero quaternario, quod totidem elementis constent vniuersa, atque ex totidem plagis in vnum Ecclesiæ corpus conueniant fideles, vt bene notauit Irenæus. Quare eodem numero comprehenduntur Angeli Ecclesiæ protectores, qui ad diuinam prouidentiam declarādam, & exercendam pertinent.

Dan. 8. ℣. 16.

Dan. 10. ℣. 12.

Zachar. 1. ℣. 18.

Principes Angelorum septenario numero copulantur in sacris literis, hoc est numero vniuersi.

Tob. 12. ℣. 15.

Quaternarius sublunarium numerus.

Iren. lib. 3. cap. 11.

Quoniam vero post redemptum Israëlem de Aegypto decuit victoriæ iam felicis arma pro trophæis ostentari in circuitu currus triumphatoris, ijdem Ecclesiæ primates, Dei scilicet stipatores, noua induerunt gestamina, noua insignia, nimirum quaterna stemmata, quibus redemptio celebrata est, & repræsentabatur. Eæ sunt quattuor, quas supra diximus, facies hominis, leonis, aquilæ & vituli: quibus induti armigeri Dei, non tam ad vniuersalem Dei prouidentiam, quam ad redemptoris triumphum pertinere noscuntur. De ijs scriptum est Psalmo sexagesimo septimo. *Præuenerunt principes coniuncti psallentibus in medio iuuencularum tympanistriarum*, id est, Angeli simul cum hominibus arcam Dei migrantem comitabantur cum iubilo. Sed de redemptione Israelitica satis in superioribus dictum est: iuuat de humani generis reparatione eadem insignia interpretari.

Ecclesiæ primates victoriæ trophæa, hoc est, hominis, aquilæ, leonis, & vituli facies. Supra primi parte huius Comment.

Psalm. 67. ℣. 26.

Omnipotens sermo Domini cælum, terramque pertingens, gladio armatus, Christum referebat de quo scriptum est: *Et verbum erat apud Deum: Et Verbum caro factum est & habitauit in nobis*. atque alibi: *Vocabitur nomen eius Emmanuel*, id est, nobiscum Deus. Illæ personæ Angeli armati, hominisque sacrifici, quibus Israël euasit captiuitatem, & necem, vtranque eius naturam expresserunt, diuinam, scilicet, & humanam, quibus nostram redēptionem operatus est. Neque enim prodesset, nisi Deus esset; neque mereri posset, nisi homo esset. Quaternas facies vnus in se ostendit Christus; ipse Aquila, quia Verbum Dei, ipse verus homo, ipse leo, vtpote Rex, ipse denique vitulus, quia sacrificium & sacerdos. Ipse Cherub quadriformis, in quo latet multiformis sapientia Dei, Apostolo teste.

Mystice Angelus percutiens Christum referebat.

Io. 1. ℣. 1. & 14.

Isa. 7. ℣. 14

Quattuor facies Christū indicant.

Neque facies tantum Cherubicas Christus Dominus in se ipso repræsentat, sed earum etiam dispositionem, & situm demonstrat: nam Cherub effigiem habebat iuuenis, totiusque corporis dispositione hominem referebat, tametsi Aquilæ gestaret alas, pectus leonis, & vituli calceos. Ita prorsus Christus Dominus in similitudinem hominis factus, & habitu inuentus vt homo. At vero sub humana figura ceteras occultabat suo tempore proferendas: nam vituli formam detexit in calce, hoc est in vitæ extremo semetipsum offerens hostiam Patri: quo facto se sacerdotem, & sacrificium testatus est. Leonis, & regis effigiem in resurrectione monstrauit, quemadmodum prædixerat futurum Iacob: *Ad prædam, inquit, fili mi ascendisti in crucem, requiescens accubuisti vt leo, & quasi leæna quis suscitabit eum? Nō auferetur sceptrum de Iuda*, &c. Leoni, qui post voratam prædam dormierit, deindeque surrexerit famelicus, comparat Christum resurgenrem a mortuis. Namque laniatis hostibus humani generis, eorumque banito sanguine sopore mortis correptus est, & sepulchro quasi leo in antro conclusus. Verum modice soporatus, quasi leo, qui inter dormiendum apertos habet oculos ob breuitatem palpebrarum tametsi mortuus, non tamen extinctus; post modum *solutis doloribus* vinculis *inferni*, quibus impossibile erat ipsum teneri, ac si euigilasset a somno ad vitales auras mortis, & inferni victor euasit: quo facto vim suam leoninam, ac plane gigantæam patefecit; non secus atque Sampson, qui ab hostibus obsessus, postquam dormiuit satis, de nocte consurgens ambas fores Vrbis cum sera, & vectibus humeris imponens, ad verticem vsque montis baiulauit. Leoni item comparatur in Psalmis: *Indicabit in nationibus implebit ruinas*, ruinis, cadaueribus, *conquassabit capita in terra multorum*, vel caput multorum, id est, Dæmonem in terra. *De torrente* manantis a cadaueribus cruoris *in via bibet*, vt leo post factam stragem, *propterea exaltauit caput*: idcirco a Patre honoratus est, & orbis Dominus effectus. Quoniam autem leonina ista virtus symbolum erat regiæ.

Non solum facies, sed etiam earum dispositionem Christum repræsentant.

Vituli pedes Christi mortem innuunt, leonis pectus eiusdē resurrectionem.

Genes. 49. ℣. 9. & 10.

Iudic. 16. ℣. 3.

Psalm. 109. ℣. 6.

giæ potentiæ in Christo; ideo Iacob regnum promittit Iudæ progenitori Christi dicens: *Non auferetur sceptrum de Iuda.* Constat itaque ex dictis merito per leonis pectus, & armos iubatos (in quibus leo vim habet totam) significatum esse Christi regnum, quod obtinuit resurgens a mortuis: nam in resurrectione potentia virtutis eius eluxit, vt Apostolus varijs locis notauit. Denique Aquilinas pennas, diuinam, inquam, naturam in cælum propria virtute conscendens detexit: *nam qui ascendit*, ait Apostolus, *ipse est & qui descendit primum. Nemo* enim ait Christus, *ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo filius hominis qui est in cælo.*

Rom. 1. ℣. 4. Ephes. 1. ℣. 20.
Aquilinas pẽnas ascendẽs in cælũ Christus detexit.
Eph. 4. ℣. 9. Ioann. 3. ℣. 13.

Dicamus ergo humana facie Christi incarnationem, vitulina mortem, leonina resurrectionem, atque aquilina ascensionem esse significatam: idque non sensu accommodatitio, sed germano ex meritis verborum, quæ ipsæ imagines sacræ sunt, contentum, & repræsentatum.

Depinxit has quattuor facies Isaias totidem nominibus Saluatoris, quæ enumerat in hæc verba: *Vocabitur nomen eius admirabilis consiliarius*, nam binæ voces nectendæ sunt, *Deus fortis, Pater futuri sæculi, Princeps pacis.* nam per admirabilem consiliarium, intellexit Patris sapientiam, quæ de se ait: *Cum eo eram cuncta componens*: per Deum fortem, domitorem mortis: per Patrem futuri sæculi, secundum Adamum auctorem vitæ æternæ, quæ est sæculum futurum: per principem pacis, sequestrem nostræ reconciliationis cum Patre offenso: vt ijs nominibus significatæ fuerint facies aquilina Dei, leonina Regis victoris, humana filij hominis, atque vitulina sacerdotis.

Admirabilis consiliarius Dei verbum, nẽpe aquila. Deus fortis resurgens ut leo, Pater futuri sæculi ut homo, Princeps pacis morte reconcilians ut, uitulus.
Isa. 9. ℣. 6. Prouerb. 8. ℣. 30.

Quoniam vero, quas prædiximus, formas ostentare solebat Pater cum sese visendum exhibebat hominibus, & pro trophæis partæ victoriæ de Aegyptijs cælo, terraque circumferre triumphans; non secus se gessit Christus morti vicinus: nam celebrem decreuit sibi parare triumphum, in quo Cherubinos protulit quattuor vehiculi sui stipatores eisdem faciebus insignes. Etenim quid aliud est Christum Dominum ante sex dies Paschæ Hierosolymam ingredi asello, & asina inequitantem, quam currum humilem sibi parasse ad triumphum? Quid sibi volunt turbæ præeuntes, & insequentes, nisi pompam ouantis ducis? Quid significant spatulæ palmarum, & oliuarum rami, nisi pacem post victoriam? Quid vero infantum acclamationes, nisi Cherubinorum laudes? Sed audiamus voces gratulantium: *Osanna filio Dauid* concinebant, *benedictus qui venit in nomine Domini, Osanna in excelsis.* hoc est: Fer opem obsecro tu, qui in excelsis habitas, salua nos de cælis, Dei fili. Obseruemus deinde agnorum, & hædorum turmas gregatim subeuntes, eadem porta urbis, eodem tempore, atque ad idem ministerium cum Christo, scilicet vt decima quarta deinde luna immolarentur. Nam decima die actus est triumphus Christi, de quo scriptum est: *Decima die mensis huius tollat vnusquisque agnum.* Quis iam non videat quaternas facies Cherubinorum, totidemque Christi mysteria præsenti actione repræsentata? Agnoscunt istum filium Dauid, vtpote hominem: Fatentur Regem in nomine Domini sibi missum: postulant ab eo salutem de cælis, vtpote a Deo: ipse vero tanquam agnus portatur ad victimam, immo vero ascendit exultans, & serio triumphans, vt se victimam simul, & sacerdotem ostendat.

Christus in die Palmarũ se profert hominem, Deũ, Regem, & Sacerdotem, nẽpe hominẽ, aquilam, leonem, & uitulum.
Exo. 12. ℣. 3.

Declarauit hoc factum D. Paulus, & quattuor formas Christi quasi digito signauit dicens: *Qui cum in forma Dei esset semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo, humiliauit semetipsum vsque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod & Deus exaltauit illũ, & donauit illi nomen, quod est super omne nomen.* Cernis quattuor facies Paulina hypotyposi signatas? diuinam ibi, *cum in forma Dei esset*: humanam ibi, *habitu inuentus vt homo*: Pontificiam ibi, *humiliauit semetipsum vsque ad mortem*: postremo regiam illis verbis, *propter quod & Deus exaltauit illum*, &c. Easdem videas ab eodem Apostolo iterum, vbi triumphum Christi depinxit, effigiatas: nam præter humanam, de qua constabat, diuinam notauit dicens: *Cum sit splendor gloriæ*, &c. Pontificiam vero dicens: *remissionem peccatorum faciẽs*, &c. Denique regiam, quam sacerdotio consecutus est declarat, dicens: *sedet ad dexteram maiestatis*, &c.

Easdẽ Christi facies probat ex Paulo.
Philip. 2. ℣. 6.
Heb. 1. ℣. 3.

Eadem præclara Christi trophæa celebrat regius Psaltes: nam principio illum inducit hominem qui rem habeat cum hostibus, Deique indigeat protectione: dicit enim: *sede a dextris meis: donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* Deinde regem cum subdit: *Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion, dominare in medio inimicorum tuorum.* Postmodo Deum, adijciens: *Tecum principium in die virtutis tuæ in splendoribus sanctorum ex utero ante luciferum genui te*: id est: Tuus est principatus tibi reddetur imperium mundi in die potentiæ tuæ, cum resurges splendore gloriæ vestitus, qualis debetur filio meo. nam ex substantia mea ante Luciferi ortum te genui Deum mihi æqualem, vt duplici titulo tibi regnum debeatur. Denique sacerdotem profitetur eundem dicens: *Iurauit Dominus & non pœnitebit eum, tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.* &c.

Easdẽ Christi facies probat ex psal. 109.

QVOD QVATERNIS CHERVBINIS Euangelistæ, & totidem faciebus Euangelia significentur. Sectio XI.

COMMVNIS Patrum, & Doctorum consensus recepit tam Ezechielis animalibus, quam Ioannis significari quattuor Christi Euangelia, vel Euangelistas eorum scriptores. Ita habet D. Irenæus, Athanasius, Hieronymus, Augustinus, Isidorus, Gregorius, Ambrosius, & Beda, atque alij posteriorum temporum scriptores: qui quidem omnes recte mihi sensisse videntur: nam cum quattuor animalibus repræsentati sint totidem Archangeli præcones triumphi Redemptoris, quaternisque singulorum faciebus totidem & trophæa, & excellentiæ significentur; merito accommodarunt præcones Euangelistis, & Christi perfectiones Euangelijs: atque tam diligenter, quam pie in singulis Euangelijs inuestigarunt singulas animalium facies, vt analogia & comparatione facta rerum cum rebus, & personarum cum personis, sensum quoque legitimum vtriusque vaticinij in Christi œconomia inuenirent. Patrum ergo commendamus pietatem, reueremur sententiam, & sequimur interpretationem. sed illud non ignorare lectorem volumus, hunc non esse sensum priorem, immo neque secundarium, sed spiritualem, & mysticum, atque accommodatitium, quod ita esse præter ea, quæ supra notata sunt, multa alia firmissime probant. Primum Ioannes raptus in spiritu videt quattuor anima-

De quattuor Euangelijs seu Euangelistis interpretãtur Patres Cherubinorum facies.
Iren. lib. 3. cap. 11.
Athanas. in Synopsi S. Scripturæ.
Hieron. in Ezech. & præf. i Mat.
Aug. lib. 1. de cõs. Euãg. cap. 6.
Isido. in prolog. lib. noui testamenti.
Greg. hom. 3. & 4. in Ezech.
Ambros. & Bed. in Apoc. 4.
De Euangelijs interpretatur uisio in sensu mystico & spirituali.
Apoc. 4. ℣. 6.

Probatur rõ nibus, non esse hunc sensum literæ.

animalia in cælo Dei solium circunstantia, & clamantia: sanctus, sanctus, sanctus. Si igitur animalibus repræsentantur Euangelistæ, seipsum vidit iam carnis exutum nexibus, & cum Matthæo, Marco, & Luca Christo fruentem: atqui hæc visio falsum contineret: nam in viuis agebat Ioannes tunc temporis, & eminus spectabat visionem. Dicit quidam, visionem eam pertinere ad tempus futurum, quo scilicet Ioannes iam vita functus poterat cum ceteris Euangelistis laudes canere. Sed contra ipsos est, quod infra quattuor animalia lo-

Apoc. 6. ℣. 1. 3. 5. & 7.

quuntur cum Ioanne, dicuntque singula: *Veni, & vide:* Ioannes ergo beatus Ioanni mortali loqueretur, & visionem declararet: sed respondent eum esse sensum verborum quarti animalis, quasi dicat. Cum tu, ô Ioannes, quartum animal eris, id est, cum Euangelium scripseris, id fiet, quod in huius sigilli apertione significatur, sed quis non videat quam distorta sint ista? multo consultius fecere

Ambros. & Anselm.

Patres, Ambrosius, & Anselmus, qui difficultate huius quæstionis deterriti aliter intellexere animalium significatus quarto capite Apocalypsis, aliter capite sexto: vtpote qui videbant in sensu spirituali libere se vagari posse: referunt itaque animalia

Rupertus Abbas nobiscũ sentit.

capite sexto ad Doctores Ecclesiæ. Rupertus Abbas conuictus hac obiectione nobiscum sensit: nam de quattuor Christi mysterijs, incarnatione, morte, resurrectione, & ascensione interpretatur animalium facies: piissime ille quidem, & aptissime.

Secunda ratio ex cap. 4. Apoc.

Potest & alterum argumentum non infirmius priore ex eodem capite quarto depromi: nam viginti quattuor seniores simul cum quattuor animalibus videntur a Ioanne gratias Deo, & Christo agentes. Seniores autem illi referebant duodecim Apostolos, & totidem primogenitos Israël, qui nomine vtriusque populi, atque adeo Ecclesiæ vice procuratores agunt coram tribunali Dei, vt omnes

Arethas, et Andreas gl. super Apoc.

fere interpretantur, præsertim Arethas, & Andreas Episcopi Cappadociæ, a quibus stat cum Hieronymo Glossa. Atqui ex Apostolorum numero sunt duo Euangelistæ Matthæus, & Ioannes: non igitur possunt animalibus, & senioribus simul repræsentari sine fictione. Reliquum est ergo, vt sensus iste de Euangelistis sit mere allegoricus, & accommodatitius, atque talis a Patribus ipsis, a quibus

Irenæus primus vsus est de Euangelistis interpretatus est. Idem lib. 3. contra hær. cap. 11.

inuentus est, æstimatus: nam Irenæus, apud quem primum legitur hæc interpretatio, multo aliter exponit quattuor animalium facies: quas tamen deinde accommodat Euangelijs potius, quam Euangelistis: sic enim habet. Ex quibus manifestum est, quoniam qui est omnium artifex Verbum, qui sedet super Cherubim, & continet omnia, declaratus hominibus, dedit nobis quadriforme Euangelium, quod in vno spiritu continetur: quemad-

Psalm. 79. ℣. 2.

modum & Dauid postulans eius aduentum ait: *Qui sedes super Cherubim appare.* Etenim Cherubim quadriformia, & formæ ipsorum imagines sunt dispositionis filij Dei: primum enim animal, inquit, simile leoni efficabile eius, & principale, & regale significans: secundum vero simile vitulo sacrificalem, & sacerdotalem ordinationem significans: tertium vero animal habens faciem quasi humanam, eum qui est secundum hominem, aduentum eius manifeste describens: quartum vero simile aquilæ volanti, Spiritus in Ecclesiam aduolitantis gratiam manifestans: & Euangelia his consonantia, in quibus insidet Dominus Iesus. Aliud enim illam, quæ est a patre principalem, & efficabilem, & gloriosam generationem eius enar-

Ioannes.

rat, dicens sic: *In principio erat verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum*, &c. Illud vero, quod est secundũ Lucã, quoniam quidem sacer-

Lucas.

dotalis characteris est, Zacharia sacerdote sacrificante Deo inchoauit. Iam enim saginatus parabatur vitulus, qui pro inuentione minoris filij incipere mactari. Matthæus vero eam, quæ est se-

Matthæus.

cundum hominem, generationem eius enarrat; *Liber, dicens, generationis Iesu Christi filij Dauid, filij Abraham:* & iterum: *Christi autem generatio sic erat.* Humanæ formæ igitur hoc Euangelium: propter hoc & per totum Euangelium humiliter sentiens, & mitis homo separatus est. Marcus vero a pro-

Marcus.

phetico spiritu ex alto aduenięte hominibus initium fecit: *Initium*, dicens, *Euangelij quemadmodum scriptum est in Isaia propheta*; volatilem & pennatam imaginem euangelij monstrans, propter hoc & compendiosam, & præcurrentem annuntiationem fecit. Propheticus enim character est hic: & ipsum autem Verbum Dei illis quidem, qui ante Moysem fuerunt, Patriarchis secundum diuinitatem, & gloriam colloquebatur: his vero, qui in lege, sacerdotalem & ministerialem actum præbebat: post deinde nobis homo factus munus cælestis spiritus in omnẽ misit terram protegẽs nos alis suis. Qualis igitur dispositio filij Dei, talis & animaliũ forma, & qualis animaliũ forma, talis & character euãgelij. Quadriformia aurẽ animalia, & quadriforme euangeliũ, & quadriformis dispositio Do-

Quattuor testamenta hominibus data.

mini: & propter hoc quattuor data sunt testaméta humano generi. Vnũ quidem ante catachlysmum sub Adam. Secundum vero post catachlysmum sub Noë. Tertium vero legislatio sub Moyse. Quartum vero, quod renouat hominem, & recapitulat in se omnia, quod est per Euangelium, eleuans, & pennigerans homines in cæleste regnum, &c. Hæc ipse. Quibus verbis significat quattuor animalibus, seu Cherubinis, atque quaternis eorum faciebus (nam sic habet, quadriformia Cherubim, & formæ ipsorum) repræsentari quattuor filij Dei dispositiones. Prima, Regia: Secunda, Pontificia: Tertia, Humana: Quatta, Diuina. Quattuorque apparitiones eiusdem. Prima Regia coram Patriarchis. Secunda Pontificia coram Israëlitis. Tertia Humana coram Iudæis. Quarta Diuina coram Apostolis in die Pentecostes. Quattuor denique fœdera eius cum hominibus. Primum cum Adam. Secundum cum Noë. Tertium cum Moyse. Quartum cum Apostolis. Euangelia autem quattuor ijs mysterijs consonantia nihilominus significata esse faciebus Cherubim. De euangelistis autem nullum verbum Irenæus. Verum in promptu est, qua ratione facies accommodauit Euangelijs, eadem etiam sub animalibus Euangelistas intellexisse, vt præcones Euangeliorum, atque adeo dispositionum multiformium filij Dei. Ex quibus omnibus multo magis confirmatur nostra sententia de quattuor significatibus faciarum tam primaria, quam secundaria: atque Patrum expositio mystica firmissimis esse nixa fundamentis declaratur.

Primũ sub Adam. Secundũ sub Noe. Tertiũ sub Moyse. Quartũ per Euangeliũ.

Quattuor apparitiones Christi, quattuor facies repræsẽtant. Regia Patriarchis. Pontificia Israelitis. Humana Iudæis. Diuina Apostolis. Quattuor itẽ fœdera signi ficant.

Aliter Iren. facies accommodauit euangelistis, quã alij patres.

Sed illud hic adnotandum videtur, multo aliter accommodasse animalibus Euangelia Irenæũ, atque communis habet sententia: nanque leonem comparauit euangelio Ioannis, aquilam Marci; cum ceteri Patres Marco leonem, Ioanni vero aquilam conferant. sed neque in hac analogia consentiunt inter se Patres. Nam D. Augustinus Matthæum significat per leonem, Marcum per hominem: contra Hieronymus, quem fere sequuntur interpretes, in homine Matthæum, in leone Marcum,

Ioanni leonẽ, aquilam Marco. August. Matthæo leonẽ, Marco hominẽ tribuit. Hier. Matthæũ hominem, Leon.

Marcũ, vitulũ Lucã, & Ioannem aquilam uocat.

Marcum, in uitulo Lucam, atque in aquila Ioannem intelligit. Sed nil mirum variare interpretes in sensu mystico, qui ex analogia totus pendet, cum variæ inueniri possint in Euangelistis analogiæ, quibus conformantur cum Cherubinis.

QVOD QVATERNIS FACIEBVS rotarum, totidem Ecclesiæ stemmata significentur. Sectio XII.

EXPEDITIS faciebus Cherubinorum oportet rotarum etiam facies explicare: nam ex Prophetæ verbis videtur, cõfici rotas, atque adeo currum similibus figuris esse depictum, quibus animalia insignita visebantur: *Cumque aspicerem*, inquit, *animalia, apparuit rota vna super terram, habens quattuor facies.* Hebraice: cum quattuor faciebus eius, vel suis, id est, quæ suas etiam habebat figuras, quales & animalia. Verum hæc ex prædictis non erit difficile persequi: nam in promptu est, facies rotarum esse quaterna stemmata nobilitatis Ecclesiæ communicata ad instar quattuor insignium Redemptoris, decebat enim sponsam eisdem gloriari sponsi trophæis, atque eisdem gaudere manubijs, quæ sponsus commisso certamine eius liberandæ gratia, partaque victoria e bello reuertens retulisset. Neque enim minus gloriosa futura erant sibi hostium spolia, quam sponso, tametsi magis vtilia extitissent. Hæc sunt illa donaria, quæ carmine triumphali celebrat Vates: *Dominus dabit verbum euangelizantibus* in *virtute multa*, dabit hoc egregio facinore materiam amplam componendi carmina poëtis, & cantoribus exercitus magni, *Rex virtutum dilecti dilecti*, imperator exercitus dilectissimi sui Israëlis dabit *species domus*, sponsæ suæ speciosissimæ pr æ familiaribus puellis (sic vsurpatur species apud Iob: *visitans speciem tuam*, id est, vxorem, *non peccabis*) *diuidere spolia*, id est, partiri cum domesticis manubias hostiles, & inferius: *Currus Dei decem millibus multiplex, millia lætantium: Dominus in eis*: equitabat *in Sina & in sancto* templo. *Ascendisti in altum* montis Sinai *cepisti captiuitatem*, liberasti tuos, qui detinebantur captiui, *accepisti dona in hominibus*, diripuisti manubias, vt dona hominibus dares. Vides spolia esse trophæa Redemptoris, atque Ecclesiæ donaria? D. Paulus hæc omnia, vt par est, ad Christi Domini in cælum ascendentis triumphum refert: hoc enim redemptoris nostri facinus impleuit chartas Prophetarum, & Sibyllarum; Euangelistarum, & Apostolorum linguas fecit disertas; Doctorum Ecclesiæ facundiam exhausit, atque ipsum mundum, si scriberentur libris, compleret: neqne sibi soli tantam ex eo facto comparauit gloriam, sed nobis acquisiuit manubias: ascendens in altum, cælorum cælum, misit inde Spiritum sanctum. Qui quattuor potissimum donarijs pretiosis sponsam Christi honestauit, & locupletauit, qualia sunt adoptio, libertas, sacerdotium, & regnum: qnorum figuræ, vel vmbræ potius collatæ sunt veteri populo ex Aegypto egresso. De singulis suo ordine differemus, ita vt præcedat vmbra, veritas subsequatur.

Quattuor facies rotarũ similes prioribus Ecclesiæ trophæa innuunt.

Psalm. 67. ℣. 12.

Iob 5. ℣. 24.

Donaria itaque quattuor sunt prærogatiuæ, & immunitates, quæ populo veteri promissæ leguntur. *Si audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis, & vos eritis mihi in regnum sacerdotale, & gens sancta*, &c. Prima est esse Dei peculiũ. Secũda Respubl. libera. Tertia sacerdotiũ. Quarta regnũ. Et prima quidẽ donatũ Israëlem Dominus testatur in Deuteron. dicens: *Te elegit Dominus* Deus *tuus, vt sis ei populus peculiaris de cunctis populis, qui sunt super terram*, &c. Esse autem Dei peculium est, quandam participationem diuinitatis obtinuisse significatam arcano illo fœdere, quod inter Deum, & Israëlem sanguine percussum est; ut scilicet ipsi essent Dei populus, Dominus vero illorum Deus. Quam etiam ipse Dominus commendat: *En Domini Dei tui cælum est, & cælum cæli, & tamen patribus tuis conglutinatus est Dominus, & amauit eos*: & alibi: *Sicut adhæret lumbare ad lumbos viri, sic agglutinaui mihi domum Israel, vt esses mihi in laudem & in gloriã*, &c. id est, in vxorem, *quæ est gloria viri.* Hic obserua in fœdere communionem bonorum, & virium fieri; in matrimonio autem vnionem substantiæ, & carnis conglutinationem: *erunt* enim *duo in carne vna*, id est, vna caro, Hebræa phrasis: vt ex ijs similitudinibus coniecteris quanta fuerit prærogatiua, esse peculium Dei: sed quid si cum priuilegio Christiani populi conferatur? nam diuinæ naturæ participatio Israëli quadantenus, & quasi in typo communicata est, videlicet quatenus a Deo electus erat pro populo sibi caro, & præ ceteris electo: at vero *magna nobis, & pretiosa promissa donauit*, ait D. Petrus, *vt diuinæ efficiamur consortes naturæ*: neque nomine tenus, vt olim Israël, quem primogenitum suũ vocauit Dominus, cum tamen ad honorem filij non peruenerit, *nobis* autem *talem caritatem dedit Pater, vt filij Dei nominemur, & simus: non enim accepimus spiritum seruitutis iterum*, ut illi, *in timore*, qui seruorum est, *sed spiritum adoptionis filiorum*, tenere dilectorum, *in quo clamamus*, sicuti infantes teneri carissimum parentem balbutientes blandula, & iterata vocula compellare solent, sic nos repetimus multoties, *Abba, Abba*, Pater, Pater; præ dulcedine, & teneritudine amoris aduersus Patrem nostrum nostri amantissimum. Ista prærogatiua merito in alis aquilæ intelligitur: nam, vt supra diximus, aquila sublime volat, & in cælum contendere videtur, cum se a nostris oculis abducit.

Quattuor dotes ecclesiæ sũt adoptio, libertas, sacerdotiũ, & regnum.

Prima Israelis prærogatiua, esse Dei peculiũ, participatione quadam diuinitatis, significata per aquilam.

Exo. 19 ℣. 5

Deu. 7. ℣. 6.

Exod. 24. ℣. 8.

Deuter. 10. ℣. 14.

Ierem. 13. ℣. 11.

Israeli in typo & quadantenus diuinitatis participatiõ conuenit, Ecclesiæ uero quasi proprie.

2. Petri 1. ℣. 4.

1. Ioãnis 3. ℣. 1.

Secunda facies, & prærogatiua Israëlis fuit Respublica libera, & sanctissimis legibus constituta, qualis decebat homines rationis capaces, & vere ingenuos. Hanc enim repræsentat humana effigies, & habitus. De ea scriptum est: *Quæ enim est alia gens sic inclyta, vt habeat ceremonias, iustaque iudicia, & vniuersam legem, quam ego proponam hodie ante oculos vestros?* gentem inclytam fecerat Israëlem legislatio, qua politia eius nobilissima constituta fuerat, atque liberi iuris Respublica. Verum libertas illa corporum erat, non animorum: nam illa lex in Sina data, atque adeo *in Agar ancilla significata seruitutem generabat*, Apostolo testante, hoc est, affectum seruorum, timorem scilicet. Illa autem *Hierusalem libera, quæ est mater nostra*, Ecclesia Christi in Sara repræsentata Isaacum parit, nimirum filios generat liberos, quia constituta est in libertate per legem spiritus vitæ, quæ in Christo Iesu liberat a lege peccati, & mortis, immo ab ipsius legis diuinæ omine; quia *lex iusto nõ est posita*, quoad omen scilicet, neque enim legem implet propter metũ pœnæ, sed quia id gratũ esse nouit Deo: lege ergo ipsa superior est iustus. Vere liber est qui nil timet, nil amat, Deum solũmodo, quem amat, timet; immo neque Deũ timet vt seruus, & ideo liber est,

Secunda prærogatiua Israel libertas Reipubl. humana facie repræsẽtata.

Deuter. 4. ℣. 8.

Libertas Israel corporea, Ecclesia vere libera.

Galat. 4. ℣. 24. et 26

quia

quia *perfecta caritas*, quæ eſt lex libertatis, *foras mittit timorem*. Hæc eſt libertas, qua Chriſtus nos liberauit, non quam ſomniarunt Hæretici, Epicurei, *Velamen* facientes *malitiæ libertatem*, vt habet Petrus.

1. Petri. 2. ℣. 16.

Tertia præ rogatiua erat Leuiticũ ſacerdotium

Tertia facies vitulina ſcilicet erat ſacerdotium gentis a Deo inſtitutum, de quo extat illud Eccleſiaſtici. *Excelſum fecit Aaron fratrem eius* Moyſis, *ſtatuit ei teſtamentum* pactum *æternum*, *& dedit illi ſacerdotium gentis*, *& beatificauit illum in gloria*, *&c.* & inferius: *Fungi ſacerdotio*, *& habere laudem*, *& glorificare populum ſuum in nomine eius*, *&c.* id eſt, vt miniſtraret Deo, & ſacrificaret, atque Dei nomine populo eius benediceret. Huic ſucceſſit in Eccleſia Chriſti ſacerdotium ſpiritale. quod ſic commendat Diuus Petrus. *Vos autem genus electum*, *regale ſacerdotium*, *gens ſancta*, *populus acquiſitionis*, *&c.* non dixit regnum ſacerdotale, ne aliquid temporale cogitaremus, ſed ſacerdotium, quod ſpiritale miniſterium eſt: adiungit autem regale, ne Leuitico munere putaremus gaudere Chriſtianos: cum multo ſublimius ſacerdotium acceperint, ſcilicet offerre ſpirituales hoſtias Deo per Ieſum Chriſtum, vt paulo ſuperius dixerat Apoſtolus. Quales autem ſint hoſtiæ noſtræ Diuus Paulus declarauit. *Obſecro itaque vos fratres*, *vt exhibeatis corpora veſtra hoſtiam viuentem*, *ſanctam*, *Deo placentem*, *rationabile obſequium veſtrum*, &c. *exemplo*, inquit, *Chriſti*, *qui ſemetipſum obtulit holocauſtum Deo*. vos metipſos Patri offerte, vos ſacerdotes futuri eſtis, vos item victima. Sed nolo vos ipſos interimatis, nam viuentem hoſtiam deſiderat a vobis Deus, non vt olim iugulatorum pecudum carnes. At dices: Qui poteſt eſſe victima, & viuens? nam

Exod. 24. Eccle. 24. ℣. 7.

Leuitico ſucceſſit Chriſti ſacerdotium.

1. Pet. 2. ℣. 9.

Rom. 12. ℣. 1.

Victima, quæ cecidit dextra victrice, vocatur.

Ouidius.

ait Ouidius; rationis cultro iugulanda eſt, non ferro; *rationabile obſequium* Deo gratius, quam carnale: non poſtulat Deus carnes veſtras exſangues, ſed carnem cum ſanguine, id eſt, affectus veſtros carnales. *Mortificate membra veſtra*, *quæ ſunt ſuper terram*, &c. Hoc facto victima moritur, ſacerdos viuit: Aries immolatur, Iſaac vero ſupereſt. *In omni oblatione*, mea, ait Dominus, *offeres ſal*. Quid ita? ſal vita artificialis eſt carnium exſanguium: nam eas corrodendo, & exſiccando præſeruat a corruptione, ſignificatque aptiſſime vitam ſpiritus, quæ reſpectu vitæ animalis eſt aduentitia. Hanc deſiderat, & poſtulat Deus in omni ſacrificio, quaſi dicat: Nolo victimas mortuas, ſed viuentes non vita animali, quæ præcedere ſolet oblationem, ſed rationali, hoc eſt ſpirituali. Volo, inquam, vt idem ſit homo ſacerdos, & victima, & ipſe vi ſpiritus iugulet quidquid in ſe animamale eſt, vt viuat quod ſpirituale eſt. Quod Apoſtolus nobis elucidauit amplius dicens. *Ita & vos exiſtimate*, *vos mortuos quidem eſſe peccato*, *viuentes autem Deo*: *non ergo regnet peccatum in veſtro mortali corpore*, *ſed neque exhibeatis membra veſtra arma iniquitatis peccato*: *ſed exhibete vos Deo tanquam ex mortuis viuentes*, *& membra veſtra arma iuſtitiæ Deo*, *&c.*

Leuit. 2. ℣. 13.

Rom. 6. ℣. 11.

Imperium Iſraëliticum leone ſignificatum.

Quarta facies, leonina ſcilicet, eſt principatus Moyſis & Iudicum ſucceſſorum, qui Dei nomine populum iudicabant, regebant, & tuebantur. Vnde tantam fortitudinem, & vim accipiebat populus, vt leoni truculentiſſimo, atque rhinoceroti, beſtiæ inuictæ, illum comparauerit Balaam. *Deus eduxit illum de Aegypto*, *cuius fortitudo ſimilis eſt rhinocerotis*: *deuorabunt gentes hoſtes illius*, ſuos, *oſſaque eorum confringent*, *& perforabunt ſagittis*: *accubans dormiuit vt leo & quaſi leæna*, *quam ſuſcitare nullus audebit*, *&c.* Significant hæc in Eccleſia Chriſti regnum ſpiritale futurum, quod ſitum eſt in animo liberali, ſpontaneo, munifico, magnifico, inuicto, & vere regio: qui ſcilicet non ſe ſinit a malo vinci, *ſed vincit in bono malum*. qui ſcilicet bonum reddit pro malo, eſurientem inimicum cibat, ſitientem potat, atque ijs armis ſuperat verecundantem: hoc eſt enim carbones ignis congerere in caput eius, verecundæ, & ruboris flammis eius faciem operire. Qui dat, nihil inde ſperans; tribuit in hilaritate; Deo ſeruit ipſi non ſpe præmij, nedum timore ſupplicij, ſed quia hoc poſtulat ius, & fas. Hunc affectum poſtulabat Dauid: *Spiritu principali confirma me*, id eſt, munifico, ſpontaneo, regio. Tales vocantur in Euangelio pauperes ſpiritu, qui nil ex corde amant. De ijs Iacobus. *Nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo*, *diuites in fide*, *& hæredes regni*, *quod repromiſit Deus diligentibus ſe*? concordat cum Chriſto Iacobus: vterque promittit regnum cælorum pauperibus in temporalibus, ſed diuitibus fide: ij enim ſunt regio, & excelſo animo: nam regio animo nil pauperius, nil ditius, cum nil habeat in votis, nil deſideret; omnibus tamen abundet.

Num. 24. ℣. 8.

Regnum ſpiritale Eccleſiæ, in quo conſiſtat.

Rom. 12. ℣. 21.

Pſal. 50. ℣. 14.

Iacobi. 2. ℣. 5.

Sed hic obſeruandum eſt, vtriuſque legis regnum eſſe ſacerdotio annexum, & ab eo dependens: hoc eſt enim quod Dominus dixit: *Eritis mihi in regnum ſacerdotale*, vel regnum ſacerdotum: quaſi dicat: In hac Republica ego Dominus futurus ſum: meo nomine eam gubernabit ſacerdos: cuius erit munus, ea, quæ ad meum cultum pertinent, procurare, legem docere, & populum mihi reconciliare. Quoniam vero hoc munus ſpirituale eſt, aderit dux a me electus, vel iudex, aut conſul, qui bella tractet, cum opus erit, qui tamen a ſacerdotis pendebit nutu: aget cum conſilio ſuo ſæcularia negocia, dicet ius populo: cum tamen ſeſe grauiores obtulerint cauſæ, os ſacerdotis conſulet, & eius oraculum exſpectabit. Talis fuit ſtatus Reipublicæ Iſraëliticus a Deo inſtitutus, propterea que dicitur regnum ſacerdotale. Talis eſt & ſpiritualis ſtatus regum, quos euehit D. Petrus: *Vos autem genus electum*, *regale ſacerdotium*: nam regius ille animus a ſacerdotio pendet, & medio ſacrificio comparatur, & conſeruatur. Quemadmodum enim Chriſtus Dominus mediante morte obtinuit imperium orbis, hoc eſt, hominum obedientiam ſpontaneam (hoc enim erat regnum ſibi carum, quod expugnare volebat) ſic nos per carnis mortificationem obtinemus regium animum deſpiciendi omnia, atque adeo omnibus fruendi. *Erit opus iuſtitiæ pax*, *& cultus iuſtitiæ ſilentium*. Quare opus vocat cultum? quia opus ſacerdotale eſt, miniſteriumque religionis, & pietatis aduerſus Deum, iuſtitiæ gladio iugulare veterem Adamum cum actibus ſuis. Hunc actum ſacrificiale ſequitur pax, & ſilentium, concordia, & obedientia, quæ cum in republica ſunt, teſtantur regem eſſe non pænitendum.

Regnum & ſacerdotium tam Iſrael quam Eccleſiæ annexa ſunt.

Exod. 19. ℣. 7.

Sacerdos gubernat Eccleſiam: & de eius munere.

1. Pet. 2. ℣. 9.

Sicut morte Chriſtus obtinuit imperium mundi, ſic mortificatione fidelis, ſui Imperium obtinebit, hoc eſt ſacerdotio, regnum.

Iſa. 32. ℣. 17.

Effectus mortificationis.

Ob eandem rationem Chriſto Domino regi tribuit ſacra Scriptura munus docendi populum, quod eſt ſacerdotale. *Ego autem conſtitutus ſum rex ab eo ſuper Sion montem ſanctum eius*, *prædicans præceptum eius*. Et alibi ipſe Chriſtus dixit Pilato. *Tu dicis quia rex ſum ego*. *Ego in hoc na-*

Ob rationẽ prædictam Regi tribuitur docere, ſacerdoti præliari.

Pſal. 2. ℣. 6. Io. 18. ℣. 37.

tus sum, & in hoc veni in mundum, vt testimonium perhibeam veritati. Contra vero cum inducitur sacerdos gladio armatur, ait psaltes: *Tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedech. Dominus a dextris tuis, confregit in die ira sua reges, iudicabit in nationibus, &c.* Quid hoc rei est? quæ metamorphosis munerum? Rex ne docet legem? sacerdos præliatur? nimirum quia regnum hoc spirituale est, non temporale, sacerdotioque A annexum, & ab eo pendens: Sacerdotium contra non est meri nominis principatus, gladium habet, auctoritate pollet, ius omnino possidet; vnde in regiam dignitatem emanat auctoritas. Hoc iure potitur summus Ecclesiæ Pontifex Christi Vicarius, cuius potestas in Machabæis designata est, qui natura sacerdotes erant, atque eodem iure, cum opus fuit, ducum officio, & auctoritate fere regia sunt functi.

Psal. 109. v. 4.

Romani Pontificis potestas in Machabæis designata, qui natura sacerdotes erant, & Iudicum munere vtebantur.

EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT SECVNDVM.

ARGVMENTVM.

Superiore visione interius instructus, atque exterius confirmatus mittitur ad prophetandum populo contumaci.

I. *HAEC visio similitudinis gloriæ Domini. & vidi, & cecidi in faciem meam, & audiui vocem loquentis. Et dixit ad me: Fili hominis sta super pedes tuos, & loquar tecum.*

II. *Et ingressus est in me spiritus postquam locutus est mihi, & statuit me supra pedes meos: & audiui loquentem ad me,*

III. *Et dicentem: Fili hominis, mitto ego te ad filios Israel, ad Gentes apostatrices, quæ recesserunt a me: ipsi & patres eorum præuaricati sunt pactum meum vsque ad diem hanc.*

IV. *Et filij dura facie, & indomabili corde sunt, ad quos ego mitto te: & dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus:*

V. *Si forte vel ipsi audiant, & si forte quiescant, quoniam domus exasperans est: & scient quia propheta fuerit in medio eorum.*

A

VI. *Tu ergo fili hominis ne timeas eos, neque sermones eorum metuas: quoniam increduli: & subuersores sunt tecum, & cum scorpionibus habitas. verba eorum ne timeas, & vultus eorum ne formides quia domus exasperans est.*

VII. *Loquêris ergo verba mea ad eos, si forte audiant, & quiescant: quoniam irritatores sunt.*

VIII. *Tu autem fili hominis audi quæcunque loquor ad te: & noli esse exasperans sicut domus exasperatrix est: aperi os tuum, & comede quæcunque ego do tibi.*

B

IX. *Et vidi, & ecce manus missa ad me, in qua erat inuolutus liber: & expandit illum coram me, qui erat scriptus intus, & foris: & scriptæ erant in eo lamentiones, & carmen, & væ.*

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS SECVNDI.

I. Probat hac visione referri Deum sedentem in templo super Cherubim.

HAEC visio similitudinis gloriæ Domini. id est: Hæc visio, quam tot descripsi verbis, imago erat expressa gloriæ Domini. His verbis diuinus Vates explicauit prototypum, & primum exemplar huius imaginis, quam viderat, fuisse faciem Domini sedentis super Cherubim in Oraculo templi. Nam arca Testamenti cum suo propitiatorio hoc tam insigni appellabatur nomine, gloria Dei. Et iure optimo, quoniam gloria Hebraice כבוד, chabod, Græce δόξα, doxa, Latinis significat excellentiam, præstantiam, quidquid egregium est, vnde quis potest gloriari. Vnde vsurpatur pro Regis corona, hominis lingua, & ratione: qua cæteris præstat animantibus, B atque eadem analogia pro facie sanctuarij, præsentia Dei in terris contestata responsis, quæ dabat inter Cherubim, atque ignea nube, quæ obumbrabat sanctuarium. Nam hæc erat gloria, excellentia & præstantia Israëlis. *Non est alia natio tam grandis, quæ habeat Deos appropinquantes sibi, &c.* Et iterum: *Quæ est alia gens sic inclyta, quæ habeat cæremonias, & iudicia, & vniuersam legem, quam ego proponam hodie ante oculos vestros?* Sic sumitur in Psalmo. *Dilexi decorem domus tuæ, & locum habitationis gloriæ tuæ.* Et in libro Regum. *Translata est gloria Dei.* Et in Psalmo. *Et tradidit in captiuitatem virtutem eorum; & pulchritudinem eorum in manus inimici.* Hebraice, gloriam.

Deut. 4. ℣. 7. — Psal. 26. ℣. 8. — 1. Reg. 4. ℣. 21. — Psalm. 77. ℣. 61.

C *Et vidi, & cecidi in faciem meam.* hoc est: Videns hoc spectrum cecidi; vel, vt vidi, concidi consternatus animo præ magnitudine, & nouitate admirandæ visionis. Scholiastes: Terrifica visa Propheta viderat, vt ipse territus discederet, & Israëli nunciaret, quæ illi imperabat Deus, & maior ex rebus visis timor oriatur, eoquod propter Israelis sæuitiam erat affectus: itaque clauum clauo trudere nititur Deus. Tale quippiam Danieli accidit: *Vidi,* inquit, *visionem grandem hanc, & non remansit in me fortitudo.* Et iterum. *Domine in visione tua dissolutæ sunt compages meæ, & nihil in me remansit virium.* Atque Isaias eadem visione stupefactus clamauit: *Væ mihi quia tacui.* id est. Heu me perij, occidi: nam id significat tacere hoc loco, silentium videlicet deficien- D tium præ stupore, vt idem Isaias alibi. *conticuit Moab*; & Ieremias. *conticuit Ascalon.* Neque secus Balaamo euenit, de quo legimus: *Qui cadit, & sic aperiuntur oculi eius,* id est, qui defecit postquam aperti sunt oculi eius in visione, Theodoretus. Meritissime cadit: si enim Seraphim celebrantia velant ora, quid non sustinuisset & homo mortali corpore indutus, veram visionem contemplans? Quod vero addit, in faciem se corruisse, indicat gestum reuerentis, & adorantis, vt Ruth cap. 2. *quæ cadens super faciem suam, & adorans super terram, &c.* Et apud Matthæum. *Audientes discipuli ceciderunt in faciem suam.*

Reuerentiã Vatis & admirandam Diuinæ Maiestatis præsentiam indicant verba. — Scholiast. — Dan. 10. ℣. 7 — Isa. 6. ℣. 5. — Isa. 15. ℣. 1. — Ierem. 47. ℣. 5. — Nu. 24. ℣. 4. — Theodor. — Ruth 2. ℣. 10. — Matth. 17. ℣. 6.

E *Et audiui vocem loquentis.* cuiusdam, scilicet: ignorabat enim quis nam esset, qui loquebatur præ horrore attonitus. Sic legunt Septuaginta. & Chaldæus, loquentis: tametsi in codice Hebræo legi A etiam possit, vocem loquentem.

Et dixit ad me: Fili hominis. Hebraice. Fili Adam, אדם, Adam, quod nomen proprium est primi parentis tractum ab humo rubra, ex qua corpus eius compactum fuit, quasi dicat, rubeus: nam אדמה, adamah, dicitur humus rufa: deinde communicatum est omnibus eius filijs, factumque appellatiuum, & commune vniuersis cognomen. Vnde, fili hominis, perinde est ac si dicas, homo: vt patet in Psalmo. *Quid est homo, quod memor es eius? aut filius hominis quoniam visitas eum.* Importat autem nomen hoc fragilitatem, vilitatem, & despectum: Vnde Paulus. *Nonne homines estis? nonne secundum hominem ambulatis?* Et in Psalmo. *Constitue Domine legislatorem super eos, ut sciant gentes* B *quoniam homines sunt.* hoc est: Immitte illis apparitorem, & exactorem tuum, infirmitatem scilicet, calamitatem, aut infortunium aliquod, vt nouerint se mortales esse, lutea vasa, & fragilia. Sequitur in Psalmo סלה, selach, id est, sententia meditatione digna, qua admonemur, vt nobiscum commentemur, quid homo sit; bulla, scilicet, *vapor, nubis vestigium, nebula, vmbra,* somnium, vanitas, & nihil. Hoc autem nomine (vt videtur Hieronymo in illud Danielis octauo. *Intellige fili hominis,* atque Theodoreto) admonet Deus Ezechielem conditionis suæ vilissimæ, ne deinde ad propheticum munus assumptus insolescat. Rabbi Dauid Chimhi. Vocat eum בן אדם, ben Adam, filium hominis, ne superbiat, ac seipsum C Angelis comparet, eoquod viderit visionem grandem, quam superius narrauit: nisi malis, hominem, hoc loco ex vulgari vsu significare potius speciem humanam, quam fragilitatem, quo modo & Christus Dominus se vocat *filium hominis,* id est non (vt alij interpretantur) filium Virginis, sed hominem.

Quid significet vox, homo. — Psa. 8. ℣. 5. — 1. Cor. 3. ℣. 3. & 4. — Ps. 9. ℣. 21. — Sapien. 2. ℣. 5. — Hieronym. super. Dan. cap. 8. — Theod. hic.

Sta super pedes tuos, & loquar tecum. Hoc dicit ad depellendum timorem: quasi dicat (vt notat Polychronius) ne timeas, non enim ad vltionem venio, sed vt te eligam prophetam populi. Apollinaris. Stantis enim est diuinorum auditio, non resupini. Hieronymus. Nullum peccatorem stantem legimus, sed ad sanctos dicitur? *State ergo succincti lumbos.* ad peccatores D autem: *Non erit stabile vestigium pedis.* & in Psalmo. *Non stabunt impij in iudicio,* vt Hebraice legimus.

Polychr. — Apoll. — Hieronym. — Ephes. 6. ℣. 14. — Psal. 1. ℣. 6. — Videndum caput 28. Deut.

II.

Et ingressus est in me spiritus. hoc est, animus, vires, & fortitudo cordis, quæ timor ademerat, mihi reddita sunt: redijt ad me vigor excusso timore. Septuaginta efficacius efferunt. Venit in me spiritus, & assumpsit me, & eleuauit me, & statuit super pedes meos, &c. Theodoretus. Diuina quædam virtus cum tetigisset me veluti solutum metu collegit, & ita comparauit; vt consistens verba, quæ ferebantur, audire possem. Eodem modo interpretantur Hieronymus, & Gregorius, scilicet de Spiritu sancto: sed aptius videtur de virtute animali intelli- E gendum, seu de vigore cordis, qui recedere dicitur cum deficit, & redire aut ingredi cum adest, vt acceptione quinta videre est, & in Psalmo. *animam meam conuertit.*

Theodoretus. — Hieronym. — Gregor. homil. 9. — Psal. 22. ℣. 3.

III.

Præſens pro futuro tempore ſtabile decretum, & firmum propoſitum ſignificat.

Exod. 5. ℣. 10. Luca 19. ℣. 8.

Et audiui loquentem ad me & dicentem: Fili hominis mitto ego te ad filios Iſraël. Præſens tempus, ſeu participium præteriti temporis in ſacris literis ſignificat animæ propoſitum, ſeu ſtabile decretum. *Non do vobis paleas*, id eſt, decreui non amplius dare. *Ecce dimidium bonorum meorum do pauperibus, & ſi quid aliquem defraudaui, reddo quadruplum.* Hoc eſt, conſtitui deinceps dare: neque enim ante Chriſti hoſpitium vel liberalis erat in pauperes Zachæus, vel in fœneratores iuſtus; alioqui nec peccator appellaretur a Phariſæis, nec Chriſtus dixiſſet: *Hodie ſalus domui huic facta eſt.* Ergo (do) non ſignificat ſoleo dare, ſed conſtituo dare. Eiuſmodi vſurpatur verbum præſens a Chriſto domino. *Apud te facio paſcha.* atque Virgo ſanctiſſima. *Virum non cognoſco*, ex qua phraſi vehementer confirmatur Beatæ Mariæ non propoſitum modo, ſed decretum voto confirmatum de ſeruando virginitatis flore in perpetuum; non ſecus vſurpatur in præſenti, *mitto te*, quaſi mittere deſtinaui, & decreui.

Matth. 26. ℣. 18. Luca 1. ℣. 34.

Probat virginitatem ſanctiſſimæ Matris voto cõfirmatam.

Deus prius quam miniſterium det, dat gratiam ad illud.

Rom. 1. ℣. 5. 2. Cor. 3. ℣. 6. Ioan. 20. ℣. 21. Act. 9. ℣. 15. Iere. 1. ℣. 5.

Sed vide quam apte cadat fides publica, & munus propheticum, & quam ſuauiter diſponat omnia diuina prouidentia, communicans miniſtris Verbi *gratiam*, deinde *Apoſtolatum*. & iterum. *Qui idoneos nos fecit noui teſtamenti miniſtros.* Et apud Ioannem: *Sicut miſit me viuens Pater, & ego mitto vos: hæc cum dixiſſet inſufflauit: Accipite Spiritum ſanctum.* Et ad Ananiam ait Dominus: *Vade, quoniam vas electionis eſt mihi iſte.* id eſt, creaui illum inſigne organum, & inſtrumentum electum Euangelij mei. Id fatebatur Ieremias: *Antequam exires de vulua, ſanctificaui te*, id eſt, elegi, & conſecraui te, *& prophetam in gentibus dedi te*, & iterum. *Poſuit os meum quaſi gladium acutum.*

Comparat miniſtros verbi Architectis.

Exod. 31. ℣. 3.

Et quid mirum ad tantum munus electo communicatum diuinum ſpiritum? cum diuina prouidentia Beſeleel vocauerit ex nomine, vel elegerit, & repleuerit eum *Spiritu Dei, ſapientia, & intelligentia*, vt digne fabricaretur tabernaculum, cuius exemplar ipſe Dominus Moyſi oſtendebat. Nunquid difficilius eſt ex cedro formare columnas, quam lignum aridum carie exeſum renouare, atque ita roborare. vt templum Dei fulciat? an laborioſius ex hiacyntho, cocco, & auro contexere aulæa, vel opere Phrygionico acu pingere, & gemmis diſtinguere ſacra veſtimenta; quam Adami filios vetuſtis moribus exuere, & ita verbo Dei informare, vt dignæ fiant Chriſti veſtes, decus, atque gloria domus ſuæ? cum ergo ad ea opificia communicarit Dominus *ſapientiam, & intelligentiam* artificibus; multo maiore iure ad hoc diuinum munus prophetis ſpiritum vberem elargitur.

Iudæi ignominioſe vocantur Gentes.

Ad Gentes. Mittebatur Vates ad filios Iſraël concaptiuos ſuos, qui gentes vocanrur ignominioſe, quod non ſecus atque ceteræ gentes, Dei religione poſthabita, forent dediti Idolorum cultui. Rabbi Dauid Chimhi. Eo quod eſſent inter ſe religione diuiſi: nam quidam eorum colebant idola Ammonitarum, alij Mohabitarum, &c. Alioqui nomen gentis non competit Hebræis, vt Diuus Paulus docet. *Nos natura Iudæi, & non ex gentibus peccatores.* Et in Pſalmo Iudæi *populi* dicuntur, Ethnici vero *gentes*: *Quare fremuerunt gentes, & populi meditati ſunt inania.* Eadem figura apud Iſaiam dicuntur *populi Sodoma, & Gomorrha*, & apud Ezechielem *Amorrhæi.*

Gal. 2. ℣. 15. Pſal. 2. ℣. 1. Iſa. 1. ℣. 10. Ezech. 16 ℣. 3.

Apoſtatrices, quæ receſſerunt a me. vel, rebelles, quæ rebellarunt in me. Verbum idem eſt מרד, marad, deficere, deſciſcere, abalienari a legitimo domino, item, irritare, quoniam ſubditi irritati deficere ſolent a Domino. Septuaginta vertére: in amaritudinem conuertunt, hoc eſt, bilem amaram excitant, de qua phraſi latius capite octauo tractabimus.

Pactum & tranſgreſſio quæ, & vbi reperiantur in ſacris literis.

Exod. 24. ℣. 8. Pſal. 77. ℣. 57.

Ipſi & patres eorum præuaricati ſunt tranſgreſſi pactum meum vſque ad diem hanc. Hebraice: vſque ad ipſam hanc diem, emphaticῶs; quaſi nunquam intermiſerint Deum irritare, neque oppreſſi captiuitate reſipuerint aliquando. Pactum hoc extat in Exodo: tranſgreſſio in Pſalmo. *Auerterunt ſe, & non ſeruauerunt pactum; quemadmodum patres eorum, conuerſi ſunt in arcum prauum.* vel, retroacti ſunt vt arcus doloroſus, fallax, qui non petit ſcopum, quo minabatur, ſed inuerſus percutit ſagittantem, aut etiam alio tranſmittit telum. ſic gens Hebræa, relicto vero Dei cultu, & pacto; quod quaſi ſcopum promiſerat collimare; feſellit exſpectationem, ad Idola ſeſe conuertens. Et Iſaias ait: *Tranſgreſſorem ex vtero vocaui te.* atque Ieremias. *A ſæculo confregiſti iugum meum, rupiſti vincula mea, dixiſti, non ſeruiam*, quaſi iuuencus indomitus ſagittatus, qui recalcitrat, & iugum a ceruice excutit fractis vinculis.

Iſa. 48. ℣. 8. Iere. 2. ℣. 20.

IV.

De obſtinatione Hebræorum.

Polychr.

Hieronym. negat hunc verſum reperiri apud Septuaginta.

Filij dura facie, & indomabili corde ſunt. Contextum verſus declarat ſic Polychronius. Non quod neſciam malitiam eorum, quia impudentes ſunt ad reprehenſiones, &c. te ad illos mittere decreui. Hunc verſum negat Hieronymus reperiri apud Septuaginta: verum Theodoretus, & Polychronius illum interpretantur: nihilominus Bibliorum Septuaginta correctores eum expunxiſſe dicimus, nixi Hieronymi auctoritate. Filius, in ſacris literis latiſsime patet: non enim ſolum ſignificat natum, ſed hominem, virum, perſonam, immo rem qualemcunque, vt ſuis locis dicemus. Oratio illa *dura facie*, Hebraice ſonat, pertinaces faciebus, vel frontibus: illa vero, *indomabili corde*, valet, obfirmato, obdurato animo; quarum vis explicatur ex Iſaia. *Neruus ferreus ceruix tua, & frons tua ærea.* vbi detegitur metaphora ſumpta a iuuenco petulante, qui neſcit retrocedere vel in fronte ſtimulatus; ſignificat ergo eos eſſe rigidos, impœnitentes, & pertinaces in propoſito, qui nec promiſſis, nec minis, neque vero flagellis vel emolliri potuerunt, vel deterreri. Origenes. Hoc ſimile eſt illi prophetæ Ieremiæ: *Me ergo non timebitis? & a facie mea non dolebitis? Qui poſui arenam terminum mari, præceptum ſempiternum, quod non præteribit, &c. Populo autem huic factum eſt cor incredulum, & exaſperans, receſſerunt & abierunt.* Theodoretus, Polychronius, & Scholiaſtes: *Dura facie*, ſignificat impudentes; ſecundum illud: *Frons mulieris meretricis facta eſt tibi*: quia ſcilicet non erubeſcebant, neque illos pudebat ſcelerum, quorum conuincebantur. *Indomabili corde* appellat, ait Scholiaſtes, contra Deum impios, & ſuperbia totos inflatos. Theodoretus. Qui neque ſuppliciorum neceſſitate mutantur.

Iſa. 48. ℣. 4.

Origen. Ierem. 5. ℣. 22.

Theod. Polychr. Schol. Iere. 3. ℣. 3.

Dei benignitas in hoc maxime ſplẽdet, quod vocat induratos, neque ſubtrahit auxiliũ ab iis, quibus ſcit non profuturum.

Sed hîc obſerua Dei longanimitatem inauditam, & inexhauſtæ bonitatis pelagus. Accerſit eos, & patres eorum violati fœderis, poſthabitæ legis, peſſundatæ religionis, nouit certo parum profuturas exhortationes obduratis; & tamen non deſerit fœdifragos, non ſubtrahit auxilium obſtinatis; ſed matris inſtar pientiſſimæ pharmacum freneticis porrigit,

insanabili laborantes morbo ad pœnitentiam reuocat, & ad sanitatem inuitat; clamatque ad Ieremiam. *Noli subtrahere verbum, si forte audiant, & conuertantur vnusquisque à via sua mala, & pœniteat me mali, quod cogito facere eis.* Si vero vocem, filius, in primaria significatione accipies, vt certe potes inuitante contextu; est quod admireris, atque suspicias non solum Dei bonitatem, sed benignitatem, & suauitatem: nam contumaces seruos non dedignatur nomine filiorum honestare etiam lacessitus, & ad iram prouocatus: *Recordare fili*, inquit Abraham Dei vice, *quod recepisti bona in vita tua.* O viscera misericordiæ Dei nostri.

Ad quos ego mitto te, & dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus. Hebraice. Ego te mitto ad eos, & dices, &c. id est: nihilominus ego te legare volo ad eos prophetam, vtque præfatione vatibus vsitata exordiaris præcipio, scilicet, *Hæc dicit Dominus:* hoc est, verbum ex ore Domini loqui, hoc est, esse *quasi os Dei.* Contra pseudoprophetæ *assumunt linguas suas* dicentes, *somniaui, somniaui*: non leuat linguas eorum Deus, sed ipsi pro arbitratu suo; cum tamen prophetarum Deus assumat linguas, vt per os eorum loquatur. *Assumpta parabola* sua vaticinantur pseudoprophetæ: contra vero prophetæ dicunt, *Onus*, vel assumptio, aut exordium, *verbi Domini in manu Malachiæ, &c.*

Hæc dicit Dominus. Oratio suauis, & vere Euangelio digna, & vt aiebat ille alter, Euangelij Christi præludium, qui frequente sermone vsurpabat, *Ego autem dico vobis.* non reboant prophetæ in antris, vt Apollinis sacrificij; non strident dentibus, vt arreptitij Pythonis; sed disertis verbis Dei legationem propalant, *Hæc dicit Dominus.*

Si forte vel ipsi audiant, & si forte quiescant, quoniam domus exasperans est. Domus, familia, proles, vt in Psalmo. *Nisi Dominus ædificauerit domum.* & in Exodo: *Ædificauit eis domos*, id est, donauit sobolem numerosam. de qua phrasi latius alibi. Particula (forte) non est dubitantis de euentu, sed illum permittentis libero arbitrio, sicut Ieremiæ proxime allato loco, atque apud Matthæum. *Forte verebuntur filium meum.* Origenes. Hoc autem addit ne videretur illos, cum essent ante præsciti, non posse aliter agere: nam ex æquo in nobis est audire, & non audire ea libero arbitrio, ac si Deus nil præsciuisset. *Quiescere*, est cessare, desistere. Zacharias. *Si bonum est in oculis vestris, afferte mercedem meam: & si non, quiescite*, id est, desistite. Hispanice: *si assi quisierdes, sino dexaldo*: sic modo siue audiant, siue audire negligant, desistant; siue audiāt siue secus, quod magis credo futurum, quia *domus exasperans est*, irritatores, atque rebelles: sunt enim verba irascentis similia, faciant quod volent, siue pareant, siue secus. Chaldæus aliquanto aliter intellexit, & vertit: Si forte ipsi suscipiant disciplinam, & desinant peccare. Septuaginta: si forte audiant, aut timeant, in eundem sensum cum Chaldæo. Vocat autem quiescere, cessare à peccatis, & meliora inire consilia, de qua theoria dicemus infra. Admonemur autem hac sententia, quod obseruauit Hieronymus, non esse cessandum à sacris concionibus, etiamsi sana respuatur doctrina: sæpe etenim fit, vt audientes verbum moleste suscipiant fructuose, & aratro verbi proscissa terra vbertatem proferat frugum iustitiæ.

Et scient quia propheta fuerit in medio eorum. Certe si audire, & parere verbis tuis nolent, meam saltem prouidentiam non arguent in aliquo defuisse, quod debuisset facere. Rabbi Selomo: vt eorum peccatum sit inexcusabile, quod prophetam inter eos versantem non audierint. Scholiastes: Ea ipsis rebus intelligent, te non loqui ex propria auctoritate vel sensu, sed meis cedentem præceptis: atque me non derelinquere illos in captiuitate positos, sed vtilem procurationem illorum obire. Obserua auxiliorum superabundantiam obduratis quandoque præstari ad iustificationem diuini iudicij. *Vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris.* Theodoretus: Nostra enim iniquitas cum diuinis beneficijs collata, iure nos supplicijs subijcit, & ipse iustus iudex etiam ab ijs, qui puniuntur, vt victor accipit suffragium, vt is, qui nullum humanitatis genus reliquerit, neque vllam rationem, qua posset de hominibus bene mereri, intactam prætermiserit. Exemplum est Pharao, cuius contumaciam prænoscens Deus (*Noui enim ego*, inquit, *quod non dimittet vos Pharao nisi in manu valida*) diuina sua erga illum lenitate vti perseuerauit: nam, si supplicia intulisset Dominus, & iam inde eum prænouisset, qua ex re cognosci potuisset diuina iustitia ab ijs, qui præcognitionis haud cernerent euentum? idcirco finem expectat, & tunc infligit pœnas.

VI. *Tu ergo fili hominis ne timeas eos, neque sermones eorum metuas, quoniam increduli, & subuersores sunt tecum, & cum scorpionibus habitas.* Polychronius. Prædicit Vati illorum ingratitudinem, ne, si insperato incidisset in calamitatem, animum abijceret. Sic etiam Apostolis Dominus prædicit persecutiones, tribunalia, &c. duabus ex causis, vt simul præparentur ad futura mala; item vt euentu rerum obstupescant, prædictionis visa veritate. Illa particula, *quoniam*, potest esse causalis, & referri ad orationem subauditam hoc sensu: Bono animo te esse iubeo, oportet te esse virum in hoc munere gerendo: subaudi deinde (nam male te accipient tribules, proscindent conuitijs, intentabunt minas, &c.) sunt enim increduli, & subuersores. Vel respicit orationem proximam: Neque sermones eorum metuas; tametsi cum contumacibus verseris. Et in hoc sensu accepit Scholiastes Græcus. Non ad insolentiam illorum respiciens, fugias illorum consuetudinem peruersam, etsi videas illos furentes insanire, & contra te conspirantes, &c. Nam particula (quia) aliquando est aduersatiua, & non rationalis vt ibi. *Nequaquam, quia illius ero, quem elegit Dominus.* id est, sed potius illius ero, &c. quod Septuaginta sic efferunt: Quia insanient, & congregabuntur contra te in circuitu. Recentiores verrunt, vrticæ, & spinæ tecum sunt. Hebraice pro, incredulis, est סרבים, sarabim, cuius nec singulare, nec verbum extat in sacris literis. Verum Chaldæus paraphrastes frequenter illo vtitur, vt supra, *domus exasperans est*, ipse ait: quoniam populus harbam ipsi: & iterum atque iterum eodem capite: in præsenti etiam versu pro, sarabim nomine, posuit participium miserbin. Significat igitur verbum, sarab, Chaldæis, atque Hebræis, vt ex versione Hieronymi vulgata colligimus, idem quod eius cognatum Hebræum סרר, sarar, id est, renuere, declinare, rebellare, auertere se, peruersum esse. Oseas enim ait: *Sicut vacca lasciuiens declinauit Israel.* Hebraice: sicut vacca rebellis rebellauit: inde nomen participiale סורר, sorer, contumax, peruersus, inobediens, immorigerus, indisciplinabilis, qui non vult regi disciplina, sed pro arbitratu quoli-

Marginalia: Ierem. 26. ℣. 2. & 3. — Etiam contumaces seruos non dedignatur vocare filios, Dei benignitas. — Luca 16. ℣. 25. — Discrimen inter veros & falsos prophetas. Ierem. 15. ℣. 19. Ierem. 23. ℣. 31. Ierem. 23. ℣. 25. Malach. 1. ℣. 1. — Matth. 5. ℣. 22. Prophetæ Dei palam, alij autem in occulto, & quasi furtiue loquuntur. — V. Domus pro familia. Psal. 126. ℣. 1. Exod. 1. ℣. 21. Forte, nō est dubitātis, sed declarantis arbitrij libertatem. Ierem. 26. ℣. 2. & 3. Matth. 21. ℣. 37. Origenis sententia de præscientia Dei non cogente libertatem. Zachar. 11. ℣. 12. Irascentis Dei verba sunt: dimitto enim hominē in manu consilij sui. — Hieronym. — Iustificat Deus suam prouidentiā cum peccatoribus induratis. R. Selomo. Scholiast. — Psal. 50. ℣. 6. Theodor. — Exod. 3. ℣. 19. — Polychr. — Duplici ex causa Deus prophetis & apostolis prædixit futuras tribulationes, vt parati essent, & ut ex euentu prædictorum firmentur in fide. — 2. Reg. 16. ℣. 18. — De rebellione & obedientia quoad Deum. — Osea. 4. ℣. 16.

Deut. 21. ℣. 18. Ephes. 2. ℣. 2. & cap. 5. ℣. 6. Tit. 1. ℣. 16.

quolibet fertur, vt in Deuteronomio: *Si genuerit* A *homo filium contumacem*: hoc vitium a D. Paulo vocatur Græcè ἀπείθεια, apithia, id est, insuasibilitas: ea voce vtitur Paulus dicens: *ira Dei in filios diffidentia.* & iterum atque iterum repetit dicens; *cum sint incredibiles*, id est, inobedientes, intractabiles. Idem ex opposito verbo, & nomine colligi potest: quia, credere, quandoque parére significat ibi: *quia mandatis tuis credidi*: & ibi: *& non est creditus cum Deo spiritus eius*, id est, obaudiens, dicto morem gerens. Eandem vim habet vox Græca παροιστρήσουσιν, parœstresusin, insanieoto: ä testante Theodoreto, significat multa rabie, & insania efferari, translatione sumpta a bobus, quas œstrum pascentes impellit, & sæpe per præcipitia ferri cogit. Est autem œstrum muscæ genus quolibet stimulo vehe B mentius boues exagitans.

Psal. 118. ℣. 46. Psal. 77. ℣. 8.

Subuersores. Hebraice. סלונים, salonim, pro quo Hierouymus infra vertit, offendiculum. Septuaginta: palus terræ fixus non erit vltra domui Israël, offendiculum amaritudinis, vel, palus ruinæ, & amaritudinis occasio. de cuius significatione ibi agemus: interim ex Septuaginta interpretum versione, & ex Hieronymo (nam alibi non reperitur in sacris literis, vt ex locorum collatione significationem vocis indagare liceat) videtur significare, exemplar impietatis, vt interpretatus est Theodoretus, videlicet, homines corruptis moribus, qui alijs sunt scandalo, & suo exemplo prouocant ad impietatem, qui præclare vocantur subuersores, nam vt ædificare in sacris literis est, verbo, C vel exemplo proximum in fide, & pietate confirmare; sic subuertere est, doctrina malesana, vel moribus corruptis alios a recta viuendi ratione ad impietatem deturbare, exempla in sacris literis obuia:

Hier. infra. cap. 3. ℣. 20.

Theoria de malo & bono exemplo.

Paulus ait. *Caritas ædificat.* & iterum. *Proximo placeat ad ædificandum*: & tertio: *secundum potestatem, quam Dominus dedit mihi in ædificationem, & non in destructionem* & apud Isaiam hæc metaphora dilucidatur: *Frange esurienti panem tuum, & egenos, vagosque induc in domum tuam*, &c. *& ædificabuntur in te*, per te; *deserta sæculorum, fundamenta generationis, & generationis suscitabis*, id est, restitues ædificia collapsa à sæculis antiquis, quorum substructiones vix reliquæ fuerant, *& vocaberis ædificator sepium, auertens semitas in quietem*, id est, redemptor D rupturæ, dissipator semitarum, quibus subibant bestiæ, atque auctor pacis, & quietis: ijs opposita omnia facit euersor: de quo Paulus: *Non desinis subuertere vias Domini rectas*, &c. *Et: Noli contendere verbis: ad nihil enim vtile est, nisi ad subuersionem audientium*. & illud: *Subuerterunt cor filiorum Israël*.

1. Cor. 8. ℣. 1. et 1. Cor. 10. ℣. 5. & cap. 13. ℣. 10. Isa. 58. ℣. 7. & 12.

Actor. 13. ℣. 10. et 2. Timo. 2. ℣. 14. Num. 32. ℣. 9.

Et cum scorpionibus habitas. עקרב, ghaqrab, scorpio, significat animalculum venenatum habens aculeum in cauda aduncum, & fistulatum, quo arcuato vulnere ferit, & rupta fistula venenum diffundit. Eius mentio est in Deuteronomio: *in solitudine, in qua erat serpens flatu adurens, & scorpio*. at vero in libro Regum transfertur ad significandum genus flagelli aculeati referentis vngues scorpionum. *Ego vos cædam scorpionibus*. Hoc autem loco Pagninus vertit tribulos; alij spinæ acerrimæ genus interpretantur, quæ recuruos habeat aculeos, videlicet sicut superiores voces de spinis, & sentibus fuerant interpretati. Verum Hieronymus disertis verbis de animalculo accepit, & merito, quando ea nominis primaria est impositio, & textui optime quadrat: nam pseudoprophetas, quos iam appellauerat contumaces, & aliorum pestem, bene est, vt scorpionibus comparet, qui ore

Pseudoprophetæ scorpionibus similes ore blando vtitur, cauda ferit.

Deut. 8. ℣. 15. 3. Reg. 12. ℣. 11.

blandiuntur, & cauda feriunt: ore gestant: *Hæc dicit Dominus*; vt alliciant, & male cautos lethaliter vulnerant instillantes impietatis venenum: *Molliti sunt sermones eius super oleum, & ipsi sunt iacula.* Si autem lubet per scorpionem spinam accipere, poteris libere vtraque consentiente voce, Hebraica, & Latina, neque sine elegantia translationis factæ a senticeto ad homines sanguinarios, pestilentes: etenim hi quasi in vno vepriceto coeuntes inuidiæ aculeis armati horrorem incutiebant, minas intentabant prophetis Dei; qui calciati pedes euangelio pacis, & nuncio fausto Verbi Dei animati spinas, & tribulos conculcabant: quamuis non impune: omnes enim vates munere isto defungebantur excarnificati, exulcerati, & lacerati, teste Apostolo, *secti sunt, tentati sunt, in occisione gladij mortui sunt*. Porro istorum felix erat exitus; rebellium autem infelicissimus; de quibus Nahum propheta: *quia sicut spina se inuicem complectuntur; sic conuiuium eorum pariter potantium consumetur quasi stipula ariditate plena*. atque alibi: *Præuaricatores autem quasi spina euellentur vniuersi: quæ nõ tolluntur manibus, & si quis tangere voluerit eas armabitur ferro, & ligno lanceato, igneque succensa comburentur*. Nihil est ergo quod nobis timeamus ab eis, sed est cur caueamus, ne illis implicati communem experiamur vltionem. Aduersus eiusmodi ergo scorpionum vngulas, vel aculeos Deus Vatem confirmat dicens:

Psal. 54. ℣. 22.

Pseudo prophetæ aduersus prophetas minarum vepres spargunt: hi vero pedibus in præparationem euãgelij calciati omnia conculcant.

Hebr. 11. ℣. 37.

Nahum. 1. ℣. 10. 2. Reg. 23. ℣. 6.

Verba eorum ne timeas, & vultus eorum ne formides, quia domus exasperans est. Polychronius: Ne propter verborum contumelias fugias, neque illos cum furore, & impetu ad cædem venientes reformides: cogita quod etiam contra me tales fuerunt non in breui tempore, sed diutissime: & cum videas te esse meum in hac re socium, hęc vna te consolatio sustenter, &c. En quales erant scorpionum vngulæ, vel tribulorum aculei; verba iniuriosa, & vultus minaces, vel torui. nam id significare solet vultus cum absolute ponitur, vt ibi. *Vultus autem Domini super facientes mala.* & iterum: *in tempore vultus tui*. quibus locis, vultus, ponitur metonymice pro ira, & indignatione, quæ in vultu ostenditur: hic pro indignatione, dedignatione, vel tædio eodem tropo. Ab ijs vultibus concionatores D non minus sibi timent, quam a conuitijs, quia vultus indignabundus minatur interitum; dedignabundus autem contemptum significat; vtrunque ministris Dei molestissimum: propterea exhortatur Deus Vatem, vt verba despiciat, & vultus non vereatur. Simili fere oratione roborat Deus Ieremiam: *Ne formides à facie eorum: neque enim timere te faciam vultum eorum: ego quippe dedi te hodie in ciuitatem munitam, & in columnam ferream, & in murum æreum*. sed illa ætiologia, causæ, inquam, redditio, quare nil sit formidandum Vati, quæstionem habet: *ne formides*, inquit, *quia domus exasperans est*. videbatur enim potius oppositum inferendum, videlicet: time tibi ab eis, quia *domus exasperans est*. hoc est, non solum per se ipsi sunt scelera- E ti, sed filij pessimorum: quod de illis prodidit Isaias: *Væ genti peccatrici, populo graui*, obdurato, *iniquitate, semini nequam*, vel impiorum: atque hi quidem non dispersi sed coniurati aduersus Dominum: etenim hæc omnia amplectitur oratio illa, *domus exasperans est*. quomodo igitur non est formidandus populus rebellis, sanguinarius, quorum patres occiderunt prophetas, & lapidauerunt eos, & quorum filij impleuerunt mensuram impietatis parentum? Respondet quæstioni Heros ille, Leuitici

Polychr.

Psal. 33. ℣. 17. Psal. 20. ℣. 10.

Vultus absolute significat, minacem & toruum vultum.

Iere. 1. ℣. 17.

Isa. 1. ℣. 4.

generis

generis gloria, Mathathias confortans filios suos A oratione Pontifice digna: *A verbis viri peccatoris ne timueritis, quia gloria eius, stercus & vermis est; hodie extollitur, & cras non inuenitur, quia conuersus est in terram suam, & cogitatio eius perijt*, &c. Theodoretus. Idonea causa est, vt eos contemnamus, qui insidiari tentant; legis enim violatores etiam a diuina ope vacui sunt, non sunt ergo metuendi. Quorsum timeas formicarum, aut muscarum agmen? at homo a Deo destitutus debilior est formica: & quamuis agglomerentur & vinciantur, formicæ sunt homines istiusmodi, aut certe vespæ: *Ne paueas*, inquit Sapiens, *repentino terrore, & irruentes tibi potentias impiorum: Dominus enim erit in latere tuo, & custodiet pedem tuum ne capiaris, &c.*

1. Macab. 2. ℣. 62.

Homo absque Deo tam vilis est vt nulla ratione sit timendus.

Prouer. 3. ℣. 25.

VII

Loqueris ergo verba mea ad eos, si forte audiant, & B *quiescant: quoniam irritatores sunt*. Ne verbum subtrahas, quantumuis eorum iniurijs, vel tædio prouocatus, siue audiant, siue respuant, quod de eorum duritia, & peruicacia potius timendum est. Hæc repetitio videtur facta cum stomacho, & tædio; siue audierint, siue audire detrectent. Cui proxima est derelictio, & verbi diuini caritas. Vnde post hæc tempora, in quibus prophetabant Ieremias, Daniel, & Ezechiel, tres tantum surrexere Vates, Zacharias, Aggæus, & Malachias; quibus munere defunctis, nunquam amplius est auditum in Israël; *Hæc dicit Dominus*. Septuaginta: si forte audiant, aut timeant. Theodoretus: Par est enim illos suppliciorum comminatione expauescere, & minatum euentum vereri, quando mitiori- C bus verbis cedere recusant.

Non audire verbum Dei, proximum est subtractioni eiusdem & derelictioni.

Qui fuerint vltimi prophetæ in Israël.

Theodor.

VIII

Tu autem fili hominis audi quæcunque ego loquor ad te, & noli esse exasperans sicut domus, ista, *exasperatrix est*. Tu saltem meis præceptis esto obsequens, ne sicut alter Ionas detrectes obire functionem; ne auitam & fraternam imiteris duritiem; ne me irrites, vt ista fecit domus: quandoquidem ex eorum grege electus es maiore lumine illustratus, & ad sublimius ministerium euectus. Prouocantur Ecclesiastici homines honestati a Deo abundantioribus beneficijs, vt illius partes tueantur, etiamsi sæculares desipientes mundi sectentur pompam: *Si fornicaris tu Israël, non delinquat saltem Iuda*. partes Adoniæ ambientis regnum secuti sunt Ioab princeps militiæ, & quod deterius est, Abiatar Ponti- D fex. Veruntamen Sadoc sacerdos, & Nathan propheta non erant cum Adonia. Hinc fit, prophetam, sacerdotem, & ministrum Verbi esse populo excellentiorem, & de quo sibi merito Deus promittat futurum sibi obsequentem, etiamsi ceteri iugum eius subire detrectent: Alioqui quomodo valebit popularium corrigere insolentiam, si nihilo sit illis melior? *Væ mihi*, clamabat Isaias, *quia vir pollutus labijs ego sum, & in medio populi polluta labia habentis ego habito*. id est: Miserum me qui nihilo sum ciuibus sanctior, cum ipsi sint mere profani. *Segregatum* se vocat Apostolus, quod scilicet minister Dei eo præstare debet vulgaribus, quo gregem vniuersum pastor excellit.

Prouocantur ministri verbi Dei ad maiorẽ perfectionem, vtpote maioribus cumulati muneribus.

Osea. 4. ℣. 15.

3. Reg. 1. ℣. 8.

Hinc colliges futurum sacerdotem excellentiorem, cui fidere possit Deus verbum suum, relinquis audire detrectantibus.

Isai. 6. ℣. 5.

Gal. 1. ℣. 15.

Aperi os tuum, & comede quæcunque ego do tibi. E Explicatur hic versus initio capitis tertij. Rabbi Dauid Chimhi: metaphorice dictum, id est, audi verba prophetica, manda memoriæ, ac retine. Rabbi Selomo: metaphora est, quasi diceret: inclina aurem tuam; percipe, & delectabit te, non secus ac si quid suauissimum comederes. Polychronius. Videbatur retardari, fortasse audiẽs illos esse impudentes, ideo dicitur illi, *Aperi os tuum*: non enim solum verbis vult illum confirmare, sed etiam rebus: quasi dicat, non a te ipso es locuturus, sed mea gratia dignatus, & animosior effectus mea intelligentia. Origenes: Aperi vasa animæ tuæ ad excipienda eloquia mea, tale est & illud psalmi. *Os meum aperui, & attraxi spiritum*, &c. Alius Scholiastes. Accipe quæ a me dicuntur, id est: eorum veritas maximam tibi præbebit fiduciam: quare omni timore deposito cum libertate loquere.

Non a se loquuntur prophetæ, sed accepto & gustato verbo Dei.

R. Dauid.

R. Selomo.

Polych.

Origen.

Scholiastes alius.

IX

Vidi, & ecce manus missa ad me, in qua erat inuolutus liber. Septuaginta: caput libri. Hebraice habetur, volumen libri: nam Antiqui in corticibus arborum contortis, vt sunt, scribere cæperunt, deinde in membranis, hædinisve chartis, quas pergamenas vocant, credentes Pergami Vrbe Troadis primum inuentas ab Atbalo Rege, qui cum Eumene sibi successore celebrem illam bibliothecam exemplaribus vndique conquisitis hædinis chartis construxisse dicitur. Verum chartæ hædinæ antiquiores sunt Troade & Pergamo: nam illis vsus est Moyses, quare & volumina vocauit, quod membranæ proprium est in spiras sponte conuolui. mos autem erat, vt seruarentur illæsæ, eas conuoluere circa virgam cedrinam, vel alterius pretiosæ materiæ, cui extremum membranæ colligatum erat. Meminit Ouid. eius consuetudinis:

Significatio, forma, & vsus librorum.

Ouid.

Nec titulus minio, nec cedro charta notetur,
Candida nec nigra cornua fronte geras.

Eum autem morem conuoluendi librum existimo obseruatum in instrumentis magni momenti: C alioqui literas familiares Lacedæmoniorum ad Iudæos quadrangula forma complicatas testatur Iosephus: Portitor literarum Dimo tales epistolas vobis defert quadrangulo scriptas, figmentum habentes aquilam, &c. Vnde cognoscimus, alios atque alios complicandarum chartarum modos apud hos, vel illos extitisse. Meminit voluminis D. Lucas dicens: *vt reuoluit librum*. est eadem phrasis etiam in psalmo. *In capite libri scriptum est de me*. ita enim verterunt Septuaginta. Hebraice etiam legimus: in volumine libri, hoc est, in Pentateuco, seu quinque libris Loegis, qui antonomaticῶς appellantur, volumen, a Dauide, quod exarati essent oblonga, & continenti charta, ex multis membranis consuta, quæ duabus columellis hinc D inde astantibus alligata conuoluebatur, & reuoluebatur. quem ritum hodie obseruant Iudæi in Synagogis, legis volumen eo, quo diximus, apparatu custodientes: & ceteri quidem libri sacri, vt psalmi, vel prophetæ membranis scripti erant: quæ conuolutæ claudebantur, reuolutæ explicabantur, vt vidimus ex Luca. Verum lex siue explicanda esset, siue complicanda semper voluebatur in spiras circa vnum, vel alterum cylindrum. Sunt qui velint volumine isto sacram scripturam intelligi: sed constat eos allegorice locum istum tractasse, cum hæc scripserunt, non historice: etenim ex sequenti capite certum est, quid sibi velit voluminis nomine Propheta in præsenti: *Omnes, inquit, sermones meos, quos ego loquor ad te, assume in corde tuo*. vbi E Hieronymus. Iste est cibus voluminis, &c. Scholiastes ostendit, non a se prophetam loqui, sed dignatum Dei gratia. Alius, caput libri vocat volumen, in quo veteres sua obseruabant scripta, vt nunc Iudæi. Origenes. Diuina eloquia sunt breuissima, si comparentur cum diuina sapientia, ideo dicitur caput libri. Polychr. Humana natura non poterat vorare tantum librum, ideo porrigitur illi caput, atque id non nisi manu Dei. *Cum aspicerem, ecce extensa manus contra me apparuit*. Aduersum

Ioseph. lib. 12. Antiqui. cap. 5.

Luca. 4. ℣. 17.

Ps. 39. ℣. 8.

Pẽtateucus antonomatice vocatur liber seu volumen.

Cap 3. ℣. 10.

Hierony.

Scholiastes.

Alius Scholiast.

Origenes.

Polych.

sum omen videretur manus protensa, qua exeruntur vires, & exercentur supplicia, nisi alius esset gestus sursum tendentis manum ad percutiendum, alius deorsum demittentis ad porrigendum quidpiam, qualem se Vati exhibuit Deus in præsenti.

Et expandit illum coram me. id est, me vidente reuoluit. Polychronius. Significat necessitatem sibi impositam esse prædicandi verbum. Origenes. Significat intelligentiam se accepisse, vt per illam explicationem voluminis assequeretur singula in illo conscripta: & manducans volumen, & explicationem eius, omnia spirituali suo ventre complecteretur scripta non modo ante, sed etiam retro.

Polychr. *Orig.*

Qui erat scriptus intus, & foris. In facie, & in tergo. Solent enim Hebræi peregrina nobis phrasi, sed illis familiari, quæ interiora sunt anteriora vocare, & quæ exteriora, posteriora dicere, vt ibi: *& alteram porticum in facie maioris porticus.* id est, intra: & ab Ezechiele oraculum dicitur esse ante faciem templi, hoc est, intra templum: quæ dicendi ratio a voluminis dispositione tracta est: quod dum complicatur in orbem, anterior facies intus manet; tergus exterius relinquitur. Significat itaque chartam vndequaque exaratam. Cuius rei gratia obseruandum est apud Veteres diuersa genera extitisse chartarum. Nam quædam erant syngrapha, quædam opistographa scripta. Syngrapha vno tantum, opistographa vtroque exarabantur latere. Vnde Vlpianus de bonorum possessione secundum tabulas (vbi ait, chartæ appellationem etiam ad nouam chartam referri, & ad deleritiam) Proinde si opistographo quispiam testatus sit posse hinc peti bonorum possessionem, &c. intellige si testatus est non in facie chartæ, sed a tergo. Plinius etiam iunior ait: electorum commentarios centum sexaginta mihi relinquit opistographos, hoc est, etiam a tergo scriptos. erat itaque volumen Ezechieli ostensum opistographon, id est, in facie, & in tergo scriptum. Origenes. Existimo per ea, quæ erant ante scripta, significari potissima dogmata, & quæ ad sanctos pertinent, & ad promissa, & in summa ad beatos, & ad eorum vitam: per posteriora vero, quæ spectant ad illos, qui pereunt. Item rationem punitionis, vel ea, quæ in rebus creatis consequuntur ad primaria illa: anteriora per canticum, posteriora per lamentum, & væ: carmen pro sanctis, lamentum peccatoribus non desperatis, væ puniendis.

Ante & retro apud Hebræos idem significat quod intra & extra. 3. Reg. 7. ℣. 6. Ezech. 41. ℣. 4. *Vlpianus.* *Plinius iunior.* *Origen.*

Et scripta erant in eo lamentationes, & carmen, & væ. Theodoretus: Merito supra dixit: *si forte audiant*, aut timeant, terroris enim plena, quæ Prophetæ mandantur, *lamentatio, carmen, & væ*, in toto capite scripta intus, & foris: caput autem vocat volumen priscorum more. Hebraice. קינים והגה והי, quinim vchegeh vehi, vertere liceret, lamentum, gemitum, & planctum: nam vox prima significat orationem querulam, & lugubrem sermonem, quo testamur animi dolorem, quale est illud Ieremiæ deplorantis immaturam Iosiæ mortem: atque Dauidis dolentis filij Absalonis miserum interitum. Altera vero est deducta a verbo הגה, hagah, quod affectum, & motum quemcunque animi vehementem corporis gestu declaratum significat; vt meditationem intentam oculis fixis testatam psalmo: *Meditabitur die ac nocte.* significat etiam rebellionem ciuium in tumultu, vt in psalmo: *Et populi meditati sunt inania?* vel, quid populi frustra moliuntur? præterea significat etiam fremitum feræ præ fame. vt apud Isaiam: *Si rugiat leo, & catulus leonis super prædam.* significat item, loqui verbum ex corde, & cum affectu, vt in psalmo. *Os iusti meditabitur sapientiam*, id est, meditabundus erumpet in verbum cordatum: dein significat vlulare præ tristitia, vt apud Isaiam: *Vlulabit Moab.* deniq; gemitu testari dolorem, & animi sensum significat apud eundem Isaiam. *Meditabor*, gemam, *vt columba.* inde est מהגים, mahghim, stridentes, *qui strident in incantationibus suis*, qui mussitantes oracula Pythonica proferunt. Ab eodem ergo fonte est הגה, hegeh, id est, gemitus, suspirium ab imo pectore tractum, doloris intensi & acerbi inditium. Septuaginta pro hac voce vertêre, melos. Hieronymus, carmen: non quidem intelligentes lætam, & iucundam cantilenam, quæ minime conueniens esset ijs funeribus, tristique tragœdiæ: *Musica* enim *in luctu importuna*, intempestiua, *narratio est*, teste Salomone sed vel orationem modulatam, lugubrem tamẽ, qua solebant cantores, & cantatrices prosequi defunctum; cuius mentio est in libro Paralipomenon, & apud Lucam: vel, quod magis credo, quodque significationi vocis Latinæ, carmen, nihilominus conueniens est, vsurpatur hoc loco pro formula quadam conceptis verbis ad sollemnitatem funeralem composita, qua vti solebant, qui lamentabantur depositum, quæ Hebraice meditatio, mœror, gemitus dicitur, quod esset iam ante præmeditata: vel quoniam nunquam sine sensu mœroris proferri solebat, vel poterat. Postrema vocula הי, vehi, væ, interiectio est lamentantis, & videtur index esse planctus, hoc est, non tantum vocem & gemitum inuoluere, sed etiam addere tunsionem pectoris cum querimonia: eius mentio est apud Ieremiam. *Non plangent eum: væ frater, & væ soror: non concrepabunt ei; væ Domine, & væ inclyte.* Vbi verba, plangere, & concrepare, a Hieronymo posita satis significant illa vocula, non solum inuolui affectum eiulantis cum querimonia, sed etiam funeralem cærimoniam tundendi pectora. Ergo tria isthæc nomina coniuncta sunt non simplici enumeratione, sed exaggeratione per incrementum; quibus significatur vaticinio isto contineri suprema infortunia non querulis modo vocibus, sed gemitibus, & planctu prosequenda. Constat enim ex dictis librum Prophetæ ostensum, ipsum esse vaticinium illi reuelatum, cuius maxima pars in denuntiandis calamitatibus Iudæorum insumitur: & quemadmodum huius gentis mala in dies incrementum accipiebant vsque ad supremum excidium; sic funeralis pompæ, qua illam prosequitur, cæremoniæ, & gestus maiorem per gradus significant mœrorem, acerbiorem luctum, & vehementiorem planctum. Talia continebat liber ille alter Ioanni ostensus signatus sigillis septem: quæ vbi reuulsa sunt, multæ & miserandæ emerserunt calamitates, atque eo acerbiores, quo serius immittebantur. Nam primo sigillo aperto equus albus visus est cum equite victore: secundo vero visitur equus rufus, & sessor gladium distringens: tertio aperto apparet equus niger, quo vehebatur iustitia: quarto videtur equus pallidus, qui mortem gestabat, ducebatque sequentem infernum: quinto conspiciuntur animæ interfectorum: sexto motus cælorum, & terræ ob Dei indignationem: septimo plagæ innumeræ effusæ super terram. In quibus refulget primo Dei potentia in corona, arcu, & equo significata, quam comitabatur benignitas, & candor pectoris, quam color albus equi indicabat. in secundo nitet indignatio diuina, quam portendit color equi sanguineus, & districtus gladius. in tertio splendet iustitia vindex scelerum nigricanti equo repræsenta-

Theodor. Lamentatio quid significet. 2. Paral. 35. ℣. 25. 2. Reg. 2. ℣. 17. De multiplici significatione vocis, carmen, ex Hebraica voce. Psal. 1. ℣. 2. Psal. 2. ℣. 1. Isa. 31. ℣. 4. Psal. 36. ℣. 30. Isai. 16. ℣. 7. Isa. 38 ℣. 14. Isa. 8. ℣. 19. Eccl. 22. ℣. 6. 2. Paral. 35. ℣. 25. Lucæ 5. ℣. 32. Quid significet Væ. Iere. 22. ℣. 18. Concordatur hic locus cum alio Apocal. cap. 5.

ta, quod supplicia tenebris offundant pectora noxiorum. in quarto mors, quæ pallentes reddit vultus, & eius assecla infernus, vel sepulchrum, aut orcus. quinto vindicta sanguinis innoxii, quæ multo horribilior est morte prima, minaturque secundam, corporis scilicet & animæ cruciatus æternos. sexto mundi ordinem perturbatum, quo non vnius, aut alterius significatur interitus, sed vniuersi totius consumatio. denique malorum colluuies omnium, & catachlysmus non immissus, sed potius effusus super terram consequitur, quo nihil potest excogitari deterius.

Interpreta-tio Aquilæ.

Atque hæc secundum literam vulgatæ editionis, & Hebraicum codicem: inter Græcos autem Aquila sic vertit præsentem locum: scriptum erat in eo: κτίσις καὶ ἀντίβλεψις, καὶ ἔσται, ctisis cæ antiblesis estæ cæ, id est, creatio, aut fabricatio, & exemplar, vel collatio, & erit. Et quidem Aquila videtur vocem primam deriuasse a verbo קנה, qanah, quod est condere, creare, fabricare, & possidere; alteram accepisse secundum primam, & germanam verbi significationem, quæ est intentum esse in rem aliquam toto animo, affectu, & viribus totis, quod faciunt pictores, & architecti, qui vel commentantur secum quidquam, vel exprimunt ex archetypo in antigraphum: quare apte verti potest eum Aquila, exemplar. tertia etiam vocula, quam vulgatus deriuauit a נהה, nahah, lamentari, plangere. potest etiam aptissime deduci a היה, haiah, quod est sum, es, fui, eritque formæ nominis חיי, chaij, viuens, viuum, significabitque infallibilem veritatem, constantiam in verbis, & promissis, quo videtur vsus Paulus: *Non fuit in illo, est, & non; sed, est, in illo fuit*, id est, certissima veritas.

2.Cor.1. ℣. 19.

Tribus his verbis continetur totius vaticinij summa: ea sunt, fabrica, exemplar, & erit.

Potest itaque sensus huiusmodi esse præsentis versus. Et erant in eo libro scripta tria hæc, fabrica, exemplar, & erit: quæ tres voces symbola erant, & quasi hieroglyphica totius historiæ populi Israëlitici, atque adeo totius vaticinij summa: qualia verba illa in pariete scripta coram Baltassare: *Mane, Thecel, Phares*, numerus, pondus, diuisio, id est, ratio petita de regno, examinatum, translatum. Simile quid continere videntur hæc tria nomina: fabrica enim significat vrbem & Templum, atque adeo politiam & religionem, regnum & sacerdotium a Deo condita: exemplar, hæc omnia non de nouo inuenta, sed ad instar veterum restituta; translatam scilicet politiam omnem a Iudæis ad Gentes: erit, irreuocabilem sententiam, & æternitatem regni, & sacerdotij in Christiano populo: nihil enim aliud continet Ezechielis vaticinium, nisi comminationes de euersione vrbis, & Templi: promissiones de eorundem restitutione; atque vtrasque verbo Dei interueniente ratas & irreuocabiles fore.

Dan. 5. ℣. 25.

Prophetiæ Ezechielis summa.

Vbi aduertendum est, translationes Reipublicæ appellasse exemplar, vt significaret Dominus non nouam Ecclesiam condi, aut nouum regnum institui, nouumve sacerdotium creari; sed in eandem Ecclesiam, idem regnum, & eandem religionem introduci gentes expulsis Iudæis. Etenim vnica fuit semper sponsa Christi, vnicum eius regnum, vnicum sacerdotium, cuius tamen ordo mutatus est ex Leuitico in Melchisedechicum: & regni facies conuersa ex temporali in spirituale; atque Ecclesiæ trunco manente rami oleaginei amputati sunt, & inserti oleastrini.

Non alia Ecclesia, nouum regnum, aut sacerdotium creantur a Christo; sed in antiqua introducuntur Gentes expulsis Iudæis.

Chaldæus sic vertit, vel potius interpretatur versus hosce. Et scriptum erat in facie, & retro quod fuit ab initio, & quod futurum est in fine: scriptum erat in eo, quod si transgressi fuerint domus Israël legem, dominarentur eis populi, & si facerent legem, deficeret ab eis lamentatio, & gemitus & mœror.

Chaldæus.

Rabbi autem Selomo: hoc modo intellexit versum. Lamentationes, sunt tormenta, & dolores iustorum, quos sustinent in præsenti sæculo. carmen, est præmium, & merces iustorum in futuro sæculo, qua delectabuntur, & cantabunt. væ, sunt tormenta nequam ac sceleratorum hominum in futuro sæculo.

R. Selomo.

EZECHIELIS PROPHETAE
CAPVT TERTIVM.

ARGVMENTVM.

Vorato libro mittitur ad filios Israel: vbi iterum, monstrata visione Gloriæ Domini, exstimulatur ad officium.

I. *ET Dixit ad me: Fili hominis quodcunque inueneris comede: comede volumen istud, & vadens loquere ad filios Israel.*

A

II. *Et aperui os meum, & cibauit me volumine illo:*

III. *Et dixit ad me: Fili hominis venter tuus comedet, & viscera tua complebuntur volumine isto, quod ego do tibi. Et comedi illud: & factum est in ore meo sicut mel dulce.*

IV. *Et dixit ad me: Fili hominis vade ad domum Israel, & loqueris verba mea ad eos.*

B

V. *Non enim ad populum profundi sermonis, & ignotæ linguæ tu mitteris ad domum Israel:*

VI. *Neque ad populos multos profundi sermonis, & ignotæ linguæ, quorum non possis audire sermones: & si ad illos mittereris, ipsi audirent te.*

VII. *Domus autem Israel nolunt audire te: quia nolunt audire me. omnis quippe domus Israel attrita fronte est, & duro corde.*

VIII. *Ecce dedi faciem tuam valentiorem faciebus eorum, & frontem tuam duriorem frontibus eorum.*

IX. *Vt adamantem, & vt silicem dedi faciem tuam: ne timeas eos, neque metuas a facie eorum: quia domus exasperans est.*

C

X. *Et dixit ad me: Fili hominis omnes sermones meos, quos ego loquor ad te, assume in corde tuo, & auribus tuis audi:*

XI. *Et vade, ingredere ad transmigrationem, ad filios populi tui, & loqueris ad eos, & dices eis: Hæc dicit Dominus Deus: si forte audiant, & quiescant.*

XII. *Et assumpsit me spiritus, & audiui post me vocem commotionis magnæ: Benedicta gloria Domini de loco suo,*

XIII. *Et vocem alarum animalium percutientium alteram ad alteram, & vocem rotarum sequentium animalia, & vocem commotionis magnæ.*

XIV. *Spiritus quoque leuauit me, & assumpsit me: & abij amarus in indignatione spiritus mei: manus enim Domini erat mecum, confortans me.*

XV. *Et veni ad transmigrationem, ad Acervum nouarum frugum, ad eos, qui habitabant iuxta flumen Chobar, & sedi vbi illi sedebant: & mansi ibi septem diebus mœrens in medio eorum.*

XVI. *Cum autem pertransissent septem dies, factum est verbum Domini ad me, dicens:*

XVII. *Fili hominis speculatorem dedi te domui Israel: & audies de ore meo verbum, & annunciabis eis ex me.*

XVIII. *Si dicente me ad impium: Morte morieris: non annunciaueris ei, neque locutus fueris vt auertatur a via sua impia, & viuat: ipse impius in iniquitate sua morietur, sanguinem autem eius de manu tua requiram.*

XIX. *Si autem tu annunciaueris impio, & ille non fuerit conuersus ab impietate sua, & a via sua impia: ipse quidem in iniquitate sua morietur, tu autem animam tuam liberasti.*

XX. *Sed & si conuersus iustus a iustitia sua fuerit, & fecerit iniquitatem: ponam offendiculum coram eo, ipse morietur, quia non annunciasti ei: in peccato suo morietur, & non erunt in memoria iustitia eius, quas fecit: sanguinem vero eius de manu tua requiram.*

XXI. *Si autem tu annunciaueris iusto, vt non peccet iustus, & ille non peccauerit: uiuens uiuet, quia annunciasti ei, & tu animam tuam liberasti.*

XXII. *Et facta est super me manus Domini, & dixit*

xit ad me: Surgens egredere in campum, & ibi loquar tecum.

XXIII. *Et surgens egressus sum in campum: & ecce ibi gloria Domini stabat quasi gloria, quam vidi iuxta fluuium Chobar: & cecidi in faciem meam.*

XXIV. *Et ingressus est in me spiritus, & statuit me super pedes meos: & locutus est mihi, & dixit ad me: Ingredere, & includere in medio domus tuæ.*

XXV. *Et tu fili hominis, ecce data sunt super te uincula, & ligabunt te in eis: & non egredieris de medio eorum.*

XXVI. *Et linguam tuam adhærere faciam palato tuo, & eris mutus, nec quasi vir obiurgans: quia domus exasperans est.*

XXVII. *Cum autem locutus fuero tibi, aperiam os tuum, & dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Qui audit, audiat: & qui quiescit, quiescat: quia domus exasperans est.*

E X P L A N A T I O
EIVSDEM CAPITIS TERTII.

I. Scholiastes.

ET dixit ad me. Dominus videlicet auriga currus. Scholiastes. Ne videretur omnino phantasticum esse quod fiebat, non solum facit, sed etiam loquitur, vt intelligeret Ezechiel diuino iussu hæc omnia repræsentari.

Quodcunque inueneris comede. Id, quod tibi offero, comede, ne cuncteris: manu mea porrectum est, non erit venenum, sed cibus salutaris. Polychronius, & Theodoretus. Nemo autem opinetur eiusmodi cibum fuisse, qui aut sensu percipi posset, aut corpore constaret: quemadmodum enim visionem illam spiritu contemplatus est; ita huoc quoque gustum spiritu percipit. (Polychr. Theodor.)

Comede volumen istud. Quale sit quod offertur volumen, & quomodo manducetur, declarauit paulo inferius, dicens: *Omnes sermones meos, quos ego loquor ad te, assume in corde tuo.* Est ergo volumen symbolum legationis, quam suscipit, & traditio eius infusio spiritus prophetiæ. Sed quorsum vorandum proponitur volumen? nonne satis esset offerri legendum, aut audiendum lectitari? quia lingua, non oculis, vel auribus exercendum erat munus, quod obibat. Solet autem sacra Scriptura in illa facultate, vel sensu spiritum supernaturalem, & naturalem constituere, quo exercetur, vel detegitur. exempli gratia, *Inspirauit in faciem*, Hebraice, nares, *eius spiraculum vitæ*, animam cordi infudit, non vero naribus, sed naribus tribuitur: quia spiratio, quæ est signum præsentiæ animæ, in naribus sentitur. Eodem modo librum offert vorandum ore Ezechielis, quoniam ore intimanda erat legatio, quam suscipiebat. Prætetea quia quod auditur, aut legitur in sinu memoriæ reconditur: quod verò comeditur traducitur in ventriculum, vnde calorem natiuum excitat, cor inflammat, sanguinem accendit, & linguam facit disertam. Figuratur itaque libri comestione, non tantum communicatam esse Vati functionem, sed spiritum, & calorem interiorem, vt ex animo, & cum affectu loqueretur, quæ audierat, & viderat, & quasi *scriba doctus in regno cælorum proferret de thesauro suo noua*, decreta Dei, *& vetera*, nempe concilium duritiam. Solent in sacris literis verba, quæ ad animum pertinent, linguæ tribui, quia prophetarum linguæ non nisi ex corde loquuntur: vt in psalmo: *lingua mea meditabitur iustitiam tuam*, id est, tuam bonitatem celebrabit verbis, quæ suggesserit animus meditabundus, & iterum: *Os iusti meditabitur sapientiam*, id est, promet os sapientis verba ex cordis thesauro, non vt psittacus alienum χαῖρε, chære.

(Volumen est symbolum legationis, quam suscipit, & traditio spiritus prophetiæ. — Spiritum tribuit S. Scriptura ei membro aut sensui, quo exercendus est, vel in quo manifestatur spiritus. Genes. 2. ℣. 7. — Vorandus traditur liber, quia ore promendus. — Item comeditur liber quia meditatus profert in anima effectus eos, quos cibus in corpore. Matth. 13. ℣. 52. — Linguæ tribuuntur animæ operationes. Ps. 34. ℣. 28. — Psal. 36. ℣. 30.)

II. *Et aperui os meum.* Septuaginta: aperuit os meum, Dominus scilicet, qui cibando Ezechielem, eius aperiebat os, creabatque prophetam, vt docet nos Ecclesiasticus: *Cibauit illum pane vitæ, & intellectus, & aqua sapientiæ salutaris potauit illam. In medio Ecclesiæ aperuit os eius, & adimpleuit eum Dominus spiritu sapientiæ, & intellectus.* id est, cibauit illum libro, quo saturatus est, & confirmatus, ac si panem, vel cibum arboris vitæ comedisset; quo recreatus est ac si aqua sapidissima potatus fuisset; & quo edoctus est verba fari sapientiæ, & intellectus plena. (Eccl. 15. ℣. 3. & 5.)

Et cibauit me volumine illo. id est, visus sum mihi librum vorasse. Polychronius. Quemadmodum diuini, & incantatores ad dementiam vsque procedunt, Dæmone stuporem illis ingenerante; ita e contrario prophetis sensus afficitur, dum anima spiritus efficacia collustratur. (Polychr.)

III. *Et dixit ad me: Fili hominis venter tuus comedet, & viscera tua complebuntur.* Rabbi Dauid Chimhi. Videtur impropria locutio, os enim, & non venter comedit: sed significare voluit memoriam per ventrem, atque illum admonere, ne facile obliuisceretur verba reuelationis: nam ventrem comedere, est retinere, non euomere. Futura videntur posita esse pro imperatiuis, comedat, compleantur, retine in stomacho cibum, noli euomere, sed fac concoquatur, & digeratur per membra omnia, id est, reconde in memoriæ thesauro, & meditatione assidua reuolue, atque visum mentis tuæ pasce sermonibus, quos audisti, & rebus, quas contemplatus es: alioqui non satisfacies muneri tibi iniuncto, si tantum auribus haurias, vel memoria retineas verbum. Docentur Euangelistæ verba Dei assidua meditatione decoquere, & cordi suo imprimere antequam loquantur. Ructum solet vocare Scriptura doctrinam prophetarum: quia vt ructus ex cocto cibo exhalatur; sic Dei verbum ex corde pleno alimonia cælesti depromi debet. apud Matthæum: *eructabo abscondita*, &c. & in psalmo, *Memoriam abundantiæ suauitatis tuæ eructabunt*, id est, pronuntiabunt ore suauissima verba laudis, redolentia dulcedinem bonitatis tuæ, qua pastus est eorum animus.

(Verbum Dei, non solum auribus excipiendum, & memoria retinendum; sed etiam meditatione decoquendum est. — Ructus significat doctrinam prophetarum. Matth. 13. ℣. 35. Psal. 144. ℣. 7.)

Et comedi illud: & factum est in ore meo sicut mel dulce. Apollinaris: Valde suauis est delictorum lamentatio: *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua*, ait Dauid, *super mel ori meo.* Theodoretus idem repetit. Hieronymus addit: *Iudicia Domini vera*, &c. *& dul-*

(Dulcis est lamentatio peccatorum eorumque vindicta. Apolli. Psal. 118. ℣. 103. Theodor. Hieron.)

Psal. 18. ℣. 10. & 11. *& dulciora super mel & fauum*. quasi Vates senserit dulcedinem audiens supplicia peccatoribus imminentia, quod ijs vindicaretur diuinus honos. Idem inuenio Ioanni contigisse in Apocalypsi, & Ieremiæ: *Apoca. 10. ℣. 9. & 10. Ierem. 15. ℣. 16.* *Inuenti sunt*, inquit, *sermones tui, & comedi eos, & factum est mihi verbum tuum in gaudium, & in lætitiam cordis mei, quoniam inuocatum est nomen tuum super me*. id est, quia de tuo nomine, vel tuus vocabar: appellabant enim me virum Dei, hominem Dei: en vnde dulcedinis sensum percepit Ezechiel: iucundum est enim, vt ille ait,

—Digito monstrari, & dicier ille est.

magnus scilicet propheta, Dei familiaris, intrepidus concionator, &c. Verum postmodum quid ait Ioannes? *Erat in ore meo tanquam mel dulce, & cum deuorassem eum, amaricatus est venter meus*. Ieremias vero clamat: *Væ mihi mater mea: quare genuisti me: virum rixæ virum discordiæ in vniuersa terra?* &c. *Omnes maledicunt mihi*. Et Apostolus, *qui episcopatum desiderat, bonum opus desiderat*, id est, bonum calicem: cuius haustus tametsi faucibus dulcis, in stomacho amarior est absynthio. *1. Tim. 3. ℣. 1.* *Potestis bibere calicem*? rogantur Apostoli; respondentque incunctanter, *possumus*: nimirum obire munus Apostolicum facile est; sed baptismo Christi baptizari, ingurgitari scilicet aquarum, & tribulationum Oceano, quæ id muneris consequuntur, difficile. *Matth. 20. ℣. 22.* Simile est Dei verbum Medicorum pillulis, quæ foris auratæ deglutiuntur cum suauitate; ceterum postea coctæ fumant, exhalant tetram nebulam, cor angunt, viscera torquent, dilacerant, spiritum arctant: *Dei verbum deauratis medicorum pillulis comparatur.* *& quasi musto hausto, quod lagunculas nouas disrumpit*. *Iob 32. ℣. 19.* Si tacet Vates, vritur: sin loquitur, obuium habet Manassem, aut Sedeciam, aut certe Herodem. illud vnicum solamen testat, *Ego mitto vos*, quare sequitur.

IV. *Et dixit ad me: Fili hominis vade ad domum Israel, & loqueris verba mea ad eos*. Opportune mittitur ad reficiendos ceteros, qui bene pastus erat alimonia spirituali. *Pastus volumine mittitur ad prædicandum Propheta.*

V. *Non enim ad populum profundi sermonis, & ignotæ linguæ tu mitteris ad domum Israel*. In voce (profundus) est commissa metalepsis, qualis illa: *Profundus sermo idem est qui difficilis.*

—Speluncisque abdidit atris.

id est, profundis, quia quod profundum est, obscurum est, quod obscurum est, nigrum apparet. Contraria ratione Propheta vocat sermonem profundum eum, qui est difficilis intellectu: quia, quæ profunda sunt, obscura sunt: quæ vero obscura difficilia aditu. Pro *ignota lingua* Septuaginta legunt, tardæ linguæ, Chaldæus, grauis linguæ, sicut & Hebræus codex. Significant autem omnes hæ voces sermonem alienum, barbarum, qui grauis, & molestus est auribus ob sonum insuetum verborum. *Scholiast.* Scholiastes. Tardæ linguæ, vel grauis linguæ vocat, qui non facile emittere possunt vocem. Alius. Israel leuis linguæ est, non grauis, id est, quorum cor per profunditatem sensuum esset vox illorum. Gentes contra profundi labij, quod non secundum superficiem diuinas literas essent accepturi, sed profunde credituri diuinæ legis profunditati. Vbi habemus, *ad domum Israel*, Chaldæus addidit aduersatiuam (sed) *ad domum Israel*, & merito: hic est enim contextus. Non potes causari tibi esse difficilem eorum, ad quos destinaris, dialectum: non enim te mitto ad aliquem populum ignotum, nedum plures; ne ardua tibi prouincia videatur, quod olim Ionæ contigit; sed potius ad domum Israel, cuius linguam probe tenes, quæque tuam, & meam dictionem non ignorat.

iam enim multa aguntur secula, ex quo patres eorum selegi ex illa confusione linguarum Babylonica in populum mihi peculiarem, & sæpe cum eis iniscui colloquia.

VI. *Neque ad populos multos profundi sermonis, & ignotæ linguæ, quorum non possis audire sermones*. Apollinaris, & Theodoretus. *Apollin. Theod.* Demonstrat Gentium vocationem, tametsi aliena lingua vtentium, esse faciliorem, quam Iudæorum: nam qui sexcentis vtebantur dialectis, & moribus, ac legibus inter se contrarijs, in meliorem frugem redierunt edocti ab Apostolis; at ij, quibus effrenis ille populus commissus est, magnum laborem pertulerunt, neque dignos perceperunt laboribus fructus: culpa autem fuit non agricolarum segnities; sed eorum, qui colerentur difficultas: quamobrem Dominus ait.

Et si ad illos mittereris, ipsi audirent te. Hebraice: Si non, id est, alioqni, quin potius si ad illos mitterem, ipsi audirent te; tametsi alia lingua loquentem libenter auscultassent, & per interpretem admoniti, vel nutus tuos, & gestus videntes commouerentur ad pœnitentiam, sicut olim contigit Niniuitis, Iona, & Nahum prædicantibus. Scholiastes. Prædictio Gentium obedientiæ, & fidei. Rabbi Dauid Chimhi. Hebraice dicitur: si non mitterem te ad illos: estque iurantis forma, quasi dicat: iuro equidem, quod si non mitterem ego te, ipsi audirent te, id est, nolunt audire te, quia meo nomine loqueris, non te oderunt, sed me. Cui consonat quod sequitur. *Optimum Rabbini testimonium contra Hebræos.*

VII. *Domus autem Israel nolunt audire te: quia nolunt audire me*. Non tam desiderantur linguæ, quam aures; nouit tuam linguam Israel, sed me ignorat. *Israel autem me non cognouit, & populus meus non intellexit*, subaudi linguam meam: sum illis barbarus, grauis linguæ, tardiloquus, importunus. *Isa. 1. ℣. 3.* Sequitur hoc argumentum Dominus iterum verbis admirandis: *In loquela enim labij, & lingua altera loquetur ad populum istum? Cui dixit. Hæc est requies mea, reficite lassum, & hæc est meum refrigerium: & noluerunt audire*. *Isa. 28. ℣. 11.* Id est, ac si labijs blesis, & lingua peregrina loquerer, grauis, & molesta videbatur mea oratio, cum eos exhortabar ad misericordiæ opera in proximos exercenda, nolueruntque me audire: cum irrisione excipiebant verba prophetarum, repetentes cum mimesi: *manda, remanda, expecta, reexpecta*: id est, quorsum nos obruitis tot mandatis: *Hæc dicit Dominus, facite iudicium prope est*, Christus, *si moram fecerit expecta illum*, &c. *Ibid. ℣. 13. Isa. 41. ℣. 21.* Vnde Isaias ait. *Populus enim ad iracundiam prouocans est, & filij mendaces*, adulterini, vel perfidi, *qui dicunt videntibus, nolite videre*, &c. *Auferte a me viam, declinate a me semitam*, id est, hos tritos, & crebro vsurpatos sermones, *cesset a facie nostra sanctus Israel*: iam nos tædet toties audijsse: hæc dicit sanctus Israel, &c. *Haba. 2. ℣. 3. Isa. 30. ℣. 9.* Theodoretus: *Theodor.* Per hæc interpretatur illud, *si forte audiant*, aperte docens non ignorare se, sed optime nosse ipsorum peruicaciam.

Sed hic rogare Dominum fas est: Cur Domine proijcis sanctum canibus, margaritas porcis? cur contra auidis mercatoribus eas negas: scilicet quia illi etiamsi audirent vt nouum nuntium, indigne postea tractarent, & tolerabilius est audire nolle, quam postea retrocedere ab eo, quod traditum est illis sancto mandato, testante Petro, & in Euangelio filius obsequens quantumuis obloquatur, & mussitet, alteri præfertur, qui simulat se velle parere, & reuera detrectat imperium. *2. Petr. 2. ℣. 21. Matth. 21. ℣. 28.*

Omnis quippe domus Israel attrita fronte est, & duro corde.

F

Hieronym. Ezech. 2. ℣. 4.

corde. Hebraice fortes fronte, pro quo Hieronymus vertit dura facie. Septuaginta, contentiosi. Theodoretus interpretatur voluntatem contentiosam, cor aduersandi cupidum, mentisque temeritatem; sed de hac phrasi latius supra.

Supra Ezech. loco citato.

VIII.

Quæ sit dura facies, quando in bonũ, & quando in malum sumatur.

Ecce dedi faciem tuam valentiorem faciebus eorum, & frontem tuam duriorem frontibus eorum. Facies dura, vel fortis est, quæ non mutatur in diuersos vultus; hoc autem vel vitij est, vel virtutis: vitij quidem, cùm non rubescit pudore ob turpiter facta, quod signum est inuerecundiæ: vel non cedit dehortanti, quæ non decent, quod signum est contentiosæ voluntatis, est & virtutis, cum non pallescit ob inanes terrores, neque verecundatur subrustico, vel puerili pudore. Atque hæc facies promittitur Vati in præsenti: quasi dicat: noli timere, argue, obsecra, increpa etiam illos, qui a veritate auditum auertunt; ego tibi & animos facio, & ingenuam increpandi libertatem præsto. Idem legimus apud Ieremiam. *Dedi te in ciuitatem munitam & in columnam ferream.* Et iterum: *in murum aneum.* & apud Isaiam. *Posui faciem meam vt petram durissimam.* quibus similitudinibus declaratur constantia prophetarum in proposito, profecta a diuino auxilio: nam *columna* signum est firmitatis, *munitio* vrbis securitatis indicium, *murus aneus* insuperabile præsidium innuit, *petra durissima* constantiam æternam significat: vnde autem proueniat tanta Vatum firmitas declaratur ab eodem Isaia. vt autem magis confirmetur Prophetæ animus, addit Dominus.

Ierem. 1. ℣. 18. & cap. 15. ℣. 20. Isa. 50. ℣. 7.

IX.

Vatis constantia quanta sit.

Vt adamantem, & vt silicem dedi faciem tuam. Hebraice, & Chaldaice. Vt adamantem duriorem silice, vel qui silice durior est: quasi adamas in duritia præferatur silici; facies autem, id est, constantia Vatis, præponatur adamantis soliditati. Adamas lapillus est indomabili duritia, qui malleos frangit, incudem findit, & ignem superat. Eiusmodi facies decet præconem Verbi diuini, quæ neque exalbescat timore, neque rubescat pudore rustico; quinimmo libera confidentia, &, vt loquitur Tertullianus, honesta inuerecundia veritatem annuntiet, nullius faciem reueritus. Is fuit Michæas, qui de se ipso ait: *Veruntamen ego repletus sum fortitudine spiritus Domini, iudicio, & virtute, vt annuntiem.* En quo pacto duratur frons instar æris, robore spiritus, qui animum confirmat. Sed adhibendum est etiam iudicium in increpando magnates, alioqui nisi condiatur veritas, non sapiet, neque proficiet. hoc excelluit Nathan redarguens Dauidem. Virtus quoque necessaria est, quæ non cedat minis, aut flectatur promissis; immo quasi adamas malleum, & incudem frangat, & quasi silex ferro tactus vibret scintillas. Talis Elias fuit, qui increpitus ab impio Rege. *Tu ne es ille, qui conturbas Israël? Non ego*, inquit, *turbaui Israel, sed tu, & domus patris tui*. & iterum: *Quid mihi, & tibi? vade ad prophetas patris tui*, dixit Elisæus ad Regem Ioram: & ad Ducem: *Si homo Dei sum, descendat ignis de cælo, & deuoret te, & quinquaginta tuos, &c.* Talis Stephanus, & Ioannes Baptista aduersus Herodem.

Micha. 3. ℣. 8.

Iudicium cum libertate miscẽdum prophetis.

3. Reg. 18. ℣. 17. 4. Reg. 3. ℣. 13. 4. Reg. 1. ℣. 10. Act. 7. ℣. 51. Marci 6. ℣. 18.

X.

Sermones meos, quos ego loquor ad te, assume in corde tuo, & auribus tuis audi. Detegit libri vorati significationem: hoc est, quod dixi tibi, comede librum; sermones, quos audisti, assume in corde, & auribus percipe. Scholiastes. Inueniendum est discrimen eorum, quæ corde, & eorum, quæ aure excipiuntur. Difficile hoc Scholiasti visum, sed illud difficilius, quod prius in corde reponere præcipiatur sermones, deinde audire. Vtrique respondemus, sermones, seu verba hoc loco esse communia, vt solent, ad res visas, & ad verba audita; primumque iubetur in cor reponere, id est, phantasia figurare, deinde vero attente audire, quo scilicet hæreret memoriæ.

Scholiast.

XI.

Abstracta pro concretis frequentia Hebræis.

Et vade, ingrede ad transmigrationem, id est, ad tribules, qui tecum huc transmigrarunt. Abstracta pro concretis sunt Hebræis frequentissima. Circuncisionem vocat Paulus Iudæos, Gentes præputium, quasi circuncisos, vel præputiatos.

Ad filios populi tui. Quasi non iam mei: neque enim de meo nomine eos appellare dignor, qui tam fœde a me defecerunt. *Vade, descende, peccauit populus tuus, quem eduxisti de terra Aegypti*, dicit Dominus ad Mosem. Vbi est, o Deus, illa antiqua appellatio honoris plena, populus peculiaris, peculium electum, &c. Israël me non cognouit, & ego non agnoscam eos: generatio peruersa est, & infideles filij, id est, adultera proles, & filij degeneres.

Exod. 32. ℣. 7.

Et dices eis: Hæc dicit Dominus. id est, vteris exordio prophetis consueto, quo tibi meo nomine auctoritatem facias: *Si forte audiant, & quiescant*, fortasse cessabunt a contentione mihi repugnandi; siue autem audiant, siue secus, tu non desis meo nomine nuntiare, quæ vidisti, & quæ audisti.

XII.

Hieronym.

Et assumpsit me spiritus. Dubium de quo spiritu sermo sit, humano, an Angelico. Hieronymus humanum interpretari videtur, nisi ex aliorum mente loquitur: verum ex sequentibus constat angelico spiritu raptum, sequitur enim. *Spiritus quoque leuauit me, & assumpsit me*, &c. Recte ergo Polychronius. Quoniam videbat illum cunctantem rapuit quasi per vim ab eo loco, vbi erat, & per aëra sublatum traduxit in mediam captiuitatem. Et Theodoretus. Ijs enim acceptis mandatis, inquit, properabam munus hoc obire, neque pedum fungi sinebar officio, verum a diuina virtute ad quos missus sui, transferebar, &c. quibus verbis ab alio actum Vatem testatur, atque re ipsa, & non tantum spiritu mutasse locum: quod etiam Hieronymus testatur, dicens: Transferturque Propheta non, vt quidam existimant, in spiritu, sed in corpore, quod & de Habacuc iuxta Theodotionem legimus, &c. Itaque intelligimus ex ijs, tametsi Ezechiel moraretur cum transmigratis ad flumen Chobar, non fuisse inter eos, quando visio hæc illi communicata est, sed, illis in pagis vicinis dormientibus, ipsum, vt supra diximus, recessisse noctu de medio eorum, atque prope aquas sese dedisse contemplationi rerum diuinarum. Ex hoc ergo loco vbi orabat, & vbi visionem intuitus est, raptus est ab Angelo, & translatus in medium pagum transmigrantium.

Infra. ℣. 14. Polychr.

Theodor.

Et audiui post me vocem commotionis magnæ: Benedicta gloria Domini de loco suo. Sensit aëra commoueri venti illius procellosi, qui præcedebat nubem, impetu; audiuit fragorem alarum Cherubim, stridoremque rotarum currus, cum, benedicta gloria Domini e loco, vbi eum fuerat allocutus, auriga secessit. Neque enim, quod quidam existimarunt, ea vox audita est, vel a Vate prolata, *Benedicta sit gloria* maiestas *Domini de* in *loco suo*, id est, in cælo iuxta illud. *Dominus in Templo sancto suo, Dominus in cælo sedes eius*. quia sequens versus declarat gloriam cum quadriga e loco motam, procedentibus animalibus, sequentibusque rotis. Præterea non dixit: gloria Domini in loco suo; sed potius, de loco suo, subaudi,

Arca testamenti recedit e Templo.

Ps. 10. ℣. 4.

mota

mota est. Per gloriam vero, atque testamenti Cherubinis stipatam intelligi, diximus initio capitis secundi, atque in commentario de prima visione. Illud probabile est, quod Rabbi Dauid Chimhi hic scribit, non solum auditum esse confusum sonum, quem diximus, sed etiam vocem formatam ab aliquo Cherubinorum, quæ diceret: benedicta gloria Domini secedit e loco suo. Sicut olim Moses canere solebat: *cumque eleuaretur arca, dicebat Moyses surge Domine, &c.* ergo vox commotionis erit velocissime loquens.

Num. 10. ℣. 35.

Memorat hoc loco Origenes, & Hieronymus, commotionem eam a tergo Prophetæ factam, significare Dei præsidium, quasi in extremo agmine positum; quod hostes detineat: quale fuit illud Exodi, cum Angelus, qui præcedere solebat castra, venit post tergum, & tota nocte fuit inter vtrunque Hebræorum, & Aegyptiorum exercitum: sed alio respexit Vates.

Exod. 14. ℣. 19.

XIII. *Et vocem alarum animalium percutientium alteram ad alteram, & vocem rotarum sequentium animalia, & vocem commotionis magnæ.* Theodoretus. Ijs enim mihi dictis, animalia mouebantur alas concutientia, & rotæ insequebantur, maximusque crepitus fiebat, necessario commotionem sensu percipit, vt motu stimulatus exequatur mandatum, item Polychronius. Non fiebant ij strepitus ad iracundiam, sed ad vtilitatem; vt scilicet veritus Dei maiestatem cum libertate loqueretur ad populares.

Theodor.

XIV. *Spiritus quoque leuauit me, & assumpsit me.* Repetitio prædictorum, quasi dicat. Interim me raptum in sublime vis illa superior traducebat per aërem medium vsque in suburbia: neque enim bis raptus est Vates, vt significat aliorum versio: iterum me sustulit Spiritus, &c. atque nobiscum sensit Theodoretus, qui sic elucidat versum. Diuini Spiritus gratia, quæ mihi accessit, id effecit, vt interiectum inter cælum & terram aërem veluti quidam volucer alatus secarem. Et alius Scholiastes. A gratia deferebar tanquam a quodam vento pulsus, &c. Vterque enim ad primum raptum hæc refert quasi per repetitionem.

Theodor.

Et abij amarus in indignatione spiritus mei. Septuaginta. Abij sublimis in impetu spiritus mei. Ceterum Hebræis consentiunt Latina, & illud pronomẽ (mei) non patitur vocem, sublimis, neque enim a spiritu suo potuit rapi, & in sublime ferri, sed ab Angelico, vel Dominico. Cum ergo dicat abijsse in impetu spiritus sui, consequens est, vt tristis abierit, non sublimis: quare e Biblijs Septuaginta correctis sublata est vox μετέωρος, meteoros, sublimis, & legitur, Abij in impetu spiritus mei. Significat ergo Vates, vbi eum deposuit Angelus, cœpisse ambulare lento gradu meditabundum: nam mente reuoluebat Dei indignationem aduersus populares, secessum gloriæ a Templo, Vrbis vastitatem, & communem fratrum calamitatem, aliunde vero ipsorum duritiam, & peruicaciam. Sollicitabat præterea Vatem iniunctum a tam præpotenti maiestate munus, quod neque poterat detrectare, neque audebat obire. Videlicet coctus cibus libri cœperat iam fumare nebulam tristitiæ in cor, & torminibus lacerare præcordia.

Comesti libri amaritudo cor Vatis perfundebat.

Manus enim Domini erat mecum confortans me. Hoc loci (enim) non est causalis, sed aduersatiua, hoc sensu. At vero manus Domini confortabat me, id est, diuinum auxilium me interius solabatur, & roborabat, nam manus significare solet auxilium, quod manu præstare solemus, qua phrasi frequenter vtitur Nehemias. *Iuxta manum Dei mei bonam mecum*, id est, magnum Dei auxilium. Hieronymus. Manus, id est, virtus Domini mecum erat confortans me. Hebraice sic legimus. Et manus Domini super me fortis. quod Chaldæus sic explicuit. Et prophetia a facie Domini super me confortata est, id est, spiritus interior prophetiæ me vehementius vrgebat: fortior me fuit: inualuit super me. Est enim similis phrasis illis consuetis in sacra Scriptura. *Arripuit me spiritus, insiliit, venit in me, factus est super me:* quibus significatur alio spiritu actum prophetam, quam solebat antea, aliaque designare, quæ humanas vires superarent. In hoc autem sensu, qui mihi valde probatur, particula (enim) propriam retinet significationem causæ. Significat enim, propterea abijsse amarum, & mæstitia plenum, quia prophetiæ spiritus, quem corde perceperat sub specie libri, illum in varias distrahebat curas, & discruciabat diuersis rerum imminentium sollicitudinibus, quibus ex parte prouidere sua interesse videbat. Origenes. Efficitur speculator forti manu super illum facta, non manu tantum, sed forti manu, &c. Apollinaris. Eo scilicet deferebar diuina virtute, quo venire iussus ante nolebam. apud Matthæum. *Hos duodecim misit Iesus.* Græce, amandauit, ablegauit, extrusit, abegit, quasi nolentes ad prædicandum verbum Dei, &c.

Manus significat auxilium. Nehem. 2. ℣. 8. Hieronym. Phrasis. Origen. Apollin. Matth. 10. ℣. 5.

XV. *Et veni ad transmigrationem ad Aceruum nouarum frugum, ad eos qui habitabant iuxta flumen Chobar.* Pro eo, quod nos legimus, ad aceruum nouarum frugum, Hebraice habetur, תל אביב, thel abib: quorum primum nomen significat cumulum, tumulum in sublime elatum, & quidquid a pauimento eminet, tolliturve a terra: alterum vero significat spicam e culmo, vel vagina prodeuntem. compositum ergo significabit cumulum nouæ spicæ, seu aceruum manipulorum messis primæ, quæ ad futuram sementem recondi solet. Hoc nomine quidam intelligunt areas frumentarias, in quibus detinerentur filij Israël triturantes: quod tempori prophetiæ congruere putant, nimirum mensi quarto, qui respondet nostro Iunio, & Iulio, in quibus congregari solent acerui nouarum frugum. Verum multo aliter se res habet: nam mense quarto, in quo hæc visio Vati ostensa est non triturantur messes in Syria, sed potius primo mense, & secundo, id est, nostro Aprili, & Maio. Vnde mensis primus, qui a Chaldæis dicitur Nissan, ab Hebræis vocatur, אביב, Abib: quo nomine vtitur Propheta in præsenti, vt videre est in illo loco Exodi. *Hodie egredimini in mense nouarum frugum.* Hebraice Abib: dixerat autem paulo ante. *Mensis iste vobis principium mensium: primus erit in mensibus anni.* Neque fingi potest ad quartum vsque mensem durasse trituram, quoniam ab altero die paschatis, in quo primus manipulus metitur (id est, decima sexta luna, vt suo loco dicemus) numeratis septem hebdomadis indicitur celebrandum festum Pentecostes in gratiarum actionem pro absoluta messe, vt constat. Plinius quoque auctor est, mense Maio peragi messem in Aegypto, cui vicina est Syria; eodem ergo mense Hebræi confecerant messem, nam sexto die mensis Maij celebrant festum Pentecostes, atque adeo Babylonij, nam eadem est totius Syriæ temperies, vel parum diuersa. Non igitur triturabant Israëlitæ Babylone mense quarto: neque Thel Abib significare potest hoc loco aceruos nouarum frugum, quæ triturarentur. Est ergo nomen proprium, pagi, in quo morabantur Israë-

Exod. 13. ℣. 4. Exod. 12. ℣. 2. Plin. lib. 18. cap. 18.

Thel Abib nomen pagi, quod interpretatur aceruus nouarũ frugum. Hieronym.

litæ prope fluuium: quare Chaldæus non conuertit vocem Thel Abib. Aquila etiam, Symmachus, atque Theodotio, teste Hieronymo, ipsa verba posuere Hebraica. Septuaginta autem vertére: sublimis & circuiui. Hieronymus autem pro eis conuertit: aceruum nnuarum frugum: quoniam ea erat etymologia vocabuli, pagi, in quo mnrabantur Israëlitæ. quod alias facere solet,

Appellatiua nomina ponit sæpe Hieronymus loco propriorum.

appellariua nomina ponens loco propriorum non sine elegantia, quæ tamen nbscuritatem párere possit minus doctis. sic in Psalmo. *Factus est in pace locus eius*, Hebraice in Salem, *& habitatio eius in Sion*. Et in Isaia. *Voca nomen eius, reliquiæ conuertentur*, pro scar iasub: Et apud Oseam: *non populus meus*, pro loami.

Ps.75.V.3. Isa.8.V.3. Osea.1.V.9.

Appellariuum itaque nomen, *aceruus nouorum*, est loco nominis proprij Thel Abib. Neque sine mysterin traduxit Hieronymus id vocabulum, quod ipse deregit dicens. Nos aurem ab Hebræis didicimus Thel Abib significare quando noua frumenta vel hordea congregantur, & post famem, & penuriam, antequam terantur in atea, spem ciborum aliquam prnmittunr: ita & Israël paruus, & tennis, qui habitabat in ripis Chnbar fluminis, quasi reuiuiscens, ortusque de terra sementem Iudaici populi promittebat, &c. Quibus verbis significat se vocem retulisse ad ipsos Israëlitas, qui quasi falce præcisi dura, & in manipulos ligati traducti erant in Babylonis aream terendi a Chaldæis. Diuina vero prouidentia incolumes conseruabantur in seminarium futuri populi, & spem gentis olim propagandæ: quod nobis vehementer placet; præsertim si dicamus, id cognomentum additum Israëlitis ab ipso Vate ex occasione loci, in quo degebant.

Israëlitæ compellantura Vate nomine pagi, & quare.

Quamuis ergo pruprium nomen sit pagi, potest esse Israëlitarum cognomentum a Vate impositum ex loci occasione quam opportuna: nam qui ob calamitarem segetis Israeliticæ discrueiabatur, ijs manipulis nouarum frugum mœrorem poterat lenire. Huc respexit illud Psalmi. *Qui seminant in lacrymis, in exultatione metent. Euntes ibant*, lento gradu, quippe mœsti, *& flebant, mittentes semina sua*, nam pederentim gradiuntur qui semina terræ mandant. *Venientes autem venient*, alacres redibunt, *cum exultatione portantes manipulos* nouarum frugum, quæ captiuitatis rigida hyeme succreuerant in aceruos ingentes.

Psal. 125. V.5.

Hoc ipsum Oseas canit verbis illis obscuris. *Sed & Iuda pone messem tibi, cum conuertero captiuitatem populi mei*, id est: Tu, o Iuda, præpara segetes tuas, nam & illæ metendæ sunt a Chaldæis, sicut & Israëliticæ. Verum nnn sunt tradendæ igni sicut & illæ: asserua tibi spicas aliquot in futuram sementem, quæ facienda est cum conuertern captiuitarem, &c. Idem argumentum tractat Psalmus sexagesimus quartus. *Te decet hymnus*, &c.

Osea 6. V. 11. Psal. 64.

Et sedi vbi illi sedebant. Sedere est, manere, in Deureronomio. *Sedistis in Cades Barne.* Hispanice dicimus, *assentar real*. item alibi sæpe. In præsenti autem loco inuoluit etiam mœrotem vehementem: nam vr homo lætus gestir, exultat, & subsilit, quod lætitiæ effectus est, & prnprium nil aliud enim est lætitia, quam animi vehemens commotio cordis dilatationem faciens; ita conrra, qui mœrore affectus est, hæret, stupet, immobilis persistit, & randem deficientibus viribus sedet, aut se inclinat alicubi. in Threnis. *Sederant in terra*. Et iterum. *sedebit solitarius, & tacebit*. Hinc tribuitur viduis ab Isaia, quæ in obscuro cubiculi angulo sedent præ mœrore. *Non sedebo vidua*.

Deut.1. V. 46. Sedere signũ mœsti animi est; sicut gestire læti.

Threnor. 2. V.10. & c. 3. V. 28. Isa.47.V.8.

Ad quam consuetudinem allusit Ieremias. *Quomodo sedet sola, &c. Facta est quasi vidua, &c.* Et Isaias. *Desolata in terra sedebit.* Et Oseas. *Dies multos sedebunt filij Isael sine Rege*, id est, manebunr quasi vidua in squalore iacentes. Simili phrasi vsus est Esdras. *Et sedi, & fleui, & luxi.* Eadem vtitur Vates noster. *Sedi vbi illi sedebant*, id est, mansi magno cum mœrore: nam habitus sedentis eum affectum solet significare: vt in Psalmo. *Super flumina Babylonis illic sedimus, & fleuimus*; quem tamen deinde ipse declarat, dicens.

Threnor. 1. V. 1. Isa.3.V. 26. Osea.3.V.4. 2.Esdr. 1. V.4. Psal.136.

Et mansi ibi septem diebus mærens in medio eorum. simile est illud Iob. *Et sederunt cum eo in terra septem diebus, & septem noctibus, & nemo loquebatur ei verbum: videbant enim dolorem esse vehementem.*

Variæ vocis, mœrens, interpretationes in idem recidunt. Iob.2.V.13.

Mœiens. Hebraice משמים, masmim, stupens, stupidus, admirabundus. Theodorin habet, admirans. Aquila, quiescens. Chaldæus, tacirus. Septuaginta, conuersans: quæ versiones tametsi diuersæ eundem Vatis affectum, atque gestum, & habitum, qui ex animi oriebatur affectinne, significant, videlicet. Sedebar Propheta quierus, stupens, admirabundus, animo versans, quæ audierat, & viderar, racitusque ptemebat acerbum dolorem, & tristitiam vehementem, quam ex communi fratrum calamitate, & pertinacia animn perceperat.

Septenarius vniuersitatis numerus.

Porro numerus septenarius cum apud sacros, tum apud Ethnicos scriptores celebratissimus est, & prn vniuersitate positus. Quia enim septem diebus definiuit Deus temporis cursum, vltra quos non est inuenire diem, sed exactam hebdomadam iterum atqne iterum instaurare: vsu receptum est Hebræis, vt septenatius noter absnlutum tempus, & consummatum: ideo Israëlitæ septem diebus insta persoluunt Iacob patri: ideo octauo die circunciditur Puer, quasi nouum ingressus sæculum regenerationis post exactum septenarium natiuitaris ex Adamo transgressore.

Genes.50. V.10. Quare octauo die circuncisus fuerit Christus.

Obseruat hîc Hieronymus. Speculatnr Dei multo tempore debet quiescere, & dnlere ad ea, quæ videat, nilque habere eorum in conscientia, quæ in alijs correpturus est.

Hieronym.

Cum autem pertransissent septem dies, factum est verbum Domini ad me dicens: Fili hominis speculatorem dedi te domui Israel.

XVI. XVII.

Apollin. & Polych.

Apollinaris & Polychronius. Verirus circuibam volens exequi mandata, sed timebam eorum crudelitatem: deinde ad me Dominus: Nil tibi magnum imperatum est, sed solum deuunriare futuras populo calamitates.

Theodor.

Theodnterus. Locum, inquit, obtine speculatnris, qui in vertice propheriæ quasi in specula constitutus es, quæ præuides populn prædiciro, & verba mea ad ipsos vr internuncius præferto.

Origen. Oportet prophetam moribus superiorem esse reliquis.

Origenes. Oportebat autem nun esse similem captiuis speculatorem, sed aliquid istis superius; neque affectum esse, sicut & illi, sed separatum, eleuatum, & veluri de specula contemplanrem singulorum proprietates. Gregntius. Speculator in altitudine mentis, sedeat, & nnmen ex actione trahat: in alto debet esse per viram, vt prosit per prouidentiam: hoc est enim illud Canticnrum. *Nasus tuus sicut turris Libani, quæ respicit contra Damascum.* per nasum, qui odnres discernit, discretin speculatnris designatur, quæ & alta est, & munita, vt vitia virtutibus superet, atque incursus malignorũ spirituum auertat.

Cant.7.V.4

Affert & illud Isaię. *Super montem excelsum ascende tu, qui euangelizas Sion?* &c.

Isaiæ. 40. V.9.

Speculator quid significet.

Pro speculatore Chaldæus vertit, doctor, sensum respiciens. nnn verbum. Septuaginta σκοπὸν, scopnn, inspectorem, speculatorem. Vnde deductum est nomen, Episcopus, quasi super-

superintendens, superspeculans, &c. Hebraice dicitur צפה, Tsopheh, a verbo, צפה, Tsaphah, quod est libere inspexit, a longe prospexit. *Speculator, qui stabat super turrim.* *Dedi*, valet, posui: vtrunque enim significat verbum נתן, nathan, alterumque pro altero vsurpatur, vt ibi. *Posuit Dominus Cain signum*, id est, dedit ipsum Cain pignus, astrinxit fidem, quod non omnis, qui inuenisset eum statim interimeret: neque enim necesse est, ad tremotis signum incertum confugere, vt eum locum interpretemur. Speculatoris est, in loco eminenti interdiu attentum, noctu peruigilem prospectare, an hostes incurrant, ne repente opprimant imparatos ciues: id muneris commissum est Vati. Idem Prælatis omnibus, & præconibus verbi diuini eorum nomine præuidere, & admonere populum aduentus illius repentini omnium Iudicis, qui quasi fur venturus est, qua hora non putamus, ne opprimat malecautos peccatores: quia non faciet Dominus verbum, quod non reuelet seruis suis prophetis, sicut reuelauit Noë ante diluuium, Abrahamo ante Sodomæ excidium, Ieremiæ & Ezechieli ante Hierosolymæ subuersionem. Hinc illud Michææ. *Dies speculationis tuæ visitatio tua venit*, id est, non te cepi incautum, tametsi male paratus eras: præmonueram per speculatores tuos a longe videntes: Dies enim speculationis est prædicta a speculatore. & iterum. *Et constitui super vos speculatores, audite vocem tubæ, &c.* Hæc est illa tuba Amos. *Si clanget tuba in ciuitate, & populus non expauescet? id est.* Qui fieri potest, vt classicum personante tuba e specula, hostesque irruere nunciante, populus se non recipiat in præsidia? vel accingat ad pugnam? Respondit Paulus. *Si incertam vocem det tuba, quis parabit se ad bellum?* incertæ voces tubarum sunt phaleratæ conciones, & tepidæ exhortationes.

3. Reg. 9. ℣. 17.
Genes. 4. ℣. 15.
Speculatoris officium quale & quomodo gerendũ.
Michææ 7. ℣. 4.
Ier. 6. ℣. 17.
Amos 3. ℣. 6.
1. Cor. 14. ℣. 8.

Excubatores strenui vocantur in sacris literis Leones. *Custos quid de nocte? & clamauit leo super speculam Domini: ego sum stans iugiter per diem, & totis noctibus, &c.* vbi diserte custos ipse leo dicitur (quidquid alij tergiuersentur) quod peruigil traducat noctes insomnes similis leoni: qui, quod breuissimas habeat palpebras, & splendescentes pupillas, etiam dormiens videtur vigilare, & a veteribus creditus est nunquam dormire. Quare in valuis templorum depingere solebant binos leones Aegyptij, & Græci. inoleuitque apud alias nationes ea consuetudo sculpendi leones pro templorum, vrbium, & palatiorum insignium foribus, quasi custodes perpetuos loci. Ideo discipulis omnibus dormientibus solus increpatur Petrus: *Simon dormis?* quasi dicat. Tu ne excubitor? tu ne speculator? quomodo ergo dormis, neque inuigilas populo tibi commisso?

Isa. 21. ℣. 8. & 12.
Leonis more, quem Antiqui nõ credebant dormire, inuigilare debent pastores.
Petrus increpatur dormiens, quasi muneris sui oblitus.

XVIII.

Si dicente me ad impium: Morte morieris, id est, certissime morieris, vt Genesis secundo capite: nam hæ repetitiones factæ per aduerbium, gerundium, participium, vel nomen verbale, exaggerant affectum, & augẽt significatum verbi primarij: exempli gratia. *Et quidem faciẽs facies, & potens poteris*, idem est, ac certissime præualebis, ac regnabis. Et iterum. *Aedificans ædificaui domum*, id est, ædificium, quod cœperam, absolui & consummaui. *Morte.* De qua autem morte hic sermo sit, dubitari posset, corporis ne, an animæ, an potius vtriusque. Verum de corporea loqui Deum constat ex capite trigesimo tertio sequenti, vbi dicitur. *Speculator cum viderit gladium venientem, &c.* Nihilominus sub hac morte alteram parabolice intelligi vult, quæ vere mors est, & cuius vitandæ gratia tot ac tanta facit stratagemata.

Phrasis hæc, morte morieris: quid significet.
1. Reg. 26. ℣. 25.
3. Reg. 8. ℣. 13.
Quæ mors sit.

Non annunciaueris ei. Hebraice. Non expolieris ei. Septuaginta. Si non distinxeris, seu diserte monueris. Significat enim verbum זהר, zahar, expolire, limare, erudire, admonere. quod qui admonet alium, quasi rubiginem ab eius intellectu lima admonitionis aufert. In Leuitico præcipitur. *Docebitis filios Israel, vt caueant immunditias.* Hebraice. Expolietis filios Israel ab immunditijs suis. Significat etiam verbum eandem sententiam repetere, inculcare, iterumque iterare dicendo, quod ferrum expoliri solet non semel adhibita lima, sed tracta, & retracta sæpius, vt concionatoris munus esse sciamus eadem sæpe repetere, & aperte, atque dilucide, palamque admonere aberrantes, periculi impendentis.

Monere idẽ est quod limare, quasi ferrum, mentes.
Sint instantes prædicatores.

In iniquitate sua morietur. Id est, propter iniquitatem suam, Hebraica phrasi.

Sanguinem autem eius de manu tua requiram. Sanguinis effusio horrorem incutit, maxime si sit innocui, & innocẽtis. Vnde in sacris literis significat mortem atrocem, & violentam, atque adeo quodcunque immane flagitium. Hinc facinorosi dicuntur *viri sanguinum*, & propterea ait Abigail ad Dauidem: *Qui prohibuit te* hodie *ne venires in sanguinem*, id est, ne hoc cruentum facinus perpetrares. Quoniam igitur loquebatur de morte peccatoris a Dæmone interempti, sub parabola ciuis ab hoste iugulati, eam vocat sanguinem, non mortem. quod scilicet tam sibi esset horrori huius interitus, quam solet ciuibus esse vnius incauti iugulatio. propterea comminatur exacturum pœnas mortis illius ab speculatore. Nam id significat, *sanguinem eius de manu tua requiram*, id est, vlciscar necem eius in tuo capite. nam requirere est, vindicare, vindictam sumere, vlcisci, ex analogia. nam בקש, baqas, proprie significat inquirere, insequi vt assequaris, & obtineas fugientem. quod quia solebat facere proximus, vel consanguineus occisi ad sumendam ex illo vindictam sanguinis innocui; inde requirere vsurpatur pro vlcisci, vt in psalmo. *Quoniam requirens sanguinem eorum recordatus est.* id est, Deus, qui locum habet consanguinei innocentium, non tradet obliuioni. obserua quam bene impleat Dominus, quod suscepit, vbi dixit: *mihi vindictam, & ego retribuam.* Et illud. *Sanguinem animarum vestrarum*, in quibus consistit vita vestra, *requiram de manu hominis*, id est, vlciscar, &c. Et iterum. *Requirat Dominus de manu inimicorum Dauid.* immo absolutum idem valet in Paralipomenis. *Videat Dominus, & requirat.* Et in Psalmo. *Dixit enim in corde suo, non requiret, &c.*

Sanguinis effusio quid significet.
Psal. 54. ℣. 24.
1. Reg. 25. ℣. 26.
Phrasis interpretatio.
Exemplũ habes Deut. 19 ℣. 13. & Exod. 31.
Psal. 9. ℣. 13.
Rom. 12. ℣. 19.
Genes. 9. ℣. 5.
1. Reg. 20. ℣. 15.
2. Par. 24. ℣. 22.
Ps. 9. ℣. 33.

Sed hic obserua sententiam horrore plenam in præsules, & quæ aperte declarat viscera misericordiæ Dei in peccatorem; cuius mortem tam tenere dolet, & tam seuere vlciscitur, atque sanguinem innocentis potuisset; & vindictam quidem non de sanguinario occisore sumendam comminatur, sed de ipso doctore, quod non monuerit opportune impendentis discriminis. Gregorius. Si hoc loco sanguinis nomine mors corporis designatur, valde nobis timendum est de nostro silentio. quia si prælatus de morte corporis quandoque morituri tam grauiter reus tenetur; quo reatu de morte animæ subiecti constringetur, quæ potuisset semper viuere, si verba correctionis audisset? Nos ergo sacerdotes hic commonemur, qui tot occidimus, quot ad mortem ire quotidie tepidi, & tacentes

Dei comminatio in præsules, & in peccatores misericordia.

tes videmus. est ergo quid faciat sacerdos, vt etiam moriente subdito se liberum reddat. *Fac quod dico tibi, quia incidisti in manum proximi tui, discurre, festina, suscita amicum tuum, &c.* Vide totum caput.

Prouerb. 6. ℣. 3.

XIX. *Si autem tu annunciaueris impio, &c.* Theodoretus. Insons, inquit, eris, si quæ te decent, feceris. nam si illius morbus manserit insanabilis, ille solus suæ peruicaciæ pœnas dabit. Scholiastes addit, futurum illum innocentem, si nil dicendo profecerit.

Innocens est sacerdos, qui nihil dicendo proficit.

XX. *Sed etsi conuersus iustus a iustitia sua fuerit, & fecerit iniquitatem.* Scholiastes. Iustum hic sacerdotem appellat habentem doctoris dignitatem, & qui videatur amare virtutem, pessima tamen designet. Multi tales erant apud Iudæos. ergo si eiusmodi doctor peruersus fuerit, nil istum iuuabit dignitas sacerdotalis. Hinc elicitur posse etiam probos cadere a virtute. Origenes. Primum dicitur posse iustum cadere, secundo opus esse illi speculatorem mitti (Vide in Dauidis adulterio de quo redargutus est a Nathan) tertio de iniusto simpliciter dicitur. *Impius in impietate sua morietur.* at vero de iusto lapso, antequam ipse moriatur, *ponetur offendiculum coram eo*, seu probatio.

Ponam offendiculum coram eo. Ponam, Hebraice. Etsi posuero. nam modus indicatiuus seruit Hebræis pro ceteris. Pro voce Hebraica מכשול. micsol. Septuaginta verterunt tormentum, Theodotio infirmitatem, Hieronymus infra, eius loco posuit ruinam. *Qui multiplicat ruinas*: Et in Ieremia. *Ecce ego dabo in populum istum ruinas, & ruent in eis patres, & filij.* Ex quibus locis inferre licet per offendiculum intelligere Vatem occasiones mortis spiritualis, vel quodcunque aduersum vitæ, & incolumitati. quod sic interpretatur Hieronymus. Iustus autem si fecerit iniquitatem non statim morietur, sed ponetur offendiculum coram eo, seu tormentum, &, vt Theodotio dixit, infirmitas, vt torqueatur, & planam viam non inueniat, & intelligat se languidum. De quibus & Apostolus dicit: *Ideo inter vos multi infirmi & imbecilles, & dormiunt multi.* Prodest enim iusto intelligere delictum suum, conscientiæque tormentum, & dicere cum Psalmista: *Conuersus sum in ærumna mea, dum mihi configitur spina.* hoc est illud Oseæ. *Sepiam viam tuam spinis, &c.* Theodoretus simplicissime intelligit versum. Si itaque iustus, inquit, relicta sua via contrariam persequatur, tuque hoc cognito non argueris illius errorem, neque in pristinam viam reducere studueris, ille quidem alterius uiæ exitum se dignum inuenier, cum omnis pristinus labor frustra susceptus perierit, quia in alteram viam deflexit. contrarij autem sunt exitus, & vijs oppositis conuenientes. alterius quippe vita, alterius mors est: igitur necessario priorum laborum lucrum amittet in improbæ viæ lapsus exitium, &c. Offendiculum itaque vocat Theodoretus ipsum barathrum, in quod incidunt, qui decliuis, & spatiosæ viæ sectantur ductum. Quare *ponere offendiculum coram iusto* erit, in mentem reuocare exitium, quod manet errantes. ac si dicat. Ego quidem illum interius admonebo, ob oculos eius ponens miserum exitum flagitiosæ vitæ. Nihilominus nisi tu etiam admonueris, dabis pœnas ipsius præcipitij. Obserua peccatorem citius conuerti cum accedit doctoris, vel amici dehortatio interioribus conscientiæ stimulis, vel inspirationibus diuinis. Item nota, Ecclesiæ doctores esse vere cooperatores Dei in animarum ad ipsum reductione, vt loquitur Dionysius. quandoquidem obligantur suam adhibere operam admonendo illum exterius, quem Deus interius vrget. Tertio, quam sit Deo preciosa anima iusti. Siquidem nullum lapidem intactum relinquit, quo eam ad viam reducat vitæ. Diuus Gregorius sic versum hunc interpretatus est. Peccatori non redeunti, & contemnenti ponit Deus, vbi grauius impingat. peccatum quippe, quod per pœnitentiam citius non deletur, aut peccatum est, & causa peccati; aut peccatum est, & pœna peccati; aut peccatum simul, & causa, & pœna peccati. Ponere autem interpretatur permittere, non remouere. Fortasse *offendiculum ponere* est, illam peculiarem curam, & prouidentiam, quam erga iustum olim exercebat, deponere. de qua in Prouerbijs. *Non arctabuntur gressus tui, & currens non habebis offendiculum.* Et iterum. *Iter impiorum quasi sepes spinarum, via iustorum absque offendiculo.* Et apud Iob. *Cum lapidibus regionum pactum tuum*: id est, inoffenso pede curres, ac si cum lapidibus inijsses fœdus, non erunt tibi molesti. Rabbi Dauid Chimhi ex sententia patris sui, sic interpretatur. Prosperari eum faciam in omnibus vijs suis in hoc sæculo, ita vt fructus bonorum operum, quibus debebat frui in futuro sæculo, comedat in præsenti; & sic non recordabuntur iustitiæ eius in futuro sæculo, idem scribit Rabbi Selomo. Obserua bona temporalia esse ruinæ occasiones, vt ibi: *veruntamen propter dolos posuisti eis*, id est, iuxta eos posuisti dolos, *deiecisti eos dum alleuarentur*, id est, in suũ ipsorum fastum offendunt, & cadunt, qua exaltari se putant. Chaldæus vero sic habet. Eos qui iusti videri volunt, permittam in publicum peccatum labi, vt agnoscantur iniqui.

Hieronym. infra cap. 21. ℣. 15. Ier. 6. ℣. 21. 1. Cor. 11. ℣. 30. Psal. 31. ℣. 4. Oseæ 2. ℣. 6. Theodor.

Offendiculũ ponere est, in mentem illi reuocare exitium, quod manet errantes.

Exhortatio exterior cũ interna inspiratione coniuncta citò conuertit peccatorem.

Prouerb. 4. ℣. 12. & cap. 15. ℣. 19. Iob. 5. ℣. 23. Psal. 72. ℣. 18.

Non erunt in memoria iustitiæ eius, quas fecit. Sic vocat opera bona ex ea dicendi ratione, qua iudicium vocant Hebræi, recedere a malo, & iustitiam, facere bonum. Sic Matthæus. *Ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus.*

Quid iudicium quid iustitiam vocent Hebræi. *Matth. 6. ℣. 1.*

XXI. *Si autem annunciaueris iusto, vt non peccet iustus, & ille non peccauerit: viuens viuet*, omnino viuet, securus erit a morte, *quia annunciasti ei, & tu animam tuam liberasti.* Theodoretus. Duplicem lucratus es vitam, tibi, & illi. Gregorius. Vobis, & nobis parcitis, si a prauo opere cessatis. Vobis, & nobis parcimus, quando hoc, quod displicet, non tacemus.

XXII. *Et facta est super me manus Domini, & dixit ad me: Surgens egredere in campum, & ibi loquar tecum.* Scholiastes. Quoniam persistebat Propheta cunctabundus ob populi metum, etsi minatus erat illi pœnam silentij Dominus, rursum tamen illum educit in campum, timorem illi incutiens. vt scilicet ibi quasi diuinum tribunal, stipatores, & sedentem iudicem, intuens abijciat humanum timorem, conspectu iudicis maiore timore concepto, quasi clauum clauo. Polychronius. Quia adhuc inobediens erat, educitur iterum in campum quasi ad diuinum tribunal, vbi parabantur supplicia impijs. Theodoretus. Quies enim diuinarum rerum contemplationi apta est, cum mens libera ab externis curis, quæ eam huc illuc distrahunt, in seipsam conuersa accuratius potest diuina percipere, &c. Hæc autem quies fere in agro homini contingit, vbi vacantes a sæculi tumultibus liberius nos damus diuinarum rerum contemplationi. Notum est illud Oseæ. *Ducam eam in solitudinem, & loquar ad cor eius.* id est, suauia verba illi communicabo, loquar ad eius voluntatem.

In campum educitur vates vel timore concutiendus, vel vt facilius contempletur Diuina.

Oseæ 2. ℣. 14.

XXIII. *Et surgens egressus sum in campum.* Polychronius, & Scholiastes. Hoc fecit libenter, non enim tanquam

Polychr. & Scholiast.

quam inobediens non audierat, sed tanquam communem naturæ circunferens passionem timoris. Theodoretus. Crebrius visionem assequitur, vt ad verbi ministerium studiosior reddatur.

Apollin. *Et ecce ibi gloria Domini.* Apollinaris, id est, paratum vidi iudicium. Facies Dei curru Cherubinorum vecta. *Stabat quasi gloria, quam vidi iuxta fluuium Chobar*: supra capitulo primo. *Et cecidi in faciem meam*: consternatus, & adorabundus.

XXIV. Spiritus virtutem animalem significat hic.

Et ingressus est in me spiritus (animalis virtus, quæ mihi defecerat) *& statuit me super pedes meos*, labantes firmauit pedes, *& dixit ad me*: Tribuere videtur vires spiritui diuino, quia de eodem consequenter ait: *& dixit ad me*, & merito quidem quia speciali auxilio Dei vires corporeas, quas metus abstulerat, recuperauit.

Factis prophetare iubetur propheta

Ingredere, & includere in medio domus tuæ: Ne redi ad fratres tuos, sed intra domum tuam abscondere. Apollinaris. Per res ipsas iubet fieri prophetiam; & ante declarare in se ipso Vatem, quod Hierosolymis implendum erat. Hieron. Hieronymus. Quomodo Isaias discalciatus, & nudus trium annorum captiuitatem, & nuditatem nunciauit: ita tu clausus domo opere ipso propheta vicinam obsidionem vrbis.

XXV.

Et tu fili hominis, audi, *ecce data*, posita, *sunt super te vincula, & ligabunt te in eis*. Pro, eis, Hebraismus. *In baculo meo transiui*, id est, baculo meo. (Genes. 32. ℣.10.) iniecta tibi puta vincula a familiaribus, qui te amentem iudicantes vincient. Sustine patienter, *& non egredieris de medio eorum*, id est, non versaberis cum Israelitis foris. Hieronymus. Ligatum dicit Ezechielem, vt repræsentaret circundata vrbe a Chaldæis neminem egredi potuisse foras. neque explicat a quibus nam ligatus fuerit. Chaldæus legit. Verbum meum super te sicut vinculum, &c. in visione ligatum, non reuera significans. Fauent illi sequentia, *linguam tuam adhærere faciam palato tuo*. nam Deo adscribitur silentium, & linguæ vinculum. quare par est, vt & compedes ipsi adscribantur non ferrei, sed diuini mandati. vt patet capite quarto, *Ecce circumdedi te vinculis*, &c. Verum conuenientius est vt materialibus vinculis sit ligatus Propheta, vt rebus ipsis obsidionem, & captiuitatem portenderet. A quibus autem, & quorsum ligatus sit, facile est ex contextu inferre, nimirum a familiaribus, & vicinis. nam vero simillimum est, Vatem ab illis iudicatum mentis inopem. Nam vt *Stultus si tacuerit, sapiens reputabitur*; (Prouer. 17. ℣.28.) sic sapiens mirabundus, & stupens amens reputari potest. Vidimus autem versu quinto Vatem septem dies mansisse eodem loco sedentem mirabundum, stupidum, attonitum, secum versantem diuina iudicia, &, vt credimus, quandoque mussitantem verba concisa, trunca, grandiaque significantem vultu demisso, fixo obtutu, manibus iam passis, iam complicatis, interdum compositis, totiusque corporis habitu, & gestu ignem diuinum, quo accensus erat, exterius manifestantem, neque enim potest capere breuitas cordis humani, exuberantiam diuini Spiritus, quin exæstuet quandoque; vnde alienatus a mente Vates merito videri posset. nam, vt ait Plato, quidam (Plato in Phædro.) diuino beneficio sunt insani, vt prophetæ & Sibyllæ; & iterum, pulcherrimæ arti, quæ futura prædicit, hæc nomenclatura imposita est, cum sit omni sapientia sapientior, & sanior, quod non se gerat iuxta prudentiam humanam, &c. Sed & apud Dei cultores etiam id nomen impositum est prophetis. dixit enim quidam dux de filio prophetarum. *Quid venit insanus iste ad te?* (4. Reg. 9. ℣. 11.) Itaque vicini, & familiares Ezechielis eius gestus considerantes quasi amentem vinculis colligarunt. Quæ tamen vincula fuere aliorum prognostica, qualia illa Ieremiæ. *Fac tibi vincula, & catenas, & pone eas in collo tuo, & mittes eas ad Regem Edom*, &c. (Ierem. 27. ℣. 2.)

In visione ligatur propheta, non vinculis corporeis, ex Chaldæi sententia.

Etiam materialibus vinculis ligatur ex auctoris sententia.

XXVI. Prophetæ tacenti silentij pœnam iniungit.

Et linguam tuam adhærere faciam palato tuo, & eris mutus. Septuaginta. Linguam tuam colligabo. indicat hæc phrasis, non solum præceptum silentij Prophetæ impositum fuisse, sed etiam ademptum linguæ vsum, consentientibus Hieronymo, Polychronio, & Theodoreto. Apollinaris & Theodoretus. Pedotribæ instar Dominus veluti athletam quendam Prophetam vngit, futuras illi calamitates, & molestias prædicens, quas ei exhibiturus est populus. Sustinere tamen iubet, atque silere quo ad ipsi loquendi facultatem concesserit. Polychronius. Cum quidem non vis eloqui verba mea, sed quiescere cum abundantia, explebo studium tuum; Ecce enim silentio te condemno, vt ne, si velis quidem, loqui possis; vt saltem hac ratione timorem deponas. Idem Polychronius. Si vincula ab hominibus accidissent, non sane ipse ob silentium ad silentium damnaretur. Perspicuum igitur quod omnia fiunt diuino permissu; vt intelligas Vatem melius esse cum libertate dicentem a multitudine affligi, quam domi sedentem violare diuina mandata, &c. Et considera Dei prouidentiam, pariter & iustitiam, qui silentio Prophetæ, & ipsius timorem & illorum puniat peruicaciam. Quare addit.

Nec quasi vir obiurgans (nec in virum obiurgantem) *quia domus exasperans est*. Quasi dicat, non vultis audire? non audietis igitur. Tale est illud Isaiæ. *Si non credideritis, non credatis*, (Isa. 7. ℣.9.) vt ex Hebræo verti posse ibi latius docuimus.

XXVII. Deus dicendo facit, loquendo facit eloquentes.

Cum autem locutus fuero tibi, aperiam os tuum. Polychronius. Quasi probatio hæc erat: cum autem re ipsa didiceris, quam vtile sit meis obedire mandatis, tunc *aperiam os tuum*, &c. Nota, Deum dicendo, facere, loquendo, facere eloquentes: *sapientia aperit os mutorum, & linguas infantium facit disertas*. (Sap. 10. ℣. 21.) Cetera patent ex superioribus.

EZE-

EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT QVARTVM.

ARGVMENTVM.

Prophetatur obſidio, & preſſura Ieruſalem non tantum verbis, ſed ſignis, & operibus.

I. *ET tu fili hominis ſume tibi laterem, & pones eum coram te: & deſcribes in eo ciuitatem Ieruſalem.*

II. *Et ordinabis aduerſus eam obſidionem, & ædificabis munitiones, & comportabis aggerem, & dabis contra eam caſtra, & pones arietes in gyro.*

III. *Et tu ſume tibi ſartaginem ferream, & pones eam in murum ferreum inter te, & inter ciuitatem: & obſirmabis faciem tuam ad eam, & erit in obſidionem, & circundabis eam: ſignum eſt domui Iſrael.*

IV. *Et tu dormies ſuper latus tuum ſiniſtrum, & pones iniquitates domus Iſrael ſuper eo numero dierum, quibus dormies ſuper illud, & aſſumes iniquitatem eorum.*

V. *Ego autem dedi tibi annos iniquitatis eorum, numero dierum trecentos & nonaginta dies: & portabis iniquitatem domus Iſrael.*

VI. *Et cum compleueris hæc, dormies ſuper latus tuum dexterum ſecundo: & aſſumes iniquitatem domus Iuda quadraginta diebus. diem pro anno, diem, inquam, pro anno dedi tibi.*

VII. *Et ad obſidionem Ieruſalem conuertes faciem tuam, & brachium tuum erit extentum: & prophetabis aduerſus eam.*

VIII. *Ecce circundedi te vinculis: & non te conuertes a latere tuo in latus aliud, donec compleas dies obſidionis tuæ.*

IX. *Et tu ſume tibi frumentum, & hordeum, &* A *fabam, & lentem, & milium, & viciam: & mittes ea in vas vnum, & facies tibi panes numero dierum, quibus dormies ſuper latus tuum: trecentis & nonaginta diebus comedes illud.*

X. *Cibus autem tuus, quo veſceris, erit in pondere viginti ſtateres in die: a tempore vſque ad tempus comedes illud.*

XI. *Et aquam in menſura bibes, ſextam partem hin: a tempore vſque ad tempus bibes illud.*

XII. *Et quaſi ſubcinericium hordeaceum comedes illud: & ſtercore, quod egreditur de homine, operies illud in oculis eorum.*

B

XIII. *Et dixit Dominus: Sic comedent filij Iſrael panem ſuum pollutum inter Gentes, ad quas eijciam eos.*

XIV. *Et dixi: Ah ah ah, Domine Deus, ecce anima mea non eſt polluta, & morticinum, & laceratum a beſtijs non comedi ab infantia mea vſque nunc, & non eſt ingreſſa in os meum omnis caro immunda.*

XV. *Et dixit ad me: Ecce dedi tibi fimum boum pro ſtercoribus humanis: & facies panem tuum in eo.*

XVI. *Et dixit ad me: Fili hominis: Ecce ego conteram baculum panis in Ieruſalem: & comedent panem in pondere, & in ſolicitudine: & aquam in menſura, & in anguſtia bibent:*

C

XVII. *Vt deficientibus pane & aqua, corruat vnuſquiſque ad fratrem ſuum: & contabeſcant in iniquitatibus ſuis.*

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS QVARTI.

I

4. Reg. 25.

ET tu fili hominis sume tibi laterem. Instabat iam Vrbis obsidio, quæ sexto postea anno contigit, id est, anno decimonono Sedeciæ, cum Propheta iubetur eam vaticinari non tantum verbis, sed potissimum signis, & factis insolentibus, quæ admirationem excitarent, & fidem facerent etiam rebellibus, qualia sunt arte Geometrica delineare murum Hierusalem, & exercitum e regione castrametantem, machinasque admouentem contra munitiones, &c. Terribilia, ait Polychronius, præcipitur nunciare populo, ciuitatis euersionem, templi desolationem, & quæ inde euentura erant mala.

Polychr.

Sume tibi laterem. Sic etiam verterunt Septuaginta, plinthon, id est, laterem. Symmachus, teste Hieronymo, plinthion posuit, id est, laterculum, vel abacum, in cuius puluere solent Geometræ lineas radio describere. atque id opus scenographiam ipsis vocari putat Hieronymus. additque ex hoc loco viros graues intulisse non esse absurdum, vt mathematicas disciplinas addiscant, qui sacram scripturam versant. Mimesim commisisse videtur Hieronymus. nam Ezechielis commentarius monstrabit non solum non absurdum esse legentibus Scripturam, vt mathesi instructi sint; sed etiam necessarium esse professoribus non mediocriter in illa esse versatos. nam matheseos ignorantia inaccessum fecit Ezechielem per tot sæcula. Sed ad rem. Chaldæus pro latere vertit lapidem. Ceterum non exacte, sed paraphrastice. Etenim לבנה, lehana, a uerbo לבן, laban, quod est albicare, natum, significat laterem, qui in fornace coctus albescit, neque aliud significat in sacris literis: nam, vti habetur, in Exodo: *& sub pedibus eius tanquam opus lapidis Sapphirini.* lapidem pro latere posuit Hieronymus, quod esset splendidus, colorisque sapphiri. alioqui later habetur in Hebræo, laterisque figuram habebat. erat nimirum propitiatorij aurei exemplar, quod scimus ad instar lateris fabricatum, vt capitulo primo late tractauimus. Laterem itaque parare sibi præcipitur Vates, non lapidem, in quo non exarantur lineæ tam apte, quam in laterculi puluere, vt hoc loco notauit Rabbi Dauid Chimhi, dicens, ea de causa laterem, non lapidem electum; tum etiam quia vrbes ex lateribus ædificari solent, quarum primaria nunc delineabatur. Orig. later sunt ineruditæ animæ. Theodoretus. In latere fit descriptio propter incolarum debilitatem, qui non ædificarunt domum suam supra petram, sed super arenam. quare venerunt flumina, descendit pluuia, & flauerunt venti, & irruerunt in domum ipsorum, & cecidit, & fuit ruina illius magna.

Necessariũ est ijs, qui sacras Scripturas versant, mathematicas disciplinas addiscere.

Exod. 24. ℣. 10.

Hieron.

Laterem nō lapidem iubetur assumere propheta.

Origenes. Theodor.

Et pones eum coram te: & describes in eo ciuitatem Ierusalem: stilo scilicet ferreo lineas ducens. Polychronius. Memorat exercitus multitudinem: copiæ quidem secundum ordinem militarem procedunt: hoc enim dicit, castra, id est, agmina militaria: adsunt ijs reliqui non modo armis instructi, sed etiam machinas afferentes, quibus demoliantur mœnia, quales sunt arietes. mirandum in modum indicat multitudinem obsidentium, vt ingentium malorum metu perculsos auertat a scelere.

II.

Et ordinabis aduersus eam obsidionem. Id est, exercitum per gyrum obsidentem, per turmas suas, atque phalanges certis signis notabis.

Et ædificabis munitiones, & comportabis aggerem, & dabis contra eam castra, & pones arietes in gyro. Septuaginta. Hæc explicatius vertêre. Et ædificabis super eam propugnacula, & circumiacies super eam vallum, & dabis super eam castra, & ordinabis machinas missilium in gyro. Chaldæus eodem fere modo. Aedificabis super eam machinam, & comportabis aduersus eam aggerem, & collocabis contra eam castra, & constitues contra eam Duces per circuitum, &c. ergo per *munitiones*, auctore etiam Rabbi Dauid Chimhi, intelligimus turres ambulatorias, ita dictas, quia dissolutæ ab exercitu circunferri solebant, auctore Vitruuio: erant enim ex materia, altæ ad cubitos centum viginti, aliæ ad sexaginta, &c. latæ cubitos viginti minimum, distinctæ in tabulata vicena, vel dena, & supra medium tecti fastigium eminebat turricula tabulatorum non minus quattuor: in quorum summo statuebantur scorpiones, catapultæ, balistæ, onagri, arietaria testudo, atque eius generis aliæ machinæ bellatrices, instrumentaque muralia. Meminit sæpius turrium obsidionaliũ Iosephus, atque hæc machina Hebraice dicitur דיק, deicq, a uerbo דיק, diq quod est, cõminuere, cuius vsus fuit olim in oppugnatione Vrbis Hierusalem, *& obsederunt eam, & ædificauerunt contra eam munitiones in circuitu.* Hebraice דיקים, diqim: eandem repetit Ezechiel contra Tyrum a Babylonio adhibendam. *Et circundabit te munitionibus, & comportabit aggerem in gyro,* &c. Aggerem appellant Hebræi סוללה, solelah a verbo סלל, salal, quod est, strauit, significatque terræ suggestæ cumulum, item lapidum, cæspitum, siluarum congestionem, & coaceruationem, qua fossæ & valles implentur, in qua acceptione vsurpari videtur in præsenti auctore Rabbi Dauid Chimhi, qui sic habet: comportabis aggerem. id est, implebis fossas, quæ circum mœnia sunt, terra; ita vt quasi e monte excedente mœnia impugnetur ciuitas, & propugnantes arceantur. nam in prima, eius vsus est apud Ieremiam. *Ecce munitiones* (סוללות, soleloth) *extructa sunt aduersus ciuitatem, vt capiatur.* & iterum: *& ad munitiones, & ad gladium venientium, vt dimicent cum Chaldæis.* Vbi Septuaginta, ad domos, quæ destructæ sunt in Valla, & propugnacula ad pugnandum aduersus Chaldæos, &c. Valla posuerunt loco vocis Hebrææ, Soleloth, significare volentes machinas intra Vrbem extructas supra terræ cumulum congestum, &c. Quibus locis non significat aggerationem vallis, sed cumulum terræ in modum turris congestum, vnde displodebantur balistæ, & ce[illegible]ræ machinæ bellatrices.

Munitiones.

Vitru. lib. 10. cap. 1

Iosephus 6. de bello Iud.

4. Reg. 25. ℣. 1. & Ier. 52. ℣. 4.

Ezech. 26. ℣. 2.

De aggere.

Iere. 32. ℣. 24.

Iere. 33. ℣. 4.

Aries Hebraice dicitur כר, car, a pascendo dictus, quasi pascualis, vel a secando, quod pascua abscindat. *Adipe arietum,* &c. & iterum. *Deducam eos quasi agnos ad victimam, & quasi arietes cum hædis.* Significat etiam instrumentum bellicum, quo portæ ciuitatum, & muri diruuntur, fabricatum ad arietis similitudinem, vnde & nomen habet. Vsus est ea voce Ezechiel in præsenti, & capite vigesimoprimo. *Vt ponas arietes contra portas.* Significantur & hoc nomine Duces, Heroës. Quare hoc loco Chaldæus

De ariete machina.

Deut. 32. ℣. 14.

Iere. 51. ℣. 40.

Ezech. 21. ℣. 22.

Duces

Duces legit pro arietibus, sed rectius est, vt machinas significet, & vsitatius. quomodo verterunt Septuaginta & Hieronymus. Quibus accedit Rabbi Dauid Chimhi dicens כרים, carim, Rabbini nostri interpretantur principes, & duces exercitus. Pater autem meus dixit, hoc loco arietes ferreos significare. Porro arietum figuram descripsere Vitruuius, Ammianus Marcellinus, Vegetius: sed omnium apertius Iosephus. Immensa, inest materia malo nauis adsimilis, cuius summum graui ferro solidatum est, arietis effigie fabricato, vnde nomen accepit. dependet autem funibus medius ex trabe alia velut ex trutina palis vndique fulta. retrorsus autem magna virorum multitudine repulsus, in fronte prominente ferro mœnia percutit, &c. Hæc machina Aries dicta est, auctore Vegetio, quod habeat durissimam frontem, qua subruat muros, vel quod more arietum retrocedit, vt cum impetu vehementius feriat. Eius inuentorem facit Plinius Epeum ad Troiam: sed ex præsenti testimonio Prophetæ constat, ingenium esse antiquissimum, quo Nabuchodonosor vsus est in oppugnatione Hierusalem, & Tyri.

Vitru. lib. 5. Archit. cap. 14. Amm. Mar. lib. 21. sub initium. Veget lib. 4 de re milit. Ioseph. lib. 3. de bell. cap. 9.

Plin. lib. 7.

III. *Et tu sume tibi sartaginem ferream*, vel patellam ferream, *& pones eam in murum ferreum inter te, & inter ciuitatem.* Origenes. Rationabile est, per sartaginem magnitudinem suppliciorum indicari, vel etiam secundum historiam, quia in sartagine Regia filios barbarus frixit. Polychronius. Sartago est inditium immanitatis hostium, atque ciues minime posse elabi significat. Theodoretus, Apollinaris. Dei formam continere iubetur, quapropter sartagine inter se, & Vrbem interiecta docetur, vt præsens Deus, & quæ contra Hierosolymam fierent, intuens omnia, nulla eos prouidentia dignetur, sed quasi muro quodam ferreo coërcitus neque cernere quæ fiant, neque sibi supplicantes audire videatur. Hieronymus. Sartago ferrea, quę inter Prophetam, & vrbem ponitur, grandem iram demonstrat Dei, quæ nullis precibus fatigetur, &c. Necesse erat, vt contumaces Israelitæ, qui Dei clementia abusi fuerant, rebus ad voluntatem cadentibus, vice versa ab hostibus oppressi, eius misericordiam precibus implorarent. nam vexatio dare solet intellectum, & tum demum votorum, & precum locus est, cum spei nullus est. Verum hoc refugium miseris præclusum fore vaticinatur Propheta, obiecta inter se, atque delineatam in latere Vrbem ferrea sartagine, vel patella, qua significabatur chaos magnum, & quasi ferreum murum interiectum eos inter & Deum, cuius personam Vates gerebat. hoc est, Deum infensum nullatenus exauditurum obsessorum preces, & querimonias. Tale quid habemus in threnis. *Opposuisti nubem tibi, ne transeat oratio.* hoc est, vt vertit Chaldæus: operuisti cœlos nubibus gloriæ tuæ ne transirent ad te orationes nostræ. Vtriusque translationis explicatior sententia est apud Isaiam. *Sed iniquitates vestræ diuiserunt inter vos, & Deum vestrum, & peccata vestra absconderunt faciem eius a vobis, ne exaudiret.* Hic obserua quam atrocia extiterint Iudæorum crimina, cum Deum natura mitem, & clementem reddiderint inexorabilem. nam oportet vehementer esse lacessitum, si tot precibus non commouetur, qui vel vna lacrymula Ezechiæ, immo impijssimi Achabi ieiunio, vel demissione, tam facile flexus sit ad misericordiam. Secundo obserua Dei viscera tam esse blanda, & ad misericordiam prona, vt quo iustitiæ seueritatem exerceat, opus fuerit vel ferreo muro, vel atris nubibus interpositis inter gloriæ suæ tribunal, & fontium ergastulum: ne scilicet audiret miserorum gemitus, videretve planctus. nam si talia rescisset, dolore cordis tangeretur vehementi, protinusque exclamasset pater clementissimus, vt olim. *Quomodo dabo te Ephraim, protegam te*, potius, *Israel? quomodo dabo te, sicut Adama, ponam te vt Seboim? conuersum est in me cor meum, pariter conturbata est pœnitudo mea. non faciam furorem iræ meæ, non conuertar*, non patiar me abduci a solita clementia, *vt disperdam Ephraim, quoniam Deus ego*; qui possim continere iram, & non homo e furore ebrius, *in medio tui sanctus*, a vobis hucusque suspectus, & cultus, *& non ingrediar ciuitatem*: non ergo decet me ciuitatem Sichem Idolorum sentinam ingredi, quandoquidem decreui eius ciues seruare. Sustinet enim Deus personam Iudicis, qui aduertere animum non vult ad ea, quæ plectere recusat. Atque hoc factum misericordiæ est, & iustitiæ signum. nam ideo renuit aspicere iniquus, quod sciat suam iustitiam sceleribus irritandam, & aduersus eos animaduersurum seuere. Illud vero opus est iustitiæ, claudere scilicet oculos, & aures ad damnatorum querimonias, & verum misericordiæ indicium. Videlicet quoniam tanta est eius pietas, vt auditis gemitibus miserorum non possit non misereri, & parcere. oculos auertit, clauditque aures, ferreo interstitio interiecto, ne flecti cogatur ad miserendum cum plectere oporteat. Hoc igitur portendit sartago ferrea.

Origen.

Polychr.

Theodor. Apollin.

Hieronymus, sartaginem ferream grandem iram Dei significare arbitratur.

Thren. 3. ℣. 44.

Isa. 59. ℣. 2.

Atrocia crimina Deum natura mitem inexorabilem reddunt.

Osea. 11. ℣. 8.

Dei iustitia misericordia permixta est.

Sed cur potissimum sartaginem eleuare iubetur Vates potius quam tabellam, aut laterem alium? an vt ostendat omnem multitudinem breui frangendam, atque redigendam ad nihilum, vt Hieronymus innuit? an potius igni comburendam ciuitatem, ac tanquam in olla tradendam igni, vt sensit Scholiastes? an quia sartagine cruciatus immanes significantur? vt Origenes ex Ieremia auctor est. *Ponat te Dominus sicut Sedeciam, & sicut Achab, quos frixit Rex Babylonis in igne.* & iterum: *iussit Rex ignem admoueri, & adhuc spirantem torreri in sartagine.* quasi hoc facto non tantum interclusum esse aditum misericordiæ indicetur, sed etiam torquendos esse obsessos ab hostibus crudelissime. Quod Ieremias sub specie ollæ accensæ indicauerat. an vt significaret Israelitarum corda ferro duriora, & fuligine turpiora, quod Rabbi Dauid commentus est? An simplicior est Prophetæ sententia, obijcereque sibi præcipitur patellam, aut sartaginem, parabile scilicet instrumentum, quod ad manum erat domi? nam homini vinculis detento vagari non licebat, vt architectum acciret, vel Geometram, quorum opera vrbis obsidionem ad viuum repræsentaret; sed domestica supellectile vsus est ad id præstandum, quam potuit significanter. Sed hæc historia est, illa, veritas significata.

Sartagine significantur atrocissima tormenta quæ obsessi ab hostibus Israelitæ perpessuri erant

Hierony.

Scholiast.

Origen.

Ierem. 29. ℣. 22.

2. Macab. 7 ℣. 5.

Ier. 1. ℣. 13.

Et obfirmabis faciem tuam ad eam. Hebraice: stabilies, defiges, quod est seueritatis signum, gestusque Iudicis constantis in decreto, qui nullius auctoritate, precibus, aut fletibus commoueatur ad veniam. Similis dicendi ratio exstat in Prouerbijs. *Vir impius procaciter obfirmat vultum suum; qui autem rectus est, corrigit viam suam.* id est. Impius non mutat vultum, non commouetur omnipotentis castigatione, non erubescit. Huic oppositum est, vultum mutare. *Vultusque illius*, Annæ, *non sunt amplius in diuersa mutati.* hoc est, non erubuit amplius, conseruauit perpetuam faciei serenitatem, & lucem. Atque ita in præsenti vultus obfirmatus, est obturus fixus, immobilis sententiæ signum, qui scilicet non annuat deprecanti. Potest etiam obfirmatio vultus significare indignationem gestu alio derectam,

Obfirmare vultum idem est ac seuero & implacabili vultu aspicere.

Prouer. 21. ℣. 29.

1. Reg. 1. ℣. 18.

scili-

scilicet vultu toruo ad humerum verso, vt obfirmare non sit defigere obtutum, sed conuertere læuorsum faciem indignabundam, & minacem, vt in psalmo. *Oculi Domini super iustos*, id est, facies recta, & explicata. *Vultus autem Domini super facientes mala*. & in Leuitico. *Obfirmabo faciem meam contra animam illius*, &c. Atque ita intellexit Rabbi Dauid, atque Polychronius. Vt non videaris, inquit, respicere ciuitatem.

Psal. 33. ℣. 16. & 17. Leuitic. 17. ℣. 10. R. Dauid. Polychr.

Et erit in obsidionem, & circumdabis eam: Signum est domui Israel, hoc est, figuratam Vrbem sepiens, significabis veram Ierusalem concludendam ab hostibus veraciter. Scholiastes. Doctrina sint audientibus, quæ fiunt.

Scholiast.

IV. *Et tu dormies super latus tuum sinistrum, & pones iniquitates domus Israel super eo numero dierum, quibus dormies super illud & assumes iniquitatem eorum.*

V. *Ego autem dedi tibi annos iniquitatis eorum, numero dierum trecentos, & nonaginta dies: & portabis iniquitatem domus Israël.* In codicibus non paucis Septuaginta interpretum, vbi nos legimus versu quarto, numero dierum, additur, quinquaginta & centum, &c. quo modo legit Theodoretus, atque Biblia Græca correcta Sixti V. In alijs vero codicibus Græcis desunt: desunt & in Complutensi. In Versu autem quinto, vbi nos legimus: trecentos nonaginta; multi Græci codices habent: nonaginta & centum. quo modo legit Theodoretus. Alij vero trecentos nonaginta, vt Complutensis. Scholiastes Bibliorum Sixti eandem lectionem tribuit Polychronio. fortasse in Codice Polychronij ita emendatum reperit. nam Polychronius interpretatur centum nonaginta annos confectos ex centum quinquaginta Israel, & quadraginta Iuda, quomodo legit, & explanat etiam Theodoretus. Addit quidem Polychronius. Alia editio habet centum nonaginta dies. sed non propterea legit ipse trecentos nonaginta, sed centum quinquaginta, in superiori scilicet numero. Origenes sic habet (de manuscripto codice Vaticano loquor) Non ignoramus quædam exemplaria, habere centum quinquaginta dies, alia vero centum nonaginta, & plura quidem centum nonaginta dies. Sed consideratis ceteris editionibus, inuenimus esse trecentos nonaginta dies. Hieronymus. Satis miror cur vulgata exemplaria centum nonaginta annos habeant, & in quibusdam scriptum sit, centum quinquaginta; cum perspicue & Hebraicum, & Aquyla, Symmachusque, & Theodotio trecentos nonaginta annos teneant: & apud ipsos Septuaginta (qui tamen non sunt scriptorum vitio deprauati) idem numerus reperiatur, &c. Mira lectionum varietas: sed aliam adhuc reperi apud Theodoretum super primum Oseæ, scilicet trecentos quinquaginta dies, vt dicetur in quæstione vltima Commentarij. Verum vulgati Codices nostri constanter legunt trecentos nonaginta cum Hebraicis: quam lectionem sequimur, vt par est, & interpretabimur infra in Commentario capitis huius.

Variæ lectiones de numero dierum. Septuaginta Inter. Theodor. Polychr. Origen. Hierony. Theodor. super Osea. 1.

Et tu dormies, vel iacebis, decumbes: שכב, sacab, enim hoc significat, vt in Commentario dicemus.

Super latus sinistrum. Quod Israël habitaret ad sinistrum respectu Iudæ, in sinistro latere Prophetæ, qui Dei sustinet vices, collocatur, de qua re infra dicturi sumus fusius.

Et pones iniquitates domus Israel super eo. Hoc est, peccata, quæ patrarunt Israëlitæ socij Iuda, & ciues Ierusalem, vt plenius tractabimus quæstione secunda Commentarij Notabili octauo: vel potius annos peccatorum, *pones*, id est: quasi onus tibi imposuisses, non secus grauaberis pœna, quam eorum gratia sustinebis, decubitu scillcet dierum trecentorum nonaginta. apud Isaiam est eadem phrasis. *Et posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum*, & iterum. *Ipse peccata multorum tulit*, hoc est, luit pœnas multorum, id est, omnium peccatis debitas: ipse sibi imposuit onus hoc, id est, sponte suscepit.

Pœna peccatorum a prophetis tanquam onus graue portatur.

Isa. 53. ℣. 6. & 12.

Numero dierum, quibus dormies super illud. secundum numerum dierum, sic enim vertére Septuaginta, tot dies eorum nomine iacebis eatenis grauatus, quot annis illi deliquerunt. Hanc phrasim versu quinto apertius expressit, atque versu sexto dicens. *Diem pro anno dedi tibi:*

Et assumes iniquitatem eorum. Hoc est, sustinebis, lues pœnas eorum peccatis debitas. Explicabimus plenius hanc phrasim quæstione secunda Notabili sexto.

Ego autem dedi tibi annos iniquitatis eorum, numero dierum. Hebraice & Græce, in numerum dierum, id est, confero annos peccatorum in dies decubitus tui, atque adeo supplicij eorum, & obsidionis Vrbis, *trecentos nonaginta dies*, qui respondent trecentis nonaginta diebus secundæ obsidionis; atque trecentis nonaginta annis peccatorum, quibus Dei legem transgressi sunt, & Vrbem sanctam polluerunt. De horum dierum, & annorum numero satis in Commentario quæstione secunda tractabimus infra.

VI. *Et cum compleueris hæc*, mandata, quæ tibi iniungo, *dormies super latus tuum dexterum secundo: & assumes iniquitatem domus Iuda quadraginta diebus.* Eadem ratione, qua Samaria, vel Israëlitæ inde oriundi, tametsi Iudæ aggregati in latere sinistro ponuntur; debet Iuda in dextro collocari, vt suo loco dicemus.

Diem pro anno, diem, inquam, pro anno dedi tibi. Non caret tanta repetitio mysterio: quod videtur attigisse Scholiastes. Quoniam, inquit, non solum peccabant Iudæi, sed querebantur se iniuste puniri, propterea docet Deus per ea, quæ Vates agit, non modo illos non iniuste puniri, sed etiam quanta sit suæ clementiæ magnitudo: vnumquenque enim diem dormitionis pro annuo tempore numerat. Itaque post descripta mala, quæ ventura erant Ierosolymis, ijs verbis monstrat illis suam clementiam. Polychronius. Non modo de quadraginta diebus id dicit, sed etiam de centum quinquaginta. Obserua Polychronium, constanter legisse, centum quinquaginta. Sed hic consideranda venit Dei nostri clementia, qui anni integri errata, id est, trecentorum quinquaginta quattuor dierum, vnius diei supplicio compensat. quam pie illud promissum est, & quam fideliter præstitum in psalmo. Qui si inique aliquid gesserit castigabo eum in virga virorum, & in flagellis filiorum hominum. non inquam virga Dei, manuve robusta, sed virga humana, fragili, inualida manu, & flagello blando, nempe filiorum Adam. apud Lucam miscuit Samaritanus oleum cum vino, vt vulneribus mederetur pene interempti Hierosolymitani.

Dei punitio misericordia interueniente iustificatur in semetipsa. Scholiast. Polychr. Psal. 88. Luca. 10.

VII. *Et ad obsidionem Ierusalem conuertes faciem tuam.* Hebraice firmabis, stabilies, de qua phrasi supra versu tertio. præcipitur in decubitu faciem conuertere ad Vrbem, quam ab hostibus obsessam in latere delineauerat, vt intelligeretur in quem finem tenderent illa vincula, oppressio, & fames: videlicet portentum esse obsidionis arctissimæ Vrbis.

Et brachium tuum erit extentum. Rabbi Dauid vertit nudatum, habitumque pugnantis esse vult ex illo Isaiæ. Nudauit Dominus brachium suum, &c. quasi

Isa. 52.

quasi dicat, brachium tuum nudatum ostendes, acsi velles acriter fortiterque pugnare. Exertum legunt manuscripta quædam exemplaria, atque Hieronymus in codice ita quoque interpretatur. Præparatione, inquit, vultus opus est, ac robore, & confirmatione exerti brachij, atque nudati, vt non solum voce, sed & gestu, & habitu prophetantis vrbis obsidio demonstretur. exertum brachium est detectum, & nudatum. nam hæc significat verbum חשף, chasaph, quo etiam vsus est Isaias. *Parauit Dominus brachium sanctum suum in oculis omnium gentium*. id est, exeruit illud, nudauit, retexit, vt ab omnibus cerni posset. quare sequitur. *Et videbunt omnes fines terræ salutare Dei nostri*. Parare, posuit vulgatus pro expedire, quod idem valet: sicut ibi. *Quod parasti ante faciem omnium populorum*. vbi allusio fit sine dubio ad Isaiæ prædictum locum. Verum Biblia Vaticana Sixti, & Clementis Pontificum auctoritate correcta legunt, *extentum*. Septuaginta, obfirmatum, quod idem fere sonat. Atque hanc existimamus lectionem magis germanam, quam etiam admittit verbum Hebraicum. nam perinde est brachium extendi, atque nudari, si quis aduertat olim non fuisse in vsu viris tunicas manicatas, sed quæ per medium orificium capiti insertæ in pectus, & dorsum subinde demissæ, baltheoque præcinctæ vix summa tegerent brachia: secus fœminis ob decorem datum. nam oblongas, atque prolixas vltra brachia, & vsque in primores manus, ac prope in digitos gestabant vestes, quas viros induere probrosum erat. Vnde Virgilius eas criminatur.

Isa. 52. ℣. 10.

Parare idem est quod expedire.

Lucæ. 2. ℣. 31.

Tunicæ manicatæ antiquis non fuerunt in vsu.

Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ. atque Ennius Carthaginensium tunicatam iuuentutem non sine probro memorat. atque Publius Africanus Publio Sulpicio Gallo id inter alia probra dedit, quod tunicis vteretur manus totas operientibus. Vide Gellium. ergo bene interpretatur Theodoretus. Brachij confirmatio, disciplinam, quæ adhibetur, significat. Vnde est illud Isaiæ. *Adhuc manus eius extenta, & populus non est conuersus ad percutientem se*, &c.

Virgil.
Ennius.
Publi. Afric.
Gellius lib. 7. c. 12.
Isa. 5. ℣. 25. & cap. 9. ℣. 13.

Et prophetabis aduersus eam. Non verbis, erat enim mutus, sed factis: se ipso scilicet referens Deum oppugnantem Ierusalem, vt diximus.

VIII. *Ecce circundedi te vinculis.* Feci vt familiares tui te vinculis constringant quasi amentem. Sustine æquo animo, & decumbe super altero latere, *donec impleas dies obsidionis tuæ*, quibus clausus teneberis in parabolam obsidionis Vrbis.

IX. *Hierony.*

Et tu sume tibi frumentum, & hordeum, & fabam, & lentem, & milium, & viciam. Hieronymus. Iubetur Propheta famem futuram, & inopiam populi Israël opere demonstrare. Sicut enim in rerum omnium penuria non quæruntur ciborum diuersitates, & delitiæ, sed quomodo venter impleatur: sic nunc Propheta, frumentum, hordeum, fabam, lentem & milium, auenamque mittit in vnum vas, facit trecentos nonaginta panes, quos per singulos dies comedat. Quam nos interpretati sumus viciam, pro qua in Hebræo dicitur כסמים, cusmim, Septuaginta, Theodotioque posuerunt ὄλυραν, olyran, quam alij auenam, alij secalem putant. Aquylæ autem prima editio, & Symmachus ζέας, zeas, siue ζείας, zias, interpretati sunt: quas nos vel far, vel gentili Italiæ Pannoniæque sermone, spicam, speltamque dicimus &c. *In vas vnum.* Septuaginta addidere, fictile, vt morem gentis indicarent. Solebant enim panes singulis diebus coquere pro familiæ ratione, atque adeo eos subigere breuiore vase, fictili scilicet concha, quem morem hodie seruant Agareni omnes, & Mauritani Hebræis vt lingua, ita etiam habitu, & ritibus admodum similes.

Et facies tibi panes numero dierum, quibus dormies super latus tuum: trecentis & nonaginta diebus comedes illud. Videtur de sinistro latere tantummodo loqui, quandoquidem dierum trecentorum nonaginta meminit, non item quadraginta. Ceterum de vtroque intellectum voluisse constat. neque enim quadraginta diebus postremis ieiunare debuisset, aut posset Vates: numerat autem priores dies, quod plures essent, & fere vniuersa summa. Præterea quia, in ipsius obsidionis postremis diebus etiam illi rustici panes, & immundi erant defecturi, vt in fine capitis dicitur. *Deficientibus pane, & aqua*, &c. de qua re nos infra in extremo Commentarij.

X. De siclo nonnulla.

Cibus autem tuus, quo vesceris, erit in pondere viginti stateres in die. Hieronymus. Siclus, id est, stater habet drachmas quattuor: drachmæ autem octo Latinam vnciam faciunt: ita vt vnus panis decem vncias habere dicatur, quo trahitur magis anima, quam sustentatur. Idem fere scribit de siclo Iosephus: comparat enim illum Attico tetradrachmo. At vero Polychronius, & Theodoretus sic habent. Viginti enim sicli tres vncias efficiunt, & paulo amplius, vt aiunt, qui pondera hæc, & mensuras accurare persequuntur: de quibus fusius disseremus in Commentario, de ponderibus & mensuris.

Ioseph. 10. anti. cap. 9.
Polychr. et Theod.

Hieron. Dura ieiunij forma.

A tempore vsque ad tempus comedes illud. Hieronymus. A vespere vsque ad vesperam significat. licet quidam ab anno vsque ad annum intelligi putent. quibus verbis taxat Apollinarem, qui sic interpretatus est, teste Scholiaste nostro manuscripto, qui ita habet: A tempore vsque ad tempus, ab anno vsque ad annum vult Apollinarius: Polychronius vero. A vespera vsque ad vesperam. Hæc ille. Alij Neoterici explicari posse putant, a mane ad meridiem, & a meridie ad vesperam. quasi dixisset, a tempore prandij ad tempus cœnæ. Verum repugnat illis textus ipse: *Cibus*, inquit, *quo vesceris erit in pondere viginti stateres in die*. Quod ergo sequitur. *A tempore vsque ad tempus*, idem significare necesse est. at illi oppositum indicant, scilicet quadraginta stateres in die, singulis prandijs viginti.

XI. Hieronymi & aliorum sententiæ de mensura hin.

Et aquam in mensura bibes sextam partem hin. Hieronymus. Sterilitatem cibi aquæ auget sterilitas: sextam enim partem mensuræ Hebraicæ, quæ appellatur hin, iubetur per singulos dies bibere. Porro hin duos choas Atticos facit, quos nos appellare possumus duos sextarios Italicos. ita vt hin mensura sit Iudaici sextarij, nostrique castrensis; cuius sexta pars facit tertiam partem sextarij Italici. qui cibus, & potus iuxta inclytum oratorem non vires tribuit, sed mortem prohibet. Adde quod Isaias habet. *Dabit vobis Dominus panem arctum, & aquam breuem.* Idem scribit de hin Iosephus. Hin mensura Hebræorum antiqua, choas Atticos recipit duos. Sed de ea nos in prædicto Commentario latius disseremus.

Isaiæ. 30. ℣. 20.
Ioseph. Antiq. 3. c. 10.

XII. *Et quasi subcinericium hordeaceum comedes illud.* Apollinaris: Significat & lignorum, & fruticum inopiam, quod nil importatum haberent. In originali non est particula, quasi, sed a Septuaginta addita est, quos imitatus est Hieronymus inuitatus a contextu. Sed Neoterici volunt legere secundum Hebræum codicem, *Subcinericium hordeaceum*: putantque additos eiusmodi panes illis prioribus. Ceterum falluntur egregie: quia pronomen (illud) satis indicat referri aliquid antecedens. redundatque

que omnino si nouus cibus commemoraretur. satis enim esset dicere. *Subcinericium hordeaceum comedes*. Sensus ergo versus est. Comedes prædictos panes non coctos in clibano, vt solent parari delicatiores, sed sub cinere, vt moris est, rusticos & hordeaceos facere. Hoc facto putant quidam significari festinationem, & instantiam hostium, secundum illud Exodi. *Fecerunt subcinericios panes: neque enim poterant fermentari, cogentibus Aegyptijs exire*. Verum ego existimo, instantiam potius famis significari ea forma coquendi panes, vt patet in Genesi. *Festinauit Abraham, in tabernaculum ad Saram, dixitque ei. Accelera, tria sata simila commisce, & fac subcinericios, &c.* Vt scilicet statim succurreret fami hospitum. & iterum. *Veruntamen mihi primum fac de ipsa farinula subcinericium panem*. Premebatur enim Elias graui fame. Significatur etiam ipsorum leguminum vitium, ex quibus confectus panis, si parum duruerit, comedi non potest. quare necesse est recentem manducari, atque adeo ad horam prandij sub cinere coqui.

Subcinericius panis significat hostium festinationem & instantiam.
Exod. 12. ℣.
Genes. 18. ℣. 6.
3. Reg. 17. ℣. 13.

Et stercore, quod egreditur de homine, operies illud. Hebraice est, coques. Sed non est quod iuniores Vulgatum incusent. nam idem prorsus est in hoc facto coquere, & operire. Scimus enim stercus siccum boum a rusticis adhiberi solitum igni pro nutrimento cum lignis carent. qua quidem materia panis subcinericius & operitur, & coquitur. Septuaginta ideo verterunt. Abscondes ea. Vt ergo significaretur etiam stercora boum defutura in obsidione Ierusalem, præcipitur Vates panes operire, vel coquere sub prunis factis ex humano fimo,

Operitur hoc est coquitur panis hoc fimo.

In oculis eorum. Id est, ipsis cernentibus hæc omnia facies. Vide quam longe sit a visione imaginaria præsens mandatum: palam & coram testibus hoc stratagema peragi iubet Deus, quo circunstantes rei nouitatem admirati rogent causam, & discant impendentem cladem.

XIII.

Sic comedent filij Israel panem suum pollutum inter Gentes ad quas eijciam eos. Pollutum panem interpretatur Apollinaris & Theodoretus, qui non secundum legis ritus esset factus. Sic enim habent. Necesse erat, cum essent inter alienigenas permisti captiui, non ex legibus vitam agere, sed multas ad leges Iudaicas violandas occasiones capere ex consortio. Polychronius sic habet. Hoc est turbatum, quippe non purum. Existimant quidam panem ex varijs seminibus conflatum, esse lege vetitum, atque ideo appellari pollutum, seu immundum. quod colligunt ex eo loco Leuitici. *Agrum tuum non feres diuerso semine, &c.* Ideo enim hoc prohibetur, ne commista nascantur grana, quæ impuram farinam reddant. Ceterum si hæc esset immunditia, commutata fuisset materia panum ad Prophetæ religiosi iustam querimoniam: quod non est factum. Ergo immunditiam contracturos panes dicendum est ex stercore humano, quod per se immundum est, & in lege abominabile. Vnde in Deuteronomio præceptum legimus. *Habebis locum extra castra, ad quem egrediaris ad requisita naturæ gerens paxillum in baltheo, cumque sederis fodies per circuitum, & egesta humo operies, quo releuatus es. Dominus enim Deus tuus ambulat in medio castrorum, vt eruat te, & tradat tibi inimicos tuos. Et sint castra tua sancta, & nihil in eis appareat fœditatis, ne derelinquat te*. Hic notandum est, pœnam exacte respondere culpæ qualitati, scilicet idololatriæ, qua coluntur idola, id est, sordes, sic enim appellantur in sacris literis. *Peccauerunt ei, & non filij eius in sordibus*. Et iterum. *Nec inferes quippiam ex idolo in domum tuam, ne fias anathema, sicut & illud est. quasi spurcitiam detestaberis, & velut inquinamentum, ac sordes abominationi habebis, quia anathema est*. Idem alibi repetitur.

Panis pollutus, hoc est non secundum legem factus.
Appollin.
Theodor.
Polychr.
Leuit. 19. ℣. 19.
Deut. 23. ℣. 12.
Sordes, hoc est idolorum cultus sordibus panis punitur.
Deut. 32. ℣. 5. & cap. 7. ℣. 26.

Inter Gentes ad quas eijciam eos. Septuaginta. Sic comedent filij Israël immunda in gentibus. Hebraice autem legitur sicut in Latinis codicibus. Verbum autem נדח, dachah, pro quo Hieronymus vertit, *eijciam*, proprie significat impellere, compellere. vt patet in Psalmo. *Eleuans allisisti me*. vel impellendo impulisti me. & iterum. *Et Angelus Domini persequens eos*, vel impellens eos. & apud Ieremiam. *Impellentur, & corruent, &c.* Idem significat hoc loco. nam in præsenti non est sermo de dispersione Israëlis, sed potius de eius congregatione, quasi gregis in Vrbem ad victimam. Vnde sensus erit: Inter gentes, inter quas compellam eos, congregabo eos. Atque ita respondent hæc præcedentibus, in quibus sermo creber habitus est, de obsidione Ierusalem, atque sequentibus, in versu decimo sexto. *Ecce ego conteram baculum panis in Ierusalem*. qui secus versum hunc acceperunt, scilicet de dispersione Israëlis in gentibus, laborant satis, vt contextum sequantur prophetiæ, & forte non cum emolumento.

Eijciuntur hoc est quasi grex coguntur in media Ierusalem immolandi a gentibus.
Psal. 101. ℣. 11.
Ps. 34. ℣. 6.
Ierem. 23. ℣. 12.

XIV.

Et dixi: ah, ah, ah, Domine Deus ecce anima mea non est polluta. Aquylam secutus est Hieronymus in interpretatione particulæ Hebraicæ אהה, ahah; pro qua Symmachus, & Septuaginta posuere μηδαμῶς, medamos, id est, nequaquam. Theodotio vero, o Domine Deus. Est apud Hebræos interiectio vnica dolentis, auersantis, & deprecantis, qua vsus est Ieremias. *Ah, ah, ah Domine Deus*. Et iterum. *Ah, ah, ah Domine Deus: Prophetæ dicunt eis, &c.* Et Ezechiel. *Ah Domine Deus, ipsi dicunt de me*. Sed cur Symmachus, quem sequitur Hieronymus, tres particulas posuit? In promptu ratio est, quia illa interiectio tres literas habet. & si singulis subijcias puncta, totidem facies interiectiones, hoc modo אהה, ah, ah, ah. Hoc videtur fecisse Symmachus. & ideo triplici detestatione, vt loquitur Hieronymus, particulam vnicam reddidit, quibus vehementius indicatur dolor animi, & affectus auersantis. Ergo significat Propheta cum sensu animi, grauissimum esse, quod iubebatur, quippe contra munditiam legis, quam ipse ab infantia sua sancte coluisset. Tale est illud Petri. *Absit Domine, quia nunquam manducaui omne commune, & immundum*. deprecatusque Dominum exauditur, temperata sententiæ austeritate mitiore mandato.

Ah. Interiectio dolentis auersantis & deprecantis est, triplicata vehementem affectum significat.
Iere. 1. ℣. 6. & cap. 14. ℣. 13.
Ezech. 20. ℣. 49.
Actor. 10 ℣. 14.

Et morticinum, & laceratum a bestijs non comedi. Prohibentur ista duo in Leuitico. *Morticinum, & captum a bestia non comedent, nec polluentur in eis*. Contrahebatur autem immunditia huiusmodi escis, quod essent partes animalium necatorum absque effusione sanguinis. morticinum est, vt ait Hieronymus, in quo moritur anima: nam sanguis anima dicitur, quippe animæ vehiculum: propterea immundum æstimatur in lege: eademque ratione laceratum a bestia.

Abominabilia sunt hæc, quia mortuam animam significant, teste Hieronymo.
Leuit. 22. ℣. 8.

XV.

Et dixit ad me: Ecce dedi tibi fimum boum pro stercoribus humanis. Hieronymus. Quod autem pro humano stercore boum conceditur fimus, leuiora significantur mala. Nota. Bonus Dominus est, & qui supplicum precibus facile flectatur. Videt Amos Propheta locustam agros vastantem, supplicat Domino. *Domine Deus propitius esto, obsecro. Misertus est Dominus super hoc. Non erit, dixit Dominus*. Deinde audit Deum nimijs æstibus adurere

Facillime Deus Clemens suorū precibus acquiescit.
Amos 7. ℣. 2.

velle ſegetes. Et dicit. *Domine Deus quieſce obſecro,* &c. *miſertus eſt Dominus ſuper hoc, &c.*

Deus non patitur ſuos diutius in oratione affligi.

Ioſue 7. ℣. 10.

Secundo obſerua, Dominum potius temperare voluiſſe ſententiæ ſeueritatem, quam innocentem ſeruum contriſtare. nouerat hoc eius ingenium Ioſue, cum pronus in terra orationem producebat vſque ad veſperam deprecans pro populo Iſrael. Ad quem Dominus, *ſurge, cur iaces pronus in terra?* quaſi dicat, ne mihi ſis moleſtus: grauor enim nimium videns te tandiu defatigari: peperci populo, dummodo ſceleris auctor plectatur. Idem ſtratagema animaduerte in Moyſe, in Elia, in Eliſæo, cum preces fundebant; nec minus felicem fructum afflictionis ſponte ſuſceptæ.

XVI.

Baculus ſignificat ſubſtantiam vel ſuſtentationem.

Et dixit ad me: Ecce ego conteram baculum panis in Ieruſalem. Baculus ſubſtantiam, ſuſtentationem ve ſignificat hoc loco: nam vtrunque valet vox מטה, mateh. Septuaginta vertêre firmamentum. Simili modo Symmachus, & Theodotio. Chaldæus ſuſtentaculum: nec ſenſus eſt, quem quidam putarunt: tollam panis nutrimentum & ſubſtantiam, ſed tollam panem nutrientem: nam Hebræa phraſi ſuſtentatio panis, eſt panis ſuſtentans. Epitheton itaque perpetuum panis iſtud eſt, panis ſuſtentans. vt in Pſalmo. *Et panis cor hominis confirmet.* Et iterum. *Et omne firmamentum panis contriuit.* Et tertio. *Erit firmamentum in terra in ſummis montium*, id eſt, frumentum, quod ſuſtentat. Habet & aliud epitheton panis affine priori, ſcilicet משען, maſghan. quaſi dicat ſuſtentaculum, fulcrum, id cui innitimur, & fidimus. apud Iſaiam. *Auferet omne robur panis, & omne robur aquæ.* Et vide quam belle hæc nomina conueniant ſacro pani Euchariſtico, &c. & præſens ſententia miſeris Hæreticis quadret.

Panis epitheton, eſt ſuſtentans & ſuſtentaculum, ſeu fulcamentum.

Pſal. 103. ℣. 15.

Pſal. 104. ℣. 16.

Pſal. 71. ℣. 16.

Iſa. 3. ℣. 1.

XVII.

Polychron.

Ve deficientibus pane & aqua, corruat vnusquiſque ad fratrem ſuum. Polychronius. Vir ad fratrem ſuum, id eſt, omnes ſimul: cum nullus alteri opem ferre queat: nam vna, communiſque calamitas concludet vniuerſos. Chaldæus. Interibit vir & frater eius. vel. Vnuſquiſque apud fratrem ſuum cadet præ fame, ad quem ſcilicet ſe receperat mendicaturus panis fragmentum. nam, vt bene notat Hieronymus, naturæ hominum eſt, vt prementibus malis, & anguſtiarum pondere in proximo magis, quam in ſe habeant fiduciam. Tale eſt illud Iſaiæ: qui poſtquam dixit. *Dominus exercituum auferet a Ieruſalem omne robur panis.* ſubdit. *Et irruet populus vir ad virum, & vnuſquiſque ad proximum ſuum.* Et rurſus: *Apprehendet enim vir fratrem ſuum domeſticum patris ſui: Veſtimentum tibi eſt, princeps eſto noſter, ruina autem hæc ſub manu tua. Reſpondebitque in die illa dicens: Non ſum medicus, & in domo mea non eſt panis neque veſtimentum; nolite conſtituere me principem populi:* quaſi dicat. Eo miſeriæ deuentum eſt, vt frater non dedignetur (quod alioqui moleſtiſſimum eſſe ſolet) fratri ſuo deferre principatum, neque vero fratri aliunde aduentanti cum honore, ſed educato in domo paterna ſecum, id eſt, nihilo ſe excellentiori, eo tantum quod frater honeſtum habeat pallium, perſuadebit ſibi ille alter, panes quoque, & annonam apud ſe abſconſam habere. Ille vero contra tergiuerſabitur, dicens. Deſperata res eſt, quorſum creatis ducem, niſi prænoſcaris eſſe medicum, & ditiſſimum: peſti furenti primum, atque fami prouidendum erat; poſtea ciuium paci conſulendum. Ego vero nec medicus ſum, neque frumentum habeo: non ſum ergo aptus regno. Ex hac parabola Iſaiæ colligimus, quid ſibi velit illa ſententia: *corruat vnuſquiſque ad proximum ſuum.* ſcilicet, ad ædes diuitum, pauperes, premente fame, congregatos, dum panem expectant, peſtis veneno interiora paſcente, ruituros. Idem fere eſt quod ſequitur.

Chaldæus.

Hieronym.

Prementibus malis in proximo magis, quam in ſe ſolent homines habere fiduciam.

Iſa. 3. ℣. 1. 5. & 6.

Et contabeſcant in iniquitatibus ſuis. Hoc eſt, ſecundum iniquitatum ſuarum meritum, vel in ipſis iniquitatibus obſtinati, fame vrente extenuentur, marceſcant, & conficiantur: peſteque confecti putreſcant, corrumpantur, & fœteant: nam hæc omnia amplectitur vtrunque verbum, Hebraicum ſcilicet מקק, maqaq, &, tabeſco, Latinum.

Obſtinationis pœna.

COM-

COMMENTARII IN EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT QVARTVM

PARS PRIMA.

DE DIEBVS TRECENTIS NONAGINTA, QVIBVS dormire super latus suum præcipitur Vates.

CIRCA versum quartum, quintum, & sextum in quibus legimus Vati iniunctum, vt super latus sinistrum dormiret dies trecentos nonaginta, ob iniquitates domus Israël, deinde super latus dextrum dies quadraginta, ob iniquitates domus Iuda; duo potissimum se offerunt examinanda. Primum, vtrum anni iniquitatis intelligendi sint, quibus in peccatis perseuerauit Israel vel Iuda, an potius quibus pœnas dederunt admissorum criminum. Secundum, an eiusmodi decubitum reuera expleuerit Propheta, an potius per visum illum spectauerit.

DE ANNIS INIQVITATIS Iuda.

De difficultate huius quæstionis.

PRIOREM quæstionem de annis iniquitatum domus Israël & Iuda, significatis in diebus decubitus Vatis, difficilem inter alia reddidit ambiguitas nominis עון, ghauon, iniquitas, quod tam pro culpa vsurpari solet in sacris literis, quam pro pœna. Vnde factum est, vt huius capitis interpretes in duas factiones diuisi sint: alijs referentibus eos annos ad tempus præuaricationis vtriusque domus, alijs autem ad tempus supplicij. Accessit varia acceptio nominum Israël & Iuda: quibus iam duo regna diuisa, iam regnum vniuersum, iam regnum Iuda, iam denique domus regia significari solet. Contulit & symbolum augendæ difficultati numerorum varietas in annis decubitus Vatis, codicumque maxime Græcorum, quibus superiora sæcula ante Hieronymi æditionem vsa sunt, diuersa lectio, vt vidimus in explanatione textus. Præterea Chronologorum discrepantia in computandis annis regum Babyloniorum, & Persarum, ad quorum regna anni prædicti, si supplicij sunt, pertinere videntur. Itemque regum Iuda & Israël, in quorum regnis comprobandus est prædictus annorum numerus, si eos ad culpam referre velimus. Itaque ex tot capitibus aucta difficultas non immerito viris doctis visa est insuperabilis. Ceterum non propterea despondemus animum, sed Dei auxilijs innixi, atque magnitudine operæ pretij adducti, implicati Vaticinij mentem explanare conabimur. Expendamus itaque initio scriptorum sententias, deinde nostram alijs examinandam proponamus.

Auctorum sententiæ de annis iniquitatis.

Prima sententia.

Græci, Polychronius scilicet, & Theodoretus, legentes in codice Septuaginta, annos iniquitatis Israël centum quinquaginta, facile sese expedierunt ab istis tricis: id enim tempus retulerunt ad afflictionem decem tribuum: tametsi diuersam computandi rationem inierint. Sic enim habet Polychronius, videlicet: centum quinquaginta diebus, quas ante sumpserat, addit etiam quadraginta separatim. ac si dicat. Prius illud facito, deinde hoc: quia prius decem tribus abductæ fuerunt, deinde duæ. Subdit de centum quinquaginta annis iniquitatis seu afflictionis Israelis. Inueniet igitur quispiam, vt dixi, a tempore, quo vectigalis Assyrij factus est Osee, centum quinquaginta annos colligi. Si reputet Ezechiæ quidem viginti nouem, Manasse quinquaginta quinque, Amon duodecim (sic enim legunt Septuaginta, quos ille sequebatur) Iosiæ triginta vnum, cum quibus Ioachaz menses tres, Eliacin annos vndecim, Ieconiæ menses tres, & Sedeciæ annos decem: quoniam, vt ostensum est modo, instante vndecimo anno capta est ciuitas, qui numeri conficiunt annos centum quadraginta octo, & addendo tempus quo subiectus fuit Assyrio Osee (sunt autem anni non expleti duo, nam secundo anno & expeditionem fecit, & cum ex sententia res successissent, domum reuertit)

Polychr.

ANNI.	
Ezechiæ	29.
Manasse	55
Amos	12
Iosiæ	31
Eliacin	11
Sedeciæ	10
anni quos subditus fuit Rex Osee Assyrio	2
	150

 sunt

ſunt anni centum quinquaginta, alia æditio habet centum nonaginta. Hæc de annis Iſraëlis Polychronius, de Iuda nihil omnino in eius ſcholijs inuenio. Fortaſſe idem ſenſit quod Theodoretus, qui vtroſque annos hac ratione recenſet. quadraginta annos Iudæ numerat a quinto migrationis Ioachin, in quo orſus eſt prophetiam ſuam Ezechiel, vſque ad ſecundum annum Cyri Perſæ; videlicet Nabuchodonoſor triginta duos (reliquos a duodecimo, qui concurrit cum quinto exilij Ioachin) Euilmerodach vnum vel duos, Baltaſſar tres, Darij duos, Cyri vnum, qui ſimul iuncti conficiunt quadraginta, &c. Annos vero Iſraël centum quinquaginta putat eſſe tempus ab eodem anno quinto exilij Ioachin ad vigeſimum Artaxerxis Longimani, in quo Templum abſolutum, ciuitas Ieruſalem murata, & reliquæ vrbes & oppida terræ Iſraël inſtaurata, & incolis completa ſunt. Scilicet quadraginta deſolationis a duodecimo Nabuchodonoſor ad Cyri primum, qui ſunt vtrique computationi communes, Cyri viginti nouem reliqui, Cambyſis ſeptem, Darij Hyſtaſpis trigintaquinque, Xerxis viginti, & Artaxerxis vndeuiginti; anno enim vigeſimo Vrbis muros præcipit reſtitui. Addiditque Theodoretus. Et nemo putet ad Iſraëlem nulla ratione pertinuiſſe ædificationem Ieruſalem, vtpote qui iampridem a tribu Iuda eſſet diuiſus: namque poſt reditum haud manſit illa diuiſio. Verum concordes & vnanimes omnes, qui reditum conſecuti ſunt, degebant, Ieruſalem metropolim incolentes, &c. Sic reſpondent quæſtioni auctores Græci.

[Margin: Theodor.]

[Margin: 40 / 29 / 7 / 35 / 20 / 19 / —— / 150]

[Margin: Refellitur hæc ſententia.]

Ceterum præterquam quod lectio illa, atque numerus annorum, quem in corruptis exemplaribus legerunt Græci, longe abeſt a veritate Hebraicæ & vulgatæ æditionis; immo & ab æditione germana Septuaginta interpretum, vt in explanatione capitis dicebamus; etiamſi centum quinquaginta annos legeremus, non continuo computationes Græcorum literæ ſatisfeciſſent: etenim Polychronij numerandi ratio in eo claudicat, quod duodecim annos tribuit Amon, ex codice Septuaginta, cum duo tantum regnauerit poſt patris mortem, vt ex textu Hebraico conſtat. vnde non ſibi conſtat prædictus numerus centum quinquaginta annorum iniquitatum Iſrael. Theodoreti vero ratio multo longius recedit a veritate: nam tempus illud centum quinquaginta annorum exilij, quod ipſe adſcribit Iſraëli, ad Iudam potius, quam ad Iſraëlem ſpectare videtur. Vel ſi Iſraëlis intereſſe quoquo modo credatur, certe non minus pertinebit ad Iudam, quæ quidem tribus vel vniuerſa ſumma, vel certe pars maxima extitit eius captiuitatis, liberationis, atque inſtaurationis Ieruſalem. Quorſum igitur decem tribubus potius, quam duabus comminaretur Vates calamitatem vniuerſis communem? immo vero quo pacto dicemus, eo anno duodecimo Nabuchodonoſor cœpiſſe captiuitatem decem tribuum, quæ multis retro annis, id eſt, centum triginta, vt numerat etiam Polychronius, inchoauerat? Denique quadraginta anni captiuitatis Iuda minime poſſunt cum Ieremiæ Vaticinijs conuenire, ille enim diſertis verbis teſtatur. *Seruient omnes gentes iſta*, quarum caput fuerat Ieruſalem, *regi Babylonis ſeptuaginta annis*. Et iterum. *Cum cœperint impleri in Babylone ſeptuaginta anni, viſitabo vos: & ſuſcitabo ſuper vos verbum meum bonum, vt reducam vos ad locum iſtum*. loquebatur autem cum Iechonia, & ceteris tranſmigrantibus. Idem efficitur ex libro Paralipomenon.

[Margin: Ierem. 25. ℣. 12.]

[Margin: Ierem. 29. ℣. 10.]

[Margin: 2. Paral. 36 ℣. 21.]

Cunctis enim diebus deſolationis ſuæ egit terra ſabbatum, vſque dum complerentur ſeptuaginta anni. Anno autem primo Cyri regis Perſarum ad explendum ſermonem Domini, quem locutus fuerat per os Ieremiæ, ſuſcitauit Dominus ſpiritum Cyri, &c. Quod ſi ita eſt, qui poſſunt anni captiuitatis reſtringi ad numerum quadragenarium decubitus Ezechielis? Neque valet quicquam ſolutio Theodoreti, atque Euſebij, quem ille ſecutus eſt, ſcilicet, annos ſeptuaginta compleri in ſecundo Darij Hyſtaſpis, cum Templum cœptum eſt reædificari: etenim Iechoniæ prædixit Ieremias. *Poſt ſeptuaginta annos reducam vos ad locum iſtum*. Septuaginta igitur anni fluxerunt vſque ad libertatem a Cyro datam, copiamque factam redeundi in patrias ſedes. Præterea ex libro Paralipomenon citato conſtat, terram ſabbata ſua, hoc eſt, quietem & otium egiſſe omnibus diebus deſolationis vſque dum complerentur anni ſeptuaginta: otium autem terræ, quies, vel ceſſatio, eſt non exerceri, non coli, nec ſeminari. Septuaginta igitur annis abfuiſſe cultores terræ neceſſe eſt, ſi terra totidem annis egit ſabbatum: at vero multis annis ante ſecundum Darij redierant in Iudæam exules; ergo non poſſunt comprobari anni ſeptuaginta quietis terræ vſque ad ſecundum Darij, ſed vſque ad primum Cyri, in quo redire in patriam primum licuit.

[Margin: Sabbatum agit terra quæ non colitur.]

[Margin: Iudæorum computatio ex Hieronymo. Secunda ſententia.]

Iudæi, quos refert Hieronymus hoc capite, ſupputabant annos tribulationis & anguſtiæ tam Iſraëlis, quam Iuda quadringentos triginta (nam in eum numerum conferebant annos trecentos nonaginta Iſraëlis, Iuda vero quadraginta) a ſecundo anno Veſpaſiani, quando Vrbs a Romanis capta Templumque ſubuerſum eſt, quibus finitis promittebant ſibi reſtitutum iri priſtinum libertatis ſtatum: vt quomodo filij Iſraël quadringentis triginta annis fuerunt in Aegypto; ſic & in eodem numero finiatur extrema captiuitas: ſcriptum eſt enim in Exodo. *Habitatio filiorum Iſrael, qui manſerunt in Aegypto fuit quadringentorum triginta annorum*: Et iterum. *Factum eſt poſt annos quadringentos triginta egreſſus eſt omnis exercitus Domini nocte, &c.* Hanc opinionem Iudæorum non reijcit Hieronymus: neque enim poterat ex euentu eam manifeſtæ falſitatis arguere, cum ſua ætate nondum eſſet impletum tempus a Iudæis præfixum reſtituendæ ſibi libertatis. Verum poſteriora ſæcula eandem aperte redarguunt, præſertim noſtrum, in quo poſt Vrbis excidium annis exactis mille quingentis viginti miſeri Iudæi perpetuo exilio damnati perſeuerant adhuc extra patriam.

[Margin: Exod. 12. ℣. 40.]

[Margin: Hieronymus iniquitatem pro pœna iniquitatis interpretatur. Tertia ſententia.]

Diuus Hieronymus eadem acceptione, qua Iudæi, vſurpat vocem, iniquitas, ſcilicet pro pœna, ſed longe alios ſtatuit afflictionis vtriuſque terminos: nam Iſraëlis annos trecentos nonaginta numerat a prima captiuitate decem tribuum, cum regnante in Iſrael Phacee filio Romeliæ venit Rex Aſſyriorum Theglathphalaſſar, & cepit Galaad, & Galilæam, & vniuerſam terram Nephtali, & tranſtulit eos in Aſſyrios. Finem autem annorum facit in extremis diebus Aſſueri Perſæ, cum, procurante Regina Eſther, vniuerſus populus Iudæorum de mortis periculo impendente liberatus eſt: vel potius a tempore Manahem, cum primum venit Phul Aſſyrius in terram Iſraël, cui Manahem dabat mille argenti talenta, vſque ad vigeſimum octauum annum Regis Aſſueri, quādo Eſther hiſtoria contigit. Aſſuerum vero appellat Hieronymus Artaxerxem Memorem, qui ſucceſſit Dario Notho. Porro annos quadraginta Iuda numerat a primo anno Iechoniæ,

[Margin: 4. Reg. 15. ℣. 29.]

[Margin: 4. Reg. 15. ℣. 19.]

[Margin: Aſſuerū vocat Hieronymus Artaxerxem.]

qui

qui se dedit Nabuchodonosori vsque ad primum annum Cyri, eadem scilicet ratione, quam supra retulimus ex Theodoreto. Verum multis displicet vtraque Hieronymi computatio: & quidem posterior annorum Iuda satis valide reiecta est paulo superius: prior vero annorum Israel nihilo videtur verisimilior. Primum quidem quia tempore Esther non fuit liberatus Israel a captiuitate, sed ab imminenti periculo mortis. Praeterea quoniam tam clades, quam libertas illa ex aequo conueniebat Iudaeis & Israëlitis, ex quibus plurimi adhuc remanserant inter gentes, multi quoque cum Zorobabele redierant in propria. Nam ideo in dedicatione Templi duodecim hirci caprarum immolantur pro peccato totius Israel, iuxta numerum duodecim tribuum, quod plurimi ex singulis tribubus ad dedicationem noui Templi conuenerant cum Iudaeis. Immo vero si rem examinemus diligentius, inueniemus in libro Esther nullam Israelis, Iudaeorum vero frequentem fieri mentionem. nam ibi sic legimus. *Pro nihilo duxit Aman in vnum Mardochaeum mittere manus suas: audierat enim quod esset gentis Iudaeae: magisque voluit omnem Iudaeorum, qui erant in regno Assueri, perdere nationem.* Et inferius. *Missa est sors in vrnam, quo die & quo mense gens Iudaeorum deberet interfici, &c.* atque idem videre est in capitibus sequentibus. Quo igitur pacto adscribemus Israëlitis, quae sunt Iudaeorum propria? ijs de causis non probatur Hieronymi computatio.

Hieronymi computatio non admittitur.

1. Esdr. 6. ℣. 17.

Esther 3. ℣. 6. & 7.

Rabbi Dauid Chimhi, & Rabbi Selomo, atque Tahi, quos sequuntur multi ex Catholicis interpretibus, accipiunt iniquitatem pro peccato idololatriae, quam in decem tribubus perdurasse dicunt annos trecentos nonaginta, in Iuda vero quadraginta: priorem summam ex duplici numero conficiunt, videlicet, ex ducentis quadraginta vno, qui recensentur in sacra historia ab initio Ieroboam, qui peccare fecit Israel, vsque ad nonum Oseae Regis Israel, qui fuit Israëlitici regni postremus, atque ex centum quadraginta nouem, quos mutuato accipiunt a tempore Iudicum, & verificant a primo anno Abimelech vsque ad vltimum sacerdotis Heli. Vtrunque itaque numerum annorum coniungentes constant praedictam summam trecentorum nonaginta idololatriae decem tribuum. Non absimili ratiocinio subducunt quadraginta annos Iuda: nam ab initio regni Manasses delibant annos sexdecim, in quibus effusus idolorum cultui deditus, Iudam quoque peccare fecit. Addunt (omissis reliquis regni Manasses) duos, quibus regnauit Amon, Iosiamque praetereuntes, viginti duos annos capiunt a regnis Ioacim & Sedeciae: atque ita quadraginta annos idololatriae se inuenisse gloriantur.

R. Dauid Chimhi, R. Selomo, & R. Tahi accipiunt iniquitatem pro peccato idololatriae. Quarta sententia.

Verum haec interpretandi & numerandi ratio non congrua est, immo absurda: primo quia summa illa annorum centum quadraginta nouem, quam a temporibus Iudicum acceperunt precario, non minus pertinet ad duas tribus, quam ad decem. Cur igitur potius adscribitur hoc scelus Israëli, quam Iuda, cum eo tempore indiuisae tribus essent? Sed demus Hebraeis, quacunque illi somniauerint ratione, eam iniquitatem ad decem tribus tantum pertinere; cur potius numerant annos a primo Abimelech, cum multo ante idola coluerint? vt videre est in libro Iudicum. *Feceruntque filij Israel malum in conspectu Domini, & seruierunt Baalim, ac dimiserunt Dominum Deum patrum suorum.* Idemque ex sequentibus capitibus colligitur aperte. Deinde cur non potius addiderunt viginti annos Salomonis posteriores, in quibus idolis vxorum aedificauit fana, & coluit gentium immunditias? nam ij anni aptius nectenerentur cum initio regni Ieroboam: etenim illa interruptio annorum aliena est ab omni recta computatione, & historiae consuetudine. Annorum vero Iuda computatio non minus est inconueniens. Vnde enim sciunt Hebraei post sextum decimum annum poenituisse Manassem? quod si hoc ignorant, cur non potius totos quadraginta annos verificant in regno ipsius a primo ad quadragesimum, & quindecim posteriores reseruant poenitenti? Quod si libuit transitum facere a regno in regnum, ne annorum series continua texeretur, cur non potius ad regnum Achaz regressi sunt? inuenissent certe ingentem iniquitatis segetem, quae in libris Regum Achaz ipsi adscribitur, & Iudae eius errores aemulanti: sic enim habet. *Sed neque ipse Iuda custodiuit mandata Domini Dei sui, sed ambulauit in erroribus Israel: & siquidem vsque ad illud tempus adolebant ei,* serpenti aeneo, *incensum.* Cum ergo aeque grauiter peccarent Iudaei tempore Achaz, atque temporibus Manasse, & filiorum Iosiae, cur istis potius tribuatur iniquitas, quam illi, non satis intelligere possum.

Confutantur Rabbini.

Iudicum 2. ℣. 11.

4. Reg. 16. ℣. 3. et cap. 17. ℣. 19. & cap. 18. ℣. 4.

Alij annos Israel trecentos nonaginta numerant a vigesimo quinto Heli vsque ad vltimum Oseae: quos ego rogatos velim, cur potius ab eo anno Heli numerare coeperint; an vt Prophetae satisfaciant, an potius vt aliquid dixisse videantur? nil enim in eo potius anno inuenitur insigne, vt eorum summae annorum esse posset exordium.

Quinta sententia.

Verum alijs gratius fuit ab vltimo anno Heli computare, atque annos lunares facere, quibus vsum Prophetam dicunt, vt prophetiae veritatem celaret, quasi vero non palam ipse profiteatur. *Ad obsidionem Ierusalem extendes manum tuam.* Ceterum annos Lunares vltra decem & nouem nulla vnquam natio vsurpauit in computatione, vt late differemus in Commentario de serijs ad caput quadragesimum.

Sexta sententia.

Alijs magis placet nomine Israëlis intelligere duas tribus, quae post decem tribuum captiuitatem, & Iuda & Israel promiscua appellatione vocantur, teste Hieronymo, atque id confirmant ex Vatis ipsius verbis: sic enim ait. *Comedent filij Israel panem suum pollutum in terris, ad quas eijciam eos*, quod de decem tribubus iampridem abiectis non recte intelligitur, sed de duabus abducendis a Nabuchodonosor post paucos annos. Praeterea quia iste annorum numerus diebus obsidionis Ierusalem videtur respondere, Propheta testante. *Et ad obsidionem Ierusalem conuertes faciem tuam.* At vero ista Vrbis obsidio nil pertinebat ad decem, sed ad duas tribus, quae in ea morabantur. Nomine autem Iuda intelligunt Ierusalem, in qua erant Principes domus Iuda, quam nomine Iuda secernit a duarum tribuum ciuitatibus: quoniam istae permistae erant ex indigenis Iudaeis, atque aduenis Israëlitis, qui manus Salmanasar effugientes ad duas se receperant tribus. Iniquitas ergo domus Israel fuit idololatria, quae viguit in vrbibus Iuda a quarto anno Roboam vsque ad finem regni Sedeciae. Iniquitas vero domus Iuda fuit caedes Christi Domini & sanctorum, atque odium in Christianos per quadraginta annos perseuerans ab anno, quo crucifixus est Christus Dominus vsque ad expugnationem Vrbis per Romanos factam, id est, a decimo octauo Tiberij ad secundum Vespasiani, quae Principum Iuda &

Septima sententia.

Hieronym. initio comment. in Malachiam.

Iniquitas Domus Iuda fuit mors Christi & odium Christianorum.

Hierosolymitanorum propria fuit, quoniam ij inuidia atque odio Christum Pilato tradiderunt, & ceteros aduenas exstimularunt ad idem postulandum;

Confutatur horum sententia.

Auctor huius sententiæ, tametsi recte sensit de significatione nominis Israelis, atque exacte comprobauit annos præuaricationis ab initio bipartiti regni ad casum Sedeciæ; defuit nihilominus in assignanda significatione nominis Iuda, atque in annis eius præuaricationis. Et primum quidem gratis affirmat ceteras vrbes Iuda permistas esse Iudæis & Israelitis, Ierusalem autem a solis habitatam esse Iudæis. Nam qua ratione fatetur, & merito, ad vrbes Iuda reliquas, multos Israëlitas confugisse tempore captiuitatis Assyriacæ; eadem tenetur confiteri, multos Israëlitas maxime ex B proceribus se recepisse in regiam Iudæorum Vrbem; præsertim cum illa esset omnium munitissima non solum ex Dei præsentia, sed etiam ex situs ratione, & murorum atque turrium firmitate. Quod si ita est, cur potius reliquarum vrbium incolæ appellandi sunt Israelitæ, quam Hierosolymarum? vel qua potissimum ratione isti, Iudæi vocabuntur a Vate, ceteri, Israëlitæ? præterea Vates, dum recumbit tam super sinistrum, quam super dextrum latus, præcipitur vultum minacem vertere contra Vrbem obsessam, quam in latere delinearat, non aliam ob causam, quam vt illis ciuibus portenderet obsidionem & cladem imminentem, vt in explanatione literæ dicebamus. Ad ciues igitur Ierusalem pertinebat ista tragœdia, C atque ipsimet Israël vocantur, & Iuda. Sed demus illis, Iudæ nomine vocari ciues Ierusalem subditos Sedeciæ, qualisnam est horum iniquitas? Odium in Christum & sanctos eius, inquit, per quadraginta annos perseuerans vsque ad excidium Vrbis factum per Titum. Præclare. Sed rogo, nunquid Iudæi, qui vixerunt sub Sedecia, insectati sunt Christum & eius sanctos? minime, ait, sed eorum posteri: multis itaque sæculis ante, quam patrarent crimen Iudæi, eius dederunt pœnas: immo bis idem facinus punitum est: semel in excidio vrbis Babylonico; iterum in desolatione eiusdem Romana. at non punit Deus bis in idipsum. Dices quid noui, si Vates prædixerit futura post multa sæcula? Respondeo, futura prædici solere, non vero puniri ante- D quam fiant: peccata autem Israël & Iuda per quadringentos triginta annos commissa, vrbis obsidione, angustia, & fame vindicari testatur Vates. Quare necesse est præcesserint anni iniquitatis vtriusque partis, ipsius Vrbis obsidionē. Sed, etiam si hoc esset tolerabile, quis non videat gratis assumi, solos indigenas Ierusalē desæuisse in Christum Domini? quasi vero non solicitauerint eius necem Scribæ & Pharisæi, quorum illi Simeonitæ erant, isti ex omnibus tribubus promiscue in eam religionem cooptati: quasi vero sacerdotum inuidia non desiderauerit vniuersi populi suffragia, qui ex omnibus vrbibus Palæstinæ, Syriæ, & bona Asiæ parte ad festum diem Paschæ conuenerant. Non est ergo quod tantum scelus adscribatur Hierosolymi- E tis potius, quam reliquis Iudæis: neque quod isti potius Iudæ nomine intelligendi veniant, quam oppidani.

Auctoris sententia.

Reliquum est, vt nostram exponamus sententiam pro quæstionis decisione, sed prius quædam obseruanda præmittere oportet. Primum. Argumentum huius tragœdiæ esse vrbis Ierusalem obsidionem, quod diserte significat Vates, cum sibi dictum testatur. *Et erit in obsidionem & circundabis eam.* Item, *& ad obsidionem Ierusalem conuertes faciem tuam*, ac si illi dixisses: tua res agitur, tot diebus circundaberis, quot me in sinistrum latus decumbentem videris. & iterum. *Non te conuertes in latus aliud, donec impleas tempus obsidionis tuæ*, hoc est, obsidionis, quam tuus decubitus repræsentat.

Primo nota hic agi de obsidione Ierusalem.

Secundo nota, prophetā agere personam obsidentium & obsessorum.

Secundo nota, in hac tragœdia Prophetam sustinere personam vtriusque gentis, scilicet, obsidentis, & obsessæ: nam in persona hostium præcipitur brachium nudare contra Vrbem, & patellam pro scuto prætendere inter se & vrbem, vt significaret hostium ferro armatorum immanitatem. in persona vero Iudæorum panes subcinericios in pondere iubetur comedere, quales obsessi edituri erant: atque catenis constrictum decumbere totos dies B & noctes trecentas nonaginta, vt eo habitu referret oppressionem ciuium, qui tempore obsidionis non se poterant loco mouere, aut pedem efferre extra mœnia.

Tertio nota, significari hoc facto nō obsidionem tantum, sed & excidium vrbis.

Tertio. Obseruandum est, in quo totius difficultatis solutio consistit, non solum Vrbis obsidionem repræsentari decubitu Vatis, sed etiam excidium. Videlicet diebus trecentis nonaginta decubitus in sinistrum latus referebatur obsidio; diebus vero quadraginta decubitus in latus dextrum portendebatur eiusdem excidium. Hoc ita esse ex eo patet, quod Prophetæ præcipitur, vt trecentos nonaginta panes subcinericios sibi faciat, singulosque in pondere factos comedat, & aquam in mensura bibat diebus singulis recubitus. Cum er- C go totidem dies iacuerit in sinistrum latus, atque panes sibi parauerit, consequens est, quadraginta diebus reliquis, quibus in latus dextrum decubuit, alium manducasse cibum; qui scilicet sibi a familiaribus parabatur, cumque sine mensura vel pondere. quid hoc est? nimirum posterior decubitus portendebat dies totidem non iam obsessæ Vrbis, sed captæ, a quo tempore miseri captiui, tametsi deteriorem experti erant conditionem seruorum, nihilominus non tanta premebantur fame, atque dum conclusi ab hostibus libertatem tuebantur.

Quarto nota, dormire in sinistrum latus, obsidionem, in dextrum, excidium significare.

Quarto. Obserua quam apposite vtrumque horum, id est, obsidionem & excidium repræsentauerit Deus decubitu Vatis in vtrumque latus. Ete- D nim dormire super sinistro latere solet esse molestum & graue; incalescit enim cor, quod in sinistrum latus propendet, nimio superimpositi hepatis ardore, sanguinisque confluxu æstuat & suffocatur: vnde inquietum somnum gignit is decubitus, ideoque symbolum est animi solliciti, timidi, hominisque perturbati, qui vix palpebras claudit, cum imminentis periculi memoria excitatus euigilat. E contrario dormire in latus dextrum, vt suaue est & iocundum, propterea quod emitens cor nullis humoribus grauatur, ita proprium est pace fruentium & cessantium. Vnde Plinius. Nihil est, quod in dextram aurem fiducia mei dormias, non impune cessatur. Quare aptissimum symbolum est quiescentium post pugnam E tam eorum qui vicerunt, quam qui superati sunt. etenim arce expugnata, hostibusque debellatis, fas est victori discingi, arma ponere, atque incurium quiescere totas noctes. Victis quoque licet, si non libertate, pace saltem potitos, dormire; quippe quibus nullum præterea malum captiuitate acerbius formidandum sit reliquum. Propterea Spiritus sanctus trecentos nonaginta dies, quibus Vrbs obsidenda erat a Babylonijs, totidem diebus decubitus Prophetæ in latus sinistrum re-

Plin. lib. 4. Epist. 94.

præsen-

præsentauit. Etenim is habitus proprius est militum obsidentium vel tutantium præsidia, cum nocturno tempore quieti se dant per vices suas: neque enim audent discingi, armisve positis in latus dextrum cubare, vt fere solent qui domi iacent securi; quin potius accincti & armati dextraque manu hastam vel ensem tenentes vix recumbunt, ne dum quiescunt, aut dormiunt: sollicite obseruantes, ne forte illis somno oppressis vel imparatis, aut præsidiarij elabantur, aut obsidiarij incurrant in arcem. Diebus vero quadraginta quietis in latus dextrum, significauit totidem dies victoriæ, in quibus scilicet Babylonij captam Vrbem demoliti sunt. eo enim tempore neque victores euentus sollicitudo amplius vrgebat, neque victos metus impendentis mali sollicitabat; sedilli præ gaudio, isti præ mœrore profunde dormiebant: æque enim solent a curis cessare qui nihil boni sperant, atque qui nihil mali timent.

Historia vaticinio concordat in numero dierum tam obsidionis, quam excidij.

Quinto. Comparanda est cum Vaticinio historiæ veritas: diesque trecenti nonaginta obsidionis, atque quadraginta exercitæ victoriæ inuestigandi. Et quidem de obsidionis tempore sic legimus. *Factum est autem anno nono regni eius*, Sedeciæ, *mense decimo, decima die mensis, venit Nabuchodonosor rex Babylonis, ipse & omnis exercitus eius in Ierusalem, & circundederunt eam: & extruxerunt in circuitu eius munitiones. Et clausa est ciuitas atque vallata vsque ad vndecimum annum regis Sedeciæ*, & quæ sequuntur vsque ad finem versus vigesimi sexti. Porro quadraginta dies exercitæ victoriæ, hoc est, in quibus spoliata & desolata est ciuitas, ita numerantur. Die nona mensis quarti anni vndecimi Sedeciæ capta est ciuitas, vt patet in textu præallato: die autem septima mensis quinti venit Nabuzardan in Ierusalem, abstulitque vasa ærea de domo Domini: die vero decima eiusdem mensis incendit domum Domini (sic enim conciliandi sunt ex sententia Sederolam hi duo loci, alioquin vterque loquitur de incendio domus Domini, quod simul stare non potest) itaque incendium cœpit post dies triginta Vrbis expugnatæ. Cum autem testatum sit eisdem locis Babylonios euertisse domum Domini, & domum Regiam, omnesque domos & muros Vrbis, necesse est decem minimum dies immoratum in euersione ædificiorum adeo superborum: nunc addamus decem istos dies excidij alijs triginta expilationis Vrbis, subducemusque quadraginta victoriæ aduersus miseram Vrbem exercitæ, quos repræsentauit Vates totidem diebus decumbens in dextrum latus.

4. Reg. 25. ℣. 1. Iere. 52. ℣. 0.

4. Reg. 25. ℣. 8. Iere. 25. ℣. 12.

Quid significet phrasis illa, & portabis, vel assumes iniquitates domus Israel.

Sexto loco explicanda est illa phrasis. *Et portabis*, vel *assumes iniquitates domus Israel*, vel *Iuda*, &c. pro vtroque enim verbo Hebraice legitur נשא, nasa, quod est leuare, tollere, atque eiusmodi sexcenta: patet enim latissime eius significatus. Cum autem iungitur nominibus, iniquitas, vel, peccatum, duo significat: aliquando enim leuare peccatum, est tollere ab alio, remittere, condonare, vt in Exodo. *Sed nunc dimitte peccatum mihi etiam hac vice*. & in Numerorum libro: *auferens iniquitatem*. Aliquando portare peccatum, est super se tollere, suscipere in se noxam, obnoxium fieri pœnæ debitæ, pœnas dare peccato debitas, vt in Leuitico. *Si anima peccauerit, portabit iniquitatem suam*. & iterum. *Tu & filij tui, & domus patris tui tecum portabitis iniquitatem Sanctuarij*. & alibi. *Vere languores nostros ipse tulit*. & in Leuitico. *Cumque portauerit hircus omnes iniquitates eorum*; ad quem locum allusit absque dubio Ioannes Baptista, cum dixit. *Ecce Agnus Dei, ecce qui tollis peccata mundi*. Vim verbi expressit Euangelista verbo Græco ὁ αἴρων, o æron. Harum acceptionum prior ad Deum pertinet, qui solus peccata dimittit propria auctoritate; altera ad homines.

Exod. 10. ℣. 17. Num. 14. ℣. 18. Leuit. 5. ℣. 1. Numer. 18. ℣. 1. Isa. 53. ℣. 4. Leuit. 16. ℣. 22. Ioan. 1. ℣. 29.

Iniquitas significat reatum, qui nascitur ex culpa, cui merito respondet pœna. Iniquitas significat culpam.

Septimo. Examinandus est significatus vocis, iniquitas, quæ Hebraice dicitur עון, ghauon, de qua sic statuimus. Iniquitas in sacris literis significat reatum, qui nascitur ex culpa, & cui merito respondet pœna. Vnde promiscue vsurpari solet tam pro culpa, quam consequitur reatus, quam pro pœna, quæ culpam comitatur. Pro culpa sumitur ibi. *Si memor est iniquitatis meæ, interficiat me*. & ibi. *Si tacuerimus, sceleris arguemur*: & in psalmo. *Ecce in iniquitatibus conceptus sum*. Pro pœna accipitur ibi. *In me sit, domine mi, hæc iniquitas*. & ibi. *Non eueniet tibi quicquam mali propter hanc rem*. Hæbraice, iniquitatis: apud Isaiam. *Et posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum*. & in psalmo. *Appone iniquitatem super iniquitatem eorum*: & in Threnis. *Et maior effecta est iniquitas*, clades, *filiæ populi mei peccato*, supplicio, *Sodomorum, quæ*, Sodoma, *subuersa est in momento, & non ceperunt*, Septuaginta, laborarunt, *in ea*, subuertenda, *manus*, &c. In præsenti autem stat pro pœna peccati, non pro culpa, quod ex adiuncto verbo, portare, facile dignoscitur: quod cum hominibus tribuitur, significat sustinere, pati, vt diximus Notabili sexto. Vnde portare iniquitatem, erit ferre supplicium iniquitatis alias admissæ, dare pœnas commissi criminis. quasi is sit verborum sensus. Tot diebus catenis grauatus sustinebis molestiam debitam iniquitatibus Israel, atque ea tolerantia repræsentabis, quam ipsi sunt laturi totidem obsidionis diebus.

2. Reg. 14. ℣. 32. 4. Reg. 7. ℣. 9. Psal. 50. ℣. 7. Significat pœnam. 3. Reg. 13. ℣. 24. Ibid. 28. ℣. 10. Isa. 53. ℣. 6. Psal. 68. ℣. 28. Thren. 4. ℣. 6. Hic sumitur iniquitas pro pœna.

Diem pro anno quomodo interpretetur.

Octauo. Examinandum est, quid sibi velit illud Prophetæ. *Diem pro anno dedi tibi*: an scilicet diebus decubitus respondeant totidem anni pœnarum: an peccatorum? nam bona pars interpretum, quos supra citauimus, volunt diebus hisce successisse totidem annos afflictionis, nos vero constanter asserimus, diebus decubitus Vatis respondere quidem totidem dies obsidionis, & euersionis Vrbis, atque afflictionis vtriusque partis Israel & Iuda. illis vero diebus afflictionis non successisse postea totidem pœnarum annos; quinimmo vtrosque dies, decubitus scilicet & obsidionis respondere totidem annis præuaricationis præteritæ; itaque supplicij tempus prædicitur breuissimum in vltionem præuaricationis per multa sæcula protractæ: hoc autem aperte mihi videnr intulisse ex oratione illa Dei ad Prophetam. *Diem pro anno dedi tibi*: constat enim Prophetam decumbentem referre populum in Vrbe obsessum, atque eius vicem gerere. quemadmodum cum extendit brachium nudatum, sereque clypeo se protegit, hostilem exercitum repræsentat, vt diximus Notatione secunda. Nomine itaque populi audit, *diem pro anno dedi tibi*. quia scilicet populus ipse accepit dies totidem oppressionis & famis pro annis iniquitatis seu præuaricationis commissæ. Dies ergo pœnarum sunt, anni vero culparum, alioquin enim si anni futuri essent pœnarum, nequaquam dictum esset, *diem pro anno dedi tibi*, sed potius e conuerso, annum pro die dedi tibi: videlicet: quot diebus tuus decubitus durauerit, tot annis futurum illi sustinebunt supplicium. Cum ergo dies imponantur pro annis, manifestum est, dies esse pœnarum, annos vero transgressionum. Præterea non bene respondet pœna pœnæ, cum Deus non puniat bis in idipsum, sed potius pœna culpæ. Cum igitur dies decubitus atque etiam obsidionis Vrbis sint pœnarum, consequens est, non

fuisse

fuisse impositos in signum alterius afflictionis grauioris, sed in vltionem impietatis. Dies itaque afflictionum sunt, anni vero præuaricationis, seu idololatriæ, atque is est prædictæ orationis sensus. *Diem pro anno dedi tibi*, hoc est, tibi sustinendos imposui illorum nomine tot afflictionis & famis dies, quot annis impune peccarunt Israëlitæ.

Nono. Obseruandum est, nomine Israëlis hoc loco non significari decem tribus: quorsum enim obsidione Vrbis Ierusalem puniatur iniquitas decem tribuum, cum neque Hierosolymis sit admissa, neque si fuisset, eiusmodi vltione vindicari posset? constat enim ante annos centum triginta, euersa Samaria, abductum esse Israëlem ab Assyrijs in ciuitates Medorum. Frustra igitur decem tribuum vel culpam vel pœnam conantur interpretes cum trecentis nonaginta diebus recubitus Vatis comparare: nec mirum si non succedat computatio, quæ a veritate historiæ tam longe distat. Significat itaque Israël populum ex Iudæorum & Israëlitarum tribubus commistum, eum scilicet, qui tunc temporis supererat Hierosolymis, quem nomine veteri appellat Vates, ante regnorum diuisionem vniuersis tribubus communi, atque post captiuitatem Samariæ Dei populo, qui in Iudæa degebat, frequenter a prophetis accommodato. Nam, vt auctor est Hieronymus, abducto in captiuitatem Israële, id est, decem tribubus, indifferenter pristino nomine etiam duæ tribus appellantur Israël, quod sæpe factum videmus a Ieremia, Ezechiele, Sophonia, Aggæo, & Zacharia, & reliquis prophetis, qui post captiuitatem decem tribuum floruerunt. Et quidem de duabus tribubus non de decem in præsenti esse sermonem illo vnico argumento satis efficaciter persuadetur, quod portenti huius enodationem suscipiens Propheta dicit. Sic comedent filij Israel panem suum pollutum inter gentes, ad quas eijciam eos. quod decem tribubus nequaquam potest accommodari, cum ante annos multos essent eiectæ extra regionem sanctam, panemque libaminibus Idolorum commistum & vitiarum comederent iampridem. Ergo comminatio futurum designat supplicium duarum tribuum, quæ supererant, atque etiam reliquiarum, quæ ex alijs, sese illis aggregauerant, non solum tempore defectionis Ieroboami a domo Dauid, vt scriptum est in libris Paralipomenon; sed etiam tempore Ezechiæ: nam a pijssimo rege per literas sollicitati fuot vniuersi, qui manus regis Assyriorum effugerant, atque multi ex tribu Aser, Manasse & Zabulon eius acquiescentes monitis salutaribus venerunt in Ierusalem, quærentes Deum patrum suorum, vt testatum est in eodem libro.

Nomine Israëlis populum ex duodecim tribubus cõmistum significat.

Hieron. comment. super Malach. initio.

2. Paral. 11. ℣. 1.

Ibid. cap. 30 ℣. 11.

Nomine autem domus Iudæ accipimus regiam domum & familiam, reges qui in Ierusalem dominati sunt, idque ex vi nominis domus Iuda: non enim vsurpatur hoc loco, vt alias solet, large pro regno Iudæ, in quo Iuda & Beniamin claudebantur, sed stricte pro tribu Iudæ filij Iacob, quæ semper primatum tenuit super ceteras, olim quidem archiducatus, deinde a Dauide etiam regni, & post Sedeciæ casum, Vrbisque excidium, veteri ducatu iure suo excelluit tum Babylone, tum Hierosolymis, post reditum vsque ad Christi aduentum, vt prophetauerat olim Iacob: neque hoc nouum est in sacris literis, reges Iuda vocari domus Iuda, & domus Dauid: nam apud Isaiam sic legimus. *Et erit quasi pater habitantibus Ierusalem, & domui Iuda*, hoc est, popularibus, atque regiæ familiæ ducibus, & apud eundem prophetam, & a Ieremia vocantur reges domus Dauid eadem ratione, quia ex eius sanguine descendunt. Cum autem multi reges floruerint in regno Iuda, eorumque singuli hoc cognomine possent nuncupari; in præsenti oratione solus Manasses rex impijssimus ex Prophetæ accommodatione intelligendus venit nomine domus Iuda, cuius tam enormia extiterunt facinora, vt inter præuaricatores ceteros ille iure suo promeritus sit antonomasiam; quippe omnium regum Iuda in delictis insignissimus. Quod ne gratis a nobis confictum existimetur, obseruare oportet Hierosolymarum euersionem, & regni Iudæ casum vnius Manassis facinoribus adscribi in sacris literis. Nam tametsi ante illum, & postea alij tum reges, tum populares grauissime deliquerint, atque peccatis suis Dominum sæpius irritauerint, ita vt Vrbi & regno vniuerso comminatus fuerit ruinam; veruntamen in gratiam Dauidis dilecti sui, ne domui eius splendor deficeret, pius & fidelis Dominus iram temperabat, & animæ suæ furori parcebat quantumuis lacessitus. At vero impietatibus vnius Manassis irritatus noluit amplius propitiari, nullumque relinquens veniæ locum, effudit quasi ignem indignationem suam, supremam cladem afferens miseræ Vrbi & regno. Sic enim legimus. *Veruntamen non est auersus Dominus ab ira furoris sui magni, quo iratus est furor eius contra Iudam, propter irritationes, quibus prouocauerat eum Manasses. Dixit itaque Dominus: Etiam Iudam auferam a facie mea, sicut abstuli Israel & proyciam ciuitatem hanc, quam elegi Ierusalem, & domum, de qua dixi: Erit nomen meum ibi*, &c. quid sibi vult illa aduersatiua, *veruntamen*? nimirum & Manasses delicta, & Dei furorem exaggerat: ac si dicat: etiam præcedentibus obsequijs pijssimi Regis Iosiæ, qui non solum immunditias vniuersas Manassis mundauerat, sed religione sua omnem illius impietatem compensauerat atque deleuerat, nihilominus *non est auersus ab ira furoris sui*: & iterum. *Factum est hoc per verbum Domini contra Iudam, vt auferret eum coram se propter peccata Manasse vniuersa quæ fecit, & propter sanguinem innoxium quem effudit, & impleuit Ierusalem cruore innocentium, & ob hanc rem noluit Dominus propitiari*, &c. Audis peccata Manassis Deum fecisse inexorabilem, Vrbemque re ipsa flammis traditam ob vnius Regis sanguinaria facinora? quid igitur quærimus, cuius delicta sustineat Vates quadraginta diebus in latus dextrum iacens; immo Ierusalem quadraginta diebus ferro & flammis desolata? equidem Vates Vrbis nomine, ciuitas autem suo merito luunt diebus quadraginta totidem annorum iniquitates, quibus eandem polluerat impijssimus Manasses: & vide quam apte respondeat obsidio peccatis venia dignis, excidium vero facinoribus irremissibilibus.

Domus Iuda significat domum & familiam Regum Iuda.

Isa. 22. ℣. 21.

Isa. 7. ℣. 2.

Ierem. 13. ℣. 13.

Manasses impijssimus regum Iuda, antonomasticõs hic intelligitur nomine domus Iuda.

4. Reg. 23. ℣. 26.

4. Reg. 24. ℣. 3.

Quadraginta dies dormitionis in latus dextrum, & desolationis Vrbis luunt peccata quadraginta annorum iniquitatum Manassis.

Decimo. Postremo inuestigemus oportet annos præuaricationis Israel atque Manasse, quem nomine domus Iuda significari diximus. Et quidem omnes fere Chronologi consentiunt ex sacra historia, regnorum colligi annos trecentos nonaginta a bipartita Monarchia, seu ab initio regni Roboam & Ieroboam vsque ad Sedeciæ casum, Vrbisque excidium: nosque in Commentario Chronologico eosdem demonstramus. quo quidem tempore certum est, vniuersum Israëlem, hoc est, duodecim tribus idololatriam exercuisse. nam decem tribus statim atque defecerunt a domo Dauid, vitulos Ieroboami coluerunt, duæ reliquæ vix annis tribus perstiterunt in auita religione, vt scriptum est in libris Paralipomenon. *Cumque confirmatum fuisset regnum Roboam, & confortatum, dereliquit legem Domini*,

Quadrat numerus trecentorum nonaginta annorum cum historia.

2. Paral. 12. ℣. 1.

mini, & omnis Israel cum eo: capite autem præceden- ti dixerat Historicus. *Sed & de cunctis tribubus Israel, quicunque dederunt cor suum, vt quærerent Dominum Deum Israel, venerunt in Ierusalem ad immolandum victimas suas coram Domino Deo patrum suorum: & roborauerunt regnum Iuda, & confirmauerunt Roboam filium Salomonis per tres annos: ambulauerunt enim in vijs Dauid & Salomonis annis tantum tribus*, &c. Cum ergo supra diximus nomine Israëlis intelligi populum vniuersum ex duabus tribubus conflatum, atque complures ex reliquis, qui se duabus aggregauerant; exacte quadrat numerus annorum præuaricationis ab Historico relatus cum numero annorum iniquitatis, qui a Vate repræsentatur.

Ib. cap. 11. ℣. 16.

Quadrant quadraginta anni iniquitatis Iuda cum historia peccati Manassis.

Anni vero quadraginta iniquitatis Manasse ex æditione Septuaginta interpretum hoc ratiocinio colliguntur. Amoni filio Manassis, quem ex codice Hebræo & vulgato scimus duos tantum annos regnasse, ipsi tribuunt duodecim annos regni, non quidem quod duodecim legerint in origine, sed quia nouerant ex patrum traditione, ipsum pro patre detento apud Assyrios regnum administrasse annos decem. quod si ita est, vt videtur probabile, constetque Manassem quinquaginta quinque annos regnasse, captumque fuisse a Principibus Regis Assyriorum, atque post aliquot annos regno suo post pœnitentiam restitutum; demus illi quinque annos regni post reditum, decem captiuitatis, quibus nimirum pro patre regnauit filius, reliqui sunt ex quinquaginta quinque, quos vixit ab initio regni, anni quadraginta iniquitatis, in quibus sanguine *impleuit Ierusalem vsque ad os*, Deumque alias cunctantem irritauit, vt pollutam cruore innocentium ciuitatem Barbaris traderet diripiendam, comburendam, & desolandam. Itaque non minus adamussim respondent anni præuaricationis Regis Manassis annis quadraginta iniquitatis domus Iuda, quam anni trecenti nonaginta idololatriæ Israëlitarum, totidem annis iniquitatis domus Israël a Vate definitis.

4. Reg. 21. ℣. 18.

4. Reg. 21. ℣. 16.

Summa totius tractatus.

Ex his in promptu est quæstioni satisfacere, annos iniquitatis esse annos transgressionis legis diuinæ, præsertim vero idololatriæ, annosque Israëlis trecentos nonaginta esse tempus a bipertita Monarchia inter Roboam & Ieroboam vsque ad vrbis excidium anno vndecimo Sedeciæ. quadraginta vero annos domus Iuda esse totidem regni Manassis, antequam caperetur ab Assyrijs. atque illis quidem successisse in pœnam trecentos nonaginta dies obsidionis Vrbis; istis vero quadraginta dies excidij. illos denique dies obsidionis propter totidem annos præuaricationis Israëlis tolerandos, prædictos esse atque signatos decubitu Vatis in latus sinistrum, istos autem excidij ob quadraginta annos impietatum Manassis sustinendos præsignatos fuisse decubitu eiusdem in latus dextrum, ob eam, quam supra notauimus, analogiam dormitionis ad obsidionem & victoriam.

Respondet obiectis. Obiectio prima ex historia Sederolã. Respondet.

Superest, vt respondeamus obiectis. Primum opponi nobis poterit in Sederolam Hebræorum scriptum esse Manassem captum anno vigesimo secundo regni. Cui respondemus firmiorem esse rationem, qua sententiam nostram comprobamus, illorum traditionibus rancidis & fabulosis.

Secunda obiectio 40. annos computandos extra censum 390. annorum.

Secundo. Obijciet alius, quadraginta annos Iuda memorandos extra censum annorum trecentorum nonaginta Israëlis. nam Prophetæ præcipitur. *Postquam consummaueris hæc, dormies super latus dextrum*, &c. nos vero annos peccatorum Manassis non computamus post annos Israëlis, sed intra eundem censum, immo quadraginta annos illos bis sumimus. Respondemus, annos quadraginta impietatis Manassis seorsum ab annis Israëli computari, & puniri, non quod alij fuerint ab annis præuaricationis Israëlis, sed quoniam malitia fuerint insigniores, & vnica occasio irreuocabilis sententiæ latæ contra ciuitatem, vt supra diximus: propterea etiam extremo loco numerantur, non quod postremi fuerint regni Iuda, quod superstes postea fuit annis fere sexaginta; sed quia ipsi anni supremam importauerint cladem ciuitati & regno: nam tametsi ob Israëlis iniquitates præcedentes addicta erat iam flammis Vrbs impia; tamen non sine spe veniæ: at vero propter sanguinem, quem effudit Manasses, noluit Dominus illi propitiari, vt supra dicebamus. Quod vero Propheta post trecentos nonaginta dies, quos Israëlis nomine iacuerat, iterum decumbat quadraginta ob peccata domus Iuda, non arguit istos annos illis successisse, sed pœnas posterioribus annis debitas, hoc est, excidium Vrbis successisse pœnis debitis prioribus, hoc est, arctissimæ obsidioni.

Respondet.

Ex 4. Reg. 24. ℣. 3.

COM-

COMMENTARII IN EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT QVARTVM

PARS SECVNDA.

DE DORMITIONE VATIS.
An fuerit reuera, vel solum imaginaria visione.

Hier. super Osee 1. negat reuera contigisse.

ALTERA Quæstio erat, An reuera Propheta dormierit tot dies, atque panem eo apparatu coctum manducauerit; an potius hæc omnia in visione imaginaria intuitus sit. D. Hieronymus negat reuera contigisse, quæ scribit Vates. Hoc enim, inquit, rerum natura non patitur, vt quisquam hominum per trecentos nonaginta dies in vno semper latere dormiat. Hieronymum sequuntur alij tractatores huius vaticinij, pro quibus facit plurimum præterita prophetia capitis tertij, de volumine deuorato: quam per visum contigisse diximus: quod si hæc præsens re ipsa contigit, cur non & illa, immo & illa altera capitis primi de Cherubinis? Præterea id ipsum suadet prophetia capitis octaui, quæ contigit *anno sexto, in sexto mense, in quinta mensis*, cum, sedente Propheta domi suæ, assidentibusque senibus Iuda, Spiritu diuino afflatus est. Atqui illud contingere non posset, cum nondum exacti essent dies dormitionis: nam a quinto die, mensis quarti, anni quinti transmigrationis vsque ad quintum diem, sexti mensis, anni sexti sunt dies quadringenti tredecim; tempus vero dormitionis super vtroque latere est dierum quadringentorum triginta. Deerant igitur Prophetæ, cum se sedisse narrat domi suæ, adhuc decem & septem dies dormitionis; etiamsi velimus numerare dies somni ab ipso initio vaticinij eius. Ergo vel mandatum non impleuit, vel non accepit; sed per visum tantummodo hæc omnia peracta sunt.

Prima ratio huius sententiæ.

Secunda Ratio.

Secunda opinio Aristotelis reuera Vatem hæc peregisse, sicut & reliqua similia.

Nihilominus certius existimamus, Prophetam reuera hoc præceptum accepisse & impleße; immo Prophetis omnibus, quæcunque huiusmodi se accepisse a Domino mandata scribunt, reuera fuisse & iniuncta, & completa ab ipsis. quale est illud Oseæ. *Sume tibi mulierem fornicariam*, &c. Hoc ita esse ex capite quinto constat, vbi præcipitur Vati, *Tertiam partem* pilorum *igne combures in medio ciuitatis, iuxta completionem dierum obsidionis*, vel, cum completi sint dies obsidionis, dormitionis scilicet, in qua repræsentatur obsidio. Impleuit igitur Propheta dies obsidionis suæ, neque visio fuit vana, sed verum præceptum opere implendum. In hac sententia habemus patronum D. Chrysostomum, qui de

Osea. 1. v. 2.

Prima ratio huius sententiæ.

Chrysos. lib. 3 de Dei

A Ezechiele sic scribit. Fame itaque ac siti pro alienis cruciabatur malis, vxoreque defuncta eum casum absque lacrymis perferre iubebatur. Porro quid grauius dici posiit, quam in suis aduersis casibus ne flere quidem permitti. Omitto enim modo, quod super stercus bubalorum panem suum comedere coactus sit, & quod super vnum latus centum nonaginta diebus (sequitur Chrysostomus Septuaginta) iacére, aliaque eiusmodi tolerare sit iussus, &c. Idem sentit Basilius in illud Isaiæ: *Sume tibi librum grandem*: vbi cum suscepisset probandum, Prophetas huiusmodi mandatis paruisse, eorum tamen obedientiam aliquando silentio prætermissam, quod esset indubitato intelligenda; affert pro exemplo prioris illud Oseæ. *Sume tibi mulierem fornicariam*, vbi sequitur: *Et accepi*, &c. Pro exemplo

providentia post modum.

Basilius super Isa. 8.

B vero secundi hunc versum Ezechielis refert, in quo præcipitur dormire super latus sinistrum, & dextrum, atque ait. Non enim illic reperita est consecutio, quod scilicet dormierit, sed silentio præteritur: Prophetæ vero obedientia a nobis intelligitur. Eandem sententiam tenet Theodoretus, sic enim habet Prophetæ nomine. Dominus iussit me vxorem fornicationis ducere, & filios fornicationis procreare, &c. ad ista adiungit: quemadmodum sine dubitatione imperatum fecerit, &c. & statim. Eorum audaciam mirari satis non queo, qui non verentur dicere, verba hæc esse rebus destituta, quin etiam hæc dicere aggressi sentiunt multa sæpe eiusmodi Deum imperasse; Esaiam quidem sol-

Theodor. in Osea. 1.

C uere de lumbis tunicam sacceam, & pedibus non calcearis, reliquoque corpore nudo incedere: Ieremiam catenas circum collum imponere iussit: Ezechieli sinistro lateri trecentos quinquaginta dies, dextro quadraginta incumbere iussit, comedere panem humano stercore coopertum, vasa captiuitatis accipere, murum perfodere, imaginem fugientium depingere, & præsignificare sic Sedeciæ fugam. Huiusmodi mille alia in sacro sancta Scriptura inuenire licet, quorum scopum, & propositum si quis ignorauerit, prophetica virtute hæc indigna ducet: qui autem Dei studium, & amorem in homines plane sciunt, Dei laudum occasiones arripiunt, & diuinos prophetas omni ex parte Domino obedire studentes admirantur, &c. & subdit causam, propter quam eiusmodi præcepta prophetis imponantur:

nantur; vt scilicet homines, qui verbis non fuerant persuasi, rebus quibusdam adumbratis, visorumque admirabilitate ad speculationem, & considerationem futurorum pertrahantur.

Respondet obiectionibus. Ad primam Hieronymi.

Sed satisfaciamus argumentis in oppositum: & quidem rationi Hieronymi, quod non patitur rerum natura hominem trecentis nonaginta diebus super vno latere dormire, quidam respondent, Prophetæ non esse iniunctum, vt totos dormiret dies, sed solas noctes; interdiu autem illi licuisse, vt antea, a lecto surgere, & quocunque vellet abire, nam vinculis constringebatur quidem noctibus singulis, interdiu soluebatur, vt ipsi putant. Ceterum hoc responsum non accommodatur propheriæ capitis tertij, in quo prædictum est Vati constringendum fore vinculis intra domum suam, futurumque mutum. Sic enim habet. *Ecce data sunt super te vincula, & ligabunt te in eis, & non egredieris in medio eorum, & linguam tuam adhærere faciam palato tuo, & eris mutus, nec quasi vir obiurgans*, atque hoc quarto capite id factum familiarium sibi Deus adscribit. *Ecce circumdedi te vinculis, & non te conuertes a latere tuo in latus aliud, donec impleas tempus obsidionis tuæ*, &c. totos itaque dies trecentos nonaginta silens, & constrictus vinculis, quasi amens esset, iacuit Propheta super latus alterum: qui habitus fere est insanorum, cum catenis vinciuntur. recumbunt enim semper in latus vnum, vt nos experti sumus: vidimus enim multoties quendam amentem (olim sacerdotem, literis, & vitæ puritate insignem) catena ligatum, nudum in latus idem decumbentem totos dies, noctesque per annos plus quindecim. Hoc igitur bene patitur rerum natura, sed quod rerum natura non sustinet, est, totos dies trecentos nonaginta dormire, quod minime credendum est, vel præstitisse Prophetam, vel sibi iniunctum fuisse. nam verbum שכב, sacab, non significat proprie, dormire, sed cubare, accumbere, iacere, requiescere, tametsi multoties Vulgatus illud reddat verbo dormiendi; idque fere honestatis gratia, cum sumitur pro concumbere, &c. alioqui dormire significatur apud Hebræos verbo ישן, iasan, non שכב, sacab. Iacuit itaque Propheta totos illos dies, neque se conuertit à latere sinistro in dextrum. quod,

Non semper dormiuit propheta.

A tametsi grauissimum esset Prophetæ, ita facto opus fuit, vt grauissimos obsidionis labores, pressuras, & angustias repræsentaret; atque populares viso tam admirando simul & miserando spectaculo, persuaderent tandem sibi non esse vanas comminationes Prophetæ; quas non verba modo seuera, sed etiam facta tam grandia portendebant.

Ad secundum argumentum.

Secundum Argumentum facile soluitur, ex verbis Prophetæ constare, hoc reuera factum esse; illud vero de libro deuorato, vel animalibus conspectis, fuisse phantasticum: etenim ipse sæpius repetiuit. *Similitudo animalium quasi species electri, velut similitudo throni, similitudo manus missæ ad me*, &c. Hic autem longe diuerso stylo loquitur: *& tu dormies & assumes*, &c.

Ad tertium argumentum. De anno embolysmico.

B Tertium eneruatur, si dicamus, quintum transmigrationis annum fuisse Embolysmi, in quo scilicet tredecim numerabantur menses, Adar postremo bis repetito. Embolysmum autem cadere tertio, vel secundo quoque anno apud Hebræos certum est, nam sic habet eorum canon: ter, ter, bis, ter, ter, ter, bis. hoc est, intercalandus est mensis alius anno tertio, sexto, octauo, vndecimo, decimoquarto, decimo septimo, & decimo nono. Itaque annis decem & nouem septem inserebant menses intercalares. Vide quam frequenter annus Hebraicus, & Chaldaicus (nam communi vtebantur anno) tredecim haberet menses. Nil ergo mirum, si iste annus Prophetæ credatur etiam intercalaris: quo dato, dies supersunt tredecim post

Dies computat initij & finis huius facti.

C absolutum tempus decubitus, vsque ad diem quintum sexti mensis, anni sexti. ita vt non sit necesse tempus decubitus computare ab initio prophetiæ Vatis, sed post aliquot dies: nam septem dies dandi sunt inter vtrunque vaticinium, quibus Propheta sedit mœrens, & cogitabundus. Vnde existimatus insanisse, vinculis constrictus est familiarium, post alios scilicet sex dies, in quibus illi copia fuit panis conficiendi eo, quo vidimus, apparatu. Itaque die illa quinta sexti mensis, anni sexti primum solutum a vinculis Prophetam inuisere senes Iuda, vt ipse narrat capite octauo. Atque hæc disputata sint ad caput quartum; iam ad quintum veniamus.

EZECHIELIS PROPHETAE
CAPVT QVINTVM.

ARGVMENTVM.

Malis, quæ ex obſidione euentura erant, prænunciatis, docet calamitatem, quæ ex bello illis imminebat.

I. *ET tu fili hominis ſume tibi gladium acutum, radentem pilos: & aſſumes eum, & duces per caput tuum, & per barbam tuam: & aſſumes tibi ſlateram ponderis, & diuides eos.*

II. *Tertiam partem igni combures in medio ciuitatis, iuxta completionem dierum obſidionis: & aſſumes tertiam partem, & concides gladio in circuitu eius: tertiam uero aliam diſperges in uentum, & gladium nudabis poſt eos.*

III. *Et ſumes inde paruum numerum: & ligabis eos in ſummitate pallij tui.*

IV. *Et ex eis rurſum tolles, & proijcies eos in medio ignis, & combures eos igni: & ex eo egredietur ignis in omnem domum Iſrael.*

V. *Hæc dicit Dominus Deus: Iſta eſt Ieruſalem, in medio Gentium poſui eam, & in circuitu eius terras.*

VI. *Et contempſit iudicia mea, ut plus eſſet impia quam Gentes: & præcepta mea ultra quam terræ, quæ in circuitu eius ſunt. iudicia enim mea proiecerunt, & in præceptis meis non ambulauerunt.*

VII. *Idcirco hæc dicit Dominus Deus: Quia ſuperaſtis Gentes, quæ in circuitu ueſtro ſunt, & in præceptis meis non ambulaſtis, & iudicia mea non feciſtis, & iuxta iudicia Gentium, quæ in circuitu ueſtro ſunt, non eſtis operati:*

VIII. *Ideo hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad te, & ipſe ego faciam in medio tui iudicia in oculis Gentium.*

IX. *Et faciam in te quod non feci, & quibus ſimilia ultra non faciam propter omnes abominationes tuas.*

X. *Ideo patres comedent filios in medio tui, & filij comedent patres ſuos, & faciam in te iudicia, & uentilabo uniuerſas reliquias tuas in omnem uentum.*

XI. *Idcirco uiuo ego, dicit Dominus Deus: Niſi pro eo quod ſanctum meum uiolaſti in omnibus offenſionibus tuis, & in cunctis abominationibus tuis: ego quoque confringam, & non parcet oculus meus, & non miſerebor.*

XII. *Tertia pars tui peſte morietur, & fame conſumetur in medio tui: & tertia pars tui in gladio cadet in circuitu tuo: tertiam uero partem tuam in omnem uentum diſpergam, & gladium euaginabo poſt eos.*

XIII. *Et complebo furorem meum, & requieſcere faciam indignationem meam in eis, & conſolabor: & ſcient quia ego Dominus locutus ſum in zelo meo, cum impleuero indignationem meam in eis.*

XIV. *Et dabo te in deſertum, & in opprobrium Gentibus, quæ in circuitu tuo ſunt, in conſpectu omnis prætereuntis.*

XV. *Et eris opprobrium, & blaſphemia, exemplum, & ſtupor in Gentibus, quæ in circuitu tuo ſunt, cum fecero in te iudicia in furore, & in indignatione, & in increpationibus iræ.*

XVI. *Ego Dominus locutus ſum: Quando miſero ſagittas famis peſſimas in eos: quæ erunt mortiferæ, & quas mittam ut diſperdam uos: & famem congregabo ſuper uos, & conteram in uobis baculum panis.*

XVII. *Et immittam in uos famem, & beſtias peſſimas uſque ad internecionem: & peſtilentia, & ſanguis tranſibunt per te, & gladium inducam ſuper te. Ego Dominus locutus ſum.*

EXPLANATIO EIVSDEM CAPITIS QVINTI.

I. ET tu fili hominis sume tibi gladium acutum, radentem pilos. Hebraice. Gladium acutum, nouaculam tonsorum. Septuaginta exposuere phrasim. Cape tibi rhomphæam acutã, sicut nouaculam tonsorum. Sic enim legit Theodoretus: vel super nouaculam, vt correcti habent codices, Complutensis, & Sixti. in aliquot Biblijs Latinis legitur. Radentem pilos assumes eum, & duces: quæ lectio conformis est admodum Hebrææ, quæ sic habet. Sume tibi gladium acutum, nouaculam tonsorum sume, & traduces, &c.

Per caput tuum, & per barbam tuam. Polychronius, & Theodoretus. Rhomphæa vindicem significat potestatem: capillorum autem, & barbæ ademptio splendoris, & decoris priuationem. Melius Hieronymus, quem in Commentario imitabimur, cæsariem ac barbam exposuit, pulchritudinis & virilitatis inditium: rhomphæã autem esse Nabucho donosorem ibidem docebimus, & confirmabimus.

II. *Et assumes tibi stateram ponderis & diuides eos.* Dicemus in Cõmentario fusius, quid significet statera.

Tertiam partem igni combures. Septuaginta. Quartam partem dixere, quos carpit Hieronymus, quasi ex tribus partibus quattuor fecerint, atque quartam de suo addiderint repetentes iterum primam. nam Aquyla, & Theodotio, tertiam, legunt, & Hebraici codices concordes: immo ipse contextus ænigmatis, cum a Domino differtur, in tres partes secatur, non in quattuor. Verum Septuaginta defendit Scholiastes dicens. Per hæc declarat Hierosolymiæ incolas quatruor calamitatibus oppressum iri, fame prædicta, gladio, combustione, captiuitate. quod si quadrifariam diuisum esse capillum, tres tamen dumtaxat plagarum significationes adiunxit; ne turbemur, famem enim supra prædixerat: quoniam ne poterat quidem fames capillis Indicari. Apollinaris vero, atque Theodoretus sic. Hæc ipsemet paulopost interpretatur, & vocat ignem, famem, & mortem. quare duas quartas iussit in ignem conijci. nempe quia fames & mors, instar ignis homines vorat. Per gladium vero aduentum hostium significat, & ab illis faciendam cædem, per dispersionem in uentum, captiuitatem, & futuram dissipationem, seu peregrinationem, &c. ergo per tertiam partem secundum verba sacra, vel per duas quartas secundum Septuaginta, significatur fames, & pestis. De illis enim dicit infetius: Tertia pars tui peste morietur, & fame consumetur in medio tui.

Iuxta completionem dierum obsidionis. Cum completi sint dies conclusionis, quibus scilicet te domi iacere præcepi.

Et assumes tertiam partem, & concides gladio in circuitu eius: tertiam vero aliam disperges in ventum, & gladium nudabis post eos. Hæc Seuerianus Antiochenus sic interpretatur. Vt capturam, & inflammationem Ierusalem ante oculos poneret, & timorem, & dispersionem incolarum superstitum vbique fere gentium. Polychronius. Etenim posteaquam abducti sunt, sexcenta mortis genera passi sunt.

III. *Et sumes inde paruum numerum, & ligabis eos in summitate pallij tui.* Apollinaris. Ostendens non licere aliquem sine Dei prouidentia manus hostium euadere. Scholiastes. Ostendens non iracundia calamitates induxisse, sed indulgentia: ergo ita quoque miseratione dignos conseruari iubet.

IV. *Et ex eis rursum tolles, & proijcies eos in medio ignis.* Apollinaris. Hi sunt qui post reuersionem ex Babylonia a Macedonibus intetempti sunt. Alius Scholiastes: Hic maxime ostendit, se non iustos modo, sed alios quoque seruasse, qui negligentes erant in rebus pietatis: qui ob ingentem malitiam ne beneficijs quidem facti meliores: ideo iubet etiam ipsos reseruatos pilos iterum comburi. Illud autem *in omnem domum*, ostendit seruatum iri reliquos iustos. de his tamen tacuit: satis enim illi fuit prophetæ finibus contineri.

Ex eo egredietur ignis in omnem domum Israel. Apollinaris. Præsignificat seditiones, quæ etiam post reuersionem ex Babylonia sub Antiocho Epiphane contigerunt: quapropter in infinitas illas calamitates inciderunt. Prædicit vero potissimum illorum in Christum Dominum furorem, & interitum vniuersalem post Christi Crucem, & in omnes terras dissipationem. Eadem pene habet Hieronymus in expositione parabolæ huius, sed explicatius. Quod vero ipse legit; *ex eo egredietur ignis*. Septuaginta legunt, ex ea, scilicet Vrbe. aliqui codices corrupte habent (ex eis) vt Complutensis, & Regius, quæ lectio neque Hebraicæ, neque Græcæ respondet, neque vero Latinæ Hieronymi. nam Hebraice habetur (ex eo) sicut vertit Hieronymus. Sed quod antecedens referatur hoc pronomine, quæri potest. Hieronymus retulit ad populum: ex eo scilicet populo. Verum nulla mentio populi in superioribus. Alij referri volunt, uno, mughat, partum, quod substantiuum est: sic enim effertur Hebraice. Sumes inde paruũ in numero; quasi ex illo numero paruo ignis egrediatur. Alijs, & fortasse rectius, videtur de ipso igne esse sermonẽ. Dixerat: proijcies eos in ignem; addit: ex eo igne egredietur ignis, id est, incendium in omnem domum Israel, quæ expositio historiæ belle congruit, de qua sermo habetur in libris Machabæorum: nam ex Antiochi tyrannide exijt scintilla discordiæ inter principes sacerdotum, vnde incendium flagitiorum omnium exarsit.

V. *Hæc dicit Dominus Deus: Ista est Ierusalem, in medio Gentium posui eam, & in circuitu eius terras.* Explanabimus satis versum istum in Commentario. Scholiastes. Ac si diceret: Reginæ loco ciuitatem duxi, & circum stipatores, ac vigiles posui regiones circunstantes, & circumdantes eam. Apollinaris. Ad Orientem, & Septentrionem Asiam habebat, ad Occidentem Europam ei per mare coniunctam, ab Austro vero Libyam: in has enim tres partes etiam filij Noë orbem terræ diuiserunt. Polychronius. Vt situm optimum Vrbis ostendat: describit enim tanquam in tabula, Vrbem quidem veluti præsidentem, reliquas vero tanquam ancillas & custodes. Theodoretus. Posuit Ierusalem in medio gentium, vt illæ ab hac omnem pietatem, & legis cultum percipiant. Sed ipsa omnino contra fecit: neque enim datam a me sibi legem tantum cum ipsis non communicauit, sed etiam illarum impietatis particeps ipsa fuit. Hoc Symmachi versio, commendante Hieronymo, præclare ex-

Marginalia: Theodor. — Quid significet gladius, quid barbæ abrasio. — Polychr. — Theodor. — Hieronym. — Hieronym. reprehendit Septuaginta — Eos defendit Scholiastes. — Apollin. — Theodor. — Seuerian. — Polychr. — Apollin. — Scholiast. — Apollin. — Schol. alius. — Apollin. — Hieronym. — 1. Machab. 1. & 2. lib. cap. 4. — Quomodo & quare dicatur Ierusalem in medio gentium. — Scholiast. — Apollin. — Polychr. — Theodor.

expressit. Hæc, inquit, regio, quam in medio nationum posui, commutauit iudicia mea impietatibus, quas didicet a gentibus, & iustificationes meas a regionibus, quæ sunt in circuitu eius, quia legitima mea reprobauerunt, & in iudicijs meis non ambulauerunt. Hoc est ergo, quod sequitur.

VI. *Et contempsit iudicia mea.* Iudicium est officium Iudicis, quod duplex esse solet, innocentis protectio, & damnatio rei in causis capitalibus: in ceteris fortunarum, est legitimo domino adiudicare bona, ambienti negare: illud est, iustitiam facere, hoc facere iudicium, &c. In præsenti iudicium est lex, secundum quam iudicaturus est iudex. Septuaginta. Indicia mea commutauit impietatibus, quas didicit a gentibus. Vbi iudicia interpretari videntur Septuaginta cærimonias, cultum, religionem, pietatem, seu legitima, & quæ ex legis instituto rite celebrari debent.

Quid sit Iudicium, & quotuplex.

VII. *Quia superastis gentes.* Id est, vicistis impietate. nam huiusmodi scelus improperat illis iterum. *Vt facerent malum super gentes, quas contriuit Dominus a facie filiorum Israel.* Et iterum: *super omnia, quæ fecerunt Amorrhæi.* nam multo grauius peccatum est, fidelem a vera pietate deficere, & idola colere, quam Ethnicum idololatriam, quam a patribus didicit, exercere. Quod exprobrat Deus Israëli. *Transite ad insulas Cethim, & videte, si mutauit gens Deos suos, & certe ipsi non sunt Dij: populus vero meus commutauit gloriam suam,* Deum, de quo iure gloriari poterat, *in idolum,* hoc tam dirum facinus est, vt vel ore vsurpatum, Deum exclamare cogat; *obstupescite cæli: duo enim mala fecit populus meus.* Quam grauissimum autem in ipsa impietate, & execrandis ritibus esse antesignanum, & palmam ferre, quales esse solent transfugæ isti, & apostatæ, multo auidius quam gentes idola sequentes. De Achab enim scriptum est. *Non fuit alter talis, sicut Achab, qui venundatus est, vt faceret malum,* id est, traditus (nam quod venditur, traditur domino) ex animo sese tradidit impietati, & impudicitiæ omni, ac si venditus esset, & mancipium idolorum, non vt Rex Israëlita libet, & ingenuæ conditionis; totum se destinauit, & impendit idolis. Et Isaias ait. *Conuertimini sicut in profundum recesseratis Filij Israel,* id est, ex animo, ex imo pectore, ex cordis intimis recessibus. Et Ieremias. *Peccatum Iuda scriptum est stylo ferreo, in vngue adamantino exaratum super latitudinem cordis,* id est, in medio corde: hæc frequens querela est contra Israel.

4. Reg. 21. ℣. 9. Ibid. ℣. 11. Maius est fidelium peccatum quam infidelium. Iere. 2. ℣. 10. & 12. 3. Reg. 21. ℣. 25. Isaia. 31. ℣. 6. Ier. 17. ℣. 1.

Quia superastis Gentes. Septuaginta. Quia forma vestra, character, vel exemplar vestrum ex gentibus. Theodoretus. Induistis characterem gentium, & ad instar eorum instituistis vestram religionem, & Deos vanissimos, gentium exemplo venerati estis. Polychronius. Quoniam illos, inquit, estis æmulati. Scholiastes. Imitati illorum perditos mores, nilque inter vos & illos interfuit, cum vos quoque sitis idola venerati. Supponit hæc querela, Ierusalem non tantum fuisse caput mundi, sed exemplar veræ pietatis, & eruditionem, immo scholam disciplinæ, ad quam gentes omnes ascenderent, dicentes. *Vere mendacium possederunt patres nostri,* vel hæreditarunt mendaces Deos a patribus suis, &c. *Venite & ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Iacob, & ambulabimus in semitis eius; quia de Sion exibit lex, & verbum Domini de Ierusalem.* Hoc est, quod sapientia sæpe prædicat. *In his omnibus requiem quæsiui,* regnis scilicet, & regionibus, nec inueni;

Theodor. Polychr. Scholiast. Ierusalem non solum fuit caput mundi, sed exemplar veræ pietatis. Ierem. 16. ℣. 19. Isa. 2. ℣. 3. Eccl. 24. ℣. 11.

A *tunc præcepit, & dixit mihi Creator omnium: In Iacob inhabita, & in Israel hæreditare, & in electis meis mitte radices. Et sic in Sion firmata sum, & in ciuitate sanctificata similiter requieui, & in Ierusalem potestas mea.* Est autem sapientia, vt ipsa de se pronunciat ibidem, ipse liber vitæ, testamentum. Altissimi, & agnitio veritatis, & lex quam mandauit Dominus, &c. Quod autem lex fuerit exemplar mundo communicatum, vt ad illius rationem vitam instituerent, vel ex nomine honorificentissimo sapientiæ constat. nam sapientia est ipsa Minerua quam e Iouis cerebro natam Antiqui finxerunt; vt hoc significarent, esse ipsam ideam primatiam, ad quam Deus omnia architectatus est; vt ex hoc loco patet, & ex illo. *Cum eo eram cun-*B *cta componens, &c.* Hæc autem *sapientia ædificauit sibi domum,* Templum scilicet Salomonicum, *excidit columnas septem,* id est, innumeras, *immolauit victimas suas, miscuit vinum,* &, mensa parata, *misit ancillas suas, vt vocarent* gentes omnes *ad arcem,* vt qui eam caput agnoscebant, expeterentur magistram Hoc autem mandatum deferunt ancillæ: *Si quis est paruulus,* vel insipiens, *veniat ad me; & insipientibus locuta est: Venite, comedite panem meum: relinquite infantiam, & viuite,* viuetis, *& ambulate per vias prudentiæ, &c.* Ceterum hæc omnia breuius, & distinctius continet liber Deuteronomij. *Hæc est sapientia vestra, & intellectus coram populis, vt audientes vniuersa præcepta hæc, dicant: En populus sapiens, & intel-*C *ligens.* Hoc supposito, aptissime nectitur criminatio contra Ierusalem: quia cum ipsa exemplar esset futura gentibus circumnicinis, & templi, non solum politiæ, sed veræ pietatis, & magistra religionis: e contrario se gentium erroribus instituti passa est, & facta est discipula impietatis.

Prouerb. 8. ℣. 30. Prouerb. 9. ℣. 1. Deu. 4. ℣. 6. Merito accusatur Ierusalem magistra veritatis, quia facta est discipula erroris.

Quia superastis gentes. Legere possumus. Quia apparatus vester ex gentibus, vel præ gentibus: quia luxus, fastus, tumultus, diuitiæ (hæc enim omnia significat ..., hamon, Hebraicum, atque ἀφορμή, aphorme, Græcum, scilicet opes, diuitias, stipendium, commeatum, &c.) vestræ multo fuerunt ampliores opibus gentium; & tamen in præceptis meis non ambulastis, &c. habetque eundem D sensum, quem editio nostra, scilicet; quia, cum beneficijs amplioribus, opum affluentia, regni gloria præ ceteris gentibus a me fueritis cumulati, videlicet, qualia decora decebant mundi caput, & regni sedem, vt ijs prouocati in vestrum benefactorem essetis grati; Vos contra in tam munificum largitorem fuistis non ingrati solum, sed etiam iniuriosi. Eiusmodi querimonia extat apud Isaiam. *Et repleta est terra eius argento, & auro, & repleta est terra eius idolis.* Ex æquo abundabat delitijs, & diuitijs, luxu, & luxuria, atque scortatione idolorum.

Muneribus donis cumulata ciuitas reprehenditur merito de ingratitudine. Isa. 1. ℣. 7.

Et in præceptis meis non ambulastis. Apollinarius. Id est, non coluistis me, nec meam seruastis legem. *Non ambulastis,* via dicitur lex Dei. *Vias tuas Do-*E *mine demonstra mihi:* quod dirigat in destinatum finem, vt solet via regia ducere in vrbem sine ambagibus, & erroribus. Quandoque via dicitur non lex, sed vita nostra, quæ quasi iter est susceptum per viam legis. Hispanice; *el viaie et nuestra vida, y la ley es el camino.* Huius analogiæ ratio est, quia vita nostra semper progreditur, immo currit, vel potius volat ad pernicissimum motum cælestis rotæ. *Omnes morimur, & quasi aquæ dilabimur super terram:* quam amplius, o Rex, vltionem sumere expectas a tuo-

Apollin. Via legem & vitam nostram significat. Psal. 24. ℣. 4. 2. Reg. 14. ℣. 14.

ne?

ne? mortem ne? at iam moritur, iam fere expirat: omnes enim iugiter senescimus, & deficimus, quasi flumina præcipiti cursu deuoluimur in mare mortis, quæ *domus* est *æternitatis*. Vtriusque viæ mentio est in psalmo. *Beati immaculati in via*, vita, *qui ambulant in lege Domini*, id est, qui iter vitæ suæ faciunt per legem Dei.

Eccles. 12. ℣. 5. *Psal. 118. ℣. 1.*

Et iuxta iudicia gentium. Iudicium hoc versu est consuetudo, institutum: versu vero sequenti est castigatio. *Quæ in circuitu vestro sunt non estis operati.* Sic enim legendum videtur cum negatione, vt habent codices Hebraici, Chaldaici, Græci, Hieronymus, & alij tractatores cum codicibus Latinis manuscriptis quam plurimis, & correctioribus, & cum Vaticano Sixti; tametsi capite vndecimo sequenti, versu duodecimo, eadem legitur sententia, negatione sublata. *Iuxta iudicia gentium, quæ in circuitu vestro sunt, estis operati.* Sic etiam legit Hieronymus, codicibus Hebraicis, & Chaldaicis illi suffragantibus: ergo si negatio subtrahitur, vt capite vndecimo, sensus est planus: quia mores, & consuetudines gentium secuti estis, idola venerantes. Si vero additur, vehementius vrget litera, Iudæos coarguens gentibus sceleratiores, vt idem colligatur sensus huius versus, qui superioris: *quia superastis gentes.* Septuaginta. Neque iuxta iustificationes gentium, quæ in circuitu vestro sunt, fecistis. quod sic explicat Apollinaris. Ne impiorum quidem erga idola religionem in me colendo imitati estis: illi enim in errore persititerunt suos colentes Deos, & neque horum informitas, neque materiæ vilitas, neque quod ab hominibus facti sint, neque quod nullam eis opem, aut vsum præbeant, aut periculis illos liberent, ab illorum veneratione reuocauit. Vos autem contra, quam illi, omnia fecistis. Scholiastes. Propterea quod gẽtes fouent, & ornant suos Deos: ij vero ipso relicto simulachra muta venerabantur. Alius Scholiastes. Neque, vt illi, de quibus Ieremias. *Si mutauit gens Deos suos?* neque vt Niniuitæ resipuistis.

Iudicium, consuetudinem, institutum hic significat: sequenti versu, castigationem.

Neque gentes quas imitantur sceleribus, imitantur in Iudicijs.

Apollin.

Scholiast.

Alius Scholiast.

VIII.

Deus ipse vindex vindictam exaggerat.

Ideo hæc dicit Dominus Deus: ecce ego ad te, & ipse ego faciam in medio tui iudicia, id est, supplicia. Tam nefarium facinus ego ipse vlciscar; tantam labem meo nomini inustam ego ipse expiabo; non agam tecum, vt solebam, per vindices, & ministros iræ meæ: blanda sunt ista supplicia, ego ipse tecum congrediar. Simili naso pronuntiatur illud Amos.

Amos 4. ℣. 12.

Postquam autem hæc fecero tibi, præparare in occursum Dei tui. Si hæc supplicia leuia tibi videntur, si hos contemnis satellites: si cum peditibus pugnare dedignaris, en ego eques inuadam cataphractus, hastam contorquens diram: obfirma pectus, clypeum apta: fortasse ictum dexteræ Dei declinabis, aut sustinebis? Nec absimili phrasi vtitur Isaias. *Eleuabit signum in nationibus procul*, &c. Vere ipse Dominus erit antesignanus, ipse tuba clanget, conuocans milites ad bellum, ipse præibit dux prœlij. & apud eundem. *Dominus præcepit militia belli*, id est, recensuit milites: & dixerat: *Ego mandaui sanctificatis meis*, id est, militibus sacramentarijs, *& vocaui fortes meos*, cohortem coëgi electorum, qui latus meum claudant, quorum gloria est, tanti ducis esse stipatores. Hac periphrasi, & dicendi forma significat Dominus, bellum hoc futurum esse sanguinarium, & truculentum, videlicet quale decet dexteram Dei, qui omnimodis magnus est. Vnde bellum Dei oportet esse graue, & difficile. Quemadmodum enim cum aliquid eximium significare volunt sacræ literæ, Deo tribuunt, vt apud Isaiam. *Dabit Dominus ipse vobis signum*; sic cum aliquod flagellum seuerissimum significant, diuino nomini accommodant, vt in Genesi. *Pluit Dominus a Domino*, id est, ingruit de cælo vehemens, & horrisona vis grandinis, sulphuris, &c.

Dei bellum aduersus peccatores.

Isa. 5. ℣. 26.

Isa. 13. ℣. 4.

Isa. 7. ℣. 14.

Genes. 19. ℣. 24.

IX.

Comparatur suppliciis Ierusalem supplicijs aliarum vrbium.

Et faciam in te quod non feci. Etiamsi in hunc sensum veniant computanda supplicia Diluuij, Sodomorum, Aegyptiorum, Chanaam, &c. *Et maior effecta est iniquitas filiæ populi mei peccato Sodomorum, quæ subuersa est in momento*: id est, multo seuerior castigatio supplicio Sodomorum, qui subito descenderunt in profundum, nec vacauit periculum timere, aut calamitate tanta commoueri: obruit illorum incuriam repente pauor, pauorem disiecit angustia, angustiam præripuit mors cita. At Hierosolyma sensim cæsa sunt: millies mortem imminentem exhorruerunt, tardam expectarunt, toto affectu implorarunt, nec senserunt prius, quam præ dolore, & luctu contabescerent: melius fuit occisis gladio, quam interfectis fame, &c.

Threnor. 4. ℣. 6.

Et quibus similia vltra non faciam. Aduersari videntur hæc prima facie verbis Christi: *Erit enim tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi vsque modo, neque fiet*, &c. Ceterum sibi consonant mirifice vtraque oracula; nam Ezechiel non de sola obsidione, & excidio Ierusalem prophetat factis per Chaldæos, sed etiam de postrema vastitate inuecta per Romanos ob inexpiabile scelus, quo se astrinxerunt Iudæi Christum Domini agentes in crucem: quod constat ex dictis: nam illi capilli, qui in ora chlamydis seruati, in ignemque proiecti inflammauerunt vniuersam Vrbem; significabant, vt diximus, Iudæorum posteros, ex quibus egressa est pestis, & lues suprema Hierosolymorum. quare consequens est, vt de vtraque vastatione loquatur: referaturque pars versus prior ad Chaldaicam: *quod non feci*: posterior vero ad Romanam, *& quibus similia vltra non faciam.* Nam, vt idololatriæ peccatum maius fuit reliquis, propter quæ Deus eo vsque exercuerat in homines supplicia; sic cædes Christi truculentissimum facinus fuit omnium, quæ fingi possunt, vel excogitari. Quare in parentes Iudæorum animaduertit Deus supplicio sine exemplo; in posteros vero exitio singulari, quale nec auditum est, nec audietur in posteriora sæcula.

Concordat hic textus cum alio Euangelij.

Matth. 24. ℣. 21.

X.

Atrocissima vis famis, quæ naturalem vincit amorem & pietatem.

Ideo patres comedent filios. Hoc in vtraque obsidione reuera patratum est: nam de Babylonica scribit Ieremias. *Manus mulierum misericordium coxerunt filios suos, &c.* atque idem commisisse fœminam, a Tito obsessa Vrbe, auctor est Iosephus. Quod si matres, quæ solent diligere tenerius, talia ausæ sunt, quid minus expectandum erat a patribus, qui solent esse seueriores in filios? Quod si victus caritas ad tam horrendum facinus parentes coëgit, vt illud exhorrescens Propheta cum Deo quasi expostulet. *Ergo ne comedent mulieres fructum suum, paruulos ad mensuram palmæ?* quid non filiorum pectora cogeret, quorum est in parentes accliuior dilectio, & rarior pietas? præsertim attestante de eadem tempestate Isaia. *Tumultuabitur puer contra senem, & ignobilis contra nobilem.* Ergo existimandum est, talia non solum admisisse parentes, vt testantur monumenta, sed & filios. Sunt qui hæc figurate vsurpent, quasi parentes filijs, fame exagitati, cibum præriperent, nam hoc est, ac si comedere, & vorare ipsos voluissent. Ceterum non sunt adhibendi tropi in sacra historia, vel prophetia, vbi literæ series contextum habet, & sensum minime absurdum. Fieri enim potuit, vt aliquis filius fame sti-

Thren. 4. ℣. 10.

Ioseph. 7. lib. de bell. c. 8.

Thren. 2. ℣. 20.

Isa. 3. ℣. 5.

ſtimulante, parentis præ fame moribundi viſcera laniaret, & carnes comederet. Sic enim ſcribit Theodoretus. Hoc accidit in obſidione Babyloniorum, & Romanorum, incredibili vi famis ad hoc nefarium facinus, & impium impellente.

Theodor.

XL

Iuramento confirmatū decretum, irreuocabilem indicat executionem.

Idcirco viuo ego, dicit Dominus Deus: niſi pro eo quod ſanctum meum violaſti. Iuſiurandum adhibet Deus; ne ſententia prolata comminatoria videatur, & non potius abſoluta, a qua non ſit euaſio, aut ſubterfugium: nam iuramento firmare ſolemus, quæ rata & firma haberi volumus: neque ſimplicem comminationem iuramento confirmat, ſed decretum, & ſtatutum immobile addito iureiurando magis corroborat. Nam vbi Latinus legit: *Dicit Dominus Deus*, Hebraice legitur נאם, naum, decretum Domini Dei. Significat ergo ſine pœnitentia, aut venia vlla decretum iudicium executioni mandandum fore: quale illud pſalmi. *Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum*: id eſt, firmiſſime apud ſe ſtatuit, ac ſi iureiurando confirmaſſet: idem ſcilicet, quod ſuperius enunciauerat: *Dixit Dominus Domino meo.* Hebraice נאם, naum, dictum, pronunciatio, decretum Domini de Domino meo Chriſto, &c. Ceterum iurandi forma hæc, tametſi videatur abſoluta, aliam includit execratoriam: *Viuo ego*, & peream, *niſi pro eo, quod*, &c. Sic enim ſolent homines loqui cum ſe deuouent, niſi præſtiterint fidem. ceterum talia verba nefaſta, ſicut & turpia, ſolent reticeri in ſacra Scriptura, atque ab ipſis, qui iurant religionis ergo prætermitti: vt ibi. *Viuit Dominus, quia non cadet de capillis filij tui ſuper terram.* Et apud Ieremiam. *Viuit Dominus, ſi occidero te*, &c. nos vero ſubaudire debemus, peream, mentiar, &c. Eadem phraſi efferunt ſcriptores iuraſſe Deum. vt videre eſt in Amos. *Iurauit Dominus in ſuperbiam Iacob, ſi oblitus fuero, &c.* id eſt, iurauit per Templum, quod erat gloria, & præſtantia Iacob; mentiar, ſi oblitus fuero: &c. Eadem forma iuriſiurandi eſt in pſalmo. *Semel iuraui in ſancto meo, ſi Dauid mentiar.*

Pſal. 109. ℣. 4.

1. Reg. 14. ℣. 11.

Ierem. 38. ℣. 16.

Deus aliquando dicitur iurare.

Amos. 8. ℣. 7.

Pſal. 85. ℣. 36.

Sanctum dicitur Templū ob munditiam.

Sanctum meum. Septuaginta: ſancta mea. Hebraice מקדשי, miqdaſi, ſanctuarium a קדש, qadas, quod eſt ſanctificare, & diuinis conſecrare vſibus. Vnde domus Dei dicitur ſancta, id eſt, Deo ſacrata. ſecundo valet, firmare, ſtabilire. tertio purificare, mundare. domusque Dei eadem ratione ſancta dicitur, quaſi ſtabilis in perpetuum, atque merito ſuo mundiſſima. Ad tertiam acceptionem alluditur in præſenti, *Sanctum meum*, quod mundum eſſe oportebat, *violaſti* idolorum ſordibus. extat hiſtoria in libris Regum de idolis illatis in Templum.

4. Reg. 21. & 23.

Idolum in ſacris literis dicitur abominabile.

In omnibus offenſionibus tuis. שקץ, ſaqats, ſignificat execrari, deteſtari, vt rem ſpurcam, inde שקוץ, ſiquts, idolum execrabile, deteſtandum, offenſio, id ſcilicet, quod offendit viſum: in libris Regum. *Idolo Sidoniorum, & offenſioni Moab*: Et iterum. *Cum videritis abominationem deſolationis.*

4. Reg. 23. ℣. 13.

Dan. 9. ℣. 27.

Matth. 24. ℣. 15.

Deut. 32. ℣. 16.

4. Reg. 16. ℣. 3.

Et in cunctis abominationibus. תעב, taghab, eſt auerſari, abominari: vnde תועבה, toghebah, idolum abominandum: in Deuteronomio. *Et in abominationibus ad iracundiam, concitauerunt.* Et iterum. *Secundum idola gentium*, Hebraice abominationes.

Ego quoque confringam. Videtur alludere ad ſecundam ſancti ſignificationem, quaſi dicat. Domum hanc deſtinaueram nomini meo ſartam, tectam, & incolumem cuſtodire, dummodo a vobis vt ſancta ſeruaretur: cum vero illam ſordibus idolorum conſpurcatam videam, ego quoque non ſanctam ſeruabo, ſed potius vt ſæcularem, mundanam & temporariam confringam, euertam, & demoliar. atque hoc videtur ſapere vulgata editio, non ſine elegantibus antitheſi, & paronomaſia. Ceterum poteſt alia figura non minus grata hoc loco ſubeſſe, immo tanto fortaſſe iocundior, quanto ſuperioribus dignior. Verbum enim גרע, garagh, ſignificat non tantum confringere, detrahere, adimere, ſed etiam abradere, & delere. in Numerorum libro. *Cur tollitur nomen illius de familia ſua?* vel aboletur, aut raditur: & apud Iſaiam, & Ieremiam. *Omnis barba radetur*: atque in hac ſignificatione vſurpatur in præſenti, protenſa allegoria, quæ ſupra cœpta erat de nouacula; ego quoque abradam. qua voce non allegoriam modo texit, ſed alluſionem fecit ad caput ſextum Numerorum, in quo præceptum eſt, vt Nazaræus Domino ſanctificatus (id enim ſonat vox) ab omni immunditia, & ſorde alienus ſit. quod ſi forſan, homine coram ipſo repente cadente, pollutus fuerit, radat cæſariem capitis, atque ita ſactificetur. & in Leuitico etiam. Qui purificantur a lepra radunt pilos corporis ſui. Ad hanc ergo reſpiciens cæremoniam legis, ait Dominus? Sanctum meum violaſtis ſordibus veſtris, ego quoque legem meam ſeruabo; illud radendo purificabo, & ſanctificabo. Vtraque tranſlatione vſus eſt Dominus in eandem ſententiam, vbi ait: *Extendam ſuper Ieruſalem funiculum Samariæ, & pondus* perpendiculum *domus Achab, & delebo eam, ſicut deleri ſolent tabulæ: delens vertam, & ducam crebrius ſtylum ſuper faciem eius, &c.* id eſt, non tantum vrbem demoliar, ſed fundamenta refodiam, vt nullum fiat reliquum veſtigium, neque delineatio prima illius, non ſecus ac fieri ſolet, cum tabellæ ceratæ, lineæ, vel characteres delentur. Hebraice vero ſic effertur: Abſtergam Ieruſalem, vt mundari ſolet caldarium abſterſione, & verti ſuper faciem ſuam, id eſt, vt ſolet, cum probe exterſum eſt, conuerti deorſum in faciem, vt nil luſtramenti fiat reliquum; ſic mundabo Ieruſalem, eam a fundamentis euertens.

Num. 27. ℣. 3.

Iſa. 15. ℣. 2.

Ierem. 48. ℣. 37.

Numer. 6. ℣. 9.

Nazaræus, hoc eſt, Domino ſanctificatus.

Leuit. 13. ℣. 33. & cap. 14. ℣. 8

Projiciet a ſe Deus Templum quaſi barbam abraſam.

4. Reg. 21. ℣. 13.

Caldarij ſimilitudine euerſionem vrbis minatur.

Et non parcet oculus meus. Parcere animi eſt, tribuitur vero oculis, quod verbum. Hebraicum חוס, chos, non tantum eſt miſericordiæ interioris, ſed geſtus exterioris, qui a miſericordia promanat. Significat enim oculos claudere, conniuere ex commotione animi: ſuper alicuius perſonæ, vel rei indignitate: quo quis dolore perculſus, veniam dat, ceſſat, abſtinet, parcitque illi: exemplum eſt apud Ezechielem. *Non pepercit ſuper te oculus, ut faceret tibi unum de his*, id eſt, nullus prætereiens geſtu indicauit miſericordia commota ſuper te fuiſſe eius viſcera. Et iterum. *Et cogitaui, ut occiderem te, ſed pepercit tibi oculus meus*: & in Geneſi. *Nec dimittatis quidquam de ſupellectili veſtra.* Hebraice, non parcat oculus veſter, id eſt, non doleatis relinquere pretioſa vtenſilia veſtra. & alibi: *Parcens ille ſumere de ouibus, et de bobus ſuis*, &c. id eſt, miſericordia motus ſuper nece ouium ſuarum. & in Prouerbijs. *Qui parcit virgæ, odit filium ſuum*, id eſt, qui præ indulgentia erga filium abſtinet a flagello. & apud Ezechielem. *Peperci nomini ſancto meo.* id eſt, dolui illud exponere ludibrio. Paulus item. *Ego autem vobis parco.* id eſt, liberos vos dimitto non ſine miſericordia, & animi mei ſenſu vehementi. Sic Cicero. Parcite oculis ſaltem meis. Ergo ſenſus eſt Etiamſi vos videam vt oues occiſionis macello deſtinatas, etiamſi iugulis veſtris animaduertam adactos gladios, etiamſi miſeram Ieruſalem factam contempler carnificinam, non parcer, non conniuebit oculus meus ſuper tanta ſtrage, *nec miſerebor*, nec animo commouebor. Atrociſſimum fuerit

De ſignificatione huius phraſis, parcet oculus: & de ſupplicio ac ſcelere Ieruſalem.

Ezech. 16. ℣. 5.

1. Reg. 24. ℣. 11.

Geneſ. 45. ℣. 20.

2. Reg. 12. ℣. 4.

Prouer. 13. ℣. 24.

Ezech. 36. ℣. 21.

1. Cor. 7. ℣. 28.

Cicero.

facinus necesse est, quod blandi parentis oculos, & viscera misericordiæ claudit, ne super magnitudine tanti mali commoueantur. Hoc reuera contigisse constat ex Psalmo. *Deus venerunt gentes in hæreditatem tuam, polluerunt Templum sanctum tuum, posuerunt Ierusalem in pomorum custodiam: posuerunt morticinia seruorum tuorum escas volatilibus cæli*, &c. *Effuderunt sanguinem eorum tanquam aquam in circuitu Ierusalem*, &c. *Vsquequo Domine irasceris in finem, accendetur velut ignis zelus tuus?* &c. & iterum. *Dedisti nos tanquam oues escarum*, &c. *Vendidisti populum tuum sine pretio*, nihil, *& non fuit multitudo in commutationibus eorum*, vel, non auxisti pretia in licitando. Quid hoc est Domine? vniuersos ne Israëlitas nihili vendis? nec dum vendere dignaris, sed gratis donas hostibus? nullum eximis, super nullo commoueris? ita ne tam extrema miseria non exulcerat tam pia viscera? Isaias sic Deum interpellat. *Omnia desiderabilia nostra versa sunt in ruinas? Nunquid super his continebis te, Domine, tacebis, & affliges nos vehementer?* Videlicet iuramento se constrinxit Deus, ne parceret: & ne parceret, faciem auertit, vt eodem capite Isaias queritur: *Abscondisti faciem tuam a nobis, & allisisti nos in manu iniquitatis nostræ*, id est, tradidisti confringendos, comminuendos, & redigendos in puluerem; vt Vrbis, & regni nostri aboleatur memoria, & nomen funditus pereat. Hieronymus sic explicat hanc orationem. Vt clementissimus medicus incidere cupiens putridas carnes, & cariosa vulnera adurere cauterio, non parcit vt parcat, non miseretur vt magis misereatur; ne quid putridum, viuasque carnes sui vicinia corrupturum remaneat in corpore. Percutit autem Dominus quem diligit, & *flagellat omnem filium, quem recipit. Ego*, inquit Deus, *percutiam, & ego sanabo*. Tale quid & Amos loquitur. *Tantummodo vos cognoui ex omnibus cognationibus terræ, idcirco vlciscar super vos*, &c. *nouit Dominus qui sunt eius*.

(*Psal. 78. ℣. 1.* — *Psal. 43. ℣. 12.* — *Isai. 64. ℣. 13.* — *Ibid. ℣. 7.* — *Hieron. in Isa. 7.* — Non parcit Deus, vt parcat: misericordia enim plena est ipsa punitio. — *Hebr. 12. ℣. 6.* — *Deut. 32. ℣. 39.* — *Amos. 3. ℣. 2.*)

XII. *Tertia pars sui peste morietur, & fame consumetur in medio tui*, &c. Enarrabimus hæc in Commentario.

XIII. *Et complebo furorem meum, & requiescere faciam indignationem meam in eis, & consolabor*, vel consummabo, consummate effundam, ad rem referam furorem conceptum, deflagrabitque ira mea, & solatio afficiar. Supponit versus iste illam Pauli sententiam. *Tu autem secundum impœnitens cor tuum thesaurizas tibi iram in die iræ*: peccata enim quo magis ac magis crescunt, & quasi in thesauros compilantur diuinæ iustitiæ; eo magis accendunt bilem, & indignationem Domini, & prouocant eius iustitiam, vt vlciscatur tanta facinora. Hic est ille clamor sanguinis Abel, & scelerum Sodomitarum, qui ascendebat coram Domino. Deus interim, vt est patiens, & longanimis, expectat, silet, tacet, temperat iram, *& abundauit*, multiplicauit, *vt auerteret iram suam*, id est, sæpius auertit reuocauitque iram suam iamiam sese exerentem: continuit torrentis impetum iam effusum, extinxit flammam iam accensam, *& non accendit*, permisit accendi & feruescere, *omnem iram suam*, &c. Hoc autem non fit sine lucta, & agone molestissimo: angitur enim cor, dum iram comprimit, non secus atque tormentum æneum, quod concepto igne, nec displosa pila, rumpitur: exemplum est in Psalmo. *Dixi custodiam vias meas: obmutui & silui a bonis. concaluit cor meum intra me, & in meditatione mea exardescet ignis*. Et iterum. *Ignis succensus est in furore meo*. Luctam describit Isaias. *Non in sempiternum litigabo, neque vsque ad finem irascar*, ero indignabundus, *quia spiritus a facie mea egredietur, & flatus ego faciam*, id est, effundam furorem cum flatu, & saliuis. Talis depingitur facies Domini ab Isaia. *Ardens furor eius*, vultus אף, aph, *& grauis ad portandum: labia eius repleta sunt indignatione*, vel fremitu, *lingua eius quasi ignis deuorans. spiritus eius*, flatus, *velut torrens inundans*. Eadem etiam lucta in thesaurizando, & concipiendo furorem, & effusio iræ habetur in Genesi. *Non permanebit Spiritus meus in homine in æternum, quia caro est*. vel non luctabitur, non litigabit, non erit sicut in vagina, non disceptabit ira mea contra hominem concepta, non coërcebitur in perpetuum, non patiar hanc litem tandiu durare, inter meam iustitiam, & misericordiam; angunt me, & discruciant tanti conflictus sibi aduersantium affectuum, *furore Domini plenus sum; laborans sustinens*: non dissimulabo, non patiar vltra, non erit coacta ira mea, do illi habenas, non continebo in vagina ensem amplius, distringam illum, & effundam naso flatum, vultu flammas, manu hostium meorum sanguinem. *Vsquequo adhuc?* subaudi, continerem furorem? *Effudit quasi ignem indignationem suam*. Hæc ira est illa *olla succensa*, vel ebulliens, feruescens, de qua idem propheta: *Ecce indignatio mea conflatur*, vel effunditur quasi conflatum argentum, &c. Ceterum de hac metaphora latius suo loco in capite vigesimo secundo.

(*Rom. 2. ℣. 5.* — Deus temperat iram & differt vindictam: verum postmodum maiore impetu effundit eam. — *Psal. 77. ℣. 38.* — Comprimere furorem & iram continere, non fit sine maxima lucta & agone. — *Psal. 38. ℣. 1.* — *Deut. 32. ℣. 22.* — *Isa. 57. ℣. 16.* — *Isa. 30. ℣. 27.* — *Genes. 6. ℣. 3.* — *Ierem. 6. ℣. 11.* — *Ierem. 13. ℣. 27.* — *Thren. 2. ℣. 4. & cap. 4. ℣. 11.* — *Ier. 1. ℣. 13.* — *Ier. 7. ℣. 20.*)

Et consolabor. Humano more loquitur, id est, vindicta sumpta de vobis, quiescam, & solatio afficiar. Solet enim esse vindicta leuamen acceptæ iniuriæ, aut contumeliæ, vt apud Isaiam. *Consolabor super hostibus meis, & vindicabor de inimicis meis*. Vnde Ecclesiasticus ait. *Nouem sunt insuspicabilia*, quæ non possunt nisi experientia cognosci, *Homo, qui iucundatur in filijs, viuens & videns subuersionem inimicorum suorum*. Vnde Poëta:

— Vindicta bonum vita iucundius ipsa.

Et Seneca. Liquido melle dulcior bilis cordi meo influit: dum scilicet animo verso vindictam, & in psalmo. *Lætabitur iustus cum viderit vindictam, manus suas lauabit in sanguine peccatorum*. Hispanice dicimus: *Se esta bañando en agua rosada*. Sed quomodo Deus solamen percipere dicitur ex vindicta, cum potius lætetur benefaciẽs, & contristetur puniens? nam & misereri, Hebraice est consolari, lætari, vt in Deuteronomio. *In seruis suis miserebitur*, vel consolabitur. & in Isaia. *Super adolescentulis eius non lætabitur Dominus*, id est, non miserebitur, non erit clemens, neque misericordia mouebitur, non benefaciet, non parcet. Respondeo ex Deuteronomio. *Sicut ante lætatus est Dominus super vos bene vobis faciens, vosque multiplicans; sic lætabitur disperdens vos, atque subuertens*, &c. Videlicet illud ex animo capiebat solamen quasi pater; hoc quasi iudex coactus, cuius personam induit. Sed vide quam cito se prodat vel in ipso furore patrem: *Heu, inquit, consolabor*. Heu dolentis est. Solatium ergo, quod vindicta afferre solet, ipse cum dolore percipit, vere pater etiam in iudicio.

Et scient quia ego Dominus locutus sum in Zelo meo. Vel ex zelo, id est, non comminatorie, aut vane hæc pronuntiaui, sed cum stomacho, instigante zelo, qui nescit parcere. Zelus est indignatio ex amore profecta qua pater pignoribus caris succenset, vel spõsus dilectus sponsæ ob acceptã iniuriam; crescit proinde, vel decrescit zelus ad amoris mensuram, vtrunque

(Solamen est Iratis vindicta. — *Isa. 1. ℣. 24.* — *Eccli. 25. ℣. 9.* — *Seneca in Tragœd.* — *Psal. 57. ℣. 13.* — Quomodo Deus lætetur vindicta qui ita solet lætari venia, & misericordia. — *Deut. 32. ℣. 36.* — *Isa. 9. ℣. 17.* — Respondetur quæst. — *Deut. 28. ℣. 63.* — Deus in ipsa vindicta se patrem ostendit. — Definitio zeli.)

Isa. 9. ℣. 7.

que affectum claudit zelus: vnde Isaias ait. *Zelus Domini exercituum faciet hoc*, id est, amor ingens erga Ecclesiam, & indignatio aduersus hostes illius. Inuoluit etiam fortitudinem, & vim; quod zelus soleat edere facinora memoranda, vt in Exodo. *Ego sum Dominus Deus tuus fortis, Zelotes*, &c. Ergo, in zelo, vel ex zelo loqui Deum, est sententiam decernere irreuocabilem, truculentam, sanguinariam. *Nam Zelus, & furor viri non parcet in die vindictæ*. Sed de hac re iterum capite decimo sexto.

Exod. 20. ℣. 5.
Loqui ex zelo quid significet.
Prouer. 6. ℣. 34.
Hieronym.

Cum impleuero indignationem meam in eis. Hieronymus. Aliorum mortibus, suisque miserijs sentient Deum iratum, quem clementem sentire noluerunt: tunc intelligent me hæc supplicia prædixisse per Prophetas meos zelo commotum, quod me relicto, alienos Deos colerent: loquitur Deus cum illis, qui dispergendi erant in omnem ventum. Porro complere indignationem, est plene omnino effundere, non amplius iras detinere, non temperare furori, quem iustus dolor in sponsi derelicti, & posthabiti corde excitat.

Complere indignationē quid sit.

XIV. *Et dabo te in desertum*. Vnde Isaias. *Derelinquetur filia Sion*. Et iterum. *Propter montem Sion, quia disperijt, vulpes ambulauerunt in eo*. Et tertio. *Via Sion lugent*, vel herbidæ sunt: & apud Isaiam. *Cum sagittis, & arcu ingredientur illuc*; quasi in saltum scilicet.

Isa. 1. ℣. 8.
Thren. 5. ℣. 18. & cap. 1. ℣. 4.
Isa. 7. ℣. 24

Et in opprobrium Gentibus, quæ in circuitu tuo sunt in conspectu omnis prætereuntis. Miserum est bonis omnibus nudari, sed hæc casus auferre solet innocentibus, vt sanctissimo Iob contigisse videmus: miserius fortunis simul & gloria spoliari, atque insuper vita; vt solent perduellionis rei: quam notam totis viribus Iob conatus est auertere a se, suam protegens innocentiam. Verum hic Iudicis seueritas leuamen est; nam vitam cum bonis ponentes non amplius exponuntur ludibrio. Illud est miserrimum omnium, iudicis sententia bonis omnibus mulctari ob nefarium aliquod facinus, atque ludibrio ciuium prostitui hominem alioqui illustrem, & ceteris excellentem: nec enim tam esset durum pati contumelias exterorum, quibus fueris ignotus, vel magnatum, qui infimatibus, præsertim tam miseræ sortis, misereri solent potius, quam illudere: verum a conuicinis, & subditis, aut vectigalibus gentibus illudi Vrbem clarissimam, dominam gentium, summæ infelicitatis est. Verebatur Sedecias ne a Babylonio traditus subditus Iudæis, illorum pateret ludibrio: quod conuicij genus morte ipsa acerbius existimans mori potius elegit, quam experiri.

Ierem. 38. ℣. 19.

XV. *Et eris opprobrium, & blasphemia, exemplum, & stupor in Gentibus*: vel, conuicium, probrum, castigatio, & terror: scilicet quam omnes prætereuntes irrideant; hoc est esse *opprobrium*: *blasphemia* vero, quam conuicijs & maledictis prosequantur. Sic Paulus. *Neminem blasphemare*, id est, maledicere, conuiciari. Et iterum. *Blasphemamur, & obsecramus*. *exemplum* esse, est ab omnibus in memoriam adduci pro infelicitatis, atque improbitatis simulachro: nam exemplum Hebraice est מוסר, musar, disciplina, castigatio, doctrina. Græce παιδεία, pædia, Hispanice *auiso, castigo, y escarmiento*; vt ceteri ipsorum malo discant, Deum non exacerbare. Talis fuit Sodoma, quam sacra Scriptura ponit in exemplum. *Domus hæc erit in exemplum*: & vxor Loth, quæ versa est in statuam salis, id est, in marmor, quod in exemplum & castigationem voluit Deus existere in medio itinere: nam sal sua siccitate memoriæ prodest, & corpora a corruptione vindicat. Vnde symbolum est memoriæ æternæ: inde enim est *pactum salis*, id est, æternum, & statua salis, memoriale & exemplum reliquis. Hispanice, *Que les pongan sal en la mollera, y castiguen con su exemplo*. *Stupor*, denique, inquit, eris; id est, miraculum, quod intuebantur quasi alienati a sensibus prætereuntes; qui dicebant illud Deuteronomij. *Quare sic fecit Dominus terræ huic? & quæ est hæc ira furoris eius immensa?* Hæc comminatio multis retro sæculis facta est.

Blasphemia pro maledictione.
Tit. 3. ℣. 2.
1. Cor. 4. ℣. 13.
Exemplum quid.
3. Reg. 9. ℣. 8.
Num. 15. ℣. 19.
Stupor quid sit.
Deut. 29. ℣. 24.
3. Reg. 9. ℣. 8.
2. Par. 7. ℣. 21.

Cum fecero in te iudicia, extrema supplicia, *in furore, & in indignatione, & in increpationibus iræ*. vel in naso, in flatu, in excandescentia, vel æstu, & in correptionibus furoris: nam vox יכח, iacah, increpatio est, correctio, & castigatio, quæ fit coram testibus. Hispanice. *Con las narizes hinchadas, con el rostro encendido, y con rebufo, y desden*.

XVI. *Quando misero sagittas famis pessimas*. Sic vocat locustas, erucas, brucos, & alia insecta messium exitia, quæ erunt mortiferæ. vel quæ sunt ad vastandum, hoc est, quas ego quasi militum phalanges ducere soleo ad vastandum populos mihi rebelles. Sic Ioël. *Dominus dedit vocem suam ante faciem exercitus sui, quia multa sunt nimis castra eius*; Forte harum sagittarum sermo est in psalmo. *Arcum suum tetendit, & parauit illum, & in eo parauit vasa mortis*, instrumenta lethalia, *sagittas suas ardentibus effecit*, vel carbonibus ignitis muniuit: idem est enim cum eo psalmo. *Sagitta potentis acuta, cum carbonibus desolatorijs*, id est, cum prunis ardentibus loco aculeorum instructæ. Quamuis hæ sagittæ latius fortasse patent, quam sagittæ famis. ambiunt enim omnes comminationes, & terrores, quibus Deus eminus, & a longe perterrefacit peccatores, vt resipiscant: vnde Iob ait. *Sagittæ Domini in me sunt, quarum indignatio ebibit spiritum meum: & terrores Domini militant contra me*.

Sagittæ famis vocantur locustæ.
Ioel 2. ℣. 11.
Psal. 7. ℣. 13.
Psal. 119. ℣. 4.
Iob 6. ℣. 4.

XVII. *Et immittam in vos famem, & bestias pessimas*. Frequenter harum bestiarum reperio in sacris literis mentionem, in comminationibus propheticis; in historijs vero nullam. ergo vt prophetiæ respondeat euentus, figurate sunt accipiendæ, pro hostibus Israël, Nabuchodonosoris scilicet ducibus, & militibus, qui quasi ferino rictu, & vnguibus sanguinarijs miseras oues discerpebant. Eorum truculentiam, & rabiem apposite depingit Isaias. *Quia omnis violenta prædatio cum tumultu, & vestimentum mistum sanguine, &c.* neque nouum cuique hoc videatur: nam Assyrium, & Chaldæum leones vocat Ieremias. *Grex dispersus est Israel, leones eiecerunt eum: primus comedit eum rex Assur: iste nouissimus exossauit eum Nabuchodonosor, &c.* Eodem modo interpretatur Theodoretus bestias, Babylonios: atque Scholiastes vterque: nisi malis de Israëlitis hæc intellecta, qui effugerant Babylonios, latitabantque in montium cauernis, de quibus Propheta noster. *Hæc dicit Dominus: viuo ego, quia qui in ruinosis habitant, gladio cadent; & qui in agro est, bestijs tradetur ad deuorandum*. Vide caput quartum decimum.

Bestiæ pessimæ sunt Assyrij.
Isa. 9. ℣. 5.
Ierem. 50. ℣. 17.
Theodoret.
Vterque Scholiast.
Ezech. 34. ℣. 27.

Et sanguis. id est, cædes, metonymicῶs.

Ego Dominus locutus sum. Sic decerno, & statuo his scriptis, & monumentis æternis: *Ego Dominus*: more Regum roborat instrumentum prophetici Vaticinij, rata habens prædicta omnia, & quasi propria manu subscribens: *Ego Dominus*.

Quasi subscriptio est & confirmatio prædictorum.

COM-

COMMENTARIVS IN EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT QVINTVM.

IN QVO SOLVITVR AENIGMA a Propheta propositum.

Osea.12. ℣. 10.

HOC capite re ipsa præstat Deus, quod apud Oseam se facere solitum dicit: *In manu prophetarum assimilatus sum.* id est, ministerio (nam id significat manus) Vatum meorum per similitudines locutus sum, eos ipsos facio verborum, quæ renelo, parabolam, & exemplum, &c. Nam postquam superiore capite per decubitum Prophetæ, Vrbis obsidionem prædixit, nunc quid de ciuibus futurum sit tempore belli, atque Vrbe capta, exponit. præcipit enim Ezechieli, vt cæsariem suam, & barbam radi faciat, pilos trutina examinet, in tres partes æquales diuidat, tertiamque partem igne comburat in medio ciuitatis in latere descriptæ: tertiam partem circum lateris muros concidat: tertiam in ventum spargat, & aduersus eam districtum gladium vibret. ex quibus pugillum colligens in ora chlamydis liget, atque ex ijs aliquot pilos igni tradat, animaduertatque quam ingentem flammam excitent, quæ scilicet totam Vrbem lambere, & incendere videatur. Hanc autem parabolam detegens Dominus ait:

Ista est Ierusalem, in medio Gentium posui eam, &c. Quæ verba nil videntur facere ad propositi ænigmatis explicationem. Quorsum enim commemoret, Ierusalem esse positam inter nationes, ad declarandam rasuram capillorum, & barbæ? nam quod dici solet, id extitisse insigne Dei beneficium, atque insignem ciuitatis ingratitudinem, meritamque acerbissimum supplicium ob tantum crimen, quis neget? Illud rogamus, quænam sit proportio inter eiusmodi vel peccatum, vel supplicium ad rasuram barbæ? videntur enim non apte cohærere verba ista cum præcedentibus. Ceterum si altius effodiantur, inuenientur esse totius molis fundamentum. Ergo principio statuendum est, Prophetam seipso repræsentare totum vniuersum, quod maximus homo a Philosophis dici solitum est, & merito. Cum enim constet hominem esse mundum paruum, consequens est, mundum esse hominem maximum. De qua re nos iustum commentarium suo loco faciemus. Hoc dato, oportet hominem maximum ex analogia cum minore, sua habere membra præcipua, vt pote caput, pedes, manus, &c. Et quidem mundi caput, quod ad præsens attinet argumentum, ea terræ pars iure appellatur, quæ situ, honore, & munere eminentissimum teneat locum. Talis est Ierusalem: nam in supercilio montis Sion ædificata erat, qui regionis totius erat celsissimus. nam propterea dictus est Sion, seu specula, atque Moria, siue locus conspicuus, quod vndique videretur ob ingentem sui altitudinem: ideo in sacris literis cornu dicitur, quod est in animalibus eminentissimum membrum. Isaias enim ait. *Vinea facta est dilecto meo in cornu filio olei*, id est, in loco edito, ac pingui. Verum non solum situ excellebat ceteros regionis illius montes, sed honore & officio præstabat omnibus totius vniuersi locis; quippe Dei Templo gaudebat, a quo tanquam a capite in vniuersum defluxit sensus omnis, & motus, scilicet Dei veri notitia, & lex, quæ dirigit gressus nostros, vt iure caput mundi dici possit Ierusalem. Quoniam vero caput non solum eminentissimum locum in corpore obtinet, sed etiam inter humeros medium: mundi inferioris, seu hominis terreni caput erit regio, quæ in loco terræ medio, & eminentiore sita fuerit. Talis est Ierusalem in medio gentium posita, quæ ideo ab ipso Ezechiele vocatur *Vmbilicus terræ*: nam vmbilicus centrum est humani corporis, circulus vero extrema manuum, & pedum tangit: & in psalmo *medium terræ* dicitur, quod sit in quarto climate ex septem, in quæ diuiditur terra habitabilis. ideo etiam in alio psalmo additur. *Fundatur exultatione vniuersæ terræ mons Sion*, &c. Hebraice clima beneuolum, clemens locus, gaudium, & lætitia, salusque vniuersæ terræ. id est, clementissimus, lætissimus, saluberrimus locus totius terræ est mons Sion; *lateraque* eius *Aquilonis* exposita flatibus, vbi scilicet Ierusalem sita erat. Hanc regionem Iudææ quasi terræ meditullium vndique circundant gentes: ab Oriẽte Asia, ab Occidente Europa, a Meridie Libya, a Septentrione Asia minor, &c. Hanc regionem montibus asperam data opera elegisse se Dominus dicit; vt, quæ caput erat orbis, faciem ad cælum leuaret postulans pluuiam, qua carebat propter sui eminentiam. in Deuteronomio. *Sed montuosa est, de cælo expectans pluuias.* Isaias ait. *Erit præparatus mons domus Domini in vertice montium, & eleuabitur super colles*, &c. En Ierusalem in medio, & eminentissimo loco sita apposite capiti humano

Marginal notes:

Dubitat quæ proportio sit supplicij cum rasura capillorum.

Respondet. Propheta refert vniuersum.

Ierusalem quomodo sit caput vniuersæ terræ.

Isa.5. ℣.1.

Ratione Templi dicitur etiam caput.

Ezech. 38. ℣. 12.

Psal.73. ℣.12.

Psal. 47. ℣. 3.

Deut. 11. ℣. 11.

Isa.2. ℣.2.

mano comparatur, & mundi caput dicitur. Hinc est quod Isaias, & Matthæus agentes de excidio Hierosolymitano, repente, &, vt videtur, incongrue prætervolant ad postremam orbis vastitatem. Verum transitum istum facilem reddit analogia exactissima, quæ reperitur inter Ierusalem, & vniuersum, videlicet ea, quæ est inter caput, & corpus: *Ecce Dominus*, ait Isaias, *dissipabit terram, & nudabit eam, & affliget faciem eius, & disperget habitatores eius. Et erit sicut populus, sic sacerdos*, &c. deinde transit ad mundi consummationem: *luxit, & defluxit terra, & infirmata est, defluxit orbis*, &c. Subinde regreditur a corpore ad caput: *infirmata est altitudo populi terræ*, id est, populus altissimus terræ: *Et terra infecta est ab habitatoribus suis*, &c. Apud Matthæum etiam rogatus Dominus, quod esset signum *aduentus* ipsius, *& consummationis sæculi*, dat signa desolationis Ierusalem, dicens. *Cum videritis abominationem desolationis in loco sancto, qui in Iudæa sunt fugiant ad montes*, &c. & transit ad orbis consummationem: *Sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum*, &c. Idem videre est apud Lucam: quæ duo capita nulla ratione contexi possunt, nisi media hac analogia capitis ad corpus. Ergo ad rem. Pili capitis huius sunt habitatores, qui non secus exornant vrbem, atque coma & barba caput. Vnde caluitium, & rasura semper fuit luctus, & mœroris indicium. Isaias enim ait. *In cunctis capitibus eius caluitium, & omnis barba radetur*: sed hoc discrimine, quod coma insigne erat libertatis, & nobilitatis: vnde Absalon nutriebat cæsariem; & Nazaræi Deo consecrati quasi filij Altissimi capillitium intactum fouebant. Barba autem virilitatis est symbolum: nam & barbam se ideo gestare Diogenes dicebat, vt se virum esse subinde recordaretur. Vnde Hanon rasit dimidiam barbam nunciorum Dauid, quasi seminiros, & effæminatos illos reputans. Ergo caput radi, & barbam tonderi est, Ierusalem orbis caput omnibus viris primarijs, & robustis iuuenibus spoliari: quod magnum luctum vniuerso corpori allaturum erat. nam ideo mœrent luminaria cæli, &c. quia scilicet caput decore suo, & gloria omni nudatur.

Isa.24.ỽ.1.
Matth. 24. ỽ.15.
Luca 21.
Caluitium & rasura luctus, cæsaries libertatis & nobilitatis, barba virilitatis indicia fuere.
Isa.15.ỽ.2.
2. Reg.14. ỽ.26.
Quare Nazaræi comam nutriebant.
2. Reg.10. ỽ. 4.

Sed quænam est illa nouacula, qua raduntur pili capitis vniuersi? Isaias eius meminit dicens: *Radet Dominus in nouacula conducta caput, & pilos pedum, & barbam vniuersam*, &c. Septuaginta legunt, inebriata: potest legi, acuta, eodem sensu, modo transeas a veritate ad metaphoram: nam crudelem significat aliquem hostem iracundia inebriatum, siue ferientem, vt pote exterum, & aliunde conductum. Misericors enim Deus non alit domi istos lictores, aliunde vocatis indiget: sed iustus iudex ad corripiendos sontes etiam pretio conductos accersit, vt faciant opus suum. Hic autem carnifex est Nabuchodonosor, vt patet apud ipsum Ezechielem. *Fili hominis, Nabuchodonosor Rex Babylonis seruire fecit exercitum suum seruitute magna aduersum Tyrum. omne caput decaluatum, & omnis humerus depilatus est, & merces non est reddita ei, neque exercitui eius de Tyro pro seruitute, qua seruiuit mihi aduersus eam. Propterea ecce ego dabo Nabuchodonosor in terra Aegypti, & accipiet multitudinem eius, & depredabitur manubias eius*, &c. Vides quam apte conueniat Nabuchodonosori nomen nouaculæ, & conductitiæ, quandoquidem Deus se illum conduxisse dicit, debereque illius operi mercedem, atque rependi. Sed hic theoriam mirabilem obserua; prouidentissimum Dominum in ordinanda, & disponenda suæ domus œconomia, qui creaturis omnibus munera propria est partitus, atque seruis singulis talenta distribuit; in tota familia non inuenisse lictorem, sed opus fuisse, vt alibi conquisitum accersat, & mercede conducat: *vt faciat opus suum, alienum opus eius ab eo*, sicut loquitur Isaias; scilicet. *Deus mortem non fecit*, ait Sapientia, *nec lætatur in perditione viuorum. Creauit enim, vt essent, omnia: & sanabiles*, salutiferas, *fecit nationes*, creaturas, *orbis terrarum: & non est in illis medicamentum exterminij*, venenum lethale, *nec inferorum regnum in terra. Iustitia enim perpetua est, & immortalis*, &c. Christus *fecit quasi flagellum de funiculis* ipsorum mercantium. Assuerus rex non fecit crucem, sed suspendit Aman in ea ipsa cruce, quam domi suæ hic erexerat. Impij manibus, & verbis accersierunt mortem, Deo iam conniuente, ipsaque fugiente. Quanta est Dei nostri clementia? quanta est hominum stoliditas?

Quæ sit nouacula.
Isa.7.ỽ.20.
Vindices iræ non alit domi Deus, sed aliunde vocatos mercede conducit.
Ezech. 29. ỽ.18.
Nota Dei benignitatem & prouidentiam.
Isa. 28. ỽ. 21.
Sapien.1. ỽ. 13.
Ioan.2.ỽ. 15.

Porro statera, qua appensum est Vatis capillitium, aperte significat æquitatem diuinæ iustitiæ, & clementiæ magnitudinem, quæ non sinit iram tam iuste conceptam contra sontes deflagrare, sed modum ponit vindictæ, ne excedat: quare in Prouerbijs dicit. *Pondus, & statera iudicia Domini sunt.* & in Sapientiæ libro. *Omnia in mensura, & numero, & pondere disposuisti*. Vbi sermo erat de flagellis Aegyptiorum tempore Mosis: *non enim*, inquit, *impossibilis erat omnipotens manus tua, quæ creauit orbem terrarum ex materia inuisa, immittere illis multitudinem vrsorum, aut audaces leones*, &c. verum pepercit oculus tuus & misertus es illorum: non ex iracundia vindictam exigens; sed ex iustitia supplicium: *omnia* enim iudicia tua *in mensura & numero & pondere disposuisti. numerus* rationem significat, examen, & inquisitionem facti. *mensura* significat iudicium de meritis causæ. *pondus* vero est damnatio secundum merita causæ. Hoc constat ex Zacharia, vt vidimus supra capite secundo. Ad damnandum enim Israel primum explicatum est volumen viginti cubitorum longum, decem latum, in quo rationes continebantur diuinæ iustitiæ, Decalogus scilicet, & omen seu maledictio transgressoribus interminata decem cubitis superioribus, & scelera Israëlitarum aduersus hæc decem præcepta commissa decem inferioribus cubitis. Deinde apparuit mensura plena impietate, super quam imponitur talenti pondus eiusdem quantitatis: nã & amphora pedis quadri mensura est, & talentum eiusdem est magnitudinis, ad significandum Deum ex æquitate, & *virga directionis* procedere ad supplicium inferendum, vt decet iustum iudicem: primo examinando causam, & accidentia omnia transgressionis, quod vocat sacra scriptura *numerum*: deinde mensurando pœnæ quantitatem, quod vocat *mensuram*: atque iuxta mensuram delicti plagarum pondus imponendo, quod vocatur *pondus*. Simile quid legimus in Daniele: vbi manus diuinæ potentiæ scripsit coram Baltassare. *Mane, Thecel, Phares*; id est, numerus, pondus, diuisio. quas voculas interpretatus est Daniel, numeratum fuisse regnum eius; appensum, & inuentum deficiens. nam sub pondere comprehendit etiam mensuram, quæ solet præcedere pondus. Atque Isaias ait. *Nunquid iuxta plagam percutientis se* illum *percussit eum? aut sicut occidit interfectos eius*, qui interficit, *sic occisus est?* vel iuxta interfectionem interficientium, id est; nunquid puniuit, vt solent, qui ex animo percutiunt? nunquid cæcidit, vt solent, qui interficere volunt? non plaga inimici, non ex animo castigauit, sed corripere volens reddidit peccantibus pœnam *in mensura contra mensuram*, id est, semel &

Statera æquitatem Diuinæ seueritatis significat.
Prouer.16 ỽ.11.
Sap. 11. ỽ. 21.
Quid numerus, mensura, & pondus significent.
Zachar. 5.
Psal.44.ỽ. 7.
Dan.5.ỽ. 25.
Isa.27.ỽ.7

iterum

iterum mensurando: nam duplicatum verbum est Hebræis: fingit enim iudicem perplexum, & ancipitem, qui secum adhuc deliberat, quantum supplicium sumat de reo, quique iam addit, iam subtrahit; iam rursus imponit, quod detraxerat; in varias sententias animum inclinantibus: hinc clementia, inde iustitia; qualem depingit Oseas. Idem Ieremias significat illis verbis: *Corripe me, Domine, veruntamen in iudicio, & non in furore, ne forte ad nihilum redigas me*, &c. & in Apocalysi. Qui sedebat super equum nigrum, habebat stateram in manu sua, dictumque est ei: *Bilibris tritici denario vno, & tres bilibres hordei denario, & vinum, & oleum ne laseris*, &c. Hac statera capillitium appendit, & tertiam partem pilorum igne comburit Vates, intelligens tertiam partem ciuium, qui consumendi erant peste & fame: nam vtranque recte appellat ignem, quod inedia homines reddit squalidos, & denigratos quasi igne essent adusti. in Thrēnis. *Denigrata est super carbones facies eorum*, &c. & iterum. *pellis nostra quasi clibanus exusta est a facie tempestatum famis*. pestis vero ignita febri carnes adurit, serpitque quasi ignis. Tertiam partem gladio discidit in portentum necis eorum, qui aufugerant cum Sedecia. Vel alioqui fuga subdola suæ saluti consulere tentabant, famem & pestem, quæ intus grassabantur, denitantes, qui omnes gladio cæsi sunt propter Vrbis mœnia. Tertiam partem in ventum dispergit, gladiumque districtum in eos vibrat: quod qui captiui ducti sunt ab hostibus, nusquam tuti esse poterant ab hostili crudelitate. quare ipsi conqueruntur. *Ceruicibus nostris minabamur*: & iterum: *In animabus nostris afferebamus panem nobis a facie gladij in deserto*, id est, cum magno vitæ periculo quærebamus victum. Porro ex ijs in aëra sublatis pilis aliquot colligit, & in ora pallij ligat: deinde nonnullos educens in ignem mittit, quem in medio lateris accenderat, ex quibus subito flamma sublata vniuersam Vrbem descriptam lambere cœpit, & delere. Ij sunt Iudæi abducti Babylonem, in qua fuerant a Domino seruati, quasi in ora pallij, tametsi non in sinu patriæ, & complexu paterno Dei, vt olim solebant foueri (*Beniamin amantissimus Domini, quasi in thalamo tota die morabitur, & inter humeros eius requiescet*, id est, in sinu eius, vel in medio complexu) at saltem in ora pallij; vnde memoriæ funiculi pendent; hoc est, in sua memoria & protectione custoditi, & ligati in fasciculo viuentium, seu in catalogo conscripti ciuium, & popularium. nam & catalogos huiusmodi, ne pereant, in fasciculum redactos colligimus: contra eas, quas non curamus, chartas disijcimus. quod eodem capite non tacet. *Porro inimicorum suorum anima rotabitur quasi in circulo fundæ*. idipsum contigit perduellibus Iudæis, qui fugerunt in Aegyptum, vel perducti Babylonem gentium instituta amplexi sunt. a Dei enim memoria, & libro vitæ popularium eius deleti, vbiuis vagari permissi sunt, quo hostilis agebat furor, vel casus impellebat. qui vero Ieremiam audierunt, dederuntque manus Nabuchodonosori cum Ioacim, ij quasi in angulo pallij Domini colligati, protecti sunt illius prouidentia; sed non omnes redierunt in patriam: qui autem reduces incoluerunt Ierusalem, causa fuerunt postremi illius excidij. nam propter eorum scelera traditi sunt Antiocho primum: & propter nefarium facinus in Christum Domini admissum, eorum filij cum Vrbe, & Templo, gladio, fame, peste, & incendio perierunt. Atque hæc de ænigmate, seu implicata allegoria dicta sint. Ex quibus iam palam est, quid sibi velit versus præsens. *Ista est Ierusalem, in medio gentium posui eam*, id est, feci illam caput orbis terrarum, in medio, & eminenti loco eam collocans, Regiam meam & solium in ea constitui: vt quæ situ suo, & altitudine caput esse merebatur, terrenum caput etiam esset politicum. Ex quo scilicet, quasi ex naturali capite, in totum corpus vniuersi deriuaretur, sensus, & motus, scilicet veri Dei cognitio, quæ sensus est; atque vitæ institutio, quæ motus dicitur. sicut & vita gressus est, & via: illa vero suæ dignitatis oblita abiecit legem meam, quæ illam mundi caput fecerat. propterea abradi faciam cæsariem, & barbam eius, omnes, inquam, nobiles, & robustos eius auferam, eamque delinquam ostentui expositam.

Marginal notes:

Osea. 11.
Ier. 10. ℣. 14.
Apocal. 6. ℣. 6.
Pestis & fames vocantur ignis, propter similes effectus.
Thren. 4. ℣. 8. & cap. 5. ℣. 10.
Threnor. 5. ℣. 5. & 9.
Qui sint Iudæi ligati in ora pallij, non in sinu.
Deut. 33. ℣. 12.
1. *Reg.* 25. ℣. 29.
Dei cognitioni sensus, & vitæ institutioni motus comparatur.

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT SEXTVM.

ARGVMENTVM.

Comminatur desolationem vniuersæ terræ Israël.

I. *Et factus est sermo Domini* A *ad me, dicens:*

II. *Fili hominis pone faciem tuam ad montes Israel, & prophetabis ad eos,*

III. *Et dices: Montes Israel audite verbum Domini Dei: Hæc dicit Dominus Deus montibus, & collibus, rupibus, & vallibus: Ecce ego inducam super vos gladium, & disperdam excelsa vestra,*

IV. *Et demoliar aras vestras, & confringentur simulachra vestra: & deijciam interfectos vestros ante idola vestra.* B

V. *Et dabo cadauera filiorum Israel ante faciem simulachrorum uestrorum: & dispergam ossa uestra circum aras uestras.*

VI. *In omnibus habitationibus uestris Vrbes desertæ erunt, & excelsa demolientur, & dissipabuntur: & interibunt aræ uestræ, & confringentur: & cessabunt idola uestra, & conterentur delubra uestra, & delebuntur opera uestra.*

VII. *Et cadet interfectus in medio uestri: & scietis quia ego sum Dominus.* C

VIII. *Et relinquam in uobis eos, qui fugerint gladium in Gentibus, cum dispersero uos in terris.*

IX. *Et recordabuntur mei liberati uestri in Gentibus, ad quas captiui ducti sunt: quia contriui cor eorum fornicans, & recedens a me; & oculos eorum fornicantes post idola sua: & displicebunt sibimet super malis, quæ fecerunt in uniuersis abominationibus suis.*

X. *Et scient quia ego Dominus non frustra locutus sum, ut facerem eis malum hoc.*

XI. *Hæc dicit Dominus Deus: Percute manum tuam, & allide pedem tuum, & dic: Heu, ad omnes abominationes malorum domus Israel: quia gladio, fame, & peste ruituri sunt.*

XII. *Qui longe est, peste morietur: qui autem prope, gladio corruet: & qui relictus fuerit, & obsessus, fame morietur: & complebo indignationem meam in eis.*

XIII. *Et scietis quia ego Dominus, cum fuerint interfecti uestri in medio idolorum uestrorum, in circuitu ararum uestrarum, in omni colle excelso, & in cunctis summitatibus montium, & subtus omne lignum nemorosum, & subtus uniuersam quercum frondosam, locum ubi accenderunt thura redolentia uniuersis idolis suis.*

XIV. *Et extendam manum meam super eos: & faciam terram desolatam, & destitutam a deserto Deblatha in omnibus habitationibus eorum: & scient quia ego Dominus.*

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS SEXTI.

I. ET *Factus est sermo Domini ad me dicens.* & allocutus est me Dominus in hunc modum.

II. [Animi indignationem vultus seueritas indicat.] *Fili hominis, pone faciem tuam montes Israel.* Id est, obfirma vultum totuum aduersus montes terræ Israeliticæ; videlicet contra montem Sion, montem Moriah, montem oliuarum, & montem offensionis, quod in eis sacrificia oblata sunt idolis, seu offensionibus potius gentium, quibus tam grauiter infensus est Dominus: Montibus etiam vicinis, & collibus vrbem Ierusalem ambientibus indignationem animi vultus seueritate significat, in quibus similiã patrata sunt scelera.

III. [Implacabilis iræ furor, non solum viuentium sed & insensibilium ruinam denunciat.] *Et prophetabis ad eos, & dices; Montes Israel audite Verbum Domini,* Tragica exclamatio per prosopopœiam facta indicat Vaticinij pondus, atque affectus vehementiam, iræ scilicet implacabilis furorem, quo non tantum hominibus, & animantibus, sed etiam montibus, & collibus extremam vastitatem denunciat, ideoque prouocat eos ad iudicium, vt decretam contra se, & irreuocabilem sententiam audiant, tribuens insensatis creaturis sensum, & irrationabilibus mentem; non solum eo exornationis genere, quo solent Rhetores, vt affectus permoueant, sed quoniam veraciter creaturæ omnes conditori suo sic obediunt ad nutum, vt parére videantur præcepto, mandato, [Ps.18.ỳ.1.] *Cæli enarrant gloriam Dei* cursu suo vniformi, & indefesso. *Dies diei verbum eructat*, & mandat; nox noctem érudit. cumque loquelis careant, audiuntur *voces eorum*, [Baruch. 3. ỳ.35.] stellæ vocatæ respondent, *adsumus*: mœret cælorum militia Deo indignato, & tripudiat ipso placato. [Ps.113. ỳ.3.] Deo annuente *mare videt & fugit*; Fluuius *conuersus retrorsum*: ipso extendente manum *viderunt, & doluerunt montes, gurges aquarum transijt, dedit abyssus vocem suam, altitudo manus suas leuauit, sol & luna* [Habac. 3. ỳ.10.] attonita *steterunt* spectantia, & admirantia fortitudinem manus eius, &c.

[Vocantur elementa ad audiendum Dei verbum vt prouocentur homines, eisdem elementis stupidiores.] Et quamuis reuera inanimata sint elementa, a Prophetis vocari solent ad Dei verbum audiendum, vt hac ratione prouocentur homines insensatis rebus stupidiores, & surdis creaturis contumaciores. Vnde coram ipsis astantibus eiusmodi exclamationibus, & apostrophis vtuntur Prophetæ. *Altare, altare*, ingeminat ille vir Dei, audiente [3. Reg. 13. ỳ.2.] impio Ieroboam. & Ieremias. *Terra, terra, audi sermonem Domini*. [Ierem. 22. ỳ.29.] clamat, astante Ioachin. Moses quoque *Audite*, inquit, *cæli, & loquar: audiat terra*, &c. [Deut. 32. ỳ.1.] quem imitatus Isaias, tragice exorsus est: *Audite cæli & auribus percipe terra, quoniam Dominus locutus est*: [Isa. 1. ỳ.2.] Quibus non deerat auditorum frequentia. Ceterum ipsis posthabitis ad insensatas creaturas apostrophen faciunt, quasi dedignati homines perfidos Dei querelis onerare frustra. Sciebant enim Prophetæ, quod *ad inuidiam concupiscit spiritus*; & [Iacobi 4. ỳ.5.] homo inuidia stimulatus resipit. Quare consultius putabant seruos alloqui, dominos despicere, vt hac contumelia prouocarentur ad Dei verbum auidius excipiendum. [Aduersus scandalosos comminatio hæc.] Sed quid tantum commeruerunt montes? quid peccauerunt colles Israël? an quod opacitate sua, & celsitudine, arborum densitate, & virore idololatras prouocarunt ad sua nefaria scelera? Quod si montes, & siluas immerentes, quod offensioni fuerint peccatoribus alioqui prouis ad malum, Deus sic punit; quod supplicium de eo accipiet, qui, vt sibi socios acquirat iniquitatum, alios incitat ad peccandum, vel scandalo est, vt labantur? An potius hæc seueritas exercetur in [Peccatum terram polluit & inultam reddit.] montes, quod fœdati sint, & sordibus idolorum contaminati? æquum enim est, vt non solum homo perduellionis reus puniatur atrocissime, sed domus eius desoletur, & sale sparsa permaneat in tumulum sempiternum: quia peccatum non tantum hominem, sed & elementa & creaturas omnes maculat in psalmo: *Infecta est terra in sanguinibus*, [Psal. 105. ỳ.38.] sic enim legendum est, vt legit Regius codex & Complutensis, Græcus etiam, & Hebraicus, & Latini aliqui cum versione Hieronymi. Idem patet in Deuteronomio. *Quando inuentum fuerit hominis cadauer occisi*, [Deut. 21. ỳ.1.] &c. *ducent vitulam ad locum salebrosum, & spargent carnes*, &c. Vbi notat Rabbi Ioseph, [R. Ioseph.] locum illum dici per prolepsim, asperum, & incultum: quia scilicet talis futurus erat, quia reddebatur sacer, & maledictus carnibus vitulæ sparsis, & ibi putrescentibus: alioqui non semper eligebatur locus incultus, sed ipsemet, vbi cadauer ceciderat. quod si carnes victimæ pro peccato terram polluunt, quid faciet peccatum? ibidem etiam habetur. *Maledictus a Deo est qui pendet in ligno*, &c. [Deut. 21. ỳ.23.] *non remanebit in cruce*, ne polluat terram. ex quo loco idem conficitur argumentum: & in Numerorum libro. [Num.19. ỳ.15.] Vas quod non habuerit operculum, immundum iudicatur, si in tabernaculo fuerit, vbi aliquis homo mortuus est. Vtique non polluit cadauer, sed iudicatur polluere, quod peccati filiam mortem significet: nam *per peccatum mors*, &c. [Roman.5. ỳ.12.] Quoniam ergo vniuersum hoc theatrum orbis incolarum peccatis polluitur, propter peccata etiam ab ipso Deo maledicitur, qui quasi pœnitentia ductus, *delebo inquit* omne quod feci. [Gen.6. ỳ.7.] Hinc illud Deuteronomij. *Generatio praua, atque peruersa*, [Deut. 32. ỳ.5.] vbi Chaldæus vertit: Ordines mundi peruersi sunt propter eam, id est, vniuersi huius harmonia soluitur ob peccata. Sed discurramus per opera sex dierum. primo die creatur lux. [Genes. 1.] hanc fugat peccatum, apud Ieremiam. *Aspexi cælos, & non erat lux in eis*. [Ier.4. ỳ.13.] Secunda die extensum est firmamentum quasi tabernaculum, *Extendens cælum sicut pellem*, [Ps. 103. ỳ.2.] id est, vt tentorium. Verum propter peccata comminatur apud Isaiam Deus, complicaturum hoc suum tabernaculum, ne homines operiat. *Complicabuntur sicut liber cæli*. [Is.34. ỳ.4.] Tertio die vestita est herbis speciosa terræ facies ab illo Chao, & aquarum abysso separata; sed peccatum ad primum nihil, inane, & vacuum illam reducit, propterea Ieremias ait. *Aspexi terram, & ecce vacua erat, et nihil*, [Ier.4. ỳ.13] id est, inanis. nam est in origine vox תהו tohu, quæ latine redditur, inanis. *Inanis, & vacua*. [Gen.1. ỳ.2] & Isaias ait. *Attrita est ciuitas vanitatis*. [Isa. 24. ỳ.10.] Hebraice tohu. id est. inanis. & Ieremias. *Vsquequo lugebit terra*, [Ier.12. ỳ.4] & infirmabitur bestia agri, id est, quousque erit inanis, & vacua, sine pabulis. & iterum. *Ecce furor meus, & indignatio mea conflatur super locum istum, super viros, & super iumenta, & super lignum regionis, & super fruges terra*, [Ier. 7. ỳ.20.] &c. quarto die creantur luminaria, sed hæc peccatum eclipsat, Isaias enim ait. *Obtenebratus est sol in ortu suo, &* [Is.13. ỳ.10]

Luna

Luna non splendebit in lumine suo. Et dixerat: *Ecce dies Domini crudelis, & indignationis plenus ad ponendum terram in solitudinem, & peccatores eius conterendos de ea. quoniam stellæ cæli, & splendor earum non expandent lumen suum.* Et Lucas ait. *Erunt signa in sole,* &c. Quinto die protulit aqua volatilia, & pisces, hæc quoque intermit peccatum: apud Ieremiam. *Omne volatile cæli recessit.* & apud Ezechielem. *Commouebuntur a facie mea pisces maris, & volucres cæli, & bestiæ agri, & omne reptile, quod mouetur, super humum,* &c. Sexto die creantur quadrupedia, & homo: hæc etiam absumuntur. eodem loco Ieremiæ allato. *Vidi montes,* &c. *& non erat homo,* &c. & in Osea. *Propter hoc lugebit terra, & infirmabitur bestia agri:* quod est forte mirabilius in hæc animalcula Dominum sæuire, quorum habet peculiarem prouidentiam: in psalmo. *Producens fœnum iumentis.* & iterum. *Pullis coruorum inuocantibus eum:* Quid multa. domum suam, & arcem hostibus tradit polluendam cruore, quod a peccatoribus fuerit maculata. *Contaminate domum, & implete atria interfectis:* quasi diceret: sanguinibus peccatorum pollutam, cruore occisorum polluite; ne teneremini quasi sacram: & iterum: *Violabunt arcanum meum.* Idem habetur in Ieremia ibi: *Conticuerunt arua pacis,* id est, amœnissima Tempe viridaria, & paradisi deliciarum: & dixerat. *Iudicatur Dominus cum omni carne:* hoc est, tam implacabili odio habet peccatum, vt neque sibi ipsi parcat, dummodo illud promeritis plectat, vt solent reges, qui non solum proditorem damnant neci, sed etiam arcem propriam, quam proditori commiserant custodiendam, flammis addicunt; in exemplum tanti sceleris est illud. *Repulit Dominus altare suum, maledixit sanctificationi suæ,* id est, Templo ad instar arcis munitissimo: & in psalmo. *Et ædificauit sicut vnicornium,* ad instar palarij, *sanctificium suum in terra,* &c.

[Margin: Lucæ 21. ꝟ. 25. — Ier. 4. ꝟ. 25 — Ezech. 38. ꝟ. 20. — Osea. 4. ꝟ. 3. — Psal. 103. ꝟ. 14. — Psal. 146. ꝟ. 9. — Ezech. 9. ꝟ. 7. — Ezech. 7. ꝟ. 22. — Ierem. 25. ꝟ. 37. — Odium Dei aduersus peccatum rursus ostenditur & exaggeratur. — Thren. 2. ꝟ. 7. — Psal. 77. ꝟ. 69.]

Hæc dicit Dominus Deus montibus, & collibus, rupibus, & vallibus. Non montibus solum, sed & vallibus indignatus est Dominus: quod in vallibus etiam sordes suas coluerint Israelitæ. Talis erat Gehennon, vel vallis Ennon, quam antonomasticôs sacra Scriptura vocat Conuallem, scilicet Cedron: in qua immolabant filios Moloch: vbi etiam excelsorum in montibus est memoria, quæ ædificauerat Salomon Astharthæ, Chamos, & alijs eius farinæ idolis. *Rupibus.* Hebraice est אפיקים, aphiqim, ab pau, aphaq, quod in quarta coniugatione (nam in cæteris non extat) significat vim sibi facere, continere se, compellere se ad aliquid faciendum, vt habetur in Genesi. *Non se poterat vltra continere Ioseph,* Verbale autem varie redditur ab interpretibus pro locorum exigentia. Hieronymus vertere solet, torrentes, vt in Iob. *Sicut torrens, qui raptim transit,* & in Ezechiele: *in riuis.* & iterum: *montibus, collibus, torrentibus,* &c. Aliquando vero, rupem, transfert, vt in eodem Ezechiele. *In vniuersis rupibus terræ:* & in præsenti loco aliquando, iugis, vertit, vt in eodem propheta, vbi sic habet. *Dices montibus & collibus, iugis & vallibus.* Septuaginta hoc loco vertere νάπας, napas: est autem νάπη, nape, vel νάπος, napos, saltus, locus syluosus, virerum, cliuus, recessus intra montes, vbi flores optime proueniunt. Vnde Napeæ herbarum, & florum Deæ, de quibus Vergilius.

—*Et faciles venerare Napeas.*

Hieronymus per Napas intelligit loca nemorosa. Plutarchus νάπας ἀγγειας, napas scieras, dixit, id est, lucos opacos. Sophocles pro rupibus accepit. Ego, quantum ex locorum omnium collatione coniectari possum, existimo vocem Hebræam significare alueum torrentium, vel riuorum, qui continet & coërcet aquarum fluuium, fossam ipsam demissam inter rupes, atque ex metonymia ripas ipsas, rupesque, quas inter labitur fluuius: eodem itaque recidunt omnes Hieronymi versiones, atque Septuaginta: nam torrentium ripæ solent frondosis arboribus esse opacissimæ, sub quarum vmbra erigebant Israelitæ altaria idolis sacra.

[Margin: 4. Reg. 23. ꝟ. 4. — Genes. 43. ꝟ. 1. — Hierony. — Iob. 6. ꝟ. 15 — Ezech. 34. ꝟ. 13. — Et cap. 36. ꝟ. 4. — Et cap. 31. ꝟ. 12. — Ezech. 36. ꝟ. 6. — Vergil. 4. Georg. — Hiero. super Ezech. 36. — Plutar. in Numa. — Sophocles]

Ecce ego inducam super vos gladium, & disperdam excelsa vestra. Excelsa erant luci ac nemora in excelsis montibus, aut editis collibus, vel vmbrosis recessibus consita; in quibus solebant gentes sacella, & altaria erigere, atque Deos suos Satyros, & Faunos venerari. nam ab his sacella montium fana appellata sunt, quasi Faunis dicata, quorum meminit Ieremias. *Pilosi habitabunt ibi,* in Babylone scilicet redacta in saltum post ruinas, *Fauni, & Satyri habitabunt,* quos in lucis & syluis agere putatis: est enim imitatio rhetorica. Hebraice dicuntur במות, bamot, sonatque excelsum, lucum scilicet, vel altare in altum excitatum, vel potius sacellum in loco edito erectum, vt in Numerorum libro. *Duxit eum ad excelsa Baal, & inde intuitus est extremam partem populi:* & in Ieremia. *Et auferam de Moab offerentem in excelsis.* & iterum: *Aedificauerunt enim & ipsi sibi aras, & statuas, & lucos super omnem collem excelsum, & subter omnem arborem frondosam:* & apud Ieremiam. *Vere mendaces erant colles, & multitudo montium,* &c. Ex quibus locis constat, quid sit excelsum, fanum, scilicet, Dijs erectum in iugis montium, vel collium sub arboribus frondosis. Nam in libris Regum discrimen fit inter excelsum, & altare (ne putaremus excelsum altare esse) *altare,* inquit, *& excelsum confregit.* Eiusmodi lucos in montibus consitos apud omnes nationes fuisse constat in honore: nam Homerus, & Virgilius meminere sepulchrorum in nemoribus structorum, in quibus parentalia primum Heroibus fecerunt populi, mox quasi Dijs sacrificia offerre cœperunt: in simili honore habebantur a Cananæis, quos ne imitarentur Israelitæ, diuina lege cautum est. *Subuertite omnia loca in quibus coluerunt gentes, quas possessuri estis, Deos suos super montes excelsos, & colles, & subter omne lignum frondosum, dissipate aras eorum, & confringite statuas, lucos igni comburite, & idola comminuite, disperdite omnia nomina eorum de locis illis. Non facietis ita Domino Deo vestro.* Quibus verbis non solum prohibet, ne Deos vanissimos gentium colerent, sed etiam, ne Deum verum ritu gentili venerarentur: ne ex similitudine rituum religio confunderetur, & pro Deo vero falsi aliquando Dei cultus subrepetet. Propterea in Exodo præcipit Dominus: *Altare de terra facietis mihi,* non lapideum, vt scilicet solent gentes Dijs suis fabricate: nulla sit conuentio luci cum tenebris, Deo cum Belial. Verum, temporibus procedentibus, & senioribus Israël defunctis, gentium consuetudinem imitati sunt: & multi Deos earum coluerunt in lucis: Religiosi vero ceteros secuti, ritu, non mente, Deo vero immolabant, tametsi in lucis. Nam & Gedeon sub quercu sacrificium obtulit, acceptum Domino, qui tolerabat, inolita iam consuetudine, inuectum sacrificandi in montibus morem: & Samuel sacrificium peregit in excelso: & Salomon sacrificauit in excelso Gabaon, id est, in altari veteri æneo, quod construxerat Moses, quod in excelso colle Gabaon frondosis arboribus consito extabat: nam arcam attulerat Dauid in ciuitatem suam, tabernaculum Mosaicum in Gabaon manebat

[Margin: Quæ sint excelsa. — Isa. 13. ꝟ. 21. — Num. 22. ꝟ. 41. — Ierem. 48. ꝟ. 35. — 3. Reg. 14. ꝟ. 23. — Ier. 3. ꝟ. 23. — 4. Reg. 23. ꝟ. 15. — Homerus. Virgilius. — Deut. 12. ꝟ. 2. — Deus non solum Idolorum cultum prohibet, verum eorum ritus in veri Dei cultu misceri non patitur. — Exod. 20. ꝟ. 24. — Iud. 6. ꝟ. 19 — 1. Reg. 9. ꝟ. 19. — 2. Paral. 1. ꝟ. 3.]

bat fixum. Deinde exædificato Templo lapideo a Salomone, quo omnis videbatur sublata fuisse occasio excelsa adeundi (ecquem enim non inuitaret, & cogeret ad sui celebritatem, frequentationem, & cultum, Templum illud tam illustre, splendescenti marmore fultum, aureis trabibus tectum, tam laxis porticuum ambulationibus miro opere tessellatis cinctum, tam spatiosis areis subdialibus distinctum, tam inaudita harmonia constructum, &, quod caput est, tot tantisque signis, & prodigijs nobilitatum?) nihilominus radix amaritudinis, quæ alte fixa erat in cordibus Israëlitarum tunc potissimum auidius pullulans germinauit fel, & absynthium. Nam primus Salomon in vxorum suarum gratiam idola erexit, fana ædificauit, plantauit lucos, &, quod omnem superat admirationem, illis ipsis simulachris genua flexit, & adorabundus procubuit: eiusque exemplo permotus populus ad excelsa iterum conuersus est, quæ Reges Iuda vel approbarunt, vel permiserunt vsque ad Ezechiam, qui excelsa dissipauit. Sed ea deinde Manasses filius restituit; denique Iosias funditus aboleuit.

4. Reg. 18. ℣. 4. 2. Paralip. 34. ℣. 3.

IV. *Demolıar aras vestras, & confringentur simulachra vestra: & deyciam interfectos vestros ante idola vestra.* Scholiastes. Declarat non fore illis auxilium ab idolis, irato ipsis Deo, neque Dæmonum illis profuisse cultum. Theodoretus. Ex legis præscripto cadaueris tactu polluebatur non modo ara, & Templum, sed & homo ipse illud tangens. quare cumulare aras cadaueribus interfectorum, est illas polluere, & contaminare.

Scholiast. Theodor.

V. *Et dabo cadauera filiorum Israel.* Hæc eadem comminatio est pronuntiata in Leuitico iuxta Septuaginta. Ponam cadauera vestra super cadauera idolorum vestrorum. Et alibi. Iosias *contriuit statuas, & succidit lucos, repleuitque loca eorum ossibus mortuorum,* &c. *Et tulit ossa de sepulchris, combussit ea super altare, & polluit illud.* Sed illud nouum, non ossibus mortuorum, sed potius cruentatis cadaueribus polluere aras: ex ea enim re non solum idolorum ludibrium, sed idololatrarum ipsorum pernicies manabar. Nota. vbi nos legimus *interfectos*, Hebraice est חללים, chalalim, quod ex æquo significat interfectos, & cruentatos, quia vtrique profani sunt, & polluti (nam polluere significat verbum חלל, chalal) cum sint fœdati sanguine per vim effuso.

Leuit. 26. ℣. 30. 4. Reg. 23. ℣. 14.

Sed vnde est, quod tactu occisorum contaminentur altaria? nimirum quia cruor, vel cadauer, vel ossa sunt signa mortis, quæ filia peccati est, atque adeo horrenda, fœda, turpis, inuisa, exosa merito iudicatur.

Mors & mortui ideo polluti & polluunt, quia peccati filii mors sunt.

VI. *Et confringentur, & cessabunt idola vestra.* Idola Hebraice גלולים, gelulim, sordes, stercora, volutabra, a גלל, galal, voluo, quod illis polluantur cultores non secus, atque si super stercora volutarentur: & in Deuteronomio, tametsi alia voce מומ, mumam, *sordes* vocat maculas, vitia, negotia: neque enim dignatur idolorum nomen ore assumere, sed eorum vice probrosis vtitur vocabulis, idque dignissime: nam vt fidem & religionem veram comitatur vitæ honestas, & morum candor; sic numinis ignorationem consequitur luxus, & spurcitia, omniumque vitiorum sentina.

Idola vocantur sordes. Deut. 32. ℣. 5.

Et interibunt aræ vestræ. Hebræum אשם, asam, est in vltionem delicti desolari, & abominationi exponi. *Pereat Samaria,* ait Oseas, hoc est, desoletur: & Isaias. *Maledictio vorabit terram, & peccabunt,* desolabantur, *habitatores eius*: & in psalmo. *Non delinquent omnes, qui sperant in eo.* id est, non deficient, non patebunt ludibrio ob delicta.

Peccatum consequitur interitus, & desolatio. Ose. 14. ℣. 1. Isa. 24. ℣. 6. Ps. 33. ℣. 23.

A *Et conterentur delubra vestra.* Hebraice חמנים, chamanim, similitudines, imagines, simulachra scilicet Deorum, vt pote Baal, Astarthes, Melchom, Chamos &c. de quibus fit mentio in libris Regum: vel potius solaria, hoc est, simulachra soli dedicata. nam חמן, chamach, solem significat ab ardore. Vnde חמנים, chamanim, statuæ solis. nam & in Africa fuit celebre templum Ammonis, id est, solis simulachro nobile, teste Macrobio. Hieronymus loco vocis huius vertere soler, delubra, vt hoc loco fecit, & apud Isaiam. *Non stabunt luci, & delubra.* Aliquando, fana, vt in Paralipomenon libro. *Abstulit aras, & fana.* Aliquando etiam simulachra, vt in Leuitico. *Destruam excelsa vestra, & simulachra confringam.*

4. Reg. 23. ℣. 13. Macrob. lib. 1. Sat. ca. 21. Hieronym. Isa. 17. ℣. 9. 2. Paralip. 14. ℣. 5. Leuit. 26. ℣. 30.

B *Et delebuntur opera vestra.* Psaltes. *Simulachra gentium argentum, & aurum, opera manuum hominum.* Sic appellantur Dij a vatibus sacris per irrisionem. Sic Isaias. *Faber ferrarius lima operatus est: in prunis, & in malleo formauit illud,* &c. Et Baruch id repetit centies. Polychronius. Omnis, inquit, idolorum inuentio peribit, siue simulachra ab ipsis efficta significans, siue cultum ipsis impensum. Scholiastes. Non erit amplius sacrificium, quod offeratur in excelsis.

Psal. 113. ℣. 12. Isa. 44. ℣. 12 Baruch in Epistola Ieremiæ. Polychr. Scholiast.

VII. *Et scietis quia ego Dominus.* Nomen Dei proprium יהוה, iehouah, a verbo היה, haiah, esse, subsistere, significat substantiæ pelagus, ens per se, & a se subsistens, primum essentiæ & subsistentiæ principium & fontem, atque adeo veritatem primam, C quæ in dictis, & factis constantissime subsistit, & perstat: vt in Exodo. *Qui est misit me ad vos,* ero qui ero: vocor Deus, verbi sui executor, præstans promissa. Ergo hunc habet sensum locus præsens. Scietis, cum calamitas ingruerit, me non locutum in ventum, non frustra, aut vane comminarum fuisse, sed quæ opere præstiturus eram prædixisse: vt corrigeremini, & flagellum a manu mea exturqueretis. Vel. Scietis quia ego Dominus solus sum, & Deus verus; & ceteri, quos colebatis, vanissimi erant, qui non potuerunt saluare cultores. De hac re Isaias. *Confractus est Bel, &c.* Est sarcasmos mirabilis. Vel. Scietis me esse Deum sanctū, & iustum, qui odio habeam peccata, quando eorum supplicium senseritis.

De significatione nominis Dei Iehouah. Exod. 3. ℣. 14. Deus verax cognoscitur in executione vindictæ comminatæ. Isa. 46. ℣. 1.

VIII. *Et relinquam in vobis.* Scholiastes. Ostendit non D fine delectu habitatores perdere, sed dignos quidem gladio perituros; qui tales non fuerint, liberatum iri.

Scholiast.

IX. *Et recordabuntur mei liberati vestri.* Id est, qui euaserint necem e vobis, captiuitateque oppressi fuerint inter gentes. Quam vtilis est disciplina Dei, quam efficax tribulatio, pœnitentiæ mater, memoriæ salinum. Homo natura sua obliuiosus (Enos scilicet propterea appellatus, quod, prosperitate arridente, Dei sui soler obliuisci) tribulatione sæuiente, Deum in memoriam reuocat, quem a se alienarat. *In tribulatione sua mane consurgent ad me.* Vnde Isaias ait. *Domine in angustia requisierunt te, in tribulatione murmuris doctrina tua eis.* Id est, in tribulatione memores erunt tui, visitabunt te, E & fundent murmur orationum, & gemituum; cum aduenerit afflictio, scilicet disciplina tua eis: & apud Oseam Dominus. *In funiculis,* inquit, *Adam traham eos, in vinculis caritatis.* Funis dolor est, quo homo constringitur, & arctatur, vt in psalmo. *Dolores inferni circumdederunt me: præoccupauerunt me laquei mortis.* Et in Actis Apostolorum. *Solutis doloribus inferni,* id est, vinculis sepulchri: nam oppositum illud *solutis* respondet egregie vinculis, quæ stringere solent. quasi dicat. Non potuit

Pœnitentiæ fructus & en commodum. Tribulatio Deum in memoriam reuocat. Ose. 6. ℣. 1. Isa. 26. ℣. 16 Ose. 11. ℣. 4. Dolor est quasi funis coarctans. Ps. 17. ℣. 6 Actor. 2. ℣. 24.

detineri sepulchri carcere, quæ sunt vincula mortis. Ergo ait Oseas: *Vinculis Adam*, quæ scilicet a patente suo Adam hæreditarunt, nempe doloribus & afflictionibus ad me traham, quæ sunt mei erga illos amoris pignora. propterea addit: *In vinculis caritatis*, id est, quibus soleo ad me allicere carissimos filios. Hoc est illud Sapientiæ. *In memoria sermonum tuorum examinabantur*, id est, vt recordarentur præceptorum tuorum castigabantur. Verum hic totus contextus capitis elucidatur ex Isaia. *Qui egredientur impetu a Iacob, florebit, & germinabit Israel.* id est, radix, seu truncus Iacob, tametsi emortuus videbatur, ramis amputatis, suo tempore reflorescet, & virgulta proferet magna vi, & impetu. *Et implebunt faciem orbis terræ.* Non enim extirpaui, non euulsi radicitus, sed castigaui aliquatenus *in mensura contra mensuram*: parce, & cum pondere, & mensura metiendo, & remetiendo quosdam corporis huius pilos trucidaui, & combussi, quosdam seruaui superstites. *Meditatus est in spiritu suo duro per diem æstus*, id est, *ingemuit vt columba*. Tametsi olim duro corde, & pertinaci fuerat pectore, quod comminationes, & terrores ad pœnitentiam emollire non valuerunt: iam vexatio dedit intellectum, & tribulationis vis flexit rigentem animum, iam gemit, mussitat, atque singultibus, & suspirijs interclusum spiritum vix trahit, vt fieri solet flante subsolano, vigenteque æstu. *Idcirco super hoc dimittetur iniquitas Iacob, & iste est omnis fructus*, tribulationis, *vt auferatur peccatum eius. Cum posuerit omnes lapides altaris sicut lapides cineris allisos, non stabunt luci, & delubra.* Si tamen ipsa non modo idololatriam abiecerit, sed ita abominata sit, vt lapides altarium, in quibus dæmonijs offerebat thura, in calcem redigat, ita vt non restituantur amplius luci & delubra. Nota signum veræ pœnitentiæ non odisse modo peccatum, sed omnia irritamenta, & occasiones peccati funditus ablegare, & ita delere, vt nusquam amplius ruinæ offendiculo nobis sint, vel esse possint.

Quia contriui cor eorum fornicans. Dolor vehemens cor angit, & premit quasi pondus graue. Hispani pœnitentiam, & dolorem vocamus *pesar*: quod pondere suo aggrauat animum: quo allusit illud psalmi. *Et sicut onus graue grauata sunt super me.* Eadem ergo ratione dolor hic vocatur contritio: quia quasi pondus, vel malleus conterit, & comminuit cor peccatoris lapideum, emollitque, vt diuini verbi impressionem quasi ceram blanda suscipiat. Verum quid sibi vult conteri oculos, *& oculos eorum fornicantes*, quia dolor eiusmodi torquens cor, humorem eius exprimit, qui in cerebrum sublatus vi caloris, & cerebri frigiditate temperatus in lacrymas resoluitur oculis manantes: ideo contritio non cordi solum, sed oculis etiam tribuitur. in Threnis. *Oculus meus deprædatus est animam meam*, id est, suxit, exhausit cordis mei succum, & spiritus; lacrymarum vim vbertim effundendo ob villas populi mei direptas. & merito oculi mœrenti corde illacrymantur quando specie delectati boni commutabilis, cor seduxerunt, vt posthabito summo bono & pulchro, amplecteretur sordes creaturarum. Vnde oculis tribuit Petrus adulterium. *Oculos habentes plenos adulterij*, &c. & apud Ieremiam. *Oculos fornicantes post idola* legimus; quia ipsi fuerunt internuncij adulterij, atque idololatriæ. Cuius rei testes sunt senes Danielis, qui Susannam iusserunt faciem detegere, vt explerentur eius forma. Vnde spiritualibus quoque oculis fornicatur, qui recedit ab inspicienda veritatis pulchritudine, ait Origenes: ex quo sumpsit Hieronymus. Hebraice legere licet. Quia confractus sum, vel mœrore affectus ob cor eorum fornicans, & oculos fornicantes: in hunc sensum: Recordabuntur mei, qui euaserint, nō sine dolore, quod me ad amaritudinem sæpius concitauerint, & mœrore affecerint corde suo, & oculis adulteris. Sed nostra translatio multo magis quadrat contextui.

Et displicebunt sibimet. נקט, qut, est dissecari, exstimulari cum offensione, tædio, & dolore. quasi dicat: offensioni erunt illis mala, quæ fecerunt, ipsi sibi sordescent, & tædio erunt, tædebit eos, vix meminisse sustinebunt eorum, quæ fecerunt. Sic vsurpatur in psalmo. *Quadraginta annis proximus*, vel *infensus fui* (sic legit Paulus) *generationi huic*. Idem autem vtraque vox significat, scilicet, cum offensione illos coram me tolerabam. Vel, si dissecari vertimus, sensus est. Erunt ipsis mala, quæ fecerunt, quasi carnifices, qui corda eorum discerpent. Hanc phrasim imitatus est Lucas. *Dissecabantur in cordibus suis*: & iterum ad primam allusit acceptionem. *Iis auditis compuncti sunt corde.* Actus iste contritionis est sui ipsius displicentia, ortus ex displicentia peccati, quæ est contritionis essentia. vt vel ex nomine appareat quam stolide fingant Hæretici pœnitentiam non amplecti peccati odium, sed tantum resipiscentiam. quis enim resipiscit, & corrigit se, nisi male egisse animaduertens? Qui autem potest resipiscens non odisse malum, quod deinceps præcauere statuit? Septuaginta. Et cædent faciem suam; vel plorabunt ante faciem suam. Scholiastes. Solemus enim in magnis, & immensis malis manus nobis in oculos imponere: videlicet non solum gement, vt solent viri; sed lacrymabuntur, quod hominum est atque insuper lamentabuntur, & plangent quasi feminæ præ doloris acerbitate, qui animos adimit, & robustissimos eneruat.

X. *Et scient quia ego Dominus non frustra locutus sum.* Theodoretus. Ipsa experientia discent a me neque iniuste, neque sine sua vtilitate se huiuscemodi supplicio affectos. impietas enim iustitiam ostendit, vtilitatem pœnitentia. Scholiastes. Non ex iracundia feci, sed peruersæ eorum actiones hæc illis grauiora incommoda pepererunt.

XI. *Percute manum tuam, &c.* Sic legunt correcti codices Latini, Græci, Chaldæi, & Hebræi, in auferendi casu, non in accusandi: subauditur enim, femur, vel quid simile. Hieronymus. Magnitudinem peccatorum iubetur Propheta manibus, pedibusque, ac sermone monstrare, vt gestu corporis ac indignatione vocis habitum stupentis, mirantisque, & plorantis ostendat. quomodo enim si quādo nouum aliquid, mirandumque conspicimus, tam corpore quam animo perhorrescimus, ita vt complodamus manus, & pedes allidamus ad terram, & vocem inclinemus ad fletum; sic nunc, &c. Eadem fere habet Origenes. Iubetur Propheta, inquit, nō modo voce, sed etiam corporis gestu lamentari, vt manus præ stupore multorum scelerum collidantur, pes vehementius solū feriat, vt sonitus reddatur. Illud vero: *Et dic Euge*, paraphrasim faciens Symmachus reddidit, indignare. Polychronius. Hoc est, super his ingemisce, & ede flebilem vocem, dolens super his, qui calamitatis magnitudinē patiuntur. Eo enim improbitatis processerunt; vt quodammodo attrahant etiam, & extorqueāt a Deo vindicem pœnam, &c. Isti auctores, vt

Marginalia: Dolores & afflictiones sunt vincula Adam, vincula caritatis. — Sap. 16. ℣. 21. — Isa. 27. ℣. 6. & sequenti bus. — Isa. 27. ℣. 8 — Isa. 27. ℣. 9. — Signum veræ pœnitentiæ, non peccatum odisse tantum, sed & omnia irritamenta & occasiones peccati. — Dolor est quasi pondus comprimens & emolliens cor durum. — Ps. 37. ℣. 5. — Oculos conterit dolor, & quomodo, & quare. — Threnor. 3. ℣. 51. — 2. Petr. 2. ℣. 14. — Dan. 13. ℣. 32. — Origenes. Hieronym. — Ipse sibi fit dedecit peccator, & tædio est inenarrabili. — Psal. 94. ℣. 10. Hebræ. 3. ℣. 10. — Peccatum est quasi carnifex discerpens peccatorem. — Actor. 5. ℣. 33. & 7. ℣. 54. & 2. ℣. 37. — Confutatur hæresis negantium contritionem continere peccati odium. — Schol. — Theodor. Tribulatio perpessa docet, non iniuste nec sine fructu data se esse a Deo. — Scholiast. — Gestu & fletu declarare præcipitur vates Israelis peccata & mersam eorum pœnam; subucinere nempe Israelis. — Hieron. — Origenes. — Symmach. — Polychr.

vt videmus, manuum collisionem, & pedis sonitum: atque interiectionem, *Heu*, volunt esse dolentis super magnitudine mali impendentis Israelitis. Quoniam vero interiectio Hebraica אח, ach, a Septuaginta conuersa est εὖγε, euge, atque etiam a Theodotione; Euge autem magis est insultantis, quam plangentis; aliquot interpretes Græci hos gestus ad admirationem referunt propter euersionem idolorum. Sic enim habet Scholiastes. Euge, Euge ob euersionem idolorum ponitur, vt suus cuique tribuatur locus: complosio manuum tanquam indolentis, & ingemiscentis ob Israelis calamitatem; at Euge, Euge, cum sit admirantis aduerbium, propter euersionem, quæ abominationem Israelis consecuta est, &c. Alius Sholiastes. Hebraice האח heach habet, & recte: si enim idolorum duntaxat audiret euersionem, recte videretur exultare: cum autem hominum etiam calamitatem admisceat, videtur lamentari potius. Theodoretus. Me, inquit, declarante, & sententia decernente omnis generis supplicia, tu plaude & admirare sententiæ iustitiam; &c. Itaque Origenes fugiens Septuaginta lectionem, & Symmachum appellans, ceteri ad Hebraicam recurrentes, & Græcæ particulæ, Euge, sensum interpretatione temperantes, fatentur ingenue Hieronymi lectionem esse contextui germanam, vt Heu legamus, non Euge. Quod si ex linguæ proprietate loqui volumus nullo modo potest reddi, Euge, sed Heu. quoniam Euge respondere solet Hebraicæ interiectioni האח, heach, vt patet infra capite vigesimo quinto. *Pro eo quod plausisti manu, & percussisti pede, & dixisti* האח, heach, id est, *Euge*, &c. Nunquam vero respondet voculæ אח, ach, quæ semper est dolentis.

Schol.

Alius Scho.

Theodor.

XII. *Et complebo indignationem meam in eis*. Polychronius. Finem imponam verbis, eis inferendo supplicium.

Polychr.

XIII. *Cum fuerint interfecti vestri in medio idolorum vestrorum*. Hieronymus. Perspicuum est iuxta literam, & interpretatione non indiget, quod in montibus Israel, & in excelsis collibus inter ipsa idolorum altaria, lucosque, qui appellantur ligna nemorosa, Israeliticus sit cædendus exercitus; vt vbi peccauerant, ibi punirentur.

Hieronym. Vbi peccauerunt Israelitæ, ibi puniuntur.

XIV. *A deserto Deblatha*. Hieronymus. Tunc extendam manum meam, quæ fuerat hucusque contracta, & redigam vniuersam terram Israel in solitudinem a deserto Deblatha, quæ est in terra Emath, quæ hodie vocatur Epiphania Syriæ, in cunctis habitationibus eorum; vt omnibus pateat, nil esse inter solitudinem, & mare magnum, quod non hostilis mucro consumpserit. Multi putant eundem esse locum, de quo in Ieremia scriptum est. *Et apprehenderunt Sedeciam in campo solitudinis Iericontinæ, & captum adduxerunt ad Nabuchodonosor regem Babylonis in Reblatha, quæ est in terra Emath*. Potest & ob vicinam similitudinem ד, dalet, & ר, resc, Hebraicarum literarum, quæ paruo apice distinguuntur, vel Deblatha, vel Reblatha appellari, &c. Hæc Hieronymus: cuius commendanda venit modestia in sententia proponenda, quæ est ipsa veritas. Polychronius. Per hæc Iudææ longitudinem describit: nam Deblatham vsque protenditur, quam esse aiunt Antiochiam Syriæ. Eius vero modo meminit, vt ostendat se in omnes pronuntiare sententiam, eamque præsentem, cum constet in hac Babylonium residere, dum belli finem præstolatur: ergo hic Sedecias captus est, & ad Nabuchodonosor ductus violati fœderis pœnas luit.

Hieronym.

Ier. 39. 4. 5.

Modestissime Hieronymus sententiam suam proponit.

Polychronius credit Iudææ longitudinem extendi vsque ad Deblatam, quæ est Antiochia.

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT SEPTIMVM.

ARGVMENTVM.

Prophetat iamiam imminentem vastitatem vniuersæ terræ Israeliticæ.

I. *ET factus est sermo Domini ad me, dicens:*

II. *Et tu fili hominis, hæc dicit Dominus Deus terræ Israel: Finis venit, venit finis super quattuor plagas terræ.*

III. *Nunc finis super te, & immittam furorem meum in te: & iudicabo te iuxta vias tuas: & ponam contra te omnes abominationes tuas.*

IV. *Et non parcet oculus meus super te, & non miserebor: sed vias tuas ponam super te, & abominationes tuæ in medio tui erunt: & scietis quia ego Dominus.*

V. *Hæc dicit Dominus Deus: Afflictio vna, afflictio ecce venit.*

VI. *Finis venit, venit finis, exigilauit aduersum te: ecce venit.*

VII. *Venit contritio super te, qui habitas in terra: venit tempus, prope est dies occisionis, & non gloriæ montium.*

VIII. *Nunc de propinquo effundam iram meam super te, & complebo furorem meum in te: & iudicabo te iuxta vias tuas, & imponam tibi omnia scelera tua:*

IX. *Et non parcet oculus meus, nec miserebor, sed vias tuas imponam tibi, & abominationes tuæ in medio tui erunt: & scietis quia ego sum Dominus percutiens.*

X. *Ecce dies, ecce venit: egressa est contritio, floruit virga, germinauit superbia:*

XI. *Iniquitas surrexit in virga impietatis: non ex eis, & non ex populo, neque ex sonitu eorum: & non erit requies in eis.*

XII. *Venit tempus, appropinquauit dies: qui emit, non lætetur: & qui vendit, non lugeat: quia ira super omnem populum eius.*

XIII. *Quia qui vendit, ad id, quod vendidit, non reuertetur, & adhuc in viuentibus vita eorum. visio enim ad omnem multitudinem eius non regredietur: & vir in iniquitate vitæ suæ non confortabitur.*

XIV. *Canite tuba, præparentur omnes, & non est qui vadat ad prælium: ira enim mea super vniuersum populum eius.*

XV. *Gladius foris: & pestis, & fames intrinsecus: qui in agro est, gladio morietur: & qui in ciuitate, pestilentia, & fame deuorabuntur.*

XVI. *Et saluabuntur qui fugerint ex eis: & erunt in montibus quasi columbæ conuallium omnes trepidi, vnusquisque in iniquitate sua.*

XVII. *Omnes manus dissoluentur, & omnia genua fluent aquis.*

XVIII. *Et accingent se ciliciis, & operiet eos formido, & in omni facie confusio, & in vniuersis capitibus eorum caluitium:*

XIX. *Argentum eorum foras proijcietur, & aurum eorum in sterquilinium erit. Argentum eorum, & aurum eorum non valebit liberare eos in die furoris Domini. Animam suam non saturabunt, & ventres eorum non implebuntur: quia scandalum iniquitatis eorum factum est.*

XX. *Et ornamentum monilium suorum in superbiam posuerunt, & imagines abominationum suarum, & simulachrorum fecerunt ex eo: propter hoc dedi eis illud in immunditiam:*

XXI. *Et dabo illud in manus alienorum ad diripiendum, & impiis terræ in prædam, & contaminabunt illud.*

XXII. *Et auertam faciem meam ab eis, & violabunt arcanum meum: & introibunt in illud emissarij, & contaminabunt illud.*

XXIII. *Fac conclusionem: quoniam terra plena est iudicio sanguinum, & ciuitas plena iniquitate.*

XXIV. *Et adducam pessimos de Gentibus, & possidebunt*

debunt domos eorum. & quiescere faciam superbiam potentium, & possidebunt sanctuaria eorum.

XXV. *Angustia superueniente, requirent pacem, & non erit.*

XXVI. *Conturbatio super conturbationem veniet, & auditus super auditum: & quærent visionem de* A *propheta, & lex peribit a sacerdote, & consilium a senioribus.*

XXVII. *Rex lugebit, & princeps induetur mærore, & manus populi terræ conturbabuntur. Secundum viam eorum faciam eis, & secundum iudicia eorum iudicabo eos: & scient quia ego Dominus.*

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS SEPTIMI.

I. *ET factus est sermo Domini ad me dicens.* & mecum locutus Dominus dixit.

II. *Et tu fili hominis.* Subaudi, vaticinare: *Hæc dicit Dominus Deus terræ Israel.* Satis produnt hæc verba, Deum non fuisse oblitum pacti. quod cum Patribus Iudæorum pepigerat, daturum se eis terram optimam, neque exosam habere vineam suam, quam in peculium sibi elegerat. Verum filiorum peccatis coactum delere non tam illorum, quam suum ipsius paradisum. iuxta illud: *Dominus exercituum, qui plantauit te, locutus est super te malum.* Et dixerat. *Oliuam vberem, pulchram, fructiferam, speciosam vocauit Dominus nomen tuum.* ac si diceret. Testentur agricolæ, quam grauate eradicare soleant arborem propria manu plantatam, præsertim si olim speciosa fuerat, & fructifera. Eiusmodi ego sensu tangor, dum oliuam meam speciosam euello, sed ita expedire iudicaui, ex quo facta est oleaster. *Vt quid enim terram occupat?*

Deus memor pacti, quod pepigerat cum Israel, coactus peccatorum multitudine paradisum suũ delere cogitat.

Ier. 11. ℣. 17. & 16.

Finis venit, venit finis super quattuor plagas terræ. Intellige Israël, vt supra declarauit. nam sacra Scriptura semper, cum plagarum meminit, respectu terræ sanctæ, vel Ierusalem eas partitur, vt alibi diximus, & constat ex Genesi. *Recessit ab Oriente, Loth, et habitauit in locis Iordanis in Sodomis, &c.* Orientem vocauit eum terræ tractum, qui respectu Sodomæ magis Orientalis erat, non autem respectu orbis habitabilis. Hebraice. Super quattuor alas terræ, quomodo etiam Septuaginta reddidere. Vbi Origenes. Alas vocat, quod essent maxime conspicui Iudæi, & eleuati præ ceteris gentibus. Hebraice legimus. Finis, venit finis. qua voce absoluta repente prolata magis terret. Deinde eam repetendo declarat timoris legitimam causam, exitium scilicet patriæ totius iamiam impendére; & ne putarent in longius tempus differri hanc comminationem, vt aliæ prophetarum quandoque solent; addit tertio:

Genes. 13. ℣. 11.

Origenes. Iudæorum regiones alæ vocantur, quia conspicuæ & excelsæ.

III. *Nunc finis super te:* prope est, post tres scilicet annos: nam hæc prophetabat quinto anno, vel sexto transmigrationis Ioachin: in nono autem anno obsessa est vrbs. *Super te.* Super vos, inquam, qui nunc viuitis, & adstatis, non super vestros posteros hæc ira desæuiet.

Et iudicabo te iuxta vias tuas. Id est, animaduertam in te pro meritis. Origenes. Objcitur oculis arcana diuiniorque sententia. in vijs tuis, inquit, vindicabo te. nam iniuria afficiuntur, qui peccant, neque ab alio vllo, quam a seipsis: & cum alij non sint, atque ij, qui violantur iniuria, puniuntur qui iniuriam fecerunt, at sunt ijdem qui vindicantur, & qui plectuntur. Dum ergo Deus vindicat eos, qui sibi in- A iuriam fecerunt, punit eos quatenus iniuriam fecerunt. & supplicio quidem tolluntur qui fecerunt iniuriam: relinquuntur vero quibus est facta iniuria, non habentes amplius eos, qui iniuriam fecerunt, scilicet vitium, & eius opera, &c.

Origenes. A seipsis iniuriam & vindictam sufferunt peccantes.

Via quandoque significat stratam regiam, atque ita vsurpatur pro lege Dei, per quam gradiendum est homini, vt in psalmis, & alibi. quandoque significat ipsum iter, quod suscipitur, & conficitur: atque ita sumitur in sacris pro instituto, & ratione viuendi, consuetudineque inueterata, vt in præsenti.

Via quid significet.

Psal. 118.

Et ponam contra te omnes abominationes tuas. Septuaginta. Dabo super te, id est, lues pœnas peccatorum, metes quæ seminasti, & digna factis præmia feres: *iuxta mensuram delicti, erit & plagarum modus.* Hoc B explicari potest ex Zacharia: vbi duæ mulieres munitæ alis miluorum portabant talentum plumbi impositum amphoræ, quæ vocabatur impietas: id est, luebant pœnas peccatorum cumulo respondentem ad mensuram: nam & talentum, & amphora continent pedem quadratum, sed amphora mensurat, talentum grauat. Erat autem hæc pœna exilium in Babylonem: quare significata est in duplici femina, quæ alis struthiocameli, vel ciconiæ, aut milui non in altum sublatæ sunt; sed prope terram non tam volabant, quam remigabant, & remigio alarum nixæ quasi struthiones celeri gradu festinabant. nam miseros Iudæos properare cogebant Babylonij, currere, immo potius volare. *Euntes ibant, & flebant.* Id est, velocissime progrediebantur: nam participium C illud, vel infinitiuus, vt est in origine, addit affectũ significationi verbi, vt contra inferius. *Venientes venient:* significat subsiliendo, & saltando remeatunt in propria. Quoniam vero non in migratione tantum versum Babylonem, sed multo acerbius in ipso exilio pœnas dederunt Iudæi; addit Propheta. *Quo deferunt amphoram? in terram Senaar, vt ponatur ibi super basim suam;* id est, in loco, quem meretur impietas, quem quasi columnæ basim iure suo postulat, basis autem ad normam, & mensuram ipsius columnæ solet fabricari; nec secus supplicium solet peccatorum respondere mensuræ. Idem repetit versu sequenti.

Iuxta peccatorum merita punit ea Deus.

Zachar. 5.

Psal. 125. ℣. 6.

IV. *Sed vias tuas ponam super te, & abominationes tuæ in medio tui erunt.* Id est. Hoc exitium sceleribus tuis commeritum nõ vicinos tuos tantum peruadet, sed te mediam occupabit, & perrumpet: intestinum malum est, non extraneum. Quod si *medium* pro corde D accipiamus, vt solet sacra Scriptura facere, sensus erit. Exulcerabit hic gladius, & dissecabit medium cor tuum, dolore vehementissimo discruciabuntur viscera. Vel si de peccatis ipsis sermo est, vt Vulgatus innuit, tunc, ponam contra te, & in medio tui, si-

Pœna peccati est, peccata oblita coram oculis ponere.

gnificat coram oculis tuis, scilicet tuorum scelerum manticam, quam a tergo portare solebas, coram facie tua constituam; in medium pectus suspendam; reuocabo tibi in memoriam, quæ admisisti flagitia nefaria; quæ tu nihili ducens obliuioni mandasti. sic in psalmo. *Arguam te, & statuam contra faciem tuam*, scilicet scelera; vel tuam ipsius conscientiam tot erratorum lituris denigratam, oculis tuis obuertam spectandam. Supplicij genus acerbissimum, oculis peccatoris obijcere hanc deformem Megæræ Tartariæ faciem, qua nulla vnquam fingi potuit fœdior. Hoc obseruare est in Adam, & Eua, qui dum in gratia Dei perstiterunt, sibi formosi videbantur; mox, vt peccatum contraxerunt, seipsos verentur, horrent, fugiuntque inter arborum latibula. Hoc spectro deformi Deus Cainum ab impietate deterrebat. *Nonne si bene egeris recipies, sin autem male, statim in foribus peccatum tuum aderit?* vel cubat. hoc est, nó poteris effugere, quin semper eius deformem spectes faciem. Hanc delicti compensationem satis congruam offerebat Dauid. *Peccatum meum contra me est semper*: quasi dicat. Totos dies, noctesque meæ conscientiæ oculis obuersatur spurcissimi adulterij facies: esto hæc, obsecro, admissi criminis satisfactio. Verum hæ omnes vmbræ sunt fœditatis peccati: magis ad viuũ exprimit eius deformitatem illa imago, Christus suffixus cruci, quem vidisse se ait Isaias. *Et non erat aspectus, & quasi absconditus vultus eius*, vel absconsio vultus ab eo, id est, tam deformato vultu, vt horresceres illum intueri, &, si quando respiceres, faciem subito manu tegeres, atque auerteres ora. ijs dictis addit Propheta. Et ne putes futura rursum tibi minitari, en monstro digito malum.

Psal. 49. ỿ. 21.

Facies peccatoris, quam deformis.

Ps. 50. ỿ. 5.

Isa. 53. ỿ 2. & 3. Christus crucifixus exprimit quam deformis sit peccati facies.

V.

Hæc dicit Dominus Deus afflictio vna, afflictio ecce venit. Id est, singularis quædam calamitas, & incomparabilis, quod supra dixerat: *Faciam in te, quod non feci, & quibus similia*, &c. Vel vna, id est, sola, extrema, atque adeo funestissima; vtpote quæ non egeat alterius auxilio ad desolandam terram; semel vno ictu quasi fulmen omnia aduret, secundo opus non erit. Similis dicendi phrasis est apud Nahum. *Consummationem ipse faciet, non consurget duplex tribulatio*, angustia prima hæc, & potissima erit; vnica afflictio vos omnino perdet; nó erit opus altera. Vel fortasse vna pro altera vsurpatur, vt solet non semel in sacris: vna & vna; id est, vna & altera. Sic in præsenti: nam legere possumus Hebraice, malum malum vnum; id est, vnum & alterum. Sicque interpretatus est Chaldæus Paraphrastes. Calamitas calamitatem excipit, non vacabit respirare: altera enim afflictio alteram cósequitur, vt in psalmo. *Abyssus abyssum inuocat*, id est, fluctus fluctum excipit, &c. Ceterum secundus sensus germanior est contextui capitis, & menti Vatis: sequitur enim.

Nahum 1. ỿ. 9.

Vna, & vna, id est, vna & altera.

Chaldæus.

Ps. 41. ỿ. 8.

VI.

Finis venit, venit finis. Hoc est eximia, & suprema pernicies.

Euigilauit aduersum te. Verbum hoc קוץ, qoz, in prima coniugatione significat compungi, vel horrescere, in tertia vero significat expungi, exstimulari, excitari, expergisci, euigilare: in psalmo. *Et exsurrexi.* Et in Isaia. *Cum autem fuerit expergefactus, vacua est anima eius.* inde קוץ, qoz, spina a pungendo, & קיץ, qoijz, æstas, tempus anni, quo sol pungit, & maturescunt fructus. Vnde vsurpatur pro frugibus, vel fructibus æstiuis. & communiter pro ficubus æstiuis. *Centum massas palatharum.* Et iterum. *Ecce vncinus pomorum*, vel canistrum æstiuarum. *Et dixit Dominus ad me: Venit finis super populum meum Israel, non adjiciam vltra, vt pertransseam eum*, vel parcam ei. Quid visioni æstiuarum cum prophetia? videlicet fructus æstiui maturi, sunt symbolum punitionis tempestiuæ, & opportunæ. quare illis ficubus ostensis significare voluit iam tempus appropinquasse decretum, in quo scilicet arbor Israëlitica dedit *ficus malas, malas valde*, sed maturas vt colligantur, & conterantur. quale illud est Apocalypsis. *Mitte falcem tuam, quoniam aruit messis terræ*; id est, tempus adest opportunum puniendi impios. Hoc ergo verbo vtitur in præsenti Vates noster dicens: *Euigilauit aduersum te*, vel maturo, & oppurtuno tempore surrexit, quasi fructus æstiui in æstate maturi sunt, sic finis adest tibi: colliges enim fructum arboris, quam plantasti; & frugem, quam seminasti, metes. Idem habes in Ieremia. *Congregans congregabo eos, ait Dominus, non est vua in vitibus, et non sunt ficus in ficulnea, folium defluxit*, &c. Vel colligendo colligam eos: non erit vua in vite, nec ficus in ficu: quin & folium ipsum defluet, & omne, quod dedi eis, euanuit. Versus prior eandem continet metaphoram, quam Ezechiel: posterior autem veritatem sine tropo detexit, quasi dicat: visitaui eos in tempore suo, & neque fructum inueni, neque folia: vigor omnis exhaustus fuerat. Idem videre est in eodem Ieremia. *Duo calathi pleni ficis positi ante Templum Domini. calathus vnus ficus bonas habebat nimis, ut solent ficus esse primi temporis: & calathus vnus ficus habebat malas nimis, quæ comedi non poterant, eo quod essent mala. Et dixit Dominus. Sicut hæ ficus bonæ, sic cognoscam transmigrationem Iuda*, &c. quæ prophetia respondet visioni, supposita significatione, quam diximus, ficuũ. Symbola enim sunt visitationis tempestiuæ: nam ficeta in æstate visitantur, cũ maturæ sunt ficus, & tunc colliguntur, & studiose asseruantur, quæ dulces sunt, & gratæ; acerbæ autem, & cariosæ projiciuntur. atque eiusmodi se facturũ prædicit Dominus cum Iudæis. nam translatos Babylonem sibi gratos sua protectione custodiet; rebelles vero a se projiciet, & in sterquilinium mittet, &c. Sed pro hac metaphora vide infra capite duodecimo in fine, atque huius capitis versum vndecimum.

Psa. 3. ỿ. 6.

Isa. 29. ỿ 8.

Maturi fructus significant maturã vindictã, vt colligant fructus scelerũ.

2. Reg. 16. ỿ. 1.

Amos. 8. ỿ. 1. & 2.

Apocal. 14. ỿ. 15.

Ier. 8. ỿ. 13.

Ierem. 24. ỿ. 1. & 2.

VII.

Venit contritio super te. Sic enim legendum est cũ codicibus correctioribus, cum Hebraico, & Græco: nam Septuaginta legunt, complexio, vel complicatio. Hebraice vero habetur צפירה, tsephirah, id est, folliculus complicatus, qui in gemma erat contractus, & complexus, & suo tempore protenditur: vertere licet, frondatio, germen. Chaldæus vertit coronam, non significans regem Babylonis, vt multi putarunt, sed hoc eodem sensu coronam vocans ipsum germen: ex quo solet fieri corona aptissima propter caulis teneritudinem, & foliorum speciem, atque venustatem: quare apud Isaiam *sertum exultationis* significat. hoc autem loco in sua primaria sumitur significatione pro primo germine, quod e gemma prodit, explicaturque. Verum sensum aperiemus inferius, versu decimo.

Sertum, corona, & germen quomodo in eiusdẽ vocis significatione conueniant.

Isa. 28. ỿ. 5.

Qui habitas in terra. Vel, o habitator terræ Israëliticæ, te spectant ista mala, te occupabunt, & rapient hi turbines.

Venit Tempus, prope est dies occisionis, & non gloria montium. הד, hed, sicut & הדה, bedah, a ידה, iedah, significat liberam vocis emissionem, carmen, laudem, ouationem, celeusma vindemiatorum: pro quo Vulgatus, gloriam vertit intelligens ea voce celebritatem, & laudem. alij vertunt, Echo, eodem sensu: quasi dicat. Instat dies tumultus, non inanis, qualis reddi solet ex voce in monte refracta, sed cum strage, vel, audietur clamor, non lætitiæ, qui solet in montibus reciprocari ex confusa vindemiatorum ouatione; sed mœstus planctus, &

Gloria idem est, quod celeusma vindemiatorum.

alte

alre sublatus in cælum, querimoniæ miserorum, qui trucidantur. Idem habet Ieremias. *Nequaquam calcator vuæ solitum celeuma cantabit.*

Ierem. 48. ỳ. 33.

Montium. Forte alludit ad choreas & saltationes, quæ fiebant in montibus ab Idolorum cultoribus.

VIII. *Nunc de propinquo effundam iram meam super te.* Id est, breui effundam; prope est, vt effundam. Porro iram effundere, est laxare habenas furori, non tenere iracundiam, non dissimulare, non continere in vagina gladium, sed funditus perdere sontes. Sed de hac re supra egimus fusius.

Iram effundere, est laxare habenas furori in vindictam.

Supra c. 5. ỳ. 23.

IX. Cetera, quæ sequuntur sunt supra explicata: tantum aduerte hanc tam crebram repetitionem non esse battologiam, vbi tanta erat necessitas admonendi, & comminandi.

X. *Egressa est contritio.* Prodijt folliculus, erupit gemma complicata, explicatur iam germen, protruditur frondatio.

Floruit virga. Supponit locus iste illum alterum Ieremiæ. *Virgam vigilantem ego video.* Hebraice שקד, saqed, virga amygdali, a verbo שקד, saqad, vigilare anteluculo, ante lucem surgere. *Qui mane vigilant ad me.* inde nomen significat amygdalum, quæ arbor ceteras anteuertit in proferendis gemmis. & floribus, excellitque omnes in germinibus rectis, & procéris emittendis: quare apta est vt ex ea sciplones senum, & virgæ, atque sceptra principum excidantur, vt videre est in Numerorum libro. *Dederunt Principes virgas suas*, &c. *& surgentibus gemmis eruperant flores, qui, folijs dilatatis, in amygdalas deformati sunt.* Hic est eadem vox Hebræa. ergo Ieremias aptissime allusit ad nomen virgæ dicens: *Virgam vigilantem*, ramum amygdali, scilicet antelucantem in proferendis floribus ego video. Significare volens, supplicium repente occupaturum Iudæos imparatos. quasi dicat: multo citius, quam putatis, anteuertet timorem vestrum Dei flagellum; quod ideo dicitur virga, quod solet ex virga fieri. de qua phrasi Isaias. *Virgam humeri eius*: & iterum: *contriuit Dominus baculum impiorum, virgam dominantium.* Ergo quod Ieremias comminatus est euenturum, Ezechiel iamiam impendens quasi digito ostendit dicens: *Floruit virga*, iam protendit flores, iam *tempus putationis aduenit*, iam tempus est aptandi in flagellum germina amygdali. iam imminet castigatio, instat Nabuchodonosoris aduentus. Origenes suo more hæc interpretatur in bonam partem. Fortasse, inquit, quia post correctiones, Dei beneficia resplendent, florere dicitur virga, hoc est, vt flores edere beneficia, quæ ex correctione eius qui corripitur, consequuntur. Et apud Isaiam. *Egredietur virga, & flos de radice eius ascendet*, &c. ergo vnusquisque nostrum cum se sentit diuina percuti virga, conetur perferendo, florem ex radice proferre, &c.

Ier. 1. ỳ. 11.

Amygdalina virga impendens flagellum significat.

Prouer. 8. ỳ. 17.

Num. 17. ỳ. 6. & 8.

Isa. 9. ỳ. 4. Et cap. 14. ỳ. 5.

Origenes. florida virga proficuam correptionem significat.

Germinauit superbia. Non solum floruit, sed germinauit amygdalus, & protulit germina citissime, ante lucem surrexit, & ante tempus germinauit. Vestra, inquit, superbia, aut confidentia, qua nixi in baculo arundineo meos sermones reijcitis, & mandata paruipenditis, non statim exaruit, non perijt, imo humi sata est iam diu manibus vestris, eamque irrigatis, & colitis studiose, atque nunc demum fronduit, & floruit, virgasque protulit, quibus flagellamini: sed crescit adhuc vis orationis: sequitur enim.

Superbia & iniquitates producunt ex se flagella & castigationes.

XI. *Iniquitas surrexit in virga impietatis*, vel iniuria in virgam, aut baculum excreuit. nam surgere, cum terræ nascentibus attribuitur, significat crescere, adolescere, &c. quasi dicat. Violentia & iniustitia, quæ viguit in Israel, cum pauperes opprimebantur, & iudicium torquebatur: tunc quidem amygdalum videbatur dulce: ceterum id amygdalum satum est, adoleuit, & factum est virga atque flagellum. Tale est illud Iob. *Nil in terra sine causa fit, & de humo non orietur dolor.* id est, nō frustra accidunt homini mala, neque, nisi serantur, sponte nascuntur ex puluere: sed qui seminant labores, metunt eos, &c. Idem fere habet Isaias. *In die plantationis tua labrusca, & mane semen tuum florebit.* & Oseas. *Seminate vobis in iustitia, & metite in ore misericordia. Arastis impietatem, iniquitatem messuistis.* & Ecclesiasticus. *Fili non semines mala in sulcis iniustitiæ, & non metes ea in septuplum.* Hos versus illustrat ille alter Threnorum. *Vigilauit iugum iniquitatum mearum, in manu eius conuoluta sunt, & imposita collo meo.* Pro, vigilauit, Latino, est in origine idem verbum שקד, saqad, de quo diximus versu decimo. *Iugum* est symbolum disciplinæ & castigationis, quæ continet homines in officio, vt boues iugum: quare responder exacte virgæ, vt idem sit vigilare, vel antelucare *iugum*, quod florere *virgam*. Pro *conuoluta* est Hebraice verbum שרג, sarag, quod significat constringere, concatenare. innectere fascem ex palmitibus. Vnde שריגים, sarigim, palmites, propagines, surculi, qui brachiolis sese innectunt. *In vite tres propagines.* & Ioël. *Albi facti sunt rami eius*, vel surculi eius, ficus scilicet: quasi dicat: floruit iniquitas mea, protulit tempestiue gemmas, & germina, atque surculos, ex quibus complexis fecit Deus iugum, flagellumque castigationis, & imposuit illud ceruicibus meis.

Surgere cum frugibus tribuitur, significat crescere.

Iob. 5. ỳ. 6.

Is. 17. ỳ. 11

Osea. 10. ỳ. 12.

Eccl. 7. ỳ. 3.

Thren. 1. ỳ. 14.

Genes. 40. ỳ. 10.

Ioel 1. ỳ. 7.

Non ex eis. Vel nemo ex eis (euadet, intellige) principibus, qui virgas gestabant & vere ferreas, quibus premebant humeros debilium: ex ijs, inquit, nullus subterfugiet.

Et non ex populo, qui soler principum mores imitari, & feritatem induere Tyrannorum. Hebraice vox המון, hamon, significat turbam, copiam, tumultum, & apparatum, vnde verti potest: neque ex diuitijs eorum (neque ex sonitu) id est, lætitijs, tripudijs, & choreis eorum erit quidquam reliquum. Septuaginta sic vertunt hunc versum. Et non cum perturbatione, neque cum festinatione: quem sic interpretatur Polychronius. Non erit ei laborandum satis est, vt veniat. statim enim incolas perdet. Scholiastes. Circundabit te Babylonius quiete, & sine strepitu, non expectans a te bellum, neque quidquam graue se passurum metuens. tu enim illi tradéris. De eodem Babylonio intelligunt Græci nostrum etiam cōtextum. *Floruit virga*; id est, sceptrum, vel regnum Babyloniæ. *Germinauit superbia*; id est, Nabuchodonosor superbus auctus est regnis, & opibus. *Iniquitas surrexit in virga impietatis*; id est, cum sceptro impij creuit iniustitia. Hæc autem incrementa *non ex eis* proueniunt, neque ex multitudine populorum, neque ex strepitu, & tumultu exercituum, sed ex Deo, qui illum fecit flagellum vestrum. Et ideo *non erit requies in eis*; id est, non quiescent, donec vrbem depopulentur, & diruant, &c. Ceterum sequentia demōstrat ijs relatiuis significari Iudæos, præsertim versu duodecimo. *Ira enim super omnem populum eius*: itaque nostra explicatio conformior est contextui. Notanda dura hæc comminatio, quæ in sacris sæpe repetitur contra peccatores, qui sibi promittunt longam vitam, & posteris suis æternam cum gloria, & apparatu magnifico: atque in hunc scopum dirigunt suos conatus, spoliant miseros, & iura omnia violant. sciant ij frustra se laborare quoniam *iter impiorum peribit*; id est, consilia & spes incassum récident. & Propheta testatur, quia *perijt memoria eorum cum sonitu*; id est, cum fastu, apparatu. non secus euanuit memoria eorum & fama, atque

Polychr. Schol.

Comminatio dura aduersus eos, qui sibi & suis longam vitam promittentes, omne facinus aggrediuntur.

Ps. 1. ỳ. 6. Ps. 9. ỳ. 7. Sap. 2. ỳ. 3. & c. 5. ỳ. 8

ipse

Sap. 5. ℣. 3. & c. 5. ℣. 8

ipse tumultus, qui *diffundetur tanquam mollis aër*. Vnde miseri peccatores dicunt. *Quid nobis profuit superbia, aut diuitiarum iactantia? Transierunt omnia illa tanquam vmbra, & tanquam nuntius praecurrens, & tanquam nauis, quae pertransit fluctuantem aquam, cuius, cum praeterierit, non est vestigium inuenire, neque semitam carinae illius in fluctibus; aut tanquam auis*, &c. *aut tanquam sagitta*, &c. *sic & nos nati continuo desiuimus esse*, &c. Talia dixerunt in Inferno hi, qui peccauerunt, *quoniam spes impij tanquam lanugo est*, &c. eiusmodi honoris, & fastus studiosos alloquitur Psaltes.

Psal. 126. ℣. 2.

Vanum est vobis ante lucem surgere, vt domum relinquatis opulentam, *surgite*, surgitis, *postquam sederitis*, statim atque cubastis, *qui manducatis panem doloris*: non vacat dormitare tantillum, excitat vos statim sollicitudo diuitiarum. *Cum* interim Deus *dederit electis suis*, qui spes suas in illum collocarunt, *somnum quietum, ecce haereditas Domini filij* sunt: *merces fructus ventris* familiam amplam relinquere vel donum Dei est, vel certe merces laboribus piorum debita, &c. Nota. Idem est fructus ventris, atque filius. Sic itaque Interpungendum: ecce haereditas Domini, filij: merces, fructus ventris.

Fructus ventris, hoc est, filij.

Et non erit requies in eis. מנוח, noach, quietem, residentiam, locum quietis significat, atque etiam solamen, consolationem, recreationem. *Vocauitque nomen eius Noë dicens: Iste consolabitur nos*, aut leuabit, *ab operibus manuum nostrarum*. Hoc loco quidam vertunt. Non erit luctus propter eos, intelligentes per requiem sepulturam, atque exequias, funebremque pompam, neque abs re, quia vox huic cognata מנוחה manoah, id significat apud Isaiam. Et erit requies eius gloria. pro quo Hieronymus reddit: *Erit sepulchrum eius gloriosum*. quasi dicat, non merebuntur hunc supremum mortuorum honorē, vt terrae mandentur eorum cadauera cum luctu, & funesta pōpa. Nota supplicij genus grauissimum, vt mortui careant sepultura: est enim hoc nobis insitum a natura desiderium viuendi in perpetuum. idque conamur, etiam aduersus mortis ineuitabile fatum, ea, qua possumus ratione, consequi; si nō superstites reuera, at saltem in hominum memoria, maxime ciuium. Vnde honorificum fuit antiquis in patria sua, atque in sepulchro patrum suorum sepeliri. Vbi scilicet spes est, quanto tempore defuncti familia vixerit, etiā nomē illius superfuturum. Sed de hac re latius iterum.

Genes. 5. ℣. 29. — *Isa. 11. ℣. 10* — Supplicij genus grauissimum, vt careant mortuorum corpora sepultura.

XII.

Venit tempus, appropinquauit dies. Scholiastes. Intensionem irae per hoc declarat: saepe autem id pronunciat alliciens eos ad poenitentiam. Polychronius. Eadem assidue iterat, vt indicet iram cōtra peccantes. proprium est enim irascentium assidua iteratione vti, memoria offensionum animi inflammatione augente, & verborum iterationem efficiente.

Repetitio irati animi signum. *Schol. Polychr.*

Qui emit, non laetetur: & qui vendit, non lugeat. Hieronymus. Naturale est in possessionum emptione laetari, in venditione lugere: cum autem instet seruitus, atque captiuitas, & gaudium, & tristitia in vtroque sunt vana: rationem dicti reddit statim.

Quia ira super omnem populum eius, vel multitudinem eius scilicet breui ventura est.

XIII.

Quia qui vendit, ad id, quod vendidit, non reuertetur, & adhuc in viuentibus vita eorum. Hebraismus, qualis ille Isaiae. *Domine si sic viuitur, & in talibus uita spiritus mei*. id est, cum reliquis senibus, qui supersunt, poterat produci adhuc vita, & detineri spiritus meus. Vitam ergo esse in viuentibus, est vitam cum viuentibus transigi. vt sensus orationis sit eiusmodi. Etiamsi multos annos superstites fuerint, aduenerit que Iubilaeus annus, in quo, lege iubente, omnes ad proprias redibant possessiones; nihilominus ipsi non gaudebunt ea facultate, cum in Babylonem sint abducendi: propterea non est quod quis doleat agrum, vel domum viliore pretio vendidisse: neque quod quis gaudeat minoris emptitasse. immo vero est quod venditor gaudeat, emptor contra tristetur, cum ille pecuniam comparauerit ex aliena possessione, iste pro aliena propriam expenderit. Verum contra haec opponi posset factum Ieremiae, qui ex Domini praecepto agrum in Anarhot emit a consanguineo suo, sub hoc fere tempus obsidionis Vrbis, emptionisque instrumentum scribi sibi fecit, & obsignari, seruarique in vase fictili, vt permaneret diebus multis; factique rationem exhibet dicens. *Haec dicit Dominus: adhuc possidebuntur domus, & agri, & uinea in terra ista*, &c. At vero facile occurritur huic obiectioni, Ieremiam loqui de posteriore saeculo post septuaginta annos captiuitatis; Ezechielem vero de praesenti, in quo imminebat captiuitas. ille de filiorum reditu intellexit; iste de parentum, qui nunquam redierunt ad propria. nam qui tum temporis erant patresfamilias, vt plurimum triginta annos natos esse oportebat, quibus si addas septuaginta, centum conficies. ad quam aetatem paucissimi, vel nullus fortasse peruenit. Duo hic mihi obseruanda occurrunt. Primum, quando tam breui *praeterit figura huius mundi, qui gaudent, tanquam non gaudentes, & qui flent, tanquam non flentes, & qui vtuntur hoc mundo, tanquam non utantur*, quod monet Paulus. Secundo, qui vendidere omnia, vt cōmparent sibi agrum in patria aeternae beatitudinis, tametsi in exilio vitae praesentis detineantur; sollicite curent obseruari chirographum regio sigillo; hoc est, potestatem, vel dignitatem adoptionis filiorum Dei, Spiritu sancto accepto, munitam, ipse enim est, in quo signantur merces Deo dignae *in diem redemptionis*.

Is. 38. ℣. 16 — Quid sit, vitam in uiuentibus esse. — *Leuit. 25. ℣. 10.* — Obiectio. — *Ierem. 32. ℣. 7.* — Responsio. — Paruifacienda temporalia. — *1. Cor. 7. ℣. 30.* — Religiosi studeant obseruari sibi spiritum adoptionis. — *Ephes. 4. ℣. 30.*

Visio enim ad omnem multitudinem eius non regredietur. Hieronymus. Visio & comminatio prophetalis, quae ad omnem multitudinem Vrbis dirigitur, nequaquam regredietur, & irrita fiet, sed rebus explebitur, viuentibus adhuc ijs, ad quos prophetalis sermo dirigitur. Intellexit Hieronymus phrasim, sed non explicuit metaphoram. Quid est quod visionem impleri vocat Scriptura, non regredi? an metaphoram inuoluit sagittae, quae, cum non perforat scopum, resilit inani ictu, cui similis fit praedictio irrita, quae scilicet non potuit implere, quod promiserat, vel ominata fuerat? nam *verba sapientum sicut stimuli sunt, & quasi claui in altum defixi*. atque apud Isaiam Dominus dicit: *Sic erit verbum meum, quod egredietur de ore meo. non reuertetur ad me vacuum, sed faciet quaecunque volui, & prosperabitur in his, ad quae misi illud*. an potius regredi, est ad os loquentis verbum reuocari, quod facere *dicuntur, qui mendacii arguunt dicentem?* Hispani enim dicimus: *Me buelue la palabra a la boca, me desmiente*. hoc est, ad singula verba aduersatur mihi, vt mendacem probet: atque adeo non regredi visionem, erit non esse mendacē, non esse dignam, quae reuocetur ad os praedicentis illam. Sed quid, si non regredi verbum, sit idem, quod dici solet, irreuocabile, hoc est, quod nullo modo mutationem patiatur? sententiam definitiuam appellant, a qua nec appellare datur, neque supplicare permittitur. Atque haec secundum Vulgati lectionem. Quoniam vero vox Hebraea, חזון, chazon. pro qua ponitur, visio, est a verbo, חזה, chazah, apprehendere, significatque apprehensionem, vt apud Isaiam, *sicut somnium visionis nocturnae*, vel apprehensionis per quietem; potest hoc loco vsurpari pro apprehensione possessionis, quasi dicat.

Hierony. — Quid significet, non regredi visionem. — *Eccli. 12. ℣. 11.* — *Isa. 55. ℣. 11.* — Quid significet apprehensio seu visio. — *Isa. 29. ℣. 7.*

Quo-

Quoniam apprehensio bonorum suorum ad omnem multitudinem eius non redibit. vel apprehensio ad omnem opulentiam eius non iterabitur. Fauet huic lectioni versio Septuaginta sequenti versu: & homo in oculis vitæ suæ non obtinebit, &c. Cuius vice Hieronymus vertit.

Et vir in iniquitate vitæ suæ non confortabitur. Atque ita interpretatur: Non proderit homini iniquitas sua, neque ei præbebit aliquam fortitudinem, &c. eadem sententia, verum explicatior, habetur versu decimonono. *Argentum eorum, & aurum eorum non valebit liberare eos*, &c. Sed simplicior sententia est, si (in) sumatur pro, propter, vt solet sæpe apud Hebræos. *Et vir propter iniquitatem vitæ suæ non confortabitur.* hoc est, nullus stabilietur, obfirmabit sese, vel resistet propter eorum iniquam vitam.

XIV. Irrisio est.

Canite tuba, præparentur omnes, & non est qui vadat ad prælium. Ironia est in prima parte versus, vt ex secunda constat, immo sarcasmos: Exhortatur Propheta Israelitas, vt omnes ad signum clangoris, & buccinæ præparentur ad prælium, vt venienti Babylonio sese opponant: Canite, inquit, tuba, conuocate, incitate milites ad bellum, quid cessatis? quin confortamini? nullus ne comparet armatus? nullus se offert discrimini? Talis est illa irrisio Isaiæ. *Surgite Principes, arripite clypeum*, Baltassar Rex, vosque eius optimates arripite hastas, clypeosque amplectimini: en murus Babylonius perfossus est, irruit Medus: quid agitis?

Isa. 21. ℣. 5

XV. *Gladius foris: pestis, & fames intrinsecus.* De his sortibus pereuntium supra latius. Sed nectitur sic versus a Theodoreto. Quomodo itaque bello contendere poteritis a tot tantisque malis vndique circunsepti?

XVI. *Et saluabuntur, qui fugerint ex eis.* Historia extat apud Ieremiam, &c.

Ierem. 41. & 42.

Et erunt in montibus quasi columbæ conuallium, omnes trepidi. Quidam existimant profugos comparari columbis, quæ in conuallibus quidem manent, verum metu aucupum ad montes conuolant. Alijs gratius est, columbis, quæ in montibus circumuolitant, sed tempestate imminente ad conuallem se se demittunt quasi in locum apricum. Notat Hieronymus pro illis verbis: *Columbæ conuallium omnes trepidi:* Theodotionem vertisse: columbæ meditantes, mussitantes omnes. Videtur enim legisse primo loco מהגות, mahgoth, a verbo הגה, hagah, meditari, mussitare, gemere. quomodo etiam legit Theodoretus in codice Septuaginta, & interpretatur, suspirantes, vel gementes, & aptissime. Tale est illud Isaiæ. *Meditabor vt columba*: & illud: *Cor tuum meditabitur timorem*, id est, præ timore cordis mussitabis, gemes. In secundo versu consentit nobiscum. nam verbum Hebræum המה, hamah, significat murmurare, susurrare, fremere, tumultuare. quæ propria sunt miserorum, quos aliquis inopinatus casus oppressit. refertur & ad animalia ab Isaia. *Rugiemus quasi vrsi omnes*: & in psalmo. *Et famem patientur vt canes.* Hebraice, murmurabunt, frement, &c. ita columbæ murmurantes dicuntur, seu gementes, quia cantus columbarum gemitus est. Vnde Apollinaris. Plorantes enim, & lamentantes columbis meditabundis efficientur similes; gementibus enim similes sunt columbarum voces. Scholiastes. Non poterunt ne propinquis quidem enunciare calamitates, vt ex hoc ipso consolationem capiant, sed cor de solo lugebunt vehementer columbas imitantes.

Gemitus, columbæ cantus est: propterea gementes columbis assimilantur. Hierony. Isa. 38. ℣. 14. Ezcap. 33. ℣. 15. Isa. 59. ℣. 11. Ps. 58. ℣. 7. Apollin. Schol.

XVII. Timoris effectus sunt.

Omnes manus dissoluentur, & omnia genua fluent aquis. Septuaginta. Et omnia fæmora polluentur humore. vtrumque timoris ex æquo signum est, vt notat Polychronius, & Theodoretus. Hieronymus. Pauoris magnitudine vrina polluet genua, nec valebit profluentes aquas vesica cohibere. Vtrumque signum repetitur in Isaia. *Confortate manus dissolutas, & genua debilia roborate.* Et in Paulo. *Propter quod solutas manus, & remissa genua erigite.* atque a Propheta nostro inferius capite vigesimo primo. *Et tabescet omne cor, & dissoluentur vniuersæ manus, & infirmabitur omnis spiritus, & per cuncta genua fluent aquæ*, &c. quæ verba eodem sensu interpretatur Hieronymus. Alij per aquas non vrinam, sed sudorem intelligunt; sed perperam quia sudor non est effectus pauoris, sed grauis angustiæ, timoris vero proprium est, membra omnia gelare, & soluere. Vnde Virgilius.

Polychr. Theod. Hieron. Isa. 35. ℣. 3. Hebræ. 12. ℣. 12.

Extemplo Aeneæ soluuntur frigore membra.

Virgil.

Quare Græcus Scholiastes. Magnitudinem timoris indicat, quemadmodum & manus solutæ. & sane lumbos non consistere indicat vrina, cum nolentibus excernitur. & Polychronius. Quippe cum naturalis excretio repente, ac sponte proueniat, &c.

Schol. Polychr.

XVIII. Lugentium, & miserorum habitus cilicium.

Et accingent se cilicijs. Magnæ calamitatis signum est cilicium, vt patet ibi. *Vidit omnis populus cilicium, quo vestitus erat ad carnem intrinsecus*, scilicet rex Achab obsessus, & oppressus ab hostibus. Polychronius & Theodoretus. Quando enim viderint instantem malorum nubem, nullumque vsquam auxilium ostendi, tunc desperantes arma proijcient, habitu sumpto lugubri, quod per saccum, rasumque caput indicatur. hæc enim erant eo tempore studia lugentium. Scholiastes. Accingentur saccis, scilicet ingressis hostibus, quippe omnino desperata salute.

4. Reg. 6. ℣. 30. Polychr. Theod. Schol.

Et operiet eos formido. Id est, vndique imminentium malorum timor eos inuadet: metaphoram habet psalmi. *Et operiantur sicut diploide confusione sua*, id est, largiter, copiose, vndique ignominia perfundantur, quasi duplicato pallio.

Psal. 108. ℣. 29.

Et in omni facie confusio. Hieronymus. Rubor vultus pudoris indicium, & conscientia peccatoris lucet in facie: spesque salutis est, quando delictum sequitur verecundia.

Hieron.

Et in vniuersis capitibus eorum caluitium. Hieronymus. Caluitium quoque capitis luctus est signum, quando perdit decorem cæsaries, &c. Plutarchus. Quid est, quod parentes defunctos filij tecto capite, filiæ vero aperto, & sparsis crinibus efferant? Respondet: quia Græcis mos est, viros tonderi, fæminis permissum nutrire comam. Si quid vero acciderit aduersi, viri comam nutriunt, fæminæ tondentur, &c. Hebræi tam viri, quam fæminæ comam nutriebant; vnde signum est aduersitatis in vtrisque caluitium. & de viris hinc aperte constat: atque apud Ieremiam. *Omne enim caput caluitium, & omnis barba rasa erit, & in cunctis manibus colligatio, & super omne dorsum cilicium.* & Iob. *Surrexit Iob, & scidit vestimenta sua, & tonsa capite corruens in terram adorauit.* & Amos. *Super omne caput Caluitium.* De feminis vero extat testimonium Isaiæ. *Pro crispanti crine Caluitium.* & Michææ. *Decaluare, & tondere super filios delitiarum tuarum*, &c.

Lugentium caluitium est. Hieron. Plutarch. probl. 13. Ierem. 48. ℣. 37. Iob. 1. ℣. 20. Amos. 8. ℣. 10. Isa. 3. ℣. 24. Michæa. 1. ℣. 16.

XIX. Argentum & aurum fame pereuntibus nihil prodest omnino.

Argentum eorum foris proijcietur, & aurum eorum in sterquilinium erit. Hieronymus. Fuga, & captiuitate cogente, diuitias, & auri argentique pondera proijcient in plateas, suas tantum animas saluare cupientes, ne sint ponderi, quæ prius fuere luxuriæ. Theodoretus vero & Polychronius hæc referunt ad tempus famis, sic. Quam enim vtilitatem afferet ipsis aurum, & argentum, bellante fame, &

Hieron. Theod. & Polychr.

victus

victus vrgente inopia, propter quam vacui a cibo, ventres & animæ cibos expetunt? qui quidem conformius textui videntur intellexisse. nam ideo sequitur: *Animam suam non saturabunt, & ventres eorum non implebuntur.* Præclare confundit animam cum ventre. nam anima hoc loco est appetitus cibi, concupiscentia, vel vis appetitiua, vt in psalmo. *Quia satiauit animam inanem, & animam esurientem satiauit bonis.* Vnde intelligetur locus Matthæi. *Ne solliciti sitis animæ nostræ, quid manducetis*, &c. id est, ventris indigentiæ.

Anima pro ventre. Psal. 106. ℣. 9. Matth. 6. ℣. 25.

Quia scandalum iniquitatis eorum factum est. Id est, fuit illis ruina, & occasio scelerum. nam ex auro fecerunt idola, quorum cultus fuit eorum exitium.

XX. *Et ornamentum monilium suorum in superbiam posuerunt.* Septuaginta. Electa mundi in superbiam posuerunt. in qua versione idem significat omnino mundus, atque monilia in vulgata. nam κόσμος, cosmos, ornatum significat, mundumque muliebrem, quo fœminæ exornari solent, monilia scilicet aurea, armillas, &c. Vnde mirari subit, cur D. Hieronymus versionem Septuaginta enarrans dixerit. Porro quod dixere Septuaginta: Electa mundi in superbiam posuerunt: ad aurum argentumque referendum est, quibus in mundo nil putatur esse pretiosius, &c. nam mundum pro orbe accepit, non satis aduertens hoc loco vocem Græcam κόσμον, cosmon, ornamenta significare, non orbem. cum respondeat Hebraicæ עדי, ghadi, quæ ornamentum vestimentorum significat vbicunque reperitur in sacris literis: est exempli gratia ille locus. *Qui præbebat ornamenta aurea cultus vestro.* Ergo ad rem talis est versus sententia. Aurum, & argentum, quæ dederam ego in vsum, atque ornamentum possidentium, ipsi conuerterunt in superbiam, & arrogantiam. Nec hic sistit oratio, immo crescit.

Hierony. 2. Reg. 1. ℣. 24.

Et imagines abominationum suarum, & simulachrorum fecerunt ex eo. Apollinaris, & Theodoretus. Aurum, & argentum, & lapides pretiosos habuerunt superbiæ simul & impietatis materiam, cum inde sibi sumptuosa ornamenta compararent, & pleraque in idolorum conflatione consumerent. Scholiastes. Simile ijs est apud Prophetam Oseam: *Argentum eorum, & aurum eorum fecerunt sibi idola, vt pereant.* Pro *simulachrorum* in origine Hebraice legimus, detestationum. intelligit autem vtraque voce idola abominanda, & detestabilia. Deerat secunda hæc oratio in Septuaginta, teste Hieronymo, atque ex Theodotionis translatione additum est: & offendicula eorum. Quæ tamen lectio in Theodoreto extat. Verum is textum habuit ex exemplis Origenis correctum. nam sæpe miscet lectioni Septuaginta versiones Theodotionis, Aquylæ, vel Symmachi, &c.

Apollin. & Theodor. Aurum superbiæ & impietatis materia. Schol.

Propter hoc dedi eis illud in immunditiam. Hieronymus interpretatur (ea) pro (illud) referens idola ex auro vel argento facta. Propterea, inquit, dedi eis illa in immunditiam, & in stercora. pro quibus Symmachus interpretatus est, nauseam, volens idolorum sordes exprimere.

Hierony. Idola in nauseam conuertuntur.

XXI. *Et dabo illud in manus alienorum ad diripiendum, & impijs terræ in prædam.* Septuaginta. Pestilentijs terræ in prædam. eo nomine appellat Babylonios propter eorum crudelitatem, & impietatem. atque impios appellat propter eorum superbiam in Deum, vt Scholiastes interpretatus est, qui in Græco codice, impios, legisse videtur, non pestes.

Schol.

Et contaminabunt illud. Hieronymus. Tradam ea in manus hostium, vt diripiant omnia, & non tam contaminent, quam contaminata esse demonstrent, quæ prius videbantur esse sanctissima. Catachresis videtur commissa, cum secundum vulgi errorem loquitur Vates, contaminanda prædicens idola, quia scilicet sancta habebantur a populo, & profanata æstimabantur cum tractabantur indigne. Ex hoc loco colligitur aperte, adhuc instante obsidione, idolorum cultum perseuerasse. immo, imminente irruptione hostium, non destitisse non solum in Vrbe, sed etiam in Templo Dei, vt videbimus capite octauo. Quare de Templi ob idola contaminati profanatione consequitur.

Hierony. Instante obsidione & irruptione Vrbis, adhuc perseuerabant in idololatria, cives.

XXII. *Et violabunt arcanum meum.* Septuaginta. Visitationem meam. Scholiastes. Sacrum dicit Templum, propterea quod in eo diuinæ apparitiones fierent. Theodoretus. Visitationem suam dedicatum sibi Templum nominat: vnde explorare videbatur Israel, & sua eum prouidentia dignari. Origenes. Babylonij ingredientur & in ipsa Sancta Sanctorum sine custode; quippe cum iam sint illa communia, nec amplius sancta. cum enim inde diuina apparitio, & assistentia recesserint, nil est in eis præterea pretiosum. Theodoretus. Absque custodia, id est, non lustrati, neque expiati secundum legem, neque prius circuncisi, sed vna cum apparatu sanguine perfuso, bellicam induti armaturam, intus in ipsis aditis etiam audacter occidentes.

Varia oracula Templi nomina. Schol. Theod. Origen. Theod.

Et introibunt in illud emissarij, &c. Hieronymus. Emissarij, siue, vt Septuaginta transtulerunt, temere sine custode, vel, vt Symmachus, & Theodotio, irrumpentes & pestilentes, &c. Hebraice pro (emissarij) habetur פריצים, pharighim, quasi dicas, irruptores, grassatores, qui faciunt irruptionem violentam, vt deprædentur, latrones: quomodo vertit Hieronymus infra. *Si genuerit filium latronem effundentem sanguinem.* & in Isaia. *Non erit ibi leo, & mala bestia.* Hebraice. Neque irruptor bestiarum, &c. & in Ieremia. *Nunquid spelunca latronum facta est domus ista?* vel irruptorū: & in psalmo. *Propter verba labiorum tuorum ego custodiui vias duras.* Hieronymus. Ego obseruaui vias latronis, id est, vt tuis mandatis parerem, obseruari faciebam semitas irruptorum, latronum deprædantium, &c. vt eos plecterem, &c. Verum non semper significat latrones, sed aliquando, iuuenes expeditos, idoneos ad quidquid audendum. vt ibi. *Ait Rex emissarijs, qui circunstabant eum: Conuertimini, & interficite sacerdotes Domini.* Sensum explicat Hieronymus dicens. *Violabunt arcanum meum*, hoc est, Sancta Sanctorum, quo, excepto Pontifice, nullus alius audebat intrare. quod scimus & a Babylonijs, & a Rege Antiocho, Cneoque Pompeio, & ad extremum factum esse sub Vespasiano & Tito, quando Templum captum, atque subuersum est, & omnia perpetrata, quæ sequens Propheta sermo complectitur.

De significatione vocis emissarij. Hierony. Hier. super Ezech. 18. Is. 35 ℣. 9. Ier. 7. ℣. 11. Psal. 16. ℣. 4. 1. Reg. 22. ℣. 17.

XXIII. *Fac conclusionem, quoniam terra plena est iudicio sanguinum.* Hieronymus. Verbum Hebraicum הרתוק, harattoq, Aquyla conclusionem, Symmachus & Theodotio καθάλωσιν, catbelosin, id est, confixionem interpretati sunt: pro quo Septuaginta posuere φυρμόν, phyrmon, quod nos imperturbationem vertimus, &c. Septuaginta dixere (& facient) per futurum pluralis, non (fac) per imperatiuum singularis, vt habetur hodie in Hebraicis, & Latinis codicibus. Hebraicam vocem Rabbini omnes cum Chaldæo interpretantur, catenam, quasi iubeatur Propheta catenam facere, eamque ostendere Israelitis in signum captiuitatis. Verum non hoc agit Propheta præsenti sermone, neque postea quidquam adiungit de captiuitate, sed potius de hostili furore,

Hier.

furore, & deprædatione. Cui contextui gratissima est versio Septuaginta: Et facient inquinationem. Sic enim interpretatur Theodoretus Græcam vocem dicens. Hoc enim declarauit cum dixit: Et inquinabunt ea,& facient inquinationem. Fauet huic versioni quod sequitur. *Quoniam terra plena est iudicio sanguinum, & ciuitas plena iniquitate*: respondet enim culpæ fœditati supplicij deformitas. Etenim sanguinibus significare solet Scriptura enormia quæque flagitia, præsertim vero turpia. *Libera me de sanguinibus*, ait psaltes. Talis est idololatria, quæ ideo adulterium, & fornicatio dicitur. Sed obserua Prophetæ phrasim: non ait: plena est terra sanguinibus, sed, iudicio sanguinum, id est, damnatione sanguinum, vel sanguinibus damnatis, iudicatis. quia scilicet sanguines, hoc est, scelera ista enormia per se ipsa damnata sunt, ipsa secum ferunt iudicium, ipsamet contra se ferunt sententiam. immo non solum iudices sunt sui, sed etiam vt testes, clamant contra se ipsa: quare etiam clamores solent appellari in sacris literis. *Delebimus locum istum* (Sodomam) *eo quod increuerit clamor eorum coram Domino.* Vel iudicium sanguinum est, meritum sanguinum, vt in versu vigesimo septimo sequenti. Porro editio nostra hunc habet sensum: *fac conclusionem*, hoc est, supplicia omnia, & comminationes meas contra Ierusalem breui sermone concclude, &c.

Theodor. — Fœditati culpæ respondet supplicij deformitas. — Psal. 50. ℣. 16. — Sanguis & iudicium sanguinum quid significet. — Peccatum non iudex, tantum, sed et acusator est peccatoris: propterea dicitur clamor. — Genes. 19. ℣. 13.

XXIV. *Et adducam pessimos de Gentibus*. Scholiastes. Babylonios dicit, qui omnibus præstabant sæuitia, & improbitate. implentur maledictiones interminatæ transgressoribus legis in Deuteronomio. *Adducet Dominus super te gentem procacissimam, quæ non deferat seni, &c.*

Schol. — Deut. 28. ℣. 49. & 50.

Et quiescere faciam superbiam potentium. Id est, sanctuarium euertam, cessabitque occasio contra me superbiendi: nam Iudæi Prophetarum minas negligebant dicentes: *Templum Domini, Templum Domini est.* Vel ipsum Templum vocat superbiam potentium, id est, arcem potentissimam, superbissimam, magnificentissimam, & celsissimam; vt sit hoc quasi epitheton perpetuum Templi Hierosolymitani. Sic enim Scholiastes habet. Sacrum dicit Templum, in quo gloriabantur Iudæi.

Magnificentia Templi. — Schol.

Et possidebunt sanctuaria eorum. Non iam amplius mea, ex quo sunt innocentum cruore, & idolorum sordibus fœdata.

XXV. *Angustia superueniente.* Id est, cum maxime affligentur, & coarctabuntur.

Schol. *Requirent pacem, & non erit.* Scholiastes. Etiamsi flagellis eruditi veniam petere velint, non erit, qui audiat, neque qui a malis illos vindicet. Vel sic: Etiamsi ad Babylonios, inquit, confugerint, & supplicatione pariter, ac pecunia pacem petierint, non erit qui concedat.

XXVI. Schol. *Conturbatio super conturbationem veniet.* Scholiastes. Alia ex alia eos occupabit calamitas, & excipiet malum rumorem malus rumor. hoc est quod sequitur.

Et auditus super auditum. Nam libenter Hebræi vsurpant actus pro obiectis, vt Habacuc. *Domine audi auditionem tuam*, id est, famam: & Matthæus. *Audituri enim estis prælia, & opiniones præliorum.* Græce, auditus, vel auditiones præliorum.

Hebræi vsurpant actus pro obiectis. — Habac. 3. ℣. 2. — Matth. 24. ℣. 6.

Et quærent visionem de Propheta. Consulent Vates, an aliqua a Deo insinuetur ratio euadendi tot mala: sicut fecisse leguntur apud Ieremiam, sed frustra.

Ier. 37. & 38.

Et lex peribit a sacerdote, & consilium a senioribus, id est, non inuenient in ore Vatū solamen; neque in ore sapientum consilium, quod prodesse possit, hoc est supremum exitium miseræ vrbis, vt Isaias prophetarat. *Ecce enim Dominator Dominus exercituum auferet a Ierusalem Iudicem, & Prophetam, ariolum, & senem, &c. principem super quinquaginta, & consiliarium, & sapientem de architectis, & prudentem eloquij mystici*, id est, non erit omnino qui vlla ratione succurrere possit labenti patriæ, neque oraculo diuino, neque humano consilio, neque bellico stratagemate, vt solent Centuriones, neque mathematica machina, vt solent architecti, neque orationis virtute erga Deum, vel eloquentiæ vi erga hostes, &c.

Omnia præsidia aufert Deus apericuris. — Isa. 3. ℣. 1. & seq.

XXVII. *Rex lugebit, & princeps induetur mœrore.* Vel pallio mœroris, nisi idiotismum esse mauis, indui mœrore, id est, large atque vndequaque mœrore circundari, & operiri. Hoc reuera contigisse constat apud Ieremiam.

Indui mœrore quid significet. — Ierem 39. & sequentibus capitibus.

Et manus populi terræ conturbabuntur, vel dissoluentur, vt est in Septuaginta. Trepidabunt milites cum ducibus, & rege ipso, neque audebunt arma capere desperatis rebus patriæ. Populus terræ dici solent populares, vulgus promiscuum. *Tulitque populus terræ Ioachaz filium Iosiæ, &c.*

4. Reg. 23. ℣. 30.

Secundum viam eorum faciam eis. Viam vocat viuendi rationem, consuetudinem.

Et secundum iudicia eorum iudicabo eos. Iudicia sunt merita, secundum quæ iudicatur, & fertur sententia. Scholiastes. Hoc ait, vt ne quis tanquam inhumanum Dominum criminetur. Origenes. Ex iudicijs peccatoris iudicat peccantem Deus. Si quidem illa vera sunt; vt iudicatis, iudicabimini, & illa: Quo enim iudicio iudicas alterum, te ipsum condemnas; eadem enim facis, qui iudicas. Polychronius. Hoc est, nihil alienum ab illorum sententia peragam. sæpe enim videmus eos prophetarum tarditatem exprobrasse. Simile quid dicit Oseas: & sensus est. Quomodo ipsi iudicantes fecerunt, ita etiam ego faciam. desolauerunt, desolabuntur: non audierunt, non audientur: repulerunt legitima mea, repellam eos a legitimis meis.

Schol. — Origen. — Polychr. — Osee. 12. ℣. 2.

Et scient quia ego Dominus. Scholiastes. Calamitates instituent eos, ac docebunt, vt sciant quis sit natura Deus.

Scholiast. Calamitates erudiunt homines, vt sciant verum Deum.

EZE-

EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT OCTAVVM.

ARGVMENTVM.

Propheta raptus spiritu in Ierusalem videt nefarias abominationes ab idololatris admissas in Templo Domini.

I. *ET factum est in anno sexto, in sexto mense, in quinta mensis: ego sedebam in domo mea, & senes Iuda sedebant coram me, & cecidit ibi super me manus Domini Dei.*

II. *Et vidi, & ecce similitudo quasi aspectus ignis: ab aspectu lumborum eius, & deorsum ignis: & a lumbis eius, & sursum, quasi aspectus splendoris, vt visio electri.*

III. *Et emissa similitudo manus apprehendit me in cincinno capitis mei; & eleuauit me Spiritus inter terram, & caelum: & adduxit me in Ierusalem in visione Dei, iuxta ostium interius, quod respiciebat ad Aquilonem, vbi erat statutum idolum zeli ad prouocandam aemulationem.*

IV. *Et ecce ibi gloria Dei Israel secundum visionem, quam videram in campo.*

V. *Et dixit ad me: Fili hominis, leua oculos tuos ad viam Aquilonis. Et leuaui oculos meos ad viam Aquilonis: & ecce ab Aquilone portae altaris Idolum zeli in ipso introitu.*

VI. *Et dixit ad me: Fili hominis, putasne, vides tu quid isti faciunt, abominationes magnas, quas domus Israel facit hic, vt procul recedam a sanctuario meo? & adhuc conuersus videbis abominationes maiores.*

VII. *Et introduxit me ad ostium atrij: & vidi, & ecce foramen vnum in pariete.*

VIII. *Et dixit ad me: Fili hominis fode parietem. Et cum fodissem parietem, apparuit ostium vnum.*

IX. *Et dixit ad me: Ingredere, & uide abominationes pessimas, quas isti faciunt hic.*

X. *Et ingressus vidi, & ecce omnis similitudo reptilium, & animalium abominatio, & vniuersa idola domus Israel depicta erant in pariete in circuitu per totum.*

XI. *Et septuaginta viri de senioribus domus Israel, & Iezonias filius Saphan stabat in medio eorum, stantium ante picturas: & vnusquisque habebat thuribulum in manu sua: & vapor nebulae de thure consurgebat.*

XII. *Et dixit ad me: Certe vides fili hominis, quae seniores domus Israel faciunt in tenebris, vnusquisque in abscondito cubiculi sui: dicunt enim: Non videt Dominus nos, dereliquit Dominus terram.*

XIII. *Et dixit ad me: Adhuc conuersus videbis abominationes maiores, quas isti faciunt.*

XIV. *Et introduxit me per ostium portae domus Domini, quod respiciebat ad Aquilonem: & ecce ibi mulieres sedebant plangentes Adonidem.*

XV. *Et dixit ad me: Certe vidisti fili hominis: adhuc conuersus videbis abominationes maiores his.*

XVI. *Et introduxit me in atrium domus Domini interius: & ecce in ostio Templi Domini inter vestibulum & altare, quasi vigintiquinque viri dorsa habentes contra Templum Domini, & facies ad Orientem: & adorabant ad ortum Solis.*

XVII. *Et dixit ad me: Certe vidisti fili hominis: nunquid leue est hoc domui Iuda, ut facerent abominationes istas, quas fecerunt hic: quia replentes terram iniquitate conuersi sunt ad irritandum me? & ecce applicant ramum ad nares suas.*

XVIII. *Ergo & ego faciam in furore: non parcet oculus meus, nec miserebor: & cum clamauerint ad aures meas uoce magna, non exaudiam eos.*

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS OCTAVI.

I.

ET factum est in anno sexto. Intellige a transmigratione Ioachin Regis Iuda, a qua tempora vaticinij sui computat Propheta, vt vidimus capite primo. *In sexto mense*, numerando a Nisan, qui est caput mensium, vt supra dictum est. Vocabatur sextus mensis Hebræis Elul; respondetque nostro Augusto. *In quinta mensis*, die scilicet. Interiectus igitur annus est, atque menses tres inter priorem, & istam prophetiam, vt notauimus in Commentario capitis quarti.

Ego sedebam in domo mea. Completis iam quadringentis triginta diebus decubitus, atque ieiunij. *Et senes Iuda sedebant corã me.* Polychronius. In summo rerum discrimine ad eum confluebant aliquid noui scire cupientes. Solet enim ignoratio, & obscuritas maiorem afferre perturbationem, & qualecunque responsum calamitosis consolationem. Theodoretus. Perseuerabat veluti quidam puerorum magister captiuos instituens, & ad diuinam voluntatem eos adducens, quod declarauit, cum dixit. *Senes Iuda sedebant coram me.* Non est hoc nouum vel in desperatis rebus de Dei bonitate meliora semper spectare fideles; atque ideo Vates eius consulere iterum atque iterum. Sic faciebat Sedecias. *Tulit eum, & interrogauit eum in domo sua absconditè, & dixit: Putasne est sermo a Domino?* Et iterum. *Interrogo ego te sermonem, ne abscondas a me aliquid, &c.*

Polychr.

Theodor.

In desperatis rebus semper de Dei bonitate meliora sperant fideles.

Iere. 37. ℣. 16. & cap. 38. ℣. 14.

Et cecidit ibi super me manus Domini Dei. Spiritum prophetiæ, & virtutem diuinam vocat manum, vt diximus capite primo, & ipse Vates declarat capite vndecimo. *Et irruit super me spiritus Domini.* Hebraice. Cecidit super me. Ex quorum locorum collatione constat manum esse spiritum, atque cadere, esse irruere, aut lapsum esse desuper cum vi, & energia more fulguris, quo illuminatus simul, atque excitatus est Propheta, non secus quam si fulgure repente tangeretur. Septuaginta more suo vertère. Facta est manus Domini super me. quod idem prorsus valet.

II.

Et vidi, & ecce similitudo quasi aspectus ignis: ab aspectu lumborum eius, & deorsum ignis: & a lumbis eius, & sursum quasi aspectus splendoris, vt visio electri. Eandem similitudinem Dei intuetur, quam capite primo viderat, in solio scilicet imaginem hominis ex electro conflatam, quæ pedibus vsque ad lumbos veluti immersa esset camino ignis, cetera splendescens; quæ quidem species auri splendentis, & ignis flammantis repræsentabant Deum amatorem, & zelotypum. nam color ille aureus pectoris, amorem cordis vehementem significat; ignis circunstans zelum & indignationem, qua succensus est sponsus videns dilectam sponsam sibi præposuisse Baal. ideo enim hoc idolum vocatur zeli, quia prouocabat Deum ad æmulationem: & domus Israël toties in superiobus dicitur exasperans, quia scilicet idola colendo, *prouocauerunt, & afflixerunt spiritum sancti eius*, vt habet Isaias. Et in psalmo. *Et in sculptilibus suis ad æmulationem eum prouocauerunt, & sanctum Israel*, quem vnice venerari fas erat, *exacerbauerunt*. Idem habet Oseas. *Ad iracundiam me prouocauit Ephraim in amaritudinibus suis*, id est, idolis, quæ vocantur amaritudines, quia accendunt bilem amaram in ore dulcissimi sponsi, vt ipse Oseas se explicat iterum dicens. *Pereat Samaria, quoniam ad amaritudinem concitauit Deum suum.* Et in Deuteronomio. *Ne forte sit inter vos radix germinans fel, & amaritudinem; & absumat ebria sitientem, & Dominus non ignoscat ei, &c.* Id est, cauete ne reliqua sit inter vos aliqua idololatriæ species occulta, quasi radix sub terra, quæ deinde germinet absynthium fellis amarissimum, quæ scilicet accendat bilem meam, & ebullire faciat fel, ita vt nulla sit remissio: nam bilem sequitur sitis, & sitim ebrietas, atque furoris effusio. hoc est quod sequitur. *Et absumat ebria sitientem*, id est, consequatur ebrietas sitim, vt vertit Chaldæus. Hoc ipsum repræsentauit Dominus ista visione Prophetæ; se scilicet vehementer esse indignatum, quod impense amans non redametur; reijciaturque potius, anteposito sibi Baal, quasi illud repeteret Cantici. *Fortis est vt mors dilectio, & dura sicut infernus æmulatio.* Quorum verborum antithesim libuit paucis explanare, quod sit multiplex, & elegans.

Amorem & zelum Dei electrum & ignis significat.

Isa. 63. ℣. 10

Ps. 77. ℣. 58

Osea 12. ℣. 14.

Idem c. 14. ℣. 1.

Deut. 29. ℣. 18. & 19.

Can. 8. ℣. 6.

DILECTIO
- *Fortis est vt mors.*
- *Mors interimit.*
- *Efficax in perimendo, ne torqueat.*
- *Si occidit, occidit semel.*
- *Perimit ingenue.*
- *Gloria est amare.*
- *Labores consummat.*
- *Alteram donat animam.*
- *Est interitus corporis, vita animæ.*
- *Potitur victoria.*
- *Viuum necat.*
- *Iaste perimit.*
- *Est telum aureum.*
- *Ditat quem traijcit.*

AEMVLATIO
- *Dura sicut infernus.*
- *Infernus cruciat.*
- *Segnis in cruciando, ne perimat.*
- *De pœnis innocentum ridet.*
- *Cruciat ignobiliter.*
- *Ignominia est non redamari.*
- *Dolores geminat.*
- *Vtramque eripit amanti.*
- *Est corporis, & animi cruciatus.*
- *Spolia detrahit.*
- *Sæuit in mortuum.*
- *Inique sauciat.*
- *Est cruciatus igneus.*
- *Spoliat quem vrit.*

III.

Et emissa similitudo manus apprehendit me in cincinno capitis mei. Hieronymus. Similitudo manus, non ipsa manus extenditur, neque enim in Deo aliquid corporale est. videturque manus, vt membrum humani corporis, atque consueti nequaquam terreat eum, qui assumitur. Si enim in colubri, vel in qualibet alia bestiarum similitudine tetigisset Prophetam, ipsa dissimilitudo membrorum terruisset assumptum. Rapitur autem Vates e cincinno, seu capillitio suspensus, vt aliquanto post Habacuc. Qua quidem re & energia, spiritus ostenditur, & mentalis potius esse raptus, quam corporalis monstratur.

Hieronym.

Deus quasi hominis manu assumit, ne terreat assumptum.

Dan. 14. ℣. 35.

Et eleuauit me Spiritus inter terram & cælum. Ad instar volucris medium aërem secantis videbar mihi sublimis vehi.

Hieronym. *Et adduxit me in Ierusalem in visione Dei.* Hieronymus. Ostendit se non in corpore, sed in spiritu esse Theodor. translatum. Theodoretus. Non igitur translatum est corpus, neque oculis carnis contemplatus est, sed domi sedens inter seniores Iuda hanc totam videt visionem, quod post eius enarrationem perspicuum Cap. 11. ℣. 24. facit, cum dicit. *Et sublata est a me visio, &c.*

Iuxta ostium interius, quod respiciebat ad Aquilonem. Euidens est Prophetam describere ipsum Templum Salomonis, quod adhuc stabat: nam gesta sunt hæc anno sexto transmigrationis Ioachin, vt patet primo versu capitis: atque adeo sexto regni Sedeciæ, cuius regnum cum transmigratione Ioachin cœpisse constat. Templum autem dirutũ fuit anno vndecimo 4. Reg. 25. Sedeciæ. In Templo itaque Salomonis fuisse ostium Ierem. 52. interius palam est, & consequenter aliud exterius, B nam interius non dicitur nisi respectu exterioris.

Vbi erat statutum idolum Zeli ad prouocandam amu- Theodotio. *lationem.* Septuaginta. Statua possidentis. Theodo- Theodor. tio. Columna imaginis zeli. Theodoretus vtramque lectionem complexus est, imaginis zeli possidentis. Hebraici codices habent, idolum zeli possidentis, Hieronym. vel possidens. pro quo Hieronymus vertit, idolum zeli prouocantis ad æmulationem, quasi idem sit קנאה, qinah, & מקנה, maqneh. Sic enim habet Hieronymus. Porro quia zelus, & possessio, quod Hebraice dicitur קנאה, qinah, eodem appellantur nomine pro statua zeli. Septuaginta, statuam possidentis interpretati sunt, &c. Sane cognata esse hæc nomina, & verba, a quibus oriuntur, scilicet קנא, qana, & קנה, qanah, nullus negabit. eadem vero esse nomina C radicales literæ verborum abnuunt. nam alterum habet in fine א, aleph, alterum ה, he, illud zelare significat, hoc possidere. quare si in rigore vertendus sit locus, vt hodie habetur Hebraice, ita efferendus

Ratio ob quam idolum zeli vocatur Baal. videbatur: Vbi erat statutum idolum zeli possidentis, vel possessoris, aut Baal. nam idem omnino sonant מקנה, maqneh, & בעל, baghal, scilicet possidentem, dominum, herum, &c. Atque hinc soluitur illa dubitatio cur Hieronymus, & ceteri interpretes hoc idolum dicant esse Baal, cum tale nomen non vsurpauerit Vates, quia scilicet sub nomine, possidentis, Vatem intellexisse Baal recte iudicasse videntur.

Idolum Baal fuit in Templo Domini. Sed restat inuestiganda historiæ veritas, qua con stet idolum Baal in Templo Domini tunc temporis D esse collocatum. Et quidem de Manasse Rege scri- a 4. Reg. 21. ℣. 4. ptum est,[a] posuisse aras idolis in Templo. Et iterum [b] construxisse aras Baalim, &c. Verum de his sermo b 2. Par. 33. ℣. 3. non est Prophetæ: quia iampridem [c] ablatæ fuerant ab eodem. Iosias item [d] omnia idolorum vestigia de c 2. Par. 33. ℣. 15. Templo Domini erasit. Quare ad tempora Ioacim, d 2. Par. 34. ℣. 4. & vel Sedeciæ hæc referenda sunt, de quibus legitur, 4. Reg. 23. fecisse [e] *malum coram Domino iuxta omnia, quæ fecerant patres* eorum. Et iterum, [f] *Sed & vniuersi princi-* ℣. 4. *pes sacerdotum, & populus præuaricati sunt inique iuxta* e 4. Reg. 23. *vniuersas abominationes gentium, et polluerunt domum* ℣. 37. & c. *Domini, quam sanctificauerat sibi, &c.* Ex quibus locis 24. ℣. 19. aperte constat inter cetera, immo ante cetera gen- f 2. Par. 36. ℣. 14. tium idola, Baal quoque simulachrum ab his Regibus erectum in Templo Domini, quippe Idoli antiquissimi, & venerandissimi omnibus gentibus: qua- E te a Propheta videtur in ipso introitu Templi col- Ratio, propterquam in porta Aquilonari fuerit idolum. locatum. Quod si roges, quorsum ad eam potius regionem idola erexerint impij? Respondeo, quia ex Aquilonari parte, vtpote minus accliui frequentius adibatur in Templum. Deinde quoniam in ea regione offerebantur holocausta, & piacula, vt differitur in Commentario de sacrificijs. Quod vero sequitur; *ad prouocandam æmulationem*: idem est,

atque, prouocantis ad æmulationem, seu excitantis zelotypiam, & indignationem. Polychronius. Ido- Polychr. lum zeli dicitur translatione sumpta a feminis, quæ viris relictis cum alienis miscentur, & ad zelotypiam viros concitant. Scholiastes, & Symmachus. Scholiast. Imaginem zeli dixit, vt etiam in Deuteronomio Deut. 32. ℣. 21. & Symmach. Moysi dixit Deus. *Ipsi me prouocauerunt* ad æmulationem *in eo, qui non erat Deus.* Atque id interpretans subiecit: *Irritauerunt me in vanitatibus* idolis *suis*, &c. eadem repetit Hieronymus, & Theodore- Hieronym. Theodor. tus: de qua re nos supra versu secundo.

IV.

Et ecce ibi gloria Dei Israel secundum visionem, quam videram in campo. Id est, ostensa est mihi ad ostium Aquilonare eadem Dei facies, quam videram in valle iuxta fluuium Chobar. Sed quorsum iuxta Iuxta Idoli stat Deus, ostendens propterea velle dimittere Templum. Baal consisterat Dei maiestas? quæ conuentio lucis ad tenebras? Dei ad Belial? Vtique non delectabatur tali vicinia: sed vt ostenderet se iam egredi de sanctuario, & Templo suo eiusmodi sordibus polluto, atque ad gentes migrare, vt ex capitibus decimo, & vndecimo fiet manifestum.

V.

Et dixit ad me: Fili hominis, leua oculos tuos ad viam Aquilonis. Et leuaui oculos meos ad viam Aquilonis. Manifestum est Prophetam esse ab Angelo dimissum in area Aquilonari atrij Israelitici, vel mundorum: quandoquidem respicere iubetur versus Aquilonem, vt videat Idolum zeli in porta ipsius atrij constitutum. nam sequitur.

Et ecce ab Aquilone portæ altaris Idolum zeli in ipso introitu. Hoc idolum statutum erat in ipso introitu, seu vestibulo portæ Aquilonaris, atrij interioris, quæ conduplici muro circumdata introitum respiciens ad atrium exterius, erat a parte Aquilonari ipsius portæ, in quo erat Idolum.

Porta altaris. Quidam putant, non loqui Prophetam de altari æneo, sed de alio, in quo situm erat simulachrum Baal. Ceterum statuæ non solebant lo- Porta altaris quæ dicatur. cari super altaribus, sed super stylobatis erigebantur: neque si super altari positum esset idolum, ab eo nomen sumpsisset porta, cum aliud esset illo celebrius, scilicet altare holocaustorum, quod erat in medio atrio domus Domini. Quid ergo? Respondemus, ab hoc altari holocaustorum æneo, quod struxit Salomon, portam atrij Israël Aquilonarem denominatam fuisse portam altaris a temporibus Achaz, qui *altare aneum, quod erat coram Domino* 4. Reg. 16. ℣. 14. *transtulit de facie Templi, & de loco altaris, & de loco Templi Domini, posuitque illud ex latere altaris*, noui, quod ipse struxerat, *ad Aquilonem, &c.* nimirum transtulit de loco suo, vbi esse solebat coram facie sanctuarij in medio atrio, in medioque Templo Domini, ad portam Aquilonarem atrij interioris. ergo quia altare holocaustorum Salomonicum locatum fuerat in Aquilonari plaga atrij interioris, merito porta Aquilonaris ipsius atrij dicitur porta altaris.

VI.

Et dixit ad me: Fili hominis, putasne, vides tu quid isti faciunt? Hebraismus, pro videsne? nunquid non obseruasti? quomodo etiam legitur Hebraice. Sed Hieronymus assuetus eiusmodi phrasi, quippe familiari scripturarum, eandem apte vsurpauit. Procul dubio aderant aliquot Israëlitæ adorantes idolum zeli, quos demonstrat quasi digito Deus, cum ait: *Vides quid isti faciunt?*

Abominationes magnas, quas domus Israel facit hic? Indicat Prophetæ scelera Israel, vt cognoscat & prædicet iustas causas indignationis diuinæ, & illorum punitionis.

Vt procul recedam a sanctuario meo. Non eo animo patrabant scelera, vt Deum fugarent, sed consequens erat, vt Deus recederet tam grauiter offensus,

sus, tamque indigne acceptus in suo Templo. ergo particula (vt) stat pro (ita vt) causalis pro consequentiæ aduerbio: enallage vsitata sacris scriptoribus, præsertim in ea phrasi Euangelistarum. *Vt impleretur, quod dictum est*, id est, atque ita impletum est: *Os non confringetis ex eo*, vel quid simile.

Vt procul recedam. Hebraice est, ad recedendum, quod vel ad Deum referri potest, vt sentit Hieronymus, vel ad ipsos Israëlitas, vt Septuaginta intellexere vertentes, vt recedant, vel, abstineant ipsi a sanctis meis. quam versionem sic explicuit Theodoretus. Vides, inquit, vt ipsi proprijs sceleribus ad se trahunt supplicia: nam impie agendo, & meum cultum contemnendo procul erunt a sanctis meis secundum prophetiam Dauid. *Qui elongant se a te, peribunt.* Verum accommodatior est Hieronymi versio, vt ego recedam a sanctuario meo, vt scilicet me abigant a Templo mihi consecrato. Interpretatur & suam versionem Hieronymus dicens. Ne me, inquit, Deus putes iniuste Templum deserere, & subuertendam relinquere ciuitatem: aspice, quæ in Templo faciant: cumque illa conspexeris, non putes finem esse scelerum.

Adhuc conuersus videbis abominationes maiores. Hebraice. Adhuc conuerteris, & videbis; id est, iterum videbis. nam hoc verbum שוב, sub, cum construitur immediate cum alrero verbo, idem valet, quod rursus, iterum, denuo, vt in Iob. *Non reuertetur oculus meus, vt videat bona.* Et in psalmo. *Deus tu conuersus viuificabis nos.* Et Zacharias ait. *Sic conuersus cogitaui.* Id est, non videbit iterum bonum: tu rursum viuificabis: denuo cogitaui, &c.

VII. *Et introduxit me ad ostium atrij, & vidi, & ecce foramen vnum in pariete.* Per primum introitum Aquilonaris portæ atrij interioris ingreditur, atque a lateribus vestibuli offendit terna gazophylacia, quæ thalamos portæ vocat, cum ex professo de Templo agit, & subdit. *Porro thalamus portæ tres hinc & tres inde*, quorum vnius anterior murus præforatus videbatur, quippe, neglecta religione, non admodum curabatur a sacerdotibus instauratio Templi instauratio, cum parietem perfodere iubetur Vates.

VIII. *Et dixit ad me: Fili hominis, fode parietem. Et cum fodissem parietem, apparuit ostium vnum.* Videtur ostium gazophylacij obstructum fuisse, atque aliud de patuisse secretiorem aditum ad ipsum, quo idololatræ clanculum subibant cultum exhibituri idolorum imaginibus: nam idcirco subiungit.

IX. *Et dixit ad me: Ingredere, & vide abominationes pessimas, quas isti faciunt hic.* Ostenderat Vati Dominus publica Israëlitarum scelera, cultum scilicet Idoli Zeli, ostendit iam quæ in secreto designabant.

X. *Et ingressus vidi, & ecce omnis similitudo reptilium, & animalium abominatio*, animalium simulachra abominanda, *& vniuersa idola domus Israel depicta erant in pariete in circuitu per totum.* Theodoretus. Præter impietatem ingens stultitiæ exuperantia. quid enim stultius ijs, qui venenatorum serpentium, & rationis expertium iumentorum adorant imagines: illos enim vt noxios atque insidiosos occidere consueuimus: hæc vt nobis seruirent, ac ministrarent Dominus attribuit. *Qui producit* enim, inquit, *in montibus fœnum, & herbam seruituti hominum.* Consideremus igitur quantum a ratione abhorreat, si quis famulorum, seruorumque adoret imagines. quare Dominus iure succensens ait Prophetæ: *Vides, fili hominis*, &c. De reptilibus mentio est apud Isaiam. *Vt adoraret talpas, & vespertiliones*, &c. De idolis domus Israël in Commentario ago mus. Hieronymus. Hoc in delubris idolorum, fanisque gentium hucusque perspicimus, quod omnia genera bestiarum adoret stulta religio. Vnde & Virgilius ait:

Omnigenumque Deum monstra, & latrator Anubis.

quasi non & illa sint monstra, quæ laudat:

Contra Neptunum, et Venerem, contraque Mineruam.

Possumus & in nostri Templi parietibus idola monstrare depicta, quando omnibus vitijs subiacemus, & pingimus in corde nostro peccatorum conscientiam, imaginesque diuersas, de quibus & in psalmo dicitur. *Domine in ciuitate tua imaginem ipsorum ad nihilum rediges*; quod scilicet nullus sit homo, qui aliquam imaginem non habeat siue sanctitatis, siue peccati. Quamobrem de furiosis dicitur, & iracundis. *Furor illis secundum similitudinem serpentis, & sicut aspidis surdæ, & obturantis aures suas*, &c. Et de hominibus nequam Lucas air. *Genimina viperarum.* Et de versipellibus. *Dicite vulpi illi.* Ac de amatoribus feminarum. *Equi amatores in feminas, & emissarij.* De vecordibus. *Sicut equus, & mulus*: & eiusmodi multa.

XI. *Et septuaginta viri de senioribus domus Israel.* Sacerdotes isti videntur fuisse, quando thuribula tenebant, & in gazophylacijs latitabant, quæ non nisi hebdomadarijs Leuitici generis ministris ad habitandum assignata erant, vt videbimus suis locis.

Et Iezonias filius Saphan stabat in medio eorum. Polychronius. Opinor Iezoniam esse filium Saphan, quem Ieremias Sophoniam appellat. Is igitur Sophonias ex Ieremiæ voce sacerdos erat Hierosolymitani Templi, ad quem Semeas misit, vt disponeret quæ ad Ieremiam pertinebant, &c. Historia, quam memorat Polychronius, habetur apud Ieremiam: fides sit penes auctorem de cetero.

Stantium ante picturas. Stare habitus est orantis. *Pharisæus stans hæc apud se orabat.* Et iterum. *Publicanus a longe stans, &c.*

Et vnusquisque habebat thuribulum in manu sua. In manu tenebant thuribula, non e manu suspensa, vt nunc moris est. Erant enim thuribula patellæ æneæ, vel argenteæ, quibus prunæ imponebantur, adolebanturque thuris grana, de quibus suo loco.

Et vapor nebula de thure consurgebat. Vetustissimus ritus thuris suffitu numina colendi, quibusdam etiam primus omnium existimatus. Volunt alij initio ab hominibus in sacrificio oblatam odoratarum arborum euaporationem, Græci thymiasin dicunt, vnde deriuata fit θυσία, thysia, res diuina, sacrificiumue. Arnobius certe negat a vetustissimis adhibitum thus in sacrificijs; imo Heroibus Hetruscis Romulo, & Numæ omnino ignoratam thuris opinionem; sed exta obseruata, deinde assa, vel elixa dijs cremari solita. Nec mirum cum tam longo interuallo distaret ab Europæis Arabia thuris sola ferax. ergo inuentum offerendi thuris Deo, est Mosi adscribendum.

XII. *Et dixit ad me: Certe vides, fili hominis, quæ seniores domus Israel faciunt in tenebris, vnusquisque in abscondito cubiculi sui: dicunt enim. Non videt Dominus nos, dereliquit Dominus terram.* Scholiastes. Eo dementiæ deuenerunt idolorum cultores, vt existimarent, si in abditis locis huiusmodi flagitijs impijs operam darent, fore, vt Dei oculum latere possent. Simile est illud Ecclesiastici. *Quis me videt? tenebræ circumdant me, & parietes cooperiunt me, & nemo circumspicit me; quem vereor? delictorum meorum non memorabitur Altissimus.* Theodoretus. Causa quippe impietatis est Dei obliuio, qui enim sibi persuaserant nil eorum, quæ ipsi committerent, a Deo inspici, eo iniquitatis processerunt. Sed a beato Dauid contra & fer-

Marginalia (left): Enallage figura. | Peccata Deum faciunt recedere. Hieronym. | Theodor. | Psal. 72. ỳ. | Iob 7. ỳ. 7. | Ps. 84. ỳ. 7. | Zachar. 8. ỳ. 15. | Ezech. 40. ỳ. 10. | Theodoretus. | Stultitia arguitur in Idololatras. | Ps. 146. ỳ. 8. | Isa. 2. ỳ. 20. | Hieronym.

Marginalia (right): Virgil. lib. 8. Aeneid. | Idola depingimus in Templo Dei, cum conscientias nostras sceleribus commaculamus. Ps. 73. ỳ. 20. | Ps. 57. ỳ. 5. | Lucæ 3. ỳ. 7. | Ibid. 13. ỳ. 32. | Iere. 5. ỳ. 8. | Ps. 31. ỳ. 9. | Polychr. | Iere. 29. ỳ. 25. & seq. | Orantes stabant. Lucæ 18. ỳ. 11. & 13. | De forma thuribuli, & modo tenendi illud. | Arnobius. | Scholiast. | Eccl. 23. ỳ. 26. | Theodor.

Margin letters: A, B, C, D, E

EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT SEPTIMVM.

ARGVMENTVM.

Prophetat iamiam imminentem vastitatem vniuersæ terræ Israeliticæ.

I. *ET factus est sermo Domini ad* A *me, dicens:*

II. *Et tu fili hominis, hæc dicit Dominus Deus terræ Israel: Finis venit, venit finis super quattuor plagas terræ.*

III. *Nunc finis super te, & immittam furorem meum in te: & iudicabo te iuxta vias tuas: & ponam contra te omnes abominationes tuas.*

IV. *Et non parcet oculus meus super te, & non miserebor: sed vias tuas ponam super te, & abominationes tuæ in medio tui erunt: & scietis quia ego Dominus.*

V. *Hæc dicit Dominus Deus: Afflictio vna, afflictio ecce venit.* B

VI. *Finis venit, venit finis, euigilauit aduersum te: ecce venit.*

VII. *Venit contritio super te, qui habitas in terra: venit tempus, prope est dies occisionis, & non gloriæ montium.*

VIII. *Nunc de propinquo effundam iram meam super te, & complebo furorem meum in te: & iudicabo te iuxta vias tuas, & imponam tibi omnia scelera tua:*

IX. *Et non parcet oculus meus, nec miserebor, sed* C *vias tuas imponam tibi, & abominationes tuæ in medio tui erunt: & scietis quia ego sum Dominus percutiens.*

X. *Ecce dies, ecce venit: egressa est contritio, floruit virga, germinauit superbia:*

XI. *Iniquitas surrexit in virga impietatis: non ex eis, & non ex populo, neque ex sonitu eorum: & non erit requies in eis.*

XII. *Venit tempus, appropinquauit dies: qui emit,* D *non lætetur: & qui vendit, non lugeat: quia ira super omnem populum eius.*

XIII. *Quia qui vendit, ad id, quod vendidit, non reuertetur, & adhuc in viuentibus vita eorum. visio enim ad omnem multitudinem eius non regredietur: & vir in iniquitate vitæ suæ non confortabitur.*

XIV. *Canite tuba, præparentur omnes, & non est qui vadat ad prælium: ira enim mea super vniuersum populum eius.*

XV. *Gladius foris: & pestis, & fames intrinsecus: qui in agro est, gladio morietur: & qui in ciuitate, pestilentia, & fame deuorabuntur.*

XVI. *Et saluabuntur qui fugerint ex eis: & erunt in montibus quasi columbæ conuallium omnes trepidi, vnusquisque in iniquitate sua.*

XVII. *Omnes manus dissoluentur, & omnia genua fluent aquis.*

XVIII. *Et accingent se cilicijs, & operiet eos formido, & in omni facie confusio, & in vniuersis capitibus eorum caluitium:*

XIX. *Argentum eorum foras proijcietur, & aurum eorum in sterquilinium erit. Argentum eorum, & aurum eorum non valebit liberare eos in die furoris Domini. Animam suam non saturabunt, & ventres eorum non implebuntur: quia scandalum iniquitatis eorum factum est.*

XX. *Et ornamentum monilium suorum in superbiam posuerunt, & imagines abominationum suarum, & simulachrorum fecerunt ex eo: propter hoc dedi eis illud in immunditiam:*

XXI. *Et dabo illud in manus alienorum ad diripiendum, & impijs terræ in prædam, & contaminabunt illud.*

XXII. *Et auertam faciem meam ab eis, & violabunt arcanum meum: & introibunt in illud emissarij, & contaminabunt illud.*

XXIII. *Fac conclusionem: quoniam terra plena est iudicio sanguinum, & ciuitas plena iniquitate.*

XXIV. *Et adducam pessimos de Gentibus, & possidebunt*

debunt domos eorum. & quiescere faciam superbiam potentium, & possidebunt sanctuaria eorum.

XXV. *Angustia superueniente, requirent pacem, & non erit.*

XXVI. *Conturbatio super conturbationem veniet, & auditus super auditum: & quærent visionem de* A *propheta, & lex peribit a sacerdote, & consilium a senioribus.*

XXVII. *Rex lugebit, & princeps induetur mœrore, & manus populi terræ conturbabuntur. Secundum viam eorum faciam eis, & secundum iudicia eorum iudicabo eos: & scient quia ego Dominus.*

E X P L A N A T I O
EIVSDEM CAPITIS SEPTIMI.

I. *ET factus est sermo Domini ad me dicens.* & mecum locutus Dominus diait.

II. *Et tu fili hominis.* Subandi, vaticinare: *Hac dicit Dominus Deus terræ Israel.* Satis produnt hæc verba, Deum non fuisse oblitum pacti, qnod cum Patribus Iudæorum pepigerat, daturum se eis terram optimam, neque exosam habere vineam suam, quam in peculium sibi elegerat. Verum filiorum peccatis coactum delere non tam illorum, qnam suum ipsius paradisum. iuxta illud: *Dominus exercituum, qui plantauit te, locutus est super te malum.* Et dixerat. *Oliuam vberem, pulchram, fructiferam, speciosam vocauit Dominus nomen tuum.* ac si diceret. Testentur agricolæ, quam grauare eradicare B soleant arborem propria manu plantatam, præsertim si olim speciosa fuerat, & fructifera. Eiusmodi ego sensu tangor, dum oliuam meam speciosam euello, sed ita eapedire iudicaui, ex quo facta est oleaster. *Vt quid enim terram occupat?*

Deus memor pacti, quod pepigerat cum Israel, coactus peccatorum multitudine paradisum suũ delere cogitat.

Ier. 11. ℣. 17. & 16.

Finis venit, venit finis super quattuor plagas terræ. Intellige Israël, vt supra declarauit. nam sacra Scriptura semper, cum plagarum meminit, respectu terræ sanctæ, vel Ierusalem eas partitur, vt alibi diximus, & constat ex Genesi. *Recessit ab Oriente,* Loth, *et habitauit in locis Iordanis in Sodomis, &c.* Orientem vocauit eum terræ tractum, qui respectu Sodomæ magis Orientalis erat, non autem respectu orbis habitabilis. Hebraice. Super quattuor alas terræ, quomodo etiam Septuaginta reddidere. Vbi Origenes. C Alas vocat, quod essent maxime conspicui Iudæi, & eleuati præ ceteris gentibns. Hebraice legimus. Finis, venir finis. qua voce absoluta repente prolata magis terret. Deinde eam repetendo declarat timoris legitimam causam, eaitium scilicet patriæ totius iamiam impendére; & ne putarent in longius tempus differri hanc comminationem, vt aliæ prophetarum quandoque solent; addit tertio:

Genes. 13. ℣. 11.

Origenes. Iudæorum regiones alæ vocantur, quia conspicuæ & excelsæ.

III. *Nunc finis super te:* prope est, post tres scilicet annos: nam hæc prophetabat quinto anno, vel sexto transmigrationis Ioachin: in nono autem anno obsessa est vrbs. *Super te.* Super vos, inquam, qni nunc viuitis, & adstatis, non super vestros posteros hæc ira desæuiet.

Et iudicabo te iuxta vias tuas. Id est, animaduertam D in te pro meritis. Origenes. Obijcitur oculis arcana diuiniorque sententia. in vijs tuis, inquit, vindicabo te. nam iniuria afficiuntur, qui peccant, neque ab alio vllo, quam a seipsis: & cum alij non sint, atque ij, qui violantur iniuria, puniuntur qui iniuriam fecerunt, at sunt ijdem qui vindicantur, & qui plectuntur. Dum ergo Deus vindicat eos, qui sibi in- A iuriam fecerunt, punit eos quatenus iniuriam fecerunt. & supplicio quidem tolluntur qui fecerunt iniuriam: relinquuntur vero quibus est facta iniuria, non habentes amplius eos, qui iniuriam fecerunt, scilicet virium, & eius opera, &c.

Origenes. A seipsis iniuriam & vindictam sustinent peccantes.

Via quandoqne significat stratam regiam, atque ita vsurpatur pro lege Dei, per quam gradiendum est homini, vt in psalmis, & alibi. quandoque significat ipsum iter, quod suscipitur, & conficitur: atque ita sumitur in sacris pro instituto, & ratione viuendi, consuetudineque inueterata, vt in præsenti.

Via quid significet.

Psal. 118.

Et ponam contra te omnes abominationes tuas. Septnaginta. Dabo super te, id est, lues pœnas peccatorum, metes quæ seminasti, & digna factis præmia feres: *iuxta mensuram delicti, erit & plagarum modus.* Hoc B explicari potest ex Zacharia: vbi duæ mulieres munitæ alis miluorum portabant talentum plumbi impositum amphoræ, quæ vocabarur impietas: id est, luebant pœnas peccatorum cumulo respondentem ad mensuram: nam & talentum, & amphora continent pedem quadratum, sed amphora mensurat, talentum grauat. Erat autem hæc pœna exilium in Babylonem: quare significara est in duplici semina, quæ alis struthiocameli, vel ciconiæ, aut milui non in altnm sublatæ sunt; sed prope terram non tam volabant, quam remigabanr, & remigio alarum nixæ quasi strurhiones celeri gradu festinabant. nam miseros Iudæos properare cogebant Babylonij, currere, immo potius volare. *Euntes ibant, & flebant.* Id est, velocissime progrediebantur: nam participium C illud, vel infinitiuus, vt est in origine, addit affectũ significationi verbi, vt contra inferius. *Venientes venient:* significat subsiliendo, & salrando remearunt in propria. Quoniam vero non in migratione tantum versum Babylonem, sed multo acerbius in ipso exilio pœnas dederunt Iudæi; addit Propheta. *Quo deferunt amphoram? in terram Senaar, vt ponatur ibi super basim suam;* id est, in loco, quem mererur impietas, quem quasi columnæ basim iure suo postulat, basis autem ad normam, & mensuram ipsius columnæ solet fabricari; nec secus supplicium solet peccatorum respondete mensuræ. Idem repetit versu sequenti.

Iuxta peccatorum merita punit ea Deus.

Zachar. 5.

Psal. 125. ℣. 6.

IV. *Sed vias tuas ponam super te, & abominationes tua in medio tui erunt.* Id est. Hoc exitium sceleribus tuis D commeritum nõ vicinos tuos tantum peruadet, sed te mediam occupabit, & perrumpet: intestinum malum est, non extraneum. Quod si *medium* pro corde accipiamus, vt soler sacra Scriptura facere, sensus erit. Exulcerabit hic gladius, & dissecabit medium cor tuum, dolore vehementissimo discruciabuntur viscera. Vel si de peccatis ipsis sermo est, vt Vulgatus innuit, tunc, ponam contra te, & in medio tui, si-

Pœna peccati eſt, peccata oblita coram oculis ponere.

gnificat coram oculis tuis, ſcilicet tuorum ſcelerum manticam,quam a tergo portare ſolebas, coram facie tua conſtituam; in medium pectus ſuſpendam; reuocabo tibi in memoriam, quæ admiſiſti flagitia nefaria; quæ tu nihili ducens obliuioni mandaſti. ſic in pſalmo. *Arguam te, & ſtatuam contra faciem tuam*, ſcilicet ſcelera; vel tuam ipſius conſcientiam tot erratorum lituris denigratam, oculis tuis obuertam ſpectandam. Supplicij genus acerbiſſimum, oculis peccatoris objicere hanc deformem Megæræ Tartariæ faciem,qua nulla vnquam fingi potuit fœdior.Hoc obſeruare eſt in Adam,& Eua,qui dum in gratia Dei perſtiterunt, ſibi formoſi videbantur; mox, vt peccatum contraxerunt, ſeipſos verentur, horrent, fugiuntque inter arborum latibula. Hoc ſpectro deformi Deus Cainum ab impietate deterrebat. *Nonne ſi bene egeris recipies, ſin autem male, ſtatim in foribus peccatum tuum aderit?* vel cubat. hoc eſt, nõ poteris effugere, quin ſemper eius deformem ſpectes faciem. Hanc delicti compenſationem ſatis congruam offerebat Dauid. *Peccatum meum contra me eſt ſemper*: quaſi dicat. Totos dies, noctesque meæ conſcientiæ oculis obuerſatur ſpurciſſimi adulterij facies: eſto hæc, obſecro, admiſſi criminis ſatisfactio. Verum hæ omnes vmbræ ſunt fœditatis peccati: magis ad viuũ exprimit eius deformitatem illa imago, Chriſtus ſuffixus cruci, quem vidiſſe ſe ait Iſaias. *Et non erat aſpectus, & quaſi abſconditus vultus eius*, vel abſconſio vultus ab eo, id eſt, tam deformato vultu, vt horreſceres illum intueri, &, ſi quando reſpiceres, faciem ſubito manu tegeres, atque auerteres ora. ijs dictis addit Propheta. Et ne putes futura rurſum tibi minitari, en monſtro digito malum.

Pſal. 49. ℣. 21.

Facies peccatoris, quam deformis.

Pſ. 50. ℣. 5.

Iſa. 53. ℣ 2. & 3. Chriſtus cruci fixus ſpeculum quam deformis ſit peccati facies.

V.

Hæc dicit Dominus Deus afflictio vna, afflictio ecce venit. Id eſt, ſingularis quædam calamitas, & incomparabilis, quod ſupra dixerat: *Faciam in te, quod non feci, & quibus ſimilia*, &c. Vel vna, id eſt, ſola, extrema, atque adeo funeſtiſſima; vtpote quæ non egeat alterius auxilio ad deſolandam terram; ſemel vno ictu quaſi fulmen omnia aduret, ſecundo opus non erit. Similis dicendi phraſis eſt apud Nahum. *Conſummationem ipſe faciet, non conſurget duplex tribulatio*, anguſtia prima hæc, & potiſſima erit; vnica afflictio vos omnino perdet; nõ erit opus altera. Vel fortaſſe vna pro altera vſurpatur, vt ſolet non ſemel in ſacris: vna & vna; id eſt, vna & altera. Sic in præſenti: nam legere poſſumus Hebraice, malum malum vnum; id eſt, vnum & alterum. Sicque interpretatus eſt Chaldæus Paraphraſtes. Calamitas calamitatem excipit, non vacabit reſpirare: altera enim afflictio alteram cõſequitur, vt in pſalmo. *Abyſſus abyſſum inuocat*, id eſt, fluctus fluctum excipit, &c. Ceterum ſecundus ſenſus germanior eſt contextui capitis, & menti Vatis: ſequitur enim.

Nahum 1. ℣. 9.

Vna, & vna, id eſt, vna & altera.

Chaldæus.

Pſ. 42. ℣. 8.

VI.

Finis venit, venit finis. Hoc eſt eximia, & ſuprema pernicies.

Euigilauit aduerſum te. Verbum hoc קוץ, qoz, in prima coniugatione ſignificat compungi, vel horreſcere, in tertia vero ſignificat expungi, extimulari, excitari, expergiſci, euigilare: in pſalmo. *Et exſurrexi.* Et in Iſaia, *Cum autem fuerit expergefactus, vacua eſt anima eius.* inde קוץ, qoz, ſpina a pungendo, & קיץ, qoijz, æſtas, tempus anni, quo ſol pungit, & matureſcunt fructus. Vnde vſurpatur pro frugibus, vel fructibus æſtiuis, & communiter pro ficubus æſtiuis. *Centum maſſas palatharum.* Et iterum. *Ecce vncinus pomorum*, vel caniſtrum æſtiuarum. *Et dixit Dominus ad me: Venit finis ſuper populum meum Iſrael, non adjiciam vltra, vt pertranſeam eum*, vel parcam ei. Quid viſioni æſtiuarum cum prophetia? videlicet fructus æſtiui maturi, ſunt ſymbolum punitionis tempeſtiuæ, & opportunæ. quare illis ficubus oſtenſis ſignificare voluit iam tempus appropinquaſſe decretum, in quo ſcilicet arbor Iſraëlitica dedit *ficus malas, malas valde*, ſed maturas vt colligantur, & conterantur. quale illud eſt Apocalypſis. *Mitte falcem tuam, quoniam aruit meſſis terræ*; id eſt, tempus adeſt opportunum puniendi impios. Hoc ergo verbo vtitur in præſenti Vates noſter dicens: *Euigilauit aduerſum te*, vel maturo, & opportuno tempore ſurrexit, quaſi fructus æſtiui in æſtate maturi ſunt, ſic finis adeſt tibi: colliges enim fructum arboris, quam plantaſti; & frugem, quam ſeminaſti, metes. Idem habes in Ieremia. *Congregans congregabo eos, ait Dominus, non eſt vua in vitibus, et non ſunt ficus in ficulnea, folium defluxit*, &c. Vel colligendo colligam eos: non erit vua in vitibus, nec ficus in ficu: quin & folium ipſum defluet, & omne, quod dedi eis, euanuit. Verſus prior eandem continet metaphoram, quam Ezechiel: poſterior autem veritatem ſine tropo detexit, quaſi dicat: viſitaui eos in tempore ſuo, & neque fructum inueni, neque folia; vigor omnis exhauſtus fuerat. Idem videre eſt in eodem Ieremia. *Duo calathi pleni ficis poſiti ante Templum Domini, calathus vnus ficus bonas habebat nimis, ut ſolent ficus eſſe primi temporis: & calathus vnus ficus habebat malas nimis, quæ comedi non poterant, eo quod eſſent malæ. Et dixit Dominus. Sicut hæ ficus bonæ, ſic cognoſcam tranſmigrationem Iuda*, &c. quæ prophetia reſpondet viſioni, ſuppoſita ſignificatione, quam diximus, ficuũ. Symbola enim ſunt viſitationis tempeſtiuæ: nam ficeta in æſtate viſitantur, cũ maturæ ſunt ficus, & tunc colliguntur, & ſtudioſe aſſeruantur, quæ dulces ſunt, & gratæ; acerbæ autem, & carioſæ proijciuntur. atque eiuſmodi ſe facturũ prædicit Dominus cum Iudæis. nam tranſlatos Babylonem ſibi gratos ſua protectione cuſtodiet; rebelles vero a ſe proijciet, & in ſterquilinium mittet, &c. Sed pro hac metaphora vide infra capite duodecimo in fine, atque huius capitis verſum vndecimum.

Pſ. 3. ℣. 6.

Iſa. 29. ℣ 8

Maturi fructus ſignificant maturã vindictã, vt colligant fructus ſcelerũ.

3. Reg. 16. ℣. 1.

Amos. 8. ℣. 1. & 2.

Apocal. 14. ℣. 15.

Ier. 8. ℣. 13.

Ierem. 24. ℣. 1. & 2.

VII.

Venit contritio ſuper te. Sic enim legendum eſt cũ codicibus correctioribus, cum Hebraico, & Græco: nam Septuaginta legunt, complexio, vel complicatio. Hebraice vero habetur צפירה, tſephirah, id eſt, folliculus complicatus, qui in gemma erat contractus, & complexus, & ſuo tempore protenditur: vertere licet, frondatio, germen. Chaldæus vertit coronam, non ſignificans regem Babylonis, vt multi putarunt, ſed hoc eodem ſenſu coronam vocans ipſum germen: ex quo ſolet fieri corona aptiſſima propter caulis teneritudinem, & foliorum ſpeciem, atque venuſtatem: quare apud Iſaiam *ſertum exultationis* ſignificat. hoc autem loco in ſua primaria ſumitur ſignificatione pro primo germine, quod e gemma prodit, explicaturque. Verum ſenſum aperiemus inferius, verſu decimo.

Sertum, corona, & germen quomodo in eiuſdẽ vocis ſignificatione conueniant.

Iſa. 28. ℣. 5

Qui habitas in terra. Vel, o habitator terræ Iſraëliticæ, te ſpectant iſta mala, te occupabunt, & rapient hi turbines.

Venit Tempus, prope eſt dies occiſionis, & non gloriæ montium. הד, hed, ſicut & הידה, hedah, a ידה, iedah, ſignificat liberam vocis emiſſionem, carmen, laudem, ouationem, celeuſma vindemiatorum: pro quo Vulgatus, gloriam vertit intelligens ea voce celebritatem, & laudem. alij vertunt, Echo, eodem ſenſu: quaſi dicat. Inſtat dies tumultus, non inanis, qualis reddi ſolet ex voce in monte refracta, ſed cum ſtrage, vel, audietur clamor, non lætitiæ, qui ſolet in montibus reciprocari ex confuſa vindemiatorum ouatione; ſed mœſtus planctus, &

Gloria idem eſt, quod celeuſma vindemiatorum.

alte

alte sublatus in cælum, querimoniæ miserorum, qui trucidantur. Idem habet Ieremias. *Nequaquam calcator vuæ solitum celeuma cantabit.*

Ierem. 48. ℣. 33.

Montium. Forte alludit ad choreas & saltationes, quæ fiebant in montibus ab Idolorum cultoribus.

VIII. *Nunc de propinquo effundam iram meam super te.* Id est, breui effundam; prope est, vt effundam. Porro iram effundere, est laxare habenas furori, non tenere iracundiam, non dissimulare, non continere in vagina gladium, sed funditus perdere sontes. Sed de hac re supra egimus fusius.

Iram effundere, est laxare habenas furori in vindictam.

Supra c. 5. ℣. 13.

IX. Cetera, quæ sequuntur sunt supra explicata: tantum aduerte hanc tam crebram repetitionem non esse battologiam, vbi tanta erat necessitas admonendi, & comminandi.

X. *Egressa est contritio.* Prodijt folliculus, erupit gemma complicata, explicatur iam germen, protruditur frondatio.

B

Floruit virga. Supponit locus iste illum alterum Ieremiæ. *Virgam vigilantem ego video.* Hebraice שקד, saqed, virga amygdali, a verbo שקד, saqad, vigilare anteluculo, ante lucem surgere. *Qui mane vigilant ad me.* inde nomen significat amygdalum, quæ arbor ceteras anteuertit in proferendis gemmis, & floribus, excellitque omnes in germinibus rectis, & procéris emittendis: quare apta est vt ex ea scipiones senum, & virgæ, atque sceptra principum excidantur, vt videre est in Numerorum libro. *Dederunt Principes virgas suas,* &c. *& surgentibus gemmis eruperant flores, qui, folijs dilatatis, in amygdalas deformati sunt.* Hic est eadem vox Hebræa. ergo Ieremias aptissime allusit ad nomen virgæ dicens: *Virgam vigilantem,* ramum amygdali, scilicet antelucantem in proferendis floribus ego video. Significare volens, supplicium repente occupaturum Iudæos imparatos. quasi dicat: multo citius, quam putatis, anteuertet timorem vestrum Dei flagellum; quod ideo dicitur virga, quod solet ex virga fieri. de qua phrasi Isaias. *Virgam humeri eius:* & iterum: *contriuit Dominus baculum impiorum, virgam dominantium.* Ergo quod Ieremias comminatus est euenturum, Ezechiel iamiam impendens quasi digito ostendit dicens: *Floruit virga,* iam protendit flores, iam *tempus putationis aduenit,* iam tempus est aptandi in flagellum germina amygdali. iam imminet castigatio, instat Nabuchodonosoris aduentus. Origenes suo more hæc interpretatur in bonam partem. Fortasse, inquit, quia post correctiones, Dei beneficia resplendent, florere dicitur virga, hoc est, vt flores edere beneficia, quæ ex correctione eius qui corripitur, consequuntur. Et apud Isaiam. *Egredietur virga, & flos de radice eius ascendet,* &c. ergo vnusquisque nostrum cum se sentit diuina percuti virga, conetur perferendo, florem ex radice proferre, &c.

Ier. 1. ℣. 11.

Amygdalina virga impendens flagellum significat.

Prouer. 8. ℣. 17.

Num. 17. ℣. 6. & 8.

C

Isa. 9. ℣. 4. Et cap. 14. ℣. 5.

D

Origenes. florida virga proficuam correptionem significat.

Germinauit superbia. Non solum floruit, sed germinauit amygdalus, & protulit germina citissime, ante lucem surrexit, & ante tempus germinauit. Vestra, inquit, superbia, aut confidentia, qua nixi in baculo arundineo meos sermones reijciris, & mandata paruipenditis, non statim exaruit, non perijt, imo humi sata est iam diu manibus vestris, eamque irrigatis, & colitis studiose, atque nunc demum fronduit, & floruit, virgasque protulit, quibus flagellamini: sed crescit adhuc vis orationis: sequitur enim.

Superbia & iniquitates producunt ex se flagella & castigationes.

E

XI. *Iniquitas surrexit in virga impietatis,* vel iniuria in virgam, aut baculum excreuit. nam surgere, cum terræ nascentibus attribuitur, significat crescere, adolescere, &c. quasi dicat. Violentia & iniustitia, quæ viguit in Israel, cum pauperes opprimebantur, & iudicium torquebatur: tunc quidem amygdalum videbatur dulce: ceterum id amygdalum satum est, adoleuit, & factum est virga atque flagellum. Tale est illud Iob. *Nil in terra sine causa fit, & de humo non orietur dolor.* id est, nō frustra accidunt homini mala, neque, nisi serantur, sponte nascuntur ex puluere: sed qui seminant labores, metunt eos, &c. Idem fere habet Isaias. *In die plantationis tuæ labrusca, & mane semen tuum florebit.* & Oseas. *Seminate vobis in iustitia, & metite in ore misericordiæ. Arastis impietatem, iniquitatem messuistis.* & Ecclesiasticus. *Fili non semines mala in sulcis iniustitiæ, & non metes ea in septuplum.* Hos versus illustrat ille alter Threnorum. *Vigilauit iugum iniquitatum mearum, in manu eius conuoluta sunt, & imposita collo meo.* Pro, vigilauit, Latino, est in origine idem verbum שקד, saqad, de quo diximus versu decimo. *Iugum* est symbolum disciplinæ & castigationis, quæ continet homines in officio, vt boues iugum: quare respondet exacte virgæ, vt idem sit vigilare, vel antelucare *iugum,* quod florere *virgam.* Pro *conuoluta* est Hebraice verbum שרג, sarag, quod significat constringere, concatenare, innectere fascem ex palmitibus. Vnde שריגים, sarigim, palmites, propagines, surculi, qui brachiolis sese innectunt. *In vite tres propagines.* & Ioël. *Albi facti sunt rami eius,* vel surculi eius, ficus scilicet: quasi dicat: floruit iniquitas mea, protulit tempestiue gemmas, & germina, atque surculos, ex quibus complexis fecit Deus iugum, flagellumque castigationis, & imposuit illud ceruicibus meis.

Surgere cum frugibus tribuitur, significat crescere.

A

Iob. 5. ℣. 6.

Isa. 17. ℣. 11.

Oseæ. 10. ℣. 12.

Eccl. 7. ℣. 3.

Thren. 1. ℣. 14.

B

Genes. 40. ℣. 10.

Ioel 1. ℣. 7.

Non ex eis. Vel nemo ex eis (euadet, intellige) principibus, qui virgas gestabant & vere ferreas, quibus premebant humeros debilium: ex ijs, inquit, nullus subterfugiet.

C

Et non ex populo, qui solet principum mores imitari, & feritatem induere Tyrannorum. Hebraice vox המון, hamon, significat turbam, copiam, tumultum, & apparatum, vnde verti potest: neque ex diuitijs eorum (neque ex sonitu) id est, lætitijs, tripudijs, & choreis eorum erit quidquam reliquum. Septuaginta sic vertunt hunc versum. Et non cum perturbatione, neque cum festinatione: quem sic interpretatur Polychronius. Non erit ei laborandum: satis est, vt veniat. statim enim incolas perdet. Scholiastes. Circundabit te Babylonius quiete, & sine strepitu, non expectans a te bellum, neque quidquam graue se passurum metuens. tu enim illi tradéris. De eodem Babylonio intelligunt Græci nostrum etiam cōtextum. *Floruit virga:* id est, sceptrum, vel regnum Babyloniæ. *Germinauit superbia;* id est, Nabuchodonosor superbus auctus est regnis, & opibus. *Iniquitas surrexit in virga impietatis;* id est, cum sceptro impij creuit iniustitia. Hæc autem incrementa *non ex eis* proueniunt, neque ex multitudine populorum, neque ex strepitu, & tumultu exercituum, sed ex Deo, qui illum fecit flagellum vestrum. Et ideo *non erit requies in eis;* id est, non quiescent, donec vrbem depopulentur, & diruant, &c. Ceterum sequentia demōstrat ijs relatiuis significari Iudæos, præsertim versu duodecimo. *Ira enim super omnem populum eius:* itaque nostra explicatio conformior est contextui. Notanda dura hæc comminatio, quæ in sacris sæpe repetitur contra peccatores, qui sibi promittunt longam vitam, & posteris suis æternam cum gloria, & apparatu magnifico: atque in hunc scopum dirigunt suos conatus, spoliant miseros, & iura omnia violant. sciant ij frustra se laborare quoniam *iter impiorum peribit;* id est, consilia & spes incassum recident. & Propheta testatur, quia *perijt memoria eorum cum sonitu;* id est, cum fastu, apparatu. non secus euanuit memoria eorum & fama, atque

Polychr. Schol.

D

E

Comminatio dura aduersus eos, qui sibi & suis longam vitam promittentes, omne facinus aggrediuntur.

Ps. 1. ℣. 6.

Ps. 9. ℣. 7.

Sap. 2. ℣. 3. & c. 5. ℣. 8

ipse

ipse tumultus, qui *diffundetur tanquam mollis aër.* Vnde miseri peccatores dicunt. *Quid nobis profuit superbia, aut diuitiarum iactantia? Transierunt omnia il la tanquam vmbra, & tanquam nuntius præcurrens, & tanquam nauis, quæ pertransit fluctuantem aquam, cuius, cum præterierit, non est vestigium inuenire, neque semitam carinæ illius in fluctibus; aut tanquam auis, &c. aut tanquam sagitta, &c. sic & nos nati continuo desiuimus esse,* &c. Talia dixerunt in Inferno hi, qui peccauerunt, *quoniam spes impij tanquam lanugo est,* &c. eiusmodi honoris, & fastus studiosos alloquitur Psaltes. *Vanum est vobis ante lucem surgere,* vt domum relinquatis opulentam, *surgite,* surgitis, *postquam sederitis,* statim atque cubastis, *qui manducatis panem doloris:* non vacat dormitare tantillum, excitat vos statim sollicitudo diuitiarum. *Cum* interim Deus *dederit electis suis,* qui spes suas in illum collocarunt, *somnum* quietum, *ecce hæreditas Domini filij* sunt: *merces fructus ventris:* familiam amplam relinquere vel donum Dei est, vel certe merces laboribus piorum debita, &c. Nota. Idem est fructus ventris, atque filius. Sic itaque interpungendum: ecce hæreditas Domini, filij: merces, fructus ventris.

Sap. 2. ℣. 3. & c. 5. ℣. 8 — *Psal. 126. ℣. 2.* — Fructus ventris, hoc est, filij.

Et non erit requies in eis. נוח, noach, quietem, residentiam, locum quietis significat, atque etiam solamen, consolationem, recreationem. *Vocauitque nomen eius Noë dicens: Iste consolabitur nos,* aut leuabit, *ab operibus manuum nostrarum.* Hoc loco quidam vertunt. Non erit luctus propter eos, intelligentes per requiem sepulturam, atque exequias, funebremque pompam, neque abs re, quia vox huic cognata מנוחה, manoah, id significat apud Isaiam. Et erit requies eius gloria. pro quo Hieronymus reddit: *Erit sepulchrum eius gloriosum.* quasi dicat, non merebuntur hunc supremum mortuorum honorē, vt terræ mandentur eorum cadauera cum luctu, & funesta pōpa. Nota supplicij genus grauissimum, vt mortui careant sepultura: est enim hoc nobis insitum a natura desiderium viuendi in perpetuum. idque conamur, etiam aduersus mortis ineuitabile fatum, ea, qua possumus ratione, consequi; si nō superstites reuera, at saltem in hominum memoria, maxime ciuium. Vnde honorificum fuit antiquis in patria sua, atque in sepulchro patrum suorum sepeliri. Vbi scilicet spes est, quanto tempore defuncti familia vixerit, etiā nomē illius superfuturum. Sed de hac re latius iterum.

Genes. 5. ℣. 29. — *Is. 11. ℣. 10* — Supplicij genus grauissimi, vt careant mortuorum corpora sepultura.

XII. *Venit tempus, appropinquauit dies.* Scholiastes. Intensionem iræ per hoc declarat: sæpe autem id pronunciat alliciens eos ad pœnitentiam. Polychronius. Eadem assidue iterat, vt indicet iram cōtra peccantes. proprium est enim irascentium assidua iteratione vti, memoria offensionum animi inflammationem augente, & verborum iterationem efficiente.

Repetitio irati animi signum. *Schol. Polychr.*

Qui emit, non lætetur: & qui vendit, non lugeat. Hieronymus. Naturale est in possessionum emptione lætari, in venditione lugere: cum autem instet seruitus, atque captiuitas, & gaudium, & tristitia in vtroque sunt vana: rationem dicti reddit statim.

Quia ira super omnem populum eius, vel multitudinem eius scilicet breui ventura est.

XIII. *Quia qui vendit, ad id, quod vendidit, non reuertetur, & adhuc in viuentibus vita eorum.* Hebraismus, qualis ille Isaiæ. *Domine si sic viuitur, & in talibus vita spiritus mei.* id est, cum reliquis senibus, qui supersunt, poterat produci adhuc vita, & detineri spiritus meus. Vitam ergo esse in viuentibus, est vitam cum viuentibus transigi. vt sensus orationis sit eiusmodi. Etiamsi multos annos superstites fuerint, aduenerit que Iubilæi annus, in quo, lege iubente, omnes ad proprias redibant possessiones; nihilominus ipsi non gaudebunt ea facultate, cum in Babylonem sint abducendi: propterea non est quod quis doleat agrum, vel domum viliore pretio vendidisse: neque quod quis gaudeat minoris emptitasse. immo vero est quod venditor gaudeat, emptor contra tristetur, cum ille pecuniam comparauerit ex aliena possessione, iste pro aliena propriam expenderit. Verum contra hæc opponi posset factum Ieremiæ, qui ex Domini præcepto agrum in Anathot emit a consanguineo suo, sub hoc fere tempus obsidionis Vrbis, emptionisque instrumentum scribi sibi fecit, & obsignari, seruarique in vase fictili, vt permaneret diebus multis; factique rationem exhibet dicens. *Hæc dicit Dominus: adhuc possidebuntur domus, & agri, & vineæ in terra ista,* &c. At vero facile occurritur huic obiectioni, Ieremiam loqui de posteriore sæculo post septuaginta annos captiuitatis; Ezechielem vero de præsenti, in quo imminebat captiuitas. ille de filiorum reditu intellexit; iste de parentum, qui nunquam redierunt ad propria. nam qui tum temporis erant patresfamilias, vt plurimum triginta annos natos esse oportebat, quibus si addas septuaginta, centum conficies. ad quam ætatem paucissimi, vel nullus fortasse peruenit. Duo hic mihi obseruanda occurrunt. Primum, quando tam breui *præterit figura huius mundi, qui gaudent, tanquam non gaudentes, & qui flent, tanquam non flentes, & qui vtuntur hoc mundo, tanquam non vtantur,* quod monet Paulus. Secundo, qui vendidere omnia, vt cōmparent sibi agrum in patria æternæ beatitudinis, tametsi in exilio vitæ præsentis detineantur; sollicite curent obseruari chirographum regio signatum sigillo; hoc est, potestatem, vel dignitatem adoptionis filiorum Dei, Spiritu sancto accepto, munitam, ipse enim est, in quo signantur merces Deo dignæ *in diem redemptionis.*

Is. 38. ℣. 16 — Quid sit, vitam in viuentibus esse. — *Leuit. 25. ℣. 10.* — Obiectio. — *Ierem. 32. ℣. 7.* — Responsio. — Paruifacienda temporalia. — *1. Cor. 7. ℣. 30.* — Religiosi studeant obseruari sibi spiritum adoptionis. — *Ephes. 4. ℣. 30.*

Visio enim ad omnem multitudinem eius non regredietur. Hieronymus. Visio & comminatio prophetalis, quæ ad omnem multitudinem Vrbis dirigitur, nequaquam regredietur, & irrita fiet, sed rebus explebitur, viuentibus adhuc ijs, ad quos prophetalis sermo dirigitur. Intellexit Hieronymus phrasim, sed non explicuit metaphoram. Quid est quod visionem impleri vocat Scriptura, non regredi? an metaphoram inuoluit sagittæ, quæ, cum non perforat scopum, resilit inani iactu, cui similis sit prædictio irrita, quæ scilicet non potuit implere, quod promiserat, vel ominata fuerat? nam *verba sapientum sicut stimuli sunt, & quasi claui in altum defixi.* atque apud Isaiam Dominus dicit: *Sic erit verbum meum, quod egredietur de ore meo, non reuertetur ad me vacuum sed faciet quæcunque volui, & prosperabitur in his, ad quæ misi illud.* an potius regredi, est ad os loquentis verbum reuocari, quod facere *dicuntur, qui mendacii arguunt dicentem?* Hispani enim dicimus: *Me buelue la palabra a la boca, me desmiente.* hoc est, ad singula verba aduersatur mihi, vt mendacem probet: atque adeo non regredi visionem, erit non esse mendacē, non esse dignam, quæ reuocetur ad os prædicentis illam. Sed quid, si non regredi verbum, sit idem, quod dici solet, irreuocabile, hoc est, quod nullo modo mutationem patiatur? sententiam definitiuam appellant, a qua nec appellare datur, neque supplicare permittitur. Atque hæc secundum Vulgati lectionem. Quoniam vero vox Hebræa, חזון, chazon. pro qua ponitur, visio, est a verbo, חזה, chazah, apprehendere, significatque apprehensionem, vt apud Isaiam, *sicut somnium visionis nocturnæ,* vel apprehensionis per quietem; potest hoc loco vsurpari pro apprehensione possessionis. quasi dicat.

Hierony. — Quid significet, non regredi visionem. — *Eccli. 12. ℣. 11.* — *Isa. 55. ℣. 11.* — Quid significet apprehensio seu visio. — *Isa. 29. ℣. 7.*

Quo-

Quoniam apprehensio bonorum suorum ad omnem multitudinem eius non redibit. vel apprehensio ad omnem opulentiam eius non iterabitur. Fauet huic lectioni versio Septuaginta sequenti versu: & homo in oculis vitæ suæ non obtinebit, &c. Cuius vice Hieronymus vertit.

Et vir in iniquitate vitæ suæ non confortabitur. Atque ita interpretatur: Non proderit homini iniquitas sua, neque ei præbebit aliquam fortitudinem, &c. eadem sententia, verum explicatior, habetur versu decimonono. *Argentum eorum, & aurum eorum non valebit liberare eos*, &c. Sed simplicior sententia est, si (in) sumatur pro, propter, vt solet sæpe apud Hebræos. *Et vir propter iniquitatem vitæ suæ non confortabitur.* hoc est, nullus stabilietur, obfirmabit sese, vel resistet propter eorum iniquam vitam.

XIV. Irrisio est.

Canite tuba, præparentur omnes, & non est qui vadat ad prælium. Ironia est in prima parte versus, vt ex secunda constat, immo sarcasmos: Exhortatur Propheta Israelitas, vt omnes ad signum clangoris, & buccinæ præparentur ad prælium, vt venienti Babylonio sese opponant: Canite, inquit, tuba, conuocate, incitate milites ad bellum, quid cessatis? quin confortamini? nullus ne comparet armatus? nullus se offert discrimini? Talis est illa irrisio Isaiæ. *Surgite Principes, arripite clypeum,* Baltassar Rex, vosque eius optimates arripite hastas, clypeosque amplectimini: en murus Babylonius perfossus est, irruit Medus: quid agitis?

Isa. 21. ℣. 5

XV.

Gladius foris: pestis, & fames intrinsecus. De his sortibus pereuntium supra latius. Sed nectitur sic versus a Theodoreto. Quomodo itaque bello contendere poteritis a tot tantisque malis vndique circumsepti?

XVI.

Et saluabuntur, qui fugerint ex eis. Historia extat apud Ieremiam, &c.

Ierem. 41. & 42.

Et erunt in montibus quasi columbæ conuallium, omnes trepidi. Quidam existimant profugos comparati columbis, quæ in conuallibus quidem manent, verum metu aucupum ad montes conuolant. Alijs gratius est, columbis, quæ in montibus circumuolitant, sed tempestate imminente ad conuallem se se demittunt quasi in locum apricum. Notat Hieronymus pro illis verbis: *Columbæ conuallium omnes trepidi:* Theodotionem vertisse: columbæ meditantes, mussitantes omnes. Videtur enim legisse primo loco מהגות, mahgoth, a verbo הגה, hagah, meditari, mussitare, gemere. quomodo etiam legit Theodoretus in codice Septuaginta, & interpretatur, suspirantes, vel gementes, & aptissime. Tale est illud Isaiæ. *Meditabor vt columba:* & illud: *Cor tuum meditabitur timorem*, id est, præ timore cordis mussitabis, gemes. In secundo versu consentit nobiscum. nam verbum Hebræum המה, hamah, significat murmurare, susurrare, fremere, tumultuare. quæ propria sunt miserorum, quos aliquis inopinatus casus oppressit. refertur & ad animalia ab Isaia. *Rugiemus quasi ursi omnes:* & in psalmo. *Et famem patientur ut canes.* Hebraice, murmurabunt, frement, &c. ita columbæ murmurantes dicuntur, seu gementes, quia cantus columbarum gemitus est. Vnde Apollinaris. Plorantes enim, & lamentantes columbis meditabundis efficientur similes; gementibus enim similes sunt columbarum voces. Scholiastes. Non poterunt ne propinquis quidem enunciare calamitates, vt ex hoc ipso consolationem capiant, sed cor de solo lugebunt vehementer columbas imitantes.

Gemitus, columbæ cantus est: propterea gementes columbis assimulantur. Hierony. Isa. 38. ℣. 14. Et cap. 33. ℣. 28. Isa. 59. ℣. 11. Ps. 58. ℣. 7. Apollin. Schol.

XVII. Timoris effectus sunt.

Omnes manus dissoluentur, & omnia genua fluent aquis. Septuaginta. Et omnia fæmora polluentur humore. vtrumque timoris ex æquo signum est, vt notat Polychronius, & Theodoretus. Hieronymus. Pauoris magnitudine vrina polluet genua, nec valebit profluentes aquas vesica cohibere. Vtrumque signum repetitur in Isaia. *Confortate manus dissolutas, & genua debilia roborate.* Et in Paulo. *Propter quod solutas manus, & remissa genua erigite.* atque a Propheta nostro inferius capite vigesimo primo. *Et tabescet omne cor, & dissoluentur vniuersæ manus, & infirmabitur omnis spiritus, & per cuncta genua fluent aquæ*, &c. quæ verba eodem sensu interpretatur Hieronymus. Alij per aquas non vrinam, sed sudorem intelligunt; sed perperam quia sudor non est effectus pauoris, sed grauis angustiæ; timoris vero proprium est, membra omnia gelare, & soluere. Vnde Virgilius.

Polychr. Theod. Hieron. Isa. 35. ℣. 3. Hebræ. 12. ℣. 12. Virgil.

Extemplo Aeneæ soluuntur frigore membra.

Quare Græcus Scholiastes. Magnitudinem timoris indicat, quemadmodum & manus solutæ. & sane lumbos non consistere indicat vrina, cum nolentibus excernitur. & Polychronius. Quippe cum naturalis excretio repente, ac sponte proueniat, &c.

Schol. Polychr.

XVIII. Lugentium, & miserorum habitus cilicium.

Et accingent se cilicijs. Magnæ calamitatis signum est cilicium, vt patet ibi. *Vidit omnis populus cilicium, quo vestitus erat ad carnem intrinsecus*, scilicet rex Achab obsessus, & oppressus ab hostibus. Polychronius & Theodoretus. Quando enim viderint instantem malorum nubem, nullumque vsquam auxilium ostendi, tunc desperantes arma projicient, habitu sumpto lugubri, quod per saccum, rasumque caput indicatur. hæc enim erant eo tempore studia lugentium. Scholiastes. Accingentur saccis, scilicet ingressis hostibus, quippe omnino desperata salute.

4. Reg. 6. ℣. 30. Polychr. Theod. Schol.

Et operiet eos formido. Id est, vndique imminentium malorum timor eos inuadet: metaphoram habet psalmi. *Et operiantur sicut diploide confusione sua*, id est, largiter, copiose, vndique ignominia perfundantur, quasi duplicato pallio.

Psal. 108. ℣. 29.

Et in omni facie confusio. Hieronymus. Rubor vultus pudoris indicium, & conscientia peccatoris lucet in facie: spesque salutis est, quando delictum sequitur verecundia.

Hieron.

Et in vniuersis capitibus eorum caluitium. Hieronymus. Caluitium quoque capitis luctus est signum, quando perdit decorem cæsaries, &c. Plutarchus. Quid est, quod parentes defunctos filij tecto capite, filiæ vero aperto, & sparsis crinibus efferant? Respondet: quia Græcis mos est, viros tonderi, fæminis permissum nutrire comam. Si quid vero acciderit aduersi, viri comam nutriunt, fæminæ tondentur, &c. Hebræi tam viri, quam fæminæ comam nutriebant; vnde signum est aduersitatis in vtrisque caluitium. & de viris hinc aperte constat: atque apud Ieremiam. *Omne enim caput caluitium, & omnis barba rasa erit, & in cunctis manibus colligatio, & super omne dorsum cilicium.* & Iob. *Surrexit Iob, & scidit vestimenta sua, & tonso capite corruens in terram adorauit.* & Amos. *Super omne caput Caluitium.* De feminis vero extat testimonium Isaiæ. *Pro crispanti crine Caluitium.* & Michææ. *Decaluare, & tondere super filios delitiarum tuarum*, &c.

Lugentium caluitium est. Hieron. Plutarch. probl. 23. Ierem. 48. ℣. 37. Iob. 1. ℣. 20. Amos. 8. ℣. 10. Isa. 3. ℣. 24. Michææ. 1. ℣. 16.

XIX. Argentum & aurum fame pereuntibus nihil prodest omnino.

Argentum eorum foris projicietur, & aurum eorum in sterquilinium erit. Hieronymus. Fuga, & captiuitate cogente, diuitias, & auri argentique pondera projicient in plateas, suas tantum animas saluare cupientes, ne sint ponderi, quæ prius fuere luxuriæ. Theodoretus vero & Polychronius hæc referunt ad tempus famis, sic. Quam enim vtilitatem afferet ipsis aurum, & argentum, bellante fame, &

Hieron. Theod. & Polychr.

victus vrgente inopia, propter quam vacui à cibo, ventres & animæ cibos expetunt? qui quidem conformius textui videntur intellexisse. nam ideo sequitur: *Animam suam non saturabunt, & ventres eorum non implebuntur*. Præclare confundit animam cum ventre: nam anima hoc loco est appetitus cibi, concupiscentia, vel vis appetitiua, vt in psalmo. *Quia satiauit animam inanem, & animam esurientem satiauit bonis*. Vnde intelligetur locus Matthæi. *Ne solliciti sitis animæ vestræ, quid manducetis*, &c. id est, ventris indigentiæ.

Anima pro ventre. Psal. 106. ỳ. 9. Matth. 6. ỳ. 25.

Quia scandalum iniquitatis eorum factum est. Id est, fuit illis ruina, & occasio scelerum. nam ex auro fecerunt idola, quorum cultus fuit eorum exitium.

XX. *Et ornamentum monilium suorum in superbiam posuerunt*. Septuaginta. Electa mundi in superbiam posuerunt. in qua versione idem significat omnino mundus, atque monilia in vulgata. nam κόσμος, cosmos, ornatum significat, mundumque muliebrem, quo fœminæ exornari solent, monilia scilicet aurea, armillas, &c. Vnde mirari subit, cur D. Hieronymus versionem Septuaginta enarrans dixerit: Porro quod dixere Septuaginta: Electa mundi in superbiam posuerunt: ad aurum argentumque referendum est, quibus in mundo nil putatur esse pretiosius, &c. nam mundum pro orbe accepit, non satis aduertens hoc loco vocem Græcam κόσμον, cosmon, ornamenta significare, non orbem. cum respondeat Hebraicæ עדי, ghadi, quæ ornamentum vestimentorum significat vbicunque reperitur in sacris literis: est exempli gratia ille locus. *Qui præbebat ornamenta aurea cultui nostro*. Ergo ad rem talis est versus sententia. Aurum, & argentum, quæ dederam ego in vsum, atque ornamentum possidentium, ipsi conuerterunt in superbiam, & arrogantiam. Nec hic sistit oratio, immo crescit.

Hierony. 2. Reg. 1. ỳ. 24.

Et imagines abominationum suarum, & simulachrorum fecerunt ex eo. Apollinaris, & Theodoretus. Aurum, & argentum, & lapides pretiosos habuerunt superbiæ simul & impietatis materiam, cum inde sibi sumptuosa ornamenta compararent, & pleraque in idolorum conflatione consumerent. Scholiastes. Simile ijs est apud Prophetam Oseam: *Argentum eorum, & aurum eorum fecerunt sibi idola, vt pereant*. Pro *simulachrorum* in origine Hebraice legimus, detestationum. intelligit autem vtraque voce idola abominanda, & detestabilia. Deerat secunda hæc oratio in Septuaginta, teste Hieronymo, atque ex Theodotionis translatione additum est: & offendicula eorum. Quæ tamen lectio in Theodoreto extat. Verum is textum habuit ex exemplis Origenis correctum. nam sæpe miscet lectioni Septuaginta versiones Theodotionis, Aquylæ, vel Symmachi, &c.

Apollin. & Theodor. Aurum superbiæ & impietatis materia. Schol.

Propter hoc dedi eis illud in immunditiam. Hieronymus interpretatur (ea) pro (illud) referens idola ex auro vel argento facta. Propterea, inquit, dedi eis illa in immunditiam, & in stercora. pro quibus Symmachus interpretatus est, nauseam, volens idolorum sordes exprimere.

Hierony. Idola in nauseam conuertuntur.

XXI. *Et dabo illud in manus alienorum ad diripiendum, & impijs terræ in prædam*. Septuaginta. Pestilentijs terræ in prædam. eo nomine appellat Babylonios propter eorum crudelitatem, & impietatem. atque impios appellat propter eorum superbiam in Deum, vt Scholiastes interpretatus est, qui in Græco codice, impios, legisse videtur, non pestes.

Schol.

Et contaminabunt illud. Hieronymus. Tradam ea in manus hostium, vt diripiant omnia, & non tam contaminent, quam contaminata esse demonstret, quæ prius videbantur esse sanctissima. Catachresis videtur commissa, cum secundum vulgi errorem loquitur Vates, contaminanda prædicens idola, quia scilicet sancta habebantur a populo, & profanata æstimabantur eum tractabantur indigne. Ex hoc loco colligitur aperte, adhuc instante obsidione, idolorum cultum perseuerasse. immo, imminente irruptione hostium, non destitisse non solum in Vrbe, sed etiam in Templo Dei, vt videbimus capite octauo. Quare de Templi ob idola contaminati profanatione consequitur.

Hierony. Instante obsidione & irruptione Vrbis, adhuc perseuerabant in idololatria, cap. 8.

XXII. *Et violabunt arcanum meum*. Septuaginta. Visitationem meam. Scholiastes. Sacrum dicit Templum, propterea quod in eo diuinæ apparitiones fierent. Theodoretus. Visitationem suam dedicatum sibi Templum nominat: vnde explorare videbatur Israel, & sua eum prouidentia dignari. Origenes. Babylonij ingredientur & in ipsa Sancta Sanctorum sine custode; quippe cum iam sint illa communia, nec amplius sancta. cum enim inde diuina apparitio, & assistentia recesserint, nil est in eis præterea pretiosum. Theodoretus. Absque custodia, id est, non lustrati, neque expiati secundum legem, neque prius circuncisi, sed vna cum apparatu sanguine perfuso, bellicam induti armaturam, intus in ipsis aditis etiam audacter occidentes.

Varia oracula Templi nomina. Schol. Theod. Origen. Theod.

Et introibunt in illud emissarij, &c. Hieronymus. Emissarij, siue, vt Septuaginta transtulerunt, temere sine custode, vel, vt Symmachus, & Theodotio, irrumpentes & pestilentes, &c. Hebraice pro (emissarij) habetur פריצים, pharighim, quasi dicas, irruptores, grassatores, qui faciunt irruptionem violentam, vt deprædentur, latrones: quomodo vertit Hieronymus infra. *Si genuerit filium latronem effundentem sanguinem*. & in Isaia. *Non erit ibi leo, & mala bestia*. Hebraice. Neque irruptor bestiarum, &c. & in Ieremia. *Nunquid spelunca latronum facta est domus ista?* vel irruptorũ: & in psalmo. *Propter verba labiorum tuorum ego custodiui vias duras*. Hieronymus. Ego obseruaui vias latronis, id est, vt tuis mandatis parerem, obseruaui faciebam semitas irruptorum, latronum deprædantium, &c. vt eos plecterem, &c. Verum non semper significat latrones, sed aliquando, iuuenes expeditos, idoneos ad quidquid audendum. vt ibi. *Ait Rex emissarijs, qui circunstabant eum: Conuertimini, & interficite sacerdotes Domini*. Sensum explicat Hieronymus dicens. *Violabunt arcanum meum*, hoc est, Sancta Sanctorum, quo, excepto Pontifice, nullus alius audebat intrare. quod scimus & a Babylonijs, & a Rege Antiocho, Cneoque Pompeio, & ad extremum factum esse sub Vespasiano & Tito, quando Templum captum, atque subuersum est, & omnia perpetrata, quæ sequens Prophetæ sermo complectitur.

De significatione vocis emissarij. Hierony. Hier. super Ezech. 18. ỳ. 10. Is. 35. ỳ. 9. Ier. 7. ỳ. 11. Psal. 16. ỳ. 4. 1. Reg. 22. ỳ. 17.

XXIII. *Fac conclusionem, quoniam terra plena est iudicio sanguinum*. Hieronymus. Verbum Hebraicum רתוק, harattoq, Aquyla conclusionem, Symmachus & Theodotio καθήλωσιν, cathelosin, id est, confixionem interpretati sunt: pro quo Septuaginta posuere φυρμὸν, phyrmon, quod nos imperturbationem vertimus, &c. Septuaginta dixere (& facient) per futurum pluralis, non (fac) per imperatiuum singularis, vt habetur hodie in Hebraicis, & Latinis codicibus. Hebraicam vocem Rabbini omnes cum Chaldæo interpretantur, catenam, quasi iubeatur Propheta catenam facere, eamque ostendere Israëlitis in signum captiuitatis. Verum non hoc agit Propheta præsenti sermone, neque postea quidquam adiungit de captiuitate, sed potius de hostili furore,

Hier.

furore, & deprædatione. Cui contextui gratissima est versio Septuaginta: Et facient inquinationem. Sic enim interpretatur Theodoretus Græcam vocem dicens. Hoc enim declarauit cum dixit: Et inquinabunt ea, & facient inquinationem. Fauet huic versioni quod sequitur. *Quoniam terra plena est iudicio sanguinum, & ciuitas plena iniquitate*: respondet enim culpæ fœditati supplicij deformitas. Etenim sanguinibus significare solet Scriptura enormia quæque flagitia, præsertim vero turpia. *Libera me de sanguinibus*, ait psaltes. Talis est idololatria, quæ ideo adulterium, & fornicatio dicitur. Sed obserua Prophetæ phrasim: non ait: plena est terra sanguinibus, sed, iudicio sanguinum, id est, damnatione sanguinum, vel sanguinibus damnatis, iudicatis. quia scilicet sanguines, hoc est, scelera ista enormia per se ipsa damnata sunt, ipsa secum ferunt iudicium, ipsamet contra se ferunt sententiam. immo non solum iudices sunt sui, sed etiam vt testes, clamant contra se ipsa: quare etiam clamores solent appellari in sacris literis. *Delebimus locum istum* (Sodomam) *eo quod increuerit clamor eorum coram Domino*. Vel iudicium sanguinum est, meritum sanguinum, vt in versu vigesimo septimo sequenti. Porro editio nostra hunc habet sensum: *fac conclusionem*, hoc est, supplicia omnia, & comminationes meas contra Ierusalem breui sermone concelude, &c.

Theodor.

Fœditati culpæ respondet supplicij deformitas.

Psal. 50. ℣. 16.

Sanguis & iudicium sanguinum quid significet.

Peccatum non iudex, tantum, sed et acusator est peccatoris: propterea dicitur clamor

Genes. 19. ℣. 13.

XXIV. *Et adducam pessimos de Gentibus*. Scholiastes. Babylonios dicit, qui omnibus præstabant sæuitia, & improbitate. implentur maledictiones interminatæ transgressoribus legis in Deuteronomio. *Adducet Dominus super te gentem procacissimam, quæ non deferat seni, &c.*

Schol.

Deut. 28. ℣. 49. & 50.

Et quiescere faciam superbiam potentium. Id est, sanctuarium euertam, cessabitque occasio contra me superbiendi: nam Iudæi Prophetarum minas negligebant dicentes: *Templum Domini, Templum Domini est*. Vel ipsum Templum vocat superbiam potentium, id est, arcem potentissimam, superbissimam, magnificentissimam, & celsissimam; vt sit hoc quasi epitheton perpetuum Templi Hierosolymitani. Sic enim Scholiastes habet. Sacrum dicit Templum, in quo gloriabantur Iudæi.

Magnificentia Templi.

Schol.

Et possidebunt sanctuaria eorum. Non iam amplius mea, ex quo sunt innocentum cruore, & idolorum sordibus fœdata.

XXV. *Angustia superueniente*. Id est, cum maxime affligentur, & coarctabuntur.

Requirent pacem, & non erit. Scholiastes. Etiamsi flagellis eruditi veniam petere velint, non erit, qui audiat, neque qui a malis illos vindicet. Vel sic: Etiamsi ad Babylonios, inquit, confugerint, & supplicatione pariter, ac pecunia pacem petierint, non erit qui concedat.

Schol.

XXVI. *Conturbatio super conturbationem veniet*. Scholiastes. Alia ex alia eos occupabit calamitas, & excipiet malum rumorem malus rumor. hoc est quod sequitur.

Schol.

Et auditus super auditum. Nam libenter Hebræi vsurpant actus pro obiectis, vt Habacuc. *Domine audi auditionem tuam*, id est, famam: & Matthæus. *Audituri enim estis prælia, & opiniones præliorum*. Græce, auditus, vel auditiones præliorum.

Hebræi vsurpant actus pro obiectis.

Habac. 3. ℣. 2.

Matth. 24. ℣. 6.

Et quærent visionem de Propheta. Consulent Vates, an aliqua a Deo insinuetur ratio euadendi tot mala: sicut fecisse leguntur apud Ieremiam, sed frustra.

Ier. 37. & 38.

Et lex peribit a sacerdote, & consilium a senioribus, id est, non inuenient in ore Vatũ solamen; neque in ore sapientum consilium, quod prodesse possit, hoc est supremum exitium miseræ vrbis, vt Isaias prophetarat. *Ecce enim Dominator Dominus exercituum auferet a Ierusalem Iudicem, & Prophetam, ariolum, & senem, &c. principem super quinquaginta, & consiliarium, & sapientem de architectis, & prudentem eloquij mystici*, id est, non erit omnino qui vlla ratione succurrere possit labenti patriæ, neque oraculo diuino, neque humano consilio, neque bellico stratagemate, vt solent Centuriones, neque mathematica machina, vt solent architecti, neque orationis virtute erga Deum, vel eloquentiæ vi erga hostes, &c.

Omnia præsidia aufert Deus a perituris.

Isa. 3. ℣. 1. & seq.

XXVII. *Rex lugebit, & princeps induetur mœrore*. Vel pallio mœroris, nisi idiotismum esse mauis, indui mœrore, id est, large atque vndequaque mœrore circundari, & operiri. Hoc reuera contigisse constat apud Ieremiam.

Indui mœrore quid significet.

Ierem 29. & sequentibus capitibus.

Et manus populi terræ conturbabuntur, vel dissoluentur, vt est in Septuaginta. Trepidabunt milites cum ducibus, & rege ipso, neque audebunt arma capere desperatis rebus patriæ. Populus terræ dici solent populares, vulgus promiscuum. *Tulitque populus terræ Ioachaz filium Iosiæ, &c.*

4. Reg. 23. ℣. 30.

Secundum viam eorum faciam eis. Viam vocat viuendi rationem, consuetudinem.

Et secundum iudicia eorum iudicabo eos. Iudicia sunt merita, secundum quæ iudicatur, & fertur sententia. Scholiastes. Hoc ait, vt ne quis tanquam inhumanum Dominum criminetur. Origenes. Ex iudicijs peccatoris iudicat peccantem Deus. Si quidem illa vera sunt; vt iudicatis, iudicabimini, & illa: Quo enim iudicio iudicas alterum, te ipsum condemnas; eadem enim facis, qui iudicas. Polychronius. Hoc est, nihil alienum ab illorum sententia peragam. sæpe enim videmus eos prophetarum tarditatem exprobrasse. Simile quid dicit Oseas: & sensus est. Quomodo ipsi iudicantes fecerunt, ita etiam ego faciam. desolauerunt, desolabuntur: non audierunt, non audientur: repulerunt legitima mea, repellam eos a legitimis meis.

Schol.

Origen.

Polychr.

Oseæ. 12. ℣. 2.

Et scient quia ego Dominus. Scholiastes. Calamitates instituent eos, ac docebunt, vt sciant quis sit natura Deus.

Scholiast. Calamitates erudiunt homines, vt sciant verum Deum.

EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT OCTAVVM.

ARGVMENTVM.

Propheta raptus spiritu in Ierusalem videt nefarias abominationes ab idololatris admissas in Templo Domini.

I. ET factum est in anno sexto, A in sexto mense, in quinta mensis: ego sedebam in domo mea, & senes Iuda sedebant coram me, & cecidit ibi super me manus Domini Dei.

II. *Et vidi, & ecce similitudo quasi aspectus ignis: ab aspectu lumborum eius, & deorsum ignis: & a lumbis eius, & sursum, quasi aspectus splendoris, vt visio electri.*

III. *Et emissa similitudo manus apprehendit me in cincinno capitis mei; & eleuauit me Spiritus inter terram, & cælum: & adduxit me in Ierusalem in visione Dei, iuxta ostium interius, quod B respiciebat ad Aquilonem, vbi erat statutum idolum zeli ad prouocandam æmulationem.*

IV. *Et ecce ibi gloria Dei Israel secundum visionem, quam videram in campo.*

V. *Et dixit ad me: Fili hominis, leua oculos tuos ad viam Aquilonis. Et leuaui oculos meos ad viam Aquilonis: & ecce ab Aquilone portæ altaris Idolum zeli in ipso introitu.*

VI. *Et dixit ad me: Fili hominis, putasne, vides tu quid isti faciunt, abominationes magnas, quas domus Israel facit hic, vt procul recedam C a sanctuario meo? & adhuc conuersus videbis abominationes maiores.*

VII. *Et introduxit me ad ostium atrij: & vidi, & ecce foramen vnum in pariete.*

VIII. *Et dixit ad me: Fili hominis fode parietem. Et cum fodissem parietem, apparuit ostium vnum.*

IX. *Et dixit ad me: Ingredere, & uide abominationes pessimas, quas isti faciunt hic.*

X. *Et ingressus vidi, & ecce omnis similitudo reptilium, & animalium abominatio, & vniuersa idola domus Israel depicta erant in pariete in circuitu per totum.*

XI. *Et septuaginta viri de senioribus domus Israel, & Iezonias filius Saphan stabat in medio eorum, stantium ante picturas: & vnusquisque habebat thuribulum in manu sua: & vapor nebulæ de thure consurgebat.*

XII. *Et dixit ad me: Certe vides fili hominis, quæ seniores domus Israel faciunt in tenebris, vnusquisque in abscondito cubiculi sui: dicunt enim: Non videt Dominus nos, dereliquit Dominus terram.*

XIII. *Et dixit ad me: Adhuc conuersus videbis abominationes maiores, quas isti faciunt.*

XIV. *Et introduxit me per ostium portæ domus Domini, quod respiciebat ad Aquilonem: & ecce ibi mulieres sedebant plangentes Adonidem.*

XV. *Et dixit ad me: Certe vidisti fili hominis: adhuc conuersus videbis abominationes maiores his.*

XVI. *Et introduxit me in atrium domus Domini interius: & ecce in ostio Templi Domini inter vestibulum & altare, quasi viginti quinque viri dorsa habentes contra Templum Domini, & facies ad Orientem: & adorabant ad ortum Solis.*

XVII. *Et dixit ad me: Certe vidisti fili hominis: numquid leue est hoc domui Iuda, ut facerent abominationes istas, quas fecerunt hic: quia replentes terram iniquitate conuersi sunt ad irritandum me? & ecce applicant ramum ad nares suas.*

XVIII. *Ergo & ego faciam in furore: non parcet oculus meus, nec miserebor: & cum clamauerint ad aures meas uoce magna, non exaudiam eos.*

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS OCTAVI.

I.

ET factum est in anno sexto. Intellige a transmigratione Ioachin Regis Iuda, a qua tempora vaticinij sui computat Propheta, vt vidimus capite primo. *In sexto mense*, numerando a Nisan, qui est caput mensium, vt supra dictum est. Vocabatur sextus mensis Hebræis Elul; respondetque nostro Augusto. *In quinta mensis*, die scilicet. Interiectus igitur annus est, atque menses tres inter priorem, & istam prophetiam, vt notauimus in Commentario capitis quarti.

Egò sedebam in domo mea. Completis iam quadringentis triginta diebus decubitus, atque ieiunij. *Et senes Iuda sedebant corã me.* Polychronius. In summo rerum discrimine ad eum confluebant aliquid noui scire cupientes. Solet enim ignoratio, & obscuritas maiorem afferre perturbationem, & qualecunque responsum calamitosis consolationem. Theodoretus. Perseuerabat veluti quidam puerorum magister captiuos instituens, & ad diuinam voluntatem eos adducens, quod declarauit, cum dixit. *Senes Iuda sedebant coram me.* Non est hoc nouum vel in desperatis rebus de Dei bonitate meliora semper spectare fideles; atque ideo Vates eius consulere iterum atque iterum. Sic faciebat Sedecias. *Tulit eum, & interrogauit eum in domo sua absconditè, & dixit: Putasne est sermo a Domino?* Et iterum. *Interrogo ego te sermonem, ne abscondas a me aliquid, &c.*

Polychr.

Theodor.

In desperatis rebus semper de Dei bonitate meliora sperant fideles.

Iere. 37. ℣. 16. & cap. 38. ℣. 14.

Et cecidit ibi super me manus Domini Dei. Spiritum prophetiæ, & virtutem diuinam vocat manum, vt diximus capite primo, & ipse Vates declarat capite vndecimo. *Et irruit super me spiritus Domini.* Hebraice. Cecidit super me. Ex quorum locorum collatione constat manum esse spiritum, atque cadere, esse irruere, aut lapsum esse desuper cum vi, & energia more fulguris, quo illuminatus simul, atque excitatus est Propheta, non secus quam si fulgure repente tangeretur. Septuaginta more suo vertère. Facta est manus Domini super me. quod idem prorsus valet.

II.

Et vidi, & ecce similitudo quasi aspectus ignis: ab aspectu lumborum eius, & deorsum ignis: & a lumbis eius, & sursum quasi aspectus splendoris, vt visio electri. Eandem similitudinem Dei intuetur, quam capite primo viderat, in solio scilicet imaginem hominis ex electro conflatam, quæ pedibus vsque ad lumbos veluti immersa esset camino ignis, cetera splendescens; quæ quidem species auri splendentis, & ignis flammantis repræsentabant Deum amatorem, & zelotypum. nam color ille aureus pectoris, amorem cordis vehementem significat; ignis circunstans zelum & indignationem, qua succensus est sponsus videns dilectam sponsam sibi præposuisse Baal. ideo enim hoc idolum vocatur zeli, quia prouocabat Deum ad æmulationem: & domus Israël toties in superiobus dicitur exasperans, quia scilicet idola colendo, *prouocauerunt, & afflixerunt spiritum sancti eius*, vt habet Isaias. Et in psalmo. *Et in sculptilibus suis ad æmulationem eum prouocauerunt, & sanctum Israel*, quem vnice venerari fas erat, *exacerbauerunt*. Idem habet Oseas. *Ad iracundiam me prouocauit Ephraim in amaritudinibus suis*, id est, idolis, quæ vocantur amaritudines, quia accendunt bilem amaram in ore dulcissimi sponsi, vt ipse Oseas se explicat iterum dicens. *Pereat Samaria, quoniam ad amaritudinem concitauit Deum suum.* Et in Deuteronomio. *Ne forte sit inter vos radix germinans fel, & amaritudinem; & absumat ebria sitientem, & Dominus non ignoscat ei, &c.* Id est, cauete ne reliqua sit inter vos aliqua idololatriæ species occulta, quasi radix sub terra, quæ deinde germinet absynthium fellis amarissimum, quæ scilicet accendat bilem meam, & ebullire faciat fel, ita vt nulla sit remissio: nam bilem sequitur sitis, & sitim ebrietas, atque furoris effusio. hoc est quod sequitur. *Et absumat ebria sitientem*, id est, consequatur ebrietas sitim, vt vertit Chaldæus. Hoc ipsum repræsentauit Dominus ista visione Prophetæ; se scilicet vehementer esse indignatum, quod impense amans non redametur; reijciaturque potius, anteposito sibi Baal, quasi illud repeteret Cantici. *Fortis est vt mors dilectio, & dura sicut infernus æmulatio.* Quorum verborum antithesim libuit paucis explanare, quod sit multiplex, & elegans.

Amorem & zelum Dei electrum & ignis significat.

Isa. 63. ℣. 10

Ps. 77. ℣. 58

Osea 12. ℣. 14.

Idem c. 14. ℣. 1.

Deut. 29. ℣. 18. & 19.

Cant. 8. ℣. 6.

DILECTIO	AEMVLATIO
Fortis est vt mors.	*Dura sicut infernus.*
Mors interimit.	*Infernus cruciat.*
Efficax in perimendo, ne torqueat.	*Segnis in cruciando, ne perimat.*
Si occidit, occidit semel.	*De pœnis innocentum ridet.*
Perimit ingenue.	*Cruciat ignobiliter.*
Gloria est amare.	*Ignominia est non redamari.*
Labores consummat.	*Dolores geminat.*
Alteram donat animam.	*Vtramque eripit amanti.*
Est interitus corporis, vita animæ.	*Est corporis, & animi cruciatus.*
Potitur victoria.	*Spolia detrahit.*
Viuum necat.	*Sæuit in mortuum.*
Iuste perimit.	*Inique sanciat.*
Est telum aureum.	*Est cruciatus igneus.*
Ditat quem traijcit.	*Spoliat quem vrit.*

III.

Et emissa similitudo manus apprehendit me in cincinno capitis mei. Hieronymus. Similitudo manus, non ipsa manus extenditur, neque enim in Deo aliquid corporale est. videturque manus, vt membrum humani corporis, atque consueti nequaquam terreat eum, qui assumitur. Si enim in colubri, vel in qualibet alia bestiarum similitudine tetigisset Prophetam, ipsa dissimilitudo membrorum terruisset assumptum. Rapitur autem Vates e cincinno, seu capillitio suspensus, vt aliquanto post Habacuc. Qua quidem re & energia, spiritus ostenditur, & mentalis potius esse raptus, quam corporalis monstratur.

Hieronym.

Deus quasi hominis manu assumit, ne terreat assumptum.

Dan. 14. ℣. 35.

Et eleuauit me Spiritus inter terram & cælum. Ad instar volucris medium aërem secantis videbar mihi sublimis vehi.

Hieronym. *Et adduxit me in Ierusalem in visione Dei.* Hieronymus. Ostendit se non in corpore, sed in spiritu esse translatum. Theodor. Theodoretus. Non igitur translatum est corpus, neque oculis carnis contemplatus est, sed domi sedens inter seniores Iuda hanc totam videt visionem, quod post eius enarrationem perspicuum facit, cum dicit. *Et sublata est a me visio, &c.* Cap. 11. ℣.24.

Iuxta ostium interius, quod respiciebat ad Aquilonem. Euidens est Prophetam describere ipsum Templum Salomonis, quod adhuc stabat: nam gesta sunt hæc anno sexto transmigrationis Ioachin, vt patet primo versu capitis: atque adeo sexto regni Sedeciæ, cuius regnum cum transmigratione Ioachin cœpisse constat. Templum autem dirutu fuit anno vndecimo Sedeciæ. In Templo itaque Salomonis fuisse ostium interius palam est, & consequenter aliud exterius, nam interius non dicitur nisi respectu exterioris. 4. Reg. 25. Ierem. 52.

Vbi erat statutum idolum Zeli ad prouocandam æmulationem. Septuaginta, Statua possidentis. Theodotio. Theodotio. Columna imaginis zeli. Theodor. Theodoretus vtramque lectionem complexus est, imaginis zeli possidentis. Hebraici codices habent, idolum zeli possidentis, Hieronym. vel possidens. pro quo Hieronymus vertit, idolum zeli prouocantis ad æmulationem, quasi idem sit קנאה, qinah, & מקנה, maqneh. Sic enim habet Hieronymus. Porro quia zelus, & possessio, quod Hebraice dicitur קנאה, qinah, eodem appellantur nomine pro statua zeli. Septuaginta, statuam possidentis interpretati sunt, &c. Sane cognata esse hæc nomina, & verba, a quibus oriuntur, scilicet קנא, qana, & קנה, qanah, nullus negabit. eadem vero esse nomina radicales literæ verborum abnuunt. nam alterum habet in fine א, aleph, alterum ה, he, illud zelare significat, hoc possidere. quare si in rigore vertendus sit locus, vt hodie habetur Hebraice, ita efferendus videbatur: Vbi erat statutum idolum zeli possidentis, vel possessoris, aut Baal. nam idem omnino sonant מקנה, maqneh, & בעל, baghal, scilicet possidentem, dominum, herum, &c. Atque hinc soluitur illa dubitatio cur Hieronymus, & ceteri interpretes hoc idolum dicant esse Baal, cum tale nomen non vsurpauerit Vates, quia scilicet sub nomine, possidentis, Vatem intellexisse Baal recte iudicasse videntur. Ratio ob quam idolum zeli vocatur Baal.

Sed restat inuestiganda historiæ veritas, qua constet idolum Baal in Templo Domini tunc temporis esse collocatum. Et quidem de Manasse Rege scriptum est, [a] posuisse aras idolis in Templo. Et iterum [b] construxisse aras Baalim, &c. Verum de his sermo non est Prophetæ: quia iampridem [c] ablatæ fuerant ab eodem. Iosias item [d] omnia idolorum vestigia de Templo Domini erasit. Quare ad tempora Ioacim, vel Sedeciæ hæc referenda sunt, de quibus legitur, fecisse [e] *malum coram Domino iuxta omnia, quæ fecerant patres eorum.* Et iterum. [f] *Sed & vniuersi principes sacerdotum, & populus preuaricati sunt inique iuxta vniuersas abominationes gentium, et polluerunt domum Domini, quam sanctificauerat sibi, &c.* Ex quibus locis aperte constat inter cetera, immo ante cetera gentium idola, Baal quoque simulachrum ab his Regibus erectum in Templo Domini, quippe Idoli antiquissimi, & venerandissimi omnibus gentibus: quare a Propheta videtur in ipso introitu Templi collocatum. Quod si roges, quorsum ad eam porius regionem idola erexerint impiji? Respondeo, quia ex Aquilonari parte, vtpote minus accliui frequentius adibatur in Templum. Deinde quoniam in ea regione offerebantur holocausta, & piacula, vt differitur in Commentario de sacrificijs. Quod vero sequitur; *ad prouocandam æmulationem*: idem est, atque, prouocantis ad æmulationem, seu excitantis zelotypiam, & indignationem. Polychronius. Idolum zeli dicitur translatione sumpta a feminis, quæ viris relictis cum alienis miscentur, & ad zelotypiam viros concitant. Scholiastes, & Symmachus. Imaginem zeli dixit, vt etiam in Deuteronomio Moysi dixit Deus. *Ipsi me prouocauerunt* ad æmulationem *in eo, qui non erat Deus*. Atque id interpretans subiecit; *Irritauerunt me in vanitatibus* idolis *suis*, &c. eadem repetit Hieronymus, & Theodoretus: de qua re nos supra versu secundo.

Idolum Baal fuit in Templo Domini. a 4. Reg. 21. ℣. 4. b 2. Par. 33. ℣. 3. c 2. Par. 33. ℣. 15. d 2. Par. 34. ℣. 4. & 4. Reg. 23. ℣. 4. e 4. Reg. 23. ℣. 37. & c. 24. ℣. 19. f 2. Par. 36. ℣. 14. Ratio, propterquam in porta Aquilonari fuerit idolum. Polychr. Scholiast. Symmach. Deut. 32. ℣. 21. Hieronym. Theodor.

IV. *Et ecce ibi gloria Dei Israel secundum visionem, quam videram in campo.* Id est, ostensa est mihi ad ostium Aquilonare eadem Dei facies, quam videram in valle iuxta fluuium Chobar. Sed quorsum iuxta Baal constiterat Dei maiestas? quæ conuentio lucis ad tenebras? Dei ad Belial? Vtique non delectabatur tali vicinia: sed vt ostenderet se iam egredi de sanctuario, & Templo suo eiusmodi sordibus polluto, atque ad gentes migrare, vt ex capitibus decimo, & vndecimo fiet manifestum. Iuxta Idolū stat Deus, ostendens propterea velle dimittere Templum.

V. *Et dixit ad me: Fili hominis, leua oculos tuos ad viam Aquilonis. Et leuaui oculos meos ad viam Aquilonis.* Manifestum est Prophetam esse ab Angelo dimissum in area Aquilonari atrij Israëlitici, vel mundorum: quandoquidem respicere iubetur versus Aquilonem, vt videat Idolum zeli in porta ipsius atrij constitutum. nam sequitur.

Et ecce ab Aquilone porta altaris Idolum zeli in ipso introitu. Hoc idolum statutum erat in ipso introitu, seu vestibulo portæ Aquilonaris, atrij interioris, quæ conduplici muro circumdata introitum respiciens ad atrium exterius, erat a parte Aquilonari ipsius portæ, in quo erat Idolum.

Porta altaris. Quidam putant, non loqui Prophetam de altari æneo, sed de alio, in quo situm erat simulachrum Baal. Ceterum statuæ non solebant locari super altaribus, sed super stylobatis erigebantur: neque si super altari positum esset idolum, ab eo nomen sumpsisset porta, cum aliud esset illo celebrius, scilicet altare holocaustorum, quod erat in medio atrio domus Domini. Quid ergo? Respondemus, ab hoc altari holocaustorum æneo, quod struxit Salomon, portam atrij Israël Aquilonarem denominatam fuisse portam altaris a temporibus Achaz, qui *altare aneum, quod erat coram Domino transtulit de facie Templi, & de loco altaris, & de loco Templi Domini, posuitque illud ex latere altaris, ad Aquilonem, &c.* nimirum transtulit de loco suo, vbi esse solebat coram facie sanctuarij in medio atrio, in medioque Templo Domini, ad portam Aquilonarem atrij interioris, ergo quia altare holocaustorum Salomonicum locarum fuerat in Aquilonari plaga atrij interioris, merito porta Aquilonaris ipsius atrij dicitur porta altaris. Porta altaris quæ dicatur. 4. Reg. 16. ℣. 14.

VI. *Et dixit ad me: Fili hominis, putasne, vides tu quid isti faciunt?* Hebraismus, pro videsne? nunquid non obseruasti? quomodo etiam legitur Hebraice. Sed Hieronymus assuetus eiusmodi phrasi, quippe familiari scripturarum, eandem apte vsurpauit. Proculdubio aderant aliquot Israëlitæ adorantes idolum zeli, quos demonstrat quasi digito Deus, cum ait: *Vides quid isti faciunt?*

Abominationes magnas, quas domus Israel facit hic? Indicat Propheta scelera Israel, vt cognoscat & prædicet iustas causas indignationis diuinæ, & illorum punitionis.

Vt procul recedam a sanctuario meo. Non eo animo patrabant scelera, vt Deum fugarent, sed consequens erat, vt Deus recederet tam grauiter offen-

sus,

sis, tamque indigne acceptus in suo Templo: ergo particula (vt) stat pro (ita vt) causalis pro consequentiæ aduerbio: enallage vsitata sacris scriptoribus, præsertim in ea phrasi Euangelistarum. *Vt impleretur, quod dictum est*, id est, atque ita impletum est: *Os non confringetis ex eo*, vel quid simile.

Enallage figura.

Vt procul recedam. Hebraice est, ad recedendum, quod vel ad Deum referri potest, vt sentit Hieronymus, vel ad ipsos Israëlitas, vt Septuaginta intellexere vertentes, vt recedant, vel, abstineant ipsi a sanctis meis. quam versionem sic explicuit Theodoretus. Vides, inquit, vt ipsi proprijs sceleribus ad se trahunt supplicia? nam impie agendo, & meum cultum contemnendo procul erunt a sanctis meis secundum prophetiam Dauid. *Qui elongant se a te, peribunt*. Verum accommodatior est Hieronymi versio, vt ego recedam a sanctuario meo, vt scilicet me abigant a Templo mihi consecrato. Interpretatur & suam versionem Hieronymus dicens. Ne me, inquit, Deus putes iniuste Templum deserere, & subuertendam relinquere ciuitatem: aspice, quæ in Templo faciant: cumque illa conspexeris, non putes finem esse scelerum.

Peccata Deũ faciunt recedere. Hieronym. Theodor. Psal. 72. ℣. 27.

Adbuc conuersus videbis abominationes maiores. Hebraice. Adbuc conuerteris, & videbis; id est, iterum videbis. nam hoc verbum שוב, sub, cum construitur immediate cum altero verbo, idem valet, quod rursus, iterum, denuo, vt in Iob. *Non reuertetur oculus meus, vt videat bona*. Et in psalmo. *Deus tu conuersus viuificabis nos*. Et Zacharias ait. *Sic conuersus cogitaui*. Id est, non videbit iterum bonum: tu rursum viuificabis: denuo cogitaui, &c.

Iob 7. ℣. 7. Ps. 84. ℣. 7. Zachar. 8. ℣. 15.

VII. *Et introduxit me ad ostium atrij, & vidi, & ecce foramen vnum in pariete*. Per primum introitum Aquilonaris portæ atrij interioris ingreditur, atque a lateribus vestibuli offendit terna gazophylacia, quæ thalamos portæ vocat, cum ex professo de Templo agit, & subdit. *Porro thalami portæ tres hinc & tres inde*, quorum vnius anterior murus præforatus videbatur, quippe, neglecta religione, non admodum curabatur a sacerdotibus ruinatum Templi instauratio, cum parietem perfodere iubetur Vates.

Ezech. 40. ℣. 10.

VIII. *Et dixit ad me: Fili hominis, fode parietem. Et cum fodissem parietem, apparuit ostium vnum*. Videtur ostium gazophylacij obstructum fuisse, atque aliunde patuisse secretiorem aditum ad ipsum, quo idololatræ clanculum subibant cultum exhibituri idolorum imaginibus: nam idcirco subiungit.

IX. *Et dixit ad me: Ingredere, & vide abominationes pessimas, quas isti faciunt hic*. Ostenderat Vati Dominus publica Israëlitarum scelera, cultum scilicet Idoli Zeli, ostendit iam quæ in secreto designabant.

X. *Et ingressus vidi, & ecce omnis similitudo reptilium, & animalium abominatio*, animalium simulachra abominanda, *& vniuersa idola domus Israel depicta erant in pariete in circuitu per totum*. Theodoretus. Præter impietatem ingens stultitiæ exuperantia. quid enim stultius ijs, qui venenatorum serpentium, & rationis expertium iumentorum adorant imagines? illos enim vt noxios atque insidiosos occidere consueuimus: hæc vt nobis seruirent, ac ministrarent Dominus attribuit. *Qui producit* enim, inquit, *in montibus fœnum, & herbam seruituti hominum*. Consideremus igitur quantum a ratione abhorreat, si quis famulorum, seruorumque adoret imagines. quare Dominus iure succensens ait Prophetæ: *Vides, fili hominis*, &c. De reptilibus mentio est apud Isaiam. *Vt adoraret talpas, & vespertiliones*, &c. De idolis domus Israël in Commentario agemus. Hieronymus. Hoc in delubris idolorum, famisque gentium hucusque perspicimus, quod omnia genera bestiarum adoret stulta religio. Vnde & Virgilius ait:

Theodoretus inuehitur in Idololatras. Ps. 146. ℣. 5. Isa. 2. ℣. 20. Hieronym.

Omnigenumque Deum monstra, & latrator Anubis.

quasi non & illa sint monstra, quæ laudat:

Contra Neptunum, et Venerem, contraque Mineruam.

Virgil. lib. 8. Aeneid.

Possumus & in nostri Templi parietibus idola monstrare depicta, quando omnibus vitijs subiacemus, & pingimus in corde nostro peccatorum conscientiam, imaginesque diuersas, de quibus & in psalmo dicitur. *Domine in ciuitate tua imaginem ipsorum ad nihilum rediges*; quod scilicet nullus sit homo, qui aliquam imaginem non habeat siue sanctitatis, siue peccati. Quamobrem de furiosis dicitur, & iracundis. *Furor illis secundum similitudinem serpentis, & sicut aspidis surdæ, & obturantis aures suas*, &c. Et de hominibus nequam Lucas ait. *Genimina viperarum*. Et de versipellibus. *Dicite vulpi illi*. Ac de amatoribus feminarum. *Equi amatores in feminas, & emissarij*. De vecordibus. *Sicut equus, & mulus*: & eiusmodi multa.

Idola depingimus in Templo Dei, cum conscientias nostras sceleribus commaculamus. Ps. 72. ℣. 20. Ps. 57. ℣. 5. Lucæ 3. ℣. 7. Ibid. 13. ℣. 32. Iere. 5. ℣. 8. Ps. 31. ℣. 9.

XI. *Et septuaginta viri de senioribus domus Israel*. Sacerdotes isti videntur fuisse, quando thuribula tenebant, & in gazophylacijs latitabant, quæ non nisi hebdomadarijs Leuitici generis ministris ad habitandum assignata erant, vt videbimus suis locis.

Et Iezonias filius Saphan stabat in medio eorum. Polychronius. Opinor Iezoniam esse filium Saphan, quem Ieremias Sophoniam appellat. Is igitur Sophonias ex Ieremiæ voce sacerdos erat Hierosolymitani Templi, ad quem Semeas misit, vt disponeret quæ ad Ieremiam pertinebant, &c. Historiam, quam memorat Polychronius, habetur apud Ieremiam: fides sit penes auctorem de cetero.

Polychr. Iere. 29. ℣. 25. & seq.

Stantium ante picturas. Stare habitus est orantis. *Pharisæus stans hæc apud se orabat*. Et iterum. *Publicanus a longe stans*, &c.

Orantes stabant. Lucæ 18. ℣. 11. & 13.

Et vnusquisque habebat thuribulum in manu sua. In manu tenebant thuribula, non e manu suspensa, vt nunc moris est. Erant enim thuribula patellæ æneæ, vel argenteæ, quibus prunæ imponebantur, adolebanturque thuris grana, de quibus suo loco.

De forma thuribuli, & modo tenendi illud.

Et vapor nebulæ de thure consurgebat. Vetustissimus ritus thuris suffitu numina colendi, quibusdam etiam primus omnium existimatus. Volunt alij initio ab hominibus in sacrificio oblatam odoratarum arborum euaporationem, Græci thymiasin dicunt, vnde deriuata sit θυσία, thysia, res diuina, sacrificiumue. Arnobius certe negat a vetustissimis adhibitum thus in sacrificijs; imo Heroibus Hetruscis Romulo, & Numæ omnino ignoratam thuris opinionem; sed exta obseruata, deinde assa, vel elixa dijs cremari solita. Nec mirum cum tam longo interuallo distaret ab Europæis Arabia thuris sola ferax. ergo inuentum offerendi thuris Deo, est Mosi adscribendum.

Arnobius.

XII. *Et dixit ad me: Certe vides, fili hominis, quæ seniores domus Israel faciunt in tenebris, vnusquisque in abscondito cubiculi sui: dicunt enim. Non videt Dominus nos, dereliquit Dominus terram*. Scholiastes. Eo dementiæ deuenerunt idolorum cultores, vt existimarent, si in abditis locis huiusmodi flagitijs impijs operam darent, fore, vt Dei oculum latere possent. Simile est illud Ecclesiastici. *Quis me videt? tenebræ circumdant me, & parietes cooperiunt me, & nemo circumspicit me: quem vereor? delictorum meorum non memorabitur Altissimus*. Theodoretus. Causa quippe impietatis est Dei obliuio, qui enim sibi persuaserant nil eorum, quæ ipsi committerent, a Deo inspici, eo iniquitatis processerunt. Sed a beato Dauid contra & satyrice

Scholiast. Eccl. 23. ℣. 26. Theodor.

Psal. 15. ℣. 8.
Origenes.
Quæ in animi fiunt, in cubili fieri dicuntur.

tire docemur,& loqui: *Prouidebam* enim *Dominum*, inquit psaltes, *in conspectu meo semper*. Origenes. Non erat in definito aliquo loco, sed in cuiusque cubili:& cubile certe appellat abditum,& secretum locum, cum soleat Scriptura, quæ ad nobilissimam animæ partem spectant, absconditum appellare. Interdum etiam & cubiculum. tale enim est illud. *Intra in cubiculum tuum*. & illud. *Qui uidet in absconditto reddet tibi*. Non procul est ab his etiam, qui absconditus dicitur cordis homo. Et verosimilius est, etiam de hoc abscondito peccantes suspicari, quod scilicet non videat eos Dominus.

Matth. 6. ℣. 6.

De cordis humani profunditate tractatus.
Iere. 17. ℣. 9.

Inuitat nos nobilis iste locus atque eius explanatio tradita ab Origene, vt illum amplius illustremus, theoriam tractantes de cordis humani profunditate, de quo Ieremias. *Prauum*, inquit, *est cor hominis, & inscrutabile, quis cognoscet illud? Ego Dominus*, &c. Vel vafrum, seu mendax est cor supra omnia, atque desperatum, id est, inaccessum, aditúque difficillimum, vel impossibile potius, nisi soli Deo, cuius est scrutari renes, & corda, scilicet affectionem, & intentionem. nam per renes, affectus, per cor autem, mentem & studium significare solet Scriptura. *Quis*, inquit Paulus, *hominum scit, quæ sunt hominis*, quæ quis in animo voluat, *nisi spiritus hominis, qui in ipso est*? & iterum. *Probet autem seipsum homo*. quid ita? quia nullus hominum, neque Angelorum scrutari potest, quæ in penetralibus humani cordis latitant, nedum iudicare, nisi ipse homo sua prodat consilia, cogitationes, & studia. quare sibi committitur sui ipsius examen, & testimonium, immo & iudicium propriæ causæ eidem demandatur. Nam in cordis humani Basilica tribunal constituit Deus, legesque in eius tabulis incidit digito suo, rationem creauit iudicem, conscientiam actorem, testes cogitationes, quæ vel accusant, vel defendunt ipsum hominem reum. hoc enim sibi vult Paulus dum dicit. *Ipsi sibi sunt lex*, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, *testimonium reddente illis conscientia ipsorum, & inter se inuicem cogitationum* turba *accusantium, aut etiam defendentium in die, cum iudicabit Deus occulta hominum*, &c. Ad iudicium autem hoc, ipsius hominis causas Deum retulisse legimus: nam Dauidi proposita est causa propria sub specie litis alienæ, & rogatus iudicium tulit contra se ipsum sententiam, dicens. *Viuit Dominus, quoniam filius mortis est*. Et ab Achab simili stratagemate extorta aduersus seipsum mortis damnatio, illis verbis pronunciata. *Hoc est iudicium tuum, quod ipse decreuisti*: & quorsum ista, rogabis, enigmata? ne scilicet humani cordis vafricies delictum suum eleuaret, & Dei iustitiam criminaretur; data opera est, vt ipse reus peccati grauitatem liber ab affectu examinans contra se ipsum pro meritis supplicium decerneret. Atque hoc sibi voluit Dauid, cum protestatur. *Tibi soli peccaui*, &c. *vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris* leuerior: id est, ego fateor grauiter deliquisse, vt hac confessione, tua resplendeat iustitia, & obtrectatorum ora clandantur. Merito fidelis Dauid, delictum suum palam fatetur: audet enim aliquando cor humanum sagax Deo ipsi mentiri velle. vt videre est apud Ieremiam. *Quomodo dicis non sum polluta, post Baalim non ambulaui? Vide uias tuas in conualle*, &c. & iterum. *Quid niteris bonam ostendere viam tuam? Ego iudicio contendam tecum, eo quod dixeris, non peccaui*, &c. Et Petrus ait. *Cur tentauit Sathanas cor tuum, mentiri te Spiritui sancto?* & Isaias. *Non petam, & non tentabo Dominum*. De Deo se bene mereri dicit impius Achaz, quod nolit illum tentare, cum reuera illi potius dif-

1. Cor. 2. ℣. 11.
1. Cor. 11. ℣. 28.

In Basilica cordis humani tribunal constituit Deus, in quo causas iudicet hominis.

2. Reg. 12. ℣. 5.
3. Reg. 20. ℣. 40.
Psal. 50. ℣. 6.

Cor humanum sæpe contendit delictum occultare.
Iere. 2. ℣. 23.
Actorum 5. ℣. 3.
Isa. 7. ℣. 12.

fidat: & Saul gloriatur. *Immo audiui uocem Domini, & ambulaui in uia, per quam misit me Dominus*, &c. *Tu lit autem de præda populus oues, & boues, ut immolet Domino*, &c. sed infra se prodit. *Peccaui timens populum, & obediens uoci eorum*.

1. Reg. 15. ℣. 20.

Sed quid mirum est a nemine iudicari, neque inuestigari posse cordis humani consilia, cum neque ab ipso homine exacte cognoscantur, nisi diuino lumine illustrato? *Lucerna Domini*, ait Sapiens, *spiraculum hominis, quæ inuestigat omnia secreta uentris*. hoc est, vt Gregorius exposuit, diuini afflatus illuminatio, cum in mentem hominis venerit, eam sibimet ipsi illuminans ostendit; quæ ante Spiritus sancti aduentum cogitationes prauas & portare poterat, & pensare nesciebat, &c. *spiraculum* itaque, seu spiritus *hominis*, nisi, diuina luce communicata, *lucerna Domini* efficiatur, obire quidem potest consilia, & cogitationes suscipere, sed eas examinare non potest. *Scrutabor*, inquit Deus, *Ierusalem in lucernis*: at vbi lucernæ admouentur, tenebræ sunt, & alta caligo facibus indiget. Eapropter toties in sacris mentio est duplicis cordis, duplicis animi; damnaturque, in corde & corde loqui. vsurpaturque frequenter ea phrasis, facere veritatem, & commendatur studium sapientiæ ex toto corde, atque in veritate susceptum; quia videlicet tam abstrusa solet esse ipsi homini mens propria, & animus; vt cum hoc reueta desideret, aliud sibi velle persuadeat. quod est mendacium loqui, atque facere, & sibi ipsi imponere, atque ceu duplex cor gestare in pectore, vel semicorde cogitare, & semicorde operari. *Conuertimini*, ait Dominus, *sicut in profundum recesseratis filii Israel*. id est, reuertimini ex profundo corde, ex intimo affectu, toto animo ad Dominum, quemadmodum scilicet olim recesseratis, & Baal sectabamini ex intimo cordis affectu. quid hoc est, nisi admonere hominem, ne sibi ipsi det verba, vt solet, cum, aliqua aduersitate stimulante, ad Deum reuertitur? Quod re ipsa contigisse Iudæ testatur Deus. *Non est reuersa ad me præuaricatrix soror eius Iuda in toto corde suo, sed in mendacio*. Difficile est energumeni verba iudicare, an ab homine oppresso, an potius a spiritu maligno proferantur, cum eodem ore prodeant ab alterutro edita. nec facilius est cogitationes æstimare proprias, an a spiritu hominis, an a spiritu diuino proficiscantur. Discretio spirituum eapropter a Spiritu sancto Ecclesiæ communicatur; qua perfoditur paries intimi recessus humani cordis, & abominationes in ipso absconditæ propalantur. Denique quam sit profundum cor humanum, vel inde coniectari possumus, quod Deus ipse gloriæ ducit, illud intueri, eiusque arcana rimari, vt videre est apud Ieremiam. *Ego Dominus scrutans cor, & probans renes, &c.* & in psalmo. *Accedet homo ad cor altum, & exaltabitur Deus*: id est, subeat hominem cogitatio quantumuis profunda, & abdita; profundius subit Deus, vt eam intueatur & iudicet. & in alio psalmo. *Qui finxit sigillatim corda eorum: qui intelligit omnia opera eorum, &c.* obserua connexionem: ideo scilicet intelligit opera, & cogitationes, quia animas creauit singulorum, alioquin ignoraturus. Idem habes & in alio psalmo. *Intellexisti cogitationes meas de longe, semitam meam, & funiculum*, studia, & circumgyrationes, consilia scilicet, *meum inuestigasti*, &c. sequitur: *Tu formasti me* &c. Sed de his longius fortasse egimus, quam pro instituti ratione: veniam dabit lector.

Homo sine Dei lumine seipsum nec inuestigare, aut iudicare non potest.
Prouer. 20. ℣. 27.
Gregor. 3. par. curæ past. c. 3.
Sophon. 1. ℣. 12.
Duplex cor.
Facere veritatem, quid sit.
Isa. 31. ℣. 6.
Ierem. 3. ℣. 10.
Diiudicare cogitationes proprias difficile est, sicut quis loquatur ore energumeni, an spiritus oppressi, an spiritus maligni.
Iere. 17. ℣. 10.
Psal. 63. ℣. 7.
Psal. 32. ℣. 15.
Psal. 138. ℣. 3.

Dicunt enim: Non videt Dominus nos, dereliquit Dominus terram. Simile est illud psalmi. *Et dixerunt, non videbit Dominus, nec intelliget Deus Iacob*. Et illud.

Psal. 93. ℣. 7.

Dixit

— Ps. 52. ℣. 1. Ps. 35. ℣. 2.

Dixit insipiens in corde suo, non est Deus: atque illud. *Dixit iniustus, vt delinquat in semetipso, non est timor Dei ante oculos eius.* Id est, persuasit sibi impius, quo liberius peccet, non esse sibi a Deo timendum quicquam mali. *Nec nostra considerat, &c.*

— Iob 22. ℣. 14.

XIII. *Adhuc conuersus videbis abominationes maiores.* Id est, iterum adhuc videbis maiora flagitia.

XIV. *Et introduxit me per ostium portæ domus Domini, quod respiciebat ad Aquilonem.* Inducitur Vates ab Angelo viæ comite per ostium atrij intimi, quod appellatur Domus Domini, non secus atque ipsum sanctuarium clausum, quod in medio eius atrij erat, vt ex contextu historiæ huius constat, & suo loco latius dicemus. Septuaginta. Ad vestibula ianuæ domus, quod est sequentibus conuenientius.

Et ecce ibi mulieres. Non in atrio intimo, sed ad ostium ipsius atrij. Alius Scholiastes. Summa, inquit, cōtemptio: quo enim ne Leuitis quidem promiscue licebat ingredi, ibi feminæ Adonidem lugebant.

— Alius Scho.

Sedebant plangentes Adonidem. Sedere habitus est dolentis, vt alibi diximus, & patet in Threnorum libro. *Quomodo sedet sola ciuitas, &c.* De Adonide in commentario differemus. Verum rei indignitatem Theodoretus obseruauit dicens: Horum non solum impietatem, sed etiam lasciuiam accusat. Thamuz enim secundum Chaldaicam linguam, Adonis est. Venereorum igitur orgiorum lamentatio est lasciui Dæmonis, & propter incontinentiam cultum admittentis.

— Thre. 1. ℣. 1. Adonis, lasciui dæmonis simulachrū, Theodoreto teste.

XV. *Et dixit ad me: Certe vidisti fili hominis.* Vel vidistine? subaudi, harum libidinosam superstitionem?

Adhuc conuersus videbis abominationes maiores. Adhuc rursum videbis abominationes detestabiliores. cum enim locus sit ceteris sacratior: necesse est scelus in eo admissum, alioqui per se turpissimum, ex loci ratione reputari multo deformius.

XVI. *Et introduxit me in atrium domus Domini interius.* Id est, in atrium sacerdotum, quod exprimit dicens, *atrium domus Domini interius.*

Et ecce in ostio Templi Domini inter vestibulum et altare. Septuaginta. In vestibulis Templi Domini inter vllam, & inter altare, &c. Symmachus προπύλαιον, propylæon, Syrus carceres vertit, seu cancellos, teste Scholiaste Græco. Altare victimarum æneum demonstrat Vates, quod in medio atrij sacerdotum extabat. per vestibulum intelligit præambulum sanctuarij longum cubitos viginti, latum decem. Aptissime vero Septuaginta, & Syrus innuunt peribolum, & cancellos, qui ad faciem vestibuli Templi procurrunt, terminantes aream quadratam atrij interioris: existuntque inter vestibulum & altare, vt videre est in iconographijs Templi appositis ad caput quadragesimum. Sunt autem & alij loci sacræ Scripturæ in eandem sententiam, qualis ille Ioëlis. *Inter vestibulum, & altare plorabunt sacerdotes.* & Matthæi. *Quem occidistis inter Templum, & altare.* Verum de his fusius suis locis differemus.

— Scholiast.

— Ioelis 2. ℣. 17. Matth. 23. ℣. 35.

Quasi vigintiquinque viri dorsa habentes contra Templum Domini, & facies ad Orientem, & adorabant ad ortum solis. Vel ad orientem solem, vt Septuaginta verterunt. Hos verosimile est fuisse sacerdotes, quoniam locus, in quo stabant, Solis sacerdotibus decretus erat: quorum ideo grauius peccatum censetur; quippe nouerant lege cautum esse, ne haberent Deos alienos coram se, & sigillatim ne solem adorarent. *Ne forte eleuatis oculis ad cælum videas solem, & lunam, & omnia astra cæli, & errore deceptus adores ea, & colas, quæ creauit Dominus Deus tuus in ministerium cunctis gentibus, quæ sub cælo sunt, &c.* Quare extremæ non solum impietatis, sed etiam insaniæ erat adorare conseruum suum, Domino terga dantes. Quam merito conquestus est Dominus de his. *Duo mala fecit populus meus: me dereliquerunt fontem aquæ viuæ, & foderunt sibi cisternas.* Et iterum. *Ipsi & reges eorum, principes, & sacerdotes, & prophetæ eorum, dicentes ligno: Pater meus es tu, & lapidi: Tu me genuisti: verterunt ad me tergum, & non faciem, &c.* Et aliquanto superius dixerat. *Ingressi contaminastis terram meam, & hæreditatem meam posuistis in abominationem. Sacerdotes non dixerunt: Vbi est Dominus? & tenentes legem nescierunt me, & pastores prævaricati sunt in me, & Prophetæ prophetauerunt in Baal, & idola secuti sunt, &c.*

— Deu. 4. ℣. 19. Adorare solem, quam malum.

— Ier. 2. ℣. 13. ℣. 26. ℣. 7.

Et adorabant ad ortum solis. Vetus religio Ethnicorum fuit, vt adoraturi conuerterentur ad Orientem. Vnde Mercurius Trismegistus docet eum, qui adorare voluerit, oriente sole, in subsolanum intendere debere; occidente vero sole, versus Austrum, &c. ne scilicet Deum suum morientem videntes in eius cultu tepescerent. Vitruuius etiam. Templa, inquit, eo pacto sunt constituenda, vt ædis signum seu simulachrum spectet ad vespertinam cæli regionem; vt supplicantes signa quasi cum sole exorientia intueantur, & suspiciant. quem ritum Iob execratum se esse vt gentilitium profitetur, dicens. *Si vidi solem, cum fulgeret, & lunam incedentem clare, & lætatum est in abscondito cor meum, & osculatus sum manum meam ore meo, &c.* Huius superstitionis extirpandæ gratia Dominus præcepit, vt facies tabernaculi primum, deinde etiam Templi conuersa esset ad Orientem. Oraculum autem, in quo erat arca, ad Occidentem spectaret, ita vt adoraturi conuerterentur ad Occidentem. At vero sacerdotes Domini, quorum intererat legem vindicare, & illius ritus religiosius obseruare, legis immemores, Deique conditoris obliti, verterunt terga contra arcam Domini, atque ad Orientem conuersi solem venerabantur.

— Adorabant antiqui ad ortum solis. Merc. Trism. in fine Asclepij. Vitru. Arch. lib. 4. c. 3. Iob. cap. 31. ℣. 26.

XVII. *Et dixit ad me: Certe vidisti fili hominis: nunquid leue est hoc domui Iuda, vt facerent abominationes istas, quas fecerunt hic: quia replentes terram iniquitate conuersi sunt ad irritandum me?* Pro iniquitate Hebraice est חמם, chamam, vis, violentia, iniuria, tyrannis, vt iniquitas amplectatur iniurias omnes proximis illatas; abominatio vero impietatem aduersus Deum, hoc sensu. An pro nihilo ducit Iuda talia scelera designare, qualia in meo Templo patrari vides? ita ne leuia sunt hæc crimina, quod audeat ea quasi cumulum addere ad iniquitates admissas? Vel vt sit hysteron proteron hac ratione. Tam leue erat aduersus proximos fuisse iniuriosos, quod superimponunt peccatorum lanci contra suum conditorem esse ingratos, impudentes, & contumeliosos? Quomodocunque intelligamus apte nectitur sequens versus.

— Iniquitas aduersus proximos, abominatio aduersus Deum ipsum militat.

Et ecce applicant ramum ad nares suas. Versio correcta Septuaginta habet. Ecce ipsi quasi subsannantes. Verum in alijs codicibus additur: & ecce ipsi extendunt ramum quasi subsannantes. testatur autem Hieronymus illud, extendunt ramum, de Theodotionis versione additum esse, sic enim habet. Pro eo quod nos diximus, *ecce applicant ramum ad nares suas*, Septuaginta transtulerunt. Et ecce ipsi subsannantes: quibus de Theodotione additum est: extendunt ramum: vt sit totum pariter. Et ecce ipsi extendunt ramum quasi subsannates. pro quo interpretatus est Symmachus, quasi emittentes sonitum in similitudinem cantici per nares suas. & aliquanto inferius. Symmachi interpretatio fœdum, raucumque sonitum de naribus procedentem in Dei

— Actum significat his verbis eorum qui Diuinum subsannāt, & irrident numen. Hieronym. Theodotio. Symmach.

Origenes.

contemptum significat, &c. Notat etiam Origenea legisse Symmachum. Et sunt quasi emittentes sonitum, velut anhelitum per nares. Obseruat secundo, quod Hebraice est הזמורה, hazmorach, & sonum, & ramum significare: nam in psalmo, vbi Septuaginta verterunt, *Cantabiles mihi erant iustificationes tuæ*. Alij transtulere. Cantus fuerunt mihi præcepta tua: & iterum. *Et in psalmis iubilemus ei*. Alij legunt. Incantionibus, vel incanticis. Et ramum significat eadem vox apud Ezechielem, ibi. *Quid fiet de ligno vitis?* siue de palmite vitis. Et apud Nahum prophetam dicentem. *Et propagines eorum corruperunt*, id est, ramos seu palmites eorum. Sensum autem versus sic elucidat. Fastum, tumoremque superborum contra opificem, & contra eius opera describi his verbis puto, qui subsannent tanquam pro nihilo putanda, quæ cernuntur, & eorum effectorem. Apertius porro Symmachus modum interpretatus est dicens. Ac veluti emittant sonitum, vt anhelitum per nares suas: quod enim, inquit, videntur hymnis celebrare, id agunt subsannando mundum apte distinctum, & eius opificem, illis verbis. Et ecce ipsi extendunt ramum quasi naso suspendentes: ea videtur esse sententia subiecta. Veluti extendunt aduersus suum plastem surculum, subsannantes, ac ridentea quæ non sunt risu digna. Hæc Origenes. זמורה, zemorah, Hebræa vox, quam notauit Origenes dubiæ significationis esse, oritur a verbo זמר, zamir, quod est incidere, putare. *Sex annis putabis vineam tuam, &c.* In secunda vero coniugatione significat incidere vocem, facere incisuras, vel cæsuras syllabarum, modulari, modulos canere, arte modulatas cantiones, concisas, ex concisis sententijs factas modulationes canere. inde זמורה, zemorah, palmes, vt videre est in libro Numerorum. *Absciderunt palmitem cum vua sua*. Et in Isaia. *Et germen alienum seminabis*. Eius autem cognatum nomen זמיר, zamir, in Canticis legimus. *Tempus putationis aduenit*. quod alij vertunt. Tempus cantus auicularum aduenit. Horum alterutrum videntur legisse, qui verterunt sonum, vel cantum. Nam zemorah significat palmitem, ramum, vel surculum; non canticum, neque sonitum, & multo minus fœtorem. quare delirium est, quod aliqui Hebræorum tradidere, zemorah, significare foetorem; atque olim in Codice legi solitum: ad nares meas: & religionis ergo sublatum a scribis, lectumque: ad nares suas: quasi adorantes emitterent crepitu ventris fœtorem ad nares numinis. quorum ignoratio ex versionibus interpretum supra allatis manifeste conuincitur. nullus enim eorum transtulit, ad nares meas, sed, ad nares suas. Præterea nullus ventris crepitum dixit, sed, narium sonitum vnus Symmachus conuertit. denique quia nullibi in sacris ostendent tale significatum vocis zemorah. Recte igitur Hieronymus transtulit. *Ecce applicant ramum ad nares suas*. sed restat declaremus, quales ramos extendebant adorantes, & quid sibi voluerit ille ritus. Diuus Hieronymus. Applicabant ramos ad nares, haud dubium quin palmarum, vt per hoc eos idola adorare significet. Denique & Iob inter ceteras virtutes, & hoc habuisse se dicit, quod nunquam aspiciens cælum, & solem, & lunam, & astra fulgentia, osculatus sit manum, id est, adorauerit creaturas, &c. Ceterum Hieronymo aduersatur ea phrasis; applicant ramum ad nares; quæ docet odoratos fuisse ramusculos, quos naribus admouerent. Itē adorationem exhibitam soli, in cuius sacris nullibi legitur adhibita palma, sed potius laurus, vt ex varijs auctoribus obseruatum tradit Lilius Giraldus. Nam veteribus in vsu fuit, aras, victimas, sacrificos, & astantes interdum suorum numinum frondibus ornare. quippe Ioui sacrificabant coronati æsculo, Apollini lauro, Mineruæ olea, Veneri myrto, Herculi populo, Baccho hedera, vt legitur in libris Machabæorum: sed & pampinis interdum, quin & ramis ficulneis plerunque: Pani pino, Syluano & Diti cupresso, Isidi abrotono. Thraces pro lege habebant in omnibus sacris hedera coronari, Cappadoces ambrosia, Aegyptij vitibus, & hedera. Feruntur & Aegyptij gramine manibus decerpto adorasse, & papyri flore Deos coronasse, &c. Quæ si ita sunt, videntur Israelitæ ramos lauri manibus gestasse, atque eos, vtpote odoratos, naribus admouisse supplicantes, quasi gratias agentes Apollini conditori lauri, & auctori suauis eius odoris. quod quid aliud est, nisi illi diuinitatem tribuere? Deoque ex sua sede deturbato, in eadem Apollinem collocare? hoc est enim facinus supremum, quo Deum impudenter subsannantes ad furorem irritabant, sibique extremam perniciem machinabantur: nam impudentiam consequi solet diuina vltio. quapropter & clamor appellari solet in sacra Scriptura. quod scilicet vindictam quasi clamoribus expetens iure suo impetret. vt vidimus supra. *Et autem peccatum suum quasi Sodoma praedicauerunt, nec absconderunt. Agnitio vultus eorum respondebit eis*, hoc est, explicata & perfricta frons, nasusve inhians ad odorem frondis idololatricæ captandum, illis testimonium perhibet, descendisse se in *profundum* scelerum, quo qui peruenerit, *contemnit*. Sed quibus gradibus ad hanc foueam descenderint, recenset Isaias ipse dicens. *Væ genti peccatrici*, aberranti, qui primus gradus est: secundus vero, *populo graui iniquitate*, qui obcalluit ad scelera: tertius, *semini nequam*, pessimorum, qui scilicet hæreditauit idololatriam: quartus, *filijs sceleratis*, qui addidere peccatis maiorum atrociora crimina: quintus, *dereliquerunt Dominum*, dicentes, *dereliquit Dominus terram*: sextus, *blasphemauerunt sanctum Israel*, execrati sunt Dei cultum claudentes ostia Templi: septimus, *abalienati sunt retrorsum*, vertentes terga contra Dominum, faciem ad orientem Solem. Ijs flagitijs quæ impendeat poena, declarat idem Propheta dicens. *Væ animæ eorum, quoniam reddita sunt illis mala*. nam veterum scelerum poena est Dei derelictio, quam miseri nil minus timentes sustinent. Sed neque temporalem vltionem effugient. Sequitur enim aptissime.

XVIII. *Ergo & ego faciam in furore*. Quandoquidem ipsi profligarunt omnem pudorem, ego omnem furorem effundam. *Non parcet oculus meus*. Non conniuebit damnatis, cum neci addicantur. Vide caput quintum. *Nec miserebor*. Non committam, vt eorum malis viscera mea tangantur.

Et cum clamauerint ad aures meas voce magna, quantumuis contenta voce, *non exaudiam eos*. Origenes. Misericordia (qui est mœror alienæ infelicitatis) non oportet commoueri medicum, aut iudicem, ne forte eiusmodi mœrore, qui ad hanc impellit misericordiam perturbati impediantur, quo minus curationem, aut iudicium exerceant, prout eius, qui curatur, vtilitas postulat, aut opus est ei, qui iudicatur, &c. Quod si omnino misericordiæ locus non est in hoc iudicio, opus est, vt mitissimus iudex aures obturet, ne audiat pereuntium clamores. qui enim poterit, si eos audiat, se continere, quin misereatur, & conniueat? Sed de hac re supra.

Psal. 118. ℣. 54. — Ps. 94. ℣. 2. — Ezech. 15. ℣. 1. — Nahum. 2. ℣. 2. — Leuit. 25. ℣. 3. — Num. 13. ℣. 24. — Isa. 17. ℣. 10. — Can. 2. ℣. 12

Confutatur Hebræorum opinio de hac irrisione Dei.

Vulgatæ comprobatio.

Hieronymus ramos putat fuisse palmarum.

Rami laurei in cultu solis adhibiti.

Lilius Giraldus Syntag. 16.

1. Machab. 6. ℣. 7.

Isa. 3. ℣. 9. — Prouer. 18. ℣. 3.

Gradus ruinæ Israelitarum. Isa. 1. ℣. 4.

Poena inueteratorum scelerum est Dei derelictio.

Origen.

Misericordia non commoueat medicum aut indicē, ne ab officio deficiat.

Mitissimus Deus iudicaturus obturat aures, quasi non se potens continere, quin misereatur si miseros audiat.

COM-

COMMENTARIVS IN EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT OCTAVVM.

De Gentium idolis, quæ coluerunt Israëlitæ. Quodnam fuerit primum idolum Gentium.

COMPAR fuit politiæ religio vel apud barbaras, & efferatas nationes; neque minor extitit inter gentes de religionis, quam de originis antiquitate arrogantia, & controuersia, singulis contendentibus, primum Deum a suis maioribus cultum. Nam, vt hinc exordiamur, Cyrillo auctore, atque Isidoro, Græci volunt Cecropem eorum Regem primum omnium simulachrum finxisse, nominasseque Iouem summum Deorum, arasque illi statuisse, atque immolasse bouem. Si vero Didymo, atque Hieronymo credimus, a Cretensium Rege Melissea prima pullularunt idololatriæ semina. Diodorus, & Eusebius Phrygibus tanti mali originem adscribunt. Athlantides Africæ populi primum apud se regnasse Deum οὐρανὸν, vranon, gloriabantur. Aethiopes se Deos primum coluisse affirmabant: a quorum opinione non abhorret Diodorus. Phœnicibus Theologiæ, & religionis initium arrogat Sanchuniathon Berytius apud Porphyrium, atque Eusebium. Lactantius vero scribit Chananæos hoc vitio primum infectos, quod eorum conditor ab auo Noe maledictus, primus a veri Dei cultu ad simulachra descecerit. Ammonius de antiquitatibus tradit Belum statuam primum Nembroto parenti inter diuos, vt persuasus est, relato; re autem vera a suis discerpto erexisse, ad quam confugientes malefici velut ad asylum in tuto essent. Successu vero temporum numerum simulachrorum auctum, & hoc Belo adscriptum, quod ipse illud primus condidisset, & coluisset. Eusebius in Chronicis auctor est, Belo vita functo statuam erexisse Babylonios. Nino filio Beli hoc inuentum tribuunt Lactantius, & Hieronymus, vt mox videbimus. Ammonius cum alijs tenet, Belum esse Iouem, Nembrotum autem Saturnum, qui deinde appellatus est Baal, &c. Diodorus Siculus scribit a Semiramide vastas, & magnitudine mirandas statuas factas aureas, & argenteas. Hieronymus sic habet. Ninus patrem suum Belum in Deum retulit, qui Hebraice dicitur בל, bel, & in multis Prophetis, maximeque in Daniele, & iuxta Theodotionem sub Idolo Babylonis hoc appellatur nomine. Hunc Sidonij, & Phœnices appellant בעל, baghal, eadem enim inter ב, beth, & ה, he, litteras consonantes ע, ghain, vocalis litera ponitur, quæ iuxta linguæ illius proprietatem nunc Beel, nunc Baal legitur. Vnde & Dido Sidonia regij generis, cum Aeneam suscepisset hospitio, hac patera Ioui vina delibat,

Cyrill. lib. 1 contra Iul. Isidor. — Didym. lib. exegesis. Hiero. proem. epist. ad Tit. — Diodorus. Eusebius. — Porphyr. lib. 4. contra Christ. Euseb. lib. 1 præp. euang. — Lactant. lib. 2. de falsa relig. — Ammon. — Hier. in Oseæ 2. — Virg. 1. Aeneid. in fine.

—— quam Belus, & omnes
A Belo soliti, —— &c.

Et aliquanto superius dixerat. Ierusalem fecerat idola Baal dæmoni Sidoniorum, siue vt quidam rectius arbitrantur, Babylonio, ex quo & Bel dicitur. Ezechiel plenius in suo ponit volumine, & omnis prophetarum narrat chorus, &c. De Belo tractat Theophilus. Sed audiamus Placiadem Fulgentium scribentem in hæc verba. Diophantes Lacedæmonum auctor libros scripsit antiquitatum quattuordecim; in quibus ait Synophanem Aegyptium familia substantiaque locupletem filium genuisse, quem voluit enormis substantiæ successorem ineffabili, & vltra quam paternitas exigebat, affectu erga filium deditum. isque dum aduersis fortunæ incursibus raperetur, patri crudele geminæ orbitatis dereliquit elogium, & posteritatis propagandæ & substantiæ. Quid igitur faceret aut fœcunda paternitas hac sterilitate damnata, aut felix substantia in successione curata? Parum erat non habere, quod habuit, nisi etiam esset, qui obtineret, quod reliquit. Denique doloris angustia, quæ semper requirit necessitatis solatium, filij sibi simulachrum in ædibus instituit. dumque tristitiæ remedium quærit, seminarium potius doloris inuenit; nesciens quod sola sit medicina miseriarum obliuio. Denique idolum dictum est εἰδωδύνη, eidodyne, quod nos Latine species doloris dicimus. namque vniuersa familia in domini adulationem aut coronas plectere, aut flores inferre, aut odoramenta simulachro succendere consueuerat. nonnulli etiam seruorum culpabiles domini furiam euitantes ad simulachrum profugi veniam merebantur, & quasi salutis certissimo collatori florum, aut thuris offerebant munuscula timoris potius effectu, quam amoris affectu. denique & huius rei non immemor Petronius ait;

Theophilus lib. 3. ad Antilochum. — Plac. Fulg. lib. 1. Mythologicorum. — Petronius.

Primus in orbe Deos fecit timor ——

nam

Mintanor in Chronotop. libro.

nam & Mintanot musicus vocat Dominum doloris, quem prima compunctio humani finxit generis;exinde, vt ait Fulgentius, inueteratus error humanis pedetentim consertus disciplinis barathro quodam sæuæ eruditionis prolabitur. Hæc Fulgentius ex Diophante de idolo Synophanis. quam historiam esse certissimam, non fabulam, constat ex libro Sapientiæ:in quo eisdem coloribus depingitur filij Synophanis simulachrum:sic enim habet. *Initium enim fornicationis est exquisitio idolorum, & adinuentio illorum corruptio vitæ est. neque enim erant ab initio, neque erunt in perpetuum. superuacuitas enim hominum hæc aduenit in orbem terrarum: & ideo breuis illorum finis est inuentus. Acerbo enim luctu dolens pater, cito sibi rapti filij fecit imaginem, & illum, qui tunc quasi homo mortuus fuerat, nunc tanquam Deum colere cœpit, & constituit inter seruos suos sacra & sacrificia. Deinde, interueniente tempore, conualescente iniqua consuetudine, hic error tanquam lex custoditus est, & Tyrannorum imperio colebantur figmenta*, &c. Quibus verbis vniuersam Diophantis narrationem breuissime, & lucidissime iterauit Sapiens: atque illi fidem faciens ab ea tursum suæ breuitatis commentarium accepit: simulque docuit nos, figmenta, quæ Tyrannorum imperio apud Babylonios colebantur, posteriora fuisse idolo Syrophanis, vt sine controuersia relinquatur,primum idolum apud Aegyptios inuentum fuisse. Constat secundo, cur simulachra, idolave in sacris scripturis appellentur dolores: Hebraicum enim nomen frequens est עצבים, ghazabim. dolores, apud Isaiam. *Et simulachris eius*. Hebraice doloribus. & in libro Paralipomenon. *Seruieruntque lucis, & sculptilibus*; vel lucis, & doloribus: & apud Oseam. *Particeps idolorum*, dolorum, *Ephraim*, &c. & in psalmo. *Quas sacrificauerunt sculptilibus*, doloribus, *Chanaam*. Quo allusit Paulus. *Inseruerunt se doloribus multis*, hoc est, simulachris. Idem fere sonat aliud idolorum nomen, Hebræis item frequens און,auen,quo vsus est Oseas.*Galaath ciuitas operantium idolum*. & Isaias. *Qui benedicat idolo*. & Amos. *Bethel erit* Bethauen, id est, domus doloris. & in libro Numerorum.*Non est idolum*,dolor,*in Iacob, neque videtur simulachrum*,labor, *in Israel*. Libenter enim vtrunque nomen coniungunt Prophetæ, vt significent idololatriam non solum conscientiam lacerare, & doloribus animum torquere, sed & laboribus corpora diuexare. Vel,vt ostendant diuersa mala consequi idolorum cultum, culpæ scilicet & pœnæ, quæ ijs duobus nominibus significantur, dolor & labor. nam dolor,id est און,auen,proprie significat molestiam, luctum, & afflictionem spiritus, quæ peccatum comitantur. labor non solum membrorum lassitudinem,& defatigationem significat, sed omne, quod corpori graue est, & laboriosum, peccati scilicet pœnam qualemcunque.Ijs itaque, & alijs locis simulachra dolores appellantur, cuius nominis origo fuit εἰδοδυνῆς, eidodynes, species doloris a Syrophane inuenta. Tertio coniectura satis probabili duci tur ab eo nomine, idodynes, fuisse tractum nomen Adonidis pueri intempestiue interempti, atque a feminis plorati, cuius meminit in præsenti Vates: nam & literis, & etymologia cum illo mirifice consentit. etenim εἰδοδυνῆς, eidodynes,ex duplici voce compactum est, scilicet εἶδος, eidos, quod est, species, atque ὀδύνη, odyne, quod est dolor: ex qua voce facilis est lapsus in Adonis, permutatione vocalium, quæ Græcis sæpissime vsu venire solet. Fauet & nostræ commentationi Stephanus dicens: Amathus Cypri ciuitas vetustissima, in qua Adonis Osiris colebatur, qui cum Aegyptius esset, Cyprij, & Phœnices proprium fecerunt, &c. Vides Adonidem esse Osirim Aegyptiorum Deum vetustissimum. Bene est ergo, vt idem credatur cum Dolone Syropbanis.

Fulgentius. Sap. 14. ṽ. 12. Simulachra dolores vocantur & quare. Isa. 10. ṽ. 11. 2. Paral. 24. ṽ. 18. Ose. 4. ṽ. 17. Psal. 105. ṽ. 38. 1. Tim. 6. ṽ. 10. Ose. 6. ṽ. 8. Isa. 66. ṽ. 3. Amos 5. ṽ. 5. Numer. 23. ṽ. 21. Dolor & labor culpam consectantur. Adonidis nomen vnde sumptum. Stephanus lib. de Vrbibus.

Sed quidquid de hoc sit,videamus quis nam extiterit Adonis. Vetus fabula est Aegyptiorum, cuius meminere Macrobius, Theocritus, Ouidius, & Fulgentius, Adonidem Veneris amasium dente apri percussum obijsse in ipso iuuentutis flore:quem Venus vtpote sibi carissimum planctu & lamentis sit prosecuta quasi mortuum, deinceps vero reuiuiscentem cum gaudio, & lætitia receperit. Eius fabulæ veritas hac ratione declaratur a veteribus. Adonis, aiunt Aegyptij, sol est; aper lutulentus & cœnosus hyemem indicat; Venus pulchritudinem verni temporis,& theatri huiusmundi elegantiam. quæ deplotare dicitur solis absentiam,quæ in hyeme contingit.nam cum sol excipitur a nubilis,quasi confici videtur ab apto pulcher Adonis. Macrobius etiam:Adonim, inquit, solem esse non dubitatur inspecta religione Assyriorum, apud quos Veneris Architidis, & Adonis maxima olim veneratio viguit: quam nunc Phœnices tenent. & postea simulachrum huius Deæ in monte Libano fingitur, capite obnuto, specie tristi, faciem manu læua,dextra sustinens amictum, lacrymæ visione conspicientium manare creduntur.Fauet huic interpretationi nomen Chaldæum תמוז, thamuz,quo Syri, & Hebræi mensem Iunium appellant,in quo sol accedens ad æstiuum solstitium quasi languescere videtur, & viribus deficere. Vnde, occasione accepta, atque nomine mensis ipsi soli communicato, fabulati sunt Thamuz,hoc est solem,obeunrem a specioso rerum omnium theatro defleri.Vel contraria fortasse ratione, vt Hieronymo placet, Thamuz nomen est Adonidis proprium apud Syros. quoniam vero Adonis in mense Iunio occisus creditur, inde nomen ipsum mensi impositum fuerit. Meminere Adonidis Orpheus Poëta, vbi ipsum vocat δακρύτιμον, dacryotimon, id est, lacrymis honoratum,ab honore lacrymarum, quæ illi impenduntur. Sed plura de ipso Lucianus. Gratius item poëta dicens.

—*flet adhuc, & porro flebit Adonim*
Victa Venus —

Plutarchus memorat Athenis celebratam festiuitatem Adoniam a feminis.atque Ammianus Marcellinus. Euenerat,inquit, ijsdem diebus annuo cursu completo Adonia ritu veteri celebrari.Loquebatur autem de ingressu Iuliani in Antiochiam. Denique Strabo Adonidis Templum insigne describit.Postremo obseruandum duxi a Rabbi Dauid, tum etiam a Rabbi Selomone aliam fabulam recitari ad huius loci intellectum, Thamuz scilicet fuisse idolum concauum, cuius oculos plumbo implebant, & accenso intus igne plumbum liquefiebat, & imago flere videbatur. Ceterum inepte conficta est fabula, quia non ipsi Thamuz, sed Veneti potius vel feminis tribuit Scriptura lachrymas effusas ob mortem iuuenis. Rabbi Moyses Aegyptius aliud somnium refert ex libto Zabiorum de Thamuz, quod tamen & ipse irridet, & nos repetere pudet. Reliquum est,vt breui laterculo describamus vniuersa gentium Idola, quæ coluerunt Hebræi: erit enim hoc lectori iucundum,& Prophetæ instituto accommodatum.

Quis fuerit Adonis. Macrob. 3. Satur. Theocr. in Idyll. 23. Ouid. 10. Metamor. Fulg. 3. Mythol. Macrob. 1. Satur. c. 21. Hier. hic. Orpheus in hymno. Lucianus lib. de Dea Syria. Gratius lib. de venat. Plutarch. in Alcib. et Nicia. Ammianus lib. 22. hist. Strab. lib. 16. R. Dauid. lib. radic. & hoc cap. R. Selomo. R. Moyses lib. 3. di rector. c. 30.

IDOLA GENTIVM, QVIBVS SERVIERVNT NONNVNQVAM IVDAEI.

Gens	Idolum	Locus
Moabitarum	Beel-phegor.	*Num.25.℣.3.*
	Chamos.	*3.Reg.11.℣.7.*
	Baal.	*No.22.℣.41.*
Ammonitarum	Chamos.	*Iud.11.℣.24.*
	Moloch.	*3.Reg.11.℣.33.*
	Melchom.	*4.Reg.23.℣.13.*
Sidoniorum	Astaroth.	*4.Reg.23.℣.13.*
	Astarthes Dea.	*3.Reg.11.℣.33.*
Madianitarum	Phegor.	*Num.25.℣.5.*
Philisthinorum	Dagon.	*Iud.16.℣.23.*
Accaronitarum	Beel-zebub.	*4.Reg.1.℣.3.*
Babyloniorum	Bel.	*Dan.14.℣.4.*
	Draco.	*Dan.14.℣.25.*
	Statua.	*Dan.3.℣.1.*
Aegyptiorum	Vitulus Apis.	*Exod.32.℣.4.*
Suppresso nomine cultorum.	Adonis.	*Ezech.8.℣.14.*
	Regina cæli.	*Ierem.7.℣.18.*
	Priapus.	*3.Reg.15.℣.13.*
	Sol.	*4.Reg.23.℣.5.*
	Luna.	*4.Reg.23.℣.5.*
	Signa duodecim.	*4.Reg.23.℣.5.*

EZECHIELIS
PROPHETAE
CAPVT NONVM.

ARGVMENTVM.

Ostenditur Vati per visum cædes facta a Babylonijs in Vrbe, a qua liberantur signati THAV.

I. *ET clamauit in auribus meis voce magna, dicens: Appropinquauerunt visitationes vrbis, & vnusquisque vas interfectiems habet in manu sua.*

II. *Et ecce sex viri veniebant de via portæ superioris, quæ respicit ad Aquilonem: & vniuscuiusque vas interitus in manu eius: vir quoque vnus in medio eorum vestitus erat lineis, & atramentarium scriptoris ad renes eius: & ingressi sunt, & steterunt iuxta altare æreum:*

III. *Et gloria Domini Israel assumpta est de Cherub, quæ erat super eum ad limen domus: & vocauit virum, qui indutus erat lineis, & atramentarium scriptoris habebat in lumbis suis.*

IV. *Et dixit Dominus ad eum: Transi per mediam ciuitatem in medio Ierusalem: et signa Thau super frontes virorum gementium, & dolentium super cunctis abominationibus, quæ fiunt in medio eius.*

V. *Et illis dixit, audiente me: Transite per ciuitatem sequentes eum, & percutite: non parcat oculus vester, neque misereamini.*

VI. *Senem, adolescentulum, & virginem, paruulum, & mulieres interficite vsque ad internecionem: omnem autem, super quem videritis Thau, ne occidatis, & a sanctuario meo incipite. Cœperunt ergo a viris senioribus, qui erant ante faciem domus.*

VII. *Et dixit ad eos: Contaminate domum, & implete atria interfectis: egredimini. Et egressi sunt, & percutiebant eos, qui erant in ciuitate.*

VIII. *Et cæde completa, remansi ego: ruique super faciem meam, & clamans aio: Heu, heu, heu Domine Deus: ergo ne disperdes omnes reliquias Israel, effundens furorem tuum super Ierusalem?*

IX. *Et dixit ad me: Iniquitas domus Israel, & Iuda, magna est nimis valde, & repleta est terra sanguinibus, & ciuitas repleta est auersione: dixerunt enim: Dereliquit Dominus terram, & Dominus non videt.*

X. *Igitur & meus non parcet oculus, neque miserebor: viam eorum super caput eorum reddam.*

XI. *Et ecce vir, qui erat indutus lineis, qui habebat atramentarium in dorso suo, respondit verbum, dicens: Feci sicut præcepisti mihi.*

EXPLANATIO EIVSDEM CAPITIS NONI.

I. ET *clamauit in auribus meis.* Dominus scilicet, qui equitabat in quadriga Cherubim, tanta impietate lacessitus, & tam insigni impudentia prouocatus; Non est, inquit, quod diutius protrahamus vindictam, cum nulla sit spes melioris frugis: peruenit ad cumulum Insolentia: verberat nostras aures clamor: reddamus impijs, quod merentur: accedant vastatores, incendant, & desolent nefariam vrbem.

In auribus loqui, vel clamare quid significet. *In auribus meis*, me audiente, vt sese explicuit Hieronymus paulo inferius. *Et dixit illis, audiente me*, Hebraice, in auribus meis: *Transite per mediam ciuitatem*. Licet aliquando habeat hunc sensum: dixit in auribus meis, id est, ad me audientem locutus est, B vt in Genesi. *Vocauit omnes seruos suos, & locutus est vniuersa verba hac in auribus eorum*, & iterum. *Loquatur seruus tuus verbum in auribus tuis*, &c. *Gen. 20. ℣. 8 & cap. 44. ℣. 18.*

Deo tribuit indignantis clamorem humano more. *Voce magna.* Vocis contentio index est bilis efferuescentis, atque indignationis, qualem motum, & affectum Deo tribuimus humano more.

Appropinquauerunt visitationes vrbis. Septuaginta. Appropinquauit vltio Vrbis. Chaldæus. Qui constituti sunt, vt perdant Vrbem. sensus est. Adsunt iam visitatores: nam abstractum pro concreto sæpius vsurpat sacra Scriptura. apud Isaiam. *Erit iustitia cingulum lumborum eius: & fides cinctorium renum eius*, Chaldæus Iusti, & fideles: & in psalmo. *Innocentes, & recti adhæserunt mihi.* Hebraice: innocentia, & rectitudo. Sic potentes Angeli dicuntur *potestates*, C principes vero *principatus*, &c. Sic Paulus: *dominationes* pro dominantibus, *principatus* pro principatum gerentibus: & Isaias. *Ponam visitationem tuam pacem, & præpositos tuos iustitiam.* Secunda pars versus indicat, in prima visitationem, significare visitatores. Sed quid sibi vult, visitatores? vltores, & vindices proculdubio: nam visitare est munus exequi præsidis inuisentis prouinciam, qui alios quidem vindicat a calumnijs, alios punit. primo modo vsurpatur apud Lucam. *Visitauit, & fecit redemptionem plebis suæ.* & iterum. *In quibus visitauit nos oriens ex alto*, in secundo vero significatu reperitur in libro Numerorum. *Visitas peccata patrum in filios*, &c. & in psalmo. *Visitabo in virga iniquitates eorum*, &c. quomodo sumitur in præsenti, vt ex versu sequenti li- D quido constat. *Abstractum pro concreto. Isa. 11. ℣. 5. Psal. 24. ℣. 21. Ephes. 3. ℣. 10. Coloss. 1. ℣. 16. Isa. 60. ℣. 17. Visitatores sunt vindices & vltores. Lucæ 1. ℣. 68. Num. 14. ℣. 18. Psal. 88. ℣. 33.*

Et vnusquisque vas interfectionis habet in manu sua. Quandoquidem arma portant, visitatores sunt non visitationes: & qui interfectionis vasa gerunt, vltores veniunt, non seruatores. Vas Hebræis significat omne instrumentum, & supellectilem. apud Ezechielem. *Fac tibi vasa transmigrationis*; id est, supellectilia iter agentis. & in Actis Apostolorum. *Vas electionis est mihi iste*, id est, erit mihi insigne organum Euangelij, nobilis prædicator verbi. *Vas* itaque *interfectionis* est gladius, vel securis, vel arcus cum sagittis, vt in psalmo. *Et in eo parauit vasa mortis, sagittas suas ardentibus effecit*, id est, instrumenta lethalia, scilicet sagittas vrentibus aculeis muniuit; hoc autem loco securim significat, vt Septuaginta E exposuerunt versu secundo. Vnicuique securis in manu eius. *Vas quid significet. Ezech. 12. ℣. 3. Actor. 9. ℣. 15. Psal. 7. ℣. 14.*

II. *Et ecce sex viri veniebant.* Non vna est interpretum sententia circa veritatem huius visionis, quinam scilicet sint sex viri, qui Vati ostensi sunt per visum. Scholiastes sic interpretatur. Hæc autem cædes fiebat per spiritus quosdam inuisibilium potestatum. Alius Scholiastes sic. Ad internecionem potestates quædam Deo ministrantes mittuntur, &c. nescias autem an Græci bonos Angelos, an potius aduersas potestates intellexerint. Certe Hieronymus de aduersis potestatibus interpretatur ex illo psalmi. *Immissiones per Angelos malos*, &c. Theodoretus. Vide, inquit, eas potestates, quibus puniendi munus commissum est, ad constitutum supplicium paratas. & quidem Assyriorum multa millia vnus Angelus iaculis confecit, & Aegyptiorum primogenitos Angelus vnus iussus est interficere: hic vero propter impietatis exuperantiam sex Angelis Iudæorum puniendorum munus est impositum, &c. Adde ex Genesi duos Angelos euertisse Sodomam. & in Apocalypsi mitti quattuor Angelos, *ad nocendum terræ, & mari*, &c. Quorsum igitur mandantur sex ad Ierusalem euertendam? Crediderim hisce sex viris repræsentatos esse duces Nabuchodonosor, qui Vrbem expugnarunt. atque propterea senario numero comprehensos viros. quod totidem duces numerati sint a Ieremia, si tamen adnectas eorum nomina more Chaldæorum esse composita ex duabus vocibus, scilicet, *Neregel, Serefer, Semegarnabu, Sarsachim, Rabsares, Neregel, Serefer, Rebmag*: tametsi consecuti sunt *& omnes reliqui principes*, teste Ieremia: sex prædicti, quorum memorata sunt nomina, Archiduces exercitus creduntur, quippe qui ante alios ingressi sunt Vrbem, & sederunt in porta media, &c. nam & Iosephus sex tantum recenset principes expugnatores Vrbis. *Variæ sententiæ de visione sex virorum. Schol. Alius Scholiast. Hier. super Ezech. 10. Psal. 77. ℣. 49. Theod. Gen. 19. ℣. 1. Apoc. 7. ℣. 2. Auctor credit sex viros repræsentasse duces exercitus Assyriorum. Ierem. 39. ℣. 3. Ibidem. Ioseph. 10. antiq. c. 10.*

Veniebant de via portæ superioris. Videtur Propheta ijs verbis significasse portam Aquilonarem atrij sacerdotum: nam, vt videbimus capite quadragesimo, ante singulas portas aliquot gradus erant excitati. Vnde portæ interiores erant superiores exterioribus; portæque exteriores inferiores merito dicebantur, vt ex eodem capite Ezechielis constat. Eodem ergo iure portæ interiores dicuntur superiores, atque eadem ratione nos intelligimus nomine superioris portæ eam, quæ interior est, qua scilicet intratur ad atrium sacerdotum. Venire autem *de via portæ*, est per viam portæ incedere. neque enim sensus est, viros profectos ex alia porta exteriori, quæ superior diceretur, iter suscepisse versus atrium interius; cum illa porta exterior diceretur inferior, vt iam ostendimus. Sed ea est mens Prophetæ, viros illos per medium atrium Aquilonare Israël venientes vidisse per viam, quæ ducebat ad portam superiorem, atque interiorem atrij Israël: quare statim subdit. *Ingressique sunt, & steterunt iuxta altare*, &c. *Quæ dicatur porta superior. Ezech. 40. ℣. 19.*

Quæ respicit ad Aquilonem. Polychronius. Quoniam in ea regione impietas visebatur, atque ab eadem Babyloniorum calamitas ingruit, quod Ieremias prædixerat. *Ab Aquilone pandetur omne malum*; Adde ex regione Aquilonari ruptum murum, atque Vrbem expugnarunt, quoniam ea tantum parte murus arietibus concuti poterat, cum a reliquis rupibus præruptis, & altissimis cingeretur, vt constat ex Iosephi testimonijs, quæ nos late persequimur *Polychr. Ier. 1. ℣. 14*

a Ioſeph. Antiq. 14. c. 5. & de bello. 6. cap. 4.
b Eadem via, qua noseijcimus Deum, ingrediuntur lictores diuinæ iuſtitiæ: quibus peccatum ipſum præ foribus exiſtẽs portas aperit
c Ro. 5. ỳ. 12
d Gen. 4. ỳ. 7

quimur in Commentario topographiæ Vrbis. Neque Babylonio ſolum regio Aquilonaris infirmiur aditum aperuit, ſed etiam Antiocho, & Tito, quorum omnium caſtra a [a] Ioſepho notantur ad Boreale Vrbis latus eſſe conſtituta.

[b] Obſeruandum eadem porta, qua Deum elimina mus, intrare eius ſatellites, & lictores ad ſumendas de ſontibus pœnas: manet enim retro poſtem peccatum, quod venienti morti pandit fores. nam [c] *per peccatum mors intrauit in mundum.* & Dominus ait ad Cain. [d] *Sin autem male feceris, in foribus peccatum tuum aderit*, vel cubat, vt re ſcilicet prodat hoſti patefaciens valuas.

Et vnuſquiſque vas interitus in manu eius. Septuaginta: Securis. Scholiaſtes. Securis hoc loco lictorum eſt enſis, at Hebræus habet, bellica inſtrumenta.

Vir quoque vnus in medio eorum veſtitus erat lineis. Septuaginta podere. Scholiaſtes. Poderes vocatur tunica vſque ad genua: habitum vero militis deſcribit, qui iuſtitiæ aduerſus eos, qui puniuntur, inſeruiat. Porro ſcriptoris decorum ſeruat: ipſe enim erat, qui pius a ceteris diſtinguebatur. Videtur intellexiſſe Scholiaſtes ceterorum etiam virorum habitum fuiſſe poderem, quippe militum; cui ſententiæ non refragatur ea phraſis *in medio eorum*, quæ ſonat vnus ex eis, quaſi eis eſſet in omnibus ſimilis: fauet etiam eiuſdem reſponſum, quod habetur in fine capitis; *feci ſicut præcepiſti mihi*, quod ad cædem peractam referri debere videtur ex præcedentibus: nam dixerat Vates. *Et ea de completa remanſi ego*, &c. *Et ecce vir, qui indutus erat lineis, &c. reſpondit verbum dicens; feci ſicut præcepiſti mihi.* Ex quibus colligitur ſeptem extitiſſe viros eiuſdem habitus, & propoſiti, vindices ſcilicet diuinæ iuſtitiæ, niſi quod eorum ductori iniunctum eſt, vt notaret ſaluandos, ceteros traderet militibus interficiendos. Ceterum non exacte percalluit Scholiaſtes ſignificationem vocis poderis, quam poſuere Septuaginta. nam veſtimentum promiſſum vſque ad talos ſignificat, vnde & nomen accepit, vt Hieronymus hoc loco auctor eſt. Quare capite decimo, vbi nos habemus: *Cumque præcepiſſet viro, qui indutus erat lineis.* Septuaginta reddidere. Qui indutus erat ſtola ſancta: videlicet intelligentes per lineum indumentum, ſtolam ſacerdotalem. atque eandem ſignificarunt hoc capite per vocem, poderes, non pallium militum breuius, ſed talarem ſacerdotis amictum. Vnde longe diuerſum habitum geſtaſſe ſex viri credendi ſunt ab indumento ſeptimi, qui inter eos apparuit, nam illi veniebant ſecuribus armati ad ſtragem faciendam peccatorum, iſte autem apparatu notarij inſtructus ad vindicandos a cæde innocentes: illorum propterea habitus militaris erat, iſtius ſacerdotalis: illorum geſtamen non exprimitur: verum etiam ſi quale eſſet ignoramus, ſcimus poderem non eſſe, atque lineum non eſſe, quia veſtis talaris linea ad ſacerdotem pertinebat, dedecebat vero militem. Hoc autem confirmari poteſt ex eo, quod apud [e] Danielem Michaël, & alius quidam [f] Angelus lineis veſtiti viſuntur: videlicet vſurpantes ſacerdotum geſtamina quaſi digniſſima, quippe Deo familiarium, quales ipſi ſunt. præterea quia in Exodo & Leuitico ſacerdotes induuntur lino, Hebraice בד, bad, quæ vox ab Ezechiele hoc verſu repetitur. Significat autem genus quoddam lini molliſſimi, & candidiſſimi, cuius vſus eſſet in ſacris tantum veſtibus. nam aliud erat genus lini appellatum פשתה, piſthah, vulgaribus vſitatum: illius precioſi meminiſſe videtur Plinius: Goſſipion vocat, ex illoque veſtes Aegyptijs ſacerdotibus ſolitas fieri tradit. Atque in hac ſententia eſt Hieronymus dicens. Septimus in habitu Pontificis veſtitus lineis indumentis, &c. & Theodoretus. Septimi habitus erat ſacerdotis: non enim ex ijs erat, qui punirent, ſed ex ijs, qui ſupplicarent pro redimendis ſalute dignis, &c. Ergo vir iſte lineis indutus ſacerdotem referebat ſequeſtrem, & mediatorem inter diuinam iuſtitiam, & hominum genus, Ieſum Chriſtum videlicet: neque enim alius ſecundum hiſtoriam commemoratur, qui ſeſe medium interponeret, & diuinæ iuſtitiæ graſſanti in ciues obſiſteret. ait enim apud Ezechielem Dominus. *Et quæſiui de eis virum, qui interponeret ſepem, & ſtaret oppoſitus contra me pro terra, ne diſſiparem eam, & non inueni.* Vide locum. Chriſtum itaque repræſentabit ille candidatus, qui ſacerdos erat futurus ſecundum ordinem Melchiſedech, atque pro ſua reuerentia a Patre obtenturus reliquias gentis, ex qua ſecundum carnem originem habere voluit. propter adimplendas promiſſiones Patribus factas. nam & in Apocalypſi apparuit triumphans ſuper equo albo, *et veſtitus erat veſte alba aſperſa ſanguine*; quem ſequebantur exercitus equitum geſtantium byſſina, & candidiſſima paludamenta, æmulantis colorem veſtimenti Archiducis.

Scholiaſtes falſo putat veſtem poderis fuiſſe militarem.

De veſte poderis.

Hier. hic.

e Da. 10. ỳ. 5 & 12. ỳ. 6.
f Angeli podere induti apparent, vtpote ſacerdotum Dei familiarium, quales ipſi angeli ſunt.
Exo. 35. ỳ. 4
Leu. 6. ỳ. 10. & 16. ỳ. 4.
De lino.
P. in. lib. 19 cap. 1.

Hieron.
Theodor.

Sacerdos interceſſor eſt.

Vir veſtitus lineis Chriſtum referebat.

Apoc. 19. ỳ. 13.

Et atramentarium ſcriptoris ad renes eius. Septuaginta. Et zona ſapphiri ſuper lumbos eius. Hebraice קסת הספר, qeſeth haſopher: quamuis Septuaginta legiſſe videntur הספיר, baſaphir, de qua ſic habet Origenes. Pro, zona ſapphiri Aquyla, & Theodotio fecerunt, caſty librarij, Hebraica, vt opinor, voce retenta. Scholiaſtes & Symmachus, tabellam. at Hebraicus habet, atramentarium, & calamum ſcriptoris. Hieronymus eadem fere repetens addit, Aquylam in ſecunda editione vertiſſe atramentarium ſcribæ. quem ipſe imitatus eſt in vulgata. Addit Origenes & Hieronymus ex Hebræorum, quos conſuluerant, auctoritate, qeſeth, ſignificare calamarium. Chaldæus Paraphraſtes vertit, פנקס, pinqem, ex voce Græca πίναξ, pinax, tabula. Chimhi, tametſi ignorabat Græce, eandem vocem, quam Ionathas, appoſuit: interpretatur tabulam, papyrum, membranam; quod hæc cum atramentario e lumbis pendeant ſcribæ. Etſi, inquit, illius loci ratio, magis poſtulet atramentarium, quia atramento magis opus erat, quam tabula, cum ſubiungat, *& ſignabis notam.* Alij recentiores vertunt, pugillarem.

Origen.
Aquyla.
Theodot.
Schol.
Symmach.
Hieron.

Chaldæus.
R. Chimhi.

Et ingreſſi ſunt, in atrium interius, *& ſteterunt iuxta altare æreum.* Quod in medio atrio poſitum erat ante faciem Templi: æneum vocat ad differentiam aurei, quod extabat in aula ſancta ante faciem oraculi, de quibus ſuis locis. Polychronius oſtendit primum, Deum non ſollicitare interitum peccatorum, atque inuiſibiles poteſtates cunctantes ſupplicium inferre; propterea ait, ingreſſas ſtetiſſe iuxta altare æneum.

Polychr.

III.

Et gloria Domini Iſrael aſſumpta eſt de Cherub, quæ erat ſuper eum ad limen domus. Laborant quidam interpretes controuertentes, an gloria Dei, quæ aſſumpta dicitur, ſit ea, quam viderat in campo iuxta fluuium Chobar capite primo; an ea, quæ reſidebat in Templi oraculo: quaſi vero hæc alia ſit ab illa, & non potius ab ea repræſentetur. *Gloria Domini*, vt diximus ſæpius, eſt Dei facies, qua ſe exhibere ſolebat præſentem in Templo, hoc eſt, ſolium eius glorioſum, factum ex alis Cherubim, eleuatum ſuper propitiatorium arcæ fœderis. Cuius ſimilitudo

Gloria Dei, eſt Dei facies qua ſe ſolebat exhibere præſentem in Templo.

tudo Vati ostensa est, cum capite primo iuxta fluuium Chobar, tum capite octauo, cum raptus est in ecstasim, visurus, quæ in Templo fiebant, abominationes. Septuaginta sic conuertunt. Et gloria Dei Israël ascendit a Cherubim, quæ erat super ipsis in subdio domus, vel in vestibulo domus: intellige, vestibulum sanctuarij, quoniam capite decimo dicitur. *Cherubim stabant a dextris domus cum ingrederetur vir*, id est, ad dextrum latus vestibuli sanctuarij: & capite quidem octauo refertur, gloriam Dei stetisse extra portam atrij Israël, in atrio scilicet gentium, quasi a domo sua amandata iniuria idololatrarum. nunc autem, vt sententiam ferat cædis, & incendij, regreditur in vestibulum sanctuarij sui: vbi pro tribunali sedens, lictoribus vocatis mandat, vt Vrbem gladio & igne deuastent. Theodoretus secus intellexit, dicens. Cum enim sit contra ciuitatem sententiam laturus, extra sancta loca id facit, quæ non supplicia, sed salutem suppeditant: eademque fuit Græcorum, quos habemus, sententia, nimirum gloriam Domini egressam de Templo. Ceterum falsi sunt, quoniam apertis verbis dicitur capite decimo. *Cherubim stabant a dextris domus, cum ingrederetur vir, & nubes impleuit atrium interius, & eleuata est gloria domus desuper Cherub ad limen domus, & repleta est domus nube, & atrium repletum est splendore gloriæ Domini, & sonitus alarum Cherubim audiebatur vsque ad atrium exterius*, &c. Vbi splendor & nubes replentes atrium interius testantur præsentiam gloriæ Domini. Præterea illa dicendi ratio, *sonitus alarum Cherubim audiebatur vsque ad atrium exterius*, indicat in interiori atrio alarum fieri concussionem. Quod vero dicitur: *Gloria Dei assumpta*, vel *eleuata est de Cherub, quæ erat super eum*, quidam intellexere, quasi Deus, relictis Cherubinis, transierit ad limen domus; vt hoc facto significaretur, quo tempore Vrbs vastabatur, desideratum esse in prophetis Dei Verbum, & in populo scientiam veritatis, quoniam Cherub interpretatur scientiæ plenitudo. Verum secus habet rei veritas: nunquam enim Ezechiel vidit gloriam Dei, nisi supra quadrigam Cherubim, vt constat ex capite primo, decimo, & vndecimo. Quod autem in præsenti versu nihil tale significetur, paret, quia Propheta consistens in atrio interiori, vt vidimus capite octauo, vbi obseruauerat viginti quinque viros adorantes ad ortum solis, videt, ipso testante capite decimo, *in firmamento, quod erat super caput Cherubim, similitudinem solij*; audiuitque Dominum loquentem ad virum indutum lineis. *Ingredere in medio rotarum, quæ sunt subtus Cherubim*, &c. *Cherubim autem*, inquit, *stabant a dextris domus, & nubes impleuit atrium interius*, &c. Ex quibus luculenter apparet, Cherubinos non substitisse, vbi antea stabant, extra Templum, sed cum gloria Domini remigrasse ab atrio gentium ad atrium interius, in quo Dominus residens in solio gloriæ ferebat sententiam euersionis, & conflagrationis Vrbis, vt modo dicebamus. alioqui si, illis relictis, ingressa est gloria Dei interius atrium, non apparuissent Cherubim in ipso atrio interiori, cum constitissent extra portam Templi in atrio gentium. Ergo ille versus: *Eleuata est de Cherub, quæ erat super eum*, hunc habet sensum. Deus in solio gloriæ suæ residens transuolauit de loco, vbi constiterat, existens super Cherubim, super quos solebat equitare. nam Hebraice legimus מעל, megbal, desuper Cherub, non de Cherub: illa enim phrasis, *quæ erat super eum*, perinde valet Hebræis, atque ista Latinis: super quem manebat, vel quemadmodum manebat super eum, vt in psalmo. *Quorum*

Vt sententiam ferat Deus vastationis Vrbis & Templi, in vestibulum sanctuarij regreditur.

Theodor.

Confutatur sententia eorum, qui arbitrabantur Deum dimisisse Cherubinos.

Ps. 18. ℣. 4.

non audiantur voces eorum, id est, ita vt non audiantur voces eorum, &c.

Et vocauit virum, qui indutus erat lineis, & atramentarium scriptoris habebat in lumbis suis.

IV.

Et dixit Dominus ad eum: Transi per mediam ciuitatem in medio Ierusalem. Hebraice. Transi in medio Vrbis, in medio Ierusalem. Repetitio ista cum proprij nominis compellatione asseuerationem continet: quasi dicat: non aliam vrbem intelligo, quam Ierusalem.

Et signa Thau super frontes virorum gementium, & dolentium super cunctis abominationibus, quæ fiunt in medio eius. Septuaginta legunt. Pone signum super frontes, &c. & merito: nam Hebraica vocula תו, thau, significare potest, signum, orta a verbo תוה, thauah, signare. Iob. *Vt desiderium meum audiat Omnipotens.* Hebraice, signum meum, scripturam, petitionem meam, breuiarium meæ causæ. Eodem modo acceperunt Symmachus, & Aquyla vertentes: signa signum, vel pone signum: atque Septuaginta, vt prædictum est. Hos secuti sunt veteres Patres, vt Chrysostomus, & D. Augustinus, atque Theodoretus. Signo, inquit, conspicui fiunt, ne pœnarum participes fiant, &c. Est etiam תו, thau, nomen postremæ literæ alphabeti Hebraici, quam intellexisse Prophetam putauit Theodotio: posuit enim ipsum nomen Thau inuariatum, quasi in frontibus saluandorum non solum signum factum aliquod indicauerit Vates, sed etiam quale signum impressum fuerit declarauerit, scilicet character literæ Thau. Quid autem sibi velit ea nota, sic tradit Origenes. Septuaginta interpretes, induto podere inquiunt imperatum esse a gloria Domini, vt signum poneret in frontibus ingemiscentium, ac dolentium: at Aquyla, & Theodotio (fortassis legendum, Aquyla & Symmachus, vt explicuit Hieronymus) aiunt. Notatio Dei super frontes virorum, &c. Cum vero interrogassemus Hebræos, an aliquid patrium haberent, quod nos docerent de Thau, ab eorum quodam accepimus, Thau postremum esse ex viginti duobus Hebraicis elementis, atque ordine repræsentare eos, qui perfectam scientiam diuinæ legis haberent, atque ex scientia sensum præuaricationum. Alius vero dicebat, symbolum esse Thau eorum, qui legem seruauerant; quoniam lex apud Hebræos תורה, thorah, vocatur, cuius vocis prima litera est Thau. Ergo signum quoque est eorum, qui ex lege vixerunt. Tertius vero quidam eorum, qui in Saluatorem crediderant, dicebat vetusta illa elementa similem habere Thau literam Saluatoris characteri, atque figuræ, & prædici signum, quod in fronte inter Christianos efficitur cuiusque operis initio, præsertim vero precationum, sacrarumque lectionum. Hæc Origenes. Quæ repetens Hieronymus addit. Sed vt ad nostra veniamus, antiquis Hebræorum literis, quibus vsque hodie vtuntur Samaritani, extrema Thau litera crucis habet similitudinem, &c. Atque id plenius scribit in prologo librorum Regum, dicens. Certum est, Esdram scribam, simulque Doctorem post captam Hierosolymam, & instaurationem Templi sub Zorobabel alias literas reperisse, quibus nunc vtimur; cum ad illud vsque tempus ijdem Samaritanorum, & Hebræorum characteres fuerint. & nomen Domini Tetragrammaton in quibusdam Græcis voluminibus vsque hodie antiquis literis inuenimus, &c. Hæc Hieronymi sententia confirmatur ex siclo argenteo Hebræorum, quem noster Arias Montanus apud se habet, in quo non semel obseruauimus literas veteres Hebræorum, quarum

De Thau signo.

Iob. 31. ℣. 35.

Symmach. Aquyla. Chrysost. hom. 18. ad pop. Anti. Aug. dialogo altercat. Eccl. & Synagogæ. Theod. hic. Theodotio.

Origenes varias refert sententias de significatione Thau.

Thau significat eos, qui perfectam scientiam legis habent. Legem seruantium signum.

Antiquus mos signandi frontes signo crucis initio operationum.

Hieronym. Thau figura crucem repræsentat.

Esdra nouos characteres Hebræos inuenit.

quarum Hieronymus meminit, Græcorum elementis hand absimiles. Cum ergo Græcorum T. tau manifestam habear crucis imaginem, consequens est, eandem repræsentasse antiquum Thau Hebræorum. Eandem sententiam probar Tertullianus Hieronymo & Origene vetustior. Da, inquit, Thau in frontibus virorum, Ipsa est enim litera Græcorum T. tau, T. nostra, aur species crucis, quam portendebat futuram esse in frontibus nostris apud veram & carholicam Ierusalem. Idem testatur libro aduersus Iudæos. Ab ea, inquir, clade Ezechielis nemo liberabitur, nisi passione Christi, quem respuiris, fuerir obsignatus, &c. Præterea Origenes. Illi tanrum sospires reseruanrur, quos Than lirera, id est, crucis pictura signauerat. Deinde Isidorus. T. litera in B Ezechiele signum crucis est, & salutis. Seuerus. Signum Crucis Prophera velut in figura spectauit Angeli, quod relum erat, ae sigillum custodiæ timentibus Dominum. Item Augustinus. Philosophantur & in idem argumenrum Clemens Alexandrinus, & Ambrosius, atque eos secutus Diuus Isidorus: T. lirera, inquir, tercenrum valet Græcis, in qua, quia spes salutis ostenditur, non immerito in trecentis viris Abraham, & Gedeon superarunr hostiles exercitus, quia in illis pugnabant, qnibus dicitur. *Si quis vult venire post me, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me.* Quoniam sequentes Dominum tanro acrius crucem tollunt, quanro acrius sese edomant, & erga proximos suos cariratis compassione cru- C ciantur. Inde per Ezechielem dicitur. *Signa Thau super frentes virerum dolentium, &c.* Ijs verbis Isidorus non solum versum præsentem enodauit, sed etiam ad Iocum Apocalypsis intelligendum viam muniuir, in quo quid simile habetur. *Clamauit,* inquit Ioannes, *Angelus habens signum Dei viui quattuor Angelis, quibus datum est nocere terra & mari, dicens: nolite nocere terra & mari, neque arboribus, quoadusque signemus seruos Dei nostri in frontibus eorum, &c.* Porro signum Dei viui, est signum filij hominis resurgentis, & Iudicis omnium. nam Crux est sacrum Labarum, quod præceder Christum Imperatorem vniuersi in die Iudicij; cuius charactere seruos suos, qui eripiendi sunt a nece, notatos voluit, iuxta illud, qnod in psalmo scriptum D est. *Dedisti metuentibus te significationem*, signum, vexillum, notam, characterem, *vt fugiant a facie arcus, vt liberentur dilecti tui, &c.* Id est. Dedisti culroribus legis tuæ tunm ipsius emblema, quod in vexillo porras pro nota saluris, vt euadant incolumes a iaculis arcus vltoris. Idem ex alijs Iocis Apocalypsis constare porest; in quibus duo memorantur characteres, alter sectatorum bestiæ impressus in eorum fronribus, vel manibus: nam infideles palam profirentur se esse ciues Babylonis, & culrores idolorum; propterea in frontibus gestanr notam Dœmonis inustam; fideles autem scelerati in manu scriptum habent bestiæ signum; quia profitentes se nosse Deum factis neganr. Alrer vero character est sectatorum agni, E qui habent *nomen eius, & nomen patris eius scriptum in frontibus suis.* Hæc nota est Crux, qua profiremur Trinitatis mysterium in tribus Crucis cornibus repræsentatum. cum e conrrario bestiæ character sit Lutherana libertas, & effusa libido viuendi pro arbitrio. Et vide quam bene respondear character crucis lugentibus abominationes impiorum; quia, vr diximus ex Isidoro, sequentes Christum crucifixum tanto verius cru-

Tertul. lib. 3. contra Marcion. & lib. aduer. Iudæos. — *Orig. hom. 8 in Ezech.* — *Isidorus lib. Alleg. c. 25* — *Seuerus l. 3.* — *Aug. dialog. alterc. Ecclesia, & Syn.* — *Clemens Alex. lib. 6. Strom.* — *Ambr. lib. 1. de Abrah. cap. 3.* — *Isidorus in lib. Iudicum* — *Matth. 16. ℣. 24.* — *Apo. 7. ℣. 2* — *Matth. 25. ℣. 31.* — *Ps. 59. ℣. 6.* — *Apo. 13. ℣. 16. & 14. ℣. 1.* — Signum crucis gestant lugentes.

A cem rollunt, quanto acrius sese edomanr, & erga proximos suos eariratis compassione cruciantur: iuxta illud psalmi. *Exitus aquarum deduxerunt oculi mei, quia mandata tua,* impij, *non custodierunt.* Et iterum. *Vidi præuaricantes, & tabescebam.*

Neque nouum est T. lireram symbolum esse saln tis per Christi Crucem consequendæ: nam & apud Aegyprios nota erat futuræ vitæ. proinde figuram huiusmodi Serapidis pectori insculpebanr, quod notauit Cœlius: Et Suidas auctor est, Theodosio Imperatore, cum æquarenrur solo Græcorum templa, in Serapidis sacrario hieroglyphicas esse compertas lireras, quæ crucis præferrenr formam. Vt minus miremur cum legamus apud Græcos & Latinos T. tan literam symbolum fuisse vitæ, B Θ. theta vero mortis: nam apud Erhnicos priscæ militiæ notarij cum nomina miltum e bello redeuntium in breuiculis scripta recolebanr, superstites notabanr litera T. eos vero, qui desiderabantur, litera Θ. Iudices quoque, testanre Asconio, damnatis præfigebant literam Θ. liberandis vero T. Vnde Persius: *Et potis es vitio nigrum præfigere Theta.*

Er Martialis:

Nosti mortiferum quæstoris, Castrice, signum?
Est operapretium discere theta nouum.

Quod si roges, vnde nam Gentiles hæc signa sacra, immo mysteria tam abstrusa discere potuerint; respondebo, non esse nouum, Romanos a Græcis, Græcos ab Aegyptijs, Aegyptiosque ab Israëlitis multa accepisse pietatis nostræ sacramenra. Nam & C Epiphanius auctor est, Aegyptios memores illius diei, quo a cæde Angeli liberati sunt Israëlitæ, qui agni sanguine postes domorum delinieranr, solitos esse intranre æquinoctio vernali accipere rubricam & illinire omnes arbores, domosque vniuersas, clamantes, quia in tempore hoc ignis vastauit omnia, eontra quam luem remedium putant ignicolorem sanguineum rubricæ.

Sed pro huius versus illustratione obserua, non esse signatos damnandos, sed saluandos, quoniam tam pauci sunr, qui salutem consequuntur, vt eos signare vel digito possis; contra stulrorum numerus tam magnus, vt difficilius notarentur. Tempore Eliæ septem millia *non curuauerunt genu ante Baal* ex tot millibus filiorum Israël. Duo tanrum ingressi D sunt in terram promissam ex rot myriadibus eductis de Aegypto. In Apocalysi *centum quadraginta quattuor millia* signanrur, reliqua multitudo sine numero petijt. *Reliquiæ secundum electionem gratiæ saluæ fient.* Et. *Factus sum sicut qui colligit in autumno racemos vindemiæ: non est botrus ad comedendũ.* Polychronius. Eranr enim aliquot iusti, vr Ieremias, filijque Rechab, & Vrias, & quicunque eadem erant menre præditi, qua Propheta. Quod si apud Ieremiam legitur. Circuite in vijs Ierusalem, & videre si inueniaris iustum in ea: propitius ero illis, dicit Dominus; nihil mirum: non enim contrarium, neque de iustis loquitur, sed de omnibus, qui a diuina lege ad scelera declinaueranr.

Et dolentium. Hebraice clamantium, qui scilicet E testabantur dolorem gemitibus, & vocibus querulis: nam qui ignẽ gerit in pectore vritur; & clamore se prodit, vel suspirio. *Zelus domus Domini comedit me.* Vnde Christus *videns ciuitatem fleuit super illam.* Vbi ergo lacrymæ non sunt, neque zelus est, neque sensus violatæ legis, & fratrum perditionis: præsertim vero zelus ostendi debet cum *abominationes fiunt in medio eius,* hoc est, palam, publice, in medijs plateis, in medijs compitis, profligato omni pudore committuntur, qualem exeruit [a] Phinees, & [b] Mathatias.

Ps. 118. ℣. 136. & ℣. 158. — Crux Aegyptijs futuram vitam significabat. — *Cœlius lect. ant. lib. 10. cap. 8.* — *Suidas.* — *Ascon. Ped.* — *Persius Satyra 4.* — *Martial. lib. 7. ad Castricum.* — *Epiph. lib. 1. con. har. har. 18.* — Aegyptij rubrica signabant omnia in æquinoctio, putantes eiusmodi colorem liberasse primogenitos Israel a perditione. — Non signantur damnandi, vt plures futuros significetur. — *3. Reg. 19. ℣. 18.* — *Apo. 7. ℣. 4* — *Rom. 11. ℣. 5* — *Mich. 7. ℣. 1* — *Polychr.* — *Ier. 5. ℣. 1.* — Lugenda & vindicanda peccata publica. — *Ps. 68. ℣. 10. & Ioan. 2. ℣. 17.* — *Luca 19. ℣. 41.* — [a] *Num. 25. ℣. 13.* — [b] *1. Mach. 2. ℣. 26.*

V. *Polychr.* *Et illis dixit audiente me.* Polychronius. Ostendit inuisibilium potestatum erga homines procurationem; nam vel cunctantes ad cædem verbis hortatur ad seuere patrandam stragem.

Transite per ciuitatem sequentes eum, & percutite: non parcat oculus vester, neque misereamini.

VI. *Polychr.* *Senem, adolescentulum, & virginem, paruulum, & mulieres interficite vsque ad internecionem.* Polychronius. Videbitur autem longe absurdissimum contra puerulos, qui nondum peccauerint, ferri sententiam. Sed facile soluitur quæstio. Cum enim cuncti ad peiora declinassent, vt ad eandem etiam impietatem puerulos instituerent: necessario illos vt impie agentes punit, horum præcidit iniustitiam, vt ne longe lateque diffusa improbitas pietatem penitus obscuraret. Dicat etiam quispiam per visum solum hæc facta esse ad metum impijs inferendum. aut etiam in quibusdam fortasse multa huiusmodi euenisse, vt fere accidere solet hostibus irrumpentibus, &c. Nota ex Polychronio sacræ Scripturæ phrasim, qua dicuntur præcipi a Deo, quæ noscuntur euentura. Scholiastes vero sic habet. Quoniam omnis ætas ad peiora incumbebat, propterea & contra omnem punitio; ne videatur iniuria etiam contra paruulos ferri sententia; paruulos enim non omnino infantes, sed pueros dicit, nimirum de quibus ad Ieremiam dicit Deus. *An non vides, quid isti agant? filij eorum colligunt ligna;* cum præsertim etiam ad Dei bonitatem pertineat eorum, qui essent ad idololatriam procliues, animæ interitum morte præcidere, &c. Talis prouidentia legitur in psalmo. *Priusquam intelligerent spinæ vestræ rhamnum, sicut viuentes, sic in ira absorbet eos.* Rhamnus est arbustum e generibus sentium asperrimarum, quasi rubus aculeis acutissimis, sed rectis & præduris. Hispani *Speraguera* vocamus; spina est ipsius virgultum tenerum, Hispanice *esparrago*. quod nisi immaturæ præcidatur, crescit in rhamnum. Huic comparat filios Dauid parentes alloquens: o rhamni sanguinarij, præcidet Deus vestra germina immatura, antequam adolescant, & euadant in sentem, paternos mores æmulantia.

Pueri occiduntur, ne impietate maiorum commaculentur.

Scholiast.

Iet. 7. ℣. 18.

Ps. 57. ℣. 10

Omnem autem, super quem videritis Thau, ne occidatis. Nunquid Domine perdes iustum cum impio? minime vero, immo omnes euadent innocentes. Qui nam sunt isti, qui signati sunt Thau? Et quales sunt Thau signati? *Plorantes, & dolentes.* Ergo soli plorantes innocentes? Vtique: quia omnes iusti commouentur Dei iniurijs. *Ne occidatis.* Hebraice, & apud Septuaginta, Ne appropinquetis. Quo iusti non modo tuti sint, sed etiam securi, præcipitur seuere carnificibus, ne prope accedant ad signatos. Quam merito de iustis canitur in psalmo? *Et in velamento alarum tuarum exultabunt, adhæsit anima mea post te; me suscepit dextera tua; ipsi vero in vanum quæsierunt animam meam, introibunt in inferiora terra, tradentur in manum* , acies, *gladij, partes*, prædæ, *vulpium erunt*, insepulti videlicet derelicti. Puniturus Deus Sodomam tres Angelos legat ad Abrahamum, quo sciat sibi curæ esse nepotem ipsius; atque mox nepotem ipsum educens extra limites vrbium delendarum. *Festina*, inquit, in monte, *& saluare ibi; quia non potero facere quidquam, donec ingrediaris illuc.* O diuinæ bonitatis pelagus? nonne satis erat fidem adstrinxisse suam, Dei Angelum erepturum Lothum de Sodomæ incendio? quorsum tanta cunctatio? videlicet acceperat Angelus a Deo mandatum non modo saluandi Loth, sed etiam ipsum sospitem, incolumem, tutum, & securum conseruan-

Iusti, hoc est plorantes & dolentes, a cæde eripiuntur.

Iustorum securitas in medijs periculis.

Ps. 62. ℣. 8.

Genes. 19. ℣. 22.

dir. *Non potero*, inquit, *facere quidquam*. at peccata Sodomorum multa sunt nimis *Non potero facere quidquam*. at impleta sunt scelera impudentium *Non potero facere quidquam*. at clamant in cælum *Non potero facere quidquam*. at venisti executurus sententiam absque venia *Non potero facere quidquam*, quousque sese in montem recipiat Loth. Quorsum tam insolita prouidentia? quo nepotem Abrahami serui Dei nec tangat, nec olfaciat ignis, neque occupet, neque vero sollicitet pereuntium calamitas. Quam merito Dauid canebat? *Qui habitat in adiutorio*, in tutela, latibulo, *Altissimi, in protectione*, in vmbra, *Dei cæli commorabitur. Dicet Domino susceptor meus*, asylum meum, & arx mea *es tu*, Deo meo nitar. *Ipse liberabit me, a sagitta volante in die*, id est, a discrimine repentino, quod te occupauerit quasi sagitta imparatum, *a negotio perambulante in tenebris*, ab exitio in tenebris occurrente, quod nec videre, ne dum præcauere poteras, *ab incursu & Dæmonio meridiano*, vastatore in luce, quem vides quidem, sed euitare non potes. *Cadent a latere*, læuo, *tuo, mille, & decem millia a dextris tuis: ad te autem non appropinquabit. Veruntamen oculis tuis considerabis, & retributionem peccatorum videbis.* Huc spectat & psalmus ille. *Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, quam abscondisti timentibus te? Abscondes eos in abscondito faciei tuæ, &c.* Non satis tibi est, illos tueri in arce munita; neque vero, in Regia tua clausos esse, satis tuæ prouidentiæ videtur; nisi tua facies illos tueatur. quo scilicet non modo tuti sint a periculo, sed liberi a sollicitudine & metu. Quid enim nocere poterit ei, quem & cubiculi regij parietes tegunt, & præsentia principis intuendo contuetur?

Propinqui seruorum Dei magno in pretio sunt apud Deum.

Ps. 90. ℣. 1. & seq.

Ps. 30. ℣. 20

Et a sanctuario meo incipite. Septuaginta. A sanctis meis incipite; quod sic explicat Theodoretus. Iubet vero, vt a sanctis suis vltrices potestates initium faciant; non reuera sanctos eos nuncupans; sed quia hoc esse existimabantur, quasi ad diuinum cultum selecti, &c. Seuerus. Hoc addit, quia quidam valde supercilium tollebant propter sacerdotij habitum, & locum Templi, & sanctuarij superbientes; sed inanes bonis operibus, & contra sceleribus cooperti: & propterea dicit vltoribus Angelis, vt ab ipsis initium faciant, quos oportebat ita viuere, vt etiam pro ceteris peccantibus manus ad Deum tollere possent, & intentarum supplicium ac minas inhibere. Hesychius. Quoniam habitu solum sancti, non reuera: nam si habuissent signum, non reuera, atque alij, delendi fuissent, &c. Nouum genus audio prouidentiæ, Domine Deus, aduersus ministros sanctuarij tui. Olim enim errantibus conniuebas, parcebas delinquentibus; quo tuo nomini, & honori parceres. Murmurantibus Aaron, & Maria aduersus Mosem, illa punitur lepra, ille innocuus euadit. Aaron, & Moyses delinquunt ad aquas contradictionis, conniuet Deus vtrique multo tempore, quantumuis esset indignatus. Abiatharo digno morte parcit Salomon, quia tulerat arcam Domini. At nunc erit *sicut populus, sic sacerdos?* immo vero sicut sacerdos, sic populus, interfectia sanctis ante populares? Verum fas est, o iuste index, eum qui exemplo ceteros præcedere debuisset, si scelere reliquos excellat, supplicio quoque antecat populares, vt quibus occasio fuit ruinæ, exemplum fit necis. *Tempus est*, ait Petrus, *vt incipiat iudicium a domo Dei.*

Theodor.

Seuerus.

Hesychius.

Isa. 24. ℣. 2.

1. Petr. 4. ℣. 17.

Cape-

Polychr.

Seniores hoc est præpositi primo puniuntur.

Theodor.

Hieronym.

Ezech. 8. ℣. 11.

Cœperunt ergo a viris senioribus, qui erant ante faciem domus. Polychronius. Non simpliciter a viris, sed a senioribus, hoc est, a præpositis, qui etiam alios ad improbitatem instituebant. Theodoretus. Quos præcepit intus interfici: iustum est enim eos, qui ibi legem violarunt, ibi quoque pœnas dare. Hieronymus. De senioribus intelligit, qui adorasse referuntur reptilia. Sed congruentius est, vt de viginti quinque sacerdotibus accipiamus, qui adorabant ad ortum solis: quoniam ij dicuntur merito esse ante faciem domus, id est, sanctuarij, cum essent inter vestibulum, & altare. ceteri vero, qui in atrio adorabant reptilia, nulla ratione dici possunt fuisse ante faciem domus; quia ad latus domus Aquilonare, non vero ante faciem domus, scilicet ad Orientem erant: præterea quia sex viri stabant B iuxta altare æneum; quibus dicitur, vt a sanctuario inciperent. quorsum ergo relictis sacerdotibus in vestibulo sanctuarij, ad latus Aquilonare diuerterent? & non potius ab ipsis inciperent cædem?

VII.

Domum sceleribus contaminatam non amplius vt suam vult revereri Deus.

Num. 19. ℣. 11.

Et dixit ad eos: Contaminate domum, & implete atria infectis. Contaminate, ait; quoniam olim tactia cadaueribus polluebantur homines, vtensilia, & domus, vt patet in Numerorum libro, quod statim explicat: *Et implete atria interfectis.* Sed quorsum ista adhortatio? Videbantur satellites cunctari primo, atque seniores revereri, sed data facultate cædendi per illud verbum, *A sanctuario meo incipite,* in sacerdotes irruunt, eosque per vim raptos extra Templi cancellos efferre nituntur, veriti sanctuarij C gloriam, & Dei præsentiam; vt faciendum olim præcepit Ioiadas de Athalia. *Educite extra septa Templi, & interficite.* Tum Dominus: Non est quod revereamini domum quasi sacram, non reputo amplius meam, quam tot Idolorum sordibus polluerunt: contaminatam idolorum spurcitijs polluite cruore, & cadaueribus. Domum vocat more solito atrium interius, atria vero, reliquas areas in circuitu illius constructas. nam atrium Israël in nouem diuidebatur atria, vel areas subdiales porticibus cinctas, ambiebatque vndique sanctuarium, & domum, siue atrium interius. Septuaginta pro atrijs, posuere, vias: fortasse intelligentes atriorum nomine porticus, & ambulationes, quibus claudebantur atria, vt diximus.

4. Reg. 11. ℣. 15.

Egredimini. Dicitur lictoribus, postquam sacerdotes scilicet trucidauerant. D

Et egressi sunt, & percutiebant eos, qui erant in ciuitate. Ordo enim supplicij imitatur ordinem delictorum.

VIII.

Ex Sacerdotibus omnes interempti, solus remanet Ezechiel.

Scholiast.

Hieronym.

Et cæde completa, remansi ego. Hoc desideratur in versione Septuaginta; tametsi Theodoreti codex habet. Remansi ego solus. quod a Theodotione additum esse obseruat Scholiastes. Notat Hieronymus, Hebræum non dixisse. Remansi ego solus, ne videretur ei sententiæ esse contrarium, qua Dominus dixerat, viros frontium signatarum non esse cædendos; sed remansi ego, vt subaudiatur, cum ceteris signatis. Quemadmodum & Elias loquitur. *Sacerdotes tuos occiderunt, & ego relictus sum solus.* Solum E posuit, quia remansisse alios nesciebat. Verum si hoc ita est, quorsum clamat Vates. *Heu, heu, heu, Domine Deus, ergone disperdes omnes reliquias Israel?* nisi quia videbat cunctos ad internecionem esse deletos? quod si id sibi persuaserat, quid ni dixisset; & remansi ego solus? Equidem existimo perinde esse illud *remansi ego,* atque remansi ego solus. atque id vel dixisse, vel potuisse dicere Prophetam, non quia in ciuitate nullus relictus fuerit, tum quia ea

3. Reg. 19. ℣. 10.

A cædes ciuitatis nondum patrata erat; tum quia Vates in Templo manebat, neque ea, quæ foris agerentur, videre poterat; tum vel maxime quia nouerat signatarum frontium viros non esse delendos; sed quia in Templo nullus sacerdotum relictus sit, quod nullus omnino fuerit signatus. quod ita esse facile suadetur, quia viro lineis induto mandatum est; *transi per mediam ciuitatem, & signa Thau, &c.* nil tale de Templo obambulando audiuit. Vnde vero simile est, nullum omnino sacerdotum euasisse. Vt merito dicere potuisset Vates. *Et cæde completa, remansi ego solus.* nam de cæde Templi loquitur, quam viderat. illa enim peracta, iubentur carnifices in Vrbem egredi. dumque illi in ciues sæuiunt, Propheta solus in Templo relictus *ruit super faciem,* id est, prostrauit B se habitu dolentis simul & deprecantis cum vehementi animi commotione, & affectu: qualem legimus in Moyse. *Iacui quadraginta diebus, quibus suppliciter Dominum deprecabar.* Et in Iosue. *Pronus cecidit in terram coram arca Domini, &c.*

Deut. 9. ℣. 25.

Iof. 7. ℣. 6.

Et clamans aio: Heu, heu, heu Domine Deus. Septuaginta. Heu mihi Domine. Hebraice est. אהה, ahah, Domine: de qua voce diximus capite quarto.

Ergone disperdes omnes reliquias Israel? Sic capite duodecimo. *Heu, heu, heu Domine Deus, consummationem tu facies reliquiarum Israel?* Polychronius, & Apollinaris. Hoc est: non satis est priores eliminasse in captiuitatem, sed etiam hos omnes neci tradis? num delere genus Israël decreuisti? Scholiastes. C Cum non haberet Propheta ex quo bono supplicaret Deo, supplicationis argumentum ex Dei benignitate ducit, dum ait: Delebis tu? hoc est, qui ob humanitatem idololatrantes in Aegypto visitasti; & in solitudine peccantes tolerasti, &c.

Polychr.

Apollin.

Scholiast.

Effundens furorem tuum super Ierusalem. Effundendi verbum copiam, & abundantiam indicat eius, quod effunditur, & nil in vase relictum fœcis, vt in [a] psalmo. *Effunde furorem tuum in gentes.* Et [b] iterum. *Diffusa est gratia in labijs tuis:* Quod notat Hieronymus. De qua re diximus capite septimo. Theodoretus. Humanus Propheta, & ad misericordiam propensus. Talis fuit Beatus Paulus, qui pro Iudæis optabat anathema a Deo esse. Verum Dominus amicissimum Prophetam consolatur, & iusta edocet supplicia. Scholiastes. Mulcet Pro- D phetam Deus, quippe qui non iracundia, sed iusta sententia talia illis intulerit. Dicit enim ad illum.

Effundere significat copiam eius, quod effunditur, & nil remanere ex eo.

a ps. 75. ℣. 6.

b ps. 44. ℣. 3

Theodor.

Scholiast.

IX.

Iniquitas domus Israel, & Iuda magna est nimis valde. Hebraice, ad valde valde. Septuaginta. Magnificata est valde valde: quæ quidem geminatio aduerbiorum Hebræis vsitata, auget verbi significatum: ponitur enim loco superlatiui cum aduerbio; quasi dicat valde maxima. Talis est illa dictio apud Matthæum. *Gauisi sunt gaudio magno valde.* Et Paulus. *Supra modum in sublimitate,* id est, ad excessum in excessum, quasi dicat, insuper excedenti excessu. Porro domum Israël vocat eos, qui de ceteris tribubus accesserant Iudæ, vt late disseruimus in Commentario capitis quarti. Neque enim E hîc sermo est de decem tribubus adductis in vrbes Medorum.

Geminatio aduerbij auget verbi significationem apud Hebræos.

Matth. 2. ℣. 10.

2. Cor. 4. ℣. 17.

Et repleta est terra sanguinibus. Septuaginta. Iniustitia, & immunditia. Chaldæus; homicidijs. Diximus id significare [c] sanguinem non semel, tametsi transferatur ad significandum quodcunque facinus insigne.

c Sanguis homicidium significat, & transfertur ad omnia scelera significanda.

Et ciuitas repleta est auersione. Vel, defectione, hoc est, [d] tyrannide, & idololatria; vel iniquitate, & im-

d Tyrannide & Idololatria omnia peccata significantur.

Origenes. Hieronym.

munditia, vt Origenes legit ex Hebraico codice; & Hieronymus ex veteri vulgata citat. quibus delictis cetera intellecta voluit per synecdochen. Solet enim Scriptura binis peccatis, altero contra primam legis tabulam, altero contra secundam militantibus intelligere vniuersam vitiorum cohortem, quibus lex Domini violatur; vt apud [a] Zachariam. *Ad domum furis, & iurantis*, &c. Et in [b] psalmo. *Innocens manibus, & mundo corde, qui non accepit in vano animam suam*, non iurauit falso per vitam, *neque iurauit in dolo proximo suo.* Et [c] Isaias ait. *Beatus vir, qui facit hoc*, &c. *custodiens sabbatum, ne polluat illud, custodiens manus suas, ne faciat malum, &c.* Idem obseruauimus apud [d] eundem. Et in [e] Osea, atque [f] Ieremia. Sed non est omittendus locus ille [g] Isaiæ: ex quo locus iste mirifice illustratur. *Quomodo*, inquit, *facta est meretrix ciuitas fidelis, plena iudicij? Iustitia habitabat in ea, nunc autem homicidæ. Argentum tuum versum est in scoriam: vinum tuum mistum est aqua, &c.* Duo illi improperat crimina capitalia; alterum meretricium, & defectionem a Deo viro suo legitimo; alterum homicidium: illi opponit fidem, & iudicium, huic iustitiam: quæ duo olim floruerant in nobili ciuitate, vtriusque scilicet tabulæ legis custodia. Iudicium iterum vocat argentum, Iustitiam vinum: quæ duo corrupta esse deplorat in scoriam, & aquam, succedente scilicet pro fidelitate in Deum, spurcitia idololatriæ, & pro vino feruidæ caritatis in proximum, aqua effusæ libertatis, & audaciæ ad omne genus flagitij. Eadem duo crimina obijciuntur hoc versu. *Repleta est terra*, vrbs ipsa, *sanguinibus, & ciuitas repleta est auersione.* Per terram enim, materialem vrbem intellexit, quæ *vsque ad os, innocentum sanguine plena erat*, & redundabat. per ciuitatem autem, politiam, ciues videlicet ipsos, qui a Deo suo defecerant ad gentium idola, vt capite octauo satis declaratum est.

Sacra Scriptura duobus peccatis, altero contra præcepta primæ tabulæ, altero contra secundæ, vniuersitatem scelerũ significare solet

a Zachar. 5. ℣. 4.
b Ps. 23. ℣. 4
c Is. 56. ℣. 2
d & 59. ℣. 13
e Ose. 4. ℣. 2
f Ier. 2. ℣. 34.
g Isa. 1. ℣. 21

Iudicium argento, Iustitia vino significantur.

4. Reg. 21. ℣. 26.

Dixerunt enim: Dereliquit Dominus terram, & Dominus non videt. Hæc fuit totius impietatis origo, ait Scholiastes, quod dicerent, prouidentiam non amplius prospicere rebus humanis. Adde quoniam prouidentia vna est, quæ homines continet in officio. hæc est lex vitæ, & disciplinæ, qua frænantur potentatus, qui legibus humanis non possunt coërceri. *Diligite iustitiam, qui iudicatis terram, sentite de Domino in bonitate*, ait Sapiens: id est, ne puteris excordem esse, qui pupillos & viduas derelinquat: pater est amantissimus hominum, & mater oppressorum: hoc si vobis persuaseritis, administrabitis incorruptam iustitiæ legem. Et iterum. Ne existimetis desiderari rectorem mundi huius, *Spiritus Domini repleuit orbem terrarum*, quasi spiritus omnia peruadit, vbi vult spirat: non solum gubernat orbem, sed replet: intimus est, quantumuis secretis iudicijs, & cogitationibus, nil eum latére potest: & *hoc*, Græce positum pro (hic) *quod continet omnia*, scilicet, qui moderatur, portat, agit, sustinet omnia; non est surdus, aut mutus: nam *scientiam habet vocis: auris enim zeli audit omnia*; cum Deum auditis zelum ipsum putate: est enim zelantissimus iustitiæ, & vindex tyrannidum. Diuinæ prouidentiæ duæ sunt partes, præmium & pœna, quibus quasi loris constringitur iugum diuinæ legis ceruicibus taurorum pinguium, ne illud excutiant. *Dirumpamus*, aiunt reges terræ & principes, *vincula eorum*, Dei scilicet, & Christi eius, *& proijciamus a nobis iugum ipsorum. A sæculo*, inquit Ieremias, *confregisti iugum meum, rupisti vincula, &c.* Vtique iugum confregit, quia excussit, excussit quia vincula rupit, &c.

Negantes Diuinam prouidentiam in omnia impietatum genera dilabũtur.
Scholiast.
Sap. 1. ℣. 1.
Dei Spiritus omnia gubernat.
Diuinæ prouidentiæ partes duæ, præmium, & pœna.
Psal. 2. ℣. 3.
Ier. 2. ℣. 20

X.

Igitur & meus non parcet oculus, neque miserebor. Non conniuebit oculus, nec cor commouebitur supplicationibus pereuntium, vt diximus capite septimo. Polychronius, & Apollinaris. Non immitis, sed vt iustus cum humanitate: iustitia enim in punitione versatur: humanitas vero in excitatione, & prædictione malorum cognoscitur: atque in eo, quod deinceps sequitur: Feci sicut mandasti.

Non parcit propter iustitiam, prædicit hoc idem ex misericordia.
Polychr.
Apollin.

Viam eorum super caput eorum reddam. Id est, studiorum & operum merita rependam illis, vt diximus capite septimo, & dicemus vndecimo, & vndevigesimo. Scholiastes. Paria ijs, quæ gesserunt, recipient.

Scholiast.

XI.

Et ecce vir, qui indutus erat lineis, &c. respondit verbum, dicens: Feci sicut præcepisti mihi. Scholiastes. Id est, signum posui in fronte dolentium. Polychronius. Nondum supplicium irrogatum esse dicit, sed interim notatos esse innoxios, quod erat differentis punitionem; quoniam ad salutem velox est Dominus, ad punitionem tardus. Sollicitabat clementissimum Iudicem tam seuera sententia, tangebatur cura electorum, ne forte eos obruisset strages pereuntium: quali scilicet Dauid stimulabatur, cum rogabat toties. *Est ne pax puero Absalom?* propterea Angelus tutelaris responsum refert, vniuersos electos esse signatos: quo responso leniuit dolorem, quem ob damnatos ceperat benignissimus Pater. in psalmo. *Et in seruis suis deprecabitur.* Id est, miserendo se solabitur, sic enim habet Psalterium Romanum Basilicæ Vaticanæ. *Et in seruis suis consolabitur.*

Scholiast.
Polychr.
2. Reg. 18. ℣. 29. et 32
Psal. 134. ℣. 14.

EZECHIELIS PROPHETAE
CAPVT DECIMVM.

ARGVMENTVM.

Describit Vates quadrigam gloriæ Dei iterum in Templo visam.

I. *ET vidi, & ecce in firmamento, quod erat super caput Cherubim, quasi lapis sapphirus, quasi species similitudinis solij, apparuit super ea.*

II. *Et dixit ad virum, qui indutus erat lineis, & ait: Ingredere in medio rotarum, quæ sunt subtus Cherubim, & imple manum tuam prunis ignis, quæ sunt inter Cherubim, & effunde super ciuitatem. Ingressusque est in conspectu meo:*

III. *Cherubim autem stabant a dextris domus cum* B *ingrederetur vir, & nubes impleuit atrium interius.*

IV. *Et eleuata est gloria Domini desuper Cherub ad limen domus: & repleta est domus nube, & atrium repletum est splendore gloriæ Domini.*

V. *Et sonitus alarum Cherubim audiebatur vsque ad atrium exterius, quasi vox Dei omnipotentis loquentis.*

VI. *Cumque præcepisset viro, qui indutus erat lineis, dicens: Sume ignem de medio rotarum, quæ sunt inter Cherubim: ingressus ille stetit iuxta rotam.*

VII. *Et extendit Cherub manum de medio Cherubim ad ignem, qui erat inter Cherubim: & sumpsit, & dedit in manus eius, qui indutus erat lineis: qui accipiens egressus est.*

VIII. *Et apparuit in Cherubim similitudo manus hominis subtus pennas eorum.*

IX. *Et vidi, & ecce quattuor rotæ iuxta Cherubim: rota vna iuxta Cherub vnum, & rota alia iuxta Cherub vnum: species autem rotarum erat quasi visio lapidis chrysolithi.*

X. *Et aspectus earum similitudo vna quattuor: quasi sit rota in medio rotæ.*

XI. *Cumque ambularent in quattuor partes gra-* A *diebantur: & non reuertebantur ambulantes, sed ad locum, ad quem ire declinabat quæ prima erat, sequebantur & cetera, nec conuertebantur.*

XII. *Et omne corpus earum, & colla, & manus, & pennæ, & circuli plena erant oculis, in circuitu quattuor rotarum.*

XIII. *Et rotas istas vocauit volubiles, audiente me.*

XIV. *Quattuor autem facies habebat vnum: facies vna, facies Cherub: & facies secunda, facies hominis: & in tertio facies leonis: & in quarto facies aquilæ.*

XV. *Et eleuata sunt Cherubim: ipsum est animal, quod videram iuxta fluuium Chobar.*

XVI. *Cumque ambularent Cherubim, ibant pariter & rotæ iuxta ea: & cum eleuarent Cherubim alas suas vt exaltarentur de terra, non residebant rotæ, sed & ipsæ iuxta erant.*

XVII. *Stantibus illis, stabant: & cum eleuatis eleuabantur. spiritus enim vitæ erat in eis.*

XVIII. *Et egressa est gloria Domini a limine Templi: & stetit super Cherubim.*

XIX. *Et eleuantia Cherubim alas suas, exaltata* C *sunt a terra coram me: & illis egredientibus, rotæ quoque subsecutæ sunt: & stetit in introitu portæ domus Domini Orientalis: & gloria Dei Israel erat super ea.*

XX. *Ipsum est animal, quod vidi subter Deum Israel iuxta fluuium Chobar: & intellexi quia Cherubim essent.*

XXI. *Quattuor vultus vni, & quattuor alæ vni: & similitudo manus hominis sub alis eorum.*

XXII. D *Et similitudo vultuum eorum, ipsi vultus, quos videram iuxta fluuium Chobar, & intuitus eorum, & impetus singulorum ante faciem suam ingredi.*

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS DECIMI.

I. ET *vidi, & ecce in firmamento, quod erat super caput Cherubim, quasi lapis sapphirus, quasi species similitudinis solij apparuit super ea.* Hoc est. Dum spiritu raptus animaduerterem ad eum, qui me alloquebatur, vidi Cherubinos agentes currum gloriæ Dei, atque supra eorum capita extensum firmamentum, seu cælum quoddam, cui impositum apparebat solium regale ex sapphiro, vt videbatur, fabricatum. Hæc eadem narrauit in fine capitis primi, & nos ibidem explanauimus. *Polychr.* Polychronius. Etiamsi neminem vidisse se dicat, qui Cherubinis præerat solio insidens; perspicuum tamen est hoc indicari: nam, vt in memoriam reuocet, quæ antea dicta sunt, hæc adiunxit. *Origenes.* Origenes. Non solium, sed solij similitudinem cernit Propheta, vt etiam in superioribus, non gloriam, sed similitudinem gloriæ Domini. Nec mirum, si, qui nondum possunt res facie ad faciem videre, earum similitudinem cernant, cum visione dignantur. Ita existimo Danielem, cum somnium habuit de regnis, in phantasia versatum similitudinum, quæ illi ostendebanrur. ita etiam si quis vigilans cernat, dum illi superior pars rationis confirmatur a prophetiæ spiritu, similitudines quasdam imaginatur symbolicas rerum verarum, cum anima crasso terrestrique corpore concreta, euidentius quippiam, clariusque contemplari non valeat.

II. *Et dixit ad virum.* Videlicet: is, qui erat in solio, dixit; etiamsi id silentio prætermissum erat. *Polychr. Scholiast.* Polychronius, & Scholiastes. Per hoc indicauit, quod omissum erat; perspicuum enim est, fuisse eum, qui sedebat, qui dixit ad virum.

Qui indutus erat lineis. Septuaginta. Stola. Vbi *Origenes.* Origenes. Notandum vero est iam virum non indutum esse podere, sed stola: cum enim ingressurus esset in medio rotarum subtus Cherubim, & pœnis ignis purgaturus ciuitatem pollutam cadaueribus, oportuit eum splendidius, & hilarius indui, &c. Ceterum frustra laborat Origenes, quia Hebraice eadem dictio בדים, baddim, vtrobique repetitur, pro qua Hieronymus *lineis* semper vertit, vt par erat: neque aliud significare voluerunt Septuaginta per stolam, quam per poderem. *Diuersam esse hanc a visione capitis primi, ali qui opinantur.* Alij expositores existimant, virum indutum lineis esse Christum: eum vero, qui in solio residet, esse Deum Patrem, ne Christus scilicet sibi ipsi præcipere videatur; alioqui ipsi met capite primo per sedentem in solio intellexerant Christum Dominum. Quare sibi persuadent aliam esse visionem capitis decimi a visione capitis primi. *Hieronym.* Fauere videtur Hieronymus dicens. Nota lector, in quibus superior, & hæc visio concordant, sique discordant, vt ex collatione vtriusque absque nostro admonitu diuina intelligas sacramenta, &c. Ergo notant ipsi primo discordare vtramque visionem, quod in prima visus sit vir sedens in solio similis electro a lumbis sursum, & igni similis a lumbis deorsum; in posteriori vero non cernitur vir in solio, sed gloria Dei, hoc est, magnus quidam splendor Dei potentiam indicans. quod ita esse ex capite octauo liquido se ostendisse putant. in quo legitur. *Et ecce similitudo quasi aspectus ignis ab aspectu lumborum eius, & deorsum ignis, & a lumbis eius, & sursum quasi aspectus splendoris, vt visio electri, &c.* Ex quibus inferunt capite primo visam imaginem viri in throno: capitibus vero octauo, nono, & decimo nusquam apparuisse virum, sed splendorem, vel sine throno, vt capite octauo; vel in throno, vt capite decimo: quia capite primo Christus repræsentabatur in viro; capitibus vero ceteris Pater æternus in splendore. Ceterum illos longe a veritate aberrasse non nostro, sed ipsius Prophetæ testimonio conuincitur, qui capite octauo sic habet. *Et ecce ibi gloria Dei Israel secundum visionem, quam videram in campo, &c.* Non inquit Vates, idem currus, eadem animalia; *Sed ecce ibi gloria Dei.* Quæ nam gloria Dei? *quam videram in campo.* Et qualis nam apparuit tibi gloria Dei? *Secundum visionem, quam videram in campo.* Videlicet non solum eandem rem se vidisse significat, sed eodem prorsus apparatu, aspectu, facie, figura: nam visio id omne amplectitur. Sed quoniam de specie viri præcipua controuersia est, quis non videat, vbi describuntur lumbi, virum necessario describi, non splendorem? nam splendor lumbos non habet. cum ergo capite octauo illi speciei, quæ in solio visebatur, tribuantur lumbi; constat imaginem habuisse viri, non secus atque illa, quæ capite primo ostensa est Vati. Præterea quorsum videretur solium paratum pro splendore? nunquid decet splendorem in solio sedere? at dices: splendor ille refert Deum, cui par est solium præparari: ita est, deberi Deo solium; sed cur habitum induit humanum? alioqui Deus nec stat, nec sedet. Cum itaque solium erectum viderit Propheta, necesse est imaginem vidisse viri, sed tanto splendore circumfusam, vt vix cernere licuerit in ea quidquam, præter extrema lineamenta homini similia, qui a lumbis & deorsum ignitus, a lumbis sursum merum iubar videbatur. Ergo, qui in solio sedebat, viri habebat imaginem, referebatque Christum, vt ex Gregorio *diximus. Nihilominus licebit & decebit per virum in solio sedentem, Deum Patrem intelligere, dummodo illum in viri sedentis forma concipiamus: atque consequenter interpretemur visionem vtramque, neque ex vna & eadem duas faciamus, quod esset absurdissimum. Siue igitur Christum intelligamus, siue Deum, nil textui præsenti repugnat: nam ille alter indutus lineis non refert Christi personam, sed Angeli tutelaris; tametsi ob sacerdotis insignia, quæ gestabat, accommodari possit Christo. Sed aliud est in visione aliquam repræsentari personam, aliud in veritate. Christus itaque ad Angelum tutelarem populi locutus est.

Ex prophetæ verbis conuincuntur, qui hoc astruunt: & vna eademque visio probatur in omnibus locis.

Christus sedens in solio, fiue Deus Pater loquitur Angelo tutelari induto lineis, hoc est sacerdotem referenti.

Supra Commentario de prima visione par. 2. sect. 9.

Ingredere in medio rotarum, quæ sunt subtus Cherubim, & imple manum tuam prunis ignis, quæ sunt inter Cherubim. Grauis hic agitatur lis, cur scilicet ingredi præcipiatur vir inter rotas, vt ignem capiat, cum ignis sit inter Cherubim, & non inter rotas? Ceterum hæc, & ijs similia quam plurima gratis rogantur, si idea visionis exacte comprehensa est; & frustra controuertuntur, si non est comprehensa. Ideam repete ex superioribus: eius sum-

Image currus & Cherubinorum habetur supra, facies 4. & 13.

summa hæc est. Apparet currus quattuor rotis constructus, quarum binas anteriures præcedebant Cherubini duo, posteriores vero totidem. super plaustrum vehebatur arca fœderis, scabellum solij Dei; ante arcam in eodem plaustro visebatur prunarium, altare scilicet incensi, quod secum vectari voluit Christus: prunarium hoc erat in medio quattuor Cherubinorum, atque in mediu rotarum, tametsi illis eminentius. vnde conueniens erat, vt prunas capturus vir intraret in medio rotarum, hoc est, accederet ad latus plaustri inter binas rotas, manumque eleuaret ad prunarium, quod erat in medio Cherubinorum.

Incendium Hierosolymæ prædicitur hoc facto. *Polychr.*

Et effunde super ciuitatem. Septuaginta. Disperge, dissemina. Vbi Polychronius. Vt magnitudinem ostendat animaduersionis, & contra vniuersam simul Vrbem declarari: quoquo versum enim, vt sors tulerat, disseminat ignem, simul cunctos calamitate comprehendens. Scholiastes. Plerunque verbum διασκορπίζω diascorpizo, dissemino, dispergo; indignationis vehementiam indicat: propterea autem terribilem visionem enunciat, vt conuertat peccatores ad pœnitentiam. Hieronymus. Quod iubetur ille, qui indutus erat lineis, vt tollat prunas de medio Cherubim, & effundat, siue spargat per ciuitatem; illud mihi videtur ostendere, quod post interfectionem, cædemque multorum, & cadauera multorum in vijs, ignis assumitur, vt puniat, siue mundet Ierusalem, iuxta illud, quod in Isaia scriptum est. Sanctificabit eam in igne ardente, & deuorabit sicut fœnum materiam, &c. Et in Ioelis libro tria suppliciorum genera immissurum se super Ierusalem comminatur Dominus. *Dabo*, inquit, *sanguinem, & ignem, & uaporem fumi*: id est, cædem ciuium, ædificiorum incendium, & quod grauius est, veritatis ignorationem, excœcationemque oculorum: quæ eadem tria in psalmo Iudæis vaticinatus est Christus. *Furor ira tua comprehendat eos. Fiat habitatio eorum deserta. Obscurentur oculi eorum, ne uideant*. atque in Isaia eadem connumerantur. *Væ Ariel Ariel ciuitas, quam expugnauit Dauid, & erit mihi quasi Ariel*, id est, replebitur ciuium occisorum cadaueribus, vt solet Ariel, id est, altare holocaustorum carnibus victimarum impleri. & sequitur. *A Domino exercituum uisitabitur in tonitruo, & uoce magna turbinis, & tempestatis, & flamma ignis deuorantis in gyro*. Eadem commemorat in præsenti Vates. nam capite præcedenti meminit cædis, nunc igne disseminato incendium prophetat: mox referet caliginem domus, versu tertio.

Scholiastes. *Hieron.* *Is. 10. ℣. 17. iuxta Septu.* *Ioel. 2. ℣. 30* *Psal. 68. ℣. 25.* *Isa. 29. ℣. 1*

Ingressusque est in conspectu meo. Vir scilicet ille candidatus inter rotas, vt ignem hauriret ex altari incensi.

III.

Egreditur domo Deus, vt vindicta sumatur de ea.

Cherubim autem stabant a dextris domus, cum ingrederetur uir. Polychronius, & Apollinaris. Quoniam fieri non poterat, vt quandiu Deus intus aut esset, aut esse videretur, quidquam asperius circa Templum contingeret; describit per visionem Deum velut excedentem domo. illa igitur verba, *stabant a dextris domus*, significant veluti quendam iratum, & imperantem cædem. Scholiastes. Summam Dei humanitatem ostendit, cum adeo legem suam violantes vix deserit: quare non omnino repente e sacro Templo recessisse dicit, sed paulatim loco locum mutantem, tanquam cunctantem consuetam ipsis non exhibere benignitatem, &c. Sed cur potius a dextris domus substitit gloria Dei? an quia a sinistris, hoc est, in parte Aquilonari erant locata gentium idola, quæ auersabatur? an quasi in contrariam factionem diuertit, illaturus hostibus suis bellum? an quia in latere dextro fuerat candelabrum septem lucernis collucens, symbolum omnium nationum, ad quas migrabat Dei religio, derelicta mensa duodecim panum propositionis, quæ ad læuam vergebat, in signum duodecim tribuum Israel? an quia egredi e Templo parabat versus Meridiem, vt vniuersam Vrbem, quæ maiori ex parte ad Aquilonem extendebatur flammis traderet? an potius, vt Hieronymo placet, quia par est, vt supernæ virtutes dexteram partem domus Dei teneant? illæ vero, quæ mittuntur ad supplicia, de quibus scriptum est: [a] *Immissiones per Angelos malos*, sinistras partes possideant?

A dextris stat Deus, quasi pedetentim recedens, dans locum pœnitenciæ.

Cur a dextris stet Deus.

Candelabrum in tabernaculo fuit unum a dextris, & mensa vna a sinistris: in Templo vero, candelabra, & mensæ quinque erant a dextris, & quinque a sinistris, vt de mensis patet 2. paral. 4. ℣. 8. de candelabris 3. Reg. 7. ℣. 49 a Ps. 77. ℣. 49.

Et nubes impleuit atrium interius. Id est, impleuerat: ex quo scilicet in eo constitit gloria, & præsentia Dei. Vnde Polychronius, non in præsenti id factum esse dicit, sed quia ab initio eiusmodi visio fuerat demonstrata, domum scilicet nube completam.

Polychr.

IV.

Dubia quædam de significatione verborum textus.

Sup. c. 8. ℣. 14.

Et eleuata est gloria Domini desuper Cherub ad limen domus, & repleta est domus nube: & atrium repletum est splendore gloria Domini. Nescias ex vi horum verborum elicere, de qua domo sermo sit, de sanctuario ne intimo, an potius de atrio interiori: nam vtrique conuenire posse nomen domus Domini docuimus supra. Eadem ambiguitas est in nomine, atrium, significet ne interius atrium sacerdotum, an potius exterius Israëlitarum? neque minor est quæstio de atrio exteriori, in quo vox audiebatur, vt sequenti versu narratur, an fuerit Israeliticum, an profanum? Quibus ignoratis sub dubio erit, an recedat gloria Domini a Templo, an potius regrediarur in locum suum, quod si illud non est exploratum, illud quoque ambiguum erit, an nubes repræsentet fauorem præsentiæ Dei, an potius supplicium excœcationis Israël. Ceterum ex versu duodeuigesimo sequenti colligitur, gloriam Domini non ingredi, sed potius egredi Templo: atque ex capite vndecimo sequenti constat, ab vrbe subinde tota discessisse, atque stetisse supra montem Oliueti, qui est ad Orientem Vrbis. Vnde inferre licet, per limen domus hoc loco non significari limen sanctuarij, a quo discedebat Dei maiestas; sed limen portæ atrij, qua egredi parabat. Cum autem duo fuerint atria, interius sacerdotum, & exterius Israelitarum (semper omirtimus profanum) de interiori, & non de exteriori sermonem esse Vati, ex eo fit vero simile, quod subdit, auditum esse sonitum alarum in atrio exteriori, quem scilicet edebant Cherubim præteruolantes atrium interius. Præterea quia versu vndeuigesimo dicitur, egressam deinde a limine Templi Dei maiestatem stetisse in introitu portæ domus Domini Orientalis. quo loco porta domus Domini Orientalis ea appellari videtur, quæ aperta erat in muro atrij exterioris Israëlitarum: nam reliqua porta atrij gentium non solet perinde dici porta domus Domini, quod pertineat ad atrium profanum. Ergo hic erit perspicuus loci sensus. Gloria Domini existens super Cherubim, ipsis volantibus, translata est a dextro angulo vestibuli sanctuarij, vbi sententiam cædis & incendij pronunciauerat, ad limen Orientale atrij interioris sacerdotum, quo facto domus ipsa, hoc est, porta Orientalis, in qua substitit, repleta est nube: atrium vero exterius Israël, quo appropinquabat, repletum est splendore gloriæ Domini. Porro nubes, caligo, fumus, tenebræ in sacris literis significant, cum Deo tribuuntur, claritatē nimiam, iubar diuinum, lucem inaccessam, qua oculi mortalium syderantur. apud Isaiam. *Commota sunt superliminaria*

Respondet. Constat Deum egredi Templo.

Nubes, caligo, fumus, tenebræ, cum Deo tribuuntur nimiam claritatem significant.

Isa. 9. ℣. 4.

naria cardinum a voce clamantium,& domus repleta est fumo. & iterum: *Repleuerat gloria Domini domum, neque poterant ministrare sacerdotes propter caliginem.* & iterum: *Repleta est domus nube.* & Salomon ibidem ait. *Dominus pollicitus est habitare in caligine.*& alibi. *Moses autem accessit ad caliginem in qua erat Deus.* & in psalmo. *Inclinauit cælos, & descendit, & caligo sub pedibus eius.*& iterum. *Posuit tenebras latibulum suum.* Item. *Nubes & caligo in circuitu eius.* Vocatur autem lux nimia caligo,& nubes,quod perstringat oculos nostros, nihiloque liberius intueri possint immensam Dei gloriam,quam densissimas tenebras,altam ue caliginem, seu nubem atram. Quod D. Paulus exposuit dicens. *Lucem habitat inaccessibilem, quem nullus hominum uidit, sed nec uidere potest.* Idem significate videtur in præsenti nubes, qua completa dicitur domus, nempe clarissimam lucem diuinæ præsentiæ testem, vt ex versu præcedenti aperte constat. *Cherubim*, inquit, *Habant a dextris domus, cum ingrederetur vir, & nubes impleuit atrium interius*, &c. En gloria Domini existente in atrio interiori, scilicet prope sanctuarium, nube completur atrium ipsum interius. Nubes igitur claritatem significat, & fulgorem a Dei gloria circumfusum: splendor autem, qui impleuit atrium (exterius, vt interpretamur) est lumen a luce tanta emanans, & egrediens; qua illustratum est atrium Israël, vtpote vicinum portæ sacerdotali; in qua gloria Domini consistebat. atque hæc secundum literæ contextum dicta sint. Diuus autem Hieronymus, Cyrillus, & Græci in eo Isaiæ loco superius citato, quod est eisdem argumenti eum capite præsenti per fumum intelligunt incendium Vrbis, & tenebras erroris. atque hoc loco idem Hieronymus nubem interpretatur, tenebrarum, & caliginis supplicium. quos si sequi volumus, dicere necesse est, atrium non quidem exterius, sed interius repletum esse nube, ex quo scilicet inde gloria Domini secesserat: signumque fuisse eam caliginem,seu fumum,incendij Templi,atque excæcationis sacerdotum: nam fumus ab igne nascitur, oculosque lædit: quare symbolum est aptissimum incendij, & cœcitatis, euentusque docuit non fuisse vanum portentum: nam gentibus translatis per Christum, gloriam Patris, in admirabile lumen agnitionis eius, filij regni eiecti sunt in tenebras exteriores: sed de hac re supra versu secundo.

[Margin: 3. Reg. 8. ℣. 11. 2. Paral. 5. ℣. 14. Exod. 20. ℣. 21. Psal. 17. ℣. 10. Ibid. ℣. 12. Psal. 96. ℣. 2. 1. Timoth. 6 ℣. 16. Hier. Cyril. & Græc. super Isai. 6. Fumus significat incendium, nubes supplicium.]

Et sonitus alarum Cherubim audiebatur usque ad atrium exterius, quasi uox Dei omnipotentis loquentis. Hieronymus. Pro sonitu in Hebræo, vox, ponitur: pro omnipotente, Septuaginta verterunt, Sadai: quod Aquyla, Symmachus, & Theodotio ἱκανὸν, hicanon,quod fortem,potentemque significat,transtulerunt, &c. Porro שדי, sadai, cum significat,cui est sufficientia, abundantia, cui sunt vbera, symbolum abundantiæ; omnisufficiens, vel omniabundans uertere possemus, siue superabundans. Loquens cum Abraham Dominus ait: *Ego Deus omnipotens*, Hebraice Deus Sadai, ditissimus scilicet, qui te beate possum, *ambula coram me*, &c. quod profitetur Polychronius dicens. Maximus sonitus reddebatur, cum alæ Cherubim commouerentur, vt esse tonitru diceres, vel Dei vocem: illud enim vox Σαδδαὶ ἱκανοῦ, Sadai hicanu, idonei, Dei tonitru, Symmachus, ac Theodotio sunt interpretati. hoc est: similem sonum diceres vocis Dei, sufficientis ac potentis tonitrui, quod efficacia diuina perficiatur: tales enim sunt quæ de cœlo voces redduntur. Vnde in psalmo. *Vox Domini in uirtute, vox Domini in magnificentia, uox Domini confringentis cedros*,&c.

[Margin: Hieron. De significatione nominis Dei Sadai. Genes. 17. ℣. 1. Polychr. Psal. 28. ℣. 4.]

Meminit & vocum Seraphinorum Isaias. *Et clamabant alter ad alterum*, &c. *Et commota sunt superliminaria cardinum a uoce clamantis*, &c. oportuit enim ingentem esse vocem, cuius vi commotus aër non solum Templi murum verberauerit, sed limina ipsa marmorea loco mouerit, atque superliminare ingentis magnitudinis e cubili suo excusserit. Obserua. Apud Isaiam Seraphim ore clamant: *Sanctus, Sanctus, Sanctus*: apud Ezechielem. *Cherubim strid orem faciunt* aëta ferientes. Verum eadem est omnium sententia, quam tamen illi verbis, quasi remotiores prædicunt; isti factis, vt viciniores, annuntiant: nimirum ea vox, quam deinde, instante suprema vastitate, auditam in Templo narrat Iosephus editam a supernis virtutibus sese ad discessum adhortantibus: Migremus hinc. Hoc significat egressus gloriæ Dei,e sanctuario primum,deinde ex attio sacerdotum: hoc sonitus alarum Cherubim, immo & Seraphinorum Isaiæ voces: nam illis clamantibus, *commota sunt superliminaria,& domus repleta est fumo.* Quid enim hoc portendebat nisi domum fore inflammandam,& euertendam? &, quod magis mireris, id ipsum innuunt illæ laudes: *Plena est omnis terra gloria eius*. nam perinde valent, ac si dixissent. Fastidit iam Dominus istarum angustias sedium: laxiores ædes suæ destinauit habitationi; vniuersa terra erit deinceps Templum cultorum eius, & gloriæ suæ sanctuarium, vt in psalmo. *Cæli enarrant gloriam Dei*, &c. *In omnem terram exiuit sonus eorum* &c. & in Numerorum libro. Veruntamen. *Viuo ego*, dicit Dominus, *& replebitur gloria Domini uniuersa terra*. hoc est: Per me ipsum iuro, quod aliquando sim hanc impietatem vindicaturus, cum scilicet vniuersam terram Templum mihi consecrauerim gratissimum, & solij mei tabernaculum sacrosanctum. Sed de hac re capite vndecimo iterum agemus.

[Margin: Isa. 6. ℣. 3. Ingens vox describitur. De vocatione gentium. Psal. 18. Num. 14. ℣. 21.]

VI. *Cumque præcepisset uiro*,&c. Explicuimus ista versu secundo.

VII. *Extendit Cherub manum de medio Cherubim*. Hebraismus:id est, vnus ex Cherubinis,vel inter Cherubinos: nam, vt supra non semel monuimus, in medio esse aliquorum,Hebræis valet, quod nos dicimus, esse ex illis, vel inter eos.

Et sumpsit, & dedit in manus eius, qui indutus erat lineis. Theodoretus. Ordinum inuisibilium discrimen hinc quoque licet agnoscere. Sex enim imperatum fuit, vt ne prope quidem accederet ad ipsa Cherubim: hic vero appropinquat quidem, non tamen audet inter ipsa progredi; sed ipsa Cherubim porrigunt carbones,&c. Vnde Isaias ait: *Et uolauit ad me unus de Seraphim, & in manu eius calculus, quem forcipe tulerat de altari*. Vbi idem ordo Hierarchicus ostenditur. Quo loco obseruat Cyrillus vrbanitatem supernarum virtutum. Gloriam, inquit, decantant alternis vicibus, non quia defatigantur, sed honore sibi mutuo cedunt, & vicissim doxologias canunt: omnia enim superna ordinate, ac decenter fiunt.

[Margin: Cherub de medio Cherubim Hebraismus, idem significat ac si diceret, vnus ex Cherubim. Theodoretus hinc colligit ordinem inter angelicos ordines. Isa. 6. ℣. 6. Cyrillus. Alter ad alterum cantant seraphini non quia defatigantur, sed vt se se inuicem mutuo honore præueniant.]

Qui accipiens egressus est. Hieronymus. Scriptura non dicit, egressus quid fecerit, vt tristis rei narrationem intelligentiæ potius relinqueret, quam oculis subijceret, &c. Adde virum vestitum lineis, cui demandata est cura signandi T. littera innocentes, re peracta, responsum reddidisse ei, qui se miserat: *Feci sicut præcepisti mihi*, vt vidimus capite nono, ne scilicet Dominum (more nostro loquimur) sollicitum redderet cura eripiendorum: at, cum mittitur inflammaturus Vrbem, non est ausus factitationem reddere: ne iudicem ob sententiam pronunciatam abunde

[Margin: Hieron. S. Scriptura miro artificio tristia subticet.]

abunde mœstum, incendij memoria refricata, magis contristaret.

VIII. *Et apparuit in Cherubim similitudo manus hominis subtus pennas eorum.* Extendente brachium Cherub, vt viro porrigeret prunas ex altari incensi, animaduertit Vates manibus humanis ipsum atque ceteros esse præditos: nam, vt vidimus capite primo, singuli Cherubini quaternis alis, binisque manibus conformati erant, vtpote qui humanam per omnia figuram gererent, nisi quod animalium trium exuuijs erant insuper induti. falsum enim est, quod quidam auctores sensere, quaterna brachia habuisse singulos, quaternaque ora. Sed de his plura iam [a] diximus.

[a] Sup. cap. 1. & comm. de prima visione.

IX. *Et vidi, & ecce quattuor rotæ iuxta Cherubim: rota vna iuxta Cherub vnum, & rota alia iuxta Cherub vnum.* Diximus, rotas hasce similes esse rotarum carrucæ: nam carruca inequitare visebatur Dei gloria, ex quo conficitur quaternarius rotarum numerus, atque dispositio earum: quæ duo præsenti versu memorantur. Porro quid significent rotæ currus Dei, suse tractauimus suo loco.

Sup. par. 1. sect. 3. comment. de prima visione.

Species autem rotarum erat quasi visio lapidis chrysolithi. Hebraice, visio lapidis תרשיש, Tharsis, quemadmodum & capite primo habetur: pro qua voce Aquyla, chrysolithum, Symmachus hyacinthum, Septuaginta illic, Tharsis, hic vero, carbunculum transtulere: quod ignorans Scholiastes Græcus sic concordat. Supra dixit, sicut species Tharsis, hic vero, sicut visio lapidis carbunculi, vt doceat se inopia vocum laborare, nec posse satis accurate rem exprimere. Enimuero Hieronymus alio diuertit, positum hoc loco carbunculum, vt scilicet pœnarum per ignem, qui a Cherub traditur, similitudo monstraretur. Sed & de colore Tharsis nos aliqua supra.

Sup. explanation. c. 1. v. 16.

X. *Et aspectus earum similitudo vna quattuor, quasi sit rota in medio rotæ.* Figura, & colore sibi per omnia erant rotæ persimiles, atque quantitate omnino æquales, ita vt videretur rota vna ex altera expressa, & ad illius instar constituta. Versus iste & Prophetæ sententiam, & alterum capitis primi elucidat mirifice. Vtrumque enim obscurum fecit ea phrasis, *rota in medio rotæ*, quam eo loco pro viribus conati sumus emollire & declarare: forte non ita feliciter, atque in præsenti fecisse putamus.

Rota in medio rotæ, similitudinem æqualium rotarum significat.

XI. *Cumque ambularent, in quattuor partes gradiebantur: & non reuertebantur ambulantes, sed ad locum, ad quem ire declinabat quæ prima erat, sequebantur & cetera, neque conuertebantur.* Existimarunt tractatores, rotas istas sphæricas esse, atque adeo singulas earum ad latus suum, hoc est in omnem partem circumagi, & conuerti. Verum satis aperte monstramus circulares esse, non sphæricas: nimirum quales constitui solent pro curru. Vnde consequens est rotas agitari in quattuor partes, perinde esse, atque in quattuor angulis currus circumuolui: idque versus eandem regionem, vt solent rotæ carrucæ moueri, quod verba sequentia satis declarant:

Commen. de prima vis. par. 1. sect. 1

Ad locum, ad quem ire declinabat quæ prima erat, sequebantur & cetera, neque conuertebantur. hoc est, pari & vniformi motu agebantur omnes, nullaque earum retrocedebat procedentibus reliquis, sed eodem contendebant vniuersæ.

Non conuertebantur rotæ, significat non retrocessisse.

XII. *Et omne corpus earum, & colla, & manus, & pennæ, & circuli plena erant oculis in circuitu quattuor rotarum.* Hebraice omnis caro eorum, & canthi, vel colla eorum, & manus eorum, & alæ eorum, & rotæ eorum plena erant oculis: quæ verba Cherubinis potius, quam rotis conuenire videntur, quia rotæ nec carnem habent, neque colla, neque alas, neque vero rotas. Ex opposito est, quod sequitur, *in circuitu quattuor rotarum*, quod non videtur quadrare posse Cherubinis, qui rotas præcedebant, non circunstabant. D. Hieronymus in versione atque in explanatione, de rotis hæc omnia relatiua intelligenda significauit: dicit enim. Rotæ autem istæ non solum carnes habent, vel corpus, aut membra, sed & colla, & manus, & pennas: cuius sensum explicuimus capite primo, versu duodevigesimo, per carnes, vel corpus accipientes metaphorice molem ipsius rotæ: per colla vero, quod Hebraice est גב, gab, hoc est, dorsa, vel terga, vt Græce legitur, intelligentes canthos supremos rotarum: per manus, & pennas, radios quibus rotæ canthi modiolo nectuntur, qui quidem ad modum brachiorum, & pennarum formati visebantur, vt videre est in figura, quam supra posuimus: denique per rotas, vel circulos, ipsos modiolos solidos, quibus axis inseritur interpretantes. Nihilominus si quis contendat vniuersa hæc membra Cherubinorum esse, non multum repugnabimus: nam ipsa clamant, multo accommodatiora esse illorum formæ, quam rotarum figuræ, præsertim cum tam facile diluatur argumentum, quod in contrarium instruebatur. nam Cherubini reuera dispositi erant in circuitu quattuor rotarum, videlicet in circuitu currus ipsius, & singuli iuxta rotas singulas. Quod vero subditur; *plena erant oculis*; vtrisque ex æquo conuenire potest: nam & rotarum dorsa, radij, & modioli cælatis quasi stellis frequentibus collucebant, & Cherubinorum corpus vniuersum eisdem luminibus distinguebatur, vt tam carruca, quam quadriga imago esset expressa cœlestis machinæ, quam repræsentabat. Sed de hac re latius in Commentario, atque explanatione capitis primi actum est. Illud transcursim admonebo, Cherubinos oculis exornatos referre Ecclesiæ Prælatos, *qui cum ad iustitiam erudiunt multos, fulgent tanquam stellæ in perpetuas æternitates.* currum vero ocellis plenum iustos significare, qui sicut firmamentum splendescunt, & quasi *Cœli enarrant gloriam Dei.* de quibus Christus. *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, & glorificent Patrem vestrum, qui in cælis est.*

Hieron.

Supra facie 14. c. 15. Vtraque potest teneri sententia.

Oculati Cherubini Prælatos Ecclesiæ referunt.

Psal. 18. Matth. 5. ℣. 17.

XIII. *Et rotas istas vocauit volubiles, audiente me.* Hieronymus. Rotæ quoque ipsæ appellatæ sunt lingua Hebraica גלגל, galgal, quod Symmachus, volubiles, Aquyla, rotam, interpretatus est, &c. quod ait Vates, tale quiddam est. Auriga currus, vel ex Cherubinis aliquis, me audiente, clamauit, o Galgal, quod valet, o rota. Quale autem fuerit sequens sermo, vel præceptum rotæ intimatum, reticuit Propheta, sed illud esse rotarum nomen agnouit: nam antea ipsas appellauerat אופנים, ophnim, quod a פנה, phanah, deductum, sonat superficiem, extremitatem, circumferentiam, canthum rotæ, & per synecdochen pro tota rota vsurpatur. Vel deducitur ab אפה, aphath, & tunc significat id, quod impetu circumrotatur vi flatus, vel simili modo, volumina, turbines, gurgites, fluctusue interpretari licebit. Volunt & Hebræi Ophanim Angelorum esse nomen, sicut & Cherubim, atque Seraphim. quibus fauet quod a Propheta dicitur: *Spiritus vitæ erat in rotis*, seu spiritus animalis. Si enim vitali spiritu, vel animali fruebantur, necesse est etiam intellectuales fuisse substantias, quemadmodum & Cherubini erant. Neque par est, eos in gradu infimo censeri, cum Deo sint propinqui, & Cherubinos consequantur, dicente Vate. *Cum euntibus ibant*, &c. certe primus gradus

Hieronym. De etymologia nominum rotarum.

Hebræi putant ophanim rotarum nomen, esse nomen Angelorum, sicut Cherubim.

Dubium, an de rotis sit intelligendus hic versus, an vero de Cherubinis.

gradus Seraphinis, Cherubinis, & Thronis constat, secundum Dionysium. Cum ergo Ophanim Dei thronum vehant, non constituant; credimus ad eum ordinem nullatenus pertinere. Numerabuntur itaque in secundo, in quo sunt Principatus, Potestates, & Virtutes: & fortasse quos Paulus Græce ἀρχὰς, archas, hoc est, principatus vocauit, Hebraice dicuntur Ophanim.

Dionys. Areop. de cæleſ. hier.

XIV. *Quattuor autem facies habebat unum: facies una, facies Cherub, & facies secunda, facies hominis: & in tertio facies leonis: & in quarto facies aquilæ.* Quidam sic vertunt ex Hebræo. Facies vnius facies Cherub, & secundi facies hominis, & tertij facies leonis, & quarti facies aquilæ. quasi vero vnicam faciem haberent singuli, atque illis inter se discernerentur. quæ sententia ex eo, quod inferius sequitur, facile potest redargui. *Quattuor*, inquit, *uultus uni, & quattuor alæ uni.* Bene ergo Hieronymus, *Facies prima* vertit, non vero primi: nam ad omnes ex æquo quaternæ facies pertinebant, cum omnes speciem humanam referrent trium animalium insignibus vestitam, aquilæ scilicet alis, iubis leonis, atque vituli calceis. ergo quod sequitur, *& in tertio facies leonis*, non significat in tertio animali, sed in tertio aspectu animalium omnium. Simili modo, quod subditur: *& in quarto facies aquilæ*, idem est atque quarta facies aquilæ. Porro quod ait, *Facies una*, vel prima, *facies Cherub*, perinde est, ac si dixisset, facies vituli, quia Cherub interpretatur agens currum: quod munus cum proprium sit boum, merito boui, seu vitulo nomen Cherub appropriatur: tametsi quaternis animantibus, quæ Dei currucam agebant ex æquo impositum sit, & conueniat. Vnde nullo negotio soluuntur variæ, atque intricatæ quæstiones, quæ ab interpretibus quibusdam huius loci agitantur: nimirum. Qualisnam sit facies Cherub a Propheta assignata, & cur pro facie bouis posita sit? An Vati hac secunda visione apparuerit facies bouis, an potius sola facies Cherub vice eius? Cur non omnibus Cherubinis ea facies indita sit, sed soli boui? ad quas tam frigide respondent, quam obscure: nec mirum, cum, ignorata figura rotarum necesse, fuerit etymologiam vocis Cherub ignorari; illa autem non comperta, frustra quærent faciem, quam non agnoscunt. Nos vnico verbo singulis satisfaciamus, præmittentes, quod sæpe iam diximus, rotas hasce tales Prophetæ apparuisse, quales in curru videri solent, curruque vectam gloriam Domini: quo præhabito, respondeo כרוב, Cherub, oriri a verbo רכב, racab, facta literarum metathesi: verbum valet, equitare, vehi equo, vel carruca: nomen vero sonat agens currum; quapropter quattuor Angelos Dei stipatores appellatos ex æquo Cherubinos dicimus, quia agebant vel præcedebant eius currum: faciem Cherub idem esse atque faciem bouis ex vocis appropriatione aptissime facta, quia currum solent agere boues. Vnde iure pro boue posuit Cherub, quia id nomen significabat officium agendi currum; officium vero hoc repræsentabat bouem, cuius est proprium. Vnicam semper esse visam faciem bouis, seu Cherubinorum quartam, scilicet vngulas bifidas vituli; sed eam capite priore dictam faciem bouis; hoc vero capite appellatam faciem Cherub, quod idem sonat, vt diximus.

Cherub interpretatur agens currum.

XV. *Et eleuata sunt Cherubim.* A terra scilicet sese sublenarunt alarum remigio fulta.

Ipsum est animal, quod uideram iuxta fluuium Chobar. Inferius hæc repetuntur.

XVI. *Cumque ambularent Cherubim, ibant pariter & rotæ iuxta ea: & cum eleuarent Cherubim alas suas, vt exaltarentur de terra, non residebant rotæ, sed & ipsæ iuxta erant, &c.* Scholiastes. Quod ait, tale quiddam est. Cum incedebant Cherubim, simul cum eis rotæ ferebantur, cum tollebantur sublimes, ipsæque tollebantur: neque enim casu, aut temere, neque sine diuinarum virtutum prouidentia anni termini conuertuntur, quos illæ secundum Dei iussum perficiunt, &c. Adde: Neque etiam temere, aut casu in Ecclesia militanti, quam significat currus Dei, motus, tumultus, rerum vicissitudines, & regnorum permutationes contingunt; neque sine diuinarum virtutum ministerio, & aurigæ currus prouidentia speciali. Obserua rursum, quam suaui motu aguntur rotæ, cum præeunt Cherubim. & quam facile imitatur populus prælatorum, & magnatum mores: *Pascite*, inquit ad præsules Petrus, *qui in uobis est gregem Dei: prouidentes*, curam agentes, *non coacte, sed spontanee*, id est, non agentes virga, sed inuitantes exemplo, *neque ut dominantes in cleris, sed forma*, exemplar, *facti gregis ex animo.* hoc adiecit; quia non satis est, præire Episcopum, si secundum faciem tantum præit, ne non præcedere videatur; sed ex animo obeat pietatis opera necesse est, quo populus sponte æmuletur nil minus curantem. Spiritus vitæ, quo agitabantur Cherubini ad volandum, excitabat rotas ad sequendum. illi supra terram alis eleuabantur: istæ vix in puncto terram tangentes pernicissimo circumactu sese voluentes consequebantur quadrigas volantes: hoc est quod sequitur.

Schol.

Diuina prouidentia fauente agit rerum vicissitudines, & regnorum permutationes, ministerio angelorum. Quales sunt prælati. 1. Petr. 5. ỹ. 2.

XVII. *Stantibus illis, stabant: & cum eleuatis eleuabantur. spiritus enim uitæ erat in rotis.*

XVIII. *Et egressa est gloria Domini a limine Templi: & stetit super Cherubim.* Vidimus ex versu quarto gloriam stetisse in limine portæ atrij interioris sacerdotum, inde ergo discessisse narratur in præsenti. quod vero ait: *& stetit super Cherubim.* Hebraismus est; Latinis significat, stans super Cherubim. neque enim descenderat a vehiculo, vt denuo illud conscendisse dicatur. Scholiastes. Vbique Deum introducit equitantem super Cherubim, vt Iudæorum superbiam reprimat, qui Deum in solo Templo esse putabant.

a Stetit super Cherubim. hoc est, stans super Cherubim. Hebraismus est. Scholiast. Deus vbique equitat super Cherubim, non in Templo solum.

XIX. *Et eleuantia Cherubim alas suas exaltata sunt a terra coram me: & illis egredientibus, rotæ quoque subsecutæ sunt.* Cherubim volantibus, & ad exteriora abeuntibus, rotæ secutæ sunt: deseruit enim simul domum Iacob paterna Dei prouidentia; atque vera religio & fides, migrauitque ad gentes, de qua re capite sequenti. Quod vero ad Grammaticam attinet, Hieronymus videtur legisse eleuantes, & exaltati: nam capite nono sic habet. Quamquam plerique Cherubim neutrali genere, numeroque plurali dici putent, nos scire debemus singulari numero esse Cherub generis masculini, & plurali eiusdem generis Cherubim, &c. atque ita legimus in textu Hieronymi operibus inserto: sed alij codices constanter habent, *eleuantia*, &c.

Et stetit in introitu portæ domus Domini Orientalis: & gloria Dei Israel erat super ea. De porta atrij Israel loquitur, vt ostendimus versu quarto. Sed nota rursum cum Scholiaste, quam ægre cælestis paterfamilias suas egreditur ædes? quam cunctabundus discedit? quam lento, & quot stationibus intercisso procedit gressu? exiens enim a sanctuario stetit a latere portæ vestibuli; inde transijt ad portam sacerdotum, mox egressus domum substitit in ipso limine; ibique Prophetam accitum alloquitur, conqueriturque de sacerdotum & principum flagitijs, quibus

quibus domum suam polluentes ipsum Dominum coegerint pristinum domicilium deserere. Sed de hacre, capitis sequentis initio fusius.

XX. *Ipsum est animal, quod uidi subter Deum Israel iuxta fluuium Chobar: & intellexi quia Cherubim essent.*

Nunc aduertit vates eandem esse uisionem hanc cum prima, & animalia esse Cherubinos Templi.

In prima illa visione ad fluuium Chobar sibi repræsentata intuitus fuerat Vates eadem rerum simulachra, easdemque personarum imagines, quas narrauit capite primo. Verum tunc præ rei nouitate, atque horroris magnitudine non potuit expressam earum ideam concipere. Obseruauit quattuor esse animalia ex motu; sed quonam ea appellaret nomine ignorabat, cum ex alia parte homines viderentur, ex alia leones, hinc aquilæ, illinc vituli: nunc vero repetita visione, sui magis compos aduertit eandem dispositionem, gestum, & habitum inesse illis animalibus, quæ Cherubinos Templi sortitos esse cognouerat. Sacerdos enim erat Ezechiel, & quamuis non esset ingressus in oraculum, quod non licebat nisi Pontifici, nihilominus nouerat exacte qualis esset Cherubinorum Templi forma, facies, & dispositio, nimirum quam nos supra descripsimus, & delineauimus. Memor igitur figuræ Cherubinorum, atque eam cum animalium, quæ spectabat, habitu conferens, intellexit non esse noua monstra, sed ipsorum Cherubinorum Templi proplasmata, atque prima exemplaria, videlicet intelligentias inuisibiles Cherubinorũ faciebus indutas, quæ more suo stipabant Deum Israël, atque triumphi ipsius insignia circumgestabant. Verum hæc latius differuntur in Commentario de prima visione.

Figura Cherubinorum fac. 34. & 35.

XXI. *Quattuor uultus uni, & quattuor alæ uni.* In Hebræo codice, Chaldæo, apud Hieronymum, atque in aliquot vulgatis legitur bis repetitum: quattuor, quatuor vultus vni. Græci codices non iterant vocem. Ceterum iterata exprimit vim phrasis Hebraicæ, vt numerus cardinalis ea repetitione stet pro distributiuo, quo Hebræi carent: quasi dicat: quaterni vultus singulis erant; nam vnus singulũ valet Hebræis quandoque.

Phrasis Hebraica repetitio utitur numero cardinali pro distributiuo.

XXII. *Et similitudo uultuum eorum, ipsi uultus, quos uideram iuxta fluuium Chobar.* Scilicet hominis in habitu & dispositione corporis, leonis in iubis, aquilæ in alis, vituli in vngulis bipartitis.

Et intuitus eorum, & impetus singulorum ante faciem suam ingredi. Vniuersi & singuli intuebantur anteriora, & eo venire festinabant. Pro *intuitus* Hebraice est מראיהם, marehê, cuius loco Hieronymus solet vertere species, aspectus i gestus diceremus fortasse significantius: nam oris gestu indicabant se ad anteriora properare. Pro *impetus* Hebraice est עתם, otham. Septuaginta eius loco posuerunt: Et ipsa vnum quodque eorum, &c. alij, essentia eorum, alij transtulerunt, & ipsimet. Hieronymus videns eam vocem significare signum, transtulit egregie, impetus earum, quasi dicat. Impetu ipso indicabãt vnusquisque, atque præseferebat quasi in fronte impressum, vlterius se destinasse procedere, regredi minime. Vbi obseruandum est, Vatem dixisse, *ante faciem suam ingredi*, ne decipiamur putantes Cherubinis quaterna fuisse ora; vnum ante, aliud retro, binaque a lateribus eiusdem capitis; vel quaterna capita in quattuor lateribus eiusdem corporis, vt multi interpretes commenti sunt: quod si ita esset non dixisset Vates: *Impetus singulorum ante faciem suam ingredi*, sed, ante facies suas, cum multæ essent in singulis facies, hoc est, ora. Immo neque hoc dicere posset, cum versus omnes simul moueri non possent. Facies igitur hoc loco est os, quod vnicum erat in singulis, idque humanum. Versibus autem superioribus vultus, vel facies, sunt aspectus, similitudines, habitus, vt fusius tractauimus & demonstrauimus supra. Atque hæc de litera capitis. Quoniam vero hæc postrema Vatis sententia sæpe repetita est vtroque capite, visum est eandem accuratius considerare, & dilucidare.

Hierony.

Hierony.

Cherubini non in quattuor partes simul aspiciebant, sed in unam tantum.

Supra expl. cap. 1. & Comm. de pri. visione.

Impetus, inquit, *singulorum ante faciem suam ingredi.* & alibi. *Ibant, & non reuertebantur; & non reuertebantur cum ambularent*, &c. Quorsum tam frequens eiusdem sententiæ iteratio? præsertim cum nil mirandum, aut nouum contineat. Quid enim mirum, non retrocedere Cherubinos, auriga procedente? Primum quidem hic insinuatur ipsius aurigæ constans, & immutabile propositum Synagogam deserendi, atque ad Ecclesiam migrandi: Prophetamque ea oratione significare voluisse, quod Samuel dixit ad Saulem. *Porro triumphator in Israel non parcet*, non conniuebit, *& pœnitudine non flectetur.* nam habitu triumphantis apparuit Deus Israël, cum quadrigas agit antrorsum, neque eas retrocedere sinit. Verum si ad ethicem conuertamur, inueniemus Christianæ vitæ expressam hypotyposim in hac Cherubinorum progressione, atque impetu ad vlteriora tendendi. Quid enim aliud est pietatis nostræ institutum, quam iter agentium? quam peregrinantium? quam nauigantium? quam contendentium in agone? *Audentes*, confidentes, *igitur semper*, ait Paulus, *& scientes, quoniam dum sumus in corpore peregrinamur a Domino (per fidem enim ambulamus, & non per speciem) audemus*, confidimus, *autem & bonam uoluntatem habemus magis peregrinari a corpore, & præsentes esse ad Dominum: & ideo contendimus siue absentes, siue præsentes placere illi*; &c. Nota verba illa, *peregrinamur, ambulamus, contendimus.* & iterum. *Iuxta fidem defuncti sunt omnes isti, non acceptis repromissionibus, sed a longe eas aspicientes, & salutantes, & confitentes, quia peregrini, & hospites sunt super terram. Qui enim hæc dicunt, significant se patriam inquirere: nunc autem meliorem appetunt, id est, cælestem*, &c. *Facta est* industria femina, *quasi nauis institoris de longe portans panem suum. Et quasi naues poma portantes*, ait Iob. *At uia nauis in medio maris* admiranda celeritate conficitur. *Nescitis*, ait Apostolus, *quod ij, qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit brauium? Sic currite, ut comprehendatis. Omnis autem qui in agone contendit ab omnibus se abstinet, & illi quidem, ut corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam. Ego igitur sic curro, non quasi in incertum*, &c. & iterum. *Ea, quæ retro sunt obliuiscens, ad ea uero, quæ sunt priora, extendens me ipsum: sequor autem si quo modo comprehendam. Neminem salutaueritis* dictũ est Apostolis, ne vel vrbanitatis verbis a cursu cœpto retardarentur: par est enim, vt consequantur Cherubim aurigam, milites ducem. at ipsius aurigæ non inane cognomentum est. *Accelera spolia detrahe, festina prædari*: & in psalmo. *Exultauit ut gigas ad currendam uiam, a summo cælo egressio eius, & occursus eius usque ad summum eius.* id est, non destitit ab incœpto quousque a carceribus, vnde erat egressus, ad metas stadij cucurrit, & a metis iterum ad carceres eadem animi contentione peruenit. In Exodo Agnum paschale iubentur comedere filij Israël festinantes, atque baculis armati, quæ sunt iter agentium instrumenta propria. quamobrem decet nos *tantam habentes impositam nubem testium*, inquit Paulus, *deponentes omne pondus, & circumstans nos peccatum, per patientiam* currere *propositum nobis certamen: aspicientes in auctorem fidei, & consummatorem Iesum.* nam *regnum cælorum uim patitur, & uiolenti rapiunt illud.*

Hac phrasi Dei constans propositum deserendi Synagogam, ut ad Ecclesiam migraret, significatur aperte.

1. Reg. 15. ℣. 29.

Vita humana, tũa est peregrinãtium.

2. Cor. 5. ℣. 6.

Hebr. 11. ℣. 13.

Prouer. 31. ℣. 14.

Iob. 9. ℣. 26.

Prouer. 30. ℣. 19.

1. Corin. 9. ℣. 24.

Phil. 3. ℣. 12. & 13.

Lucæ 10. ℣. 4.

Isa. 8. ℣. 3.

Ps. 18. ℣. 6.

Exod. 12. ℣. 11.

Hebr. 12. ℣. 1.

Matth. 11. ℣. 12.

EZE-

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT VNDECIMVM.

ARGVMENTVM.

Vaticinatur Hierosolymitanis excidium: detentis vero Babylone reditum promittit in patriam.

I. *Et eleuauit me spiritus, & introduxit me ad portam domus Domini orientalem, quæ respicit ad solis ortum: & ecce in introitu portæ viginti quinque viri: & vidi in medio eorum Iezoniam filium Azur, & Pheltiam filium Banaiæ, principes populi.*

II. *Dixitque ad me: Fili hominis, hi sunt viri, qui cogitant iniquitatem, & tractant consilium pessimum in vrbe ista,*

III. *Dicentes: Nonne dudum ædificatæ sunt domus? hæc est lebes, nos autem carnes.*

IV. *Idcirco vaticinare de eis, vaticinare fili hominis.*

V. *Et irruit in me spiritus Domini, & dixit ad me: Loquere: Hæc dicit Dominus: Sic locuti estis domus Israel, & cogitationes cordis uestri ego noui.*

VI. *Plurimos occidistis in urbe hac, & implestis uias eius interfectis.*

VII. *Propterea hæc dicit Dominus Deus: Interfecti vestri, quos posuistis in medio eius, hi sunt carnes, & hæc est lebes: & educam vos de medio eius.*

VIII. *Gladium metuistis, & gladium inducam super uos, ait Dominus Deus.*

IX. *Et eijciam uos de medio eius, daboque uos in manu hostium, & faciam in uobis iudicia.*

X. *Gladio cadetis: in finibus Israel iudicabo vos, & scietis quia ego Dominus.*

XI. *Hæc non erit vobis in lebetem, & uos non eritis in medio eius in carnes: in finibus Israel iudicabo vos.*

XII. *Et scietis quia ego Dominus: quia in præceptis meis non ambulastis, & iudicia mea non fecistis, sed iuxta iudicia Gentium, quæ in circuitu vestro sunt, estis operati.*

XIII. *Et factum est, cum prophetarem, Pheltias filius Banaia mortuus est: & cecidi in faciem meam clamans uoce magna, & dixi: Heu, heu, heu Domine Deus: consummationem tu facis reliquiarum Israel?*

XIV. *Et factum est verbum Domini ad me, dicens:*

XV. *Fili hominis, fratres tui, fratres tui, uiri propinqui tui, & omnis domus Israel, uniuersi, quibus dixerunt habitatores Ierusalem: Longe recedite a Domino, nobis data est terra in possessionem.*

XVI. *Propterea hæc dicit Dominus Deus, quia longe feci eos in Gentibus, & quia dispersi eos in terris: ero eis in sanctificationem modicam in terris, ad quas uenerunt.*

XVII. *Propterea loquere: Hæc dicit Dominus Deus: Congregabo uos de populis, & adunabo de terris, in quibus dispersi estis, daboque uobis humum Israel.*

XVIII. *Et ingredientur illuc, & auferent omnes offensiones, cunctasque abominationes eius de illa.*

XIX. *Et dabo eis cor unum, & spiritum nouum tribuam in uisceribus eorum: & auferam cor lapideum de carne eorum, & dabo eis cor carneum:*

XX. *Vt in præceptis meis ambulent, & iudicia mea custodiant, faciantque ea: & sint mihi in populum, & ego sim eis in Deum.*

XXI. *Quorum cor post offendicula & abominationes suas ambulat, horum uiam in capite suo ponam, dicit Dominus Deus.*

XXII. *Et eleuauerunt Cherubim alas suas, & rota cum eis: & gloria Dei Israel erat super ea.*

XXIII. *Et ascendit gloria Domini de medio ciuitatis, stetitque super montem, qui est ad Orientem urbis.*

XXIV. *Et spiritus leuauit me, adduxitque in Chaldæam ad transmigrationem, in uisione in spiritu Dei: & sublata est a me uisio, quam uideram.*

XXV. *Et locutus sum ad transmigrationem omnia uerba Domini, quæ ostenderat mihi.*

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS VNDECIMI.

I. *Et eleuauit me Spiritus, & introduxit me ad portam domus Domini Orientalem, quæ respicit ad solis ortum.* Hebraice. Et eleuauit, & venire me fecit: neque enim extra Templum erat Vates, vt egeret introduci in illud: constat enim ex atrio interiori spectasse cædem sacerdotum, atque audijsse incendij sententiam pronuntiari. Raptus igitur sublime ab atrio sacerdotum deducitur ad portam Orientalem atrij exterioris, vbi scilicet constiterat Dei gloria; in quam quoniam inductus est, merito potuit Hieronymus vertere, introduxit me, scilicet ab atrio venientem in portæ ipsius vestibulum. Diximus enim capite octauo, atque capite quadragesimo iterum repetemus, portas Templi Salomonis, quarum hîc meminit Vates, extructas fuisse ad instar portarum vrbium; quæ in turribus aperiuntur, duplicique ostio constant, atque medio inter vtrumque dilatãtur vestibulo. Porro quod geminat Vates: *Portam Orientalem, quæ respicit ad solis ortum*: Eodē modo legitur apud Hebræos, quorum est proprius idiotismus repetitio. Non desunt, qui secundam orationem additam putent, vt significaretur eam portam esse extimam Templi; neque alia vlteriori impediri, quo minus aspiceret orientem solem. Ceterum vero simile est, extra portam atrij Israël fuisse portam atrij gentium in eadem regione Orientali constructam, non secus atque in ceteris regionibus extitisse compertum est: quanquam pro horum sententia responderi potest, ad Orientem eam portam in atrio gentium superfluere, cum propter altissimam vallem ab Oriente subiectam, nullus omnino ad eam portam patēret accessus. Sed de his latius suo loco.

Portæ Templi quales fuerint.

Et ecce in introitu portæ vigintiquinque viri: & vidi in medio eorum Iezaniam filium Azur, & Pheltiam filium Banaiæ, principes populi. Tametsi ternæ portæ ad totidem cæli regiones spectantes in domo Domini essent celebres ob popularium vndequaque in Templum subeuntium frequentiam; Orientalis tamen omnium erat celeberrima, & habebatur dignissima, quod ex ea, tametsi a longe, cerneretur augustissima sanctuarij facies ad Orientem conuersa: propterea ad eam confluebat tam indigenarum, quam hospitum numerosior conuentus; quod vel ex Ieremia colligere licet, in quo legimus. *Sta in porta domus Domini* (haud dubio Orientali; quæ antonomatice id nomen sortita est) *& prædica ibi verbum istud, &c.* Qua de causa cum infimatibus magnates etiam concurrebant ad portam Orientalem, non solum, vt ex ea in Templum subirent; sed potissimum quoniam in ea, qui magistratus erant grauiores, quandoque causas tractabant, vt patet apud Ieremiam dicentem. *Et audierunt principes Iuda verba hæc, & ascenderunt de domo regis in domum Domini, & sederunt in introitu portæ domus Domini nouæ, & locuti sunt sacerdotes ad principes* Iuda, *& ad omnem populum. Iudicium mortis est viro huic.* Tales credimus extitisse viginti & quinque viros a Vate recensitos: nam vero simile est viginti quattuor fuisse duces, & capita vigintiquattuor regionum, in quas ciuitas Ierusalem partita erat, vt ex Hebræorum scriptis accepimus. Vigesimus quintus autem videtur esse princeps de domo Iuda totius vrbis moderator, qui eiusmodi ducum conuentibus præerat: nam magistratus eos omnes fuisse, numerus definitus declarat: qui frustra appositus videatur, si principum collectio tumultuaria esset, aut fortuito contigisset. Accedit, a Vate appellatos principes populi, atque de rebus publicis serio inijsse consilium, sententiasque varias dixisse, vt mox ostendemus. Denique ipsis vigintiquattuor iudicibus, hoc est, reliquis præter principem domus Iuda, exacte respondere vigintiquattuor seniores vices Ecclesiæ gerentes, qui in Apocalypsi visuntur adstare Deo, & Agno. Sane quidē illi duo nominati Iezonias, & Pheltias Ezechieli notissimi erant, vtpote præcipua inter ceteros auctoritate, & dignitate conspicui. Putarunt Græci tractatores, quos citare solemus, hosce viginti & quinque viros eosdem esse cum illis, qui capite octauo visi sunt ad orientem solem adorasse, atque eiusdem historiæ repetitionem factam esse notarunt. Verum alios ab illis extitisse locus vtrorumque testatur: nam illi adorabant inter vestibulum & altare, atque adeo sacerdotes creduntur fuisse: isti vero consultabant de Reipublicæ commoditatibus ad extremam Templi portam, dicunturque principes populi.

Porta Orientalis Templi omnium erat celeberrima.

Ier. 7. ℣. 2.

Ier. 26. ℣. 10.

Ierusalem partita erat in 24. pagos, seu regiones ex Hebræorum sententia.

II. *Dixitque ad me: Fili hominis, hi sunt viri, qui cogitant iniquitatem, & tractant consilium pessimum in vrbe ista.* Hebraice consultantes consilium nequam: ex quo firmius roboratur, quod modo dicebamus, hosce viros præfectos fuisse Vrbis, atque ad portam non casu conuenisse, sed vt de rebus publicis consilium facerent. Erat autem eorum mens praua, atque consilium nefarium contra prophetarum oracula susceptum: dicebant enim:

Principes populi aduersus prophetas consilia iniere.

III. *Nonne dudum ædificatæ sunt domus.* Hebraice. Sic legitur ad literam. Non in propinquo ædificare domos; quod Chaldæus sic vertit. Non in propinquo ad ædificandum domos. Neotericorum quidam sic transfert: Non in propinquo est contritio, ædificemus domos. Alij: Non est prope, ædificandæ domus: quod sic intellectum volunt. Non fiet breui, quod dicunt prophetæ, ædificandæ igitur sunt domus. Septuaginta autem alium innuunt sensum: dicunt enim. Nonne nouiter ædificatæ sunt domus? quos Hieronymus imitatus est: eorum versionem reliquis vt simpliciorem, ita fideliorem, atque contextui viciniorem merito suo existimandam censemus. Sequitur enim. *Hæc est lebes, nos autem carnes:* Quam sententiam varie interpretantur. Hieronymus sic. Licet nuper post primam captiuitatem ædificatæ sint domus, quæ ante corruerant, tamen scimus hanc ciuitatem esse instar lebetis, nosque pro carnibus, vt in ea consumamur, & concrememur, iuxta illud, quod in Isaia scriptum est. Tempestas cum pertransierit, non assumet nos, &c. Quod videtur ab Origene mutuasse. Sic enim habet Origenes manu scriptus. Sensus huius loci talis est: Hi, inquit, dicunt, nuper videntes Vrbem reædificatam post præteritam captiuitatem, licet recens extructæ sint domus, Vrbem tamen hanc similem esse lebeti pleno cadaueribus; carnium vero, quæ sunt in illo,

Falsis & leuibus coniecturis patentes Dei minas non timent.

Hieron.

Variæ loci interpretationes.

Hieron.

Isa. 28. secundum Septuaginta.

Origenes.

M vicem

vicem nos obire, Babyloniorum igne nos circundante, vt flammam hostilis ignis vitare nequeamus, &c. Quæ quidem expositio secum videtur pugnare: nam si recens structæ erant domus, & Vrbis mœnia restituta, consequens erat, vt munita ciuitas facilius obsidentis conatibus obsisteret: atque adeo minus videbatur timendum, quod Vrbs quasi lebes igne Babyloniorum incenderetur, ipsique quasi carnes intus adurerentur. Reliqui Græci alia incedunt via. Scholiastes ita interpretatus est. Minitantis Prophetæ verba irridebant Iudæi, ad ædificiorum pulchritudinem respicientes, & aperte dicebant, finem impositum esse iracundiæ diuinæ post præteritam captiuitatem: ita quibus rebus illos erudiri oportebat, ijs grauius peccabant. Solum enim Ieremiæ visionem illudentes, vidisse dicebant ollam succensam respicientes Vrbem: *Hæc est lebes, &c.* Alius vero Scholiastes idem repetit in hæc verba. Quippe eleuantes ipsi & exagitantes Prophetam Ieremiam dicentem, ollam succensam se cernere a facie Aquilonis: Hæc est olla, repetebant, &c. Vtreque truncam, & mancam reliquit versus sententiam, quam tamen Theodoretus ex ipsorum mente, vt solet, absoluit, dicens. Accusat & principes, & subiectos illis vt contraria Deo consulentes, & Prophetis repugnantes, neque eorum dictis volentes habere fidem: fore scilicet, vt hostibus tradantur: sed sibi persuadentes, vt Vrbem incolentes, ibi fortiantur vitæ finem: nuper enim domus, aiunt, ædificatæ sunt, & in ipsis habitabimus, & vitam finiemus, &c. Contexuit reuera orationem Vatis Theodoretus, sed non explicuit analogiam lebetis ad Vrbem, & carnium ad ciues, quæ in ipsius sensu duplex esse potest. Lebes enim tuetur, & contegit carnes, atque ex materia solidissima conflatur: quare merito ab ipsis vsurpari potuit in signum munitionis vrbis firmissimæ; respondetque ea metaphora adamussim verbis præcedentibus. *Nonne dudum ædificatæ sunt domus?* Quid igitur metuendum est ciuibus æneo muro circummunitis? Bene habet Ieremias, vidisse se ollam succensam: hæc vrbs est olla recens ex æneis muris conflata, &c. Præterea in lebete coquuntur carnes, & quousque omnino decoquantur non extrahuntur: nam & filijs Heli vitio datum est, quod ante decoctionem fuscinula extrahebant carnes victimarum ex lebete. Quare significare potest olla quidem Vrbem, carnes vero ciues, decoctio extremam senectam, ad quam vsque sibi promittebant intra vrbis patriæ mœnia esse fruendos. Ijs Græcorum expositio compleri posset, & confirmari. Veruntamen sequentibus aduersari videntur: nam versu octauo consultantium mentes detexit Dominus in aliam sententiam inclinasse: ait enim: *Gladium metuistis, & gladium inducam super vos, &c.* En quid sibi volebant illa verba: *Hæc est lebes, nos autem carnes*: nimirum. Venient Babylonij, & obsidentes Vrbem succendent eam: nosque in medio eius quasi carnes dissecabimur, & decoquemur: non est ergo tutum in vrbe manere, sed in Ægyptum descendere, aut Ægyptiorum auxilia nobis comparare: atque hæc erat responsio ad aliorum confidentiorem sententiam, qua decreuerant, nil sibi timendum fore a Babylonio, cum dudum extructæ fuissent domus, atque Vrbis mœnia restituta: quibus maior, vt videtur, pars consultantium respondit in oppositam sententiam; quam Origenes, & Hieronymus tradiderunt: Quo firmiora, inquiunt, sunt Vrbis munimenta, tanto præsentius nobis impendet periculum; immo tanto certior pernicies: nam validis muris, quos ædificauimus nuper, conclusi non secus incendemur, atque in lebete æneo carnes elixantur. Duplex itaque oratio duplicem continet, atque contrariam diuersorum principum opinionem, quod nisi obseruetur, vix cohæret sibi contextus. Eiusmodi quippiam vsu venit in alijs Scripturæ locis, præsertim in Ieremia, vbi post seniorum sententiam dictam pro causa Ieremiæ, subditur continenter. *Fuit quoque vir prophetans in nomine Domini, &c.* Quæ oratio oppositum continet suffragium; quare sacerdotum esse credendum est, qui Ieremiam accusauerunt: & exemplo Vriæ Prophetæ a Ioacim interempti, eum neci tradere satagebant: quod nisi animaduertas nulla ratione possis diffidentem a se orationem concordare, mentemue Prophetæ assequi. Atque hæc est expositio Origenis diuersa, vt apparet, a Græcorum interpretatione. Nihilominus, si accuratius vtraque perpendatur, eodem recidit omnino, & cum versu octauo sequenti mirifice conuenit, atque cum Ieremiæ vaticinio præclare consentit. Suadebat illis Ieremias: Tradite vos Babylonijs, & viueris: quod si in Vrbe repugnare illis nitimini, ipsa succenderur, vosque peribitis. Illi contra: Non est, inquiunt, quod nobis timeamus a Babylonio, firmissimis & recens structis muniti præsidijs: quod si Ieremias instat, se vidisse ollam succensam; sit sane: hæc ciuitas est lebes, nos simus in ea carnes: malumus concremari igne, quam gladio iugulari. Hoc autem dicebant timentes quidem gladium, nec fidem habentes prophetæ oraculis: nam quasi per iocum, & ironiam iactabant illa verba: hæc est lebes: exurendi in ea sumus: nil minus: quod ita accepisse Hieronymum patet ex versu Isaiæ, quem citat: Tempestas cum pertransierit, non assumet nos: qui eorum animum detegit ironice loquentium, & Prophetam potius irridentium. Ergo expositio Origenis, & Hieronymi adiuuanda est, subintelligendo ironiam; atque ita conueniet cum Græcorum explanatione, quæ explicatior est, & simplicior.

IV. *Idcirco vaticinare de eis, vaticinare fili hominis.* Hebraice, & apud Septuaginta: Vaticinare super eos, vel contra eos; quod idem fere valet.

V. *Et irruit in me Spiritus Domini.* Septuaginta vertunt, cecidit super me. Chaldæus. Resedit super me spiritus prophetiæ a facie Domini. Ceterum Hieronymus significantius expressit energiam verbi נפל, nephal, quod in eiusmodi phrasibus valet, aliquid de superiori loco cum vi, & impetu ruere. Ergo sensus est. Diuina quædam lux, & vis de supernis demissa me repente occupauit, inuasitque, atque ad loquendum excitauit: *Et dixit ad me: loquere, hæc dicit Dominus. Sic locuti estis domus Israel.* Fortasse repetiuit Vates eorum verba, *hæc est lebes, &c.* Ceterum breuitatis gratia subticentur: quod solet in sacris literis sæpius fieri, cum constat ex superiori oratione, qualis intelligenda sit oratio, vt ibi. *Sic & sic locuta est puella, &c.*

Et cogitationes cordis vestri ego noui. Scio & teneo qualia verba protuleritis ore, nec me latet quali mente ea sitis locuti: quasi dicat: Audiui vos dicentes: *Hæc est lebes.* Et cordis vestri diffidentiam, & metum percalleo satis.

VI. *Plurimos occidistis in vrbe hac, & impleſtis vias eius interfectis.* Vt videre est in libris Regum. *Insuper & sanguinem innoxium fudit Manasses multum nimis, donec impleret Ierusalem vsque ad os. &c.* Et in Ieremia Necem prophetæ Vriæ a Rege Ioacim patratam, atque aliorum carnificinam, inferius enummerat Propheta noster.

Scholiast. | *Alius Scho.* | *Theodor.* | Analogia lebetis ad vrbem, & carnium ad ciues, duplex. | Prima securitatem promittit, & vrbis munitionem. | Secunda decoctionem, hoc est vitæ finem expectare posse ex analogia lebetis. | Auctoris sententia ex sequentibus probatur. | Hortantur sese, vt ab Ægypto auxilium expetant. | *Ierem. 26. ✠. 20.* | Concordantur sententiæ. | *Vide caput 35. Ierem.* | *Isa. 28. iuxta Septuaginta.* | *Chaldæus.* | *Hieron.* | *4. Reg. 5. ✠. 4.* | Huius rei historia habetur. 4. Reg. 21. ✠. 16. Ierem. 26. | *Inf. Eze. 19*

VII. *Propterea hæc dicit Dominus Deus: Interfecti vestri, quos posuistis in medio eius, hi sunt carnes, & hæc est lebes.* Origenes. Vrbem quidem esse lebetem vere dicitis, & non item vos esse carnes, quæ contineantur; mortui enim, quos in medio eius percussistis, ij sunt carnes, Vrbs autem lebes. Vos vero in Vrbe non manebitis: exportabo enim vos: ergo ciuitas si alijs est olla, vobis certe non est: &, si quidam erunt in medio eius vt carnes, vos certe nequaquam. Iudicabo enim vos cum fueritis in extremis Israëlis finibus, ac talia vobis inducam, vt etiam postea me esse Dominum intelligatis, &c. Polychronius. Maxime vero ne ita quidem prædictio inanis fuit: lebetem enim fecistis Vrbem, pauperes in ea iugulantes, & loco ignis vos illis fuistis: scitote porro quod aduersus Vrbem sententia feretur, & grauiora, quam ipsi a vobis iniuria violati, patiemini, &c. Scholiastes. Non, vt vos, inquit, diciris, carnes nos sumus, ita erit: sed carnes sunt ij, qui a vobis de medio sublati sunt. Vos vero ne in hoc quidem delectum iri puto, vt ne patria quidem, ac domestica sepultura dignemini. Verum in montibus moriemini insepulti mansuri, & auium esca, &c. Videtur Propheta meminisse carnium victimarum, quæ in ollis coquebantur, atque ita lusisse: carnes sunt membra mactati pecoris: propterea innocentes, quos vestro consilio Manasses iugulanit, apposite dicendi sunt victimæ, eorumque cadauera, carnes in lebete decoctæ: vos autem viui alio transferemini, eo honore indigni, vt intra Vrbis pomeria sepeliamini: verum infra hæc metaphora fusius tractabitur.

(Origenes. — Polychr. — Scholiast. — Inf. Ezech. 34.)

VIII. *Gladium metuistis, & gladium inducam super vos.* Diximus supra ex Ieremia, Iudæos præ metu gladij noluisse acquiescere consilijs Ieremiæ, qui Dei nomine eos ad deditionem spontaneam adhortabatur: hoc est igitur, quod ipsis comminatur Ezechiel: Gladium Babyloniorum metuentes noluistis vos tradere illis, idcirco gladius eorum discindet vos.

(Supra ℣. 3.)

IX. *Et eijciam vos de medio eius, daboque vos in manu hostium, & faciam in vobis iudicia.*

X. & XI. *Gladio cadetis: in finibus Israel iudicabo vos, &c.* Id est. A Babylonijs abducemini in Reblatha, quæ est in finibus terræ Israël, ibique iure vobiscum agam.

(Lege pro intelligentia huius versus 4. Reg. 25. & Ier. 39.)

Quia in præceptis meis non ambulastis, &c. Hæc explanauimus capite quinto.

XII. XIII. *Et factum est cum prophetarem, Pheltias filius Banaiæ mortuus est.* Scholiastes. In superioribus quidem minas adhibuit, hic vero minarum finis: quocirca cum esset humanissimus Vates, & vereretur ne statim supplicium in omnem populum dæseuiret, supplicationem proponit. Porro mortem Pheltiæ demonstrat Deus, vt ab ijs, quæ iam facta essent, etiam futura credibilia redderet domui captiuitatis, &c. Theodoretus. Videt Propheta illorum opera, qui iussi fuerant ciuitatem, nulli parcentes, cædere, &c. Cuius sententia nobis valde probatur: nam quemadmodum consistens in atrio interiori vidit sacerdotum stragem ad altare Domini; sic e porta extima nunc obseruat principum sæcularium supplicium, per eos, qui secures portabant, executioni mandatum. Sed duo sunt hoc loco explicatu difficilia. Primum, quomodo Vates dicit: *Cum prophetarem, Pheltias mortuus est*, cum nil hucusque prophetauerit, sed potius Deum loquentem auscultauerit. Cui tamen quæstioni respondendum est, eadem verba, quæ a Domino sibi instillabantur, Prophetam ore protulisse: propterea enim spiritu prophetiæ denuo irradiatus, & actus fuerat; tametsi ipse, ne eadem bis repeteret, tantummodo narrat, quæ a Deo acceperat, non item quæ protulerat: nisi forte prophetare hoc loco sit prophetiam audire, vt apud Paulum. *Mulier orans, aut prophetans, &c.* Altera quæstio est; ad quosnam ista prophetauerat, cum ad Hierosolymas pertineant, ipseque in Babylone corpore consistens in Ierusalem spiritu tantum raptus fuerit, vt ex capite octauo, & ex initio, & fine huius videre licet? Cui satisfit, si dicamus, non esse nouum eos, qui vehementi ecstasi rapti sunt, ita se gerere, ac si reuera corpore etiam, & non solo spiritu præsentes adessent. Ergo sensus huius loci est. Cumque per visum Deum mihi loquentem audirem, eiusque verba principibus Iuda referre mihi viderer, vnum ex eis mortuum esse videre mihi visus sum.

(Scholiast. — Theodor. — Deus ipse loquitur ore prophetarum. — 1. Cor. 11. ℣. 5. — Mors Pheltiæ in visione ostensa est Prophetæ.)

Et cecidi in faciem meam clamans voce magna, & dixi: Heu, heu, heu Domine Deus. Hanc interiectionem explicuimus supra capite nono cum in eandem sententiam a Vate proferretur primum.

Consummationem tu facis reliquiarum Israel. Quidam codices Latini addunt his verbis interrogandi signum, alij secus. Hebraice, & Græce simpliciter enuntiantur. Ceterum idem sensus ex vtraque pronuntiatione colligitur. Polychronius. Mirari licet qua ratione, cum vnum viderit mortuum, simul de omnibus queritur: non enim opinor vnius morte simul ceteri pereunt. Verum hoc quemadmodum Propheta erga populum esset affectus, ostendit.

(Polychr. — Caritas Prophetæ, amorque in suos contribules hoc planctu ostenditur.)

XIV. *Et factum est verbum Domini ad me dicens:*

XV. *Fili hominis fratres tui, fratres tui, viri propinqui tui, & omnis domus Israel, vniuersi, quibus dixerunt habitatores Ierusalem: Longe recedite a Domino, nobis data est terra in possessionem.* In Hebræo & Græco codice, atque aliquot Latinis manuscriptis, textuque operum Hieronymi repetitur illa oratio: *Fratres tui, fratres tui*: quarum alteram redundare putantes librarij, aut scioli erasserunt, cum valde sit necessaria ad sensum iteratio eius orationis: nam alioqui pendet sensus, illa vero addita, completur hoc modo. Ne putes, o Vates, me perdere reliquias Israel, aut ciues Ierusalem voces reliquias in posterum seruandas, quod supersint adhuc in patria, quasi spes & seminarium gentis: non sunt illi reliquiæ, sed fratres tui; fratres, inquam, tui sunt reliquiæ, nimirum qui tecum in Babylonem meo præcepto obtemperantes descenderunt, quibus insultant Hierosolymitani, quod se dedentes Babylonio, Dei hæreditati cesserint, & sese abdicauerint omni iure filiorum Israël, quo ipsi soli in posterũ sint potituri, &c. Theodoretus hæc breuiter suo more. Qui nunc habitant Ierusalem illos deridentes dicere audebant. Vos Dominus a se procul esse voluit, sed nobis promissionis terram distribuit: id circo, inquit, contra omnia fiet: nam vos neci tradam, illorum autem curam habebo. Appellat autem fratres Prophetæ eius cognatos, & sanguine coniunctos, quos scilicet deinde dicit propinquos. Nam Hebræis frater non solum significat eum, qui eodem patre genitus est, vel eodem auo communicat; sed etiam eum, qui est eiusdem familiæ: nam Abraham ad Loth ait. *Fratres enim sumus, &c.* & Laban ad Iacob. *Num quia frater meus es, gratis seruies mihi?* Interdum propinqui etiam appellantur, qui reuera fratres sunt, vt in Leuitico. *Ne contaminetur sacerdos in mortibus ciuium suorum, nisi tantum in consanguineis ac propinquis, id est, super patre, & matre, & filio, & filia, fratre quoque & sorore virgine, &c.* Tametsi propinquus est consanguineus aliquanto remotior fratre, sed eiusdem stirpis. Qua ratione multos Prophetæ pro-

(Insultant impij iustis captiuis, sed horum curam Deus gerit, illos punit. — Theodor. — Hebræis frater quis dicatur, & propinquus. — Gen. 13. ℣. 8 — Gen. 29. ℣. 15. — Leuit. 21. ℣. 1.)

pinquos cum eo in Babylonem descendisse credendum est: nisi malis, nomine fratris, & propinqui latius vsurpato, significatos esse vniuersos Leuitas, qui Babylonem descenderant, & non solum eos, qui de stirpe Ezechielis censebantur, quod vero similius est. nam versu inferiori, vt non solum Leuitas omnes, aut Iudæos, sed etiam ceteros ex varijs tribubus, qui simul cum Propheta fuerant abducti, comprehenderet, adiecit Dominus: *& omnis domus Israel*, &c.

XVI. *Propterea hæc dicit Dominus Deus, quia longe feci eos in gentibus, & quia dispersi eos in terris; ero eis in sanctificationem modicam in terris, ad quas venerunt.* Hieronymus *sanctificationem* interpretatur iustificationem, aut cordis munditiam: Ero in paruam, inquit, sanctificationem, dum plerique inueniantur in eis, qui idololatriæ nequaquam colla submittant. Scholiastes quidam sic habet in eandem fere sententiam. Nun modo, inquit, in captiuitate consolatione illos dignabor propter sanctos, sed etiam malis eos liberabo, hoc est, mutabunt sententiam. Idem fere Cyrillus. Quid igitur, inquit, nobis in his magna denuntiat mens? quid daturum se pollicetur Deus? cordis mutationem, & conuersionem ex proteruo, duroque sensu in habitum tenerum, ac delicatum. Subdit alius. Post reditum enim ex Babylone nunquam amplius idola coluit Israël. Alius vero sic. Sanctificationem modicam ait, quod haberent illi in captiuitate prophetas quosdam, & iustos, vt Danielem, & pueros, & Zachariam prophetam. Theodoretus denique altius Scholiastis verbis repetitis sic intellexit. In alienis terris expectatione mutationis calamitatum, & spe bonorum consolationem illis afferam: hoc enim significat, cum dicit: *ero eis in sanctificationem modicam*. Nihilominus vero similius existimamus hoc loco sanctificationem (hebraice מקדש, miqdas) significare, quod alias solet, Templum Domino sanctificatum: hoc enim valet inferius. *Polluisti sanctificationẽ tuam, &c.* Et superius. *A sanctuario meo incipite.* vbi idem nomen repetitur: & in Threnis. *Repulit Dominus altare suum, maledixit sanctificationi suæ.* Et in Machabæorum libro. *Viderunt sanctificationem desertam.* Simili ratione in præsenti vsurpatur, pro sanctuario scilicet, hoc sensu. Ero eis in sanctuarium patuum: quæ promissio mirifice quadrat exulum desiderio; vna solatur eorum mœrorem, atque accepta a ciuibus Hierosolymitanis improperia affatim compensat. Namque vel ea potissimum de causa illi exulibus insultabant, quod Dei sanctuario ipsi potirentur, in quo solatium, perfugium, & præsidium tutissimum se habere existimabant. contra exules id potissimum lacrymis effusis prosequebantur, quod suam arcem, & refugium vnicum amisissent, vt patet in psalmo. *Super flumina Babylonis illic sedimus, & fleuimus, dum recordaremur tui Sion.* Et iterum. *Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena?* Vide quam acerbe ferebant hymnos, quos in Templo assueuerant, inter exteros canere non posse. ijs igitur; qui tametsi peccatorum pœnas luebant; at Dei oraculis obsequentes sese dederant Babylonio, & eo nomine præter cetera, Templi se aspectu, & aditu abdicauerant; clementissimus Deus pollicetur, ne inter hostes quidem existentibus defuturum Dei sanctuarium. *Ego*, inquit, *ero eis in sanctificationem modicam*, vel sanctificatio modica, &c. Sed quare apposuit *modicam*? quoniam paucis numero exiguum sanctuarium erat satis: ac si diceret; Non desiderabunt sanctuatium, etiamsi a Hierosolymitano longe absint: ego illis Templum alterum ædificabo, quantum illis sufficiat. Eadem promissio extat inferius. *Dabo sanctificationem meam in medio eorum.* & apud Isaiam, vbicunque sint fideles, promittit erigendum a se tabernaculum, atque in eo gloriam suam collocandam, necnon desuper protegendam nube per diem, & igne per noctem, vt olim tabernaculo Mosaico prouidere solebat. *Et creabit*, inquit, *Dominus super omnem locum montis Sion* (vbicunque Ecclesiæ filiæ Sionis congregatæ fuerint) *& vbi inuocatus est, nubem per diem, & fumum & splendorem ignis flammantis in nocte, super omnem enim gloriam protectio*, debetur omni arcæ testamenti id vmbraculum, *Et tabernaculum erit in vmbraculum diei ab æstu, & in securitatem, & absconsionem a turbine, & a pluuia.* Quale autem sit futurum hoc tabernaculum declaratur ab eodem Isaia. *Et erit vobis*, Messias, *in sanctificationem.* Id est, in sanctuarium munitum, *in lapidem autem offensionis & in petram scandali duabus domibus Israel, &c.* qui scilicet carnaliter id Templum intelligebant; cum reuera spirituale tabernaculum hic promittatur, non materiale; atque ad tempora Messiæ tam fausta promissa referenda sint. tametsi quodammodo & ex parte in populo illo complera esse noscantur: nam, vt Græci adnotarunt, interiori solatio, spe melioris sortis, atque idololatriæ tædio, Deus illis in Babylone degentibus prouidebat, vt olim solebat e Templo sancto suo: atque hoc reuera est, Deum illis fuisse sanctificationem, hoc est, quasi e sanctuario altero ipsis prospicere.

XVII. *Propterea loquere: Hæc dicit Dominus Deus: Congregabo vos de populis, & adunabo de terris, in quibus dispersi estis, daboque vobis humum Israel.* Hieronymus. Hæc sub Zorobabel filio Salathiel, & sub Iesu filio Iosedech sacerdote magno, & sub Esdra, & Nehemia accidisse tribui Iudæ, & ijs, qui cum eis reuersi sunt, plerique existimant: habitatores quoque Ierusalem, qui cum Sedecia rege Iudæ capti sunt, vel qui fugerunt cum Ieremia in Aegyptum, in omnes terras esse dispersos, & nequaquam teuersos in vrbem Ierusalem, &c. Huius sententiæ prior pars indubitata est, altera vero improbabilis, videlicet solos reuertisse Hierosolymam tempore Zorobabelis eos, qui cum Ezechiele, & rege Ioachin in Babylonem descenderant: eos autem, qui tempore Sedeciæ capti sunt, vel in Aegyptum profugerunt, nunquam remeasse in patrias sedes: nam de ijs, qui erant Hierosolymis obsidendi sub Sedecia, prophetauit Ezechiel, vt capite quinto vidimus, in tres partes fore partiendos: atque ex tertia earum, quæ in omnem ventum fuerat dispergenda, colligendos esse aliquot, atque sub Dei protectione fouendos. ex quibus nonnulli postea tradendi igni prædicuntur, flammamque excitaturi, quæ vniuersam Vrbem absumeret. Quod Vaticinium impletum fuisse tempore Antiochi, & Machabæorum, atque etiam tempore Christi Domini, negare non possumus. Quare falsum esse deprehenditur, promissionem Ezechielis de reditu in patriam competere solis propinquis Ezechielis, vel ijs, qui cum Ioachin Rege migrarunt in Babylonem, & non etiam Iudæis, qui cum Sedecia eo tempore Ierusalem incolebant.

XVIII. *Et ingredientur illuc*: mutatio personarum in sacris non infrequens: *& auferent omnes offensiones, cunctasque abominationes eius de illa.* Offensiones & abominationes ignominiosa sunt idolorum vocabula, vt capite quinto docuimus.

Marginalia: Hieronym. — Sanctificatio modica quid significet ex Patrum sententia — Scholiast. — Cyrill. in Io. — Alius Scho. — Alius Scho. — Theodor. — Sanctificatio significat Templum. — Inf. 28. ỳ. 18 — Sup. 9. ỳ. 6. — Thre. 2. ỳ. 7 — 1. Mach. 4. ỳ. 38. — Psal. 136. — Deuoti, qui sibi obsequentes Babylonio se dederant, consolatur, mirifice se ipsum exhibens vice carorum. — Infra. cap. 37. ỳ. 26. — Isa. 4. ỳ. 5. & 6. — Isa. 8. ỳ. 14 — Hæc promissio sanctificationis ad tempora Messiæ referenda est — Hieronym. — Qui fuerint, peracta captiuitate, reuersi in Ierusalem. — Israelitæ qua si igne captiuitatis in Babylone decocti, rubiginẽ idololatriæ deposuerunt

[Theodor.] Theodoretus. Hoc docet nos Esdræ historia, & Machabæorum scriptura: nam post reuersionem e Babylone, relicto idolorum cultu, auctorem omnium rerum Deum studiose colere perseuerabunt, &c. hoc est, quod Isaias promiserat. *Si abluerit Dominus sordes filiarum Sion, & sanguinem Ierusalem lauerit in spiritu iudicij*, & quod idem alibi dixerat: *Excoquam ad purum scoriam tuam*, &c. quæ omnia significant igne aduersitatis decoctos Iudæos fuisse in Babylone, deposuisseque omnem idololatriæ scoriam, & rubiginem: atque in tantum mutasse mentem, vt reuersi in patriam idola vniuersa confregerint, & nunquam amplius ea vel erexerint, vel coluerint. [Isa. 4. ℣. 4. & 1. ℣. 25.]

XIX. *Et dabo eis cor vnum.* Vt videlicet magna animorum consensione quærant Deum patrum suorum, & ad eius Templum reædificandum eadem concurrant voluntate. vel cor vnum, non vt antea cor duplex habebant, cum fide Deum, affectu idola venerabantur. De quibus scriptum est: *Va duplici corde*. & iterum: *Diuisum est cor eorum, nunc interibunt. Vsquequo claudicatis in duas partes?* aiebat Helias. Quæ communicatio lucis ad tenebras, Dei ad Belial? non potestis Deo seruire & Dagoni. *Adulteri*, ait Iacobus, *nescitis quia ad inuidiam concupiscit spiritus*, cum zelo amat, & amari vult Spiritus sanctus. *Seruite ei perfecto corde, atque verissimo*, monebat Iosue: quodque nobis comparare præcipit Deus, ipse donat. *Dabo eis cor vnum*. & apud Sophoniam. *Tunc reddam populis labium electum*, quod scilicet in Babel confundendo abstuleram, *vt inuocent omnes in nomine Domini, & seruiant ei humero vno*, &c. id est: cum in Babylone detinebantur, varias gentium linguas loquebantur, varijs idolorum sordibus seruiebant: nam Babel confusionem sonat, & ex confusione habuit originem: at cum inde egressi fuerint, dediscent linguas alienas, atque sola patria loquentes, rursum colligentur in vnum populum vni Deo seruituri. Allusio est hoc loco Prophetæ ad confusionem linguarum Babylonis, de qua in Genesi. Septuaginta pro *cor vnum*, verterunt cor alterum, quasi aliud studium, aliam voluntatem.

[Cor vnum, hoc est vnius amoris tantum erga Deum. Duplex cor. Eccl. 2. ℣. 14. Ose. 10. ℣. 2. 3. Reg. 18. ℣. 21. Iac. 4. ℣. 4. Ios. 24. ℣. 14. Soph. 3. ℣. 9. Babel confusio. Gen. 11.]

Et spiritum nouum tribuam in visceribus eorum. Diximus supra, late patere significationem vocis, spiritus, in sacris, atque inter cetera vsurpari pro animo, voluntate efficaci, mentis impetu interius commouente hominem ad quæque difficilia. sic sumitur infra. *Va prophetis insipientibus, qui sequuntur spiritum suum, & nihil vident*. & apud Esdram. *Suscitauit Dominus spiritum Cyri Regis Persarum*. & in Prouerbijs. *Totum spiritum suum profert stultus*. Interdum vero significat Spiritum sanctum, eiusque dona copiosa, vt apud Iob. *Spiritus eius ornauit cælos*. & Ioël. *Effundam spiritum meum super omnem carnem*. & apud Zachariam. *Effundam super domum Dauid spiritum gratiæ, & miserationis*, &c. Porro in vtraque simul significatione in præsenti debet accipi, quoniam voluntas efficax Deo placendi, & ab homine proficiscitur, cum vitalis actus sit, & pariter a Spiritu sancto, cuius donum est, quicquid in nobis est bonum. Quapropter in sacris literis vtrique tribuitur, iam libero arbitrio, iam gratiæ: nam ab Ezechiele nobis adscribitur hæc renouatio illis verbis. *Facite vobis cor nouum, & spiritum nouum*, &c. & Deus se eam communicaturum pollicetur dicens: *& dabo vobis cor nouum, & spiritum nouum*, &c. quemadmodum & cordis munditiam iam a nobis petit Deus apud Isaiam, dicens. *Lauamini, mundi estote*. & apud Ieremiam. *Laua a malitia cor tuum*, &c. iam eandem a Deo petere docemur, in psalmo. *Amplius laua me*. & in Isaia. *Si abluerit Dominus sordes filiarum Sion*, &c. Item pœnitentia interdum a nobis profecta dicitur, vt in Ioëlis prophetia. *Conuertimini ad me*. Interdum a nobis postulanda proponitur, vt in Threnis. *Conuerte nos Domine ad te, & conuertemur*.

[Sup. 1. ℣. 21. De significatione vocis, spiritus, iterum. Inf. 13. ℣. 3. Esdr. 1. ℣. 1. Prouer. 29. ℣. 11. Iob. 26. ℣. 13. Ioe. 2. ℣. 28. Zach. 12. ℣. 10. Spiritus hic & hominis voluntatem efficacem, & Spiritum sanctum illam mouentem significat. Inf. 18. ℣. 31. & 36. ℣. 26. Cor nouum, eius munditiem, & pœnitentia, & a Deo, & a nobis procedere dicuntur. Isa. 1. ℣. 16. Ier. 4. ℣. 14. Ps. 50. ℣. 4. Isa. 4. ℣. 4. Ioe. 2. ℣. 12. Thre. 5. ℣. 21.]

Sed illud quæstionem habet, an hæc promissio Domini: *Et spiritum nouum tribuam in visceribus eorum*, tempore Euangelij credenda sit impleta; an etiam tempore Zorobabelis, cum Iudæi remearunt ad propria? nam ex altera parte stant sancti Ecclesiæ Patres, qui hæc eadem verba infra repetita de Spiritus sancti effusione in Apostolos, & Christi cultores interpretantur. ex altera vero contextus vrget, totum sermonem continenter de tempore reditus e Babylone texere. Cui dubitationi respondendum est, eiusmodi promissiones ex parte, & quodammodo in Iudæis redeuntibus esse completas, nimirum quibus erant primario factæ. Scimus enim post reditum e Babylone aliam mentem eos induisse, alios mores. Cumque primo fuissent idololatriæ ita dediti, vt nullis vel pollicitationibus, vel minis, aut supplicijs ab idolorum sordibus diuelli potuissent; postquam igne Babylonis excocti sunt, tam exosum habuisse idolorum cultum, vt pro vnius Dei religione, & lege vsque ad sanguinem decertauerint, vt Machabæorum nos docet historia. Nihilominus tam grandia esse hæc promissa, vt non nisi Spiritus sancti effusione in Ecclesiam Christi exhauriri potuerint: itaque hyperbolice dicta sunt de Iudæis, & quodammodo in illis impleta: proprie autem de Christi fidelibus in illis repræsentatis videntur pronunciata, atque omnino consummata fuisse. Porro loci notissimi illustrationem remittimus ad caput trigesimum sextum. Simplicem autem explanationem ex Theodoreto subtexemus. His, inquit, non liberi arbitrij euersionem declarauit, sed futurum ab ipso auxilium, societatemque ad efficienda bona opera: spiritum nouum vocauit animæ ad honesta impetum: cum enim ad contraria propensi ferrentur, mutationem in melius nouum spiritum appellauit. quemadmodum enim cum dixisset, alterum cor, non naturæ mutationem significauit, sed mentis in melius propensionem: ita etiam per spiritum nouum hoc idem declarauit, idque sequentia testantur.

[An hæc promissio sit impleta tantum in Ecclesia an etiam tempore Zorobabelis. Inf. 36. ℣. 26. Respondet. Hyperbolice & quodammodo Iudæis adimpleta hæc promissio; proprie in Christi fidelibus. Theodoreti interpretatio loci.]

Et auferam cor lapideum de carne eorum, & dabo eis cor carneum. Septuaginta. Extraham cor lapideum, aliquanto significantius: caro est corporis animalis pars mollior, & tenerior, atque adeo debilior, quam ossa: quare sumitur interdum pro femina, quæ natura mollior est (vnde nomen mulier videtur petitum) vt apud Ioannem. *Qui non ex sanguinibus*, seminibus, *neque ex voluntate carnis*, voluptate feminæ, *neque ex voluntate* voluptate *viri, sed ex Deo nati sunt*, &c. Interdum opponitur spiritui, id est, energiæ, virtuti, & debilitatem notat: apud Isaiam. *Equi eorum caro & non spiritus*. & Paulus ait. *Ego autem carnalis sum venundatus sub peccato*: iam aduersatur ossibus, vel lapidibus duris; & in bonam partem accipitur, vt in præsenti, & a Paulo. *Non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus*. Theodoretus: Nemo opinetur lapideum cor lapidis esse, sed obedire renuens, atque inexorabile, quodque Deo nolit cedere: carneum vero rursus obediens, & quod facile cedat. Hoc sequentia verba declarant.

[Caro feminam significat aliquando, eius variæ sunt acceptiones. Io. 1. ℣. 13. Caro opponitur spiritui, & notat debilitatem. Isa. 31. ℣. 3. Rom. 7. ℣. 14. 2. Cor. 3. ℣. 3. Theodor.]

XX. *Vt in praeceptis meis ambulent, & iudicia mea custodiant, faciantque ea.* Iudicia sunt mandata diuina, quibus a malo auertimur, quæ dici solent & iustitiæ, quatenus ad bonum nos dirigunt. Obserua: ambulare in iudicijs, vel mandatis, est legem non transgredi: facere autem, est exacte custodire: nam Hebræis facere, est perficere, aptare, absoluere, rite & decenter quidquam operari, & ad rem referre. Vnde facere hostiam, est rite offerre sacrificium: facere vngues, aptare, & præcidere: vt vel hinc discamus Deum velle sua *mandata custodiri nimis*. & *sabbathum* eius esse *delicatum*, & sanctum. hoc est cultum ipsius religiose obeundum, & præcepta ad amussim exequenda.

Mandata Dei quare iudicia & iustitiæ dicantur. Ambulare in iudicijs, est legem non transgredi. Facere, est perficere. Psal. 118. ℣. 4. Isai. 58. ℣. 13.

Et sint mihi in populum, & ego sim eis in Deum. Idiotismus est: quasi dicat, sint mihi populus, & sim eorum Deus: qualis ille Genesis. *Erunt duo in carne vna*. Hebraice, in carnem vnam. hoc est, vna caro. Theodoretus. Quando ipsorum Respublica secundum meas leges administrabitur, ego ipsorum Deus nuncupabor, ipsi populus meus vocabuntur, &c. actiue, & passiue (vt aiunt) hæc verba accipi possunt. primo modo hunc sensum reddunt: ipsi erunt mihi populus, me vnice adorantes, & diligentes, & ego eis Deus, illorum prospiciens saluti, & incolumitati: altero modo: ipsi erunt populus meus a me custoditus, & protectus: ego eorum Deus ab ipsis dilectus, & cultus. Amplissima promissio, nec minus gloriosa, quam vtilis, Deo protectore gaudere. *Beata gens*, ait Psaltes, *cuius est Dominus Deus eius: populus quem elegit* Dominus *in hæreditatem sibi*. & in Numerorum libro. *Dominus Deus eius cum eo est, & clangor victoriæ regis in illo*, id est, inexpugnabilis est Israël, qui secum vehit victoriam: nam cum a Domino ducatur, habet in Deo suo ducem, in duce regem, in rege fortem, in forte victoriam: Item in psalmo. *Beatus populus qui scit iubilationem*, hoc est, qui Deum in iubilo buccinæ, vbi opus est, ad se descendentem securus expectat: vel Deum ante se, iubilo sacerdotum in bello inuocatum, & præeuntem sequitur. Sed quanta sit ista felicitas declarat Psaltes versibus sequentibus. *Domine in lumine vultus tui ambulabunt*: alacres egredientur ad bellum, cum frontem tuam explicatam, & oculos tuos hilares super se apertos intuebuntur: *quoniam gloria virtutis eorum tu es*, gloriabuntur de fortitudine, quam de tua benignitate acceperunt, & exultantes de ducatu tanti principis concinent, cornibus sese mutuo prouocantes ante congressum, & ouantes a pugna.

Idiotismus. Gen. 2. ℣. 24. Theodor. Ipsi populus meus erunt me adorantes, ego eorum Deus & eam habens: vel, ipsi populus a me custoditus, ego Deus ab ipsis dilectus. Psal. 32. ℣. 12. Num. 23. ℣. 21. Psal. 88. ℣. 16.

XXI. *Quorum autem cor post offendicula, & abominationes suas ambulat, horum viam in capite suo ponam, dicit Dominus Deus.* Hucusque de ijs locutus, qui in bello capti fuerant: nunc transfert ad eos, qui Ierusalem habitabant, orationem, dicens. Ijs autem, qui illorum malis non resipuerunt, sed impietati addicti in ea perseuerant, dignas scelerum, quæ ausi sunt, infligam pœnas. Quid sit offendiculum, diximus supra. Quid, in capite, vel super caput ponere, diximus item supra.

Sup. cap. 5. Sup. cap. 9.

XXII. *Et eleuauerunt Cherubim alas suas, & rota cum eis; & gloria Dei Israel erat super ea.*

XXIII. *Et ascendit gloria Domini de medio ciuitatis, stetitque super montem, qui est ad Orientem Vrbis.* Polychronius, & Theodoretus, Recesserunt, inquit, de ciuitate (nam Templum erat in extrema ciuitate) Cherubim gloriam Dei insidentem vehentes, steteruntque super montem, qui est e regione Ierusalem. Est autem hic mons, qui vocatur Oliuarum; vnde etiam Saluator noster in carne assumptus est. Merito igitur tunc, cum in humana figura apparuit, duasque in vna persona naturas ostendit, diuinam quidem in igne, humanam vero in electro significatam, lata contra Ierusalem sententia, in hunc montem proficiscitur, & inde rediit in cælum: in signum eorum, quæ postea futura erant. Etenim post Crucem, & mortem, lata rursus contra Ierusalem sententia, quia *non relinquetur hic lapis super lapidem, qui non destruatur*, in montem illum cum discipulis profectus a spiritualibus illis, & inuisibilibus potestatibus sublatus cælum conscendit. Figura igitur futurorum fuerunt etiam ea, quæ Prophetæ ostensa sunt per visum. Hieronymus vero sic locum tractat. Stabatque gloria Domini, quæ de Ierusalem discesserat super montem Oliueti in signum resurrectionis, & luminis, vt inde perituram, arsuramque cerneret Vrbem. Quodque dicitur, *ascendit gloria de medio ciuitatis*, alijs verbis loquitur Dominus ad discipulos: *Surgite, eamus hinc*, & ad Iudæos: *Relinquetur vobis domus vestra deserta*. Iosephus quoque refert auditam in Templo vocem Angelorum, & Fortitudinum cælestium, quæ prius in Vrbis præsidio erant: Abeamus ex his sedibus: mirumque in modum gloria Domini, quæ deseruit Templum, stat super montem Oliueti, & in Crucis signo rutilans spectat Templum quondam Iudaicum in fauillas, & cineres dissolutum, &c. Addas licet. Stat super montem Oliueti gloria Domini expectans nouum Templum, nouam Vrbem, alteram quasi Phœnicem ex fauillis veteris Ierusalem iterum nascentem; in qua sibi statuat domicilium, sceptrumque seruo suo Dauidi restituat, & vniuersas promissiones factas Patribus in Israele Dei compleat. neque enim fas est montem Sionem deserere, super quem constitutus est Rex a Patre cælesti, vt ibi prædicet decretum eius, aut extra fines Ierusalem veteris Vrbem sanctam reædificare, cum prædictum sit de Ecclesia Christi. *Fundamenta eius in montibus sanctis*. atque iterum. *Magnus Dominus, & laudabilis nimis in ciuitate Dei nostri in monte sancto eius. Fundatur exultatione vniuersæ terræ mons Sion*, Ecclesia Christi, *latera Aquilonis, ciuitas regis magni*, &c. Vide contextum: totus enim psalmus de reædificatione Ecclesiæ sub specie Ierusalem mirifice intelligendus venit. Sed audiamus Eusebium Cæsariensem, hanc allegoriam disertissime tractantem super ea verba Zachariæ. *Stabunt pedes eius in die illa super montem Oliuarum, qui est contra Ierusalem ad Orientem*. Quidnam aliud, inquit, hoc significet, quam ipsius Dei Verbi in sua Ecclesia stationem, & confirmationem, quam in præsenti monte Oliuarum per figuram, quæ permutatio dicitur, nominat? Vt enim vinea extitit dilecto, & fuit vinea Domini Sabaoth figurate domus Israël, & vitis Iuda nouella dilecta; sic eadem ratione dixeris, quod etiam oliuetum facta sit Domino collecta de gentibus Ecclesia ipsius: quæ sane Ecclesia, cum antea esset oliua quædam agrestis, plantata fuit a Domino, qui eam post inseruit in Apostolicis bonæ oliuæ radicibus post priorum ramorum excisionem, quemadmodum Apostolus docet: Et plantauit eam Dominus sibi ipsi per Prophetam dicens: *Oliuam speciosam vocauit Dominus nomen tuum*. Postquam enim prior vinea, cum deberet facere vuam, fecit spinas, neque iustitiam, sed clamorem; merito tanquam eius, quæ infructuosa esset, sepem auferens, ac parietem Deus, tradensque eam inimicis ad diripiendum & conculcandum, sicut in Isaiæ

Polych. Theodor. Mons oliuarum ad orientem vrbis. Aduentus Dei in montem Oliueti præmonstrat futurum Christi Domini aduentum in eum montem, & inde in cælos alcenderet. Matth. 24. ℣. 2. Hieron. Ioan. 14. ℣. 31. Matth. 23. ℣. 38. Gloria Domini stat super montem Oliueti, spectans nouum Templum reædificari, Ecclesiam scilicet, in qua permaneat in æternum. Psal. 86. Psal. 47. Euseb. demonst. lib. 6. cap 18. Zach. 14. ℣. 4. In monte oliuarum quomodo sit ædificata Ecclesia Christi. Ad Rom. 11. Ier. 11. ℣. 16.

Isa. 5.

Isaiæ prophetia dictum est, alium ipse sibi agrum A constituit in præsenti, quod oliuetum nominatur, quasi eum qui oleum, & misericordiam a Deo sit consecutus, & a Christo plantis semper virentibus consitus, hoc est, sanctis, lucisque altricibus animis, quibus liceat dicere: *Ego autem sicut oliua fructifera in domo Dei.* Hic vero Oliuarum mons contra Ierusalem esse dicitur, quoniam in locum veteris, ac terrenæ Ierusalem, ac religionis, quæ in illa seruabatur, successit, & a Deo constitutus est post ruinam Ierusalem: quod etiam propheta Ezechiel diuino ante spiritu edoctus, contemplatur. Dicit enim: *Et eleuauerunt Cherubim alas suas, & rota,* quæ eis adhærebant, *cum eis, & gloria Dei Israel erat* B *super ea: Et ascendit gloria Domini de medio ciuitatis, stetitque super montem, qui est ad Orientem Vrbis.* Quod quidem aliter quoque licet intueri completum ad verbum, quando hodie quoque omnes fideles ex omnibus terræ partibus concurrunt, non vt quondam, vt adorent in Templo, sed in monte Oliuarum, in quem gloria Domini migrauit, postquam deleuit priorem ciuitatem. Vere autem pedes Domini in monte Oliuarum steterunt, quo tempore orauit ad speluncam, quæ ibi ostendi solet, cum discipulis mysteria de consummatione tradidit, & cum ipsis videntibus ascendit, quemadmodum & Lucas tradit. Est igitur ad verbum mons hic con- C tra Ierusalem, & ad Orientem spectans. Veruntamen si sententiam, non verba sequi volumus, sancta Christi Ecclesia, & mons, in quo fundata est, de quo loquitur Saluator dicens: *Non potest ciuitas abscondi supra montem posita*: pro ea, quæ cecidit, neque amplius futura est Ierusalem, structa atque erecta, dignaque habita, in qua pedes Domini insistant, non solum est contra Ierusalem, sed etiam ab ea ad Orientem vergens: quippe quæ eius luminis, quo Deum pie colimus, radios excipiat, & multo ipsa Ierusalem anterior facta sit, ipsique iustitiæ soli propinquior, de quo dictum est. *Et orietur uobis timentibus nomen meum sol iustitia.* &c.

Psal. 51. ℣. 10.

Ecclesia quomodo sit contra Ierusalem ad orientem.

Matth. 5. ℣. 14.

Mal. 4. ℣. 2.

XXIV.

Et spiritus leuauit me, adduxitque me in Chaldæam ad transmigrationem, in uisione in spiritu Dei. Theodoretus. Neque enim in corpore, inquit, reuera modo in Iudæam, modo in Chaldæam transferebar, sed in visione, hoc est, in speculatione, & spiritu Dei, id est, Dei virtute, & efficacia mente illustratus, & suscipiens propheticos oculos, vnumquodque horum speculabar: atque hoc apertius declarans subiecit.

Theodor. Visio hæc qualis fuerit.

XXV.

Et sublata est a me uisio, quam uideram. Et locutus sum ad transmigrationem omnia uerba Domini, quæ ostenderat mihi. Theodoretus. Ad me ipsum, inquit, redij, cum finis factus est spiritualis contemplationis: & illa quidem non amplius videbam; solos autem eos, qui vna adorant Seniores, quibus etiam narraui singula, quæ videram, quæque audieram. Hieronymus. Sublatam a se visionem esse, significat non in corpore Prophetam de Ierusalem in Babylonem translatum, sed in spiritu: sublataque visione, quæ eum in spiritu duxerat Ierusalem, reuersus est in semetipsum, & locutus est ad transmigrationem omnia, quæ ei fuerant demonstrata: ad eos videlicet, de quibus ipse propheta dixerat: *Ego sedebam in domo mea, & senes Iuda sedebant mecum,* &c.

Theod.

Hieronym.

Ezech. 8. ℣. 1.

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT DVODECIMVM.

ARGVMENTVM.

Regem cum principibus clam migraturos ex Vrbe ab hostibus expugnata vaticinatur; habitum præseferens migrantis.

I. *ET factus est sermo Domini* A *ad me, dicens:*

II. *Fili hominis in medio domus exasperantis tu habitas: qui oculos habent ad videndum, & non uident: & aures ad audiendum, & non audiunt: quia domus exasperans est.*

III. *Tu ergo fili hominis, fac tibi uasa transmigrationis, & transmigrabis per diem coram eis: transmigrabis autem de loco tuo ad locum alterum in conspectu eorum, si forte aspiciant: quia* B *domus exasperans est.*

IV. *Et efferes foras uasa tua quasi uasa transmigrantis per diem in conspectu eorum: tu autem egredieris vespere coram eis, sicut egreditur migrans.*

V. *Ante oculos eorum perfode tibi parietem: & egredieris per eum.*

VI. *In conspectu eorum in humeris portaberis, in caligine effereris: faciem tuam velabis, & non videbis terram. quia portentum dedi te domui Israel.* C

VII. *Feci ergo sicut præceperat mihi Dominus: vasa mea protuli quasi uasa transmigrantis per diem: & vespere perfodi mihi parietem manu: & in caligine egressus sum, in humeris portatus in conspectu eorum.*

VIII. *Et factus est sermo Domini mane ad me, dicens:*

IX. *Fili hominis, nunquid non dixerunt ad te domus Israel, domus exasperans: Quid tu facis?*

X. *Dic ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Super ducem onus istud, qui est in Ierusalem, & super* D *omnem domum Israel, quæ est in medio eorum.*

XI. *Dic: Ego portentum vestrum: quomodo feci, sic fiet illis. in transmigrationem, & in captiuitatem ibunt.*

XII. *Et dux, qui est in medio eorum, in humeris portabitur, in caligine egredietur: parietem perfodient vt educant eum: facies eius operietur ut non uideat oculo terram.*

XIII. *Et extendam rete meum super eum, & capietur in sagena mea: & adducam eum in Babylonem in terram Chaldæorum: & ipsam non uidebit, ibique morietur.*

XIV. *Et omnes, qui circa eum sunt, præsidium eius, & agmina eius dispergam in omnem uentum: & gladium euaginabo post eos.*

XV. *Et scient quia ego Dominus, quando dispersero illos in Gentibus, & disseminauero eos in terris.*

XVI. *Et relinquam ex eis uiros paucos a gladio, & fame, & pestilentia: vt enarrent omnia scelera eorum in Gentibus, ad quas ingredientur: & scient quia ego Dominus.*

XVII. *Et factus est sermo Domini ad me, dicens:*

XVIII. *Fili hominis, panem tuum in conturbatione comede: sed & aquam tuam in festinatione, & mærore bibe.*

XIX. *Et dices ad populum terræ: Hæc dicit Dominus Deus ad eos, qui habitant in Ierusalem in terra Israel: Panem suum in sollicitudine comedent, & aquam suam in desolatione bibent: ut desoletur terra a multitudine sua, propter iniquitatem omnium, qui habitant in ea.*

XX. *Et ciuitates, quæ nunc habitantur, desolatæ erunt, terraque deserta: & scietis quia ego Dominus.*

XXI. *Et factus est sermo Domini ad me, dicens:*

XXII. *Fili hominis, quod est prouerbium istud uobis in terra Israel? dicentium: In longum differentur dies, & peribit omnis uisio.*

XXIII. *Ideo dic ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Quiescere faciam prouerbium istud, neque uulgo dicetur ultra in Israel: & loquere ad eos quod*

quod appropinquauerint dies, & sermo omnis uisionis.

XXIV. *Non enim erit ultra omnis uisio cassa, neque diuinatio ambigua in medio filiorum Israel.*

XXV. *Quia ego Dominus loquar: & quodcunque locutus fuero uerbum, fiet, & non prolongabitur amplius; sed in diebus uestris domus exasperans loquar uerbum, & faciam illud, dicit Dominus Deus.*

XXVI. *Et factus est sermo Domini ad me, dicens:*

XXVII. *Fili hominis, ecce domus Israel dicentium: Visio, quam hic uidet, in dies multos: & in tempora longa iste prophetat.*

XXVIII. *Propterea dic ad eos: Haec dicit Dominus Deus: Non prolongabitur ultra omnis sermo meus: uerbum, quod locutus fuero, complebitur, dicit Dominus Deus.*

E X P L A N A T I O
EIVSDEM CAPITIS DVODECIMI.

I. ET *Factus est sermo Domini ad me dicens.* In hunc modum me allocutus est Dominus. A

II. *Fili hominis in medio domus exasperantis tu habitas.* Id est, inobedientis, & rebellis, vt notauimus capite secundo. Illud hoc loco quæstionem habet, quosnam peruicaciæ notet Propheta? an eos, qui Babylone detinebantur; an eos, qui Hierosolymis remanserant? nam contra Hierosolymitanos susceptum esse sermonem ipse contextus capitis docet. *Supra ducem*, inquit, *onus istud*, &c. At vero Ezechiel non habitabat inter illos, sed in medio captiuorum, vt vidimus capite primo. B Scholiastes Græcus existimauit adhuc Hierosolymitanos coargui inobedientiæ, atque idem, quod visione præcedenti Dominus loqui cœperat Prophetæ, deinde iterata visione esse prosecutum: sic enim habet. Ostendit per interualla factam esse visionem; supplicante porro Propheta, (mortuo Pheltia) ne delerentur reliquiæ Israëlis; respondet Deus Prophetæ dicens: Tu quidem supplicas pro his, idque vno tantum sublato Pheltia, scito vniuersos illo esse deteriores &c. Nihilominus pro certo statuimus aliam esse hanc prophetiam ab illa visione, atque aliam vtriusque rem subiectam: tametsi vnus atque idem vtriusque fit C propositus finis, scilicet consolari eos, qui timentes Vrbis excidium se vltro dediderant Babylonijs; nam hi videntes Vrbem superstitem, cœperant duci facti pœnitentia, nec sibi persuadere poterant perituram Vrbem, ciuesque Hierosolymitanos grauiora passuros: quod Ieremias sæpius fuerat comminatus. Quare Propheta Dei nomine hos quidem redarguit diffidentiæ, atque duræ ceruicis. Deinde consolatur vaticinans deteriorem futuram esse illorum, qui remanserant, conditionem, quam ipsorum, qui se vltro hostibus tradiderant.

Alia est hæc prophetia ab alia præcedentis capitis. Huius summa explicatur.

Qui oculos habent ad uidendum, & non uident, & aures ad audiendum, & non audiunt. Oculo videre, D est perspicue, & aperte cernere: aure audire, est percipere, & tenere recte, quæ audis: idem est videndo videre, & audiendo audire. Ratio huius significationis est, quia ij ablatiui, infinitiui, vel gerundia augent, & complent actionem verbi, importantque modum, quo fieri solet: & quoniam visio fit mediante luce, & auditio excipiendo & tenendo verbum, quod profertur: inde videndo videre, est dilucide cernere: & audiendo audire, est recte tenere: sicut etiam ore loqui, vel loquendo loqui, est cordate loqui, vel ex præmeditato: quia vere verbum oris est id, quod mente concipitur & cogitatur. Quoniam ergo sensus hi sunt ministri intellectus, & voluntatis, heris suis per omnia similes (nam visus & intellectus claritate delectantur, & operantur; auris & voluntas suauitate, & bonitate capiuntur) inde est, vt pro intellectu non excœcato vsurpetur oculus videns, & auris audiens pro voluntate non obdurata affectu aliqoo immoderato. apud Matthæum, & in Apocalypsi. *Qui habet aures audiendi audiat.* id est, voluntatem morigeram, & obedientem. inde illud psalmi. *Auditu auris obediuit mihi.* & Prouerbiorum. *Oculum uidentem, & aurem audientem Dominus fecit utrumque*, id est, doctorem eruditum, & auditorem verbi docilem esse, opus Dei est ex æquo mirabile. Meminit autem horum sensuum, quoniam, vt notauit Polychronius, visus & auditus tantum recipiunt admonitionem: aut enim cernentes aliorum calamitatem ad sanitatem reuertimur, aut audientes diuinas leges diligentiores in studio virtutis efficimur: neque est alius præterea sensus, qui ad pietatem inducat. Theodoretus. Docet non naturaliter, sed ex vitio ijs affectibus illos obnoxios fuisse. Ergo sensus loci præsentis est. Qui cum aperte videant, quid facto opus sit, & probe teneant quæ a me præcepta sunt; nihilomious se ipsos sponte excœcant, & aures obturant: nolunt intelligere, vt bene agant: aures suas obturauerunt, ne audirent. Rabbi Dauid Chimhi. Videbant se ductos in captiuitatem, audiebant verba prophetarum, & quasi nil horum vidissent, neque audijssent, confortabant manus eorum, qui remanserant in Ierusalem, ad quos mittebant prophetas, & ariolos suos, qui illis promittebant minime abducendos in captiuitatem: qualis Semeia, qui frustra eos, qui erant in Ierusalem, confortabat.

Videre oculo, aure audire, & vidēdo videre &c. significant, efficaciam actus.

Visus pro intellectu, auditus pro voluntate sumitur, & quare.

Matth. 13. ℣. 9. & Apoc. 13. ℣. 9. Psal. 17. ℣. 45. Pro. 20. ℣. 12. Polychr.

Theod.

R. Dauid Chimhi.

III. *Tu ergo, fili hominis, fac tibi uasa transmigrationis*, &c.

Vasa transmigrationis quæ.

nis, &c. Id eſt, Inſtrumenta ſuppelleꝺilia, vt alibi diximus. Quemadmodum cum Deus decernit aliquem excœcatum punire, obſcurius illi loquitur, & per parabolas, ne intelligat, vt in Euangelio Matthæi legimus, Sic cum vult miſerari, & illuminare cœcum atque obduratum, & ſponte ſurdum ſanare, loquitur exemplis, quæ ſunt voces penetrabiliores omni ſono, & iubar luce ſolis illuſtrius, & efficacius. Hæc ſunt verba cœlorum, de quibus pſaltes. *Non ſunt loquelæ, neque ſermones*, vt audiri non poſſint, ſed concentus & harmonia, perpetuaque legis impoſitæ obſeruantia, quam omnes ſentiunt quantumuis ſurdi. Præcipit ergo Vati, vt ſe ad iter ſuſcipiendum accingat, colligatque ſarcinulas ſuas, atque ſupelleꝺilia migrantis propria aſſumat, vtpote galerum, baculum, calceos, peram, & penulam : & ſecundum Rabbi Dauid Chimhi, calicē, & ſcutellam: atque ſecundum Rabbi Salomo ollam præterea ad coquendum carnes, domuſque ſuæ murum noctu perfodiat, atque ante lucem per foramen ſe demittat, foriſque a familiaribus excipiatur, humeriſque baiuletur, oculis velatis, ne viam aſpiciat, qua portatur; vt populares videntes tam nouum ſtratagema admirarentur, & rogarent, quid ſibi velint hæc tam inſolita ſtudia.

Matth. 13. ℣. 13. — *Pſ. 18. ℣. 4.* — *R. Dauid Chimhi.* — *R. Salomo.*

Et tranſmigrabis per diem coram eis. Rabbi Salomo obſeruat Hebraice haberi יומם, iomam, id eſt, in dies, vel per dies, quaſi iubeatur Vates hoc facere multoties, & non tantum ſemel: nam Scriptura per יומם, iomam, pluribus diebus identidem faciendum ſignificat, quod præcipitur: atque in hac ſententia ait fuiſſe Rabbi Manahen.

R. Manahen.

VI.

Dubium an legendum ſit portaberis vel portabis.

In humeris portaberis. Non eſt omnino exploratum, an legendum ſit *in humeris portaberis*, an portabis: & quidem ſecundam lectionem Hebræus habet, & Chaldæus; immo Hieronymus ſic ſe vertiſſe teſtatur, dicens. Quod autem dicit, in humeris portabis; ſubauditur, ſarcinas tuas &c. Septuaginta verterunt in paſſiua voce, portaberis, quos imitantur hodie omnes codices vulgatæ editionis, & antiqui manuſcripti: namque Louanienſibus, & Romanis Correctoribus nullus codex Latinus venit in manus, qui aliter legeret. Ita legunt Complutenſis, & Vaticanus recens emendatus: atque ita legendum credimus ſecundum vulgatam veterem. Neque Hieronymi teſtimonium obſtat: nam centies eueniſſe vidimus, vt vno modo ſe vertiſſe dicat Hieronymus, & alia lectio habeatur in vulgata, quæ quidem a Tridentino autentica iudicatur, Hieronymi verſio non item. Idem dicendum eſt de eo, quod ſequitur. *In caligine effereris.* Sic enim legendum credimus, non vero efferes: pro qua voce Hieronymus in textu & commentario habet, effugies: atque de alio, quod inferius extat. *In humeris portatus in conſpectu eorum*: non, vt quidam putant, portaui, legendum, ſed *portatus.* Quæ omnia ita eſſe probatur ex verſu duodecimo, in quo de duce, quem Ezechiel figurabat, ſcriptum eſt. *In humeris portabitur*: etiam conſentiente Hieronymo in commentario: ſic enim habet. Et dux in humeris portabitor, vel iumentorum, vel eorum, qui cum eo fugeranr: nec aliter legi res ipſa ſinit. quid enim humeris portaret rex? nunquid veſtes, quod Pagninus in verſione adiecit? at hoc notum erat: aliud vero quidquam dedecebat maieſtatem. Præterea quia de eo dicitur. *Facies eius operietur, vt non videat oculo terram*: quod fieri non poſſet ſi incederet pedes: ergo neceſſe eſt dicere fuiſſe vectum humeris, atque adeo legendum, *in humeris portabitur.*

Hieronymi verſio differt aliquando a vulgata, quā autenticam cenſuit Tridentinum Concilium.

Hierony.

Pagninus refellitur.

X.

De ſignificatione vocis, onus, quæ ditiſſima eſt.

Super ducem onus iſtud, qui eſt in Ieruſalem. Hebraice הנשיא המשא, hannaſi hammaſa, vtraque vox cognata eſt, naſciturque a verbo נשא, naſa, cuius latiſſima & ditiſſima eſt vis, poteſtas, & energia; & cuius vix centum aliarum linguarum verbis explicentur, ne dum exhauriantur diuitiæ. Significat autem leuare, aſſumere, librare, tollere, extollere, & ferre: habet elegantiſſimas, & varias dicendi formas; ſed illa præſenti inſtituto congruit: leuare ſuper labia, id eſt, ore aſſumere, labijs proſerre, vſurpare ſermone, qualis eſt in pſalmo. *Neque memor ero nominum eorum per labia mea*, vel proſeram labijs &c. Leuare conuitium, id eſt, excitare, vt in pſalmo. *Et opprobrium non accepit aduerſus proximum ſuum.* Item leuare rumorem, in Exodo. *Non ſuſcipies vocem mendacij*, id eſt, non leuabis rumorem vanum. Hiſpani melius quam Latini, & Græci hunc reddimus idiotiſmum: *no leuantaras falſo teſtimonio.* Vnde etiam eſt illa phraſis pſalmi. *Qui non accepit in vano animam ſuam*, id eſt, vſurpauit, protulit in iuramento falſo vitam: nam ſequitur: *nec iurauit in dolo proximo ſuo*, &c. Item leuare parabolam in Numeris, in Iob, & Iſaia, id eſt, proponere, proferre. Ab hoc verbo oritur vox נשיא, naſi, princeps, dux, primas in populo, qui populi onera leuat: quaſi dicat, baiulus, portitor, vt manifeſte teſtatur locus Exodi, & ipſi vna tecum leuabunt: pro quo Hieronymus tranſtulit, *leniuſque ſit tibi partito in alios onere.* atque in Numeris. *Nunquid ego concepi hanc multitudinem, & genui eam, vt dicas mihi, porta eos in ſinu tuo, ſicut portare ſolet nutrix infantulum.* & infra. *Vt ſuſtentent tecum onus populi, & non tu ſolus graueris.* Diſcimus hinc, qualis futurus ſir Prælati affectus in ſubditos: qualis eſt ſcilicet marris in infantem, patiens & ſuauis: *Caritas patiens eſt, benigna eſt*, &c. non grauatur oneribus, neque indignatur moleſtijs filiorum, ſed amanter portat ſinu, & benigne fouet amplexu. *Currus Iſrael, & auriga eius*, princeps iſte eſt, qui ſuſtinet quaſi currus onera, & dirigit vt auriga iugatos: aurigatur, & præſidet, & ſimul baiulat, & portat. *Cuius imperium ſuper humerum eius.* Vnde ab eodem verbo oritur, vt dixi, vox משא, maſa, pro qua Septuaginta vertere ſolent, aſſumptio: reddere poſſumus, pronuntiatio, prolatio, grauis doctrina, moleſta prophetia, quæ leuatur in os eum moleſtia a Vate, & imponitur audientibus, vt grauentur: vt ibi. *Quod Dominus onus iſtud leuauerit ſuper eum*: id eſt, protulerit hanc moleſtam ſententiam: & ad Ezechielem ait Dominus. *Aſſume planctum*, id eſt, leua lamentationem: & Iſaias ait. *Onus iumentorum Auſtri.* vbi paronomaſia eſt gratiſſima. Tuliſtis ſarcinulas veſtras, & deſcendiſtis in Aegyptum onerati dijs veſtris, &c. Audite ergo iumenta Auſtri, graue onus veſtris dorſis imponendum, hanc vocis ſignificantiam explicuit Iſaias iterum. *Viſio dura nunciata eſt mihi.* Eſt etiam, non minus concinna alluſio ad nominis etymon apud Ieremiā. *Si interrogauerit te populus iſte, quod eſt onus Domini? dices ad eos: vos eſtis onus: proijciam quippe vos, dicit Dominus*: & iterum. *Onus Domini vltra non memorabitur, quia onus erit vnicuique ſermo ſuus.* & tertio. *Quia dixiſtis ſermonem iſtum, onus Domini, & miſi ad vos dicens: nolite dicere, onus Domini; propterea ecce ego tollam vos portans, & derelinquam vos.* Vel, vt Hieronymus explicat ex Septnaginta: Quia dixiſtis, aſſumptio Domini, ego aſſumam vos portans, & proijciam vos. Vide quam eleganter, quamque ad rem luſerit ex etymologia vocis משא, maſa. Vos mea oracula vocatis onus, cum mihi, & prophetis meis grauius onus ſit ea leuare, vt vobis imponantur. Ceterum ne ruſ-

Pſ. 15. ℣. 4. — *Pſ. 14. ℣. 3.* — *Exod. 23. ℣. 1.* — *Pſ. 23. ℣. 4.* — *Num. 23. ℣. 7.* — *Iob. 27. ℣. 1.* — *Iſa. 14. ℣. 4.*

Princeps, primus in portandis oneribus.

Exod. 18. ℣. 22. — *Num. 11. ℣. 12.*

Prælati munus & caritas.

1. Cor. 13. ℣. 4. — *4. Reg. 2. ℣. 12. & 13.* — *℣. 14.* — *Iſa. 9. ℣. 6.* — *4. Reg. 9. ℣. 25.* — *Ezech. 19. ℣. 1.* — *Iſa. 30. ℣. 6.* — *Iſa. 21. ℣. 2.* — *Ierem. 23. ℣. 33.* — *Hieron.*

ſum

sum granemini prophetijs, ego semel vos sublatos (nam ab vtero a me baiulamini quasi a nutrice) proijciam, & allidam. Similem allusionem in præsenti facit cum nomine, dux, vel princeps, in hunc modum. Hæc prophetia onerosa, hoc onus libratur, & leuatur pro humeris principis, & baiuli Ierusalem: nam par est, vt qui onera subditorum portare debet ex munere, quique ex impietate Tyranni onera grauia, & vectigalia importabilia illis imposuit; suis tollat humeris hanc onerosam sententiam virgæ suæ ferreæ respondentem. *Super ducem onus istud.* Quod si talia duci reipublicæ comminatur Deus, qualia putamus onera laturos Ecclesiæ Præsules; quorum proprium est esse pastores non dominos, patres non reges, currus potius, quam aurigas, immo baiulos, nutrices, matres, si dominentur in cleris, & ferrea virga populos comminuant? & quasi plaustrum onustum stridentes obuiantibus clament, incuruare, vt transeamus?

Principibus graue onus imponitur quale ipsi subditis imposuerunt.

Prælatorum munus.

XI. *Dic: Ego portentum vestrum*: Vox מופת, mopheth, oritur a verbo יפה, iaphah, quod speciosum aliquid esse significat. atque in admirationem, & amorem sui inuitare. Quare vox hæc valet prodigium insolens, & portentum aliquod mirandum: confunditurque cum voce אות, oth, signum, vt patet in libro Paralipomenon: *Et exaudiuit eum, & dedit ei signum*, Hebraice portentum. Cum tamen in libris Regum & Isaiæ legamus, signum, in originali: & iterum in Isaia. *Seruus meus Isaias nudus, & discalceatus trium annorum signum, & portentum erit super Aegyptum*: quoniam portentum hoc mirabile dari solet in signum alterius rei arcanæ, ideo vsurpatur pro ipso signo, & quocunque facto insolito & mirando, quo aliud significamus occultius. Vt Isaiæ citato loco, & ibi: *Ego & pueri mei, quos dedit mihi Dominus, in signum & prodigia in Israel*, id est, in parabolam, figuram, & typum admirandum & insolitum. Sic ergo in præsenti vsurpatur: Mea hæc, inquit, demigratio, quæ tam insolens & admiranda vobis videtur, signum est, & omen miserandæ captiuitatis regis, & principum Israel.

2. Par. 32. ℣. 54. 4. Reg. 20. ℣. 8. Isa. 38. ℣. 7 & 20. ℣. 3. Signum quid significet. Is. 8. ℣. 18.

XII. *Quomodo feci, sic fiet illis, in transmigrationem, & in captiuitatem ibunt.*

Et dux, qui est in medio eorum. Explicuimus versu præcedenti etymon vocis, dux, quam magis declarat hæc oratio, *in medio eorum*: nam ea significatur, principem in medio populi esse quasi columen tentorij, vel casæ, cui omnia nituntur tigna, & trabes, vt videre est in eorundem constructione. Cum autem moris sit sacræ Scripturæ metonymicῶs familiam significare per domum, eadem analogia patremfamilias vocat palum, columen, atque adeo principem, qui est pater patriæ: apud Isaiam: *Figam illum paxillum in loco fideli, & suspendent super eum omnem gloriam domus patris eius*, &c. Ergo quoniam columinis situs est in medio papilionis, regem circumloquitur ea oratione, *qui est in medio eorum*.

Ducem in medio populi esse, quid significet. Is. 22. ℣. 23

In humeris portabitur, in caligine egredietur: parietem perfodient, ut educant eum. Ex Ieremia, & libris Regum intelligentia huius Vaticinij colligitur, vbi inuenies Sedeciam rupto muro horti regis fugisse per desertum: quod iter peditem facere non permiserunt serui, sed in sella gestatoria ipsum humeris baiularunt: & fortasse quoniam vitijs præfractus præ muliebri teneritudine non valebat pedes incedere, præsertim gradu concitato, qualem periculum tantum postulabat. Quam alio habitu egressus est ex eadem Vrbe Dauid, fugiens Absalonis degeneris filij impetum? *Porro Dauid ascendebat cliuum oliuarum scandens, & flens nudis pedibus incedens, & aperto capite*, &c. Atque his laboribus, & lacrymis Deum placauit, & victoriam consecutus ouans reuersus est celebri stipatus pompa totius Iudææ, & bonæ partis Israël. Sedecias vero post tot admissa crimina ex Vrbe, quam sua peruicacia hostibus tradiderat, fugiens sella gestatoria vectus egreditur, completa Isaiæ prophetia. *Dabo pueros principes eorum, & effeminati dominabuntur eis.*

Ier. 39. & 4. Reg. 25. adimpletam videbis hanc prophetiam.

Delitiæ & luxus Sedeciæ, humiliatio Dauidis quos fructus pepererint. 2. Reg. 15. ℣. 30.

Isa. 3. ℣. 4.

Facies eius operietur, ut non uideat oculo terram. Ipse scilicet faciem suam manu operiet, ne patriam, quam deserebat videns, maiori cruciaretur dolore. Explicuit Vates idiotismum alioqui ambiguum: nam quandoque faciem tegere, est verecundiæ. Vnde est illa phrasis Genesis. *Hoc erit tibi in uelamen oculorum ad omnes, qui tecum sunt: & quocunque perrexeris, scito te deprehensam.* id est: Ipse Abraham vir tuus, erit protector pudoris, & pudicitiæ tuæ, & omnium ancillarum, quæ te comitantur: quicunque nouerit illum esse virum tuum, oculos a te auertet, & ab ancillis tuis: ne obsecro iterum dicas; frater meus est: memento te deprehensam hac de causa. Est etiam velare faciem reuerentiæ signum, vt apud Isaiam: *Duabus uelabant faciem eius*, aut suam. Extat & illud Estheris. *Et statim operuerunt faciem eius*, in signum mortis: nam damnati deducebantur ad supplicium oculis velatis, ne scilicet videntes patriam, ciues, amicos, & consanguineos, nedum filios caros, non iam semel, sed septies mortem obirent. Tale quid portendebat velata facies Sedeciæ: quod rei exitus comprobauit; tametsi alio fortasse animo faciem ipse velarat, ne scilicet agnosceretur Rex a quoquam sibi obuiam facto: vel, vt sentit Rabbi Dauid, præ pudore.

Faciem tegere verecundiam significat. Gen. 20. ℣. 16.

Velare faciem reuerentiæ signum. Isa. 6. ℣. 2. Isa. 7. ℣. 2. Velare faciem damnationis signum.

R. David.

XIII. *Et extendam rete meum super eum, & capietur in sagena mea.* Piscatoribus comparat Chaldæos, eorumque munitiones retibus, & sagenis: neque ab re: nam piscatores solent ad oram maris habitare, aut secus ripas fluminum: Babylon autem propter Euphratis, & Tigris confluentem secus illius mœnia, recte dicta est, mare deserti, id est, mare terrenum, mediterraneum, vt ab Isaia: *Onus deserti maris*: & Ieremias ait. *Qua habitas super aquas multas.* Inde Babylonij piscatores merito appellantur: eandem translationem vsurpauit Habacuc. *Et facies homines sicut pisces maris, & sicut reptilia*, &c. *totum in hamo suo subleuauit.* Sumus ne omnes Israëlitæ pisces? cur ergo vniuersos reti suo extento ambiuit & clausit, immo vero hamo? nam regem & principes hamo sigillatim, deinde plebem rete traxit in Babylonem, &c. Hieronymus. Concedente quippe Domino Babylonijs, captus est; & hæc, quæ ab hostibus passus est fieri, se fecisse testatur.

Quare Chaldæi dicantur piscatores. Babylon quare dicitur mare. Isa. 21. ℣. 1 Ierem. 51. ℣. 13. Hab. 1. ℣. 13 & 14.

Et ipsam non uidebit. Patet loci commentarius ex locis Ieremiæ & Regum citatis, vbi scriptum est, fugientem regem comprehensum a Babylonijs, & ductum in Reblatha; ibique locutum Nabuchodonosorem cum eo *iudicia*, id est, iuridice expostulasse, & increpasse durissime de iureiurando violato; effossisque eius oculis, duxisse in Babylonem, in qua mortuus est. Frustra igitur commentatus est Iosephus occasionem arripuisse Sedeciam suæ incredulitatis ex verbis Ezechielis in speciem pugnantibus cum verbis Ieremiæ; istumque dixisse, ducendum esse in Babylonem; illum vero, regem Babylonem non visurum: nam Ezechiel adiecit. *Adducam eum in Babylonem, & ipsam non uidebit.*

Ier. 39. 4. Reg. 25.

Ioseph. Antiq. 10. c. 10

XIV. *Et relinquam ex eis uiros paucos a gladio, & fame & pestilentia, ut enarrent omnia scelera eorum in gentibus.* Prospiciam nomini sancto meo: scio enim impios meam criminaturos iustitiam dicentes? Quare sic

Confessio peccatorum Diuinam iustitiam glorificat: & defendit.

fecit

fecit Dominus terræ huic ? & quæ est hæc ira furo- A ris eius immensa? ego vero, qui pepercei nomini sancto meo, vt vlcisceret tanta flagitia, exposuique potentiam meam stultorum blasphemijs putantinm me vel imbellem, vel crudelem; consulam post castigata scelera honori meo: nam reliqui ex eis inter gentes agnoscent peccata sua, & alijs ea narrantes fatentesque pœnas eorum dare se, quæ in me dereliquerunt, meam iustitiam a calumnia vindicabunt. Tale quid est illud in psalmo. *Tibi soli peccaui, &c. ut iustificeris*, &c. en peccatum meum confiteor, & carminibus mando, quo tenacius memoriæ legentium, & audientium hæreat, vt tuo honori prospiciam, iudex æquissime: nam impij, aut insipientes, pœnas quas a me exegisti, considerantes, audebunt tuam iustitiam criminari, vel fidelitatem B in dubium vocare, qui cum sciant quam atrox meum fuerit flagitium in hac causa, pro te ferent sententiam, & me seuerioris supplicij facient reum: propterea dixit Iosue Achamo. *Fili mi, da gloriam Deo, confitere peccatum tuum*. Hoc est ergo quod ait Vates: *Et scient quia ego Dominus*, id est, æquissimus iudex, fidelissimus præmij redditor, & iustissimus pœnæ exactor.

Ps. 50. ℣. 6

XVIII. *Panem tuum in conturbatione comede*. Vaticinatur iam contra populares.

Hieron. Chalda.

In conturbatione. Hieronymus interpretatur, in angustia, & egestate; Chaldæus, in tremore; Septuaginta, cum dolore; Hebraice, in commotione, in signum scilicet, quod obsessi panem erant comesturi cum tremore, & formidine hostium irruen- C tium.

Et aquam in festinatione, & mœrore bibe. Hebræa vox valet concussionem, vt apud Isaiam: *Requiem dederit tibi Deus a concussione tua*. est autem concussio, cordis agitatio præ concepto timore.

Is. 14. ℣. 3.

XIX. *Hæc dicit Dominus Deus ad eos, qui habitant in Ierusalem in terra Israel. Panem suum in sollicitudine comedent, & aquam suam in desolatione bibent*. Desolationem vocat afflictionem, desperationem, mœrorem absque leuamine.

Vt desoletur terra a multitudine sua. Id est, vt notat Rabbi Dauid, quo spolietur & euacuetur habitatoribus, ac diuitijs, quibus terra, id est vrbs Ierusalem prius abundabat.

R. Dauid.

XXII. *Quod est prouerbium istud vobis in terra Israel? dicentium in longum differentur dies*. Solebant Prophe- D tæ inculcare. *Dies Domini veniet, dies tenebrarum, dies calamitatis imminet*, &c. vt Sophonias & alij, ideo diem vocabant populares infortunium, aduersitatemue a prophetis prædictam; tum etiam quia Hebræi diem appellare solent, factum insigne gestum in aliquo die: præsertim vero, si fiat cum strage & internecione hostium. Isaias. *Sicut in die Madian*. Dies igitur differri in longum, est eam calamitatem annuntiatam prorogari in sæcula futura.

Soph. 1. ℣. 15.
Dies pro infortunio, seu calamitate.
Isa. 9. ℣. 4.

Et peribit omnis visio. Idem infra apertius. *Visio, quam hic uidet in dies multos, & in tempora longa iste prophetat*. Id est, euentus Vaticinij non impendet nobis, sed differetur in futura sæcula. Idem valet ergo differtur Vaticinij comminatio in futurum tempus, & peribit visio, & quod infra repetit:

XXIV. *Non enim erit vltra omnis visio cassa, neque diuinatio ambigua*. Nam Hebræi rem vel personam prosperari, & suum sortiri effectum vel spem, vocant stare, surgere. Oppositum vero cadere, perire, euanescere, translatione sumpta a fructu arboris vel tempestiuo, vel vano: nam ille stat vsque ad suum tempus, iste vero fatuus cadit & perit: ille verus est, iste falsus: ille veritatem facit, iste mentitur. Vide quod supra scripsimus. Ergo idem est verbum stare, quod verificari: contra cadere & perire idem, quod vanum esse, & mendax. Isaias. *Non stabit, & non erit* B *illud*. & in psalmo: *Non resurgent impij*, id est, cadent: & quod infra repetit: *iter*, consilium, *impiorum peribit*: & iterum: *folium eius non defluet, & omnia quæcunque faciet prosperabuntur. Non sic impij, sed tanquam puluis*, &c. Tale est & illud: *Non cecidit ex verbis eius in terram*, id est, stetit verbum Samuelis, habuit suum effectum, non cecidit, quasi fructus male cocti, & intempestiui solent ex arbore decidere. Idem habet Vates noster: *Non erit visio cassa*, vana, irrita, mendax quasi fructus immaturus; sed prosperabitur, stabit in arbore vsque ad tempus suum, verificabiturque suo tempore: idem est quod sequitur:

Stare, significat, prosperari; cadere vero oppositum.
Sup. 7. ℣. 6.
Stare verbum, est verificari: cadere, falsum esse.
Isa. 7. ℣. 7.
Psal. 1. ℣. 3
1. Reg. 3. ℣. 19.

Neque diuinatio ambigua. Septuaginta. Diuinans iuxta gratiam, vel ad voluntatem, id est, diuinatio C assentatoria, atque adeo mendax: nam blandiri, decipere, mentiri æquipollentia verba sunt: vox nascitur a verbo חלק, chalaq, quod est sermocinari cum ordine, partitione, eloquentia, expeditione, atque adeo blandiri, lenire, assentari, &c. inde nomen חלק, chalaq, est lenis, glaber, lubricus, vt in Genesi. *Ego sum lenis*: & in Prouerbijs. *Os lubricum operatur ruinas*. Hieronymus. Vbi a nobis dictum est. Nec erit diuinatio ambigua. Septuaginta vertere: Nec erit diuinans iuxta gratiam: pro quo omnes lubricum interpretati sunt: quod nos ambiguum diximus, vt decipientia audientes suorum prophetarum verba noscamus, &c. Vel *ambiguum* ponitur pro lubrico, obscuro & ænigmatico, referturque ad prophetas veraces: quod est instituto conuenien- D tius, quasi dicat: Non edetur amplius prophetia ambigui, & lubrici sensus, quæque in hanc, vel illam partem torqueri possit, non iam loquar vobis in parabolis, & ænigmatibus; sed rebus, virgis, gladijs aperte & distincte castiganda loquar: non prolongabitur amplius comminationis executio.

De significatione varia vocis, ambigua.
Gen. 27. ℣. 11.
Pro. 26. ℣. 28
Hieron.

XXV. *Sed in diebus vestris domus exasperans loquar verbum, & faciam illud*. Assequemini verbi mei, & comminationis euentum, o rebelles: non præueniet mors vestra meam fidem.

XXVIII. *Verbum, quod locutus fuero, complebitur dicit Dominus Deus*. Oraculorum veritatem vestro malo experiemini.

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT DECIMVMTERTIVM.

ARGVMENTVM.

Vaticinatur contra Pseudoprophetas.

I. *ET factus est sermo Domini ad me, dicens:*

II. *Fili hominis, vaticinare ad prophetas Israel, qui prophetant: & dices prophetantibus de corde suo: Audite verbum Domini:*

III. *Hæc dicit Dominus Deus: Væ prophetis insipientibus, qui sequuntur spiritum suum, & nihil vident.*

IV. *Quasi vulpes in desertis, prophetæ tui Israel erant.*

V. *Non ascendistis ex aduerso, neque opposuistis murum pro domo Israel, vt staretis in prælio in die Domini.*

VI. *Vident vana, & diuinant mendacium, dicentes: Ait Dominus: cum Dominus non miserit eos: & perseuerauerunt confirmare sermonem.*

VII. *Nunquid non visionem cassam vidistis, & diuinationem mendacem locuti estis? & dicitis, ait Dominus: cum ego non sim locutus.*

VIII. *Propterea hæc dicit Dominus Deus: Quia locuti estis vana, & vidistis mendacium: ideo ecce ego ad vos, dicit Dominus Deus:*

IX. *Et erit manus mea super prophetas, qui vident vana, & diuinant mendacium: in consilio populi mei non erunt, & in scriptura domus Israel non scribentur, nec in terra Israel ingredientur: & scietis quia ego Dominus Deus:*

X. *Eo quod deceperint populum meum, dicentes: Pax, & non est pax: & ipse ædificabat parietem, illi autem liniebant eum luto absque paleis.*

XI. *Dic ad eos, qui liniunt absque temperatura, quod casurus sit: erit enim imber inundans, & dabo lapides prægrandes desuper irruentes, & ventum procellæ dissipantem.*

XII. *Siquidem ecce cecidit paries: nunquid non dicetur vobis: Vbi est litura, quam linistis?*

XIII. *Propterea hæc dicit Dominus Deus: Et erumpere faciam spiritum tempestatum in indignatione mea, & imber inundans in furore meo erit: & lapides grandes in ira in consumptionem.*

XIV. *Et destruam parietem, quem linistis absque temperamento, & adæquabo eum terræ, & reuelabitur fundamentum eius: & cadet, & consumetur in medio eius: & scietis quia ego sum Dominus.*

XV. *Et complebo indignationem meam in pariete, & in his, qui liniunt eum absque temperamento, dicamque vobis: Non est paries, & non sunt qui liniunt eum.*

XVI. *Prophetæ Israel, qui prophetant ad Ierusalem, & vident ei visionem pacis: & non est pax, ait Dominus Deus.*

XVII. *Et tu fili hominis, pone faciem tuam contra filias populi tui, quæ prophetant de corde suo: & vaticinare super eas,*

XVIII. *Et dic: Hæc dicit Dominus Deus: Væ quæ consuunt puluillos sub omni cubito manus: & faciunt ceruicalia sub capite vniuersæ ætatis ad capiendas animas: & cum caperent animas populi mei, viuificabant animas eorum.*

XIX. *Et violabant me ad populum meum propter pugillum hordei, & fragmen panis, vt interficerent animas, quæ non moriuntur, & viuificarent animas, quæ non viuunt, mentientes populo meo credenti mendaciis.*

XX. *Propter hoc hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad puluillos vestros, quibus vos capitis animas volantes, & dirumpam eos de brachiis vestris: & dimittam animas, quas vos capitis, animas ad volandum.*

XXI. *Et dirumpam ceruicalia vestra, & liberabo populum meum de manu vestra, neque erunt vltra*

tra in manibus vestris ad prædandum: & scietis quia ego Dominus.

XXII. *Pro eo quod mœrere fecistis cor iusti mendaciter, quem ego non contristaui: & confortastis manus impij, vt non reuerteretur a via sua mala, & viueret:*

XXIII. *Propterea vana non videbitis, & diuinationes non diuinabitis amplius, & eruam populum meum de manu vestra: & scietis quia ego Dominus.*

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS
DECIMITERTII.

I. ET *factus est sermo Domini ad me, dicens.* A

II. *Fili hominis, vaticinare ad prophetas Israel, qui prophetant: & dices prophetantibus de corde suo.* Si de corde suo prophetaot, quomodo prophetæ? *Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed Spiritu sancto inspirati locuti sunt sancti Dei homines.* Videlicet sacra Scriptura sæpe vsurpat per catachresim nomina vulgo rebus imposita, non merito suo debita: oam Virgo sanctissima MARIA ad filium loquitur. *Pater tuus, & ego dolentes quærebamus te.* Vtique Ioseph non fuit pater Iesu, sed vulgo talis æstimabatur, & dicebatur. Et Paulus. *Dixit quidam ex illis proprius ipsorum propheta.* Id B est, poeta, quod vulgo poetæ Vates dicebantur: ipsique sibi spiritum de cælo communicatum iactabant, dicentes:

Est Deus in nobis, sunt & commercia cæli:
Sedibus æthereis spiritus ille venit.

Simili arrogantia isti pseudoprophetæ sibi adscribebant propheticum spiritum, & tales habebantur; ideo prophetas illos vocat Ezechiel.

III. *Væ prophetis insipientibus, qui sequuntur spiritum suum, & nihil vident.* Theodoretus. Luctus occupabit eos, qui non sunt afflati diuino spiritu, sed proprio consilio acquiescunt: consilium enim animi spiritum ipsorum appellauit, &c. arguuntur itaque magistri populi, qui, cum diuino spiritu, & visione careant supernaturali, prædicant C cogitationes, & sensa cordis sui io concionibus, ac si essent diuina oracula; hosque vocat insipientes. Sed quare tam leui nota inurit tantam blasphemiam? Quia nunquam præsumendum est quempiam mentiri, & illudere velle, sed falli & illudi, quando fallit. Vnde sacra Scriptura mendacium vocat vanitatem (quod non præster, quod promittit) potius quam falsitatem. Inde est illa locutio, *in corde & corde*, vel duplici corde loqui, id est, decipere, quoniam nefas putat credere aliquem loqui, & non ex animo: tolerabiliusque esse credit duo corda in vno homine, quam linguam sine corde esse. Ergo pseudoprophetas vocat secundum hanc æstimationem honorificam, non falsarios, sed insipientes; non mendaces, sed deceptos; non illudentes, sed illusos: quod isti potissimum erant ex sacerdotibus, quorum existimationi libenter consulit Dominus coram populo. Sic Oseas *Scito te Israel stultum prophetam*, insanum virum spiritualem, *propter multitudinem iniquitatis tuæ, & multitudinem amentiæ*: en prophetam alioqui populi perniciem, vocat amẽtem; populum vero iniquum, propter cuius scelera Deus permiserit decipi vatem illum: nam loco amentiæ, Hebraice legimus odium; quasi dicat. Ille quidem stultus fuit; sed in hanc amentiam præcipitarunt ipsum iniquitates vestræ, atque odium Dei vestris impietatibus conceptum. Sequitur. *Speculator Ephraim cum Deo meo propheta laqueus ruinæ factus est super omnes vias eius: insania in domo Dei eius; profunde peccauerunt*, &c. id est, speculator seu videns, aut propheta ipsius Ephraim Dei mei nomine auctoratus, habitusque propheta Domini fuit laqueus aucupis Ephrathæis: idque ob odium, quo Deus prosequitur Bethel, seu Bethauen domum idoli Israëlitarum: nam sequitur. *Profunde peccauerunt*, id est, perdite, ex corde, ex toto affectu recesserunt a Deo, & coluerunt idola, &c. Ceterum de hoc supplicio, infra. Aduersus eosdem prophetas Ieremias late. *In prophetis Samariæ vidi fatuitatem, & in prophetis Ierusalem similitudinem adulterantium, & iter mendacij.* Id est, candem stultitiam insulsam, & fatuitatem, quam vidi in Samariæ vatibus, qua scilicet prophetabant in Baal, ipsam reperio in prophetis Ierusalem: nam & cultum idolorum probant, & vanitates annuntiant, &c. Notat Origenes, pseudoprophetas esse, qui dant quidem responsa, vt magistri; ceterum quæ ad doctrinam spectant, nec oratione, neque vitæ exemplo persequentes, sed falsorum dogmatum præcones, aut impiorum dogmatum legislatores, vaticinantes quæ ex improbo ipsorum corde promuntur. Quæcunque autem de Prophetis narrantur, conueniunt omnibus Doctoribus.

Margin notes: 2.Petr.1. ℣.21. — Nominibus vsu receptis loquitur Scriptura, nõ curans an propria sint. — Luc. 2. ℣. 45. — Tit.1. ℣.12 — Theodor. — Aduersus concionatores, qui suos conceptus quasi diuina oracula iactant. — Mendacium dicitur vanitas. — Ps.11. ℣.3. — Libenter cõsulit Deus in publica accusatione sacerdotum existimationi. — Ose.9. ℣.7. — Amentia & odium Dei confunduntur. — Inf.c. 14. Ier.23.℣.13 — Origenes. — Quæ de prophetis dicuntur omnibus doctoribus conueniunt.

Quasi

IV. *Quasi vulpes in desertis, Prophetæ tui Israel erant.* Vox מחרבות, charaboth, significat rupturam, seu loca sepium disrupta, per quæ bestiæ subeunt vineas. idemque voluit significare Vulgatus voce *desertis*, scilicet loca munitione destituta & neglecta. Scholiastes. Antequam minas Prophetis falsis intentet, causam addit comminationis, quod scilicet illi vulpes sint, idest, fraudulenti, qui vineas vastent secundum id, quod in Cantico scriptum est: quod vitis no minatur Israël, propterea hoc simili vtitur. Polychronius. Quoniam sæpe Scriptura vineam vocat populum, ideo nunc exemplo vulpium voluit auaritiam, & rabiem pseudopropherarum significare. Vt enim, inquit, vulpes ex insidijs vinearum custodes fallunt, & ingressæ omnia vastant; ita hi frandu lento habitu multos decipiunt, veluti ad vtilitatem B luntatem loquuntur omnia. Origenes. Instabilitatem, & mendacium, & impotentiam pseudoprophetarum notauit, dum eos vulpibus comparauit, &c. Scitum est vineam appellari populum Dei ab Isaia in Cantico illo celebrarissimo. Sepes, & vallum vineæ, est diuina protectio, & prouidentia, qua populum suum ab hostibus defendit, & tuetur: dissipatio sepis est, derelictio Dei. *Auferam, inquit, sepem eius, & erit in desolationẽ, &c.* ruptura vero erit permissio, qua tradidit Israelitas inimicis suis: nam hac data licentia, quasi disrupta sepe, bestiæ in vineas, sic Babylonij in Dei populum grassati sunt. Custodes vineæ Vates sunt. *Super muros tuos Ierusalem constitui custodes, tota die et tota nocte non tacebunt in perpetuum.* C Horum munus erat sepem resarcire, atque interim, dum manus altera operi intendebat, altera quasi fa miliares Nehemiæ, hostilem impetum retardare, precibus ad Deum fusis, & sermonibus ad populum habitis. Sed quanta esset impietas, si custodes ipsi rupto vallo intrarent, & vineam totam depopularentur? hoc est, belluinam Induisse feritatem, exuisseque humanitatem omnem, & pudorem. Hoc ergo crimen imponit falsis prophetis, quod cum custodes haberi voluissent, vulpium imitabantur versutiam: qui ex calamitate ciuium suum ipsi exprimebant lucrum, & excidium Vrbis in sua conuertebant commoda: hoc non est agere custodes, sed vulpes subdolas, & versipelles, ouina se vestiunt pelle quasi pastores, & reuera sunt lupi rapaces.

Vulpium similitudinem pseudoprophetis accomodant Patres. Scholiast. Theodor. Origen. Isa. 5. ℣. 2. Isa. 62. ℣. 6 Munus prophetarum.

V. *Non ascendistis ex aduerso, neque apposuistis murum pro domo Israel.* Hebraice. Non ascendistis adintercisiones, neque obsepiuistis sepẽ. Chaldæus. Non stetistis in ruptura muri. Quoniam sepis meminerat, & rupturæ, transitum facit a vinea ad proximam metaphoram Vrbis, cuius murus perfossus est hostium machinis, irruptioque iam paratur: tunc enim eum non vacat aggerem construere, & vallo claudere rupturam, præsidium totum Vrbis situm est in robore ducum, qui sese opponentes in fractura, impetum hostilem retardant, & frangunt. Tales desiderabat duces in Ecclesia sua Deus dum dixit. *Quæsiui de eis virum, qui interponeret sepem, & staret oppositus contra me*, vel in interruptione contra me, &c. Sed quomodo duces isti Deo obsisterent? nonne contra Ba- E bylonios propugnanda munitio?

Proprium prophetarũ opponere se fatellitibus diuinæ iustitiæ. Chaldæus. Ezech. 22. ℣. 30.

Vt staretis, inquit, in prælio in die Domini. Id est, in quo Deus præliabatur contra suum populum, in quo Dei sæuiebat vindicta (nam hoc significat dies Domini in sacris literis) quia licet impugnarent Vrbem Babylonij, veruntamen Babyloniorum imperator Deus ipse erat: ipse recensuit milites suos: ipse duxit, & bellum intulit Israelitis. vnde Isaias ait. *Dominus præcepit militia belli*, numerauit milites ad bel lum, vocauit sanctificatos suos, milites quasi sacramento sibi addictos: ergo illi obsistendum fuit. *Sed voluntati eius quis resistit?* pugna hæc non vi, sed arte conficienda; vt Iacob cum Angelo luctatus est, non brachijs complicatis, & corporis nixu, sed oratione & deprecatione feruenti. Hac arte tenetur Deus: alioqui quorsum quæritur sibi ligatas manus in Exodo, dum dicit *Dimitte me.* vbi Chaldæus. Intermitte precationem. Et in Deuteronomio ipse refert de se Moses: *Iacui coram eo quadraginta diebus, etc.* Videlicet in fractura muri obsistebat Deo, ne irrum peret cum hostili acie in populum suum. Hoc est enim quod canit Dauid. *Si non Moyses electus eius stetisset in confractione in conspectu eius, &c.* Vel in perru ptione, muri scilicet, sese illi opposuisset, & fortiter dimicando eam derinuisset, ne in Vrbem irrumperet. Sed quibus armis pugnabat? Chaldæus respondet: Nisi Moses stetisset orans in conspectu eius. Hoc munus præstitit & Aaron. *Properans enim homo sine querela deprecari pro populis, proferens seruitutis suæ scu tum orationem, & per incensum deprecationem allegans, restitit iræ.* Pro, deprecari, legi potest, propugnare, quomodo aliquot codices antiqui legerunt, vt eadem metapbora explicatior appareat. Et Iosue eiusmodi gladium vibrabat. *Ah Domine Deus quid dicam videns Israelem hostibus terga vertentem, &c.* Et Ieremias. *Ne assumas pro eis laudem, neque obsistas mihi, &c.* Oratione enim, & laude dioini furoris vis auertitur, & de eius clementia comparatur victoria. Sic enim fecerant vim diuinæ iræ Patres veteres recensendo coram Deo, & celebrando laudibus misericordias eius, & mirabilia filijs hominum facta, inenarrabili patientia, sustinentia, & clementia. *Et sunt prudentes eloquij mystici*, vel oratores, aut exorcistæ, ait Isaias. Qui laudibus suis, quasi incantationibus furorem diuinum sopire solent, & mansuefacere: & iterum Isaias ait. *Non est qui inuocet nomen tuum, qui consurgat, & teneat te.* Cum scilicet gladium distringis in populum. Hoc munere egregie functi sunt sacerdotes, qui *inter vestibulum, & altare plorabant sacerdotes ministri Domini, &c. Et Zelatus est Dominus populum suum.* id est. zelo erga sponsam suam, tametsi adulterã commotus est ad misericordiam, ne eam ab hoste videret pollui, & humiliari, quam sibi despondeterat semel. Sed quantum hoc facinus D sacerdotum fuerit, aduerte ex præcedentibus: Quia venit dies Domini, &c. ante faciem eius ignis vorans, & post eum exurens flamma, &c. Sicut fortes current quasi viri bellatores ascendent murum. Et Dominus dedit vocem suam ante faciem exercitus sui, &c. Expende ruptum murum, irrumpentes hostes, Deoque belli du ci obsistentes sacerdotes. Gregorius. Aliquanto aliter locum istum intellexit, quasi ascendere ex aduerso sit, ex iustitiæ zelo pastores Ecclesiæ sese mundi huius potestatibus opponere, & pro defensione gregis voce libera eorum tyrannidi contraire.

Ro. 9. ℣. 19. Orationis vis, & efficacia. Exod. 32. ℣. 10. Chaldæus. Deu. 9. ℣. 25 Psal. 105. ℣. 23. Chaldæus. Num. 16. ℣. 22 Sap. 18. ℣. 21 Ios. 7. ℣. 8. Ier. 7. ℣. 16 Isa. 3. ℣. 3. Isa. 64. ℣. 7. Ioel. 2. ℣. 17 Greg. homi. 14 in Euāg.

VI. *Vident vana, & diuinant mendacium.* Polychronius. Non solidum, inquit, adamarunt verbum veritatis *dicentes: Ait Dominus, cum Dominus non miserit eos.* Polychronius & Theodoretus: Nomine meo abusi sunt, falsa vaticinia populo prædicentes, ego autem nil horum illis inspiraui. Vnde Ieremias ait. *Visionem cordis sui loquuntur, & non de ore Domini: non mittebam prophetas illos, & ipsi currebant; non loquebar ad eos, & ipsi prophetabant.*

Polychr. Theodor. Ierem. 23. ℣. 16.

Et perseuerauerunt confirmare sermonem. Vel sperare fecerunt populum tempus oraculi sui adimplendi; promittebant suo tempore prædictionem suam euentu ipso confirmandam fore. Septuaginta. Et cœperunt suscitare sermonem, id est, signis falsis

Dies domini vindictam significat. Isa. 2. ℣. 12. & Ioel. 2. ℣. 31. Deus ipse præliatur aduersus Israelitas militibus Assyriorum. Isa. 13. ℣. 4

ostendere vaticinium suum esse verum, nam suscitare, est stare facere, cuius oppositum est, cadere sermonem, id est, non impleri, vt diximus. Scholiastes. Initium orationis ipsi fingebant, reliqua Dæmones subiecerunt.

Sup. 12. ℣. 24. Scholiast.

VII. *Nunquid non visionem cassam vidistis?* Id est, nonne vobis conscij estis, falsa esse vaticinatos, & vana, quæ nullum talem sortirentur euentum?

VIII. *Ecce ego ad vos.* Aposiopesis, qualis illa Virgiliana:

Quos ego: ——

Chaldæus. Missurus sum iram meam aduersum vos: sic supra. *Ecce ego ad te.* Et infra. *Ecce ego super te Tyre, &c.*

Chaldæus. Sup. 5. ℣. 8. Inf. 26. ℣. 3.

IX. *Et erit manus mea.* Id est, vltio, punitio, quæ manu solet fieri, vt in psalmo. *Inueniatur manus tua omnibus inimicis tuis.* Id est. Veniat, extendatur manus in omnes inimicos tuos. Et Isaias ait. *Manus eius extenta.* Vnde Chaldæus recte vertit. Erit plaga potentiæ meæ super prophetas.

Manus pro vltione. Ps 20. ℣. 9. Isa. 14. ℣. 27. Chaldæus.

In concilio populi mei non erunt. Id est, non vocabuntur per nomina ad Concilium sacerdotum, & magnatum, quod celebrabitur in Ierusalem post reditum e Babylone, vt refert Esdra. Vel in cœtu non intererunt, nō merebuntur cum reliquijs Israël ascendere, & numerari. Hoc supplicium est illud psalmi. *Non resurgent impij in iudicio, neque peccatores in concilio iustorum*, vel non stabunt, vel consistent cum iustis: non habebunt inter iustos locum. *Quoniam nouit Dominus viam iustorum*, id est, probat consilium: *iter autem impiorum peribit*, id est, molimina, & studia euanescent. Aliquot codices habēt, in consilio, sed *concilio* legendum, vt est in Hieronymi explanatione, & vulgatis codicibus correctis. Septuaginta: Non erunt ἐν παιδείᾳ, en pædia, in institutione, doctrina, & concione, quæ instituitur, per synecdochen sic appellata. Polychronius. Illorum libertatem erga populum in loquendo coercebo, & efficiam, ne talia loquantur. Scholiastes. Minatur eis fore, vt doctrinæ munere priuentur: Non docebitis, inquit, amplius meum populum, neque cum eo disseretis in posterum.

Stare in concilio quid significet. 1. Esdr. 12. Psal. 1. ℣. 5. Ibid. ℣. 6. Polychr. Scholiast.

Et in scriptura domus Israel non scribentur. Post egressum ex Aegypto, & ascensum e Babylone numerati sunt omnes filij Israël, vt patet in libris Numerorum, Esdræ, & Nehemiæ, referebanturque in catalogum omnes superstites. Quare catalogus ille dicebatur scriptura domus Israël, vel liber vitæ, vt ab Isaia. *Sanctus vocabitur omnis, qui scriptus est in vita in Ierusalem*; id est, admirationi erit, si quis ereptus e cæde superfuerit legendus in catalogo viuentium. Porro de hoc catalogo delebantur nomina mortuorum, semelque deleta non transcribebantur in alteram chartam, quæ quotannis renouabatur ex veteri transumpta. Hinc est, vt deleri de libro, vel scriptura, vel non adscribi sit perinde atque mori, vel interimi, vt in Exodo. *Peribit*, vel delebitur *anima eius de cœtu Israel*, id est, morte dignus est, pereat & deleatur eius nomen de censu Israël. Et in Numeris. *Num vsque ad internecionem cuncti delendi sumus?* Atque iterum in Exodo. *Dele me de libro vitæ.* Huic affinis est illa phrasis Ieremiæ. *Recedentes a te in terra scribentur.* id est, peribit eorum memoria cum ipsis: nam, quæ alicuius momenti sunt, memoriæ mandamus, quæ vero magni ponderis, scripturis consignamus, ne obliuione deleantur vnquam: quod si maximi intersit eorum memoria, in lapide, vel ære exaramus, vt Iob ait. *Quis mihi det, vt scribantur sermones mei stylo ferreo, plumbi lamina, vel celte sculpantur in silice, &c.* Et Isaias. *Nunc scribe ei super buxum & in libro, &c. Et erit in die nouissimo in testimonium vsque in æternum.* Quæ vero nihili ducimus, quasi per iocum in puluere scriptitamus, quandoque in aqua. Ieremias ergo in hanc sententiam dixerat. *Peccatum Iuda scriptum est stylo ferreo, in vngue adamantino exaratum super latitudinem*, vel tabula, *cordis eorum, & in cornibus ararum eorum. Cum recordati fuerint filij eorum, &c.* id est, vt recordentur, &c. Qui ergo tam pertinaciter idolorum suorum memoriam retinent in tabula cordis insculptam, digni sunt qui deleantur de libro vitæ, eorumque nomina in puluere scribantur, vt vento rapta aboleantur de sub cœlo. Ideo Christus Dominus adulteræ pœnitentis peccata, vt vero simile est, in terra scribebat apud Ioannem: quasi dicat: Peccatum vestrum scriptum est stylo ferreo; huius vero mulierculæ iam iam delendum, & abolendum in perpetuum per eius pœnitentiam & meam clementiam, in terra par est scribatur. Hoc ipsum est illud psalmi (quem versu præcedenti cœpimus explicare) *Non sic impij, non sic*, scilicet, prosperabuntur eorum conatus, & spes permanebunt. *Sed tanquam puluis, quem proijcit ventus.* hoc est, non firmioribus nituntur radicibus, quam quisquiliæ, quæ a vento rapiuntur. Perinde enim est ipsos cum puluere conferri, atque eorum nomina in puluere exarari. Origenes. Non scribentur, &c. id est, delebuntur de libro viuentium, in futuro die videlicet. Aptius Scholiastes. Non erunt, inquit, adscripti in numerum filiorum Israël, vtpote paulo post de medio tollendi: sed neque ille collimauit: germanum sensum initio docuimus.

Scriptura Domus Israel, & liber vitæ quare dicatur. Nu. 2. & 3. Esdr. 8. Nehe. 7. Isa. 4. ℣. 3. Deleri de libro vitæ, significat mori. Exod. 12. ℣. 19. & 31. ℣. 14. Num. 17. ℣. 13. Exod. 32. ℣. 32. Ierem. 17. ℣. 13. Scribētur in terra, hoc est peribit eorū memoria. Iob 19 ℣. 24. Isa. 30. ℣. 8. Ier. 17. ℣. 1. Io. 8. ℣. 6. Psal. 1. ℣. 4. Origenes. Scholiast.

Nec in terram Israel ingredientur. Scholiastes. Nam extra Ierusalem, inquit, illos interficient, vt ipsius mortis dignitas absit extra patriam cadentibus. Virgilius.

—— *O terque quaterque beati,*
Queis ante ora patrum Troiæ sub mœnibus altis
Contigit oppetere:

Scholiast. Graue supplicium priuari paterna sepultura. Virgilius.

E contrario septies infelix ducebatur, qui paterna carebat sepultura. Pœna acerbissima exilium, a terra viuentium mors altera, immo morte ipsa amarior sententia. Graue erat a Concilio extrudi iustorum, grauius deleri de albo conciuium, sed grauissimum eliminari a solo patrio, cuius aduenæ etiam, atque proselyti participes sunt. Obserua pro durissima illa sententia damnatorum: *Discedite a me maledicti, &c.* durum enim illis erit, heu, separari a cœtu iustorum, quasi hædos ab ouibus Christi, durius nō vocari ex scripto, cum vocabuntur electi scripti in libro vitæ; sed illud durissimum. *Ite in ignem æternum*: cum ceteri inuitantur. *Venite benedicti Patris mei, percipite regnum, quod vobis paratum est, &c.* Similis comminatio extat in Ieremia. *Ego cibabo eos absynthio, & potabo eos felle*, id est, bibent amaram potionem de calice iræ furoris Dei omnipotentis: nam cum omnis mors haustus sit amarus, mors extra patriam est amarissimus.

Damnatorum pœna. Ierem. 23. ℣. 15.

X. *Eo quod deceperint populum meum, dicentes: Pax, & non est pax.* Pax omnimodam felicitatem notat, tranquillumque vitæ statum bonis omnibus cumulatum: sonat enim perfectionem, consummationem, atque adeo securitatem a bellorum tumultibus, in qua prosperitas omnis sita est reipublicæ. Carpuntur isti illusores a Ieremia. *Curabant contritionem muri perfossi, cum ignominia dicentes, pax pax, & non erat pax.* Idem habes apud eundem iterum, & apud Paulum. *Cum dixerint, pax & securitas, repentinus eis superueniet interitus.* Ego enim populo bellum, & cædem, & captiuitatem prædicebam, comminatione malorum cupiens eos resipiscere; sed illi contraria mihi facientes, pacem illis incassum pollicebantur.

Pax significat omnimodam felicitatem. Ier. 6. ℣. 14. 1. Thess. 5. ℣. 3.

Ipse

Ipse ædificabat parietem maceriam, illi autem liniebant eum luto absque paleis. Variant interpretes in sensu loci explicando, ob metaphoræ originem incertam. Hieronymus. Ipse, inquit, Deus ædificabat per legem, & oracula prophetarum parietem, quo tuti essent. Ceterum insulsum ædificium Deus irridere videtur potius, quam construere: ergo, ipse, populus est, illi vero, sunt pseudoprophetæ, vt patet ex contextu. Græci Scholiastes per parietem acceperunt doctrinam, quam linirent pseudoprophetæ oratiouis elegantia. Orationis, inquiunt, putridæ fœditatem exornantes imposturis oblinebant: impostura vero erat, quod aiebant, esse Domini verba. Hebræus enim habet: Vngunt parietem sine paleis: scite doctrinæ fragilitatem, cariemque significans, &c. Verum non potest dici murus doctrina, quia murus tribuitur populo, doctrina contra pseudoprophetis. Ergo ita explicandum versum existimamus. Ipse, populus scilicet seductus ab impostoribus, cum se diuina protectione, quæ pro muro sibi erat, desertum videret; conatus est fracturam muri redintegrare; præsidium suum locando in copijs auxiliaribus Pharaonis, quas multa mercede conduxerat, eorumque conatus mendaces pseudoprophetæ lactabant, promittentes euentum felicem populi machinationibus. Illud ergo vocat Propheta, murum ædificare, hoc autem, linire structurā luto absque paleis: hoc est, vanam fiduciam mendacibus promissis confirmare: erat enim eorum munus, male constructam a populo insipiente maceriam euertere, & hortari, vt solidiorem a fundamentis construeret, si turus esse vellet, Dei clementiam precibus & pœnitentia exorando, ne se desereret, hostibusque traderet, vt fecerunt veteres Patres in simili angustia constituti: at ipsi vanas spes illorum fallacibus oraculis sustentabant: nos enim male concretum murum crustis calcis solemus firmare exterius, vt aliquantisper subsistat; sed ex bene macerata calce, & temperato cemento: qualis vero esset dementia ex luto absque palearum mistione incrustare male compactum parietem? rueret certe, & opprimeret redemptores. Hanc explanationem innuit Hieronymus paulo inferius dicens: Illud, quod supra diximus, *Ipse ædificabat parietem*, &c. quidam ad populum referunt Israël, qui vanum sibi vel Aegyptiorum, vel pacis promittebat auxilium, &c. Videtur apud Amos. *Et ecce Dominus stans super murum litum, & in manu eius trulla cementarij, atque comminatur*, se depositurum trullam, nec amplius superinducendam muro, significans statim dissipandam munitionem, & regnum Israël: nam murus quidem pro munitione est; cum vero linitur, & reficitur, quasi confirmatur munimentum; cum vero incrustatio cessat, cadit structura: eadem ergo metaphora Amos quoque vsus est, qua noster Propheta. Est etiam metaphora Isaiæ repetita in idem institutum. *Sperantes auxilium in fortitudine Pharaonis, & habentes fiduciam in vmbra Aegypti, &c.* Et infra: *Pro eo quod reprobastis verbum hoc, & sperastis in calumnia, & in tumultu*; id est, copijs conductitijs, pecunia per violentiam extorta: *propterea erit vobis iniquitas hæc, sicut interruptio cadens, & requisita in muro*, id est, ruptura cadens, quam sæpe opifices inuisunt, & requirunt explorantes, an ruitura sit, *quoniam subito, dum non speratur, veniet contritio eius, & comminuetur, sicut conteritur lagena figuli contritione peruolida*, impetu vehementi. Idem scribit Ezechiel.

Populus ædificabat, pseudoprophetæ liniebant. — *Hieron.* — *Scholiast.* — *Aedificabant illi vana fiduciam; isti liniebant falsis promissionibus.* — *Munus prophetarum, euertere tales macerias.* — *Hieron.* — *Amos.7.ÿ.7* — *Isa.30.ÿ.2.* — *Ibid. ÿ.12.*

XI. *Dic ad eos, qui liniunt absque temperatura.* (Hebraice absque paleis, vt supra: sed Symmachi hæc versio est) *quod casurus sit*, subaudi, murus.

A *Erit enim imber inundans, & dabo lapides prægrandes desuper irruentes, & ventum procella dissipantem.* Et infra.

XIII. *Et erumpere faciam spiritum tempestatum in indignatione mea, &c.* Impetum Chaldæorum in Ierusalem irruentium comparat imbri, procellæ, turbini, & grandini: significans nullum præsidium eorum tam firmum esse, quod non euertendum sit vi hostili, nihilque tutum fore a Chaldæorum incursione, quæ quasi procella omnia vastat & exturbat. Consueuerunt hanc similitudinem Prophetæ frequenter vsurpare, cum indignationem diuinam depingere volunt, vt Isaias. *Sicut turbines ab Africo, &c.* Et iterum. *Spiritus robustorum quasi turbo impellens parietem, &c.* Item. *Visitabitur in tonitruo, &c.* Et Ieremias. *Turbo Dominicæ indignationis, &c.* Quod B ait, lapides grandes, Hebraice legimus אַלְגָּבִישׁ, elgabis, quæ vox composita est ex אֵל, el, & גָּבִישׁ, gabis, quarum postrema significat crystallum apud Iob. *Excelsa & eminentia non memorabuntur*: verti enim potest cum Rabbi Ionah, & alijs: Corallij & crystalli non erit recordatio, &c. & quoniam lapilli grandinis sunt coloris crystallini, eadem voce significantur hoc loco ex omnium fere sententia iuxta illud psalmi. *Mittit crystallum suam sicut buccellas*, id est, grandinem frustulatim iaculatur, vt sensus sit. Dabo lapides prægrandes grandinis, quoniam vocula addita nomini a capite אֵל eius significationem auget. Quidam legendum putant, lapides grandinis, quod intelligendum esse C non est dubium, legendum autem non credo, cum non reperiatur in codicibus vetustis Latinis, nec in correctis recentioribus: tametsi Hieronymus, grandinis, videatur legisse; nisi forte sensum interpretatur vocis, quam non apposuit in vulgata.

Impetus Chaldæorũ irruentium in Vrbē comparat imbri & procellæ. — *Isa.21.ÿ.1. & 25.ÿ.4. & 29 ÿ.6.* — *Ier. 23. ÿ. 19. & 30. ÿ.23.* — *lapides grandes, id est, grandinis.* — *Iob 28 ÿ.18* — *Psal.147. ÿ.17.* — *Hieron.*

XIV. *Et reuelabitur fundamentum eius.* Id est, non relinquetur lapis super lapidem, ne fundamentales quidem lapides retinebuntur, sed eruentur, & euertentur. *Et cadet*, subintelligitur paries, *& consumetur in medio eius.* Hebraice legitur consumemini. Sic Septuaginta, in Complutensi item, & Chaldaice. Verum Hieronymus videtur sensum secutus vertisse consumentur in medio eius, videlicet linitores, incrustatoresue.

XV. & XVI. *Non est paries, & non sunt qui liniunt eum Propheta D Israel.* Hic distinguendum est, non ante vocem *propheta*, vt fere fieri solet.

XVII. *Et tu, fili hominis, pone faciem tuam contra filias populi tui, quæ prophetant.* Expleta in pseudoprophetas comminatione, sermonem conuertere iubetur contra mulieres venificas, quibusdam imposturis vtentes, vt vates haberentur. Etenim quemadmodū vetis prophetis humanæ naturæ hostis inseruit pseudoprophetas; sic veris prophetissis, quæ Dei nomine interdum vaticinabantur in Israël, vt Delbora, & Holda, miscuit pseudoprophetides, aduersus quas iubetur vaticinari Ezechiel. *Pone*, inquit, *faciē tuam*, id est, loquere vultu obfirmato, & minaci, *contra filias populi tui.* Scholiastes. Erant in Israël mulieres, E quæ turpia docerent eos, qui audire vellent. Scriptura tamen solet appellare mulieres eos, qui nil virile præseferunt habitu: anima enim, quæ rationem & superiorem facultatem colit, quæque materiam, in quam ortus & interitus cadit, prætetit, non est femina, sed vir; at quæ in sensibus residet, & rebus materialibus addicitur, & quasi effeminatur, femina est, &c. Adiecit Scholiastes alius. Mens vir est, femina vero sensus est secundū considerationem consilij, vel sententiæ: quocunque vero inclinauerit anima, talis efficitur: propterea capite velum gestat mulier

Prophetia contra mulieres pythonissas pseudo prophetides. — *Iudic. 4. 4.Reg.22.* — *Scholiast.* — *Alius Scho.*

propter Angelos: subiecta enim est: hanc viuificat Pharao vt amicam, &c. Alius denique Scholiastes sic rem absoluit: Tales erant animæ, quæ puluillos consuebant, & velamenta faciebant super ætatem montis, vt ne cresceret. ij porro sunt animales potius, atque carnales, taliumque doctores, quos ex habitu & affectione mulieres appellat Propheta, &c. Præclara adnotatio, sed mystica potius, quam literalis: cum enim probabile sit, feminas Israëliticas, sicut & viros assueuisse interdum mentiri prophetias, feminasque sonet illa oratio, *Filia populi tui*, de falsis prophetissis hæc interpretari par est, non de effeminatis viris.

Alius Scho.

XVIII. *Væ quæ consuunt*. Sic legendum est in genere femineo, vt Hebraicus & Græcus, atque Latini correcti habent codices: non vero, qui consuunt, vt mendose legitur alicubi. *Consuunt*, vel farciunt, texunt, concinnant, innodant. *Consuerunt folia ficus*, id est, attexuerunt, innodarunt.

Gen.3.✠.7

Puluillos sub omni cubito manus, & faciunt ceruicalia sub capite vniuersæ ætatis. Hebraice loco præpositionis *sub* legimus על ghal, quod valet, super, aut contra. Quid autem sibi velit Propheta per puluillos, & ceruicalia non facile est decernere. Septuaginta verterunt ceruicalia, & velamina. Symmachus apud Theodoretum, puluinos, & ceruicalia, quem imitatus est Hieronymus. Versionem Septuaginta sic explanat Origenes. Puluillus sub cubito est delicata, & voluptuaria vita: hanc autem consuunt, qui nil esse tradunt, nisi quæ cernuntur oculis: qui dicunt comedamus, & bibamus, cras enim moriemur. Talibus autem consentaneum est dicere nullam esse beatitudinem, nisi in corporis voluptate, quod est velamen super caput mentis, & integumentum, quod illam in infimum deijcit locum, impositum eius capiti, quippe quæ res generabiles apprehendit: & propterea mulier dicitur, quæ reddat responsa, cuius dexteram lex præcîdit: nam puluillo innixa interitum arripuit. Scholiastes. Consuunt puluillum ad cubitum, qui verba verbis ad fallendum compositis connectunt; & sententias falsas sententijs inconcinnis tanquam catenæ annulos connectentes non contexentes: vix enim aranei tela mendacio texi potest. Consuunt igitur mendacij doctrinam, prophetantes quæ non sunt, & actiuam de mundo tollunt doctrinam, per quam animus in spirituali crescit, tenebrasque illi offundunt molli ac delicato auditu, quem sequuntur mutuæ carnis voluptates: hæc enim innuit per cubiti puluillum, & capitis ceruical, &c. Polychronius, atque Theodoretus. Translate per hæc molliores indicat, blandioresque sermones: ceruicalia enim & puluilli requietem quandam, & curationem afferunt membris, quibus supponuntur: blandiores quoque sermones, cum falsi sint, ad tempus quidem titillant auditum, sed animas penitus euertunt; ita etiam falsæ prophetissæ populo quidem detrimentum animæ, sibipsis pecuniæ lucrum parabant, cum ea prædicerent, quæ vtilia, & grata viderentur. Hoc enim innuit cum dixit: *Peruertebant animas populi mei*. Atque hi quidem translationem agnoscunt in vocibus puluilli, & ceruicalis. Alius vero Scholiastes proprie sumpta hæc nomina putat: sic enim habet. Ceruicalia dicit consuta, quæ ad cubitos faciunt, vel certe brachia, atque etiam ad capita, quod perspicuum est ex eo, quod Hebræus dicit. Væ facientibus phylacteria, & appendentibus brachijs suis, & imponentibus ea super caput cuiusque ætatis ad euertendas animas: auertebant enim a Deo: nam cantiones Dæmoniorum erant, &c.

Patrum sententia de significatione nominum puluilli, & ceruicalis.

Theodor.
Hieronym.
Origenes.
Scholiast.

Mendacium quam inefficax.

Polychr.
Theodor.

Proprie sumpta nomina acusant omnia præstigia & superstitiosas bullarum, nominumue gestationes.

Alius Scho.

Aliud scholium extat in hunc modum. Hebræus ita dicit: Væ eis, qui faciunt phylacteria, & suis brachijs appendunt, &c. Porro φυλακτήριον, phylacterion, significat præsidium, antidotum præseruatiuum contra venena, amuletum salutis conseruatorium. Polychronius item. Accusat enim non solum eas, quæ responsa dare, ac vaticinari conabantur, sed etiam quæ amuletis circum alligatis, incantationibus, & cantilenis nescio quibus vtebantur, &c. περίαμμα, periamma, vsurpat Polychronius, cuius vice nos reddimus cum Budæo, amuletum: valet enim vox, quod circumnectitur, & circumalligatur alicui; sed peculiariter quæcunque ad arcendas noxas cuicunque corporis parti (præsertim collo) alligantur. Sunt qui differre velint periammata a superstitiosis magicæ artis gestaminibus, & præstigijs, quasi periammata vi naturæ operentur, alia ex arte Dæmonum. Ceterum Gregorius Nazianzenus vtraque coniunxit in oratione: Non est tibi opus περιαμμάτων καὶ ἐπασμάτων, periammaton, cæ epasmaton, per quæ malignus ille spiritus ingreditur: amuletis, & incantamentis vertas licet. Mosellus vertit. Non est tibi opus vinculis & incantamentis, &c. Ergo secundum horum Græcorum expositionem, puluilli & ceruicalia proprie sumuntur, non translatitie, significantque amuleta, phylacteria, nomina, bullas collo appensas, catenulasue brachijs circumligatas, quibus striges illæ munire se dicebant vanissimos homines aduersus omnem incursum. Fauent Græcis quæ sequuntur. Porro Hebrææ voces ספה, mispha, כסתות, cesathoth, atque מספחות, misphathoth, aliam significant metaphoram, venationis videlicet: nam vox כסתות, cesathoth, pro qua vertit Vulgatus puluillos, ortum habet a כסה, casah, operuit, texit. Vnde omnia nomina significant operimentum, velamen, telam, prætextum, & quidquid obtenditur, vt aliquid abscondas, vel dissimules. Vnde vox כסות, cesuth, significat munus, largitionem, qua obteguntur & capiuntur oculi, vt in Genesi. *Placabo illum muneribus*. Hebraice [illegible]. Operiam faciem eius velamine. Eadem phrasis est ibi. *Hoc erit tibi in velamen oculorum*, id est, pro munere: & in Malachia. *Cum odio habueris, dimitte: operiet autem iniquitas vestimentum eius*. Vel operiatur iniuria hoc velamine, & prætextu, libello scilicet repudij. Ab hac voce parum abludit altera כסה, casah, consona voci Hispanicæ *casa*, & significatione non absimilis: cuius pluralis extat in præsenti כסתות, cesathoth, significatque rete, telam, prætextum, quem obtendunt aucupes ad capiendas auiculas, vt ex contextu horum versuum patet. Idemque sonat vox altera, pro qua Vulgatus vertit, ceruicalia, מספחות, misphathoth, nam descendit a verbo ספח, saphath, iecit, adiecit, dimisit, extendit sortem, vel rete: ex quo est vox מספחת, misphathath, plaga, macula [illegible], scrobs, quæ cadit, vel iacitur super carnem. Vulgatus vertit lepram, vel scabiem, vt in Leuitico. *Mundabit eum sacerdos, quia scabies est*, &c. Dicitur autem hoc nomine scabies, quia quasi rete scutulis, plagis, & maculis variatur: nam & retibus aranei plagas, & maculas tribuit Plinius; & nos scrobes lepræ, vocamus plagas, & maculas. ergo eius vocis pluralis numerus in præsenti scribitur a Vate nostro si ea per ה, he, in fine scribatur; vel si per ת, thau, scribitur, alterum nomen illi affine, quod significat retia, & quidquid obtenditur, & iacitur ad capiendum. Ceterum existimo Græcis vocibus detegi rem, Hebraicis vero eius figuram & mo-

Alius Scho.
Polychr.
Amuletum quid.
Greg. Naz.
Ex Hebræo interpretatur voces.
Genes.32. ✠.20.
Genes.20. ✠.16.
Mal.2.✠.16
Leuit.13. ✠.6.
Plin.lib.11 cap.24.

modum, vt ſcilicet vetulæ illæ reuera appenderent, aut ligarent collo, & brachijs conſulentium quæ diximus antidora; ea vero fuerint quaſi bullæ reticulatæ, vel nomina, vt vocamus acu picta ſcutulis collo appenſa: catenulæ autem, vel retia brachijs alligata, ex quarum figura ſpiritus ſanctus occaſionem ſumpſerit alludendi ad venationem, cum dixit *ad capiendas*, venandas, ineſcandas, vel irretiendas *animas*; ex ſitu autem Septuaginta, Symmachus, & Hieronymus anſam acceperint ad vertendum puluillos, & ceruicalia: quia videlicet bullæ e collo appenſæ ceruicalia dici poſſunt, quod in eis quaſi in molli ceruicali ſecuri, & quieti dormirent, qui eas geſtabant: catenulas vero brachiorum puluillos iure appelles, quod brachia protegerent ab omni impetu aduerſo melius quam puluilli: neque enim neceſſe eſt puluillos eſſe, quibus cubiti niterentur. nam Hebraice habetur ſuper omni axilla manus, hoc eſt, ſuper brachio ad manum, ſeu prope manum, vbi ligari ſolent eiuſmodi ornamenta, vel munimenta. Porro axilla brachium totum ſignificat, non præciſe cubitum.

Symmach. Hieronym.
Bullæ illæ collo appenſæ ceruicalia vocantur, quaſi in eorum tutela ſecuri dormire poſſent.

Et cum caperent animas populi mei, viuificabant animas eorum. Septuaginta. Animas peruertebant populi mei, & animas ſeruabant. Hebraice. Nunquid animas venabimini populi mei, & animas vobis viuificabitis? id eſt, nunquid liberum erit vobis ijs, qui veſtris carminibus irretiti, & dementati ſunt, vitam, & felicia omnia polliceri meo nomine? itane quibus mortem infertis, veram vitam promittitis mendaciter? hoc eſt illud Iſaiæ: *Popule meus, qui te beatum dicunt, ipſi te decipiunt.* Sed hoc infra explicatius tradit Vates.

Fallaces vitam promittunt, cum mortem dement.
Iſ. 3. ℣. 12.

XIX.

Et violabant me ad populum meum, propter pugillum hordei, & fragmen panis. Hoc eſt, profanabant oracula mea ſancta, cum meo nomine reſponſa dabant vana & mendacia: nam Dei numen ſanctiſſimum ex æquo violatur, cum ſpiritus diuinus æſtimatur profanus, vulgaris, & humanus; vel cum ſpiritus humanus habetur pro diuino. Eiuſmodi exemplum extat [a] infra: *Et non ſanctificabunt populum in veſtibus ſuis.* Et quid præiudicij diuino nomini fit ex eo, quod populus ſanctificetur miſtus Leuitis indutis veſtes ſacras? quia ſcilicet cum populo interſunt ſacrifici, ipſeque ſanctificatur, miniſtri ruſum polluuntur, & vulgares reputantur, vt pote vulgo miſti. Vel ſenſus eſt: Adimebant mihi honorem potentis & iuſti, vt qui probarem talia ſcelera, vel non poſſem vlciſci. Tantum vero diſpendium diuini nominis, & honoris commutabant exiguo commodo, & lucro ſuo: nam orgyorum merces erat fragmen panis hordeacei. Vel, vt Vulgatus habet, *pugillum hordei, et fragmen panis*, quibus verbis alluſit ad ſuſceptam allegoriam aucupum, qui ſolent pugillo hordei, vel micis panis inuitare volucres, decipere, & capere; tametſi variantur perſonæ: nam in aucupio offertur eſca ab aucupe; Sic hic accipitur, ſed nil intereſt hoc modo fiat, vel illo, dum captio fiat eſca hordei, vel panis. Sed ſi hæc tanta impietas cenſetur, quantum erit ſacrilegium propter quæſtum diuini Euangelij præcones adulterare verbum Dei? Vel cæli clauicularios eos peccatis ſoluere, qui conſtricti ſunt, vel conſtringere illos, qui ſolui merentur? Eheu quoties violatur in ſacramento pœnitentiæ a peruerſis quibuſdam eius adminiſtris Dei nomen? Hos viles quæſtuarios (pudet falſos vocare prophetas) dixerim cum Ezechiele Pſeudoprophetiſſas: cum Iſaia potius cauponarias meretrices: nam aduerſus hos illam intorquet expoſtulationem Iſaias: *Quomodo facta eſt meretrix ciuitas fidelis, plena iudicij?*

Aeque violatur diuinum nomen cum ſpiritus Dei æſtimatur humanus, atque cum ſpiritus humanus, velalius æſtimatur diuinus.
[a] *Inf. 44. ℣. 19.*

Vtitur copia prius allegoria aucupũ, qui granis hordei, vel micis panis decipiunt aues.

Aduerſus mercenarios, qui propter munera deficiunt ab obligatione prædicandæ veritatis, vel non abſoluendi.

Iſ. 1. ℣. 21.

quis te fecit cauponem, o ſacerdos, qui populo iura dicebas? *argentum tuum*, Dei verbum igne examinato argento lucidius *verſum eſt in ſcoriam* blandiloquentiæ, *vinum tuum*, idem verbum vino ſuauius, & efficacius *miſtum eſt aqua*, id eſt, dilutum fabulis frigidis pacem promittentibus ijs, qui digni ſunt morte. Sic Hieronymus, Baſilius, Irenæus, & Gregorius: & apud Paulum. *Adulterantes verbum Dei* Græce dicuntur cauponantes, id eſt diluentes, enarrantes, *docentes, quæ non oportet turpis lucri gratia*: hos vocauit Iſaias homicidas, cui aſſonat Ezechiel dicens.

Hieron. & Baſil. in Iſa. Irenæus lib. 4. c. 25. Greg. in 3. c. Iob. 2. Cor. 4. ℣. 2. Tit. 1. ℣. 11

Vt interficerent animas, quæ non moriuntur, & viuificarent animas, quæ non viuunt: Id eſt, mortis reos pronuntiabant eos, qui erant innoxij, & vita dignos eos, qui reuera morti erant damnati: hoc inferius explicatur illis verbis: *Pro eo quod mœrere feciſtis cor iuſti mendaciter, quem ego non contriſtaui*, &c. hoc autem loco & vita, & mors non ſolum temporalis accipienda eſt, ſed etiam æterna: nam vtramque vitam meretur iuſtus, & vtramque mortem meretur impius & corporis, & animæ. De morte corporis hæc accipit Scholiaſtes dicens: Aliud crimen narratur, ſcilicet quod cantionibus, & veneficijs interirent aliqui innoxij, quibus mors non debebatur, & conſeruarentur ij, qui mercede ſagas conduxerant, quantumuis digni non vna, ſed multiplici morte eſſent, vtpote qui ſe ad huiuſmodi veneficia mulieribus viliſſimis Dæmonum præſtigijs vtentibus crediderant. Apollinaris: Vt viuerent qui ad impietatem deficientes per legem morti erant obnoxij, &c.

Morituros prædicebant iuſtos, vitam iniquis promittentes.
Schol.
Apollin.

Mentientes populo meo credenti mendacijs. Similes habent labra lactucas, delicatis auribus intruduntur mendacia pro veris: ij ſunt filij deſertores, & fœdifragi, *qui dicunt Videntibus, nolite videre; loquimini nobis placentia, videte nobis errores*, viſiones falſas, *ceſſet a nobis ſanctus Iſrael*, id eſt, ne toties inculcetis nomen Dei Iſrael: hi ſunt vitioſis, & prurientibus auribus auditores delicioſi. *Erit enim tempus, cum ſanam doctrinam non ſuſtinebunt, ſed ad ſua deſideria coaceruabunt ſibi magiſtros prurientes auribus*, auditores ſcilicet ipſi, nam in recto plurali eſt, *prurientes*, nouitatum amatores, & cupidi: aures quaſi ſuperfluo aliquo humore prurientes arrigent ad fabellas docte compoſitas, & ſermones ſtudioſe excultos, qui eorum aures demulceant, & pruritum recreent. Sed obſerua in Pauli verbis, hos magiſtros aceruatim concurrere quaſi ad ſtadium, vt ſe inuicem præueniant in captanda populi aura, & aure detioenda: cum contra vix vnum, aut alterum reperias Videntem. Tempore Achab quadringenti Pſeudoprophetæ Baal decipiebant Iſraël, vnico Elia veritatem pronuntiante de ore Domini. Prophetæ quadringenti circiter, poſt alios iugulatos ab Elia, prophetabant proſpera Achab; ſolus Michæas prædixit veritatem.

Culpa eſt auditorum mentiri prophetas.
3. Reg. 18. & 22.

XX.

Propter hoc, hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad puluillos veſtros, quibus vos capitis animas volantes. Apoſiopeſis eſt irarum plena: hoc eſt: En ego vindictam ſumam de vobis, & animaduertam ſeueriſſime in veſtra carmina, quibus ineſcatis, & venamini animas quaſi aues, vel pro volucribus: hoc puto ſignificare illa oratione, *animas volantes.* Nam quod alij vertunt, animas volantes extra corpora, id eſt, pereuntes, libere dictum eſt, & præter rem: nam in metaphora venationis, vel aucupij, cum volat auicula, eripitur; cum vero irretita volare non poteſt, tunc occiditur: perperam igitur per volatum necem intelligas: metaphoram autem deſerere non iuuat,

Inſiſtens in allegoria aucupum, vtitur voce (capitis) & animas volantes vocat, hoc eſt quaſi aues.

ſuuat, cum licet perſequi: hoc autem verſu & licet, & oportet; extenditur enim ad ſequentem verſum.

Et dirumpam eos de brachijs veſtris. Verſus hic confirmat quod ſupra exponebamus retia pro puluillis: neque enim puluilli in brachijs portantur, vt inde abrumpantur, at vero de illarum brachijs abſtrahendi, & dirumpendi vaticinantur; ergo de retibus & pedicis iure accipiamus, quas ſolent aucupea portare brachio altero, altero extendere: quibus verbis ſignificat præſtigias omnes, falſa vaticinia, & incantationes eſſe ablaturum de ore earum ſacrilego, ne vltra poſſint illis capere male ſuadam plebem.

Puluilli pro retibus & pedicis, quæ in brachijs portantur, & expanduntur.

Et dimittam animas, quas vos capitis, animas ad volandum, id eſt: diſciſſis retibus liberas volare permittam animas, quas ceperatis: hunc ſenſum probat ſequens verſus. Scholiaſtes: Dimittam, id eſt, ſeparabo a vobis, vobis ſcilicet antea e medio ſublatis.

Schol.

XXI. *Et dirumpam ceruicalia veſtra.* Velut ſupra explicuimus, bullas, vel catenulas, aut retia.

Et liberabo populum meum de manu veſtra: neque erunt vltra in manibus veſtris ad prædandum: & ſcietis quod ego Dominus. Aequiſſimus ſcilicet iudex ſum, qui odio habeo iniquitatem, & diligo iuſtitiam. Scholiaſtes. Cum diſrupta, ac diſciſſa fuerint ceruicalia, & puluilli: deliciæ enim, relaxatio, diſſolutio, voluptas non ſinit agnoſcere dicentem: Ego ſum Dominus.

Dum irretita eſt ijs laqueis anima, non agnoſcit Deum; ab eis liberata incipit agnoſcere. Schol.

XXII. *Pro eo quod mærere feciſtis cor iuſti mendaciter, quem ego non contriſtaui; & confortaſtis manus impij, vt non reuerteretur a via ſua mala, & viueret.* Theodoretus & Scholiaſtes. Quia enim iuſtos, inquit, perturbabatis, ac veluti fluctus exagitabatis (ita quippe Aquylas interpretatus eſt) calamitates ipſis prædicentes, & audaciores improbos reddentes, bona eis vaticinantes, & vtraque hæc præter meum conſilium facientes, ad me eorum cauſam referebaris; propterea omnibus exitijs vos perdam, & falſis vaticinijs finem imponam. Obſerua quam *pretioſa* eſt *in conſpectu Domini* non ſolum *mors*, ſed & lacrymæ, gemitus, vel mœror *ſanctorum eius*: quanti ea facit, quam ſeuere rationem exigit non dico de occiſo iuſto Abel, ſed de triſtitia; qua affectus eſt ſine cauſa. *Quoniam requirens ſanguinem eorum recordatus eſt*, id eſt, qui vindex eſt mortis innocentis, curam habet eam vlciſcendi: *non eſt oblitus clamorem pauperum*: honorificentiſſimo Deum appellat cognomento, Patronum pupillorum, Iudicem viduarum, vltorem iniuriarum innocentum, &c. Eccleſiaſticus: *Lacryma viduæ ad maxillam deſcendunt, & exclamatio eius ſuper deducentem eas. A maxilla enim aſcendunt vſque ad cælum, & Dominus exauditor non delectabitur in illis*: & Malachias ait: *Operiebatis lacrymis altare Domini.* Vide quam honeſto loco conſecrauerat lacrymas, quas mulierculæ repudiatæ fundebant coram Domino, cum ſacrificia offerebant votiua pro reconciliatione virorum: oblatas victimas ab illis non curat, lacrymas memorat, & exaggerat: *operiebatis*, inquit, *lacrymis altare*, parum abfuit quin ignem extingueret lacrymarum vis, veſtra impietate expreſſa a coniugibus immerentibus. Secundo. Obſerua quantum nocumentum inferat Reipublicæ pſeudopropheta, vel concionator prædicans pacem peccatoribus; confortat enim manus eorum ad maiora crimina patranda, liberioremque viuendi rationem: de eis loquitur Ieremias dicens. *In prophetis Ieruſalem vidi ſimilitudinem adulterantium, & iter mendacij.* Aemulantur adulteros, ſponſam mihi dilectam ſollicitando, & mendacijs auertendo. *Et confortauerunt manus peſſimorum, vt non conuerteretur vnuſquiſque a malitia ſua: Facti ſunt mihi omnes, vt Sodoma, & habitatores eius quaſi Gomorrha, &c.*

Theod. Schol.

Quam pretioſi iuſti coram Deo.

Pſ. 9. ℣. 13

Eccl. 35. ℣. 18.

Mal. 2. ℣. 13.

Perniciei reipublicæ eſt pſeudopropheta vel concionator pacem peccatoribus denuncians.

Ier. 23. ℣. 14.

XXIII. *Propterea vana non videbitis amplius.* Deſiſtetis ab huiuſmodi impoſturis de medio ſublati per barbaros; & populum a veſtris veneficijs, & retibus liberabo.

Et ſcietis quia ego Dominus. Quoniam, inquit, doctrinæ non paretis; illato certe ſupplicio, mei dominij præſtantiam cognoſcetis, verborumque veritatem.

EZE-

EZECHIELIS PROPHETAE

CAPUT DECIMUMQUARTUM.

ARGUMENTUM.

Hypocritis rogantibus oraculum Dei respondet seuere. Deinde promittit reliquias Israël scrutatum iri.

I. ET venerunt ad me viri seniorum Israel, & sederunt coram me.

II. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

III. Fili hominis, uiri isti posuerunt immunditias suas in cordibus suis, & scandalum iniquitatis suæ statuerunt contra faciem suam: nunquid interrogatus respondebo eis?

IV. Propter hoc loquere eis, & dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Homo homo de domo Israel, qui posuerit immunditias suas in corde suo, & scandalum iniquitatis suæ statuerit contra faciem suam, & venerit ad prophetam interrogans per eum me: ego Dominus respondebo ei in multitudine immunditiarum suarum.

V. Ut capiatur domus Israel in corde suo, quo recesserunt a me in cunctis idolis suis.

VI. Propterea dic ad domum Israel: Hæc dicit Dominus Deus: Conuertimini, & recedite ab idolis vestris, & ab uniuersis contaminationibus uestris auertite facies vestras.

VII. Quia homo homo de domo Israel, & de proselytis quicunque aduena fuerit in Israel, si alienatus fuerit a me, & posuerit idola sua in corde suo, & scandalum iniquitatis suæ statuerit contra faciem suam, & venerit ad prophetam, ut interroget per eum me: ego Dominus respondebo ei per me.

VIII. Et ponam faciem meam super hominem illum, & faciam eum in exemplum, & in prouerbium, & disperdam eum de medio populi mei: & scietis quia ego Dominus.

IX. Et propheta cum errauerit, & locutus fuerit verbum: ego Dominus decepi prophetam illum: & extendam manum meam super illum, & delebo eum de medio populi mei Israel.

X. Et portabunt iniquitatem suam: iuxta iniquitatem interrogantis, sic iniquitas prophetæ erit:

XI. Ut non erret vltra domus Israel a me, neque polluatur in uniuersis præuaricationibus suis: sed sint mihi in populum, & ego sim eis in Deum, ait Dominus exercituum.

XII. Et factus est sermo Domini ad me, dicens:

XIII. Fili hominis, terra cum peccauerit mihi, vt præuaricetur præuaricans, extendam manum meam super eam, & conteram uirgam panis eius: & immittam in eam famem, & interficiam de ea hominem, & iumentum.

XIV. Et si fuerint tres uiri isti in medio eius, Noe, Daniel, & Iob: ipsi iustitia sua liberabunt animas suas, ait Dominus exercituum.

XV. Quod si & bestias pessimas induxero super terram, ut uastem eam: & fuerit inuia, eo quod non sit pertransiens propter bestias:

XVI. Tres viri isti si fuerint in ea, uiuo ego, dicit Dominus Deus, quia nec filios, nec filias liberabunt: sed ipsi soli liberabuntur, terra autem desolabitur.

XVII. Vel si gladium induxero super terram illam, & dixero gladio: Transi per terram: & interfecero de ea hominem, & iumentum:

XVIII. Et tres viri isti fuerint in medio eius: viuo ego, dicit Dominus Deus, non liberabunt filios, neque filias: sed ipsi soli liberabuntur.

XIX. Si autem & pestilentiam immisero super terram illam, & effudero indignationem meam super eam in sanguine, vt auferam ex ea hominem, & iumentum:

XX. Et Noe, & Daniel, & Iob fuerint in medio eius: viuo ego, dicit Dominus Deus, quia filium,

lium, & filiam non liberabunt: sed ipsi iustitia sua liberabunt animas suas.

XXI. *Quoniam hæc dicit Dominus Deus: Quod & si quattuor iudicia mea pessima, gladium, & famem, ac bestias malas, & pestilentiam immisero in Ierusalem, vt interficiam de ea hominem, & pecus;*

XXII. *Tamen relinquetur in ea saluatio educentium filios, & filias: ecce ipsi ingredientur ad uos, & videbitis viam eorum, & adinuentiones eorum, & consolabimini super malo, quod induxi in Ierusalem in omnibus, quæ importaui super eam.*

XXIII. *Et consolabuntur vos, cum uideritis uiam eorum, & adinuentiones eorum: & cognoscetis quod non frustra fecerim omnia, quæ feci in ea, ait Dominus Deus.*

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS
DECIMIQVARTI.

I. ET *Venerunt ad me uiri seniorum Israel.* Cum ego, inquit Propheta, in pseudoprophetas, & pseudoprophetissas tam acriter essem inuectus, atque etiam aduersus populi præsides, & magistratus, coarguens illos adulterati verbi, hos vero religionis violatæ; quod scilicet suo exemplo inuitabant, & trahebant stultam plebem ad falsos vates consulendos; tunc aliquot seniores venerunt ad me. *Seniores.* Nomen hoc non tantum ætatem significat, sed etiam dignitatem notat: nam vt plurimum in magistratus creabantur viri ætate prouecta; sed qui non solum B canis, sed sensu seniores merito habebantur, eandemque vim habet hoc loco: nam præsides populi Israël creabantur singulis annis, etiam in transmigratione Babylonica, vt patet in Daniele, vbi legimus iudices creatos duos senes in peccatis inueteratos. Magistratus itaque populi videntur fuisse, qui ad Prophetam venerunt.

[Margin: Senium non ætatem tantum, sed & dignitatem significat.]

[Margin: Dan. 13.]

Et sederunt coram me. Venerant quidem ad rogandum per me Dei responsum, quod suis consilijs esset consentaneum, atque vt se ab imposito crimine purgarent; hoc facto religiosos se, & ueri Dei cultores mentientes: sed interim hunc animum celabant silentio, & quasi a meo ore pendentes au- C scultabant. Dominus autem eorum corda mihi detexit, dicens.

III. *Viri isti posuerunt immunditias suas in cordibus suis.* Hebraice, ascendere fecerunt, id est, statuerunt: quod apertius est interpretatus Aquylas apud Theodoretum, dicens: Viri isti dedicarunt idola in corde suo, &c. *Immunditias* vocat idola sordida, & spurca, vt diximus. Sic enim verterunt etiam Symmachus, & Theodotio, posuerunt idola. Chaldæus vero cultum idolorum, hoc est, idola venerantur ex animo: fecerunt ex cordibus suis altaria idolis sordidis: vel, impressos habent in corde abominandos

[Margin: Aduersus hypocritas, quorum mentes detegit Deus prophetæ. Theodor. Theodot. Symmach. Chald.]

A idolorum ritus; tametsi se simulant cultores Dei, & verbi eius discendi cupidos.

Et scandalum iniquitatis suæ statuerunt contra faciem suam. Septuaginta: Tormentum, vel pœnam iniquitatum suarum. quod sic interpretatur Origenes: Tanquam desperantes omnia peragunt, parum laborantes de supplicio, quod comminatur Deus. Scholiastes vero, & Theodoretus: Impudenter peccant neglecta supplicij cōminatione, &c. qui auctores illud (statuere contra faciem) significare putant idem atque ob oculos habere, & negligere; vel nosse, & paruiducere. Ceterum quæ negligimus, despicere solemus, non aspicere, neque ob oculos habere: B ante oculos vero habemus ea, quæ diligimus, & quorum oblectamur aspectu. Vnde aspicere Hebræa phrasi aliquando est, oblectari, vt in psalmo: *Iniquitatem si aspexi in corde meo.* & Michæas. *Aspiciat in Sion oculus noster.* Porro scandalum, est occasio, offendiculum, vt supra explicuimus, idolaque ipsa dicuntur scandalum iniquitatis Israël, quod occasio fuerint delictorum, quæ admisit, atque causa vel vnica, vel maxima ruinæ tam florentis Reipublicæ: etenim iniquitas & culpam, & pœnas significat, vt alibi solet: vt sensus vtriusque orationis sit: Viri isti idola colunt pro Dijs ex toto corde, atque eorum aspectu, cultu, fanis, & ritibus oblectantur, ingentem- C que capiunt voluptatem. Ea sententia apertior extat versu sexto. *Recedite ab idolis uestris, & ab uniuersis contaminationibus vestris auertite facies uestras.* Duo hæc crimina memorat Ieremias. *Peccatum Iuda scriptum est stylo ferreo in vngue adamantino, exaratum super latitudinem cordis eorum, & in cornibus ararum eorum,* &c. Idolorum cultum, hoc enim vocat peccatum, impressum est in adamantinis cordibus eorum, & sculptum in marmoreis altaribus. hæc est vnica eorum voluptas, hæc oblectatio, idola meditari, idola aspicere: quod idem Ieremias iterum dilucidauit. *Expandent ea,* ossa scilicet idololatrarum, *ad solem, & lunam, & omnem militiam cæli, quæ dilexerunt,*

[Margin: Origen. Schol. Theod.]

[Margin: Aspicere Hebræa phrasi est aliquando, oblectari.]

[Margin: Ps. 65. ℣. 18. Michæ. 4. ℣. 11.]

[Margin: Ierem. 17.]

[Margin: Ier. 8. ℣ 2.]

lexerunt, & quibus seruierunt, & post quæ ambulauerunt, & quæ quæsierunt, & adorauerunt.

Nunquid interrogatus respondebo eis? Hebraice. An interrogatus interrogabor? id est, etiamsi roger ab eis, indicari potero rogatus, atque ad respondendum obligatus? Sic infra. *Viuo ego, quia non respondebo vobis.* Hebraice non interrogabor: nam cum duo sibi connexa sunt, & se consequuntur; alterum pro altero, quod consequi solet, vsurpatur in sacris. Sic apud Oseam. *Exaudiam, dicit Dominus, exaudiam cælos, & illi exaudient terram*, id est, ego respondebo cælis, eos nubibus complendo; & cæli respondebunt terræ sitienti, pluuiam distillando: & hoc ideo dicitur, quia auditum consequi solet responsio. Sed obserua dixisse Deum, nullatenus se teneri (nam hoc significauit per interrogationem illam) ad respondendum, etiam cum rogatus fuerit: nimirum quia simulata erat interrogatio; atque adeo coram Deo perinde putatur, atque si facta non fuisset. quæ enim ex corde non fiunt, vtpote inanimata, nihili æstimantur: apud Isaiam Dominus ait. *Non me inuocasti Iacob, nec laborasti in me Israel; non obtulisti mihi arietem holocausti tui, & victimis tuis non glorificasti me*, &c. Origenes: Iudicium Prophetæ, vel nostrum exquiret Deus: an ne æquum est, inquit, eis respondere, cum sint simulatores, &c. decet ne me, vt isti sibi persuadeant, mihi, vel tibi illudere potuisse?

Inf. 20. ℣. 3
Phrasis Hebræa, quando duo sunt connexa, vnum pro altero vsurpare solet.
Osea 2. ℣. 21.
Quæ non fiunt ex corde & veraciter, quasi non facta reputantur apud Deum.
Is. 43. ℣. 22
Origen.

IV.

Propter hoc loquere eis, & dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: homo homo de domo Israel? Hebraice, Vir vir, id est, singuli, quicunque: vt in Psalmo. *Homo, & homo natus est in ea*, hic & hic, vel singuli ex Ethnicis, qui Christo nomina dederunt, indigenæ reputabuntur, & ciues Sionis. Hieronymus notat (quod ex Origene sumpsit) bis repeti homo, & homo, vt duplex significetur hominis facies, interior, & exterior, persequiturque tropologiam vtriusque eleganter, & copiose: eandemque legere licet in Chrysostomi homilia, quam tamen prætérimus, quod non sit loci præsentis.

Homo homo, id est, singuli, vel quicunque.
Ps. 86. ℣. 5
Hieronymus duplicem hominem, interiorem & exteriorem interpretatur in psalmo hoc.
Chrysost. homil. 23. in Genes.

Et venerit ad prophetam interrogans per eum me: ego Dominus respondebo ei in multitudine immunditiarum suarum. (in) valet, iuxta, vel secundum, quo modo vsurpatur in psalmo. *Ego autem in multitudine misericordiæ*, &c. atque ita interpretatur Hieronymus: respondebo ei iuxta cor, & immunditias suas. Hodie legimus in Hebræis codicibus particulam בה, bah, insertam ante illam orationem, *in multitudine*, quæ videtur posita esse pro בא, ba, id est, veniens: hoc sensu: Respondebo venienti in multitudine, &c. vel, vt Chaldæus vertit: Respondebo ei, quamuis veniat ad me plenus idololatria, &c. Ceterum si addenda sit particula, quam Septuaginta, & Hieronymus non agnouere; satius est, vt nectatur cum pronomine, ei, ne sensum variet contextui gratum, scilicet, respondebo ei venienti ad me, prout merentur scelera sua: neque enim placet Chaldæi connexio. Septuaginta loco eius orationis *in multitudine immunditiarum suarum*, legunt in ijs, in quibus tenetur mens eius: quod sic enarrat Origenes: Hoc est, in ijs, quibus delectatur, adhærescit mens: sunt autem hæc eiusmodi, quæ remissis & dissolutis occasionem præbent corde declinandi a Deo, &c. ergo secundum Septuaginta sensus erit explicatior: Respondebo eis ad voluntatem, secundum eorum desiderium, prout affectos eos videro: in eam partem attemperabo responsum, in quam eos pendere aduertero. Vnde Theodoretus sic explicat eandem sententiam: Permittam, vt propheta vocatus ea respondeat, quæ interrogantis cogitationibus consentanea sint, &c. Tale quid videmus accidisse impio Achab, vt obseruauit Hieronymus, qui cum expeditionem faciens audire nollet Michæam prophetam, sed pseudoprophetarum consilijs acquiesceret, Deo ita permittente, & vltro offerente, immo sollicitante etiam spiritum erroris, ab ipsis deceptus est.

Particula, in, sumitur pro iuxta, vel, secundum.
Ps. 5. ℣. 8.
Hieron.
Chald.
Origen.
Theodor.
3. Reg. 22.
Hieron. hic

V.

Vt capiatur domus Israel in corde suo, quo recesserunt a me in cunctis idolis suis. Cor hoc loco affectum & voluntatem significat. Illud, *in cunctis idolis*, valet propter omnia idola: nam a Deo quidem mente recesserant Israelitæ ob idolorum cultum sequendum. Verbum תפש, thaphas, significat capere, apprehendere, tenere: daturque laqueo vel reti: supra. *Et capietur in sagena mea*, & infra. In reti eorum captus est. quomodo etiam in præsenti vsurpatur hoc sensu: Respondebo illi, prout merentur ipsius animi sordes, videlicet attemperando sermonem ad eius voluntatem & affectum, vt suo ipsius desiderio & voluntati acquiescens quasi in laqueo capiatur. Hoc est quod in [a] psalmo dicitur: *Comprehenduntur in consilijs, quibus cogitant*: idem enim verbum, eademque sententia ibi repetitur. Obserua desideria, appetitus, affectusue nil esse aliud, quam laqueum, & decipulam: in libro enim Iudith habetur. *Capiatur laqueo oculorum suorum*, id est, desiderio: & in Prouerbijs. *Velut si auis festinet ad laqueum*, &c. atque de eiusmodi laqueo legimus ibidem. *Iniquitates suæ capiunt impium, & funibus peccatorum suorum constringitur*, ijs quoque decipulis traduntur superbi, qui Deo cõtempto creaturas venerabantur. *Propter quod*, inquit [b] Paulus, *tradidit illos Deus in desideria cordis eorum*. Nota secundo, prophetas falsos dici laqueos, & decipulas populi, quod eius desiderijs morem gesserint. vt in Threnis. *Formido, fouea formidabilis, & laqueus facta est nobis vaticinatio.* Idem in Osea. *Audite hoc sacerdotes, &c. laqueus facti estis speculatione, visionibus vestris, & sicut rete expansum subter Thabor, & victimas declinastis in profundum*, id est, perfide conuertistis in decipulam, in foueam profundam: quod paulo ante dixerat: *Peccata populi mei comedent, & ad iniquitates eorum subleuabunt animas eorum.* Scilicet piaculis vescuntur, ideoque animabus suis anhelant ad errata populi, vt plus scilicet emolumenti inde sibi cedat, cum pro expiatione errati offeratur victima: quod plane erat in victimis facere decipulas.

Sup. c. 12. ℣. 13.
Inf. c. 19. ℣. 4. iuxta Hebr.
Permittit Deus ad nutum succedere optata, vt in suis consilijs capiatur impius.
[a] Ps. 9. ℣. 23
Iudith 9. ℣. 13.
Prou. 7. ℣. 23.
Ibid. 5. ℣. 22.
[b] Rom. 1. ℣. 24.
Falsi prophetæ dicuntur laquei & decipulæ populi.
Tere. 3. ℣. 47.
Oseæ 5. ℣. 1.
Ibid. 4. ℣. 8.
Desiderant peccata populi qui eorum expiatione sibi lucrantur victimas.

VII.

Quia homo homo de domo Israel, & de proselytis quicunque aduena fuerit in Israel. Hebraice, de peregrinis, &c. qui erant conuersi ex gentibus ad Dei cultum, atque per circuncisionem incorporati populo Dei, appellantur proselyti a Matthæo. *Vt faciatis unum proselytum.* & in actis Apostolorum. *Iudæi quoque & proselyti*, &c. Dicebantur etiam nomine honestiore, timentes Deum: nec enim dignati sunt nomine Israëlitarum, vt in psalmo. *Domus Israel sperauit in Domino*, &c. *Domus Aaron*, &c. *Qui timent Dominum sperauerunt*, &c. & in alio psalmo. *Dicat nunc Israel*, &c. *dicat nunc domus Aaron*, &c. *Dicant nunc qui timent Dominum*, &c. & in Actorum libro. *Viri Israelitæ, & qui timetis Deum*, id est, filij Abrahæ, & qui ex gentibus Deum colitis Israelitis adiuncti: nam timere Deum fere semper est colere. Dicebantur etiam aduenæ, vt Hebraice legitur, quasi aliunde aduentantes, & quasi hospites, non vero inquilini: ad quam appellationem allusit Paulus dicens Gentibus ad Christum conuersis: *Iam non estis hospites, & aduenæ, sed estis ciues sanctorum*, conciues electorum, *& domestici Dei*, &c. non

Qui fuerint proselyti, & timentes Deum: qui nem aduenæ.
Matth. 23. ℣. 15.
Actorum. 2. ℣. 11.
Psal. 113. ℣. 9.
Psal. 117. ℣. 2.
Act. 13. ℣. 16.
Eph. 2. ℣. 19

solum

solum ciues Ierusalem, sed etiam de familia Regis A Messiæ: iure, & immunitate pari gaudetis cum Israelitis, atque potiori iure, quam olim fruebatur regia familia.

Respondet iratus Deus ad interroga ta flagella.

Et uenerit ad populum, ut interroget per eum me, ego Dominus respondebo ei per me. Non per prophetam, quem rogat, sed per me, quem despexit; non per os meum, sed per manum meam; non verbo, sed facto; non sermone, sed flagello.

VIII.

Ponere faciem, seu obfirmare vultum quid significet.

Sup. 4. ℣. 3.
Ps. 33. ℣. 16

Et ponam faciem meam super hominem illum, & faciam eum in exemplum. Diximus supra ponere, vel obfirmare faciem super aliquem esse idem, atque toruo vultu respicere: cuius oppositum significat ponere oculos super aliquem, est enim hilari vultu intueri, vt ibi exposuimus ex psalmo. *Oculi Domini super iustos, & aures eius in preces eorum. Vultus autem Domini super facientes mala*: ille gestus est indignabundi, hic gratantis animi indicium: est ea phrasis infra. *Ponam faciem meam in eos.*

Inf. 15. ℣. 7

Exemplum fieri quid sit.

Et faciam eum in exemplum. Hebraice, in signum, id est, tantis ærumnis conficiam illum, vt relinquatur quasi diuinæ iræ simulachrum, & primarium exemplar, quod traducatur, & assumatur pro diris alicui imprecandis. Talis fuit Sodoma, quam prophetæ in exemplum vsurpant extremæ desolationis: Isaias enim ait. *Quasi Sodoma fuissemus*, &c. Item Sedecias, & Achab, de quibus Ieremias. *Et assumetur ex eis maledictio omni transmigrationi Iuda, quæ est in Babylone dicentium: Ponat te Dominus sicut Sedeciam, & sicut Achab, quos frixit rex Babylonis in igne*, &c. Atque hunc eundem sensum habent illa C verba Genesis. *Versa est in statuam salis*, id est, in simulachrum, imaginem perpetuo mansuram: nam sal symbolum est perennitatis, vt alibi diximus, videlicet inobedientiæ, vel rebellionis, &c.

Isa. 1. ℣. 9.
Ier. 29. ℣. 22.
Genes. 19. ℣. 26.

Et in prouerbium, vel parabolam, seu fabulam: versabitur in ore omnium: eius calamitatem nullus non repetet.

IX.

Scholiastes declarat quo modo dicatur Deus decipere, & indurare.

Et Propheta cum errauerit, & locutus fuerit uerbum: ego Dominus decepi prophetam illum. Scholiastes. Pseudoprophetam prophetam dicit communi abutens nomine: ait vero, ego decepi eum, non quasi hoc Deus cogat, sed quia supplicij simulatione, & magna longanimitate in eo condemnando vsus est. Simile ijs, quæ dicuntur in exodo. Ego indurabo Pharaonem: etenim quia non statim repenti- D nam illi damnationem inflixit, sed paulatim illum correxit, durior eius voluntas efficiebatur, &c. Polychronius, & Theodoretus paulo inferius idem obseruat dicens. At non est æqui iudicis proprium, & prophetam decipere, & deceptum punire: non igitur secundum efficaciam dicit se prophetam decipere, sed secundum permissionem: hoc est, cum possem statim redarguere mendacium, longanimiter expectans sino vti deceptione, quam consilio & voluntate, non necessitate instruit, & exercet: idcirco par supplicium comminatur & male interroganti, & male respondenti, &c. Hieronymus quoque in ea est sententia dicens. Quodque sequitur, & videtur facere quæstionem, *propheta cum errauerit*, &c. non putemus de vero propheta dici, sed de pseudopropheta, qui συνωνύμως, synonymῶs, propheta appellatur, &c. Quod si roges, cur huiusmodi opera Deo indigna illi tribuantur? Respondeo, quoniam talia fieri permittit, atque adeo vulgo ea voluisse, & ordinasse indicari posset: humano enim more loquendo remouenti prohibens effectū adscribimus, si non in schola, certe in foro: sacra autem Scriptura de Deo humano more loquitur. Secundo, quoniam Dei per- A missionem solet consequi effectus: tanta est enim hominis fragilitas, & ad malum propensio; tanta rursum Dæmonis sollicitudo, & versutia in decipiendo; vt annuente Deo statim nobis veterator imponat: propter connexionem itaque permissionis, & deceptionis, alteram facienti altera quoque tribuitur.

Polychr. & Theodor.

Hieron.

Respondet obiectioni, quare Deo attribuatur decipere, & alia eiusmodi.

Et extendam manum meam super illum, & seuerissime eum plectam, *& delebo*, Septuaginta exterminabo, *eum de medio populi mei Israel*, aduersa scilicet morte de medio sublatum. Idem est exterminare, & delere: quoniam nomina mortuorum delebantur de libro vitæ, seu catalogo conciuium ipsorum, qui vocabatur liber viuentium, seu liber vitæ. De medio autem populi deleri, est de inter po- B pulares deleri, vt supra diximus non semel. Porro de libro vitæ commodiori fortasse loco dabitur occasio disserendi.

Delere & exterminare idem quod occidere, quia nomina mortuorum delebantur de catalogo uiuentium.

X.

Supplicium dicitur pondus.

Et portabunt iniquitatem suam. Vterque scilicet consulens, & consultus sustinebunt pœnas suis sceleribus debitas. Obserua, supplicium & pœnam in sacris nominari pondera, quod talia æstimentur: quare dici solet portare pœnam, id est, dare. Sed hæc metaphora extat etiam apud Latinos, cum dicunt ferre, sustinere supplicium, pro pati.

Iniquitas & pœnam & culpam significat.

Iuxta iniquitatem interrogantis, sic iniquitas prophetæ erit. Diximus sæpius iniquitatem significare ex æquo culpam, & pœnam illi debitam, quarum acceptionum nulla est ab hoc loco aliena: nam de culpa egregie explicari potest hæc sententia. Par est C vt subdolo, & impuro consultori mendax oraculum reddat insanus pseudopropheta. Condignum ergo feret suæ improbitatis responsum, si meo nomine deludatur a simulatore. De pœna vero hoc sensu: Non minor erit damnatio vatis fatui, quam simulati consultoris: vtrumque par consequetur interitus, quos pares fecit communis simulatio: nam popularis Dei se oraculum quærere mentiebatur, cum potius id ratum fieri cuperet, quod modis omnibus sibi faciendum statuerat. Propheta vero Dei nomine responsa se dare iactabat, cum somnia mera effutiret.

XI.

Hoc tam duro supplicio admoniti non errabunt, neque consulent falsos prophetas.

Vt non erret ultra domus Israel a me. Prolepsis est, qua huic occurritur obiectioni. Durum videtur ob populi peccata Deum permittere prophetas deci- D pi, & alios deludere, magnumque ex ea re detrimentum in vniuersam Ecclesiam redundare. Respondet enim Dominus: hoc ego consilium in Ecclesiæ commodum suscepi; tantum abest, vt in eius nocumentum vergere possit: etenim paucorum, qui decipientur, malo admoniti reliqui, verum deinceps prophetam syncere consulent, & corde simplici, quid facto opus sit, non quod sibi arriserit, interrogabunt. Polychronius. Non frustra, inquit, hanc istis inferam pœnam, sed per illorum interitum populo meo benefaciam, illum a falsorum vatum impietate liberans.

Polychr.

Scholiast. & Polychr.

Terra cum peccauerit. Scholiastes & Polychronius. Ad aliud argumentum transit, hoc est, vt Prophetam consoletur, quod, cum sæpe pro populo sup- E plicasset, non esset exauditus, ostendit illi populi mentem obstinatam, & impœnitentem, & in exemplum adducit viros sanctos, &c. Alius Scholiastes. Vt Prophetam consoletur, hos tres viros inducit, vnum ante legem, alterum sub lege, tertium in captiuitate: doceturque eos, qui in peccatis persistunt, non posse iure alienis precibus liberari a calamitatibus. hæc illi. Verum nexus huius versus ex sequentibus pendet: propterea inferius commodius fiet.

Alius Sch.

Terra cum peccauerit. Origenes. Mos est diuinæ Scripturæ sæpe domum nominare loco habitatorum, & contra, habitatores loco domus. Cum igitur ait: Si terra peccauerit, terræ incolas intelligit: non enim dici potest hanc terram, quam calcamus, esse rationis participem, atque peccare, vt quidam commenti sunt. Si enim hoc dabimus, dicendum erit, visibilia omnia esse animata, & assentiendum ijs, qui transmigrationes animarum introducunt, &c. Hæc Origenes manuscriptus Vaticanus. Ex cuius verbis adiuuanda interpretatione est homilia illa quarta in Ezechielem, quæ eius nomine circumfertur typis mandata. Vbi ex aliorum opinione videtur asserere, terram hîc accipi, pro ipso elemento, capacemque esse animæ, & rationis, &c. quod mihi persuadere non possum somniasse Origenem: quis enim vel sensu non deprehenderet tam crassum errorem?

Origenes defenditur ab errore sibi imposito quasi credidisset terræ elementum capax esse animæ & rationis.

Terra cum peccauerit mihi, vt (ita vt) *prauaricetur prauaricans*. Id est, regio, aut gens quæcunque, cum legem meam funditus abiecerit, delictaque delictis cumulauerit: nam Septuaginta vertunt, delinquendo delictum, vel delicto delinquendo. Hebraice: ad præuaricandum præuaricationem: quæ geminatio siue fiat adiuncto nomine verbali, siue repetito participio verbi, quod Hebræi efferunt per infinitum, semper exaggerat vel opus, vel affectum; quales illæ sunt. *Sancti eius exultatione exultabunt*. *Viduam eius benedicens benedicam*, & aliæ id genus, quaa etiam apud Homerum legimus, vt currendo cucurrit; veniendo veniebat, &c.

Geminatio vocis exaggeratio est operis, vel affectus in opere.
Psal. 131. ℣. 16.
Iliad. 1.

Conteram virgam panis eius. Id est, fulcimentum, sustentaculnm panis, panem scilicet sustentantem, Hebraico idiotismo, de quo diximus supra.

Virgam seu baculum panis vocat panem sustentantem, de qua phrasi supra. cap. 4. ℣. 16.

Et interficiam de ea hominem, & iumentum. In tres classes solet Scriptura partiri animalia, scilicet in iumenta, reptilia, & bestias, vt in Genesi. *Iumenta, & reptilia, & bestias*. Et in psalmo. *Bestia, & vniuersa pecora, serpentes, & volucres, &c. Iumenta*, vel *pecora*, vt Græci vocant, hominibus seruiunt; appellanturque ideo seruilia, vt in alio psalmo. *Et herbam seruituti hominum*, vel seruitijs: bestiæ immites suot, feras nos vocamus: reptilia dicuntur reliquæ serpentes, pisces, volucres, &c.

Gen. 1. ℣. 24
Psal. 148. ℣. 10.
Psal. 103. ℣. 14.

XIV.

Et si fuerint tres viri illi in medio eius, Noe, Daniel, & Iob, ipsi iustitia sua liberabunt animas suas. Anima hoc loci est vita, salus, vt apud Ioannem. *Qui amat animam suam, perdet eam, &c.* Vel est ipsa persona, vt in Leuitico. *Anima cum obtulerit oblationem*. Et iterum. *Anima quæ peccauerit, &c.* Id est, persona, quicunque homo, &c. ac si dicat, vt Polychronius explicat, atque Theodoretus. Si nationem ob peccata punire voluero, ac fame, peste, bello, atque bestijs necare, volueritque ad pœnitentiam adduci, nulla eis dabitur venia, nec si Noë quidem, Iob, & Daniel inter ipsos reperti fuerint. Verum ij quidem iustitiæ suæ fructum colligent, & salutem adipiscentur, illos vero a constituto supplicio non liberabunt.

Anima pro vita seu salute accipitur.
Io. 12. ℣. 25
Leuit. 2.
Ibid. 4. ℣. 2
Polychr.
Theodor.

XV.

Quod si & bestias pessimas induxero super terram. Scholiastes. Bestias pessimas quidam Babylonios acceperunt, essetqne probabile, nisi generale esset exemplum, &c. Fateor difficilem esse inuentu in sacris Scripturis plagam bestiarum immissarum super regionem aliquam, nisi de profugis tantummodo sermo sit, qui scilicet a gladio fugientes, vagantesque per saltus a feria confecti sunt, vt diximus capite quinto, extrema periodo.

Scholiast.
Quæ fuerit plaga bestiarum.

Et dixero gladio: Transi per terram. Id est, præcepero, aut permisero. Gladium posuit pro hoste gladio armato. *Non liberabunt filios, neque filias*. Horum filij, & filiæ consumptæ videbantur superioribus plagis, quomodo igitur denuo gladio necandæ traduntur? quia non omnes istæ plagæ super eandem regionem immittendæ prædicuntur, sed super varias variæ, in illam famea, in aliam gladius, &c. nec enim bis punit Deus in ipsum. Secundo respondet Origenes, hos tres viros hîc induci quasi personas sanctorum, qui in varijs regionibus varijs ætatibus reperiuntur. Quicumque, inquit, non corrupit viam suam super terram sensibus carnis obtemperando, sed fulget tanquam luminare in mundo in medio nationis prauæ, vt ab oraculo diuino audiat: *Te enim vidi iustum coram me in generatione hac*; hic Noë est, quæque de illo narrantur, ad hunc referuntur: instituto enim ambo sunt pares. Quicunque posuerit in corde suo, vt non polluatur cibis, & potibus inuisibilis Nabuchodonosoris, sed animam suam affligat ieiunijs in hac Babylonia; talis est Daniel, & quæ de illo narrantur, apte poterant de hoc quoque dici. Quicunque vita fuerit innocens, atque in Dei cultu verax, ita vt abstineat ab omni malo, & ita vt illi inuideatur a Diabolo, & dum omni genere tentationis oppugnatur, ne vno quidem verbo labiorum suorum peccet; talis Iob alter est. Idem habet Scholiastes alter.

Gladius pro hoste armato sumitur.
Origenis sententia quare hæc nominentur hi tres viri.
Gen. 7. ℣. 1.
Alter Scho.

XIX.

Si autem & pestilentiam immisero. Septuaginta mortem. Origenes mortem repentinam interpretatur, quæ ex aëris vitiati corruptione eueniat, vel ex contagione aliqua. Quoniam autem hæc est postrema plaga, quæ in omnes ex æquo desæuiens regiones solet vastare; adiecit Dominus:

Origenes.

Et effudero indignationem meam, quam scilicet eousque non nisi guttatim stillabam, *super eam in sanguine*. hoc est, in carnificinam, ita ut in ea faciam lanienam. Sanguis enim non solum significat effusum cruorem, sed etiam quamcunque mortem truculentam, siue patretur effuso sanguine, siue secus: de qua phrasi superius.

Sanguis truculentam mortem significat.

Filium, & filiam non liberabunt. In ceteris plagis dixerat *filios*, & *filias*, in peste vero, quæ signum est effusi furoris diuini, magis premit. ac si dicat: Prædicti iusti non liberabunt a grassante lue ne vnicum quidem filium, aut filiam vnice dilectam; sed ipsi vix eripientur. Atque hæc de quattuor plagis.

Nunc inuestigandum est, quare cum Abraham, Isaac, & Iacob, Moses, & Samuel, & ceteri Patriarchæ, & Prophetæ iusti fuerint, tantummodo fiat mentio Noë, Danielis, & Iobi. Origenes hanc solutionem propositæ quæstioni accommodat ex Hebræi cuiusdam mente. Noë ante diluuium vidit mundum integrum, quem postea vidit naufragio consumptum, & post diluuium vidit iterum restitutum. Daniel ante captiuitatem in patria floruit nobilitate, & deinceps Babylonem translatus, eunuchus factus est: vidit etiam reuertentem populum in patriam. Iob primum locuples fuit, deinde filijs & fortunis orbatus est, demum postea ad priorem fortunam redijt. Quorsum autem hæc tendant Origenis verba, ipse non explicat: Sed Hieronymus sic commentatur. Alij autem dicunt (Origenem intelligit) quia ij tantum tres viri & prospera, & aduersa, & rursum prospera conspexerant, idcirco pariter nominatos; & hoc latenter significari, vt quomodo illi & bona & mala, & rursus læta viderant; sic & populum Israël, qui prius bonis fruitus fuerat, & postea captiuitatis sustinuit iugum; si egerit pœnitentiam, redire ad pristinam felicitatem, &c. Ceterum hæc Origenis, vel Hebræi responsio non diluit quæstionem: nam reliqui etiam

Dubium quare nominentur a Deo Noe, Daniel, & Iob, non autem alij.
Orig. homil. 4. in Ezech. in manuscri pto vero nihil dixit.
Daniel Eunuchus.
Hieronymus interpretatur Origenis dictum.

Patriarchæ prospera viderunt, & aduersa, rursumque post tristia experti sunt lætiora, quæ optabant. Sed neque facit ad rem: neque enim in capite promittuntur pœnitentibus post tristia læta, sed lex inuiolabilis proponitur diuinæ iustitiæ, quam Patriarcharum merita reuocare non possent. Hieronymus cum quæstionem instruxisset: Facile, inquit, hoc soluitur: Noë enim imminens orbi terrarum diluuium prohibere non potuit, sed filios, qui forsitan eiusdem virtutis erant, & ob seminarium humani generis, babuit reseruatos. Daniel quoque, cum imminentem captiuitatem populi Iudæorum nullis fletibus mitigauit. Sed & Iob non ob peccata, sed ob probationem, nec domum, nec filios liberauit, &c. Eadem explicatius Polychronius, & Theodoretus: Horum, inquiunt, mentionem facit, quod valde ijs, quæ dicta sunt consentiant ea, quæ illorum tempestate acciderunt: nam & Noë in impiorum generatione inuentus, haud quaquã potuit eos a diluuij exitio liberare, qui noluerunt ad pœnitentiam adduci: & Daniel similiter cum captiuitatis tempore vigeret, alios propter ingentem ipsorum impietatem ab illatis malis non vindicauit: sed ipse bello captus, hostium tamen potitus est. Nec filijs Iob parentis iustitia profuit, sed ipse solus oppugnatoris insidijs superiorẽ se esse demonstrauit, &c.

Hieron. respondet.

Polychr. & Theodor.

Sentiunt itaque Hieronymus, & Græci, tres istos viros in præsentiarum a Deo propositos in exemplum constantis seueritatis diuinæ, quam ipsi alioqui iusti experti sunt in suismet filijs, familiaribus, vel tribulibus, ac si diceret: Moris mei est, cum in regionem aliquam irascor, vniuersam ita delere, vt ne iustorum quidem, si qui sunt filij, parentum precibus euadant interitum, vt opere præstitum est cum Noë, Daniele, & Iob, quibus iustitia quidem profuit, sed intercessio pro alijs irrita fuit. Verum aduersus hanc solutionem militat argumentum explicatu difficile. Namque Noë ex diluuij periculo iustitia sua seipsum, & meritis filios, & familiam totam eripuit. Hieronymus huic argumento respondet, filios paris fortasse virtutis cum parente fuisse; vel non suis meritis, vel patris, sed quia ita expediebat ad vniuersi conseruationem, inundationem euasisse. At vero hæc responsio non satisfacit proposito argumento: nam filiorum Noë virtus in sacris non est expressa, vt meritis proprijs incolumes euasisse credantur. Quod autem seruati sint in seminarium mundi, prodest quidem, vt dispensaretur in hac lege, quam Dominus promulgat a se perpetuo obseruatam; sed nil iuuat, vt exemplum Noë non sit extra propositum argumentum: neque enim adduci debuit exempli gratia Noë, cuius seruati sunt filij, vtcunque seruati fuerint, ad monstrandum tantam solere esse diuinæ iustitiæ in nationibus puniẽdis seueritatem, vt ne iustorum quidem filijs parcat. Sed neque Daniel in exemplum eiusdem rei videtur adducendus esse, qui nec filios habuit, cum eunuchus fuisse videatur: neque preces eius pro auertenda captiuitate ex sacris constare possunt. Denique comminatio Domini contra nationes eneruatur hac interpretatione Hieronymi. Quid enim tam formidandum minaretur Deus, si diceret; nulli se genti peccatrici parciturum, etiamsi deprecatores intercederent Noë, Daniel, & Iob, qui suis temporibus non potuerunt Dei iram a conciuibus auertere? quanto autem magis languescunt minæ, tanto extenuatur promissio facienda Israëlitis, vt in versibus sequentibus videbimus.

Hi tres viri nominantur, qui iusti cũ essent liberare nõ potuerunt ab ira Dei suos filios familiares, vel contribules.

Argumentum contra.

Respondet argumento Hieron.

Redarguitur contra.

Diuus Ioannes Chrysostomus sic præsentem locum tractat. Vide minarum grauitatem, & quales iustos in medium adduxerit: quoniam & illi suis temporibus etiam alijs salutis causa fuerunt. Noë enim cum terribilis illa diluuij tempestas terram occupasset, & vxorem, & filios saluauit: & Iob similiter alijs salutis auctor fuit: & Daniel multos eripuit a morte, quando Barbarus ille inquirebat, quæ supra humanam sunt naturam, & interimere volebat Chaldæos, & Magos, &c. Chrysostomi solutio feruentiorem absque dubio facit Dei orationem, minas grauiores intentat, & Israëlitarum priuilegium impendio exaggerat: quippe concessum præter tenorem legis tam sancte obseruatæ, vt neque iustorum precibus pro filijs intercedentium, qui alioqui nil non impetrare solebant, violari potuerit. Ceterum obest Chrysostomo, quod Hieronymo proderat, nimirum Iob neque filijs impetrasse incolumitatem, neque ciuibus salutem: neque enim tale quid in sacris legimus, quod Chrysostomus memorat.

Chrysost. homil. 47. in Genes.

Crediderim hos tres viros in præsenti propositos non quidem in exemplum obseruatæ legis, vt Hieronymus sensit: neque quia suis temporibus alijs reuera salutis causa fuerunt, quod Chrysostomus existimauit; sed quoniam fuerant iustitia insignes, & oratores feruentes, quorum auctoritatem Deus ipse revereri solebat, & preces exaudire: neque ad præsens argumentum quidquam facit, hos viros filios genuisse, vel eripuisse ab interitu, aut secus; sed iustitiæ splendore inter nationes prauas luxisse, vt luminaria in firmamento cæli, atque orationis assiduitate pro fratribus intercedere solitos. Et quidem de Noë iustitia, & precibus extat præclarum elogium in Genesi, & Ecclesiastico. *Noe inuentus est perfectus, iustus, & in tempore iracundiæ factus est reconciliatio.* Græce redemptio, & quasi redemptionis pretium: eius enim pietas in Deum quasi precium fuit, quo ab ipsius iustitia redemit suam familiam spem generis humani. Hoc explicatur deinde, *ideo dimissum est ei reliquum terra*, seu reliquum semen in terra. Vide quam efficax oratio cum pietate coniuncta extiterit viri huius, vt a Deo impetrauerit, vel meruerit, cum vniuersum genus humanum funditus delebatur, extra aleam esse, & cum vniuersa familia euadere superstitem. De Iob encomium legimus honorificum libri eius initio a Moyse adscriptum. *Vir erat in terra Hus nomine Iob & erat vir ille simplex*: perfectus, ex animo bonus, *ac rectus* aduersus proximum, *ac timens Deum*, hoc est, cultor Dei, religiosus, qui Deum colebat, & venerabatur sacrificijs, & laudibus: nam subditur post pauca. *Sanctificabat filios Iob, consurgensque diluculo offerebat holocausta per singulos, ne forte benedixerint*, oblocuti fuissent de *Deo in cordibus suis*. Et certe magnum orationis eius feruorem, & merita Dominus significat, cum amicis eius remittere noluit errata, nisi Iob ipse pro illis intercessisset. *Illi viri misericordiæ sunt, quorum pietates non defuerunt*, dicit Sapiens: legere possumus: ij sunt viri precum, hoc est feruentissimi deprecatores, oratores: nam eadem vox & preces valet, & misericordiam, quæ precibus confertur: apud Isaiam. *Viri misericordiæ colliguntur.* Et apud Zachariam. *Spiritum gratiæ*, & miserationis, *vel precum.*

Auctoris sententia, hi tres viri proponuntur tanquam iustitia insignes & oratione feruentes.

Genes. 6. & Ecclesiast. 44. ℣. 17.

Moyses scripsit librum Iob, & eum mirifice laudat.

Eccle. 44. ℣. 10.

Isa. 57. ℣. 1. Zachar. 12. ℣. 10.

Admiranda sunt hæc duorum Patriarcharum exempla, & encomia; sed quod superest non admirandum modo, sed inauditum. Quis enim legit talia? quis simile elogium defuncti viri quantumuis pij vnquam audiuit, nedum hominis superstitis, & adolescentis encomium? nam cum ista prædicta sunt & exarata, agebatur annus sextus a

trans-

transmigratione Ioachin, vt patet ex capite octauo præcedenti, vbi sic habet Propheta: *Et factum est in anno sexto* (videlicet a transmigratione, vt ex capite primo liquidum erat) atque ex capite vigesimo sequenti, in quo dicitur: *Et factum est in anno septimo*: ex quibus fit, anno sexto transmigrationis prophetasse Vatem, quæ in præsenti capite continentur. At vero transmigratio contigerat anno primo Ioachin, qui a regno patris eius, scilicet Ioacim numerabatur duodecimus, vt patet ex libro Paralipomenon; ergo annus sextus transmigrationis censebatur duodeuigesimus a regno Ioacim: cum igitur Daniel abductus fuerit Babylonem anno tertio Ioacim, vt videre est in Daniele; ergo ex quo Daniel captus est, annus agebatur decimusquartus: cum vero captus est, admodum iuuenem fuisse constat ex eodem Danielis libro, in quo vocatur *puer*. Et iterum dicitur. *Suscitauit Dominus spiritum sanctum pueri iunioris, cui nomen Daniel*. Item ex testimonio Diui Ignatij, atque ex Seuero Sulpitio, qui Danielem Susannæ tempore puerum duodecim annorum faciunt. Quod si aliquot annis post Danielem abductum contigisse dicamus historiam Susannæ, minor duodecim annis iudicandus est, cũ captus dicitur a Nabuchodonosore. Sed demus primo anno exilij fecisse iudicium innocentis, estoque annorum duodecim, cum primum e patria translatus fuit anno octauo Nabuchodonosoris: hoc anno sexto transmigrationis, in quo memoratur cum Noë, & Iob, summum viginti septem annos natus fuisse deprehenditur Daniel, cum a Propheta Ezechiele coæuo suo tam præclarum audiuit suæ pietatis encomium, immo ab ipso Deo, cum illum comparauit sanctissimis Patriarchis, iuuenem senibus, superstitem defunctis, vitis misericordiæ virum misericordiæ. Et quidẽ necesse est insignem pietate fuisse adolescentẽ, qui tam præclaris viris coæquatus sit. Sed illustris eius religio a Spiritu sancto late describitur initio suæ prophetiæ, atque ab Ecclesiæ Patribus celebratur, Hieronymo, Epiphanio, Dorotheo, Damasceno, qui testantur Danielem perpetuo seruasse illibatũ virginitatis florem, & illius merito in lacu liberatum a leonum sæuiria, atque socios eius fornacis ignem pudicitiæ rore extinxisse. Orationis autem eius feruorem, assiduitatem, & perseuerantiam ex capite eius sexto licet deprehendere: nam contra legem a Dario latam non veritus iracundiam regis, neque optimatum inuidiam, & calumnias maleuolorum, flexis genibus orabat in cænaculo tribus diei temporibus, apertis fenestris (vt scilicet olim facere consueuerat) aspiciens contra situm sanctuarij Hierosolymitani. Præterea ex capite nono, in quo ipse scribit: *Et posui faciem meam ad Dominum Deum meum rogare, & deprecari in ieiunijs, sacco, & cinere*. Cui Gabriel: *Ab exordio precum tuarum egressus est sermo*; in Dei curia expeditum diploma ad tuam voluntatem, *ego autem, veni, vt indicarem tibi, quia vir desideriorum es*, hoc est, vir desiderabilis, Hebraico idiotismo, amabilis, dignus quem omnes carum habeant, & impense diligant, & cum voluptate intueantur. Obserua verba hæc tam dulcia, & mellita Gabrielis Archangeli ore ipsi Danieli facta. Nota in id potissimum Archangelum a Deo destinatum, vt Danieli oranti notum faceret, impetrasse se a Deo quidquid postulabat, quod esset iustus, inculpatæ vitæ, suauissimis moribus, & dignus quem Angeli suspicerent, & Deus ipse amaret ardenter, atque eius colloquio delectaretur: quo gradu dignitatis quis cogitari potest sublimior? Sed de his hactenus.

2. Par. 36. ℣. 6.
Dan. 1. ℣. 1.
Idem 13. ℣. 45.
Ignat. epistola ad Magnesianos.
Seuerus Sulpitius.
Daniel 27. (?) ætatis anno inter magnos Patres commemoratur a Deo.
Dan. 1.
Danielem virginem fuisse affirmant patres.
Hieron. contra Iouin.
Epiphan. in vita Dan.
Doroth. in Synopsi.
Damasc. lib. 4 cap. 25.
℣. 4. & 23.
Vir desideriorum, hoc est, desiderabilis, amabilis.
Danielis encomium.

XXI. *Quoniam hæc dicit Dominus Deus*. Particula *quoniam* non reddit rationem prædictorum, sed connexionis gratia additur, valetque, porro, autem, &c. quo sensu sæpe reperitur initio versuum, vt in psalmo. *Quoniam propter te mortificamur tota die*. Et in Isaia. *Quia hæc dicit Dominus Deus: In Aegyptum descendit, &c.*

Phrasi Hebræa (quoniam) particula ponitur vice alterius, (porro) siue (autem)
Ps. 43. ℣. 22
Isa. 52. ℣. 4

Quod & si quattuor iudicia mea pessima, gladium, & famem, ac bestias malas, & pestilentiam immisero in Ierusalem. Septuaginta vertunt, vltiones meas. *Iudicia* vocat iudices, vltores, vel potius lictores, qui pœnas exigunt de sceleratis: dicuntur autem pessimi, hoc est, duri, implacabiles. Nam vt bonum in sacra Scriptura solet significare delectabile, sic malum valet quandoque aduersum: pessimum vero erit exitiale. Theodoretus vltiones malas intelligit, amaras, & molestas. De ijs plagis Ecclesiasticus. *Sunt*, inquit, *spiritus qui ad vindictam creati sunt, & in furore suo confirmauerunt tormenta sua*, vel furiose vibrant flagella sua, *& in tempore consummationis effundent virtutem*, in tempore puniendi vim exerunt, *& furorem eius, qui fecit illos, placabunt*, consummant iram creatoris sui. *Ignis, grando, fames, & mors, omnia hæc ad vindictam creata sunt: bestiarum dentes, & scorpij, & serpentes, & romphæa vindicans in exterminium impios. In mandatis eius epulabuntur*, lætabuntur, *& super terram in necessitatem*, cum opus erit, *præparabuntur*, vel accingentur, quasi milites scilicet, *& in temporibus suis non præterient verbum*, id est, non desunt imperio ducis sui, cum dies assignata aduenerit, &c. Obserua *spiritus* appellatos plagas famis, pestis, &c. quoniam agiles sunt, & efficaces, quod est proprium spiritus, vt carni opponitur, vt in psalmo. *Ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum, quæ faciunt verbum eius: &c.* Extat quid simile in Ieremia. *Et visitabo super eos quattuor species*, vel familias bestiarum, *dicit Dominus, gladium ad occisionem, & canes ad lacerandum, & volatilia cæli, & bestias terræ ad deuorandum, &c.*

Pessima, hoc est, dura exitialia.
Theodor.
Eccl. 39. ℣. 33.
Plagæ famis, & pestis, atque similia spiritus appellantur, quoniam agiles sunt, & efficaces.
Psal. 148. ℣. 8.
Ier. 15. ℣. 3

XXII. *Tamen relinquetur in ea saluatio educentium filios, & filias*. Septuaginta. Et ecce residui in ea saluati sunt, qui educunt ex ea filios, & filias. Pro *saluatio* Hebraice legitur פליטה, pheletah, euasio, persona, vel res, quæ euadit ex periculo, reliquus, euadens, qui fugit, & eripitur, vt in libro Regum. *Et quodcunque reliquum fuerit de domo Iuda, &c.* Et in Isaia. *Et ij, qui fugerint de domo Iacob*.

4. Reg. 19. ℣. 30.
Isa. 10. ℣. 20

Educentium filios, & filias. En scopus, ad quem dirigitur hoc Vaticinium a versu decimotertio. Videlicet vni Ierusalem hoc priuilegium esse concessum præ ceteris nationibus, & gentibus, vt cum alioqui peccatoribus scateat, mereaturque propterea funditus deleri, paucis exceptis, qui signati sunt T. (de quibus capite nono) nihilominus ira Dei, videlicet Nabuchodonosore in illam deseuiente, ereptum iri non solum iustos T. signatos, sed etiam eorum filios, & filias, quo scilicet non desit seminarium filiorum Abrahæ, Isaac, & Iacob, quorum gratia tam rara, & inusitata immunitas posteris eorum conceditur: tum vt meam, inquit, iustitiam vindicent a criminatione obloquentium, quod munus illi exequentur diligentissime.

Non solum iusti eripiuntur ab ira Dei, sed propter parentum merita etiam filij.

Ecce ipsi ingredientur ad vos. Propediem abducentur captiui Babylonem, in qua vos estis.

Et videbitis viam eorum, & adinuentiones eorum. Agnoscetis improba eorum instituta, & ingentem impietatem: neque enim latére poterit.

Et consolabimini super malo, quod induxi in Ierusalem. Illorum improbitate detecta, haud accusabitis pœnarum crudelitatem, quas exegi de impia

ciuitate: quinimmo habebitis consolationem eo- A gnoscentes, quod non frustra fecerim omnia, quæ feci in ea, id est, non immerito Vrbem euerterim, Templumque succenderim; sed cognatorum vestrorum impietate prouocatus, & coactus peruicacia, &c. Ex his facile erit quæstioni, quã versu decimotertio proposuimus satis facere: quorsum videlicet senioribus, qui venerant consulturi Prophetam, huiusmodi responsum exhibitum sit: Videlicet quoniam hoc vnum illi in corde versabant, an scilicet tanta essent demerita populi, vt propter ea Deus Vrbem cum Templo esset reuera traditurus B Chaldæis, vt Ieremias comminabatur in Vrbe, & Ezechiel in Babylone. Durum enim illis videbatur florentissimam ciuitatem, Templumque sanctissimum, in quo vnice Deus colebatur, ob ciuium demerita a Deo derelictum, hostibus tradi polluendum, diruendum, & inflammandum: atque inde ansam ceperant criminandi diuinam prouidentiam, quæ talia designasset, nihilo mitius se gerens cum Israële, quam cum ceteris nationibus gentium, nulloque habito respectu venerabilium capitum Abraham, Isaac, & Iacob, quibus iurauerat daturum se eorum posteris terram illam in possessionem perpetuam. Ijs ergo respondet Dominus, multo clementius se exercuisse Iudicium in Hierosolymitanos, quam in reliquas mundi nationes: nam ex aliarum calamitatibus vix iusti B euadebant incolumes, ex Ierusalem vero euasuros non solum innocentes, sed etiam eorum filios alioqui sceleratissimos: ipsorum autem mores, & viuendi rationem testes se facere æquissimæ sententiæ, quam aduersus Vrbem per vates suos pronuntiauerat.

Ratio consolationis est, quia Deus ita deleuit omnes peccatores, vt vix iusti euaderent incolumes; Ierusalem vero ita pie corrigit, vt non iustos tantum, sed etiam eorum filios liberet ab interitu.

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT DECIMVMQVINTVM.

ARGVMENTVM.

Sub parabola vitis prædicitur incendium Ierusalem.

I. *ET factus est sermo Domini ad* C *me, dicens:*

II. *Fili hominis, quid fiet de ligno vitis ex omnibus lignis nemorum, quæ sunt inter ligna syluarum?*

III. *Nunquid tolletur de ea lignum, vt fiat opus, aut fabricabitur de ea paxillus, vt dependeat in eo quodcunque vas?*

IV. *Ecce igni datum est in escam: vtramque partem eius consumpsit ignis, & medietas eius redacta est in fauillam: nunquid vtile erit ad opus?*

V. *Etiam cum esset integrum, non erat aptum ad opus: quanto magis cum illud ignis deuorauerit, & combusserit, nihil ex eo fiet operis?*

VI. *Propterea hæc dicit Dominus Deus: quomodo lignum vitis inter ligna syluarum, quod dedi igni ad deuorandum, sic tradam habitatores Ierusalem.*

VII. *Et ponam faciem meam in eos: de igni egredientur, & ignis consumet eos: & scietis quia ego Dominus, cum posuero faciem meam in eos,*

VIII. *Et dedero terram inuiam, et desolatam: eo quod præuaricatores extiterint dicit Dominus Deus.*

EX-

EXPLANATIO EIVSDEM CAPITIS DECIMIQVINTI.

I. ET *Factus est sermo Domini ad me, dicens*. In hunc modum me allocutus est Dominus.

II. Origenes. *Fili hominis, quid fiet de ligno vitis?* Origenes sic caput hoc præcedentibus nectit. Cum illorum mores incorrigibiles nosset, iam exemplo vult ostendere suam quoque de populo prouidentiam, & illorum studium clarius in improbitatem, si cum finitimis gentibus comparentur. Scholiastes vero. Ad aliud, inquit, versus transit argumentum, per similitudinem ostendens ad nullam omnino rem vtilem esse Hierosolymæ populum.

Scholiast.

De significatione vocis, ligni. *Quid fiet de ligno vitis ex omnibus lignis?* &c. lignum Hebraice עץ, ghez, significat fere semper arborem viuentem, vt in Genesi. *Lignum pomiferum iuxta genus suum*. & in psalmo. *Erit tanquam lignum quod plantatum est*, &c. aliquando autem significat, quod sonat Latinis truncum, stipitem arboris præcisæ, vt in Deuteronomio. *Seruietis ligno, & lapidi*. & iterum. *Maledictus qui pendet in ligno*. Hoc autem capite secundo modo vsurpatur pro stipite vitis eradicatæ, & emortuæ: quod ex eo patet, quia dicitur esse inter ligna syluarum, scilicet congesta ad ignem, ipsisque comparatur: cum tamen, si viueret, quantumuis esset sterilis, non conferretur truncis præcisis, sed arboribus.

Gen. 1. ỹ. 11. Psal. 1. ỹ. 3. Deut. 4. ỹ. 28. & cap. 21. ỹ. 23.

Nemorum, Hebraice הזמורה, hazmorah, pro qua voce Hieronymus capite octauo vertit ramum, dicens: *Ecce applicant ramum ad nares suas*: atque ita hoc loco conuertit Chaldæus, scilicet שבשתא, sebisthah, quod est palmes: item Septuaginta: reddunt enim τῶν κλημάτων, ton clematon, sarmētorum: quos secuti sunt Neoterici omnes legentes, palmes. Solus Hieronymus posuit *nemorum* (nisi forte ipse scripsit, ramorum, cuius loco notariorum incuria, vel inscitia inseruit, nemorum: quod accidisse credibile est, neque sine exemplo) intelligens per eam vocem arborem nemorosam, ramosam, vel sarmentosam, quales scilicet in nemoribus crescunt arbores infrugiferæ: nam illæ, cum fructu carent, luxuriant in ramis, & virgultis proferendis, contra fructiferæ parciores sunt in coma nutrienda: quod non tacuit Oseas. *Vitis frondosa Israel*, Hebraice sterilis, vacua Israel. *Fructus adæquatus est ei*, id est, cum fructum tulit, quem promittebat sarmētorum & pampinorum lascinia, scilicet nullum. Porro vox illa, hazmorah, legi potest cum Hieronymo in casu patrio, hoc modo: ex omnibus lignis palmitis, vel palmitum: potest etiam legi in ablatiuo, incipiendo ab eo nomine aliam orationem. Quid fiet de ligno vitis ex omnibus lignis? palmite, qui est in lignis syluæ? quomodo vertit Chaldæus, sic enim habet: In quo differt arbor vitis ab omnibus arboribus? palmes, qui est in lignis syluæ? versio Septuaginta ad vtramque lectionem trahi potest: sic enim habent: Quid fiet lignum vitis ex omnibus lignis sarmentorum, quæ sunt in lignis syluæ, vel sarmentis, quæ sunt, &c. Hieronymi versio comparat vitem lignis syluæ infrugiferis. Chaldæi autem lectio & comparat vitem lignis, & in strue lignorum constituit vitem. Hieronymus potuit per lignum intelligere vel arborem viuam, vel truncum emortuum. Chaldæus tantum truncum: neque enim de vite in vinea plantata dici potest palmes, qui est inter ligna syluæ: necesse est igitur, vt per lignum vitis intelligat stipitem eradicatum, vel præcisum: atque illum dicat Prophetæ esse ostensum a Deo per visum in strue quapiam lignorum, quæ ex sylua conducta fuerant pro igne alendo: quod Vatis proposito maxime quadrat, qui inferius addit: Ecce *vtramque partem eius consumpsit ignis*, &c. Enimuero in vtraque versione comparatio illa præ ceteris arboribus, vel ex omnibus arboribus videtur præferre velle in re aliqua vitem reliquis lignis: vnde nonnulli ita verterunt. Quid erit lignum vitis præstantius alijs lignis? palmes ille, qui est inter ligna syluæ? Verum nil præstantius viti dare vult, alioqui aduersaretur sequentibus: *Nunquid tolletur de illa lignum, vt fiat opus*, &c. vbi extenuat vitem præ ceteris lignis, non exornat. quare necesse est dicere, sub illa interrogatione latere simplicem negationem, scilicet: nihil omnino ex vite fieri potest: quæ æquiualet huic sententiæ, inutilis est præ ceteris lignis, atque in hac incommoditate præfertur lignis reliquis, vt sensus sit: Fili hominis, quid putas fieri posse operis ex ligno vitis? cum incommodissimum sit omnium lignorum infrugiferorum, nedum pomiferorum? Origenes ligna syluarum appellat syluestria, cedrum, pinum, & similia: conferre autem vult per hoc Israëlem cum ceteris gentibus, vt vitem, quæ legis cultura fruatur, sacerdotibus, prophetarum oraculis, sancto Templo, & multis miraculis, cum ignis vltro sacrificia consumeret, vox in propitiatorio Cherubim ederetur, & alijs huiusmodi, &c. Pendentem Origenis sententiam absoluisse videtur Polychronius dicens: Ligna saltus appellat syluestria, vt cypressum, cedrum, pinum, & eiusmodi. Illa enim & ad ædificationem, & ad alia plura sunt idonea: at vitis ad fructus tantum ferendos: quod nisi adsit, inutilis omnino ad opificium redditur; ac si dicat. Gentibus quidem spes est salutis doctorum præsidentia, prophetarum verbis, Apostolorum præconijs, Christi œconomia, & futuris miraculis; ijs vero nihil horum est relictum: etenim & prophetæ, & Patriarchæ, & admirabilium magnificentia, & exhibitorum bonorum figuræ, ac prædictiones nihilo meliores moribus reddiderunt, &c. Nunc confer quæso vitis nobile germen, vineæ commodissimum situm, culturæ assiduitatem, vinitoris sollicitudinem, expensas, anxium desiderium, & expectationem intentam in vineæ suæ prouentū; vt videas

Hieron. Ramosæ arbores infructuosæ sunt. Osee 10. Origenes. Polychr. Gentibus spes est salutis, Iudæis præcisi inutiles sunt.

Quam indignum, vitem tulisse labruscas.

quam sit indignum, talem vitem labruscas tulisse. A Secūdo, quam dignum referat sterilitatis operæpretium, cum arborem alioqui speciosam, & amœnam non sit passus ad xysti vmbram, vel ad horti sui ornamentum, vel ad propriam iocunditatem amplius lasciuire; sed statim præcidi sterilem iusserit, quam

Quam digna sterilitatis pœna, vt nullis vsibus seruiat.

ne frugiferis quidem arboribus conferre dignatur: neque amplius vitem, vel arborem appellat, sed lignum, vtpote eradicatam, & iam emortuam. Deinde cum lignis syluestribus, quæ in strue congesta erant ad focum, stipitem vitis componit, atque de eo pronuntiat, quod reliquis omnibus longe antecellat in incommoditate: cum neque ad opera externa diuendi possit, & sic sumptus patrisfamilias ex parte resarcire; neque vero vinitori ipsi quacunque ratione vsui esse, nisi ad ignem nutriendum. B

Matth. 5. ℣ 13. Mal. 2. ℣. 9. Ioan. 15.

Quod si sal euanuerit, in quo salietur? ad nihilum valet vltra, nisi ad sterquilinium: apud Malachiam Dominus ad sacerdotes ait. *Propter quod & ego dedi vos contemptibiles, & humiles omnibus populis, sicut non seruastis vias meas. Ego sum vitis, vos palmites, manete in me, &c. omnem palmitem in me non ferentem fructum* pater meus agricola *tollet eum*. Quid ita? quia Ecclesia non est viridiarium florum suaue olentium, non est nemus cedrorum procerarum, & quercuum Basam; sed vinea, cuius plantis vinitur ait. *Ego elegi vos, & posui vos, vt eatis, & fructum afferatis, &c.* hic si desit, succidentur, & in ignem mittentur.

Ecclesia non est viridariū, non est nemus, sed vinea.

III. *Numquid tolletur de ea lignum, vt fiat opus, aut fabricabitur de ea paxillus, vt dependeat in eo quodcunque vas?* Hieronymus. Cetera ligna syluarum, vt de pomiferis arboribus taceam, quorum & Scriptura mo- C do nullam facit mentionem; cum poma non habeant, succisa plurimam præbent vtilitatem, & in omnem agriculturam, & in vsum armorum proficiunt, dum attenuantur in scuta, raduntur in hastilia, cludunt foribus, continent armarijs, risco, loculis, omnemque domus tribuunt supellectilem. Vitis autem si semel vuas afferre cessauerit, in tantum inutilis est, vt ne paxillus quidem ex ea possit fieri, de quo aliquid pendeat, &c. Polycronius. Ad nullam rem necessariam idonea planta, ne ad vllum quidem vsum; vt significet, non modo alijs non esse illos vtiles, quod debuissent, cum lege erudirentur; verum ne sibi quidem vtiles esse.

Polychr.

IV. *Ecce igni datum est in escam.* Polychronius. Nan- D que ad fructum ferendum inutilis, ad nihil aliud nisi ad comburendum ab agricolis conditur. Ignis esca est, pabulum, nutrimentum. Solet enim Scriptura ignem ex elemento fingere animal, & illi tribuere linguam, flammam scilicet eo nomine appellans; qua, non secus atque animal lingua, lambit appositam escam: quare Isaias ait. *Sicut deuorat stipulam lingua ignis, &c.* Et in Actorum libro. *Apparuerunt illis dispertita lingua tanquam ignis, &c.*

Polychr. Ignis comparatur animali, et lingua tribuitur, quod deuoret quasi lambendo. Isa. 5. ℣. 24 Act. 2. ℣. 3

Vtramque partem eius consumpsit ignis. Hebraice שני קצותיו, sene qetsothau, quod Hieronymus duas extremitates eius, Symmachus & Theodotio duas summitates eius, Aquyla duo nouissima eius interpretati sunt. Septuaginta vero legentes שני, sane, quod punctis mutatis significat non duo, sed annos, E verterunt: annuam purgationem eius consumpsit ignis: id est sarmenta, quæ tempore putationis annis singulis præcidi solent, missa sunt in ignem, &c. Qua oratione significare voluerunt Septuaginta Hierosolymitas, qui absumpti erant diuersis calamitatibus: nam quædam purgatio vitis huius facta est a Pharaone, cum Ioachaz interfecit; alia a Nabuchodonosore, cum Ioacim necauit; denique alia ab eodem, cum Ioachin prædicti filium captiuum

Hieron. Symmach. Theodotio. Aquyla.

A transtulit in Babylonem: in quibus prælijs necesse fuit, plurimos ciuium fame, ferro, & igne esse consumptos: quæ mala ignis vocabulo significat Vates; quod propter acerbitatem tormenti, quod infert, vsurpari soleat pro omni graui calamitate, & pernicie. Nihilominus germanior est versio Hieronymi, quæ non solum arsisse sarmenta amputata significat, sed etiam ipsius stipitis eradicati vtrumque extremum, vtpote aridius ignem subito concepisse, & vix titionem fumātem e foco ereptum diuini agricolæ prouidentia: qui tametsi multos ciues Vrbis vel occidi, vel abduci passus est, multaque eius ornamenta, & monimenta igne hostili succendi permisit; Vrbem adhuc, & ciuium reliquias conseruabat tanquam lignum semiustum de incendio sub- B tractum: atque huic sententiæ probe respondet, quod sequitur. *Et medietas eius redacta est in fauillam*, vel medium eius: quod non potest necti cum versione Septuaginta. Etenim, amputatis palmitibus, & igne consumptis, non continuo extrema vitis pereunt, vt medium eius dicatur de igne erutum, immo tota vitis manet, quantumuis sarmenta crementur. Idem probat versus consequens:

Ignis pro omni calamitate accipitur.

V. *Etiam cum esset integrum, non erat aptum ad opus: quanto magis cum illud ignis deuorauerit, atque combusserit, nihil ex eo fiet operis?* Semel eradicata vitis inutilis erat ad operis quidquam ex ea faciendum; quanto inutilior erit cum semiusta ex incendio subtracta est? eradicationem vocat derelictionem Israëlitarum, quod Isaias dixit. *Non putabitur & non* C *fodietur, &c. nubibus mandabo ne pluant super eam, &c. diruam maceriam eius, &c.* Quod ad Achaz & Manasfis tempora referendum existimamus; quibus licuit peccare quantum libuit. Incendium autem vocat hostium expugnationes, & captiuitates ciuium: ignem vero famem, pestem & gladium, vt diximus capite quinto, ex quo igne vitem dicit subtractam: nam tametsi vniuersa ciuitas illis calamitatibus subiecta fuerit, non omnes corripuit ciues, neque omnes fame, aut gladio perempti sunt, sed aliquot partes illius, vt eo capite Vates vaticinatus fuerat sub parabola capillorum. atque hoc est quod sequitur:

Eradicationem vocat derelictionem. Isa. 5. ℣. 6.

Incendium vocat hostiū expugnationes.

VI. *Quomodo lignum vitis inter ligna syluarum, quod dedi igni ad deuorandum, sic tradam habitatores Ierusalem.* Parabolam applicat suo instituto. Vites, in- D quit, sunt ciues Ierusalem; ipsa vero est vinea, cuius sepem toties perrumpi ab hostibus permisi, vitiumque bonam partem eradicari, & igne pestis, famis, & gladij, vel etiam seruitutis absumi; qui reliqui sunt, titiones potius, quam ligna vocandi.

Ierusalem est vinea, eius ciues sunt vites.

VII. *De igne egredientur, & ignis consumet eos.* Theodoretus. Liberati quippe a fame, obsidione peribunt, aut captiui abducentur. Sholiastes. Excipiet eos, inquit, malum ex malo, ex fame & obsidione gladius. Origenes vero aliter. Ex captiuitate Nabuchodonosor reuocatos alia ipsos Vespasiani excipiet: videlicet per hoc calamitatum continuationem indicat.

Theodor. Scholiast. Origenes. Calamitatū continuationem hoc facto significat

Et scietis, quia ego Dominus, cum posuero faciem meam in eos. Id est, vultum iracundum, atque terribilem, vt supra diximus.

VIII. E *Et dedero terram inuiam, & desolatam, eo quod præuaricatores extiterint, dicit Dominus Deus.* Ipsos quidem in seruitutem redigi permittam, & occisione consumi; terram vero ab ipsis cultam, desertam reddam, & a cultoribus vacuam: atque hæc patiantur, pœnas eorum, quæ in me deliquerunt, persoluentes.

COM-

COMMENTARIVS IN EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT DECIMVMQVINTVM.

DE ANALOGIA VINEAE CVM ECCLESIA.

PROPONIT Hoc quintodecimo capite Dominus Vati quæstionem de ligno vitis: cuius dissolutio pendet ex intellectu similitudinis, quæ versatur inter vitem, & ciuitatem Ierusalem: ista autem similitudo in anologia vineæ cum Ecclesia fundata est. Quaptopter visum est vtramque breui commentariolo explicare.

Populus Israel ex omnibus gentibus electus in Dei peculium.
Exod. 19. ℣. 5.
Deut. 7. ℣. 6. 14. ℣. 2. & 26. ℣. 18.

Notum est ex sacris literis populum Istael electum esse ex omnibus terræ nationibus in peculium, seu populum peculiarem Domini: vnde sic loquitur ad eos Dominus in Exodo. *Eritis mihi in peculium*: Et in Deuteronomio. *Te elegit Dominus Deus tuus, ut sis ei populus peculiaris*, &c. qua dicendi tatione nil aliud significare voluit, quam Israëlem fututum deinceps voiuersam substantiam suam, atque diuitias, tametsi pusillus esset grex: nam olim cum in tentorijs habitabant mortales, præter pecora nullam aliam possessionem habebant, vt patet ex censu diuitiarum Iob. Vnde pecus pro possessione vsurpari solet, vt io Iob: *Pellem pro pelle*, &c. pecus omne, hoc est, quidquid possidet homo, vt versus sequens declarat. Idemque videmus io substaotia Abrahæ, quam recensuit Moses in Genesi.

Pecus pro possessione & omni substantia sumitur.
Iob 2. ℣. 4.
Gen. 12. & 26.

Cum vero successu temporis homines in vrbes congregari, & finitimos agros colere cœperunt, accessit ad peculium prædium, & substantia dicta est etiam sors & pars, nimirum quia singulis ciuibus ex agro circumuicino per sortem pars cedebat: quam ideo vel sortem vocabant, vel partem, itemque funiculum, quod dimensio fundi, & partitio funiculis extensis fieri soleat: quibus oomioibus suum etiam populum cohooestauit Deus, vt plane cognosceret, tametsi gentium omnium esset Dominus, Israëlem singulatiter elegisse in gentem sanctam, & populum sibi carum: sic Ieremias. *Sanctus Israel Domino primitia frugum eius*. & in Deuteronomio. *Quando diuidebat Altissimus gentes, quando separabat filios Adam, constituit terminos populorum iuxta numerum filiorum Israel* (tantam terræ partem selegit, & terminis definiuit, quanta filijs Israel sufficere posse videbatur) quoniam *pars Domini populus eius, Iacob funiculus hæreditatis eius*. Adiecit & supradictis nomen aliud non minus splendidum, scilicet hæreditas, quo significauit tanti se facere Israëlem, ac si hæreditas esset sibi a parentibus legata: quam nulla commutatione, vel pretio a se abalienate induci possunt hæredes, vt videre est in historia Naboth.

Prædium siue substantia dicitur sors, pars, funiculus, hæreditas, eisdemque Deus cohonestauit populum suú.
Ier. 2. ℣. 3.
Deut. 32. ℣. 8.
3. Reg. 21.

Enimuero inter priuata prædia antiquissimæ sunt vineæ: nam & de Noë legimus post diluuium primum plantasse vineam. *Cœpitque Noe uir agricola exercere terram, & plantauit uineam*: quare in sacris literis vinea pro possessione, & facultatibus vsurpari solet, quemadmodum & pecus, de quo supra diximus: quare Oseas ait. *Et dabo ei uinitores eius*, vineas suas, *ex eodem loco, & uallem Achor ad aperiendam spem*: hoc est, totam etiam vallem Hierico, in qua olim Israëlitæ desperabant se possessuros terram promissam ob peccatum Acham, dabo illi pro ianua spei; id est, pro primitijs eorum bonorum, quæ postea acceptura est: & in Deuteronomio. *Dederit tibi*, &c. *uineta & olmeta, quæ non plantasti*, id est, olineta & ceteros agros. & in Canticis. *Vinea fuit pacifico*. Item: *Vinea mea coram me est*. quibus locis non tam pro vioeto, quam pro hæreditate, possessioneque sumitur nomen vineæ, quod scilicet vinea esset potissima, & vtilissima possessio, simulque iocundissima, quippe medium quid ioter hortum, & fundum: nam iste, quæstuosus est; ille, deliciosus; vinea autem, quæstuosa pariter & deliciosa: nulla enim atbos vite feraciot pro sui tenuitate: nam de vinea quædam olim Catonem scripsisse testatur Plinius, denos musti culeos reddere solitam ex iugeribus singulis: efficaci, inquit Plinius, exemplo non maria plus temerata conferre mercatori, non in tubrum littus. Indicumne merces petitas, quam sedulum ruris latem, &c. Neque desunt eius tei in sacris testimonia satis idonea: oam in psalmo. Femioa filiorum fecunda viti feraci confertut: *Vxor tua sicut uitis abundans*. & Sapientia se ob eandem tationem comparat viti: *Ego*, inquit, *quasi uitis fructificaui*, &c. vt non immerito ab atboribus in regem postulata dicatur in fabella libri Iudicum: atque, vt alia nunc prætercam, quid sibi voluit Iacob, cum Iudæ filio benedicens haoc de sorte tetræ eius intexuit prophetiam: *Ligans ad uineam*, Hebraice, vitem, *pullum suum, & ad uitem*, palmitem vuæ, *o fili mi, asinam suam*; nisi bonorum Ecclesiæ Christi abundantiam declarare sub typo sortis Iudæ? quæ tam

Vinea ab antiquo fuit potissimum prædium.
Genes. 9. ℣. 20.
Osea 2. ℣. 15.
Dentero. 6. ℣. 11.
Cant. 8. ℣. 11. & 12.
Vinea quæstuosa & deliciosa est.
Plin. lib. 14 cap. 4.
Vineæ fructus.
Psal. 127. ℣. 3.
Eccl. 24. ℣. 23.
Iudic. 9.
Genes. 49. ℣. 11.

fructuo-

fructuosas ferebat vites, vt pro onerando asello non opus esset illarum plures scrutari, sed botros eius, ad quam alligatus primo fuerat pullus, carperet: quasi vnius vitis proventus satis graue onus futurum esset non asello tantum, sed etiam asinæ. Amœnitas autem vinearum, etiamsi ceteris sacræ Scripturæ libris non esset expressa, satis abunde prædicata est in libro Canticorum, in quo sæpius inducitur sponsa sponsum inuitans ad spatiandum per vineas: quippe eo temporis vinea erat viridarij amœnissimi vice: cuius vmbra, & fructibus vt fruerentur, omnes vitem pro xysto ad domus vestibulum, vel in interiori impluuio plantatam habebant de more gentis. *Vnusquisque sedit sub vite sua, & sub ficu sua*, sicut scriptum est in libris Regum, & Machabæorum, ad significandam tranquillitatem, & pacem, & vitam iocundam, quam secum pax solet conuehere. Sed omitto lubens ceteras vtilitates, & commoda, quæ humano generi vitis suppeditat, de eius succo libet verba facere. Quid musto recenti fortius? quid feruentius? quod lagenas disrumpit, nisi spiraculum habeat quo exæstuet? Sed postquam deferbuit, quid illo liquore splendidius; vt ait Sapiens, *cum splendet in vitro color eius*; quid suauius, cum gustatur? quid efficacius ad eot exhilarandum, vitales & animales vires reficiendas, spiritus excitandos, animum permouendum, & mentem ipsam illustrandam? appelles merito vitam alteram artificiatam, non sine diuino consilio a Noë inuentam, vt succederet in vicem ligni vitæ hominibus vetiti. Sed quorsum ista? nunquid vino hederam suspendimus? minime quidem, alio tendit oratio. Ecclesia Dei vinea merito nuncupatur, quod sit possessio, hæreditas, pars, & funiculus eius electus, & dilectus; quod sit amœnissimum ipsius viridarium, hortus delitiarum, paradisus voluptatis illa altera excellentior: nam ideo a Zacharia *myrteta* vocantur, in quorum areolis discurrere visuntur Angeli eius protectores. Præterea quod quæstuosissimum prædium sit cælesti patrifamilias, quoniam pro conditionis, & muneris sui ratiune illam propterea plantauit, vt impensi sumptus cum fœnore sibi rediren ex fructibus. Sed præter cetera vineæ comparatur Ecclesia, & vitibus fideles; quoniam vitis, cum vix arbos sit, radix potius despecta, debilis, & exilis, intus tamen succum viuificum recundit, cuius admiranda vis ad vinum repræsentat spiritus Christi efficaciam in contemptibilibus homunciombus, quo hausto excitantur languidi, reuiuiscunt emortui, & in alios homines euadunt. Hoc musto pleni erant piscatores ante horam diei tertiam, cum loquebantur *magnalia Dei*: de quibus Zacharias. *Bibentes inebriabuntur quasi a vino*. Hoc est enim *vinum*, quod *germinat virgines*, eodem propheta teste, videlicet cum corde conceptum non solum communicat ardorem iuuenilem, viresque ad dori conformes ad magna quæque & difficilia designanda, audenda, & perficienda; sed etiam vitam immortalem largitur, nam immortales significate voluit per virgines: etenim virgo viuidi oris colore florescens, & roseo illo nitore vigens iuuentæ nunquam senescentis symbolum est, atque adeo immortalis vitæ. Hanc itaque iuuenturem Ecclesiæ producit, & seruat vinum spiritus Christi, qui in ipsius externa facie nihilo magis apparet, quam in vite vini efficacitas. Quis enim sibi persuadeat in vili, & despicata illa radice preciosum gigni vinum? & ex illa tenuitate manare tam potentem liquorem, vt a sapientibus Chaldæis cum rege, cum veritate, & cum Deo in concertationem sit productum? Imago non admodum rudis hæc in re est vitis Ecclesiæ Dei, quæ fotis nigra, & despecta, vt tentoria Cedar; intus formosa velut papiliones Salomonis iure dicitur in Canticis: atque eadem de causa a Christo confertur grano sinapis, quod in mole minimum est inter semina, in vi autem omnium maximum: thesauro item pretioso, sed abscondito: item fermento, quod natiuo calore totam massam, cui miscetur, liuidam reddit, & ante ignem concoquit. Hic est ille ignis, quem improuidæ virgines so uere neglexerūt, quare extra ædes sponsi incenatæ pernoctarunt: neque enim desiderata existimamus in virginibus opera misericordiæ in oleo significata, cum amicam sponsam ciuiliter comitarentur, neque propter id oleum ipsum desideratum est; sed vt lampadibus infunderetur in ignis pabulum: spiritum itaque interiorem in igne significatum, vel in ipsis operibus studiosis, & in virginea puritate defuisse credimus fatuis virginibus, quapropter repulsam passæ sunt: sed de hoc alias. Ijs igitur de causis populus Israël vineæ comparari solet in sacris literis: *Ego plantaui te*, ait Dominus, *vineam electam, omne semen verum*: vel secundum Septuaginta: Vineam frugiferam omnem veram, hoc est, palmitibus generosis, feracibus, nullo adulterino, vel sterili: ij enim palmites sunt Patriarchæ filij Iacob, qui tunc a Deo vites plantatæ dicuntur, cum in Aegyptum cum patre descenderunt; sanctissimorum scilicet parentum Abraham, Isaac, & Iacob filij non degeneres. Ceterum quoniam regio irrigua vitibus inimica est, nam, vt ait ille, *apertos Bacchus amat colles*, cœperat generosa alioqui vinea nimium lasciuire Nili inundationibus, atque sterilescere: ideo prouidus vinitor luxuriantes palmitibus infecundis vites de Aegypto transtulit, & in terræ Chanaan collibus denuo plantauit, vt canit psaltes. *Vineam de Aegypto transtulisti, eiecisti gentes, & plantasti eam*, &c. *Operuit montes vmbra eius, & arbusta eius cedros* proceras attingebant. *Extendit palmites suos vsque ad mare* mediterraneum, *& vsque ad flumen* Euphratem *propagines eius*: occupauit scilicet vniuersam terram promissam, cuius latitudo, & longitudo ijs terminis definitur. Situm autem terræ promissæ omnino contrarium Aegypto legimus in Deuteronomio. *Terra, ad quam ingrederis possidendam, non est sicut terra Aegypti, de qua existi, vbi iacto semine in hortorum morem aqua ducuntur irrigua, sed montuosa est, & campestris*, montes habet & valles, *de cælo expectans pluuiam*, &c. quam tamen non desideabis, nisi ante demeritus fueris, nam super terram istam sunt oculi Domini Dei tui aperti ab initio anni vsque ad finem, vt scilicet larga manu eam pluuia tempestiua, & serotina superinfundat. Idem in cantico Moysis obseruare est. *Constituit eum*, inquit, *super excelsam terram*. Hebraice: equitare fecit eum super sublimia terræ, videlicet, inuexit in terram Chanaan, quæ habitati orbis celsissima est, vt diximus in Commentatio capitis quinti. Quam autem fit ferax declarat subijciendo, *vt comederet fructus agrorum, vt sugeret mel de petra, oleumque de saxo durissimo*, in præruptis scopulis aluearia melle manantia, atque oliuas suaues distillantes oleum, *butyrum de armento, & lac de ouibus cum adipe agnorum, & arietum filiorum Basan* pinguium, quippe pascuis terræ Basan feracissimæ fruentium, *& hircos cum medulla*, farina electa, similagine *tritici*, *& sanguinem vuæ biberet meracissimum*, &c. id est, vinum rubrum coloris sanguinei, & illud quidem meracum, & pretiosum.

Iam opportune adnectitur prædictis canticum, vel

Marginalia (left column): Vineæ amœnitas, & deliciæ. — Omnes in Ierusalem vitem plantabant, vel ad vestibulum domus, vel in compluuio. 3. Reg. 4. ℣. 25. & 1. Machab. 14. ℣. 12. — Vini excellentia, & commoda. Prou. 23. ℣. 31. — Vinum pro ligno vitæ. — Ecclesia vinea dicitur, quia possessio, hæreditas, pars, & funiculus est Christi. Zach. 1. ℣. 8. — Fideles vitibus comparantur, quia externa despecti, intus succum viuificum recondunt. — Actor. 2. ℣. 11. Zachar. 9. ℣. 15. & ℣. 17. — Immortalitas virginitate significatur. — 3. Esdræ. 3.

Marginalia (right column): Ecclesia comparatur tentorijs Cedar, grano sinapis, thesauro abscondito, fermento, & igni, quo caruerunt fatuæ virgines. a Cant. 1. ℣. 4. b Matth. 13. ℣. 31. c Ibid. ℣. 44. d Ibid. ℣. 33. e Ibi. 25. ℣. 1. & seq. — Ierem. 2. ℣. 21. — Patriarchæ fuerunt palmites Synagogæ. — Virgil. 2. Georg. — Psal. 79. ℣. 9. — Deut. 11. ℣. 10. — Deut. 32. ℣. 13.

Isa. 5.

vel potius lamentum, quod composuit Isaias dicens: *Cantabo dilecto meo* consanguineo Christo Iesu vinitori Ecclesiæ, *canticum patruelis mei*, cognati mei Moysis, *vineæ suæ*, quod scilicet cecinerat præallegato loco Deuteronomij. *Vinea facta est*, fuit, *dilecto meo*, Christo Domini, *in cornu filio olei*, id est, in colle edito, ac pingui, in solo eminenti, ac feraci: quæ duo tametsi aduersari sibi videntur, locus scilicet editus, & ferax gleba: nam hæc fere in conuallibus reperitur, quas vberiores collibus facit pluuiarum confluxus, & radiorum solis reciproca verberatio; verum quod in alijs regionibus vix reperitur, terræ Chanaan ex speciali Dei prouidentia concessum est, vt non solum valles essent fecundissimæ, sed etiam montium altissimorum iuga omnigenis arboribus pomiferis essent vestita; vt in Commentario de terræ promissæ feracitate ad caput quadragesimumsextum differimus. *Et sepiuit eam, et lapides elegit ex illa:* Hebraice lapidauit; hoc est, lapidibus maceriam struxit (nam postmodum ait: *diruam maceriam*) quam vepribus insertis fortius muniuit. Duplici munitione circundedisse dicit vineam, altera lapidum congestitiorum, alteras vinaci Sentium, vt illa bestijs prohiberet ingressum, hæc arceret homines, quantumuis audaces: quibus significabatur diuinæ prouidentiæ munimentum, & Angelorum tutelarium procuratio. *Ego ero ei, ait Dominus* apud Zachariam, *murus ignis in circuitu, & iterum circundabo domum meam ex ijs, qui militant mihi, &c.* & plantauit eam electam: Hebraice שרק, sorech, quod electum sonat, & pulchrum Hieronymo, Rabbi autem Dauidi in libro Radicum est varium, multicolor, quomodo exponit illud Zachariæ: *Post eum equi uarij.* Hebraice שרקים, soruquim, ipse vero transfert: multicolores, habentes scilicet colorem rufum, album, ac nigrum Quæ quidem interpretatio admodum quadrat Hieronymi testimonio superius allegato: *Ego autem plantaui te vineam electam, omne semen verum.* Hebraice vineam, sorech, id est, tametsi ex varijs generibus palmitum ferentium botros varij coloris, vniuersis tamen generosis, & fecundis plantata fueras, &c. *Et expectauit vt faceret uuas.* קוה, qauah pro *expectauit*, Hebraice est, attentis oculis, magni desiderij testibus considerando expectare: importat enim gestum corporis totius in aliquid propensi: quasi dicas intendere animum in rem aliquam desideratam cum desiderio apprehendendi, & amplexandi: quæ quidem verbi proprietates mirifice deregunt diuini agricolæ affectus varios erga vineam hanc, *quam plantauit dextera sua*; scilicet accensum desiderium videndi fructum eius, longanimitatem, qua expectauit tot annos sterilem; tolerantiam, qua labruscas proferri vidit & tacuit, promittens sibi semper in futurum meliora: neque enim, qui ficum vnam sterilem tanto tempore terram occupantem passus est, repente indignatus credendus est in vineam totam, quod prima æstate fefellerit agricolæ solliciti labores & spem: quinimmo multum, diuque expectasse prouentum, atque omnibus viribus laborasse in vinea per se purganda, atque verbi sui pluuijs irriganda, per seruos autem suos denuo excolenda, ne eradicare cogeretur degenerem plantationem, quousque illa labruscas proferente singulis annis deteriores, & acerbiores. *Quid*, inquit, *est quod debui vltro facere uineæ meæ, & non feci ei?* ita ne contendit cum mea sollicitudine eius tarditas, cum desiderio mendacium, cum patientia peruicacia? an ex studio hoc fieri dicam? quia expectaui, vt faceret vuas; ideo, ne scilicet mihi pro votis responderet, fecit labruscas? *Et nunc ostendam uobis quid ego faciam uineæ meæ, auferam sepem eius*, &c. Atque hæc per Isaiam, quibus adnectitur apte Ezechielis præsens vaticinium: *Fili hominis, quid fiet de ligno uitis*, &c. quæ iam explanauimus.

Deut. 32.

Feracitas terræ sanctæ.

Duplicem sepem habuit hæc vinea, alteram diuinæ prouidentiæ, alteram angelorum tutelarium.

Zachar. 2. ℣. 5. & cap. 9. ℣. 8.

Hiero.

R. Dauid.

Zachar. 1. ℣. 8.

Ier. 2. ℣. 21

Vinea hæc ex varijs generibus palmitum plantata erat.

De affectu, quo Deus optimos vineæ suæ fructus expetit.

Contendere videtur cum Dei sollicitudine vineæ tarditas.

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT DECIMVMSEXTVM.

ARGVMENTVM.

Sub persona mulieris meretricis, quæ primum fuerit viri consortio copulata, ortus, educatio, nuptiæ, adulterium, repudium, & rursus reuocatio Ierusalem contexitur.

I. *ET Factus est sermo Domini* A *ad me, dicens:*

II. *Fili hominis notas fac Ierusalem abominationes suas:*

III. *Et dices: Hæc dicit Dominus Deus Ierusalem: Radix tua, & generatio tua de terra Chanaan: pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa.*

IV. *Et quando nata es in die ortus tui non est præcisus vmbilicus tuus, & aqua non es lota in salutem, nec sale salita, nec inuoluta pannis.*

V. *Non pepercit super te oculus, vt faceret tibi* B *vnum de his, misertus tui: sed proiecta es super faciem terræ in abiectione animæ tuæ, in die qua nata es.*

VI. *Transiens autem per te, vidi te conculcari in sanguine tuo: & dixi tibi cum esses in sanguine tuo: Viue. dixi, inquam, tibi: In sanguine tuo viue.*

VII. *Multiplicatam quasi germen agri dedi te: & multiplicata es, & grandis effecta, & ingressa es, & peruenisti ad mundum muliebrem: vbera tua intumuerunt, & pilus tuus germinauit:* C *& eras nuda, & confusione plena.*

VIII. *Et transiui per te, & vidi te: & ecce tempus tuum, tempus amantium: & expandi amictum meum super te, & operui ignominiam tuam. Et iuraui tibi, & ingressus sum pactum tecum: ait Dominus Deus: & facta es mihi.*

IX. *Et laui te aqua, & emundaui sanguinem tuum ex te: & vnxi te oleo.*

X. *Et vestiui te discoloribus, & calceaui te ianthino: & cinxi te bysso, & indui te subtilibus.*

XI. *Et ornaui te ornamento, & dedi armillas in* D *manibus tuis, & torquem circa collum tuum.*

XII. *Et dedi inaurem super os tuum, & circulos* A *auribus tuis, & coronam decoris in capite tuo.*

XIII. *Et ornata es auro, & argento, & vestita es bysso, & polymito, & multicoloribus: similam, & mel, & oleum comedisti, & decora facta es vehementer nimis: & profecisti in regnum.*

XIV. *Et egressum est nomen tuum in Gentes propter speciem tuam: quia perfecta eras in decore meo, quem posueram super te, dicit Dominus Deus.*

XV. *Et habens fiduciam in pulchritudine tua fornicata es in nomine tuo: & exposuisti fornicationem tuam omni transeunti, vt eius fieres.*

XVI. B *Et sumens de vestimentis tuis fecisti tibi excelsa hinc inde consuta: & fornicata es super eis. sicut non est factum, neque futurum est.*

XVII. *Et tulisti vasa decoris tui de auro meo, atque argento meo, quæ dedi tibi: & fecisti tibi imagines masculinas, & fornicata es in eis.*

XVIII. *Et sumpsisti vestimenta tua multicoloria, & operuisti illas: & oleum meum, & thymiama meum posuisti coram eis.*

XIX. *Et panem meum, quem dedi tibi, similam, &* C *oleum, & mel, quibus enutriui te, posuisti in conspectu eorum in odorem suauitatis, & factum est, ait Dominus Deus.*

XX. *Et tulisti filios tuos, & filias tuas, quas generasti mihi: & immolasti eis ad deuorandum. Nunquid parua est fornicatio tua?*

XXI. *Immolasti filios meos, & dedisti, illos consecrans, eis.*

XXII. *Et post omnes abominationes tuas, & fornicationes, non es recordata dierum adolescentiæ tuæ, quando eras nuda, & confusione plena, conculcata in sanguine tuo.* D

XXIII. *Et accidit post omnem malitiam tuam (væ, væ tibi, ait Dominus Deus)*

Et

XXIV. *Et ædificasti tibi lupanar, & fecisti tibi prostibulum in cunctis plateis.*

XXV. *Ad omne caput viæ ædificasti signum prostitutionis tuæ: & abominabilem fecisti decorem tuum: & diuisisti pedes tuos omni transeunti, & multiplicasti fornicationes tuas.*

XXVI. *Et fornicata es cum filijs Ægypti uicinis tuis magnarum carnium: & multiplicasti fornicationem tuam ad irritandum me.*

XXVII. *Ecce ego extendam manum meam super te, & auferam iustificationem tuam: & dabo te in animas odientium te filiarum Palæstinarum, quæ erubescunt in via tua scelerata.*

XXVIII. *Et fornicata es in filijs Assyriorum, eo quod necdum fueris expleta: & postquam fornicata es, nec sic es satiata.*

XXIX. *Et multiplicasti fornicationem tuam in Terra Chanaan cum Chaldæis: & nec sic satiata es.*

XXX. *In quo mundabo cor tuum, ait Dominus Deus, cum facias omnia hæc opera mulieris meretricis, & procacis?*

XXXI. *Quia fabricasti lupanar tuum in capite omnis viæ, & excelsum tuum fecisti in omni platea: nec facta es quasi meretrix fastidio augens pretium.*

XXXII. *Sed quasi mulier adultera, quæ super virum suum inducit alienos.*

XXXIII. *Omnibus meretricibus dantur mercedes: tu autem dedisti mercedes cunctis amatoribus tuis, & dona donabas eis vt intrarent ad te vndique ad fornicandum tecum.*

XXXIV. *Factumque est in te contra consuetudinem mulierum in fornicationibus tuis, & post te non erit fornicatio: in eo enim quod dedisti mercedes, & mercedes non accepisti, factum est in te contrarium.*

XXXV. *Propterea meretrix audi verbum Domini.*

XXXVI. *Hæc dicit Dominus Deus: Quia effusum est æs tuum, & reuelata est ignominia tua in fornicationibus tuis super amatores tuos, & super idola abominationum tuarum in sanguine filiorum tuorum, quos dedisti eis:*

XXXVII. *Ecce ego congregabo omnes amatores tuos, quibus commista es, & omnes, quos dilexisti cum vniuersis, quos oderas: & congregabo eos super te vndique, & nudabo ignominiam tuam coram eis, & videbunt omnem turpitudinem tuam.*

XXXIIX. *Et iudicabo te iudicijs adulterarum, & effundentium sanguinem: & dabo te in sanguinem furoris & zeli.*

XXXIX. *Et dabo te in manus eorum, & destruent lupanar tuum: & demolientur prostibulum tuum: & denudabunt te vestimentis tuis, & auferent vasa decoris tui: & derelinquent te nudam, plenamque ignominia:*

XL. *Et adducent super te multitudinem, & lapidabunt te lapidibus, & trucidabunt te gladijs suis.*

XLI. *Et comburent domos tuas igni, & facient in te iudicia in oculis mulierum plurimarum: & desines fornicari, & mercedes vltra non dabis.*

XLII. *Et requiescet indignatio mea in te: & auferetur zelus meus a te, & quiescam, nec irascar amplius.*

XLIII. *Eo quod non fueris recordata dierum adolescentiæ tuæ, & prouocasti me in omnibus his: quapropter & ego uias tuas in capite tuo dedi, ait Dominus Deus, & non feci iuxta scelera tua in omnibus abominationibus tuis.*

XLIV. *Ecce omnis, qui dicit vulgo prouerbium, in te assumet illud, dicens: Sicut mater, ita & filia eius.*

XLV. *Filia matris tuæ es tu, quæ proiecit virum suum, & filios suos: & soror sororum tuarum es tu, quæ proiecerunt viros suos, & filios suos: mater vestra Cethæa, & pater vester Amorrhæus.*

XLVI. *Et soror tua maior, Samaria, ipsa & filiæ eius, quæ habitant ad sinistram tuam: soror autem tua minor te, quæ habitat a dextris tuis, Sodoma, & filiæ eius.*

XLVII. *Sed nec in vijs earum ambulasti, neque secundum scelera earum fecisti pauxillum minus: pene sceleratiora fecisti illis in omnibus vijs tuis.*

XLVIII. *Viuo ego, dicit Dominus Deus, quia non fecit Sodoma soror tua ipsa, & filiæ eius, sicut fecisti tu, & filiæ tuæ.*

XLIX. *Ecce hæc fuit iniquitas Sodomæ sororis tuæ, superbia, saturitas panis, & abundantia, & otium ipsius, & filiarum eius: & manum egeno, & pauperi non porrigebant.*

L. *Et eleuatæ sunt, & fecerunt abominationes coram me: & abstuli eas sicut vidisti.*

LI. *Et Samaria dimidium peccatorum tuorum non peccauit: sed vicisti eas sceleribus tuis, & iustificasti sorores tuas in omnibus abominationibus tuis, quas operata es.*

LII. *Ergo & tu porta confusionem tuam, quæ vicisti sorores tuas peccatis tuis, sceleratius agens ab eis: iustificatæ sunt enim a te: ergo & tu confundere, & porta ignominiam tuam, quæ iustificasti sorores tuas.*

LIII. *Et conuertam restituens eas conuersione Sodomorum cum filiabus suis, & conuersione Samariæ, & filiarum eius: & conuertam reuersionem tuam in medio earum.*

LIV. *Vt portes ignominiam tuam, & confundaris in omnibus, quæ fecisti consolans eas.*

LV. *Et soror tua Sodoma, & filiæ eius reuertentur ad antiquitatem suam: & Samaria, & filiæ eius reuertentur ad antiquitatem suam: & tu, & filiæ tuæ reuertemini ad antiquitatem vestram.*

LVI. *Non fuit autem Sodoma soror tua audita in ore tuo, in die superbiæ tuæ,*

LVII. *Antequam reuelaretur malitia tua: sicut hoc tempo-*

tempore in opprobrium filiarum Syriæ, & cunctarum in circuitu tuo filiarum Palæstinarum, quæ ambiunt te per gyrum.

LVIII. *Scelus tuum, & ignominiam tuam tu portasti, ait Dominus Deus:*

LIX. *Quia hæc dicit Dominus Deus: Et faciam tibi sicut despexisti iuramentum, vt irritum faceres pactum:*

LX. *Et recordabor ego pacti mei tecum in diebus adolescentiæ tuæ: & suscitabo tibi pactum sempiternum.*

LXI. *Et recordaberis viarum tuarum, & confunderis: cum receperis sorores tuas te maiores cum minoribus tuis: & dabo eas tibi in filias, sed non ex pacto tuo.*

LXII. *Et suscitabo ego pactum meum tecum: & scies quia ego Dominus,*

LXIII. *Vt recorderis, & confundaris, & non sit tibi vltra aperire os præ confusione tua, cum placatus tibi fuero in omnibus, quæ fecisti, ait Dominus Deus.*

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS
DECIMISEXTI.

II. *FILI Hominis, notas fac Ierusalem abominationes suas.* Theodoretus: Triste est, & admodum miserandum morbo opprimi, sed miserabilius stupore laborare, vt morbum non agnoscas, neque eius sensum percipias. Eiusmodi ægrotantes solent medici morbi grauitatem primum docere, vt desinant causas suppeditantes materiam ægritudini suis offensionibus enutrire, atque medicæ artis legibus obsequantur. Hoc etiam auctor omnium Deus continenter facit erga eos, qui cum peccent, sic tamen affecti sunt, vt sensum morbi non capiant. Peccatori enim per Dauidem dicit. *Arguam te, & statuam contra faciem tuam* peccata tua: & ipsi Ierusalem per Ieremiam. Cognosce quia in Deum tuum impie egisti: & rursus: *Vide vias tuas in conualle, scito quid feceris,* & alia eiusmodi. Hoc igitur Ezechieli faciendum præcipitur: Testificare, inquit, Ierusalem iniquitates eius, ostendito vulnera, demonstra vlcera ipsius, vt ne existimet supplicium esse dissectionem; sed intelligens esse sectionem eiusmodi, quæ medeatur, medico agat gratias. Deinde singillatim ipse delicta narrat.

Morbo stupori admisto medentur medici prius consilio, & manifestatione morbi; sic peccatori Deus.

Psal. 49. ℣. 21.
Ier. 2. ℣. 23

III. *Et dices: Hæc dicit Dominus Deus Ierusalem.* Existimat Theodoretus, geminato nomine diuino, significari dominationem veram, fortasse quia de connubio in hoc capite sermo est, quo nouum ius acquisiuit Deus super Ierusalem sponsi scilicet, qui Hebraice dicitur בעל, baghal, quod est possessor, vir, &c. Idem enim valebat vtrumque nomen, cum vir emebat pretio vxorem a patre, de qua re opportunius dicemus alibi.

Theod. Repetitio nominis Dei plenum dominium populi significat, nempe Domini, & sponsi.

Radix tua, & generatio tua, de terra Chanaan. Hebraice, excisiones, & natiuitates: primo loco est מכורות, mecoroth, cuius singulare extat infra. *In terra natiuitatis tuæ.* Hebraice מכורה, mecorah, oritur autem a verbo כור, cor, quod est fodere, perfodere, excidere, vt in psalmo. *Foderunt manus meas:* nomen itaque valet excisio, vel perfossio: sumiturque pro generatione per metaphoram illam, cuius meminit Isaias. *Attendite ad petram, vnde excisi estis, & ad cauernam laci, de quo præcisi estis. Attendite ad Abraham patrem vestrum, & ad Saram, quæ peperit vos,* &c. Alterum nomen est מולדות, moledoth, natiuitates a ילד, ialad, quod est gignere: effertur autem in plurali, vt significetur descendentia ab vtroque parente. Extat nomen in Genesi. *Mortuusque est Aram, &c. in terra natiuitatis suæ.* & iterum: *Reuertens in terram natiuitatis tuæ:* quo eodem capite Hieronymus pro ipsa voce Hebræa reperita posuit *generationem. Reuertere in terram patrum tuorum, & ad generationem tuam,* &c. Idemque hoc loco intellexit per *generationem*, natiuitatem, genus; originem; nos autem natiuitatem libentius reddimus, quod generatio latius pateat, quam natiuitas: significat enim historiam rerum gestarum, vt in Genesi: *Liber generationis Adam*, id est, historia rerum gestarum a filijs Adæ. Idem iterum ibidem; & apud Matthæum: *Liber generationis Iesu Christi*, liber, vel historia rerum gestarum a Iesu Christo, neque enim solius capitis primi illa verba epigraphe sunt, sed totius euangelij. Sensus itaque versus huius est: Ex fodina Chanaan excisa es, & ex eius filijs trahit originem vterque tuus parens.

Infr. 29. ℣. 14.
Ps. 21. ℣. 17

Isa. 51. ℣. 1

Genes. 11. ℣. 28. & 31. ℣. 13.
Hieron.

Natiuitas quid significet.

Gen. 5 ℣. 1 & 6. ℣. 9.
Matth. 1.

De terra Chanaan. Hieronymus per terram Chanaan, intelligit Aegyptum, in qua diu moratus est populus: quod Cham pater Chanaan princeps fuerit gentis Aegyptiacæ. Ceterum, vt hoc alterum

Hieronym. Terra Chanaan, id est, Aegyptus.

certum

Terra Cham significat Aegyptum, non autem Chanaan.

certum est a Cham fundatam Aegyptum, propter- A eaque appellatā in sacris literis terram Cham, vt in psalmo. *In tabernaculis Cham.* & alio psalmo. *Et prodigiorum in terram Cham*; Ita illud primum nulli for tasse probabitur, scilicet hoc loco, vel alibi in sacris nomine Chanaan appellatam Aegyptum, cum potius nomen sit terræ promissæ, quam olim possederant filij Chanaan, vt habetur in Genesi. *Chanaan autem genuit Sidonem primogenitum suum, Hethaeum, & Iebusaeum, &c. Et post hac disseminati sunt populi Chananaeorum, factique sunt termini Chanaan venientibus a Sidone, &c.* Et quidem Ezechielem non Aegyptum, sed prædictas significasse prouincias verba sequentia declaraut: *Pater*, inquit, *tuus Amorrhaeus, & mater tua Cethaea.* Amorrhæi autem, atque Cethæi non in Aegypto, sed in Palæstina habitasse B certum est ex præallegato loco Geneſis, atque ex vniuersa Mosis historia.

Psal. 77. ꝟ. 51. Psal. 104. ꝟ. 27. Genes. 10. ꝟ. 15.

Scholiast. Theodor.

Pater tuus Amorrhaeus, & mater tua Cethaea. Scholiastes, & Theodoretus: Valde efferebantur Iudæi, quod ab Abraham ducerent genus: nam & Domino dicebant. *Semen Abrahae sumus, & nemini seruiuimus vnquam*: quam arrogantiam Beatus Ioannes Baptista comprimit dicens. *Genimina viperarum, &c. Nec velitis dicere intra vos: Patrem habemus Abraham: dico enim vobis, quoniam potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahae.* Quemadmodum igitur Ioannes ferinos homines ex venenatis feris natos dicit, sic Ezechiel adulteram ex Amorrhæis, & Cethæis, non ex Abraham, neque ex Sem, sed potius ex Chanaan. Hoc autem, satis erat ad eos deterren C dos non solum propter istarum gentium, quæ tunc viuebant, scelera; sed etiam propter Ignobilitatem, quam maioribus acceptam referebant. Chanaan siquidem seruitutis obnoxius factus est, & ab auo Noë seruitutis est condemnatus. Sed si quæratur, cur ciues Ierusalem filij dicantur Amorrhæi, & Cethææ, cum sint filij naturales Israël, Isaac, atque excisi ex rupe Abrahæ, & e cauerna Saræ productiż Respondent Origenes, Hieronymus, atque Theodoretus. Quorum enim æmulati fuerant impietatem, eorum merito cognationem contraxere, & propter mores simul cum isto genere sortiti sunt hæreditatem. Merito itaque eius parentis quis dicitur filius, cuius mores æmulatur, & viuendi rationem tenet: quoniam Hebræi patrem vocare solent non tantum D eum, qui genuit, sed etiam eum, qui instituit, vt in Genesi videre est; *Ipse est pater malleatorum*, vel *canentium cithara, &c.* Et in Isaia Christus Dominus prædicitur appellandus *pater futuri saeculi*, id est, nouæ vitæ spiritualis scilicet institutor. Eadem ergo ratione filius dicitur non solum qui genitus est ab aliquo, sed etiam qui institutus, quique est hæres vitæ, & morum illius, quem æmulatur, vt filij solent parentes suos: atque hoc sensu Israëlitæ natura filij Abrahæ, imitatione vero filij inueniuntur Amorrhæi. Vnde Rabbi Dauid. Assimilaris moribus Chanaanæis, ac si ab illis duxisses originem; æmularis Amorrhæum & Cethæum, ac si tui essent parentes. Falsus est enim Rabbi Salomon existimans Amorrhæum esse Abraham, Cethæam Saram, quod in ho E rum gentium patria sint peregrinati: nam hoc laus esset Israëlis, cum tamen probro detur illi a Propheta talium parentum origo. Quod si vlterius roges, cur potissimum Amorrhæum, & Cethæum memorauerit Vates, cū septem fuerint Chananæorum nationes, quarum scelera æmulabatur Ierusalem? Respondeo, Amorrhæum quidem esse inter ceteros nominatissimum in sacris literis propter giganteam proceritatem, & Herculeas vires, vt videre est in

Io. 8. ꝟ. 33. Luc. 3. ꝟ. 7. Mat. 3. ꝟ. 7.

Sicut Ioannes Baptista venenatos homines vocat genimina viperarum: sic Ezechiel mores Amorrhaeorum vi centes eorum filios vocat.

Origen. homil. 6. in Ezech. Hieron. & Theod. hic.

Eius parentis dicitur quis filius, cuius mores imitatur.

Genes. 4. ꝟ. 21. Isa. 9. ꝟ. 6.

R. Dauid.

R. Salomon.

Amorrhæū, & Cethæum nominat inter septem nationes, quoniam illi scelestibus, iste impudicitia reliquas superabat.

Amos. *Ego autem exterminaui Amorrhaeum a facie eorum, cuius altitudo cedrorum altitudo eius, & fortis ipse quasi quercus, &c.* Amorrhæum se exterminasse repetit, cum septem nationes eliminauerit, quas sub nomine principalis intelligit. Idem declarat illud Genesis. *Nec dum enim impleta sunt iniquitates Amorrhaeorum*: nam videtur Amorrhæus sicut viribus, & opibus, sic etiam sceleribus fuisse vnus ante alios in maniot omnes: Cethææ vero feminæ videntur fuisse procacitate meretricia famosæ, vt Propheta inferius significat: *Filia matris tua es tu, qua proiecit virum suum, &c.* Atque Rebecca aiebat. *Taedet me vitae meae propter filias Heth, si acceperit Iacob vxorem de stirpe huius terrae nolo viuere, &c.* Ijs igitur de causis ciuitatem potentem, opibusque & sceleribus insignem, Amorrhæi patris prolem, impudicam vero, & procacem Cethææ matris filiam facit.

Amos. 2. ꝟ. 9. Genes. 15. ꝟ. 16. Genes. 27. ꝟ. 46.

Pater tuus Amorrhaeus. Hieronymus post Origenem. Magna fides, & grādis audacia prophetarum, vnum hominem totam vrbem ignobilitatis arguere. Mirabilis Daniel, qui ad Presbyterum delinquentem, & adulterio iungentem homicidium puer ausus est dicere, *semen Chanaan, et non Iuda species decepit te.* Magnus & Isaias, qui clamat ad principes, & ad populum Iudæorum: *Audite verbum Domini, principes Sodomorum, percipite auribus legem Dei nostri, populus Gomorrha.* Sed non minor Ezechiel, qui ad totam vrbem loquitur confidenter. *Radix tua, & generatio tua de terra Chanaan, pater tuus Amorrhaeus, & mater tua Cethaea*: quamquam & Stephanus primus Martyr Euangelij ad insauientem populum sit locutus. *Dura ceruice, & incircumcisis cordibus & auribus, vos semper Spiritui sancto restitistis, &c.* Ita cum eos Chananæi ignobilitate perculisset, singillatim & illorum scelus, & suam persequitur beneficentiam.

Hieron. & Origen. mirantur fidem & audaciam prophetarū, qui talia opponant Vrbi. Dan. 13. ꝟ. 56. Isa. 1. ꝟ. 10. S. Stephanus Act. 7. ꝟ. 51

IV.

Et quando nata es in die ortus tui, non est praecisus vmbilicus tuus. Hebraice: Et natiuitates tuæ, in die ortus tui. Septuaginta. Et generatio tua in die, qua nata es. Idem valent omnes versiones: scilicet. Et huiusmodi se habuit natiuitatis tuæ historia: in die ortus non est tibi præcisus vmbilicus, &c. vel: quando nata es sic te res habebat. Variant autem interpretes in tempore natalis puellæ Israëliticæ assignando: nam de ciuitate viuersa sub persona vnius feminæ loqui Prophetam diximus supra. Auctor operis imperfecti in Matthæum, qui nomine Chrysostomi circumfertur, existimauit ortum Israëlis fuisse vocationem Abrahæ; iuuentutem, cum descendit in Aegyptum cum patre Iacob; virilitatem, tempore Regum; & senectutem a captiuitate Babylonica ad Christum. Hieronymus per ortū intellexit exitum de Aegypto. Hoc, inquit, significat de Ierusalem, quod non statim legem acceperit, nec ei pudendæ natiuitatis exordia sint abscissa, sed gentilem primo vixerit vitam. Apertius autem Polychronius dicens. Ortum vero appellat exitum de Aegypto. Chaldæus vero sic vertit hunc locum. Et quando descenderunt Patres vestri in Aegyptum, incolæ terræ non suæ seruitutem passi, & afflicti; similis erat cœtus Israël puero, qui proiectus est super faciem agri, cuius vmbilicus non est præcisus, &c. Quibus verbis ortum Israël notat a descessu Iacob, iuuentutem vero ab exitu: cui fauet illud Oseæ. *Et canet ibi iuxta dies iuuentutis sua, & iuxta dies ascensionis sua de terra Aegypti, &c.* Et quidem exitum de Aegypto comparari iuuentæ Israëlis, & verba Oseæ apette profitentur, & ratio euidenter ostendit: quoniam statim ab exitu lege lata celebratæ sunt nuptiæ inter Deum, & Israëliticam Rempublicam: quarum inferius meminit Vates: nuptiæ

De natiuitate vrbis Ierusalem variāt interpretes

Auctor operis imperf. homil. 33. in Matthae.

Hieron.

Polychr.

Chaldaeus.

Osea 2. ꝟ. 15

P vero

vero fere in ætate iuuenili celebrantur, vt & paulo inferius Vates ipse declarat: quod si ita est, oportet natiuitatem puellæ ad præteritum tempus referre. Ceterum nullo modo reuocanda est ad descensum eius in Aegyptum cum patre Iacob, quoniam eo tempore Israel familia erat septuaginta aoimarũ, non Respublica, atque magno cum honore accepta est ab Aegyptijs, & rege ipso. At vero Propheta testatur, *quando nata* est, puellam proiectam iacuisse *super faciem terræ in abiectione animæ* suæ, neque quemquam eius esse misertum: quare existimamus neque descensum in Aegyptum, neque exitum apte dici posse natiuitatem, sed potius tempus seruitutis, ex quo scilicet, mortuo saluatore Ioseph, atque alio rege tenente Aegypti habenas, Israelitæ subiugari cœperunt: nam ex eo tempore in ipsa captiuitate *creuerunt, et quasi germinantes multiplicati sunt, ac roborati nimis impleuerunt terram*. Ita vt exitus de Aegypto iuuentæ potius comparandus sit, quam pueritiæ, aut infantiæ, vt ea capite secundo Amos edocti sumus; idoneamque haberet ætatem puella ad nuptias, quæ in monte Sinai factæ sunt cum fœdere, lege, & omine. Est in hac sententia Rabbi Dauid, qui in hunc locum sic scribit. Tempus huius natiuitatis fuit illud, de quo dictum est: Et mortuus est Ioseph, & vniuersi fratres eius, &c. *Filij* autem *Israel creuerunt, & quasi* germen *multiplicati sunt*: eo namque tempore erat Israëlis congregatio miseratore, & protectore omni destituta.

Quando descẽdit Israel in Aegyptũ, familia erat, nõ populus. Exod. 1.

Tempus seruitutis mortuo Ioseph, vocatur natiuitas Israel. Exod. 1. ℣. 7

Amos 2. ℣. 10.

Idoneam nuptiarum ætatem habuit, quando in monte Sinai eas celebrauit.

R. Dauid.

Non est præcisus vmbilicus tuus. Septuaginta loco huius orationis verterunt: Non ligasti mammillas tuas: quomodo legit correctus codex Sixti. Apud Hieronymum, & in multis codicibus legitur: non ligauerunt. Pro his autem apud Theodoretum, & in codice Græco, Complutensi, atque alijs habetur: *Non est præcisus vmbilicus tuus*. In multis vtrumque ponitur, & quod apud Hieronymum in contextu vulgatæ antiquæ. Ceterum Origenes aperte significat Septuaginta tantum vertisse: Non ligauerunt mammillas; in Hebraico autem codice haberi: *Non est præcisus vmbilicus tuus*. Itaque ex ipsius exaplis videtur irrepsisse in textum Septuaginta secundam orationem, quæ respondet potius Hebraico, quam nunc habemus in Vulgata, scilicet. *Non est præcisus vmbilicus tuus*. Sed explicemus vtramque. Priorem Septuaginta sic enarrat Hieronymus. Mater diligens statim vt nata fuerit infantula, ligat mammillas eius, vt a tenero tumore desistant, & pulchritudinem custodiant virginalem: cum autem ad ætatem venerit pubertatis, dicetur de ea: *Nunquid obliuiscetur virgo ornamenti sui? aut sponsa fasciæ pectoralis suæ?* Nostra autem translatio, quæ Hebraico codici respondet, hunc habet sensum secundum parabolam: Cum nata esset puella, ita iacuisse neglectam, vt nec mater nec obstetrix esset; quæ eam de terra leuaret, mundaret a sordibus, radicem ab vmbilico pendentem præcideret, aliaque præstaret officia, quæ exhiberi solent infantibus, suntque adeo necessaria ad ipsorum vitam, vt si negligantur, inquit Rabbi Dauid, incurrerent periculum mortis; quare possunt fieri in die sabbathi. Quid autem sibi velit hæc oratio parabolica in ipsa veritate, Hieronymus explicuit dicens. Hoc autem significat de Ierusalem, quod non statim legem acceperit, nec ei pudicodæ natiuitatis exordia sint abscissa, sed gentilem primum vixerit vitam, &c. Aliquanto secus interpretantur Polychronius, & Theodoretus dicentes. Hoc est: adhuc Aegyptiacum hauris alimentum: ortum vero appellat exitum de Aegypto: aiunt autem medici, embrionem in aluo veluti quandam habere radicem vmbilicum, per quem aiunt eum nutriri, & augeri. Quoniam igitur obstetrices permanentem vmbilici partem incidisse solent; per tropum ac translationem dicit: Vmbilicus tuus non est præcisus: ac si diceret etiam nunc ex materna aluo, hoc est, Aegypto trahis impietatis alimentum. Sanctus Hieronymus ex Origene aliter enarrat hunc locum. Et quomodo virorum, inquit, seminarium significatur in lumbis; ita genitalia feminarum honesto sermone, iuxta consuetudinem scripturarum, vmbilicus vocantur, testimonio Iob, qui sub figura draconis loquitur de Diabolo: *Virtus eius in lumbis eius, & fortitudo illius in vmbilico ventris eius*: iste enim aduersus viros virtutem habet in lumbis, aduersus feminas in vmbilico, &c. Eadem fere habet Gregorius, quæ, si ad allegoriam referantur, merito placere videbuntur; si autem strictius premantur, non carent difficultate. Primum quidem quoniam loco illo Iob de ipsius bestiæ lumbis, & vmbilico loquitur, non de humano; neque si de humano loqueretur, quidquam est discriminis inter virum, & feminam in vasis seminarijs, aut venis, vel arterijs, per quas spirituosus sanguis a corde per lumbos vehitur ad genitalia, vt propterea virorum luxuria in lumbis, feminarum vero in vmbilico significari debeat. Ceterum medicorum ista controuersia est: nec licet in alienam messem falcem mittere. Fides huius expositionis esto penes Origenem, Hieronymum, & Gregorium.

Ier. 2. ℣. 32

R. Dauid. In sabbatho fiebant officia circa recens natos propter periculum mortis.

Hieron. Polychr. Theodor.

Non præcisum fuisse vmbilicum, significat egressum populũ adhuc retinuisse mores Aegypti.

Hieron. Origenes.

Iob 40. ℣. 11

Greg. l. 32. mor. cap. 15

Et aqua non es lota in salutem. Correctus codex Septuaginta tantum legit. *Aqua non es lota*: tametsi alij codices Græci cum Hieronymo, & Theodoreto legant *in salutem*. Rabbi Dauid Chimhi vertit: Aqua non es lota ad lenitatem; id est, quo caro redderetur lenis, & mollis: ortumque putat nomen Hebraicum משעי, misghi, a verbo שעע, saghagh, quod est lenire: idemque scribit Rabbi Selomo: quasi dicat. Aqua non es lota ad lenienda, blandeque tractanda, & formanda membra: solent enim aqua calida leniri corpuscula infantum, & ad congruam formam aptari, quod nascantur rudia, & deformia, vt quæ in aluo fuerint contracta. Rabbi Manahen exponit, ad delicias, neque male. Rabbi Ioseph vertit, ad munditiam; atque hoc significare scribit verbum prædictum in lingua Arabica: quæ interpretatio contextui admodum placet: nam aqua abstergimus, quæ mundare volumus: neque aliud sibi vult nostra versio, *in salutem*, tametsi a verbo alio scilicet ישע, iasagh, saluare, orta videatur. Namque salus pro munditia, claritate, & splendore vsurpatur in sacris literis, vt in psalmo. *Sacerdotes tui induantur iustitiam*: Et iterum: *Sacerdotes eius induam salutari*: primo loco vertit Chaldæus, vestes iustitiæ, mundasue: atque idem dicendum de altero: nam versus vous alterum interpretatur: vestes vero iustitiæ sunt vestes mundæ, splendidæ. Eadem vocum comparatio est in Isaia. *Quia induit me vestimentis salutis, & indumento iustitiæ circundedit me*: hoc est. Induit me vndequaque veste mundissima gratiæ per Christum Saluatorem: eodem modo interpretamur illud Malachiæ. *Orietur vobis timentibus nomen meum sol iustitiæ*: hoc est, sol splendoris, & salutis, qui scilicet radijs suis salutem portat. Nisi malis simplicius interpretari, *in salutem*, id est, ad incolumitatem, & sanitatem: nam Aegyptiæ feminæ etiamnum apud nos habitantes, infantes recens natos frigida immergunt, quo robustiores euadant:

Aquæ ablutio quos vsus conferat infanti.

Hieron. Theodor. R. Dauid Chimhi.

R. Selomo.

R. Manahẽ. R. Ioseph.

Salus pro munditia sumitur.

Psal. 131. ℣. 9. & 16.

Isa. 61. ℣. 10

Mal. 4. ℣. 2

Aqua infantibus salutaris.

euadant: idque cum magno virium, & valetudinis A emolumento: idemque Messicani in more habent, vnde diutissime viuunt. Polychronius. Hoc ex translatione dicit infantium, qui post partum lauantur, & absterguntur, & ex materno sanguine eximuntur. His tu, inquit, non es erepta, sed etiam nunc materni vteri argumenta gestas. Hieronymus theoriam persequitur de Baptismo aptissime: atque illud ad literam interpretatur. *Non es lota in salutem*, hoc est, ad vitam immortalem: quæ omnia sumpsit ex Origene.

Polychr.

Hieron.

Nec sale salita. Hieronymus. Tenera infantium corpora, dum adhuc vteri calorem tenent, solent ab obstetricibus sale contingi, vt solidiora fiant, & stringantur. Porro Ierusalem, quæ de malis parentibus nata est, nihil saporis, nihil diligentiæ conse- B cuta est, qui autem renascuntur in Christo, sale sapientiæ condiuntur, eiusque admistione omnem putorem, humoremque noxium exsiccant, &c. Origenes. Sale salitur quando per sermonem, vel rationem ea animæ facultas, in qua sunt perturbationes, quasi sale expurgatur, &c. Hoc si de lege intellexit Origenes, collimauit scopum: nam illa fuit quasi sal, quod acrimonia, & mordacitate carnes exsiccat, constringit, & contrahit, & a corruptione præseruat: talia enim operabatur timor in Israëlitis.

Hieron.

Sal etiam vti le infantibus vt solidentur, & exsiccentur ab omni immunditia veteri.

Origenes.

Sal legem intellige.

Nec inuoluta pannis. Hieronymus. Tenera infantium corpora pannis inuoluuntur duplicem ob causam, vt & sale siccetur corpus, quod ne defluat, pannis seruatur, stringunt, & membra tenerrima, ne facile, deprauentur: Vnde & corpora barbarorum Ro- C manis corporibus tectiora sunt: vsque ad secundum enim, & tertium annum semper pannis innoluuntur, &c. Hæc de parabola Hieronymus. Polychronius autem sensum literalem detexit dicens. Non accepisti, inquit, fascias doctrinæ, quæ a lege allatæ sunt, &c. Eadem Theodoretus explicatius. Non accepisti doctrinæ salem, neque allatas tibi fascias per legis disciplinam, quæ adhibentur infantibus, vt si aliquod ex membris in ipso partu a recto ritu peruersum fuerit, restituatur, decentemque formam suscipiat.

Hieron.

Polychr.

Fasciæ doctrinam legis significant.

Theodor.

V.

Non pepercit super te oculus, vt faceret tibi vnum de his misertus tui. In aliquot codicibus Septuaginta legitur oculus meus, vt Theodoretus legit: in alijs vero oculus tuus: quod Origenes exponit, & Hiero- D nymus ipsis attribuit: vtraque lectio difficulter nectitur contextui: in Hebraico, & Vulgata constanter legitur *oculus*, alterius scilicet hominis. Diximus capite quinto, Hebraicum verbum חס, hos, nonsolum significare affectum interiorem misericordiæ, sed etiam gestum exteriorem testatum oculis conniuentibus ex animi commotione super alicuius personæ, vel rei indignitate: parcere itaque est conniuere: misereri est cõmoueri, hoc sensu: Cum tam miserabilis iaceres, nullius prætereuntis oculi cõniuerunt tam miserandum spectaculum auersantes, neque viscera commota sunt ad tuam leuandam miseriam, eorumue quidquam præstandum, quæ infantibus in eo casu exhiberi solent. *Vnum*, inquit, *de his*, non omnia pietatis opera, quibus indigebas, neque E enim tot officia, vel tu merebatis, vel a tuis hostibus merito expectare posses; vnum vero, aut aliud etiam ab Hyrcanis tigribus extrema tua inopia extorsisset. *Sed & lamia nudauerunt mammam, lactauerunt catulos suos, &c.* At vero superauit indigentiam infelicitas tua: nullus enim omnino fuit, qui vel te respicere dignaretur.

Theodor.

Origenes.

Hieron.

Parcere est conniuere, misereri est commoueri.

Thre. 4. V. 3

Sed proiecta es super faciem terræ. Hebraice, super faciem agri. Rabbi Dauid. Nam Israël, cum se non posset regere magis, quam infans, proiectus est extra vrbes ad lateres formandos in agro.

R. Dauid.

In abiectione animæ tuæ. Vel in sordibus, & immunditia corpusculi tui: nam anima pro persona, & persona pro corpore vsurpatur, vt in Leuitico sæpe immundus in anima. געל, ghoghal vero interpretatur Rabbi Dauid immunditiam, quæ adhæret fœtui, secundinas immundas, & sordidas, atque adeo abominationes: quasi dicat: Vt ex vtero matris effusa eras secundinis, & sordibus cooperta, atque adeo abominabilis, sic iacebas in medio agro aperto exposita cæli inclementiæ, facta hominum detestatio, bestiarum vero præda. Quando autem hæc sit exper ta Synagoga, docet Scholiastes ijs verbis. Ita videtur Aegyptiorum lex in Iudæos dominata, vt infans vix viueret obstetricum indulgentia erga nascentes: proijciebantur enim in agrum, quibus mulierum commiseratio parcebat: ita enim & Moses abiectus est, vt videre est in Exodo.

R. Dauid.

Scholiast.

Exod. 1.

VI.

Transiens autem per te, vidi te conculcari in sanguine tuo. Septuaginta, mistam in sanguine tuo. Hebraice, prouoluentem te in sanguine: vertas licet, inquinatam, pollutam, conculcatam, prouolutam in sanguinibus, vel secundinis tuis, vt scilicet ex aluo fueras effusa. Rabbi Dauid. In sanguine, hoc est in luto immersa; ex quo cogebaris facere lateres. Sed quid est, quod Dominus casu puellam se offendisse dicit, cum scriptum sit in Ieremia, *in caritate perpetua* illam dilexisse? Quoniam, vt Israëliticus populus in hac parabola feminæ personam induit, sic Dominus assumit habitum principis cuiusdam celebris, hæredis regni amplissimi, qui primo mane venatum, vt fit, vel rusticatum egressus fuerat, nihilque minus cogitans, ad Vrbis pomeria incidit in infantulam inter herbas expositam, & sanguine prouolutam, vt hac ratione dicendi significaret, quo in statu fuissent res Hebræorum, cum grauati operibus, ingemiscentes clamarunt ad Dominum: nimirum tam abiecti, tamque desperati, quantum expositæ in agro infantulæ misera conditio declarat: cuius nullus curam agebat, immo ne recordabatur quidem, tantum abest, ut misereretur: quod de ipso populo cecinit Dauid in psalmo. *Sedentes in tenebris, & vmbra mortis, vinctos in mendicitate, & ferro: & humiliatum est in laboribus cor eorum: infirmati sunt, nec fuit qui adiuuaret, &c.* alioqui non casu Israëlem offendit in Aegypto, sed *quasi vuas in deserto, quasi prima poma ficulneæ*, vt ait Oseas, quæsitum scilicet, & desideratum: *Vidi*, inquit in Exodo, *afflictionem populi mei, &c. & descendi vt liberem eum, &c.*

R. Dauid.

Ier. 31. V. 3.

Parabolæ contextus.

Exod. 2.

Psal. 106. V. 10.

Osea 9. V. 10

Exo. 3. V. 7.

Et dixi tibi cum esses in sanguine tuo: Viue. Dixi, inquam, tibi: In sanguine tuo viue. Rabbi Dauid: Dixi tibi, ne timeas, viues, & non morieris ob duram seruitutem, & Pharaonis graue iugum, quin potius multiplicaberis, & cresces quasi germen agri. Imperatiuus itaque videtur esse pro futuro. Aliter Polychronius. Cum lex iniqui regis, inquit, nascentes interimeret, & maleficia multiplicationem prohiberent, ostendi in te vim meam, non modo eos, qui de medio tollebantur, seruando, sed etiam multiplicando. Intellexit Polychronius versum, & phrasim illam: *Dixi tibi: Viue.* Sed non explicuit. Eius hæc est sententia: Volui, vt iam moribunda viueres: nam Dei voluntas est potentia, Verbum opus. Vnde, dicere, in sacris literis vsurpatur pro velle, præcipere, & facere: *Dixi tibi: Viue*, vel de te, vt viueres (idiotismo Hebræis proprio, vt in psalmo. *Dies diei eructat verbum*, id est, dies de die, noxque de nocte futura, dat testimonium infallibile, scientificum) vt si diceret: Cum

R. Dauid.

Polychr.

Dicere vsurpatur pro velle, præcipere, & facere.

Ps. 18. V. 3.

iam fere animam ageres, volui te in vita conseruare, atque vt decreui, facere potui, & reuera præstiti: quoniam autem hoc facto multiplex inuoluebatur beneficium, repetitione ea omnia commemorata voluit. *Dixi, inquam, tibi: In sanguine tuo viue*, id est, præstiti omnia officia, quæ desiderabantur non tam, vt infans recens natus viueret, quæ plurima sunt, quam vt agens iam animam ad vitam reuocaretur: quæ res non solum industriæ sollicitudinem nutricis postulabat, sed etiam piæ obstetricis indulgentiam. Reuocat igitur Deus Israëli in memoriam his verbis innumerabilia a se accepta beneficia, quæ per sacram Scripturam singillatim recensentur. *Ego*, inquit apud Oseam, *quasi nutricius Ephraim portabam eos in brachijs meis*. Vel, vt Hebraice habetur: Ego pedetentim ambulans cum Ephraim, &c. Magna Dei nostri dignatio gerulum se facere Israëlis pueri, atque ad eius teneros pedes diuina accommodare vestigia. Sed quanto maior est ista indulgentia, infantulam expositam, sanguine obuolutam suo, de terra proprijs leuare manibus, genibus excipere, radicem vmbilici præcidere, aqua tergere, palmis informia membra lenire, aptare, sale aspergere, fascijs inuoluere, & sinu suo fouere? Vt iam minus miremur, quod Iob magnificiebat, nempe quod *obstetricante manu eius eductus est coluber tortuosus*. Et quod ipse Dominus sibi adscribit: *Cum ponerem nubem vestimentum eius, maris, & caligine illud quasi pannis infantia obuoluerem*: Nam duo illa Dei potententiam exaggerant; hoc vero ipsius suauitatem, & bonitatem commendat. Quod si a principe infantulam obstetricari tantæ dignationis est; quantæ suauitatis & amoris indicium erit, regem sæculorum, immortalem, inuisibilem, solum sapientem, Deum, nostri gratia pusillum fieri, nasci corporatum, fascijs inuolui, lac Virginis sugere, butyrum & mel, vt ceteri solent infantes, comedere?

Oseæ 11.ỳ.3
Vide Dei benignitatem multis modis ostensam.
Iob 38.ỳ.13 & cap. 38.ỳ.9.

VII.
Exo. 1.ỳ.6.

Multiplicatam quasi germen agri dedi te: & multiplicata es, & grandis effecta. In Exodo eadem similitudine populi incrementum expressit. *Quo Ioseph mortuo, & vniuersis fratribus eius, omnique cognatione illa, filij Israel creuerunt, & quasi germinantes multiplicati sunt, ac roborati nimis impleuerunt terram. Surrexit interea rex nouus super Aegyptum, qui ignorabat Ioseph: & ait ad populum suum: Ecce populus filiorum Israel multus, & fortior nobis est, &c.* Atque ista fuit adolescentia Israël, vt supra dicebamus, in qua scilicet adoleuit, & creuit. deinde successit iuuentus, in qua sustinuit captiuitates, & labores: de altera itaque dicitur: *Et multiplicata es*. de altera vero: *Et grandis effecta*. Theodoretus, & Scholiastes: Meam, inquit, benedictionem consecutum est opus: ego enim dixi. *Vt germen agri dedi te*, tuque accepta benedictione simul & multitudinem, & magnitudinem obtinuisti. Videtur alludere ad benedictionem Iacob. *Odor filij mei sicut odor agri plani, cui benedixit Dominus, &c.*

Theodor.
Scholiast.
Gen. 27. ỳ. 27.

Et ingressa es, & peruenisti ad mundum muliebrem. Hieronymus. Porro quod interpretatus est Symmachus: & peruenisti ad ornatum muliebrem: siue vt Theodotio: & ingressa es ad ornatum ornamentorum, pro quo nos secuti sensum Hebraicum diximus: *Et peruenisti ad mundum muliebrem, &c.* Enim vero mundus muliebris, vel ex Theodotione, ornamentum ornamentorum, id est, omnimodum, vocantur armillæ, inaures, torques, monilia, & cetera, quæ recenset Isaias propheta. Quod vero ait: *Peruenisti ad mundum muliebrem*, non significat eam habuisse ornamentum aliquod, nedum vniuersum, cum paulo inferius addat, *& eras nuda, & confusione plena*; sed eam ætatem esse ingressam, quæ quasi iure suo postularet talia ornamenta, vtpote quæ coniugio esset matura. Vnde Hieronymus tempus pubertatis ostendit, quando puellæ nubiles appellantur & possunt maritorum amplexibus copulari. Quæ ad historiam sic transfert Rabbi Dauid: Venerat tempus, vt educeretur Israël de seruitute illa.

Hieron.
Theodot.
Isa. 3.ỳ.18.
R. Dauid.

Vbera tua intumuerunt, et pilus tuus germinauit. Hieronymus. Honeste adolescentularum maturitas indicatur, quando intumescunt, siue eriguntur (ex Septuaginta) vbera, & germinat pilus, &c. Vsque ad pubertatem virginibus non crescunt vbera: vnde in Canticis dicitur. Sponsa *soror nostra parua est, & vbera non habet: quid faciemus sorori nostræ in die, quando alloquenda est?* seu, cum viro est tradenda: nam eo vsque virgo העלמה, haghalmah, abscondita dicebatur, & erat; quam videret nullus, ne dum alloqueretur. Pilum germinare, est pubescere, ingredi annos pubertatis.

Hieron.
Cant. 8.ỳ.8

Et eras nuda, & confusione plena. Hieronymus: Cumque parata esset ad nuptias, & haberet pulchritudinem corporis, vestimentorum tegmina non habebat, neque Dei protegebatur auxilio, &c. Synagogæ vestimentum, ornamentum, decor, & decus omne fuit lex diuinitus data, vt inferius dicemus. Ante legem itaque acceptam nuda erat, & ignominia plena, vtpote sine Deo, & sine libertate. Theodoretus. Nondum enim acceperas legis regumentum. Scholiastes: Quia in Aegypto dæmonia colebat. Rabbi Dauid: Erat Israël vilibus vestimentis indutus, vt decet seruos ac captiuos. Vel dicendum quod erat nudus diuinis scilicet præcepeis, ac legibus.

Hieron.
Vestis & ornamentum Synagogæ fuit lex.
Theodor.
Scholiast.
R. Dauid.

VIII.

Et transiui per te, & vidi te. Scholiastes: Hoc a Moyse dictum: *Videns vidi afflictionem populi mei, &c.* Hieronymus: Quanta clementia? non suffecerat semel vidisse eum, sed peccantem adhuc visitat iterum.

Scholiast.

Et ecce tempus tuum tempus amantium. Hieronymus. Siue iuxta Septuaginta tempus diuertentium; & iuxta secundam Aquylæ editionem tempus συναλλαγῆς, synallages, sponsalium videlicet, & nuptiarum, iuxta primam vero eiusdē, ac Theodotionis, μαστῶν, maston, quod interpretatur, vberum: pro quo Symmachus vertit ἀγάπης, agapes, quod delectionem sonat. Vox autem Hebræa דודים, dodim, hæc omnia significata amplectitur. Illud igitur tempus erat, quando possunt mulieres viris sociari, &c. Rabbi Dauid: Quando scilicet me manifestaui Moysi in rubo, ostendique tempus esse amantium; pugnaui enim pro te contra Aegyptum, quousque inde te eduxi in manu forti, & brachio extento. Tempus quoque erat idoneum, in quo gens cohortationibus prophetarum, & afflictionibus Aegyptiorum, relictis abominationibus suis, peccatrix Israël conuerti volebat ad virum suum, scilicet Deum benedictum.

Hieron.
R. Dauid.

Et expandi amictum meum super te. Pro, amictu, Hebraice, & apud Septuaginta legitur, alas meas; quod sic enarrat Origenes. Consueuit Scriptura alas vocare vestium summitatem, &c. & merito id quidem, quia amictus, fimbriæ, & sinus extenduntur quasi alæ: ea phrasis est apud Zachariam. *Apprehendent fimbriam viri Iudæi*, Hebraice alam: & in Numerorum libro. *Vt faciant sibi fimbrias per angulos palliorum*. Hebraice alas palliorum. Porro expandere amictum, seu extremum amictus super feminam, idem valet, atque illam in vxorem sibi despondère, a consuetudine sumpta dicendi figura, cuius mentio extat in Ruth. *Ego sum Ruth ancilla tua: expande pallium tuum*. Hebræus & Septuaginta alas tuas, *super famulam tuā*,

Origeni summitates vestium vocantur alæ.
Zac. 8.ỳ.23
Nu. 15.ỳ.38
Expandere amictum super feminā, est illam sibi despondere.
Ruth 3.ỳ.9

quia

Hieron.

quia propinquus es. Quod Hieronymus ita confirmat: Deus amictum expandit pro alis, quo cooperta est Ruth ad pedes dormiens Booz, &c. Hanc phrasim

Luc.1.℣.34

mutuasse credo diuum Lucam, immo Archangelum Gabrielem, cum ad purissimam Virginem rogantem: *Quomodo fiet istud quoniam virum non cognosco?* respondit: *Spiritus sanctus superueniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi.* tametsi *obumbrabit* decentius, & significantius dixit, quam expandet alas super te.

R. Dauid.

Rabbi Dauid: Expandi alas meas super te; hoc est, desponsaui te mihi in vxorem, vt dicitur: Sum Ruth ancilla tua, expandesque alas tuas super me: & hoc feci, inquit, quando dixi: Accipiam vos mihi in populum, & ero vobis in Deum.

Et operui ignominiam tuam. Hieronymus. Inhonesta

1.Cor. 12. ℣. 23.

corporis sub hoc nomine intellige, quæ, teste Apostolo, maiore honore circūdamus. Rabbi Dauid: Vestiui te, & operui vestibus honestissimis, vt superius dixi: vel: docui te signis, & prodigijs veram fidem, nihilque in te reliqui ignominiosum alieni cultus.

Et iuraui tibi, & ingressus sum pactum tecum, ait Dominus Deus.

Scholiast. Theodor.

Scholiastes, & Theodoretus: Cum enim conspexissem te in reliquum idoneam, quæ mecum per legem societatem coires, expandi quasi quasdam alas salutarium præceptorum doctrinam, & cooperui iniquitatis nuditatem, & hoc connubiū etiam dotis libellus est consecutus: ingressus enim sum in testamento tecum, & quia opus erat, vt libello adhiberetur iusiurandum, ne hoc quidem facere recusaui. Sed quamuis fide dignus essem vel verbo tantum promittens, attamen iusiurandum quoque verbis adiunxi, &c.

Pactum, & iusiurādum exhibita populo Israel. Exo.19.℣.5

Duo hîc commemorantur a Deo præstita, pactum scilicet, & iusiurandum, quorum primū extat in Exodo expressis verbis conceptum: *Si ergo audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis: mea est enim omnis terra: et vos eritis mihi in regnum sacerdotale, & gens sancta: Hac sunt verba, quæ loqueris ad filios Israel. Venit Moyses: & conuocatis maioribus natu populi, exposuit omnes sermones, quos mandauerat Dominus: responditque omnis populus simul: cuncta, quæ locutus est Dominus, faciemus. Cumque retulisset Moses verba populi ad Dominum, ait ei Dominus: Iam nunc veniam ad te in caligine, &c.*

Iuramenti sollemnitates.

Quoniam vero pacta, & fœdera solebant certis ritibus & sollemnibus quibusdam cærimonijs stabiliri, quarum mentio est in

Genes.15. Ier.24.

Genesi, & Ieremia (etenim paciscentes solebant hostiam mactare, eius sanguine se aspergere, atque inter illius partes medij transire: hoc facto transgressori fœderis imprecantes talem mortem, & dissectionem) simili sollemnitate peractum est pactum

Exod. 24.

Dei cum Israële, quod in Exodo testatum reliquit Moses, coniugum fœderatorum intermedius, & sequester. Nam mane consurgens ad radices montis Sinai, aram cum erexisset, duodecim titulos, siue columnas in circuitu eius excitauit, quæ duodecim tribus Israël referrent: electisque duodecim iuuenibus hæredibus domorum totidem mandauit, vt singuli vitulos singulos mactarent: sanguinem vero hostiarum cum duabus crateris excipi fecisset, alteram fudit super altare, quod Deum repræsentabat; alteram vero, spargendo populum, exhausit, postquam volumen fœderis reperisset: ea cærimonia contestans violatorē pacti morte plectendum iri, siue homo esset, qui in titulis repræsentabatur, siue Dei filius hominum vadimonium suscipiens in altari significatus: atque sic se habuit fœdus coniugij inter Deum & Rempublicam Israëliticam stabilitum.

De iure iurando. Theodor.

Porro iusiurandum, cuius hîc meminit Vates, non facile in sacris reperias. Theodoretus putauit de illo iureiurando sermonem esse, quod in Deuteronomio extat.

Deut. 32. ℣. 40.

Leuabo ad cælum manum meam, & dicam: Viuo ego in æternum, etc. Ceterum antiquius multo est coniugium hoc illo iuramento: nam post quinquaginta dies ab Exitu celebrata sunt pacta, quæ diximus. Canticum vero illud cecinit Moses post quadraginta annos errorum per desertum. Præterea illo iureiurando Deus non astringit sponsæ fidem, sed potius comminatur sumpturum se de legis transgressoribus vindictam: *Leuabo*, inquit, *ad cælum manum meam, & dicam: Viuo ego in æternum, si arripuerit iudicium manus mea, reddam vltionem hostibus meis, &c.* Non loquitur ergo Vates de illo iureiurando.

R. Dauid.

Alij, ex quibus Rabbi Dauid, existimarunt pactum & iuramentum factum esse, cum Dominus misit Mosem ad filios Israël cum hisce mandatis, vt in Exodo refertur:

Exo.6.℣.6.

Ideo dic filijs Israel: Ego Dominus, qui educam vos de ergastulo Aegyptiorum, &c. Et assumam vos mihi in populū, & ero vester Deus: & scietis quod ego sum Dominus Deus vester, qui eduxerim vos de ergastulo Aegyptiorum, & induxerim vos *in terram, super quam leuaui manum meam, vt darem eam Abraham, Isaac, & Iacob: daboque illam vobis possidendam, &c.* nam iusiurandum quod fecerat Patribus, repetens, iterasse & ratificasse creditur Deus: tametsi id non sit a Mose expressum. Verum illud neque pactum fuit, neque iusiurandum, sed stipulatio, quasi spōsalitia de futuro coniugio, atque confirmatio promissionis factæ Patriarchis de terra Chanaan posteris tradenda.

Sponsalitia.

Ergo videtur asserendum, quo loco & tempore pactum initum est in Exodo, sicut diximus, eodem iusiurandum factum, non quidem verbis, sed factis: nam illæ cærimoniæ fœderis nihil aliud erant, quā iuramentum execratorium, quod ijs verbis exprimi posset, si res deessent. Dispeream & in partes corpus meum dilanietur, si fidem datam violauero. Cum igitur Deus pactum inierit cum Israëlitica Republica ad radices montis Sinai, vt diximus, & hostijs immolatis, sanguineque earum Dei altare, & populus aspersus fuerit; consequens est, pacto, & execratorio simul iuramento nuptiarum contractum esse sancitum.

Exod. 24.

Et facta es mihi. Hieronymus. Iuxta consuetudinem prophetarum *facta es mihi*, ait, pro eo quod est, meo coniugio copulata es. Idem Theodoretus: Coniuncta, inquit, es mihi, & nuptiæ perfectæ sunt, &c. est eadem phrasis paulo inferius. *Exposuisti fornicationem omni transeunti, vt eius fieres.* Et in libro Ruth. *Tulit itaque Booz Ruth, & accepit vxorem.* Hebraice. Accepit Ruth, & facta est illi, vel eius: & in Osea. *Non fornicaberis, & non eris viro.* Eandem imitatus est Paulus. *Si fuerit cum alio viro.* Græce: Si fuerit alij viro. & inferius. *Vt sitis alterius, qui ex mortuis resurrexit.* Græce: vt sitis alteri viro illi, qui ex mortuis surrexit, &c. Significat autem hæc dicendi figura non solum nubere viro, sed illius esse vxorem; & possessionem, atque adeo dici: nam cognomen vxoris erat viri appellatio, vt apud Matthæum. *Ex ea, quæ fuit Vria.* Rabbi Dauid: Quod factum est, cum Moyses dixit: *Dominus elegit te hodie, vt sis ei populus peculiaris, sicut locutus est tibi &c.*

Hieron. Theodor.

His verbis coniugij fœdera continentur.

Infr.℣.15.

Ruth 4. ℣. 13.

Osea 3.℣ 3

Rom. 7. ℣. 3.& 4.

Matth. 1. ℣.6.

R. Dauid.

Deut. 26. ℣.18.

Declarant & sacræ literæ alijs verbis honorificum istud connubium Reipublicæ Israëliticæ cum Deo legislatore, sed potissimum verbo חשק, chasach, quod significat adhærere sponsæ, agglutinari cum illa, ita vt ex binis cordibus, & animis vnum fiat, in Deuteronomio. *Non quia cunctas gentes numero vincebatis, vobis iunctus est Dominus, &c.* agglutinatus est sicut sponsus sponsæ; *sed quia dilexit vos.* Non itaque elegit dignos, quos diligeret, sed di-

Dei nostri connubium cum Israel, varia phrasi exprimitur: primaest adhærere, id indicans, quod ex binis cordibus vnum fiat.

Deu. 7.℣.7

P 3 ligendo

Ibid. 10. ℣. 14. ligendo idoneos fecit, quos eligeret. Et iterum. *En Domini Dei tui cælum est, & cælum cæli, terra, & omnia quæ in ea sunt; & tamen patribus tuis conglutinatus est Dominus, & amauit eos, &c. Circuncidite igitur præputium cordis vestri.* Quibus verbis aperte, meo iudicio, allusit ad factum Sichem, cuius mentio habetur in Genesi, qui cum toto populo suo circuncisus est, eo quod *conglutinata* esset *anima eius* cum Dina filia Iacob. Quod si gentilis homo, inquit tacite Dominus, ob amorem vxoris ardentem, se cum populo vniuerso circuncidi passus est; cur non potius vos circumcideritis stultitiam cordis vestri, vt Deo vestro fruamini, cuius animam cum vestra scitis esse conglutinatam? Vide & aliud amoris huius coniugalis testimonium apud Ieremiam. *Sicut enim adhæret lumbare ad lumbos viri, sic agglutinaui mihi omnem domum Israel, & omnem domum Iuda, &c. vt essent mihi in laudem, & gloriam,* id est, in sponsam: nam, teste Paulo, *mulier autem gloria viri est.* Egent verba hæc omnia magno examine, magnaque meditatione.

Gen. 34. ℣. 3

Ier. 13. ℣. 11

1. Cor. 11. ℣. 7.

IX. De transitu maris ter no fortasse est.

Et laui te aqua. Fortasse ad transitum rubri maris respexit: ex quo quasi e balneo exierunt hilares, & alacres, hostibus videlicet suffocatis. quo modo etiam loquitur Apostolus. *Omnes mare transierunt, & omnes in Moyse baptizati sunt in nube, & in mari,* hoc est: Mosis ductu, & nubis protectione omnes mare quasi lauacrum intrarunt, & exierunt incolumes. Vel ex Origene, Theodoreto, & Apollinare, aquam doctrinæ diuinæ intellexit, qua sanguines, & scelera eorum mundara sunt: non est enim nouum aquæ nomine legem significari in Deuteronomio, & Isaia. Vero similius autem apparet, Vatem loqui de *varijs baptismatibus, & iustitijs carnis,* vt loquitur Apostolus, in lege Mosaica *vsque ad tempus correctionis impositis,* quibus lustrabantur, qui immunditiam contraxerant, quomodo etiam interpretatur Theodoretus.

1. Cor. 10. ℣. 1.

Origenes. Theodor. Apollin. Aqua doctrinæ.

Deut. 32. Isa. 55.

Hebr. 9. ℣. 10.

Theodor.

Lauacrum consequebatur vnctio.

Et vnxi te oleo. Lauacrum consequebatur vnctio veteri more, quem legimus obseruatum in libro Ruth. *Lauare igitur, & vngere, & induere cultioribus vestimentis, &c.* Et in libro Iudith. *Lauit corpus suum, et vnxit se myro optimo,* oleo scilicet myrrhino electo, cuius mentio est apud Esther, & Lucam. *Aquam pedibus meis non dedisti, &c. oleo caput meum non vnxisti, &c.* Meminit & eius consuetudinis Homerus. Postquam hos igitur ancillæ lauerunt, & vnxerunt oleo, circa ipsos vestes pulchras miserunt & tunicas. atque iterum. Loros autem, & vnctos reliquit oleo: vbi Eustatbius: Oleo vero vtebantur, qui lauissent. Plutarchus item de Pompeio: Seruus, inquit, accurrit, & lauit, & vnxit. Quamuis interdum post exercitationem vngerentur prius, quam lauarentur: quod de Alexandro Seuero refert Lampridius. Operam palæstræ dabat, atque inde vnctus lauabatur: &c. Videtur autem Propheta loqui de vnctione sacerdotum ex lege instituta in Republica Hebræorum. Quæ res magnum illi splendorem, & dignitatem addebat, vt merito toti Reipublicæ collatum dicatur, quod eius primaribus, sacerdotibus, inquã, solis concessum sit. Theodoretus sacerdotij genera recenset: sacerdotes enim oleo sancto vngebantur. Origenes vero: Vnctio, ait, est habitatio Spiritus sancti in cognitione veritatis. Sed magis ad rem Polychronius. Vnxi te, hoc est, recreaui te ex laboribus: velut dicat: vnguentis te imbui: nam tamquam de coniuge fingit orationem, &c. Quoniam igitur nouæ nuptæ solebant lauari, & vngi, atque pretiosis vestibus ornatæ ad thalamum deduci, vt in libro Esther de virginibus tradendis Assuero regi scriptum legimus; ideo balnei, & vnctionis meminit, atque vestium cultiorum: tamersi hæc ad parabolæ potius decorum, quam ad veritatem historiæ pertinere videantur. Nihilominus singula accommoda re Reipublicæ Hebræorum studebimus.

Ruth 3. ℣. 3 Iudith 10. ℣. 3. Esther 2. ℣. 12. Luce 7. ℣. 44. Homer. l. 4. Odyssea, & l. 10. Iliad. Eustatb. Plutarch. in vita Pomp.

Loquitur hic Vates de vnctione sacerdotali.

Theodor. Origenes. Polychron. vnctione recreationem ex laboribus significari putat. Esther. 2.

X. Vestis discolor, seu polymita. Plin. lib. 3. cap. 48.

Et vestiui te discoloribus. Multis modis fieri potest, & dici vestis discolor, quorum meminit Plinius in hæc verba. Pictas vestes iam apud Homerum fuisse accipio: vnde triumphales natæ. Acu facere id Phryges inuenerunt, ideoque Phrygiones appellati sunt. Aurum intexere in eadem Asia inuenit Attalus Rex: vnde nomen Attalicis. Colores diuersos picturæ intexere Babylon maxime celebrauit, & nomen imposuit. Plurimis vero licijs texere, quæ polymita appellant, Alexandria instituit. Scutulis diuidere Gallia, &c. Et paulo ante dixerat: quam sola ars scutulato textu commendar, &c. Porro scutulata vestis, vt ait Varro, dicta est quod sit veluti quibusdam scutulis distincta. Fiunt igitur textura scutulatæ vestes. Ceterum quo modo sint effigiata illa scutula, nondum liquet: an videlicet colorum varietate, an liciorum permutatione nunc expressa, nunc depressa, vt in mappis fieri solet, an ex liciorum subductione, & exinanitate filamentorum maculis formatis, quemadmodum videmus sindones, & mantilia in varias picturas fora minari: nam & Plinius de scutulatore Araneo disserens eius retis maculas appellat scutulatas: sic enim habet. Texere a medio incipit circinato orbe subtegmina adnectens, maculasque semper paribus interuallis, sed subinde crescentibus ex angusto dilatans indissolubili nodo implicat: quanta arte cælat pedicas scutulato rete grassantes? quam non ad hoc videtur pertinere cribratæ pexitas telæ? &c. Ijs præbabitis, sine quibus sequentia intelligi non poterant; obseruandum est, loco vocis huius *discoloribus* Hebraice haberi רקמה, richmah; rechamatum consona voce appellant vulgo Hispani, & Itali. Septuaginta vertere, varijs: versu autem decimotertio, pro eadem voce posuere, versicoloribus: capite vere vigesimoseptimo, versu decimosexto reddunt, varia: at versu vigesimoquarto, polymita: capite vigesimosexto Exodi vertunt, varie gata: atque eodem modo capite trigesimoquinto. Hieronymus vero qui hoc versu posuit *discoloribus*, versu tertiodecimo reddidit *multicoloribus*: capite autē vigesimoseptimo, versu vigesimoquarto transtulit, polymita: versu autem decimosexto *scutulata* legit: at in Exodo opus plumarium pro opere rechamato traduxit. Est autem opus plumarium idem, quod acu pictum, ita appellatum, quod æmulatetur picturas e plumis versicoloribus auium factas: cuius antiquitatis vestigia extant a Persianis, & Mexicanis Indis ad nos allata. Nam illi indumenta, gestamina, scuta, Diuorum imagines, & pleraque alia diuersi generis vasa, psittacorum, & phœnicopterum, & aliarum pictarum auium plumulis intexunt opere tam venuste variato, vt nihil delectabilius oculis occurrere posse videatur. Male ergo quidam pro plumario opere topiarium substituunt, antiquum nomen explodentes, fortasse quod non satis illud intelligant. Ezechielis vigesimoseptimo, vbi Hieronymus habet. *Byssus varia de Aegypto texta est tibi in velum*; alij pro eadem Hebræa voce reddunt. E bysso opere Phrygionico texta fuit cortina tua, vel velum tuum. Et in psalmo Septuaginta habent *circumamicta varietatibus*, Hieronymus vero, in scutulatis. Et in alio psalmo, vbi Septuaginta: *Et substantia mea in inferioribus terræ*; Hieronymus transtulit: Et imaginatus

Plin. l. 11. cap. 24.

Rechamata vestis.

Plumarium opus.

Opus Phrygionicum.

Psal. 44. ℣. 15

Psal. 138. ℣. 15.

ginatus sum (est enim verbum passiuum radix prædicti nominis) in nouissimis terræ, hoc est: quasi imago formatus sum in ventre matris, &c. vbi Rabbi Dauid: Assimilauit opus creationis in neruis, ossibus, carne, & cute operi Phrygionico, &c. Porro Iosephus aulæum Templi opere Babylonico elaboratum, depictamque in eo omnem cæli rationem præter signa scribit: cum tamen certum sit eodem opere a Salomone fabrefactum, atque illud alterum Tabernaculi, quod opere rechamatoris Deus fieri præcepit Exodi præallegato loco. Antonius Nebrissensis enarrans illa verba psalmi, *Circumamicta varietatibus*, vbi Hieronymus in scutulatis vertit; contendit richmah Hebraicum, sonare inanitates, vel vacuitates; significareque opus reticulatum, plagis inanibus distinctum. Ceterum repugnat Nebrissensi quod velum Tabernaculi, & velum triremis Tyriæ hoc opere elaborata dicuntur, quorum neutrum patiebatur inanitates, seu ocellos illos: cum aulæum Tabernaculi appenderetur ante Sanctuarium, ne videretur a Leuitis; velum autem triremis, vt vento expositum promoueret nauim, vtrique autem vsui officiebant plagæ Nebrissensis. Sunt qui existiment רקמה, richmah, nomen esse genericum, atque sub se claudere vniuersas species telæ, seu vestis variegatæ, tam scilicet eas, quæ textura fiunt, quam quæ acu pinguntur: nimirum opus Alexandrinum ex liciorum versicolorum vniformi mistione confiatum: opus Babylonicum ex liciorum varij coloris permutatione depictum; *Zarzahan* vocant Mauri, Hispani *primauera*, nos vernans vocare possemus: opus Damascenum appellatum, quod depressis licijs maculas ostendit: opus Gallicum Plinio: in quo scutula, seu ocelli relinquuntur Nebrissensi, non permutatis modo, sed etiam subtractis filamentis: opus Attalicum, in quo staminibus sericis aurea subtegmina intexuntur, telam auream nos dicimus: opus ex Damasceno, & Attalico permistum, qood aureis subtegminibus ex arte mutatis depressas habet maculas aureas, vt Damascenum, aureosque flores expressos: denique ex Attalico, Babylonico, & Damasceno compositum, quod aureæ telæ licijs permutatis maculas depressas, & imagines extantes ostendit. Postremo opus acu pictum significare dicunt, cuius duæ sunt species: altera operis plumarij, quo lini telæ sericis filis versicoloribus variæ picturæ inducuntur, vt in ceruicalibus elegantioribus videmus: altera operis Phrygionici, cum aureæ telæ vel sericæ acu nectuntur segmenta auri: quod *rechamado* appellant Hispani, & Itali consona voce, Hebraice רקמה, richmah: atque ex hac multiplici significatione vocis ortas putant tot, ac tam diuersas versiones Chaldæi, Septuaginta, & Hieronymi diuersis locis Scripturæ accommodatas, in quibus vox ista vsurpata est. Nihilominus credimus Hebræam vocem רקמה, richmah, idem in omnibus linguis significare, videlicet, opus acu pictum, quod rechamatum appellamus Europæi, atque ex analogia eius significationis ceteras accommodatas illi fuisse: ad quod credendum inducimur primum quidem nominis huius *rechamado* significatione inter nos notissima. Præterea clarius hæc patent in psalmo in quo sponsæ vestis depingitur, ex tela aurea confecta, atque insuper rechamata (liceat enim sic loqui, vt rem explicemus) sic autem habet versus: *Omnis gloria eius filiæ regis ab intus*, id est, Ecclesiæ decor, & venustas spiritualis, & interior materialibus ornamentis declarata sic se habet. Vocat autem filiam regis eam, quæ est sponsa; quoniam olim sponsæ filiæ dicebantur a sponsis vsque ad connubialem torum, deinde vxores. Sequitur *in fimbrijs aureis circumamicta varietatibus*. Hieronymus: In fascijs aureis vestita est. Hebraice לבושה לרקמות ממשבצות זהב, mimisbetsoth zahab lebusah lirqamoth: sonant autem verbum ex verbo: Ex telis auri vestita ad acu picturam: nam loco vocis primæ, ממשבצות, mimisbetsoth, telas, vel intexturas conuerto (etiamsi alij vertant ocellatis, alij tessellatis, alij aliter) secutus videlicet Septuaginta, qui fimbrias auri, & Chaldæum, qui texturam auri transtulerunt: immo vero coactus varijs acceptionibus huius vocis, quarum in sacris vsus est: quæ non possunt aliter ad analogiam reuocari, nisi verbum significet intexere. Vide Hebraicum codicem pluribus locis Exodi, in quibus ea vox repetita est. Quod si ita est, vt vero simile iudicamus, necesse est alteram vocem richmah significare, quod sonat: nam quod aliud opus superioduci potuit aureæ telæ nisi Phrygionicum, aut pictum? Cum ergo vestis reginæ ex tela aurea dicatur facta ad richmah, oportet vt richmah sit opus rechamatum, acu pictum, quod *bordado* etiam dicitur vulgo Hispanis, & Gallis *brodrie*; ex analogia vero huius operis, quod variegatur multiplicibus coloribus, & segmentis telæ aureæ, argenteæ, & sericæ, traducta sit vox ad significanda illa omnia, quæ supra diximus. Atque hæc de parabolica veste dicta sufficiant. Iam videamus quid illa significet in Hebræorum Republica.

Chaldæus Paraphrastes in psalmum citatum: auream & variam vestem reginæ refert ad sacerdotum indumenta: sic enim vertit prædictam sententiam. Omne laudabile, & pulchrum, ac desiderabile in facultatibus regionum; thesaurique regum, qui repositi erant interius, offerentur sacerdotibus, quorum vestes auro optimo intextæ in vestibus varij coloris lætificabunt sacrificia &c. Theodoretus vniuersa hæc ornamenta ad Tabernaculi cortinas, & varium apparatum traducit. Vterque satis commode: nam in sacerdotis summi vestimento, atque Sanctuarij aulæis multus est sermo operis variegati aut picti, Phrygionij, & plumarij. Nobis autem ob oculos ponit sponsæ chlamys beneficia innumera, quibus Deus populum suum honestare, ditare, & clarum reddere inter gentes instituit: nam in auro & pretium est, & splendor. Hæc autem duplicia sunt, naturæ quædam, quædam vero gratiæ: illa significantur in tela, quæ tametsi ex varij coloris licijs constet, vniformis tota est, & sibi similis: sicut natura, quæ semper sibi constat, & eandem perpetuo legem seruat: ista vero significantur in acu pictura, quæ ad arbitrium artificis variatur: nec secus gratiæ opera, gratiarumque diuisiones se habent, quibus rerum omnium artifex digito spiritus sui, atque acu intelligentiæ perspicacis cycladem sponsæ carissimæ, hoc est, Ecclesiæ distinguit, exornat, & illustrat. Sed quid mirum est Deum acu pingere vestem sponsæ, cum ipsius imaginem super vtraque palma expresserit? apud Isaiam. *In manibus meis descripsi te*, vel sculpsi te, *muri tui coram oculis meis* sunt *semper*: nimirum bis delineati in vna, atque altera manu.

Sed quænam segmenta, quæ scutula, quas imagines credemus cycladi sponsæ acu pictas fuisse? *In veste poderis* talari, *quam habebat* Aaron, *totus erat orbis terrarum, & parentum magnalia in quattuor ordinibus lapidum erant insculpta*, &c. Vel Patriarcharum gloriæ duodecim stemmata, aut emblemata, signa scilicet sacra pro nominibus posita, vt diximus in Commentario de prima visione. Duo genera rerum ostendebat Pontificia vestis, alia intexta telæ,

R. Dauid. Iosep. lib. 8 ant. c. 2. & lib. 6. de bel. cap. 6.

Opus Babylonicum.

Exodi 26.

Anton. Nebris. quinqu. g. 3. cap. 33.

Psal. 44. ℣. 15.

Varia vestimentorum genera & nomina.

Ps. 44. ℣. 14.

Exod. 28. ℣. 4. 11. 14. 20. & 38.

Quid significet hæc vestis in Hebræorum republica.

Chaldæ. in ps. 44.

Theod.

Hac veste varia beneficiorum genera sponsæ collata significantur. Auro naturæ & gratiæ dona innuuntur.

Is. 49. ℣. 16

De veste poderis.

Sap. 18. ℣. 24.

Comm. de prima visio. p. 2. ett. 2.

telæ illa acu pictæ intextus erat vniuersus orbis, cælum, mare, terra, & eorum plenitudo, aues, pisces, prata, arbores, animalia nimirum dos vxoris: nam omnia illi tradidit in obsequium, *oues & boues vniuersas; insuper & pecora campi, volucres cæli, & pisces maris*: vnde apud Isaiam. *Viuo ego dicit Dominus quia omnibus his velut ornamento vestieris, & circumdabis tibi eos quasi sponsa.* Alia vero acu picta visebantur, gloriæ parentum scilicet, quas æmularetur; atque hæc expressiora, vt illa conaretur ad viuum moribus exprimere; fidem Abrahæ, Isaaci obedientiam, Iacobi constantiam, &c. Nam illa veste Pontificis plebis Israëliticæ ornatum, & gloriam, ad quam Deo nubens euecta fuerat, repræsentatam fuisse notius est, quam vt explanatione indigeat. Sed & cortinæ tabernaculi depictæ imaginibus Cherubim, quid aliud innuebant, quam trophæa victoriæ, quæ e bello Aegyptiaco sponsæ liberandæ gratia suscepto sponsus reportauerat, in ipsius sponsæ cyclade acu picta? scilicet regnum, sacerdotium, & cetera, quæ recensuimus supra, vt redemptionis propriæ, & sponsi beneuolentiæ tam certa pignora ante eius oculos iugiter obuersarentur, quibus in admirationem tam strenui ducis, & amorem tam amantis coniugis prouocaretur, incenderetur, & ardesceret.

Ps. 8. ℣. 8, Is. 49. ℣. 18

Cortinæ tabernaculi depictæ Cherubinis.

Comment. de 1. visione par. 2. sect. 10.

Et calceaui te ianthino. Hieronymus, Aquyla, & Symmachus, ianthina, Septuaginta, & Theodotio hyacinthina transtulerunt: pro quo in Hebræo scriptum est תחש, thachas. Est autem thachas, vt multis placet, taxus, consona voce vulgo Hispanis dicitur *tesson* & *texon*; Latini melom appellant, animal asperum, mordax, magnitudine vulpis, colore felis, ex cuius pelle pharetras, & canum collaria obtegere solent. Chaldæus vocat ססגונא, sasgona, quasi gaudentem coloribus: vel, vt alij Hebræi intelligunt, sexcolorem, quod sex dicatur coloribus distingui eius pellis: eius mentio est in Exodo *pellesque ianthinas*. Hebraice taxorum. & in libro Numerorum. *Velamine ianthinarum pellium*, vel hyacinthinarum, vt alij codices legunt, sed eodem sensu: nam ianthinus colorem violarum sonat, hyacinthinus colorem cælestem, quem æmulatur ille lapillus, atque eundem videtur imitari pellis taxi: propterea interpretes pro taxo reddiderunt hyacinthinum, vel ianthinum. Ex pelle itaque hyacinthina coloris cælestis, seu violacei Deus sponsæ aptasse sandalia, testatur Vates: neque ab re calceamentorum meminit inter alia feminei corporis indumenta, & ornamenta: quoniam calcei elegantes a feminis maximi haberi solent, præsertim Hebræis, quæ breuiorem gestabant cycladem, & vix ad summos talos demissam, quales videlicet amictas vidimus Granatenses Mauro-christianas: propterea tibialibus ex subtili tela sinuosis, atque sandalijs exquisito artificio elaboratis, auroque & gemmis grauibus delectabantur: quod apud Isaiam videre est: ait enim. *In die illa auferet Dominus ornamentum calceamentorum*. Hebraice gloriam, vel ornatum compedum: nam עכס, gheces, compedem significat, seu laqueum pedum: & in Prouerbijs. *Ignorans quod ad vincula stultus trahatur*. Pagninus vertit ornamentum squamatum pedum: quod laqueis squamatis, id est, ad instar squamarum acu pictis erant ornata calceamenta. Chaldæus reddidit voce מרגוך, margeuach, quæ irritamentum significat: atque Isaiæ locum sequentem: *Pedibus suis composito gradu incedebant*: quem sic vertit Pagninus: & pedibus suis ornabantur ornamento squamarum: ille sic transtulit: & in pedibus earum irritamenta: nimirum quibus iuuenes irritantur: & quibus prouocabant oculos maiestatis Dei, & eius iustitiam aduersum se irritabant. Rabbi autem Salomon עכס, gheces, significare vult virus serpentis, & verbum inde ortum venenum adhibere: itaque vertit: Pedibus suis, seu impudico incessu venenum exhibebant animis iuuenum. Addit Isaias: *& lunulas*. Hebraice שביסים, sebisim: inclusas gemmas vertere licet, vel circulos aureo, & argenteo filo superductos, & acu pictos. Hispani vocamus *copeo a lazo*. Vtrumque nomen laqueum sonat, quod ornamentum ex laqueis aureis constaret, quodque illaquearet iuuenum animas malecautas. Eiusmodi laqueos pedibus suis indidit sagax illa, nec minus honesta femina Iudith, vt caperet sanguinariam feram Holophernem: quod ipsa testatur dicens: *Capiatur laqueo oculorum suorum in me*: atque iterum: *Vnxit faciem suam vnguento, & colligauit cincinnos suos mitra, accepit stolam nouam ad decipiendum illum. Sandalia eius rapuerunt oculos eius: pulchritudo eius captiuam fecit animam eius*, &c.

Exod. 25. ℣. 5. Num. 4. ℣. 14.

Ianthinus & hyacinthinus color, idem.

Maximus sponsæ decor in calceamentis fuit.

Isa. 3. ℣. 18

Prouer. 7. ℣. 22.

Isa. 3. ℣. 16

R. Salomon ornamenta mulierum venena vocat.

Iudith. 9. ℣. 13. & cap. 16. ℣. 10.

Nunc videamus, quid significent calceamenta in sacris literis; quod hoc loco Origenes, & Hieronymus tractant, neque explicant. Ambrosio sunt signa coniugij. Bedæ significant timorem humanum. Gregorio vitam duram & asperam. Cyrillo Euangelium. Alijs apparatum itineris, vel expeditionis. Alijs sunt signa mortalitatis. Dionysio Angeli discalceati dicuntur, quod sint liberi, puri, sine affectu, labe, commistione, &c.

Quid significent calceamenta in sacra Scriptura.

Hieronym. Origen. Ambro. de fide. Beda in Exod. 3. Greg. Nyssen. de vita Moysis Cyril. Dion. Areo. cælest. Hier. cap. 15.

Difficile videtur arcanam significationem calceamenti ex sacris eruere, quam tanti viri non exposuerunt. Ceterum vniuersis locis, in quibus eius vsus est, obseruatis studiose, non erit tam arduum negotium. Sic igitur statuimus: Discalceatum esse, vel nudis pedibus incedere, in sacris literis symbolum esse captiuitatis, quod sic incederent mancipia, vt videre est in Isaia dicente. *Sicut ambulauit seruus meus Isaias nudus, & discalceatus, trium annorum signum & portentum erit super Aegyptum, & super Aethiopiam; sic minabit Rex Assyriorum captiuitatem Aegypti, & transmigrationem Aethiopiæ, iuuenum, & senum nudam, & discalceatam*, &c. & iterum: *Descende, sede in puluere, virgo filia Babylon*, &c. *tolle molam, & mole farinam: denuda turpitudinem tuam, discooperi humerum, reuela crura, transi flumina*. Hebraice. Nuda plantam, detege crura, &c. Vnde calceamenta portare e contrario signum erat libertatis, vt habetur in Exodo. *Calceamenta habebitis in pedibus* vestris, &c. id est, non iam nudis pedibus incedite, quemadmodum hucusque more mancipiorum, sed calceati ad instar ingenuorum, & liberorum.

Discalceatum esse, vel nudis pedibus incedere sunt signa captiuitatis & seruitutis.

Is. 20. ℣. 3. & 47. ℣. 2.

Exod. 12. ℣. 11.

Secundo. Quoniam mancipia subiecta sunt dominis, illosque reuerentur & timent, nudare pedes est signum reuerentiæ, quam Moysi, & Iosue Dominus reuocabat in memoriam, cum dixit. *Solue calceamentum de pedibus tuis, locus enim, in quo stas, terra sancta est.* Oppositum huius, hoc est, dominatum significat calceus: in psalmo. *In Idumæam extendam calceamentum meum, mihi alienigenæ subditi sunt*, &c. Hinc Ioannes Baptista, vt Christi excellentiam, & maiestatem declararet, illum inducit calceatum, se vero quasi mancipium; qui nudis pedibus incedens, vix audet corrigiam eius calceamenti soluere.

Nudare pedes signum reuerentiæ.

Exod. 3. ℣. 5. Iosue. 5. ℣. 16. Psal. 59. ℣. 10. Ioan. 1.

Tertio. Quia dominium acquiritur capiendo possessionem, calceus signum est vsucapionis, discalceatio vero cessionis iuris sibi debiti. Hoc extat in Deuteronomio. *Si autem noluerit accipere uxorem*

Calceus signum est vsucapionis.

Deut. 25. ℣. 7.

fratris

fratris sui, qua ei lege debetur: perget mulier ad portam ciuitatis, & interpellabit maiores natu, dicetque: Non vult frater uiri mei suscitare nomen semen *fratris sui in Israel, nec me in coniugium sumere: statimque accersiri eum facient, & interrogabunt. Si responderit, nolo eam uxorem accipere, accedet mulier ad eum coram senioribus, & tollet calceamentum de pede eius, spuetque in faciem illius, & dicet: sic fiet homini, qui non ædificat domum fratris sui, & uocabitur nomen illius in Israel, domus discalceati, &c.* Apertius vero in libro Ruth. *Hic autem erat mos antiquitus in Israel inter propinquos, ut si quando alter alteri suo iuri cedebat: ut esset firma concessio, soluebat homo calceamentum suum, & dabat proximo* propinquo *suo: hoc erat testimonium cessionis in Israel. Dixit ergo propinquo suo Booz: Tolle calceamentum tuum, quod statim soluit de pede suo: at ille maioribus natu, & uniuerso populo; Testes vos, inquit, estis hodie, quod possederim omnia, quæ fuerunt Elimelech, & Chelion, & Mahalon,* &c. Sed quorsum ea cærimonia cessionem significabat? altera illi adiuncta rationem exhibet vtriusque: *Tollet*, inquit, *calceamentum de pede eius, spuetque in faciem illius*: spuere in faciem, est illum notare seruilis conditionis (nam vix mancipijs in faciem spuimus) Idem ergo indicabat calceamenti solutio, illum esse indignum, qui calceos gestaret inter ingenuos; quando nil liberale suscipere, vel designare audebat; mereri potius nomen discalceati, vel serui, qui se possessione propria abdicasset. Atque hinc declaratur locus ille Matthæi alibi repetitus: etiam *excutite puluerem de pedibus uestris*, hoc est, cedite omni iuri eorum, quod ad vos quoquomodo pertinere poterat: quod scilicet apertius dixit Moses in libro Numerorum. *Recedite a tabernaculis hominum impiorum, & nolite tangere, quæ ad eos pertinent, ne inuoluamini in peccatis eorum.* Sequiturque tunc aptissime. *Amen dico uobis, tolerabilius erit terra Sodomorum, & Gomorrhæorum, quam illi ciuitati.*

Ruth.4.ỷ.7 — *Matth. 10. ỷ.14. & Luc.9. ỷ.5* — *Num. 16. ỷ. 26.* — *Matth. 10. ỷ. 15.*

Soluere calceamenta signum luctus.

Quarto denique ex eadem ratione, soluere calceamenta, est signum luctus, sicut & coronam de capite tollere, radere cæsariem, & cetera ingenui hominis ornamenta deponere: quod, qui graui aliquo mœrore tenebantur, illum significabant, habitum exuentes festinum, in quo numerabantur calcei, vt a propheta nostro Ezechiel. *Corona tua circumligata sit tibi, & calceamenta tua erunt in pedibus tuis*: id est: ne luctuosis cærimonijs prosequaris vxorem defunctam. Atque hæc fere sunt symbola calceorum domi, togæque: nam aliud foris, & militiæ significat calceus, nimirum constantiam, confidentiam, atque animum intrepidum, quod, qui nudis ingreditur pedibus, pedetentim, & timide incedit; contra calceatus audacter. Vnde est illud Pauli. *Calceati pedes in præparationem Euangelij pacis.* hoc est, in confirmationem, & defensionem Euangelij, in quo pax, omnia scilicet bona cum Dei beneuolentia hominibus promittuntur: nam epitheton est Euangelij: præparare autem, roborare, stabilire, confirmare significat apud Isaiam. *Præparatus mons domus Domini in vertice montium.* & in psalmo. Ipse *super flumina præparauit eum*, &c. eapropter apud Marcum prædicatoribus verbi dantur sandalia, quo scilicet audenter suscipiant munus sibi iniunctum, & omni humano timore deposito, illud exerceant, Euangelium *pacis* quouis terrarum importando. Fit ex ijs, sponsæ datos esse calceos in signum non libertatis modo, sed etiam dominatus, quod illis antea caruisset, vtpote captiua, & alieni iuris. Sed quare hyacinthinos fuisse dicemus? Origenes: Vult, inquit, calceamenta nostra esse florentia, & bene tincta: alibi vero ait: Hyacintho pura incessum ornauit mortalitate sublata: Est etiam totius vitæ symbolum. Hieronymus. Hyacintho calceantur qui diuinam habent protectionem, vt perfectius ambulent, aut prædicent. Item calceari hyacintho, est præparari, vt ad cælestia festinare valeamus. Gregorius. Hyacinthus significat cælestem conuersationem, contemplationem, & spem cælestium: Fauet huic expositioni, quod in Numerorum libro præceptum est *filijs Israel*, vt facerent *sibi fimbrias per angulos palliorum, ponentes in eis vittas hyacinthinas*, vt cũ eas viderent, recordarentur *omnium mandatorum Domini, nec sequerentur cogitationes suas, & oculos per res varias fornicantes: sed magis memores præceptorum Domini*, facerent ea, essentque *sancti Deo suo*, &c. quæ omnia exacte quadrant in calceos hyacinthinos sponsæ. Sed illud insuper addendum, præter arcanam significationem, quam diximus, dominationem, & opulentiam omnem sub pedibus sponsæ subiecisse sponsum Deum, cum calceos illi aptauit hyacinthinos: nam hyacinthus cum corona regibus tribuitur in Ecclesiastico. *Ab eo, qui vtitur hyacintho, & portat coronam, vsque ad eum, qui operitur lino crudo,* &c. Quod si hyacinthina toga regium est gestamen, quale erit hyacinthinum calceamentum? Symbolum certe regni sublimioris, cuius sedes non est eburnea vel aurea, sed animus excelsus, & vere regius, qui calcat omnẽ terrenum dominatum: namque pedes, quibus progredimur, affectus significant, quibus animus fertur quocunque fertur, teste Augustino: calceamentum vero libertatis, & dominationis est signum: hyacinthus autem cælestis regni imago. Pedes itaque calceati hyacintho indicant animum ingenuum, liberum, & regalem, qui spe cœlestium bonorum terrena hæc omnia pessundat, & proterit. Vide in Apocalypsi, mulierem amictam sole, & lunam sub pedibus eius, atque coronatam stellis duodecim, reginæ videlicet simulachrum, quam Vates describit, lucida vestitam cyclade, calceatamque hyacintho, & quam sponsus commendat ab incessu decoro, & gratioso ob calceamenta hyacinthina desiderium cælestium spirantia: & in Cantico canticorum. *Quam pulchri sunt gressus tui in calceamentis, filia principis?* vbi obseruandum, tunc sponsam filiam principis appellatam ab sponso, cum calceamentis (haud dubio hyacinthinis) pedes ornauerat; quod pedes calceati symbolum exhibent regiæ dignitatis, vt diximus. Sed de his hactenus.

Ezech. 24. ỷ. 17. — In militia calceus symbolum est constantiæ animique intrepidi. — *Ephes. 6. ỷ. 15.* — Præparare significat roborare seu stabilire. — *Is.2.ỷ.2.* — *Ps.23.ỷ.2* — *Marci. 6. ỷ. 9.* — Quare dentur sponsæ hyacinthino colore calcei. — *Orig. homil. 6. in Ezech.* — *Orig. in catena.* — *Hieron.* — *Greg. 30. mor. c. 10.* — Hyacinthinus color significat cælestem contemplationem & conuersationem. — *Num. 15. ỷ. 38. & seq.* — Calcei hyacinthini indicant pedibus sponsæ omnem subditam dominationem. — *Eccl. 40. ỷ. 4.* — *August.* — *Apoc. 12. ỷ. 1.* — Mulier Apocalypsi hanc eandem reginam significat. — *Cant.7.ỷ.1.*

Et cinxi te bysso. Byssus Plinio species est lini tenuissimi: sic enim habet. Asbestino lino principatus in toto orbe, proximus byssino, mulierum maxime delicijs: circa Elin in Achaia genito, quaternis denarijs stipula eius permutata quondam, vt auri. Pausanias testatur byssum non in alia Græciæ parte nasci, quam in Elide tanta tenuitate, vt ne Iudaicæ quidem bysso cedat; etiamsi colore minus rufet, quam Iudaica, quæ colorem, & splendorem auri referebat: qua in re duo peccasse videtur Pausanias, videlicet quod byssum vocet Iudaicam, & quod eam rubram faciat: nam veterum nullus Iudaicæ byssi meminit. Sed neque in emporium Tyri Iudæa portauit byssum venalem, sed Syria Damascena; cum Iudæa inuexerit frumentum, *balsamum, & mel, & oleum, & resinam*, quippe fructus suos. Quod si per Iudaicam byssum intellexit eam, qua Iudaicus populus in Eremo vsus est in tabernaculi apparatu construendo, certe illa ex Aegypto comportata fuerat: neque enim in Arabia deserta, vbi morabatur populus, cum erectum est tabernaculum,

Byssus quid sit. — *Plin. lib. 19. c. 1.* — *Pausanias.* — *Inf.27.ỷ.17*

lum, prouenit byssus: neque publicis sumptibus ab A alienigenis coëmpta fuit, sed a popularibus vltro oblata: populares vero eam apud se habebant, quam ex Aegypto compilauerant discedentes. Iam Aegyptia byssus candida est, non rubra, vel aurea: sic enim de ea scribit Iulius Pollux. Byssina quoque, & byssus lini quædam species apud Indos: nunc apud Aegyptios ex arbore quædam lana fit, ex qua vestem confectam lino maxime similem esse quispiam dixerit, sola densitate excepta: densior enim ex arbore fructus enascitur nuci similis, duplici munitus cortice, qua dirempta, postquam instar nucis floruerit, interius hoc, quod lanam refert, eximitur: vnde subtegmen conficitur, stamen autem illi subtenditur lineum. Consentanea Polluci tradidit Plinius. Superior, inquit, pars Aegypti in B Arabiam vergens gignit fruticem, quam aliqui gossopion vocant, plures xylon, & ideo lina inde facta xylina: paruulus est simillimus barbatæ nucis, defert fructum, cuius in exteriore bombyce lanugo netur, nec vlla sunt ei candore, mollitiaue præferenda. Vestes inde sacerdotibus Aegypti gratissimæ. Porro duos istos auctores de eadem lini specie loqui certum est, cum in eius notis conueniant, nisi quod Pollux arborem dixit pro arbusto, vel surculo, vt significaret quod hæc lini species non ex herba, vt ceteræ, sed ex frutice proueniat: nam fabulosum videtur, quod Philostratus audisse se dicit, byssum ex arbore nasci apud Indos, cuius truncus populo sit persimilis, folia vero salici: collaris autem vtriusque verbis constat, byssum descrip- C sisse Plinium, cum gossopion delineat; atque Pollucem de gossopio loqui, cum de Aegyptia bysso verba facit: fit denique, Aegyptiam byssum candidissimam esse, non auream; atque adeo eam, ex qua cortinæ tabernaculi, & ceteræ vestes factæ sunt, albam fuisse: quibus bellissime respondet, quod in Apocalypsi scriptum est: *Et datum est ei, ut operiat se byssino splendenti, & candido*, &c. Postremo fit ex hac collatione testimoniorum Pollucis, & Plinij aberrasse eos, qui existimarunt byssum, sicut & sericum non extare amplius, nudaque superesse tantum eorum nomina: extat enim hodie sericum, vt versu sequenti videbimus, extat & byssus, nimirum nostrum gossopium, quod *bombace* Itali dicunt, Galli *coton*, Hispani *algodon* vocamus: quæ lanugo in D Creta, in Sicilia, & in Hispania abunde prouenit: præsertim Astigi Bæticæ vrbe nobilissima, Fulgentij olim Episcopi sede, nunc auspicijs nobiliore: qua vel vna ex re soli eius feracitatem licet deprehendere; gossopion enim nonnisi in fœcundissima terra nasci compertum est. Adstipulatur & nostræ sententiæ Rondeletius dicens, esse alteram byssum marinam, hoc est, lanuginem quandam delicatissimam, & mollissimam, quæ ex pinna carpitur sericæ lanæ non inferiorem, colore fusco ad similitudinem byssi Græce sic nominatam. Atque hæc de Græco, & Latino byssi nomine. Restat examinemus Hebraicum.

Iulius Pollux. — *Plin. citat.* — Vestes ex gossopio gratissimæ erant Aegyptijs sacerdotibus. — *Philostratus lib. 2.* — Vestes & cortinæ sanctuarij ex bysso albi coloris factæ fuerunt. — *Apoc. 19. ℣. 8.* — *Lipsius in Tacitum.* — Gossopium, idem est cũ bysso. — *Rondeletius lib. de cestaceis.*

Pro bysso in Hebraico codice habetur שש, ses, quod a candore nomen habet: quare vsurpatur aliquando pro candidissimo marmore, quod Parium E vocant, vt in Esther. *Et columnis marmoreis fulciebantur*, & statim: *super pauimentum smaragdino, & pario stratum lapide*: & in Canticis. *Crura illius columnæ marmoreæ*: Frequentius autem pro bysso accipitur candida, vt in Genesi. *Vestiuitque eum stola byssina, & collo torquem auream circumposuit*: & in Prouerbijs: *byssus, & purpura indumentum eius*, & in Exodo: *Hyacinthum, & purpuram, coccumque bis tinctum, & byssum*: & iterum. *Decem cortinas de bysso retorta*: & tertio. *Stringesque tunicam bysso* (vel, texi facies tunicam e bysso: est enim שבץ, sabats, de quo versu superiori) *& tiaram byssinam facies*. atque tandem: *Fecerunt & tunicas byssinas opere textili Aaron, & filijs eius: & mitras cum coronulis suis ex bysso, feminalia quoque linea, byssina*. Hebraice חבר שש, habad ses, ex lino bysso, vel ex lino byssi legitur hoc vltimo loco: in ceteris tantum שש, ses, id est, bysso: sic enim legunt Septuaginta pro ses, βύσσου, byssy, Chaldæus vero vbique vertit בוץ, buts, vel בוצא, butsa, consona voce cum bysso nostra: hoc autem postremo loco eandem repetiuit בוץ דבוץ, debuts buts, ex bysso byssi, id est, ex bysso tenuissimo, candidissimo, &c. Ex ijs fit שש, ses, Hebraicum esse coloris candidi: id enim sonat eius etymon: alioqui ex nulla analogia daretur marmori Pario. Fit secundo esse lini speciem, quandoquidem feminalia facta dicuntur ex lino byssi, vel bysso: nam בד, bad, linum significat generice. Fit tertio ex capitibus vigesimoquinto, & vigesimosexto Exodi citatis, ses, atque adeo byssum non esse linum ex herba contusa factum, sed lanuginem mollissimam ex frutice decerptam: quod sic ostendo. Exodi vigesimoquinto & vigesimosexto præcipiuntur contexi cortinæ ex filis hyacinthinis, purpureis, coccineis, & byssinis retortis, vel filatis, vt vocant; at vero in Deuteronomio cautum est lege, ne tela fiat ex lana, & lino diuersisue materijs; ergo necesse est filamenta prædictis coloribus infecta: quæ bysso contexebantur, ex eadem materia byssi ducta fuisse: alioqui enim præterquam quod lex violabatur, tela non posset esse tersa & pura. At vero fila ex lino ducta non inficiuntur feliciter: neque enim possunt ita bibere succum hyacinthi, vel purpuræ, vt luceant: oportet igitur fuerint ex vellere, vel ex lanugine prædicta: at lanea esse non poterant, cum admiscerentur bysso, quæ lini species est, ergo necesse est fateamur, vniuersa fila tam infecta, quam pura ex languinosa bysso tracta fuisse: quæ scilicet & species lini esset, & colorum succo exsaturata splendesceret; atqueo adeo byssum, & ses Hebraicum significare nostrum gossopium, quod medium quid est inter linum, & lanam: cum enim origine linum sapiat, mollitie lanam æmulatur. Atque his subscribit libens Iosephus illis verbis. Tegebatur autem tabernaculum cortina ex byssino, & purpureo, & hyacinthino, & coccineo colore facta, &c. & mox: Quæ cortinæ extensæ Templum, & quod erat desuper, obtegebant, & parietes a lateribus, & a tergo stantes a terra vno pede suspensæ. Eiusdem vero latitudinis & aliæ cortinæ vna plus numero, id est, vndecim erant, longitudine tamen excellentes: erant enim istæ triginta pedum, textæ vero de pellibus, sicut illæ de lana, &c. de lana textas dicit cortinas priores, quas coloribus quattuor depictas esse narrauerat; non quidem intelligens vellus per lanam, cum illis adnumerauerit fila byssina, quæ ex lino ducta esse ignorasse non poterat Iosephus, sed languinosum gossopium nostrum, quod mollitia lanam æmulatur: textum vero linum refert, vt recte obseruauit Iulius Pollux. Fit itaque ex dictis byssum nihil aliud esse, quam gossopium.

De bysso Hebraica, quæ candida fuisse demonstratur. — *Esth. 1. ℣. 6.* — *Can. 5. ℣. 15* — *Gen. 41. ℣. 42.* — *Prouer. 31. ℣. 22* — *Exod. 25.* — *℣. 4. & 26. ℣. 1. & 28. ℣. 39. et 39. ℣. 25* — *Deut. 22. ℣. 12.* — *Iosephus 3. antiq. cap. 5* — *Iulius Pollux.*

Et cinxi te bysso. חבש, chabas, significat fasciа circumligare, vel constringere: apud Isaiam. *Plaga tumens non est circumligata*: & apud Ezechielem. *Brachium Pharaonis regis Aegypti confregi, & ecce non est obuolutum*. & iterum: *Corona tua circumligata sit tibi*, &c. Ergo sponsam circumligatam intelligimus

Isa. 1. ℣. 6. — *Ezech. 30. ℣. 21. & 24. ℣. 17*

fascia

Fascia byssina non vltimum feminæ ornamentum, vtpote virginitatis symbolum.

Is. 3. ℣. 24. Ier. 2. ℣. 32 Ez. 23. ℣. 3

fascia ex tela gossopij mollissimi, & candidissimi facta: quod genus indumenti non postremũ locum obtinet in femineo habitu: nam eius meminit Isaias. *Et erit pro fascia pectorali cilicium*: atque Ieremias. *Numquid obliuiscetur*, &c. *fasciæ pectoralis suæ*. vbi pro delitijs virgioum fasciam posuit. & merito, quia vt meretricis signa sunt vbera subacta apud Ezechielem. *In Aegypto in adolescentia sua fornicatæ sunt, ibi subacta sunt vbera*, &c. *pubertatis earum*; sic papillæ studiose reuinctæ sunt symbolum illibati floris virginei, in quo puellarum honos consistit. Hinc Athenis templum Dianæ soluizonæ structum legimus apud Pausaniam & alios, in quo suspendebant nouæ nuptæ zonas, quas soluerant sponsi ad illas ingressi: atque ad hoc allusisse videtur Baruch: *Mulieres autem circundatæ funibus in vijs sedent*, &c. id est, vt ex Herodoto interpretamur, feminæ ad ædes Veneris zonis præcinctæ, quibus virginitatem professæ, hospitibus ad Deæ fanum aduentantibus pudorem prostituunt, Deaque sic expiata, domum reuertuntur. Apud exteros itaque, & apud sacros scriptores fasciam pudoris virginei signum fuisse reperimus: quandoque etiam castitatis coniugalis, hoc est, fidei intemeratæ erga virum, ait enim Psaltes: *Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato circundata varietate*: & iterum: *Omnis gloria eius filiæ regis ab intus, in fimbrijs aureis*: hoc est, vt multi interpretantur, in fascijs aureis, quasi significare velit Dauid id ipsum, quod nunc asserebamus, omnem gloriam castæ sponsæ non esse in externo cultu sitam, sed intus in pectorali fascia religata, hoc est, in fidelitate coniugali, quam fascia repræsentat. Quod autem in feminis fascia, idem in viris lumbare valebat apud Hebræos, quibus, sicut & hodie Mauris, & Granatensibus, olim antiquus mos erat, fasciam latam ad lumbos religare, quam ideo lumbare vocat Ieremias. *Sicut enim adhæret lumbare*, ait Dominus, *ad lumbos viri, sic agglutinaui*, coniugio copulaui, *mihi domum Israel*, &c. *vt essent mihi* &c. *in laudem, & in gloriam. State ergo*, ait Paulus, *succincti lumbos vestros in veritate*, hoc est, in fidelitate (nã sorores sunt voces אמת, emeth, veritas, & אמונה, emunah, fides ab eodem verbo אמן, aman, genitæ) ne fidem adstrictam Deo violeris. Idem Dominus admonet apud Lucam: *sint lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardentes in manibus vestris*: quod diuus Petrus declarauit: *Sobrii estote, & vigilate*: quamuis accingere lumbos possit etiam significare promptum esse, & expeditum ad opus: ceterum ea significatio ex alio manat fonte: nam aliud est lumbari interius religari, aliud baltheo exterius: illud symbolum est puritatis, & fidelitatis; hoc vero apparatus ad omne opus: sed de hoc alibi commodius agemus. Porro sponsæ fascia pectoralis byssina a sponso dono accepta, ipsam admonebat fidei coniugalis, atque puritatis cordis; vt scilicet mammillas, quæ cordis sunt diuerticula. hoc est, affectus suos continentia coërceret, seque mundam sponsi toro conseruaret, illud Canticorum identidem repetens: *Dilectus meus mihi & ego illi*. Et. *Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi inter vbera mea commorabitur*: *Botrus Cypri*, &c.

Pausanias, Templum Dianæ soluizonæ fuisse commemorat, in quo suspendebant nouæ nuptæ fascias, quas ingressi ad illas soluerant viri.

Bar. 6. ℣. 42 Herodot. lib. 1.

Fascia etiam pectoralis significat castitatem, & fidem coniugalem.

Psal. 44. ℣. 10.

Lumbare viris idem significat, atque feminis fascia.

Ier. 13. ℣. 11. Ephes. 6. ℣. 14. Luca. 12. ℣. 35. 1 Petr. 5. ℣. 8.

Accingere lumbos, hoc est, promptum esse, & expeditum.

Cant. 2. ℣. 16. & 1. ℣. 12.

Et indui te subtilibus. Hebraice ואכסך משי, vaachasech mesi, quod est operui, texi, velaui, celaui, vt in Ezechiele. *Duæ tegebant corpora eorum*. & in Numerorum libro. *Operuit illud nubes* tabernaculum: & in Leuitico. *Et operuerit* lepra *omnem cutem*. & in Prouerbijs, & Petrus ait: *Caritas operit multitudinẽ peccatorum*. & Michæas. Operiet eum pudor. Ex quo verbo est nomen כסוי, chesui, operimentum, quod superne tegit, vt in Numerorum libro. *Et extendent desuper operimentum ianthinarum pellium*, & eius cognatum כסות, chesuth, operimentum, velamen, prætextus: in Genesi. *Hoc erit tibi in velamen oculorum, ad omnes, qui tecum sunt*, hoc est, hoc donatium esto pro commodis velaminibus tibi, & ancillis tuis: extenuat enim rex liberalis munusculum Saræ donatum: quæ dicendi ratio Hispanis consueta est, cum feminæ alicui princeps largitur donarium non pro dignitate donantis, ait: *tomad señora para tocas*. Hæc eo dixerimus, vt intelligatur, hunc amictum non esse indumentum interius, sed velamen, linteum, vel prætextum capiti sponsæ obtentum, vt ex allatis locis colligi potest. Fauet nobis versio Septuaginta, qui paulo inferius pro eadem voce משי, mesi, ponunt περιβόλαια, peribolæa, hoc est, velamina, pallia, quæ scilicet operiunt feminas potius, quam vestiunt. Gestabant enim Hebrææ mulieres, sicut & Italicæ, peplum pretiosum, & subtile a capite ad talos fere demissum, quo virgines faciem, corpusque totum tegebant; vxoratæ cetera præter faciem; meretrices vero habitum virginum mentitæ peplo se totas operiebant. Vnde illud Canticorum: *Ne forte vagari incipiam*. Hebraice: cur ero quasi desuper amicta, id est, velut scortum huc illuc aberrans, meum pastorem inter caulas quæritando; atque in Genesi: *Assumpsit* Thamar *theristrum*, quod Suidæ est velum æstiuum; Hebraice, obtexit, atque obduxit se peplo: cuius rei gratia paulo post de ea rogatur: vbi est illa meretrix? De virgine vero exemplum habemus in Genesi. *At illa* Rebecca *tollens cito pallium operuit se*, prospecto scilicet Isaac sponso veniente sibi obuiam. De vxoratis vero apud Paulum. *Debet mulier (velamen) habere*. &c. De viduis autem ad Ruth ait Booz. *Expande, inquit, pallium tuum, quo operiris*, &c. Ergo, *indui te*, est operui, velaui te. Quod vero Hieronymus vertit, *subtilibus*, Hebraice est, משי, mesi, ortum a verbo משה, masah, quod valet attrectando attraxit, extraxit ex aqua: vt in Exodo. *Vocauitque nomen eius* Mose, *dicens: quia de aqua tuli* attraxi *eum*. & in psalmo. *Et assumpsit* attraxit *me de aquis multis*: inde nomen משה, Mose, id est, attractus atque mesi, quod hic legimus: pro quo Septuaginta vertunt τρίχαπτον, trichapton, quod Suidas interpretatur pannum bombycinum, vel pretiosam vestem, Theodoretus rete e capillis confectum, quod mulierum capitibus circumponebatur. Scholiastes. Græce est autem trichapton, quod ex auro fabrefactum est, quasi dixerit, ex auro texto: dicit autem vestem ex auro διαζώδιον, diazodion, quasi animalium figuris intertextam. Origenes trichapta esse dicit subtilem nimis amictum, & quasi ad capillorum similitudinem attenuatam vestem, nam τρίχας, trichas, capillos, vel pilos Græci dicunt. Alij sericum, quo crines capitis constringuntur. Hieronymus: *Indui te subtilibus*: pro quo Aquyla: florido, siue palpabili, Symmachus, indumento, Theodotio ipsum verbum Hebraicum משי, mesi, posuit: Cumque diligenter inquirerem, quid sibi vellet vocabulum trichapti, quod Septuaginta trãstulerunt, & a nullo Græcorum nec vsum, nec etymologiam possem inuenire sermonis; tandem didici a Septuaginta esse compositum (rebus enim nouis noua fingenda sunt nomina) quod tantæ subtilitatis fuerit vestimentum, vt pilorum, & capillorum tenuitatem habere credatur. Vnde & ego volens tenuitatem exprimere vestimenti pro trichapto, *subtilibus*, transtuli, quod tenui stamine, atque subtegmine textum erat. Hæc ipse. Rabbi Dauid pro, mesi, vertit pannum sericum. Chaldæus צבעונין, tsibghonin, discoloribus.

Ez. 1. ℣. 11 Nu. 9. ℣. 15 Leuit. 13. ℣. 12. Prouer. 10. ℣. 12. 1. Pet. 4. ℣. 8 Michææ. 7. ℣. 10. Iuxta Heb. Nu. 4. ℣. 12

Genes. 20. ℣. 16

Apud Hebræos, virgines faciem & totum corpus velabant; vxoratæ cætera præter faciem; meretrices nonnunquam virginum gestamina furabantur.

Cant. 1. ℣. 6 Genes. 38. ℣. 14. Ibid. 24. ℣. 65. 1. Cor. 11. ℣. 10. iux. vulg. antiq. Ruth. 3. ℣. 15. Exod. 2. ℣. 10. Ps. 17. ℣. 17.

Theodor. Scholiast. Origen. homil. 6. in Ezech. Hieron. Aquyla. Theodot. R. Dauid. lib. radic. Chald.

ribus. Hieronymus hic, *subtilibus*, infra versu decimotertio *polymito* interpretatur. Alij vertunt sericeo, quibus egn libens subscribo: Existimo enim משי, mesi, significare ex ratione suæ etymologiæ sericeum filum. quod a bombycino lanificio aqua ferventi immerso attrectando trahitur; neque enim aliter redordiri potest: falsosque esse, qui putarunt significare pretiosam vestium materiam, quæ ex conchis marinis tracta sit: nam etiamsi fila traherentur ex conchis marinis, non propterea dici possent attrectando tracta, vel ducta ex aquis: Itaque modus nendi bombycinos calculos exactissime declaratur etymologia nominis, mesi, vt pro comperto nobis videatur, non aliam materiam pretiosam, quam bombycinam hac voce indicari. Sed quoniam de sericis, & bombycibus incidit sermo, admoniros velim antiquitatis studiosos, qui sericum distinguunt a vermium lanificio, illudque apud Seras Scytharum, vel Indorum populos olim inuentum, nunc omnino exoletum esse credunt; aduertant vocem esse Hebræam, & in Isaia scriptum esse: *Confusi fuerunt qui operabantur linum, pectentes & texentes subtilia*, vbi Septuaginta linum depuratum. Hebraice vero פשתים שריקות, pisthim seriqoth, lina serica vel serica; Arabesque hodie vocare vermium opus סרק, seraq, voce respondente Latinæ: eius autem etymon videtur esse, quasi dicat, coloris spadicei, flaui, qualem scilicet habent fila bombycina: atque ita cohæret analogia significatus huius cum alio eiusdem vocis, quod extat in Zacharia, *equi rufi varii*, Hebraice שרקים, seruqim, hoc est, flaui, spadicei, Hispanice vocamus *alazanes*; atque cum alijs locis Isaiæ & Ieremiæ, cum plantauit vineam electam. Hebraice שורק, soreq, quod videtur fuisse genus quoddam vitis, quæ vuas proferebat subflauas, quales dant vites Cretenses: vnde vinum fit laudatissimum, *maluasia* vocant Itali. Ergo quantum ex his locis coniectura ducere fas est, serica fila sunt dicta non a populis, qui Seres dicerentur, sed a colore flauo: quod nonnulli Græci, atque Latini ignorantes, vt pleraque alia, immo in vniuersum omnia Hebræorum vocabula, ad populos Seres retulerunt vocis etymon, atque etiam materiæ pretiosæ inuentionem. Nihil ergo prohibet quo minus asseramus eandem esse materiam significatam voce משי, mesi, de qua modo dicebamus, atque voce שרקה, seriqah: eamque appellaram meſi, quasi attractam, quod eius fila ducantur attrectando lanificium vermium saliens in aqua: serica vero, quod colore fiat subflauo. Sed de sericis, & bombycibus satis.

Velamen ergo sericum, subtile, pretiosum ad velandum caput, corpusque tegendum sponsæ datum hoc versu significatur. Porro velamen capitis signum esse subiectionis, auctor est Paulus. *Vir quidem non debet velare caput suum, quoniam imago & gloria Dei est: mulier autem gloria viri est: non enim vir ex muliere, sed mulier ex viro. Etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum: ideo debet mulier (uelamen) habere supra caput propter Angelos*: pro certo enim statuit Apostolus *caput* significare principatum; contra capitis operimentum indicare cessionem dominij. Vnde infert: vir qui caput est, & dominus mundi huius, Dei vicem gerens, eiusque repræsentans dominatum in terris non debet velare caput, ne potestatem sibi traditam, cuius imago est caput, deposuisse videatur; Mulier vero, quæ creata est, vt viro pareret, & sub eius esset potestate, debet caput velare, quo principatum omnem marito se deferre testetur: alioqui Angelos Ecclesiæ custodes aduersum se irritabit, quippe superba, & velamen signum debitæ subiectionis fastidiens: Sed in loco Pauli obseruandum est, vbi legimus, *debet mulier (uelamen) habere supra caput*, Græce legi, ἐξουσίαν, exusian, id est, potestatem, libertatem, licentiam, facultatem, potentiam, auctoritatem, & ius, vt apud Marcum. *Dabat illis potestatem spirituum immundorum*. & apud Ioannem. *Dedit eis potestatem filios Dei fieri*, hoc est, auctoritatem, Ius, immunitatem, libertatem: nam Plato, ἐξουσίας δύναμις, exusias dynamis, dixit, dominij potestas, vel principatus ius: verbumque ἐξουσιάζω, exusiazo, valet potestatem habeo, dominor, ius habeo, vt videre est in Luca. *Qui potestatem habent super eos, benefici uocantur*, id est, principes, qui iura illis dicunt, appellari solent magnificentissimi honoris ergo. Velamen itaque intellexit Apostolus, cum dixit: *Debet mulier potestatem habere supra caput*: idque propterea quod velamen potentiam in altero reuerentis gestamen est, quasi dicat: Debet habere in capite velamen vestem principatus mariti: Vt iam velamen significet sponsam, plebem scilicet Israëliticam, non esse sui iuris, sed eius, qui ipsam redemit in brachio extento, & sibi in coniugium fidei copulauit. Velamen autem hoc ex eo, quod est sericum, pretiosum, tenuissimum, repræsentat iugum Dei non tantum suaue, & leue; sed etiam ipsi sponsæ honorificum, atque decorum: mandata scilicet diuina, quibus agnoscimus, & profitemur Dei nostri dominationem esse nobis honori, ornamento, & commodo: neque grauare quidquam, sed potius tueri, & protegere fideles. Quod si velamen ad faciem referamus, notum est, vel ipsa natura dictante, faciem velatam signum esse pudoris: nam ideo verecundatis facies operitur rubore, natura scilicet sanguinem pro velamine suggerente ad ignominiam tegendam: ita peplum sponsæ non solum erit symbolum subiectionis erga virum, dum capiti obtenditur, sed etiam, cum faciem velat, indicium casti pudoris, & decentis verecundiæ.

Et ornaui te ornamento. Duplex genus ornamenti commemorat Vates. Alterum est in vestitu artificiose composito, quod Hebræi efferunt nomine, שית, sith. Alterum in auro, & gemmis, quæ vestimento superaddunrur: quod dicitur עדי, ghadi. Hucusque de primo actum est; iam de secundo tractat Propheta: nam vocem עדי, ghadi vsurpat hoc versu: pro qua Hieronymus vertit ornamentum, sicque interpretatur: Generaliter ornamenta nunc ponit, de quibus in consequentibus per partes enumerat armillas, & torquem, inaures, & coronam, & reliqua. Fauet Hieronymo locus Regum. *Qui præbebat ornamenta aurea cultui uestro*: vbi pro ornamentis posita est in Hebræo prædicta vox ghadi. Apollinaris: Per hæc ostendit quod ex gloria, & victorijs illi obuenerat. Theodoretus: Illud quidem dicit vir de muliere: verum populi gloriam, dignitatemque significat, iuxta illud: *Domine: in uoluntate tua præstitisti decori meo, gloriam, uirtutem*.

Et dedi armillas in manibus tuis. Armillæ ornamenta sunt manuum, significantque Origeni nihil indecorum esse agendum. Theodoreto autem virtutem Spiritus sancti, quæ ad agendum nos excitat: quod etiam probat Origenes. Adde Armillas esse pignora mutuæ fidei, in cuius signum datæ sunt Rebeccæ.

Et torquem circa collum tuum. Hieronymus: pro torque, quem nos iuxta Aquylæ secundam editionem, & Symmachum interpretati sumus, Septuaginta & Theodotio κάθεμα, cathema, transtulerunt, quod

Marginalia (left): Hierony. — Sericum proprie significat vox Hebræa, mesi. — De serico. — Isa. 19. ℣. 9. — Zac. 1. ℣. 8. — Isa. 5. ℣. 1. Ier. 2. ℣. 21 — Quare & ferica & mesi dicantur fila bombycina. — Velamen capitis subiectionis est signum. — 1. Cor. 11. ℣. 7. — Iuxt. vulg. antiq. ante nouam Sixt. — Gen. 3.

Marginalia (right): A, B, C, D, E — Mar. 6. ℣. 7 — Ioan. 1. ℣. 12. — Plato ep. 3. — Luc. 22. ℣. 25. — Velamen hoc sericeũ, tenuissimũ, pretiosum repræsentat suaue, leue, ac honorificum Dei iugum. — Velamen eris pudoris signum. — XI. De ornamento aureo vestibus superimposito. — Hieron. — 3. Reg. 1. ℣. 24. — Apoll. — Theod. — Ps. 29. ℣. 8. — Variarum armillarum significatio. — Origenes. — Theod. — Gen. 24. ℣. 22. — Hieron.

Isa. 3. ℣. 18. iuxta versionem. Hieronymi.

quod non solum hic, sed in Isaia scriptum est: Auferet Dominus gloriam vestimenti earum, & murenulas, & corymbos, & circulos, & κάθημα, cathema. Puto autem κάθημα, cathema, ab eis dictum ex varijs gemmis in pectus mulierum monile descendens: qui & in se ornatus pulcherrimus mulierum est. Idem sensit Origenes, atque interpretatur torquem, in honestate libertatem per catenam colli, intellectum veritatis accipit. Theodoretus, legis iugum.

Torques quid significet. Orig. homil. 6. in Ezech.

XII. *Et dedi inaurem super os tuum*. Septuaginta: circa nares tuas. Hieronymus: Verbum Hebraicum נזם, nezem, excepto Symmacho, qui interpretatus est ἐπιῤῥίνιον, epirrinion, super nasum: omnes, inaures, transtulerunt: non quod inaures ponantur in naribus, quæ ex eo quod de auribus pendeant, inaures vocantur: sed quod circulus in similitudinem factus inaurium eodem vocabulo nuncupetur: & vsque hodie inter cetera ornamenta mulierum solent aurei circuli in os ex fronte pendere, & imminere naribus, &c. Est eadem vox vsurpata in Genesi. Et posui inaures super nasum eius: quam orationem sapienter conuertit Hieronymus. *Suspendi itaque inaures ad ornandam faciem eius, &c.* In alio vero capite eiusdem libri pro monili aurium, non frontis accipitur: *Dederunt ergo ei omnes Deos alienos, quos habebant, & inaures, quæ erant in auribus eorum, &c.* Hoc autem loco necesse est de ornamento frontis interpretari cum Hieronymo: nam de aurium ornatu subditur statim: *Et circulos in auribus tuis*. Polychronius sic habet: Aliud genus, quod circa caput ponitur pretiosum quidem, sed habens margaritam ad nasum vsque pertinentem, &c. Origenes: Inauris circa nasum est fragrantissima mysteriorum cognitio. Theodoretus vero: Inautis naso iniecta a vitijs dehortationem significat, quæ per mandata freni instar adhibetur, a translatione taurorum, qui ferreum annulum naribus excipiunt, quo huc atque illuc circumducuntur, vt videre est in libro Iob.

Ornamenta in frontis medio pendentia significantur. Hieron. Gen. 24. ℣. 47. Ibid 35. ℣. 4. Polychr. Origenes. Theodor. Iob 40. ℣. 21

Et circulos in auribus tuis. Inautis, inquit Origenes, legis obedientia est. Idem: Inauris magna indicat diuina eloquia, ex quibus mens conciliat sibi veritatis cognitionem. Theodoretus: Inauris significat doctrinam imponentem ornamentum animæ, atque vim, quæ ad obediendum adducit. Hæc omnia fundamentum habent in illo psalmi. *Sacrificium & oblationem noluisti, aures autem perfecisti* aptasti *mihi*. Hebraice, perforasti, vel terebrasti, vi scilicet verbi tui: nam aurem perforare dicunt Hebræi pro imponere præceptum graue. atque ideo seruis, qui in anno Iubilæi cedebant iuri libertatis, decreuerantque in domo dominorum permanere, perforabatur auris subula, circulusque inserebatur foramini, vt nossent teneri se, imperia multa herorum audire, quæ non secus ac subula terebrarent eorum aures, hoc est grauia & molesta. Vide in Exodo, & Deuteronomio. Ex quibus locis cognoscitur quid sit perforare autem, quidque significet ea phrasis: atque simul colligitur, quam graue præceptum Deus Pater, nostri gratia, Filio imposuerit, cum illi iniunxit, vt homines instirueret, & redimeret. nimirum quod per se tam seuerum erat, vt cuiusque excipientis aurem perforare, & quasi subula ferrea terebrare posset: tametsi Filius Patri obedientissimus, nostrique amantissimus, non solum illud gratis auribus hauserit, sed in cordis intimum retruserit, ne dum exceperit moleste. *Deus meus*, inquit, *volui, & legem tuam in medio cordis mei*, &c. Itaque sponsæ aures perforantur, vt ornentur, quoniam mandata diuina, quæ auribus excipiuntur, quandoque eas aperiendo feriunt, cum id, quod iniungitur, carni & sanguini aduersatur. Verum talium præceptorum, quæ perforant aurem, obedientia caput sponsæ decorat, & exornat.

Inauris quid significet. Origen. Theodor. Ps. 39. ℣. 7. Aures perforare significat Hebræis graue præceptum iniungere. Exod. 21. Deut. 15. Ps. 39. ℣. 9. Præcepta grauia aures perterebrant, verum eorum obedientia totum caput exornat.

Et coronam decoris in capite tuo. Hieronymus: Decorem iuxta Symmachum ob sensus elegantiam interpretati sumus: alioquin & in Hebræo תפארת, thiphereth, & in reliquis translatoribus καύχησις, cauchesis, gloriatio dicitur: ornamenta cetera membrorum sunt singulorum: capitis ornatus totius corporis dignitas est: coronam autem vocat diadema feminarum, quo capillorum stringitur, & ornatur ambitio, &c. Dicitur autem corona Hebraice עטרה, ghatereth, a עטר, ghatar, quod est cinxit, circundedit, coronauit, vt in psalmo. *Gloria & honore coronasti eum*. Inde nomen significat coronam, hoc est, fasciam lineam, sericam, auream, vel etiam ex floribus contextam, qua decorari solebant primum sponsæ, deinde etiam sponsi, postremo reges: nam antiquiores sunt regibus nuptiæ. Et de sponsa quidem habemus testimonium in Canticis. *Veni de Libano sponsa mea, &c. veni coronaberis*: de sponso in Isaia. *Quasi sponsum decoratum corona, & quasi sponsam ornatam monilibus suis*. Et in Canticis iterum. *Videte filiæ Sion regem Salomonem in diademate, quo coronauit illum mater sua in die desponsationis illius*. de regibus apud Ezechielem. *Tolle coronam*. Et in Paralipomenis. *Tulit autem Dauid coronam Melchom de capite eius, & inuenit in ea auri pondo talentum, & pretiosissimas gemmas, fecitque sibi inde diadema, &c.* Datur etiam sacerdotibus corona ab Ezechiele, dicente ei Domino. *Corona tua circumligata sit tibi*: Erat enim Ezechiel sacerdos: & in Exodo. *Porro filijs Aaron tunicas lineas parabis, & baltheos, ac tiaras in gloriam, & decorem*. Verum sacerdotum tiaræ diuersæ erant a regum coronis, vt dicemus capite vigesimoprimo de vtriusque dispositione differentes. Nunc coronari nouam nuptam diademate decoris, est tam honorifico connubio, atque regno, quod nuptias consecutum est, honestari: vt si dicat: Sponsæ honorem regni detuli: vt apud omnes in admiratione esset, ait Polychronius. quod tum adepta est plebs Israëlitica, cum leges diuinas accepit. Vnde Theodoretus: Corona super caput impositam eam gloriam, quæ a pietate & cultu legis, atque adeo ex omnibus bonis comparata sit &c. Fauet Theodoreti sententiæ Thargum Hierosolymitanum: nam ea verba Exodi. *Videns ergo Moyses populum quod esset nudatus; spoliauerat enim eum Aaron*: Sic vertit. Denudati enim erant corona aurea, quæ fuerat in capitibus eorum cum nomine quadrilitero, &c. Videntur enim Israëlitæ post legem acceptam in signum fidei, & obedientiæ, quam percusso fœdere Deo promiserant, ornasse capita coronis decoris cum nomine Dei ineffabili in illis inscripto: quod scilicet anno sequenti, cum tabernaculum erigi cœpit, soli Aaron concessum legimus in Exodo, atque Ecclesiastico. *Corona aurea super mitram caput eius, &c.* In qua sententia est etiam Lyranus ex mente Rabbi Salomonis; quam etiam videntur confirmare illa verba alterius capitis in Exodo. *Iam nunc depone ornatum*

Hieron. Quid corona significet, & quo modo totius corporis sit dignitas & ornamentum. Psal. 8. ℣. 6. Corona sponsæ, sponsi, ac regis, necnon sacerdotis ornamentum fuit. Can. 4. ℣. 8. Isa. 61. ℣. 10. Can. 3. ℣. 11. Ezech. 21. ℣. 26. 1. Para. 20. ℣. 2. Ezech. 24. ℣. 17. Exod. 28. ℣. 40. Corona sponsæ gloriæ & regni, sponsi societatis potiri. Polychr. Theodor. Thargum Hierosol. Exod. 32. ℣. 25. Quando deposuerit corona sponsa. Exod. 28. ℣. 39. Eccles. 45. ℣. 14. Lyranus. R. Salomon. Exod. 33. ℣. 5. & 6.

natum tuum, vt sciam videam quid faciam tibi. Et statim sequitur, *Deposuerunt filij Israel ornatum suum a monte Oreb.* nam vtrobique legitur Hebraice pro ornatu עדי, ghadi, quod significat aurea monilia, & cetera, quæ ad ornatum potius, quam ad vestitum pertinent, vt supra diximus. quare Chaldæus vertit: tolle ornatũ cultus tui: non igitur vestes festiuas deponere præcipiuntur Israelitæ, vt multis placuit, sed neque arma, quod alij fingunt, sed aureas corollas symbolum desponsationis plebis cum Deo: atque eiusmodi corona caput sponsæ exornatum videtur hic referre Vates: ad quam fortasse allusit & Ieremias dicens. *Versum est in luctum chorus noster, cecidit corona capitis nostri: va nobis, quia peccauimus.* Enimvero, etiamsi magni momenti sit hoc sponsæ diadema, illud multo est pretiosius, quo Christi Ecclesia nobilitatur. Nam de ea scriptum est ab Isaia, sub nomine Sion, & Ierusalem, ne parabola mutata videatur. *Et eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui.* Magnum quippe erat de Deo sponso gloriari, sed quanto honoratius Deum ipsum de sponsa se iactare? illud erat, Deum esse coronam in capite sponsæ; hoc vero, sponsam esse coronam ipsius Dei: illa corona denominationem dabat sponsæ a Deo; hæc vero ipsi Deo nomen a sponsa: nam nihil aliud est, esse coronam gloriæ in manu Domini, quam esse sponsam, quam ille apprehensa manu sibi associauerit: nam vxor *gloria viri est*, testante Apostolo. *Et diadema regni in manu Dei*; quam in eius scuto depictam esse Ierusalem pro regis insignibus, & quasi tropbæis cum scripto versu: Rex Hierosolymorum. Merito enim diadema regni vocatur ea ciuitas, a qua cognomen sortitur rex, cum primum coronatur. Ipse autem Christus *constitutus* est *rex* a Patre *super Sion montem sanctum eius*. Atque ad ipsum refert Paulus illud psalmi. *Quid est homo, quod memor es eius? aut filius hominis, quoniam visitas* reputas *eum? Minuisti eum paulominus ab Angelis; gloria, & honore coronasti eum, et constituisti eum, super opera manuum tuarum. Videmus*, inquit, *Iesum propter passionem mortis gloria & honore coronatum.* Sed qua gloria, nisi Ecclesia, quam sibi desponsdit in passione? & de eius emptione (nam emebantur a viris vxores olim) atque possessione gloriatur, tanquam de comparato regno?

Chaldæus. — Thr.5.ꝟ.15 — Quanto sit maioris pretij, & dignitatis Ecclesiæ Christi corona, quam fuerit Israelitica. — Isa.62.ꝟ.3 — 1.Cor.11.ꝟ.7. — Psal.2.ꝟ.6 — Psal.8.ꝟ.5 — Hebr.2.ꝟ.9

XIII. *Et ornata es auro, & argento.* Repetitio videretur prædictorum, nisi argentum memorasset, quæ, vt notauit Hieronymus, vilior materia est, & ad pauperum, rusticarumque ornatum potius pertinet, quam reginæ tanto sponso nuptæ muliebrem mundum. Quare ipse Hieronymus mystice interpretari conatur, quod secundum literam non cohæret. Theodoretus vero hæc non ad corporis cultum, sed ad diuitiarum cumulum pertinere credit, dum ait: Statim enim ab Aegypto egressi ab Aegyptijs vasa argentea, & aurea mutuati eos spoliarunt, iustam violenti operis repetentes mercedem: & tamen earum quoque gentium, quæ terram Chanaan incolebant, omnes facultates deprædati sunt. Significat itaque præter spiritualia bona, eorum quoque, quæ ad corpus pertinent, abundantiam, &c. Nihilominus existimo, sicut verbis sequentibus, scilicet; *Et vestita es byssa, & polymito, & multicoloribus* iterantur, quæ præhabita fuerant vestimenta, & pallia pretiosa; sic præsenti versu repeti, quæ prædicta sunt ornamenta, & monilia: Neque argenti vilior materia obstat: nam eiusmodi pretiosa ornamenta olim non minus ex argento, quam ex auro elaborari solita colligimus ex Canticis. *Murenulas aureas faciemus tibi, vermiculatas argento.* Hoc est, vt Hieronymus interpretatur, catenam colli flexuosam ad instar murenarum ex auro factam, varijs argenti punctis, seu micis distinctam, Ergo illa coniunctio (&) initio versus posita valet, inquam, vt alijs innumeris sacræ Scripturæ locis a Hieronymo reddi solet. Exempli gratia sufficiat explicatus locus. *Dixi tibi, &c. viue: dixi, inquam, tibi viue.* Et ille alter: *Dixit, inquam, pro anno dedit tibi.* In quibus locis Hebraice loco *inquam* est prædicta coniunctio ו, van, quæ sonat, &.

Hieron. — Theodor. — Cant.1.ꝟ.10 — Hieron. ad Marcell. — Coniunctio (&) significat idem quod (inquam) — Sup. ꝟ.6. — Sup. cap. 4. ꝟ.6.

Et vestita es byssa, & polymito, & multicoloribus. Hebraice bysso, & serico, & auro texto. nam eadem nomina versus decimi repetuntur, licet ordine inuerso, שש, ses, & משי, mesi, & רקמה, riqmah.

Similam, & mel, & oleum comedisti. Simila Hebraice dicitur סלת, soleht, significatque, testantibus Rabbi Dauid, & Rabbi Salomone, farinam mundissimam, tritici florem, delicias triticeæ farinæ, similam, vel similaginem vocamus: differt a farina vulgari, quod illa ex omni frumento conficitur; simila ex solo tritico: illa, vescebantur populares omnes; ista, diuites & magnates: illa, in omnem vsum adhibebatur; ista, in sacra libamina, vt in Exodo, & Leuitico legimus. Hoc loco simila significat panes lectissimos, & delicatissimos, quibus non principes tantum, sed in vniuersum Israeliticum populum vesci solitum testatur Vates: quæ res magnam tritici abundantiam in terra promissa indicat.

De significatione similæ vbi fuse tractatur de Palæstinæ vbertate. — R. Dauid. R. Salomon.

Mel, Hebraice est דבש, debas, significatque apum opificium suauissimum. Dixerunt enim Philisthæi ad Sampsonem. *Quid dulcius melle?* Quoniam vero fructus palmæ, fici, vuæ, prunæ, mali, & in vniuersum omnes alij, cum maturi sunt & tempestiui, dulces & melliti sunt; solent etiam nomine mellis significari, vt in libro Paralipomenon, *Obtulere primitias filij Israel frumenti vini, & olei, mellis quoque.* Id est, dactyli, vt sentit Rabbi Dauid, vel fructuum reliquorum, quod videtur probabilius: nam mel eo loco non significat faui liquorem, qui nulla ratione offerri poterat Deo, lege id vetante in Leuitico. Cum ergo mellis primitiæ sacerdotibus allatæ dicantur, necesse est mellis nomine fructuum mellitorum oblationes intelligere: quo modo etiam exponunt Doctores Hebræorum illud Exodi. *Terram, quæ fluit lacte, & melle*, hoc est, lacticinijs pecorum, & fructibus mellitis stirpium abundantem. Nam & Martialis.

Mel pro fructibus maturis & dulcibus. — Iud.14.ꝟ.18 — 2.Par. 31. ꝟ.5. — R. Dauid. — Leu.2.ꝟ.11 — Exo.3.ꝟ.8. & 13.ꝟ.5. — Mar. l.7.in malum pa... tem.

Infanti melimela dato ——— ait de dulcibus fructibus. Simile est illud Deuteronomij, *Vt sugeret mel de petra, oleumque de saxo durissimo*: nam *oleum* eo loco non significat succum baccarum oliuæ, neque *mel* opificium apum: neutrum enim sugitur, vel lambitur de rupibus, aut silicibus; sed *oleum* valet pinguia quæque, *mel* autem fructus dulces arborum, nimirum quod versu proximo dixerat: *Vt comederet fructus agrorum, vt sugeret mel de petra, &c.* Eodem modo interpretamur illud psalmi. *Cibauit eos ex adipe frumenti: & de petra, melle saturauit eos.* Hoc est, panibus confectis ex tritici flore (nam adeps valet optimum, selectum, florem cuiusque rei) atque

Deut. 32. ꝟ.13. — Ps.80.ꝟ.17

atque fructibus dulcissimis. Addit vero *de petra*, vt notet soli Palæstinæ felicitatem: nam oportet terram esse feracissimam, in cuius rupibus prouenirent fructus non solum mites, sed melliti, qui scilicet vix alibi in conuallibus prouenire solent. Idem ergo valet hoc loco *mel* scilicet omnis generis fructus mellitos.

Olei significatio latius patet.

Et oleum. שמן, semen, significat omnem pinguedinem, siue naturalem, siue arte confectam, amplectiturque oleum, vnguentum, atque adipem. Primo oleum significat in Exodo. *Oleum ad luminaria concinnanda*. Et in libro Regum. *Lecythus olei non est imminutus*. Secundo, significat vnguentum ex oleo, & speciebus aromaticis conditum, vt patet in libris Regum. Aromata & oleum optimum, id est, vnguentum. Sic sumitur in Canticis. *Curremus in odorem vnguentorum tuorum*. Et in Isaia. *Oleum gaudij pro luctu*. Et in psalmo. *Vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis*. Quibus locis allusio fit ad vnguentum, quo tempore lætitiæ conuiuæ inungebantur, vt videre est in historia Regum. *Lugere te simula, & induere veste lugubri, & ne vngaris oleo*. Et ex verbis Christi apud Matthæum. *Vnge caput tuum & faciem tuam laua, &c.* Atque in Ioanne, & Marco, vbi legitur mulier pedes, & caput Christi vnxisse vnguento *nardi pistici pretiosi*. Tertio carnes pingues significat apud Isaiam. *Conuiuium pinguium*, vel pinguedinum. Et iterum. *Vallis pinguissima*, vel pinguedinis, in qua scilicet erant pascua pinguia saginantia. Idem in Genesi. *In pinguedine terræ, &c. erit benedictio tua*. Ergo hoc loco *oleum* lacticinia omnia significare videtur; quemadmodum & *mel* omnia poma mellita. Vtriusque autem meminisse solet sacra Scriptura, quoties soli feracitatem commendare vult, vt in Genesi. *Benedicet tibi benedictionibus cæli desuper, benedictionibus abyssi iacentis deorsum, benedictionibus vberum, & vuluæ*. Hoc est: Ditauit te omnipotens, o Ioseph, abundantia pluuiarum de cælo, affluentia pomorum e terra nascentium, & numerositate gregum, & filiorum, atque hoc ipsum indicatur illa figurata dictione toties repetita; in terram fluentem lacte, & melle, scilicet lacticinijs pinguissimis, atque dulcissimis pomis affluentem: nam idem valet *oleum*, atque lac in hac dicendi forma, nimirum quod Psaltes fere expressit dicens. *A fructu frumenti, vini, & olei sui multiplicati sunt*: nam oleum pro omni pinguedine accipit, vinum pro dulci fructu terræ nascentium. Vt ijs tribus vocibus simila, melle, & oleo Ezechiel amplexus fuerit, vniuersum prouentum terræ sanctæ fuisse lætissimum, felicissimum, & exundantissimum: nam in eandem rationem eadem tria genera prouentus coniunxit Moses in Deuteronomio. *Constituit eam super excelsam terram, vt comederet fructus agrorum, vt sugeret mel de petra*, mellitos scilicet fructus, quos dixerat, *oleumque de saxo durissimo*, nimirum, *butyrum de armento, & lac de ouibus cum adipe agnorum, & arietum filiorum Basan*, id est, pinguium in pascuis Basan vltra Iordanem pascentium, *& hircos cum medulla tritici*, adipe, flore lectissimi tritici, *& sanguinem* liquorem rubeum *vuæ biberet meracissimum*, purum, virginem, non dilutum. Atque hæc sibi constant, si verba Prophetæ referamus ad tempora Iosue, & Iudicum, atque Regum. Si autem ea extendamus ad quadraginta annos peregrinationis in deserto per *similam, & mel, & oleum* intelligere debemus manna de cælo, quod merito dici potuit simila, mel, & oleum; quasi simila mellita, & oleata, per figuram endiadim, qualis illa est Virgilij.

—— *pateris libamus, & auro*.

id est, aureis patinis: & in actis Apostolorum. *Spiritu sancto, & virtute*. id est, vi Spiritus sancti. nam in Exodo habetur; *gustusque eius quasi similæ cum melle*: & in libro Numerorum. Faciebat ex manna populus *tortulas saporis quasi panis oleati*. Manna itaque describit Vates; quod sponsæ suæ Deus e cælo largiebatur, non pro cibo solum, sed etiam pro bellarijs, ne vel necessitati deesset, vel delitijs adolescentulæ. Vbi obseruandum est, Ezechielem non meminisse vini, sed similæ, mellis, & olei, quod de plebe Israëlitica sub parabola feminæ recens nuptæ loquebatur, quam omnino dedecebat vel modicus vini haustus, quippe hostis pudicitiæ: nam *luxuriosa res est vinum*, vt videre est in Prouerbijs, ideoque vetitum est matri Sampsonis, qui futurus erat olim Nazaræus: quanto maiori iure sponsæ Dei? nisi forte sub mellitis vinum quoque intellexit: nam in Oseæ prophetia cum pane vinum sponsæ donatum legimus.

Vinum feminis prohibitum, vtpote libidinis fomes.

Sed sub prædictis bonis Synagogæ abundanter communicatis, quis non videat Ecclesiæ Christi delitias adumbratas? de ipsaque germanius accipi posse superiora verba, *similam, & mel, & oleum comedisti*, o Virgo Deo sponsata, *& decora facta es vehementer nimis*: nam simila a panis est Angelorum, a cæleste manna, *frumentum* electum *electorum* cibus, vt ait Zacharias, *& vinum germinans virgines*, hoc est, maxime bonum, & pulchrum, quod Deus habet, eodem propheta testante, quod scilicet edentes reddit & bonos, & pulchros iuuenes ad bellum robustos (ij enim dicuntur electi) & virgines æternum florentes, nunquam corrugata fronte senescentes, nitentes perpetuo, id est, immortales. Hoc idem edulium est mel de petra, & mellitus fructus arboris vitæ: dactylus palmæ Delboræ (quæ est apis) sub qua sedet sponsa tam dulci saginata pastu, illud silentio submurmurans: *Et fructus eius dulcis gutturi meo*. Sed & *oleum* est Christi corpus quando caro est pinguissimi vituli parentis micis saginati, quem scilicet Pater sinu suo fouet, & quasi lactat. *Oleum* est item vnguentum effusum, quo fideles inuncti exhilarantur corde, & facie, psallente propheta. *Vt exhilaret faciem in oleo, & panis cor hominis confirmet*. Neque exhilarantur modo, sed iuuenescunt, vt alibi canit idem. *Et senectus mea in misericordia vberi*, vel in oleo viridi, vel pingui: Habitum, inquit, animi succulentum, & vegetum hoc oleo delibutus nanciscar, quantumuis sim senio male ante actæ vitæ corrugatus & confectus. Denique vt senes florescunt, sic iuuenes ad pugnam hoc oleo confirmantur, dicente propheta: *Nam, etsi ambulauero in medio vmbræ mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es, &c.* Factus scilicet mihi sodalis in communi mensa. *Parasti in conspectu meo mensam aduersus omnes, qui tribulant me: Impinguasti in oleo caput meum, &c.* non solum me cibasti, sed vnxisti, vnctumque corroborasti: nam vnctio, hoc est, suauitas & blanditiæ, quas digne participantes sacram Eucharistiam solent percipere, ipsos quasi athletas ad pugnam vegetiores, & robustiores reddit.

De sponsa Christi, hoc est, Ecclesiæ cibis, vbi plures Eucharistiæ inuenies similitudines.

Et decora facta es vehementer nimis. Hebraice. Valde, valde: duplicatum enim aduerbium, vt Hierony-

ronymus notauit, pondus facit orationis, quoad pulchritudinis magnitudinem addi vltra non possit. Decora eras nitore oris ex delicatis cibis contracto; decora valde vestibus amicta versicoloribus; sed decora valde valde superaddito mundo muliebri ex auro, & argento conflato. Solent facies ex fame pallescere, & denigrari, vt in Threnis scribit Ieremias: *Denigrata est super carbones facies eorum*. E conuerso autem ex delicatioribus epulis viuidus oris color florescere: nam propterea pueros regios, quos ex Iudæa abduxerat, cibis regijs nutriri præcepit Nabuchodonosor, quo succulenti, & speciosi starent coram facie ipsius. Itaque fructus delicati terræ promissæ non vulgarem decorem præstiterunt Israeliticæ plebi, vt ad hanc pulchritudinem Vatem allusisse vero simile videatur; re autem vera significasse populi potentiam, & Reipublicæ splendorem ex omnium rerum abundantia profectam; atque sub ea temporali gloria spiritualem etiam speciem animorum ex legis diuinæ custodia per mundum muliebrem significata, radiantem. De qua Psaltes. *Ego autem dixi in abundantia mea: Non mouebor in æternum. Domine in voluntate tua, præstiti decori meo virtutem*: hoc est, custodia legis, quæ tuæ voluntatis est testimonium, meam Rempublicam bonis omnibus ditauit, decorauit, ac stabiliuit. *Decori meo*, regno scilicet meo decoro, florenti, & præclaro robur, firmitatem contulit, non secus ac si speciosam feminam ornamentis omnibus excoleret, atque epulis insuper delitiosis saginaret, quo exteriori ornatui accederet oris nitor, & viuacitas.

Venustas & decor ex ciborum abundancia, & lautitate.
Thr. 4. ℣. 8.
Dan. 1.
Ps. 29. ℣. 7
Custodia legis Rempublicam bonis omnibus ditat, decorat, & munit.

Idem persequitur Dauid dicens. *Multi dicunt: Quis ostendit nobis bona? Signatum est super nos lumen vultus tui Domine, dedisti lætitiam in corde meo*. Delirant isti Politici, inquit, ignorantes ex obedientia legum tuarum oriri regnorum stabilitatem, & prosperitatem; nos vero certi sumus & bona omnia, & regni florentem faciem, & cordis lætitiam ex vultu tuo in nobis signato prouenire, hoc est, ex custodia legis, quam veluti sigillum voluntatis tuæ impressum gerimus in tabulis cordis nostri: ex eo scilicet quod actiones nostras omnes ad legem tuam exigimus, immo nos totos sigillo tuæ voluntatis quasi tractabilem ceram faciles exhibemus. Hæc itaque est plebis Dei species, decor, decus, & gloria; vt sensus versus huius sit, quem ex Græcis notauit Theodoretus: Obseruans legem adepta es decorem ex ipsius legis cultu profectum.

Psal. 4. ℣. 6
Theodor.

Et profecisti in regnum. Vel promouisti, aucta es ex Republica libera per Iudices administrata in regnum potentissimum: nam & multos filios tuos reges vidisti Saulem, Dauidem, & eius posteros innumeros. sic interpretantur versum Græci, atque Hebræi Rabbini, Dauid Chimhi, & Salomon. Verum fortasse aptius erit. Euecta es in regni sedem, regnique caput: nam de Ierusalem loquitur Vates nomine totius regni: quam Dauid vbi expugnauit a Iebusæo in regiam vrbem destinauit: atque hoc videntur sensisse Septuaginta, cum dicunt: Directa es in regnum; si tamen ea versio est Septuaginta: nam, vt aduertit Hieronymus, hæc verba non habentur in editione ipsorum, ea tamen agnoscit, & interpretatur Theodoretus, quod eius codex non fuerit, vt videtur, purus, sed ex alijs interpretationibus auctus.

R. Chimi.
R. Salomon.
Hieron.
Theodor.

XIV.

Et egressum est nomen tuum in Gentes, propter speciem tuam, quia perfecta eras in decore meo, quem posueram super te, dicit Dominus Deus. Hieronymus: Meis, inquit, beneficijs, meaque incredibili largitate ad reginæ vocabulum peruenisti; ita vt de re omnium gentium sermo loqueretur, & esses non tuis meritis, atque virtutibus, sed mea liberalitate perfecta, &c. quibus verbis non obscure indicat Hieronymus se vertisse, *perfecta eras*, sensum potius secutum, quam verba, quæ in Hebræo codice sic habent, quemadmodum Symmachus transtulit, & quidem manifestius, auctore eodem Hieronymo, scilicet: Egressum est nomen tuum in gentes, quod perfectum erat ob dignitatem meam, &c. Septuaginta Sixti legunt: Quia completum erat in decore, in pulchritudine: tametsi Complutensis codex habeat; in decore pulchritudinis; Hieronymi autem, atque Theodoreti codices, in pulchritudine, tantum legant, quod rectius videretur: nam quæ hodie in Septuaginta extant verba, duæ lectiones videri possunt. Scholiastes sic versum elucidat: Celebre, inquit, nomen tuum reddidi apud omnes, quia consummatum vel perfectum erat: ac si dicat venustate plenam & gloria reddidi pulchritudinem tuam. Theodoretus vero: Illustris enim & celebris facta es vbique: ego enim tibi decoris istius auctor eram, qui præceptis, & legibus te proprijs instruxeram. Merito Scholiastes alter ait: Eius pulchritudinem confirmabat virtus, ex qua nomen ortum est; videlicet, qua Mare rubrum, & Iordanem sicco pede traiecit, qua perstrepens iubilo mœnia Hiericho disturbauit. Vide in libro Iosue famam ex hac virtute profectam: *Audiuimus*, ait Rahab, *quod siccauerit Dominus aquas Maris rubri ad vestrum introitum, quando egressi estis ex Aegypto: & quæ feceritis duobus Amorrhæorum regibus, &c. Et hæc audientes pertimuimus, & elanguit cor nostrum, nec remansit in nobis spiritus ad introitum vestrum. Dominus enim Deus vester ipse est Deus in cælo sursum, & in terra deorsum*. Et alio sequenti capite, quidpiam simile habetur. Obserua Ecclesiæ gloriam non esse fucatam, neque famam commentitiam, sed veram, & ex illius virtutibus, & pulchritudine exortam: quam scilicet regina Saba a longe audiram iure admiretur, sed præsens obstupescat, & victam fateatur a decore famam, gloriam a virtute, a re ipsa nomen. Vide caput nonum secundi libri Paralipomenon, pro decore, pulchritudine, & fama Ecclesiæ sub typo palatij Salomonis. *Odor filij mei*, dixit Isaac, *sicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus*, odoremque vocare solent sacræ literæ nomen bonum: *Oleum effusum nomen tuum*. Et iterum. *Christi bonus odor sumus*, odor autem ex salutaribus herbis, vel pretiosis aromatibus exhalatur. Talis est Ecclesiæ gloria, & decus ex virtutibus ipsis ortum, & meritis suis debitum: propterea in Canticis seipsam comparat areolis *aromatum*, in quibus videre est venustatem, amœnitatem, dispositionem artificiosam vernantium herbarum, & odoratorum florum, ex quibus flagrantes spiritus exhalantur. Et Christus apud Matthæum ait: *Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent Patrem vestrum*. Vbi gloriam & bonam famam appellat splendorem ex bonorum operum luce circumfusum.

Hieron.
Symmachus
Hieron.
Theodor.
Scholiast.
Alius Scho.
Iosue. 2. ℣. 10.
Iosu. 5. ℣. 1
Ecclesiæ pulchritudo non fucata, sed vera.
Genes. 27. ℣. 27.
Odor, hoc est, bonum nomen.
Cant. 1. ℣. 2
2. Cor. 2. ℣. 15.
Cant. 6.
Matth. 5. ℣. 16.

XV.

Et habens fiduciam in pulchritudine tua. Verbum בטח, batach, valet confidere, confidentem esse; atque per metalepsim audacem, & securum esse,

Confidere, audacem esse etiam significat.

quod ex confidentia nascatur securitas, & audacia. Itaque hoc loco *fiduciam* habere, inuoluit etiam securam esse, atque ex secura audacem: quasi dicat: Secura de bonorum, quæ acceperas, possessione ausa es fidem mihi datam violare, &c. Vel confidere est superbire, efferri: nam ex superbia nascitur confidentia, quod videtur aptius contextui: atque ita intellexisse videntur Græci: nam Apollinaris sic habet. Celeberrima, inquit, effecta, & propterea te efferens a me defecisti, & in extremam intemperantiam incidisti. Idem & Theodoretus: Hoc est malorum omnium initium, spem diuinam abiecisse, suisque prosperis gloriari successibus, vel suis recte factis gloriari. Hieronymus vero priorem sequitur acceptionem verbi: sic enim locum elucidat: Grande discrimen non in Dei clementia, sed in suo decore confidere, & quanto quis sublimior fuerit, debet timere ne corruat: aduersariæ siquidem potestates solitos contemnunt cibos, & peregrina alimenta desiderant: vnde de Diabolo dicitur. Esca eius electa: non ergo confidamus in propria pulchritudine, nec Dei liberalitatem nostram putemus esse virtutem. Obserua quam magnam litem gerat modestia cum gloria, & nominis celebritate: quod scilicet de corporali specie dixit Ouidius.

Confidere est superbire

Apollin.

Theodor.

Hieronym.

quanto quis sublimior fuerit, tanto minus in suo decore confidere debet.

Habac. 1. ℣. 16. iuxta Septuag.

Ouid. epist. Paridis ad Helenam.

Lis est cum forma magna pudicitia.

Et alibi:

Lib. 1. Fast.

Fastus inest pulchris, sequiturque superbia formam.

Scholiast.

Fornicata es in nomine tuo. Scholiastes. Abusa es, inquit, decore, & honore ad idololatriam. Sed quis vnquam talia admissuram diuinasset sponsam aduersus sponsum, a quo sic fuerat dilecta, enutrita, decorata, ditata, & exaltata? Sed hoc est stoliditati humanæ antiquum, & consuetum, efferri alienis donis, & beneficiorum magnitudinem ingratitudinis mensura compensare, vt videre est in Deuteronomio. *Incrassatus est dilectus, & recalcitrauit: incrassatus, impinguatus, dilatatus, dereliquit Deum factorem suum, &c.* videlicet belluinos mores æmulatus. Isaias. *Repleta est terra argento & auro, &c.* & quid tum postea? *Et repleta est terra eius idolis.* Oseas. *Vitis frondosa Israel, fructus adaquatus est ei: secundum multitudinem fructus sui multiplicauit altaria.* Septuaginta: fructus abundans in ea, &c. & quo his abundantior, eo idolorum erat appetentior Israël, quo prosperior, eo profusior in idololatriam: Eandem querimoniam continet præsens oratio.

Ingrati animi est, donis efferri, & donantem non amare.

Deut. 32. ℣. 15.

Isa. 2. ℣. 7.

Osea 10.

Meretrix quare dicta.

Fornicata es. זן, zon, Hebræum verbum, quo vtitur Propheta significat prostrare, prostituere se, vel sua merendi, gratia; commune, publicum facere aliquid mercedis ergo; mereri, vel opera sua, vt lotrices, vel paratis obsonijs, vt cauponæ, vel mercibus expositis, vt institores; vel corpore, vt scorta, quæ meretrices dici solent antonomasticōs: tametsi nomen commune sit omnibus prædictis: Nam lotricibus tribuitur in libro Regum. *Et linxerunt canes sanguinem eius, & habenas lauerunt:* Hebraice זנות, zonoth, lotrices lauerunt. Cauponis vero tribuitur in libro Iosue. *Ingressi sunt domum mulieris meretricis nomine Rahab*, hoc est, hospitæ, vt interpretatur Chaldæus paraphrastes, immo diuus Paulus, qui pro Hebræa voce זנה, zonah, reddidit Græcam, πόρνη, porne, quæ a πέρνω, perno, id est, diuendo, orta est. Idem significat apud Isaiam. *Quomodo facta est meretrix ciuitas fidelis?* nam subditur: *Argentum tuum versum est in scoriam: vinum tuum mistum est aqua.* quæ notatio est cauponæ, non vero scorti. Item in historia Regum. *Venerunt duæ mulieres meretrices ad regem* Salomonem, hoc est, cauponæ, vt Chaldæus interpretatur, & merito, nam meretrices vix suscipiunt filios. Hinc patet locus ille Ioëlis. *Posuerunt puerum in prostibulo, & puellam vendiderunt pro vino, vt biberent:* nam secunda pars versus arguit quid in prima significet prostibulum, vel Hebraicum זנה, zonah, videlicet, edulia in caupona prostituta, vt væneant hospitibus, hoc sensu: Dederunt in pretium esculentorum puerum Iudæum captiuum, & pro vino puellam, quod ita esse constat ex sequentibus: *Filios Iuda, & filios Ierusalem vendidistis filijs Græcorum.* Datur etiam hoc verbum institoribus ab Isaia. *Erit Tyro quasi canticum meretricis.* Et subdit. *Visitabit Dominus Tyrum, & reducet eam ad merces suas: & rursum fornicabitur cum vniuersis regnis terræ.* Vbi vides Prophetam ab vno significatu in alterum, id est, a meretrice ad mercatricem, & rursum a mercatrice ad meretricem transijsse cum eleganti allusione, ob communem vtriusque significatus analogiam: & in libro Paralipomenon. *Posueruntque eum super lectum suum plenum aromatibus & vnguentis meretricijs, quæ erant pigmentariorum arte confecta.* Vbi secunda pars versus paraphrasticōs addita satis indicat, quid sibi velit זנים, zenim, scilicet omnem speciem pigmenti facti ab vnguentarijs: nam Hebraice sic legimus: vnguentis & pigmentis, &c. Denique eadem voce, & quidem frequentius, atque antonomasticōs, significantur scorta, vt in Genesi. *Nunquid vt scorto abuti debuere sorore nostra?* Et in Prouerbijs. *Fouea enim profunda est meretrix.* atque alibi sæpe. Qui quidem significatus tametsi celebrior sit, non est potior, neque prior: quinimmo ex primæua impositione nomen זנה, zonah, significat feminam, quæ exteros homines excipit domi ad mensam, ad cubiculum, & quandoque, vt fit, ad cubile: quæ consuetudinem habet & commercium cum hospitibus, quæ cum alienis comedit, bibit, ludit, & scortatur: nam commercium sequitur consuetudo, consuetudinem lasciuia, & impudicitia. Vnde verbum natum existimo זן, zon, quod has omnes actiones cauponæ amplectitur, scilicet domum, & esculenta prostituere, domi excipere hospites, vendere illis obsonia, mercimonia tractare, conuiuari, cauponari, lasciuire, &c. Atque ex his elucidantur loca Apocalypsis, in quibus inducitur meretrix quædam nomine Babylon, auro & gemmis ornata, *habens poculum aureum in manu sua plenum abominatione, & immunditia fornicationis eius, &c. Quia de vino iræ fornicationis eius biberunt omnes gentes, & reges terræ cum illa fornicati sunt*, & in delicijs vixerunt: quæ habebat regnum super reges terræ, quæque ebria erat *de sanguine sanctorum, & de sanguine martyrum Iesu*: ad quam conueniebant *mercatores* ex omnibus regnis, & mercatores eius erant principes terræ: & apud quam *diuites facti sunt omnes, qui habebant naues in mari, &c.* Ex quibus verbis vix potest elici parabolica imago feminæ, qua ciuitatem illam magnam repræsentare voluit Ioannes. nam si personam scorti depictam esse dicas, quod nomen meretricis videtur sonare Latinis; non cohæret, quod sequitur, apud eam mercatores diuites factos esse: meretricum enim proprium est, substantiam adulterorum potius expilare, quam compilare: neque vero conuenit scorto poculū aureum pro-

3. Reg. 22. ℣. 38.

Rahab meretrix, id est, caupona.

Iosue 2. ℣. 1 Chaldæus.

Heb. 11. ℣. 31.

Isa. 1. ℣. 21

3. Reg. 3. ℣. 16.

Ioel. 3. ℣. 3.

Mercari & meretricari pro eodem.

Isa. 23. ℣. 15

2. Para. 16. ℣. 14.

Genes. 34. ℣. 31.

Prouer. 23. ℣. 27.

Commercium sequitur consuetudo, consuetudinem lasciuia, lasciuiam impudicitia.

Apoca. 17. ℣. 3. & 18. ℣. 3.

Meretrices adulteros expilare solent.

pinate amatoribus: quod si ideam concipias feminæ mercantis, non quadrat cum ea fornicatos esse reges terræ: neque enim feminæ, quæ merces expositas habent, continuo scorta sunt appellanda. Si autem nomine meretricis accipias cauponam, & hospitam, mirum est, quam expressam tuis obiectis oculis imaginem ciuitatis populosæ, in qua frequentes erant regum subditorum aduentus, exterorum hominum conuentus, mercatorum contactus, hospitum conuiuia, compotationes, lenocinia, & meretricia. Sub nomine itaque meretricis cauponam intellexit Ioannes, & sub persona cauponæ vrbem opulentissimam, & frequentissimam mirifico symbolo repræsentauit.

Caupona vocantur idololatræ. Quoniam vero caupona imago viua est cultus idololatrici, atque eius origo, solet sacra Scriptura eodem nomine idololatras, & verbo idololatriam significare. Et quidem nemo ignorat idolorum cultum popinam esse, & fana gentium ganeas potius esse, quam templa: quippe locos subterraneos, abditos, violentiæ, & libidini aptissimos, in quibus nil aliud reperias, quam carnes hostiarum coctas, assas, vel delicatius confectas; obsonia publice exposita vniuersis; sacrificos in medio nidore, & fumo conuiuantes, compotantes, vinum turpissime eructantes, atque inter medias epulas, ne non æmulentur Diuos, cum suis Veneribus colludentes, lasciuientes, & scortantes: quibus illud Pauli aptissime quadrat: *Quorum Deus venter est, & gloria in confusione ipsorum*, id est, in spurcitijs, de quibus debuissent potius confundi: Quæ omnia paucis complexus est Moses dicens. *Sedit populus* (inuitatus ad sacra noua vituli Apis) *manducare, & bibere, & surrexerunt ludere*, hoc est, lasciuire, & scortari: nam id significat verbum Hebræum: sicut in Genesi. *Vt illuderet*. Quod autem popina, & ganea origo fuerit Israëlitis idola colendi, declarauit Moses. *Fornicatus, inquit, est populus cum filiabus Moab, quæ vocauerunt eos ad sacrificia sua. At illi comederunt, & adorauerunt Deos earum: initiatusque est Israel Beelphegor, &c.* hoc est, relicto veri Dei cultu sese addixerunt Belo. Hinc itaque ortum habuit illa translatio prophetis vsitatissima, qua idolorum cultum appellant fornicationem, & meretricium: ea voce intelligentes non solum scortationem, sed, vt diximus, cauponariam rationem viuendi, impudentiamque cauponæ, quæ non solum domum, & bona sua omnia, sed etiam pudorem prostituit, & venalem exponit exteris, atque ignotis omnibus sine delectu, gratia tantum mercedis. Eam vsurpat Isaias. *Quomodo facta est meretrix, &c.* Et Ieremias. *Filij quoque Memphees & Taphnes constuprauerunt te.* Et iterum. *Sub omni ligno frondoso tu prosternebaris meretrix.* Et Oseas. *Sume tibi vxorem fornicationum*: vel: Accipe mulierem fornicariam, id est, hospitam, cauponam, impudicam videlicet, & quæ elocare solet corpus suum; *& fac tibi filios fornicationum*: non ex fornicatione natos (quod absit) sed qui cauponæ dicantur filij, atque adeo fornicariæ olim, tametsi hodie coniugis tuæ legitimæ; vt hoc facto portendas, *quia fornicans fornicabitur terra a Domino*, id est, plebs Israëlitica mihi coniugio copulata adulterium committit idola colendo. Item Ioannes. *Hi sunt, qui cum mulieribus non sunt coinquinati; virgines enim sunt*: id est, martyres, qui cultum exhibere idolis etiam cum vitæ dispendio recusarunt, perstiteruntque in fide illibata constantes. Eademque metaphora vsus est Vates noster hoc capite, & vigesimotertio sequenti: quam etiam in allegoriam producit, in

Phil. 3. ℣. 19

Exo. 32. ℣. 6

Gen. 39. ℣. 14.

Nu. 25. ℣. 1.

Idolatria vocatur fornicatio.

Isa. 1. ℣. 21

Ierem. 2. ℣. 16. & 20.

Oseæ 1. ℣. 2.

Apo. 14. ℣. 4.

A ipsa continenter persistens magno semper seruato decore personæ cauponæ semel inductæ. Ad cuius intellectum adhuc obseruanda est & alia dicendi ratio diuo Paulo familiaris, qua scilicet solet vice versa auaritiam nominare idololatriam: sic enim habet. *Fornicatio autem, & omnis immunditia, aut auaritia nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos, aut turpitudo, aut stultiloquium, aut scurrilitas, quæ ad rem non pertinet: sed magis gratiarum actio. Hoc enim scitote intelligentes, quod omnis fornicator, aut immundus, aut auarus, quod est idolorum seruitus, non habet hæreditatem in regno Christi, & Dei.* Quæ eadem repetit alibi. *Fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam, & auaritiam, quæ est simulacrorum seruitus, &c.* Vbi auaritiæ nomine

B non tantum intellexisse Paulum diuitiarum auiditatem, sed etiam cupiditatem voluptatum, Hieronymus auctor est, sic scribens. Dixeramus supra, operationem immunditiæ omnis in auaritiam, non ad auaritiam, vt sonat, simpliciter pertinere, sed ad libidinem atque luxuriam; debemus hunc sensum alterius loci testimonio comprobare, in quo scribitur. *Hæc est enim voluntas Dei, sanctificatio vestra, vt abstineatis vos a fornicatione, vt sciat vnusquisque vestrum uas suum possidere in sanctificatione, & honore, non in* libidine *desiderij, sicut & Gentes, quæ non nouerunt Deum*, vt *ne quis supergrediatur*, & circumscribat *in negotio fratrem suum: quoniam uindex est Dominus de his omnibus, sicut & prædiximus uobis, & testificati sumus: non enim uocauit nos Deus in immunditiam, sed in sanctificationem*. Diligenter obserua,

C quia ad castitatem nos prouocans, & volens vxoribus tantum esse contentos, dixerit: *ne quis supergrediatur*, & circumscribat *in negotio fratrem suum*, id est, ne suam coniugem derelinquens alterius polluere quærat vxorem. Vbi nos habemus: & circumscribat *in negotio*, in Græco legitur ἐν πλεονεκτεῖν ἐν τῷ πράγματι, cæ pleonectein en to pragmati. πλεονεξία, pleonexia, aut auaritia nuncupatur, quam nos possumus vim verbi transferentes sic in præsenti loco exprimere, vt *ne quis supergrediatur*, & auarus fraudet *in negotio fratrem suum*: quæ enim consequentia vel in illo capitulo, quod nunc ad exemplum vocauimus, vel in hoc quod principaliter conamur ad Ephesios exponere, inter impudicitiam,

D & immunditiam, castitatem quoque & affectum coniugalem extraordinarie repente auaritiam nominare? Hæc ipse. Et capite quinto sequenti citata verba Pauli sic habet. Si quis autem arbitratur auaritiam non in illo sensu accipiendam esse, quo diximus; reddat causas, quare inter fornicationem, immunditiam, & turpitudinem, & stultiloquium, & scurrilitatem mediam auaritiam extraordinarie posuerit. & inferius. Quia vero in superioribus ex eo, quod alibi legeramus, *ne quis supergrediatur, & auarus fraudet in negotio fratrem suum*, dixeramus auaritiam pro adulterio positam; quærimus id, quod nunc dicitur, aut auarus, quod est idolis seruiens, vtrum cum illa, aut cum vulgata interpretatione consentiat. Inuenimus in locis plurimis

E prophetarum idololatriam fornicationem appellatam. Fornicabantur, inquit, post idola sua. Et. Spiritu fornicationis seducti sunt. potest itaque fornicatio, & super idololatria intelligi, &c. Præclare Hieronymus, cuius expositioni fauent & alij loci sacræ Scripturæ, vtpote Isaiæ. *Propter iniquitatem auaritiæ eius iratus sum, &c.* accerserat autem plebem superius non quidem auaritiæ, sed fornicationis cum Idolis, dicens: *Quia iuxta me discooperuisti, & suscepisti adulterum, dilatasti cubile tuum, & pepi-*

Auaritiam frequenter vocat Paulus idololatriam

Eph. 5. ℣. 3.

Colos. 3. ℣. 5

Hieronym. super ad Ephes. 4.

1. Thessal. 4. ℣. 3.

Hieron.

Ezech. 23. ℣. 37.

Oseæ 4. ℣. 12

Isa. 57. ℣. 17

Psal. 118. ℣. 36. *Prouer. 5. ℣. 19.* *R. Dauid.*

pepigisti cum eis fœdus &c. Et in psalmo. *Inclina cor meum in testimonia tua, & non in auaritiam*, id est, in libidinem: nam ab hac sibi timebat merito, non a cupiditate auri rex alioqui ditissimus, & magnanimus: & in Prouerbiorum libro. *Sic semita omnis auari animas possidentium rapiunt.* Vbi adulteri consortium vitandum esse iuueni suadebat, vt patet ex capite secundo, in quo texit parabolam, eumque appellat commessatorem, grassatorem, homicidam, & denique auarum. Hebraice בצע, botseagh, a בצע, batsagh, quod secundum Rabbi Dauid significat cócupiscere, desiderare, calumniari, opprimere, partiri, in frusta concidere, aptare, perficere, complere: quæ omnia bellissime cónectuntur, si dicamus eius significatum primarium esse, ex cupiditate quæstus se, domumque suam parare, aptareque hospitibus, atque obsonia exquisite confecta illis partiri: vt neque mercatori tribuatur primario, neque vero lenoni, sed hospiti, quæ in meritoria taberna lucrum conquirendo satagit hospitibus gratum facere: atque inde in alios riuos deflexerit vocis significatus: Idemque sentiendum uidetur de uerbo Græco πλεονεκτεῖν, pleonecteo, quo diuus Paulus exprimere uoluit vim verbi Hebraici prædicti: valet enim maiora lucra desiderare, inhiare quæstui, aliena inuadere, extorquere, circumuenire alterum, &c. Fit itaque ex prædictis omnibus, eadem prorsus ratione, qua diuus Paulus dixit, luxuriam esse idolorum seruitutem, Prophetas appellasse viceuersa idololatriam nomine luxuriæ ob communem vtrique analogiam, quam diximus; immo vero mercaturam dictam meretricium ab Isaia: at uero citatis locis Apocalypsis contraria ratione meretricium appellatum nomine mercaturæ. Atque hæ quidem rationes, & analogiæ reddi posse videntur, ob quas in sacris literis idolorum cultus vel a gentibus ipsis exercitus, dici possit, & soleat meretricatus. Cum vero Dei plebi tribuitur, multo maiori iure appellari debet fornicatio, & adulterium; videlicet quia quasi defectio est impudentissimæ feminæ, alias nobili viro collocatæ, ad sordidissimos, & spurcissimos amatores: quia violatio est fidei adstrictæ in sponsalitijs pactis, atque conuentis, quia pollutio tori maritalis, &c.

Isa. 23. *Apocal. 17. & 18.*

Cur dicatur fornicata, & non adulterans mulier hæc, quæ coniugata dicitur.

2. Corinth. 11. ℣. 2. *Ier. 2. ℣. 16* *Ez. 23. ℣. 3*

Fornicata es in nomine tuo. Quandoquidem non libera femina, sed coniugata accersitur meretricatum; quid est quod fornicatio, & non potius adulterium dicitur tantum crimen? an quia nupta Deo virgo manet? vnde Ecclesia virgo dicitur sponsata a diuo Paulo, atque plebs Israëlitica, cum primum idola coluit, constuprata dicitur, Ieremia attestante, atque fractas eius mammas in Aegypto, vt prophetauit Ezechiel, quæ iniuria nonnisi virginibus fit: an potius quia omnibus idolis sese dabat polluendam, vt meretrices, quæ citra delectum omni introëunti sui copiam faciunt, cum contra vxoratæ quantumuis inuerecundæ, vni, vel alteri se prostituant? an vero vt profusa eius libido notetur, quæ nunquam est satiata, qua vel vna re scorta insignia sunt? an propterea quod, omni deposita verecundia, omni metu mariti, ac si sui iuris esset, lupanaria omnia, & prostibula idolorum frequentabat, quod adulteræ facere non audent? atque hoc sibi velit quod subditur, *in nomine tuo*, id est, quasi libera, quasi tui iuris, non amplius te gerebas quasi alterius vxor, quasi alteri subiecta, quem vereri, vel timere debuisses, non clanculum, & in noctis tenebris absente viro locum dabas procis, sed in media luce ipsum deserebas, & sequebaris amasios tuos: immo, quod horribilius est, *iuxta me discooperuisti*, *& suscepisti adulterum*, vt conqueritur apud Isaiam Dominus. Nisi forte, *in nomine tuo*, idem sit atque nomine illo tuo celebri, quod tua pulchritudine, & bonorum abundantia comparaueras. Nam Israëliticæ plebis nomen clarum, & celebris fama occasio fuit, vt ad ipsam ventitarent exteri, atque nouos recentesque conueherent Deos, *quos non coluerunt patres eorum*, vt Moses cecinit in Deuteronomio.

Isa. 57. ℣. 8

Deut. 32. ℣. 17.

Insatiabilis libido idololatriæ.

R. Dauid.

Et exposuisti fornicationem tuam omni transeunti, ut eius fieres. Vel libidinem, aut lasciuiam tuam omnibus publicasti, vel effudisti, vt habent Hebræa, & Septuaginta: qua phrasi insatiabilis appetentia virorum indicatur. Rabbi Dauid. Sumit similitudiné a vase aqua pleno vsque ad summum, quod facile effundit contentum liquorem; sic Israëlitica plebs erat plena fornicationum, quas effudit super transeuntes, omnes docendo nationes nouis idolis seruire: velut meretrix, quæ non est satiata fornicando cum domesticis, & ciuibus, sed exponit se extraneis transeuntibus per vias secus ipsam; sic tu nunquam satiata es idolis, quæ noueras, cum tot essent, quot ciuitates possidebas; sed insuper ab exteris, quibus per te transire contingebat, exquirebas noua idola tibi ignota, nec cessabas, donec eorum cultum in tuam induceres regionem. Hæc inferius distinctius repetit Vates non semel. Sed ea sic tractat Scholiastes: Fornicationem idolorum cultum dicit: ait vero illam a quouis veniente pollutam, quia & Ammonitarum, & Moabitarum, & Assyriorum idololatriam æmulata est, &c. De varijs autem idolis ab Israëlitica plebe cultis egimus capite octauo. Origenes vero sic philosophatur. Varia potestas aduersaria transit per animam nostram, & in eam ingrediendi aditum quærit, vt cum illa fornicetur, vt Dæmon iracundiæ, Dæmon vanagloriæ, Dæmon tristitiæ, & omnino cuiuscumque passionis vis animam pertransit, & fornicari cum illa vult, eius libero consensu implicita. Tale quippiam Nathan ad Dauid, appellans Dæmonem fornicationis peregrinum, dicens: *Peregrino illi, qui uenerat ad se.* Quod vero additur, *ut eius fieres*, idem est, atque, vt eius esses vxor, vt ad illum pertineres: quasi dicat non tantum exstimulante libidine alienum quærebas, eique miscebaris, vt satisfaceres concupiscentiæ, sed illi ex animo adhærescebas, atque vxorio affectu eum complectebaris in dedecus nominis mei, quasi mei pertæsa amorem tuum in alterum impendebas amantem. Theodoretus: Cum alienis coniuncta es, ad quos nihil attinebas, mihi quippe a principio te ipsam dedicasti. Hodie sic legimus in Hebræo codice: cui erat: & subaudiendum videtur, desiderium tui, quasi se prostituerit omni transeunti, non alio nomine, quam quod illam expeteret. Chaldæus vero sic transtulit: Et non decet te sic facere. Sed friget versio ista.

Schol. *Orig.* *2. Reg. 12. ℣. 4.* *Theodor.* *Chald.*

XVI.

De vario idolorum cultu.

R. Dauid. *R. Salomon.*

Et sumens de vestimentis tuis fecisti tibi excelsa hinc inde consuta: & fornicata es super eis, sicut non est factum, neque futurum est. Septuaginta: Et fecisti tibi idola consuta. Rabbi Dauid, & Rabbi Salomon conuertunt: Fecisti tibi altaria pannis diuersorum colorum ornata, quorum alij alijs essent suppositi, vt ex colorum varietate pulchriora apparerent altaria. Sub qua similitudine indicat varios cultus, & sacra, quæ Israëlitæ diuersis idolis exhibebant. Hieronymus. Symmachus hunc locum ita interpretatus est: Cumque tulisses de vestibus tuis fecisti tibi excelsa multicoloria, & fornicata es in eis non facta, neque futura. Pro, consutis, & versicoloribus, & excelsis, siue idolis, Aquyla, & Theodotio ἐμβολίσματα, embolismata, transtulerũt, quod significat diuersos

Hier. refert Symmach. *Aquyla. Theodot.*

2.

diuersos pannos hinc inde consutos, & instar emplastri factum idolum, quasi πολύῤῥαφον, polyrrhaphon, varie sutum, vestimentum, &c. eodem fere

Theodor.

modo interpretatus est locum Theodoretus: Noua, inquit, & incredibilia tuæ idololatriæ instituta: non enim aliorum tantum æmulata es mala, sed ipsa etiam alia excogitasti, idolorum imaginibus e vestimentis confectis, dijsque nuncupatis, me præsertim omnia tibi istiusmodi per legem interdicente. Vterque auctor secutus Septuaginta per במות, bamoth, quod sonat excelsa, accepit idola ipsa: atque adeo per pannos consutos idolorum vestimenta. Verum במות, bamoth, fana idolis erecta significat, non idola, vt diximus supra, atque iterum sumus dicturi. Nomen autem טלאות, teluoth, pro quo Septuaginta vertére, consuta, Aquyla vero & Theodotio ἐμβολίσματα, embolismata; significat peripetasmata, aulæa, vel cortinas ex varijs coloribus consuras: nam maculosæ gregis pelli datur in Ge-

Genes. 30.

nesi. Idemque valet nomen ἐμβολίσματα, embolismata, scilicet intercalata, insititia peristromata. Sic

Scholiast.

enim intellexit Scholiastes Græcus dicens. Ex peripetasmatis acu conflatis, subaudi, fecisti tibi lupanaria, vel lectulos versicoloribus stratos tapetis, quod

Prouer. 7. ℣. 16.

meretrix altera dicebat in Prouerbijs. *Lectulum meum straui tapetibus pictis ex Aegypto*, vt ex versicoloribus pannis lupanar potius ædificasse credatur meretrix, quam idola compegisse: præsertim cum versu sequenti dicatur ex auro & argento, imagines idolorum conflasse, easque vestimentis proprijs induisse: præterea quia quod sequitur non quadrat idolis, scilicet, *& fornicata es super eis*, nam sub eis potius dicere debuisset: nisi papiliones intellexisset, vel potius lectulos, super quibus fornicabatur, hoc est, discumbebat petulans caupona cum adulteris. Quod vero additur: *Quod non est factum, neque futurum est*. Septuaginta conuertunt: & non

Scholiast.

ingredieris, neque fiet: quod sic interpretatur Scholiastes: Hoc est, & tuis commentis, ac studijs non fruêris, ac si dicat, fieri non potest, vt manufactus

Hieron.

Deus, Deus inueniatur: & Hieronymus: Cum tibi idola feceris peruersorum dogmatum, quæ arbitraris excelsa, & fornicata sis super eis, credens in ijs, quæ ipsa finxisti, Templum Dei iactare non poteris, & simulachra tua substantiam non habebunt; neque erunt in perpetuum, dicente Apostolo: *Scimus*

1. Cor. 8. ℣. 4.

quia nihil est idolum in mundo: ad verbum Hebræa sic habent: Non sunt futura, neque erit: hoc est: non

R. Dauid.

erunt similia altaria, vt Rabbi Dauid interpretatur. vel: Non euenient similia portenta, vt femina transferat in ornatum amatorum suum cultum muliebrem: neque erit alia tui similis in futuris generationibus. Sed hæc inferius repetit Vates. Hieronymus tamen participium באות, baoth, venientia, interpretatur per præteritum, non fuerunt, non acciderunt: in quo sensu vrget in contrarium obiectio: nam tantundem fecisse Israëlitam meretricem scri

Oseæ. 2. ℣. 8.

bit Oseas. *Et argentum multiplicaui ei, & aurum, quæ fecerunt Baal*: quomodo ergo verum est tale quid nunquam factum esse? Ceterum respondemus, nihil tale inter gentes accidisse, vt feminæ impudicæ cultum suum offerrent in ornamentum lupanarium: atque ita hæc idolorum appetentia Hierosolymitanæ puellæ singularis est, & sine exemplo: neque enim comparatur nunc cum sorore sua

Inf. cap. 23.

Israëlitide: nam earum communis est causa, vt videbimus infra.

XVII.

Et tulisti vasa decoris tui de auro meo, atque argento meo, quæ dedi tibi, & fecisti tibi imagines masculinas,

Hieron.

& fornicata es in eis. Hieronymus: vasa intellexit sacra ministerialia Templi, vt thuribula, phyalas, candelabrum, &c. quæ Ierusalem conuerterit in cul-

Scholiast.

tum Baal, Chamos, &c. Idem sensit Scholiastes: Vasa ministerij, inquit, ad honorem Dæmonum transtulisti. Ceterum alijs hoc videtur durius, quod Israëlitæ simul cum idolis coluerint Deum, & festa eius celebrauerint, atque sacrificia vasis consecratis peregerint: neque vsquam in libris Regum vel Paralipomenon huius criminis sint accersiti, quod vasa sacra conuerterint in cultum idolorum: quare *vasa decoris*, seu decora intelligunt priuata suppellectilia aurea, vel argentea, ex quibus conflauerint

Polychr.

Deorum simulachra. Quomodo intellexit Polychronius, qui pro vasis decoris interpretatur mundum muliebrem. Verum vt hoc secundum illos fecisse non dubitamus; ita primum illud quoque designasse credimus, maxime tempore Achaz, cuius imperio clausis portis sanctuarij, & altari æneo e loco suo moto, vniuersus ministerij apparatus translatus est in cultum Deorum Syriæ, vt legimus in li-

4. Reg. 16. 2. Par. 28. ℣. 24.

bris Regum, atque distinctius in libro Paralipomenon in hunc modum: *Direptis itaque Achaz omnibus vasis domus Dei, atque confractis clausit ianuas Templi Dei, & fecit sibi altaria in vniuersis angulis Ierusalem*, &c. Quid ergo inconueniens dicemus, si asseramus, ex vasis Templi conflasse Achaz imagines Deorum Syriæ?

Imagines masculinas. hoc est, idolorum, aut Deorum, quos gentes masculos esse fingebant, vtpote Baal, Melchom, Beelphêgor, Chamos, &c. erant enim & simulachra Dearum feminina, vt Astarthes, &c. Et *masculinas* quidem dixit, quod orationem ducat ex rebus, quæ in sensus cadunt: induxerat autem plebem Israëliticam sub specie feminæ petulantis, cui nil gratum esse potest, nisi virorum aspectus, & consuetudo: & ijs quidem verbis detegit veritatem metaphoræ: deinde redit ad allegoriam dicens: *Et fornicata es in eis*, hoc est, cum eis: diuinum scilicet illis impendisti honorem, quem mihi soli deberi cognoueras.

XVIII.

Et sumpsisti vestimenta tua multicoloria, & operuisti illas. Imagines scilicet Deorum: sic enim habet

Hieron.

Hieronymus. Subauditur *imagines masculinas*. quibus verbis satis aperte profitetur se conuertisse: *Operuisti illas*. sicut hodie in omnibus fere libris impressis legitur: non vero: & vestita es eis, quod multi manuscripti retinent. Porro Septuaginta transferunt: *& operuisti illas*: quomodo legit, & in-

Theodor.

terpretatur Theodoretus dicens: Quæ a me, inquit, bona accepisti, hæc adulteris illis insanis offerebas, alijs eos instruens & adornans, alijs libamina &

Polychr.

sacrificia peragens. Item Polychronius, qui sic habet: Atque illa quidem ad idolorum apparatum efficiebas: hæc vero ad cultum. Hebræum verbum, ותכסים, vathecasis, vtroque potest conuerti modo, & induisti, vel induta es, vt Rabbi Dauid admonet,

R. Dauid. in lib. rad. & in comment. huius loci.

alibi vero sic scribit: Prosequitur metaphoram coeptam: nam quomodo meretrices solent suos amatores induere vestibus diuersorum colorum, vt sibi pulchriores, & elegantiores appareant, sic Israël faciebat imaginibus idolorum, &c. neque aliud patitur contextus, & sententia concepta superioribus verbis. Itaque hanc lectionem: *& operuisti illas*, germanam esse putamus textui, & a diuo Hieronymo recognitam: manuscriptos autem codices ex antiqua versione mutuasse ea verba: Vestita es eis.

Et oleum meum, & thymiama meum posuisti coram eis. Oleum hoc loci vnguentum significat. Thy-

Thymiama suffitum significat.

miama Græcum nomen valet suffitum, vaporationem, & omnem speciem aromaticam, quæ euaporatur

raturin sacris autem literis appropriatum est cuidam compositioni ex certis speciebus odoratis, quarum mentio est in Exodo, vbi olei quoque vnctionis compositio monstratur facienda ex myrrha, cinnamomo, calamo odorato, & casia oleo mistis. Thymiamatis vero ex pulueribus stactis, onychis, galbani, & thuris commistis opere vnguentarij: atque oleo quidem illo sacro vngebantur vasa sacra, vestesque, & ministri Dei. Thymiama vero in altari incensi aureo (quod propterea vocatum est Thymiamatis) cremabatur tempore vtriusque sacrificij matutini, & vespertini in odorem suauiratis, vt latius dicemus in Cōmentario de sacrificijs. Vtramque compositionem sanctam esse voluit Dominus, vetuitque profanis vsibus adhiberi in eodem Exodi capite: vnde nūc suum appellat: *Oleum, inquit, meum, & Thymiama meum*, quod scilicet ego institui, atque in nominis mei solius honorem componi mandaui, *posuisti coram eis*, vel dedisti, aut intulisti in eorum fana, vt scilicet oleo vasa ministerij inungeres; Thymiama vero in aris eorum adoleres, non sine ingenti dedecore nominis mei. Vel oleum ponere hoc loco, est lucernis infundere, vt arderent coram idolorum simulachris.

Exod. 30. ✠. 23.

XIX. *Et panem meum*, Septuaginta panes meos, *quem dedi tibi, similam, & oleum, & mel, quibus enutriui te, posuisti in conspectu eorum in odorem suauitatis*. Nomine panis omne cibi genus intelligendum esse admonet Rabbi Dauid Chimhi, & merito; nam esculenta omnia significare solet in sacris literis, vt in Genesi. *Nec quidquam aliud nouerat Putiphar nisi panem, quo vescebatur*, id est, cibos suæ mensæ regiæ illatos: neque enim solus panis principi exercitus apponebatur: & in Prouerbijs Sapientia inuitans ad suauissimas epulas sic habet: *Venite, comedite panem meum*: & apud Lucam ingressus est Iesus in domo Pharisæi, aliqui inuitatus, *sabbatho manducare panem*: hoc est prandium: Eodem modo in præsenti sumitur panis pro omnibus cibis, atque delicijs, vt sequentia testantur, in quibus singillatim enumerantur panis species variæ, scilicet simila, oleum, & mel: de quibus supra satis consideratum est. Nunc illud explanandum restat. *Posuisti in conspectu eorum in odorem suauitatis*: nam indicatur ea oratione moris fuisse idololatris adolere similam, oleum, & mel in sacris Deorum suorum: Et quidem in omni sacrificio prælibari solitum panem atque vinum, auctor est Fabius Pictor de Iano loquens, atque Virgilius testatur sic canens:

Panis omnia esculenta significare solet. R. Chimhi. Genes. 39. ✠. 6. Prouer. 9. ✠. 5. Luc. 14. ✠. 1. Fabius Pict. lib. 1. Virgil. 12. Aeneid.

Ille ad surgentem conuersi lumina solis,
Dant fruges manibus salsas, & tempora ferro
Summa notant pecudum, paterisque altaria libant.

Et Numa Pompilius Deos fruge coli, & mola salsa supplicari instituit, vt & immolo verbum pro sacrifico deductum creditur, quæ quidem mola ex farre, sale, & aqua componebatur: sine qua mola nullum sacrificium ratum fieri censebatur: adhibebatur autem id far tostum, dicebaturque ador, & adoreum, & vulgo semen, vt Isidorus ait, etiam dictum, atque edor quondam appellatum ab edendo, quia eo primo vsi sunt homines, siue quia in sacrificijs eius generis panes ad aras offerebantur, vnde & adorea dicta idem Isidorus testatur. Porro Græci non farris, sed hordei primitias, idest, molas, seu liba, aut placentas ex hordeo, & sale confectas sacrificijs adhibebant, quas Homerus οὐλοχύτας, vlochytas, propterea appellat, ab ὅλα, ole, hordeum, & χέω, cheo, inspergo, quasi hordeum aspersum, sale videlicet. Sed de varijs generibus panum diuersis Dijs, & Deabus dicatorum abunde satis

Idola pane oblato colebantur. Isidorus. Iliad. lib. 1.

A agunt Pollux, & Athenæus.

Pollux. l. 6. Athe. l. 12.

Oleum sane Deorum sacris duplici modo inserebatur, vel super infusum extis, vel mistum cum similaginea farina in libis: prioris ritus meminit Virgilius.

Oleum etia libabatur idolis. Virgil. 6. Aeneid.

Tum Stygio regi nocturnas incohat aras,
Et solida imponit taurorum viscera flammis,
Pingue superque oleum fundens ardentibus extis.

Idem iterum.

Virgil. Eclog. 5.

Pocula bina nouo spumantia lacte quotannis,
Craterasque duos statuam tibi pinguis oliui.

Olei vero libis inspersi eundem Vergilium mentionem fecisse alibi, testatur Seruius.

Lib. 7. Aenei.

Instituuntque dapes, & adorea liba per herbas
Subijciunt epulis: sic Iuppiter ipse monebat.

B quo loco Seruius: ador proprie genus farris; liba autem sunt placentæ de farre, melle, & oleo sacris aptæ.

Seruius.

Mel denique admisceri solebat libis, vt diximus modo ex eodem Seruio, atque vt Tibullus testatur, eum ait:

Mel libis superadditum. Tibullus

Sic venias hodierne tibi dum thuris honores,
Libaque Mopsopio dulcia melle feras.

tum etiam in odoratam suffumigationem coqui solitum esse nam Suidas, Dioscorides, Plutarchus, & Galenus antidoti meminerunt odorati suffimenti ex varijs speciebus compositi, mistione mellis cocti vsque ad crassitudinem glutinis: atque id suffimentum existimo lege Domini prohibitum in Leuitico. Mel non *adolebitur in sacrificio Domino*. fortasse enim

Suid lib. 12 Diosc. lib. 1. cap. 24. Plut. lib. de Iside & Osiride. Galen. lib. 2 Leuit. 2. ✠. 11.

C Aegyptijs iam olim moris erat id thymiama cum melle coctum Dijs suis incendere: cum quibus nulla ratione voluit Deus, vt fideles communicarent in sacris ritibus, vt alibi dicemus latius.

Et factum est, ait Dominus Deus.

Et tulisti filios, & filias tuas. Possunt hæc verba: *Et factum est*, præcedentibus adiungi; quomodo nectuntur in Hebraicis codicibus punctatis, quos habemus, atque in multis vulgatæ nostræ editionis voluminibus. Sic legit Rabbi Dauid, & interpretatur hoc sensu: Supradicta abominatio ita fuit, neque negabis a te fuisse perpetratam. Similiter Chaldæus, qui tamen per interrogationem conuertit sententiam: Fuerunt ne vere hæc omnia, quæ supra retulit? licet diuus Hierōnymus abunde monstret, se

XX. R. Dauid. Chald. D. Hieron.

D ab ea oratione incœpisse versum sequentem, quando ab eadem quintum commentariorum librum in Ezechielem auspicatur: qua in re imitatus videtur Septuaginta, qui sic legerunt, vt in multis codicibus, & Hieronymiano habetur. Et factum est post hæc: quæ dicendi ratio non solum initium facere solet sententiæ distinctæ, sed exordium dare capiti, & libro, vt diximus initio capitis primi, & apparet initio capitis octaui. *Et factum est in anno sexto*. Item apud Lucam. *Factum est autem cum sacerdotio fungeretur* Zacharias: atque hoc eodem capite paulo inferius dicitur: *Et accidit post omnem malitiam tuam*: vbi Hieronymus explicatius conuertit Hebræam phrasim. Idem ergo hic valet: *Et factum est*: atque si diceret: ac insuper *tulisti filios*, &c. vel: Et

Luc. 1. ✠. 8.

E adiecisti superioribus flagitium horribilius, scilicet;

Tulisti filios tuos, & filias tuas, quas generasti mihi, id est, infantes qui in te nascebantur: quorum matrem appellat Ierusalem ex proposita allegoria congiugi, & se ipsum patrem. Dicit autem *tuos*, non meos, vt facti atrocitatem exaggeret. Vnde Scholiastes. Esto, inquit, sueris erga numen scelesta, quid naturæ quoque leges violasti? Apollinaris: Dæmonum cibum filios fecisti tuos, quos ad ipsorum voluptatem

De nefaria filiorum immolatione multa.

luptatem Immolabas: præterea ostendit, Id quod reuera Hierosolymis accidit, a patribus scilicet, & matribus proprijs filios teneros immolari solitos Dæmonibus, vt habetur in psalmo. *Et immolauerunt filios suos, & filias suas Dæmonijs*: & statim: *Et effuderunt sanguinem innocentem, sanguinem filiorum suorum, & filiarum suarum, quos sacrificauerunt sculptilibus Chanaan*. Idem significant hæc sequentia verba.

Psal. 105. ℣. 37.

Et immolasti eis ad deuorandum. Id est, tradens illos igni absumendos: nam actus deuotandi, os, & lingua solent igni adscribi in sacris figurate, vt supra diximus ex illo Isaiæ. *Sicut deuorat stipulam lingua ignis*, &c. Vnde Septuaginta verterunt, in consumptionem; hoc est, vt absumerentur toti quasi holocaustum: extat eadem querimonia apud Ieremiam. *Et ædificauerunt excelsa Thopheth, quæ est in valle filij Hennom, ut incenderent filios suos, & filias suas igni*: & iterum explicatius: *Aedificauerunt excelsa Baalim ad comburendos filios suos igni in holocaustum Baalim*. Exemplum autem eius sanguinariæ oblationis suppeditauit Achaz, de quo in libris Regum scriptum est. *Et filium suum consecrauit transferens per ignem secundum idola gentium*: atque Manasses, de quo memoriæ proditum est in eodem libro. *Et traduxit filium suum per ignem*. Quid sit autem traducere per ignem, interpretatur Iosephus de Achaz loquens. Quibus etiam proprium filium holocaustoma obtulit ritu Chananæorum. Offerebantur vero infantes per ignem traducti Idolo Moloch, vt in eodem libro Regum testatur historicus sacer, de Iosia loquens: *Contaminauit quoque Thopheth, quod est in conualle filij Hennon, vt nemo consecraret filium suum, aut filiam per ignem Moloch*. Idolum Moloch, vel eius sacrificium vocabatur, תפת, Thopheth, quasi dicas portentum, spectaculum, visu horrendum, quod combustis infantibus exhibebatur: tametsi alij malint dictum Thopheth quasi tympanum, quod nefarij sacrifici, dum adurebantur pueri in manibus statuæ ignitæ, tympano sonitum excitabant; ne innocentum voces audirentur: erat autem hoc excelsum, seu fanum prunarium potius in valle Iosaphath, vel regis dicta, quæ adiacet vrbi Ierusalem ad Orientem dicta Geennom, quasi vallis Hinnon, vel filiorum Hinnon, a qua tractum est nomen Gehenna in Euangelijs frequenter vsurpatum pro loco æterni incendij apud inferos: cui translationi occasionem dederat Isaias dicens: *Præparata est ab heri*, iampridem, *Thopheth, a rege* regum, qui eam ad instar Iosiæ dicauit in pennarium damnatorum, *præparata, profunda, & dilatata*, talis enim erat conuallis Hinnon: *nutrimenta eius ignis, & ligna multa*, vt olim solebant admoueri infantibus concremandis, *flatus Domini sicut torrens sulphuris succendens eam*: ac si dixisset: Neque deerunt folles, qui ignem excitent: nam flatus nasi, seu indignationis diuinæ eam inflammabit pyram, non secus atque iniecto sulphure ardere solet, & ali ignis.

Is. 5. ℣. 24.
Ier. 7. ℣. 31 & 19. ℣. 5.
4. Reg. 16. ℣. 3.
Ibid. 21. ℣. 6.
Quid sit transferre filios per ignem.
Ioseph. l. 9. ant. cap. 12.
4. Reg. 23. ℣. 10.
Idolum vel sacrificium Moloch, vocabatur Thopheth.
Ios. 15. ℣. 8.
De valle Hennom & quare vocetur infernus gehenna.
Is. 30. ℣. 33

Nunquid parua est fornicatio tua?

XXI. *Immolasti filios meos, & dedisti, illos consecrans, eis*. Septuaginta: Quasi paruin fornicata sis, & interfecisti filios tuos ad expiandum. Scholiastes. Non satis, inquit, tibi fuit in me peccasse, nisi etiam adulterio carissimorum mihi pignorum cædem addidisses? vt impietatis simol, & parricidij facinore te contaminares? Seuerus: Quale hoc? etiam filios interemisse? hoc vnum deerat ad scelerum inuentionem: præterquam quod idola colebas, inimicam fuisse naturæ? pudorem deposuisse & fidem, flagitium erat, sed femineum: parricidam autem esse, plusquam ferinum. *Sed & lamiæ nudauerunt mammam, lactauerunt catulos suos: filia populi mei crudelis quasi Struthio in deserto*. Hieronymus: Vbi nos posuimus: *Et dedisti, illos consecrans, eis*, pro quo Septuaginta transtulerunt: Et dedisti eos ad placandum siue expiandum, Aquyla, Symmachus, & Theodotio posuerunt: Transtulisti, & transduxisti eos: quia Ethnici per ignem filios suos vel transferunt paruulos, vel adultos transire compellunt. Polychronius: Consecratio vel expiatio dicitur sacrificium, quod fiebat ad aliquod malum deprecandum, & auertendum, quod lex ἀποπομπαῖον, apopompaeon, depulsorium appellat, iubens hircum quam longissime abduci, & in solitudinem dimitti. Seuerus: Qui scholion apposuit verbo, scripsit vt intellexit; ego vero ἀποτροπιάζεσθαι, apotropiazesthæ, consecrare, intelligo, quod patres in ignem filios conijcerent: id quod in Regum libro citato narratur & Achaz & Manasses indignissime perpetrasse: ac de vniuerso quoque Israële similiter scriptum est, qui filios suos, & filias suas per ignem traducebat. Vtrumque enim dicebatur sacrificare filios Dæmonijs, scilicet per ignem viuos traducere: atque in expiatricem victimam offerre: quare vtrumque coniunxit Propheta, & mactare filios, & consecrare in piacularem victimam. Obscure satis elucidasse videntur prædicti auctores hos versus. Vtriusque sententiam breuiter accipe. Vt Deo vero fideles offerre solebant holocaustomata, id est sacrificia omnino consumenda in igne, atque alia votiua, vel piacularia, aut deprecatoria (de quibus abunde differetur in Commentatio sacrificiorum) quorum pars minima igni dabatur, reliquum cedebat in partes ministri, vel offerentis; ita prorsus Dæmon sibi duplici ritu filios a patribus offerri sanxerat, vel omnino inflammandos in holocaustum, vel initiandos ad odorem ignis. De prima oblatione agitur versu vigesimo; de altera hoc præsenti versu. De prima tractat [a] Ieremias, & Iosephus; de secunda liber [b] Regum, & Ieremias.

Scholiast.
Seuerus.
Thr. 4. ℣. 3.
Hieronym.
Aquyla.
Symmach.
Theodot.
Polychr.
Seuerus.
4. Reg. 16. & 21.
Dæmon alios ex filijs Israel quasi in holocaustum totos sibi cremari petierat, alios quasi piacula per ignem traduci.

Filios meos. Dulcissimum verbum, & nectare ipso suauius: dolor amoris index, & testis, Dei in homines beneuolentiam, & gratiam derexit: *filios*, inquit, *meos*, quos indulgentius enutriebam, & exaltare decreueram. O vere paterna viscera, immo vero materna dixerim, non hæc sine cordis intrinseco dolore protulisset carnalis pater, neque mater sine lacrymis & lamentis: neque Deus, si sensu tangeretur, minus doluisset carissimorum pignorum oblationem execrandam, & cædem indignam. Sed iam mihi a Theologis obijcitur: Quid est quod Ioannes Ecclesiæ prærogatiuam facit, [c] *filios Dei fieri*, & Paulus fideles accepisse testatur [d] *spiritum adoptionis filiorum*; Israëlitas vero contra *spiritum seruitutis*, quandoquidem Synagogæ alioqui adulteræ prolem filios suos hîc Deus appellat? [e] Quia Apostolus de lege loquebatur Mosaica, vt legi gratiæ opponitur, quæ nunquam ingenerauit eum spiritum adoptionis, sed potius timoris, ostensis portentis, quæ timorem incutiebant: aliud est autem loqui de statu legis, aliud de ipso Deo auctore legis. Deus enim eundem semper animum in homines habuit, id est paternum, non semper tamen eundem ostendit ob duritiam cordis eorum, & quia sic expediebat Ecclesiæ, vt per interualla temporum status sui incrementa susciperet vsque ad mensuram ætatis plenissimæ, quam assecuta est cum per Christum accepto Spiritu sancto euecta est ad filialem adoptionem, vt Paulus tradit. Quid quod hoc

a Iere. 19. Ioseph. citatus.
b 4. Reg. & Ier. citati.
Quasi dolens Deus de nece filiorum Israel filios suos compellat, & benignitate plena oratione.
Quæstio quomodo sit peculiare filiorum Ecclesiæ accepisse potestatem, vt filij Dei fiant, si etiam synagogæ filij vocantur Dei filij.
c Io. 1. ℣. 12
d Rom. 8. ℣. 15.
e Respondet
Gal. 4. ℣. 5.

loco

loco filij Dei nominantur infantes, secundum propositam parabolam, & translatitie. Fideles autem vere sunt filij adoptiui, testante Ioanne: *Videte qualem caritatem dedit nobis Pater, vt filij Dei nominemur, & simus.*

1. Ioan. 3.

XXII. *Et post omnes abominationes tuas, & fornicationes non es recordata dierum adolescentiæ tuæ, quando eras nuda, & confusione plena, conculcata in sanguine tuo.* Septuaginta: Hoc est, super omnem fornicationem tuam, & non es recordata: ac si dicat: Adulteria commisisse humanæ fragilitatis erat, filios immolasse insaniæ, quæ fructus est impudicitiæ: esto hæc perpetraueris lymphatico furore correpta: quale est, postquam deferbuit libidinis æstus, ne tui ipsius quidem, non dico mei esse recordatam? nunquam ad te ipsam redijsse? neque memoria versasse, qualis tua fuerit infantia, pueritia, adolescentia? nam si pristina in memoriam reuocasses; inuenisses, vt ego te nudam, & omni prouidentia orbatam, atque secundinarum sanguine pollutam excipiens ablui, auctorque fui, vt & viueres, & omnium rerum abundantia, atque gloria fruereris.

Obliuio acceptorum a Deo beneficiorum auget maxime scelerum grauitatem.

Nota primo, quam sit antiquum homini, obliuisci cum sui, tum Dei: non frustra appellatus est אנוש, Enos, post lapsum, qui a conditione vocabatur אדם, Adam, id est terrenus. Valet autem Enos obliuiscentem, vel obliuiosum actiue, vt dicunt, & passiue, stupidum potius, qui nec sui recordatur, neque amplius in memoria est medicorum vel hominum. Eum scilicet qui obliuiscitur, atque dignus est, cuius omnes obliuiscantur: nimirum qui cum in extrema versetur miseria, sitque omnino stupidus, incurabilis, & desperatus, & plane indignus Dei, & hominum memoria; nihilominus ipse & suæ infelicitatis, & Dei, qui vnus vicem eius doluit, misericordiæ obliuiscatur. *Quid est homo*, Enos, ait Dauid, *quod memor es eius*? hoc est: Quis est ille obliuiscens, stupidus, vt eius recorderis? Vel ille ærumnosus, desperatus, memoria indignus, cuius recorderis? & iterum: *Intelligite hæc qui obliuiscimini Deum.* homines ingenio obliuiosi, obliuiscentes Deum, &c.

Dei, & sui ipsius obliuiosus homo vocatus Enos.

Psal. 8. ✝. 5.

Psal. 49. ✝. 22.

Nota secundo, contra venenum, quod superbia infundit, vnicum antidotum esse, memoriam propriæ miseriæ, & delictorum: immo non solum theriacam esse contra insolentiam; sed etiam vitæ laxioris correctionem: ait enim Petrus. *Cui enim non præsto sunt hæc* (loquebatur de patientia, pietate, caritate) *cæcus est, & manu tentans, obliuionem accipiens*, oblitus, *purgationis veterum suorum delictorum*: ac si dicat: Qui ijs vacat virtutibus, plane profitetur se oblitum, quanta crimina admiserit, & quam liberaliter sibi condonata fuerint: hæc enim si mente tractasset, non esset tam nudus ornamentis pietatis: Iacobus item ait. *Si quis auditor est verbi, & non factor, hic comparabitur viro consideranti vultum natiuitatis suæ in speculo: considerauit enim se, & abiit, & statim oblitus est qualis fuerit.* id est, qui verba Dei audita non exequitur opere, aperte testatur, se leuiter, perfunctorie, & quasi in speculo, quod imaginem refert fugacem, considerasse natalitia sua, & ante actæ vitæ errores: nam qui iusto examine seipsum expendit, & propriæ turpitudinis deformes intuetur vultu, non potest non inflammari in amorem eius, qui dignatus est aspicere, decorare, & amare diuinis oculis indignissimum.

Memoria propriæ miseriæ & delictorum vnicum aduersus superbiam medicamentum.

2. Pet. 1. ✝. 9.

Iacob. 1. ✝. 23.

Sed hîc se nobis offert quæstio non facilis:[a] Quid est quod Deus de sponsa conqueritur, oblitam esse suæ miseriæ, atque diuinæ misericordiæ, cum proprium sit magnificentiæ, obliuisci, quæ donauit? nam, vt Cicero testatur: Odiosum sane genus hominum est beneficia exprobrantium, quæ meminisse debet is, in quem collata sunt, non commemorare, qui contulit: & Seneca: Qui beneficium dedit, meminisse non debet. & rursus: Nunquam neque querens dicam:

a Cur Deus improperet sponsæ collata beneficia, cum magnificentiæ sit obliuio eorum, quæ quis contulit.

Cic. in Lælio.

Senec. lib. 7. de benefic.

—— *eiectum litore egentem*

Excepi, & regni demens in parte locaui.

Virg. 4. Aeneid.

non est ista admonitio, sed conuitium: in odium beneficia perducit exprobratrix eorum memoria. Triũ Charitum, quas finxere Græci, duæ aspiciebant intuentem, tertia auersa erat; vt docerentur, qui accipiunt, debere æterna memoria intueri donaria; qui largiuntur vero nunquam ea amplius in mentem reuocare. Huic quæstioni respondemus, Deum hoc facto nomini suo parcere, vt nostræ consulat vtilitati: atque æquius ferre, se iudicari exactorem, quam nos esse immemores, & ingratos: tanti interest nostram vilem conditionem, & Dei in nos beneficentiam perpetuo recordari; vt eam memoriam nobis omnino necessariam vel cum suæ existimationis discrimine exigat, & expostulet.

Suo nomini parcit Deus nostræ consulens vtilitati.

XXIII. *Et accidit post omnem malitiam tuam (væ, væ tibi, ait Dominus Deus)*

XXIV. *Et ædificasti tibi lupanar, & fecisti tibi prostibulum in cunctis plateis.* Hieronymus. Hoc, quod secundo dicitur; *væ, væ tibi*, vulgata (intellige, vetus ex Septuaginta conuersa) editio non habet; sed de Theodotionis editione additum est: rursumque vbi nos diximus: *Et ædificasti tibi lupanar*, pro quo Septuaginta transtulerunt: Et ædificasti tibi habitaculum fornicationis, Symmachus, & Theodotio πορνεῖον, porneion, interpretati Sunt: Aquyla volens exprimere etymologiam sermonis Hebraici גב, gab, posuit βόθυνον, bothynon, quod nos dicere possumus foueam, vt significet ganeam, ac defossum specum, atque tenebrosum, in quo prostitutarum libido versatur, quodque sequitur: *Et fecisti tibi prostibulum in cunctis plateis*, pro quo Septuaginta transtulerunt, ἔκθεμα, ecthema, id est prostibulum, domum meretriciam, in Hebraico habet רמה, ramah: & tam Aquyla, quam Symmachus, & Theodotio excelsum, & sublime interpretati sunt. Denique & in consequentibus, vbi scriptum est. *Ad omne caput viæ ædificasti signum prostitutionis tuæ*: Pro signo, & prostitutione rursum in Hebræo habetur, רמה, ramah: quod nos vel *prostibulum*, vel *signum*, interpretati sumus, cum apud Hebræos vnum vocabulum sit, &c. Hæc Hieronymus.

Hieronym.

Symmach. Theodot. Aquyla.

Porro quod initio versus legimus: *Et accidit post omnem malitiam tuam.* Hebraice dicitur: Et factum est: vt supra notauimus. Vertiturque a Hieronymo ad amussim. Sed quidnam illi accidisse significetur, varie interpretantur auctores. Rabbi Dauid nectit ea verba cum superioribus hoc sensu: Accidit hoc, quod dixi, scilicet, vt ad pristinam miseriam ob tua flagitia redires, & iterum in sanguine volutaretis. Ceterum hic sensus non texit probe allegoriam, cui repugnat adultam redire ad secundinas, sub auditque non necessaria. Theodoretus cum Græcis ceteris, ea verba refert ad duplex, *væ*, quod sequitur. Sic enim habet: fructum enim ingratæ tuæ mentis lamentationem percipis, & luctum. Scholiastes: Finis, inquit, impietatis tuæ erunt aliæ alijs succedentes calamitates. Ceterum conuenientius nectitur hoc initium orationis: Et factum est, vel, *Et accidit*, cum ea, quæ sequitur, periodo: *Et ædificasti tibi lupanar*, &c. cetera per parenthesim interserenda (*væ, væ tibi, dicit Dominus Deus*) qua figura significatur animus sponsi vehementi dolore exulceratus, & iudicis pectus magna miseratione commo-

R. Dauid.

Theodor.

Scholiast.

commotum. quod tam audax facinus, & tam detestabile scelus femina designasset: Non satis, inquit, erat tam fœda admisisse flagitia, nisi lupanar etiam tibi ædificares, vt te profitereris non iam adulteram a proco seductam, sed meretricem potius impudentem? *Frons mulieris meretricis facta est tibi: noluisti erubescere, Agnitio* aspectus *vultus* tui *respondet* de te, quod peccatum tuum quasi Sodoma prædicaueris, neque absconderis: væ animæ tuæ quoniam reddita sunt tibi mala. Duplex *væ*, temporalis, & æternæ mortis merces erit digna tam insignis impudentiæ. Hæc verba cum ingenti animi sensu, quē interiectio dolentis repetita testatur, prolata sunt: Origenes: Si consideres animam expositam amatoribus suis, videbis quomodo faciat sibi domum meretriciam, & suscipiat omnes, qui cum ea velint fornicari. Anima humana valde speciosa est, & mirabilem habet pulchritudinem: artifex quippe eius cum eam primum cōderet, dixit: *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram*. quid hac specie, & similitudine pulchrius? quidam ergo adulteri, & sordidi amatores decore eius illecti desiderant eam corrumpere, & fornicari super eam: quam ob rem sapiens vir Paulus dicit: *Timeo autem ne sicut serpens Heuam seduxit astutia sua; ita corrumpantur sensus vestri*, Sensus nostri in fornicatione carnali corrumpuntur: in spiritualibus vero stupris animæ sensus corrumpitur, & ipsa anima vulneratur ab amatoribus suis, hoc est ab immundis potestatibus, quarum doctrinæ, vel voluntati acquiescit: Hæc ipse. Ex quibus verbis interpretamur quoque versum, qui sequitur.

Iere. 3. ℣. 3. Isa. 3. ℣. 9. — Duplex, væ, temporalem & æternam indicat mortem. — Origen. — Animæ pulchritudo. — Genes. 1. ℣. 26. — 2. Cor. 11. ℣. 3.

XXV. *Ad omne caput viæ ædificasti signum prostitutionis tuæ*. Hebraice. Aedificasti tibi excelsum, vt supra notauimus ex Hieronymo. Septuaginta: fornicationes tuas: texit enim Propheta allegoriæ subtegmina licijs veritatis: excelsum ad historiam pertinet, nam in excelsis immolabant falsis Dijs Israëlitæ: lupanar, vel prostibulum, seu fornicatio translatitie dictum est ipsum excelsum, & fanum idolorum, quæ quidem excelsa, aut altaria in capitibus viarum, seu compitis construxisse dicitur Ierusalem; vt meretricem libri Prouerbiorum videatur imitata, quæ in plateis, & in angulis platearum prætereuntes stultos iuuenes ad suos incitet amplexus. Secundum historiam vero, quoniam, vt videre est in Iudicum atque Regum libris, non solum excelsos montes, & colles, Templumque ipsum Deo sacrum; sed vrbem totam Ierusalem, vias, plateas, fora, compita, domosque priuatas idolorum aris, atque simulachris erectis compleuerunt. Polychronius. In capite omnis viæ, interpretatur, iuxta vias, quæ ducunt ad gentes, vt ex loco incolas indicet: ac si dicat. Omnium gentium impietatem sunt imitati, singulatum idola figentes in capite viarum, quæ ad ipsas nationes ducebant.

Prouer. 7. — Iud. 2. & 3. 4. Reg. 16. & 21. — Polychr.

Et abominabilem fecisti decorem tuum. Populi Israëlitici pulchritudo in vnius Dei cultu sita erat, vt Balaam cecinit. *Quam pulchra tabernacula tua Iacob, & tentoria tua Israel, vt valles nemorosæ, vt horti iuxta fluuios irrigui*, &c. Et vndenam tantam pulchritudinem habet Israël? *Non est idolum*, inquit, *in Iacob, neque videtur simulachrum in Israel; Dominus Deus eius cum eo est*, &c. quod si ita est, cum in omnibus compitis visuntur altaria, & simulachra Dei non sui; manifestum est, adulteram plebem vniuersam pulchritudinem amisisse. Vide in Threnis feminam olim reginam, diuitem, speciosam, iam viduam, fœdata facie atratam, desertam a subditis, & ancillis, seruam ex principe, turpem ex formosa, inopem ex diuite; & agnosce plebis Israëliticæ viuam imaginem, cum, Deo relicto, idola colere cœpit. *Quomodo obscuratum est aurum, mutatus est color optimus* &c. *Filij Sion inclyti, amicti auro primo: quomodo reputati sunt in vasa testea, opus manuum figuli*, &c. *Candidiores Nazaræi eius niue, nitidiores lacte, rubicundiores ebore antiquo, sapphiro pulchriores: denigrata est super carbones facies eorum; & non sunt cogniti in plateis*.

Num. 24. ℣. 5. — Ibid. 23. ℣. 21. — Threnor. 1. — Thren. 4.

Et diuisisti pedes tuos omni transeunti. Habitum notat meretricis se sponte comparantis ad fornicandum, diuaricans crura, vt legunt Septuaginta: atque innuit illam facilem ad deceptionem fuisse, vt placet Polychronio: vel, cogitationibus, quæ vitiorum incentiua suppeditant, cor suum aperuisse, vt Hieronymus sentit.

Polychr. — Hieron.

Et multiplicasti fornicationes tuas: putans quod posses te satiare libidine.

XXVI. *Et fornicata es cum filijs Aegypti vicinis tuis magnarum carnium*. Filios vocat Aegypti, Deos, qui in Aegypto colebantur, quasi iuuenes dixisset Aegypti: nam id significat filius frequenter: per carnes vero libidinosa corpora intelligit, de quibus infra. *Quorum carnes sunt ut carnes asinorum*, &c. Huiusmodi autem homines, ait Rabbi Dauid, impudicæ feminæ ardenter expetunt. Per translationem autem, ait Theodoretus, magnos carne eos, qui supra modum idolorum cultui addicti erant, nominauit: qui hircos, & boues, & oues, canesque, & simias, & crocodilos, & ibes, & accipitres adorarunt. Scholiastes: Qui nihil spirituale, nihil diuinum cogitant, sed omnia carnalia, quique insectis etiam tribuunt honorem. Vterque interpres historiam narrat, sed discedit a proposita translatione: neque enim exprobrat meretrici Vates, quod mista sit meretricibus, sed adulteris: in allegoria autem instituta omnes idololatræ meretrices sunt, non adulteri. Ergo filij Aegypti sunt, vt diximus, Dij, quos illi colebant: *magnarumque* dicuntur *carnium*, quod homines fuerint libidinosissimi: atque tum vitæ anteactæ exemplis, tum turpissimis excogitatis sacrorum ritibus ad omnem spurcitiam cultores irritarent. In ipsis autem idolis Origenes merito intelligit Dæmones, qui carnalibus peccatis gaudent, inhiantque carnis sensibus, etiamsi carnes non gerant.

Inf. 23. ℣. 20. — R. Dauid. — Theodor. — Scholiast. — Origen.

Et multiplicasti fornicationem tuam ad irritandum me: Septuaginta: Multipliciter fornicata es, vt me ad iracundiam prouocares. Scholiastes: Ostendit illos omnium gentium idololatriam imitatos. Origenes: Mea, inquit, indulgentia ad omnia scelera abusa es, quasi impudens scortum non contentum legibus naturæ, noua alia, & nefanda excogitauerit libidinis incitamenta: idque non tam, vt concupiscentiæ satisfaceret, quam vt dulcissimi sponsi bilem excitaret, atque os eius amaritudine repleret; sed non impune: nam opportune consequitur.

Sunt qui peccant non vt suis satisfaciant passionibus, sed vt diuinam prouocent maiestatem. — Scholiast. — Origen.

XXVII. *Ecce ego extendam manum meam super te*. In aliquot codicibus legimus, extendi, vt referatur ad supplicium de illa sumptum per Philisthæos, de quibus statim mentio est: quæ lectio, vel sensus nobis admodum placet, vt pote historiæ conueniens. Si autem legamus, vt fere vulgati codices habent, *extendam*, in prædicto sensu accipiemus, futurum pro præterito vsurpatum a Vate dicentes: idemque de futuris, quæ sequuntur, faciendum credimus. Porro extendere manum, punire significat Hebræis, quod is sit gestus castigantis, vt supra diximus ex illo Isaiæ, *Adhuc manus eius extenta*, in altum scilicet: nam cum extenditur manus demissa, & aperta, vi-

Extendere manum idē est quod punire. — Isa. 9. ℣. 17.

Isa.65.℣.2
Pro.1.℣.24

ta, vltro ferentis opem propria est. Isaias. *Expandi manus meas tota die ad populum incredulum*. Et in Prouerbijs. *Extendi manum meam, & non fuit qui aspiceret*.

Et auferam iustificationem tuam. Septuaginta: legitima tua. Decem codices manuscripti vulgatæ editionis, ius tuum, legebant, vt notant Louanienses: Hebraice legimus חק, choq, id est statutum, quod vocabulum hæc omnia amplectitur, atque alia pluta: nam eius radix חקק, chaqaq, significat statuere, definire, determinare, delineare, describere, perscribere, omnia scilicet munia legislatoris exequi: quare verbale חק, choq, valet statutum, constitutionem, ordinationem, legem, formam viuendi, cultum, cæremoniam, atque id omne, quod manat a legislatore, certis & exaratis decretis formam viuendi præscribens. Vnde vsurpatur pro lege diuina in psalmis non semel, & in Deuteronomio. *Et nunc Israel audi præcepta, & iudicia*: Vel statuta Ecclesiastica & leges politicas: Pro ritu in Exodo. *Hæc est religio Phase*. Pro demenso vel mensura iterum ibidem: *Quare non impletis mensuram laterum, sicut prius?* Pro annona constituta, vt in Prouerbijs. *Deditque prædam*, cibum, *domesticis suis, & cibaria*, statutum, portionem, *ancillis suis*. Pro definitione, termino, in eisdem Prouerbijs. *Quando circumdabat mari terminum suum*. Pro dimensione in Ezechiele. *Hæc est ergo lex domus*, id est, dimensiones, mensuræ. Quid autem hoc loco significet, non est facile diuinare. Hieronymus de legis cæremonijs, sabbathis, & festiuitatibus interpretatur. Theodoretus de lege ipsa: Mouebo, inquit, ad disciplinam manum meam, & spoliabo te splendore legis, & te hostibus tuis constituam ludibrium. Rabbi Dauid, & alij pro annona accipiunt, quasi comminetur Deus, se ablaturum annonam solitam, quo caritate victus laborans resipisceret. Sic Oseas. Auferam *lanam meam, & linum meum*. Est autem magnum Dei beneficium hæc punitio contra seuerum illud iudicium quod minitatur idẽ Oseas. *Sicut vacca lasciuiens declinauit Israel, nunc pascet eos Dominus, quasi agnum*, in latitudine scilicet saginandum ad carnificinam: & iterum. *Particeps idolorum Ephraim, dimitte eum*. Sed de hac re alibi fusius. Crediderim in præsenti loco (choq) siue *iustificationem* vsurpari pro oris specie, seu forma, venustate, splendoreque faciei: quomodo sumitur infra: *Imagines Chaldæorum expressas coloribus*, vel depictas, constitutas minio: per speciem autem oris puellæ constat significatam esse speciosam reipublicæ Israëliticæ politiam, quæ in libertate & pace maxime lucebat: contra bello, & oppressione Tyrannorum deformabatur. Dici autem potest iustificatio, quoniam sita erat in iustitiæ executione: quasi Vates hoc loco narret, Deum prouocatum plebis Israëliticæ idololatria abstulisse (nam futurum pro præterito stat, vt supra diximus) iustificationem eius, hoc est, libertatem, florentem reipublice statum, regimen consulum, & ducum, quo libere administrari solebat, atque illam subiecisse Philisthæis, vt ab hostibus iura peteret, quæ Dei sui leges violauerat: nam hoc est, quod subditur.

Statutum varia significat, nempe legẽ, ritũ, demensum, annonam, terminum, seu dimensionem.
Psal.118.
Deut. 4.
Exod. 12. ℣.43.
Ibid.5.℣.14
Prou. 31. ℣.15.
Ibid.8.℣.29
Ezech. 43. ℣.12.
Quid hic significet iustificatio.
Hieron.
Theodor.
R. Dauid.
Punitio magnum Dei beneficium, ne sequatur peccata derelictio.
Osea 2.℣.9. & 4.℣.16.
Iustificatio pro oris specie.
Inf.23.℣.14

Et dabo te in animas odientium te filiarum Palæsthinarum. Anima teste Rabbi Dauid, hoc loco est vis animalis, appetitus, appetentia, desiderium, vota, ea scilicet facultas, qua appetimus corpori consentanea, & qua communicamus cum belluis. Vnde dicimur animales a diuo Paulo. *Animalis autem homo non percipit ea, quæ sunt spiritus Dei*. Sic vsurpari dicit in psalmo. *Ne tradideris me in animas tribulantium me*, id est, in desideria, voluntatem: Eodem modo vsurpatur apud Matthæum. *Ne solliciti sitis animæ vestræ, quid manducabimus* Et in Exodo. *Diuidam spolia, implebitur anima mea*. Et in psalmo. *Et non tradat eum in animam inimicorum eius*. Hoc est, in desideria. Idem omnino significat in præsenti. Tradam te desiderio odientium te. Filias vero appellat secundum Rabbi Dauid, & Chaldæum, oppida, & respublicas, quæ a metropoli natæ sunt, illique parent, atque ab ea reguntur, & proteguntur, non secus quam a matre filia; tum etiam ciues, & oppidanos ipsos, vt in psalmo. *Filia Tyri*: & iterum. Filiæ *Sion*: & tertio. *Filia Ierusalem*, in Canticis. Sic filiæ Palæsthinarum, aut Palæsthinæ sunt vrbes, oppida, vel potius ciues, & oppidani Philisthææ, scilicet Accaron, Gazæ, &c. Seruatque Vates decorum parabolæ in eo, quod Philisthææ incolas facit filias, sicut Hierosolymitanam plebem puellam induxerat.

Anima pro desiderio.
R. Dauid.
1.Cor. 2.℣.14.
Ps.26.℣.12
Matth. 6. ℣.25.
Exod. 15. ℣.9.
Ps.40.℣.3.
Filias vocat oppida & respublicas Palæsthinorum subditas metropoli.
R. Dauid.
Chaldæus.
Ps.44.℣.13.
Psal. 149. ℣.2.
Cant.3.℣.5

Palæstinarum. In genere femineo legunt nostra exemplaria. Ceterum Hebræa, Septuaginta, & Chaldæus habent Palæstinorum, sicut & alibi dicitur. *Ne forte lætentur, & c. filiæ incircuncisorum*, sed sensus non variatur. Sunt autem Palæsthini, seu Philisthæi, qui ex antiquis Palæsthinæ incolis ad oram maris relicti sunt, Deo ita prouidente, vt per eos tentaret Israël, an in mandatis eius ambularet: vt in libro Iudicum videre est, qui quidem initio vectigales erant Israëlis, postea hostes, quandoque etiam minatores. Illis enim traditi sunt Israelitæ multoties puniendi, vt in libro Iudicum legimus. atque ex hac perpetua contentione, tum etiam vicissitudine dominationis implacabile odium inter vtranque gentem exarsit: quapropter vt epitheton perpetuum Philisthinorum apponitur, *odientium te*.

2.Reg.1.℣.20.

Quæ erubescunt in via tua scelerata. Si *in* significet quod sonat, sensus erit: Quæ feminæ quantumuis impiæ, & exleges erubescunt talia patrare, qualia tu ausa es: fornicantur quidem, sed non palam; hoc est, colunt idola quandoque aliena, sed clanculum; neque audent, quod tu fecisti, inuerecunde profiteri se Deorum alterius gentis cultrices. Huiusmodi querimonia habetur in Ieremia. *Transite ad insulas Chetim, & videte, & in Cedar mittite, & considerate vehementer, & videte si factum est huiusmodi, si mutauit gens Deos suos?* quasi dicat, minime: immo erubescerent talia de se iactari; tu vero non erubescis? *Obstupescite cæli super hoc, & portæ eius*, arces, turres, *desolamini*, concutimini, tempestatem excitate, &c. Si autem *in* sumatur pro, propter, vt solet; talis est versus sententia: Quæ feminæ Palæsthinæ, alioqui meretrices, tui similes, verecundantur tamen, cum audiunt tuam vel in scortando procacitatem, libidinem, appetẽtiam, & turpitudinem. hoc est. Quam impudenter, posthabito Deo tuo, in media luce idolorum erexeris statuas, & aras struxeris, &c. Rabbi Dauid ipsas quoque, quæ te oderunt, pudet viarum tuarum, eo quod sint sceleratissimæ. Obserua, peccatum per se esse turpissimum, adeo vt ipsis peccatoribus deforme videatur. cum tamen affectu vehementi excæcantur mentis oculi, non possunt illius fœditatem animaduertere. propterea eiusmodi hominibus offerenda est sua ipsorum facies in altero, quasi in speculo relucens, qua visa haud dubio erubescent: En Philisthæi ob turpitudinem Iudæorum verecundantur. cum ipsi potius glorientur: eapropter Nathan Propheta adulterum hominem persona Dauidis induit, ipsique simulachrum sui ipsius obiecit, quo viso repente inhorruit, erubuit, & pœnitere illum cœpit. Stateræ dolosæ bilances permutamus, ne nobis imponat. *Chanaan in manu eius*

Superat Iudæa sceleribus Philisthæam.
Ier.2.℣.10
R. Dauid.
Peccati deformitas & turpitudo ipsos deterret peccantes quantumuis in illud exardescant.
Vt facta nostra videre possimus, alios eisdem induamus.
Osea 12. ℣.7.

statera dolosa. Mercator scilicet animarum Sathan nostra extenuat, aliena exaggerat; at, si lances commutaueris, deprehendes fratrem venia dignum, te vero grauiora peccasse; vnde merito erubescere debeas. Septuaginta aliter conuertunt hæc verba: *Quæ erubescunt in via tua*. legunt enim: declinantes de via tua, vt in Theodoreto, Complutensi, & alijs codicibus legimus. Codex vero Vaticanus habet: declinantes te de via tua. Hieronymus, in antiqua eodem modo se legisse indicat. Si intransitiue, quod dicunt, accipias verbum, eundem fere sensum reddit, quem vulgata lectio: nam declinare de via eius meretrices Palæsthinas, est præ pudore nolle comitari procacissimum Iudææ scortum per vias, & compita in media luce amatores quæritans. Si autem transitiue accipias verbum, vel pronomen (te) addas pro apposito, sensus erit: Ipsemet meretrices, quæ te sollicitarunt ad fornicandum exigent a te delicti pœnas: hoc est Philisthæis, quorum mores imitata es, te tradam illudendam.

Theodor. — *Hieron.*

XXVIII. *Et fornicata es in filijs Assyriorum, eo quod necdum fueris expleta. Et postquam fornicata es nec sic es satiata*. Hebraice, cum filijs: vel ad filios. est enim eadem præpositio אל, el, quæ versu superiori: pro qua Hieronymus vertit: *cum filijs Aegypti*. Rabbi Dauid: Non contenta abominationibus Aegyptiorum vicinorum tuorum, quinetiam fornicata es cum filijs Assur a te longinquis, eorum idola colendo. Quod vero additur: *Eo quod necdum fueris expleta*, Rabbi Ioanathas sic interpretatus est: Eo quod non cognoueris legem. & postquam fornicata es, nec sic es satiata. Sic autem vertit apud Rabbi Dauid: Neque cognouisti pœnitentiam. Theodoretus: Vnaquæque natio, inquit, proprijs seruiuit idolis, tu vero cum adoraueris Deos omnes, & omnium idolorum, quæ sunt vbique terrarum, cultum complexa sis; nondum tamen ne hodie quidem vlla te impietatis satietas cepit, &c. Inexplebilem idololatriæ libidinem aptissime declarat Vates meretricis insatiabili appetentia, de qua scriptum est in Prouerbijs. *Sanguisuga*, hirudini, *duæ sunt filiæ*, duo ora, *dicentes: affer, affer. Tria sunt insaturabilia, & quartum nunquam dicit: sufficit. Infernus, & os vuluæ, & terra, quæ non satiatur aqua; ignis vero nunquam dicit: sufficit*. Hoc est, quattuor sunt vitia capitalia insatiabilia: vel, quadruplex cupiditas, quæ nunquam expletur. Prima, sanguinis & vindictæ appetitus in hyrudine sitibunda, duplici ore sugente sanguinem apprime significatus: quod iste carnifex ore famam proximi semper corrodat, & ore gladij corpus dilaceret: vel quod duplici capite est, ira scilicet, & inuidia eius sanguinem sugat. Secunda est libido, & concupiscentia carnis per os vuluæ designata, quod in eo maxime vigeat: etenim mulieris concupiscentia insatiabilis est. Tertia est auaritia, diuitiarum appetentia, terræ similis, quæ nunquam aquis satiatur: ideo dicta Pluto, subterraneus Deus; & hydropisis, de qua egregie dici potest illud Ouidij.

R. Dauid. — *R. Ioanath.* — *R. Dauid.* — *Theodor.* — Peccandi cupiditas insatiabilis. — *Prou. 30. ℣. 15.* — Quadruplex insatiabilis cupiditas, vindictæ, libidinis, diuitiarum, & gloriæ. — *Lib. 1. Fastor.*

Quo plus sunt potæ, plus sitiuntur aquæ.

Quarta est gloriæ auiditas. Ecce ignis alta petens, & omnia in se conuertens, atque subijciens: nam superbus semper anhelat ad honores, omniaque in suam conuertit gloriam, & omnibus dominari cupit. Verum inter hæc quattuor insignis est feminæ libido, quæ nunquam expleri potest, recteque eam prædictis capitibus significari posse dixerim: est enim tanquam sanguisuga perpetuo sitiens, & quasi terra sabulosa humorem trahens, atque quasi ignis vorans fornicarij substantiam, & medullas: nam his omnibus confertur a Spiritu sancto. *Nouissima eius amara quasi absynthium, & acuta quasi gladius biceps*. Et inferius. *Bibe aquam de cisterna tua*, id est, contentus esto cum vxore tua, atque apud Iob. *Ignis est vsque ad perditionem deuorans*. Sed vt ex thesi descendamus ad hypothesim, Israëlitici scorti appetentiam insatiabilem Ieremias eleganter significat vna atque altera similitudine: *Onager*, inquit, *assuetus in solitudine, &c. attraxit ventum amoris sui; nullus auertet eam, omnes qui quærunt eam, non deficient, defatigabuntur, in menstruis eius inuenient eam*. Hoc est: Onagra, asina syluestris, cum semel naribus hausit odorem masculi, quem amat perdite, illum insequitur, nullis viribus detineri potest, aut retardari a cursu: qui eam insequuntur venatores frustra laborant: si lassari nolunt, inuestigent caueam, qua cum masculo quiescit: nam nisi prægnans capi non potest. Deinde ad adulteram conuertit sermonem, quam inducit per nemora & saltus velocissime currentem post amatores suos: se vero quasi maritum, qui vxorem insequitur, vt ab errore reuocet: quo te is perditum, inquit, quo properas? quem quæris misera? quis te agit æstus? Lacerasti pallam meam auro textam inter vepres, & condensas syluas, calceos attriuisti hyacinthinos, pedes nudos cruentasti, & adhuc curris anhela, sitibunda. *Prohibe pedem tuum a nuditate, & guttur tuum a siti*. (vel tui miserere, quæ in via aspera pedes nudos gestas, gutturque siti aridum.) *Et dixisti: Desperaui, nequaquam faciam: adamaui quippe alienos, & post eos ambulabo*: Hoc est: quiescam ne? desistam? minime, &c. interrogationem addidi coactus Isaiæ testimonio, vbi eadem dictio Hebræa נוש, nos, repetitur in idem argumentum. Sic enim habet. *In multitudine viæ tuæ laborasti: non dixisti: quiescam?* Ergo ne sibi aduersetur oratio ab eadem persona feminæ eodem instituto prolata, necesse est, vt affirmatio Ieremiæ per interrogationem proferatur, æquiualeatque Isaiæ negationi. Procedit Isaias: *Vitam manus tuæ inuenisti, propterea non rogasti: pro quo sollicita timuisti*. Hoc est. Iter suscepisti ad tuam voluntatem, libidine vrgente ageris; propterea infelix non conuerteris, supplex veniam deprecans a viro tuo, quem timens præterita es, vel quem verita fugis. Idem argumentum tractat Oseas, dicens. *Vadam post amatores meos, &c.* Et iterum. *Sicut vacca*, inquit, *lasciuiens declinauit Israel*. Et tandem. *Ligauit eum spiritus in alis suis*. Id est, ac si superueheretur pennis venti, tam pernici non cursu, sed volatu insequitur falsos Deos.

Vide cap. 5. Prouerb. — *Iob 31. ℣. 12* — *Ier. 2. ℣. 24* — *Isa. 57. ℣. 10* — *Ose. 2. ℣. 5. & 4. ℣. 16. & ℣. 19.*

XXIX. *Et multiplicasti fornicationem tuam in terra Chanaan cum Chaldæis, & nec sic satiata es*. Hieronymus. Ingredientesque Chaldæam, quæ est terra Chanaan, imitati sunt eorum errores. quod interpretibus non placet; quia Chaldæa non pertinet ad terram Chanaan, immo multis passuum millibus ab ea dissita est; interiecta inter vtramque vastissima regione Mesopotamiæ. quomodo igitur scortari dicuntur Israëlitæ in terra Chanaan cum Chaldæis? Hebræa sic habent ad verbum: Meretricata es ad terram Chanaan, Chaldæos vsque: quorum is potest esse sensus

ex

R. Dauid.

ex Rabbi Dauid: Non solum cum Aegyptijs, & cum Assyrijs, neque tantum cum omnibus Chananæis, sed etiam cum Chaldæis, qui longe habitabant, fornicata es, atque ita intellexisse Septuaginta existimo, quando verterunt. Et multiplicasti adulteria, vel lupanaria ad terram Chanaan, & Chaldæorum, &c. Ceterum Rabbi Salomon collimauit scopum, qui nomen Chanaan hoc loco appellatiuum facit, non proprium, quod appellati dicit terram Chaldææ, quasi dicat, negotiatorum, quod ex capite decimo septimo sequenti euidenti conuincit argumento. *Transportauit*, inquit Ezechiel, *eam in terram Chanaan, in urbe negotiatorum posuit illam*: vbi sub metaphora medullæ cedri de rege Iuda loquebatur translato in Babylonem. Ita sumitur etiam in Prouerbijs. *Cingulum tradidit Chananaeo*, id est, negotiatori. Sensus itaque est simplex, & facilis: Et fornicata es in terra mercatorum cum Chaldæis. Porro quod ad geographiam attinet, Aegyptus meridiana est respectu terræ Chanaan, vel promissionis; Assyria & Chaldæa orientales. Verum earum Chaldæa meridiana est, Assyria septentrionalis, vt demonstrat tabula Asiæ, quam ad caput quadragesimum octauum apponemus.

R. Salomon. — ✝. 4. — Prou. 31. ✝. 24. — Aegypti, Chanaan, Assyriæ, & Chaldææ regionũ descriptio.

XXX. *In quo mundabo cor tuum, ait Dominus Deus; cum facias omnia hæc opera mulieris meretricis, & procacis?* Septuaginta apud Theodoretum: Quo mundabo cor tuum, cum facias hæc omnia opera mulieris adulteræ licentia abutentis? Apud Sanctum Hieronymum: Quid faciam cordi tuo, cum feceris hæc omnia opera mulieris fornicariæ, & impudentis? Chaldæus: Quam fortis fuit malitia cordis tui? Pro, *procacis*, Hebraice est, imperiosæ, liberæ. Chaldaice, sui iuris, &c. Quæ verba sic tractat Theodoretus: Quam, inquit, tua impietate dignam tibi pœnam infligam? quo adhibito remedio vlcera tua putrida expurgabo? ausa es enim opera mulieris, quæ a fronte pudorem absterserit, impudenterque, & propalam intemperantiam profiteatur. Scholiastes. Quanam te cor tuum expiabo? Videntur Septuaginta, & Hieronymus vocem אמלה, amulah, fecisse futurum verbi, מול, mol, quod valet circuncidere, & consequenter mundare. Alij putantes esse participium, seu nomen a radice אמל, amal insueta, interpretantur infirmum, vel impotens, vel excisum. Rabbi Dauid: Quam debile, & abscissum est cor tuum? eo nomine (tametsi duplicata postrema radicali ל, lamed) vsus est Ieremias. *Luxit Iudæa, & portæ eius corruerunt*. Et in Threnis. *Antemurale, & murus pariter dissipatus est*. Et Nehemias. *Quid Iudæi faciunt imbecilles?* Ex quibus & similibus locis, quos prætereo, infero vocem hanc significare excisum, dissipatum, perditum, corruptum, peruersum; vt sensus sit: Quam peruersum, deprauatum, atque corruptum est cor tuum? cum talia facinora designaueris; quæ aperte produnt, te non solum Dei timorem a corde prorsus ablegasse, sed etiam pudorem omnem ex ore deposuisse. Qui quidem sensus verbis alijs enuntiatur a Neotericis; sed idem est cum sententia Hieronymi: In quo mundabo, expiabo, vel saliam cor tuum, putridum scilicet & corruptum? Porro hæc interrogatio difficultatem rei exaggerat. Ecclesiastes. *Peruersi difficile corriguntur*. Et iterum. *Nemo possit corrigere, quem ille despexerit*. Et Paulus. *Impossibile est eos, qui semel sunt illuminati, &c. & prolapsi sunt, rursus renouari ad pœnitentiam*, id est, admodum difficile. Idem repetit Paulus alibi. *Voluntarie enim peccantibus, &c. non relinquitur pro peccatis hostia*, id est, vix. & Petrus. *Sus lota in volutabro luti, &c.* Vide de hac re locum infra. *Multo labore sudatum est, & non exiuit de ea nimia rubigo eius, &c.*

Quam difficile est mundare cor peccatoris procacis, qui nescit erubescere. — Theodor. — Hieron. — Chaldæus. — Theodor. — Scholiast. — R. Dauid. — Ier. 14. ✝. 2. — Thr. 2. ✝. 8. — Neh. 4. ✝. 2. — Eccl. 1. ✝. 15 & 7. ✝. 14. — Heb. 6. ✝. 4. — Ibid. 10. ✝. 26. — 2. Petr. 2. ✝. 22. — Inf. 24. ✝. 12

XXXI. *Quia fabricasti lupanar tuum, &c.* repetit quæ supra dicta sunt, & explanata.

Nec facta es quasi meretrix fastidio augens pretium.

XXXII. *Sed quasi mulier adultera, quæ super virum suum inducit alienos*. Theodoretus. Neque enim rerum necessariarum inopia ad istam te lasciuiam redegit: omnibus quippe bonis perfrueris, meisque delicate abutens muneribus, quæ a me acceperas, illis offerebas. Idcirco similis es mulieri vxoratæ adulteris formam suam prostituenti, &c. Ceterum acriorem existimo latere expostulationem in his verbis. Solent, inquit, meretrices speciosæ, quæ suam pulchritudinem probe norunt, sciuntque ab amatoribus magnifieri, & ardenter amari, quantumuis magnam mercedem oblatam aspernati, & fastidire: quo facto tametsi turpi, si non honori, saltem existimationi & vtilitati suæ prospiciunt: nam eo pretiosior merces habetur, quo emitur carius. Tu vero, vt quæ incredibilem tuam pulchritudinem nihili faceres, eam nihili vendebas, immo ne vendebas quidem, sed gratis offerebas: nam si magni eam iudicasses, tuæ saltem æstimationis rationem habuisses, & ex parte meo quoque consuluisses honori: nec de te merito dici posset, in viri ignominiam, & vilipendium te teipsam adulteris gratis prostituisse. Obserua quanti Deus animam faciat: & quanti a se ipsa proprium decorem velit æstimari, cum a licitatoribus malignis sollicitatur: *Quam*, inquit Dominus apud Matthæum, *dabit homo commutationem pro anima sua?* Diabolus pro ea offert quidquid est. *Hæc* inquit apud eundem Matthæum, *omnia tibi dabo, si cadens adoraueris me*: sed maioris eam licetur Deus, qui filij sui vnigeniti sanguine redemit. *Empti enim estis pretio magno: Glorificate & portate Deum in corpore vestro*. Id est, æstimate, & iudicate vestra corpora magni, cum ea licetur Dæmon turpi & breui carnis voluptate; ne vos gratis vendite, immo maximi ducite: hæc est enim gloria Dei, si magni fiant, quæ ille tanto pretio comparauit. Sicut e contrario, in Dei ignominiam cedit, cum homo se ipsum vilipendens pro vanitate commutat: propterea Psaltes ait. *Filii hominum vsquequo graui corde!* (Hebraice. Vsquequo gloriam meam ad ignominiam?) *ut quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium?* Et apud prophetam Ioëlem vindicaturum se minatur Deus de finitimis nationibus Israëlis, quod Iudaicum seruitium dederint pro symbolo compotationis. *Posuerunt*, inquit, *puerum in prostibulo* cauponam, *& puellam vendiderunt pro vino*. Et quam sumpturum putas vltionem de homine libero, qui se ipsum diuendit pro edulio dulci voluptatis, aut vino iracundiæ? Exemplo sit Esau, *qui propter unam escam*, vt Apostolus ait, *vendidit primitiua* primogenita *sua*, & postea cupiens hæreditare benedictionem, reprobatus est: *non enim inuenit pœnitentiæ locum* (vt scilicet patrem facti pœniteat) *quamquam cum lacrymis inquisisset eam*. Est autem Esau imago fornicarij, eodem Paulo testante: *Ne quis*, inquit, *fornicator, aut profanus, ut Esau, &c.* Vbi propha-

Theodor. — Obserua quanti Deus hominis animam faciat, & quanti velit ab eadem proprium æstimari decorem. — Matth. 16. ✝. 26. & 4. ✝. 9. — 1. Cor. 6. ✝. 20. — Quam inferat Deo offensam, qui se ipsum vili voluptatis pretio diuendit libidini. — Psal. 4. ✝. 3 — Ioel. 3. ✝. 3. — Heb. 12. ✝. 16. — Fornicarius dicitur prophanus, & quare.

nas Epitheton est fornicarij, ita appellati, quod res adeo sacras, corpus scilicet, & animam propriam, quam Christus sibi in baptismo sanctificauit, profanat, violat, & quasi vulgare quid esset, pro nihilo ducit, gratisque vendit. Hoc autem quid aliud est, quam Dei filium conculcare, vt dixerat Apostolus, *& sanguinem testamenti pollutum* (vulgarem) ducere, *in quo sanctificatus est, & spiritui gratiæ contumeliam* facere? Sed libet hanc theoriam claudere testimonio Trismegisti: Deus, is ait, in verbo sancto clamauit: Vos, quibus mentis portio concessa est, genus recognoscite vestrum, vestramque naturam immortalem considerate: qua de causa qui se ipsum cognoscit vita, & luce compositum, transit in Deum, quoniam vita & lux est omnium pater, ex quo natus est homo, &c. Nota vnde manauerit illud Apollinis: Nosce te ipsum: neque enim eo axiomate admonebantur homines modestiam seruare, suam agnoscentes vilitatem; sed generosas & sublimes cogitationes suscipere, suam immortalem naturam contemplantes.

Heb. 10. ℣. 29.

Trismegistus in Pimandro.

XXXIII. *Omnibus meretricibus dantur mercedes*. Nam propterea meretrices dictæ sunt, quia mercedis gratia pudorem prostituunt. Ceteræ, inquit, gentes idola colunt muta, sed non sine mercede: nam Dæmonum auxilio, & præstigijs sacrificiorum, votorum compotes euadunt, & desideria libidinosa explent, interdumque rerum publicarum prosperitatem ab illis se accepisse putant; tibi autem quid commodi attulerunt Dij, quos fecisti tibi? nonne excidium & vastitatem?

Tu autem dedisti mercedes cunctis amatoribus tuis, & dona donabas eis, vt intrarent ad te vndique ad fornicandum tecum. Exaggerat adhuc ardens studium idololatriæ Israeliticæ plebis, orationemque exornat per incrementa. Dixerat, illam ad instar meretricis lupanaria in compitis aperuisse; mox adiecit: quid te meretricem appellem? cum meretrices respuere soleant munera amatorum, illosque vilipendere, quo pretiosiora donaria obtineant; tu verò propriæ dignitatis, & honoris viri tui oblita gratis te procis obtuleris? Similiorem itaque te esse dicam vxoratæ adulteræ, quam quæstuariæ meretrici. Nunc vero adiungit: Aio te meretrice, & adultera libidinosiorem: nam meretrici datur merces pro pudore: adultera licet gratis se permittat amatori, at donarijs, vel amatorijs verbis, & cantilenis sollicitata, & rogata, diu vix tandem acquiescit vni, vel alteri, idque cum pudore, & metu viri; tu autem neque mercedis spe illecta, neque munusculis, & precibus, aut blanditijs attracta es ad fornicandum. quinimmo, vt omnes feminas vinceres incontinentia, ipsamet adulteros etiam longe dissitos muneribus inuitabas, atque blanditijs alliciebas ad fruendum te. Scholiastes. Criminatur autem, quia Dei relinquentes societatem, & auxilium, hominum præsidia habere volebant. Alius: Nam illæ ab amatoribus capiunt; hæc vero, quæ accepit a Deo Dæmonibus dilargita est. Historia huius parabolæ extat in libris Regum, cum Achaz in Syriam pergens obuiam Regi Assyriorum multa auri, & argenti talenta illi donauit, atque eius Deos, ritusque, & religionem in Templum Hierosolymitanum traduxit. Vnde Oseas ait: *Et hæc nesciuit, quia ego dedi ei frumentum, & vinum, & oleum, & argentum multiplicaui ei, & aurum, quæ fecerunt Baal*. Origenes: Meretrix mercedem prodigens, est anima, quæ voluptatibus prostituitur inter immundos spiritus; ac suas facultates, & potentias eorum voluntati subministrat: sed de his superius actum.

Exaggerat libidinem, desiderumque nocuum peccandi.

Scholiast.

Alius Scho.

4. Reg. 16.

Osea 2. ℣. 8

Origenes.

XXXIV. *Factumque est in te contra consuetudinem mulierum in fornicationibus tuis, & post te non erit fornicatio: in eo enim quod dedisti mercedes, & mercedes non accepisti, factum est in te contrarium*. Hebraice. Et accidit in te contrarium a feminis in fornicationibus tuis; & post te non (erit) fornicatio (similis) cum dederis mercedem, & merces non sit tibi data, facta es in contrarium (hoc est, diuersa a ceteris meretricibus.) Theodoretus. Similis, inquit, facta es lasciuis mulieribus, quæ omnibus prostitutæ sunt, multorum admittens consuetudinem: quod vero non accipias, sed præbeas mercedem, contraria rursus illis facere perseueras: quapropter & eas, quæ antea fuerunt, & quæ postea futuræ sunt, istiusmodi lasciuiæ genere vicisti, &c. Hoc est illud Ieremiæ. *Interrogate Gentes: Quis audiuit talia horribilia, quæ fecit nimis virgo Israel?* Horrendum enim & inauditum monstrum est hoc adulterij genus: quod neque Africa tulit, neque exlèges, & barbaræ gentes nouerunt vsquam. Huius igitur comparatione meretricatus, ceteræ fornicationes non videntur flagitia, immo nec fornicationes, quantumuis grauia sint crimina: euanescunt enim omnino, si cum ista tua componantur procacitate.

Theodor.

Ier. 18. ℣. 13

XXXV. *Propterea meretrix, audi verbum Domini*. A re ipsa, & factis petitum nomen, & meritis eius debitum illi imponit, alioqui contumeliosum quantum esse potest maxime. Huic autem vni solet respondere in sacris literis nomen peccatricis: Lucas enim ait. *Mulier quæ erat in ciuitate peccatrix*. per antonomasiam enim sic appellabatur meretrix quædam, quod æstimaretur feminarum sceleratissima, quippe anteum septem Dæmoniorum; vt vel hinc coniectemur quam turpe, & ignominiosum nomen sit peccatoris, quamque fœdum a Deo per peccatum fornicari. Sed nouum videtur in ore iudicis verbum contumeliæ, qui alioqui ipsos, quos sententia damnat, honestis, & quandoque blandis verbis solet affari. *Fili recordare*, inquit Abraham Dei nomine ad diuitem epulonem, *quia recepisti bona*. Et rex ille ad inuitatum. *Amice quomodo huc intrasti non habens vestem nuptialem?* Verum aliud est alloqui delinquentes, aliud vero impudentes: illi accersuntur humaniter, isti compellantur seuerius. *Audite verbum Domini*, ait Isaias, *principes Sodomorum*. Et cur ita? quia *peccatum suum quasi Sodoma prædicauerunt*. *Cum sanctis sanctus eris, &c.* inquit Dauid, *& cum peruerso peruerteris*: id est, cum mansueto mansuetus, cum impudente & audaci audax & iniuriosus.

Meretrici imponitur peccatricis nomen.

Luc. 7. ℣. 37

Peccatricis nomẽ quam fœdum, siquidem meretricem dehonestat.

Luca 16. ℣. 25.

Matth. 22. ℣. 12.

Impudentes ignominijs lacessit Deus vt erubescãt.

Isa. 1. ℣. 10.

Ibid. 3. ℣. 9.

Ps. 17. ℣. 26

XXXVI. *Quia effusum est æs tuum, & reuelata est ignominia tua in fornicationibus tuis*. Rabbi Dauid. Per *æs* secretiora mulieris intellige: idem enim omnino significat atque ערותך, gheruathech, verenda tua, vt sequitur in ipso textu, cui illud simile est: *Liquefiat æs eius*. Parabola significatur, quod reuelata fuerint opera eius turpia in oculis omnium populorum, quando recepit pœnam suorum scelerum. Et idem valent hæc verba, quod Oseas illis significauit. *Et nunc reuelabo stultitiam eius in oculis amatorum eius*. Hæc ipse, & bene, sed non exacte. Oportebat enim illum rationem reddere, cur æris nomine infima mulieris pars significata fuerit. Cuius appellationis ea posset reddi non inconueniens analogia, quod æra

R. Dauid.

Ezech. 24. ℣. 11.

Osea 2. ℣. 10

propter

Aes fordi so rum symbolum, argentũ puritatis.

propter rubiginem, quam contrahit, sit vsurpatum A in symbolum rei sordidæ; sicut e contrario argentum signum est puritatis. Vnde in psalmo dicun- tur *eloquia Domini eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terra, purgatum septuplum*. Quo fortasse allusit Isaias, cum nostram meretricem redarguens dixit. *Argentum tuum versum est in scoriam*: id est: Tua castitas, & puritas conuersa est in intemperantiam: nam idem est, ac si dixisset: Argentum tuum versum est in æs rubiginosum. Nihilominus verbum illud, effundo, Hebraice שפך, saphach, in aliam nos cogitationem secretioris analogiæ manuducit. Cum enim effusio liquidorum sit, liquidisque fere tribuatur in sacris, videtur nomine æris non iam vas, sed semen potius significatum fuisse: quod vero similius ex eo sit, quod ab eodem B verbo nascitur nomen שפכה, saphechah, quasi effusorium; attestantibus Rabbinis Dauid, Salomone, & Abraham: Eius est mentio in Deuteronomio. *Non intrabit eunuchus, &c. abscisso veretro, Ecclesiam Domini*. Tum etiam quoniam infra semen vocatur *fluxus*. Eadem ergo translatione semen vocatur *æs*, quod ad instar æris calore libidinis liquefactum in matrice, quasi in vase chymico receptum, admirando diuinæ sapientiæ artificio conformatur, non in simulachrum hominis mutum, sed in hominem potius viuentem. Idemque confirmatur ex eo quod sequitur: *Super amatores tuos*. Neque enim verenda dicuntur reuelari super amatores, sed potius semen effundi. Atque hoc quidem secundum metaphoram. Illud vero subiungitur secundum C proprietatem:

Pſ.11.ỹ.7
Isa.1.ỹ.22
R. Dauid. R. Salomon. R. Abrah.
Deut. 23.
Inf.23.ỹ.20

Et super idola abominationum tuarum in sanguine filiorum tuorum, quos dedisti eis. Ac si dicat: Duplici ratione te detexisti meretricem: prima quod ardenter idola colebas: altera quod illis immolabas filiorum tuorum sanguinem. Theodoretus vero alteram videtur innuere translationem nominis æris cum allusione, & alteram ad nomen meretricis, hoc est, cauponæ. Subæratum, inquit, vocarur adulterium numisma, in quo alia commista sit materia. Effundere vero æs erit Dei legibus quandam iniquitatem admiscere, Ita vt in reliquum ne auri quidem appareat materia, sed totum numisma æneum conspiciatur. Ceterum nostra expositio germana est, & contextui gratissima.

Theodor.

Et reuelata est ignominia tua. Hebraice ערות, gheruah, a verbo ערה, gharah, quod est effundere, euacuare, &, vt alijs placet, nudare, vt in Genesi. *Effundensque hydriam*. Et in Paralipomenis, veniebat scriba Regis, & euacuabat arcam. Et in Leuitico. *Vir, qui coierit cum muliere in fluxu menstruo, & reuelauerit turpitudinem eius, ipsaque aperuerit fontem sanguinis sui*, vel effuderit, &c. Vbi pro *turpitudinem* Hebraice legitur nomen prædictum: ערוה, gheruah, & pro *aperuerit*, vel effuderit, verbum הערה, hegharah, a quo nascitur. Significat ergo nomen hoc pudenda tum viri tum feminæ, quod ea natura, & publica honestas doceat esse velanda. Vel quia sunt vasa effusionis seminalis, vt iam diximus initio huius versus.

Genes. 24. ỹ.20.
2. Par. 24. ỹ.11.
Leuit. 20. ỹ.18.

XXXVII. *Ecce ego congregabo omnes amatores tuos, quibus commista es, & omnes, quos dilexisti cum vniuersis, quos oderas, & congregabo eos super te vndique*. Apertis verbis comminatur Vrbis obsidionem factam a Chaldæis Asiæ dominantibus, atque adeo a ceteris nationibus finitimis, quæ Nabuchodonosori militabant, de quibus prophetauerat Ieremias. *Ecce ego conuocabo omnes cognationes regnorum Aquilonis, ait Dominus: & venient, & ponent vnusquisque solium suum in introitu* A *portarum Ierusalem*. Et Ezechiel. Vnde Theodoretus, & Græci Scholiastes: Per ipsos, inquit, amatores tuos vlciscar te: Aemulata es Chaldæorum, Assyriorum, Chananæorum, Aegyptiorum impietatem; his contra te instrumentis vsus debita tibi infligam supplicia, & cum amatoribus tuis eos quoque, quos oderas, coniungam, vt & isti, & illi ingentem tuam conspiciant iniquitatem. Hoc est quod subditur.

Ier.1.ỹ.15
Ezech. 23.
Theodor.

Et nudabo ignominiam tuam coram eis, & videbunt omnes turpitudinem tuam. Idem nomen ערוה, gheruah, id est, effusio, nuditas, turpitudo, de quo supra, bis repetitur, vbi sic habet Hieronymus: Adulterarum te lege nudabo, vt omnes videant turpitudinem tuam, & genitalia, propter quæ prius amoris amentia ferebantur, &c. Dignum eius impudentia supplicium; vt quando adultera detexe- B rat, quæ occultare debuisset, coram adulteris omnibus nudentur, quæ reuelari palam non decebat; legemque naturæ in suam ignominiam violatam experiatur, quæ in dedecus viri fidem coniugalem temerauit. Quam sit autem ignominiosum feminis, nudari coram hominibus; ex eo, quod Plutarchus refert, conijci potest. Milesias, inquit ille, virgines quondam atrox animi incessit perturbatio, & furiosus impetus egit ad vitam suspendio finiendam: earumque multæ clam confecutæ sunt, quod volebant. verba & lacrymæ parentum, amicorum alloquia nihil agebant, sed sese interficiendis omnium custodum industriam, & calliditatem vincebant. donec quidam homo prudens legem promulgauit; C quæ iubebat omnes, quæ sibi suspendio mortem consciuissent, nudas per forum efferri. Hæc lex fancita non inhibuit modo, sed omnino aboleuit illam mortis cupiditatem: magnum vero argumentum est bonæ indolis metus ignominiæ, & quod nihil formidantes mortem, ac dolorem, quæ omnium maxime terribilia habentur; turpitudinis tamen imaginationem non pertulerint; & reliqua.

Ignominiosissimum est feminis, nudari.
Hieron.
Plutar. lib. de virtutib. femin.

Et iudicabo te iudicijs adulterarum, & effundentium XXXIIX. *sanguinem*. Chaldæus: Sumam ex te vltionem adulterarum, & effundentium sanguinem. Iudicare enim hoc loco est vlcisci; & iudicia vltiones dicuntur, seu pœnæ, quibus vindicantur scelera: pœna adulteræ respondens sunt lapides. *Moyses mandauit nobis huiusmodi lapidare*, videlicet in Leuitico & D Deuteronomio. *Si mœchatus quis fuerit cum vxore alterius, &c. morte moriantur & mœchus, & adultera*. Mortis autem genus traditione nouerant Iudæi futurã lapidationem; quod & ex Ioannis citato loco constat, & ex sequenti versu quadragesimo. *Lapidabunt te lapidibus, & trucidabunt te gladijs suis*: illud, in adulterij pœnam; hoc, in homicidij vindictam: nam in homicidio sanguinis, rei effusio debetur sanguinis. *Quicunque effuderit humanum sanguinem, fundetur sanguis illius*. Theodoretus. Adulterarum, & homicidarum mulierum pœnas lues: quarum enim imitata es scelera, earum supplicia subibis.

Chaldæus.
Adulterij pœna.
Ioan.8.ỹ.5.
Leu. 20. ỹ.10.
Deut. 22. ỹ.22.
Gen.9.ỹ.6.
Theodor.

Et dabo te in sanguinem furoris, & zeli. Hebraice. Ponam te sanguinem, id est, cruentatam, manantem sanguine, immo sanguinis profluuium, E multis confossam vulnetibus, & vndique sanguine fluentem. *Furoris & zeli*. Tali te conficiam cæde, qualem inferre solent deprehensis adulteris viri ira excandescentes, & zelotypiæ furore perciti. Viri zelotypi ira describitur in Prouerbijs. *Zelus, & furor viri non parcet in die vindictæ, nec acquiescet cuiusquam precibus, nec suscipiet pro redemptione dona plurima*, vt sensus sit: crudeli, & ineuitabili cæde plecteris.

Zelotypiæ vis ad concitãdam iram.
Pro.6.ỹ.34

Et dabo te in manus eorum, & destruent lupanar XXXIX. *tuum*.

tuum. Chaldæi scilicet demolientur excelsa, & fana idolorum. *Et denudabunt te vestimentis tuis*, &c. id est, diripient omnia pretiosa ornamenta, & supellectilia. *Et derelinquent te nudam, plenamque ignominia*. Theodoretus. Direptionem, & seruitutem illi declarat. Vnde Isaias ait. *Et derelinquetur filia Sion quasi vmbraculum in vinea, & sicut tugurium in cucumerario*. & Michæas. *Sion quasi ager arabitur, & Ierusalem quasi aceruus lapidum erit, & mons Templi in excelsa syluarum*. Scholiastes. Prostibulum eius Templum vocat, quod idolis refertum esset. indignum enim erat, quod ipsius nominaretur locus: hoc enim & Dominus homo factus dixit: *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta*. Alius: Ac si dicat: omne fulcimentum perdent: Templo enim euerso, ne ipsi quidem habitare poterant. Polychronius. Templi ornatum, regni statum, & reliqua, quibus ciuitas illustrari solebat, vocat vestimenta. Nudam dicit, quod careret superno auxilio; deformem, vel ignominiæ plenam, quod idolis consideret, vel quod ostentui haberetur, esserque posita in sibilum, & in stuporem.

Theodor. Isa. 1. ℣. 8. Michæ. 3. ℣. 12. Scholiast. Matth. 23. ℣. 38. Alius Scho. Polych. Nuda superno auxilio deformis & ignominiæ plena relinquitur ciuitas.

XL. *Et lapidabunt te lapidibus, & trucidabunt* (Septuaginta iugulabunt) *te gladiis suis*.

XLI. *Et comburent domos tuas igni, & facient in te iudicia* (sument de te vindictam) *in oculis mulierum plurimarum*. Polychronius, & Theodoretus: Hæc captiuitatis tempore euenerunt, quæ per translationem disseruit ab adultera muliere, quæ lapidibus oppressa occidebatur, comburebaturque: quamobrem in translatione moratus subiecit: Et facient in te vltiones coram mulieribus multis: per mulieres autem intelligens vrbes, quemadmodum ipsam quoque Vrbem mulieris instar in iudicium adducit. Rabbi Dauid: Mulieres, regna, atque prouincias appellat, in quarum oculis eam vltionem de Ierusalem sumendam voluit, vt alieno malo & ipsæ saperent.

Polychr. Theodor.

Et desines fornicari, & mercedes vltra non dabis.

XLII. *Et requiescet indignatio mea in te, & auferetur zelus meus a te, & quiescam, neque irascar amplius*. Septuaginta: nec amplius ero sollicitus. Rabbi Dauid, hæc esse existimat verba Dei, meliora consilia sibi promittentis de fornicaria vxore: ac si dicat: Non amplius coles idola suppliciis erudita, & captiuitate Chaldæorum oppressa. Idemque sensisse alios refert Hieronymus, qui ea verba. *Auferetur zelus meus a te*, sic interpretabantur: Nequaquam te amplius zelabo de tua castitate securus. Alii e contrario, non securitatem iis verbis promitti, sed potius derelictionem ex magna ira profectam: quod semel scilicet contempserit fornicantem, & de salute illius desperauerit. Ceterum vterque intellectus propositæ repugnat parabolæ, in qua adultera inducitur conuicta, & damnata lapidibus, ferro, & flammis: quo facto subiungit: *Et desines fornicari, & mercedes vltra non dabis, & requiescet indignatio mea in te*. Quale autem esset indecorum de interfecta, & combusta muliere, vel meliora sperare, vel desperare saniorem mentem? ergo hic affectus est furibundi sponsi, qui de prolata sententia in adulteram sibi quasi gratulatur; ac si dixisset: Cumque te videro iugulatam, & flammis datam, tum mihi pollicebor, securus quod desines iam tandem fornicari, & mea bona prodigere. tum cessabit indignatio mea, & sanguinis efferuescentia, quam accendebat impudentia, sedabitur zelotypia quoque tui, quæ cor sponsi rodebat, & iracundia præ zelo in te concepta aliquando conquiescet. Similis dicendi ratio extat apud Esther: *Suspensus est itaque Aman in patibulo, quod parauerat Mardochæo, & Regis ira quieuit*: atque apud Ezechielem. *Non es mundata a sordibus tuis, sed nec mundaberis prius, donec quiescere faciam indignationem meam in te*. Theodoretus nobiscum sensit cum ait: Adhibito enim supplicio, inquit, lasciuiam tuam comprimam, & a cura, quam de te habeo, solutus, ac liber ero: non amplius enim me amarores tui ad zelotypiam adducent.

R. Dauid. Hieron. Sunt qui vsque ad mortem non abstinent a sceleribus. Esth. 7. ℣. 10. Iez. 24. ℣. 13. Theodor.

XLIII. *Eo quod non fueris recordata dierum adolescentiæ tuæ*, &c. Tu, inquit, tibi attraxisti horum malorum vim, quod nolueris cogitare, qualis ex quali facta sis; & vt te, quæ tenuis eras, & parua, atque omnino ignobilis, celebrem reddidi & admodum illustrem.

Omnium malorú causa obliuio præteritorú.

Quapropter & ego vias tuas in capite tuo dedi: hoc est, meritas sceleribus tuis pœnas sustinendas imposui.

Et non feci iuxta scelera tua in omnibus abominationibus tuis. Nihil tuis, inquit peccatis dignum sustines: paruum enim est supplicium si cum impietate comparetur. Hebraice legi potest: & non fecisti: quod sic transfert Chaldæus: Et non suscepisti consilium, vt reuerteteris ab omnibus abominationibus tuis. Eodem modo legit, & intelligit Rabbi Dauid, & Rabbi Salomon: Et non fecisti consilium super scelera tua, vel, non posuisti in corde tuo, seu, cogitasti praua opera, quæ patraueras. Alii eandem lectionem interpretantur hoc modo: & non fecisti, id est, vt non faceres: pendet enim sententia a superiori versu: Non es recordata dierum adolescentiæ tuæ, vt non faceres omnes abominationes, &c. Septuaginta verterunt sicut Hieronymus, scilicet: Et non feci secundum omnem impietatem tuam: atque ita vertendum erat: nam verbum עשיתי, ghasithi, habet in fine Iod, estque primæ personæ: nomenque זמה, zamah, in nullo sacræ Scripturæ loco significat consilium sanum, sed cogitationem prauam, conceptumque animo malum, scelus, iniquitatem; vt videre est tum alibi, tum in hoc capite versu quinquagesimo octauo. *Scelus tuum, & ignominiam tuam tu portasti, ait Dominus Deus*. nam loco sceleris est Hebraice idem nomen זמה Zamah: neque aliud significare potest. Non recte igitur transtulere Rabbini: Et non fecisti cogitationem: dicendum potius: Et non feci secundum iniquitatem vel scelus, vt Hieronymus intellexit, & vertit.

Citra condignum punit Deus. Chaldæus. R. Dauid. R. Salomon.

XLIV. *Ecce omnis qui dicit vulgo prouerbium, in te assumet illud*. Hebraice. Omnis parœmiator (liceat sic loqui semel) parœmiabit: quod quidam sic transferunt: Omnis, qui scommate delectatur, sumpto scommate de te dicet: *Sicut mater, ita & filia eius*. Polychronius, & Theodoretus. In te conuenit tritum sermone prouerbium: Matri similis est filia. Supra vero matrem eius Cethæam nominauit. Scholiastes. Ostendit non esse recens malum, sed ex alto repetitum, & iam diu inueteratum in illis, cum eam Cethææ filiam nominet; dixit enim: *Et mater tua Cethæa*, & filii eius. Rabbi Dauid: Matrem terram Chanaan vocat metaphorice, filiam congregationem Israëlis, vt dici solet; filia Ierusalem, filia Eden, filia Babylonis.

Polychr. Theodor. Matres imitantur filiæ. Scholiast. R. Dauid.

XLV. *Filia matris tuæ es tu, quæ proiecit virum suum, & filios suos*. Filiam esse idem est, atque esse æmulatricem, vt initio capitis pluribus disseruimus: Aemulata es, inquit, opera matris tuæ: nam vt illa suum proiecit virum, & filios; sic tu proprium virum, ac filios expulisti. Sed quisnam est vir ille terræ Chanaan, vel Cethææ? & qui eius filii? Polychronius

Deum suum dereliquit Ierusalem sicut fecerat Chanaan. Polychr.

virum

virum regem dicit,filios ciuitatis populum. Con-
R. Dauid.
sentit & Rabbi Dauid, dicens: Ierusalem proiecit
virum suum Deum, quemadmodum terra Chanaan proiecit regem, ac populum suum, vt dictum
Leuit. 18. ℣. 27.
est in Leuitico. *Omnes enim exetrationes istas fecerunt accola terra, qui fuerunt ante uos, & polluerunt eam: cauete ergo ne & uos similiter euomat, cum paritu feceritis, sicut euomuit gentem, qua fuit ante vos.* Theodoretus vero per virum terræ Chanaan Deum quoque intelligit indicari, quemadmodum per virum Ierusalem; sic enim habet: His ostendit non Iudæorum tantum esse se Deum, sed etiam gentium: etenim illorum antiquitus Deus appellatus est, antequam ipsi eo dementiæ deuenissent, vt idola colerent: quapropter illas quoque,& virum, & filios repulisse dixit,negato Deo,filijsque oblatis Dæmonibus.
Theodor.
Vtraque expositio vero similis est: nam Theodoretus in proposita parabola persistit, atque apte comparat filiam matri, id est, habitatores Ierusalem habitatoribus totius prouinciæ Chananææ in spirituali adulterio admisso contra Deum legitimum virum,& Dominum,atque in parricidio filiorum. Polychronius autem, qui per matrem ipsam terram Chanaan, & per filiam ipsam Vrbem Ierusalem intelligit: nihilominus exacte filiam matri cōfert in exitio: nam vt Chananæum solum euomuit virum,& filios,hoc est, reges Amorrhæorum, & incolas illis subditos; sic vrbs Ierusalem expellere parabat regem Sedeciam, & ciues Iudæos. In qua re peccauit Rabbi Dauid, qui vtramque comparationem miscere volens,neutram perfecit: cum enim in viro Chanaan,id est,matris intellexisset regem temporalem Amorrhæorum pulsum exilio, in viro Ierusalem,id est,filiæ intelligit Deum ab eo ablegatum per adulterium. Nobis ergo alterutram eligere licet, modo sibi constet analogia: neutra enim contextui repugnat: tametsi Theodoreti explanatio multo sit gratior tum præcedentibus, tum consequentibus: nam de ciuibus hucusque, non de patrio solo locutus est Vates; & defectionis a viro Deo per adulterium redarguit tam adulteram, quam eius sorores Samariam,& Sodomam. Versus tamen, qui sequitur, Polychronio magis fauet, scilicet: *Mater vestra Cethæa, & pater vester Amorrhæus*: vbi aperte videtur loqui de viro temporali, rege scilicet Amorrhæo exilio pulso ab ipsa regione Cethæa.
Adulterium frequens Cethææ regionis.
Sunt qui a Vate comparationem esse factam existimant adulterij spiritualis plebis Iudaicæ ad temporale, & carnale feminarum Cethæarum: nam hæ insignes videntur fuisse in procacitate & incontinentia, vt supra docuimus ex illo
Gen. 27. ℣. 46.
Genesis. *Tadet me vita mea propter filias Heth: si acceperit Iacob vxorem de stirpe huius terra, nolo uiuere.* Vnde credibile est illis in more fuisse viros suos, & filios ex illis susceptos ablegare, atque adulteris misceri pro libidine,quibus fauere videtur Chaldæus
Chalda.
dicens: Vt faceres iuxta opera populi, vbi electi sunt patres cum filijs: tum & sequentia verba: *Soror sororum tuarum es tu, qua proiecerunt uiros suos*: viros enim dicit,non virum: non igitur de Deo,sed de maritis agebat. Ceterum ex hoc eodem versu videtur effici,non loqui Vatem de carnali matris Cethææ adulterio, cum eodem verborum tenore de sororibus Samaria, & Sodoma sermonem habeat, apud quas nihil tale matronis obijcitur in sacris: nihilominus sententia probabilis est: &, si veram tenet historiam, literæ erit quam aptissima. Iudicium
Prouerbia sacræ Scripturæ explicatu sunt difficillima.
esto penes lectorem: nam quæ ad prouerbia sacræ Scripturæ attinent, non est nouum, esse explicatu difficillima.

Et soror sororum tuarum es tu, quæ proiecerunt viros suos. Polychronius: Si Chananæos, & reliquas
Polychron.
gentes te ignorare simulas, nullam tibi excusationem præbebunt, quæ in decem tribubus facta sunt: nam neque vetera sunt,sed vestra memoria,& ætate contigerunt. Scholiastes. Et viros quidem earum
Scholiast.
sanctos appellat, quos insecuti sunt omni ratione post adoratos vitulos; filios autem illorum, quos necauerunt. Quattuor modis intelligi posse video
Quattuor modis comparatur scelus Ierosolymæ sceleribus Samariæ & Sodomæ.
hanc sententiam. Primo. Aemularis sorores, o vrbs Ierusalem, Samariam scilicet, & Sodomam, quæ quidem regiones & reges suos, & habitatores euomuerunt propter eorum delicta; sic tu perdes Sedeciam, & subditos. Secundo. Non secus atque Samaritæ, & Sodomitæ Deum suum abiecerunt, & filios amiserunt, aut Dæmonijs immolarunt; sic tu, o plebs Iudæa, virum legitimum Deum idolis postposuisti, filiosque tradidisti flammis in eorum honorem. Tertio. Vt illarum matronæ insignes intemperantia extiterunt, viros carnales deserentes cum prole,atque adulteros sequentes; sic tu erga Deum te gessisti impudentem; erga filios vero immitem. Quarto. Quemadmodum Samaria, & Sodoma se exhibuerunt indociles, & rebelles prophetis vere patribus patriæ; iustis autem eorum filijs, & imitatoribus crudeles;non secus,o plebs Iudaica,erga sacros Dei homines te præstas immorigeram, & inclementem.

Mater uestra Cethaa, & pater uester Amorrhaus.

XLVI.

Et soror tua maior, Samaria, ipsa & filia eius, qua habitant ad sinistram tuam: Soror autem tua minor te, qua habitat a dextris tuis, Sodoma & filia eius. Edisserit propositam parabolam in notissimam historiam. De Cethæa, & Amorrhæo parentibus, id est,auctoribus primis scelerum, quas imitata est Iudæa,supra satis locuti sumus; de sororibus agamus.
De Samaria.
Samaria regia fuit vrbs regni Israëlitici, & ceterarum metropolis; vnde & pro vniuerso regno vsurpatur.
De Sodoma.
Sodoma similiter primaria vrbs erat inter quinque,quæ sulphureo igne æstuarunt,hoc est, Gomorrha, Seboim, Adama: quare pro tota regione accipitur. Quas cum nominibus feminarum appellare soleat sacra Scriptura, subiectas illis vrbes, oppida quoque, & villas, filias merito nuncupat Vates: nomine alioqui in sacris consueto, de quo supra. Porro Scholiastes nomine Sodomæ trans-
Scholiast.
latitie significari putat tres tribus trans Iordanem, ijs verbis: Decem tribus a sinistris, & a dextris distribuit. Sodomitas vero dicit eos, qui vltra Iordanem erant, vbi Ruben & Gath habitabat, & dimidia Manassis, quoniam sectatores Sodomitarum fuerant. Metropolim ergo harum tribuum, quæ dicebatur Galgala Sodomam appellat: ad quam propheta Oseas: Galgala, inquit, est ciuitas operātium
Osea 6. ℣. 8. vbi Galaad habetur, nō Galgala.
vana: & iterum Amos. *In Galgalam nolite intrare*, &c.
Amo. 5. ℣. 5.
Idem fere scribit Scholiastes alter, atque Polychronius dicens: Sodomam vero nunc metropolim duarum tribuum dicit, quæ erant trans Iordanem, quæ Galgala dicebatur.
Alter Sch. Polychr.
Atque tertius sine nomine, ijs verbis: Si de Sodomis diceret, non iuniorem appellasset: nam Sodomitæ tempore Abraham fuerunt.
Tertius Sch.
Aduersus quem commentarium sic habet Seuerus: Hoc vero frigidum: qua enim ratione voce-
Seuerus.
tur tribus Ruben primogeniti iunior Iuda? fieri tamen potest fortasse, vt id ad tribum Gad, & Manasse pertineat: hi enim iuniores, quam Iuda; vt ex maiori parte totum intelligatur, comprehensa etiam tribu Ruben.
Probatur sententia Græcorum, nempe Galgalæ tribui nomen Sodomæ.
Græcorum sententiæ multa patrocinantur: primum quod Samaria, & Sodoma dicuntur sorores Ierusalem, quod secundum carnis co-

gnationem

gnationem competit Galgalæ, ficut Samariæ; Sodomæ vero antiquæ minime. Præterea Sodoma dicitur forot minor, vel iunior, vt Septuaginta verterunt, quod duabus tribubus bene quadrat; Sodomæ nullo modo, cum fuerit vetuſtiſſima omnium. Deinde ſermo eſt de Sodoma, quæ habitat a dextris, atque adeo ſupereſt. Sodoma vero illa vetus nuſquam habitabat, vel habitabatur, vniuerſam regionem inundante lacu Aſphaltite. Denique in deſcriptione Palæſtinæ recta, quæ Septentrionem pro capite habet, Samaria iacet a ſiniſtris Iudæ, Galgala a dextris, Sodoma autem retrorſum vergit. Cum ergo hoc loco Sodoma a dextris Iudææ, vel Ieruſalem ſtatuatur, ſignum eſt de Galgala, non de ſubuerſa Sodoma ſermonem eſſe. Nihilominus probabilius iudicamus de Sodoma veteri, quam ſubuertit ignis de cælo, Vatem eſſe locutum, non de Galgala, quæ nuſquam in ſacris id nomen ſortita reperitur. Sodomæ autem cum nomine cætera adiacentia mirifice quadrant: nam cognatio in præſenti translatione, vt bene notauit Theodoretus, eſt communio impietatis, non carnis. Vnde merito dici poteſt Sodoma ſoror Ieruſalem, quemadmodum Cethæa mater huius appellatur, minor autem dicitur non ſecundum ætatem, neque quod Ieruſalem prius Samariæ, deinde Sodomæ ſcelera ſit æmulata, vt ſenſit Theodoretus; ſed potius ſecundum potentiam, frequentiam ciuium, numerumque ciuitatum, in quibus excedebat quidem Sodomam Iudæa; ſuperabatur vero a Samaria regno: quare illa ſoror minor, hæc autem maior aptiſſime dicta eſt. Porro illud a dextris, & a ſiniſtris propter ſitum locorum poſuit: nam, teſte Hieronymo, Theodoreto, & Græcis, ijs, qui in Hieroſolymitano Templo ſunt ad Orientem conuerſi, a dextris Sodoma ſita eſt, a ſiniſtris Samaria aliquantulum vergens ad Aquilonem. Diximus autem alibi anteriorem terræ promiſſæ regionem Orientem exiſtimari a ſacris Geographis, quod Templi ſanctiſſimi facies Orientem reſpiceret. Denique Sodoma non dicitur habitari quaſi ſuperſtes, ſed quia in medio lacu antiquæ gloriæ adhuc oſtendat ruinas, vt Hieronymus. Habitare itaque hoc loco eſt, manere, iacere, vt in Geneſi. *Abraham habitauit in terra Chanaan*, id eſt, manſit; & in Deuteronomio: *Sediſtis ergo in Cadesbarne*, vel manſiſtis: nam idem vbique verbum repetitur, ſcilicet ישב, iaſab, quod eſt habitare, manere, ſedere, iacere, morari, &c.

Probabilius eſt, loqui vatem de ipſa Sodoma.

Theodor.

Hieron.

Dextrum vel ſiniſtrum reſpectu Templi ſumitur, quod cum ad Orientem reſpiciat, eius dextrum meridies, ſiniſtrum Aquilo vocatur.

Gen. 13. ℣. 12.

Deut. 1. ℣. 46.

Sed hîc mecum conſidera admirandam diuinæ prouidentiæ rationem, qua populum ſuum in officio continebat: nam cum humanum cor duplici habena quaſi equus teneatur, præmio, & pœna, vtramque non ſolum legis promulgatione, exemplisque maiorum in ſacra hiſtoria relatis, teſtatum eſſe voluit; ſed etiam ob oculos ipſorum poſuit cæleſtis gaudij, atque gehennæ incendij viua & expreſſa ſimulachra. Quid enim aliud erat Templum Hieroſolymitanum, quam cæli imago, in quo reſidet Deus, & beatis ſe oſtendit? Aſphaltites vero lacus inundans Sodomorum ruinas, ſulphureum bitumen euomens, & tetram nebulam exhalans, nonne gehennæ monumentum erat horrendum?

Cor humanum duplici habena, præmio ſcilicet, & pœna ducitur, ac in officio continetur.

XLVII. *Sed nec in vijs earum ambulaſti, neque ſecundum ſcelera earum feciſti pauxillum minus: pene ſceleratiora feciſti illis in omnibus uiis tuis.* Septuaginta: Paulominus & ſupergreſſa es eas in omnibus vijs tuis. Interpres Theodoreti ſic vertit: Et parum affuit & ſuperaſti eas, &c. Chaldæus: Si enim in vijs eius ambulaſſes, & iuxta abominationes earum feciſſes, tolerabile eſſet peccatum tuum; ſed longe corruptior fuiſti, quam illæ, in omnibus vijs tuis. Quidam illam orationem; paulo minus pene; nectunt conſequenti, eamque efferendam volunt per interrogationem, vel per ironiam, ac ſi diceret, videlicet, *pauxillum minus pene ſceleratiora feciſti illis*. Alij cum præcedenti ligant, hoc ſenſu: *Neque ſecundum ſcelera earum feciſti pauxillum minus pene*: ac ſi diceret: Non feciſti quanta illæ fecerunt, ſed neque aliquanto minora, ſed potius maiora, & grauiora crimina, &c. Alij, *pauxillum minus*, nectunt ſuperioribus: voculam vero *pene*, adiungunt inferioribus: quæ diſpunctio in multis reperitur biblijs. Ceterum hæ punctuationes extenuant, quod exaggerare vult Propheta. Hebraice ſic habet locus כמעט קט, chimghat qat, quem ſyncere, & præclare vertit Pagninus: Veluti paululum, pauxillumque foret: habetque ſenſum præcedentibus, & ſequentibus aptiſſimum, hoc modo: Neque ſecundum ſcelera earum feciſti, ac ſi paululum, pauxillumque foret, quinimmo ſceleratiora feciſti illis, &c. Diuus autem Hieronymus ironiam videtur intellexiſſe, cum tranſtulit: *pauxillum minus pene*: & recte ille quidem: nam cum nomini מעט, meghat, adiungitur a fronte particula כ, caph, ſimilitudinis; tum idem valet, quod Latinis, propemodum, nihil, fere nihil, parum affuit: vt in Iſaia. *Quaſi Sodoma fuiſſemus*. Hebraice: Propemodum ſicut Sodoma fuiſſemus, vel, parum abfuit, quin ſicut Sodoma eſſemus: & in pſalmo: *Mei autem pene moti ſunt pedes*. & in alio pſalmo. *Pro nihilo forſitam inimicos eorum humiliaſſem*, &c. quo loco eadem extenuatio per ironiam committitur, atque in præſenti loco: Fortaſſe, inquit, facile hoſtes eorum ego ſubieciſſem: ac ſi diceret: Ecquodnam dubium erat a me hoſtes eorum ſubiectum iri? eodem ergo modo intellexiſſe videtur Hieronymus hunc verſum: *Nec in vijs earum ambulaſti* &c. *pauxillum minus pene* ad eas perueniſti: parum abfuit, quin eas aſſequereris, propemodum nullum eas attigiſti, pauxillum minus defeciſti ab earum ſcelere: quæ omnia ironiam manifeſtam inuoluunt, cum rei amplificatione mirabili artificio latenter in extenuatione ipſa, quam ſubſequens oratio ſtatim expreſſit: immo vero ſceleratius feciſti illis, &c. ergo illa oratio, *pauxillum minus pene*, per ſe legenda eſt, neque cum antecedentibus, neque cum ſequentibus verbis nectenda.

Theodoreti interpres.

Chalda.

Hieron.

Iſa. 1. ℣. 9.

Pſ. 72. ℣. 2.

Pſ. 80. ℣. 15.

Hieron.

XLVIII. *Viuo ego, dicit Dominus Deus, quia non fecit Sodoma ſoror tua ipſa & filia eius, ſicut feciſti tu, & filiæ tuæ.* Quoniam figuris orationem ſuperiorem expolierat, ne videretur nunc quoque loqui hyperbolice, & peccata Ieruſalem exaggerare velle; iuſiurandum adhibuit ſermoni, neque illud ſimplex, ſed geminatum: nam Hebraice & in Septuaginta ſic legitur: *Viuo ego, dicit Dominus Deus, ſi fecit Sodoma ſoror tua*, &c. quæ dicendi ratio, vt ſuperius diximus, iuſiurandum alterum inuoluit: ac ſi dixiſſet: Viuo ego, neque vita fruar, vel, neque verax habear, ſi fecit Sodoma, qualia tu patraſti flagitia: loquitur enim Deus nobiſcum humano more: quippe intelligi a nobis deſiderat, & diligi.

Duplex Dei iuſiurandum.

XLIX. *Ecce hæc fuit iniquitas Sodomæ ſororis tuæ, ſuperbia, ſaturitas panis, & abundantia, & otium ipſius, & filiarum eius: & manum egeno, & pauperi non porrigebant.* Vt oſtendat, Sodomam a Ieruſalem eſſe ſceleribus ſuperatam, comparat inter ſe vtriuſque delicta: quapropter ſummatim recenſet Sodomæ flagitia. Iniquitas, vt ſupra diximus, culpam ſolet ſignificare, & pœnam; reatum ſcilicet, qui vtrumque claudit:

Iniquitas culpam & pœnam ſignificat.

dit: hoc loco metonymicôs pro causa vel occasione peccatorum vsurpatur: atque simul pro ipsis peccatis, per quæ quasi per gradus ad profundum abominationum descenderunt. *Superbia.* Hebraice גאון, gaon: videtur hîc significare decorum, speciem; nam de femina loquitur; vt in psalmo: *Speciem Iacob, quam dilexit*: & in libro Iob. *Circunda tibi decorem*, &c. Item apud Isaiam: *Fructus terræ sublimis*, vel speciosus: per decorem vero feminæ, reipublicæ splendorem, nomen, & gloriam intelligit.

Superbia significat decorum, speciem, pulchritudinẽ. *Ps. 46. ℣. 5. Iob 40. ℣. 5. Is. 4. ℣. 2.*

Saturitas panis. id est, ciborum copia: nam panis omne genus esculenti, & poculenti valet, vt diximus superius, atque ex hoc loco luculenter apparet: neque enim solo pane lasciuijt Sodoma, vel, solo pane se saturasse illi vitio vertendum erat. Vocatur autem panis saturitas, rerum omnium deliciosarum abundantia, quia solidæ diuitiæ ex frumenti copia oriuntur, quo abundabat regio irrigua Sodomorum, vt in Genesi.

Saturitas panis significat ciborum copiam. *Genes. 13.*

Et abundantia. seu felicitas, aut luxus, affluentia scilicet rerum omnium, quæ ad gloriam, & delitias desiderare potuisset.

Abundantia, rerum omnium ad luxum spectantium copiam significat.

Et otium. Alij vertunt, abundantia otij, vel, in otio, hoc est, luxus in tranquillitate. Septuaginta: Delicijs affluebat: vbi Hieronymus: In desiderijs est omnis anima otiosi, quod videlicet semper aliquid agendum sit, ne ager pectoris nostri, cessante manu, malarum cogitationum sentibus occupetur. Vnde in Prouerbijs dicitur: *Manus in manu non erit innocens malus*: nam tametsi nil mali agere videatur manibus complicatis, iniquis consilijs vacando sternit viam. Vnde Ouidius:

De otio. *Hieron. Prouer. 11. ℣. 21. Primo de remed. amor.*

Quæritur, Aegysthus quare sit factus adulter?
In promptu ratio est: desidiosus erat.

Quare Adamo iniungitur, *vt operaretur, & custodiret* Paradisum alioqui benedictam, & vberem: & eidem exuli dicitur. *In sudore vultus tui vesceris pane.*

Genes. 2. ℣. 15. & 3. ℣. 19.

Et filiarum eius. Vrbium, & oppidorum sibi subiectorum: nam eo processerat luxus, & desidia, vt non solum in Vrbe regia otiarentur magnates, & ciues omnes genio indulgerent, vt contingere solet non raro; sed etiam oppidani & infimates, quorum patrimonium est labor, & diuitiæ frugalitas, propter rerum omnium affluentiam omnino vacarent ab opere, & otio torperent inerti. Atque hæc quidem erat Sodomitarum erga se ipsos indulgentia, ex qua orta est cordis duritia aduersus proximos: nam:

Manum pauperi, & egeno non porrigebant. Scholiastes. Ostendit ipsis diuitias contigisse non ex benedictione, ac Dei beneficio, sed ex magna iniustitia: quippe qui manum pauperis, & egeni non assumebant. Primum nomen עני, ghani, sonat oppressum, humiliatum, mansuetum, afflictum: significatque pauperem, miserum, vt vertere solet Hieronymus, quod hæc sint pauperis apposita, & epitheta propria: vt contraria ratione diuitem comitantur potentia, superbia, indignatio, & exultatio. Alterum vero nomen, scilicet אביון, ebion, valet desiderantem, eum qui omnia desiderat, indigum, vel egenum: quibus nominibus satis indicatur, quam ferrea extiterint Sodomitarum præcordia, quippe quæ emollire non potuerint extrema egeni indigentia, atque preces oppressi, ab ipsis opem postulantis cum modestia, demissione vultus, lugubri voce, gestuque animum misere afflictum significante; immo manu tremula auxilium ab ipsis, & vires deposcente: nam id videtur significare Hebraica phrasis: Et manum oppressi, & egeni non confirmauerunt, vel non sustentabant, pane videlicet, qui corroborat cor hominis, & trementes inedia manus confirmat. Vnde & baculus dicitur supra. Etenim verbum, chasach, inter alia valet roborare, confirmare, fulcire labantem: extatque vsurpatum in hoc eodem instituto apud Leuiticum: Si attenuatus fuerit frater tuus, & nutauerit manus eius, apud te statim confirmabis in eo, vel eum, vt aduenam, & peregrinum, &c. Hieronymus. *Si attenuatus fuerit frater tuus, & infirmus manu, & susceperis eum*, &c. hoc est, suscipies, roborabis, fulcies eum: gestum enim ipsum inopis ob oculos ponit legislator, vt a diuitibus vel adamantinis extorqueat commiserationem, & opem: Cuius enim etiam chalybeum pectus non commoueant egeni labantia genua, & trementes manus opem implorantes, vt buccella panis cor eius confirmet, vel dipondiolo porrecto manum fulciat? Verum ea est prosperitatis natura, vt diuitum præcordia ad libidinem emolliat, ad misericordiam induret. *Homo quidam erat diues, qui induebatur purpura, & bysso, & epulabatur quotidie splendide: & erat quidam mendicus, nomine Lazarus, qui iacebat ad ianuam eius vlceribus plenus, cupiens saturari de micis, quæ cadebant de mensa diuitis, & nemo illi dabat.* Petat nunc ille alter a Deo precibus importunis diuitias, quo possit mendicis benefacere; videlicet liberalis erit in pauperes, cum diues fuerit: id diuites curant scilicet. Leones vocantur diuites in sacris: in psalmo. *Diuites eguerunt, & esurierunt*, &c. Hebraice. Leones quasi immites, inhumani, crudeles, sanguinarij potius, prædæ inhiantes, non curantes clementiam. Graue itaque fuit scelus claudere viscera, ne benefaceret. Sed vndenam in hoc præcipitium prolapsa est Sodoma? ex superbia, vel complacentia sui, ex deliciosa vita, atque ex omnium rerum abundantia: quæ tria diuus Ioannes in mundo fulgere nos docuit, dicens: *Omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, & superbia vitæ.* Ordinem si inuertas eadem omnino sunt, quæ Propheta in Sodoma excelluisse testatur, scilicet, superbia, delitiæ, & diuitiæ: nimirum concupiscentiam carnis, delitias vocat Ioannes, concupiscentiam oculorum, diuitias; vt vel hinc egregiam laudem cum honorifico nomine mundus referat: quod scilicet vt Sodomæ matris legitimus filius hæres sit institutus tum nominis, tum patrimonij Sodomitici: nam Sodomam illum appellat idem Ioannes in Apocalypsi; hoc autem loco cum Ezechiele consentiens, communes eius, & Sodomæ facultates recenset, superbiam, delitias, diuitias.

Scholiast. Diuitiæ non ex benedictione Dei, sed ex iniustitia possidentis quandoque eueniunt. *Hieron.* Pauperis miseria quam sit potens ad excitandos animos ad misericordiam. *Sup. 4. ℣. 16. Leuit. 25. ℣. 35. Hieron.* Diuitum præcordia ad libidinem mollia, ad liberalitatem dura. *Luca 16. ℣. 19.* Diuites vocantur leones. *Psal. 33. ℣. 11. 1. Ioan. 2. ℣. 16. Apocal. 11*

Et eleuata sunt. Septuaginta: Et eleuabantur magnifice. Origenes: Inflatio, superbia, arrogantia peccatum Diaboli est, & ob hæc delicta ad terras migrauit de cælo, Apostolo testante. *Ne in superbiam elatus in iudicium incidat Diaboli.* Idem Hieronymus: Superbia proprium Diaboli, primumque peccatum est: quid enim superbiat terra, & cinis? *Non est creata*, inquit sapiens, *hominibus superbia, neque nationi mulierum iracundia*: nam repugnare videtur hominis conditioni, & vilitati, superbire; aduersaturque filio feminæ debilissimæ fastus, & indignatio (nam id significat hoc loco *iracundia*, vitium scilicet superbiæ comitem impatientiam, indignationem fastuosam) de qua egregie Scholiastes: Diuitijs natura coniuncta est superbia, quæ non patitur minorum societatem. Obserua alteram prosperitatis filiam præter duritiam cordis, videlicet, arrogantiam, & obliuionem Dei, quæ, vt habet Hieronymus, præsentia bona putat esse perpetua, & nunquam sibi necessarijs indigendum. Simili elatione Nabuchodono-

L. *Origen. 1. Tim. 3. ℣. 6. Hieron. Eccl. 10. ℣. 22.* Superbia diuitijs coniuncta. *Scholiast.*

chodonosor inflatus, sibi arrogabat imperij potentiam, & regni gloriam: *Nonne hæc est Babylon magna*, ait ipse apud Danielem, *quam ego ædificaui in domum regni, & in robore fortitudinis meæ, & in gloria decoris mei*, &c. in quam superbiam vbi elatus est, statim in iudicium incidit Diaboli: audiuit enim vigilis, & fortis sententiam eiusmodi: *Tibi dicitur, Nabuchodonosor rex: Regnum tuum transibit a te*, &c. *Et cum bestijs, & feris erit habitatio tua*, &c. Eodem vitio infectus Pharao dixit, testante Ezechiele. *Meus est fluuius, & ego feci memetipsum*, ad quem supremus Iudex illico: *Ponam*, o draco magne, *frenum in maxillis tuis*, &c. *& extraham te de medio fluminum tuorum*, &c.

Dan. 4. ℣. 27.

Ezech. 29. ℣. 3.

Et fecerunt abominationes coram me. Traditi scilicet in reprobum sensum, iusto Dei iudicio, vt inquit Apostolus, quia non probauerunt Deum habere in notitia, illique accepta ferre bona, quibus abundabant. *Tradidit illos Deus in desideria cordis eorum, in immunditiam, vt contumelijs afficiant corpora sua in semetipsis, &c.* per se ipsos: atque *in passiones ignominiæ. Nam feminæ eorum immutauerunt naturalem vsum in eum vsum, qui est contra naturam. Similiter autem & masculi, relicto naturali vsu feminæ, exarserunt in desiderijs suis inuicem, masculi in masculos turpitudinem operantes, & mercedem, quam oportuit, erroris sui in semetipsis recipientes*, &c. Vides, quid sibi velit iniquitas Sodomæ, Apostolo interprete? nimirum grauia crimina, sed quæ causa fuerunt grauiorum, & radicem arboris, quæ tulit abominationem: pro fructu, merita, quibus merces ignominiæ est tributa. Secundo obserua, abominationes Sodomæ, & culpas fuisse graues, & pœnas acerbas: nam propter superiora flagitia a Deo derelicti, in ista magis enormia prolapsi sunt. *Væ animæ eorum*, inquit Isaias, *quoniam reddita sunt eis mala*: non dixit, reddentur, sed *reddita sunt*: quod abominatio sit pœna peccatorum præcedentium, & seuerior quam ipsa gehenna, quanto culpa peior est omni pœna: quasi dicat Vates: Nihil præterea grauius illis imponi posse in vindictam scelerum, quæ patrauerant, quam ipsasmet abominationes, in quas, Deo permittente habenas, se præcipitarunt.

Rom. 1. ℣. 24. & seq.

Radix cupiditas, arbor & fructus abominatio, merces ignominia est.

Grauissimorum peccatorum grauiores sunt pœnæ.

Isa. 3. ℣. 9.

Abominationes coram me. Coram Deo Hebræis idem valet, quod Latinis sub dio, palam, in media luce, in oculis solis huius: in Genesi sic habetur. *Sodomitæ pessimi erant, & peccatores corã Domino nimis*: hoc est, non solum iniquissimi, sed impudentes; non impij modo, sed Dei contemptores. Videlicet de quibus Isaias: *Agnitio vultus eorum respondit eis*, explicata frons illis dat procacitatis testimonium, *& peccatum suum quasi Sodoma prædicauerunt, nec absconderunt*: non absconderunt, inquit, quæ celare decuisset; sed potius propalarunt, reuelarunt, immo annuntiarunt; nam id significat proprie verbum נגד, nagad: quasi euangelium acceptum pro nuntio rei omnibus iocundissimæ, & vtilissimæ, ea alacritate denuntiabant ignominiosa crimina: Sophonias de ijs ait. *Nescruit autem iniquus confusionem*. Mirum valde est, iniquum non confundi, cum iniquitas confusio sit, atque iure appelletur, itemque verecundia; sed illud peius, nescire confusionem: talis enim est frons meretricis, quæ erubescere non vult: non dicit: non erubuisti; erubescit enim meretrix, cum deprehenditur, vel natura ipsa ruborem ori offundente: vnde olim meretrices palliatæ vocabantur, vt supra diximus, quod velo velarent vultum; sed *noluisti erubescere*, quasi natura renitente frontem explicet scortum, atque adeo peccator, qui gloriatur cum male fecerit, & exultat in

Deo aut coram Deo, idem est, quod palam.

Gen. 13. ℣. 13.

Isa. 3. ℣. 9.

Soph. 3. ℣. 5

Meretrices palliatæ propter verecundiam.

Ier. 3. ℣. 3.

A rebus pessimis, contra naturam ipsam faciat, & synderesi vim inferat, claudatque os conscientiæ sibi identidem oblatranti: vt canis, qui *in foribus* cubat: ij sunt *qui veritatem Dei in iniustitia detinent*, vt loquitur Apostolus, qui scilicet in carcere vinctum detinent iudicem, nec recta dictare sinunt legislatorem menti suæ a Deo impressum.

Gen. 4. ℣. 7

Rom. 1. ℣. 18.

Et abstuli eas. Non potest dissimulari diutius pœna delicti, quod peccator dissimulare, & celare noluit: *Pro eo quod reuelastis præuaricationes vestras, & apparuerunt peccata vestra*, ait Dominus, educam *gladium meum de vagina sua irreuocabilem*: & in psalmo. *Descendant in infernum viuentes, quoniam nequitiæ in habitaculis eorum, in medio eorum*: id est, palam, in oculis omnium: nam, quod in medio est domus, vel plateæ, neminem latere potest, cum nulla ex parte celetur muro, vel angulo. Sed quid est: *Descendant in infernum viuentes*? in sepulchrum nonnisi mortui descendunt: præcedit itaque mors sepulturam, qua condi solent cadauera corrupta, ne aërem contaminent. Verum aduersus impudentes familias Dathan, & Abiron (nam ad illorum interitum allusit psalmus) præuenit mortem sepultura: quod adhuc viuentes fœtebant, & insigni illa inuerecundia nomen bonum Israëlis quasi peste vitiabant: necesse igitur fuit, vt terra dehisceret, & absorberet fastuosa corpora, quantumuis animata forent: eadem ratione erga Sodomitas se gessit diuinæ iustitiæ vindicta, quos viuentes sepeliuit, quod viuentes *corrupti sunt, & abominabiles facti sunt*, vt loquitur Dauid: tametsi alio genere sepulturæ impura eorum corpora obuoluit, nimirum ignito sulphure, quo indicaretur putidæ carnis libidinosus ardor; atque aquis salsis, quibus incensus luxuriæ ignis extingueretur, & saniosæ carnes, quæ corruperant naturæ viam, salirentur; ne sua purulentia aërem inficerent, & luem mortalibus afferrent.

Ezech. 21. ℣. 5. & 24.

Psal. 54. ℣. 16.

In impudentibus sepulturamortem præuenire solet propter viuentium fœtorem.

Pœna Sodomitis debita.

Psal. 13. ℣. 1

Sicut vidisti. Aliquot libri vulgati legunt; sicut vidi: quomodo legit Chaldæus, atque Septuaginta in codice Xisti: & Scholiastes, qui sic interpretatur locum: Captiuos, inquit, illos abducendos curabo propter scelera eorum, quæ vidi, & impietatis, & iniustitiæ: illud enim: sicut vidi, significat propter ea, quæ vidi in eis mala. In Theodoreti vero codice habetur: sicut viderunt: item in Complutensi: Vtraque autem versio in codice Hieronymi habet: *sicut vidisti*: Hebraicum verbum ראיתי, raithi, quod hodie extat, sonat: sicut vidi: habet enim in fine literam י iod; quæ tempore Hieronymi desiderabatur: quare ipse conuertit: *sicut vidisti*: secutus Septuaginta, quos eodem modo esse interpretatos antiqua ipsorum versio in codice Hieronymiano testatur. Verum deinde Hebræi considerantes excidium Sodomæ multis sæculis anteriorem fuisse ingressu Israël in terrã Chanaan, atque adeo non potuisse a Hierosolymitis videri, fortasse addiderunt literulam י, iod, qua apposita verbum significat: sicut vidi: & non: *sicut vidisti*: & quidem argumentum hoc adeo pugnax est, vt inter alia Græcos coëgerit per Sodomam Galgalam intelligere, vt superius diximus. Verum nos illi respondemus, hoc loco, *vidisti*, vsurpari pro, videres, si adesses, vel vidisses, aut videre potuisses, quod est Hebræis alias familiare: cum enim careant optandi, & subiungendi modis, omnia efferunt per indicationum: quare necesse est, vt in illo ceterorum orationes intelligamus. Vel *vidisti* refertur non ad excidium sed ad inundationem vrbium nefandarum, quam millies viderat Ierusalẽ, cum lacum Asphaltitem e specula Sion, atque Templi arce despiciebat.

Chaldæ.

Scholiast.

Theodor.

Hieron.

bat. Vel si placet, *vidisti*, valeat, nosti, qnasi dicas: abstuli eas, vt nosti ex sacris historiis, in quibus ram graphice depicta est desolatio Sodomorum, vt non tam legere historiam, quam oculis rem ipsam cernere videaris tibi.

LI.

Hieron.

Similia peccata multo maiora sunt a fidelibus commissa.

Theodor.

Græci Scholiast.

Et Samaria dimidium peccatorum tuorum non peccauit. Grauissima scelera attribuit historia sacra, sacrique Vates Samariæ, id est, decem tribubus Israël: & tamen cum tales fuerint, ait Hieronymus, Sodoma, & Samaria, ne dimidium quidem peccauerunt comparatione Ierusalem: quod qua ratione inrelligi debeat, explanat ijs verbis Theodoretus, & Græci Scholiastes. Hane autem comparationem non facit secuudum solam peccati, sed secundum prouidentiæ qualitatem: nam tametsi peccasset, & infinita facinora ausa esset Samaria, at procul aberat a Dei Templo, & paruam certe quandam veniam habebat, cum & sub alius regis imperio degeret, & in sacro Dei Templo legitima perficere nequiret: & Sodoma item neque prophetam habebat, neque legislatorem, sed sola naturalis legis doctrina fruebarur; Tu vero & legem habens, & sacerdotes, & prophetas, & sacrum Dei Templum, legitimumque cultum, illarum impietatem consectata es: quare illas ostendis venia dignas, &c. Adde quod Samaria idola quidem coluir, verum in fano profauo; Ierusalem vero ipsum Templum sauctissimum, de quo dixerar Dominus: *Erit nomen meum ibi*; sordibus idolorum non profanauit modo, sed contaminauit, & polluit: longo itaque interuallo anteuertir sorores suas in omni impietate.

3. Reg. 8. ℣. 29.

Et iustificasti sorores tuas in omnibus abominationibus tuis. Non solum præponderant tua delicta cum sororum peccatis appensa, sed illarum peccata videntur leuissima, nulliusque ponderis, & momenti: tam enormia peccasti, vr Sodoma, & Samaria alioqui sceleratissimæ recum collatæ iustæ censeantur. Origenes referons locum illum Lucæ. *Dico vobis descendit hic*, publicanns, *iustificatus in domum suam ab illo*, sic philosophatur. Non simpliciter iustificatus, sed iustificatus comparatioue Pharisæi. Obseruandus quippe est omnis Scripturæ sermo, ordo, iunctura; aliud est iustificari, aliud ex alio iustificari. Simile est publicanum a Pharisæo iustificatum fuisse illi, quod Sodoma & Samaria ex comparatione peccatricis Ierusalem iustificatæ sunt: & necesse est nos id scire, quia vnusquisque uostrum iu die Iudicij ab alio iustificarur, & ab alio condemnatur: etiam eum fuerimus iustificati ex alio, iustitia illa non tam laudis, qnam criminis loco ponitur, &c. Et rursus. Væ illi homini, qui a multis peccatoribus iustificatur; vt e coutrario multum beatus, qui comparatione iustorum iustus ostenditur. Iuuenimus iu Scripturæ laudibus positum bouis esse meliorem, vt pote in Ecclesiastico. *Non est inuentus similis illi*, &c. *qui* conseruaret *legem excelsi*. atque in libro Paralipomenon nullus tale phase celebrauit, sicut Iosias: ex quo ostenditur comparationem fieri iustorum, & illum vere esse iustum, qui sic iustificari mereatur, &c. & iuferius: Quomodo iniquitas iustificat, sic condemnar aliquando iustitia: nam iniquitas mea iustitia est comparatione maioris iniquitatis: sic & iustitia mea ex comparatione multiplicis iustitiæ iniquitas reputatur: propterea *non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens*: fuerit licet iustus Abraham, iustus Moses, iustus vnusquisque illustrium virorum; sed ad cõparationem Christi non sunt iusti: lux eorum cum eius luce composita tenebræ reperiuntur: & quomodo lumen lucernæ ad solis radios obscuratur; sic licet fulgeat iustorum omnium lumen ante homines, non tamen fulget ante Christum: vr splendor lunæ & micantia cæli sydera, priusquam sol oriatur, in stationibus suis rutilant, orto vero sole absconduntur; sic lumen Ecclesiæ ante homines lucer, ante Christum tenebrescit: ergo est iustitia, quæ damnat; sicut iniquiras, quæ iustificat, &c. Hæc Origenes tam eleganter, quam docte. Quibus adijcias oportet: quemadmodum iniquitas maior minorem iustificat; ita & iniquitas minor maiorem damnat: nam hoc est illud Matthæi. *Regina Austri surget in iudicio, &c.* Et *Viri Niniuitæ surgent in iudicio cum generatione ista, & condemnabunt eam, quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Ionæ*, &c. quibus locis iustificare, & condemnare non significat iudicis officium exercere, neque aduocari vel actoris; neque vero quicquam omnino agere, quod ad tribunal spectet: quomodo enim qui damnandi sunt in alios ferent sententiam, vel accusationem? surgere itaque in iudicio, est sententiam audire mitiorem, quam Israëlitæ; vincere litem, vel contenrionem, quæ inter vtrosque exorta fingitur, vter eorum maiori pœna dignus esset: Idemque valet, condemnare, scilicet, audita clemenriori senteutia, declarare Israëlitarum iniquiratem propria transgressione multo fuisse grauiorem. Contra vero *non surgent* Israëlitæ *in iudicio*, id est, cadent a causa, audienr sententiam acerbiorem, quæ testetur illos fuisse sceleratiores Niniuitis, itemque Sodomitis: quod scilicet Dominus dixit apud Matthæum. *Terra Sodomorum remissius erit in die iudicii, quam* generationi huic: atque hoc est, quod testatur Vates, cum ait: *Iustificasti sorores tuas*. Verum hæc omnia apertiora fient ex seqnentibus.

Væ homini illi, qui præ multis peccatoribus, non tamen inter iustos iustificatus fuerit.

Eccl. 44. ℣. 20.

2. Paral. 35.

Iniquitas maior minorem iustificat, sicut minor maiorem damnat.

Matth. 12. ℣. 41. & 42.

Quomodo damnati surgent in iudicio.

Ps. 1. ℣. 5.

Matth. 11. ℣. 24.

LII.

Ergo & tu porta confusionem tuam. id est, sustine tormentum tuum, ℟ Septuaginta transtulerunt: *quæ vicisti sorores tuas peccatis tuis sceleratius agens ab eis.* Hebraice. Quæ iudicasti sorores tuas, seu absoluisti, hoc est, quæ peccaris grauioribus restata es illas alioqui peccatrices tecum collatas fore absoluendas: quem sensum mirifice expressit Hieronymus dicens: *Quæ vicisti sorores tuas*: neque aliud significat verbum Hebraicum. Quare longe aberranr a scopo qui vertunt: quæ deprecata es sorores cum Chaldæo: vel: quæ placasti sorores tuas, &c. Aberrant item qui legunt, sororem tuam: nam Chaldæus, & Septuaginta cousentjunt Hieronymo: habent enim *sorores tuas* in plurali, non sororem: immo textus numerum singularem respuit, in quo pronomen sequitur pluralis numeri, scilicet: *Sceleratius agens ab eis*. Porro *ab eis* idem est Hebræis, quod Latinis, illis, rectum a comparatiuo, vel, præ illis, rectum a positiuo: nam comparationem ipsi efferre solent per positiuum, adiuncta præpositione מן, min, quæ valet a, ab, ex, præ, vt in libro Regum. *Melior est enim obedientia* præ victimis. & iterum. *Iustior tuei* a me: & apud Lucam: *Gaudium erit in cælo super uno peccatore pœnitentiam agente*, pro, vel, præ *nonaginta nouem iustis, &c.* & iterum: *Descendit hic iustificatus in domum suam ab illo*, vel, præ illo, in illius comparatione: hoc est, iustior, quam publicanus se ipsum putabat esse: nam per catachresim comparationem facit Dominus inter veram publicani iustitiam, & præsumptam Pharisæi, atque illam huic præponit: alioqui nulla est comparatio, cum publicanus iustus exierit, Pharisæus propria superbia delusus.

Hieron.

Chaldæus.

Comparationem efferre solent Hebræi per positiuum adiuncta præpositione, a, vel ab, &c.

1. Reg. 15. ℣. 22. & 24. ℣. 18.

Lucæ. 15. ℣. 7. & 18. ℣. 14.

Origen.

Ergo & tu confundere, & porta ignominiam tuam. Origenes: Primum quidem est, nullum opus facere confusionis, sed omnia talia, quæ possint Deum

libera

Confusionis operibus confusio & erubescentia remedium est. Hieron. Origen.

libera fronte respicere; quia vero, vt homines, sæpe peccamus, sciendum secundam, vt ita dicam, nauem post confusionis opera, esse erubescere, & pro sceleribus suis verecundos oculos deijcere, neque sic procaci vultu incedere, quasi nihil omnino peccauerit. Hieronymus ex Origene. Secunda post naufragium tabula est, cum peccaueris, erubescere, & non illi subiacere increpationi, quæ contra Ierusalem dicitur: Facies *meretricis facta est tibi*, nescis *erubescere*, *&c.* Oranti Moysi pro sorore Maria, quam Dominus in pœnam superbiæ lepra compleuerat, respondet. *Si pater eius spuisset in faciem illius, non debuerat saltem septem diebus rubore suffundi? Separetur septem diebus extra castra, & postea reuocabitur*. Obserua ignominiam, dedecus, quæ nobis quandoque contingere solet, nihil aliud esse quam execrationem Dei parentis nostri indignantis in faciem nostram iactam in superbiæ, & inobedientiæ supplicium, cuius finis est salutaris confusio, pariterque remedium. Dauid placatus verbis Ioab de Absalone exule ob fratricidium sic decreuit: *Reuertatur in domum suam, & faciem meam non videat*: Leuo illi exilium, sed indico verecundiam. Mulier peccatrix accessit retro secus pedes Iesu discumbentis, admissorum criminum pudore cooperta, neque erubuit sola in alienam domum intempestiue irruere, & superbi Pharisæi sannæ se ipsam exponere; quasi hoc Dei iudicium contra se dictum reputans: *Ergo & tu confundere, & porta ignominiam tuam*. sed vide quanto cum honore & lucro tulit Magdalena confusionem.

Ierem. 3. ℣. 3. — *Num. 12. ℣. 14.* — *2. Reg. 14. ℣. 14.* — *Luc. 7. ℣. 38.*

LIII.

Promittitur Israeli restitutio cum accessione gentium.

Et conuertam restituens eas conuersione Sodomorum cum filiabus suis, & conuersione Samariæ, & filiarum eius, & conuertam reuersionem tuam in medio earum. Fausta, & euangelica promissio de restitutione Israelis cum accessione gentium per Christum Dominum: quam sic efferunt Septuaginta: Et conuertam conuersiones earum, conuersionem Samariæ, & filiarum eius, &c. Aquyla, & Symmachus: Conuertam captiuitatem earum, captiuitatem Samariæ, &c. quæ versio Hebraico textui conformis est. Hieronymus enim sensum potius obseruauit, quam verba; ex quibus omnibus videtur confici, legendum esse conuersionem Sodomorum, & conuersionem Samariæ in quarto casu; non vero *conuersione* in sexto casu: sicut & nomen sequens, scilicet, *reuersionem*, testatur: quia omnia hæc nomina ab eodem verbo, quod initio ponitur, reguntur in codice Hebræo, in quo non repetitur illud: *& conuertam reuersionem*, sed consequenter legitur: & conuersionem tuam in medio earum: vt apertum videatur, in casu accusandi vniuersa ea nomina esse a diuo Hieronymo, sicut a ceteris interpretibus posita. Porro conuersio, vel reuersio, vel captiuitas idem significant, scilicet captiuos reuertentes. Sic Ieremias. *Conuertam conuersionem populi mei Israel, & Iuda*, id est, captiuitatem, vel transmigrationem, vt Septuaginta transtulerunt.

Aquyla & Symmachus apud Hiero. — *Hieron.* — *Ierem. 30. ℣. 3.*

Et conuertam reuersionem tuam. Hebraice pro *conuertam* legimus ושבית, vsebith, superaddito signo literæ י, iod, quo sciamus eam non esse in suo loco: & merito: nam postponenda est litteræ ת, thau, atque ita legendum ושבתי, vsabthi, *& conuertam*, quomodo legit Hieronymus olim, atque Septuaginta. Falsi enim sunt recentiores, qui librariorum errorem sequentes transferunt: Et conuersionem conuersionum tuarum: quasi nomen esset hoc Hebraicum vocabulum, & non potius verbum, si rite castigetur.

Hieron.

Sed, antequam vlterius procedamus, oportet difficilem quæstionem soluere, quæ ex ijs verbis orta interpretes cruciauit veteres, & recentiores exagitat. Videlicet, quonam modo, vel tempore futurum sit, vt Sodoma, & Samaria in pristinum statum restituantur? & quidem de Samaria non tanta difficultas est, quanta de Sodoma, & filiabus eius: vix enim explicari posse videtur, quo pacto Sodomitarum vrbes, quæ mari mortuo tot retro sæculis obrutæ sunt, in medio lacu reædificentur, nisi lacus ipse altero prodigio de cælo tactus exsiccetur. Quod etiamsi daretur non continuo impleri diceremus promissionem Vatis: neque enim de vrbibus loquitur, sed de ciuibus Sodomitis, quos tamen extinctos omnino scimus igne sulphureo de cælo misso. Deinde augetur difficultas, quoniam Sodoma restituenda prædicitur ante Ierusalem, at notum est Ierusalem temporibus Zorobabelis instauratam; cum tamen Sodoma neque ante ea tempora, neque hucusque reparata fuerit, immo vero sub mari mortuo iaceat æterna obliuione sepulta. Theodoretus, quo se ab istis angustijs liberaret verba Græca ἀποστρέψω τὰς ἀποστροφάς, apostrepso tas apostrophas, ita transfert: Auertam auersiones earum, auersionem Samariæ, &c. quomodo legit etiam interpres textus Complutensis, atque in hanc sententiam explanare opus est Scripturæ idiomata nouisse: nec enim aliter eius mentem assequi possumus. Hoc igitur idioma inter alia multa item habet, vt & quæ fuerunt tanquam futura narret, & futura, vt ea quæ facta sunt. Itaque hoc loco similiter res gestas, vt futuras dixerit: Auersata est me Sodoma, & subiectæ illi vrbes, parique ratione cum subiectis Samaria; sed ego item auersatus sum, eorumque, quæ peccauit, exegi pœnas. Alij iuniores eandem sententiam ex vulgata editione eliciunt, versus hosce legentes per ironiam. Videlicet, inquit Dominus, cõuertam conuersionem Samariæ, & Sodomæ, atque inter illas tuam conuersionem reducam. Vel per interrogationem, quæ tantundem valet: Restituam ne Samariam, & Sodomam ad pristinam dignitatem? minime vero. sic igitur restituam Ierusalem, &c. Verum hic sensus manifeste repugnat contextui præsertim sequentibus verbis vsque ad finem capitis, quibus nil comminatorium, nil asperum, sed omnia fausta sunt, & benignitatis plena: *Recordabor*, inquit, *ego pacti mei tecum in diebus adolescentiæ tuæ, & suscitabo tibi pactum sempiternum, & recordaberis viarum tuarum, & confunderis, cum receperis sorores tuas, &c.* Nihil hîc austerum sonat, aut ironicum, sed simplex, & Deo digna promissio de restitutione Ierusalem in futurum cum adiunctis sororibus Samaria, & Sodoma. Oportet ergo verba, quæ tractamus, non ad præteritum, vt putauit Theodoretus, sed ad futurum tempus referre, neque comminatoria existimare, sed promissoria. Iudæi præsentem pollicitationem ad tempus Messiæ, regnumque annorum mille, quod expectant, retulerunt: quo quidem sæculo hæc tria regna restituenda in pristinam gloriam somniarunt: eadem postea scripsit Rabbi Salomon; sed vana Iudæorum commenta spes eorum tandin dilata refellit. Origenes, atque eum secutus Hieronymus, nomine Sodomæ, intelligunt gentes; nomine autem Samariæ, Hæreticos; nomine vero Ierusalem, peccatores fideles, qui omnes in secundo Christi aduentu, vt Hieronymus putat; vel in primo, vt Origeni placet, ad magnam felicitatem, & gloriam euchendi prædicantur. Verum quis non videt hunc sensum mysticum esse, atque in alio magis germano esse fundatum? Alij per Sodomam accipere malunt Ammonitas, & Mohabitas, quorum pater Loth habitauit in Sodomis: matres vero eorum,

Quo tempore Sodoma & Samaria restituendæ. — *Genes. 19.* — *Theodor.* — *Isidor. Clari.* — *Iudæi apud Hieron.* — *R. Salomon.* — *Origen.* — *Hieron.* — *Lyranus.*

rum, filiæ ſcilicet Loth, & in Sodomis naræ ſunt, & educatæ, vt videre eſt in Geneſi. Per Samariam autem accipiunt Genriles ibi habirantes. Per Ieruſalem denique populum Iudæorum, qui quidem ex bona parte Chriſto, & Apoſtolis prædicantibus conuerſi ſunt ad Dei veri fidem, & religionem.

Geneſ. 19.

Burgen.

Sed merito bæc interpretario ſuſpecta eſt Burgenſi, & tanquam aliena a ſacræ ſcripturæ ſtylo reiecta: quia Samariæ nomine vates omnes accipiunt regnum Ephraim, non genres, quæ Samariam tranſmigrarunt, vt videre eſt in libris Regum. Præterea nouum eſt, ſub nomine Sodomæ, Ammon, & Moab intelligere ſacros ſcriptores, ſed illud recentius in repararione mundi per Chriſtum facienda, Moabitarum, & Ammonitarum mentionem fieri: quæ enim pars Ammonitis, & Moabltis in Iſrael? Vel quæ hæreditas in terra filijs Iacob promiſſa? cum de illis ſcriptum ſit in Deureronomio. *Ammonites, & Moabites &c. non intrabunt Eccleſiam Domini in æternum?*

4. Reg. 17.

Deut. 23. ℣. 3.

Reſpondet propoſitæ quæſtioni.

Scimus quidem, & fatemur iugenue, omnibus nationibus promiſſam ſalutem per Cbriſtum exhibendam; ceterum ea polliciratin in ſacris ſolet fieri Iudæis ſub nomine proprio; genribus vero ſub nomine Iſraël, aut Ioſepb, vel Ephraim, quod tribus decem in gentes iam degenerauerant. Scimus item regnum cælorum patére vniuerſis; verum ingreſſum in id regnum polliceri ſolet Scriptura ſub nomine reductionis Iuda, ſeu Iſraël in terram promiſſam. Quare ſi Scripturæ phraſim tenere volumus, neceſſe eſt per Sodomam, & Samariam nullam aliam nationem, quam decem tribus Iſraël intelligamus, quod fecerunt Græci ſuperius citati. Er per ſororem quidem maiorem, ſeptem tribus, quarum metropolis Samaria fuit; per minorem vero rres reliquas ſeu duas cum dimidia, ſcilicet Ruben, Gad, & dimidiam Manaſſe, quibus data eſt in poſſeſsionem regio Baſan, & Galaad trans Iordanem ad ſolis ortum: nam hæ ſunt duæ domus, quarum meminit Amos dicens: *Quia ecce Dominus mandauit, & percutiet domum maiorem ruinis, & domum minorem ſciſſionibus*, &c. Græcorum itaque ſententia, quam eo loco probabilem ſignificauimus, nunc profitemur probabiliſsimam: & quæ vna capitis huius inſtituto ſatisfaciat. Triumphar enim Polychronius merito, cum ad hunc verſum interpretandum ventum eſt, dicens: Aperte per bæc duas, & dimidiam tribum reliquis ſeptem annectir. Scholiaſtes item vrget nos, aliud per Sodomam, quam Galgalam accipere nun poſſe, ijs vetbis: Euidenter oſtendir ſe non de Sodomis proprie loqui: qua euim ratione fuerunt in integrum reſtituenda? Sed illud in Græcorum opininne caſtigandum eſt, & regionem trans Iordanem appellaram fuiſſe Galgalam; Galaad dicendum erar non Galgala; quia hoc nomen eſt vrbis inter Iurdanem & Hierico, vt patet in Iuſue, atqne adeo non pertiner ad duas, & dimidiam tribus trans Iordanem, ſed potius ad ſeptem, quæ erant cis Iordanem. Deinde reddenda ratio eſt, cur uomine Sodomæ appellata ſir ab Ezechiele regio illa Galaad, & Baſan: nam hoc nouum, & ſuſpectum videri poteſt, vr nos ſupra verſu citato dicebamus, hoc argumentum conrra ſententiam Græcorum ſtruenres. Cui nunc reſpondemus, nouum quoque fuiſſe, ab Iſaia Sodomorum appellationem impoſitam Hieroſolymis: minus autem nouum, a Ieremia Samariam & Ieruſalem eodem nomine compellari: quippe quod iampridem Iſaias vſurpauerat. Eadem ergo ratione nec nouum, nec ſuſpectum videri deber, terram Galaad ab Ezechiele Sodomam eſſe nuncupatam; cum maiorem habear analogiam cum Sodoma, quam Samaria, vel Ieruſalem: Nam primum quidem ſitu proxima eſt, & vicina Sodomæ: deinde feracirate, atque planitie ſoli eam æmulabatur mirum in modum, vt videre eſt in libro Numerorum, atque alias in ſacris, vbi terræ Baſan, & Galaad mentio fieri ſolet ſemper cum laude bonitatis, & feraciratis illarum: ex feraci autem gleba panis, & fructuum abundantiam naſci compertum eſt: ar vero ex affluentia ciborum delicias, luxum, otium, abominandaque vitia pullulare quis non videat? quæ quidem omnia in tribus Ruben, Gad, & Manaſſe vel maxime floruiſſe non ſolum ex ſoli felicitare, ſed potiſſimum ex præmatura captiuitate, qua abductæ ſunt a Teglatb phaláſar ante ceteras tribus, euidenti argumento demonſtratur, vt ijs rationibus aptiſſime appellari potuerit Sodoma ea regio, quæ veteris Sodomæ expreſſam referebat imaginem. De decem ergo tribubus ſermo eſt Propbetæ, cum de ſororibus Ieruſalem dicit: *Conuertam reuerſionem tuam in medio earum.*

Sub ingreſſu terræ promiſſæ ſiue reductionis in Ieruſalem cæleſtis patria promittitur. Græci citati ſup. ℣. 46.

Num. 32. Amos. 6. ℣. 12.

Polychr.

Scholiaſt.

Galaad corrigendú, non Galgala.

Ioſue. 5.

Ierem. 23.

Num. 32.

De qua conuerſione loquatur vates, ad temporale regnum, an ad ſpirituale.

Verum ſupereſt aliud examinandum non minus fortaſſe difficile, de quanam conuerſioue loquatur Vares: an de conuerſione, & reſtitutione regnorum prædictorum ad priſtinam gloriam temporalem? an potius de conuerſioue animorum ad veri Dei fidem, & religionem. Et quidem de reſtitutione remporali videtur illud neceſſario accipiendum: *Reuertentur ad antiquitatem ſuam*: id eſt, in ſtatum priſtinum: conſtat enim priſtinum regnum Iſraëlirarum temporale fuiſſe. Sed ſi boc dicamus, opponetur nobis quod ſubditur: *Conuertam reuerſionem tuam in medio earum*: quod nullo modo impletum videtur, cum Ieruſalem captiuitas reducta ſit per Cyrum: decem autem tribus diſperſæ maneant inter Genres, vt Ioſephus, arque Hieronymus multis locis teſtantur. Quomodo ergo conuerſa eſt Ieruſalem in medio earum, vel inter eas? Si aurem de conuerſione ad Chriſtum Dominum prædicta omnia inrelligenda dixerimus; obijcies nobis, hoc nun eſſe reſtitui, ſicur erant prius: deinde non eſſe conuerſam Ieruſalem inter ſorores, ſed mulris ſæculis ante illas, cum decem tribus in fine ſæculorum conuertendæ dicantur mulris locis propherarum. Huic quæſtioni reſpondemus de conuerſione ad Chriſtum Dominum potiſſimum eſſe ſermonem: quoniam vero de ea conuerſione ſoler loqui ſacra Scriptura ſub figura reductionis captiuiraris Babylonicæ, & Aſſyricæ; eandem dicendi rationem tenuiſſe Prophetam: quare de vtriuſque regni reſtiturione bæc promiſſio explicanda eſt, quemadmodum res ipſa nos docuit, in vtriuſque capriuitatis ſolurione per Cyri liberalitatem facta plane ſuiſſe comprobatum. Nam, vt latius ſupra tractauimus, mulræ myriades filiorum Iſraël, vel qui cum Iudæis ante degebanr, vel qui eorum feliciratis participea eſſe voluerunr, ſimul cum ipſis e Babylone in patriam remearuur, atque ſingulæ tribus proprias recuperarunt ſortes, & antiquas ſedes occuparunt: atque ex omnibus tribubus quampluſimi, prædicante Chriſto, vel Apoſtolis, veram religionem ſuſceperunt: nam bæ ſunr reliquiæ Iſraël ſecundum electionem ſaluandæ, de quibus Oſeas, Iſaias, & Paulus meminere. Iraque de Iſraëlitis, qui ſe adiunxerunr Iudæis, hæc pro-

Ioſephus 11. antiq. cap. 5. Hieron. ſup. Oſea 1.

Reſpondet, conuerſioné prædicı futuram ad Chriſtum Dominum.

Oſeas. Iſaias. Paulus.

phetia satis commode explanatur, atque ex parte completa creditur. Quoniam vero reliquiæ prædictæ respectu omnium filiorum Israel, atque adeo omnium nationum, quarum symbolum erant Israëlitæ inter gentes sine lege habitantes, erant quasi fœces (quo nomine eas appellat Isaias. *Parum est vt sis mihi seruus ad suscitandas tribus Iacob, & fœces Israel conuertendas: Ecce dedi te in lucem gentium &c.* hoc est, minima, & abiectissima pars Israëlitarum) necesse est, quo tam grandis promissio facta sororibus Iuda, & filiabus earum omnino impleatur, de gentium conuersione ad Christum illam interpretari. Tunc igitur conuersæ sunt sorores Hierusalem ad antiquitatem suam, cum gentes Israëlitis significatæ Christi fidem recipientes participes factæ sunt diuitiarum, & gloriæ Dei, atque adeo regni cælorum, quod illo temporali Israëlitico adumbrabatur. Tunc restitutæ dicuntur in patriam, cum non vt antea hospites, & aduenæ censentur, sed ciues sanctorum, & domestici Dei. Tunc Sodoma, & filiæ eius, id est, duæ tribus trans Iordanem restituuntur, sicut erant prius, cum remotiores gentes, & magis a Christo alienatæ ad terram feracissimam, pascnaque vberrima Ecclesiæ reuocantur, quæ felicitate soli, & cæli bonitate, regionem Basan & Galaad miris modis excellit. Samaria quoque tunc temporis ad pristinum statum regni florentissimi reducitur, cum maxima gentium multitudo, vtpote Romani & Græci, qui ex parte Dei habebant notitiam, multis tamen erroribus fœdatam, non secus atque tribus Israël, noua Eoangelij luce exorta, fugatis errorum tenebris, veram fidem amplexati sunt, atque iustitiam, pacem, & gaudium, in quibus situm est Dei regnum, consecuti. Ergo & qui erant longe, & qui erant prope gentium populi in regnum cælorum, in Ecclesiam videlicet admissi, nunc a Propheta appellantur *sorores* Ierusalem, cum ipsa e captiuitate reuocatæ. Neque prædictis obstaot, quæ supra obijciebantur, immo nullo negotio, si hæc bene teneantur, poterunt dilui. Illud autem, quod postremo loco propositum est, de conuersione Israël in fine sæculorum; præclare aptatur conuersioni gentium ad Christum, quæ in nouissimis diebus futura prædicitur ab Isaia & Michæa: nam tempora Messiæ merito appellari solent nouissima in literis sacris, quod venturus erat in plenitudine temporis, sicut re ipsa venit, Apostolo testante. Sed de hac re opportuniori loco disseremus. Ergo de vocatione gentium cum Indæis ad Euangelium prophetia ista intelligenda est.

Isa. 49. ℣. 6.

Conuertendus Israel in fine sæculorum.

Isa. 2. Michæa 4.

Et conuertam reuersionem tuam in medio earum;

LIV.

Vt portes ignominiam tuam, & confundaris in omnibus, quæ fecisti, consolans eas. Videntur hæc prædictis aduersari, & vltionem potius sapere, quam promissionem. Sed non est ita; immo vero ijs verbis dilucide monstratur mysterium illud Pauli absconditum a constitutione mundi, & propositi diuini decretum, quod in vocatione fidelium ad Ecclesiam Deus iudex æquissimus, & simul pater misericors obseruauit; videlicet, vt Iudæi in medio gentium vocarentur, & admitterentur in regnum cælorum, id est, ad gratiam Christi. Sed quid est in medio gentium? inter gentes, sicut ceteræ gentes, non prius, quam gentes, nulla prærogatiua illis data præ gentibus, nil amplius dignitatis aut priuilegij accipientes, quam gentium nationes: quod scilicet Paulus ad Romanos toties repetit: *Non est acceptio personarum apud Deum. Non est distinctio Iudæi & Græci. Non est circumcisio aut præputium. Vnus Deus & pater omnium. Omnes in Adam peccauerunt, & egent gloria Dei.* hoc est: oon secus atque gentes, indigent Iudæi misericordia, & remissione peccatorum, in qua Dei bonitas maxime elucet. Et iterum: *Conclusit Scriptura omnia sub peccato: & in incredulitate, vt omnium misereatur.* Sed ais: Nonne hoc magnum erat Dei beneficium ad Christi diuitias, & regnum gratis & ex misericordia vocari, & admitti? Erat quidem, sed Iudæis, quibus olim facta fuerat pollicitatio de mittendo redemptore, &, vt ait Apostolus, quorum erat testamentum, & legislatio, & promissio, & quorum patres (erant) ex quibus natus est Christus, seu progenitores Christi, nolebant eam vocationem esse ex gratia, sed exhibitionem potius ex iustitia, atque sibi de iure debitam vt pote legis cultoribus; gentibus autem idololatris interdictam; vel saltem ad sese potiori iure pertinentem, ad ceteros vero secundario, quasi ad hospites testamentorum, & ascititios ad populum Dei. Cum vero rem contra gestam viderunt, primum erubescere, deinde indignari, post æmulari etiam Gentiles cœperunt: immo & patrem misericordiarum criminari, quod filium prodigum domo exceperit, & ad saginati vituli cœnam admiserit cum exultatione. En quo pacto Deus in vocatione fidelium misericordiam exercuit in gentes, iudicium vero in Israël secundum carnem; vt Apostolus ex propheta recensuit factitatum: *Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem*, id est, vocando ad meum conuiuium homines ex media plebe, quos ne gentis quidem appellatione dignamini, sed belluas potius soletis vocare; vnde vos verecundati ad imitationem eorum prouocemini, si sani eritis, sin minus ad æmulationem, & indignationem. Et apertius aliquanto inferius idem comminatus est Deus: *Mea est vltio, & ego retribuam eis in tempore, vt labatur pes eorum. Iuxta est dies perditionis, & adesse festinant tempora, iudicabit Dominus populum suum, & in seruis suis miserebitur.* Quoniam vero hoc iudicium in superbos Iudæos fuit magna consolatio gentium; admissio vero gentium confusio Iudæorum; dicit Propheta: *Et confundaris &c. consolans eas*, id est, vt tu non prælata illis erubescas, quia potiora expectabas; ipsæ vero non posthabitæ tibi, cum alioqui essent omnino indignæ, consolationem magnam percipiant.

Rom. 10. ℣. 19.

Deut. 32. ℣. 35.

Vocatio gentium earum solatium, Iudæorum confusio fuit.

LV.

Et soror tua Sodoma, & filiæ eius reuertentur ad antiquitatem suam; & Samaria, & filiæ eius reuertentur ad antiquitatem suam; & tu & filiæ tuæ reuertemini ad antiquitatem vestram. Acerbius videtur iudicium, quod subditur exercendum in Hierusalem, vt scilicet prius introducantur in regnum Christi Sodoma, & Samaria; hoc est, vt supra explicuimus, Gentiles, qui erant longe, significati in duabus tribubus; & qui erant prope, repræsentati in septem reliquis; deinde vero postremus vel locus, vel ingressus Iudæis concedatur: quod Paulus non tacuit: *Nolo enim*, inquit, *vos ignorare fratres mysterium hoc, vt non sitis vobis ipsis sapientes, quia cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israel saluus fieret.* Hoc adumbrauit in prædicta Christi parabola frater natu maior fere per vim a patre introductus ad conuiuium, in quo minorem fratrem, & quidem prodigum ante sedentem, & gaudentē inuenit. Hoc Christus significauit

Rom. 11. ℣. 25.

Matth. 20. ℣.16.

ficanit admirando illo epiphonemate, quæ parabolam clausit mysterijs plenam. *Erunt*, inquit, *nouissimi primi, & primi nouissimi*. Quæ tamen sententia, quoniam & præhabitis in ea parabola, & prædictis in hac explanatione aduersari videtur, explicanda est. Vocantur ad vineam operarij mane, meridie, & vesperi; fit conuentio mercedis ex denario: reuersis singulis denarios ex æquo redditur. Vespertini consolantur & exultant, matutini indignantur, & fremunt: audit eorum aliquis a patrefamilias: *Amice non facio tibi iniuriam: non ne ex denario conuenisti mecum? tolle quod tuum est*, nec mihi, vel operis succenseas. *An oculus tuus* inuidus, & parcus *est*, (nam hoc valet *nequam*) *quia ego bonus*, liberalis, *sum*? Hoc est. An ideo, Iudæa, æmularis Gentiles, quod tantundem ego illis, ac tibi promiseram, dono? an non licet mihi ex gratia largiri gentibus remissionẽ peccatorum, quam patribus tuis olim me tibi daturum promisi? nunquid quod illis tantundem dono, tibi quidquam ex pacto detraho? Sic se gerente Patre meo erga vtrosque populos, ait Christus, *erunt nouissimi primi, & primi nouissimi*. Sed quomodo hoc verum est, vel quorsum parabolæ adijcitur? nam potius ex re gesta deducitur, omnes futuros in regno cælorum, in gratia, inquam, prima Euangelij participanda prorsus æquales, quemadmodum & operarij omnes eundem denarij valorem acceperunt. Ita est plane, si donum consideres; sin autem pactum, qui murmurabant, nouissimi fuerunt non solum tempore, quia post reliquos acceperunt denarium; sed etiam quia minorem mercedem ceteris reportarunt, non quidem absolute, sed comparatione habita vocationis prioris pacti initi de denario accipiendo, laboris diuturnioris, atque expectationis laborantium. Etenim qui priores vocati fuerant, pactique, & diutius laborauerant, non immerito sibi promiserant duplo maiorem mercedem, quam quæ nouissimis daretur, qua frustrati conqueruntur se minus illis accepisse, quod paria acceperint, atque ita ex primis se factos nouissimos, reliquos vero ex nouissimis primos.

Erunt primi nouissimi, & nouissimi primi.

Denarij merces, participatio Euangelij est.

LVI. *Non fuit autem Sodoma soror tua audita in ore tuo in die superbia tua.*

LVII. *Antequam reuelaretur malitia tua: sicut hoc tempore in opprobrium filiarum Syria, & cunctarum in circuitu tuo filiarum Palæsthinarum, qua ambiunt te per gyrum.* Hieronymus: Sic nobis videtur lectionis ordo reddendus: In diebus superbiæ tuæ quando peccabas non es recordata auersionis Sodomæ sororis tuæ, antequam patêret malitia tua, quæ hoc tempore reuelata est, in tantum vt cunctis vrbibus Syriæ, & Palæsthinæ, quæ in circuitu tuo sunt, fieres opprobrium. Præclare connectit literam Hieronymus, sed sensum huius versus cum ijs, quæ præcesserunt, & quæ sequuntur, cohærentem desideramus: quorsum enim in medijs promissionibus repetitur increpatio? Alio sensu interpretantur locum Polychronius, & Theodoretus secuti lectionem Septuaginta, quæ sic habet: Nisi fuisset Sodoma soror tua ad audiendum, vel in auditum in ore tuo in diebus superbiæ tuæ, &c. ipsi enim hoc modo scribunt: Si non didicisses, inquit, Sodomorum supplicium, diuulgatum fuisset in ore tuo illorum exitium, quemadmodum tua nunc obsidio in Syriæ, & Palæsthinæ ciuitatibus, quidnam amplius, quam illi peccasses? neque enim illorum tibi profuit exemplum: sed cum nosses, & quæ ab illis fuerunt perpetrata, & quæ in eos constituta supplicia, nihilominus in sceleribus perstitisti, &c. Verum hic sensus quantumuis quadret interpretationi, quam Theodoretus facit verborum præcedentium, vsurpans reuersionem pro euacuatione & desolatione, contextui nullo modo cohæret, vt supra monuimus agentes de illa acceptione vocabuli, reuersio. Præterea addunt Græci eam orationem: Quidnam amplius, quam illi peccares? cuius ne vestigium quidem extat in textu: quapropter hic sensus nobis parum germanus videtur. Ergo Sodomam auditam esse in ore Ierusalem non significat eius auditam esse famam, vt Græci volunt, alioqui dixisset Vates: non fuit audita in auribus tuis, & non potius in ore tuo. Neque vero significat Ierusalem Sodomæ esse recordatam, sed ipsius nomen ore suo vsurpasse: ac si diceret. Non dignabaris vel ore proprio vsurpare nomen Sodomæ peccatricis sororis tuæ in die superbiæ tuæ, cum scilicet meis donis exultares, antequam reuelaretur nuditas, & ignominia tua. Ceteras vrbes vicinas tuas aspernabaris, contemnebas, nec nominare eas volebas præ fastu, atque animi elatione, sed probrosis eas appellabas cognomentis. Ij sunt, qui de falsa iustitia sibi placentes dicunt. *Recede a me, non appropinques mihi, quia immundus es*; Iudæi scilicet, qui peccatores aspernabantur, immo Christum Dominum despiciebant, quod illos reciperet, vel apud illos pranderet: aduersus quos parabolam proponit de Pharisæo & Publicano, in qua videre est quanto supercilio Pharisæus de suis operibus coram Deo gloriatur; quamque fastidiret Publicanum, cuius ne nomen quidem ore sacro auder vsurpare, ne polluatur, sed dedecoris ergo Publicanum illum compellat, dicens: Velut etiam hic Publicanus. Pronomen contemptum importat, cognomen vero fastidium; ac si dicat: Non sum ego qualis impurissimus iste peccator, quem ob vilitatem nominare non dignor, ob religionem vero non audeo in Templo adorans meo ore proferre. Verum audiant fastiosi diuites, quam grata sit Deo superba iustitia.

Polychr. Theodor.

Hieron.

Despicit alios peccatores peccator, superbus ita vt nec nominare illos velit.

Isa. 65. ℣. 3

Luce 18.

LVIII. *Scelus tuum, & ignominiam tuam tu portasti, ait Dominus Deus.* Symmachus, & Chaldæus vertunt, tu portabis. Septuaginta in codice Hieronymi, & Theodoreti: tu porta, quod idem valet cum futuro. Sed pro scelere, & ignominia, Symmachus posuit scelus, & nefas: Theodotio, fornicationes, & contaminationes: Septuaginta, impietates, & iniquitates: vt sensus sit; Sustine itaque æquo animo: vel: Sustinebis igitur merito pœnam tuis impietatibus, & iniquitatibus debitam. Sed quænam ista pœna est? absque dubio, conuerti ad regnum pristinum post sorores suas; non esse illis prælatam tempore, neque priuilegio excelluisse aliquo, immo vero postpositam sororibus minoribus natu, vt iam explicuimus: digna plane superbiæ pœna est ignominia, & arrogantiæ meritum supplicium est contemptus. Sicut & ambitionis propria merces est repulsa. Quam grauis autem ea pœna sit, ex implacabili odio, quod in corde Esau ingenerauit, coniici potest, de quo legimus. *Oderat ergo semper Esau Iacob pro benedictione, qua benedixerat ei pater, &c.* Item ex inuidia filiorum Iacob aduersus Iosephum, de quibus scriptum est: *Videntes autem fratres eius, quod a patre plus cunctis filijs amaretur, oderant eum, nec poterant ei quidquam pacifice loqui*. Denique ex Iudæorum insano furore aduersus Christum dicentem: *Auferetur a vobis regnum*: & aduersus Stephanum;

Symmachus Chaldæus.

Theodot.

Superbiæ digna pœna ignominia est, & arrogantiæ, contemptus.

Genes. 27. ℣. 41.

Gen. 37. ℣. 4

Matth. 21. ℣. 43.

Act. 7. ℣. 54.

qui *dissecabantur cordibus suis, & stridebant dentibus in eum.*

LIX.

Quia hæc dicit Dominus Deus. Et faciam tibi sicut despexisti iuramentum, ut irritum faceres pactum. Neoterici locum sic vertunt: & fecissem tibi, vel facerem tecum, quemadmodum tu fecisti; veruntamen recordabor potius pacti mei. Verum melius annectitur versus iste superioribus. Ignominiam tuam tu portabis, & in hoc supplicio faciam tibi, &c. nam cum Hieronymo transtulerunt Veteres ex Hebraico. Et faciam tibi sicut fecisti, quoniam despexisti iuramentum, &c. Chaldæus: Vindictam de te sumam, sicut fecisti, nam spreuisti iuramentum, &c. Septuaginta in codice Theodoreti, & Complutensi: Faciam in te sicut fecisti, sicut despexisti execrationem, vt violares testamentum meum. Hieronymus autem breuitati consulens illam orationem omisit (sicut fecisti) quod sequenti satis declarabatur. Vocula, *vt*, non est hoc loco causalis, sed potius consecutiua, valetque, ita vt, quemadmodum alijs sacræ Scripturæ locis: apud Ieremiam. *Confortauerunt manus pessimorum, vt non conuerteretur vnusquisque a malitia sua, &c.* Et apud Matthæum. *Vt veniat super vos omnis sanguis iustus*, id est, ita vt veniat, vel, atque ita veniat. Eadem phrasis extat apud Matthæum in præpositione *ad*. *Quia omnis, qui viderit mulierem ad concupiscendum eam.* id est, ita vt concupiscat: neque enim mœchatur, aut gehenna dignus est, qui videt, sed qui videns concupiscit.

[Margin: Chaldæus. — Hieron. — Particula (vt) valet idem quod (ita vt) — Ier. 23. ℣. 14 — Matth. 23. ℣. 35. & 5. ℣. 28.]

Iuramentum. Hebraice dicitur אלה, alah, hoc est, adiuratio, qua quis cum imprecatione mali adstringitur ad seruandum pactum: omen, execratio, iuramentum, execratorium factum cum deuotione eius, qui transgressor fuerit fœderis. Eius vocis mentio est in Genesi. *Non teneberis iuramento*, id est, immunis eris ab omine, & imprecatione, sub qua mihi iurasti. Item in Numeris. *His maledictionibus subiacebis.* Hebraice: adiurabit eam sacerdos cum imprecatione. Fœdera autem cum execratione, quæ hîc dicuntur violata, extant in Deuteronomio. *Vt transeas in fœdere Domini Dei tui, & in iureiurando, quod hodie Dominus Deus tuus percutit tecum.* Et inferius. *Nec vobis solis ego hoc fœdus ferio, & hæc iuramenta confirmo, &c.* Porro execrationes, quibus se deuouerunt Israëlitæ pacifcentes, in Deuteronomio decretæ, in libro Iosue referuntur decantatæ. Bene igitur hunc locum tractant Scholiastes Græci, & Theodoretus dicentes: Habuit lex execrationem transgressoribus interminatam, quam sex tribus stantes super montem Hebal iussæ sunt percurrere, vniuerso populo respondente, amen. Cum igitur ait: Neque execrationem verita fueris, sed absque metu pactum meum violaueris, percipe seminum tuorum fructus. Deinde post pœnam bona maiora pollicetur.

[Margin: Genes. 24. ℣. 8. — Nu. 5. ℣. 21 — Deut. 29. ℣. 12. — Deut. 27. Iosue 8. — Scholiast. Græci. — Theodor.]

LX.

Et recordabo ego pacti mei tecum in diebus adolescentia tua & suscitabo tibi pactum sempiternum. Theodoretus. Tu enim, inquit, iuramenta despexisti, & fœdera, quæ mecum pepigeras, violasti; sed me ne hoc quidem adducet, vt te omnino deseram. Verum vbi te disciplina instructam æquitatem edocuero, fœderum illorum recordabor, quæ olim tecum percussi, cum adhuc esses infantula (ita vocat tempus illud, quo in solitudine est commorata) & statuam testamentum meum, testamentum sempiternum, non legis, sed gratiæ, non per Mosen, sed per Apostolos: illud enim ad tempus durabat, hoc vero est æternum. Scholiastes. Recordabor, inquit, testamenti mei: sic enim vocat pactum, & promissionem factam Abrahamo, quod ex eius semine nasciturus esset Christus, cuius etiam mentione facta eduxit illos ex Ægypto: hoc enim & sempiternum est: legis enim dispositio, & iustitiæ carnis erant secundum diuinum Apostolum vsque ad tempus correctionis imposita, promissio autem in æternum manet: hoc est quod idem Apostolus scribit: *Abrahæ dictæ sunt promissiones, & semini eius: non dicit: Et seminibus, quasi in multis: sed quasi in vno: Et semini tuo, qui est Christus. Hoc autem dico testamentum confirmatum a Deo: quæ post quadringentos & triginta annos facta est lex, non irritum facit ad euacuandam promissionem, &c.* Bene habet Scholiastes, illique fauet verbum *suscitabo*, Hebraice הקימותי, haqimothi, stare faciam, reuocabo in vsum, & quasi ad vitam; hoc est, opere complebo, re ipsa præstabo: nam vt cadere verbum, quod supra notauimus, est non impleri, irritum fieri; sic stare, est præstari, impleri. Si igitur pactum implendum promittitur, non est aliud de nouo ineundum, sed vetus quod transactum est cum patribus, non Mosaicum quod temporarium fuit, Apostolo testante. Ergo illud, quod cum Abraham initum est de semine benedicto, nunc reiteratur præstandum. Sed de hoc pacto infra dicturi sumus.

[Margin: Theodor. — Scholiast. — Gal. 3. ℣. 16 — Stare verbum est præstari, impleri. — Inf. cap. 36.]

LXI.

Et recordaberis viarum tuarum, & confunderis, cum receperis sorores tuas te maiores cum minoribus tuis. In pristinum regnum restituta gremio tuo excipies nationes gentium plurimarum, quod quidem beneficium, tibi præstabo ceteris omnibus cumulatius, vt carbones ignis congeram super caput tuum, vincamque in bono malum; tuam scilicet malitiam bonitate mea superans, ad ruborem, & verecundiam te adducam, ex qua pœnitentia malefactorum orietur. Hoc reuera contigit in Actis Apostolorum, vbi sic habes. *His autem auditis compuncti sunt corde, & dixerunt, &c. Quid faciemus, viri fratres, &c.*

[Margin: Act. 2. ℣. 37]

Et dabo eas tibi in filias, sed non ex pacto tuo. Scholiastes. In filias non solum propter morum similitudinem, sed etiam propter temporis antiquitatem, &c. *Non ex pacto*, inquit, *tuo* Mosaico, quod tu transgressa es, & quod vel inuiolatum per se infirmũ erat; sed ex meo, quod scilicet olim Abrahamo promisi, & per Christum præstabo, hoc est: Ex vi legis gratiæ Sodoma, & Samaria, nationes scilicet omnes, quæ longe, & quæ prope, erunt tibi quasi filiæ.

[Margin: Scholiast.]

Duo nobis proponuntur theoremata apud sacros Vates celebratissima: primum de vocatione gentium ad Ecclesiam, alterum de earum incorporatione, vel insitione in corpus Christi mysticum mediante fide, & caritate. De primo disserit Isaias sæpius, sed potissimũ in postremis vaticinij capitibus: nam sic habet: *Lauda sterilis, quæ non paris: decanta laudem, & hymnum,* o Rachel, *quæ non pariebas: quoniam multi filij deserta* erunt *magis, quam eius, quæ habet virum, dicit Dominus. Dilata locum tentorij tui, & pelles tabernaculorum tuorum extende: ne parcas* sumptibus, *longos fac funiculos, & clauos tuos consolida: Ad dexteram enim, et ad læuam penetrabis, & semen tuum gentes hæreditabit, & ciuitates desertas inhabitabit*, & reliqua, quæ consequuntur vsque ad finem capitis. Prætetea alio capite idem argumentum habet: *Et filios aduenæ, qui adhærent Domino, vt colant eum, &c. adducam eos in montem sanctum meum, & lætificabo eos in domo orationis meæ, &c.* Et alibi. *Surge illuminare Ierusalem, quia venit lumen tuum, &c. omnes isti congregati sunt, venerunt tibi; filij tui*

[Margin: Duo proponuntur, & vocatio gentium ad Ecclesiam & earum incorporatio cum Christo. — Isa. 54. — Ibid. 56. ℣. 6. — Ibid. 60.]

tui de longe venient, & filiæ tuæ de latere surgent, &c. A adducam filios tuos de longe, &c. Et ædificabunt filij peregrinorum muros tuos, & cetera vsque ad finem capitis. Item. Et vocabuntur, nascentur, in ea fortes iustitiæ, arbores robustæ iustitiæ, plantatio Domini ad glorificandum, &c. Et inferius. Sicut enim terra profert germen suum, & sicut hortus semen suum germinat, sic Dominus Deus germinabit iustitiam, iustos, & laudem, viros laude dignos, coram vniuersis gentibus, &c. Caput sexagesimum quintum totum est in hac re: verum caput sexagesimum sextum explicatius eandem tractat: Quis, inquit, audiuit vnquam tale? & quis vidit huic simile? nunquid parturiet terra in die vna? aut parietur gens simul, quia parturiuit, & peperit Sion filios suos? Hoc idem miraculum celebrat Dauid in psalmo. Fundamēta eius in montibus sanctis: B diligit Dominus portas, arces, mœnia, Sion super omnia tabernacula Iacob. Gloriosa dicta sunt de te, ciuitas Dei: memor ero Rahab, Aegypti, & Babylonis scientium me: nationum harum mihi addictarum memoriam faciam in catalogo meorum ciuium: Ecce alienigenæ, Philisthæi, & Tyrus, & populus Aethiopum, hi fuerunt scripti illic: Nunquid Sion dicet: Homo, & homo natus est in ea? ita ne tot gentium populi ex hac, & ex illa natione in meo repente gremio nati visuntur? Sed quid mirum, cum ipse fundauit eam Sionem, me scilicet Altissimus? Denique in fine capitis sexagesimi sexti additur: Et mittam ex eis, qui saluati fuerint, ad gentes in mare in Africam, & Lydiam tendentes sagittam; in Italiam, & Græciam, ad insulas longe, &c. Et adducent omnes fratres vestros de cunctis C Gentibus donum Domino, &c. In quibus locis apparet, quomodo Ierusalem per Christum restituta, Ecclesia scilicet Hierosolymitana, mater fuerit fidelium omnium, qui Christo nomina dabant: quoniam eos scilicet instituendo quasi pariebat sponso suo Christo, vt merito dixerit Vates: Et dabo eas sorores tuas tibi in filias. Quoniam vero ex ipsis filijs, & filiabus, fidelibus, inquam, Ecclesia construebatur, & coagmentabatur; adoptatio filiorum declaratur per translationem ædificationis in prædictis locis. Atque hoc sibi volunt Septuaginta vertentes: Dabo eas tibi in ædificationem, hoc est, in filias, quæ sunt ædificium parentum: nam quemadmodum domus vsurpatur pro familia, sic ædificium pro prole, & ædificatio pro generatione. Sed de hac metaphora superius actum est. D

Ibid. 61. ℣. 3. & 11.

Ibid. 65.

Ibid. 66. ℣. 8.

Psal. 86.

Isa. 66. ℣. 19

Ierusalem per Christū restituta mater fuit credentium.

Alterum propositum verborum erat: Non ex pacto veteri Mosaico, sed ex nouo inito cum Abrahamo, & per Christum præstito adoptionem istam, seu ædificationem fieri: Quod scilicet Paulus contendit Iudæis demonstrare. Abraham, inquit, duos filios habuit, vnum de ancilla, & vnum de libera; sed qui de ancilla, secundum carnem natus est; qui autem de libera, per repromissionem: quæ sunt per allegoriam dicta. Hæc enim, Agar & Sara, sunt duo testamenta. Vnum quidem in monte Sina in seruitutem seruos generans, quæ est Agar, id est, quod refert Agar ancillam. Sina enim mons est in Arabia, qui coniunctus, in hac allegoria respondens, est ei, quæ nunc est Ierusalem, & seruit cum filijs suis. Illa autem, quæ sursum est Ierusalem E libera est, responderque Saræ liberæ, quæ est mater nostra, Ecclesia scilicet militans, quæ regnum cælorum dicitur, & cælo descendisse. Scriptum est enim: Lætare sterilis, quæ non paris, &c. Nos autem fratres secundum Isaac, promissionis filij sumus, etc. Obserua filios Saræ, liberos scilicet, dici filios promissionis, noui videlicet testamenti progeniem, legis gratiæ fructum, quæ in generando in fidelium cordibus spiritum adoptionis filiorum erga Deum, illos miro mo-

Gal. 4. ℣. 22

A do regenerat, & ex seruis filios Dei facit: quod non potuit præstare vetus testamentum: cum enim timorem incuteret, seruorum potius, quam filiorum animos creabat. Bene ergo Vates habet: Dabo eas tibi in filias, sed non ex pacto tuo. Verum prædicta filiatio est respectu Dei sponsi.

Videndum restat, quomodo nationes omnes adiunctæ Ecclesiæ non seruæ, sed filiæ respectu ipsius Ecclesiæ dicantur: hoc autem facile est explicatu, si consideremus proselytos ex gentibus nunquam apud Iudæos dignatos esse nomine fratrum, sed potius timentium, vel colentium Deum, seu aduenarum, vel peregrinorum in Israël, vt superius notauimus: ad eos vero, qui ex gentibus ad nouam Ierusalem redeunt, Paulus clamat. Fra- B tres (non enim timentes amplius vocabo) iam non estis hospites, & aduenæ, sed ciues sanctorum, vrbis sanctissimæ, &, immo, domestici Dei, de eadem Dei familia, & progenie, filij domus eius hæredes, atque adeo tanquam filij, superædificati super fundamentum Apostolorum, & Prophetarum ipso summo angulari lapide Christo Iesu, &c. At vide quam apposite, quam sapienter Paulus miscuit filiationi ædificationem, quoniam, vt modo dicebamus, filiorum generatio dici solet in sacris ædificatio. Si igitur ædificati sunt in domo Dei Gentiles, superest, vt filij sint Ecclesiæ, & non amplius serui, vel exteri. Hoc itaque significauit Vates, cum Dei nomine promisit Ierusalem restitutæ. Et dabo eas tibi in filias, sed non ex pacto tuo, quasi dicat: non ex ui C testamenti veteris, quod seruos reddebat ipsos Israëlis filios, tantum abest vt alienigenas in filios adoptaret, vel spiritu filiorum indueret; sed potius ex vi pacti mei, & promissionis factæ Abrahæ, ex vi scilicet legis gratiæ, quam attulit mundo semen Abrahæ promissum, scilicet Christus, qui propterea dictus est pater futuri sæculi, quia factus fuit non solum quasi primus Adam in animam viuentem, sed etiam in spiritum viuificantem: spiritu enim suo viuaci in corda Gentilium diffuso, eos renouauit & regenerauit non iam filios iræ, quales Adam terrenus genuerat, sed filios Abrahæ natos ex Deo, atque adeo filios sponsæ dilectissimæ Ierusalem. De hoc autem pacto subditur statim.

Nationes Ecclesiæ adiunctæ non seruæ sed liberæ.

Eph. 2. ℣. 19

Filiorum generatio dicitur ædificatio.

LXII. Et suscitabo ego pactum meum tecum, & scies quia D ego Dominus.

LXIII. Vt recorderis, & confundaris, & non sit tibi vltra aperire os præ confusione tua, cum placatus tibi fuero in omnibus, quæ fecisti, ait Dominus Deus. Sententiam hanc diuinus Apostolus paraphrastice elucidauit ad Romanos scribens in hæc verba. Causati enim sumus, causis ante redditis ostendimus, Iudæos, & Græcos omnes sub peccato esse, sicut scriptum est: Quia non est iustus quisquam, non est intelligens, &c. Scimus autem quoniam quæcunque lex loquitur, ijs, qui in lege sunt, loquitur; vt omne os obstruatur, & subditus, obnoxius, vel reus, fiat omnis mundus Deo: quia ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram illo: per legem enim cognitio peccati tantum data est. Nunc autem sine lege iustitia Dei manifestata est, testificata à lege, E & Prophetis: iustitia autem Dei per fidem Iesu Christi in omnes, & super omnes, qui credunt in eum: non enim est distinctio, omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei, gratuita remissione peccatorum: iustificati gratis per gratiam ipsius, non vero ex pacto Mosaico, per redemptionem, quæ est in Christo Iesu, quem proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius ad ostensionem iustitiæ suæ, salutis promissæ olim Abrahamo, propter remissionem præcedentium delictorum in sustentatione Dei,

Rom. 3. ℣. 9

quæ Deus tolerauerat, *ad ostensionem iustitia eius in hoc tempore*, quo dilata salus carior esset nunc exhibita, *ut sit ipse iustus*, fidelis, stans dictis, & pactis, *& iustificans eum, qui est*, regeneratus, *ex fide Iesu Christi. Vbi est ergo gloriatio tua? exclusa est: per quam legem? factorum?* ex vi cuius pacti? Mosaici ne? *non: sed per legem fidei. Arbitramur enim*, ex prædictis arguimus, *iustificari hominem* ad Ecclesiam venientem, *per fidem sine operibus legis* Mosaicæ. *An Iudaeorum Deus tantum? nonne & gentium? immo & gentium: & quoniam quidem unus est Deus, qui iustificat circumcisionem*, circumcisos, *ex fide, & praeputium*, præputiatos, *per fidem, &c.* Ergo A sensus loci ex Pauli commentario in hunc modum eruitur. Collata tibi iustitia per sanguinem noui & æterni testamenti, experieris me esse Dominum patientissimum in tolerandis peccatis, & fidelissimum in præstandis promissis, atque recordaberis tum eorum, quæ male egisti; tum eorum, quæ de manu mea accepisti, & erubesces talia peccasse: neque audebis amplius vel tibi arrogare iustitiam, vel sorores tuas contemnere: quinimmo silentio profundo mea veneraberis iudicia, atque perpetua gratitudine mihi deuincta, nationes vniuersas vti sorores amplectêris, & vt filias amabis.

EZECHIELIS
PROPHETAE
CAPVT
DECIMVMSEPTIMVM.

ARGVMENTVM.

Proposita ænigmatica parabola, vaticinatur excidium regni Sedeciæ, atque exaltationem stirpis Ieconiæ, qui captus detinebatur in Babylone.

I. *Et factum est verbum Domini ad me, dicens:*

II. *Fili hominis propone ænigma, & narra parabolam ad domum Israel,*

III. *Et dices: Hac dicit Dominus Deus: Aquila grandis magnarum alarum, longo membrorum ductu, plena plumis, & varietate, venit ad Libanum, & tulit medullam cedri,*

IV. *Summitatem frondium eius auulsit: & transportauit eam in Terram Chanaan, in vrbe negotiatorum posuit illam.*

V. *Et tulit de semine terræ, & posuit illud in terra pro semine, vt firmaret radicem super* B *aquas multas: in superficie posuit illud.*

VI. *Cumque germinasset, creuit in vineam latiorem humili statura, respicientibus ramis eius ad eam: & radices eius sub illa erant. facta est ergo vinea, & fructificauit in palmites, & emisit propagines.*

VII. *Et facta est aquila altera grandis magnis alis, multisque plumis: & ecce vinea ista quasi mittens radices suas ad eam, palmites suos extendit ad illam, vt irrigaret eam de areolis germinis* C *sui.*

VIII. *In terra bona super aquas multas plantata est: vt faciat frondes, & portet fructum, vt sit in vineam grandem.*

IX. *Dic: Hæc dicit Dominus Deus: Ergo ne prospera-*

sperabitur? nonne radices eius euellet, & fructus eius distringet, & siccabit omnes palmites germinis eius, & arescet? & non in brachio grandi, neque in populo multo, vt euelleret eam radicitus. A

X. *Ecce plantata est: ergone prosperabitur? nonne cum tetigerit eam ventus vrens siccabitur, & in areis germinis sui arescet?*

XI. *Et factum est verbum Domini ad me dicens:*

XII. *Dic ad domum exasperantem: Nescitis quid ista significent? Dic: Ecce venit rex Babylonis in Ierusalem: & assumet regem, & principes eius, & adducet eos ad semetipsum in Babylonem.* B

XIII. *Et tollet de semine regni, ferietque cum eo fœdus: & ab eo accipiet iusiurandum: sed & fortes terræ tollet,*

XIV. *Vt sit regnum humile, & non eleuetur, sed custodiat pactum eius, & seruet illud.*

XV. *Qui recedens ab eo misit nuncios ad Aegyptum vt daret sibi equos, & populum multum. Numquid prosperabitur, uel consequetur salutem qui fecit hæc? & qui dissoluit pactum, numquid effugiet?* C

XVI. *Viuo ego, dicit Dominus Deus: quoniam in loco regis, qui constituit eum regem, cuius fecit irritum iuramentum, & soluit pactum, quod habebat cum eo, in medio Babylonis morietur.*

XVII. *Et non in exercitu grandi, neque in populo multo faciet contra eum Pharao prælium: in iactu* D *aggeris, & in extructione vallorum vt interficiat animas multas.*

XVIII. *Spreuerat enim iuramentum vt solueret fœdus, & ecce dedit manum suam: & cum omnia hæc fecerit, non effugiet.*

XIX. *Propterea hæc dicit Dominus Deus: Viuo ego, quoniam iuramentum, quod spreuit, & fœdus, quod præuaricatus est, ponam in caput eius.*

XX. *Et expandam super eum rete meum, & comprehendetur in sagena mea: & adducam eum in Babylonem, & iudicabo eum ibi in præuaricatione, qua despexit me.*

XXI. *Et omnes profugi eius cum vniuerso agmine suo, gladio cadent: residui autem in omnem ventum dispergentur: & scietis quia ego Dominus locutus sum.*

XXII. *Hæc dicit Dominus Deus: Et sumam ego de medulla cedri sublimis, & ponam: de vertice ramorum eius tenerum distringam, & plantabo super montem excelsum & eminentem.*

XXIII. *In monte sublimi Israel plantabo illud, & erumpet in germen, & faciet fructum, & erit in cedrum magnam: & habitabunt sub ea omnes volucres, & vniuersum volatile sub vmbra frondium eius nidificabit.*

XXIV. *Et scient omnia ligna regionis, quia ego Dominus humiliaui lignum humile: & siccaui lignum viride, & frondere feci lignum aridum. Ego Dominus locutus sum, & feci.*

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS
DECIMISEPTIMI.

I. ET *Factum est verbum Domini ad me dicens.* In hunc modum me allocutus est Dominus.

II. *Quid sit ænigma.* *Fili hominis propone ænigma, & narra parabolam ad domum Israel et dices.* αἴνιγμα, ænigma, Græcis dicitur obscura allegoria, vel quæstio, quæ vix intelligitur, ab αἰνίττω aenipto, obscure loquor, innuo. Hebræis appellatur חידה, chidah, propositio obscura, problema intricatum: a verbo חוד, chod, hoc est, acute, & obscure loqui, quasi dicas acuminare, proponere scilicet problema, vel quæstionem acutam, & intricatam: Solet in sacris nomen verbo, a quo oritur, con- E iungi, vt in libro Iudicum. *Propone problema.* Hebraice acue acumen, vel ænigmatice loquere ænigma: quo modo legimus in præsenti versu: *propone ænigma.* Hebraice ænigmatice loquere ænigma, vel acue acumen. παραβολή, parabola, valet Latinis comparatio, vel collatio, vt Ciceroni placuit, auctore Quinctiliano, seu similitudo, qua scilicet res dissimiles conferuntur. Hebraice משל, masal, dignitas, sententia, dictum, prouerbium, axioma, metaphora, figurata oratio, quæ digna est memoria, a משל, masal, quod est dignitatem habere, dominari. Tales sunt sententiæ Salomonis in libro Prouerbiorum congestæ, & parabolæ prænotatæ; nam latius patet Hebraicum nomen, quam Latinum, & Græcum:

Iudic. 14. ℣. 13.

Quid sit parabola.

Cicero. Quinctil.

Græcum: etenim non solum significat similitudines, sed etiam prouerbia, vel sententias vulgares in triuijs sermone crebro repetitas: vt in libro Prouerbiorum videre est: immo & ænigmata ipsa, quæ sunt obscuriota problemata, amplecti solet: vt in psalmo. *Aperiam in parabolis os meum, loquar propositiones*, Hebraice ænigmata, *ab initio*: vbi fere æquipollentia facit ænigmata, & parabolas. Christus quoque apud Matthæum: hunc versum psalmi prædicti citans ænigmata vocauit parabolas. Idem in præsenti factum videmus ab Ezechiele: pro eodem enim vsurpat ænigma, & parabolam, vtroque nomine intelligens similitudinem obscuriorem, quæ, vt Hieronymus scribit, aliud præferat in verbis, aliud teneat in sensibus. Vnde Scholiastes, atque Theodoretus: Aenigmatice iubetur ipsis prophetare, vt qui audiebant, non percipientes quæ dicerentur, ad ea inquirenda maius adhiberent studium, & percontando a Propheta interpretationem acciperent. Polychronius. Id factum est, vt ne audiendo exasperentur, & a doctrina resiliant.

Ps. 77. ℣. 2. — *Matth. 13.* — *Scholiast.* *Theodor.* — *Polychr.*

III. *Scholiast.*

Aquila grandis. Scholiastes. Ad aliud argumentum transit oratio, hoc autem est, vt arguat Sedeciam de iureiurando violato; cum enim Babylonio iurasset, se in eius potestate futurum, ac tributum ei soluturum; fidem fefellit, neglectoque iureiurando ad Aegyptium confugit. Indignatus ergo propter iusiurandum Deus, & se pœnas ab eo, & a ciuitate repetiturum minatur. Vtitur autem aquilæ similitudine illi comparans Nabuchodonosorem, &c. Ex ipso contextu perspicuum est, aquilæ nomine intelligi Nabuchodonosorem: cur autem ita appelletur, non ita est in promptu dicere. Quidam propterea aquilæ similitudinem vsurpatam volunt, quod illa sit regina auium, atque adeo imperij symbolum gerat: quibus fauet quod non solus Babylonius, immo & Aegyptius quoque rex aquilæ comparatur in eodem capite. Alij eius comparationis causam adhibent, quod Babylonij vexillum aquila esset erecta, vt Aegyptiorum primum, & Romanorum postea fuit. Verum hoc stare nequit: etenim aquila insigne fuit Persarum, teste Xenophonte, non igitur Babyloniorum, qui columbam in signis præferebant, non aquilam, vt colligitur ex Diodoro, vbi scribit Syris columbam sacram fuisse, & quasi Deam coli in memoriam Semiramidis reginæ, quam immortalem existimabant, & in columbam conuersam: Adduci potest in eam sententiam illud Ieremiæ. *A facie gladij columba*, id est, Nabuchodonosoris: de ipso enim loquebatur Vates. Hebraice יונה, ionah, quæ vox innumeris locis columbam significat: tametsi Neoterici maluerint reddere: A facie gladij vastatoris, vel deprædatoris: quarum versionum, illa non respondet verbi etymologiæ: ista translationem continet duriorem. Sed isti boni viri ne non inuerterent antiquam Ecclesiæ versionem, maluerunt quidpiam potius, quam columbam transferre, & suam profiteri ignorantiam; sicut & Hieronymus omnimodam humaniorum literarum eruditionem se assecutum in similibus locis vertendis egregie testatur. Columbam itaque in Ieremia legamus, & Babylonium intelligamus, qui in vexillo præferre columbam solitus erat. Quod confirmatur validius ex psalmo. *Si dormiatis inter medios cleros*, sortes, *penna columba deargentata*, &c. hoc est. Si iaceatis sub sortibus, vel inter sortes militum victorum, qui columbam argentatam in vexillo ferunt, cuius dorsum rutilat quasi aurum fuluum; etiamsi Babylonij de vestra salute, & vita sortiantur; eruemini a tam

Nabuchodonosor aquilæ comparatur. — Aquila Persarum insigne. — *Xenophon. lib. 7. Cyropædiæ.* — *Diodorus lib. 3. c. 8.* — Columba Babyloniorum insigne. — *Ierem. 50. ℣. 16. & 25. ℣. 38.* — Versio Hieronymi vindicatur. — *Psal. 67. ℣. 14.*

præsenti periculo, & vos potius eorum diuidetis spolia: nam pendet sententia a versu superiore: columbam itaque gestabant in vexillo Babylonij, non aquilam. Aquilæ vero confertur eorum Rex; quoniam, vt initio dicebamus, symbolum illa fuit imperij, hoc est, perniciosæ potentiæ: nam, hanc cum significare volebant Aegyptij pingebant aquilam. Nec immerito imperij hieroglyphicum est aquila, cum polleat viribus, pernicitate excellat, intrepida sit, & aduncitate rostri regiam præseferat magnanimitatem ex Aristotelis sententia: neque enim clangit, aut murmurat, sed in omnibus quandam imitatur Imperij maiestatem. Vnde apud Græcos in Iouis sceptro præfigi solita est.

Aquilæ comparantur Babylonij, quoniam illa imperij symbolum fuit.

Ergo *Aquila grandis magnarum alarum* est Nabuchodonosor; de quo Oseas loquitur. *Quasi aquila super domum Domini*: quoniam sicut aquila regina auium appellatur, & alta petit; sic ille in excelso collocauit thronum suum, ac rex multorum regum, quos subiugauerat fuit appellatus: hoc habet Rabbi Dauid. Vocatur autem magnus, vtpote celeberrimus, magnis alis præditus, quia maxime regnum dilatauit; nam ala ditio, & potentia dicitur. Vel magnus propter imperij potentiam; *magnarum alarum* ob exercitus magnitudinem: nam equitum turmam alam dicere solemus, quod tegat, & quasi obumbret pedites: vnde Isaias ait: *Erit extensio alarum eius*, exercituum Assyrij, *implens latitudinem terræ tuæ, o Emmanuel.*

Ose. 8. ℣. 1. — *R. Dauid.* — Magnæ alæ exercitus magnos significant. — *Isa. 8. ℣. 8.*

Longo membrorum ductu. Chaldæus: longa membris. Septuaginta: longa extensione. Alij iuniores vertunt: longa pennis. Sed ex versu superiori conuincuntur, ignorasse hoc loco vocem אבר, eber, non sumi pro penna, tametsi alibi id significare soleat, sed potius pro membro robusto: nam verbum אביר, abir, potentem, & robustum esse significat. Vnde Rabbi Dauid vertit, membro longo: Rabbi etiam Salomon, habens membra longiora: quod scilicet Septuaginta dixere, longa extensione: & elegantius Hieronymus: *longo membrorum ductu*: ea autem vastitate, & firmitate membrorum robur imperij Babylonici, vel fortitudinem, & velocitatem eius in volando ad prædam hostium, vt placet Rabbi Dauidi, intelligi voluit.

Chalda. — *R. Dauid.* — *R. Salom.* — *Hieron.* — Longus membrorum ductus imperij robur significat.

Plena plumis, & varietate. Hebraice, plena plumis, quæ est illi varia, seu multorum colorum. Rabbi Dauid: cuius pennæ sunt diuersorum colorum ad instar pennarum pauonis. Sub hac pennarum varietate, exercitum Babylonij ex varijs nationibus collectum innuit. Septuaginta autem vertunt, plena vnguium: quod ad literam sic interpretatur Theodoretus: Plenum vnguium ipsum vocauit, vt cui suppeditaret multus exercitus, & equitatus, & peditatus, leuisque armaturæ, & scutati milites, qui extremam corporis obtinent partem, eo quod ducibus subiecti sint, & celeres sint, atque validi ad percutiendum, & feræ instar dilaniandum eos, qui contradicere conentur: Prædicta omnia sic interpretatur Gregorius. Pro immensitate exercitus, *magnarum alarum*; pro diuturnitate temporum, *longo membrorum ductu*; pro multis vero diuitijs, plenus *plumis*; pro innumera autem terrenæ gloriæ compositione, plenus *varietate* describitur, &c.

R. Dauid. — Variæ pennæ varias exercitus nationes indicant. — *Theodor.* — *Greg. lib. 31 moral. c. 19*

Venit ad Libanum. Septuaginta: Quæ habet ductum intrandi in Libanum: vbi Polychronius: Propositum illi est, inquit, potiri Hierosolymis: Libanum enim appellauit terram promissionis, quoniam eousque protenditur Libanus. Apollinaris vero, atque Theodoretus: Aperte hic docet, non sponte sua Babylonium Ierusalem venisse, sed inuisibili

Polychron. — *Apollin.* *Theodor.*

virtute

virtute Dei vniuersorum promouente adductum. Libanum autem Ierusalem vocauit non modo vt insignem, sed etiam vt comantem, ac vigentem tunc temporis, tum incolarum frequentia, tum legitimis sacerdotibus, & prophetis diuina otacula reddentibus. Diuus Hieronymus per *Libanum* intelligit Templum Domini, de quo & illud Zachariæ interpretatur: *Aperi Libane portas tuas, & comedat ignis cedros tuas: vlula abies, quia cecidit cedrus: quoniam magnifici vastati sunt*: & crebro, inquit, Templum, quod erat inclytum, atque sublime in scripturis sanctis Libanus appellatur. Idem scribit Irenæus in ea verba: *Galaad, tu mihi caput Libani*, &c. dicens: Comminatur igitur regiæ domui, & vrbi Ierusalem, & Templo, quod vocat *caput Libani*, &c. Et quidem in hoc loco Ieremiæ videtur verosimile *Libanum* appellatam domum regiam, ad quam loquebatur Propheta: idque non solum ob loci altitudinem, candorem murorum marmoreorum, sed potissimum ob cedrorum densitatem, quibus pro columnis subnixa erat, regia a Salomone constructa: nam de ea scriptum est in libro Regum. *Aedificauit quoque domum saltus Libani*, hoc est, porticum, Basilicam amplissimam quadraginta quinque columnis cedrinis fultam, superiusque cedrinis trabibus, tignis, & asseribus tectam, vt fusius dicturi sumus suo loco. Ceterum certius est, Libani appellatione indicari ipsam Vrbem, regiam vero Iuda eadem ratione dici Galaad, & caput Libani, quod esset totius vrbis princeps, & quasi cubile Leonum, regum scilicet Iuda, quos Leones vocat Propheta: atque eodem modo intelligimus alterum Zachariæ testimonium: *Aperi Libane portas tuas*: ad Vrbem enim ipsam sermonem haberi existimamus non ad Templum, neque ad regiam Iuda: neque secus locutum Ezechielem de ipsa Vrbe sub nomine Libani, Origenes auctor est, & Eusebius, Apollinaris quoque, & Theodoretus supra citati: immo ipsemet Vates parabolam interpretatus ait. *Ecce venit Rex Babylonis in Ierusalem*, &c.

Hieron. Zachar. 11. — Irenæus lib. 22. — Ier. 22. ỳ. 6 — 3. Reg. 7. ỳ. 2. — Ezech. 19. ỳ. 1. — Origen. Eusebi. lib. 5. demonstr. Euangel. demonst. 4. Apollin. Theodor. — R. Dauid.

Et tulit medullam cedri. Rabbi Dauid, qui superius per Libanum terram Israel intellexerat, nunc per cedrum Ierusalem accipiendam credit: quoniam vt cedrus ceteris lignis Libani altior est; sic Ierusalem sita est in eminentissimo loco totius terræ promissæ. Per verticem autem cedri stirpem regiam significatam contendit: nam צמרת, tsamereth, pro qua Hieronymus vertit *medullam*, ipse, & Rabbi Salomon interpretatur ramum celsiorem in arbore, qui dicitur צמרא, tsima, Italice *cima* id est, summitas, cacumen: cui fauet locus Ezechielis: *Inter condensas frondes eleuatum est cacumen eius*. Chaldæus vero fœtum, propaginem, Septuaginta, electa, verterunt. Verum omnes translationes eodem recidunt: aquilam scilicet carpsisse summum germen cedri, hoc est, vt Vates se ipsum exponit inferius, a Babylonio abductum regem Ieconiam cum principibus viris domus suæ, & regni, sicuti refertur in libris regum.

Medulla cedri stirpem regiam significat. — R. Salomon. — Ezech. 31. ỳ. 3. — Chalda. — 4. Reg. 24.

IV.

Summitatem frondium eius auulsit. Hebraice caput surculorum lactentium. Septuaginta: summum mollitiæ vellicauit, seu summitatem teneritudinis auulsit: & recte illi quidem: nam יניקה, ieniqah, pro qua Hieronymus vertit, frondes, significat surculum tenerum lacteum: per quem Rabbi Dauid adhuc intelligi regem vult: dicit enim: Ramus in vertice cedri significat, vt diximus, stirpem regiam, in qua erant multi filij, maior vero natu erat Ieconias; ideo summitas frondium dicitur, quia puer te ner erat, quando regnare cœpit, videlicet octodecim annorum: fortasse vox ea in plurali posita ad multos surculos referenda est, ad viros scilicet principes regni Ieconiæ, qui cum illo translati sunt, vt ipse Vates interpretatur dicens: *Et assumet regem, & principes eius*, &c. Nihilominus Apollinaris, & Theodoretus contraria ratione duas orationes interpretantur. Scilicet: Tulit selecta cedri, summitatem teneritudinis vellicauit: Ieconiam, inquiunt, per hæc innuit. Selecta vero cedri propter regnum dixit: summum autem teneritudinis, vel teneritmum non solum propter celsitudinem, sed etiam propter iuuenilem ætatem: iuuenis enim admodum & regnum suscepit, & captiuitatem passus est: apte vero apposuit illud, vellicauit, vel, decerpsit: quoniam aquilam illum vocauerat, pluribus vnguibus vtentem.

R. Dauid. — Apollin. Theodor.

Et transportauit eam in terram Chanaan, in vrbe negotiatorum posuit illam. Hieronymus: Et transtulit in Babylonem, quæ est in terra Chanaan: & quidem de regione Chaldææ, atque vrbe Babylonis eius metropoli sermonem esse Prophetæ dubitari non potest, cum ipsemet inferius se ita exponat: *Et adducet eos ad semetipsum in Babylonem*. Illud quæstionem habet, cur terra Babylonis appelletur terra Chanaan: cum certum sit ex Genesi, Chanaan nomen esse filij Cham filij Noë, a quo denominata est regio, quæ illi in sortem obuenit; scilicet quam postea filij Israël, expulsis Chananæis, possederunt: eius autem termini eodē loco definiuntur: *Factique sunt termini Chanaan venientibus a Sidone Gerarum vsque Gazam, donec ingrediaris Sodomam*, &c. Extra istos autem terminos iacere Chaldæam, immo latissima Mesopotamiæ regione interiecta a terra Chanaan diuidi compertum est ex tabulis Geographicis, vt capite præcedenti notabamus. Cum igitur neque Babylon, neque vlla portio Chaldææ vlla ratione pertineat ad possessionem filiorum Chanaan, ex quonam capite terram Chanaan appellatam existimabimus? Theodoretus cum Apollinari: Babylonem, aiunt, per hæc significat; rursusque ipsam regionem Chanaan nominat propter morum affinitatem. Verum hoc liberius videbitur dictum, nisi ex Scripturæ auctoritate, vel prophetarum consueta dicendi ratione confirmetur. Neque minus est alienum, quod scribit Chaldæus: Asportauit ad terram liberam a seruitute, quæ scilicet nulli reddebat vectigal, qualis erat olim terra Chanaan ante aduentum filiorum Israël. Sic enim eius sententiam interpretatur Rabbi Dauid: ipse tamen multo melius sensit, quam Chaldæus: sic enim habet: Per terram Chanaan terram mercatorum intellige, vt præcedenti capite diximus: per vrbem negotiatorum Babylonem, quæ plena erat negotiatorum, qui ex omnibus mundi partibus ad eam confluebant, &c. Hanc sententiam capite superiore ex Rabbi Salomone allatam nos etiam probauimus: nunc autem firmius confirmare debemus. Duo assumir vt certa Rabbi Dauid & Rabbi Salomon: alterum est vocabulum, Chanaan, significare mercatorem, alterum terram Chaldæorum apte dici posse mercatorum, & negotiatorum. Vtrumque certissimum est: primum constat ex Prouerbijs. *Cingulum tradidit Chananæo*: & ex Isaia. *Institores eius inclyti terra*: & ex Zacharia. *Et non erit mercator vltra in domo Domini*, &c. Quod si roges analogiam eius significatus cum primario vocis; respondeo, כנען, Chanaghan, proprium nomen esse filij Cham filij Noë, a quo terra illa, quam ipse possedit nomen est sortita: nam dicebatur terra Chanaan: quoniam vero Chananæi erant mercaturæ, & negotiationi dediti,

Hieron. — Cur Babylon vocetur terra Chanaan. Gen. 10. — Ibid. ỳ. 19. — Theodor. Apollin. — Chalda. — R. Dauid. — Pro. 31. ỳ. 24. Isa. 23. ỳ. 8 Zach. 14. ỳ. 21. — De significatione vocis Chanaan.

deditl; nomen illud ex proprio factum est appellatiuum, vsurpaturque pro mercatore ijs locis, quos vidimus, atque alijs similibus. Hoc autem ita esse videtur, quoniam ex eodem fonte manauit verbum כנע, chanagh, quod valet, humiliari, deijci, vilescere, sordescere, &c. nimirum quia parum ingenua æstimabatur mercatura apud filios Israël, immo sordida & abiecta viuendi ratio. Quod autem secũdo loco asserebamus aptissime appellatam Chaldæam terram mercatorum, & Babylonem vrbẽ negotiatorum, nemo negabit, qui legerit attente caput duodevigesimum Apocalypsis, in quo de Romana vrbe, & imperio eius veteri sub nomine Babylonis sic scribit: *Va va ciuitas illa magna Babylon ciuitas illa fortis: quoniam vna hora uenit iudicium tuum, & negotiatores terra flebunt, & lugebunt super illam, quoniam merces eorum nemo emet amplius. Merces auri, & argenti, & lapidis preciosi, & margarita, & byssi, & purpura, & serici, &c.* Et iterum, *mercatores horum, qui diuites facti sunt, ab ea longe stabunt, &c.* Vbi diuus Ioannes ex concursu diuitum mercatorum in Vrbem, illius opulentiam, luxum, & delitias significare voluit: quemadmodum & Ezechiel eadem exornatione commendare voluit potentiam, & affluentiam emporij Tyri: *Filij Dedan negotiatores tui, &c. Syrus negotiator tuus, &c. Iuda, &c. Israel, &c. Damascenus, &c. institores tui, &c.* Neque aliud est Prophetæ institutum in hoc capite, cum Babylonem vrbem vocat negotiatorum, atque Chaldæam terram mercatorum; nisi ea dicendi ratione significare Babylonis frequentiam, abundantiam, luxum, & opulentiam: nam ad eiusmodi emporia solent mercatores, vel ab extremis Indis concurrere, quo merces suas carius vendant. Bene est ergo vt potentissima, frequentissima, & opulentissima Babylon ciuitas negotiatorum appelletur, & regio Chaldæorum illi circumiecta, terra mercatorum dicatur; ad quam scilicet ex omnibus terræ partibus mercatores concurrere solebant, vt affirmauit Rabbi Dauid, & Rabbi Salomon.

Mercatura ars ignobilis.

Apoc. 18. ỳ. 10.

Ezech. 27. ỳ. 15.

R. Dauid.
R. Salomon.

V.

Et tulit de semine terra, & posuit illud in terra pro semine, vt firmaret radicem super aquas multas. Septuaginta apud Hieronymum: Tulit de semine terræ, & dedit illud in campo plantationem super aquas multas. In codice vero Theodoreti: & dedit illud in campum satiuum, vt acciperet radicationem plantatum, in aqua multa posuit illud, &c. Hebraice loco eius orationis, *ut firmaret radicem*, est verbum, קח, qach, quod Neoterici varie interpretantur; alij: quem (agrum) delegerat iuxta aquas multas: alij: & accepit (ipsum quod plantabat) super aquas multas: quasi vero, לקח, laqach, tantum significet accipere, & non etiam occupare, possessionem capere, firmare se, adhærescere, & quidquid est eiusmodi, vt in Prouerbijs. *Considerauit agrum, & emit eum*: Hebraice: Et occupauit illum, seu possedit: & liber Iosue etiam ait. *Cepit* occupauit *itaque Iosue omnem terram*: hoc ergo loco קח, qach, valet firmauit se, adhæsit, radices egit, vt optime vertit Hieronymus, ad firmandam radicem, secutus sententiam Septuaginta, tametsi alijs verbis expressam. Porro illud, *de semine terra*, sic interpretatur Chimchi. Nabuchodonosor capto Ieboiachim, Mathaniam, qui erat de familia regia, pro eo constituit regem in Ierusalem, id est, non fecit vt illi, qui semen alienum serunt in terra, quæ eiusmodi plantas ferre non solet: quare non prosperatur: sed constituit regem natiuum, genti suæ gratum, &c.

Hieron.

Theodor.

Prouer. 31. ỳ. 16.

Iosue. 11. ỳ. 16.

Chimchi.

De semine terra: perinde est ac, de Iudæorum natione. Hispanice dicimus, *de los naturales, de la casta.*

Et posuit in terra pro semine. Id est, præfecit illum terræ Iudææ, vt maneret semen stirpis regiæ, vel in stirpem familiæ regis. Atque hoc innuit translatio Septuaginta in codice Hieronymi: Dedit illud in campo plantationem. Alij malunt Hebræa sic vertere: Dedit illud in agrum sementis, id est, aptum sementi, feracem; quod respondet editioni Septuaginta apud Theodoretum.

Super aquas multas. Hieronymo idem est, ac super populos multos: nam aquæ multæ multi populi sunt, vt habetur in Apocalypsi: sed præpositio *super*, Hebraice על, ghal, sæpe vsurpatur pro iuxta, vt in psalmo. *Super flumina Babylonis*: & alibi: Videturque aptius, vt persistens in metaphora seminis, illud plantatum affirmet iuxta aquas multas, hoc est, in terra fœcunda, & frugifera: nam eiusmodi solent esse quæ aquis abundant, & irriguæ sunt. Vide psalmum: *Et erit tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo, & folium eius non defluet, & omnia, quacunque faciet,* fructus, quos tulerit omnes, *prosperabuntur.*

Hieron.

Apocal. 17 ỳ. 2.

Psal. 136.

Ps. 1. ỳ. 3.

In superficie posuit illud. Chaldæus: Vitem plantatam posuit illud: Rabbi Dauid. Vt salicem posuit illud: hoc est, vt ipse interpretatur, citissime germinauit: nam granum non tam cito germinat, sicut viris. Vt ergo significaret Sedeciam breui instaurasse regni florem, & decus; tametsi granum illud vocarat, nunc viti vel salici comparat. Ceterum ex ignoratione etymologiæ verbi צפצף, tsiphtsaph, hæc commenta sunt orta: significat enim aperto ore, vel rostro clangere, sicut grues, anseres: non clauso gemere, vt columbæ. Isaias: *Sicut pullus hirundinis, sic clamaba.* Vnde nomen hoc loco vsurpatum צפצפה, tsaphtsaphah, est fossa aperta, scrobs summa, non profunda, sed qualis aperiri solet pro vitis palmite. Sensus ergo est, quem vnice collimauit Hieronymus. Ad superficiem terræ in summa scrobe, fere aperta, & libera plantauit palmitem regiæ vitis, ex qua scilicet facile posset euelli, cum opus esset: non profunde effodit vt faciunt, qui cedros vel abietes plantare solent, vt in altum surgant; sed modica fouea illum plantauit quasi palmitem vitis: id est, non firmauit eum alta regni radice: nam tametsi regem statuit, vires eius fregit, quo supplex maneret, & totus penderet ab eo, qui quam facile seuerat, tam facile poterat conuellere, cum esset libitum.

Chalda.
R. Dauid.

Isa. 38. ỳ. 14.

Hierony.

VI.

Cumque germinasset, creuit in uineam latiorem humili statura. Septuaginta: Vineam infirmam, & paruulam magnitudine. Germinauit, ait Dauid Chimhius, quam citissime, ac creuit quousque rebellauit anno quinto imperij sui: nam anno quarto descendit ad regem Babylonis, vt scriptum est in fine libri Ieremiæ, quem honorifice suscepit, & subiecit ei omnes reges, qui erant in circuitu eius, scilicet regem Eden, regem Moab, regem Ammon, regem Tyri, & regem Sidonis; quemadmodum reperies apud Ieremiam, vbi habetur quod hi reges miserunt nuntios ad Sedeciam regem Iudæ. Est ergo sensus: Cum germinasset semen, atque creuisset, euasit non iam in proceram cedrum, vt olim fuerat, sed in vitem gracilem, & statura humilem: nam licet illi regnum detulit Babylonius, voluit tamen vt sibi esset subiectus, ac coram se humilis. Hæc ille. Hebraice pro vinea latiori legimus לגפן סרחת, legephen sorachath, id est, in vitem, vel vineam luxuriantem, frondosam, palmitibus lasciuientem: quod scilicet Hieronymus significare voluit, cum dixit:

David Chimhi.

Ierem. 52. ỳ. 59.

Hierony.

dixit, *latiorem*, regni scilicet Sedeciæ pacem, & prosperitatem, dum subditus fuit Babylonio: propterea enim additur, *humile statura*; quæ oratio & viti apte respondet, & veritatem historiæ detegit.

Respicientibus ramis eius ad eam. Subaudi, aquilam, auctore Hieronymo, vt præesset quidem populis Iudæorum, sed respiceret ad Babylonis iubentis imperium: eodem modo interpretati sunt Græci. Sic enim habet Polychronius: Instar arboris, quæ in irriguo horto est, voluit illum florescere: & ijs, qui illum circumstant, ornari: ita tamen vt apud eum rami eius alerentur: hoc enim vnum ab eo exigebat, vt in eum respiceret, & benefactorem agnosceret: vt omnibus palam esset ab ipso acceptam habere potestatem. Verum translatio Septuaginta in codice Hieronymi alium sensum detegit: sic enim illi efferunt sententiam prædictam: Vt rami eius apparerent rami eius sub ea: nam videntur accepisse verbum מועף, liphnoth, in significatione passiua: quæ versio contextui non displicet: hunc enim sensum facit. Voluit Babylonius, vt palmites vitis tenderentur, sed ad mensuram, sed pro ratione stipitis, vt scilicet principes haberet, & magnates Sedecias, sed non vt olim potentes: quæ sententia verbis sequentibus fulcitur.

Et radices eius sub illa erant. Id est, tametsi non altas, vt olim cum cedrus erat, at pro mensura vitis firmas egerat radices regnum istud. Sin vero ad aquilam referas pronomen, *illa*, is erit loci sensus: firmitas tota regni Sedeciæ a Babylonio pendebat; meritoque iubebatur ad illum respicere, quasi ad dominum seruus. Rabbi Dauid. Per ramos mauult intelligere tributa, per radices vero regnum, quasi ea de causa sit in regno confirmatus, vt vectigalia fideliter penderet Babylonio.

Facta est ergo vinea, & fructificauit in palmites, & emisit propagines. Teneriores ramos *propagines* vocat, per quos intelligit infimates, sicut magnates per *palmites* firmiores.

VII. *Et facta est*, fuit, *aquila altera grandis magnis alis*. Theodoretus: Aquilas vocat reges propter imperium: regium enim est animal, & in aues principatum sortitur, & per hanc Aegyptiorum innuit regem. Hic Vaphres erat, cuius meminit Ieremias propheta, quo cum Sedecias fœdus percussit violato iureiurando, & pactis quæ cum Nabuchodonosore ipse pepigerat. Eam aquilam facit, Polychronio auctore, magnis alis, vt qui multos haberet sibi subiectos: non tamen adiecit: *& longa membrorum ductu*, vt de altera dixerat: nam ne tantum quidem habuit imperium Pharao, quantum Babylonius.

Multisque plumis. Militibus scilicet innumeris, quibus quasi pennis tegebatur. Septuaginta legunt: Multorum vnguium propter rapacitatem, & vastationem gentium plurimarum, Hieronymo teste.

Et ecce vinea ista quasi mittens radices suas ad eam. Metaphoram duplicem inuoluit Propheta: alteram Pharaonis sub aquila: alteram regni Aegyptiaci sub specie fluminis Nili: secundam modo prosequitur. Vinea, inquit, illa Iudaica extendere cœpit radices suas versus regnum Aegypti, id est, vires suas coniungere voluit Sedecias cum viribus Pharaonis, collatisque copijs Babylonium superare.

Palmites, etiam, *suos extendit ad illam*. Hoc est, nuncios, vt Hieronymo placet: vel pecunias, vt Theodoreto & Rabbi Dauidi visum est. *Vt irrigaret eam de areolis germinis sui*. Vel per fossas suas germinantes, hoc est, desiderans irrigari de fossis Nili abundantibus, nimirum robur, & auxilium ab Aegyptio rege obtinere. Simile est quod vineæ isti vitio dat Isaias. *Pro eo quod abiecit populus iste aquas Siloe, quæ vadunt cum silentio &c. propter hoc ecce Dominus adducet super eos aquas fluminis fortes, &c.* Septuaginta aliter: Vt irrigaret eam cum gleba plantationis suæ: hoc est, interprete Theodoreto, vt & pro rege, & pro illi subiectis pugnet. Glebam enim appellauit populum, vt regem vitem: vitis autem in terra plantata, & proprias huic tribuit radices, & humorem ab ea exhaurit. Rebellionis autem huius causam non tam fuisse Babylonij tyrannidem, quam Sedeciæ ambitionem declarat, cum subdit:

VIII. *In terra bona super aquas multas plantata est, vt faciat frondes, & portet fructum, ut sit in vineam grandem*. Quasi dicat: Nequaquam præ soli ariditate, timens ne radices iactæ arescerent, vel vberiorum fructuum auida vinea Iudæ dilatabat radices, & palmites ad Nili riuos, sed vt magis lasciuiret nimia aquarum abundantia: nam alioqui in terra feraci plantata erat, & aquis manantibus irrigua.

Vt faciat, vt faceret, *frondes, & portet fructum, ut sit in vineam grandem*. Quo situ posset palmites proferre, fructum facere, & sese in dies dilatare magis ac magis. Verum illa luxuriari volebat, & syluescens ferre labruscas. Bene Chimhius: Cur Sedecias a Babylonio tam perfide defecit, a quo tam honorifice tractabatur? quæ nisi patrasset, frondes ferret, & fructus, & regnum non modice amplificasset: per *fructum* autem filios intelligit, qui patri in eodem regno successissent. Fauet illi psalmus. *Ecce hæreditas Domini filij: merces, fructus ventris*: nam parallella sunt *hæreditas*, & *merces*: *filij*, & *fructus*.

IX. *Dic: Hæc dicit Dominus*. Septuaginta: Propterea dic: Hæc dicit Dominus, id est, annuntia meam sententiam.

Ergone prosperabitur? Proficiet ne? cedet ne pro votis consilium.

Nonne radices eius euellet? & fructus eius distringet? & siccabit omnes palmites germinis eius, & arescet? Absque dubio radices euellet vineæ huius aquila illa prior. Radices euellere, est regni robur demoliri. Fructum distringere, vel carpere, est filios regis per vim immatura morte præcidere: quasi oliuæ baccas distringere solemus adhuc virentes, antequam maturescant. Siccare vero palmites germinis, est eius memoriam funditus abolere: mortuis enim filijs, nullus amplius de stirpe eius regnum, vel ducatum obtinuit, sed potius posteri Iehoiachim. Sic Rabbi Dauid. Vel potius palmites germinis, seu germinantes sunt principes regni, qui simul cum filijs trucidati sunt coram Sedecia. Theodoretus cum Græcis: Spes eius, inquit, fallet eam, neque potietur ijs, quæ expectat: irrigatio enim Aegypti non solum nullam ei afferet vtilitatem, sed etiam in radicibus gignet putredinem, & inde natos fructus arefaciet. Atque hoc rerum euentu comprobatum est: fretus enim Sedecias Aegyptij auxilio violauit fœdera, quæ cum Nabuchodonosor percusserat: ille vero eo cum exercitu profectus, & ipsum captiuum cœpit, & populum in seruitutem redegit, & Vrbem combussit.

Et non in brachio grandi, neque in populo multo, vt euelleret eam radicitus. Theodoretus & Rabbi Dauid hæc verba ad secundam aquilam referunt: quasi dicas: Secunda aquila non mittet copiosum exercitum, vt tueatur vineam: vel non poterit viribus suis,

Marginalia: Hieron. | Polychr. | R. Dauid. | Theodor. | Aquila altera Vaphres est Aegypti rex. | Polychr. | Hieron. | Hieron. Theodor. R. Dauid. | Isa. 8. ℣. 6. | Theodor. | Regem viti, populum glebæ assimilat. | Chimhi. | Psal. 126. ℣. 3 | R. Dauid. | Theodor. | Theodor. R. Dauid.

ſuis, atque armatis militibus illam protegere, quo minus a prima aquila euellatur. Verum diſtorquet literam hic ſenſus: de priori aqnila abſque dubio ſermo eſt: quæ, vt interpretatus eſt Chaldæus, tametſi cum virtute magna obſcdit Ieruſalem, non opus babuit exercitum fatigare ad vineam euellendam radicitus: neque enim pugnarunt diutius cum Aegyptijs, ſed primo prælio ſuperatos fugarunt. Iudæi vero nocte fugerunt per deſerti viam, Vrbemque deſcruerunt hoſtili furori apertam. Vide finem librorum Regum, & extremum Paralipomenon, atque Ieremiam: inucnies enim Nabuchodonoſor ad Reblatha conceſſiſſe, relicta parte exercitus ad Vrbem obſidendam, quam deinde Nabuaardan duce cepit, & a fundamentis erutam deſolauit.

4. Reg. 2. Par. Iere. 39.

X. *Ecce plantata eſt: ergone proſperabitur?* Septuaginta: ecce impinguatur, nunquid dirigetur? quantumuis eam firmis radicibus, & frondoſis palmitibus vigentem videas, putas ne permanebit? Vel ſecundum Septuaginta: Ecce ſugit abunde humorem feracis glebæ, & impinguatur, an feret amplius fructum? quaſi dicas: Et interim auxilio Aegyptij confidit, ſed non perpetuo fruetur.

Nonne cum tetigerit eam uentus urens ſiccabitur, & in areis germinis ſui areſcet. Hebraice רוח הקדים, ruacb haqadim, ventus orientalis, cui comparat regem Babylonis: vel quia Babylon vergit ad Orientem reſpectu Ieruſalem; vel quia orientalis ventus eſt validus, & ſiccus, quemadmodum legimus in Ezechiele: *Et uentus urens*, Hebraice orientalis, *ſiccauit fructum eius*: & Ionas propheta. *Præcepit Dominus uento calido & urenti*: & in Exodo: *Flante uento uehementi, & urente*, &c. Adueniente itaque Babylonio areſcent radices vitis quantumuis potitæ riuis Aegyptijs terram fœcundantibus. Vel ſecundum Septuaginta: cum gleba germinis ſui areſcet: hoc eſt, vt Theodoretus exponit: Et vitis & gleba, & rex, & omnis ſubiectus populus in ſeruitutem redigetur: rurſus enim hîc populum glebam appellauit, ventumque vrentem Babylonij regis exercitum: ſicut enim vitem Regem, & glebam populum, in quo plantatus fuerat; ita per translationem irrigationem Aegyptij auxilium, ventum autem vrentem Babylonij impetum vocat.

Ventus orientalis vrens dicitur. Ezech. 19. ỳ. 12. Ionæ 4. ỳ. 8. Exod. 14. ỳ. 21. Theodor.

XI. *Et factum eſt uerbum Domini ad me dicens:*

XII. *Dic ad domum exaſperantem: Neſcitis quid iſta ſignificent? dic: Ecce uenit Rex Babylonis in Ieruſalem; & aſſumet Regem, & Principes eius, & adducet eos ad ſemetipſum in Babylonem*, &c. Elucidat Dominus ipſe ænigma parabolicum, quod propoſuerat: quod ex ſuperioribus ſatis perſpicuum eſſe credimus. Verba tantum illa, *aſſumet, adducet*, negotium faceſſunt: habent enim futuri ſignificationem, cum hiſtoriam contineant iam ante ſex annos peractam. Certum enim eſt hîc eſſe ſermonem de Ieconia capto, atque de Sedecia in eius ſedem ſuffecto. At Ieconias ſextum agebat captiuitatis annum, cum hæc Vati reuelata ſunt, ipſo teſtāte capite octauo, atque vigeſimo.

Ceterum facile eſt huic occurrere obiectioni, ſi dicamus, tempora iſta in Hebræo codice eſſe futura, præpoſita tamen contractione ו, vau, cuius vi ex futuris conuertuntur in præterita, Hebræo idiomate in ſacris frequentiſſimo. Habent itaque, vt debent, ſignificationem præteriti temporis, atque ita transferri poſſunt, venit, aſſumpſit, adduxit, &c. Verum Septuaginta, quos ſecutus eſt Hieronymus, figuram potius, eorumque vim attendentes, per futura interpretati ſunt. Sed nihil eſt quod miremur, cum tam ſæpe futura pro præteritis, & pro futuris præterita vice uerſa vſurpentur in ſacris.

Futurum pro præterito, & e cōuerſo accipitur ſæpe in ſacris literis.

XVII. *Et non in exercitu grandi, neque in populo multo faciet contra eum Pharao prælium.* Poſt hunc verſum diſpungendum putant Græci, atque illum referunt ad Babylonium. Sic enim fere habet Polychronius: Occupatio eſt poſt prædicta opportune inſerta: dixerat: Morietur in Babylone Sedecias captus a Nabuchodonoſore. Vt autem oſtendat quam parum profuturum illi ſit Pharaonis auxilium, Deo pro Nabuchodonoſore belligerante, addit Pharaonem pugnaturum cum Babylonio non ſatis copijs inſtructo, & tamen illo multo infirmiorem fore Aegyptium: neque ex iacto aggere, aut ſtructo vallo reſtiturum Babylonio: ne dum milites plurimos eius occiſurum; ſed congreſſu primo daturum terga, ceſſurumque Syria vniuerſa. Ergo negatio illa præcedens extendi debet ad ſequentes orationes, *in iactu aggeris*, &c. & verba prædicta: *non in exercitu grandi*, &c. ad Babylonium referenda ſunt. Quare in codice Theodoreti verſus alter inchoat ab illis verbis: Faciet autem Pharao bellum. Ceterum etiamſi continenter legantur orationes vniuerſæ, eundem fere ſenſum reddunt. Videlicet: Neque impedire poterit Babylonij impetum Pharaonis non ſatis inſtructus exercitus, quantumuis iaciat aggerem, & vallos extruat, &c. de qua re vide Ioſephum.

Polychron. Ioſeph. 10. anti. c. 20.

XVIII. *Spreuerat enim iuramentum* execratorium, *ut ſolueret*, atque ſoluit, *fœdus, & ecce dedit manum ſuam, & cum omnia hæc fecerit, non effugiet.* Nullam, inquit, vtilitatem ex auxilio Pharaonis percipiet, qui reus eſt violati iuriſiurandi, & fracti fœderis, quod data dextera in obſidem pacti, & teſtem iuramenti ipſe ſanxerat. Dare manum, dexteram ſcilicet, eſt paciſci, inire ſocietatem, vt in epiſtola ad Galatas: *Dextras dederunt mihi, & Barnabæ ſocietatis.* & in Machabæorum libro. *Nunc itaque demus dextras hominibus iſtis, & faciamus cum illis pacem.* & in libris Regum. *Nunquid eſt cor tuum rectum, ſicut cor meum cum corde tuo? & ait Ionadab: Eſt. Si eſt, inquit, da manum tuam: Qui dedit ei manum ſuam, &c.* Sed de hac phraſi nos alibi.

Dare manum dexteram eſt paciſci. Gal. 2. ỳ. 9. 1. Machab. 6. ỳ. 55. 4. Reg. 10. ỳ. 15.

XIX. *Propterea hæc dicit Dominus Deus.* Polychronius. Tanquam pro tribunali loquitur, vt ſententiæ æquitatem ſignificet.

Polychr.

Viuo ego, quoniam iuramentum, quod ſpreuit, & fœdus, quod præuaricatus eſt, ponam in caput eius, &c. Id eſt, pœnam ab eo exigam ſpreti iuramenti, & violati pacti: nam Chaldæorum exercitu veluti quodam reti vſus viuum capiam ipſum, & in Babylonem tranſmittam, & profugos eius, & optimates exercitus neci dabo: eos vero, qui e prælio mortem effugerint, capiendos curabo: & diſcetis veſtro malo, me eſſe Dominum, veracem ſcilicet in dictis, & pactis.

Deus eſt præſtiti iuramenti, & non ſeruati vindex.

XXII. *Hæc dicit Dominus Deus: Et ſumam ego de medulla cedri ſublimis, & ponam: de vertice ramorum eius tenerum diſtringam, & plantabo ſuper montem excelſum, & eminentem.*

XXIII. *In monte ſublimi Iſrael plantabo illud.* Poſt ſeueram comminationem, vt obſeruauit Origenes, fauſtam promiſſionem adiungit: vbi ſic ſcribit Rabbi Dauid: Sumam, inquit, ego non eo animo, quo Babylonius: ille enim ſumpſit verticem cedri, vt deleret regnum Iſraëlis: ego contra carpam, vt ponam, diſtringam ramum tenerum, vt plantem in monte excelſo, &c. Cedrus magna eſt regia domus: vertex ramorum eſt Iehoiachin: Surculus tener lectus eſt Zorobabel filius Salathiel filij Iehoiachin: mons excelſus & ſublimis eſt Ieruſalem, quæ eminet ſuper omnes montes terræ Iſraël: terra autem

Origen. R. Dauid.

Iſraël

Israël altior est ceteris mundi regionibus, &c. Negate non possumus, capitis contextui satisfecisse hanc eapositionem, cum hæc eadem nomina, medulla cedri, summitas ramorum, ramusculus tener, in vnum Iehoiachin competere initio capitis ex omnium sententia, immn ex ipsius Vatis interpretatione dixerimus. Quoniam vero quod subditur vaticinium, videlicet: *Et habitabunt sub ea omnes volucres, &c.* Amplius est, quam vt Zorobabelis ducatu compleri possit, & comprebendi, necesse est, fateantur Iudæi, qood non negant eorum doctissimi, de rege Messia sub typo Zorobabelis Ezecbielem esse secundum literam vaticinatum. Itaque, quod supra dicebamus, contingere in eiusmodi oraculis transitum ab historia ad prophetiam, & repeote illam præcîdi, B istam duci, hoc capire comprobatum existimamus. Credimus enim Vatem de Iehoiachin, & filio eius Zorobabel incipientem vaticinari diuinitus illustratum abundantiori luce, atque cognouisse simul & prædixisse præsenti oraculo non solum Zorobabelis in patriam reditum, & ducarum super suos tribules, sed etiam Saluatoris nostri Christi, qui de eius semine natus est, faustum aduentum, & regnum. Itaque præsens oraculum byperbolice, & quodammodo de Zorobabele; veraciter autem, atque plene de Christo inrelligendum censemus. Si quis autem contendet omnino bistoriam esse præcisam, & prophetiam eius loco insertam, ita vt nulla ratione de Zorobabele comprobari possit, sed tantum de C Christo, non multum litigabimus. Certe Rabbi Salomon in bunc locum sic scripsit: Ponam de vertice tamorum eius, id est, iuxta Thatgum (Chaldæam paraphrasim) accipiam ego tegem Messiam, & plantabo illum, &c. Chaldæus vero ita habet: Et applicabo ego de regno domus Dauid, quod comparatur cedro excelsæ, & suscitabo eum de filijs filiorum eius, infantem magnificabo, &c. Hieronymus. Deus Pater omnipotens, qui loqoitur ad Ezecbielem, tollit de stirpe regia, & de genere Dauid, & plantat super montem excelsum, & eminentem, eum, qui loquitut in psalmo. *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum eius*; defecerat enim ptinceps de Iuda, & dua de Israël, donec ve- D niret, cui repositum est; & ipse erat expectatio gentium: iste erupit in germen, & fecit fructum, & cedros omnes sua sublimitare superauit, ita vt habitent *sub eo omnes volucres* cæli, sicut scriptum est: *Quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluisti? &c.*

Sup. sect. 5. Comment. Isagog.
R. Salomon. Paraphrast. Chalde. Thargum. Chaldaus.
Hieron.
Psal. 2. ℣. 6
Matth. 23. ℣. 37.

Sed obserua, vbi nos habemus, *super montem excelsum & eminentem*; pro *eminentem* Hebraice legi תלול, thalul, participium vethi תלל, thalal, quod est eleuare, tollere in altum, suspendere: pro qua voce Septuaginta vertunt, suspendam, sic enim habent: Capiam ego de electis cedri altæ, de vertice, de corde eotum auellam, & plantabo super montem excelsum, & suspendam E illum in monte sublimi Israël, &c. quam editionem Origenes explanans, de Apostolis interpretatur, & de Ecclesia, quæ in monte Christi Domini plantata fecit progenies, & tulit fructum, &c. Diuus autem Cyrillus sic eandem tractat: Cedris quidam celsis, & odoratissimis similes facit filios Israël, in quibus electum, & veluti quoddam cor fuit beatus Dauid: ex quo cum accepisset Deus Pater, seuit Emmanuel, qui etiam

Origenes.
Cyrill. in Matth.

A cedrus effectus est magna, & omnes sua vmbra excepit, &c. Polychronius sic intellexit: suspendam, hoc est, in prospectu ac splendore illum collocabo, vt omnibus conspicuus sit, & notus. Theodoretus autem vim faciens in illo verbo, suspendam illum, atque de Christi crucifixione accipiens, Iudæos reuincit sermonem esse de Christo crucifixo: neque vllo pacto de Zorobabele intelligi posse: sic enim habet: Vere domus irritans Israël est, & oculos habent, neque videut, alioqui vobis ostendant, quisnam iste sit sumptus de electis cedris sublimis ex corde verticis, & primum plantatus in excelso monte, deinde suspensus in sublimi monte Israël, qui postqoam suspensus fuit protulit germen, fecitque fructum, B magna cedrus euasit, ita vt omnis auis & volatile sub eius vmbra quiescat: nam si hæc de Zorobabele dicta fuisse asseruerint; ostendant in quo monte Zotobabel suspensus sit, aut sub vmbra eius omnes aues volucresque requieuisse. Zorobabel enim populo tantummodo, qui e captiuitate simul redierat, imperauit: aliæ vero nationes non modo ipsi non obtemperarunt, sed etiam continenter ei bellum intulerunt: quamobrem ne ædificatio quidem Templi breui est absoluta. Quod si nequaquam Zorobabeli hæc congruunt, vix alicui alij poterunt conuenire. Quod si conentur ad Machabæos prophetiam hanc referre facile ipsorum mendacium coarguetur: neque enim illi a regali, sed a sacerdotali tribu oriun- C di fuere: hîc autem cedrum regium genus appellat. Etenim de Ieconia ita diait: Aquila magna magnis alis prædita, tenera cedri auulsit, & in Babylonem adduxit: boc est, regium genus. Igitur si neque Zorobabeli, neque Machabæis conueniunt, quæ dicta sunt, perspicoum est de Domino, ac Saluatore nostro Iesu Christo hæc fuisse prænuntiata, qui a Dauid secundum carnem genus duxit, non ex aliquibus regni ramis progenitores habens, sed ex ipsa regum successione, idque nos beatus Matthæus accurate docet, &c. & moa: Idcirco, ait: Capiam de vertice cedri sublimis, hoc est, ex ipsa regia stirpe, & plantabo super montem excelsum: sic enim vocat Ecclesiæ nobilitatem: Sic enim Isaias quo- D que, & Michæas prædixerunt: *Et erit in nouissimis diebus præparatus* conspicuos *mons domus Domini, præparatus in vertice montium, & sublimes super colles: &c.* Ita ostensa sua nobilitate per miracula, atque præconia, prædicit etiam quod subiturus erat supplicium: Suspendam illum in monte Israël: ipsius enim permissu illius quoque passio absoluta est: sicut etiam ipse dixit ad Pilatum: *Non haberes potestatem aduersum me ullam, nisi tibi datum esset desuper.* Vt efficientem causam igitur permissionem appellauit; suspendam illum in monte excelso Israël: excelsus autem Golgotbas est, vbi salutaris infixa Crux est. Deinde post passionem, resurrectionem, & Euangelij propagationem, *& plantabo* eum *& producet germen, & faciet fru-* E *ctum*, quem orbis terrarum vindemians, & depascens æternam vitam spetat, &c. & mox: Et cedrum ipsum vocauit secundum humanitatem; Dauidicum siquidem tegnum, cedrum quoque nuncupauerat: eaque est cedri natura, vt nunquam puttescat: quemadmodum etiam Dominus secuodum bumanitatem id habuit, vt peccare non posset, &c. Hæc Theodoretus literam explanans. Cuius re gratia vide Isaiam sic loquenrem. *Ecce intelliget seruus meus, exaltabitur, eleuabitur, &*

Polychr.
Theodoret. mirifice conuincit Iudæos, de Christo crucifixo intelligendũ hunc locum.
Isa. 2. ℣. 2. Michæa. 4. ℣. 1.
Io. 19. ℣. 11
Caluariæ mons excelsus dicitur.
Christus cedro comparatur.
Isa. 52. ℣. 13

sublimis erit valde: sicut obstupuerant super te multi, sic inglorius (vel ingloria ex Septuaginta) *erit inter viros aspectus eius, &c.* Sed quid si cedrum sublimem etiam interpretabimur regem sæculorum, immortalem, & inuisibilem, qui solus habet immortalitatem, & lucem habitat inaccessibilem? cedrique medullam, & cor, vnigenitum, qui est in sinu Patris de eius corde, & substantia natum, quem Pater ipse manu propria, hoc est, Spiritus sancti (qui dextera Dei appellatur) virtute plantauerit in monte excelso, eleuato, & sublimi Israël, hoc est, in paradiso cælestium deliciarum, in ventre castissimo Mariæ Virginis illibatæ; quæ merito mons dicitur excelsus, id est, eminens (nam hoc valet גב, gab) reliquis circumuicinis quasi tumulus eminens e planitie, eleuatus quoque, hoc est, aceruatus, & accumulatus (id enim sonat תלול, thalul) atque sublimis, vel sublimatus, e loco scilicet humili in sublime elatus, & euectus (quod sibi vult מרום, merom, Hebraicum vocabulum) & quidem mons excelsus, & eminens merito appellatur: quoniam naturæ dotibus non secus eminebat præ reliquis virginibus, & feminis vniuersis, quam extare solet monticulus præ valle subiecta. Eleuatus etiam, vel accumulatus mons iure dicetur Virgo, quoniam Spiritus sancti charismatibus exaggerata, coaceruata, & accumulata fuerat super omnes filias Adæ: nam ideo gratia plenam eam appellauit Archangelus. Denique Spiritu sancto illi superueniente, & diuino semine suscepto ex monte eminenti, & cumulato facta est mons sublimis elatus, & euectus non solum super omnes filias, sed etiam super vniuersas Angelicas virtutes. Hic est mons a Daniele prædictus, de quo *abscissus est lapis, &c. sine manibus*, & creuit in montem magnum: nam semen benedictum diuinitus infusum Mariæ visceribus diuinitus quoque ex ea pullulauit, creuitque in cedrum magnam, vt sequenti versu dicitur.

Cedrum Patri, medullam Filio, manum Spiritui sancto & virginem Mariam monti comparat. 1. Tim. 1. & 6. Virgo sanctissima vocatur mons excelsus & quare. Dan. 2. ℣. 34

Et erumpet in germen, & faciet fructum, & erit in cedrum magnam. Hæc sub typo Zorobabelis dici cœpta, iam in illum quadrare non possunt, qui nec rex magnus fuit, neque si esset, tantus esse potuit, & omnes volucres, id est, orbis incolas, immo neque vniuersos filios Israël ad se colligeret, quod hic promittitur surculo tenero, lacteoque, qui creuit in proceram cedrum: ergo accipiendus est locus de Christo; de quo simile extat vaticinium Isaiæ. *Egredietur virga de radice Iesse*, id est, de stipite domus Dauid (nam radix Hebræis valet truncum super terram) *& flos de radice eius ascendet.* Idem aliter effertur (nam vox Hebræa נצר, natsir, significat virgultum florescens, vel germen, vt in eodem Isaia Hieronymus vertit) quem locum de Christo interpretatur Matthæus: Venit in *Nazareth, vt adimpleretur, quod dictum est per prophetas: quoniam Nazaræus vocabitur.* ac si diceret: Venit virgultum ad viridarium, impletaque est prophetia, quæ Christum vocauit virgultum, vel florem: quod aptissime citauit beatus Matthæus: quia נצר, natsir, per צ, tsade, significat florem, virgultum. quæ litera reperitur in Isaiæ vaticinio in nomine *Nazareth*, quod in Christi Cruce appendit Pilatus, vt nos non semel legimus, & obseruauimus in fragmento eius tituli, quod in S. Crucis ad Ierusalem Romæ extat. Eandem promissionem repetit Ieremias. *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & suscitabo Dauid germen iustum, & regnabit rex, & sapiens erit, & faciet iudicium, & iustitiam in terra:* quibus verbis iterat oraculum Ezechielis de surculo cedri.

Probatur, hæc non posse de Zorobabele intelligi, quare de Christo intelligatur necesse est. Isa. 11. ℣. 1 Isa. 5. ℣. 7. Hieron. Matth. 2. ℣. 23. Christus virgulto, & flori confertur. Ideo Nazaræus vocatur. Ier. 23. ℣. 5

Et faciet fructum. Qualemnam? qualis erat surculus: nam propterea ab æterno Agricola plantatum est germen iustitiæ & salutis, vt iustos & salutiferos produceret fructus, homines scilicet sanctos & beatos: Hoc est *granum frumenti cadens in terram*, quod mortuum attulit multum fructum, grana scilicet sibi similia; qualis Ignatius martyr fuit, qui dicebat. Frumentum Christi sum, dentibus bestiarum molar, vt panis mundus inueniar. & Isaias ait. *Vocabuntur in ea.* paradiso Ecclesiæ, *fortes iustitia* (erunt in ea arbores robustæ, cedri fortissimæ sanctitatis) *plantatio Domini ad glorificandum* se in eis. & iterum: *Et scietur in gentibus semen eorum, & germen eorum in medio populorum: omnes, qui viderint eos cognoscent illos, quia isti sunt semen, cui benedixit Dominus*, id est, cui incrementum, prosperitatem, & fructuum abundantiam promisit. Quod si roges, ex quo semine talia germina pullularunt? Respondet Propheta: *Sicut enim terra profert germen suum, & sicut hortus semen suum germinat, sic Dominus Deus germinabit iustitiam, & laudem coram vniuersis gentibus*, id est, Christus iustos, & laude dignos procreabit.

De iustis, qui fructus meritorũ Christi sunt. Ignatius, apud Hieronym. de scriptor. Ecclesiast. Isa. 61. ℣. 3. & 9. Ibid. ℣. 11.

Et erit in cedrum magnam. Cedrus proceritate ceteras arbores excellens regiæ dignitatis est symbolum; odoris flagrantia gloriam & nominis celebritatem significat; incorruptibilitate denique æternitatem repræsentat, vt præsenti oraculo prædicetur excellentia regni Christi, nominisque eius magni vbique diffusa celebritas in æternum duratura. In eo autem, quod cedrus magna digna dicitur, dominium eius a mari vsque ad mare extensum demonstratur. Vide Isaiam dicentem. *Erit germen Domini in magnificentia, et gloria, & fructus terræ sublimis, &c.* Idem fere sequenti periphrasi continetur.

Regnũ Christi cedro cõparatur, & quare. Isa. 4. ℣. 2.

Et habitabunt sub ea omnes volucres cæli. Id est, sub eius ramis, & frondibus. Septuaginta pro *habitabunt*, legunt, requiescunt: quod sic intelligit Polychronius: Multi eius indigebunt patrocinio, atque præsidio, vel habebit innumeros subditos cum securitate sibi seruientes. Vmbra est potestas in subditos, vt dicat, neminem fore, qui ab illo diffideat, sed omnes alacriter suscepturos eius imperium. Sic explicat Daniel, quod Nabuchodonosor vidisse se dicebat, arborem magnam, in cuius ramis conuersabantur omnes volucres cæli: *Potestas*, inquit, *tua in terminos vniuersa terræ*: atque eadem exornatione apud Matthæum significauit Dominus, granum sinapis alioqui minimum maximæ esse efficaciæ. *Cum autem creuerit*, inquit, *maius est omnibus oleribus, & fit arbor, ita vt volucres cæli veniant, & habitent in ramis eius.*

Polychr. Vmbra est potestas in subditos. Dan. 4. ℣. 19 Matth. 13. ℣. 32.

Volucres cæli. Theodoretus. Obserua nullum neque iumentum, neque reptile, nil abiectum, vel humile commemorari, sicut in Daniele; sed si quid alatum est, & in aëre incedens, & ad sublimia naturalem habens impetum: tales enim sunt fidei alumni ad superiora mentem transmittentes, & cælestia cogitantes, & sub vmbra maximæ cedri sedentes.

Theodor. Dan. 4. Fideles auibus comparantur, non reptilibus.

Et vniuersum volatile. Hebraice alatum, quo nomine videtur significare voluisse supercælestes spiritus, quos alatos imaginari, & pingere solemus: de quibus Christus ait apud Ioannem. *Videbitis cælum apertum, & Angelos Dei ascendentes, & descendentes supra Filium hominis:* hoc est; cum in regiam Patris conscendam, videbitis Angelorum myriades mihi circumuolitantes, ministrantes, congratulantes, mihi sese demittentes, & applaudentes. Nisi malis *volucres* pios interpretari ex hominibus, *volatile* autem sanctos spiritus; atque ex Daniele subaudire hoc loco quadrupedia terræ; quibus etiam fas

Angelos significat. Io. 1. ℣. 51. Non solum iusti, sed & peccatores, si fideles sunt, ad regnum pertinent Christi, & quomodo. Dan. 4.

est

est sub vmbra magnæ cedri cubare: etenim non solos iustos obumbrat, & protegit Christus, non soli ipsi ad eius regnum spectant: non solis illis præsidium est & columen, sed etiam peccatoribus, qui si fideles sint, sub vmbra Christi a cæli inclementia, id est, ira Dei proteguntur, quod Isaias cecinit. *Super hoc laudabit te populus fortis*, Angelicus, *ciuitas gentium robustarum*, iusti, & electi, *timebit te: quia factus es fortitudo pauperi, fortitudo egeno in tribulatione sua*, misero peccatori, quem delicta sua excruciant, *spes a turbine*, aduersariarum potestatum, *vmbraculum ab æstu*, flammantis vultus tui, &c. Hanc sententiam aliter extulit Chaldæus: Et innitentur, inquit, super eum omnes iusti, & omnes mansueti. Quæ versio alteram inuoluit metaphoram petitam ex Isaia, vbi idem argumentum tractatur: nam deposito Sobna præposito regiæ domus, claues regni traduntur Heliacim filio Helciæ, qui typus fuit Christi. Sic autem habet Isaias contra Sobnam. *Ecce Dominus asportari te faciet, sicut asportatur gallus gallinaceus, &c. Quasi pilam mittet te in terram latam, & spatiosam: ibi morieris, &c.* Quæ Sedeciæ apte quadrant, vt infra dicemus. De Heliacim vero subdit: *Et induam illum tunica tua, & cingulo tuo confortabo eum, & potestatem tuam dabo in manu eius, & erit quasi pater habitantibus Ierusalem, & domui Iuda, & dabo clauem domus Dauid super humerum eius, & aperiet, & non erit qui claudat; & claudet & non erit, qui aperiat*, hoc est, pro arbitratu, nemine resistente, cuncta administrabit: *Et figam illum paxillum in loco fideli, & erit in solium gloriæ domus patris eius, & suspendent super eum omnem gloriam*, quidquid est pretiosum, *domus patris eius, vasorum*, supellectilium, *diuersa genera, omne vas paruulum a vasis craterarum, vsque ad omne vas musicorum. In die illa dicit Dominus exercituum auferetur paxillus, qui fixus fuerat in loco fideli*, Sedecias cum regno veteri, *& frangetur, & cadet, & peribit quod pependerat in eo, quia Dominus locutus est.* Obserua elegantem translationem affinem ei, quam tractamus de arbore: ea autem est sumpta a papilionibus, vel casis, quæ structuræ modo æmulantur arbores latas, & frondosas. Nam initio sæculi sub arboribus se protegebant homines a cæli inclementia: deinde commodiores inuenerunt habitationes, ex sagis construentes papiliones ad instar arborum, fixo in terra ligno alto, quod columen dicitur, cui trabs superna nitebatur: atque hæc sustentabat saga vtrinque dependentia funibus, & clauiculis extrorsum tenta: e columna suspendebantur vasa, & vtensilia domus, quæ alicuius erant pretij. Nunc quoniam Hebræi, vt supra diximus, nomine domus vocant familiam, eadem analogia patrem familias appellant lapidem, in quo scilicet fundabatur lignum: primogenitum vero palum, paxillum, columen, scilicet spem gentis: ceteros filios natu minores, & famulos nuncupant vasa, id est, vtensilia, aut impedimenta domus, eaque suspensa, & dependentia a columna media faciunt, hoc est, a primogenito, quo sublato familia vniuersa non secus collabitur, quam columine cadente tabernaculum corruit. Isaias itaque Dei nomine Ecclesiæ fidem facit, non defuturum sibi stabile columen, quod papilionem domus suæ in terris fixum sustentet humeris vere giganteis, immo diuinis, & a quo pendeant vniuersa domus supellectilia, hoc est, omnes fratres natu minores cum familis, tam iusti scilicet, quam peccatores. Illos vocar vasa musicorum, qui laudibus assiduis Deo ipsi solatio sunt: istos autem vasa craterarum, qui temporalibus ministerijs, & curis sunt impensi. Vel vasa musica Angelos vocat, quos Ezechiel alatos dixerat: nãque Angelorum munus proprium est laudes ingiter Deo canere: crateras autem eos appellat, quos Ezechiel volucres, nimirum iustos, & pios mortales, qui corporis necessitatibus inuiti seruiunt: nam vtrique sunt gloria domus Patris æterni, & vtrique a primogenito Dei pendent, testante Apostolo. *Qui est imago Dei inuisibilis, primogenitus omnis creaturæ*, genitus ante omnem creaturam, *quoniam in ipso condita sunt vniuersa in cælis, & in terra, visibilia, & inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates, omnia per ipsum, & in ipso creata sunt, & ipse est ante omnes, & omnia in ipso constant* siue consistunt, &c.

Isa.25.℣.3 | Chaldæus. | Isa.22.℣.17 & 21. | Inf.cap.21. | Nota elegantem comparationem familiæ ad tabernaculum seu tentoriam. | Vasa musicorum vocat iustos, reliquos fideles crateras, qui temporalibus sunt intenti. | Vel vasa musica Angelos, crateras iustos intelligo. | Col.1.℣.15

XXIV.

Et scient omnia ligna regionis. Id est, omnes, qui ex regionibus vniuersis crediderint: nam moratur in translatione arborum, fideles eo nomine compellans. Ligna campi dixere Septuaginta. Scholiastes campum, vniuersam terram appellat, vel etiam terram Iudææ, arbores vero habitatores.

Quia ego Dominus humiliaui lignum sublime, & exaltaui lignum humile, & siccaui lignum viride, & frondere feci lignum aridum: Ego Dominus locutus sum, & feci. Iudæi apud Hieronymum hoc oraculum referunt ad populum Israël, qui primo aduentu humiliatus sit, & arefactus, & secundo restituatur in pristinum statum impleto illo, quod dicit Apostolus: Cum intrauerit plenitudo gentium, tunc omnis Israël saluus fiet. Alij *lignum sublime* Israëlem appellari volunt, quod scilicet Deus plantauerat, enutrierat, & exaltauerat, quodque legis & prophetarum gloria florescebat; *lignum* autem *aridum* humilem gentium populum, de quo Isaias. *Et non dicat Eunuchus: Ecce ego lignum aridum, &c.* nam statim se explicat de nationibus loqui, cum subdit: *Et filios aduenæ, qui adhærent Domino, vt colant eum, &c.* Verum alienus videtur hic sensus a Prophetæ instituto, nisi altero viciniori adhæreat. *Lignum* itaque *sublime*, & *lignum viride* est regnum Sedeciæ, quod cum hæc prædicebantur, superbia exultabant: *lignum* autem *humile* & *lignum aridum* est regnum Ieconiæ, qui ea tempestate captiuus detinebatur in Babylone: illud deiectum est, & arefactum; hoc exaltatum, & auctum: nam mortuo Nabuchodonosore ab Heluimerodacho eius filio, caput Ieconiæ seu Ioachin exaltatum est de carcere, & solium regni ei concessum, vt legimus [a]. Cuius etiam nepos Zorobabel e captiuitate rediens ducatum gessit populi Iudæorum, ex eiusque posteris natus est fructus terræ sublimis Christus Deus noster, in quo hæc omnia vere omnino, & cumulate comprobata sunt, sicut & prædicta: quodammodo autem, & quasi per hyperbolem in eius progenitoribus Ieconia, & Zorobabele adumbrata. Paraphrasim loci huius ijs verbis texit cum Græcis Theodoretus: Cognoscent, inquit, omnes homines, facile mihi esse & ea, quæ alta sunt, humilia reddere, & ea, quæ sunt humilia, extollere; florentia arefacere, & arida floribus vestire: quando enim viderint post Vrbis solitudinem germen ex ea productum secundum Isaiæ vaticinationem: *Egredietur virga de radice Iessai, & flos de radice eius ascendet*: & hunc totius orbis terræ regem declaratum; cognoscent omnes, me esse Dominum, qui hæc ante prædixi: verbum suo tempore opere comprobaui.

Scholiast. | Hieron. | Rom.11.℣.25. | Isa.56.℣.3. | a 4.Reg.25.℣.7. | a Ierem.52.℣.31. | Theodor.

EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT DECIMVMOCTAVVM.

ARGVMENTVM.

Testatur Deus, non esse puniendos filios pro delictis patrum, sed vnicuique reddendam pro meritis vitam, vel exitium.

I. *Et factus est sermo Domini ad me, dicens:* A

II. *Quid est quod inter uos parabolam vertitis in prouerbium istud in terra Israel, dicentes: Patres comederunt uuam acerbam, & dentes filiorum obstupescunt?*

III. *Viuo ego, dicie Dominus Deus, si erit vltra vobis parabola hec in prouerbium in Israel.*

IV. *Ecce omnes animae, meae sunt: vt anima patris, ita & anima filij mea est: anima, quae peccauerit, ipsa morietur.* B

V. *Ee vir si fuerit iustus, & fecerit iudicium, & iustitiam.*

VI. *In montibus non comederit, & oculos suos non leuauerit ad idola domus Israel: & vxorem proximi sui non violauerit, & ad mulierem menstruatam non accesserit:*

VII. *Et hominem non contristauerit: pignus debitori reddiderit, per vim nihil rapuerit: panem suum esurienti dederit, & nudum operuerit vestimento:* C

VIII. *Ad vsuram non commodauerit, & amplius non acceperit: ab iniquitate auerterit manum suam, & iudicium verum fecerit inter virum & virum:*

IX. *In praeceptis meis ambulauerit, & iudicia mea custodierit, vt faciat veritatem: hic iustus est, vita viuet, ait Dominus Deus.*

X. *Quod si genuerit filium latronem effundentem sanguinem, & fecerit vnum de istis:* D

XI. *Et haec quidem omnia non facientem, sed in moneibus comedentem, & vxorem proximi sui polluentem:*

XII. *Egenum, & pauperem contristantem, rapientem rapinas, pignus non reddentem, & ad idola leuantem oculos suos, abominationem facientem:* A

XIII. *Ad vsuram dantem, & amplius accipientem: nunquid viuet? non viuet. cum vniuersa haec detestanda fecerit, morte morietur, sanguis eius in [illegible] erit.*

XIV. *Quod si genuerit filium, qui videns omnia peccata patris sui, quae fecit, timuerit, & non fecerit simile eis:*

XV. *Super montes non comederit, et oculos suos non leuauerit ad idola domus Israel, & vxorem proximi sui non violauerit:* B

XVI. *Et virum non contristauerit, pignus non retinuerit, & rapinam non rapuerit, panem suum esurienti dederit, & nudum operuerit vestimento:*

XVII. *A pauperis iniuria auerterit manum suam, vsuram & superabundantiam non acceperit, iudicia mea fecerit, in praeceptis meis ambulauerit: hic non morietur in iniquitate patris sui, sed vita viuet.* C

XVIII. *Pater eius quia calumniatus est, & vim fecit fratri, & malum operatus est in medio populi sui, ecce mortuus est in iniquitate sua.*

XIX. *Ee dicitis: Quare non portauit filius iniquitatem patris? Videlicet, quia filius iudicium, & iustitiam operatus est, omnia praecepta mea custodiuit, & fecit illa, viuet vita.*

XX. *Anima, quae peccauerit, ipsa morietur: filius non portabit iniquitatem patris, & pater non portabit iniquitatem filij: iustitia iusti super eum erit, & impietas impij erit super eum.* D

XXI. *Si autem impius egerit poenitentiam ab omnibus peccatis suis, quae operatus est, & custodierit omnia praecepta mea, & fecerit iudicium, & iustitiam: vita viuet, & non morietur.*

XXII. *Omnium iniquitatum eius, quas operatus est,*

non

non recordabor: in iustitia sua, quam operatus est, viuet.

XXIII. *Nunquid voluntatis meæ est mors impij, dicit Dominus Deus, & non vt conuertatur a vijs suis, & viuat?*

XXIV. *Si autem auerterit se iustus a iustitia sua, & fecerit iniquitatem secundum omnes abominationes, quas operari solet impius, nunquid viuet? omnes iustitiæ eius, quas fecerat, non recordabuntur: in præuaricatione, qua præuaricatus est, & in peccato suo, quod peccauit, in ipsis morietur.*

XXV. *Et dixistis: Non est æqua via Domini. Audite ergo domus Israel: Nunquid via mea non est æqua, & non magis viæ vestræ prauæ sunt?*

XXVI. *Cum enim auerterit se iustus a iustitia sua, & fecerit iniquitatem, morietur in eis: in iniustitia, quam operatus est, morietur.*

XXVII. *Et cum auerterit se impius ab impietate sua, quam operatus est, & fecerit iudicium, & iustitiam: ipse animam suam viuificabit.*

XXVIII. *Considerans enim, & auertens se ab omnibus iniquitatibus suis, quas operatus est, vita viuet, & non morietur.*

XXIX. *Et dicunt filij Israel: Non est æqua via Domini. Nunquid viæ meæ non sunt æquæ, domus Israel, & non magis viæ vestræ prauæ?*

XXX. *Idcirco vnumquenque iuxta vias suas iudicabo domus Israel, ait Dominus Deus. Conuertimini, & agite pœnitentiam ab omnibus iniquitatibus vestris: et non erit vobis in ruinam iniquitas.*

XXXI. *Proijcite a vobis omnes præuaricationes vestras, in quibus præuaricati estis, & facite vobis cor nouum, & spiritum nouum: et quare moriemini domus Israel?*

XXXII. *Quia nolo mortem morientis, dicit Dominus Deus, reuertimini, & viuite.*

EXPLANATIO
EIUSDEM CAPITIS
DECIMIOCTAVI.

I. E*T factus est sermo Domini ad me dicens.* Sic mecum locutus est Dominus.

II. *Quid est quod inter vos parabolam vertitis in prouerbium istud in terra Israel?* Hebraice ad verbum habetur: Quorsum inter vos parabolizatis parabolam, hoc est, vt notauimus capite superiori, crebro repetitis hanc similitudinem, vel sententiam prouerbialem.

Dicentes: Patres comederunt vuam acerbam, & dentes filiorum obstupescunt. Videtur hoc prouerbium desumptum ex illa sententia Prouerbiorum. *Sicut acetum dentibus, & fumus oculis, sic piger ijs, qui miserunt illum:* quam ita efferunt Septuaginta. Sicut vua acerba dentibus noxia est, & fumus oculis; sic iniquitas ijs, qui vtuntur ea. Meminit & Ieremias prouerbij huius: *In diebus illis non dicent vltra, patres comederunt vuam acerbam, & dentes filiorum obstupuerunt; sed vnusquisque in iniquitate sua morietur: omnis homo, qui comederit vuam acerbam, obstupescent dentes eius, &c.* Rabbi Dauid Chimhius: Eius dicterij occasio fuit prophetarum frequens comminatio, Iudam delendam esse ob peccata Manasses, sicut Israël propter scelera Ieroboam sublatus erat. Ex quo illi argumentabantur. Ergo filij portant peccata patrum, & patiuntur dentium stuporem contractum ab vua acerba, quam parentes manducarunt: quale illud est Threnorum. *Patres nostri peccauerunt, & non sunt, et nos iniquitates eorum portauimus:* quibus verbis diuinam iustitiam incusabant, quod ab innocentibus filijs noxas parentum exigeret. Porro eam orationem cum præcedentibus continuari volunt Theodoretus, & Scholiastes, qui sic habet: Cum violatæ legis Iudæi conuincerentur, id quidem negare non poterant violare se legem, sed iudicium Dei calumniabantur, dicentes: Iniuste aduersum se pronuntiatam esse sententiam, quæ delictis maiorum debebatur: asserebant enim se non fuisse idololatriæ primos inuentores, Manassem potius, & Achaz, atque alios ipsorum superiores eius sceleris auctores extitisse: pœnam autem illis debitam in se esse transfusam: quinetiam Sedeciam, non populum violasse iusiurandum, illos autem mulctari. Quibus querimonijs satisfacit Deus; sed primo eorum insolentiam comprimit, dicens:

III. *Viuo ego, dicit Dominus Deus, si erit vobis vltra parabola hæc in prouerbium in Israel.* Hebraice. Si erit vobis parabolizare vltra parabolam istam. Reticentia in hac oratione commissa indicat indignationem, qua prolata est: nam illud suppressit: Ego in vos seuerissime animaduertam: nam particula, *si*, quod alias diximus, conditionalis est,

Prouer. 10. ✠. 26. — Ierem. 31. ✠. 29. — Dauid Chimhi. — Thr. 5. ✠. 7. — Theodor. Scholiast. — Reticentia.

atque index iuramenti, nec sumitur pro, non, vt A quidam perperam existimant.

IV. *Ecce omnes animæ meæ sunt: vt anima patris, ita & anima filij mea est: anima, quæ peccauerit, ipsa morietur.* Tuetur Deus causam suam, & ab impiorum criminatione suam iustitiam vindicat; dicens se esse communem omnium parentem, atque adeo ex æquo omnibus prospicere, omnium cura tangi, se quoque esse supremum iudicem, quem dedeceat omnino accipere personam in iudicio, vel iniquam ferre sententiam: ac si dicat quod olim Abraham. (Genes. 18.) Non est hoc meum, qui iudico omnem terram, vt perdam iustum cum impio, nedum iustum pro impio: perperam itaque calumniamini meam vel prouidentiam, vel iustitiam; quasi patribus peccantibus vos iniuste plectamini: fieri enim nequit, B vt communis Dominus iniquum ferat iudicium, sed ab vnoquoque pro ipsius peccatis exigat pœnas. Hæc fere Polychronius. (Polychr.)

(Anima pro homine frequenter vsurpatur.) *Anima, quæ peccauerit, ipsa morietur.* Anima hoc capite non significat spiritum hominis solum, sed totum hominem; vt Hebræis in more est, partem pro toto, animam pro animante vsurpare, denominantes scilicet totum a parte nobiliori. Sic in Genesi. (Genes. 17. ℣. 14.) *Delebitur anima illa de populo.* Et in Leuitico. (Leuit. 2. ℣. 1.) *Anima cum obtulerit oblationem.* Et in libro Iosue. (Iosue 28. ℣. 3.) *Quicumque animam percusserit.* Et Paulus. (Rom. 13. ℣. 1.) *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit.* Quod vero idem in præsenti loco significet, patet primo ex eo, quod sequitur: *Vir si fuerit iustus, &c.* Et iterum: *Filius non portabit iniquitatem patris.* Ex quo fit, synony- C ma esse animam, virum, filium, &c. Item quia Ieremias, (Ier. 31. ℣. 29) prouerbio eodem repetito, addit: *Sed vnusquisque in iniquitate sua morietur, omnis homo, qui comederit vuam acerbam, &c.* Secundo idem ostendo ex adiuncto verbo, *ipsa morietur*, anima enim, id est spiritus non moritur. Sed dices, morte spirituali, de qua loquitur Propheta, mori potest anima, peccato scilicet admisso. Ego vero contra, inquam, mors hoc loco pœna est, non culpa, mors vero animæ culpa est, non tantum pœna. Præterea nec in dubium vocabatur a Iudæis, neque vero poterat vlla ratione controuerti, an pro peccato parentum filij transgressores efficerentur: sed an peccantibus patribus filij plecterentur, idque de temporalibus supplicijs per Chaldæos illatis, D quæ patiebantur miseri, intelligebant, non de spiritualibus, quæ parum ipsi curabant. Denique idem efficitur ex eo, quod inferius subditur. *Non viuet cum vniuersa hæc detestanda fecerit, morte morietur, sanguis eius in ipso erit:* quæ omnia aperte significant pœnam temporalis mortis, non vero culpam, vel pœnam æternam, nisi forte in altero sensu mystico, de quo in præsenti non sumus admodum solliciti.

V. *Et vir, si fuerit iustus, & fecerit iudicium, & iustitiam.* (Quid sit facere iudicium & iustitiam.) Duo hæc nomina, & per se sumpta difficilia sunt explicatu, & simul coniuncta (quod accidit sæpe) difficiliora sunt intellectu; alijs dicentibus, facere iudicium, esse omnia cum ratione exequi; facere iustitiam, iudicare sine acceptione per- E sonarum: alijs vero, vtroque vocabulo idem indicari, scilicet officium præstare, id nimirum, ad quod quis tenetur ex munere: alijs pro vtroque reddentibus, implere legem. Quas interpretationes non exhaurire vim prædictorum nominum, facile experietur, qui locos sacræ Scripturæ inter se contulerit, in quibus ea vsurpantur. Sed ijs omissis breuiter significationem vtriusque aperiamus.

A *Iudicium* per se sumptum significat officium iudicis, & quidquid ad illum quoquomodo pertinet, vt diximus supra. (Iudicium quid significet.) Iustitia vero idem fere, quod ius, vel quod de iure ad aliquem pertinet, vt alibi dicemus. Cum vero copulantur, non tam late patent, immo coarctantur inuicem, vt sibi respondeant. Iudiciumque significas alteram iudicij partem, qua scilicet iudex reum damnat; iustitia alteram, qua innocentem absoluit, & vindicat. Vtriusque exemplum exhibuit Salomon, erga meretrices: (3. Reg. 3.) nam cum filium donauit matri legitimæ fecit iustitiam; cum alteram remisit vacuam, & cum probro fecit iudicium: atque etiam faciebat Dauid iudicium, & iustitiam populo. (2. Reg. 8.) De iudicio & iustitia meminit Isaias dicens. (Isa. 5. ℣. 7.) *Expectaui vt faceres* B *iudicium, & ecce iniquitas*; absoluendo reus, *& iustitiam, & ecce clamor*, damnatis innoxijs. Quoniam vero ex iudicio prædicto nascitur timor transgrediendi legem, quam video a iudice seuere vindicari: ex iustitia contra oritur amor, & studium virtutis, quam experior a iudice honorari. inde est, vt Theologice sumptum iudicium significet declinare a malo, timere Deum, non transgredi negatiua præcepta. (Iudicium significat declinare a malo, iustitia facere bonum, & quare.) Iustitia vero, facere bonum, amare Deum, proximo benefacere, implere affirmatiua mandata. Vtrumque breuiter extulit psaltes. *Declina a malo, & fac bonum.* (Ps. 36. ℣. 27) Et iterum. *Iustitia, & iudicium præparatio*, basis, *sedis tuæ*, id est, dilectio, & timor regnum Dei fulciunt, & confirmant. (Ps. 88. ℣. 15) Et iterum. *Feci iudicium, & iustitiam* (nemini no- (Psal. 115. ℣. 121.) C cui, omnibus benefeci) *non tradas me calumniantibus me, &c.* Nisi malis politice accipere: Damnaui rite sontes, innocuos vindicaui, &c. In præsenti autem cum de priuatis hominibus sermo sit, non politice, sed Ecclesiastice accipienda sunt ea nomina, ac si dicat: Si nemini fuerit iniuriosus, sed omnibus officiosus.

VI. *In montibus non comederit.* Hieronymus: (Hieron.) Quod Iudæi existimant ad idololatriæ pertinere peccatum: crebro enim legimus in Regum & Paralipomenon libris: Veruntamen ab excelsis non recessit: adhuc enim populus immolabat in excelsis, & adolebat incensum in sublimibus, hoc Scriptura significante, quod in montibus, lucisque idolis hostias immolauerint, & thura succenderint, &c. D Rabbi Dauid confirmat Hieronymi sententiam: (R. Dauid.) Solebant, inquit, in montibus idolis immolare; deinde oblata sacrificia ibi comedere. Rabbi Ionathas habet. (R. Ionathas) In montibus non seruierit idolis. & Theodoretus. (Theodor.) Qui ab idolorum, inquit, cultu procul abfuerit, quorum templa in montibus erecta erant. Vide in Deuteronomio. (Deut. 32. ℣. 38.) *De quorum victimis comedebant adipes, & bibebant vinum libaminum, &c.*

Et oculos suos non leuauerit ad idola domus Israel. (Leuare oculos, gestus est adorantis, vel orantis.) Leuare oculos, gestus est adorantis, vel orantis, vt in psalmo. *Ad te leuaui oculos meos.* (Psal. 122.) Et iterum: *Ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, donec misereatur nostri.* Atque iterum. (Psal. 5. ℣. 4) *Mane astabo tibi, & videbo.* hoc est, suspiciam, orantis scilicet E licet gestu solito. Rabbi vero Dauid (R. Dauid.) hoc additum esse vult, quod non solum seruire idolis peccatum sit graue, sed etiam ea respicere. Sicut scriptum est: Ne respicite ad idola, &c. (Idola Hebraice dicuntur volutabra.) Idola Hebraice dicuntur גלולים, gelulim, a גלל, galal, quod est voluo, quasi volutabra, volutationes, stercora, quibus contaminantur cultores. Septuaginta, cogitationes, reddiderunt, quod hominum consilio sint inuenta, vt Sapiens scribit: (Sapien. 14.) nihilque amplius habeant diuinitatis, quam quod il-

lis

Hieron. *Polychr.*

lis vana attribuerit æstimatio vulgi: Hieronymus, cogitationes: id est, simulachra, quæ de suo corde finxerunt. Vel, vt scribit Polychronius, præclare ἐνθυμήματα, enthymemata, cogitationes scilicet dixit, vt ostendat qualia ab ipsis cogitata sint numina.

Vxorem proximi sui non violauerit. Vel contaminauerit, vt Septuaginta reddidere.

Hieronym. causas huius præcepti reddit.

Ad mulierem menstruatam non accesserit. Hieronymus: Per singulos menses grauia, atque torpentia mulierum corpora immundi sanguinis effusione releuantur: quo tempore si vir coierit cum muliere, dicuntur concepti fœtus vitium seminis trahere, ita vt leprosi, & elephantiaci ex hac conceptione nascantur, & fœda in vtroque sexu corpora paruitate, vel enormitate membrorum sanies corrupta degeneret. Præcipitur ergo viris, vt non solum ab alienis abstineant vxoribus, sed in suis quoque non omni tempore licitam sibi esse existiment coniugij voluptatem: nam, vt pulchre Xistus Pythagoricus dixit, adulter est vxoris amator ardentior, &c. Lex eiusmodi coitum detestatur, & pœna capitali plecti iubet. *Qui coierit cum muliere in fluxu menstruo, & reuelauerit turpitudinem eius, ipsaque aperuerit fontem sanguinis sui, interficientur ambo de medio populi sui.* Vide etiam capite decimoquinto eius libri.

Xistus Pythagoricus apud Hieronym. *Leuit. 20. ℣. 18.*

VII. *Et hominem non contristauerit.* Hoc est, non læserit vel ferro, vel maledictis, vel eiusmodi alia iniuria quinto præcepto prohibita. Septuaginta: & hominem non oppresserit: qui neminem tyrannice, & per potentiam oppresserit, neque vim intulerit alicui: atque ita hoc facinus ad septimum Decalogi præceptum pertinebit, quare subditur:

Hieron.

Pignus debitori reddiderit. Hieronymus: Non omni debitori: alioquin multis occasio recipiendorum pignorum fiet diuitiarum materia, sed ei debitori, qui pauper est: secundum legem Exodi, vt notat hic Rabbi Dauid. *Si pignus a proximo tuo acceperis uestimentum, ante solis occasum reddes ei, ipsum enim est solum, quo operitur, indumentum carnis eius, nec habet aliud, in quo dormiat: Si clamauerit ad me exaudiam eum, quia misericors sum, &c.* Obserua, *si clamauerit*, inquit, *ad me*: est igitur iniquitas, & oppressio, summo iure vti, nec remittere debitum inopi, nam id scelus vocat Scriptura clamorem, quod cogat oppressum Deo conqueri de iniusto exactore, & quoniam eiusmodi voces querulas quantumuis demissas Deus exaudiat. Exaudiam eum, inquit, aduersus quem iustitiam exercens, caritatem violas; te autem vel pinguissimis victimis me deprecantem non exaudiam. Vide Isaiam referentem de huiusmodi. *Quare ieiunauimus & non aspexisti, &c. & omnes debitores uestros repetitis, &c.*

R. Dauid. *Exod. 22. ℣. 26.*

Iniquitas est, summo iure vti.

Isa. 58. ℣. 3

Præceptum misericordiæ quale.

Panem suum esurienti dederit, & nudum operuerit uestimento. Obserua. Inter præcepta adnumerat misericordiam, tum quod in casu extremæ vel grauis indigentiæ, qui non pascit proximum, occidit, vt Augustinus auctor est: tum quoniam immisericordia in egenos signum est, & soboles iniustitiæ. Vide in diuite epulone, quem damnatum testatur Dominus, quod, cum laute pranderet, inopi micas panis negabat.

August.

VIII. De vsura.

Ad usuram non commodauerit. Vsuram Hebræi vocant נשך, nesech, a נשך, nasach, mordere, arrodere, quasi dicas morsum: qui serpenti attribuitur in Prouerbijs, & Ecclesiaste. *Mordebit eum coluber*: deinde vero ad vsuram transfertur: quod, vt serpens mordendo necat, sic illa hominis substantiam mordeat, & corrodat. Græci τόκον, tocon, vocant quasi fœtum. Hieronymus: In Hebraico cunctarum specierum vsura prohibetur; in Septuaginta tantum pecuniæ, &c. etymologiam vocum interpretatus est diuus Hieronymus; & vsuræ quidem in pecunia mentio est in psalmo. *Qui pecuniam suam non dedit ad usuram*: in vniuersum autem fit eius mentio in Deuteronomio. *Non fœnerabis fratri tuo ad usuram pecuniam, nec fruges, nec quamlibet aliam rem.* Item in Leuitico. *Pecuniam tuam non dabis ei ad usuram, & frugum superabundantiam non exiges.* Horum primum præsenti versu memoratur, alterum vero in subsequente. *Et amplius non acceperit.* Vnde Origenes: Vsura dicitur lucrum in argento: amplius vero quæ in minutis dantur esculentis, & poculentis, de quibus egregie disserit Hieronymus.

Prouer. 23. ℣. 32. *Eccl. 10. ℣. 8.* *Hieron.* *Ps. 14. ℣. 5* *Deut. 23. ℣. 19.* *Leuit. 25. ℣. 37.* *Origen.* *Hieron.*

Ab iniquitate auerterit manum suam. Breuiter omnem iniustitiam, & iniquitatem interdixit.

IX.

In præceptis meis, affirmatiuis, *ambulauerit, & iudicia mea*, negatiua, *custodierit*, ita, *ut faciat ueritatem.* Hoc est, exerceat virtutem: nam אמת, emeth, veritas, non solum significat veritatem dictorum, quæ mendacio opponitur; sed potissimum veritatem factorum, quæ repugnat vanitati, & hypocrisi: hæc autem est virtus, & opus studiosum: appellatur autem virtus nomine veritatis aptissime, quoniam vt veritas in dictis est adæquatio rei ad id, quod est in mente: sic veritas in factis, virtutis scilicet studium, est adæquatio operis ad id, quod dictat spiritus Domini, seu fides, vel ratio: Officium dicere possis, vt in psalmo: *Omnia mandata tua ueritas*: & iterum: *lex tua ueritas*: vnde est illud Genesis, atque alibi non raro, facere *misericordiam, & ueritatem*: hoc est, officium seu beneficium exhibere: & Ioannes: *Qui autem facit ueritatem.* Paulus quoque ait: *Veritatem autem facientes*, id est, implentes legis mandata seu officio satisfacientes: verum de hac re alibi latius disseremus.

Veritas opponitur hic vanitati, & hypocrisi, quæ mendacia sunt in factis.

Psal. 118. ℣. 86. & 142. *Genes. 24. ℣. 49. & 47. ℣. 29.* *Ioan. 3. ℣. 21.* *Ephes. 4. ℣. 15.*

Hic iustus est, uita uiuet. Qui ea impleuerit, quæ præcepta sunt, & ea quæ prohibita sunt, vitauerit, & iusti cognomento cohonestari meretur, & vitæ felicis colligere fructum. Vita viuere, est fortunate vitam traducere: nam cum hominibus nihil sit amabilius, aut suauius, quam viuere, verbum importat suauitatem, & felicitatem: atque hæc exaggeratur, adiuncto nomine verbali, vt vita uiuere, sit ad voluntatem, & cum iocunditate æuum traducere. Sub hac autem felicitate temporali, quam sermo Prophetæ primario respicit, vitam quoque gratiæ, & æternæ post mortem gloriæ intelligere fas est: omnia enim bona temporalia, & æterna iusto promittuntur.

Vita viuere significat, cum voluptate vitam traducere felicem.

X.

Quod si genuerit filium latronem. Septuaginta, & Theodotio, pestilentem, vt vult Hieronymus; Origenes perniciosum interpretatur, hoc est, omnia obligurientem, raptorem, iniquum, Hebraice פריץ, pharits, dicitur, hoc est, grassator, fur, latro, a diruendis, perfodiendisque parietibus.

Fur dicitur pestilens. *Theodot.* *Hieron.* *Origenes.*

Et fecerit unum de istis. Quæ scilicet lege interdicta sunt. Septuaginta: & facientem peccata.

XI.

Et hæc quidem omnia non facientem. Nulla opera studiosa, quæ prædixi: nam Hebræis, perinde ac Logicis, omnis non, valet, nullus. *Sed in montibus comedentem.* Sed potius ea omnia, quæ lege prohibita sunt, patrantem. *Nunquid uiuet?* Par ne est, vt eiusmodi viuat ob merita patris iusti? *Non uiuet*, sed, *morte morietur*, infelici morte rapietur. *Sanguis eius in ipso erit.* Ipse suæ mortis auctor fuit, luet quam sibi conflauit capitis pœnam: nihil scelerato proderit patria virtus, qui aliam vitam atque ille

viuere

vluere instimit, sed suorum seminum fructus percipiet. Deinde argumentatnr a contrario.

XIV. *Quod si genuerit filium*, is videlicet latro, qnem memoraui, *qui uidens omnia peccata patris sui, qua fecit, timuerit, & non fecerit simile eis*, &c. *hic non morietur*, &c. *sed uita uiuet*. Neque enim iustum est ab hoc pro scelere illius exigi pœnas.

XVIII. *Pater eius, qui calumniatus est, & uim fecit fratri, & malum operatus est in medio populi sui*, palam, & sine vllo rubore, aut timore, *ecce mortuus est in iniquitate sua*, id est, propter iniqnitatis meritum: ac si dicat: Quemadmodum non profuit filio scelerato parentis meritum, sic non officiet nepoti iusto patris iniqui demeritum: hæc autem non esse verba, sed res, quæ partim gestæ sunt, partim geruntur, testis est diuina Scriptura. Ezechias enim ex impio patre Achaz natus non solum pro parente non soluit pœnas, sed eriam propria pietate nobilissimus euasit. Manasses autem omnino contrariam parenti viam ingressus, nihil a patria pietate vtilitatis percepit: at vbi eum pœnituit, salutem est consecutus: & Amon huius filius patriam improbitatem æmulatus, non item pœnitentiam, malum habuit uitæ exitum: cuius filins Iosias patris auersatus impieratem omni virtutum genere instructus in Sanctorum numetum adscriptus est, nullo ex iniquitate paterna contracto detrimento: at eius filij minime ipsum æmulati, sed omni impietate adstricti pœnas suorum delictorum persoluerunt, nulla ex pierate patria vtilitate percepta. Ex ipsa igitur sanctarum scripturarum historia vera ostensa sunt eloquia Domini: Hæc Theodoretus.

Exempla eorum, qui iusti at alij scelera[t]orum fuerunt, & eorum qui ex aduerso scelerati & filij iustorum.

Theodor.

XIX. *Et dicitis: Quare non portauit filius iniquitatem patris*. Oppositum potius obiecerant: quare filiorum dentes obstupuerunt ob parentum intemperantiam? Verum non repetuntur nnnc Iudæorum verba querula; sed per prolepsim soluitur quæstio, vt ingeniose notauit Hieronymus, quam poterat auditor opponere, ac si dicat. Quod si rogetis, vel nunc rogabitis, cur non portat hic filius iniquitatem patris grassatoris? *Videlicet quia filius iudicium, & iustitiam operatus est*, &c. quoniam non eandem viam, quam pater, insectatus est; sed mea præcepta parentis institutis anteposuit, dignum propterea reperit vitæ exitum: Sic igitur statutum apud me est:

Hieron.

XX. *Anima, qua peccauerit, ipsa morietur: filius non portabit iniquitatem patris, & pater non portabit iniquitatem filij*. Patet huius versus sententia ex superioribus; verumtamen illi aduersari videntur alia scripturarum testimonia: nam in Exodo legimus: *Ego sum Dominus Deus tuus, fortis, zelotes, uisitans iniquitatē patrum in filios in tertiam, & quartam generationem eorum, qui oderunt me*, &c. Et iterum: *Dominator Domine Deus, misericors, & clemens, patiens, & multa miserationis, ac uerax, &c. Qui reddis iniquitatem patrum filijs, ac nepotibus in tertiam, & quartam progeniem*. Idem Ieremias. *Domine Deus, &c. qui facis misericordiam in millibus, et reddis iniquitatem patrum in sinum filiorum eorum post eos, &c.* Præterea ob delictum Dauidis populum percussum legimus: & ob peccata Dathan, & Abiron, atque Sodomitarum vniuersam eorum familiam cum paruulis innocentibus esse deletam: quomodo igitur hæc illis cohærent? Diuus Augustinus, quem Doctores Theologi sequuntur, vtramque sententiam ita conciliare nititur, vt secundum Exodi testimonium puniantur quidem parentum peccata in filijs pœnis corporum, quæ a parentibus acceperunt; pœnis autem animæ, id est, spiritualibus, quod Ezechiel significat, filij non plectantur ob parentum delicta. Ceterum, vt sopra ostendimus, anima apud Ezechielem non significat hominis formam, sed totum hominem; neque mors significat mortem spiritualem, sed corporalem: neque de culpa sermo Prophetæ est, sed de pœna, & illa quidem temporali, qnemadmodnm & Iudæorum qnerela propter pœnam temporalem, Vrbis scilicet ruinam, exorta est, & in prouerbium relata dicentium: *Patres comederunt uuam acerbam, & dentes filiorum obstupescunt*: perinde enim est, ac si dixissent: Ob peccata Manassis nos luimus captiuitatis pœnas. Si autem Ezechiel de temporali pœna loquitur, Moysi repugnare videtur. Idem diuus Augustinus, diuus Leo Papa, atque diuus Gregorius sic respondent qnæstioni: Peccatum originale a parentibus trahimus, & nisi per gratiam baptismatis soluamur, etiam peccata parentum portamus, quod vnum adhuc videlicet sumus in illis: reddit ergo peccata parentum in filios, dum pro culpa parentis ex originali peccato anima polluitur prolis: & rursum non reddit peccata parentum in filios, quia cum ab originali culpa per baptismum liberamur, iam non parentum culpas, sed quas ipsi committimus, habemus. Verum hæc responsio ex prædictis videtur insufficiens: primo quoniam tam Iudæi, quam Vates de pœna loquebantur, vt diximus, non de culpa. Præterea de pœna corporali, non de spirituali: deinde de pœna inflicta ob peccata actualia proximorum parentum, qui idololatriam secuti fuerant, non ob peccatum originale primorum hominum, nam ab eo expiati erant per circumcisionem. Non potest igitur Ezechiel explicari de peccato originali esse locutus. Sed neque Moses alioqui dixisset tantum in tertiam, & quartam generationem visitari peccatum Adæ in filios, sed in millia millinm, cum vniuersi, qui nascuntur ex progenie Adæ, ex æquo peccatum originis contrahant.

Huic decreto videntur aduersari aliqua scripturæ dicta, & quomodo sint intelligenda.

Ex. 20. ℣. 5

Ib. 34. ℣. 6

An Deus puniat peccata parentum in filijs.

Ier. 32. ℣. 18.

2. Reg. 24.

Augustinus epist. 75. respondet quæstioni.

Sup. ℣. 4.

Augustinus Enchirid. cap. 46. Leo Papa epistola 84. Greg. lib. 15. cap. 22. aliter interpretatur.

Alij respondent, locum Exodi accipiendum de pœnis leuioribus, vtpote facultatum, vel honoris, in quibus merito filij propter parentum delicta, etiam ex dispositione humanarum legum plecti solent, vt videmus in reis læsæ maiestatis. Locum vero Ezechielis accipiendum de pœna capitali, quibus fauet illud testimonium Deuteronomij. *Non occidentur patres pro filijs, nec filij pro patribus, sed unusquisque pro peccato suo morietur*: atque exemplnm legis præstitæ, quod libro Regum refertur: *Percussit*, Amasias rex, *seruos suos, qui interfecerant regem patrem suum, filios autem eorum, qui occiderant, non occidit, iuxta quod scriptum est in libro legis Moysi &c. Non morientur patres pro filijs, neque filij morientur pro patribus*. At vero hæc solutio dubij, potius instauratio est quæstionis, cnm ex libro Regum sciamus ob adulterinm Dauidis filium eius mortuum fuisse: & iterum propter eiusdem elationem in populo nūmerando multa millia subditorum peste consumpta. Non solum igitur leuioribus pœnis, sed capitalibus alios pro aliorum delictis esse punitos, fatendum est.

Aliorum solutio.

Deut. 24. ℣. 16.

4. Reg. 14. ℣. 5.

2. Reg. 12. & cap. 24.

Alij hoc argumento conuicti respondent, supplicia aliquando esse pœnam, aliquando medicinam; illam infligi in peccati vindictam, hanc vero adhiberi ad animæ remedium: atqne Ezechielem de pœna simpliciter loqui volnnt, quam nullus ob alterius peccatum sustineat; Mosem vero de medicinali castigatione, qnam multis ob ipsorum maius commodum Deus sæpe irrogare soleat: Sed hoc est eludere argumentum, non conciliare scripturas: nam luce clarius Moses de pœna, vt pœna est, ob

Aliorum responsio.

culpam

culpam scilicet, illata loquitur dicens: *Visitans iniquitatem patrum in filios in tertiam, & quartam generationem eorum, qui oderunt me.* id est, puniens pœna communi filios cum parentibus, quia me non solum despexerunt, vt peccatores reliqui solent, sed etiam oderunt, & ex corde irritarunt. Ezechiel contra de pœna, vt medicina est, aperte sermonem instituit, cum dicat statim: *Si autem impius egerit pœnitentiam, &c. omnium iniquitatum eius non recordabor.* Mederi certe volebat supplicio, qui pœnitentiam suadet, & veniam offert. Quod si ea distinctio rationis duplicis pœnæ locum habet in hac quæstione, necesse est fateantur, pœnam vt pœnam in filios transire; pœnam vt medicinam ad alios minime deriuari.

Hier. solutio — Diuus Hieronymus præfatus se ex verbis Mosis alioqui scandalum esse passum, ex præsenti Prophetæ testimonio illa interpretari nititur, quasi dicta sint per parabolam quandam: quod scilicet aliud foris sonent, aliud interius retineant: atque sese explicans ait: Non ideo filij puniuntur in tertia, & quarta generatione, quia deliquerunt patres eorum, cum patres potius, qui fuerunt peccatores, puniri debuerint; sed quia patrum extiterunt æmulatores, & oderunt Deum hæreditario malo, & impietate in ramos quoque de radice crescente, &c. Idem fere scribit Gregorius loco prædicto: addit enim post alteram locorum conciliationem traditam in hunc modum; quod tamen intelligi aliter potest. Quia quisquis praui parentis iniquitatem imitatur, etiam ex eius delicto constringitur; quisquis autem iniquitatem parentis non imitatur, nequaquam parentis eius delicto grauatur, &c. Horum Patrum sententiam aliquot propositionibus explicare libet.

1. Propositio. — Esto itaque prima propositio pro quæstionis solutione. Cum filius innocens est, nullo modo plectitur ob delicta parentis. Hanc expresse proponit Deus apud Ezechielem, & exemplis additis probat.

2. Propositio. — Secunda. Cum vterque noxius est, pater scilicet, & filius, vterque castigatur; vnusquisque eorum pro meritis, & pro meritorum ratione atque mensura: hæc quoque constat ex Vatis sermone.

3. Propositio. — Tertia. Cum patres non tantum delinquunt, sed etiam delicta filijs tradunt, cum scilicet omni pudore, & metu deposito peccatum suum prædicant, ita vt filijs peccandi exemplum existant, filij quoque imitantur delicta, quæ a parentibus didicerunt; tunc vtrique puniuntur, patres ob exemplum, filij ob imitationem; vnusquisque scilicet ob peccatum suum. Ceterum sacræ literæ cum de supplicio eius peccati, quod a patribus ad filios quadam traditione permeauit, loquuntur, tametsi tam pœnæ, quam culpæ consortes sint vtrique; delictum adscribunt parenti, quia ab ipso tanquam a fonte manauit ad filium; & contra vltionem exerceri dicunt in filio, quia in illo magis elucet pœna, quam culpa: culpa enim in filio imitatore patris leuior est, quam in parente inuentore: pœna vero in filio minus noxio grauior videtur, quam in patre sceleris auctore. Præterea quia pœna in filio duplex supplicium est, quo scilicet & pater videns castigatur, & filius sustinens torquetur. Itaque tametsi delicta, & supplicia sint reuera vtrique communia; parentis peccatum merito dicitur puniri in filijs, quia in illis grauius punitur: alioqui neque patres sine pœna euadunt, neque filij citra noxam existunt: neque vnus alterius, sed vnusquisque, vt Deus per Ezechielem profitetur, portat ini-

Pœnæ parentum, qui filios suos ad malum inducunt exemplo.

A quitatem suam: atque hoc mihi intellexisse videtur Hieronymus, cum dixit Moysis sententiam esse prouerbialem, & figurate accipiendam, ne scandalum ingeneret in Christianis cordibus, si absolute pronuntiatum audiant, pro parentum delictis filios castigari. — Hieron.

Hæc de adultis intellecta volumus, non de paruulis, quorum est iudicium secretius, & prouidentia sublimior, quique existimari possunt aliquid parentum: atque adeo nihil repugnat simul cum parentibus communi aliquando inuolui supplicio, vt in excidio Sodomorum factum videmus: vel viuentibus patribus immatura ereptos morte, vt filio Bersabeæ accidit ob Dauidis patris delictum, dicente Scriptura: *Dominus quoque transtulit peccatum tuum,* B *non morieris. Verumtamen quoniam blasphemare fecisti inimicos Domini, &c. filius qui natus est tibi, morte morietur:* quæ quidem sententia aduersus patrem potius lata videtur, quam aduersus filium: iste enim vix mortem sensit, cum non dum plene vixerit, ille autem bis mortuus est, filio moriente: nam quo innocentior erat, qui plectebatur ob patris delictum, eo grauius cruciabatur proprij sceleris conscientia noxius parens. Ceterum de paruulis nullus sermo neque Iudæis erat, neque Prophetæ: quare stat firma Dei sententia & æquitatis legibus, & sacræ Scripturæ oraculis decreta: *Anima, quæ peccauerit, ipsa morietur: filius non portabit iniquitatem patris, & pater non portabit iniquitatem filij.* — 2. Reg. 12. ℣. 13.

Iustitia iusti, super eum erit, & impietas impij erit C *super eum:* Hoc est illud Isaiæ. *Dicite iusto quoniam bene,* vel quam optime, *quoniam fructum adinuentionum suarum comedet. Væ impio in malum, retributio enim manuum* operum *eius fiet ei.* — Isa. 3. ℣. 10

Si autem impius egerit pœnitentiam ab omnibus peccatis suis, quæ operatus est, &c. Græci: Tantum abest, inquit, vt ab alio pro alio pœnas exigam, vt etiam ipsummet legis violatorem, quamuis innumera facinora patrarit; si tamen ille pœnitens resipiscat, & iustitiæ vias persequi instituat; libens excipiam, & vita dignum iudicabo. Hieronymus apertius: In tantum, ait, peccata patrum ad filios non redundant, neque iustum filium sceleratus prægrauat pater, neque alij pro aliorum sceleribus puniuntur, vt ipse vnus atque idem qui prius impius fuit atque D peccator, si postea egerit pœnitentiam, & ad meliora conuersus pristina peccata deleuerit, non iudicetur vetustate peccati, sed in meum suscipiatur gregem innouatione virtutis. — XXI. Græci. Hieron.

Omnium iniquitatum eius, quas operatus est, non recordabor. Mira pœnitentiæ efficacia, quæ non tantum e conscientiæ tabella peccata delet, sed etiam ex breuiculis diuinæ iustitiæ, in quibus gestorum omnium rationes continentur: de quibus in Deuteronomio. *Nonne hæc condita sunt apud me, & signata in thesauris meis?* & iterum. *Recensui,* veteres commentarios scrinij mei reuoluens, *quæcunque fecit Amalech, &c.* — XXII. Mira pœnitentiæ efficacia. Deut. 32. ℣. 34. 1. Reg. 15. ℣. 2.

Puluere, qui lædit, scribit: sed marmore læsus.

pœnitentia vero peccata in marmore stylo ferreo E exarata exedit, excauat, atque omnino delet.

In iustitia sua, quam operatus est, viuet. De qualitate vitæ iusto promissæ in lege, agemus capite vigesimo.

Nunquid voluntatis meæ est mors impij, dicit Dominus Deus, &c. Hanc sententiam enarrabimus in fine capitis. — XXIII.

Si autem auerterit se iustus a iustitia sua, & fecerit iniquitatem. Hieronymus: Sicut iustum antea peccatorem non prægrauant antiqua delicta; sic pecca- — XXIV. Hieron.

torem

torem, qui prius iustus fuerit, non iuuant vetetes iustitiæ: vnusquisque enim in quo inuenietur, in eo iudicabitur. Polychronius: Ita, inquit, iuste definio pro cuiusque rebus gestis; vt & ijs, qui multa peccant, & ex animo resipiscunt, veniam tribuam; & ab ijs, qui recte aliquando agunt, ac deinde moribus commutatis insanabiliter peccant, pœnas exigam: neque enim paulisper bonos nos esse oportet, postea improbos fieri. Videmur enim etiam superiori tempore non ex cura, & studio honesti virtutem coluisse, sed potius temere, & consuetudine quadam. Neque nos moueat quod ait ἐν τῷ παραπτώματι en to paraptomati, in lapsu suo (sic legunt Septuaginta, vbi Hieronymus posuit *in prauaricatione*, Hebræi vero במעלו, maghalo) lapsum enim, & offensionem vocat permanentem auersionem, & immutabilem habitum in malo, &c. eandem vocem explanans Theodoretus, sic habet: Et sciendum est non simpliciter dixisse, si peccauerit, sed si conuersus fuerit a iustitia sua, & fecerit iniustitiam, secundum omnes iniustitias, quas fecit iniquus: quandoquidem offendunt etiam ex pijs aliqui; sed resurgentes eadem rursus incedunt via, & pœnitentia salutem consequuntur; at qui prorsus ab hac recedunt contrariæ viæ fructus percipiunt: hoc est *peccatum ad mortem*, quod vocat Ioannes, & pro quo orare non consulit, & in quod negat ille incurrere Dei generationem, hoc est, prædestinatos, & electos.

Polychr. — *Theodor.* — *1. Ioan. 5. ℣. 16.*

XXV. *Et dixistis: Non est æqua uia Domini. Audite ergo domus Israel: Nunquid uia mea non est æqua, & non magis uiæ vestræ prauæ sunt?* Polychronius: Hoc est; non est bona, neque tecta, neque respondens pactis, quæ a Deo est compensatio. Viam appellat actionem, vt in psalmo: *In uia peccatorum non stetit*: at Dominus non punit indignabundus, sed crimen clementer ex æquo animo dissoluit. Scholiastes: Quo me, inquit, criminamini quasi non recta, & iusta iudicia feram? Viam enim appellat actionem, quæ fit in vltionem improbi. Quoniam igitur hæc dicitis, audite quid ego dicam, & quod dico, iudicate.

Polychr. — *Ps. 1. ℣. 1.* — *Scholiast.*

XXVI. *Cum enim auerterit se iustus a iustitia sua, & fecerit iniquitatem, morietur in eis.* Hebraice: Et fecerit iniquitatem, & mortuus fuerit super eis, in iniquitate sua, quam fecit, morietur. Pronomen plurale *eis* refert *iniquitates*, quas subaudiuit scriptor sacer ex versu superiori: nam ita dicturus erat; & fecerit iniquitatem iuxta omnes iniquitates, quas operatur impius, morietur in eis, &c. Vbi obserua nihil aliud sibi velle illud, & mortuus fuerit super eis, quam quod Hieronymus vertit, *morietur in eis*: oratio enim sequens repetitio est præcedentis. Nihilominus Græci literam sequentes (nam eodem modo transferunt Septuaginta) alium sensum indicari credunt: nam ita habet Polychronius: Intelligit vero hic eum, qui sine pœnitentia labitur: hoc enim significat illud, & morietur in illo, ac si dicat; per totum vitæ tempus in illo morabitur: qui eiusmodi est impœnitens, mortis supplicium feret. Eadem fere scribit Theodoretus: in quo sensu viuere, & mori, pro vita, & morte æterna accipiantur necesse est.

Hierony. — *Polychr.* — *Theodor.*

XXVII. *Et cum auerterit se impius ab impietate sua, quam operatus est, & fecerit iudicium, & iustitiam; ipse animam suam uiuificabit*, vitam tuebitur suam, &c. Scholiastes: Ergo, inquit, improbum reuertentem ab improbitate sua, & iustitiam facientem absoluens inique ago? at iustum, qui iustitiam deinde negligat, & incontinenter, atque indesinenter se in scelestibus volutantem puniens non recte iudico? at non habetis, inquit, quod iuste opponatis ad hanc orationem, qua causam, & rationem reddo. En igitur, est mea via, & sententia, quæ in vos fertur, est iusta; vestra vero oratio iniusta, & omnis impietatis plena. Polychronius & Theodoretus. Ipsa res, inquit, clamat iudicia quidem mea recta esse, ac iusta; vestrum vero institutum sceletis, & iniquitatis plenum.

Scholiast. — *Polychr.* — *Theodor.*

Mirantur hoc loco interpretes quidam, & merito rogant; quid est quod, cum hoc versu Deus respondens calumniantibus suam iustitiam, atque causam propriam dicens, profiteatur rationem reddere æquitatis iudicij, erga iustum, & impium nullam omnino exhibeat, sed simplicem sententiæ a se in vtrumque latæ tenorem repetens, causam se vicisse dicat: quasi argumento euidenti demonstrasset sua iudicia recta esse; illorum autem querimonias, & criminationes iniustas. Cui quæstioni ex parte responderunt Græci iam citati, dicentes rem ipsam clamare pro Deo aduersus criminatores. Ceterum locus hic nobilissimus amplius illustrari desiderat.

Quæstio. — *Respondent Græci.*

Respondemus ergo, idcirco Deum repetendo sententiam suam illam declarasse quidem, nec confirmasse, quoniam prima principia explicatione indigent terminorum, non vero probatione, cum cognitis terminis, per se sint euidentia: talia sunt decreta diuinæ æquitatis, de quibus aliquando dubitamus ignorantissimi homines, quod ea non percalleamus. Vbi vero eorum pleniorem assequi intelligentiam datur, non secus illis mens acquiescit, quam geometricis principijs. Itaque repetuntur, & declarantur a Deo iudicia sua erga impium, & iustum exercita, quod id satis superque erat. Deinde quoniam etiamsi explanatio non sufficeisset, nulla omnino ratio illorum reddi poterat: nam quæ maxima sunt, sibi ipsis tantum comparantur. Quam bene Cicero, vt crimen parricidæ exaggeraret: Matrem, inquit, tuam occidisti: quid dicam amplius? matrem tuam occidisti: Extenuasset facinus eximius orator, si alteri quantumuis grauissimo comparasset: sibi ipsi conferens summe amplificauit, & extulit. Præterea quia maxima quæque, & vastissima non ab alijs, sed a se ipsis dependent, & sibi nituntur; contra minora ab alijs. Pendent quidem sacra Templi anathemata, vt hoc exemplo vtar, a summo tholo, tholus nititur testudini, ista fornicibus, fornices muris, & perastadibus fulciuntur: muros substinet substructio, hæc terræ insidet: terra vero in medio aëre pendens, a quonam sustineri dicas? a se ipsa: sicut videre est in psalmo. *Qui fundasti terram super stabilitatem suam, non inclinabitur*, commouebitur, *in sæculum sæculi*. Mare vero terræ imminens a quonam continetur ne orbem inundet? quomodo non diffluit vnda fluida? quomodo non descendit ad inferiora grauis aqua? Quid cælum? axibus ne voluitur in gyrum? at axes ipsi quibus fulciuntur polis, cum extra supremum cælum nihil sit materiale? sibi ipsi nititur moles tanta, in seipsam concamerata quasi sphærica testudo: ideo enim vocatur רקיע, raqiagh, firmamentum, quia in se firmatur, nullibi incumbens, vt in psalmo: *Extendens cælum sicut pellem*, vt tentorium, *qui tegis*, concameras, *aquis superiora eius*. Si ergo in creatis rebus, quæ sibi ipsis catena illa, quam Homerus ingeniose finxit a summo Ioue per Diuos & cælestes orbes ad mortales vsque demissam, connexæ sunt, & aliæ ab alijs pendentes; aliquid reperimus independens; immo in his

Respondet auctor. — *Dei decreta sunt quasi prima principia in scientia, quæ intellecta per se ipsa sine vlla probatione constant.* — *Psal. 103. ℣. 5.* — *Ibid. ℣. 2.*

his inferioribus, quæ natura, & conditione caduca sunt, quædam inuenimus adeo firma, & stabilia, vt se ipsis firmentur; quid mirum si diuina veritas sibi nitatur, & diuina æquitas iustitiæ suæ nullam præter se ipsam rationem habeat? sed illi credere oporteat, quia ipsa dixit; huic vero fidendum sit, quia ipsa decreuit. Ergo hæc est causa, quod nulla iudicij diuini datur causa, sed eius institutum declaratur, vt æquum esse eo ipso iudicetur. Persistens itaque in sua æquissima iudicij lege iustus iudex non secus in posterum se facturum cum filijs statuit quam, cum parentibus olim fecerat: ait enim:

XXX. *Idcirco unumquenque iuxta uias suas iudicabo domus Israel, ait Dominus Deus.* Atque ita minatus, iustaque prolata sententia ad admonitionem orationem conuertit.

Scholiast. *Conuertimini, & agite pœnitentiam.* Scholiastes: Cum sit bonus natura Deus etiam suum iudicium cauillantibus peccati obliuionem, & veniam proponit, si ipsi mores veteres, & facta praua pœnitentia deleant, & in meliora commutent. *Polychr.* Polychronius: Hoc est: Etiam si in ipso Templo statueritis idola, etiamsi sanctuarium pollueritis, etiamsi legem violaueritis; iam tandem resipiscite, & mutate consilium. Blanda hæc atque vere paterna adhortatio ad meliorem frugem satis aperte declarat, diuinam iustitiam non contra homines sæuire, sed contra peccata: quandoquidem quos peccatores decreuerat punire, ad detestanda peccata amice inuitat, ne pereant. Propter vnum Seba toto impetu dimicabat Ioab contra Abelam, cuius capite per murum demisso destitit ab oppugnatione Vrbis sibi alioqui caræ Ioab, & obijcienti sibi feminæ prudenti: *Quare præcipitas hæreditatem Domini?* respondit: *Absit, absit hoc a me: non præcipito, neque demolior: Non sic se habet res; sed homo* quidam *de monte Ephraim Seba* nomine, quem vos protegitis, *leuauit manum suam contra regem Dauid; tradite illum solum, & recedemus a ciuitate.* Similia obiectantibus Iudæis eadem fere respondet Dominus: Absit, absit hoc a me, vt mortem velim impiorum, vrbemque Ierusalem mibi multis nominibus carissimam demoliri in animo habeam: contra abominationes vestras bellum gero: peccatum impugno; tradite illud solum. Conuertimini ad me pœnitentiam agentes; *& quare moriemini?*

Iustitia Dei non contra homines sed contra peccata desæuire solet.

2. Reg. 20. ℣. 19.

XXXI. *Et facite uobis cor nouum, & spiritum nouum. Cor nouum* est noua voluntas, nouus affectus. Spiritus nouus est nouus ardor animi, & desiderium nouum, vt alibi diximus, & dicemus. Origenes: Quomodo id fit? si exuamus veterem hominem cum actibus suis, & induamus nouum, qui secundum Deum creatus est in iustitia, & sanctitate veritatis (veraci, interna, non ficta, neque hypocrita). Scholiastes: Idololatriam cum pietate commutate, & prauos mores cum bonis. Sed hic obserua, tantum opus, quantum est iterum renasci, cum alioqui sit digiti Dei, & dexteræ excelsi; nihilominus hominibus adscribi, ad declarandam liberi arbitrij potestatem, quod gratia Dei adiutum potest, posthabitis desiderijs erroris, noua voluntate, atque altero animi ardore pietatem colere, & virtutem consectari. Sed hanc theoriam tractauimus capite vndecimo, ex diui Prosperi sententia.

Cor nouum talem volun tatem, spiritus autem nouum desiderium & affectum significat.

Origen.

Scholiast.

Et quare moriemini domus Israel?

XXXII. *Quia nolo mortem morientis, dicit Dominus: reuertimini, & uiuite.* *Scholiast.* Scholiastes: Inuitum me, inquit, ad vos puniendos adducitis, quibus licebat, si legibus obtemperaretis, omnibus frui bonis, & beata vita. Non mortem, inquit, iniqui, sed pœnitentiam cupio: neque enim vt punirem hominem ipsum creaui, sed vt cum eo vitam communicarem: alioqui quorsum prophetas meo nomine afflassem, scriptas leges tradidissem, pollicererque bona, & gehennam minarer, si punire cuperem? potius homines permisissem eo ferri quocunque vellent: nunc autem omnia hæc facere perseuero, vt ab his calamitatibus, quas minatus sum, creaturas meas vindicem, atque bonis, quæ promisi accumulem. Quod si ego, qui supremus Iudex sum, in vestram partem inclino, & sententiam damnationis ferre omnibus modis recuso; si ego ipse, qui actor sum vel a vobis lacessitus vindictam non expeto, sed sponte noxam condono, si sani estis, neque vitam propriam despicitis, *& quare moriemini domus Israel?* cum pro actore habeatis aduocatum, & pro iudice patronum? Moriemur, quia lex ministra mortis transgressores damnat. Sed ego pœnitentes absoluo: *Quare* igitur *moriemini?* Quia patres nostri peccauerunt, nos morimur. At viuo ego, quia filij non portabunt iniquitatem patrum. *Et quare moriemini domus Israel?* Quia fecimus pactum cum morte, & fœdus cum inferno. Sed in vestra potestate est, dissoluere fœdus percussum: *reuertimini, & uiuite. Quare moriemini, domus Israel?* Quia lege membrorum grauati in mortis barathrum deijcimur. Sed fas est, si lubet, facere vobis cor nouum. *Et quare moriemini?* Quia arduum est ad vitam conari per legis custodiam. Atqui facile est vobis comparare spiritum, & animum nouum, quo ad cœlestem vitam rapiamini. *Quare moriemini* filij *Israel?* Quia iam neci traditi sumus a diuina iustitia. At ego, qui nolo mortem morientis, ab ipsis faucibus mortis etiam deuoratos eripiam. *Quare* igitur *moriemini?* Quia Dominus oblitus est nostri ob peccata Regum nostrorum Achaz, & Manassis, ideo morimur. Sed obliuisci non possum Abraham, Isaac, Israël, & Dauidis obsequia: eorum memor, vobis, o domus Israël, misericordiam exhibebo, & clementiam. *Et quare moriemini?* Quia diuinæ potentiæ obsistere non valemus, quæ nos Babylonijs venundedit. At licet vobis, si ad misericordiam confugiatis, contra Deum fortes esse, quod olim Israëlem patrem vestrum fecisse non ignoratis: *Quare* ergo *moriemini?* Illud vnum est, quod vos accusat, quod deprimit, quod damnat, & morti adiudicat, nimirum quod resipiscere non vultis, quia quid sit viuere necdum nostis. Sed ego vel phrenesi tam periculosa laborantes non desinam admonere, & ad saniora consilia cohortari. *Quare moriemini domus Israel? Quia nolo mortem morientis, &c. reuertimini, & uiuite.*

Dulcis exhortatio ad peccatores.

Gen. 32. ℣. 23.

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT DECIMVMNONVM.

ARGVMENTVM.

Deplorat miseram ſortem filiorum Ioſiæ Regum Iuda.

I. *ET tu aſſume planctum ſuper* A *principes Iſrael,*

II. *Et dices: Quare mater tua leæna inter leones cubauit, in medio leunculorum enutriuit catulos ſuos?*

III. *Et eduxit vnum de leunculis ſuis, & leo factus eſt: & didicit capere prædam, hominemque comedere.*

IV. *Et audierunt de eo Gentes, & non abſque vul-* B *neribus ſuis ceperunt eum: & adduxerunt eum in catenis in Terram Aegypti.*

V. *Quæ cum uidiſſet quoniam infirmata eſt, & perijt expectatio eius: tulit unum de leunculis ſuis, leonem conſtituit eum.*

VI. *Qui incedebat inter leones, & factus eſt leo: & didicit prædam capere, & homines deuorare.*

VII. *Didicit uiduas facere, & ciuitates eorum in deſertum adducere: & deſolata eſt terra, &* C *plenitudo eius a voce rugitus illius.*

VIII. *Et conuenerunt aduerſus eum Gentes undique de prouincijs, & expanderunt ſuper eum rete ſuum, in uulneribus earum captus eſt.*

IX. *Et miſerunt eum in caueam, in catenis adduxerunt eum ad regem Babylonis: miſeruntque eum in carcerem, ne audiretur vox eius ultra ſuper montes Iſrael.*

X. *Mater tua quaſi uinea in ſanguine tuo ſuper aquam plantata eſt: fructus eius, & frondes eius creuerunt ex aquis multis.*

XI. *Et factæ ſunt ei virgæ ſolidæ in ſceptra dominantium, & exaltata eſt ſtatura eius inter frondes: & uidit altitudinem ſuam in multitudine palmitum ſuorum.*

XII. *Et euulſa eſt in ira, in terramque proiecta; & uentus vrens ſiccauit fructum eius: marcuerunt, & areſactæ ſunt uirgæ roboris eius: ignis comedit eam.*

XIII. *Et nunc tranſplantata eſt in deſertum, in terra inuia, & ſitienti.*

XIV. *Et egreſſus eſt ignis de uirga ramorum eius, qui fructum eius comedit: & non fuit in ea uirga fortis, ſceptrum dominantium. Planctus eſt, & erit in planctum.*

EXPLANATIO EIUSDEM CAPITIS DECIMINONI.

I. *ET tu assume planctum.* Hebraice. Leua lamentationem, de qua phrasi diximus supra. Septuaginta: Accipe lamentum, hoc est, ordire lugubre carmen, quo denunties illis calamitatum magnitudinem.

Super principes Israel. Sic vocat tres Iosiæ filios, Ioachaz, Ioacim, Sedeciam, atque Ieconiam Iosiæ quidem nepotem, filium vero & successorem ipsius Ioacim, qui omnes post Iosiam in Iuda imperarunt: neque enim per principes Israël eos intelligit, qui pridem in Samaria regnauerant; cum Samariæ regnum a sexto anno Ezechiæ sublatum esse constet ex historia sacra, sed antiquo nomine atque ante tempora Roboami communi vniuersis tribubus, scilicet Israël, appellat regnum Iuda, quod supererat adhuc: & principes Israël vocat eos, qui Hierosolymis iura dabant.

[4.Reg.]

II. *Quare mater tua leæna inter leones cubauit? Quare.* Hebraice מה, mah, quid, quorsum, quam ob causam, quare, & quomodo significat: hoc autem loco videtur accipi pro, quomodo. Ad domum ergo regiam, seu familiam Danidis conuertit sermonem Vates exorsus carmen lugubre, quod canere iubebatur: atque eam rogat, vt amice referat quomodo mater ipsius, hoc est, Ierusalem se gesserit in creandis regibus Iosiæ filijs. Scio alios per matrem principum accepisse regiam domum. Ceterum Origenes, Hieronymus, Sholiastes Græci, & Theodoretus ipsam ciuitatem malunt eo nomine appellatam, quod contextui gratius esse videbitur inferius. Theodoretus: Matrem autem regis Ierusalem nuncupauit, cum illinc Reges proficiscerentur, & leænam ipsam vocat non solum propter Vrbis regiam nobilitatem, sed etiam propter morum audaciam. Scholiastes. Matrem illius Ierusalem dicit, & leænæ similem facit propter incolarum sæuitiam: In medio vero leonum esse ait, leones videlicet appellans finitimos gentium reges: Illud vero *nutriuit catulos suos*, reges dicit, qui in illa regnauerunt. Pendet huius capitis intellectus ex vigesimosecundo Ieremiæ, quod est eiusdem prorsus argumenti: *Hæc dicit Dominus super domum regis Iuda*, ait Ieremias, *Galaad tu mihi caput Libani*: vbi, interpretibus Hieronymo, & Theodoreto, Libanum vocat Prophera vrbem Ierusalem; Galaad vero palatia regia, quæ paulo inferius appellat quoque Basan: *Ascende*, inquit, *Libanum, & clama: & in Basan da vocem tuam, &c.* Et inferius: *Quæ sedes in Libano, & nidificas in cedris*: & merito quidem regiam Salomonis appellat Libanum, Galaad, & Basan: cum enim tota columnis cedrinis fulta esset, vt supra diximus, non secus visebatur cedris scatens, quam prædicti montes. Erat & montuosa, hoc est, in colle celso constructa; potissimum vero quia feritate & truculentia reges Iuda referrent leones Galaad, & Basan: nam in istis nemorihus ob syluarum densitatem, & asperitatem leones alebantur ferocissimi: morantur enim in eadem metaphora Ieremias, & Ezechiel, leænam facientes ciuitatem, catulos autem principes: at vero Galaad & Basan, saltus scilicet nemorosos, in quibus ferarum erant frequentes caueæ, regiam Iuda appellantes, vtpote in qua nutrirentur Principes filij regum, quos leænæ catulos, & leones nuncupauerant.

[Origenes. Hieron. Scholiastes Græci. Theodor. Mater regis Ierusalem nuncupatur & leæna. Scholiast. Ier.22.℣.6. Hieron. Theodor. Regia Salomonis dicitur Libanus, qua ratione dicta etiam est domus saltus libani.]

III. *Et eduxit vnum de leunculis suis, & leo factus est.* Memorat historiam notissimam in libris Regum & Paralipomenon, vbi legimus: *Tulitque populus terræ Ioachaz filium Iosiæ, & vnxerunt eum, & constituerunt eum regem pro* Iosia *patre suo*. Vbi obiter aduerte, quam bene supradicti auctores intellexerint ciues Ierusalem per leænam matrem catulorum, cum ipsis adscribatur electio Ioachaz: etenim populum terræ dixit, idiotismo Hebræorum, ac si ciues vrbis dixisset more nostro: Porro de Ioachaz hoc loco loqui Vatem sine controuersia est ab omnibus interpretibus receptum: meminit etiam prædicto capite vigesimo secundo Ieremias, eiusdem Ioachaz, dicens: *Nolite flere mortuum, &c. Plangite eum qui egreditur, quia non reuertetur vltra, &c. Quia hæc dicit Dominus ad Sellum filium Iosiæ regem Iuda, qui regnauit pro Iosia patre suo, qui egressus est de loco isto. Non reuertetur huc amplius, sed in loco, ad quem transtuli eum ibi morietur*: nam Selli nomine significasse videtur Propheta Ioachaz. Cuius rei gratia obseruandum est, Iosiam quattuor suscepisse filios, vt in libro Paralipomenon legitur in hæc verba: *Filij autem Iosiæ fuerunt, primogenitus Iohanan, secundus Ioacim, tertius Sedecias, quartus Sellum. De Ioacin natus est Ieconias, &c.* Horum quis fuerit Ioachaz merito dubitatur, alijs credentibus esse eundem qui Iohanan dicitur, quibus fauet quod Iohanan primogenitus est, & Ioachaz primus eligitur a populo terræ in regem: quod temere, & contra ius primogenituræ factum esset, nisi Ioachaz esset natu maior filiorum Iosiæ. In hac sententia fuit Hieronymus: nam per Sellum quartum Iosiæ filium accipit Sedeciam: quare necesse est fateatur Ioachaz appellatum Iohanan: nec enim alius superest Iosiæ filius, sub cuius nomine historicus intellexerit ipsum Ioachaz, quem liber Regum patri successisse tradit. Ceterum Hieronymus eo loco ex Hebræorum traditione loquebatur: alioqui enim qui potuit affirmare, Sellum esse Sedeciam, cum disertis verbis citato libro Paralipomenon dicatur tam in codice Hebræo, quam in Græco Septuaginta, *tertius filius, Sedecias, quartus Sellum*? Ergo abs-

[4.Reg.23. ℣.30. 2.Paral.36. Populus terræ idem significat quod ciues vrbis. Ier.22.℣.10. 1.Paral.3. ℣.15. Hieron. super Ier. 22.]

que dubio censemus Ioachaz esse eundem, quem Ieremias appellat Sellum; quemque liber Paralipomenon quartum facit inter Iosiæ filios. In qua sententia est Theodoretus in Ieremiam, & ex iunioribus alij; immo ipse Propheta tantum non protulit nomen Ioachaz, cum Sellum dixit: cetera enim adiacentia, & signa quibus illum describit, tam sunt euidentia, vt digito potius monstrauerit hominem, quam verbis descripserit.

Theodor. super Ierem.

Sed rogas, quonam pacto fieri potuit, vt quartus filiorum Iosiæ primus sit electus in regem a populo Hierosolymitano? Respondeo, Ioachaz non fuisse quartum ordine natiuitatis, sed potius secundum: nam maior erat natu Ioacimo, tametsi minor Sedecia, vt constat ex libris Regum, vbi Ioacim vigintiquinque annos natus suscepit regnum: Ioachaz vero viginti trium annorum erat cum rex crearetur, tribus mensibus ante fratrem: Sedecias autem post annos vndecim eligitur in regem natus viginti vnum; vt in libro Paralipomenon quarto loco Sellum, qui & Ioachaz, recenseatur, non quidem ordine natiuitatis, sed regni dignitate, videlicet, quia præ ceteris fratribus minori tempore regnauit, id est, tribus mensibus, in postremum locum reiectus est ab Historico. Electus autem in regnum creditur non ex iure, cum minor esset Ioacimo, sed a populo tumultuante, & propediem expectante Pharaonis irruptionem in Vrbem: quod fortasse animosior esset, & in armis tractandis dexterior: neque enim frustra ab Aegyptio depositus est, in ciusque locum Ioacimus natu maior suffectus, nisi quod minus sibi a Ioacimo, quam a iuuene bellicoso Ioachaz timendum fore putabat. Ergo Ieremias eum ait: *Nolite flere mortuum*, intelligit Iohanan primogenitum cum patre in bello extinctum; eum vero addit: *Plangite fletu eum qui egreditur*, &c. Ioachaz designat primum a militibus regem creatum, & postmodum a Pharaone in Aegyptum abductum, de quo Propheta noster scribit: *Eduxit vnum de leunculis suis, & leo factus est*. Vbi Chaldæus: Euexit vnum de filijs suis, rex fuit.

4. Reg. 23. & 24.

Chaldæus.

Et didicit capere prædam, hominemque comedere. Apollinaris & Theodoretus. Ioachaz dicit, qui Iosiæ patri in regno successit, & erga numen impius fuit, & erga subiectos iniquus; sed ab hoc Pharao Nechao Aegyptius iniquitatis pœnas exegit. A quibus nam didicerit capere prædam, constat ex libris Regum, vbi habetur: *Et fecit malum coram Domino iuxta omnia, quæ fecerant patres eius*: hoc est, idololatriam fouebat, & cædes innocentum faciebat, quemadmodum audierat fecisse Manassem, & Achaz eius superiores. Et vide quam prona sit ad malum humana voluntas, quamque cito proferat conceptum visceribus venenum, cum propensioni suppeditat occasionem potentia. Tribus tantum mensibus tenuit principatum Ioachaz, illumque non pacatum, quippe in singulos dies opperiebatur Aegyptium, qui Iosiam & Iohanan fratrem interemerat; nihilominus tam exiguo tempore, etiam hoste sibi imminente, facinora patrare tanta atque tam grauia & potuit, & ausus est, vt minime a maioribus Achaz, & Manasse impijssimis degenerasse credatur. Præterea obserua quam sit exemplum prauum efficacius ad permouendum, quam bonum. Habebat dein Ioachaz exempla pietatis paternæ sine exemplo rara, & inaudita, quæ oculis viderat, manibus tractauerat, e contrario autem vix auribus acceperat impietatis proauorum monimenta, eaque iam obliterata Iosiæ patris religione, & tamen impium, & efferatum esse didicit a maioribus, quos ignorabat: domestica autem disciplina nihil omnino profuit. Tertio non minori iure eius, cuius mores imitatur, quemque dicendum esse filium, quam eius a quo genitus est: cum Scriptura de Ioachaz filio religiosissimi principis Iosiæ dicat absolute, & in vniuersum: *Fecit malum coram Domino iuxta omnia, quæ fecerant patres eius*; nimirum *patres* intelligens auctores scelerum, non carnis progenitores: alioqui enim quid mali patrauit coram Domino inclytus princeps Iosias? immo vero quid non fecit boni, cuius memoria relicta est Ecclesiæ Dei pro odorata compositione, nomen in ore pro fauo, & in aure pro suaui carmine, vt refert Ecclesiasticus? Sed de hac re egimus capite decimosexto.

Apollin. Theodor.

4. Reg. 23. ℣. 37.

Tam prona est ad malũ humana voluntas vt nullis neque periculis neque calamitatibus retrahatur a vitijs.

Quanto sit efficacius exemplum ad malum, quam ad bonum.

Filius potius dicendus est quis eius, quẽ moribus imitatur, quã eius a quo genitus est.

Eccles. 49.

IV. *Et audierunt de eo Gentes, & non absque vulneribus suis ceperunt eum, & adduxerunt eum in catenis in terram Aegypti.* Hoc est, nuncium acceperunt Aegyptii, illum, scilicet Ioachaz, regem esse creatum pro patre, atque aduersus eum dimicantes vulneratum ceperunt, &c. Licet enim ex historia sacra non constet, commisso prælio Ioachaz esse superatum, ex Prophetæ verbis luculenter colligitur. Quæ diuus Hieronymus sic interpretatur: cepit eum non absque vulneribus, siue in fouea, vt proprie in Hebraico continetur, vt conseruet tropologicam captionem leonum, qui semper in foueis capi solent, &c. Hebræa vox שחת, schachath, significat foueam, sepulchrum, interitum, corruptionem. Septuaginta fere pro illa vertunt, corruptionem, vt in psalmo. *Nec dabis sanctum tuum videre corruptionem*: aliquando interitum, vt in alio psalmo. *Absconderunt mihi interitum laquei sui.* Alias foueam transferunt, vt in alio quoque psalmo. *Donec fodiatur peccatori fouea*. Hieronymus secutus Septuaginta, qui hoc loco verterunt (in corruptione sua) posuit: *non absque vulneribus*, significans illum ad instar leonis in fouea iaculis sauciatum vix fuisse ab hostibus captum. Qua oratione non modice commendatur bellicosi iuuenis ferocitas. Porro de ipso scribit Iosephus a Pharaone accersitum in Emath, atque vinctum deductum esse in Aegyptum: quod ego post commissum prælium accidisse interpretor.

D. Hieron.

Psal. 15. ℣. 10

Psal. 34. ℣. 7.

Psal. 93. ℣. 13

Hieron.

Ioseph. anti. lib. 10. c. 6.

V. *Quæ cum vidisset quoniam infirmata est, & periit expectatio eius.* *Quæ* leæna, hoc est, Ierusalem, videns expectationem, quam de regno filij Achaz recens vncti conceperat, infirmari, ægrotare, languescere, atque omnino perire, hoc est, spem, quam in nouo rege collocarat, esse fallacem. Septuaginta: Et vidit quoniam ablatus esset ab eo, & perijsset substantia eius. Græce ὑπόστασις, hypostasis, quæ vox substantiam, subsistentiam, fortitudinem, certitudinem, & fundamentum stabile, cui aliquid nititur significare solet apud sacros, & profanos auctores. Ea vsus est diuus Paulus in eodem sensu, quo a Septuaginta in præsenti vsurpatur. *Fides*, inquit, *est sperandarum substantia rerum*; hoc est, firma persuasio eorum, quæ sperantur in futurum; expectatio tam firma promissorum, vt ea non iam futura putentur, sed subsistentia, quæ sua fidelitate ita roborat animum, vt sibi merito persuadeat, non sperare amplius, quæ desideret, sed potius cernere, quæ manu teneat: atque ad huius fidei thesauros (quid enim ea spe ditius esse potest?) vocari fideles scribit Petrus. *Regenerauit nos in spem viuam*, &c. Et: *In quem nunc quoque non videntes creditis, credentes autem exultabitis lætitia inenarrabili, & glorificata, reportantes*

Hebr. 11. ℣. 1.

1. Pet. 1. ℣. 3. & 8.

finem

finem fidei vestræ, salutem animarum vestrarum: Iam, inquit, in hoc exilio per fidei constantiam fruimini quodammodo cælestibus bonis, gaudio scilicet digno vel ipsis beatis, atque salute animarum.

Talit vnum de leunculis suis, leonem constituit eum. *Vnum*, id est, alterum: nam vnus, & vnus Hebræis est vnus, & alter, & significatur Ierusalem alterum filium in regem vnxisse. Dubium autem est, an de Ioacim fratre Ioachaz, an potius de Ieconia filio ipsius Ioacim loquatur Vates. Hieronymus enim de Ieconia hæc omnia interpretatur. Itemque Theodoretus, qui sic habet: His Ieconiam filium Ioacim declarauit: de ijs enim, qui captiui fuere, & in aliena regione fortiti sunt vitæ finem, verba facit: ideo Ioacim in præsenti mentionem omisit, quia ipse in Ierusalem interfectus fuit. Breuiter igitur recensuit Ieconiæ scelera, qui menses tres, dies insuper paucos cum regnasset, iniustis cædibus Vrbem compleuit: & his a Propheta innui non Ioacim, sed Ieconiam sequentia testantur: Ioacim enim non fuit captiuus abductus, sed in Ierusalem interfectus, &c. Fauet Theodoreto Ieremias sic prophetans. *Hæc dicit Dominus ad Ioacim filium Iosia regem Iuda: Non plangent eum: Va frater, & va soror: non concrepabunt ei: Væ Domine, & va inclyte: sepultura asini sepelietur, putrefactus & proiectus extra portas Ierusalem.* Fauet etiam comminatio einsdem facta in hæc verba: *Propterea hæc dicit Dominus contra Ioacim regem Iuda: Non erit ex eo, qui sedeat super solium Dauid, & cadauer eius proijcietur ad æstum per diem, & ad gela per noctem, &c.* Ceterum aduersatur illi historia sacra, quæ in libro Paralipomenon sic habet: *Viginti quinque annorum erat Ioacim cum regnare cœpisset, & vndecim annis regnauit in Ierusalem, fecitque malum coram Domino Deo suo. Contra hunc ascendit Nabuchodonosor rex Chaldæorum, & vinctum catenis duxit in Babylonem, &c.* Porro liber Regum narrat vexatum fuisse Ioacim a latrunculis Chaldæorum, Syriæ, Moab, & Ammon: deinde mortuum illum dicit, sepulturam tacet. Neutri ergo sententiæ patrocinatur historia Regum. Noster autem Vates historiam libri Paralipomenon eisdem verbis narrare videtur, cum dicit: *In catenis adduxerunt eum ad Regem Babylonis, miseruntque eum in carcerem ne audiretur vox eius vltra super montes Israel.* Cum autem constet de Ioacimo illam scriptam esse, non de Ieconia; fit valde verosimile de eodem Ioacimo Ezechielem esse locutum, præsertim id postulante ipsa rerum serie: etenim Ioachaz exauctorato successit Ioacim frater, non Ieconias nepos, nisi post mortuum patrem Ioacimum, postulante etiam contextu: nam verba Prophetæ conuenienter explicantur de eo, qui proxime successit post captum Ioachaz: secus de Ieconia, qui post vndecim annos regnum tenuit. Denique ex ordine, quem Ieremias tenuit in simili vaticinio, idem videtur confici: nam ille primum de Ioachaz, deinde de Ioacim, mox de Ieconia, atque postremo de Sedecia propherauit capite vigesimo secundo citato, quem imitatum esse Ezechielem credere par est. Postremo nos mouent verba sequentis versus, quæ referre cœperamus, vt de Ioacimo vaticinium interpretaremur, quæ sic habent:

VI. *Qui incedebat inter leones, & factus est leo, & didicit prædam capere, & homines deuorare.* Hoc Ieconiæ vix conuenire potest: cum enim tres tantum regnauerit menses, qui valuit commercium, & fœdera habere cum regibus? (nam leones reges vocat, vt ex dictis palam est) qui potuit ferinum exercere ingenium? vt merito in illum quadrare dicatur: *Incedebat inter leones, & factus est leo*: at vero Ioacim cum Pharaone Aegyptio pactum fecit, a quo scilicet regnum acceperat, deinde a Babylonio appetitus bello cum eo pacis fœdera celebrauit, vt constat ex libro Regum: denique cum circumuicinis Dynastis conuersari potuit totis annis vndecim, quibus in regno vixit.

VII. *Didicit viduas facere.* Contendunt Neoterici translatores vertendum esse ex Hebræo, & cognouit viduas eorum, hominum scilicet, quos necabat: atque ea oratione declarari volunt Ioacimi intemperantiam, sicut superiori versu eiusdem truculentiam. Ceterum oporteret animaduertissent isti boni viri de rege sermonem esse allegoricum, sub nomine scilicet leonis, quem decet quidem homines trucidare, sed nullo modo mulieres violare. Quod autem in ea metaphora moretur Vates, neque ad veritatem historiæ dilapsus sit, patet ex verbis sequentibus: *Et desolata est terra, & plenitudo eius a voce rugitus illius*: rugientem inducit belluam, non hominem sanguinarium; tametsi nihil aliud eadem bestia repræsentare voluit quam crudelem principem, sed decorum translationis seruat Propheta. Quid ergo erit, cognouit viduas eorum? Hebraice legitur אלמנות, almenoth, quæ vox vnico puncto variato significare potest viduas & palatia: nam viduas significat in psalmo. *Iudicis viduarum*: palatia vero apud Isaiam. *Et respondebunt ibi vlulæ in ædibus eius.* Hebraice est באלמנותיו, almenoth, in mœnibus (nam & Arabes hodie *almenas* vocant pinnas mœnium) vel in muris, aut palatijs: qui significatus maxime conuenire videtur sequentibus: nam subditur. *Et ciuitates eorum in desertum adducere, &c.* Porro ידע, iadagh, id est, cognoscere, hoc loco significat sibi vendicare, pro suo agnoscere, sibi adscribere, vt in Genesi. *Benedixitque Dominus domus Aegypti propter Ioseph, &c. nec quidquam aliud nouerat, nisi panem quo vescebatur*, id est, nihil omnino sibi ex tam locupleti substantia sibi a domino credita vsurpabat, seu vendicabat Ioseph, præter necessariam vitæ annonam; qui locus obseruandus est, ne forte de hero, & non potius de Ioseph intellectus nobis imponat. Ergo ad rem, cognoscere mœnia, palatia, vel domus occisorum, est eorum, quos contra fas damnauerat, domus & substantiam vsurpare, fisco adscribere regio, sibi vendicare, quod tyrannis maxime vsitatum est. Atque hic quidem sensus meo iudicio, & fortasse lectoris, tum vocum significationi, tum orationis contextui admodum gratus est. Si autem legamus viduas cognoscere, sensus erit, impium tegem vidisse miseras viduas eorum, quos per vim, & fraudem necari fecerat, atque vxores damnatorum ad mortem ad pedes suos prouolutas eius imploran tes opem, veniamue precantes pro viris morti addicatis, earum audijsse querelas, lamentationes, nec quidquam commotum ad misericordiam. Ceterum Hieronymus multo simplicius, & aptius transtulit pro, cognouit viduas eorum, *didicit viduas facere*, quod idem est.

Et ciuitates eorum in desertum adducere: & desolata est terra, & plenitudo eius a voce rugitus illius. In Prouerbijs legimus: *Sicut fremitus leonis, ita & regis ira, & sicut ros super herbam, ita & hilaritas eius*: Cuius prouerbij veritatem præsens Vaticinium confirmat: nam vt ros matutinus exhilarat sata, eaque facit virescere, adolescere, & fructum lætissimum ferre; sic regis humanitas & fauor erga subiectos regnum facit florescere, atque in dies dilatari. Contra tyranni indignatio formidabilis, subditos dissipat, & fugat a proprijs sedibus, non

V a secus

Margin notes: Vnus & vnus apud Hebræos idē valet quod vnus & alter. — Hieron. — Theodor. — Ier. 22. ℣. 18 — Ibid. 36. ℣. 30. — 2. Par. 36. ℣. 5. — 4. Reg. 24. — 4. Reg. 23. & 24. — Ps. 67. ℣. 6. — Isa. 13. ℣. 22 — Genes. 39. ℣. 5. — Hieron. — Prouer. 19. ℣. 12.

secus atque leonis rugitus animantibus ceteris terrorem incutit. *Leo rugit*, inquit Amos, *quis non timebit?* quid ergo mirum si terra Israël desoletur, sanguinario Ioacimo in subditos sæuiente ad instar frementis feræ? atque habitatoribus, qui eam complebant (hi enim vocantur *plenitudo*) omnino vacua relinquatur? Enimvero Ioacimi truculentiam in populares Ieremias late prosequitur dicens: *Væ qui ædificat domum suam in iniustitia, & cœnacula sua non in iudicio, amicum suum opprimet frustra*, gratis, immerito, *& mercedem eius non reddet ei, &c. Tui vero oculi, & cor ad auaritiam, & ad sanguinem innocentem fundendum, & ad calumniam, & ad cursum mali operis: Propterea hæc dicit Dominus ad Ioacim, &c.* Vbi obserua raro superba palatia, ædesque magnificas construi nisi violata iustitia, legibusque contemptis, oppressis ciuibus, operis defraudatis, atque eiusmodi alijs iniquitatibus admissis, quibus sumptus minuuntur, & pecuniæ comparantur. Vide Habacuc sic prophetantem. *Quia lapis de pariete clamabit, & lignum, quod inter iuncturas ædificiorum est, respondebit: væ qui ædificat ciuitatem in sanguinibus*, pecunijs pauperum; nam sanguis pecunia est miseris mortalibus; *& præparat*, fundat, *vrbem in iniquitate, &c.*

Amos 3. ℣. 8
Ier. 22. ℣. 13
Palatia superba raro sine iniustitia & tyrannide ædificantur.
Habac. 2. ℣. 11.

VIII. *Et conuenerunt aduersus eum Gentes vndique de prouincijs, & expanderunt super eum rete suum, in vulneribus earum captus est.*

IX. *Et miserunt eum in caueam, in catenis adduxerunt eum ad regem Babylonis, miseruntque eum in carcerem, ne audiretur vox eius vltra super montes Israel.* Polychronius. Recte vero illud in camo dixit, vt ostenderet vilitatem, quando enim fastum ac tumorem ante oculos ponere voluit, eum leoni comparauit, cum vero calamitatem demonstrare, vili exemplo dominantis infelicitatem ostendit: non enim vt fortis, ac virilis interemptus est, sed vt vilis abductus. Theodoretus: Ieconias quæ modo dicta sunt omnia passus est, & iure tanquam contra leonem exercitus impetum retia nominauit, camumque & caueã iniecta ipsi vincula: cum enim per translationem eum leonem vocarit, congruenter quoque ea, quæ ipsi acciderunt, per translationem appellat: leoni enim & retia, & cauea conueniunt. Eadem fere scripserat Hieronymus, ait enim: Vt conuenirent aduersus eum gentes, & expanderent super eum rete suũ, & in fouea caperent, & mitterent eum in caueam, & in catenas: non quod hoc Ieconiæ factum sit: ipse enim se tradidit regi Babylonio, & in Chaldæam asportatus est, sed vt leonis seruetur translatio, qui capitur in foueis, catenisque constringitur, & in caueis reseruatur: alioqui iuxta historiam hoc de Sedecia legimus, qui post Ieconiam rex Ierusalem constitutus est, &c. Fatentur Hieronymus, & Theodoretus hæc verba nonnisi translatitie conuenire posse Ieconiæ, hoc est, eatenus tantum, quatenus eiusmodi casus accidere solent aliquando leonibus, non vero quod ipsi regi quidquam simile euenerit: quare fateantur oportet, non exacte illi quadrare, vel saltem aptius explicari de eo, qui similia passus est: is fuit Ioacim, quem catenis ligatum rex Nabuchodonosor Babylonem deduxit, vt supra ostendimus. Quare valde nobis probatur de Ioacimo, non de Ieconia his versibus Prophetam instituisse sermonem.

Polychr.
Theodor.
Hieron.
Sup. ex 2. Par. 36.

Sed quid tum respondebimus Ieremiæ testimonio duplici, in quo comminatur Ioacimo sepeliendum in sterquilinio (quæ est asini sepultura) extra portas Ierusalem? Respondemus ita omnino illi accidisse, vt prophetauerat Ieremias: nam in Babylonis carcere mortuus proiectus est extra vrbis muros, atque asinorum sepulchro tumulatus, hoc est, in sterquilinio expositus, præda bestiarum, & auium rapina. Nec quemquam fallat illud Ieremiæ *extra portas Ierusalem*, quasi de pomerijs Ierusalem sit dictum: etenim *extra portas* idem valet quod foris, non in Vrbe, non in sepulchro patrum, sed in aliena regione. Atque huius sententiæ sunt Hebræi scriptores in Sederolam, seu historia temporum, vbi scribunt Ioacimum in Babylonis custodia diem obijsse, indeque raptatum, proiectum foris, neque meruisse in vrbe sua sepeliri. Conueniunt itaque Ieremias, & Ezechiel cum historia Paralipomenon, nihilque obstare videtur, quo minus præsentem narrationem de Ioacimo potius, quam de Ieconia simus interpretati.

Extra portas idem valet quod in agro.

X. *Mater tua quasi vinea in sanguine tuo super aquam plantata est: fructus eius, & frondes eius creuerunt, &c.* Videtur nunc ad Ieconiam conuertere sermonem, quemadmodum fecit & Ieremias dicens. *Locutus sum ad te*, o Ieconia, *in abundantia tua, & dixisti: Non audiam, hæc est via tua ab adolescentia tua, &c.* Scholiastes: Exemplis ostendit quænam esset Ierusalem, quam antea contueretur Deus, & quomodo vastanda & desolanda sit, vbi ab eius cura, & prouidentia recesserit. Per aquam vero nimiam Dei munera, & beneficia declarat. Polychronius. Hæc, inquit, cũ talia passa esset qualia nostra iam oratio persecuta est; nihil tamen a vinea fructuosa differebat. Hieronymus: Diuersis sermonibus vna res dicitur, & quomodo in superioribus legimus, Ierusalem pulchræ mulieri comparatam, & rursus leænæ, quæ in cubili suo leones nutrierit; sic nunc viti, vel vineæ pulcherrimæ comparatur, quæ super aquas plantata sit multas: & idcirco humore nutriri palmites in tantum creuerint, vt vnus palmes, quem Scriptura virgam fortissimam nuncupat, profecerit *in sceptra dominantium*, vt scilicet reges ex ea fierent. Tantæ autem erat ipsa vinea plenitudinis, vt splendor viroris eius floribus mali punici coæquaretur: quod in Hebraico dicitur: Quasi vinea in sanguine tuo, rubore florum sanguine comparato, &c. hoc dicit Hieronymus propter versionem Septuaginta, qui sic transtulerunt: Mater tua quasi vitis, & sicut flos in malogranato in aqua, &c. Translationis varietas nata est ex similitudine literarum, quibus vox Hebræa coalescit: nam si legamus בדמך, bedamecha, vt hodie reperimus scriptum, significat, in sanguine tuo; si autem כרמון, cherimon, vt Septuaginta inuenerunt suo tempore, valet quasi malogranatum: est autem in tribus literis vnius vocis cum totidem alterius maxima affinitas in figura: nam ב, beth, est similis כ, caph: ד, daleth est similis ר, res: ך, caph est similis ן, nun. Sed interpretemur vtramque lectionem.

Ier. 22. ℣. 21
Scholiast.
Polychr.
Hieron.

Mater tua quasi vinea in sanguine tuo. Multis rationibus homo viti comparatur, sed præsertim ob liquorem sanguineum, quem vuæ nigræ continent, qui etiam sanguis dici solet in Deuteronomio. *Et sanguinem vuæ biberet meracissimum*: propterea que cædes hominũ torcularibus comparantur ab Isaia. *Calcaui eos in furore meo, &c.* Ex eadem ergo analogia regia prosapia viti generosæ confertur, atque sanguis regius liquori vuæ nigræ pretiosæ: ergo sic habet Vates: Mater tua Ierusalem, o Ieconia, quasi vitis ad aquæ fluenta plantata mirandum in modum excreuit potentia, diuitijs, & gloria; nimirum propter sanguinem tuum nobilissimum, stirpem scilicet regiam Dauidis: etenim fidelis Deus vt ratam faceret promissionem Dauidi olim factam, vrbem hanc tametsi omni supplicio dignam, non solum conseruabat, & tuebatur, sed ad miraculum vsque prouehebat, ne regno vnquam spoliaretur

Homo viti comparatur multis rationibus.
Deut. 32. ℣. 14.
Isa. 63. ℣. 3

Psal. 88. ỳ. 5. retur familia electi sui, cui iurauerat. *Vsque in æternum præparabo*, stabiliam, *semen tuum, & ædificabo in generatione & generationem sedem tuam.* *Psal. 131. ỳ. 11.* Iterumque. *Iurauit Dominus Dauid veritatem, & non frustrabitur eam: de fructu ventris tui ponam super sedem tuam.* Et sequitur: *Quoniam elegit Dominus Sion, elegit eam in habitationem sibi*: nam particula *quoniam* æquiualet, propterea; ac si diceret: propterea enim elegit Dominus Sion in habitationem sibi, quod sedes sit regni Dauidici decreta, vt scilicet eam foueat, ac tueatur. Nec nouum est harum vocularum in sacris fieri permutationem: nam apud Lucam idem factum videmus: *Luc. 7. ỳ. 47* *Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum*, hoc est, propterea multum diligit: nam eiusmodi epiphonema expectabat pendens argumentatio Domini desumpta a parabola creditorum, vt legenti palam est. Eundem sensum *Polychr.* accommodat Polychronius nescio an suæ, id est, Septuaginta interpretum, an nostræ lectioni, quam aliquando interpretari solet: sic enim habet: Ac si dicat: ex tribu secundum diuina oracula reges imperabant. Notat autem decem tribus, quoniam non ex diuino promisso habebant imperantem, alias ab alijs regnum accepisse solitas, non generis successione seruata, sed vt quisque insurgens regnum occupabat: at in domo Dauid non ita, sed & ipse virtute præclarus fuit, & posteris suis regnum meritorum præmium transmisit, &c. Atque hæc de vulgata lectione.

Alteram vero Septuaginta: Mater tua vt vitis, & vt flos maligranati in aqua plantati fructus eius, &c. Sic tractat Theodoretus: *Theodor.* Viti similis est, inquit, mater tua, & malogranato apud ripam consito, & propter irrigationem aquarum virenti, & floribus ornato, multumque fructum producenti. Et illud adnotare oportet, non pulchrum fructum appellasse. Per aquam autem omnis generis dona Dei declarauit, & virgam roboris regnum ipsum nuncupauit: est enim virga ad corripiendum apta. Illud autem, in tribum ducum (sic enim legunt Septuaginta, vbi nos habemus: *In sceptra dominantium*) apposuit, quia non dominatus est vniuerso Israëli, sed tribui Iudæ, quæ dux erat ceterarum: & quod ait: Vidit magnitudinem suam in multitudine palmitum suorum: superbiam illam declarat, quæ ei accessit ex tranquillitate, &c. *Vrbs malogranato aptissime confertur.* Enim vero collatio Vrbis cum malo granato appositissima est, & elegantem habet analogiam: sicut enim, vt Eucherio placet, in malo granato vno ex- *Eucherius.* terius cortice multa interius grana vniuntur, sic innumeros eiues vnitas politiæ continet, quos intus diuersitas familiarum distinguit: & sicut grana illa certo numero definita in varijs quasi loculis ordinata, folliculis quibusdam ab alijs secernuntur, ita prorsus ciuitatis diuersæ familiæ domus, & collegia certis finibus comprehensa diuersi generis, professionis, & instituti quasi limitibus dirempti a se inuicem distinguuntur. Vnde & Iunoni, *Iunoni regnorum præsidi malogranatum dedicabatur.* quæ regnorum præses habebatur malum punicum dedicarunt veteres, quod in eius manu Mycenis spectabatur, cum sceptrum altera teneret. Atque in veste summi Sacerdotis Hebræorum malapunica tintinnabulis permista vnitatem Eccle- *Eucherius. Gregor. super Cant. 4. Act. 4. ỳ. 32 Hieron. in lib. de Mansionibus.* siæ (quod Eucherius, & Gregorius notarunt) ex multis gentibus in eundem sonum, hoc est, in eadem præcepta conuenientium indicant; seu varietatem, & consonantiam virtutum, iuxta illud: *Multitudinis autem credentium erat cor vnum, & anima vna*, vt obseruauit Hieronymus in libro de man-

sionibus. Etenim quam vocibus diuersis reddunt harmoniam tintinnabula, eandem referunt malo granata admiranda illa, & vt (Hieronymus ait) *Hieron. super Agg. 2.* quasi geometrica compositione granorum in diuersis mansiunculis vno cortice comprehensorum; sed de hac re suo loco commodius agemus.

XI. *Et factæ sunt ei virgæ solidæ in sceptra dominantium.* *Virga & scipio principatus insignia.* Alludit ad veterem consuetudinem Patriarcharum, cum senior in familia sua tenebat principatum, & scipione, quo nitebatur, ex virga arboris facto suum regebat agmen; vnde natum est, vt Reges sceptra manu gestarent, atque vt virgultis arborum principatus significarint. Chaldæus enim *Chaldæus.* apte transtulit: Et fuerunt in ea dominatores, fortes reges, &c. Cetera patent ex dictis.

XII. *Et euulsa est in ira, in terramque proiecta, & ventus vrens siccauit fructum eius: marcuerunt, et arefactæ sunt virgæ roboris eius: ignis comedit eam.* Rabbi Chimhi: *R. Chimhi.* Magnam oportuit esse iram, quæ tam validam, & excelsam vitem, tamque firmis radicibus plantatam euulsit, atque in terram deiecit, videlicet furor Domini indignantis ob peccata eorum: de quo scriptum est in Deuteronomio. *Eiecit eos de terra sua in ira, & in furore, & in indignatione maxima, proiecitque in terram alienam.* *Deut. 29. ỳ. 28.* Græci: omnia per translationem, atque similitudinem tanquam de vite, & *Græci.* malogranato: ventumque vrentem hostium vocauit incursum: ignem autem supplicium, quod eos oppressit a diuina ira profectum: & virgas roboris eius exaruisse dixit, propterea quod extinctum fuit, tametsi non genus, certe regnum, & dignitas: deinde rursus docet, quæ post Sedeciæ captiuitatem mala sint euentura.

XIII. *Et nunc transplantata est in desertum, in terra inuia, & sitienti.* Hieronymus. Significat autem ter- *Hieron.* ram Babylonis, ad quam translati sunt, vel Aegyptum, quo confugerunt, aut ipsam terram Iudæam, in qua pauci pauperes remanserunt, quibus præfectus erat Godolias, vt congregaret & regeret reliquias populi, &c. Græci: Post Vrbis, & Templi in- *Græci.* cendium omnibus principibus partim interfectis, partim in bello captis, & abductis, relictis ibi pauperibus, Nabuzarden Godoliam principem præfecit, & Vrbs omnino deserta fuit, immo omnis Iudæa, muris scilicet dirutis, ædificijs incensis, & plurimis incolis, aut cæsis, aut in seruitutem redactis, idcirco ait: Et nunc plantauerunt eam in deserto: sed ne sic quidem permanebit, inquit, verum reliquiæ quoque perimentur: subiecit enim.

XIV. *Et egressus est ignis de virga ramorum eius, qui fructum eius comedit.* Hieronymus & Theodoretus: *Hieron. Theodor.* Ismaël enim e regio genere oriundus Godoliæ inuidia stimulatus, fictaque erga eum amicitia vsus, occulte insidiatur, & eorum plurimos, qui eum sequebantur interficit: reliqui omnes Chaldæorum iram veriti cum Ieremia propheta in Aegyptum se recepere, atque hoc declarauit cum dixit: Et egredietur ignis de virgis electorum eius, & deuorabit eam.

Et non fuit in ea virga fortis, sceptrum dominantium. Idem fere vaticinatur Ieremias citra meta- *Ierem. 22. ỳ. 30.* phoram dicens. *Scribe virum istum sterilem, virum, qui in diebus suis non prosperabitur: nec enim erit de semine eius vir, qui sedeat super solium Dauid, & potestatem habeat vltra in Iuda.* Chaldæus consequen- *Chaldæus.* ter. Propter peccata superbiæ eius occiderunt populum eius, & non fuerunt in ea dominatores fortes, neque reges potentes ad subijcienda regna.

Planctus est, & erit in planctum. Septuaginta. In parabolam lamentationũ est, & erit in planctum. Vbi

Theodor. Theodoretus: A suis plorabatur ante reditum, & A alienis fuit lamentationis prouerbium: consueuerunt enim homines de ijs, qui in maximas incidunt calamitates dicere: Ne mihi talia eueniant, qualia iste passus est: hoc igitur lamentationis prouerbium vocauit. Hieron. Hieronymus. A planctu enim incœpit, & finitur in planctu: nam sic orsus est Vates: *Assume planctum super principes Israel, &c.* Et nunc in fine *planctus est*, & lamentatione, planctuque parabolæ digno stirps regia prosequenda. Fortasse simplicius erit. Planctus nunc fit pro Regis, & ciuium migratione, sed acerbior postea fiet pro Vrbis, & Templi excidio, ciuitatis desolatione, regnique casu. Vel: Hæc est lamentatio, quam initio proposui, & ita eueniet, vt prædixi. Vel: Hæc est lamentationis meæ materia, reuelatio scilicet tantæ ruinæ, sed maioris erit ipse euentus. Rabbi Dauid: R. Dauid. planctus est ipsa, quam edo prophetia, eritque in planctum, seu planctus, cum, destructa ciuitate, implebitur Vaticinium.

EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT VIGESIMVM.

ARGVMENTVM.

Consultus Vates a senioribus populi exprobrat illis Dei nomine vniuersa peccata tum a parentibus tum ab ipsis iam olim contra Dei præceptum admissa; negatque se responsurum ad eorum voluntatem: mox, quo eos ad æmulationem prouocet, prædicit colendum se religiose a veris Israëlitis.

I. *ET factum est in anno septimo, in quinto, in decima mensis: venerunt viri de senioribus Israel, vt interrogarent Dominum, & sederunt coram me.*

II. *Et factus est sermo Domini ad me, dicens:*

III. *Fili hominis loquere senioribus Israel, & dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Nunquid ad interrogandum me vos venistis? viuo ego quia non respondebo vobis, ait Dominus Deus.*

IV. *Si iudicas eos, si iudicas fili hominis, abominationes patrum eorum ostende eis.*

V. *Et dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: in die, qua elegi Israel, & leuaui manum meam* B *pro stirpe domus Iacob, & apparui eis in Terra Aegypti, & leuaui manum meam pro eis, dicens: Ego Dominus Deus vester:*

VI. *In die illa leuaui manum meam pro eis, vt educerem eos de Terra Aegypti, in terram, quam prouideram eis, fluentem lacte, & melle: quæ est egregia inter omnes terras.*

VII. *Et dixi ad eos: Vnusquisque offensiones oculorum suorum abijciat, & in idolis Aegypti nolite pollui: ego Dominus Deus vester.*

VIII. *Et irritauerunt me, nolueruntque me audire:* C *vnusquisque abominationes oculorum suorum non proiecit, nec idola Aegypti reliquerunt: & dixi vt effunderem indignationem meam super eos, et implerem iram meam in eis, in medio Terræ Aegypti.*

Et

IX. *Et feci propter nomen meum, ut non uiolaretur coram Gentibus, in quarum medio erant, & inter quas apparui eis, vt educerem eos de Terra Aegypti.*

X. *Eieci ergo eos de Terra Aegypti, & eduxi eos in desertum.*

XI. *Et dedi eis præcepta mea, & iudicia mea ostendi eis, quæ faciens homo, uiuet in eis.*

XII. *Insuper & sabbatha mea dedi eis, vt essent signum inter me & eos: & scirent quia ego Dominus sanctificans eos.*

XIII. *Et irritauerunt me domus Israel in deserto, in præceptis meis non ambulauerunt, & iudicia mea proiecerunt, quæ faciens homo viuet in eis: & sabbatha mea violauerunt vehementer: dixi ergo vt effunderem furorem meum super eos in deserto, & consumerem eos.*

XIV. *Et feci propter nomen meum, ne uiolaretur coram Gentibus, de quibus eieci eos in conspectu earum.*

XV. *Ego igitur leuaui manum meam super eos in deserto, ne inducerem eos in Terram, quam dedi eis fluentem lacte, & melle, præcipuam terrarum omnium:*

XVI. *Quia iudicia mea proiecerunt, & in præceptis meis non ambulauerunt, & sabbatha mea violauerunt: post idola enim cor eorum gradiebatur.*

XVII. *Et pepercit oculus meus super eos, vt non interficerem eos: nec consumpsi eos in deserto.*

XVIII. *Dixi autem ad filios eorum in solitudine: In præceptis patrum vestrorum nolite incedere, nec iudicia eorum custodiatis, nec in idolis eorum polluamini:*

XIX. *Ego Dominus Deus vester: in præceptis meis ambulate, iudicia mea custodite, & facite ea:*

XX. *Et sabbatha mea sanctificate vt sint signum inter me & vos, & sciatis quia ego sum Dominus Deus uester.*

XXI. *Et exacerbauerunt me filij, in præceptis meis non ambulauerunt: & iudicia mea non custodierunt vt facerent ea: quæ cum fecerit homo, viuet in eis: & sabbatha mea uiolauerunt: & comminatus sum, vt effunderem furorem meum super eos, & implerem iram meam in eis in deserto.*

XXII. *Auerti autem manum meam, & feci propter nomen meum, ut non uiolaretur coram Gentibus, de quibus eieci eos in oculis earum.*

XXIII. *Iterum leuaui manum meam in eos in solitudine, ut dispergerem illos in nationes, & uentilarem in terras:*

XXIV. *Eo quod iudicia mea non fecissent, & præcepta mea reprobassent, & sabbatha mea violassent, & post idola patrum suorum fuissent oculi eorum.*

XXV. *Ergo & ego dedi eis præcepta non bona, & iudicia, in quibus non uiuent.*

XXVI. *Et pollui eos in muneribus suis cum offerrent omne, quod aperit vuluam, propter delicta sua: & scient quia ego Dominus.*

XXVII. *Quamobrem loquere ad domum Israel, fili hominis: & dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Adhuc & in hoc blasphemauerunt me patres vestri, cum spreuissent me contemnentes:*

XXVIII. *Et induxissem eos in Terram, super quam leuaui manum meam vt darem eis: viderunt omnem collem excelsum, & omne lignum nemorosum, & immolauerunt ibi victimas suas: & dederunt ibi irritationem oblationis suæ, & posuerunt ibi odorem suauitatis suæ, & libauerunt libationes suas.*

XIX *Et dixi ad eos: Quid est excelsum, ad quod vos ingredimini? & vocatum est nomen eius Excelsum vsque ad hanc diem.*

XXX. *Propterea dic ad domum Israel: Hæc dicit Dominus Deus: Certe in via patrum vestrorum vos polluimini, & post offendicula eorum vos fornicamini:*

XXXI. *Et in oblatione donorum vestrorum, cum traducitis filios vestros per ignem, vos polluimini in omnibus idolis vestris usque hodie: & ego respondebo vobis domus Israel? Viuo ego, dicit Dominus Deus, quia non respondebo vobis.*

XXXII. *Neque cogitatio mentis vestræ fiet, dicentium: Erimus sicut Gentes, & sicut cognationes terræ vt colamus ligna, & lapides.*

XXXIII. *Viuo ego, dicit Dominus Deus, quoniam in manu forti, & in brachio extento, & in furore effuso regnabo super vos.*

XXXIV. *Et educam vos de populis: & congregabo vos de terris, in quibus dispersi estis, in manu valida, & in brachio extento, & in furore effuso regnabo super vos.*

XXXV. *Et adducam vos in desertum populorum, & iudicabor vobiscum ibi facie ad faciem.*

XXXVI. *Sicut iudicio contendi aduersum patres vestros in deserto Terræ Aegypti, sic iudicabo vos, dicit Dominus Deus.*

XXXVII. *Et subijciam vos sceptro meo, & inducam vos in vinculis fœderis.*

XXXIIX. *Et eligam de vobis transgressores, & impios, & de terra incolatus eorum educam eos, & in terram Israel non ingredientur: & scietis quia ego Dominus.*

XXXIX. *Et uos domus Israel: Hæc dicit Dominus Deus: Singuli post idola vestra ambulate, & seruite eis. Quod si & in hoc non audieritis me, & nomen meum sanctum pollueritis vltra in muneribus vestris, & in idolis vestris:*

XL. *In monte sancto meo, in monte excelso Israel, ait Dominus Deus, ibi seruiet mihi omnis domus Israel: omnes, inquam, in terra, in qua placebunt mihi, & ibi quæram primitias vestras, & initium decimarum vestrarum in omnibus sanctificationibus vestris.*

XLI. *In odorem suauitatis suscipiam vos, cum eduxero*

xero vos de populis, & congregauero vos de terris, in quas dispersi estis, & sanctificabor in vobis in oculis nationum.

XLII. *Et scietis quia ego Dominus, cum induxero vos ad terram Israel, in Terram, pro qua leuaui manum meam, vt darem eam patribus vestris.*

XLIII. *Et recordabimini ibi viarum vestrarum, & omnium scelerum vestrorum, quibus polluti estis in eis: & displicebitis vobis in conspectu vestro in omnibus malitijs vestris, quas fecistis.*

XLIV. *Et scietis quia ego Dominus, cum benefecero vobis propter nomen meum, & non secundum vias uestras malas, neque secundum scelera vestra pessima domus Israel, ait Dominus Deus.*

XLV. *Et factus est sermo Domini ad me, dicens:*

XLVI. *Fili hominis, pone faciem tuam contra viam Austri, & stilla ad Aphricum, & propheta ad saltum agri meridiani.*

XLVII. *Et dices saltui meridiano: Audi verbum Domini: hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego succendam in te ignem, & comburam in te omne lignum viride, & omne lignum aridum: non extinguetur flamma succensionis: & comburetur in ea omnis facies ab Austro vsque ad Aquilonem.*

XLVIII. *Et videbit vniuersa caro quia ego Dominus succendi eam, nec extinguetur.*

XLIX. *Et dixi: A, a, a, Domine Deus: ipsi dicunt de me: Nunquid non per parabolas loquitur iste?*

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS
VIGESIMI.

I. E*T Factum est in anno septimo*, a A transmigratione Ieconiæ, vt capite primo declarauit, *in quinto*, mense scilicet, *in decima die mensis*. Post menses nimirum vndecim, & dies quinque a superiore visione, rursus sermo fit ad Prophetam. Vaticinij autem occasio fuit aduentus seniorum domus Israël, de quo Vates.

Venerunt uiri de senioribus Israel, ut interrogarent Dominum, & sederunt coram me. Scholiastes: *[Scholiast.]* Cum vidissent ij, qui erant in Babylone, Nabuchodonosorem comparantem aduersus Ierusalem exercitum propter violatum fœdus a Sedecia, vehementer timuerunt, atque ideirco ad Prophetam adeunt, vt aliquid ab eo de belli exitu audiant. B Verum Deus in recto illis non respondet. Sententiam enim antea pronuntiarat, nimirum Babylonij aduentu delendam esse ciuitatem; sed instar irati, ac redarguentis ipsis conuenientem adhibet admonitionem, & simul eos indignos esse responso demonstrans, & latenter belli exitum docens: incipit autem seniorum ab ipso Deo defectionem C persequi.

III. *[Peccatoribus induratis interrogantibus non respondet Deus. Apollin. Theodor.]* *Nunquid ad interrogandum me uos uenistis? Viuo ego, quia non respondebo uobis.* Apollinaris: Ij cum vitam in sceleribus traducerent, neque pœnitentiæ medicina curari vellent, Dominum interrogare ausi sunt; non vt omnino, quæ iuberentur, agerent, sed vt discerent an diuina oracula cum suis cogitationibus conuenirent. Eadem repetens Theodoretus adiecit: Hoc item Sedecias sæpius fecit, adactoque iureiurando Ieremiæ, vt quæ Deo visa essent, aperte sibi pronuntiaret; cum didicisset quæ iussa fuerant, ijs contraria patrauit; & qui in Aegyptum post captiuitatem peruenere, hoc idem ausi sunt: quare auctor omnium Deus non vult ijs respondere; ipse enim sciebat quid esset in homine: ideirco ipsi quoque Prophetæ præcipit, vt eos despiciat, neque vllas pro ipsis preces adhibeat: hoc significauit cum dixit: Si defendis eos, si defendis, fili hominis (defendis, substituo pro, vlcisceris, in versione Latina, Septuaginta, & Theodoreti: id enim ἐκδικεῖν, ecdiceo, hoc loco significare ex verbis Theodoreti palam est) hoc est, nullam habeas ipsorum rationem veluti curator ipsorum, ne admittas eorum interrogationem, &c. Vulgatus autem sic habet.

IV. *Si iudicas eos, si iudicas, fili hominis?* Quæ orationes per interrogationem legendæ sunt, vt ex Hebræo constat. Similis est illa phrasis Lucæ. *[Lucæ 22. ℣. 49.]* *Si percutimus in gladio?* hoc est, feriemus ne? vel, quidni percutiamus? cur non percutimus? Verba autem Latina eundem possunt admittere sensum; quem Græcæ editioni adhibuit Theodoretus: nam *[Theodor.]* שפט, saphat, non solum iudicis officium significat, sed etiam quidquid in foro agitur tam ab actore, & aduocato, quam a testibus aduersus reum. Vnde apte vsurpatum dicemus in præsenti pro suscipere patrocinium: ac si dicat: fili hominis, horum ne suscipies patrocinium? istos ne defendes? eorumque causam ages coram me? quin potius ostende illis abominationes patrum. Chaldæus tamen Paraphrastes, increpas, posuit pro *iudicas*, qua- *[Chalda.]* si di-

si dixisset Deus: O Propheta, quid cunctaris? quid hæres? cur non potius illos increpas, & seuere redarguis? recte Chaldæus: nam iudicare ea, quam diximus, fori ratione, increpare quandoque significat, quod iudicis interdum sit dure increpare litigantes; sed prima expositio germanior, & simplicior videtur.

Hieron.

Abominationes patrum aliorum ostende eis. Hieronymus: Si peccata patrum non redundant ad filios, quomodo abominationes & iniquitates patrum nunc senioribus proponuntur? hac videlicet causa, vt ostendantur similia parentibus agere, & hæreditario malo longissimum funem trahere peccatorum, vt quorum imitantur vitia, eorum supplicia pertimescant. In hunc autem modum orditur expostulationem.

Parentum scelera proponuntur eis, vt ostendatur similia parentibus agere.

V.

Hæc dicit Dominus Deus: in die, qua elegi Israel. Quam grauia peccauerint Israëlitæ non satis æstimari potest, nisi Domini erga eos beneficentia proposita: Idcirco & mea, inquit, ostendito beneficia, & parentum ipsorum scelera recenseto. Scholiastes. Hæc prima beneficentiæ causa, quod eos elegerit non prius illis præuenientibus: etenim idola colentes eos per Moysem inuisit, &c. Quam magnum autem beneficium fuit suscitare de puluere egenos, & de stercore pauperes erigere, a cophynisque abstractos, & de idololatriæ fæcibus abductos creare in principes populi sui, quis non videat? Sed hanc theoriam plurimis psalmis repetit Dauid.

Maiora apparent peccata, quando maiora sunt Dei beneficia peccatoribus collata.

Scholiast.

Et leuaui manum meam pro stirpe domus Iacob, &c. Ter inculcata phrasis a Propheta semel explicanda est. Leuare manum multa significat: quod gestus eleuationis manus varius sit: interdum enim apertam extendimus manum in cœlum, qui iurantis est habitus: idcirco leuare manum valet iurare, vt in Genesi. *Leuo manum meam ad Dominum Deum excelsum possessorem cæli, & terræ*, &c. Et in Deuteronomio. *Leuabo ad cælum manum meam, & dicam. Viuo ego in æternum.* Isaias tamen absolute posuit verbum pro tota oratione: Et leuauit, manum, *in die illa dicens, non sum medicus, &c.* hoc est, iurauit non futurum se principem; nam id significat medicus eo loco, eadem phrasis habetur in Exodo. *Vt inducam vos in terram pro qua leuaui manum meam, vt darem eam Abraha.* Aliquando manum leuamus non in cælum recta tendentes, sed dextrorsum in aëra vibrantes, qui habitus est percutientis: quare percutere significat ea dicendi figura, vt in psalmo: *Leua manus tuas in superbias eorum*: & Isaias ait. *Leuabit manum suam super flumen in fortitudine spiritus sui, & percutiet eum in septem riuis.* & Ezechiel. *Ego leuaui manum meam vt gentes, &c.* & in psalmo *Et eleuauit manum suam super eos, vt prosterneret eos in deserto*: id est, extento brachio comminatus est, &c. Vnde etiam phrasis illa Exodi patebit: *Nec super eos, qui longe recesserant, &c. misit*, leuauit, *manum suam*, id est, nihil illis nocuit: & in libris Regum. *Leuauit manum suam contra regem.* Nonnunquam leuare manum est signum gratiæ & auxilij, sumpta figura dicendi a porrigentibus manum infirmioribus ad opem ferendam: quam phrasim Hebræis explicat idem verbum נשא, nasa, tametsi Latine id extendere potius sit, quam leuare manum: vt in psalmo. *Exurge Domine Deus, exaltetur manus tua, ne obliuiscaris pauperum.* Est etiam vocantis habitus apud Isaiam. *Leuabo ad gentes manum meam, & ad populos exaltabo signum meum.* Item orantis, vt in psalmo. *In nomine tuo leuabo manus meas.* & in alio psalmo. *Extollite manus vestras in sancta, &c.* Hæc atque alia plura amplectitur ea, quam in præsenti legimus, oratio. Sed vt nobis ignotus est gestus Dei in Aegypto loquentis cum Israëlitis, ita sensus quoque orationis obscurus & ambiguus. D. Hieronymus in secunda acceptione intellexit, vsurpatam esse orationem a Vate: ait enim: eleuatio autem manus, siue extensio habitum percutientis ostendit, vt percuteret pro eis Aegyptios, & populum Israël de Aegypto liberaret. Chaldæus, pro *leuaui manum*, ter conuertit, iuraui. Septuaginta vero pro eadem primum reddidere, & cognitus sum semini domus Iacob, id est, exhibui me visendum detecta facie, cum olim vultum quasi manu tegere solitus fuerim: qua versione absque dubio allusionem a Propheta factam testantur ad locum Exodi superius citatum: *Nec super eos, qui longe recesserant, &c. misit manum suam*, eumque hoc sensu intellexisse, non misit manum, in faciem scilicet, hoc est, non operuit vultum manu. In secundo autem & tertio loco conuertunt ijdem Septuaginta pro *leuaui manum*, apprehendi manum ipsorum, & apprehendi eos manu mea, quæ dicendi figura opem ferentis est, necnon & iurantis: nam manu apprehensa iuramenta, & pacta olim firmabantur, vt alibi diximus.

Leuare manum quid significet.

Leuare manum iurare est. *Genes. 14. ℣. 22.* *Deut. 32. ℣. 40.* *Isa. 3. ℣. 7. iuxt. Hebr.* *Medicus pro principe vsurpatur.* *Exo. 6. ℣. 8.* *Leuare manum est percutere.* *Ps. 73. ℣. 3.* *Is. 11. ℣. 15* *Ezech. 36. ℣. 7.* *Psal. 105. ℣. 26.* *Exod. 24. ℣. 11.* *2. Reg. 20. ℣. 21.* *Leuare manum est auxiliari.* *Ps. 9. ℣. 33* *Leuare manum est vocare, & orare.* *Is. 49. ℣. 22* *Ps. 62. ℣. 5.* *Psal. 133. ℣. 2.* *D. Hieron.* *Chalda.* *Exod. 24. ℣. 11.*

VI.

In terram, quam prouideram eis. Iam inde ab initio rerum, quod & Moses cecinit in Deuteronomio *Quando diuidebat Altissimus gentes: quando separabat filios Adam*, in varias orbis oras, eorum colonias disseminabat, *constituit terminos populorum*, Chanaan, *iuxta numerum filiorum Israel, &c.* tot scilicet nationibus terram a se olim electam quasi colonis ad tempus locauit, quot futuri erant tribus filiorum Israël, quibus decreta fuerat ea possessio: *pars enim Domini populus eius est, & Iacob funiculus hæreditatis eius*, hoc est, eum populum non secus carum habet, quam si ei ex patrimonio in sortem obtigisset, & in hæreditatem funiculis certis definitam, & commensuratam.

Deut. 32. ℣. 8.

Fluentem lacte, & melle. Eadem dicendi forma extat in promissione facta in Exodo: *Et educam de terra ista in terram bonam, & spatiosam, in terram, quæ fluit lacte, & melle*, atque in Ieremia repetita: *Vt suscitem*, ratum faciam, opere præstem, *iusiurandum, quod iuraui patribus vestris daturum me eis terram fluentem lacte, & melle, &c.* vbi diuus Hieronymus: Terram autem lacte, & melle manantem hyperbolice debemus accipere pro rerum omnium abundantia, vt est illud.

Quomodo intelligatur (terram lacte & melle fluentem) *Exod 3. ℣. 8* *Ierem. 11. ℣. 5.* *Hieron.*

Mella fluant illis, ferat & rubus asper amomum. *Eclog. 3.*

Et iterum.

Et passim riuis currentia vina repressit. *1. Georg.*

Præclare Magister: etenim simili locutione hyperbolica rerum omnium affluentiam expressit Ouidius, dicens:

Flumina iam lactis, iam flumina nectaris ibant,
Flauaque de viridi stillabant ilice mella. *1. Metam.*

Et Virgilius iterum:

Et duræ quercus sudabant roscida mella. *Eclog. 4.*

Atque Israëlitæ quidam tumultuantes eisdem verbis Aegypti feracitatem exaggerant, in libro Numerorum dum ita expostulant cum Mose: *Numquid parum est tibi, quod eduxisti nos de terra, quæ lacte & melle manabat? &c.* Translatitia itaque est ea locutio non propria, communisque alijs regionibus laus, non peculiaris natura terræ sanctæ: & quidem metaphoram in ea subesse constat aperte ex libro Numerorum: *Venimus*, inquiunt exploratores, *in terram ad quam misistis nos, quæ reuera fluit lacte & melle, vt ex his fructibus cognosci potest, &c.* Quapropter ea vtuntur prophetæ ad significandas

Num. 16. ℣. 13. *Num. 13. ℣. 28.* *Ecclesiæ Christi v bertas.*

Ecclesiæ

Ioel. 3. ỿ. 12. Amos. 9. ỿ. 13. Sup. 16. ỿ. 13.

Ecclesiæ Christi diuitias, vt Ioël, *Et erit in die illa stillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte*, &c. Et Amos idem fere repetit. Ceterum hanc dicendi formulam explicuimus supra.

Terræ sanctæ ad alias comparatio.

Quæ est egregia inter omnes terras. Inuitat nos locus iste, vt de Terræ sanctæ feracitate disseramus, quod præstaremus libenter, nisi commodior alter locus ei disputationi suppeteret. Illud interim obseruasse sit satis, verba hæc non esse translatitia, vt illa quæ præcesserunt, sed propria, atque secundum proprietatem interpretanda: comparatio enim terræ illius cum reliquis omnem figuratam locutionem explodit: quod & Hieronymus adnotauit dicens: Iuxta literam vero inclytam esse terram Iudææ, & cunctis terris fertiliorem dubitare non poterit, qui a Rhynocorura vsque ad Taurum montem, & Euphratem fluuium cunctam considerauerit terram, & vrbium potentiam, amœnitatem regionum, Palæsthinam videlicet, & Phœnicem, Arabiam, & Syriam Cælen, Ciliciam & ceteras regiones, quas Israëli, si Dei præcepta seruasset, Dominus repromisit, &c. Hebraice pro *egregia* legitur צבי, tsebi, צבה, tsabah, quod est tumescere, intumescere, inflari, efferri, exilire, quasi dicas exultationem, superbiam, excellentiam, præstantiam: vt tametsi aptissime verterit Hieronymus, *quæ est egregia inter omnes terras*, dicere potuerit, quæ est præstantia regionum: appositoque abstracto magis exaggerasset terræ felicitatem, & clarius reddidisset Hebræam vocem, quemadmodum fecit apud Danielem: *contra Meridiem, & contra Orientem, & contra fortitudinem*: nam *fortitudinem* vertit loco Hebræi nominis צבי, tsebi. Verum ille de sensu sollicitus erat potius, quam de figura vocum: quare & in ipso Daniele *inclyta* posuit pro eodem Hebræo nomine. Ergo Terra sancta ab Ezechiele vocatur excellentia regionum, a Daniele vero antonomasticōs excellentia, præstantia, fortitudo, vel quid simile: nam propterea absolute dixit, *contra fortitudinem*, quod id nomen epitheton esset terræ illius, atque adeo notissimum, vel per se ipsum positū sine addito. Sed de his suo loco fusius tractabimus.

Hier. hic. — Hieron. — Dan. 8. ỿ. 9 — Ibid. 11. ỿ. 16.

VII.

Offensiones vocat idola, & quare. — Scholiast. — Hieron. — Symmach. — Aquyl.

Et dixi ad eos: Vnusquisque offensiones oculorum suorum abiiciat, & in idolis Aegypti nolite pollui. Scholiastes. Offensiones oculorum vocat statuas, & signa, quæ in domibus habebant. Hieronymus pro offensionibus, quæ Hebraice dicuntur שקוצים, siqutsim, Symmachus interpretatus est nauseas, Aquylæ secunda editio abscissiones, vt significarent abijciendas ab oculis lippitudines, & quasi nauseas, quæ non solum aspectum impediunt, sed & contra cernentibus vomitum creant: pro eadem voce solet Hieronymus vertere iam abominationem, iam execrationem, iam idolum: nam in libro Regum: in quo bis repetitur in Hebraico codice, ipse conuertit: *Idolo Sidoniorum, & Chamos offensioni Moab*: & in Daniele. *Dabunt*, inquit, *abominationem in desolationem*. Abominationes itaque oculorum suorum vocat idola, quod cum abominanda & execranda forent, ab ipsis cum iucunditate suspiciebantur. Obseruat Rabbi Dauid, propterea additum esse *oculorum*, quod oculi sint cordis internuntij, atque ideo peccatorum eius complices: iuxta illud Numerorum. *Ne sequantur cogitationes suas, & oculos per res varias fornicantes*. Alteram vocem scilicet גלולים, gelulim, pro qua habemus idola in Latina editione, superius explicuimus non semel: inquinamenta transtulit Aquyla eius loco: sordes, spurcitias, volutabra nos reddimus, dignissima Deorum nomina.

Hieron. — 4. Reg. 23. ỿ. 13. — Dan. 11. ỿ. 31. — R. Dauid. — Oculi peccare dicuntur vtpote cordis internuntij & complices. — Num. 15. ỿ. 39. — Aquyla.

Et in idolis Aegypti nolite pollui: ego Dominus Deus noster. Efficacissima ad omnem idololatriæ radicem extirpandam ratio est: *Ego Dominus Deus noster*. Etenim cum soli ipsi natura competat dominatus, nefas est alium vel in cælo, vel in terra Dominum agnoscere: rursus cum ipse Deus sit, atque adeo omne bonum, vnicum ergo esse necesse est, neque alijs ab ipso diuinitas tribuenda. Denique cum Deus noster sit, quidni eum colemus vnice, atque ardenter amabimus, si non vt Deum tantum, saltem vt nostrum Deum? quis enim carnem suam non fouet? quis caput proprium non habet carum? quis spiritum suum non seruat illæsum? quis patrem non reueretur & suspicit? at ille, quem pro Deo colimus potiori loco habendus est, quam fortunæ, quam caro, quam vita, quam genus: Sed quoniam præcessit verbum *pollui*, videtur hoc loco tacite de Israëlitis quasi de Templo suo loqui Deus, ac si dicat: Vos Templum mei nominis estis, ego vester Deus. Vtriusque ex æquo interest quod iniungo, munditiam & sanctitatem colite: decet enim Templa munda esse, debetur & Deo, qui in Templo colitur, sanctitas: quæ ergo conuentio Templo Dei cum idolis? Abstinete itaque ab omni idolorum cultu, sic enim & meæ gloriæ, & honori vestro prospicietis, quod alibi manifestius dixerat: *Sancti estote, quia ego sanctus sum*. Sed ijs omissis, vbinam legi dicemus id præceptum Israëlitis traditum in medio terræ Aegypti, vt idola gentium a se ablegarent? nusquam sane tale quid scriptum inuenias: quod & Rabbi Dauid hoc loco obseruauit, & tamen Deo reuelante Prophetæ didicimus id præceptum accepisse Israëlitas, cum primum se Deus illorum redemptorem Moysi declarauit; vt vel hinc conuincantur nouatores, non omnia, quæ Deus Ecclesiæ iniunxit, literis esse mandatā; sed eorum multa traditione patrum habita, & ad posteros eadem ratione transfusa.

Deus colendus est & quia Deus est, & quia noster est. — Homines quasi Dei templa decet mundities & sanctitas. — Leuit. 11. ỿ. 44. — R. Dauid. — Traditiones Ecclesiæ, exemplo comprobantur Prophetæ.

VIII.

Et irritauerunt me, nolueruntque me audire. Neque huius auersionis memoria extat in sacris, nisi forte vestigium quoddam in Exodo. *Nonne*, inquiunt Israëlitæ ad Mosem, *iste est sermo, quem loquebamur ad te in Aegypto dicentes: Recede a nobis ut seruiamus Aegyptijs*. Scholiastes hæc refert ad querelam præpositorum contra Mosem, quod eius causa grauarentur ab Aegyptijs exactoribus: sed grauiora improperat ipsis Vates. Quis autem ignorat multa omisisse Mosem non indigna scitu ex illa tam longa tragœdia, quod ad maiora narranda properabat, & vniuersa neque percenseri posse videbat?

Exod. 14. ỿ. 12. — Exod. 5. — Multa non scripsit Moyses, quæ euenerunt Israelitis in Aegypto.

Et dixi ut effunderem indignationem meam super eos. Id est, statui, decreui, effuso furore, semel illos delere: similis est phrasis in psalmo. *Dixit ut disperderet eos*. & in alio psalmo. *Dixi custodiam uias meas*.

Psal. 105. ỿ. 23. — Psal. 38. ỿ. 2.

Et implerem iram meam in eis. Id est, plene exhaurirem, consummarem, consummate ostenderem, satiarem: hoc enim significat כלה, calah: Vide hanc vocem supra interpretatam.

Sup. 5. ỿ. 13

IX.

Et feci propter nomen meum, ut non uiolaretur coram Gentibus. *Et*, valet, sed, verumtamen, ac si dicat: Verumtamen mihi imperaui, fecique quod promiseram beneuolus patribus, non quod iratus erga filios statueram, ne haberetur ludibrio Deus Hebræorum, vt qui non valuisset in libertatem eos vindicare, proptereaque causatus fuerit ipsorum peccatis exacerbatum mutasse mentem, populumque suum deleuisse: extant huius rei exempla quamplurima. Porro violari, profanari, pollui, est despectui haberi, non tractari quasi sanctum, ac venerandum, eiusque oppositū significat sanctificare.

Deus suo nomini consulens peccatoribus miseretur fidelibus. — Exod. 32. — Num. 14. — Deut. 32.

Ecce

X.

Eieci ergo eos de terra Aegypti, & eduxi eos in desertum.

XI.

Præcepta & iudicia quid significent.

Polychr.

Scholiast.

Theodor.

Et dedi eis præcepta mea, & iudicia mea ostendi eis. Polychronius: *Præcepta* vocat Decalogum, *iudicia* quæ de Dei cultu constituunt, ac reliqua præter Decalogum imperata. Scholiastes. *Præcepta* dicit quæ sunt inter homines legitima, vt Non occides, nó furaberis, &c. *iudicia* vero cultum erga Deum. Theodoretus: Liberatos, inquit, illos ab amarissima seruitute in deserto tanquam in palæstra aliqua probis & vtilibus legibus quasi pueros instruebam, quibus seruandis vitam illis moliebar: leges enim erant vitæ conciliatrices, præcepta autem ipsa & iustificationes (nam τὰ δικαιώματα, ta dicæomata, idest instificationes legunt Septuaginta) appellauit: non enim alia sunt præcepta, aliæ iustificationes, sed eadem diuersis nominibus vocata sunt præcepta:, sunt enim tanquam a Deo, & Domino scripta, quæ iussi sunt homines seruare; instificationes vero non solum vt iure scripta, & quod iustum est continentia; sed etiam vt quæ recte agentem iustificare possint. Hæc ille. Cuius vltima oratio, qua significat homines iustificari operibus legis, ideoque legem dici iustificationes; tametsi a diuo Paulo expresse asseratur: *Factores legis iustificabuntur*, &c. expositione indiget, quemadmodum & versus sequens.

Rom. 2. ℣. 13.

De iustificatione legis Mosaicæ.

Quæ faciens homo viuet in eis. Neque enim de vita gratiæ, seu iustificatione peccatoris hic sermo est Prophetæ, cum constet ex Apostolo, quod *ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram* Deo: alioqui *si per legem* daretur *iustitia*, vt ipse ait, *ergo gratis Christus mortuus esset*: Nihil tamen repugnat si locus de iustitiæ augmento, vel conseruatione in vita gratiæ intelligatur, vt Theodoretus videtur accepisse: qui enim alias per Christi fidem iustificatus ex gratia opera Decalogi impleuerit, absque dubio crescet in iustitia, & vitam gratiæ, quam possidet, tuebitur, & magis ac magis stabiliet: nihilominus is sensus non videtur satis ad mentem Vatis accommodatus, vt statim ostendemus.

Rom. 3. ℣. 20.

Gal. 2. ℣. 21.

Theodor.

Chalda.

Chaldæus Paraphrastes de vita futura, & æterna sententiam interpretatur, quasi operibus legis cultores ipsi vitam promereantur futuri sæculi, quod si cum præuia fide mediatoris, & gratia iustificante intellexit, dixit quod res erat, sed nescio an attigerit, quod Propheta instituerat: is enim nullam in præsenti adijcit promissionem cultoribus legis, sed eam repetit, quæ a Mose facta fuerat, cum legem populo ferret. Ille autem disertis verbis testatur in Deuteronomio se proposuisse ante eorum oculos mortem, & vitam corporalem, mortem quidem transgressoribus legum, vitam autem cultoribus earum. *Testes*, inquit, *inuoco hodie cælum, & terram, quod proposuerim vobis vitam & mortem, benedictionem, & maledictionem: Elige ergo vitam ut & tu viuas, & semen tuum: & diligas Dominum Deum tuum, atque obedias voci eius, & illi adhæreas (ipse est enim vita tua, & longitudo dierum tuorum) vt habites in terra, pro qua iurauit Dominus patribus tuis Abraham, Isaac, & Iacob, ut dares eam illis*: & paulo superius dixerat: *Vt viuas, atque multiplices te, benedicatque tibi in terra, ad quam ingrederis possidendam, &c.* nam tametsi sub ea vita, & morte temporali spiritualem, & æternam etiam intellexisse videatur legislator illis potissimis verbis: *Ipse est enim vita tua, & longitudo dierum tuorum*; ceterum magno cum discrimine: etenim mortem vtramque, corporis scilicet & animæ promerebatur quidem delinquens in legem; vitam autem vtramque non continuo merebatur legem custodiens ex opere legis; sed temporalem quidem propter legem impletam tuebatur; spiritualem vero ob fidem in Christum mediatorem assequebatur, & ex gratia Spiritus sancti conseruabat, & augebat: promittebaturque cultoribus ex vi operum legis vitam propriam conseruare, & prorogare multo tempore, tum etiam nomen in posteros per multa sæcula diffundere. Vitam autem gratiæ, & æternam prædictis bonis adumbratas aliunde, quam ex lege quærere necesse erat. Cum ergo Propheta dicat, quæ faciens homo viuet in eis, vel propter ea. hoc est ex eorum vi, consequens est, illum non de spirituali, sed de temporali vita esse locutum, quæ merces erat legis obseruantiæ. Verum neque vitam temporalem legi acceptam ferre voluit Paulus, sed tantummodo corporis mortem: ait enim: *Litera enim occidit, spiritus autem viuificat*: hoc est, lex exarata literis Hebraicis in tabulis lapideis vim habuit damnandi morte transgressores, viuificandi non item: hoc enim solius est legis gratiæ in corde infusæ. Idem habet iterum. *Quod si ministratio*, inquit, *mortis literis deformata in lapidibus fuit in gloria*, &c. ministram enim mortis, & quasi lictorem appellat legem, quod ipsius quidem esset occidere reos, non viuificare obsequentes: quo igitur pacto verum erit, quod habet Propheta. *Quæ faciens homo viuet in eis*. Respondemus aliud esse de lege per se sumpta philosophari, aliud de adiuncta illi promissione diuina: & Paulum quidem de lege esse locutum, vt opponitur Euangelio, promissionique diuinæ Abrahæ factæ de benedicendis hominibus in illius semine, quæ fuit Euangelij ipsius pollicitatio; Prophetam vero de lege, vt claudit etiam promissionem Dei, ea verba intellexisse. Lex itaque per se sumpta ministra mortis erat, obedientia autem legis apud Deum merebatur vitæ incolumitatem, & prorogationem dierum, iuxta illud: *Honora patrem tuum, &c. vt sis longæuus super terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi*. Nisi forte malis simplicius locum interpretari, asserendo contrarium vsurpatum esse a Vate pro contradictorio, hoc est, viuere pro non mori. Sicut & apud Ioannem a Christo Domino contra factum videmus: *Patres vestri*, inquit, *manducauerunt manna in deserto, & mortui sunt, &c. qui manducat hunc panem viuet in æternum*. ibi enim, mori, vsurpat Dominus pro, non viuere; ac si dicat: Panis iste cælestis vitam æternam communicat, ille alter minime: nam patres vestri eo pasti sunt, & non vixerunt ex illius virtute, vita scilicet animorum ad immortalitatem, quam iste cibus donat abunde. Alioqui si mori significet quod sonat, de neutra morte comprobari potest discrimen inter vtrumque panem; etenim si de temporali accipias, qui pane cælesti vescuntur, nihilo secius moriuntur, quam Hebræi pasti manna in deserto; si autem de morte spirituali, ex æquo eam euaserunt Hebræi vescentes manna, qui scilicet Dei præceptis erant obsequentes, atque Christiani. Necesse est ergo, quo discrimen inter vtrumque panem verificemus, illud, *& mortui sunt*, non priuatiue intelligere, sed contradictorie, pro, & non vixerunt. nam certum est ex vi panis Eucharistici vitam immortalem conseruari, & quandoque conferri, quam virtutem manna Hebræorum minime habuit, nisi tantum ad tuendam vitam temporalem. Ergo sicut apud Ioannem, mori, est non viuere, sic apud Ezechielem, viuere, est non mori: itaque hunc sensum videtur habere præsens oratio: *Quæ faciens homo viuet in eis*, id est, non morietur ex legis præscripto, euadet mortem, tuebitur vitam corporis, non plectetur

Lex a Moyse lata sub comminatione mortis, & spe vitæ temporalium intelligenda est.

Deut. 30. ℣. 19.

℣. 16.

Lex mortem ministrabat trãsgressori, non ita vitam cultori.

2. Cor. 3. ℣. 6.

Lex per se vt opponitur Euangelio ministra mortis est, nullo modo vitæ; cum promissione coniuncta & obseruata vtramque promeretur.

Exod. 20. ℣. 12.

Ioan. 6. ℣. 49.

Discrimen inter manna & Eucharistiam in collatione vitæ æternæ.

cterur capite, sicut transgressores solent. Denique A si ista promissio alicui videatur nimium arida & angusta, poterit alteram versui accommodare sententiam, vt non solum promittat mortem violentam euadere, vitamque corporis tueri, sed etiam vitam felicem, & bonis omnibus cumulatam traducere: nam hoc fere vocat sacra Scriptura vitam, nempe iucunditatem, lætitiam, felicitatem, omnem scilicet vitæ commoditatem, vt in psalmo. *Qui vult vitam, diligit dies videre bonos.* & in Prouerbijs. *Qui me inuenerit inueniet vitam, &c.* quasi dicat: *Qua faciens homo viuet in eis*; hoc est, iucundam, & beatam vitam traducet sub ijs legibus agens: Eiusmodi autem pollicitationibus plenus est liber Deuteronomij: atque hic quidem sensus nobis videtur contextui gratissimus, & sequentibus mirifice cohærens. B

Sacra Scriptura vitam vocat iucunditatem, lætitiam, felicitatem.

Psal. 33. ℣. 13.

Prouer. 8. ℣. 35.

XII. *Insuper & sabbatha mea dedi eis, vt essent signum* fœderis *inter me, & eos: & scirent quia ego Dominus sanctificans eos.* Repetit Vates Mosis verba dicentis. *Videte, vt sabbathum meum custodiatis, quia signum est inter me, & vos in generationibus vestris, ut sciatis quia ego Dominus, qui sanctifico vos, &c.* Vtriusque loci explanatio pendet ab intelligentia illius loci Genesis: *Et requieuit die septimo ab vniuerso opere, quod patrauerat. Et benedixit diei septimo, & sanctificauit illum.* Cuius expositionem fusius persequemur in Commentario de ferijs sacris Israël: nunc eandem breui perstringamus oportet. Benedicere eo loco, vt optime notauit Philo, est laudare, commendare, & approbare: sanctificare autem, vt egregie docuit Chrysostomus, est diuino cultui segregare, seu dedicare, & obseruandum constituere: vnde sententia loci Genesis ea est: Deus nomen sabbathi, quod septimæ feriæ ipse imposuerat, approbauit, atque suo otio honorandum fecit, tum & præcepto sanctum & inuiolabile seruari statuit. Ex quo fit antiquius esse lege Mosaica præceptum sanctificationis sabbathi, neque cœpisse cum lege, sed cum mundo, quippe quod a primis illis Patriarchis non secus cultum fuerit, quam ab Israëlitis, quibus eius obseruatio in lege repetita est, non denuo imposita, vt ibidem latius differemus. Itaque in Exodo citatu ad obseruantiam antiquissimi præcepti, & mundo coæui prouocatur denuo populus a legislatore, cum audit: *Videte vt Sabbathum meum custodiatis, quia signum est inter me & vos in generationibus; vt sciatis,* D *quia ego Dominus, qui sanctifico vos*: hoc est, vt quotiescumque sabbatho vacaueritis a laboribus corporis recordemini, quam sim de vobis benemeritus, cum vos mihi in populum peculiarem selegerim, atque meo cultui dicauerim, vt siris non modo gens inclyta, sed electa & sancta, respublica tuta sacerdotalis, addicta Deo, illique vacans ex peculiari præcepto: quo quid potest esse vel honestius, vel iucundius? Nam huius electionis tam honorificæ, & muneris tam sublimis signum est sabbathum, in quo feriantes a negocijs profanis, diuinorum operum contemplationi vacare iubemini, quod est sacerdotum officium & priuilegium. Vestra igitur interest sabbatha custodire. Ex ijs versus præsens intelligetur: *Sabbatha*, inquit, *mea dedi eis*, E vbi obseruatione dignum est pronomen *mea*: *Sabbatha mea*, inquit, id est, meas ferias, & delicias; diem septimum, in quo ego olim quieueram ab opificio mundi, illis volui mecum esse communem, vt hac ratione meam felicitatem, quæ in mei ipsius contemplatione consistit, illis quadamtenus impertirer. Nam quid aliud præcepi, cum mandatum imposui de sabbatho custodiendo, quam vt a laboriosis sæculi curis vacantes diuina opera, iudicia, & consilia meditarentur, quæ ego ipse septima die mecum pertractabam, examinabam, probabam, & in quorum perfectione conquiescebam? fit ex ijs mandatum de sanctificando sabbatho signum esse non solum amoris ardentissimi, quo Deus homines prosequitur, sed etiam honorificum testimonium dignitatis, ad quam eo ipso imposito præcepto sunt euecti. Sed hæc late prosequemur in prædicto commentario. Scholiastes porro Græcus, & Apollinaris ita habent. Assidue vero memini præcepti de sabbatho seruando, quoniam ignauis via quædam erat facilis ad diuinam cognitionem adducens: & rursus quia sex diebus fecit Deus cælum, & omnibus præcipit, vt ea opera secum pertractent, vt per assiduam meditationem habitum quendam rerum sublimium nanciscantur. Theodoretus autem ex ceteris Græcis: Sabbathorum illis otium lege præscripsi, vt hæc ciuilis administrationis ratio peculiaris a gentium quidem eos distinguat institutis, atque meorum beneficiorum memoriam refricet, otio enim & cessatione a carnis operibus dum diuino cultui continenter vacarent, & diuina audirent eloquia, lucrum percipiebant, cum discerent ex ipsis diuinis eloquijs etiam effectorem omnium Deum, & de omnibus benemeritum: non simpliciter igitur orium vitæ auctor est, sed Dei assiduus cultus: atque aliquanto inferius in illud: *Sabbatha mea violauerunt*, sic habet: Rursus hic quoque sabbathorum mentionem fecit, ne que ea cum alijs iustificationibus coniunxit, neque enim hæc, vt illæ, vitam conciliant, sed quendam peculiarem Reipublicæ administrandæ characterem continent: illud enim: *Non occides: Non mæchaberis*, & alia huiusmodi alios quoque homines naturæ lex edocuit; at sabbathi obseruandi non natura magistra, sed legis latio: in alijs igitur præceptis cum ceteris gentibus communione iuncti; in obseruatione vero sabbathi propriam quandam vi debant ur obseruare Rempublicam: nulla enim alia gens hoc ocium obseruabat: neque circumcisio ita ipsos ab alijs distinguebat, vt sabbathum; quippe circumcisionem Idumæi quoque habebant, & Ismaëlitæ similiter. Aegyptij item a Iudæis hanc edocti obseruare studebant, quod per prophetam Ieremiam Deus declarauit cum dixit. *Visitabo super omnem qui circumcisum habet præputium, super Aegyptum & super Iuda, & super Edom, &c.* Sabbathi vero obseruationem sola Iudæorum natio custodiebat: idcirco dixit Deus: *Sabbatha mea dedi eis, vt essent signum inter me & eos: & scirent quia ego Dominus sanctificans eos*: hoc est, mihi peculiari religione, & cultu addicens. Eadem ante Theodoretum scripserat Diuus Irenæus. Quoniam autem, inquit, circumcisionem non quasi consummatricem iustitiæ, sed in signo eam dedit Deus, vt cognoscibile perseueret genus Abrahæ, ex ipsa scriptura discimus: dixit enim Deus ad Abraham. *Circumcidetur omne masculinum* vestrum, & erit *in signum* testamenti *inter me, & vos*: hoc idem de sabbatbis Ezechiel Propheta ait: *Et sabbatha mea dedi eis, vt essent in signum inter me, & ipsos*, vt sciant, quoniam ego sum *Dominus*, qui sanctifico *eos*. Et in Exodo: Sabbatha mea obseruate, erunt enim in signum apud me vobis in generationes vestras.

In ijs, quæ sequuntur, commemorata Hebræorum in Aegypto contumacia, suaque in illos longanimitate, rursus legum, quas tulit in solitudine mentionem facit, & vt illi obedire recusantes ea violarunt. Deinde docet iustam suam iram, & ineffabilem bonitatem.

Ergo

De sabbathi sanctificatione.

Exod. 31. ℣. 13.

Gen. 2. ℣. 3

Philo lib. de mund. opific.

Chrysost. super Gen. 2.

Sabbathi obseruatio nõ incœpit a lege Mosis, sed multo ante.

Respublica sacerdotalis, dicitur Israel propter sabbathi obseruantiam.

Præceptum sabbathi obseruandi amoris & honoris ergo impositum.

Scholiast.

Apollin.

Theodor.

Circumcisionem non Iudæi tantum, sed & aliæ gentes obseruabant.

Ierem. 9. ℣. 25

Iren. lib. 4 cap. 30.

Genes. 17. ℣. 10.

Exod. 31. ℣. 13.

XXV. *Ergo & ego dedi eis præcepta non bona, & iudicia, in quibus non viuent.* Aduersari videntur ista præcedentibus, in quibus dictum est: *Dedi eis præcepta mea, & iudicia mea ostendi eis, quæ faciens homo, viuet in eis.* legislatoris præterea bonitati, & pietati repugnant, si vt sonant intelligenda sint. quis enim credat fontem pietatis tulisse hominibus, quos ad omnem iustitiam informabat, præcepta non bona, neque vtilia, sub quibus scilicet non possent viuere? Habitus est super huius versus sententia sæpius Senatus frequens ab Ecclesiæ Patribus, & ceteris, qui eos secuti sunt, Doctoribus, aliosque alia sensisse legimus. Diuus Iustinus Dei præcepta non bona, neque honesta dicit esse sacrificiorum, & libaminum leges, quas Deus non sponte, sed Iudæorum scelere coactus tulit. Diuus Ambrosius de legis veteris præceptis in vniuersum intellexit, quæ non bona, inquit, hoc est, non perfecta, quod enim bonum vtique perfectum: nam Euangelio perfectiora reseruauit. siquidem, ait: *Non veni soluere legem, sed adimplere*: non enim otiose Apostolus ait: *Lex pædagogus noster fuit in Christo* pædagogus enim custos est, ætatis ne maturioris, an adolescentis? vtique adolescentis vel pueri, hoc est, ætatis infirmæ, qui vtique imperfectæ ætati non potest perfecta adhibere præcepta, quæ sustinere non queat. Diuus Hieronymus duplicem adhibet sensum præsenti textui ijs verbis: Siue hoc significat quod postquam terrã repromissionis intrauerint varijs temporibus ob multa peccata diuersis traditi sunt gentibus, regibusque, & eo tempore, quæ natura sua bona erant præcepta Domini, & iudicia, in quibus possent credentes viuere, facta sint eis non bona, dum nequaquam valent in captiuitate legis præcepta seruare, & facere quæ diuinus sermo mandauit. Neque dixit: Dedi eis præcepta mala, sed non bona. non enim statim sequitur, vt quod bonum non est sit malum, sicut & Apostolus docet, bonum esse homini vxorem vel mulierem nõ tangere, sed propter incontinentiam vnumquemque possidere vas suum in castitate. quod si non fecerit neque bonum, neque malum est. Dedit ergo eis Deus dispersis in gentibus præcepta non bona; hoc est, dimisit eos cogitationibus, & desiderijs suis, vt facerent, quæ non conueniunt. Potest & hoc dici quod ante offensam Decalogum tantum acceperint, post idololatriam vero & blasphemiam multiplices legis cæremonias, vt Deo potius offerrent victimas, quas Dæmonibus offerebant, & comparatione sacrilegij leuius fierer, quod non erat per se bonum, & nequaquam malum, quia Deo offerebatur; tamen non bonum, quia boni auctorem offenderant, &c. Principio videtur sensisse Hieronymus Dei præcepta dici non bona, hoc est grauia, & obseruatu difficilia. Deinde præcepta vocari viuendi cõsuetudines prauas, quibus regebantur Iudæi a Domino derelicti. Denique leges cæremoniales sacrificiorum. Primam interpretationem Iustini secuti sunt Græci. Sic enim habent Apollinaris, atque Theodoretus, eam quam legimus in codice Hieronymi expositionem vellicantes: & nonnulli quidem hæc ad idolorum cultum referunt, *dedi* pro permisi, intelligentes. Sed patet eos nequaquam verborum sententiam assecutos. Idolorum enim impietatis cultum nemo, qui recte sapiat, non bonum dixerit, sed valde malum. non ergo sapientiæ fons, pietatis legislator, impietatis accusator, extremam impietatem nõ bonam appellarit, quam malitiæ extremam alias vocat. aliud ergo hæc innuit oratio. Cum enim dedissem eis, inquit, vtilia præcepta, & iustificationes, quas faciet homo, & viuet in eis (& per hæc intelligit decem verba legis) quæ ipsi aspernati sunt sine vllo metu vitulum colentes, alijs eos præceptis obstrinxi, ac veluti affixi, quæ nullam quidem eis vitam præbere possent, sed vt eorum custodia, & occupatione necessariarum legum violationem prohiberem. Indicat vero per hæc, quæ ad lepram, & ad ossa mortuorum, ad morticinum, & feminis fluxum, & aliorum huiusmodi leges pertinebant, frequentes præterea aspersiones, & sacrificia, quæ pro his offerebantur. in ijs enim obseruandis ipsi occupati nõ amplius necessarias illas, & vtiles leges poterant aspernari: idcirco non dixit de disse se illis mala præcepta, sed nõ bona: neque enim vitium edocebant, neque virtutis erant ipsa per se ipsa causa, sed crebro ad sacrum Dei Templum aduentare, & Deo præsto esse cogebant: qui enim se pollutum credebat, is ad expiationem accurrebat, ad quam cum peruenisset, in Dei memoriam redibat, atque hæc ipsa memoria impiam mentem exterminans diuinas leges obseruandas suadebat. ipsa igitur per se non bona quæ diuino scopo, & consilio non erant necessaria, sed eorum quibus imperabantur infirmitati; non tamen ipsa per se necessaria, sed quæ ad bona & necessaria adducebant. Polychronius ijs attexendus, qui in eandem sententiam scribit: Præcepta, inquit, & iudicia vocat sacrificiorum instituta non bona, quia non vt necessaria proposita sunt, sed propter eorum imbecillitatem, quibus tradebantur, vt ne ingratus ac difficilis illis redderetur repentinus ad perfectionem transitus. Illud vero non bona mitifice ostendit, quia nõ erant de sacrificijs, quæ decerer Deum, quia etiam per Isaiã ait: Holocaustomata arietum, & adipem agnorum, & sanguinem taurorum, & hircorum nolo: & quæ sequuntur. Præcepta igitur non bona non damnant Dei in legibus condendis prouidentiam, sed eius erga imperfectos indulgentiam testantur. Diuus Cyrillus expositionem secundam, quæ erat Ambrosij, sequi videtur. sic enim habet: Quod ad considerationem spirituale spectabat, sancta erat lex, sanctumque præceptum, & iustum, & bonum: quod autem pertinet ad proprietatem rei, & solum in vmbris positum cultum, non bona præcepta, sed neque sempiternam vitam conciliare poterant: nemo enim, vt scriptum est, in lege iustificatur. Vtroque vetustior Origenes idem sensisse videtur, vt refertur eodem libro. Quænam erant, inquit, hæc, nisi occidens litera legis, & testamentum mortis literis exaratum lapideis, atque ministerium damnationis? de quo scriptum est: *Litera enim occidit, spiritus autem viuificat*? nam præcepta illa secundum literam non oportet obseruare, sed quæ secundum spiritum. nam & reprehensione caret, si quædam præcepta violata dicimus non solum ab Apostolis in nouo testamento, sed etiam ante aduentum in scriptis antiquis: nam sacerdotes in Templo sabbatha soluentes erant innoxij. Sabbatho item circuncidebatur homo. Dauid ac socij panes propositionis comederant, quibus nefas erat alijs, quam sacerdotibus vesci. In Tabernaculo etiam a Moyse Cherubim simulacrum factum, & deinde a Salomone in Templo, a Moyse quoque serpens æneus conflatus, cum hæc omnia lex prohiberet. Præcepta itaque secundum literam occidentem non bona sunt, secundum spiritum vero sunt bona, *quæ faciens homo viuet in eis*.

Vtraque explanatio, & conciliatio locorum probabilis est, siue quæ de solis sacrificijs intelligit præcepta non bona, siue quæ de vniuersis legis veteris cæremonijs. Sed multo esset plausibilior, si Pa-

Marginalia: Difficilis locus. — Iust. dialog. contra Tryphonem. — Ambr. super psal. 118. & lib. 3. epist. epistola ad Clementianum. — Matth. 5. ℣. 17. — Galat. 3. ℣. 24. — Hieron. — Apollinar. — Theodoret. — Auctoris sententia. — Polychr. — Isa. 1. ℣. 11. — Cyril. in Matth. — Origen. — 2. Cor. 3. ℣. 6.

Non bona id est non suauia non iucunda, sed difficilia.

Gen. 3. ꝟ. 6

Gen. 19. ꝟ.

si Patres bonum vsurpassent pro suaui, iucundo, & facili. Hebræa phrasi, non bonum contra pro graui, duro, intolerando: nam טוב, tob, non solum honestum significat, sed delectabile bonum, vt in Genesi: *Vidit igitur mulier, quod esset bonum*, id est, amœnum, gratum. & iterum: *Si bonum est in oculis vestris*, id est, si placet: hac enim ratione præcepta non bona erunt grauia, importabilia, vt exposuisse videtur Petrus in Actis: *Iugum, &c. quod neque Patres nostri, neque nos portare potuimus*. Viuere autem, erit vitam ducere commode, & feliciter, vt supra exposuimus; & non viuere, erit miserrimam vitam trahere. Veruntamen qui obseruauerit simpliciorem esse loquendi rationem sacris scriptoribus, & fere ex vulgi consuetudine petitam, non facile sibi persuadebit de diuinis præceptis hæc duo simul a Vate proferri, dedi præcepta in quibus viuent, & dedi præcepta non bona in quibus non viuent; quantumuis rationibus scholasticis ea inter se conciliari possint: præsertim cum versus sequens: *Et pollui eos in muneribus suis*, qui eiusdem est argumenti, vt ex coniunctione præposita constat, nulla ratione referri possit ad sacrificia, vel oblationes Deo factas, sed Idolis. Quapropter existimamus hoc loco sermonem esse non de legibus diuinis, sed humanis, non Moysis sed Tyrannorum, quibus Hebræi traditi sunt ob legis diuinæ violationem. Sequenti autem versu de sacrificijs, quæ falsis gentium dijs offerebant, vt duo commemorentur supplicia respondentia duobus beneficijs collatis ingratis Israëlitis, scilicet leges duræ Tyrannorum pro suaui Dei lege reiecta; & nefariæ oblationes pro sanctissimis sacrificijs despectis. Dixerat enim supra: Dedi eis præcepta, & iudicia (facilia & lenia) sub quibus iucunde viuere possent, atque Sabbata mea, aliaque festa, & ritus institui (nam nomine sabbathi reliquæ festiuitates intelligendæ veniunt, vt alibi dictum est) vt essent signa mei erga illos amoris; ipsi contra fregerunt iugum, ruperunt vincula, meum detrectarunt imperium, atque sese dederunt dijs finitimarum gentium, quos non cognouerunt patres eorum. Ergo vt cognoscerent quam latum sit discrimen inter vtramque viuendi rationem, ego dedi eis præcepta non bona, hoc est, subieci eos iugo ferreo Ammonitarum, Moabitarum, Philisthæorum, &c. eorumque legibus non admodum suauibus (nam bonum Hebraice dicitur non solum honestum, sed etiam delectabile, vt supra notauimus) quinimmo grauissimis, & intolerandis, sub quibus miserrimam traherent vitam, vix viuerent: nam extenuatio rhetorica hic videtur commissa, qualis illa:

Præcepta nō bona hoc est tyrannorū, quibus subijciuntur mā data grauia.

Non ignara mali miseris succurrere disco,

id est, omne malum experta: quæ quidem figura admistum habet hoc loco nescio quid ironiæ, quasi dicat; Dedi præcepta non tam suauia fortasse atque mea erant, hoc est admodum illis dissimilia. nam illa suauissima erant, hæc contra durissima. Esto exempli gratia illa Philisthinorum lex contra Hebræos sibi vectigales prolata, vt nullus esset in toto Israël faber ferrarius, nec qui vomerem quidem conflare, aut securim acuere posset. Alias grauiores coniectare licet ex ipsorum ad Deum clamoribus, cum ab hostibus opprimebantur, atque Dei eorum vicem dolentis miserationibus, quas liber Iudicum frequenter recenset. Et Ieremias: *Dabo eos in vexationem vniuersis regnis terræ*. Quod vero ad nefandos sacrorum cultus attinet, quid potuit excogitari immanius, & horribilius, quam vt pater primogenitum infantem idoli ænei accensi manibus offerret, ipsomet qui genuit spectante, torrendum & adurendum? De eiusmodi itaque impijs oblationibus subditur.

Ierem. 29. ꝟ. 18.

XXVI.

Per transitionem nefariæ idololatriæ puniuntur ingrati, & prouocantur refugæ.

Et pollui eos in muneribus suis, cum offerrent omne quod aperit vuluam propter delicta sua: & scient quia ego Dominus. Id est, pollui, & contaminari eos permisi, ob illorum delicta nefarijs primogenitorum oblationibus idolis impurissimis factis, vt vel tam dura seruitute grauati discerent me esse Dominum, id est, potentem, qui tam duras pœnas a refugis; vel pium, qui tam dissimilia a subditis meis sacrificia exigo. Itaque illa oratio, *propter delicta sua*, nectenda videtur cum prima, *pollui eos in muneribus suis*, vel, si malis construere ex ordine, ea erit sententia: *Cum offerrent omne quod aperit vuluam*, seu primogenitum idolis proter delicta sua, id est, in sacrificium aut piaculum pro ipsorum peccatis: putabant enim Ethnici Sathanæ astutia decepti pro grauissimis quibusque criminibus nulla gratiora offerri posse dijs holocausta, quam primogenitorum sanguinem, vt ex libro Regum conijcere licet, vbi legimus regem Moab cum supremum impendebat regni, & vitæ discrimen, arreptum primogenitum immolasse super murum, vt hoc facto Deos, quos aduersum se iratos sentiebat, redderet sibi propitios: cuius generis exempla obseruari possunt in Homero, & alijs veteribus scriptoribus. is enim refert Agamemnonem Iphigeniam filiam dijs immolasse, quo ventos faustos haberet Troiam versus nauigans: post Troiæ vero excidium a Pyrrho Polyxenam Priami filiam, atque ab Vlysse Astyanactem primogenitū Hectoris sacrificatos pro felici reditu Græcorum in patriam, quorū diras neces Seneca Tragicus lugubri carmine concelebrat. Plato quoque, Dionysius Halicarnasseus, Diodorus Siculus, & Plutarchus auctores sunt, apud Phœnices, Carthaginenses, Rhodios, & Cretenses in more positum fuisse, vt infantes principali honore insignes sorte ductos in regio ornatu Saturno hostias immolarent, a quibus sacris cum desiuissent Carthaginenses postea victi ab Agathocle, ac deos propterea subiratos arbitrantes ducentos nobilium filios mactarunt ad aras, vt auctor est Pescenius Festus apud Lactantium. Cuius nefarij parricidij meminit Silius Italicus illis versibus.

De nefaria primogenitorum immolatione.

4. Reg. 3.

Homer.

Mos fuit in populis, quos condidit aduena Dido
(Infandum dictu) paruos imponere natos.

Seneca in Troade.

Plato. dialog. de leg.

Dionys. Halic. lib. 1.

Diodor. Sicul. lib. 20.

Plutarch. in Apoph. de Gelone.

Lactan. lib. 1. de falsa relig. cap. 21.

Silius Ital. lib. 4. Punic. in fine.

Tertullianus etiam, & Eusebius, Iustinus quoque, ac Paulus Orosius, necnon etiam Herodotus, Persis vsitatum fuisse tradunt, ad habendas dijs gratias viuos sub terra defodere pueros, ac virgines, puellarum indigenarum filios: & tale quid patrasse Amestrim Xerxis vxorem in bis septem illustrium Persarum liberos. Neque dissimilia his sacrificia idolis suis offerebant Mexicani Indi: nam singulis annis ad viginti millia hominum mactabant Dæmoni, atque in præcipua quadam festiuitate annua idoli simulachrum ex farina Mayzina sanguine humano permista fingentes, vbi rite fuerant illud venerati, in particulas minimas diuidentes singillatim distribuebant, libaque eiusmodi vorantes sacra impurissima consummabant. In prouincia vero Mechoacan Dæmon sibi offerri postulabat quidquid erat ciuibus carissimum, vti infantem speciosum, sponsam forma insignem, eamque ob causam illæ nationes exosum habentes cultum adeo truculenti Dei, Christi Domini fidem obuijs vlnis sunt amplexati, quemadmodum Patri Antonio Mendozio Prouinciali Societatis nostræ ipsimet Mechoacani proceres testati sunt. Sed de his hactenus.

Tertul. in Apol. cap. 9.

Eused. lib. 4 præp. Euāg.

Iustin. lib. 19.

Oros. lib. 4. cap. 6.

Herod. lib. 7.

Porro vbi Latinus codex habet: *in muneribus suis*, & He-

& Hebraicus במתנותם, bemathenotham, in donarijs, vel oblationibus suis. Græci codices legunt hodie, ἐν τοῖς δόγμασιν, en tis dogmasin, in dogmatibus, quomodo legit codex Sixti, atque Complutensis: Item Apollinaris, qui sic interpretatur locum: In dogmatibus, inquit, eorum, pro eo ac si dicat, in ijs, quæ sunt ab ipsis tradita. Nihilominus Septuaginta reddidisse, ἐν τοῖς δόμασιν, en tis domasin, in donarijs, Theodoretus legit, & interpretatur in hunc modum: Hoc simile est illi, quod per beatum Dauid a Deo dictum est: *Et dimisi eos secundum desideria cordis eorum, ibunt in adinuentionibus suis.* Vbi enim vidi ipsos ex meis præceptis vtilitatis nihil percipere, permisi eos deinceps sua consilia persequi haud sustinens eos gubernare. quod hic quoque declarauit cum dixit: polluam eos in donis suis. tamen subijcit Theodoretus: Sed apertius hoc Aquyla interpretatus est, qui dixit: & pollui eos in dogmatibus ipsorum cum traducerent ipsi omne aperiens vuluam: permisi enim ipsos suis inquinari institutis cum per ignem traducerent filios, & pueros primogenitos Dæmonibus offerrent, dignas ipsis in reliquum pœnas infligens.

Apollin. — *Theodor.* — *Psal. 80. ℣. 13* — *Aquyla.*

Obseruandum primo, quam durum sit iugum mundi, & quam graue onus imponat ceruicibus sibi subditorum: Ieremias enim ait: *Seruietis ibi dijs alienis die ac nocte, qui non dabunt vobis requiem.* Isaias quoque. *Confractus est Bel, contritus est Nabo* (Septuaginta, Dagon) *facta sunt simulachra eorum bestijs, & iumentis,* &c. hoc est: Dij gentium nullum afferunt cultoribus auxilium, vel lucrum, sed potius pondus: qui eos veneratur, iumentum iure appellari potest, non homo: cum in humeris suis baiulet immensum pondus æris, quod vix queat sustinere: *onera,* inquit, *vestra graui pondere vsque ad lassitudinem,* &c.

Quam graue & durum sit mundi iugum. — Ierem. 16. ℣. 13. — Isa. 46.

Secundo obserua, quam leue sit Dei onus, & quam suaue iugum, vt eodem capite Isaias eleganter persequitur. *Audite me,* &c. inquit, *domus Israel, qui portamini a meo vtero, qui gestamini a mea vulua,* id est, quos ego non tantum vt nutrix vlnis baiulo & sinu foueo, sed quasi mater vera vtero meo gesto, hoc est in intimis visceribus meis absconditos habeo, blande & indulgentissime foueo, &c.

Dei onus quam leue, iugum vero quam suaue. — Isa. 46. ℣. 3

XXVII. *Adhuc & in hoc blasphemauerunt me patres vestri, cum spreuissent me contemnentes.*

XXVIII. *Et induxissem eos in terram, super quam leuaui manum meam, vt darem illam eis.* Septuaginta vsque ad hoc me ad iracundiam prouocauerunt patres vestri, &c. Apollinaris, & Theodoretus. Non satis, inquit, illis fuit in Aegypto mihi restitisse, sceleribusque in deserto admissis, sed etiam ingressi in terram promissam, magna illam impietate repleuerunt, in cunctis collibus aras ædificantes, & idola statuentes, & libamina illis, ac sacrificia varia offerentes.

Apollin. & Theodor.

Et dederunt ibi irritationem oblationis suæ. Septuaginta: Posuerunt ibi furorem munerum suorum. Hebræa phrasis frequentissima in sacris, qua duo substantiua colligantur in regimine genitiui, vt illi dicunt: *Dederunt ibi irritationem oblationis suæ,* id est, oblationem suam irritantem. Sed obseruatione dignum est quod attexitur: *Et posuerunt ibi odorem suauitatis suæ.* vbi coniunctio duas res valde a se dissitas connectit, oblationem scilicet irritantem, & odorem suauem, vel fragrantem: neque temere id quidem: nam ea continuatione significare voluit Propheta, oblationem Dei irritatricem, esse eorum fragrantiam, nihilque illis accidere posse suauius, quam Deum irritare libamina dijs offerentes, & vicissim nihil Deo grauius esse, magisque abominandum quam odorem thuris idolis incensi.

Frequens Hebræa phrasis

XXIX. *Et dixi ad eos: Quid est excelsum ad quod vos ingredimini? Et vocatum est nomen eius Excelsum vsque ad hanc diem.* Septuaginta hodie habent, quod est abama, quia vos intratis illuc: במה, bamah, Hebraice legitur, & Septuaginta Βαμά, bama, videri debent conuertisse, vt Theodoretus ex Symmacho corrigit, de qua voce nos supra late disseruimus. Significat autem excelsum altare, vel fanum in nemore erectum. Hieronymus: Dixi ad eos, quid est Bamah (hoc enim interpretatur excelsum) aut cur ingredimini istiusmodi, locumque vobis in cunctis collibus eligitis? ita vt vsque hodie istiusmodi loca appellentur Bamoth, & antiquus error nomen pristinum teneat? Apollinaris, & Theodoretus: locus iste nobilis ex impietate erga idola factus est. Dixit igitur ipsis: Quod nam lucrum inde percipitia? quæ vobis ab ipsa Bamah vtilitas accidet? quam ita etiam illustrem reddidistis, vt cognomentum quoque illius vsque ad præsens tempus stabile perseueret? Rabbi Dauid: Quis præcepit vobis excelsum altare ædificare in nemoribus? nonne ego altare de terra mihi construi iussi? vos autem excelsum altare ædificastis extra locum, quem elegi vt ponerem nomen meum ibi. *Et vocatum est nomen eius excelsum,* etiam altare meum hoc nomine indecenti appellarunt ob frequentem vsum ædificandi altaria excelsa in lucis in honorem idolorum, &c. patet hoc ex libro Regum. *Abijt itaque* Salomon *in Gabaon, vt immolaret ibi: illud quippe erat excelsum maximum,* &c. id est, sacrosanctum fanum, seu tabernaculum, altareque sanctissimum, quæ Moyses olim construxerat in deserto. satis germana est Dauidis interpretatio.

Theodor. — *Hieron.* — *Apollin.* — *Theodor.* — *R. Dauid.* — 3. Reg. 3. ℣. 4.

XXX *In via patrum vestrorum vos polluimini,* &c.

XXXI. *Et ego respondebo vobis domus Israel? Viuo ego, dicit Dominus Deus, quia non respondebo vobis.* Hieronymus: Patrum vestrorum imitamini vitia, & per easdem inceditis vias, vt delicta similia similem mereantur & pœnam, & in tantum scelus processistis vt filios vestros per ignem Dæmonibus consecretis, nec semel hoc fecisse sufficiat, sed vsque in præsentiarum agatis eadem (non quod hæc seniores in captiuitate faciant, sed quod illi, qui Hierosolymis morabantur, & quibus captiuitas imminebat, hæc omnia facere non cessarent) & cum tantis flagitijs obligati sitis, responsionem, inquit, meam quæritis? *Viuo ego, dicit Dominus Deus,* & iuro per memetipsum *quia non respondebo vobis.* Apollinaris, & Theodoretus: Hoc speraris, inquit, vigente in Republica vestra patria iniquitate, & impietate, & omnia ista, quæ enarraui audentibus vobis, responsum a me aliquod consecuturos esse? ne fallite vos ipsos. siquidem fieri nequit, vt vestris ego interrogationibus respondeam, quas audet impietas vestra. Sed id vobis rebus ipsis persuadeo, vt istiusmodi quoque spem abijciatis: hoc enim significauit cum dixit: Et si ascendet in spiritum vestrum hoc, &c. Verba ista in hunc modum conuertit Vulgatus.

Hieron. — *Apollin.* — *Theodor.*

XXXII. *Neque cogitatio mentis vestræ fiet, dicentium: Erimus sicut Gentes, & sicut cognationes terræ, vt colamus ligna & lapides.* Apollinaris: Ne vestra quidem illa cogitatio exitum repetiet, vt sicut reliquæ gentes ligna, & lapides diuinitate dignemini, & honorem, qui Deo debetur, illis tribuatis. Scholiastes. Cum viderent Iudæi, se ipsos quidem obsidione, & captiuitate premi, omnes vero gentes rebus vti secundis, & maxime ipsum Babylonium multis imperantem, dicebant, oportere se quoque idola colere: ita enim

Amātes prosperitatem, quam vident in peccatoribus, facile illorum imitantur mores, sed frustra. — *Scholiast.*

fore, vt res ad volntatem, & prospere fluerent: A nec intelligebant se in calamitates propterea incidisse, quod à Deo recessissent. Dicit ergo eis, non vt dixistis fiet, sed regnabo, inquit, & dominabor in vos cum furore, atque ira, quoniam regi humani et nolentes, ad idola dicitis defecturos.

XXXIII. *Viuo ego, dicit Dominus Deus, quoniam in manu forti, & in brachio extento, & in furore effuso regnabo super vos.* Hieronymus. Non vos relinquam, inquit, neque contemnam, vt fugaces seruos Domini negligentes solent contemnere, sed ad meum retraham imperium, & brachio extento, ac percutiente, ac furore effuso in pristinam vos redigam seruitutem, & regnabo super vos, vt velitis nolitis me habeatis regem, & sentiatis regem iratum, cuius clementiam neglexistis. Hic obserua rarum diuinæ prouidentiæ in electos exemplum: nam cum alioqui soleat seruos ob peccata domo sua expellere, & diris tradere, vt apud Ieremiam. *Eijce illos à facie mea, & egrediantur, &c. Qui ad mortem, ad mortem &c. & qui ad famem ad famem &c.* Nihilominus populum Iuda, quem sibi semel elegit in sortem, non modo non exturbat domo, quin potius sponte discedentem abire non permittit; sed quasi Laban manu armata fugientem Iacob persequitur, vt retrahat, & suo mancipet seruitio. *Hæc est generatio Dei, quæ non peccat, neque peccare potest, quia semen Dei manet in illa.* hoc est, non permittitur à Deo recedere omnino, quia semel electa est ad salutem.

Hierony.

Dei prouidentia quæ malos seruos domo expellere solet, electos fugientes persequitur vt reducat.

Ier. 15. ✠. 1

XXXIV. *Et educam vos de populis, & congregabo vos de* C *terris, in quibus dispersi estis, in manu valida, & in brachio extento, & in furore effuso regnabo super vos.* Apollinaris. Non vitaturos eos barbari manus minatur. Scholiastes. Non ad spem vllam boni pertinet responsum, sed ad grauissimum supplicium: quoniam enim cum a Deo recessissent ad multos confugerant populos, ad Aegyptios, inquam Sidonios, Tyrios, Moabitas, Ammonitas, vt Ieremiæ liber narrat, propterea denuntiat nihil eis profuturam fugam, sed nihilominus vel tanto præsidio munitos in Babyloniam ductum iri. Idem repetit Scholiastes alius: Nullum, inquit, vobis erit auxilium ab his, qui nunc videntur vobiscum facere. Item alius Scholiastes: Vim, inquit, iracundiæ significat: atque Theo- D doretus dicens: Deinde etiam modum castigationis docet, cum subdit. *& educam vos de populis &c.* Diuus autem Hieronymus his verbis diuinam potius clementiam, quam iram declarari existimat, neque Israëlitarum fugam ad vicinos populos; sed potius captiuitatem Babylonis enunciari: sic enim habet: Nec vos, ait, patiar esse in gentibus, nec æterna captiuitate retineri, sed educam de populis, & congregabo de terris, ad quas vos hostilis necessitas ad seruiendum huc illucque dispersit: hæc autem faciam non vt perdam vos, & deleam, sed vt Rex vester sim: ex quo intelligimus, etiam eam quam appellant Hæretici Creatoris crudelitatem sonare clementiam, dum ad hoc irascitur, & desæuit, & totum effundit E furorem, vt retrahat eos ad regnum suum, qui Dæmonum tyrannidem ad seruiendum elegerunt. Fauet Hieronymo quod sequitur.

Apollin.
Schola.

Alius Scholiastes.
Alius Schol.
Theodor.

Hieron.

Damnatur hæresis Deo crudelitatē tribuentiū.

XXXV. *Et adducam vos in desertum populorum, & iudicabor vobiscum ibi facie ad faciem.*

XXXVI. *Sicut iudicio contendi aduersus patres vestros in deserto terræ Aegypti, sic iudicabo vos, dicit Dominus Deus.* vbi Theodoretus: Desertum populorum vocat gentes olim a Deo destitutas. Verum fefellit illum Hebræa phrasis: nam desertum populorum non significat desertum inter populos, sed potius desertum a populis. Talis illa est Pauli: *Ex resurrectione mortuorum*, idest, a mortuis. Aptius ergo Hieronymus interpretatur: Faciam, ait, vobis qui estis in Babylone, & nunc seruiris idolis, quod feci patribus vestris in Aegypto, vt educam vos in desertum populorum. Allusionem itaque fecit vates ad desertum Arabiæ, in quod inducti sunt Israëlitæ egredientes de Aegypti finibus, & in quo quadraginta annis errarunt. Significat autem per desertum libertatem, quam ex parte quidem donauit Cyrus, omnino vero Redemptor humani generis Christus Dominus, idque aptissime, quoniam desertum opponitur ciuitatibus muratis, castrisque conclusis, in quibus ciues omnes, & milites viuunt sub dominio Principis, vel Ducis: in deserto vero qui degunt libere vagantur, & pro arbitratu vitam instituunt. Quare desertum symbolum est appositissimum libertatis, vt castrum seruitutis. Vtitur eadem metaphora Oseas Propheta dicens. *Propter hoc ecce ego lactabo eam*, alliciam eam, *& ducam eam in solitudinem, & loquar ad cor eius*, ad voluntatem, blanda scilicet, & suauia verba, *& dabo ei vinitores eius vineas ex eodem loco*, in ipso deserto, *& vallem Achor ad aperiendam spem, &c.* allusione facta ad historiam, cuius mentio fit in libro Iosue, excitat populum in spem certissimam hæreditatis cælestis adeundæ. Legimus enim ibi ob delictum Acham bonam exercitus partem misere corruisse coram aduersarijs, eaque strage turbatum populum hæsitare cœpisse de diuina promissione, & terræ Chanaan expugnationem fere desperasse: a quo euentu impositum est nomen Achor, id est turbationis Valli ipsi, vbi contigerat clades. Eam igitur historiam mente repetens Oseas ait: Non continget populo meo perturbatio qualis olim accidit tempore Iosue, a qua Vallis nomen accepit, sed potius ipsa Vallis quæ tunc fuit Israëlitis offendiculum, erit Iudæis, & redemptis per Christum ostium spei, id est, initium confidentiæ: quare apte subditur: *Et canet ibi iuxta diem iuuentutis suæ, & iuxta diem ascensionis de Aegypto.* Vide in Exodo canticum Israël: & obserua quod initio per allusionem significauerat obscurius, iam per similitudinem apertius disseruisse, vt merito nos ab Osea edocti præsentem Ezechielis locum illi quam simillimum, addita similitudinis particula in hunc modum exponamus. Quemadmodum olim patres vestros ex Aegypto redemptos in desertum Arabiæ induxi, hoc est, libertate donaui, & sui iuris Rempublicam feci, sic vos postquam, in Babylone debitas delictorum pœnas solueritis, inde eductos & libertate donatos in patrium solum faciam remigrare. Quod vero additur: *Iudicabor vobiscum ibi facie ad faciem*, difficilius est explicatu. Apollinari, & Theodoreto, iudicare, est plectere, sic enim habent: Vt in maiores, inquir, vestros cum argumenta multa meæ potentiæ experti essent, atque ingratos se præbuissent in solitudine animaduerti, eadem etiam vos ratione tractabo. Scholiastes. Vt igitur cum patribus vestris disceptans in solitudine vario illos interitus genere mulctaui, sic etiam vos varijs mactabo supplicijs. Ceterum neque id significat verbum passiuum, iudicari, neque sequentia admittunt, quæ fauoris, & gratiæ sunt plena. Hieronymo, iudicari, est iudicio cótendere: sed quale fuerit id genus iudicij non explicat. Hebræum verbum נשפט, nispat, est iudicari, in ius vocari, litigare, in iu-

Ro. 1. ✠. 4.
Hieron.

Desertum symbolum est libertatis, castrum vero seruitutis.

Ose. 2. ✠. 14

Iosue. 7.

Vallis Achor idest turbationis.

Exod. 15.

Apollin.
Theodor.

Scholiast.

Hieron.

Ierem. 2. ℣ 35.
Quid sit iudicio contẽdere cum aliquo.
1. Reg. 12. ℣. 7.
Quid significet facie ad faciem aliquid facere.
Exo. 33. ℣ 11.

in iudicio, contendere apud iudicem: ideo apud Ieremiam Dominus ait. *Ecce ego iudicio contendam tecum, eo quod dixeris, non peccaui.* Valet etiam, eum, qui vocatur in iudicium, rationem reddere suæ innocentiæ, causam suam dicere verbis, vel agere rebus ipsis. Sic sumitur in libro Regum. *Iudicio contendam aduersum vos coram Domino:* atque in hac significatione videtur sumi in præsenti. *Facie ad faciem* aliquid fieri, est mutuo, vicissim, inter pares, ex æquo & bono aliquid transigi, hoc est sublato omni timore, aut reuerentia minoris erga maiorem, vel auctoritate, & maiestate maioris erga minorem. Sic in Exodo. *Loquebatur autem Dominus ad Moysen facie ad faciem:* neque enim significat Deum clare videre, vt multis placuit, sed confidenter loqui, & familiariter; nam statim se explicat Historicus dicẽs: *Sicut solet loqui homo ad amicum suum:* & in

Deut. 5. ℣. 4.

Deuteronomio. *Facie ad faciem locutus est nobis* Dominus. Itaq. iudicari, vel iudicio contendere Deum cum Israëlitis facie ad faciem in præsenti est, omni auctoritate abdicata, rebus ipsis suam tueri causam, ac si ipsi pares Deo essent eorum Iudici, immo iudicio sisti, & rem omnem examinandam committere, iustitia superare, non potentia, factorum rationes palam reddere, suæ iustitiæ euidentia signa, & testimonia monstrare, vt sensus sit: Quemadmodum olim in deserto Arabiæ a patribus vestris toties in ius vocatus cum meam criminabantur vel potentiam, vel prouidentiam, rebus ipsis, hoc est signis stupendis, atque beneficijs innumerabilibus respondi, & meam causam tutatus sum, palam ostendens illos fuisse fœdifragos, me autem in dictis, & factis mihi constantem: eodem pacto cum tempus a me præstitutum aduenerit educam vos de Babylone, atque libertate donatis ostendam rationes meorum iudiciorum: res enim ipsæ loquentur aduersum vos, atque vos ipsi, qui nunc meam iustitiam criminamini, tunc iudicabitis, & testabimini merito traditos esse Babylonijs, gratis vero a me redemptos: meam itaque iustitiam, prouidentiam, & bonitatem commendabunt, tam captiuitas tolerata, quam parta libertas: atque hæc in cortice historiæ, in quam ex parte, & vix secundum vmbram veritatis competere videtur vaticinium, exhauriri vero, & compleri minime potest: quorsum enim Deus ipse, qui dux erat exercitus a Babylone redeuntis, inducatur furore plenus aduersus populum suum brachio extento librare hastam? & cur non potius in Balthassarem desæuiret, aut in eius duces, si id quod reuera contigit, prædicere voluisset Propheta? maxime cum sciamus in ea peregrinatione populum alioqui contumacem humanissime acceptum a Deo? Fatendum est igitur præsens vaticinium non exhauriri Babylonica liberatione, neque de illa conuenienter posse declarari: neque mirum est si non ita apte cohæreat historiæ prophetia, quæ maior est ipsa historia; vel si non bene intellectum sit testimonium, quod est adhuc signatum. Ergo Propheta eius temporis historiam tractans diuinitus euocatus est ad posteriora Messiæ tempora, atque sub captiuitate Babylonica; Sathanæ captiuitatem, sub libertate Cyri, redemptionem Christi sibi repræsentatam significauit, in qua & exitum, & lucem habet hoc vaticinium, alioquin obscurissimum, quippe quod multa sibi aduersa continere videatur: nam illud, *regnabo super vos*, dignationis diuinæ est: illud vero, *in manu forti, & brachio extento, & furore effuso regnabo*; indignationis est potius: præterea illud, *educam vos de terris, in quibus dispersi estis, & inducam in desertum populorum*, clementiam præ se fert. Verum quod subditur, *subijciam vos sceptro meo*, vim inferendam demonstrat: deinde illud, *iudicabor vobiscum*, benignitatis summæ est, sed *iudicabo vos*, seueritatis: denique, *inducam vos in vinculis fœderis*, humanitatem sapit: ceterum *eligam transgressores, & impios, &c.* iustitiæ rigorem. Hæc autem omnia in spem sibi obuiantia, si ad Christi redemptionem referantur, admirandam faciunt harmoniam. Cuius intelligendi gratia obseruandum est documentum ad varios sacræ Scripturæ locos percallendos in primis necessarium, videlicet, moris esse sacrorum scriptorum redemptionem Christi duplici nomine, & fere copulato significare, hoc est, strage, atque salute; vltione, & redemptione; indignatione, & pace; sanguine, & incolumitate; pretio, & victoria; idque fortasse quia vtraque libertas temporalis, quæ spiritualem generis humani præcessit, nimirum Aegyptiaca, & Babylonica non sine sanguine, & strage hostium parta fuit: sed prophetæ nulla distinctione facta inter hostes, & ciues, Christum Dominum venientem ad redimendum homines inducunt quasi ducem catafractum, qui furore diuino actus in homines irruit atque obuios quosque deturbat, proterit, trucidat, interfectorumque sanguine sitim extinguit, vt in psalmo. *Dabo tibi gentes hæreditatem tuam, &c. reges eos in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringes eos:* & in alio psalmo. *Iudicabit*, vindictam sumet, *in nationibus, implebit ruinas*, ruinis, cadaueribus omnia, *conquassabit capita in terra multorum. De torrente* effusi cruoris *in via bibet, propterea exaltabit caput.* & in Isaia. *Indutus est iustitia vt lorica, & galea salutis in capite eius, indutus est vestimentis vltionis, & opertus est quasi pallio zeli; sicut ad vindictam quasi ad retributionem indignationis hostibus suis, & vicissitudinem inimicis suis insulis vicem reddet, & timebunt qui ab occidente nomen Domini, & qui ab ortu solis gloriam eius, cum venerit quasi fluuius violentus, quem spiritus Domini* ventus impotens *cogit, & venerit Sion redemptor, & eis qui redeunt ab iniquitate in Iacob, dicit Dominus: hoc fœdus meum cum eis, &c.* Item alibi idem propheta. *Spiritus Domini super me, eo quod vnxerit me, &c. vt prædicarem annum placabilem Domino, & diem vltionis Deo nostro.* Idem habes iterum. *Quis est iste qui venit de Edom?* rubeus, cruentatus quasi de progenie Edom *tinctis vestibus de Bosra?* vbi succo sanguineo vuę nigræ inficiuntur calcantium vestimenta, *iste formosus in stola sua, gradiens in multitudine fortitudinis suæ?* qui scilicet a prælio reuertit tantam præseferens maiestatem, tantam animositatem ostentans? *ego*, respondet ille, *qui loquor iustitiam, & propugnator sum ad saluandum*, qui scilicet iustitiam, & salutem, quam promisi propugnando, & expugnando comparaui. *Quare ergo rubrum est vestimentum tuum? Calcaui eos in furore meo, & conculcaui eos in ira mea, & aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea, & omnia indumenta mea inquinaui. Dies enim vltionis in corde meo, annus redemptionis meæ venit, &c.* & iterum. *Conculcaui populos in furore meo, & inebriaui eos in indignatione mea, & detraxi* deriuaui *in terram virtutem eorum*, idest, sanguinem, in quo robur est animalis. In ijs & similibus locis prophetæ copulare solent cladem cum salute, prælium

Tempora, & libertas Messiæ significantur hac prophetia.

Redemptio Christi duplici nomine, eóque coniuncto solet nominari, nempe strage, & salute.

Ps. 2. ℣. 8.
Ps. 109. ℣. 6
Isa. 59. ℣. 17.
Isai. 61. & 63.

cum victoria, allusione scilicet facta ad diem Aegyptiæ, vel Babylonicæ cladis, vt supra diximus, & quod mirabilius est, hostes ipsos ducis cum militibus confundunt noua dicendi ratione, & nouum atque sine exemplo facinus prædicentes, in quo iidem essent futuri secundum naturam hostes, & amici, debellati & liberati, enecti atque redempti: tametsi ingenio, motibus, & affectu dissimiles. Etenim peccator duplicem refert personam, & duplici, vt ita dicam, natura subsistit, hominis, atque Dæmonis; illa est militis, ista hostis Christi; illa erat liberanda, ista debellanda; ad illam pertinet annus remissionis, ad istam dies vindictæ; illa comparatur Israëlitis redemptis, ista Aegyptijs, & Babylonijs trucidatis. Vtramque faciem obseruare debemus in verbis Prophetæ supradictis: *In manu forti, & brachio extento, & furore effuso regnabo super vos.* Nam vis armatæ manus, & furor effusus contra Dæmonem militat, regnum vero Dei in homine collocatur, postquam deuictus est tyrannus & foras eiectus, ille iudicatur a Domino, iste vero inducitur in desertum ab hostis ditione remotum, ille constringitur vinculis ferreis, iste ligatur vinculis fœderis. Denique quoniam vtrumque facinus patratum est non ferro, nec vi hostili carnalibus illata, sed sanguine ipsius ducis, qui mortuus triumphauit, effuso aptissime dictum est: *Et iudicabor vobiscum ibi facie ad faciem.* Etenim Christus iudicatus, damnatus, & neci addictus, iudicauit causam nostram, & Patris tractatus est iustitiam, hostem quoque communem damnauit, veteremque hominem, qui gerebat Sathanæ imaginem, secum crucifixit, *vt destruatur corpus peccati, & vltra non seruiamus peccato.* Iudicatur itaque nobiscum Dominus cum *de peccato damnauit peccatum in carne.* Quod vero additur: *Facie ad faciem:* allusionem habet ad illud Exodi. *At illi egressi erant in manu excelsa.* Vbi Chaldæus Paraphrastes legit, capite aperto, hoc est non clam, vt fugitiui, sed palam, & in media luce egressi sunt de Aegypto; non se subtraxerunt noctu, sed videntibus Aegyptijs, non trepidantes, sed confidentes exierunt: nam capite nudo aliquid facere, vt est in prouerbio, significat intrepide, confidenter. Vel secundum Vulgatum nostrum, *in manu excelsa*, id est, erectis signis, sublatis vexillis, instructa acie, in manu forti, brachio extento, armisque instructo. Talis vero fuit redemptio nostra, de qua Isaias. *Sion in iudicio redimetur, et reducent eam in iustitia.* Atque apertius iterum. *Non in tumultu exibitis, nec in fuga properabitis, præcedet enim vos Dominus, &c.* Ad eundem enim exitum respiciebat Propheta, in quo tametsi timor egredientium non intercessit; nihilominus non potuit vitari tumultus, & festinatio cogentibus Aegyptijs, & neque farinam fermentari sinentibus. At vero in egressu de Sathanæ potestate neque timor, neque fuga, neque tumultus fuit, sed iudicium & iustitia: examinata enim causa, audita actoris accusatione, atque vadis cautione facta pro reo, lata est ex summo rigore iuris in fauorem humani generis contra Dæmonem sententia, quam pronuntiat Apostolus, dicens. *Nihil ergo nunc damnationis est ijs, qui sunt in Christo Iesu, &c.* Iure igitur nostro (ex quo Christus est caput nostrum) de regno tenebrarum eruti sumus, palam, aperto capite, in manu excelsa, in media luce, vidente & obmutescente aduersario: atque hoc est facie ad faciem iudicati Christum nobiscum, vel nos cum illo iudicato, & damnato redimi, & liberari.

Peccator duplicem refert personam, hominis atque Dæmonis.

Rom. 6. ℣. 6

Ibid. 8 ℣. 3

Exo. 14. ℣. 8

Chaldæus. Capite aperto hoc est nô clam, sed palam.

Isa. 1. ℣. 27. & 52. ℣. 12

Rom. 8. ℣. 1

XXXVII. *Et subijciam vos sceptro meo.* Hebraice & Græce: Transire faciam vos sub virga, more scilicet pastoris numerantis pecora. ac si dicat: Vestri curam geram singularem, nullum patiar in deserto perire, omnes in numerato habebo, & ex nomine appellabo quasi diligens pastor, quia magni vos duco, & magnifacio. Alludere videtur ad factum, cuius memoria est Numerorum libro: Numera mibi summam filiorum Israël per familias, & cognationes suas. Veritas autem prophetiæ comprobata est apud Matthæum. Cum vniuersus Orbis numeratus est Christo nascente, qui legem nouam ferebat, videlicet ne quis deesset tantæ sollemnitati, vel a tanto beneficio se alienum existimaret: volebat enim noster Emmanuel omnium hominum nomina habere in promptu, vt illa scriberet in libro vitæ, seu familiæ suæ, quam aggregare venerat Angelorum cognationibus.

Numerabo vos, vt solet pecora pastor.

Nu. 1. & 3.

Matth. 2.

Et inducam vos in vinculis fœderis. Vel in vinculum fœderis, vt Hebraice legitur, id est, pactum nouum inibo vobiscum, & illius vi adstringam vos mibi: refricat memoriam veteris pacti, cuius mentio est in Exodo, vt nouum promittat, cuius vmbra fuerat illud antiquum. Sed rogas: quomodo adducuntur ex vi pacti, & volentes ij, qui ante reluctantes, & præ metu brachij extenti, atque flagelli cogendi dicuntur? Respondeo, vt supra cœpimus declarare, duplex est homo, terrenus, & cælestis, vetus, & nouus: duplex lex, membrorum, & gratiæ; peccati, & iustitiæ. Vetus homo, & terrenus censetur membrum Dæmonis, & figurabatur in militibus Balthassaris, qui repugnabat Cyro liberatori. Nouus vero per Christum natus, membrumque illius factus, assertori suo sponte nomen dat, & libenter militat sub eius vexillo. Ille victus est, sicut a Cyro Baltbassar, non vi armorum carnalium, sed virtute mortis, & resurrectionis eius, qui potens est subijcere sibi omnia. Iste quasi Israëlita a Cyro allectus est, & Christo confœderatus: & sicut facinus Cyri contra Babylonium patratum, fuit insigne Israëlitarum beneficium; sic Christi victoria, & potentia, qua Dæmonis tyrannidem subuertit, maximum fuit beneficium. quo sibi genus hominum demeruit, ad se traxit omnia, non coacte, sed spontanee, vt dicit ipse apud Oseam. *In funiculis Adam traham eos, in vinculis caritatis.* Vt ipse declarat Christus apud Ioannem, dicens. *Sic enim Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret*, en vincula, funes, fœdera, lex noua, quæ aureis ligat compedibus, quæ libere cogit, quæ volentes trahit.

Exod. 23.

Vetus homo quomodo reluctetur Deo nouus vero quam lubens det nomen.

Ose. 11. ℣. 4

Io. 3. ℣. 16.

XXXVIII *Et eligam de vobis transgressores.* Vt olim in deserto Arabiæ increduli periere, neque omnibus, qui educti sunt de Aegypto fas fuit in terram intrate promissam, teste Apostolo. *Omnes mare transierunt, &c. sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo*, sic omnes a Christo vocati sunt, pauci vero electi, vt ipse in parabolis Virginum, & sagenæ significauit: alioqui si historiam sequaris, hoc comprobari non potest: nam omnes, qui cum Zorobabele, Esdra, & Nehemia ex Babylone sunt egressi, fausto itinere peruenerunt Hierosolymam, vt ex vtroque libro Esdræ constat apertissime. Bene igitur notarunt Apollinaris, & Theodoretus, per hos electos significari Apostolorum chorum, & illos, qui diuino per eos præconio crediderunt. Polychronius ista de Ieremia, Baruch, & Godolia interpretatur, qui soli euaserunt communem calamitatem inuectam a Babylonijs re ipsa docente quantum sit pietatis lucrum. Ceterum non satis apte: nam neque Ieremias, neque Godolias egressi a Babylonia in terram Israël reuersi sunt, quod factum oportuit, vt de illis hoc Vaticinium intelligeretur.

1. Cor. 10. ℣. 1.

Apollin. Theodor. Polychr.

Theo-

Theodor. Theodoretus nobis consentiens ea verba impleta A scribit post Christi Crucem, cum Romani Iudæos in seruitutem redactos in omnem terrarum orbem disseminarunt.

XXXIX. *Et vos domus Israel, &c. singuli post idola vestra ambulate, & seruite eis. Quod si & in hoc non audieritis me, & nomen meum sanctum pollueritis vltra, &c.* Septuaginta proprium, vt inquit Hieronymus, explicant sensum hoc modo: Vnusquisque adinuentiones suas auferat (vel anferte) & post hæc, si vos audieritis me, & nomen meum sanctum non polluetitis vltra in muneribus vestris, &c. Hebraicus codex hodie sic habet: & vos domus Israël vnusquisque idolis suis ite, seruite, & post quam non estis obedientes mihi, nomen sanctum meum non prosanetis vltra in muneribus vestris. Symmachus, ap- B probante Hieronymo, locum manifestius intepretatus est. Vnusquisque idolis suis euntes seruite, quia noluistis audire me, nomen autem meum sanctum nolite vltra polluere per munera vestra. Aquyla Symmacho ex parte consentiens, & ex parte discordans: Ite, inquit, post idola vestra, & seruite eis, quia indigni estis meo imperio, nec me vestra cultura delectat: quod si & in hoc neququam audieritis me, sed nomen sanctum meum pollueritis, dum mihi offerre simulatis, quæ offertis idolis, & nomini meo tantam blasphemiam feceritis, vt qui idolorum cultores estis, meos vos esse dicatis, hoc scitote, &c. Variæ sunt, & in speciem aduersæ lectiones ceteræ a vulgata nostra: omnes enim addunt negationem verbo, polluatis, quæ videtur in Latina C desiderari. Ceterum eodem recidunt vniuersæ: nam in Latina subaudiri potest negatio illa per zeugma ex oratione præcedenti, si opus esset. Sed multo elegantius eundem sensum explicat absque negatione: nam in ceteris prohibetur quidem nomen Dei pollui, in Latina faciendum damnatur: quemadmodum & in versione Aquylæ, quem imitatus est Hieronymus. Aquylæ igitur paraphrasim lector habeat pro vulgatæ interpretatione. Atque obseruet Deo molto esse ignominiosius a suis, quam ab Ethnicis vilipendi: nam illorum peccatum iniuria est creatoris, sed ignoti: horum vero crimen ignominia est nominis diuini agniti, & despecti. Eadem querimoniа huius versus extat in libro Regum. *Vsque quo claudicatis in duas partes, si Dominus est Deus, se-* D *quimini eum,* &c. Vel Deo soli, quem pro numine habetis, cultum impendite, vel Baal, quem muneribus veneramini, mundi conditorem fatemini: ita enim fiet, vt minus nomini Domini iourarur conuicium, si ab exteris non colatur, quam si a populo suo habeatur despectui, dum munera, quæ illi debentur idolis offeruntur ab ijs, qui de nomine suo gloriantur & lege: non quod Deo nocere possit, ait Polychronius, sed quod in eius vergat iniuriam, si vel appellatio, vel cultus ipsius communis fit rebus creatis.

Symmach.

Aquyla.

Hieron. Diuino nomini maior fit iniuria a suis, quam ab alienis.

3. Reg. 18. ℣. 21.

Polychr.

XL. *In monte sancto meo, in monte excelso Israel, ait Dominus Deus, ibi seruiet mihi omnis domus Israel: omnes, inquam, in terra, in qua placebunt mihi.* Vt ad æmulationem prouocet degeneres, & fastidiosos E Iudæos, protestatur, illis egredientibus domo, alios legitimos ingressuros. Ne putetis, inquit, me vestro indigere seruitio: ite, colite idola, vt cœpistis, o domus Israël, illudque scitote vestram rem agi, non meam. Etenim recedentibus vobis a meo cultu, adhærebit mihi omnis domus Israël, atque a me liberata e Babylone, in patriamque remigrans iterum exædificabit Templum in monte sancto meo Sion, gratasque mihi offeret hostias, neque vn- quam a mea religione recedet. Sed rogas, qui fieri potest, vt, abalienata domo Israël a cultu Dei, domus Israël Deo adhæreat? Dicerem, bona parte domus Israël a Deo recedente, maximam nihilominus illi extitisse fidelem, iuxta illud Isaiæ, & Apostoli: *Si fuerint filij Israel sicut arena maris, reliquiæ secundum electionem saluæ fient.* Ceterum hoc respon sum non patitur sequens oratio: *Omnes, inquam, in terra in qua placebunt mihi.* Ex vi cuius fateri cogimur de alia domo Israël sermonem institui. Ego doctore Apostolo nouimus duas esse domus Israel, carnalem alteram, alteram spiritualem, vnam naturalem, alteram insititiam; vnam progenitam ex semine Iacob, alteram ex fide: *non enim omnes,* ait Paulus, *qui ex Israel sunt, ij sunt Israelitæ; neque qui semen sunt Abrahæ, omnes filij. Sed in Isaac vocabitur tibi semen, id est, non qui filij carnis, ij filij Dei, sed qui filij sunt promissionis æstimantur in semine,* &c. ergo carnali domui Israël comminatur Deus, nisi sibi dicto audiens fuerit a se amandandam omnino, atque in eius locum vocandam, & inserendam spiritualem domum Israël, hoc est, nationem gentium, ex quibus potissimum constat Ecclesia. Eadem dicendi ratio extat in Isaia, vbi montis etiam excelsi, & sancti mentio est: *Et erit in nouissimis diebus præparatus,* stabilis, firmus, *mons domus Domini in vertice montium, &c.* Christi religio, quæ dogmata, & instituta habet a sensibus remota, & supra humanum captum eleuata, *& fluent ad eum omnes, &c. Et dicent: Venite ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Iacob, &c. Domus Iacob venite, & ambulemus in lumine Domini, &c.* Vides, gentes inuitare domum Iacob carnalem ad domum Iacob spiritualem, hoc est, Ecclesiam Christi? præcedebant itaque gentes in itinere, & Iudæos cunctantes cohortabantur: neque segnius conscendebant per arduas accliuis montis semitas, quam solet torrens Cedron per eiusdem montis decliuia sese præcipitare. *Fluent,* inquit Vates, *ad eum omnes gentes.* Fluere vero, Hebraice נהר, nahar, torrentium est proprium, cum se demittunt per montium prærupta: consonant itaque sibi Prophetæ vtriusque carmina. Sed his consentanea tractauimus supra.

Duplex domus Israel, altera carnalis, spiritualis altera.

Rom. 9. ℣. 6

Isa. 2. ℣. 2.

In terra, sancta scilicet, aut promissa, hoc est, Ecclesia, quam illa altera præsignabat.

Sup. c. 10. & 11.

In qua placebunt mihi. Hebraice ibi occurram eis, accurram ad eorum amplexus: ibi eos beneuolentia prosequar, vel amantissime amplectar sic in Isaia. *Gaudebit sponsus super sponsam, & gaudebit super te Deus tuus,* id est, sicut sponsus, sic Deus. Hebraice pro gaudebit בעל, baghal, quod significat adamauit, ardenter amauit, duxit in vxorem, vt ea frueretur, fruitus est, potitus est optatis nuptijs, in delicijs habuit. Obserua Christi amorem ardentissimum erga Ecclesiam, propter quam reliquisse dicitur patrem, & matrem, vt adhæreret vxori suæ. Hebraice, דבק, vedabaq, & agglutinabitur, quomodo etiam reddidit Matthæus, προσκολληθήσεται, proscollethesetæ, sumpta metaphora ab ijs, quæ glutino sic committuntur vt putes vnū esse. Sed de hac re superius multa. Vide quæ eodem capite Isaias prædixerat: *Vocaberis voluntas mea in ea, & terra tua inhabitata, quia complacuit Domino in te, & terra tua inhabitabitur, &c.* nam delicias suas in hominibus locat qui seipsum contemplans felicissime viuit.

Is. 62. ℣. 5.

Christi ardentissimus in Ecclesiam amor ostenditur.

Gen. 2. Matthæus c. 19. ℣. 5.

Et ibi quæram primitias vestras, & initium decimarum vestrarum. Primitiæ, Hebraice dicuntur תרומות, therumoth: est autem therumah in singulari eleuatio, leuanda oblatio, quam quis Deo dicat, in Templo eleuandam, id est, donarium, anathema in Templo

Primitiæ eleuatio, siue oblatio pro eodem sumitur.

plo suspendendum, vel quod dum offertur, eleuatur coram Deo. Vulgarus primitias, vel oblationem soler vertere. *Initium decimarum.* Hebraice, primitias donorum: nam משאת masah, et munus, tributum, census, debitum, veluti in libro Paralipomenon, *Inferre de Iuda, & Ierusalem pecuniam, qua constituta est a Moyse seruo Domini.* Hebraice, onus, census, munus Moysis: idem in Prouerbijs. *Qui spondet pro oneribus*, ideft, debitis. & in Genesi. *Maiorque pars uenit Beniamin.* idest. portio, munus. Pecunia hæc erat semisiclus, didrachmus, quem pendebant singuli per nomina recenseri, vt habetur in Numerorum libro, & in Matthæo: de qua in Commentario de numismatis Hebræorum. Latius itaque patet nomen משאת, masah, quam decima: appellatur autem a Hieronymo decimæ nomine, quod sit triburum in B positum, sicut & decimæ, non vero spontaneum denarium, quales erant primitiæ.

In omnibus sanctificationibus vestris. קדש, qodes, sanctitas, vel sanctificatio late patet: nam & sanctuarium significar, & oblationem Deo factam, item festiuitatem sacram, & quidquid diuino cultui dedicarum est, vt alibi oportunius dicemus. Hoc loco pro ferijs sacris videtur vsurpari, si superioribus nectenda est oratio, hoc sensu: In vniuersis festis, & solemnitatibus vestris primitias, & decimas, donaria & tributa a vobis vel oblata suscipiam, vel offerenda curabo. Si autem subsequenti periodo respondeat hæc sententia, tunc sanctificatio oblationem, munusve in vniuersum significar, quia Domino sanctificatur, vt habetur in Leuitico. Fructus tribus C annis immundi sunt, quarto Deo sanctificantur, quinto profani, & communes omnibus: vide Ieremiam. *Plantabunt plantantes*, & profanabunt, idest fruentur fructibus: & in Leuitico. *Omnes decimæ terræ, siue de frugibus, siue de pomis arborum, Domini sunt, & illi sanctificantur.* & infra: *Omnium decimarum ouis, & bouis, & capræ, quæ sub pastoris virga transeunt, quidquid decimum venerit sanctificabitur Domino.* ad quem locum videtur allusisse Propheta in præsenti, quoniam superius dixerat: *Subijciam vos sceptro meo*, vel transire faciam sub virga: id est, quasi pastor proprius numerabo gregem mihi carum; nunc addit: Non decimum quemque tantum mihi sanctificabo, sed singulorum decimas, & vota, &c. vt is sit loci sensus: In omnibus sacrificijs, D votis, & oblationibus vestris eritis mihi grati quasi incensum suaue olens, & thymiama fragrantissimum: nam hoc est quod subditur.

XLI.

In odorem suauitatis suscipiam vos. hoc est, prosequar vos fauore, & beneuolentia, eritis mihi carissimi, placebitis mihi in modum odoris suauis, tanquam odoratum incensum cum nomini meo adoletur. Hebræa vox ניחח, nihoach, a verbo נח, noach, consedit, requieuit, significat quietem, recreationem, refocillationem, id, in quo sensus, vel desiderium conquiescit, vt in libro Iob. *Requies autem mensæ tuæ erit* refocillatio *plena pinguedine* scilicet seu delitijs, & in Genesi. *Odoratus est Dominus odorem suauitatis.* & in Exodo idem repetitur de bolocausto. Paulus eam vocem reddidit Græco nomine εὐωδία, enodia. *Tradidit semetipsum pro nobis oblationem, & hostiam Deo in odorem suauitatis*, vel bonæ fragrantiæ. Idem iterum *Christi bonus odor sumus.* & iterum. *Repletus sum, accepi quæ misistis odorem suauitatis, hostiam acceptam.* &c. vbi præsentem quoque versum Prophetæ declarauit Apostolus.

Cum eduxero vos de populis, & congregauero vos de terris, in quas dispersi estis. Diximus supra huiusmodi promissiones amplissimas quadamtenus adumbra-A ras potius quam comprobatas fuisse in reditu Iudæorum de Babylone, impletas vero & consumma tas in gentium vocatione, ex quibus pro maiore parte constat Ecclesia: gentium enim vocationem illa libertas per Cyrum facta significauit aptissime, quod filij Israël ab Assyrijs, & a Babylonijs abducti, in varijsque Asiæ prouincijs disseminati, vulgato Cyro edicto auide confluxerunt Babylonem, posrisque simultatibus, & idololatrijs Zorobabelem ducem, Iesum vero sacrorum Pontificem sequentes vno animo, eademque voluntate Hierosolymam ascenderunt instauraturi Vrbis patriæ, templique sancti ruinas: quæ quidem res imago expressa fuit vocationis gentium ex quattuor mundi regionibus ad Ecclesiam sub Christo duce, & sacerdote æterno instaurandam, & renouandam. Quapropter a diuinis vatibus fere semper sub ea comparatione redemptionis Babylonicæ Christi redemptio prædicitur, vt ab Ieremia. *Propterea ecce dies veniunt, dicit Dominus, & non dicetur ultra: Viuit Dominus, qui eduxit filios Israel de terra Aegypti, sed uiuit Dominus, qui eduxit filios Israel de terra Aquilonis, & de uniuersis terris, ad quas eieci eos, & reducam eos in terram suam, quam dedi patribus eorum*, &c. & inferius. *Domine fortitudo mea, & robur meum, & refugium meum in die tribulationis ad te gentes uenient ab extremis terra, & dicent: vere mendacium possederunt patres nostri, uanitatem, quæ eis non profuit*, &c. Sed eius argumenti sunt plurima vaticinia Prophetarum.

Et sanctificabor in uobis in oculis nationum. Glorificabor, sanctus, potens, mirabilis prædicabor, non secus atque olim cum patres vestros ex Aegypro eduxi: *(Facta est Iudæa sanctificatio eius, Israel potestas eius*: id est: Iudæa occasio fuit celebrandi nominis diuini, & Israël materia ostendendæ suæ potentiæ) tum gesta præclara, quæ in vobis redimendis committam, tum vestra viuendi ratio, & institutum plusquam humanum meam potentiam & bonitatem longius prædicabunt, quam redemptio Aegyptiaca, transitus maris rubri, vel legislatio montis Sinai potuit vnquam commendare. Itaque *in nobis* dupliciter accipi potest, passiue scilicet, vt dicunt, & actiue, in vobis liberandis, extollendis, vel in vestra sanctitate, pietate, & religione. Vtraque laus cumulatior Christo post crucem, quam Deo Patri post transitum maris rubri accessit, etenim quanto maiora pro nobis moriens ostendit caritatis signa, tanto ardentius pectora humana in sui amorem inflammauit, ita vt cum redemptore suo in amore referendo contenderent, & a nomine eius exornando nunquam cessarent. Paulus. *Vt doctrinam Saluatoris nostri Dei ornent in omnibus.* Isaias. *Populum istum formaui mihi, laudem meam narrabit.* Zacharias. *Et posuit eos quasi equum gloriæ suæ in prælio.*

XLII.

Et scietis quia ego Dominus. Scientia practica, quæ importat cognitionem & pietatem, quæ scilicet ab intellectu descendit ad affectum, totumque hominem peruadit: nam ideo dicitur vnguentum a Ioanne. *Vnctio eius docet vos.* Vide pro ea analogia psalmum. *Sicut vnguentum in capite quod descendit in barbam, barbam* extremam vsque barbam *Aaron, quod descendit in oram uestimenti eius: sicut ros Hermon* (& sicut ros) *qui descendit in montem Sion*, &c. non secus fides complere solet totum fidelis animum, illius mentem illustrando, atque affectum suauissima amoris dulcedine leniendo.

Scietis quia ego Dominus. Olim in Aegypto, in mari rubro, in monte Sinai, in manu forti brachioque extento dimicans pro Israelitis vix agnosci potuit, quia ipse esset Dominus: cum vero in Crucem

Marginal notes (left column): 1. Paral. 24. ℣. 6. — Prou. 22. ℣ 26. iuxta Hebr. — Genes. 43. ℣. 34. — Num. 30. — Math. 10. — Hieron. — Sāctitas siue sanctificatio late patet. — Leuit. 19. ℣. 24. — Ierem. 31. ℣. 5. — Leuit. 27. ℣. 30. — Quam accepti sint Deo iusti, eorumque oblationes. — Iob 36. ℣ 16. — Gen. 8 ℣ 21 — Exo. 29. ℣ 18. — Eph. 5. ℣. 2 — 2. Cor. 2. ℣ 15. — Philip. 4. ℣. 18. — Vocatio gentium.

Marginal notes (right column): Ierem. 16. ℣. 14. — Psal. 113. ℣. 2. — Sanctificatio fidelium magna laus Christo. — Tit. 2. ℣. 10 — Isa. 43. ℣. 21 — Zac. 10. ℣. 3 — 1. Ioan. 2. ℣. 27 — Psal. 132. ℣ 2. — Suaui mentis illustratione, & amoris dulcedine.

cem elatus disperſos Iſraël collegit a quatuor A ventis, tum demum agnitus fuit, & habitus rex regum, & Dominus dominantium, & ſingulari honore ab vniuerſo mundo exceptus.

XLIII. Quem vexatio non dat, dat beneficentia intellectum. Iob. 42. ℣. 5. Ierem. 31. ℣. 19.

Et recordabimini ibi viarum veſtrarum. Tantis prouocati beneficijs redibitis ad cor, & quem vexatio non dedit, dabit beneficentia intellectum: pudebitque vos admiſſorum criminum, & præteritæ ingratitudinis. *Auditu auris*, inquit Iob, *audiui te, nunc autem oculus meus videt te, idcirco ipſe me reprehendo*, faſtidio mihi ſum, *& ago pœnitentiam in fauilla, & cinere.* & Ieremias: *Poſtquam oſtendiſti mihi*, quanti me feciſſes, *percuſſi femur meum*, ductus B pœnitentia me ipſum corripiens, id enim eſt quod ſequitur.

Varia ſigna veræ pœnitentiæ. Symmach.

Et diſplicebitis vobis. Septuaginta: Et percutietis facies veſtras, palmis ſcilicet, in vos ipſos merito indignantes. Symmachus: & paruuli vobis videbimini: quæ editiones varia ſigna oſtendunt veræ pœnitentiæ, ſui diſplicentiam, indignationem, deſpectum, atque abiectionem extremam.

XLIV. Maximus Dei amor, & liberalis oſtenditur ca rous. Eph. 2. ℣. 4.

Cum benefecero vobis propter nomen meum, & non ſecundum vias veſtras malas. Redemptoris noſtri C purus, & ſyncerus amor, quo vitam digniſſimam pro ſceleratiſſimis vltro poſuit, mundum vniuerſum expugnauit, & Crucifixo ſubiecit: quare Paulus ait. *Propter nimiam caritatem ſuam, qua dilexit nos* Deus, filium ſuum miſit in ſimilitudinem peccati: non ob ſpem acquirendi honoris, vel lucri, non ob præcedentia merita, vel futura hominum obſequia, non ſibi conſulens, ſed nobis vt benefaceret, bene voluit, & amauit. Sed parua ſunt iſta ſi maioribus comparentur. Non modo nihil ſibi a nobis promittens lucri, vel promeritus commodi immerentes & inutiles dilexit, ſed male acceptus a nobis, laceſſitus, prouocatus, & grauiſſime infenſus, cum maximum timeri poterat ſupplicium, tunc temporis exuberantiſſimum effudit ſuæ dulcedinis fluuium: nimius videri poſſet, & prodigus niſi Deus eſſet, qui non poteſt non eſſe profuſus. Diſcant filij æmulari optimum parentem, ne ſint vel in amando parci, vel in largiendo inuidi: & ſciant eo vno facinore præclariſſimo declarari legitimos Dei filios, ſi inimicos diligant, & bene illis faciant a quibus habentur odio, alioqui futuri degeneres. *Diligite*, inquit, *inimicos veſtros, benefacite ijs, qui oderunt vos, &c. vt ſitis filij patris veſtri, &c.* Obſerua ſecundo ex hoc facto, Deum ſibi promittere, quod ſcribit Apoſtolus: *Si eſurierit inimicus tuus cibo illum, &c. hoc enim faciens carbones ignis congeres ſuper caput eius*, hoc eſt, rubore ſuffundes faciem illius, vt ſupra explicabamus, nam idem eſt facies percutere, aut operire palmis, atque erubeſcere: idemque valet paruulum ſibi apparere, atque confundi & verecundari.

De inimicorum dilectione. Matth. 5. ℣. 44. Rom. 12. ℣. 20.

INITIVM CAPITIS
VIGESIMIPRIMI
IVXTA HIERONYMVM.

XLVI.

PONE *Faciem tuam contra viam Auſtri.* Hoc parabolicum Vaticinium connecti ſolet in Biblijs editionis vulgatæ cum capite præcedenti. Hieronymus vero ab eo exorditur nouum commentarium, initium faciens a capite vigeſimoprimo, eo fortaſſe conſilio quod eiuſdem ſit argumenti vtrumque Vaticinium, hoc ſolo diuerſum; quod hoc ænigmaticum ſit, illud apertum.

Ieruſalem ſaltui comparatur & quare.

Fili hominis, pone faciem tuam contra viam Auſtri, D & ſtilla ad Africum, & propheta ad ſaltum agri meridiani. Conſtat ex initio capitis vigeſimiprimi ſecundum vulgata Biblia, parabolam dirigi contra Ieruſalem: etenim eodem tenore verborum repetitur: *Pone faciem tuam ad Ieruſalem, & ſtilla ad ſanctuaria, &c.* Erat Ezechiel in Babylone cum hanc prophetiam ſuſcepit. Babylon autem Ieroſolymis eſt Aquilonaris. Vnde Ieremias exiſtens Ieroſolymis ollam incenſam vidit a facie Aquilonis, & Babylonium iræ Dei miniſtrum in habitatores terræ ſæuientem ea viſione repræſentatum intellexit. E E contrario Ieruſalem reſpectu Babylonis vergit ad Africum, qui medius eſt inter meridianum, & Zephyrum: eſt enim in gradu latitudinis quadrageſimo ſecundo cum Babylon ſit in quadrageſimoquinto atq. in gradu longitudinis ſexageſimo ſexto, cum Babylon obtineat ſeptuageſimum nonum. Itaq. ex æquo dici poteſt (ſi ſphæram rectam conſideremus) Occidentalis regio reſpectu Babylonis ſicut Auſtralis. Ceterum in ſacris litteris illa Auſtralis, Babylon vero Aquilonaris ſtatuitur, ratione habita ad ſitum terræ promiſſæ, cuius caput ad Aquilonem potius ſpectat, quam ad Septentrionem. Quare ſcriptores ſacri libenter inuertunt ſphæram ad diſpoſitionem patriæ orbis totius nobiliſſimæ, capitiſque vniuerſi, vt diximus capite quinto, Auſtrumque vocant eam regionem, quæ Africum aſpicie, vtpote quæ oppoſita eſt proprio illorum Septentrioni, qui eſt Aquilonis: propterea Vates exiſtens in Babylone iubetur reſpicere contra viam Auſtri, hoc eſt, contra Ieruſalem quæ vergebat ad Auſtrum: deinde vero exactius nominata regione eadem, iubetur ſtillare contra Africum, quod Ieruſalem directe Africum ſpectet reſpectu Babylonis. Neque vero quemquam decipiat initium capitis vigeſimiprimi, in quo eadem prophetia repetitur explicatius, & loco Africi ponuntur ſanctuaria, vt inde colligat Vrbem quidem aſpicere Auſtrum, Templum vero Africum, hoc enim eſſe non poteſt, cum vrbs ſuperior reſpectu Templi non ſecus Africana ſit, quam reſpectu Babylonis, Templumque reſpectu Vrbis Aquilonem recta proſpiciat, vt ex Vrbis delineatione, quam ſecunda parte inſeremus, conſtare poteſt. De tota ergo vrbe hic ſermo eſt, quæ modo Auſtralis modo Africana dicitur ob rationes prædictas.

Et ſtilla. Stillare Hebraice נטף, nataph, idem ſonat, quod Latinis, ſcilicet guttatim effundere, vel emittere, vt in libro Iudicum. *Cæli ac nubes diſtillauerunt aquis*. transfertur etiam ad ſermonem, ſicut & pluere, quod eloquium cum quadam ſuauitate ad pluuiæ ſimilitudinem fluat, & auribus auſcultantium blande illabatur. Sic Iob. *Super illos ſtillabat eloquium meum*: & in Deuteronomio. *Concreſcat vt pluuia doctrina mea, fluat vt ros eloquium meũ, quaſi imber ſuper herbam, & quaſi ſtilla ſuper gramina.* Quoniam vero cum guttæ pluuiæ raræ cum impetu cadunt, indicium ſunt grauioris procellæ impen-

Iud. 5. ℣. 4. Stillare ſeu pluere idem quod loqui. Iob. 29. ℣. 22. Deuteron. 32. ℣. 2.

pendentis: stillare in sacris vsurpatur pro comminari aut vaticinari imminentem calamitatem, siue vt ait Hieronymus, non totam simul iram effundere, sed paruas stillas: comminatione denuntiare, vt in Amos. *Et non stillabis super domum idoli, &c.* & in Michæa. *Non stillabit super illos, &c.* & Iob. *Et cum vix paruam stillam sermonis eius audierimus, quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri?* tametsi alibi synonymum esse videatur cum verbo sæuire, vt in libro Paralipomenon: *Non stillabit furor meus super Ierusalem.* & iterum: *Idcirco stillabit furor meus super locum istum, & non extinguetur, &c.* In præsenti idem videtur esse quod prophetare, vt patet ex oratione sequenti per synonymiam replicata.

Stillare pro comminari. Hieron.

Amos. 7. ℣. 16. Michæ. 2. ℣. 6. Iob. 26. ℣. 14. 2. Par. 12. ℣. 7. & 34. ℣. 25.

Et propheta ad saltum agri meridiani. Paulo inferius, vbi Propheta parabolam explanat, pro saltu meridiano statuit humum Israël, quasi regionem totam Israëliticam saltum agri appellasse videatur quod sit montuosa & nemorosa. Cui sententiæ fauent quæ sequuntur: *Et comburetur in ea omnis facies ab Austro usque ad Aquilonem*, quæ competere non possunt vrbi priuatæ, sed potius in latum patenti regioni. Ita quoque sensit Polychronius: Indicat inquit, fore, vt non modo capiatur Vrbs, sed etiam omnem regionem finitimam peruadat malum. Idem inferius, Saltum agri dicit incolarum cœtum, & quos putabat Sedecias se habiturum socios, vt vndique illis spem salutis præcidat. Theodoretus tamen ex Hieronymo hæc de Ierusalem dicta existimat, eamque appellatam quercetum (sic enim ipsius habet codex) propter fructuum sterilitatem: tale enim est quercetum, & propter mentis duritiam, ea enim est quercus natura; & propterea quod citra ordinem consita sunt in querceto ligna, sed multa est in illis confusio, & insuper quia ferarum receptaculum est quercetum: & hæc omnia facile inuenientur id temporis in Ierusalem fuisse.

Polychr.

Theodor.

XLVII. *Et dices saltui meridiano, &c. hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego succendam in te ignem & comburam in te omne lignum viride & omne lignum aridum.* Hieronymus: lignum viride & aridum, id est, sanctos & peccatores, vt alij captiuitatis mala effugiant morientes, alij supplicijs tradantur æternis. Theodoretus commoratus est in translatione, & cum syluam Ierusalem vocarit, iure etiam hostium exercitum ignem nuncupat; & ligna combusta eos qui ab ipsis interfecti sint; lignumque viride & lignum aridum, & diuitijs elatos & paupertie oppressos. Scholiastes: Hoc est, & principes & subiectos; & senes & iuuenes; & diuites & pauperes. Ceterum Hieronymi sensum probat ipse Propheta paulo inferius: *Et occidam*, inquit, *in te iustum & impium, &c.*

Hieron.

Theodor.

Scholiast.

Hieron.

Non extinguetur flamma succensionis. Vt ne iterum Iudæi suspicarentur vnius alicuius partis fore captiuitatem vt antea; propterea hanc illorum expectationem fallacem demonstrans adiunxit illud: *Et non extinguetur flamma succensionis*, hoc est, succensa, vt etiam verterunt Septuaginta.

Eluitur fallax Iudæorum spes seu potius præsumptio.

Et comburetur in ea omnis facies ab Austro vsque ad Aquilonem. Rabbi Dauid: eorum qui euaserint gladium facies comburentur in captiuitate præ pudore scilicet: qui Commentarius supponit phrasim quam paulo superius exposuimus in fine capitis vigesimi. Carbonibus ignis comburere faciem, vel carbones congerere super faciem vel caput alicuius, est illum ad verecundiam adducere: neque expositio displicet contextui: possumus tamen fortasse aptius per facies intelligere quidquid in regione illa amœnum erat, quidquid apparebat, quod spectabile & pulchrum erat: nam nomen פנים, panim, fere sonat exteriorem seu anteriorem aspectum non modo personarum, sed etiam rerum. Vnde & aquis tribuitur in Genesi. *Et tenebræ erant super faciem abyssi.* tribuitur etiam regno. Psaltes. *Non auertas faciem Christi tui*: Id est, ne regni tui Israëlitici ornamenta & splendorem corrumpas: at satis fuse egimus de facie capite primo: docte itaque Scholiastes: Vniuersam, inquit, regionem circuibit calamitas, non vnam aliquam partem peruadet tantum. Theodoretus qui præcedentia de Ierusalem interpretatus erat, hunc versum aliquantum distorquet: Deinde docet, inquit ille, interiectas quoque gentes calamitatis participes futuras: ait enim, *& comburetur in ea, &c.* Neque aduertit interiectas gentes a Babylone ad Ierusalem non esse in ea, scilicet vrbe, comburendas, sed in ea regione, in eo tractu terræ sanctæ: quare de regione præcipue locutum esse Prophetam superius docuimus.

Comburetur facies, id est rubore suffundetur.

R. Dauid.

Facies significat omne pulchrum & visu amœnum.

Gen. 1. ℣. 2. Psal. 131. ℣. 10.

Scholiast.

Theodor.

XLIX. *Et dixi: A a a Domine Deus: ipsi dicunt de me: Nunquid non per parabolas loquitur iste?* Rabbi Dauid: Ne mittas me, inquit, vt parabolice loquar, ipsi enim dicunt sermonem meum non esse propheticum, sed ad ostentationem ingenij compositum. Theodoretus & Scholiastes. Ego quidem populi incredulitatem Domino indicaui cum dicerem eos opinari parabolam esse, quæ dicerentur, non autem vera: ipse vero Dominus, quæ parabolice dicta fuerant, apertius me proferre iussit, & ita ait.

R. Dauid.

Theodor. Scholiast.

EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT VIGESIMVMPRIMVM.

ARGVMENTVM.

Gladium Regis Babylonis ſtragem magnam facturum in terra Iſraël, atque in filijs Ammon; eaque peracta, Babylonium in terra ſua perdendum prædicit Vates.

I. *ET factus eſt ſermo Domini ad me, dicens:*

II. *Fili hominis pone faciem tuam ad Ieruſalem, & ſtilla ad ſanctuaria, & propheta contra humum Iſrael:*

III. *Et dices terræ Iſrael: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad te, & eijciam gladium meum de vagina ſua, & occidam in te iuſtum, & impium.*

IV. *Pro eo autem quod occidi in te iuſtum, & impium, idcirco egredietur gladius meus de vagina ſua ad omnem carnem ab Auſtro vſque ad Aquilonem:*

V. *Vt ſciat omnis caro quia ego Dominus, eduxi gladium meum de vagina ſua irreuocabilem.*

VI. *Et tu fili hominis ingemiſce in contritione lumborum, & in amaritudinibus ingemiſce coram eis.*

VII. *Cumque dixerint ad te: Quare tu gemis? dices: Pro auditu: quia venit, & tabeſcet omne cor, & diſſoluentur vniuerſæ manus, & infirmabitur omnis ſpiritus, & per cuncta genua fluent aquæ: ecce venit, & fiet, ait Dominus Deus.*

VIII. *Et factus eſt ſermo Domini ad me, dicens:*

IX. *Fili hominis propheta, & dices: Hæc dicit Dominus Deus: Loquere: Gladius, gladius exacutus eſt, & limatus.*

X. *Vt cædat victimas, exacutus eſt: vt ſplendeat, limatus eſt: qui moues ſceptrum filij tui, ſuccidiſti omne lignum.*

XI. *Et dedi eum ad leuigandum vt teneatur manu: iſte exacutus eſt gladius, & iſte limatus eſt vt ſit in manu interficientis.*

XII. *Clama, & vlula fili hominis, quia hic factus eſt in populo meo, hic in cunctis ducibus Iſrael, qui fugerant: gladio traditi ſunt cum populo meo, idcirco plaude ſuper fæmur,*

XIII. *Quia probatus eſt: & hoc, cum ſceptrum ſubuerterit, & non erit, dicit Dominus Deus.*

XIV. *Tu ergo fili hominis propheta, & percute manu ad manum, & duplicetur gladius, ac triplicetur gladius interfectorum: hic eſt gladius occiſionis magnæ, qui obſtupeſcere eos facit,*

XV. *Et corde tabeſcere, & multiplicat ruinas. In omnibus portis eorum dedi conturbationem gladij acuti, & limati ad fulgendum, amicti ad cædem.*

XVI. *Exacuere, vade ad dexteram, ſiue ad ſiniſtram, quocumque faciei tuæ eſt appetitus.*

XVII. *Quin & ego plaudam manu ad manum, & implebo indignationem meam, ego Dominus locutus ſum.*

XVIII. *Et factus eſt ſermo Domini ad me, dicens:*

XIX. *Et tu fili hominis pone tibi duas vias, vt veniat gladius regis Babylonis: de terra vna egredientur ambæ: & manu capiet coniecturam, in capite viæ ciuitatis coniciet.*

XX. *Viam pones vt veniat gladius ad Rabbath filiorum Ammon, & ad Iudam in Ieruſalem munitiſſimam.*

XXI. *Stetit enim rex Babylonis in biuio, in capite duarum viarum, diuinationem quærens, commiſcens ſagittas: interrogauit idola, exta conſuluit.*

XXII. *Ad dexteram eius facta est diuinatio super Ierusalem vt ponat arietes, vt aperiat os in cæde, vt eleuet vocem in vlulatu, vt ponat arietes contra portas, vt comportet aggerem, vt ædificet munitiones.*

XXIII. *Eritque quasi consulens frustra oraculum in oculis eorum, & sabbathorum otium imitans: ipse autem recordabitur iniquitatis ad capiendum.*

XXIV. *Idcirco hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod recordati estis iniquitatis vestræ, & reuelastis præuaricationes vestras, & apparuerunt peccata vestra in omnibus cogitationibus vestris: pro eo, inquam, quod recordati estis, manu capiemini.*

XXV. *Tu autem profane, impie dux Israel, cuius venit dies in tempore iniquitatis præfinita:*

XXVI. *Hæc dicit Dominus Deus: Aufer cidarim, tolle coronam: nonne hæc est, quæ humilem subleuauit, & sublimem humiliauit?*

XXVII. *Iniquitatem, iniquitatem, iniquitatem ponam eam: & hoc non factum est donec veniret cuius est iudicium, & tradam ei.*

XXVIII. *Et tu fili hominis propheta, & dic: Hæc dicit Dominus Deus ad filios Ammon, & ad opprobrium eorum, & dices: Mucro, mucro euaginate ad occidendum, limate vt interficias, & fulgeas,*

XXIX. *Cum tibi viderentur vana, & diuinarentur mendacia: vt dareris super colla vulneratorum impiorum, quorum venit dies in tempore iniquitatis præfinita.*

XXX. *Reuertere ad vaginam tuam in loco, in quo creatus es, in terra natiuitatis tuæ iudicabo te,*

XXXI. *Et effundam super te indignationem meam: in igne furoris mei sufflabo in te, daboque te in manus hominum insipientium, & fabricantium interitum.*

XXXII. *Igni eris cibus, sanguis tuus erit in medio terræ, obliuioni traderis: quia ego Dominus locutus sum.*

EXPLANATIO

EIVSDEM CAPITIS

VIGESIMIPRIMI.

II. PONE *Faciem tuam ad Ierusalem & stilla ad sanctuaria & propheta contra humum Israel, &c.* Sanctuaria memorat numero multitodinis quia duo erant, aula exterior, & cella interior; illa dicebatur sanctum, hæc sanctum Sanctorum. *Hieron.* Hieronymus: Quia supradixerat, ipsi dicunt ad me, nunquid per parabolas loquitur iste? & apertam populus flagitabat sententiam; idcirco id quod Dominus per metaphoram siue parabolam, &, vt alij vertere, prouerbium; est locutus; nunc manifestius loquitur; saltus Hageb & Datom, & Theman esse Ierusalem, & Templum illius sancta Sanctorum, & omnem terram Iudææ, flammamque, quæ combustura sit saltum intelligi gladium deuorantem, qui eductus sit de vagina sua, vt interficiat iustum & impium: hoc est enim lignum viride, & lignum aridum. Vnde & Dominus; *Si in viridi ligno hæc faciunt, in arido quid fiet?* (Lucæ 23. ℣. 31.) Quodque ibi dixerat: *Et videbit vniuersa caro quia ego Dominus succendi eam*, hoc est, syluam, siue flammam, nec extinguetur; hic alijs verbis loquitur: *Vt sciat omnis caro quia ego Dominus eduxi gladium meum de vagina sua irreuocabilem.* Vere enim contra Ierusalem non est flamma sopita, nec extinctum incendium, nec reuocatus gladius, quia modicum tempus in medio, & Ierusalem cum Templo suo Babylonio igne succensa est, &c.

III. *Hæc dicit Dominus Deus Ecce ego ad te.* Aposiopesis est, quæ vehementem notat indignationis diuinæ furorem: quasi dicat: mecum congressura es o ciuitas impia, non cum homine aliquo carnali. Veniet quidem in te Babylonius, sed eius exercitus ego ipse dux ero, ego primus in te gladium meum vibrabo, arcum meum contendam, & in eo parabo *vasa mortis*, lethalia tela, *sagittas ardentibus* (Ps. 7. ℣. 14) aculeis

aculeis munitas, nunc vide, an pares habeas viros ad pugnandum mecum? an sustinere valeas, vel declinare ictum gladij dextera mea vibrati? *Et eijciam gladium meum de vagina sua.* Vagina Theodorero, Dei est longanimitas, gladius supplicium. Euaginare gladium, aliquando terminum ponere patientiæ, & iustitiam exercere. Vnde in Genesi ait Dominus. *Non permanebit spiritus* (furor) *meus in homine in æternum*, vel non luctabitur, non erit sicut in vagina, non continebitur, frenabitur: & apud Isaiam. *Tacui, semper silui, patiens fui, sicut parturiens loquar: dissipabo, & absorbebo simul* tarditatem supplicij grauitate compensans. Atque hæc in metaphora. quoniam vero Nabuchdonosor reuera exercuit hanc cædem Dei nomine, ipse nomine gladij intelligendus venit. Vnde Isaias ait. *Radet Dominus in nouacula conducta in his, qui trans flumen sunt in Rege Assiriorum caput, & pilos pedum, & barbam vniuersam.* & in psalmo. *Eripe animam meam ab impio, frameam tuam ab inimicis manus tuæ.* Vbi Hieronymus: Ab impio, qui est gladius tuus, à viris, qui sunt manus tua, scilicet, per quos exeris vires tuas, & supplicia exerces. Sennacherib *virga furoris Dei* appellatur ab Isaia.

Theodor. — Genes. 6. ℣. 3. — Isa. 42. ℣. 14. — Isai. 7. ℣. 20. — Psal. 16. ℣. 23. — Hierony. — Isai. 10. ℣. 5.

Et occidam in te iustum, & impium. Oppositum extat in Genesi ab Abrahamo allegatum: *absit a te, vt rem hanc facias, & occidas iustum cum impio, fiatq. iustus, sicut impius: non est hoc tuum, qui iudicas omnem terram*, repugnat enim eum esse iniquum, qui vniuersalem, & summam habeat administrationem populorum, à cuiusque sententia appellare non liceat. Item supra *Anima, quæ peccauerit, ipsa morietur*, &c. Ceterum ibidem huius quæstionis solutio multis est explicata. Sed nihilominus addendum videtur hoc loco Vatem iustos appellasse per catacresim, eos, qui tales videbantur, cum reuera sontes essent, & supplicium mererentur. Sicut apud Mattheum. *Non veni vocare iustos, sed peccatores ad pœnitentiam*, id est, eos, qui se existimant iustos, vt ibidem omnes interpretantur cum D. Chrysostomo. atque ita intellexisse videntur Septuaginta, qui pro iusto, & impio conuerterunt, iniquum, & iniustum, videlicet sensum potius explicantes, quam verba, tametsi Hieronymus illorum versionem non admodum probet. Nescio, inquit, quid Septuaginta iniquum, & iniustum interpretati sunt, quasi non idem vtrumque significet. respondemus enim Hieronymo non idem esse vtrumque, sed iniquum significare hoc loco eum, qui talis est in corde; iniustum verò eum, qui foris talem se prodit.

Genes. 18. ℣. 25. — Supra 18. cap. ℣. 4. — Quomodo cum dei iustitia conueniat iusti cũ impio mors. — Mathei. 9. ℣. 13. — Chrysost. — Hierony. — In quo differant iniquus, & iniustus.

IIII. *Pro eo autem quod occidi in te iustum, & impium, idcirco egredietur gladius meus de vagina sua ad omnem carnem ab Austro vsque ad Aquilonem.*

V. *Et sciet omnis caro, quia ego Dominus eduxi gladium de vagina sua irreuocabilem.* Ex quo semel ad te puniendum exemi gladium, exercitumque Babyloniorum eduxi de Chaldæa, par est, vt in reliquas etiam nationes, quibus cum eadem tibi causa est, eadem vltio exerceatur. quandoquidem tantam cladem exercui in te, quæ de meo vocaris nomine, ius omne postulat, vt à vicinis gentibus, quæ tibi per inuidiam insultarunt, similes pœnas repetam, nec ante reuertatur in patriam Chaldæus, quam meam in te, tuam in illis iniuriam vindicem. Sic apud Ieremiam dominus. *Bibentes bibetis, quia ecce in ciuitate, in qua inuocatum est nomen meum, ego incipiam affligere, & vos quasi innocentes, & immunes eritis? non eritis immunes; gladium enim ego voco super omnes habitatores terræ, dicit dominus exercituum.* Hoc est, quod sequitur. *Et sciet omnis caro*, &c. id est, omnes gentes nouerint me, qui semel extraxerim gladium de vagina sua, non frustra illum exemisse, neque reponendum in thecam prius, quam expleuerit vindictam. R. Dauid: Eo, quod exercui in te grauem, ac seueram vltionem, de qua inimici tui lætati sunt, atque mihi auxiliati sunt in furore aduersus te, vt inferrem tibi maius malum, propterea, &c. Ingeniosum, textui gratum, & sacris scripturis accommodatum commentarium. in quibus legimus Deum post illatam plagam populo suo, deferuescente furore, iustam indignationem aduersus eos cõuertere, qui Deum ipsum irritauerant ad vindictam, vt in Zacharia. *Zelatus sum Hierusalem, & Sion zelo magno, & ira magna ego irascor super gentes opulentas, quia ego iratus sum parum, ipsi vero adiuuerunt in malum.* & in libro Paralip. *Iratus Dominus deus patrum vestrorum contra Iuda, tradidit eos in manibus vestris, & occidistis eos atrociter, ita vt ad cælum pertingeret vestra crudelitas, & peccastis super hoc Domino Deo vestro.* & in Psalmo. *Quoniam quem tu percussisti, persecuti sunt, & super dolorem vulnerum meorum addiderunt* irrisiones, & probra. Aliud est percutere, aliud persequi ad internecionem: illud est patris, hoc vero hostis; illud facit iustitia, hoc liuor; illud Deus sibi tribuit in Christi morte, dicens apud Isaiam. *Propter scelus populi mei percussi eum*, & Christus ipse & ipsum Patri ascribit, hoc loco psalmi; istud vero sanguinarijs Iudæis imponit. Quam bene Gregorius, dum Iobi plagas recenset, subdit: Communis fuit causa, commune factum, non vna voluntas. & Augustinus enarrans illud Pauli: *Pro nobis omnibus tradidit illum*, ait: Tradit Filium Pater, tradit Iudas: in eodem facto Deum laudamus, Iudam detestamur; quia Deus nostri amore filium percussit, Iudas, & Iudæi persecuti sunt, & ad mortem acerbissimam innocentem postularunt. Videris, ait Augustinus, quia non est considerandum, quid fiat, sed quomodo fiat. Merito itaque Deus conuertit manum aduersus gladium ipsum, quo percusserat, atque contra eos, per quorum manus sumpserat de Israelitis vindictam.

Ierem. 25. ℣. 28. et 29. — R. Dauid. — Deus post illatam populo suo plagam indignationem suam effundit in eos, qui irritauerant Deum ad vindictã. — Zachar. 1. ℣. 14. & 15. — 2. Paral. 28. ℣. 9. — Psal. 68. ℣. 27. — Discrimen inter percutere, & persequi. — Isai. 53. ℣. 8. — Grego. 14. moral. cap. 25. — August. tractat. 7. in Ioan. — Paulus Roma. 8. ℣. 3

Et tu fili hominis, ingemisce in contritione lumborum. Quoniam exempla, & facta magis mouent, quam verba, iubetur Vates dolorem, quem animo conceperat ex reuelata clade, Hierusalem significare gemitibus, & suspirijs, qualia solent esse parturientibus propria. nam hoc significat *in contritione lumborum*, id est, præ contritione, quasi dicat: Ingemisce, eiulare, quasi parturiens solet præ dolore vehementi. Sic Isaias: *Propterea repleti sunt lumbi mei dolore, angustia possedit me sicut angustia parturientis.*

Isai. 21. ℣. 3.

Et in amaritudinibus ingemisce coram eis, id est, ex animi amaro sensu, præ dolore mortifero. Amarum enim epithetum est perpetuum mortis propter eius acerbitatem, vt in psalmo. *Intenderunt arcum, rem amaram*, vel acerbam mortem, *vt sagittent in occultis immaculatum*: & in libris regum. *Siccine separat amara mors.* inde aquæ amaritudinum propinantur suspectæ de adulterio, non quod essent amaræ gustui, sed quod haustæ a noxia secum conuehebant mortem amarissimam. Obserua hoc præceptum non fuisse inane, sed efficax, quo scilicet accepto, repente correptus est tam acerbo lumborum dolore, vt quæ iubebatur, vel inuitus exequeretur. itaque coactus est profunde ingemiscere cum magno animi sensu, & angustiam morti similem suspirijs testari. tanti stat prophe-

Mors dicitur frequenter amara propter acerbitatem. — Psal. 63. ℣. 4. — 1. Reg. 15. ℣. 32.

Vide quanti ſtet prophetis populi ſalus.

tis populi ſalus. ſed hoc non eſt nouum miniſtris Dei. Vates noſter ſupra ligatur vinculis, & raditur nouacula: migrat è domo ſua, atque Iſaias diſcalceatur, & nudatur, &c.

Supra cap. 3. & cap. 5. & 12. Iſai. 20.

Cumque dixerint ad te: Quare tu gemis, dices pro auditu, quia venit. Auditus, vel auditio eſt id, quod auditur. Hebræi enim obiectis accommodant nomina actionum, & potentiarum, vt Habacuch. *Domine audiui auditionem tuam, & timui*, id eſt, famam, hiſtoriam, geſtum tuum, & Iſaias ait: *Quis credidit auditui noſtro?* id eſt relationi noſtræ. Sic in præſenti vſurpatur pro nūcio, quomodo Septuaginta verterunt: Propter nunciū; quia venit, ſcilicet ingruentis exercitus. *Et tabeſcet omne cor.* Septuaginta apud Hieronymum: Comprehendetur pauore omne cor. vel vt habent biblia Sixti: Quaſſabitur omne cor, vel frangetur, vt extat in Complutenſibus, & Theodoreti, (nam ea omnia ſignificat verbum θραύω thrauo, quo vſi ſunt Septuaginta) percelletur, liquefiet, friabitur pauore omne cor. vehementis timoris ſignum, quale illud Ioſue: *Pertimuimus, & elanguit cor noſtrum.* & iterum. *Pertimuitque cor populi, & inſtar aquæ liqueſactum eſt.* & in libris Regum. *Fortiſſimus quiſque, cuius cor eſt quaſi leonis, pauore ſoluetur.* Idem apud Iſaiam habetur: *Propter hoc omnes manus diſſoluentur, & omne cor hominis contabeſcet, & conteretur. Torſiones, & dolores tenebunt, quaſi parturiens, dolebunt*, &c.

Auditus pro re audita.
Abacuch 3. ℣. 2.
Iſai. 53. ℣. 1.
Hierony.
Ioſue 2. ℣. 11. & cap. 7. ℣. 5.
2. Reg. 17. ℣. 10.
Iſai. 13. ℣.

Et diſſoluentur vniuerſæ manus. Vt audacia ex bili feruente roborat vires, & membra confirmat, ſic timor frigore ſuccedente debilitat, & eneruat corporis, & animi facultates; Paulus enim ait: *Propter quod remiſſas manus, & ſoluta genua erigite*, &c. ergo occupante pauore animos, & langueſcente corde, vnde in membra omnia deriuatur ſenſus, & motus; neceſſe eſt artus omnes tremere, vireſque deficere.

Hebræ. 12. ℣. 12.

Et infirmabitur omnis ſpiritus. Vel concidet. Septuaginta: Et exanimabitur omnis caro, & omnis ſpiritus: deſeret animus corpora, & vis animum. Spiritus hoc loco eſt virtus vitalis, ſeu anima ipſa, qua caro ſubſiſtit.

Et per cuncta genua fluent aquæ. De hac re diximus cap. 7. Sed audiamus Polychronium: Quidam, inquit, dicunt hoc indicari belli magnitudinem, quippe ſanguinis vi toto corpore fluente; quidam vero intenſionem eſſe vilitatis animi, & puſillanimitatis, tamquam ſudore manantibus, vel corporis virtute ſoluta, & naturali excretionis infirmitate cedente. aut certe ex ſudore, vel naturali excretione repente coorta. Hieronymus: Infirmabitur enim omnium bellatorum ſpiritus, & tanta cunctos occupabit trepidatio, atque formido, vt timore cogente, artus, & viſcera diſſoluantur, & veſica humorem tenere non valeat, ita vt vrina genua polluantur: naturale eſt enim, vt timore cogente, veſica laxetur, & contra hominis voluntatem humor defluat.

Polychr.
Hierony.

IX.

Gladius, gladius exacutus eſt, & limatus. ſeu politus, leuigatus, vt paulo infra, ad leuigandum.

X.

Vt cædat victimas, exacutus eſt. Cædes impiorum in ſacris ſolet appellari victima. primo quia vtrobique effunditur viuentium ſanguis, ſecundo quia non minus eſt Deo grata, quam victimæ, vt videre eſt in Iſaia. *Heu, conſolabor ſuper hoſtibus meis*, &c. tertio quia illa Deus iratus placatur, non ſecus atque oblata victima; in libro enim regum filijs Saul crucifixis, Dominus alioquin infenſus, placatus eſt à furore iræ ſuæ. clade item fornicantium in Exodo, & morte Acham in libro Ioſue. Vſurpauit nomen Victimæ Iſaias dicens. *Gladius Domini repletus eſt ſanguine, incraſſatus eſt adipe de ſanguine agnorum, & hircorum, de ſanguine medullatorum arietum. Victima enim Domini in Boſra, & interfectio magna in terra Edom*, &c. & Ieremias. *Dies autem ille Domini Dei exercituum, dies vltionis, vt ſumat victimam de inimicis ſuis. deuorabit gladius, & ſaturabitur, & inebriabitur ſanguine eorum. Victima enim Domini Dei exercituum in terra Aquilonis iuxta flumen Euphratem, &c.*

Impiorum cædes vocātur victimæ, & quibus rationibus.
Iſai. 1. ℣. 24.
2. Reg. 21.
Exod. 32.
Ioſue 7. ℣. 21.
Iſai. 34. ℣. 6.
Ieremi. 46. ℣. 10.

Vt ſplendeat, limatus eſt. Hebraice, vt ſit ei fulgor, politus eſt.

Qui moues ſceptrum filij mei, ſuccidiſti omne lignum. Septuaginta: Interfice, contemne, repelle omne lignum. Hebraici codices, quos hodie habemus, ab vtraque lectione diſſidere videntur. ſic enim legunt אונשיש שבט בני משאת כל עץ Onaſis ſebet beni moeſet col ghets. quod ita ſonat ad verbum: O (vel quomodo) gauderemus: ſceptrum filii mei reſpuit (vel faſtidit) omne lignum. contextum vero ſic accommodant recentiores: Quomodo gauderemus, cum hic gladius ſit exacutus ad excipiendam virgam filij mei, & auerſetur cæteras arbores? Alij ſic: An verò lætabimur cum tribus filij mei, Iuda videlicet (Dominus loquitur) omne lignum, & caſtigationem reſpuat? Vel virga filii mei, id eſt, caſtigatio omne iam lignum auerſatur. nec enim ex ligno adhibenda illi virga eſt ad caſtigandum, ſed ex calibe gladius ad excidendum. Atque ij quidem auctores loco verbi, moues, legunt נשיש naſis à verbo שוש Sos, quod eſt exultare, gaudere, lætari. Hieronymus autem aliter legiſſe videtur, atque aliter 70. Ego ita coniector, Hieronymum inueniſſe ſcriptū non quidē אונשיש ò naſis, ſed potius משיא manſi, quod eſt participium verbi נשא naſa in coniugatione ſexta, ſignificatque, tollens de medio, mouens, remouens. Quare ipſe vertit: Qui moues ſceptrum filij mei. atque paulo inferius pro eodem verbo reddidit: cum ſceptrum ſubuerterit. Poſtea ſcriptorum incuria irrepſiſſe pro ם יו & pro א ש quarum figuræ non multum inter ſe differunt. Vtcumque ſit, ſententia vulgatæ editionis, à Hieronymo expreſſa, aptiſſime cohæret contextui (cæteræ non item) in qua, ſceptrum ſumi poteſt vel pro regno, vel pro tribu; nam vtrūque ſignificat Hebræa vox illi reſpondens שבט Sebeth, nempe virgam, vel baculum, atque adeo ſceptrum regni, & tribum, cuius nomen inſcriptum erat baculo, vt patet in Numeris. ſignificat regnū in Geneſi. *Non auferetur ſceptrum de Iuda*, &c. & tribum, ſeu populum, in pſal. *Redemiſti virgam hæreditatis tuæ*, &c. & Numeris. *Fratres quoque tuos tribum Leui*. &c. *Filius meus*. Iſraelem ſignificat, vt in Exodo. *Primogenitus meus Iſrael*. ac ſi dicat: O mucro, qui euertis, vel ſi euerteris virgam, hoc eſt, regnum & tribum filij mei Iſraelis, ſuccides etiam omne lignum, omnem baculum, omne ſcilicet regnum, & gentem depones. ſi tribum populi mei Iuda deſtruis, cætera regna minori negocio conficies. Verſio 70. Macta, nihili fac, &c. ſignificat, vt placet Scholiaſti, ne ſepultura quidem dignandos eſſe, qui in bello forent interimendi.

Hieron.
Sceptri acceptiones.
Nume. 17. ℣. 3.
Geneſ. 49. ℣. 10.
Pſal. 73. ℣. 2.
Numer. 18. ℣. 2.
Exod. 4. ℣. 22.

XI.

Et dedi eum ad leuigandum. Hebraice: Dedit eum, Dominus ſcilicet. 70. Dedit eum paratum. Polychron. Vt dicat facile ſuo functurum officio. cum enim vellet oſtendere gladium ab internecione prohiberi non poſſe, oſtendit, orationis figura non modo illum potentem, ſed etiam ad cædem eſſe paratum, & paulo poſt expeditum illum effecit

Polychr.

cit ad vincendum,& ad suum munus facile explendum.

Vt teneatur manu. Ipsius scilicet Domini, qui du cem agebat in exercitu Babylonico. Theodoretus: Tale est illud Isaiæ. *Numquid gloriabitur securis sine incidente cum ea? aut exaltabitur serra sine trahente eam? Similiter si quis extulerit virgam, vel lignum*, & rursus. *Væ Assur virga furoris mei, & baculus ipse est, in manu eorum indignatio mea*, &c. Quam igitur virgam ad castigandum idoneam,& securim, & serram instrumenta, quæ vim habent plantas destruendi, illic appellauit, hic gladium nuncupauit acutum, nitidumque factum propter eorum, qui puniuntur, supplicium.

XII. *Clama, & vlula, fili hominis, quia hic factus est in populo meo*. Id est, aptatus, expolitus ad populum meum. Schol. Commiserari eos, qui interficerentur, iubet Prophetam, & populum suum eos vocat, cum tam essent impij, vt neque ijs flecterentur ad seruiendum Deo. Theodoretus, & Polychronius: Quid huius simile bonitatis? iuste punit, & lugere Prophetam iubet. non enim lubens punit, sed populi scelere coactus. præcipitque Prophetæ, vt quasi mulier eiulet, quia non solum populus, sed etiam eius principes simul necati sunt; & quod omnium maxime molestum, *qui habitabant prope me*, inquit, *in gladium facti sunt* sic enim legunt 70. vbi nos habemus, *qui fugerant cum populo meo*. cum enim sacerdotes, scelerum populi participes fuissent, participes item fuere supplicij. hos si quidem οἱ παροικοῦντές μοι oi paroicuntes moi, prope habitántes nominauit, vt qui intus in sacro Dei templo degerent, quibusque sacrificiorum ministerium commissum esset. Tale est illud Zachariæ *Dabo tibi* o, Iesu sacerdos, *de his, qui assistunt mihi*, hoc est, non deerunt de semine tuo sacerdotes, qui mihi præsto sint in templo ministrantes. Obserua sacerdotum excellentiam. præ cæteris popularibus, atque etiam principibus semper Deo præsto sunt, quod est Angelorum proprium munus, vt in Tobiæ historia legimus, *Ego sum Raphael vnus de septem, qui astant ante Deum*. Quibus etiam illud quodammodo competit angelorum priuilegium: *Angeli enim eorum semper vident faciem Patris mei*. nam videre faciem Regis, & astare illi, seu prope illum sedere in consilio, idem omnino significat, scilicet esse Regi à secretis consilijs, vt in Esther: *Septem duces, qui videbant faciem Regis, & primi post eum residere soliti erant*, &c. ea propter magnatibus Regum in factis tribuitur quandoque, honoris ergo, nomen sacerdotum, vt in libro Regum: *Filij autem Dauid sacerdotes erant*. pro quo, in libro Paralip. scriptum est: *Filij Dauid primi ad manum Regis*, hoc est, à secretis. alioqui sacerdotes esse non poterant, cum essent de Tribu Iuda, *de qua nullus vnquam altari præsto fuit*, Apostolo teste.

Idcirco plaude super femur. Septuaginta: Plaude super manum tuam; vterque habitus est stupentis, & plangentis, Hieronymo, Scholiasti, & Theodoreto ob pœnas tam graues, quam iustas, de quo gestu nos supra. *Quia probatus est*. in iugulis ciuium, nec distortus est, aut obtusus. 70. Quia iustificatus est, eodem sensu, hoc est, iudicatus aptus muneri suo, vel vt Scholiastes explicat, vt dicat esse quidem hanc damnationem, iustam tamen. Aquila vertit: Quia inuestigauit. pro eo, ac si dicat: Etiamsi quis abditus fuerit, hunc inueniet gladius.

XIII. *Et hoc, cum sceptrum subuerterit, & non erit*. Vel ita vt non sit. Metaphoricè per virgam sceptrum, & regnum Iuda, vel tribum Iuda intelligit, vt supra notauimus, ac si dicat: Probatus quidem est gladius, & gentium internecioni aptissimus, cum talem virgam tam validam, tam robustam succiderit, regnum scilicet Iuda, ita vt amplius non sit futurum. 70. Et quid si etiam tribus repellatur? vbi Scholiastes: Tribus quidem, tribum Iuda dicit. ait vero: Etiamsi ipsa quoque repellatur, non id iniquum fore, vt ipsi dicunt. Theodoretus aliter: Tametsi nunc reiecta fuerit Iudaica tribus, tamen rursus erit, consequeturque, vt in pristinum statum reuocetur. Itaque in hanc sententiam legisse videtur textum 70. Nunquid etiam tribus Iuda reijcienda? non erit, dicit Dominus Deus.

XIV. *Tu ergo fili hominis propheta, & percute manu ad manum, & duplicetur gladius interfectorum*. חלל chalal non solum valet eum, qui occisus est, sed qui reus est mortis, damnatusque à iudice, vel proscriptus. Hieronymus: Iterum tibi, Propheta, impero, vt qui fœmur percusseras, præ stupore, & miraculo percutias & manus: vt non solum semel, sed secundo, ac tertio gladius veniat ad interficiendum; primo enim venit Nabuchodonosor quando tulit Ieconiam, & secundo, quãdo regnabat Ioachim; tertio, quando Sedechias: & hic est gladius triplicatus, quando facta est magna occisio, & in tantum multiplicauit ruinas, vt obstupescerent animo, & corde tabescerent, & in omnibus portis eorum daret conturbationem. Polychronius: Significat, fore vt multi obsessi ad portas consistant, & victoribus inscius, fugæ occasionem captent; neque verò effugiant hostium manus. *Qui obstupescere eos facit*. Hebraice: Penetrans eos, vt cruore effuso rigescant. *Et corde tabescere*. Vel liquefiat cor. *Multiplicat ruinas*, Hebraice מכשלים mucsalim, scandala, offendicula, ad quæ impingimus, atque adeo cadauera, quibus obstruuntur viæ, & offensio creatur dimicantibus.

Conturbationem gladij. R. Dauid אבחת ibchad, significat quidem conturbationem, vetum quibusdam placet positum esse pro טבחת tibcbah, hoc est, occisio secundum regulam Algabetha, &c. sed vehementiorem metum, & tumultum significat conturbatio; quod est grauius contextui. *Gladij amicti ad cædem*. Hebraice vox עטה ghatah significat pallio operire; per translationem vero tribuitur irruptioni auium rapacium; inuolantium ad prædam expansis alis, vt eam operiendo opprimant, vt in libro Regum: *Sed versus ad prædam es*. vt vertere possimus: Gladij inuolantis ad cædem. Hieronymus tamen, genuinam significationem sequutus, vertit amicti ad cædem, id est, ex amictu, sub quo latebat, repente exempti ad cædem. Quod confirmat R. Dauid dicens: gladium, coopertum hactenus, & quasi palliatum, nunc discooperiam ad cædem. quomodo (addit) etiam interpretatus est pater meus, & Chaldæus.

XVI. *Exacuere, vade ad dexteram, siue ad sinistram, quocumque facies tua est appetitus*. Hebraice: Quorsum facies tuæ constitutæ sunt. faciem vero gladij, teste Polychronio, ipsam aciem appellat; sicut Eccles. *Si retusum fuerit ferrum, & hoc non vt prius*, &c. Hebraice: Et facies eius polita, &c. Locum verò sic enarrat Theodoretus: Anceps, inquit, gladius, itéque acutus, bene admodum in cuspidem exacutus, fulguris instar splendescens, in vtramuis partem conuertere. habebis enim me vbicumque, tibi auxilium ferentem. Significat verò per hanc translationem, liberam facultatem factam Babylonio grassandi in populum Dei, & vicinas gentes sine discrimine.

Margin notes: Theodor. Isai. 10. ℣. 15. Isa. 10. ℣. 5. — Scholiast. — Theodor. Polychr. Iuste punit Deus, & in suæ bonitatis indicium prophetam iubet deflere punien dos. — Zachar. 3. ℣. 8. — Sacerdotum munus, & excellentia non secus ac quæ angeli Deo præsto esse. Tobi. ℣. 12. 15. Matth. — Esther. 1. ℣. 14. — 2. Reg. 8. ℣. 18. 1. paral. 18. ℣. 17. Hebr. 7. ℣. 13. — Plangentis, & stupentis habitus est plaudere super fœmur. Hieron. Scholi. Theodor. Aquila. — Scholiast. Theodor. — Triplicatus gladius triplicem Nabuchodonosoris aduentum significat. sub Ieconia, Ioachim & Sedechia. Hieron. — Polychr. — R. Dauid. — 1. Reg. 15. ℣. 19. Hieron. — R. Dauid. — Chalde. — Facies gladij pro acie accipitur teste Polychro. Eccles. 10. ℣. 10. Theodor.

XVII. *Quin & ego plaudam manu ad manum, & implebo indignationem meam*. Eadem phrasis est ac superior: Percute manum ad manum; nam Hebraice legitur: Etiam ego percutiam manum ad manum; quem gestum admirantis, atque dolentis esse diximus supra ex Hieronymo. Sicut etiam infra, *Complosi*, inquit, *manus super auaritiam tuam*. tametsi alibi sit exultantis, vt apud Ezechielem *Eo quod plausisti manu, & percussisti pede, & gauisus es*. & ita Psalmo. *Omnes gentes plaudite manibus, iubilate Deo omnis terra*. & alio Psalmo. *Flumina plaudent manu, simul montes exultabunt*. & in Thren. *Plauserit super te manibus omnes transeuntes per viam*, idest, de tuo exultabunt excidio. nam pro diuersa ratione gestus etiam significatio phraseos variatur. nam cum admiramur, & dolemus, semel tātum, sed cum impetu, manus complodimus; cum verò lætamur blandius, & frequentius manum manu percutimus. primo modo sumitur loco citato Ezechielis: secundo modo in præsenti, vt fit tripudiantis gestus, qualis etiam iudicari posset ille alter versus superioris, *Percute manu ad manum*, id est, exulta, & tripudia, quod scias breui vindicandam iniuriam honori meo illatam. sic in Psalmo: *Lætabitur iustus, cum viderit vindictam, manus suas lauabit in sanguine peccatoris*. atque in hac sententia Hieronymus est, dum ait: Gaudet autem Dominus, & exultat, & hortator est gladij fæuientis, &c. tametsi Polychronius oppositum scribat: Hæc, inquit, faciam propter magnam indignationem. non enim hoc ideo dicit, quod sit gauisurus, sed pro eo ac si dicat: Ira exardescam, quia nec ipsis calamitatibus, ac supplicijs sunt meliores effecti. R. Dauid ex Chaldæo: Ego adducam malum in Hierusalem.

Complodere manus, admirantis, dolentis, atque exultantis signum est.
Infra cap. 22. ℣. 13.
Ezechi. 25. ℣. 8.
Psal 46. ℣. 1.
Psal. 97. ℣. 8.
Trene. 2. ℣. 15.
Ezechi. 22. ℣. 13.
Psal. 57. ℣. 11.
Hieron.
Polychr.
R. Dauid. Chalda.

XIX. *Pone tibi duas vias, vt veniat gladius regis Babylonis: de terra vna egredientur ambæ*. Theodor. Tamquam in imagine, inquit, tibi describito viā vnam in duas partes diuisam, quarum altera recta ducat ad Hierusalem, altera ad Rhabat filiorum Ammon pertineat. Hæc ait, quia Nabuchdonosor è Babylone profectus, contra Iudæam, & contra filios Ammon exercitum ducebat.

Theodor.

XXI. *Stetit enim rex Babylonis in biuio, &c.* Scholiastes: Prophetæ præcipit Deus, vt vias fingat duas, vnū habentes initium, & ipse insistat, atque consideret, vtram ineat: illud enim διατάξεις diataxeis dispones, pro σκοπιεῖς scopiseis id est, considerabis, positum est. Ait ergo: Considerabis, an ingrediē dum sit in Rhabat, an vero in Hierusalem. Describit autem Propheta figuram deliberationis Babylonij. erat enim perplexus, in quam partem proficisceretur, non secus ac viator, qui in biuio consistens, quanam progrediatur, dubitat. Sic R. Dauid.

Scholiast.

Et manu capiet coniecturam. Hebraice: Manum facito initio viæ Vrbis, id est, signum, statuam, colum nam elige, vel nota. hoc enim significat יד iad manus, vt in libro Regum *manus Absalon*, id est, colum na in memoriam erecta. & iterum. *Erexit sibi Saul fornicem triumphalem*: Hebraice: Manum, id est, trophæum, & cippum triumphalem. R. Dauid pro *manum facito*, legit, locum eligito initio viæ: nec male. nam id significat manus in Deut. & Isaia, & alibi. Hieronymus: Vis, inquit, scire, quis iste sit gladius, & apertius personam discere gladij fæuientis? ausculta, quæ dico; pone duas vias, vt per illas veniat gladius Regis Babylonis, qui egre dietur quidem vno itinere Chaldæorum; sed cum venerit per desertum, & solitudinem ad biuium terræ Arabiæ, quæ appellatur filiorum Ammon; quarum vna via Hierusalem ducit ad dexteram partem, sinistra vero ad Rhabath filiorum Ammon, quæ est ciuitas metropolis, & hodie Philadelphia nominatur; memor, inquit, internecionis, quæ accidit Regi Assyrio, quando centum octoginta quinque millia vna nocte sunt cæsa, formidabit ad partem dexteram declinare, & ire contra munitissimam Hierusalem; sed stabit in ipso compito: & ritu gentis suæ, oraculum consulet, vt mittat sagittas suas in pharetram, & commisceat eas inscriptas, siue signatas nominibus singulorum, vt videat, cuius sagitta exeat, quam prius ciuitatem debeat oppugnare. Hanc autem Græci βελομαντίαν belomantian, siue ῥαβδομαντίαν rabdomantian nominant, &c. Sane βέλος belos sagitta est, vel iaculum μαντεία mantia vel μάντεια manteia diuinatio. inde βελομαντία belomantia diuinatio per sagittas. ῥάβδος rabdos, item est virga, scipio, baculus, vnde ῥαβδομαντία rabdomantia diuinatio est per baculos: atque huius quidem exemplum est in Osea. *Populus meus in ligno suo interrogat, & baculus meus annunciauit ei*. alterius vero meminit in præsenti Ezechiel. Porro vbi nos legimus, *commiscens sagittas*, septuaginta habent, ad faciendum ebullire virgam. Itaque apud interpretem Nicandri ita legimus: Apollo Vaticinos sanxit myrica prænuntiare mortalibus futura. propterea insignem fruticem hunc Nicander matin vocat, id est, vatem. Quin & Magi item Schytæ myricino vaticinabantur ligno; quod Dio tradit, vel salignis virgis, quas dissoluunt, ac separatim singulis humi constratis, diuinationem concipiunt, interim virgas apprehendentes, componentesque. Magi demum Persarum, dum sacrificant, ac comprecantur, fasciculos ex myrica pertenues manu tenent, vt Cælius auctor est. Tale quid tribuit Babylonio vates noster, cum expeditionis suæ exitum quæsijsset sagittas, commiscendo in pharetra, vt Hieronymus interpretatur, vel expoliendo, vt ex verbi Hebraici significatione multi eliciunt, vel in altum recta iaculando, vt in quam partem inclinarent cadentes, in eam ipse dirigeret exercitum; quod videtur ex Hebraicis verbis posse colligi: nam vbi legimus, *commiscens sagittas*, Hebraice, iaciens sagittas: eodemque modo Chaldæus est interpretatus. atque ex Hebræo Polychronius Græcus, cum ait: Hoc est, proijcere sagittas: hac enim locutione vsus est etiam Hebræus. Sane Hebræum verbum קלל kalal in tertia coniugatione valet aliquando iaculari, iacere.

1. Reg. 15. ℣. 12.
R. Dauid.
Deut. 23. ℣. 12.
Isa. 56. ℣. 5.
Hieron.
Isai. 37. ℣. 36.
Osee. 4. ℣. 13.
Antiquus mos diuinādi per virgas.
Interpres Nicandri, in Theriacis.
Dion. 1. com pos. ter-
Cælius Rod. antiq. lect. lib. 7. ca. 29.
Hieron.
Polychr.

Interrogauit idola, exta consuluit. Polychronius. duo vult ostendere, & vt oraculum velit à Simulachris accipere, & symbolis vtatur quibusdam ad rem sibi propositam. Scholiastes: Diuinatione vsus est, quę dicitur ῥαβδομαντεία rabdomanteia id est, virgarum diuinatio, & haruspicio. nec mirum, si cum in multis comminiscantur dæmones, etiam in extis pecudum, quæ mactantur, comminiscuntur. Siquidem & apud Iob, tamquam equites apparēt ac tamquam hostes, ac tamquam spiritus; & Apostolus transfigurari illos ait in angelos lucis.

Polychr.
Scholiast.

Ad dexteram facta est diuinatio eius super Hierusalem. Scholiastes, & Theodoretus: Sciendum est rerum futurarum nullam sciri à dæmonibus. verum è rebus coniecturam facientes, prædicere conantur, atque accidit interdum, vt recta fe-tantur, ac diuinent, sæpe tamen etiam falluntur; idque non modo ex rebus ipsis licet intelligere, sed etiam ex diuina Scriptura docemur; cum enim

Scholiast. Theodor. [illegible] futura [illegible] dæmones solis [illegible] coniecturis, easa diuinant sæpe fallantur.

per

per Sedechiam prophetam prædixissent Achabo victoriam, à veritate exciderunt; neque enim prælio tantum victus, sed etiam interemptus fuit. Hic vero & datam Israëli legem non ignorantes, cernentesque non ex ea rempublicã geri, atque insuper propheticas prædictiones audientes, vndique diuinam indignationem intelligebant conflari. Hanc igitur impio Regi per diuinationem præsignificabant, prius scilicet esse proficiscendum cum exercitu ad Hierusalem; & vallis, aggeribus, ac reliquis machinis vtendum.

Vt aperiat os in cæde. Vel in cædem ferino rictu inhians.

Vt eleuet vocem in vlulatu. Septuaginta in codice Theodoreti, & alijs habent: In clangore tubæ, hoc est, sonans classicum cum fremitu, & clamore militum sese ad prælium adhortantium, vel exultantium de victoria, vt Polychronius interpretatur, atque Scholiastes, dum aiunt: Hoc est, vt irruat in aduersarios: nam qui superiores in bello sunt, solent cum vociferatione, atque impetu in delectos hostes, ac profligatos ferri.

Polychr. Scholiast.

Vt ædificet munitiones. Septuaginta: Ad iaciendũ vallũ: Græce βελοστάσεις belostaseis, quod alij interpretantur arietes, alij balistas, sonant autem stationes telorum. Scholiastes. βελοστάσεις belostaseis vocat instrumenta bellica, quibus lapides, aut gladios, aut eiusmodi alia tela contra mœnia hostium iaciunt oppugnatores.

Schol.

Eritque quasi consulens frustra oraculum. Cum hæc ab illo fiant, ij, qui obsidentur, contemnent, non virtute freti, sed indolentiæ morbo laborantes; sibique persuadebunt frustra Babylonium diuinare, & in cassum sortiri de belli euentu, cum res ipsorum in tuto sint. Quod sequitur: *In oculis eorum*, vel coram eis, in eandem sententiam interpretatur Theodoretus: Ita, inquit, affecti sunt, quasi vaticinia ipsis bona significent, hoc enim innuit per illud: Coram ipsis, hoc est, quasi pro ipsis vaticinia facta sint: quamuis simplicior videatur eius orationis sensus esse einsmodi: Ipse autem iudicabitur ab illis incassum consulere oraculum.

Et Sabbatorum otium imitans. Hieronymus sic interpretatur: Videbitur illis quasi Sabbatorum otium tenere, ludere videlicet, & nihil operis perpetrare. Hebræus codex sic habet שבעי שבעות להם Sebugbe sebaghot lahem. Abest oratio hæc ab editione correcta Septuaginta, verũ in Complutensi extat in hũc modũ ἑβδομάζων τὰς ἑβδομάδας αὐτοῖς hebdomazõ tas hebdomadas autois quã sic vertit interpres: Cõputãs hebdomadas eis. apud Theodoretum, & alios codices habetur ἑβδομάζοντες ἑβδομάδας αὐτοῖς hebdomazõdes hebdomadas autois, cõputãtes, vel celebrãtes hebdomadas eis, vel sibi. Quã versionẽ Scholiastes tribuit Theodotioni Illam vero ita tractat Theodoretus: Vt hebdomada hebdomadam celebrantes ita degunt. hæc autem erat ipsis vna ex tribus maximis celebritas; hoc est: Securi sunt, & animo tranquillo, atque iucundo, qualis esse solet eorum, qui festum solenne patrium ex more concelebrant. Quoniam igitur in die festo duo sunt potissima, otium à rebus serijs, atque exultatio; Hieronymus primum traxit in similitudinem, loquens de Babylonio Theodosio, alterum accommodauit non quidem Babylonio, sed Israëlitis. vterque sententiam secutus contextui conuenientem. Cæterum R. Dauid, quem iuniores sequuntur, aliter conuertit, scilicet: Iurantes iuramenta illis, hoc est: securi erant, non secus ac si ipsis Chaldæi iurassent. R. autem Selomo sic transfert: septies septem, hoc est 49. vicibus, misit sortem Babylonins, & toties exiuit sors contra Hierusalem, vt scilicet ad eam oppugnandam pergeret. Alij vero vtrumque nomen, tametsi primum sit generis masculini, alterum vero neutrius, iuramentum significare putantes, sic vertetunt: Iuramenta iuramentorum ipsis. hoc est, ipsi fidunt pactis, & iuramentis, quæ Deus pro ciuitate, & templo seruandis, olim fecerat. quæ versio apte nectitur cum sequenti versu

Hierony. Scholiast. Theodor. Hiero. R. Dauid. R. S. mo.

Ipse autem recordabitur iniquitates ad capiendum. Vel in memoriam reuocabit, seu commemorabit, vt versu sequenti dicemus. id est: Dum ipsi derident diuinantem, fiduntque Dei tutelæ, iuramento firmatæ, ipse Babylonius contra confidit, se certo expugnaturum Vrbem, quod Rex Sedechias iuramentum per summam iniquitatem, & impietatem fregisset. Eam enim impietatem sibi reuocauit in memoriam dextrum augurium, & sagittæ decidentes contra plagam Iudææ. nam simul atque ea sors cecidit, Babylonius Rex, atque vniuersus exclamauit exercitus: Vltio diuina est contra Hierusalem propter iusiurandum violatum ab impio Sedechia. Nobiscum sensere Polychronius, & Scholiastes, qui iniquitatem, vel iniustitiam, quod vertunt Septuaginta, appellant Sedechiæ periurium.

Ipsi Babylonii fatentur diuinam vltione cutrisse Ierosolymam. Polychro. Scholiast.

Pro eo quod recordati estis iniquitatis vestræ, & reuelastis præuaricationes vestras, &c. Hebræus codex, Græcus Septuaginta & Latinus Hieronymi habet, pro eo quod in memoriam reuocastis, idemque sibi vult in editione vulgata: Recordati estis, quod recordari fecistis, sicut in Isaia. *Qui recordatur thuris, quasi qui benedicit idolo*, id est, non magis ei gratum facit, quam si veneraretur idolum. Est enim Hebræum מזכיר mazkir participiũ tertiæ coniugationis, quæ duplicem actionem inuoluit Hebræis, quasi dicat recordari faciens, vel commemorator. vnde in libro 2. Regum Scriptorem annalium significat: *Iosaphat erat a commentarijs.* ad verbum verti posset: Erat commemorator. eiusdem coniugationis est in præsenti verbum הזכיר hizkir, valetque commemorari, annuntiare, vt in Canticis. *Memores vberum tuorum super vinum*, vel commemorabimus amores tuos supra vinum. & in Genesim: *Vt suggeras Pharaoni*, Hebraice, vt facias mei meminisse Pharaonem, inde intelligitur illa phrasis, qua vsus est Christus apud Lucam: *Hoc facite in meam commemorationem*, id est, vt commemoretis, vel annuncietis mortem meam. nec enim tantum præcipimur offerentes, Christi mortis meminisse, sed etiam ipsam cum grata animi recordatione populo Christiano in memoriam reuocare, sicut & Paulus interpretatur, dicens: *Mortem Domini annunciabitis, donec veniat.* Fauẽt prædictis verba, quæ sequuntur, synonyma cum antecedente: *Et reuelastis*, inquit, *præuaricationes vestras, & apparuerunt peccata vestra in omnibus cogitationibus vestris*, vel secundum ad inuentiones vestras opere perpetrata: cum quibus probe nectitur: *Et recordati estis*, hoc est, commemorastis, prædicastis iniquitatem vestram; hoc sensu: Quandoquidem omnibus propalastis vestra peccata, ita vt hostes ipsi eorum memoriam faciant cum execratione, par est, vt ipsis vos tradam. Chaldæus, Pro manu capiemini, vertit: In manum Regis Babylonis trademini. Obiectua, non dixisse Vatem: Pro eo quod tam nefarium scelus admisistis, sed pro eo quod in memoriam reuocastis.

Iniquitates propriæ publicatæ quomodo puniantur a Deo. Isai. 66. ℣. 3. 2. Reg. 8. ℣. 16. Cantic. 1. ℣. 4. Genes. 4. ℣. 14. Luca 22. ℣. 19. 1. Cor. 11. ℣. 26. Chald.

ſtis. nam publicum, & vniuerſale huiuſmodi ex- A cidium florentiſſimæ Reipublicæ non ſolet a Deo permitti, niſi ob publica flagitia, quæ ſcilicet exteri ſermone vſurpant, & cum abominatione animæ. hoc enim iam vergit in nominis diuini contumeliam. Secundo obſerua non dixiſſe. Quia mihi reuocaſtis in memoriam peccata veſtra, ſed hoſtibus veſtris. quoniam huiuſmodi ſupplicia non ſtatim Deus exercet, cum præuaricationes nouit, ſed cum ab hominibus audit iactari. hic eſt enim clamor, qui frequenti vulgi ſermone editus venit ad aures Dei; de quo eſt ſermo in Geneſi.

Reipublicæ excidium ſe te nunquam Deus permittit, niſi ob publica peccata. — *Geneſ. 18. ℣. 20. & 21.*

Tu autem profane impie dux Iſrael, &c. Profanus Hebraice dicitur חלל chalal, hoc eſt, pollutus, cruentatus, vel ſanguine dignus, reus ſcilicet mortis, proſcriptus, damnatus neci, vt notaui- B mus capite ſexto. Dux vocatur נשיא naſi a נשא naſa, quod eſt leuare onus, quaſi dicas baiulus. *Baylio* vocant Hiſpani, & Itali, & Galli, dicunturq. iſto nomine viri in dignitate conſtituti, qui populi onera leuant, vt clare monſtratur in Exodo. & Numeris. *Et ipſi vna tecum leuabunt, vel ſuſtinebunt onus, &c.* daturque nomen hoc profanis principibus in Geneſim. *Sichem filius Hemor princeps terræ illius.* & iterum. *Duodecim principes generabit.* & in Numeris. *Singuli duces per ſingulos dies offerant munera.* & in Leuitico. *Cum peccauerit princeps.* Et in Ezechiele. *Princeps ipſe ſedebit in ea.* Et iterum, *Super principem onus iſtud.* quibus locis, atque alijs, quos præterimus, temporali Regi, principi, vel duci accommodatur prædictum nomen נשיא C naſi, nunquam vero Eccleſiaſtico: de qua re verſu ſequenti.

Profanus. ſumitur pro polluto, ſeu proſcripto. — *Dux vocatur baiulus.* — *Exod. 18. ℣. 18.* — *Numer. 11. ℣. 14.* — *Geneſ. 34. ℣. 10.* — *Numer. 7. ℣. 2.* — *Leuiti. 4. ℣. 22.* — *Ezechi. 44. ℣. 3 & cap. 12. ℣. 10.*

Cuius venit dies in tempore iniquitatis præfinita. Hebraice. In tempore iniquitatis finis: ita vt legere poſſimus: In tempore iniquitatis præfinitæ, vel conſummatæ, atque vt referatur nomē iniquitas, ac ſi dicat: Vltio adeſt opportuna, poſtquam ſcilicet tua iniquitas ad cumulum peruenit. quod de Amorræis dicitur in Geneſi. Placet hæc lectio R. Selomoni, eamque ſic interpretatur: Cum criminum veſtrorum menſura plena erat, noua adiunxiſtis delicta: ita vt iam menſura ſuper effluat, atque redundet. Nihilominus Hieronymi verſio ſenſum reddit accommodatiſſimum: adeſt ſcilicet dies, ſecundum numerum tuarum præuari- D cationum decreta, quæ iuſtas a te exigat ſcelerum pœnas.

Dies vltionis præfinita. — *Geneſ. 15. ℣. 16* — *R. Selomo.* — *Hierony.*

Aufer cidarim, tolle coronam. Hebraice, Auferre, & tollere infinitiui pro imperatiuis, vel indicatiuis futuri temporis, auferam, rollam, &c. Cidaris Hebraice dicitur מצנפת mitsnepheth in præſenti, atque in Exodo. *Facies ei tunicam, Cidarim, & Balthenm.* Dicitur etiam tsaphin Zachariæ: *Ponite Cidarim mundam ſuper caput eius.* atque צנפה tsenepha apud Iſaiam. *Coronans coronabit te tribulatione.* Hebraice, cidarizando cidarizabit te cidari. vbi vltra prædictum nomen tsenepha eſt verbum צנף tsanaph, a quo triplex nomen deriuatur. Significat autem R. Dauidi, circuire, circundare, inuoluere, vt in Leuitico. E *Et cidarim lineam impones capiti.* Hebraice, cidari cidarabitur. locum autem Iſaiæ ita vertit prædictus Dauid: Sic voluendo voluet te volutione, quemadmodum inuuluit homo pileum longa faſcia, & quemadmodum reuoluit pilam, & mittit per terram ſpatioſam, &c. Comparat Iſaias Sohnam, vinculis conſtrictum, folli luſorio facto ex alura vento inflata; quem pueri ſolent crebris funiculis circumligare, atque illum per locum A ſpatioſum, vltro citroque iactare in ventum. Quod vt ſignificet, ait: Cidarizando cidarizabit te cidari, id eſt, conuoluendo te conuoluet, vel crebrius te obuoluet cidari. Ex quibus locis colligere licet falſos eſſe, qui putarunt cidarim eſſe pileum, quem veteres, in orbem faſcia religantes, capiti coaptabant. neque enim pileum ſonant Hebrææ voces, ſed faſciam vittam, (caneſa dicimus Hiſpani voce Hebræa צנפה tsaneſa) qua pileus ipſe ſæpius obuoluitur, & capiti firmius conſtringitur, in ſignum poteſtatis Pontificiæ, vel Regiæ; nam vtrique datur cidaris in ſacris. quod præter allata teſtimonia confirmat locus alter Iſaiæ. *Et eris,* inquit, *corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui.* pro corona eſt עטרת B ghareret, quæ faſciam, vittamque ſignificat, vt poſtmodum dicemus; pro diadema vero צניף tsaniph, quo etiam Zacharias vſus eſt, vt oſtendimus ſuperius; vtrumque nomen coronæ regali datur. Idem ergo ſignificat tsaniph, quod ghareréth, hoc eſt faſciam, ſeu vittam, qua ſacerdotes, & reges olim coronabantur. Chaldæus enim vertit pro cidari coronam laudis: & R. Dauid, atque R. Abraham eo loco Iſaiæ tradunt eandem ſententiam diuerſis vocibus his eſſe repetitam. Sed & feminis quoque non reginis tribuitur cidaris ab Iſaia. *Et ſindones, & vittas.* vbi pro vittas, Hebraice eſt צניפות tseniphot prædictum. Idem ſentiendum puto de voce cidaris Latina, & Græca κίδαρις cidaris; nam vtraque videtur deriuata ab C Hebræa צפירה tsephira ſ. p. mutata in ד d. ſibi cognatum. eſt autem צפירה tsephira ſertum, corolla, qua tempora redimuntur, vt in Iſaia. *Erit Dominus corona gloriæ, & ſertū exultationis.* id enim nomen à verbo צפר tsaphar circuire, circundare deriuat R. Dauid, atque Chaldæus, qui apud Ezechi. pro eodem nomine reddidit regnum, videlicet ea voce coronam, & per coronam regnum ſignificari exiſtimans. Niſi forte ſimplicius fuerit, cidarim nomen eſſe pluralis numeri, vt terminatio indicat; quod Chaldæi, & Rabbini inuariatum omnino proferunt צדרים tsidarim, eoque appellant pannos, telaſue. quod videre licet in Haruch. vbi ſcriptum eſt: *pannus reuenditur,* &c. Itaque à צדרים cidarim plurali orta videtur κίδαρις cidaris, & à D צדר tsidar ſingulari, τιάρα, tiara. nam promiſcue vſurpant alterutrum nomen pro altero 70. & Hieronymus, auctoreſq. profani. Eiuſdem ſignificationis eſſe putamus nomen μίτρα, mitra. niſi quod hoc genus ornamēti muliebre erat, vt tiara virile. nam inter feminea veſtimenta numeratur à iuriſconſulto; immo in lib. Iudith dicitur: *Impoſuit mitram ſuper caput ſuum.* vbi alij vertunt faſciam, & merito. nam ex auro texta vitta coronam feciſſe creditur ad colligendos cincinnos. Idem tradunt Varro, & Lucretius, atque Hieronymus. ſane mitram eſſe vittam, qua caput obligatur, videre licet ex Euripide: dicente: μίτραις mitraes ἀναδέτοις ῥυθμίζεσθαι πλόκαμον Anadetis rythmizeſthe plocamon, id eſt, mitris reuinctis cōcinnare cincin E num. Et ex illo Herodoti: Μίτραις κατειλίξατο, mitraes catililato, id eſt, mitris obuoluit, vel circumuoluit. Cælius: Mitram Homero poſteriores tæniam eſſe dicunt, qua obligetur caput, ſiue faſciam malis dicere. vnde & mitrophori nuncupantur, qui vittam geſtant circum tempora. Vtrumque confirmat Ouidius, dicens.

Auſus & hirſutos mitra redimire capillos.

Et Apuleius verbis diſertis, quæ conſulto prætereo. Seruius denique in illud Virgilij.

Varia coronæ nomina apud Hebræos. — *Exod. 28. ℣. 4.* — *Zachar. 3. ℣. 5.* — *Iſai. 22. ℣. 18.* — *R. Dauid libro Radic.* — *Leuiti. 16. ℣. 4.* — *Et Regi, & Sacerdoti cidaris tribuitur.* — *Iſai. 62. ℣. 3.* — *Zachar. 3. ℣. 5.* — *Chalda.* — *R. Dauid.* — *R. Abrahā.* — *Iſa. 3. ℣. 23.* — *Iſai. 28. ℣. 3.* — *R. Dauid.* — *Chalda.* — *Ezechi. 7. ℣. 7.* — *Hiero.* — *Lege veſtis 5. mulieribus. ff. de auro, & argento.* — *Iudith. 10. ℣. 3.* — *Varro lib. 1. de lingua lat.* — *Lucreti. lib. 4.* — *Hieron. ſuper Iſai. 3.* — *Euripid.* — *Herodot.* — *Celius. Rod. lect. 26. c. 10.* — *Ouidi. epiſtola Deianiræ ad Hercul.* — *Apulei. lib. 7. & 8.*

Et

Et tunica manicas, & habent redimicula mitra.

Vbi Poeta ornatum muliebrem, vt probrosum criminatur in viris. ipse ait: *Pilea virorum sunt, mitra fœminarum*. Bene quidem Seruius sexui feminco mitras accommodat. Sed in illo peccauit, quod mitras contraposuit pileis, quasi mitræ sint capitum feminarum tegmina, corollis cincta, cum reuera coronæ ipsæ sint circa tempora ductæ, non apices. tametsi per metonymiam pro toto tegmine capitis vsurpari possint. Sane quidem mitram à μίτος mitos, quod est filum derinari autumat Cælius præallegato loco, sed rectius fortasse dicemus ab Hebraico מסגרה misgarah, inclinatum esse. Significat autem מסגרת misgarah, vel מסגרת misgetet coronam, cincturam, clausuram, à verbo סגר sagar, cinxit, clausit, coronauit, vt in Exodo. *Facies ei coronam auream per circuitum*: & iterum. *Ipsi quoque labio coronam auream interrasilem*, id est, apertionibus, & clausuris distinctam ad modum mytræ ex varijs tænijs contextæ. & libro Regum: *& inter coronulas, & plectas*, vbi pro coronulis legimus plurale eius nominis, scilicet מסגרות misgeroth. Est aliud nomen eandem fasciam, seu coronam significans, cuius supra meminimus, quod in præsenti versu Propheta vsurpauit, cum dixit: *Tolle coronam*, scilicet עטרה ghaterah, à verbo עטר gathar, cinxit, circumdedit, coronauit. Vtrumque extat in Canticis. *In diademate, quo coronauit eum mater sua*, & in libro Reg. *Tulit coronam regis illorum de capite eius*. & in Ezechiele. *Et coronam decoris in capite tuo*. & in Zacharia. *Accipies argentum, & aurum, & facies coronas*. & in Isaia supra citato. *Eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui*. Vbi primo loco est ghatereth, altero vero cidaris. Et quantum ex allatis locis colligere licet, nomen hoc proprium esse videtur coronæ regalis, quæ olim, non secus ac cidaris, fascia erat alba, qua caput circumligabatur, vt nomen διάδημα diadema a verbo διαδέω diadin, hoc est circumligando, ductum testatur. atque ex eo, quod scribit Plutarchus, constat aperte: videlicet vxorem Mithridatis, diademate detracto, quod capite gestabat, & collo circumdato, suspendio vitam finiisse. itemque ex Iustini testimonio, referentis Alexandrum, cum desiliens ex equo, Lysimachum vulnerasset, medendi vulneris causa, diadema sibi detraxisse, (nam candida fascia erat) illoque Lysimachi vulnus alligasse: quod omen illum futurum regem designauit, sicut euêtus docuit. Quibus con sentit & alterum eiusdem Plutarchi testimonium, atque Dionis: Tigranem scilicet Armenium candidam fasciam insigne regium ante Pompeij pedes abiecisse dicitur, quasi dominationi cederet. Itaque corona, & diadema eiusdem erat formæ, ac cidaris, tiara, & mitra, hoc est fascia capiti circumducta, vel multiplicibus spiris, vt moris erat Medis, Persis, Armenijsque regibus, (turbante nunc appellant) vt prodiderunt Plutarchus in Antonio, & Artaxerse, & Strabo, Iulius Pollux, Quintus Curtius, Athenæus, Eunapius in vita Eustathij, loquens de Sapore Persarum Rege, cui dat tiaram: itemque ex Assyrijs ex Iustino, atque Troianis ex Iuuenali. *Tunc miles, inquit, tremulus posita tulit arma tiara*; loquebatur autem de Priami ornatu: Vel additis redimiculis per maxillas fluentibus, qualem Phryges in festis solennibus gestabant; quem ornatum nunc Episcoporum mitræ æmulantur: Vel simplici ductu circum tempora, vt Græcis, & Romanis olim in more fuit; quod notauit Valerius Max. & Plutarchus in Coriolano.

Exod. 25. ✝. 11. Et cap. 37. ✝. 12. 3. Reg. 7. ✝. 29. Canti. 3. ✝. 11. 2. Reg. 12. ✝. 30. Ezechi. 16. ✝. 12. Zachar. 6. ✝. 11. Isai. 62. ✝. 3. Plutarch. in Lucullo. Iustin. lib. 15. Dion. in Pōpei vita. Plut. Strabo lib. 11. Pollux lib. 6. cap. 13. Curtius lib. 3. Athena. li. 12. cap. 3. Eunapius. Iustin. lib. 1. Iuuenal. satyr. 10. Valer. max. lib. 6. cap. 2. Plutarch.

Denique reperimus in Sacris aliud nomen coronæ, quæ fere Sacerdotum erat, scilicet פאר pear. Sonat autem ornatum, decorem, coronam, gloriam, & magnificentiam: ijs enim nominibus reddi solet a Septuaginta, & Hieronymo in Isaia. *Vt darem illis coronam pro cinere*. Septuaginta δόξαν doxan, gloriam scilicet, posuere, & paulo inferius. *Quasi sponsum decoratum corona*. Septuaginta: Quasi sponso circumdedit mihi mitram. Hebraice, Vt i sponsum sacerdotabit me pear, hoc est: Non secus atque sponsi solent instar sacerdotum diademate exornari, sic me Dominus decorauit gloria, & magnificentia. Ex quo loco palam est, id genus ornamenti sacerdotem gestare consueuisse: quandoquidem sponsus, illo exornatus, sacerdotatus (liceat mihi id verbum effingere) appellatur ab Hebræis. quod idem ex eo loco Exo. aperte colligitur, vbi habetur: *Feceruntque tunicas byssinas opere textili Aaron, & filijs eius, & mitras cum coronulis suis*. Septuaginta: & cidarim ex bysso. Hebraice, & *Tsanepham* ex bysso, & Pearim decora, vel ornatus pileorum ex bysso. Vbi singulare nomen Tsanepha cidari Aaronis competit; plurale vero, hoc est פארים pearim, de quo nunc loquimur, coronis filiorum. Ezechiel etiam ait. *Corona tua circumligata sit tibi*. vel gloriam tuam ligabis super te. & iterum. *Vitta linea erunt in capitibus eorum*. Vtrobique hoc nomen reperitur, & significat, vt ex contextu liquet, fasciam, qua stringebatur pileus. Ipse autem pileus in loco Exodi citato, & alibi vocatur מגבעה migbaghah, hoc est collis, colliculus, galea, galerus formatus in modum collis, & legitur pluraliter tantum in Exodo. *Et Tiaras facies eis in gloriam*. Hebraice, pileos, vel galeros facies eis ad gloriam, &c. & loco Exodi supra citato. *Et mitras cum coronulis suis*, vel ornatus pileorum ex bysso. Sed de pileis sacerdotum agemus ad caput quadragesimumquartum.

Isai 61. ✝. 3. & ✝. 10. Exod. 39. ✝. 25. 26. Ezechi. 24. ✝. 17. Et cap. 44. ✝. 18. Exod. 39. ✝. 26. Exod. 28. ✝. 39. Exod. 39 ✝. 26.

Porro ne quidquam, quod ad nostrum institutum faciat, relinquamus intactum; sciendum est apud Gentes sacerdotum coronas dici solere infulas, vt auctor est Festus. Infulæ, inquit ille, sunt flamenta, vel filamenta lanea, quibus sacerdotes, & hostiæ, templaque velabantur. Et Varro infulas ait dictas in hostijs, quod velamenta sint lanea. Sed an pileum ipsum sacerdotis, an potius coronam, ambientem illum, per id nomen intellexerint, nondum est exploratum. Virgilius aperte testari videtur infulam esse pileum, cum ait: *Lanea dum niuea circumdatur infula vitta*. Constat enim ex iam dictis pileum circumdari solere vitta candida. infula igitur pileus erat. Contra alij sensere. Nam Seruius fasciam dicit esse in modum diadematis, a qua dependent hinc inde vittæ: quem secutus Gregorius Giraldus, & Alexander ab Alexandro: Ipse inquit, sacerdos lanea infula velatus, & fronde coronarus, aram manibus tenens, ad Orientem conuersus, deprecabatur; ea vero infula ex lana alba, & cocco fuit instar fasciæ, plerumque lata, nonnunquam tortilis, & rotūda. ex qua vittæ hinc inde desluebāt, &c.

Coronæ Sacerdotum apud gentes dicebantur infulæ. Festus. Varro. lib. 3. Virgil. 3. Georgi. Seruius super 10. Aeneid. Giraldus Syntag. 17. Alex. ab Alex. Gen. 4. cap. 17.

His præhabitis, veniamus ad versus elucidationem; quem Chaldæus paraphrastes interpretatus est de Sedechia Rege, & Saraia Pontifice, abductis in captiuitatem, vt auctor est Iosephus Antiquit. D. autem Hieronymus sic enarrauit: Post vrbis Hierusalem subuersione, & populi captiuitatem ad

Chalda. Iosep. lib. 10. antiqui cap. 10. Hierony.

ad ducem Israel sermo dirigitur, per quem nemini dubium est significari Sedechiam, in quo Regum Israel de stirpe Dauid imperium finitum est: Venit, inquit, tibi dies, quæ longo tempore præfinita est in te, & propter te sacerdotium, & Regnum interijt populi Iudæorum. Cidaris enim, insigne Pontificis, est corona, hoc est diadema Regis indicium. *Scholiast.* Scholiastes vero ita habet: Cum sæpe & multa peccarent Iudæi; hanc se salutem habere putabant, quod esset apud eos diuinum templum. propterea non modo regnum deletum iri ait, sed etiam ipsum sacerdotium. Cum igitur in Sedechiam sententiam pronuntiasset; & in sacerdotium pronuntiat. nihil enim est aliud auferri cidarim, quam desistere interim a legali cultu. *Alius Schol.* Alius Scholiastes Sacerdotij, regnique euersionem per hæc significat. Sed apertius Theodoretus his verbis apostrophen fieri existimauit ad *Theodor.* vtrumque principem spiritualem, & temporalem. Tu quidem, inquit, sacerdos, propter improbitatem, sacerdotali cidari spoliatus fuisti. Tu autem Rex, impietati addictus, te ipsum corona priuasti. vtrumq. igitur imperium sua deponat insignia, &c. Hæc ille. verum eorum sententiæ obstat, quod Prophera ad vnum tantummodo loquitur Principem, per quem ceteri omnes intelligunt Sedechiam. Quare non videtur satis commode aptari ea interpretatio, quæ ea verba refert ad Regem, & sacerdotem: præsertim cum nomen נשיא nasi, nunquam detur sacerdoti in sacris. Quod si dicas, sub Rege intelligi sacerdotem, quod Rex Sedechias sacerdotij vsurpasset insignia; opponam, hoc libere, & gratis assertum; cum nihil tale legatur in sacris, vel vitio detur Regi, cum a Propheta impietatis accersitur, vel a Ieremia corripitur Dei nomine. Si autem contendas, sub regno saltem intellectum esse sacerdotium propter vtriusque potestatis affinitatem, obijciam Prophetam non intellexisse cidarim sub corona, sed vtramque distincte nominasse; atque adeo neque sacerdotium nomine regni concepisse, sed solum regnum, cuius insigne cidaris est, sicut & corona. Præterea quoniam comminatio sequens, non est reuera comprobata in sacerdotio, sicut in regno, cum post captiuitatem Babylonicam in pristinum splendorem redierit Pontificatus; regnum vero in ducatum primo, deinde Aristocratiam translatum fuerit. denique quia vtrumque, cidarim scilicet, & coronam postmodum retulit singulari pronomine: Hæc, *Nonne hæc est*, inquit, *quæ humilem exaltauit? &c.* Quod nullo modo fecisset Vates, si de duplici loqueretur persona, & munere. Ergo bona pace prædictorum interpretum existimamus Prophetam solum Regem alloqui, atque duplici nomine illius insigne regium efferre. Vel si malis metonymicos per cidarim intellexisse pileum, seu apicem; coronam vero appellasse fasciam, seu vittam pileo circunductam.

Nonne hæc est, quæ humilem sublevauit, & sublimem humiliauit? *Theodor.* Septuaginta: Ei non erit talis. Quod sic interpretatus est Theodoretus: Hæc obsessio superioribus haud similis futura est: finem vniuerso regno, & sacerdotio afferet. *Symmach.* Symmachus: Neque hoc, neque illud. Hebraice, Hæc, non hæc. hoc est, nunquam amplius talis corona in capite tuo fulgebit. Quod vero sequitur: ita reddi potest ad literam: Humilem eleua, sublimem humilia; *Chalda.* hoc est, vt Chaldæus, & *R. Dauid.* R. Dauid interpretantur, eleuabo, & humiliabo. Humilem porrò appellat Ieconiam, quem e carcere eductum regio habitu, & cultu honestauit, Heuilmerodach mortuo patre Nabuchdonosore, & cuius nepos Zorobabel ducatum obtinuit in Iudæos, reuertentes in patriam, iubente Cyro Persa. Sublimem vero Ieconiam vocat, qui tunc temporis potiebatur rerum; sed postmodum regno, filijs, & oculis orbatus est, vt videre est in libris Regum. *4 Reg. vlt.* Humilem, inquit, Ioachin eleuabo, & superbum Sedechiam deprimam. *Hieron.* Hieronymus sensum expressit: Nonne hæc est corona, quæ, quos volebat, humiliabat, & quos volebat exaltabat? Sicut & Septuaginta, qui ita vertere: Humiliasti excelsum, & eleuasti humile, &c. Quam versionem in hunc modum elucidat Scholiastes: *Scholiast.* Dedecore affecisti, & vilem pronuntiasti, ac pro nihilo putasti excelsum sermonem prophetarum. Humilem verò, & abiectam diuinationem, & dæmonum responsum, falsum & nullius momenti, subleuasti. *Theodor.* Theodoretus autem hæc duo membra ad forum refert sæculare. Quod excelsum, inquit, erat, propter virtutem depressisti, & quod humile erat, propter iniustitiam verbis extulisti, corrumpens ius, ascita tibi comite iniquitate.

Iniquitatem, iniquitatem, iniquitatem ponam eam. *Hieron.* Plerique codices Græci, teste Hieronymo, bis tantum repetunt nomen iniquitas; sed vulgatus consonat Hebraicæ veritati; immo exemplari Vaticano correctissimo, vbi ter legitur ea dictio. Iniquitas non dicitur Hebraice עון ghauon, vt alias solet, cum reatum significat peccati. Sed עוה ghauuah à verbo עוה ghauah. quod est inique, ac peruerse agere, curuum esse: quasi dicat, inclinationē, obliquitatem, vel curuitatem ponam, seu dabo eam, Cidarim scilicet. nam alludit ad tiaræ regiæ dispositionem, & nomen; pileus enim erat ambus in altum erectus, corona cinctus, dicebaturque tiara recta, vt ex Eunapio colligere licet: Tanta eius, inquit, eluxit eloquentia, vt parum abfuerit, quin Rex (Persarum Sapores) tiaram rectam abiecerit, & purpureum paludamentum, atque gemmata monilia deposita cum Eustathij penula commutauerit. *Eunap. in vita Eustathij.* Alexander etiam tradit, Sardis curru vehi, & rectam ferre tiaram solis Regibus fuisse concessum. *Alex. ab Alex. lib. 1. Genial. cap. 22.* Itaque subdit: Incurnum ad frontem pileum gestabant; quo habitu nonnulla Asianorum simulacra cum alibi depicta, tum etiam sculpta Romæ animaduertimus. Itaque ex recta Cidari incuruam facere, est regiam dignitatem, & potestatem imminuere, atque Regem in ordinē redigere. *Incurua cidaris [illegible]; recta regum est.* Sed obserua non semel tantum dixisse Vatem: *Obliquitatem ponam eam*, ne putaremus repente deturbandum de statu suo regnum Israel, sed iterum, atque iterum repetijsse: *obliquitatem, obliquitatem, obliquitatem ponam eam.* vt aperte significaret è supremo illo regni fastigio non temerario casu, sed per gradus quosdam demittendum esse Iudæorum principatum vsque ad alienigenarum dominatū. Nam repetitio illa Hebræis extenuationem continet maiorem, ac maiorem in dies futuram, vt rei euentus comprobauit. Scimus enim sublato per Nabuchdonosorem Sedechia Rege, nunquam amplius regnatum esse in Iuda; sed post reductam captiuitatem rem, administratam per Duces Zorobabel, Nehemiam, & alios: deinde ad Pontifices Leuitici generis transijsse principatum cum sacerdotio, penes quos perseuerauit vsque ad Hyrcanum, qui diadema regium ausus vsurpare, misere extinctus est, succedente in eius locum alienigena Rege Herode. *Casus Reipublicæ Hebræorum.* Hoc est igitur, quod vaticinatur Ezechiel, sensim, ac gradatim deprimendam, incuruandamque Cidarim, hoc est regni splendorem, & potentiam

tiam

tiam in dies magis ac magis imminuendam.

Et hoc non factum est. Vt scilicet hæc insignia pereant, & principatus aboleatur.

Donec veniat, cuius est iudicium. Vel cuius est ius. nam iudicium pro iure vsurpari diximus supra ex illo Exod. *portabit sacerdos rationale iudicij*, hoc est verbum, aut oraculum iuris. Dilatus est itaque regni Iudaici casus, donec veniret ille, ad quem de iure pertinebat principatus. hic autem manifestissime Christus Dominus est, vt mirari non desinam Lyranum, & alios, eam prophetiam ad Babylonium retulisse, ad quem scilicet pertinebat iudicium facere de Sedechia, quod & fecit. non animaduertẽtes de cidari, & corona esse sermonem, & quod Sedechias amiserat, venturo principi promitti, iudiciumque vocari ab Hebræis, quod Latini ius dicimus. Aptius fortasse alij de Zorobabele locum interpretantur, sed non vere: neque enim illi regni insignia tradita sunt, quæ futuro principi daturum se Deus pollicetur. Restat igitur, vt oraculum hoc vni Christo conuenire dicamus, qui solus Dauidici regni hæres, & legitimus rex huius vniuersitatis extitit; quod & obtinuit non solum iure Deitatis, sed etiam Redemptionis. ceterum de Christi regno augustissimo, atque de sacerdotio fuse disseruimus in commentario ad cap. 37.

(Supra cap. Exod. 28. ў. 29.)

(Christus Dominus aperte promittitur in hac prophetia.)

Et hoc non factum est, donec veniat, cuius est iudicium. Septuaginta: Hæc non erit talis; Vel vt alij codices habent: Et non erit talis. quod sic intellexit Theodoretus: Superiorum, inquit, oppugnationum hæc grauior erit; non tamen extinguam penitus regiæ cognationis scintillam; quoad venerit is, ad quem attinet, cuique conuenit, & ipsi tradam regnum. Nam tametsi obsidionem, & depopulationem sustinuit Hierusalem à Nabuchdonosore, non tamẽ talem, qualem pertulit à Romanis post salutarem Crucem. postquam enim primo capta fuit, cum septuaginta transijssent anni; rursus instaurata est, & pristinam recepit felicitatem: sed post salutarem Crucem extremam subijt solitudinem, ipsique Iudæi ne ascendere quidem audent ad eos fines, lege prohibiti. idcirco dixit: Nec hæc talis erit, hoc est qualis futura: seruabo enim genus donec veniat, cui conuenit, & tradam ei. cum enim apparuerit ille, inquit, in quem pollicitationes referuntur, tum tradito ipsi regno, istos exterminabo. Hæc ille. Verum de cidari, & corona sermo erat Prophetæ, atque ad eam videri debent Septuaginta retulisse pronomen vtrumque, eam, & hæc: in eandem sententiam, quam reddunt verba Hieronymi, hoc est: cidarim quidem, & coronam vestram è gradu suo deijcere, humilemque facere decreui; verumtamen non statim eam talem reddam, sed postquam aduenerit is, cui promissus est principatus.

(Theodor.)

Donec veniat, cuius est iudiciũ. Septuaginta: Donec veniat, cui debetur, vel cui conuenit, transtulerunt. Lyranus, & alij iudicium pro vltione accipientes, hunc versum de Nabuchdonosore interpretantur, ad quem scilicet pertinebat iudicium facere de Sedechia, sicut scriptum est in libro Regum. *Apprehensum ergo Regem duxerunt ad Regem Babylonis in Reblatha. qui locutus est cum eo iudicium. Filios autem Sedechiæ occidit coram eo, & oculos eius effodit, &c.* Sed non cohæret ea interpretatio contextui. nam illi principi, cuius est iudicium, promittitur corona, quam amiserat Sedechias. *Donec veniat*, inquit, *cuius est iudicium, & tradam ei.* at vero corona Sedechiæ non fuit concessa Nabuchdonosori; neque ei ille successor fuit legitimus

(4. Reg. 25. ў. 6.)

A Regum Israel, sed Tyrannus. non pertinet ergo ad illum id iudicium, de quo loquitur vates. Quare iudicium hoc loco nõ est vltio, sed ius ad regnum, vt supra dicebamus ex illo Exodi. *Portabit Aaron rationale iudicij.* hoc est oraculum iuris. videlicet duodecim lapillos, quibus inscripta erant Patriarcharum nomina, quæ testabantur iura, immunitates, & priuilegia filiorum Israel.

(Exo. 23. ў. 29.)

Polychronius ita explanat hunc versum: Illud ergo: Cui conuenit, indicat Zorobabelem, & Iesum filium Iosedech, quorum alter functurus erat Regis officio, alter sacerdotis. Illud vero: Donec veniat, pro donec reuersionis tempus adueniat, &c. Verum neque in Zorobabelem quadrat vaticinium, neque Iesu conuenit sacerdoti. Et quidem B Sacerdoti conuenire non potest, cum de regio diademate tantũ hic mentio fiat, vt supra ostẽdimus. Duci autẽ Zorobabeli nihilo melius aptatur. nãque ille ducis munere functus est, non regis. Neque vero ipse, neque quisquam alius successorum ducum diadema regium capiti imposuit suo vsque ad Hircanum, qui sub aduentum Christi regiam coronam vsurpans, corona pariter, & vita spoliatus est. Præterea quoniam regium diadema, tectaque tiara non repente inclinanda, & incuruanda dicitur, sed sensim, & per quosdam veluti gradus, vt supra notauimus, antequam Principi legitimo tradatur; necesse igitur est longum tempus, variasque vicissitudines principatus intercessisse à Sedechiæ casu ad venturum principem. at verò C inter Sedechiam, & Zorobabelem exiguum temporum interualium fuit, vnicusque Reipub. status, isque misertimus, nempe captiuitatis. Non est igitur Zorobabel promissus princeps, cuius est iudicium. Restat itaque, vt oraculum hoc vni Iesu Christo conuenire dicamus, qui solus fuit legitimus regni Dauidici hæres, & totius mundi princeps, vt iusto commentario suo loco disseremus.

(Polychr.)

(Vni Christo Regi conuenit hoc oraculum.)

Hæc dicit Dominus Deus ad filios Ammon, & ad opprobrium eorum. Dixerat vates supra duplicem viam delineasse Babylonium, incertumque, vtram insisteret, dexteram ne, quæ ducebat Hierosolymam; an potius sinistram, quæ dirigebat in Rabath Ammonitarum: sortilegio autem edoctum cepisse dexteram, obsedisseque, & expugnasse Hierusalem. interim Ammonitæ extollebantur, & magnificabant se ipsos, quasi Nabuchdonosor non D ausus esset aduersus eos bellum suscipere, irridebantque filios Israel, & Deum ipsorum blasphemabant, vtpote imbellem ad resistendum Babylonijs. Sic enim scribit Sophonias. *Audiui opprobrium Moab, & blasphemias filiorum Ammon, quæ exprobrauerunt populo meo, & magnificati sunt super terminos eorum: propterea, Viuo ego, dicit Dominus exercituum Deus Israel; quia Moab, vt Sodoma erit, & filij Ammon, quasi Gomorrha siccitas spinarum, & aceruus salis, & desertum vsque in æternum. reliquiæ populi mei diripient eos, & residui gentis meæ possidebunt illos. Hoc eis eueniet pro superbia sua; quia blasphemauerunt, & magnificati sunt super populum Domini exercituum.* atque Ezechiel. *Dices filijs Ammon: Audite verbum Domini. pro eo quod dixisti: Euge euge super sanctuarium meum, quia pollutum est, & super terram Israel, quia desolata est*, &c. Ergo ita poE scente cum eorum superbia, tum diuisionis præfatæ ordine, vt doceremur quidnam contigisset ciuibus Rabath, ad sinistram iacentibus; Propheta opportune vaticinatur aduersus prædictos Ammonitas: deinde in ipsum quoque Babylonium sententia pronunciatur, vt notauit Scholiastes, quo intel-

(Sopho. 2. ў. 8.)

(Ezech. 25. ў. 3.)

(Scholiast.)

intelligerent qui hæc in Deum inania effutiebant, non Deorum ope vicisse Babylonium, sed impietate Israelitarum. *Ad opprobrium eorum*, non quod passi sunt, sed quo affecerunt filios Israel.

Mucro, mucro euaginate ad occidendum, limate, vt interficias, & fulgas. Librariorum errore ex casibus vocatiuis euaginate, & limate facti sunt modi imperatiui; euagina te, lima te. Errorem detegunt Hebræi codices, in quibus istæ voces infinitiui temporis sunt, non imperatiui. item Græci, qui participia legunt, gladius eductus, & exemptus. & Hieronymus, qui suam versionem sic explanat: O mucro, mucro, qui paratus es ad cædem, limatus, vt fulgeas, &c. Denique consequentia idem mendum redarguunt, scilicet: Reuertere ad vaginam tuam, &c. si enim mucro prouocatur ad vaginam redire, necesse est exemptum fuisse. quod si eductus erat, quorsum illi præcipiatur, euagina te? Legendum itaque, euaginate, vnica voce, non duplici. Atque hæc de littera. Quod vero attinet ad sententiam vatis, ea videtur esse: Clama aduersus filios Ammon, & dices: O mucro, mucro euaginate, & limate; vel, euaginatus es, & limatus, exemptus, vt alios interficias, limatus, vt alios terrefacias. Dum enim sæuis in Israelitas, Ammonitis internecionem intentas.

Polychro. Theodor.

Cum tibi viderentur vana, & diuinarentur mendacia. Septuaginta: Excitare, vt splendeas in visione tua vana, & in diuinando mendacia. Quod Polychronius, & Theodoretus ita explicant: At non gladio, sed ijs, qui eo vsi sunt, vaticinatur, falsum vero vaticinium, & inanem visionem appellat, quippe quæ aliena esset à veritate. nam etiamsi vera tunc præsignificabant, attamen ea, quæ ex sacris Prophetis diuinam sententiam prænunciantibus, audierant, præmonstrare visi sunt. nam improbitate, ac nequitia pleni impuri dæmones, Nabucdonosori, quæ à prophetis erant prænunciata, suggerebant; Iudæis vero per falsos prophetas contraria prædicebant, pacem illis pollicentes, & hostium fugam; vt Deo non obtemperantes, sed resistentes, vsitataque Dei prouidentia destituti, hostibus ab ipsa iustitia traderentur, & ipsorum oracula vera declararentur. In eandem sententiam Scholiastes: Excitatus es quidem, inquit, Babylonie, ad supplicium Iudæorum; sed diuinatione vsus es, & mendacibus, ac inutilibus te ipsum tradidisti. Verum etiamsi res eum exitum habuit, idcirco habuit, quia ego ita antea prænunciaueram contra indigenas, & incolas ciuitatis. Et hoc est illud; *quorum venit dies*, &c. Qui quidem auctores referunt falsum vaticinium ad sortilegium, quo Babylonius instructus fuit ad insectandam viam dexteram versus Hierusalem. Verum hæc interpretatio contextui, & sibi ipsi repugnare videtur, quantumuis ab illis coloretur. nam vanum, & mendax vaticinium dici non potest id, quod ex oraculis prophetarum depromptum est, exitumq. habet, verbis per omnia respondentem. tale autem fuit vaticinium diuinorum Nabuchdonosoris, impium quidem illud, & execrandum, vt pote quod ex pacto, cum dæmone inito, conceptum est, sed nullatenus vanum, aut mendax; immo verax & stabile. nam secundum eorum prædictionem vrbem obsedit, expugnauit, cepit, incendit, &c. Repugnat & contextui, quoniam in ea sententia vix potest versus cohærere cum præcedēti, neque cum sequenti. Quorsum enim vates, prophetans contra filios Ammon, atque aduersus eos lacessens exemptum gladium, diceret: O mucro limate ad cædem, excitare, vt splendeas in visione tua vana, & diuinatione mendaci, hoc est, vt ipsi volunt, secundum visionem diuinorum tuorum vanam, & mendacem: oppositum potius dicturus, scilicet, secundum visionem tuam veracem, & fidelem.

Scholiast.

Reiicit aliorum interpretationē.

Verum, & firmum vaticiniū est, quod exitu comprobatur.

Quare cum bona illorum venia existimo alium esse sensum loci, atque illum datiuum, tibi, positum esse pro ablatiuo cum præpositione, scilicet, de te, Syntaxi Hebræis, & Græcis vsitatissima, vt diuinatio vana non sit ea, quam conceperunt vates, sed quam de Babylonij aduentu prænunciarunt diuini Ammonitarum. atque ea sit versus sententia: *Mucro, mucro euaginate ad cædem, limate, vt fulgeas, vt dareris super colla vulneratorum impiorum, quorum venit dies in tempore iniquitatis præfinita*, &c. hoc est, Ammonitarum. Inter vtrumque autem versum inferatur per parenthesim *dum tibi*, id est, de te *viderent* ipsi Ammonitæ *vana, & diuinarent mendacia*, hoc est, quantumuis ipsi à gladio Babylonio, tamen tu, ò Babylonie mucro, non solum contra Iudæam nudatus es, sed etiam contra Ammon, vt scilicet adigaris ipsorum iugulis, quorum decreta est internecionis dies. Deinde alia multum diuersa consequitur oratio.

Explicat loci sensum propria sententia.

Reuertere in vaginam tuam in locum, in quo creatus es: in terra natiuitatis tuæ iudicabo te. Quod ad litteram attinet, aliter videtur legisse Hieronymus in codice Hebræo, atque hodie legimus, quandoquidem transtulit *in vaginam tuam*, quomodo etiam verterunt septuaginta, nimirum interpretans nomen cum affixo pronomine תערך tagrac vaginam tuam: cuius vice hodie legimus תערה tagrah vaginam. Præterea pro reuertere, videtur legisse השב haseb; imperatiui modi, cū hodie legamus השב hasab. cuius loco R. Dauid ponit futurum, Nunquid, inquit, reducam gladium in vaginam? Verum hæc versio non consentit sententiæ sequenti; *in loco, in quo creatus es, iudicabo te*. perperam itaque adiecit particulam, vt sensum distorqueret. Simplicius Hieronymus per imperatiuum vertit eam vocem, quomodo vertenda est, quibuslibet subiectis punctis, quæ facile apud Hebræos commutantur, etiam in verbis perfectis. Post hanc orationem septuaginta addiderunt: Et ne diuerseris, vel ne maneas, ac si diceret, ne amplius grasseris, & sæuias extra patriam, eo potius reuertere. *In loco, in quo creatus es* legunt multi codices Latini. quomodo etiam septuaginta transtulerunt, & sequentibus iunxerunt orationem ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ, ᾧ γεγέννησαι en to topo tuto, o gegennise. Alij vero legunt *in locum*, & cum præcedentibus nectunt, quibus consentit Hieronymi commentarius, qui eiusmodi est: Reuertere ad vaginam tuam, id est, in Babylonem ad locum, in quo factus es, & creatus, vt in terra natiuitatis tuæ iudicem te. Sensum autem loci in hunc modum explanant Polychronius, & Theodoretus. Itaque cum imperasset gladio, vt ceruicibus admoueretur eorum, qui nefarie, ac scelestе vixissent, quippe cum illorum finis, & exitus iam aduenisset; imperat eidem gladio, dicens: Reuertere in vaginam tuam, & ne diuerseris in loco, vbi natus es, in terra tua iudicabo te. Vobis autem, inquit, ò Babylonij, quos gladium appello omnium, cum feceritis, quæ denunciaui; non hic, sed in vestra ipsorum terra, pœnas à vobis repetam impietatis. Scholiastes vero adiecit: Cum Hierosolymis ad exitum perduxeris tuum tēpus, nō in Iudæa, sed in loco, in quo factus es par pari referam. nam de Babylone conqueritur Deus per Isaiam dicens: *Et ego dedi eos in manus tuas, tu*

Deus ipse, qui ad correctionē populi, cui tyrannos permittit, pœnas sentia suorum placatus, vindictam in tyrannos exercet.

R. Dauid.

Hierony.

Hierony.

Polychr. Theodor.

Scholiast.

Isai. 47. ℣. 6.

vero non dedisti eis misericordiam, &c. Locus, quem citat Scholiastes, extat Isaiæ 47. idemque argumentum tractat caput Isaiæ decimum, cuius bona pars est dilucidus eius loci, quem tractamus, commentarius: *Væ Assur,* inquit, *virga furoris mei, & baculus ipse est, in manu eorum indignatio mea. Ipse autem non sic arbitrabitur, & cor eius non ita existimabit, sed ad conterendum erit cor eius, & ad internecionem gentium non paucarum, & erit, cum impleuerit Dominus cuncta opera sua in monte Sion, & in Hierusalem visitabo super fructum magnifici cordis* verba arrogantia, quæ ex tumore superbiæ oriuntur *regis Assur, & super gloriam altitudinis oculorum eius* fastuosum eius supercilium, *dixit enim: In fortitudine manus meæ feci, & in sapientia mea intellexi, & abstuli terminos populorum, & principes eorum deprædatus sum. Nunquid gloriabitur securis contra eum, qui secat in ea, aut exaltabitur serra contra eum, a quo trahitur? Quomodo si eleuetur virga contra eleuantem se, & exaltetur baculus, qui vtique lignum est. Propter hoc hæc dicit Dominus Deus exercituum: Noli timere, populus meus habitator Sion, ab Assur: in virga percutiet te, & baculum suum leuabit super te in via Aegypti,* more Aegyptiorum, qui oppresserunt Israel, *adhuc enim paululum, modicumque & consummabitur indignatio, & furor meus super scelus eorum, & suscitabit super eum Dominus exercituum flagellum iuxta plagam,* cædem, *Madian in petra Oreb,* &c. Eiusdem instituti est capite decimumquartum sequens. *Sumes,* inquit, *parabolam istam contra Regem Babylonis, & dices: Quomodo cessauit exactor, quieuit tributum? contriuit Dominus baculum impiorum, virgam dominantium, cædentem populos in indignatione,* &c. & mox. *Perdam Babylonis nomen, & reliquias, germen, & progeniem dicit Dominus: iurauit Dominus exercituum, dicens: Si non vt putaui, ita erit. & quomodo mente tractaui, sic eueniet, vt conteram Assyrium in terra mea, & in montibus meis conculcem eum, & auferetur ab eis iugum eius,* &c. Verum hæc verba aduersari videntur vaticinio Ezechielis. Ille enim Babylonium iudicandum prædixit in terra natiuitatis suæ, postquam consummasset opus Domini, ad quod destinatus fuerat in Iudæam. Isaias autem in terra sancta conterendum minatur, & in montibus sanctis conculcandum. Huic obiectioni responderi posset, Ezechielem loqui de Nabuchdonosore, Isaiam vero de Sennacheribo Assyrio, quorum ille in terra sua impietatis pœnas luit, expugnata per Cyrum Babylone; istius vero exercitus in montibus sanctis Angelico gladio trucidatus, vt in libris Regum scriptura testatur. Quod si instes de Babylonio Rege sermonem esse Isaiæ; illumque conterendum in montibus sanctis prædicere; respondeo, Vatem de vtroque esse locutum. primum quidem de Babylonio, cuius progeniem conterendam prophetat, per quem intelligit Nabuchdonosorem; atque in eo vaticinio consentit cum Ezechiele. deinde vero de Sennacheribo illius prædecessore, quem proprio cognomine appellat Assyrium, quoniam regnum tenebat Assyriorum, eumque in montibus sanctis conculcandum vaticinatur. Consonant itaque sibi mirum in modum duæ prædictiones prophetarum.

Isai. 10.

Isai. 14.

Consensus propheriæ Isaiæ, & Ezechielis de Nabuchdonosore, & Sennacheribo, Assyriorum Regibus.

4. Reg. 19. ỳ. 35.

Verum dicat quispiam. Quid est, quod Assyrium in montibus Israel perdere voluit Deus, Babylonium autem in terra sua iudicare maluit? an quia Babylonius minister erat diuinæ vindictæ, atque ad hoc munus accitus, & conductus, vt supra vidimus, Assyrius non item; & par erat Deum lictori suo non modo mercedem, sed etiam honorem exhibere? an quia Babylonius iustum suscepit bellum aduersus vrbem, periurio Sedechiæ lacessitus; Assyrius contra eam per tyrannidem inuasit? decebatque diuinam iustitiam, vt ducem suũ cum victoria remitteret in proprias sedes, & vt inuasorem è conuerso in ipsa expeditione mulctaret? an potius quoniam Sennacherib non modo minatus est populo, sed etiam conuiciatus numini, cum Nabuchdonosor in perfidum potius Regem duxisset exercitum ob diuini nominis violationem vindicandam?

Et effundam super te indignationem meam, in igne furoris mei sufflabo in te. R. Dauid idem omnino significari putat secunda versus parte, atque prima; nisi quod vehementiorẽ iram innuit translatio apposita: Succendam, inquit, & excitabo furorem meum in te instar sufflantium in ignem, vt accendatur vehementius. Polychronius, & Theodoretus: Quam sit facile quiduis diuinæ potentiæ, per hæc ostendit. vt enim, inquit, insufflare facile est; ita facile admodum, & promptum est omnis generis te supplicijs afficere. Hieronymus autem morari Prophetam in metaphora gladij existimat: Faciam te, inquit, igne consumi, & tradam te in manibus hominum stultorum, & imperitorum, qui artem non habent cudendi gladios, & acuendi, vt nequaquam vltra acuaris, limeris, & fulgeas ad occidendum, sed sis ignis cibus, &c. Iuxta quem sensum, ignis, fornacem ignis significat. nam in fornace sufflamus metallum, quod conflare volumus. cuius metaphoræ meminit Isaias, Ieremias, & Ezechiel infra, ibique eam plenius examinabimus.

R. Dauid.

Polychr.
Theodor.

Hierony.

Isaia 66.
Ierem. 6.
Ezechiel c. 22.

Daboque te in manus hominum insipientium, & fabricantium interitum, igni eris cibus. Septuaginta: In manus virorum barbarorum fabricantium corruptiones. quam versionem superiori versu interpretatus est Hieronymus. Porro Hebræa vox בער boghar vtrumque significat pecuinum, insipientem, & barbarum, vel furibundum; nec abs re. nihil enim est furibundo stultius, neque insipiente truculentius. Scholiastes vero: Barbaris, inquit, pro crudelibus positum est. Polychronius addit: Medorum, & Persarum impetum in Babyloniam indicat ijs verbis, qui omnia genera machinarum, ac tormentorum mœnia oppugnantes attulerunt. qui quidem germanum loci sensum mihi videtur assecutus. nam Hebræa ad verbum ita sonant: Dabo te in manus hominum ardentium, qui architecti sunt perditionis, hoc est, instrumentorum ad perdendum. nam eandem vocem vsurpauit noster vates supra, cum ait: *Vnusquisque habet vas perditionis in manu sua.* Et Chaldæus sic conuertit: Qui artifices sunt ad dissipandum. Videlicet, qui machinamentis construendis vigent. *Igni eris cibus.* id est, ædificia tua igni conflagrabunt.

Hierony.

Scholiast.
Polychr.

Ezech. 9. ỳ. 1.

Sanguis tuus erit in medio terræ. R. Dauid. In medio terræ, id est, intra terram, absumetur à terra, vt nemo vlciscatur sanguinem tuum. Simile est illud Iob. *Terra ne operias sanguinem meum,* &c. Vel sensus est: Sine misericordia trucidaberis, non colligent effusum cruorem vicini, uel cognati: nullus te planget: nullus cadauer tuum efferet, sed in sanguine tuo voluaberis, ibique tabesces. Fortasse etiam hæc phrasis valet idem, quod palam, audacter, inuerecunde cædem exercebunt milites. quasi dicat; Non in angulis, & recessibus clanculum, sed in medio terræ, in plateis scilicet, & compitis effundent sanguinem tuum: neque cruorem operient, aut cadauer abscondent, vt solent occisores,

Varius sensus huius phrasis sanguis erit in medio terræ.

Iob. 16. ỳ. 15.

sores, qui sibi a iudicibus timent, quinimmo impune grassabuntur in te, & cæde peracta deserent inhumata cadauera, sanguine proprio obuoluta, sanieque tabentia. Tale est illud: *Posuit cruorem belli in baltheo suo, & in calceamentis, &c.* hoc est, tantum abest, vt sepeliri curauerit mortuum, eiusque collegerit cruorem; vt potius illo cruentatum baltheum, & calceos publice gestauerit, & palam ostentauerit pro gloria. Verum secundum

3. Reg. 2. ℣. 5.

A sensum esse aptiorem probat oratio sequens.

Obliuioni traderis. Hoc est, non conderis in sepulchro. nam Mausolea reuocant in memoriam viuis mortuorum nomina, & facta. vnde synonyma sunt. Erit tui memoria, & conderis in sepulchro. Vt contra obliuioni traderis, & iacebis inhumatus. *Quia ego Dominus locutus sum.* cuius dixisse, fecisse est, ait Hieronymus.

Monumentum pro memorialis mortuis est, non sepeliri pro obliuione.

Hieronymus.

EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT VIGESIMVMSECVNDVM.

ARGVMENTVM

Recenset varia ciuium scelera, vrbemque comparat fornaci argentarij, atque siluæ ferarum ob immania facinora incolarum.

I. *ET factum est verbum Domini ad me, dicens:*

II. *Et tu fili hominis, nonne iudicas, nonne iudicas ciuitatem sanguinum?*

III. *Et ostendes ei omnes abominationes suas, & dices: Hæc dicit Dominus Deus: Ciuitas effundens sanguinem in medio sui, vt veniat tempus eius: & quæ fecit idola contra semetipsam, vt pollueretur.*

IIII. *In sanguine tuo, qui à te effusus est, deliquisti: & in idolis tuis, quæ fecisti, polluta es: & appropinquare fecisti dies tuos, & adduxisti tempus annorum tuorum: propterea dedi te opprobrium Gentibus, & irrisionem vniuersis terris.*

V. *Quæ iuxta sunt, & quæ procul a te, triumphabunt de te: sordida, nobilis, grandis interitu.*

B

VI. *Ecce principes Israel singuli in brachio suo fuerunt in te ad effundendum sanguinem.*

VII. *Patrem, & matrem contumelijs affecerunt in te, aduenam calumniati sunt in medio tui, pupillum & viduam contristauerunt apud te:*

Sanctuaria mea spreuisti, & sabbata mea polluisti.

VIII. *Viri detractores fuerunt in te ad effundendum sanguinem, & super montes comederunt in te, scelus operati sunt in medio tui.*

C

IX. *Verecundiora patris discooperuerunt in te, immunditiam menstruatæ humiliauerunt in te.*

Et vnusquisque in vxorem proximi sui operatus est abominationem, & socer nurum suam polluit nefarie, frater sororem suam filiam patris sui oppressit in te.

X. *Munera acceperunt apud te ad effundendum sanguinem: vsuram, & superabundantiam accepisti*

cepisti, & auare proximos tuos calumniabaris: meique oblita es, ait Dominus Deus. A

XIII. *Ecce complosi manus meas super auaritiam tuam, quam fecisti, & super sanguinem, qui effusus est in medio tui.*

XIV. *Numquid sustinebit cor tuum, aut praualebunt manus tuæ in diebus, quos ego faciam tibi? ego Dominus locutus sum, & faciam.*

XV. *Et dispergam te in nationes, & ventilabo te in terras, & deficere faciam immunditiam tuam a te.*

XVI. *Et possidebo te in conspectu Gentium: & scies quia ego Dominus.* B

XVII. *Et factum est verbum Domini ad me, dicens:*

XVIII. *Fili hominis, versa est mihi domus Israel in scoriam: omnes isti æs, & stannum, & ferrum, & plumbum in medio fornacis: scoria argenti facti sunt.*

XIX. *Propterea hæc dicit Dominus Deus: Eo quod versi estis omnes in scoriam, propterea ecce ego congregabo vos in medio Ierusalem,*

XX. *Congregatione argenti, & æris, & stanni, & ferri, & plumbi in medio fornacis: vt succendam in ea ignem ad conflandum. sic congregabo in furore meo, & in ira mea, & requiescam: & conflabo vos.* C

XXI. *Et congregabo vos, & succendam vos in igne furoris mei, & conflabimini in medio eius.*

XXII. *Vt conflatur argentum in medio fornacis, sic eritis in medio eius: & scietis, quia ego Dominus, cum effuderim indignationem meam super vos.*

XXIII. *Et factum est verbum Domini ad me, dicens:*

XXIV. *Fili hominis, dic ei: Tu es terra immunda, & non compluta in die furoris.*

XXV. *Coniuratio prophetarum in medio eius, sicut leo rugiens, rapiensque prædam, animas deuorauerunt, opes & pretium acceperunt, viduas eius multiplicauerunt in medio illius.*

XXVI. *Sacerdotes eius contempserunt legem meam, & polluerunt sanctuaria mea: inter sanctum & profanum non habuerunt distantiam: & inter pollutum & mundum non intellexerunt: & a sabbatis meis auerterunt oculos suos & coinquinabunt in medio eorum.*

XXVII. *Principes eius in medio illius, quasi lupi rapientes prædam ad effundendum sanguinem, & ad perdendas animas, & auare adsectanda lucra.*

XXVIII. *Propheta autem eius liniebant eos absque temperamento, videntes vana, & diuinantes eis mendacium, dicentes: Hæc dicit Dominus Deus, cum Dominus non sit locutus.*

XXIX. *Populi terra calumniabantur calumniam, & rapiebant violenter: egenum, & pauperem affligebant, & aduenam opprimebant calumnia absque iudicio.*

XXX. *Et quæsiui de eis virum, qui interponeret sepem, & staret oppositus contra me pro terra, ne dissiparem eam: & non inueni.*

XXXI. *Et effudi super eos indignationem meam, in igne iræ meæ consumpsi eos: viam eorum in caput eorum reddidi, ait Dominus Deus.*

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS
VIGESIMISECVNDI.

II. Iudicare peccatores manus est prophetæ. Theodoretus.

E*T tu fili hominis, nonne iudicas, nonne iudicas ciuitatem sanguinum?* Vel: Nonne redarguis, & increpas? cur non expostulas cum illa? nam iudicare, omnia iudicis officia exercere significat. Theodoretus: Exposita vltione Babylonis, traducit rursus orationem ad Hierusalem, à qua diuerterat, Prophetæque præcipit, vt iudicis more redarguat, quæ illa scelerate designarat facinora. ipsamque ciuitatem sanguinum vocat, vt quæ multas iniuste fecerit cædes, &c. D

III. Idololatria, & homicidio omnia perstringuntur crimina.

Ciuitas effundens sanguinem in medio sui, vt veniat tempus eius, & quæ fecit idola contra semetipsam. Diximus supra, morem esse prophetarum præcepta

Decalogi ad duo capita referre; & omnia quæ ad primam tabulam pertinent, intelligere, modo ſub ſecundo præcepto, modo ſub tertio, interdum ſub primo: quæ vero ad ſecundam Tabulam, perſtringere in præcepto quarto, aliquando in quinto, nonnumquam in octauo; atque diuinæ legis violationem ſignificare per tranſgreſſionem binI præcepti. Eiuſmodi figura loqnendi vſus eſt vates in præſenti; cum enim vrbem omnium vitiorum ſentinam carpere ſtatuiſſet, vniuerſa eius crimina ad duo capita reuocauit, ſcilicet ad idolorum cultum, atque effuſionem ſanguinis. illo videlicet ſcelere, cetera contra Dei honorem admiſſa ſignificans, iſto vero reliqua aduerſus proximum deſignata. quod & R. Dauid hoc loco innuit.

R. Dauid.

In medio ſui, ſignificat, palam, inſolenter, audacter

Effundens ſanguinem. itaque tantumdem valet, atque crudelis aduerſus ciues, iuris & æqui violatrix. *in medio ſui* Palam, inſolenter, audacter, & non tantum priuatim, & clanculum, R. Dauid teſte. Vide extremum capitis præcedentis.

R. Dauid.

Tempus, & dies ſumuntur pro eo, quod in tempore, aut ſtatuto die fit.

Scholiaſ. Theodor.

Vt veniat. Ita vt veniat *tempus eius*, vltio in tempore conſtituto. nam tempus, & dies ſignificant interdum id, quod fit in tempore, vel die, vt ſupra notauimus, & Scholiaſtes cum Theodoreto hoc loco obſeruarunt: Multa, inquiunt, cædes, ò ciuitas ſanguinum, quam patraſti in media ciuitate conciliauit tibi tempus ſupplicij, tu tibi attrahis calamitates.

Hieron. Theodor. Scholi.

Ipſa ſceleris cogitatio polluit.

Et quæ fecit idola. Septuaginta: cogitationes. Vbi Hieronymus: Adoraſti opera manuum tuarum. Theodoretus vero: Quæ commenta meditaris, & ea in actum perducis, ijſque pollueris. Scholiaſtes autem: Oſtendit, inquit, quantum fuerit eius erga idola ſtudium, quod & ipſam polluit voluntate ipſa ac mente, quam per cogitationes declaranit.

Hiero.

Rom. 2. ✝. 5

Scholiaſ.

Et appropinquare feciſti dies tuos. Hieronymus: Adduxiſti tempus annorum tuorum, quod multo tempore dicebatur, & differebatur, vt ageres pœnitentiam, tu autem *ſecundum impœnitens cor tuum theſaurizas tibi iram in die iræ*. Scholiaſtes: Cædes, quam feciſti in vrbe, calamitates tibi attulit. quippe niſi perpetraſſent, quæ illis obijciebantur ſcelera, neque morti gladij traditi eſſent, neque captiuitati. R. Dauid: Homicidia fuerunt cauſa extremæ ruinæ Hieruſalem. Vide, quæ notauimus in Commentario ad caput quartum de quadraginta annis regni Manaſſis, quibus Deum, alioqui cunctantem, compulit vrbem hoſtibus tradere.

R. Dauid.

Scholiaſ. Deus oſtēditur non propenſus ad vindictam, ſed ipſis ſceleribus quodammodo compelli.

Scholiaſtes: oſtendit porro liis omnibus non eſſe Denm ad ſupplicium promptum, aut propenſum, ſed ab ipſis vel inuitum quodammodo ad hoc impelli. Theodoretus: Tempus enim certa quadam menſura præfinitnm ſecundum diuinam longanimitatem, iniquitas amplior effecta contrahit. quod etiam factum fuiſſe Noe tempeſtate videre licet. Cum enim centum & viginti annorum tempus hominibus illis, qui tunc viuebant, ad pœnitentiam præfiniſſet; conſpicatus eorum impietatem augeſcere, decretum tempus illud contraxit, & anno centeſimo per diluuium ſupplicium illis inflixit. hoc etiam hic innuit, cum dixit: *Et appropinquare feciſti dies tuos, &c.* Theodoreti obſeruationem confirmare licet ex ipſo textu Geneſeos. *Non permanebit*, inquit, *ſpiritus meus in homine in æternum, quia caro eſt*. hoc eſt, Non continebo amplius conceptum furorem, non differam vlterius vindictam contra hominem, ex quo degenerauit in pecudem, cum ſit ſpiritus. Qua propter Dauid in Pſalmo ait: *Viri ſanguinum & doloſi non dimidiabunt dies ſuos*, id eſt, non peruenient ad iuſtam ætatem, rapientur ante tempus, morientur in tempore non ſuo. & Iob: *Tolletur in primo flore botrus eius*: his occidit ſol in meridie.

Theodore. Scelera ſtatuta Diuinæ lōganimitatis tempora cōtrahunt, & mortem immaturam accelerant.

Gen. 6. ✝. 3.

Pſal. 54. ✝. 24.

Iob. 15. ✝. 33.

Propterea dedi te in opprobrium gentibus, & irriſionem vniuerſis terris, quæ iuxta ſunt, & quæ procul à te. Scelerum deinde fructus recenſet; hac, inquiens, de cauſa eiuſmodi te reddam, cui gentes illudant, quamque irrideant omnes finitimi, & extranei.

Scholiaſ.

Triumphabunt de te (ſeptuaginta: illudent tibi) *ſordida, nobilis, grandis interitu*; Scholiaſt Hæc verba ſunt nationum inſultantium Hieroſolymorum ciuitati. Hoc ex ſeptuaginta conſtat, qui paraphraſticōs adiecerunt, vt in quibuſdam codicibus, & clamabunt in te. id ſcilicet, quod ſequitur: *Sordida, nobilis, grandis interitu*. Hebraice: Sordida nominis, vel polluta nomine, aut fama, grandis contritione. Septuaginta: Immunda nominata, & multa in iniquitatibus. Quod ſic enarrat Hieronymus: Sordida, quæ munda eſſe deſijſti: nobilis in malo, quæ quondam in bono cunctas vrbes nobilitate ſuperabas: grandis interitu, vt quanto ſublimior eras, tanto fortius rueres. Itaque Hieronymo perinde eſt *Sordida nobilis*, atque inſigniter impura, vel nobilis meretrix. Eadem fere Theodoretus. ait enim: Inſultantes in tuas miſerias, impuram te, & iniquam, & improbitate inſignem nominabunt. Poteſt etiam ſubeſſe antitheſis inter duas priores voces, quo modo intellexit Scholiaſtes. Quæ olim, inqnit, eras celebris, nunc humilis, & abiecta. & tunc legere oportet in Hebræo, ſordida nominis, &c. Eadem contrapoſitio per interrogationem vehementius, & explicatius effertur ab Iſaia. *Quomodo facta es meretrix ciuitas fidelis, plena iudicij?* Quonam pacto ex matrona nobili, & fideli facta es ſordida meretricula? & ex parente æquitatis facta es homicidarum receptaculum? *Grandis interitu*. Horrendum te manet exitium, cum à tam nobili ſanguine, & condicione in tam inſignem degeneraueris vilitatem, atque improbitatem. Quæ nobilis eras genere, opibus, regno, potentia, nobilis quoque adulterijs, & flagitijs, famoſa eris interitu. Nam *potentes potenter tormenta patientur*. Non potuit non eſſe magna ruina eius, quæ è tam excelſo faſtigio gloriæ, in tam profundnm ſe præcipitauit turpitudinis barathrum; neque potuit non excitari ingens fragor ex tam ingenti ruina.

Hieron.

Theodor.

Scholiaſ.

Iſai. 1. ✝. 21.

Nobiles potentes, magnates ingētibus implicitos ſceleribus, ingens conſequitur vltio.

Ecce principes Iſrael ſinguli in brachio ſuo fuerunt in te ad effundendum ſanguinem. Septuaginta: Vnuſquiſque ad cognatos ſuos conſociati ſunt in te, vt effundant ſanguinem. Deinde ſcelerum ſpecies enumerat, atque à principum inſolentia exorditur. Ij vero (ait Scholiaſtes) erant reges. & ſacerdotes, qui & mali auctores fuerunt aduerſus tribus, familias, & gentes, exercentes omnem iniuſtitiam. Theodoretus: A cognatis ait eos nihil abſtinere, ſed cognationis iura confundere, iniuſtas cædes perpetrantes, &c. Qui quidem ſcriptores principum ſtudia adnerſus cognatos ipſos deſtinari crediderunt. Poſſunt etiam verba Septuaginta alio flecti: vt ſcilicet ſignificauerint principes Iſrael, fœdere inito cum cognatis, & tribulibus, tyrannidem exercuiſſe aduerſus infirmos homines, & plebeios. Hebraicus autem codex non habet, in cognatis, ſed in brachio ſuo, ſicut & Latinus, cuius nota eſt ſententia, videlicet, principes non ex iuſtitia, ſed ex potentia gubernaſſe Rempub. nam brachium, quo vires exerimus, ſymbolum habetur potentiæ.

Scholiaſ.

Theodoret.

Principes arguūtur quia non ex iuſtitia ſed ex potētia Remp. adminiſtrabant.

Brachiū ſymbolum potentiæ.

Patrem

VII. *Patrem, & matrem contumelijs affecerunt in te.* A Hebr. הקלו Hecallù, alleuauerunt, id est, vilipenderunt. Oppositū verbo כבד cabad, quod est grauem esse pondere, honore, diuitijs, gloria, &c. vtriusque mentio est apud Isaiam in eodem sensu: *Primo tempore alleuata est terra Zabulon, & terra Nephtalim, & nouissimo aggrauata est via maris, &c.* hoc est, olim nihili ducebatur Galilæa, nouissimis autem diebus, eam visitante, & incolente Messia, erit honoratissima. Quo modo intellexit eum locum S. Matthęus, vt patet ex contextu. cum locus alioqui sit obscurissimus, quantumuis à veteribus interpretibus varijs glossematis instructus fuerit. Alleuiare itaque eo loci, sicut in præsenti traduxit Hieronymus significat vilipendi, aggrauari valet honorari. Septuaginta verterunt ἐκακολόγουν, ecacologun maledicebant, hebraismum inuoluentes græcæ dictioni: nam Hebræis, vt benedicere est genuflectere, reuereri, & honorare, ita maledicere est dehonorare, despicere, vilipendere. eam igitur vim Hebraici verbi explicare voluerunt Græco, vt constat in Exodo vbi similiter verterunt ὁ κακολογῶν, o cacologon, *qui maledixerit patri, vel matri,* pro participio מקלל mecallel à prædicto verbo deriuato, quod significat vilipendens, despiciens. atque ex antithesi eius verbi cum verbo honorandi facta à Christo Domino apud Matthæum, & Marcum. *nam Deus dixit: Honora patrem, & matrem: & qui maledixerit patri, vel matri morte moriatur. vos autem dicitis: Quicumque dixerit:* (maledixerit) nolunt enim proferre impium verbum, religionis ergo. *patri, vel matri. munus quodcumque est ex me*, quod ad me attinet, quod mihi obueniet, *tibi proderit*, &c Vides in his omnibus locis maledicere oppositum esse verbo honorandi. atque adeo valere minus, quam sonat, scilicet non verbis esse contumeliosum, sed factis impium, & iniurium erga parentes. ergo etiam huic sceleri mortis pœna constituta erat.

Alleuare & aggrauare significant despicere & honorare.
Isai. 9. ỳ. 1.
Exod. 21. ỳ. 16.
Math. 15. ỳ. 4. 5.
Marc. 7. ỳ. 10 & 11.
Patres non honorare factis capitis pœna mulctabatur.

Aduenam calumniati sunt in medio tui, pupillum, & viduam contristauerunt in te. Et hoc lex prohibuerat in Exodo: *Aduenam non contristabis, neque affliges eum. aduena enim & ipsi fuistis in terra Aegypti.* & iterum, *viduæ, & pupillo non nocebitis.*

Exod. 22. ỳ. 21.

VIII. *Sanctuaria mea spreuistis.* Septuaginta: Sancta mea, *& sabbata mea polluistis.* Schol. Offerentes D cœca, & clauda, & vitiosa in sacrificium. dies dicit celebritatum, veluti Scenophegiæ, vt Tabernaculorum, Pentecostes, & aliarum solemnitatum: quibus, vt ait Isaias, omnes sibi subiectos pugnis adigebant in iudicia.

Exod. 23. ỳ. 22.
Scholiast.
Isai. 58. ỳ. 4.

IX. *Viri detractores fuerunt in te ad effundendum sanguinem.* R. David: Qui rixas, & discordias seminabant, vt homicidia fierent. Symmachus, & Theodotio vertunt, Viri dolosi. Septuaginta habent, Viri latrones. Hebr. est אנשי רכיל anse rachil, viri mercaturæ, viri delationis, delatores verborum, qui aliorum dicta, hinc petita alio deferunt more mercatorū, vt aliquod ex ea vectura lucrum reportent. merito latrones, & sicarios vocarunt septuaginta eiusmodi delatores, quod aliorum famam detrahendo diripiant, maiusq. inferant nocumentum, quam publici grassatores. Erat hoc vitium lege interdictum in Leuitico: *Non eris criminator, neque susurro in populis.* duplici enim voce latina vnius Hebraicæ diuitias exhaurire voluit Hieronymus. eandem vocem repetit Ieremias: *Omnes isti principes declinantes, ambulantes fraudulenter.* Hebr. Principes desertores, desertionis, ambulantes delatorie.

Detractores cum latronibus ac sicarijs comparantur.
R. David.
Symmach.
Theodoti.
Leuitic. 19. ỳ. 16.
Hieron.
Ieremiæ 6. ỳ. 28.

Et super montes comederunt in te. Hoc est, idolis sacra faciebant, & idolothytis vescebantur, vt dictum est supra.

Scelus (incestum) operati sunt in medio tui. quod sequentia verba declarant.

X. *Verecundiora patris discooperuerunt in te.* Nec desuere, qui cum patris vxore habuerint rem. id scelus prohibuit lex, in Leuitico. *Turpitudinem vxoris patris tui non discoperies.*

Leuitic. 18. ỳ. 8.

Immunditia menstruatæ humiliauerunt in te. Pro immundam menstruis compresserunt. hoc enim valet quandoque in sacris humiliare, Hebraicum scilicet ענה ghanah; cum est secundæ coniugationis. Tam erant, inquit, lasciui, & incontinentes; vt ne à mulieribus quidem, quæ fluxu men- B struo laborabant (quod non solum est contra legem, sed etiam maxime impurum) abstinerent. Deinde in accusanda libidine immoratur.

Leuitic. 20. ỳ. 18.

XI. *Et vnusquisque in vxorem proximi sui operatus est abominationem, & socer nurum suam polluit nefarie.* Theod. Hoc autem iniquitatis est incrementum, neque enim æquale est cum aliena vxore misceri, & proptij filij nuptijs insidiari; sed quanto fornicatione adulterium grauius, tanto adulterio sceleratior consuetudo cum nuru.

Theodor.

Frater sororem suam filiam patris sui oppressit in te. Hieronymus hæc omnia breui paraphrasi elucidauit: Nouercæ contra fas, & licitum copulati, & immunditiam menstruatæ humiliauerunt in te, non parcentes naturę, neque inducias dantes tur- C pitudini, & ad vxorem proximi sui adhinnientes: quodque hoc sceleratius est, socer exarsit in nurum, & frater sororis iura nesciuit, vt non vterinam, sed eodem patre violaret sororem.

Hieronym.

XII. *Munera accipiebant in te, vt effunderent sanguinem.* Iura, & insontium cædes pecunijs vendebant. tum ad extremum veluti quemdam colophonem scelerum imponit.

Vsuram, & superabundantiam accepisti. Necessitatem pauperum vertens in lucrum, quod genus flagitij etiamsi non extremum, aut grauius cæteris positum esset; coniunctum tamen cum ijs, quæ dicta sunt, idoneum erat ad deterrendos eos, qui id commisissent, & ad persuadendum hoc auaritiæ genus effugiendum esse, vtpote cum sceleribus vel impijssimis coniunctum. cum homicidijs enim, & idololatria, & libidinibus turpissimis commemoratum est.

Vsura confertur immanissimis flagitijs.

Et auare proximos tuos calumniata es. Septuaginta: Et consummasti consummationē malitiæ tuæ, quæ in oppressione. Quam versionem sic enarrat Polychronius: Illud enim συνετέλεσω, synetelesω (expleuisti) pro eo ac si dicat: Omnia commisisti scelera. illud vero συντέλειαν, syntelian positum est pro, cum intensione, & ex professo, non obiter. Mirum in modum expressere Septuaginta mentem vatis, atque Hebraici verbi potestatem. neque minus feliciter assecutus est Polychronius Græcæ versionis cum Hebraico fonte consonantiam, ex qua vulgatæ quoque nostræ cum vtra- E que resultat concordia. Etenim Hebræum verbum בצע betsagh sollicitum significat hominis cupidi, & auari studium rapiendi vndequaque aliena; vt ingens compilet thesaurum, expleatq. insatiabilem pecuniæ sitim. ex quo fonte in varios deriuatur riuos significatio verbi. nam auare rapere significat, vt apud Iob: *Quæ est enim spes hypocritæ, si auare rapiat.* Item vulnerare; quod auaritia vulneret hominem, & tamquam gladius sanguinem eius exsugat. nam pecunia sanguis est

Auaritiæ effectus, nomina, & supplicia.
Polychro.
Iob 27. ỳ. 8.

Ioel 1. ℣. 8. miseris mortalibus, vt ait Ille; Sic apud Ioelem. *Per fenestras eadem, & non demolientur*. Hebraice: Non vulnerabuntur. & Amos: *Auaritia enim in capite omnium, & nouissimum eorum in gladio interficiam*. Hebraice: Vulnera eos in capite; quod respondet sequentibus, & nouissimum interfice, &c. In secunda autem significatione significat ardentem cupiditatem explere, desiderium satiare, consummare, vel perficere aliquid pro votis, vt in Threnis: *Fecit Dominus, quæ cogitauit, compleuit* (auide) *sermonem suum, quem præceperat à diebus antiquis*. & in Zacharia: *Manus Zorobabel fundauerunt domum istam, & manus eius* (solicite) *perficient eam*. & in Isaia: *Cum* (festinato) *impleuerit Dominus cuncta opera sua*, &c. Igitur versio Hieronymi actionem verbi significauit directe, oblique autem affectum. Translatio vero Septuaginta affectum recta declarauit, ex obliquo autem actionem calumniæ. ideoq. prima fronte sibi videntur aduersari, re vera eandem omnino continent sententiam. R. Dauid, eumq. imitati alij Catholici, sic verterūt Hebræa: Ditasti proximos tuos per calumniam, hoc est, Aegyptios, & Assyrios locupletasti pecunijs, per calumniā, extortis; quo scilicet ribi essent auxilio. Quæ translatio neq. verbi significationi, neque contextui repugnat. immo vero eum sensum expressisse Septuaginta videri possunt; vt nihil aliud sit consummare consummationem malitiæ in oppressione, quam implere saccos & thecas, ditari, vel ditare alios pecunijs per fraudem compilatis. Sane sequentia plane quadrant cum prædicta sententia. Procurasti auxiliares exterorum copias nummis per vim, & fraudem conquisitis, fiduciam tuæ salutis in hominibus collocans.

Amos 9. ℣. 1. — Thren. 2. ℣. 17. — Zachar. 4. ℣. 9. — Isai. 10. ℣. 12. — R. Dauid.

Meique oblita es, ait Dominus Deus. Verbum שכח sacach importat obliuionem cum neglectu, & incuria. sicut oppositum eius זכר zacar, inuoluit cum memoria diligentiam, & curam. Vide apud Isaiam: *Numquid obliuisci* (negligere) *potest mater filium suum, vt non misereatur filio vteri sui*? en opponitur obliuioni miseratio erga infantem, nimirum quia verbum obliuisci incuriam significabat. Nunc obserua, vnde tot ac tanta scelera orta sint in vrbe alioqui sanctissima? ex Dei obliuione. nam vt notauit Hieronymus, sicut memoria Dei excludit cuncta flagitia; ita Dei obliuio conuehit omnium vitiorum cateruam. Sed vnde nam subijt tantæ maiestatis obliuio? ex neglectu legis. & vnde neglectus ortus est, nisi ex incuria? sensim, & gradatim descendimus ad ima. Sabbari cultus delicatus est, quasi pupilla oculi quæ vel leuiter perstricta, non leuiter læditur. *Deus mandauit mandata sua custodiri nimis*. qui erga ea segnis est, erit deinde negligens. & qui legem negligit, diuinæ maiestatis etiam obliuiscetur, atque in fœda corruet flagitia. *Cura, ergo, disciplina* (ait Sapiens) *dilectio est, & dilectio custodia legum illius custoditio autem legum consummatio incorruptionis*; (innocentiæ) *incorruptio autem facit esse proximum Deo*. concupiscentia itaque sapientiæ deducit ad regnum perpetuum, vt contra neglectus eius præcipitat in inferorum barathrum.

Dei obliuio mater est omnium flagitiorum. — Isai. 49. ℣. 15. — Hieron. — Negligens custodia legum in Dei obliuionem præcipitat. — Psal. 118. ℣. 4. — Sap. 6. ℣. 19. & 20.

XIII. Auaritia vehementius exprobratur. Hierony. R. Dauid.

Ecce complosi manus meas super auaritiam tuam, quam fecisti, & super sanguinem, qui effusus est in medio tui. Hieronymus & Græci. Irascentis figuram, & habitum describit oratio. Adde etiam cum R. Dauide, dolentis cum indignatione, vel indignantis ex dolore. Auaritia significatur nomine בצע betsagh, quod à superiori verbo exortum significat quæstum, lucrum, cupiditatem, atque rapinam, seu calumniam, vt ex ante dictis constat. R. Dauid notauit ex maiorum traditione viginti quatuor scelera esse numerata in hoc capite, & nulli eorum nisi soli auaritiæ tribui euersionem vrbis, certe Dei indignatio in furorem versa videtur ob vnam auaritiam, sub qua sanguinis effusio intelligenda est, vt supra diximus, quod scilicet auaritia radix sit malorum omnium. quid enim flagitij non concipit auri sacra fames?

R. Dauid. viginti quatuor scelera hoc capite connumerata, sua ritiam præterri contendit.

XIV.

Nunquid sustinebit cor tuum, aut præualebunt manus tuæ in diebus, quos ego faciam tibi? Septuaginta: Si subsistet cor tuum, si præualebunt manus tuæ &c. quasi dicat: Miseranda, phrenetica, tu ne ausa es me ad iracundiam prouocare? cum me sceleribus istis irritabas, perpendebas ne qualibus te armis defenderes? nunquid consistet cor tuum, & animus sufficiet ad audienda tonitrua minarum mearum? aut brachia sustinebunt pondus tam grauis clypei, quo retundas ictum fulgurantis hastæ meæ in die, quo decreui tuam istam insolentiam vlcisci? apud Ieremiam reperitur eiusmodi exortatio: *Si cum peditibus currens laborasti, quomodo contendere poteris cum equis? Si in terra pacis* (vix) *securus fueris, & quid facies in superbia Iordanis?* nam pedestrem exercitum, & iter planum vocat superiores comminationes, & calamitates; equitatum vero, & fluuij exundantis æstum appellat supremam perniciem, per Babylonios inuehendam. In hanc enim sententiam locum interpretatus est Scholiastes Syrus apud Theodoretum: Victa es, dum curreres ad dimicandum cum peditibus; & quo pacto equitibus reluctati poteris? hoc est hostes vicini Moabitæ, Ammonitæ, Idumæi, atque alienigenæ exercitu pedestri bellum gerebant, & tu certans cum illis sæpenumero fuisti superata. Qui fiet igitur, vt resistas Babylonijs, cum equestri exercitu in aciem prodeuntibus? &c. Quiddam simile est etiam in Amos, vbi plebs Israelitica cum irrisione prouocatur à Deo archiduce hostium ad certamen. *Postquam autem*, inquit, *hæc fecero tibi præparare in occursum Dei tui Israel*, id est, si præcedentibus calamitatibus non est victum ferreum cor tuum; eia age, arma cape, descendeque mecum in singulare certamen. Verum prædicti sunt tropi, & figuræ prophetis familiares. Sine tropo autem est versus præsentis sententia apud Theodoretum: Tam graues tibi afferam calamitates, vt manus tuæ dissoluantur, & corde omni perturbatione completo, salutem desperes.

Ierem. 12. ℣. 5. — Scholiastes. — Amos 4. ℣. 12. — Theodor.

XV.

Dispergam te in nationes, & ventilabo te in terras, & deficere faciam immunditiam tuam à te, & possidebo te in conspectu gentium, & scies, quia ego Dominus. נחל nachal est hæreditare, vel hæreditario iure acquirere; in secunda autem coniugatione est vendicare sibi legatum. quomodo vsurpatur in præsenti. Paraphrasim loci ordinat Theodor. & cæteri Græci. Quando enim in seruitutem redacti, inquit, exules eritis, atque experientia docti resipiscete, pristina relinquetis scelera, intelligetis me esse Deum; tunc vos omnes liberabo ab exilio, mihique vos apptopriabo coram nationibus, tanquam sortem testamento paterno legatam, & vindicabo, vt hæreditatem meam, atque in meum reuocabo dominatum; ac tum gentes omnes discent meam potentiam, & nomen. Scholiastes autem sic enarrat versum: Hoc est, efficiam, vt sis hæreditas, ac possessio gentium in captiuitatem adducta, & inuita delectis colete amplius idola. Sapit hæc expositio versionem Aquilæ, & Theodotionis, qui teste Hieronymo, posuerunt: Contaminabo te: vel Symmachi transferentis: & vul-

Theodor. — Scholias. — Acuil. Theodot. Hieron. Symmac.

XVIII. Israel Argento confertur.

vulnerabo te; sed prior explanatio aptior est.

Fili hominis, versa est mihi domus Israel in scoriam omnes isti as, & stamnum, & ferrum, & plumbum, in medio fornacis scoria argenti facti sunt. Initio accusationis duo grauissima crimina obiecerat ciuitati, scilicet effusionem sanguinis innocentis, & idololatriam, qua se se polluerat. Exposuit hactenus primum iam alterum proponit sub metaphora impuri argenti. etenim argentum vocat Israelitas aptissima translatione. sicut enim argentum metallum est preciosum, candidum, splendidum, atque sonorum; ita Domus Israel olim pollebat sanguinis nobilitate, candore morum, religionis splendore, diuitiarum, & potentiæ fama. Sed proh dolor, *argentum tuum,* ait Isaias *versum est in scoriam.* generis enim claritatem sceleribus suis obscurauit, morum candorem patratis facinoribus denigrauit, Dei vnius cultum idololatrijs polluit, regnique potentissimi decus, & gloriam in ignominiam conuertit.

Isai. 1. ℣. 22.

Omnes isti as, & stamnum, & ferrum, & plumbum in medio fornacis. Theodoretus: Similis est, inquit, populus iste, ô Propheta, argento adulterino, cui multum æris, & ferri, & stamni, & plumbi commistum sit, & eorum quidem metallorum, quæ dicta sunt materia varia omnis generis scelerum species declarauit. Origenes: Sedet Dominus in medio Hierosolymæ fundens eos, qui permisti fuerint argento, & ære, & plumbo, & accusat habentes materiam vilem in se ipsis, ac dicit: Argentum permistum facti estis. Cum enim creaturæ Dei optimæ adiungimus ex nostra malitia deteriora; plumbum addimus, & æs, & stamnum, prauam scilicet actionem, & dogmata impia, atque corporis indulgentiam; propterea igitur opus est igne. Scholiastes: Quia rursus Iudæi Dominum criminabantur, veluti sine delectu omnes interimeret; docet Prophetam, vt magnopere iustorum curam gerat, & eorum rationibus prospiciat, comparat porro æri quidem fortes, stamno simulantes pietatem, ferro potentes, plumbo graues auaritia, argento iustos. Alius Scholiastes: Aete significauit eos, qui sunt mente non sana, ferro habitum peccandi, stamno rationem falsæ cogitationis, plumbo ipsum, quod committitur, peccatum.

Theodor.

Origen.

Scholias.

Alius Scho.

XIX. XX. Elegit translatione, auri ficis argenti, & ignis debitam expri mit scelerum vindictam.

Eo quod versi estis omnes in scoriam, propterea ecce ego congregabo vos in medio Hierusalem congregatione argenti, & aris, & stamni, & ferri, & plumbi in medio fornacis, & succendam in ea ignem ad conflandum. Sic congregabo in furore meo, & in ira mea, & requiescam, & conflabo vos, &c. Translationem aurificis, purgantis argentum, vsurpant crebro prophetæ, maxime Ieremias, & Isaias, atque Malachias, & Psalmus, atque Ezechiel hic, eamque duobus verbis explicant, scilicet צרף tsaraph, quod est coquere, & liquare metallum, & נתך natac, quod est fundere, effundere, conflare. in qua quidem allegoria Hierosolymorum vrbs comparatur fornaci. Propheta hoc loco testante: *congregabo vos in medio Hierusalem congregatione argenti, & aris,* &c. Nabucdonosor Rex Babyloniæ respondet conflatori apud Ieremiam: *Probatorem dedi te in populo meo, robustum, & scies, & probabis viam eorum,* id est, examinatorem; qui expendas eorum precium, & bonitatis gradus. nam populum argento impuro conferri diximus supra. ignis refert obsidionem, & pressuram, quam populus sustinuit à Babylonio exercitu. futor Dei vento, nafus eius follibus; vel, vt Theodoreto placet, diuinæ virtutis efficacia follibus comparatur. sic Iere-

Iere. 6. 7. 9. 42. & 44. Isai. c. 4. & 30. Malachi. 3. Psal. 25.

Iere. 6. ℣. 27

Theodor. Iere. 7. ℣. 20.

mias: *Furor meus conflatur, & succendetur.* Isaias: *Ardens furor eius, & grauis ad portandum: lingua eius quasi ignis deuorans, spiritus eius velut torrens inundans: praeparata est enim ab heri Topheth,* iam pridem fornax structa, *a rege,* sæculorum, *praeparata, profunda, & dilatata nutrimenta eius ignis,* pyta eius ingens, *& ligna multa; flatus Domini sicut torrens sulphuris, succendens eam,* id est, flatu Domini ardebit, vt solet ignis accendi iniecta copia sulphutis. Meminit etiam Ieremias plumbi, quod olim admisceri solebat argento, tum vt flueret, tum vt minori detrimento repurgaretur, antequam nota esset argenti viui efficacia ad id præstandum. Notat autem plumbum ob frigiditatem, qua temperat vim ignis, interius Dei subsidium, atque angelorum tutelarium opem, qua solet Deus interius fouere, quos igne tribulationis exterius coquit. Conqueritur itaque in hunc modum Deus apud Ieremiam: *Defecit sufflatorium, in igne,* vas fusorium consumptum est, vel combustus est follis ab igne, *consumptum est plumbum malitia eorum non sunt consumpta,* fordes metalli non sunt excoctæ, *argentum reprobum vocate eos, quoniam Dominus proiecit illos.* id est, magnum est factum impendium temporis, ministrorum, adminiculorum. nihilominus adhærescunt argento sordes, neque liquatum est vlla industria. adhibitæ sunt minæ, & plagæ, neque auxilia interna desiderata; nec dum abdicauit ciuitas Idolorum cultum, etiam num à Babylonio oppressa. Laboraui ego conflans, ministri mei inopes consilij sunt. desistamus ergo à decoctione: proijcite metallum pro reiectamento: nullam eius habetote amplius rationem. Obserua, quam durum pectus peccatorum, & quomodo callum obducat ad flagella. de quibus Paulus: *Qui desperantes* dedolentes, sine sensu, *semetipsos tradiderunt impudicitia,* &c. & Psalmus. *Coagulatum,* induratum, *est sicut lac cor eorum.* & alius Psalmus. *Non est illis commutatio.* conuersio motum in melius, *& non timuerunt Deum extendit manum suam in retribuendo* id est, quando impij obstinati non cedunt plagis; deserit illos Deus, extenditque manum suam in pacificos suos, seu familiares, (sic enim verti solent Hebræa) vt illos coquendo tribulationis igne, puriores, & se dignos reddat: vel in retribuendo impijs derelictionem pro obstinatione; nam ea est merces obdurati animi: vel in retribuendo pacificis afflictiones (nam id sonat extensio manus) in præmium laborum pro virtute, & honestate susceptorum: *Vobis enim donatum est,* ait Paulus, *pro Christo non solum vt in eum credatis, sed etiam vt pro illo patiamini,* non secus ac fidissimis seruis, in bello probatis, dantur à regibus honorificæ cruces pro mercede laborum. Sed de his alias fortasse plura. Prædictam autem sententiam Ezechielis sic elucidat Theodoretus ex Græcis: Quando, inquit, scelerum colluuionem admisistis, & argento vili similes per omnis generis improbitatem adulterinos vos ostendistis, fornacem vobis constituam ipsam Hierusalem: & carbonum instar, hostes inijciam. meamque vim, & iracundiam veluti quoddam sufflatorium commouebo, & simul vos conflabo; vt eos, qui insanabili morbo laborant, non secus atque alienam materiam conficiam; eos vero, qui curationem admiserint, veluti quoddam purgatum argentum reddam. Scholiastes vero alius sic habet: Non absolute ait, punite volo: sed vt vos discernam, & illustriores ostendam iustos, vt Ieremiam, Godoliam, & si qui erant illorum similes. Hoc

Isai. 30. ℣. 27. 28. & 33.

Dei derelictio, consequitur eos qui flagellis appetiti, ab incepto scelerum tramite non recedunt.

Ier. 6. ℣. 29 Ier. 6. ℣. 30

Induratum pectus, flagellis ipsis callum obducit.

Ephes. 4. ℣. 19. 19. & 19. Psal. 118. ℣. 70. Psal. 54. ℣. 21.

Phil. 1. ℣. 29.

Theodor.

Alius Scho.

enim indicant ipſa verba. nam inſufflare in ignem, punitionem oſtendit: at conflare, prouidentiam docet. non enim, quæ funduntur, conſumuntur, ſed diſcernuntur. nam hæc eſt etiam lex huius artis peritorum, vt ſolutas materias conflando diſcernant; & quod eſt immundum reijciant, purum eligant. Neque minus docte R.Dauid verſum explanat: Eo quod verſi eſtis omnes in ſcoriam, id eſt, poſtquam omnes à via recta receſſiſtis; purgabo vos, ac ſeparabo, ſeu auferam de medio veſtri peccatores terræ, igne, in quem ſufflabo iram, ac indignationem furoris mei, id eſt, gladio, peſte, ac fame in medio Hieruſalem: inſtar aurificum ſeparantium ab inuicem metalla, mediante igne, in medio fornacis. *Et requieſcam.* R.Dauid, Id eſt, & requieſcere faciam vos in media fornace, ad conflandum relinquam, vel deſeram vos in manu gladij, famis, & peſtis in medio Hieruſalem. nam יחנתי hinnacti eſt pro מניח aniach. D. autem Hieronymus, quod verbum ſonat, ſic interpretatus eſt: Ita, inquit, congregabo vos in medio Hieruſalem, & Babylonis obſidione circundabo, vt ſuccendam in vobis ignem ad conflandum: quodque ibi facit flammarum ardor immenſus; hic fames, & peſtilentia faciet: & tunc requieſcam, & contemptus dolorem, pœnarum veſtrarum vltione compeſcam.

R.Dauid
R.Dauid
D. Hieron.

XXIIII. Aliam aſſumit parabolam terræ, ſitientis, & abſque humore.

Fili hominis, dic ei vrbi, vel regioni: *Tu es terra immunda, & non compluta in die furoris.* Septuaginta: Tu es terra non irrigata, neque pluuia facta eſt in te in die iræ. Verſionem ſuam, & Græcam Septuaginta ſic enarrat Hieronymus: Poterat diligens auditor inquirere, quæ eſſet ſcoria, quæ argenti violauerit puritatem, & ære, plumbo, ſtamno, ferroque miſcuerit. Quod ibi igitur ſub perſona vrbis, & fornacis expreſſum eſt; & hic ſub ſpecie terræ, quæ non ſit irrigata, neque pluuiam ſuſceperit, prædicatur. & infra: Scire cupimus, quæ ſit vrbis ſcoria, qui terræ duriſſimæ, & plenæ veprium, ſentiumque ſqualor, *coniuratio*, inquit, *prophetarum in medio eius*, &c. Itaque ſecundum Hieronymum immoratur adhuc vates in exaggeranda vrbis immunditia, atque eam vtraque comparatione declarare nititur. Nam vt immundam faciat regionem, ſentibuſque, & fetis refertam; illam dixit non complutam. etenim terra arida infrugifera eſt, veprium, & beſtiarum ferax. Sed quid ſibi vult, *in die furoris?* numquid in die furoris regiones tantum incultas præterit Deus, non potius omnes? nam iratus pluuiam temporaneam ſubtrahit, quam propitius largitur. ita eſt; nam bonus, & liberalis Dominus pluere ſolet ſuper iuſtos, & iniuſtos. Sed interdum, quam regioni vniuerſæ largitur pluuiam, alicui ciuitati ſubtrahit ob demerita ciuium; quemadmodum ipſe docet in Amos: *Et plui ſuper vnam ciuitatem & ſuper alteram ciuitatem non plui. pars vna compluta eſt, & pars, ſuper quam non plui, aruit.* Et in Deuter. *Cauete, ne forte recedatis a Domino, iratuſque Dominus claudat cælum, & pluuia non deſcendant.* Vel *in die furoris*, perinde eſt, atque ad diem furoris, ſubaudi, reſeruata; quaſi dicat: Propediem flammis tradenda. nam ſteriles montes inflammari ſolent, quo cineribus ſpinarum incraſſati, ferant ſaltem gramina. Sane in hoc verſu alluſionem factam exiſtimo ad illud cap. Deuteronomij: *Quando inuentum fuerit in terra hominis cadauer occiſi, ſeniores ciuitatis viciniores tollent vitulam, quæ non traxit iugum, & ducent eam ad vallem aſperam, atque ſaxoſam, quæ numquam arata eſt, neque ſementem recepit, & cædent in ea ceruices vitulæ, venientque ad interfectum, lauabuntque manus ſuas ſuper vitulam, quæ in valle percuſſa eſt, & dicent: Manus noſtra non effuderunt ſanguinem hunc, neque oculi viderunt*, &c. Porro vallis illa immunda manebat, vtpote inquinata victima piaculari, in quam deuolutus erat reatus ſanguinis effuſi: neque amplius arari poterat, aut ſeminari. reputabatur etiam maledicta, pluuijſque cœleſtibus indigna. nam ea maledictio conuenire ſola poteſt in fundum, vel agrum immundum; quam ſcilicet montibus Gelboe imprecatus eſt Dauid. *Nec ros, neque pluuia veniant ſuper vos, neque ſint agri primitiarum, quia ibi abiectus eſt clypeus fortium*, &c. Propheta itaque ad eam legis conſuetudinem reſpiciens, vrbem, quam ſanguine redundare dixerat, merito immundam vocat, & conſequenter maledictam efficaci maledictione, videlicet indignam, & priuatam cæleſti pluuia. ex quo rurſus effecta ſit habitaculum ferarum, quarum deinde mentionem facit. Addidit autem, *in die furoris*, non caſu terram illam cæleſti pluuia caruiſſe, ſed ob reatum, & maledictionem, Deo videlicet irato propter ſanguinem in ea effuſum.

Cõmunia beneficia ſubtrahit nonnunquam iratus Deus.
Amos 4. ℣. 7.
Deuter. 11. ℣. 16. & 17.
Deuter. 21. ℣. 1. & ſequentibus uſq. ad 8.
Terra male dictum eſt per ſcelera habitantium in illa.
2. Reg. 1. ℣. 21.

Græci, qui in verſione Septuaginta nullum legerunt de immunditia verbum, quo ſuperioribus necteretur præſens ſermo, exiſtimarunt aliam in hoc verſu accuſationem ſubijci contra ciuitatem. nam Schol. ſic habet: Iterum in illos inuehitur, oſtendens Dei erga illos beneficia, atque populi ingratitudinem circa diuinarum legum cuſtodiam. Theodoretus vero: Atqui doctrinæ pluuiam per ſanctos prophetas ipſi adhibebat: quam cum non reciperet, ſed repelleret, veluti ſaxum quoddam, pluuiæ irrigationi aditum claudens; merito ipſam terram non irrigatam nominauit. Alius: Vult enim dicere ab illis, ne in calamitatibus quidem, quibus plectebantur, audiri prophetarum voces. Alius: Hoc eſt, nullam cepiſti ex prophetarum doctrina vtilitatem. Vide illud Ierem. *Nunquid deficiet de petra agri nix Libani, aut euelli poſſunt aquæ erumpentes frigidæ, & defluentes? quia oblitus eſt mei populus meus*, &c. Hoc eſt: Nunquid ager deſerit niuem Libani de petra fluentem? num deſpiciuntur aquæ viuæ ex alto deriuatæ per canales? In hoc ſenſu pluuiam metaphorice debemus intelligere eam, de qua ſcriptum eſt. *Nubibus mandabo, ne pluat ſuper eam imbrem*, videlicet diuinæ largitatis, & miſerationis diuitem venam, quam non tantum durities humani cordis à ſe repellit, ſed & ingratitudo.

Scholiaſ.
Theodor.
Alius Scho.
Alius Scho.
Ier. 18. ℣. 14.
Iſai. 5. ℣. 6.

XXV. Prophetis non vaticinantibus ex ore domini aſcribuntur omnia ſcelera populorum, & principum.

Coniuratio prophetarum in medio eius, ſicut leo rugiens, rapienſque prædam, animas deuorauerunt. Apollinaris: Leonum exemplo, potentiam demonſtrat opprimentium, ac ſpoliantium pauperes. rugitus alacritatem & propenſionem eorum ad ſcelus indicat. oſtendit autem, vt in cædem incumberent eorum, qui non prompte res ſuas abijcerent. Porro dum viri tollerentur, viduitas inde conſequebatur. res mira. Nunquid pſeudoprophetæ homicidia parabant? minime. Sed quæſtus gratia blandiebantur homicidis. ideo conſequitur: *opus, & precium acceperunt*, id eſt, mercedem operis, vt Iſaias etiam ait: *Merces eius cum eo, & opus illius coram illo.* Sed cuius operis precium acceperunt? abſque dubio vaticinij ad voluntatem homicidarum ſomniati. hoc autem ſcelus erat par ipſi homicidio. quapropter illis aſcribitur, quod ſequitur: *Viduas multiplicauerunt.* Vide Ieremiam: *In prophetis Hieruſalem vidi ſimilitudinem adulterantium*

Apolin.
Iſai. 40. ℣. 10. & 62. ℣. 11.
Iere. 23. ℣. 14.

tium, & iter mendacij, & confortauerunt manus pessimorum, &c. Porro quod ait, *animas deuorauerunt*. significat: vitam illis ademerunt. nam anima vitam sonat Hebræis. Deinde in sacerdotes accusationem conuertit.

XXVI. *Sacerdotes eius contempserunt legem meam*, Theodoretus: Maximum hoc scelus. quos enim alijs duces esse oportuit, ij cœci degere perseuerabant. [Theodor.]

Et polluerunt sanctuaria mea. Apertius Septuaginta: Profanabant sancta mea. Teodoretus: Non rite perficiebant, quæ ad eorum pertinebant ministerium. Verum hoc deinde subijcit distinctius. [Theodor.]

Inter sanctum, & profanum non habuerunt distantiam, & inter pollutum, & mundum non intellexerunt. Hebraice: Non cognouerunt, hoc est, non habuerunt notitiam. Septuaginta: Non distinguebant. Theodoretus: Non distinguebant, neque docebant, quid sanctum & diuinum, & quid profanum & humanum. Profanum enim hoc loco non impium vocat, sed id, quod commune est, & à rebus diuinis separatum: pollutum, & mundum: vel vt Septuaginta dixere, purum & impurum vocat, quod secundum legem tale censetur. neque de cibis tantum & sacrificijs loquitur, sed etiam de indumentis, & alijs, quæ tum voluntate, tum præter voluntatem accidunt, vt de fluxu seminis, de menstruis, contactu lepræ, cadaueris, morticini, & à fera capti, & de alijs omnibus, quæ lex prohibet. [Theodor.]

Et à Sabbatis meis auerterunt oculos suos, & coinquinabar in medio eorum. Græci: Videntes enim propalam Sabbatorum diem contumelia affici, & opus lege non permissum perfici in die quietis, arguere nolebant eos, qui delinquere audebant, sed veluti conniuentes oculis, dissimulabant ea videre, quæ continenter cernebant. Eodem modo explanat versum R. Dauid. Rursus ad principes reuersus ait: [R. Dauid]

XXVII. *Principes eius in medio eius, quasi lupi rapientes prædam ad effundendum sanguinem, & ad perdendum animas, & auare sectanda lucra*. Theodoretus. Occasione lucri faciebant, qui dominabantur, iniustas cædes: & quos oportebat eorum, quibus fieret iniuria, propugnatores esse, ij eorum, qui in- A iuriam faciebant, partes sequebantur. Hinc ad Prophetas digreditur: [Theodor.]

XXVIII. *Prophetæ autem eius liniebant eos absque temperamento*. Hoc item supra docuit. eius translationis hæc summa est: Confirmabant pseudoprophetæ adulatores, quæ à principibus perperam fiebant. Septuaginta: Prophetæ eius vngentes eos. Vbi obserua adulationem in sacris comparari oleo vnctionis, quod blandum est, & suaue: quod assentatio omni vnguento suauior influat capitibus superborum principum: de qua in Psalmo. *Molliti sunt sermones eius super oleum, & ipsi sunt iacula*. Et in alio Psalmo: *Oleum autem peccatoris non impinguet caput meum*, &c. [Adulatio vnctioni, & oleo comparatur. Supra cap. 13. Psal. 54. ℣. 21. Psal. 140. ℣. 5.]

XXX. *Et quæsiui de eis virum, qui interponeret sepem*. B Actum est de sepe etiam supra. Scholiastes. Cum posuerit illud, *de eis*, dubitationem sustulit, ne quis diceret: Atqui Ieremias, Vrias, Baruch, & eorum socij supplicabant pro eis: cum igitur illud adiecerit, *de eis*, qui accusantur videlicet, soluit ambiguum; non enim dixit ex vobis, sed *de eis*, prorsus à iustis impios separans. quoniam male affecti erant erga prædicantes. Theodor. igitur, quod per Ieremiam dixerat: *Circuite vias Hierusalem, & aspicite, & quærite in plateis eius, an inueniatis virum facientem iudicium, & quærentem fidem; & propitius ero ei*. hoc quoque ait. ex principibus, ex sacerdotibus, & ex alijs omnibus inquirebam vnum certe virum, qui posset in intercisione sepis stare, & eam, quæ propter peccata facta fuerat, a- C pertionem, atque pœnarum introitum obturare, cohibereque inferenda ipsis supplicia; neque inueni. Ex quo perspici potest, non solum diuinæ bonitatis magnitudo, sed etiam Iudæorum impietas. Nam de Sodomis promisit, si decem iustos inueniret, omnem se vrbem à supplicio illæsam conseruaturum. hic vero cum vnum quæsijsset, non inuenit. quamobrem eam inimicis tradidit euertendam. Docemur autem nos, quibus exploratum est diuinam iustitiam coniunctam esse cum misericordia; non morari in tabernaculis peccatorum, neque Dei longanimitatem contemnere, thesaurizantes nobis iram in diem iræ, & reuelationis iusti iudicij Dei, qui reddet vnicuique secundum opera eius. [Deus misericors quærit occasiones ignoscendi, nec inuenit, ac propterea punit. Supra c. 13 Scholias. Theodor. Ier. 5. ℣. 1. Gen. 18. ℣. 32. Rom. 2. ℣. 4. 5. & 6.]

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT VIGESIMVMTERTIVM.

ARGVMENTVM.

Sub parabola duarum meretricum declarat Idololatriam Samariæ, & Hierusalem, & supplicium prædicit.

I. *ET factus est sermo Domini ad me, dicens:* A

II. *Fili hominis, duæ mulieres filiæ matris vnius fuerunt.*

III. *Et fornicatæ sunt in Aegypto, in adolescentia sua fornicatæ sunt: ibi subacta sunt vbera earum, & fracta sunt mammæ pubertatis earum.*

IV. *Nomina autem earum Oolla maior, & Ooliba soror eius minor, & habui eas, & pepererunt filios, & filias. Porro earum nomina Samaria Oolla, & Ierusalem Ooliba.*

V. *Fornicata est igitur super me Oolla, & insaniuit in amatores suos, in Assyrios propinquantes.*

VI. *Vestitos hyacintho, principes, & magistratus, iuuenes cupidinis, vniuersos equites, ascensores equorum.*

VII. *Et dedit fornicationes suas super eos electos, filios Assyriorum vniuersos: & in omnibus, in quos insaniuit, in immunditijs eorum polluta est.*

VIII. *Insuper & fornicationes suas, quas habuerat in Aegypto, non reliquit: nam & illi dormierunt cum ea in adolescentia eius, & illi confregerunt vbera pubertatis eius, & effuderunt fornicationem suam super eam.* C

IX. *Propterea tradidi eam in manus amatorum suorum, in manus filiorum Assur, super quorum insaniuit libidine.*

X. *Ipsi discooperuerunt ignominiam eius, filios, & filias eius tulerunt, & ipsam occiderunt gladio: & facta sunt famosæ mulieres, & iudicia perpetrauerunt in ea.*

XI. *Quod cum vidisset soror eius Ooliba, plusquam illa insaniuit libidine: & fornicationem suam super fornicationem sororis suæ.*

XII. *Ad filios Assyriorum præbuit impudenter, ducibus, & magistratibus ad se venientibus, indutis veste varia, equitibus, qui vectabantur equis, & adolescentibus forma cunctis egregia.*

XIII. *Et vidi, quod polluta esset uia una ambarum.*

XIV. *Et auxit fornicationes suas: cumq. uidisset uiros depictos in pariete, imagines Chaldæorum expressas coloribus.*

XV. *Et accinctos balteis renes, & tiaras tinctas in capitibus eorum, formam ducum omnium, similitudinem filiorum Babylonis, terraq. Chaldæorum, in qua orti sunt.*

XVI. *Insaniuit super eos concupiscentia oculorum suorum, & misit nuncios ad eos in Chaldæam.*

XVII. *Cumque uenissent ad eam filij Babylonis ad cubile mammarum, polluerunt eam stupris suis, & polluta est ab eis, & saturata est anima eius ab illis.*

XVIII. *Denudauit quoque fornicationes suas, & discooperuit ignominiam suam: & recessit anima mea ab ea, sicut recesserat anima mea a sorore eius:*

XIX. *Multiplicauit enim fornicationes suas, recordans dies adolescentiæ suæ, quibus fornicata est in terra Aegypti.*

XX. *Et insaniuit libidine super concubitum eorum, quorum carnes sunt ut carnes asinorum: & sicut fluxus equorum fluxus eorum.*

XXI. *Et visitasti scelus adolescentiæ tuæ, quando subacta sunt in Aegypto vbera tua, & confracta sunt*

Ita sunt mammæ pubertatis tuæ.

XXII. *Propterea Ooliba, hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego suscitabo omnes amatores tuos contra te, de quibus satiata est anima tua: & congregabo eos aduersum te in circuitu.*

XXIII. *Filios Babylonis, & vniuersos Chaldæos, nobiles, tyrannosq. & principes, omnes filios Assyriorum, iuuenes forma egregia, duces, & magistratus vniuersos, principes principum, & nominatos ascensores equorum:*

XXIIII. *Et venient super te instructi curru, & rota, multitudo populorum: lorica, & clypeo, & galea armabuntur contra te vndique: & dabo coram eis iudicium, & iudicabunt te iudicijs suis.* B

XXV. *Et ponam zelum meum in te, quem exercent tecum in furore: nasum tuum, & aures tuas præcident: & quæ remanserint, gladio concident: ipsi filios tuos, & filias tuas capient, & nouissimum tuum deuorabitur igni.*

XXVI. *Et denudabunt te vestimentis tuis, & tollent vasa gloriæ tuæ.*

XXVII. *Et requiescere faciam scelus tuum de te, & fornicationem tuam de Terra Aegypti: nec leuabis oculos tuos ad eos, & Aegypti non recordaberis amplius.*

XXVIII. *Quia hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego tradam te in manus eorum, quos odisti, in manus, de quibus satiata est anima tua.* C

XXIX. *Et agent tecum in odio, & tollent omnes labores tuos, & dimittent te nudam, & ignominia plenam, & reuelabitur ignominia fornicationum tuarum, scelus tuum, & fornicationes tuæ.*

XXX. *Fecerunt hæc tibi, quia fornicata es post Gentes, inter quas polluta es in idolis earum.*

XXXI. *In via sororis tuæ ambulasti, & dabo calicem eius in manu tua.*

XXXII. *Hæc dicit Dominus Deus: Calicem sororis tuæ bibes profundum, & latum: eris in derisum, & in subsannationem, quæ est capacissima.* D

XXXIII. *Ebrietate, & dolore repleberis: calice mæroris, & tristitiæ, calice sororis tuæ Samariæ.*

XXXIV. *Et bibes illum, & epotabis vsque ad fæces, & fragmenta eius deuorabis, & vbera tua lacerabis: quia ego locutus sum, ait Dominus Deus:*

XXXV. *Propterea hæc dicit Dominus Deus: Quia oblita es mei, & proiecisti me post corpus tuum,* A *tu quoque porta scelus tuum, & fornicationes tuas.*

XXXVI. *Et ait Dominus ad me, dicens: Fili hominis, numquid iudicas Oollam, & Oolibam, & annuncias eis scelera earum?*

XXXVII. *Quia adulteratæ sunt, & sanguis in manibus earum, & cum idolis suis fornicatæ sunt: insuper & filios suos, quos genuerunt mihi, obtulerunt eis ad deuorandum.*

XXXVIII. *Sed & hoc fecerunt mihi: Polluerunt sanctuarium meum in die illa, & sabbata mea profanauerunt.*

XXXIX. B *Cumque immolarent filios suos idolis suis, & ingrederentur sanctuarium meum in die illa, vt polluerent illud: etiam hæc fecerunt in medio domus meæ.*

XL. *Miserunt ad viros venientes de longe, ad quos nuncium miserant: itaque ecce venerunt. quibus te lauisti, & circumliniisti stibio oculos tuos, & ornata es mundo muliebri.*

XLI. *Sedisti in lecto pulcherrimo, & mensa ornata est ante te: thymiama meum, & vnguentum meum posuisti super eam.*

XLII. *Et vox multitudinis exultantis erat in ea: & in viris, qui de multitudine hominum adducebantur, & veniebant de deserto, posuerunt armillas in manibus earum, & coronas speciosas in capitibus earum.* C

XLIII. *Et dixi ei, quæ attrita est in adulterijs: Nunc fornicabitur in fornicatione sua etiam hæc.*

XLIV. *Et ingressi sunt ad eam quasi ad mulierem meretricem: sic ingrediebantur ad Oollam, & Oolibam mulieres nefarias.*

XLV. *Viri ergo iusti sunt: hi iudicabunt eas iudicio adulterarum, & iudicio effundentium sanguinem: quia adulteræ sunt, & sanguis in manibus earum.* D

XLVI. *Hæc enim dicit Dominus Deus: Adduc ad eas multitudinem, & trade eas in tumultum, & in rapinam.*

XLVII. *Et lapidentur lapidibus populorum, & confodiantur gladijs eorum: filios, & filias earum interficient, & domos earum igne succendent.*

XLVIII. *Et auferam scelus de terra, & discent omnes mulieres, ne faciant secundum scelus earum.*

XLIX. *Et dabunt scelus vestrum super vos, & peccata idolorum vestrorum portabitis: & scietis, quia ego Dominus Deus.*

EXPLANATIO EIVSDEM CAPITIS VIGESIMITERTII.

II. Duæ Mulieres Israel, & Iudam significant.

DVAE Mulieres filiæ matris vnius fuerunt. Græci in superioribus vniuersum populum vnam meretricem nuncuparunt, quod vna plebs ab initio vocata fuerit. quoniam vero regnante Roboam facta est diuisio, & hi Ephraim, & Israel nominabantur, hi vero Iuda, & Beniamin; iure etiam vates secundum eam diuisionem vsus est parabolica, & translationis forma, vocatque ipsos a primarijs vrbibus; decem quidem tribus a Samaria, Iudam autem, & Beniamin a Ierusalem: asseritque eas vnius matris filias, non solum propter vnam generis stirpem, sed etiam quia secundum impietatem, communem habuerunt parentem Aegyptum, sicut & supra per translationem, matrem ipsorum Chethæam, & patrem Amorræũ appellauit. Eadem fere Theodoretus scribit: *Et fornicatæ sunt in Aegypto, in adolescentia sua fornicatæ sunt: ibi subacta sunt vbera earum, & fracta sunt mammæ pubertatis earum.* Theodoretus: Patres enim ipsorum Abraham, & Isaac, & Iacob pietate splenduerunt, earumqne filij ita permanserunt, vt idololatriæ ritibus minime contaminarentur. Verum qui ex illis procreati sunt, cum in Aegypto commorarentur, gentis impietatem didicerunt. & adolescentiam eorum vocat initium, vnde tanta creuit multitudo; corruptionem vero, & mammarum casum impiorum dogmatum doctrinam. quemadmodum enim violatam virginitatem mammarum laxitas consequitur: ita cum quis a Deo defecerit; sequitur eius partis, quæ in nobis principatum obtinet, casus; cuius veluti tegumenta, & indumenta sunt mammæ: tum quia per similitudinem mulieres ipsas nominauit. mulierum quoque quarundam in Aegypto ob intemperantiam insignium ipsis nomina imponit, aitque: *Nomina autem earum Oolla maior, & Ooliba soror eius minor,* Idem: Cum superiora ænigmatice dixisset; ad id, quod apertius est, transtulit orationem, & meretricum illarum mentionem fecit, accusationem amplificans, dum cupit in ipsis, exemplo illarum mulierum, impietatis suæ sensum ingenerari. Scholiastes: Has meretrices aiunt maxime insignes in Aegypto fuisse; quarum nomina Samariæ, ac Ierosolymæ imponit, quod illarum fornicationem imitarentur. Polychronius: Alij dicunt meretrices has in Aegypto fuisse, & ad contumeliam comparare cum illis ciuitates. id autem Idcirco ipsos opinatos existimo, qnod propheta illorum impietatem, quam in Aegypto præ se tulerant, arguat. Alij vero dixerunt Oolla irrisionem significare, Ooliba irrisam, veluti quæ apud omnes viles essent, & irriderentur. Ego vero Hebræum quemdam audiui, cum diceret Oolla Tabernaculum, Ooliba Tabernaculum meum significare, & Tabernaculum quidem appellare decem tribus, quippe quæ ipsæ quoque essent in terra promissionis: Tabernaculum vero meum appellare Ierusalem, qnod ibi Templum esset constitutum. Posterior interpretatio fuit etiam Hieronymi. A Samaria, inquit, appellatur Oolla, quod in lingua nostra sonat Tabernaculum, Ierusalem vero Ooliba, hoc est Tabernaculum meum. in eas si quidem, & in decem tribubus erat Tabernaculum non Dei, sed idolorum. aureos enim vitulos Ieroboam, vt populum auerteret a cultu Dei, collocarat in Dan, & Bethel. consentit & R. Dauid אהלה Aholah, inquit, idem significat, quod Tabernaculum eius, & est sensus: Deus non habet partem in Tabernaculo eius, id est in vitulis aureis, quos fecit Ieroboam Rex Samariæ, & אהליבה Aholibah valet Tabernaculum meum in ea; erat enim in Ierusalem Templum Domini, in quo ipse habitabat. itaque secundum Græcos tangit historiam quarundam feminarum Propheta, eamque in exemplum proponit eorum, quæ dicenda sunt. At vero iuxta Hieronymi, & Hebræorum expositionem parabolam vsurpat a se confictam ex analogia ipsius historiæ Israelitarum: quam eo ænigmate explanare instituit. & quidem vtra sit sententia probabilior; non facile dixerim. nam vtrioque sunt, quæ faueant, & quæ obstent. Græcis fauent circunstantiæ loci, & nominum, vt videntur, propriorum; quas vbi sacri scriptores adijciunt, historiam illos narrare multorum patrum opinio est in illud Lucæ de diuite Epulone, & Lazaro mendico, qui ex ratione appositi nominis Lazari eam historiam esse, non parabolam probare nituntur. Aduersantur autem Græcis nominum interpretationes a Hieronymo, & Hebræis assignatæ, quæ satis indicant illa esse accommodatitia ad rem, quæ tractabatur, neque Aegyptiarum meretricum fuisse vmquam propria, præterquam quod Hebrææ sunt voces, non Aegyptiæ, vt ex earum Etymologia videre licet, atque ex libro Paralipomenon, vbi ducis cuiusdam Idumæi nomen ponitur אהליבמה ahalibamah. assentiamur ergo Hieronymo, & R. Dauidi, & Polychronio, qui etiam opinionem aliorum, quam recitat, minus probare videtur: *& habui eas, & pepererunt filios, & filias:* Septuaginta, & fuerunt inibi, subaudi vxores; quod idem vulgatæ verbis adij-

Theodor. III. Theodor.

IV. De nominibus meretricum sententiæ Græcorum.

Scholiast.

Polychr.

Hebræorũ, & Hieronymi sententia de eiusdem nominibus. Hierony.

R. Dauid

Luc. 16. ℣. 19. 20. & deinceps.

Propria opinio.

Scholiast. *Theodor.*

adijciendum, vt Hebraicus idiotismus elucidetur. A Scholiastes: Hoc est vxores meæ appellatæ sunt, quippe nostra prouidentia dignatæ. Theodoretus: Coniunctionem vero, & societatem appellat; eorum per legem consensum; is enim legem illis tulit: ipsi leges sibi latas obseruaturos sunt professi. Illud vero *pepererunt filios, & filias*, declarat ad quoddam tempus eos, sub lege degentes, pietate filios imbuisse.

Hactenus quidem eorum vtrisque adhibuit accusationem, deinde vero, facta tribuum diuisione, Samariam prius accusat, quam Oollam nominauit. etenim prior in vitulorum impietatem collapsa est, Dauidis Regno in duas partes diuiso.

Hieron.

Hieronymus: Maior Samaria dicitur, & senior, vel propter multitudinem decem tribuum, vel quia, B post mortem Moysis, de Ephraim tribu Iesus filius Naue populo præfuit; vnde & Ieroboam, qui abscidit eas a domo Dauid, fuisse legimus.

V.

Fornicata est igitur super me Oolla. Septuaginta: Et fornicata est Oolla a me. Hebraice תחתי tachtai, hoc est sub me, vel subter me, quo modo vertisse Hieronymum verisimile est; tamen in nullo Codice vulgato eam lectionem inuenimus; sensu tantummodo innuente, diuinamus. vtcumque autem sit, super, vel subter me, valet post me, pro me, vel a me, vt septuaginta verterunt. nam Hebræa particula interdum significat, pro me, vel loco mei, vt ibi: *misit ergo Abner nuntios ad Dauid pro se*, id est loco sui. Sane quidem fornicationis nomine intelligi idololatriam diximus multis supra. C

2. Reg. 3. ℣. 12.

Sup. c. 16.

& insaniuit in amatores suos. Septuaginta: Et adiuncta est ad amarores suos. Scholiastes, & Theodoretus: Tamquam de muliere loquens, amatorum posuit nomen; innuit autem, significatque Dæmonas, quos colere peseuerauit. Tum etiam impietatis genera docet R. Dauid עגב ghatsab, adamare significat, seu ardere, ac deperire aliquem, importatque turpem, & inhonestum amorem, seu concupiscentiam potius dixeris. præclare ergo Hieronymus traduxit, insaniuit, *in Assyrios propinquantes*: Septuaginta: Qui appropinquabant ei. Scholiastes: Ipsorum enim idololatriam imitati sunt, quasi diceret proximos sibi ingenio, & moribus. R. Dauid: Quasi fuissent propinqui, vel quos reddidit sibi amicos, quemadmodum fecit Achaz, quando accersito Rege Assyriorum, vt sibi esset auxilio, Dijs Syriæ immolare cæpit in ara structa, instar altaris, quod Damasci viderat, cuiusmodi se gessit Oolla, id est Israel. Sed simplicius est, propinquantes, id est venientes ad se, vt versu duodecimo interpretatus est Hieronymus. vicinos transferunt alij, sed male; longe enim distat Assyria a Palestina. Theodoretus: Per ænigma iuuenes electos induros hyacinthinis idola vocat, ita ab ipsis picta ac figurata. etenim consueuerant omnes antiquitus impietati dediti, habitibus in sua republica consuetis, Deos suos vestire. Græci siquidem & Romani Martem secundum propriam sui habitus armant figuram: Persæ autem secundum suam, & aliter Indi, aliter Aethiopes. Attamen docet ipsos priores sibi auxilio Assyrios accersisse, neglecta Dei societate. accersito enim Phul (erat hic Rex Assyriorum) in auxilium contra Syros, tributum, & vectigal ipsi pendere polliciti sunt: hinc deinceps commercium impietatem introduxit, hæc illi. Verum exemplum, quod afferunt de Achaz, non est ad rem. nam de Oolla, hoc est Samaria sermo erat vati, non de Ooliba, id est Hierusalem. Achaz vero

Scholiastes. *Theodor.* *R. Dauid* *Hieronym.* *Scholias.* *R. Dauid.* *Theodor.*

Rex erat Hierusalem, non Samariæ, Manehen Rex Israel voluit dicere: de quo scilicet scriptum est: *dabat Manahen Phul mille talenta argenti, vt esset ei in auxilium, & firmaret regnum eius*. Sane Achaz aliquot post annis, auxilium poposcit a Teglath Phul Assar successore ipsius Phul.

4. Reg. 15. ℣. 19.

VI.

Vestitos hyacintho principes. sic nectit R. Dauid, exponitque principes vestitos hyacintho, qui cum rege Assyriorum ad eam venerunt, quos adamauit, atque ipsis permista, didicit eorum mores, & instituta. Atque hoc illud est, quod subiungitur:

R. Dauid.

VII.

Et dedit fornicationes suas super eas, vel scortata est cum eis, qui Assyriorum erant electissimi, & maxime expetendi quos textus vocat. *Iuuenes cupidinis*, Septuaginta vero electos, Hebraice בחורי חמד bachure chemed, iuuenes appetitionis, vel desiderij, hoc est appetibiles, desiderabiles, illecebrosos, vt Isaias ait: *Super omne, quod visu pulchrum est*. Hebraice: super picturas, vel sculpturas desiderij. huic voci affinis est illa altera חמוד Chamud apud Danielem, *quia vir desiderij es*: Hebraice: Quoniam appetitio tu, idest totus amabilis, desiderabilis, atque item alia מחמד machmad in canticis, *& totus desiderabilis*, hebraice: Et totus ipse expetitio, vel amor.

Quid significet hæc phrasis. *Isaiæ 2. ℣. 16.* *Dan. 9. ℣. 23.* *Cant. 5. ℣. 16.*

VIII.

Insuper & fornicationes suas, quas habuerat in Aegypto, non reliquit. nam & illi dormierunt cum ea in adolescentia sua, & illi confregerunt vbera pubertatis eius, & effuderunt fornicationem suam super eam. Theodoretus: Copulata, inquit, cum Assyrijs, eorumque superstitione perfusa, ne Aegyptiaca quidem instituta neglexit: immo illa studiosissime obseruauit: Hieronymus: Tantaque fuit fornicationis abundantia; vt non fornicati cum ea, sed fornicationem suam super illam effudisse dicantur. eadem Polychr. vt impietatis magnitudinem ante oculos ponat, hoc adiecit: Magna enim erat Aegyptiorum superstitio. Scholiastes hoc ait, quia cum defecisset a Babylonijs, ad Aegyptios se contulerat; & rursus ex societate, & consuetudine, illorum cultum consectabatur. Atque ita huius consuetudinis Israelis cum Aegypto extat memoria in libris regum: *Cumque deprehendisset Rex Assyriorum Osea, quod rebellare nitens misisset nuncios ad Sua regem Aegypti*, &c. Ceterum de veteri commercio Israelis cum Aegyptijs ante tempora Moysis, D non de nouo fœdere loqui videtur Propheta. Ergo ea est versus sententia; amplexa quidem est Assyriorum superstitiones; nihilominus non reiecit Aegyptios Deos, quippe quos amauerat a virginitate sua, & quorum immundis institutis ab infantia imbuta fuerat.

Idololatriã fornicationis nomine reprehendit. *Theodor.* *Hieron.* *Polychr.* *Scholiast.* *4. Reg. 17. ℣. 4.*

IX.

Propterea tradidi eam in manus amatorum suorum; in manus filiorum Assur, super quorum insaniuit libidinem. Theodoretus: Cum enim leges meas non obseruauerit, sed mihi dedicata alios amauerit: mea ipsam prouidentia destitui, tradidique eam illis, quos meæ prætulit societati. Hieronymus: propterea tradita est ipsis amatoribus suis Phul, & Thelgatphalnassar, & Salmanassar regibus E Assyriorum, de quibus scriptum est: *& suscitauit Deus Israel spiritum Phul regis Assyriorum, & spiritum Thelgatphalnassar regis Assur, & transtulit Ruben, & Gad, & dimidiam tribum Manasse*, & alibi: *Contra hunc*, Oseæ regem Israel, *ascendit Salmanassar rex Assyriorum, cepitque Samariam, & transtulit Israel in Assyrios. Ipsi discooperuerunt ignominiam eius, filios, & filias eius tulerunt, & ipsam occiderunt gladio.* Theodoretus, & Scholiastes: Ita, inquiunt, a me proiecta experientia didicit; qualis nam

Ipsis, quos peccando amauit, traditur torquentibus punienda. *Theodor.* *Hierony.* *1. Paral. 5. ℣. 26.* *4. Reg. 17. ℣. 4.* *Ibid. ℣. 6.* *Theodor.* *Scholiast.*

mea

mea esset societas, & quanta amatorum suorum improbitas; statim enim vt ipsam in seruitutem redegerunt, primum supplicijs illius enudarunt adulterium; deinde crudelissime, & absque vlla misericordia interfecerunt, filiosque ipsius, & filias bello captas abduxerunt. Appellat autem per translationem filios, & filias, subiectas illi vrbes, & pagos; ac si dicat: Non modo Samariam, sed etiam finitimas ciuitates, ipsi subiectas, ceperunt.

X.

Et facta sunt famosa mulieres, & iudicia perpetrauerunt in ea. Hebraice ad literam: Et fuit nomen mulleribus, vel inter mulieres. septuaginta: Et facta est sermo apud mulieres, hoc est, vt Scholiastes exponit, facta est in opprobrium alijs ciuitatibus, Hieronymo idem confirmante: Ipsam, inquit, trucidarunt; ita vt in omnium mulierum exemplum iugulata sit, & in malam partem cunctarum sermone celebretur. Fauet etiam huic versioni, quod subditur, *& iudicia*, vel vltiones ex septuaginta, *perpetrauerunt in ea*. nam relatiuum illud numeri singularis prædictam Oollam refert tantummodo, non duas meretrices. quod ergo Hebraice habetur: Fuit nomen mulieribus; intelligendum est de prædicta meretrice nomine Samariæ, vt intellexerunt septuaginta, & Hieronymus; quin & Chaldæus ipse, qui sic transtulit: Factum est nomen eius inter prouincias; cuius metaphrasim interpretatus R. Dauid, sic habet: Et peruenit nomen insaniæ eius vsque ad ceteras aures mulierum, siue prouinciarum. In eamdem sententiam interpretanda est vulgata lectio: *facta sunt famosa mulieres*; Samaria scilicet cum Sorore facta est insignis, & celebris flagitijs suis; omnis enim ciuitas ea, quæ ipsi acciderunt, in ore habet, & vbiq. diuulgat.

Scholiast. *Hierony.* *Chalda.* *R. Dauid.*

XI.

Maiora fuerunt peccata Hierusalem, quam Samariæ.

Quod cum vidisset soror eius Ooliba, plusquam illa insaniuit libidine. Hieronymus: Videns Ooliba, id est Hierusalem, in qua erat Dei Tabernaculum, plagas sororis, non est exemplo commonita, vt retraheret ab errore pedem suum, sed auxit germanæ fornicationem. illa enim semel, & foris idola fabricata est in Dan, & Bethel; ista autem crebro & in excelsis, & in ipso Templo Dei adorauit statuam Baalis, & cum Assyrijs fornicata est. idolum enim Belis Assyriorum religio est, consecrata a Nino Belis filio in honorem patris Græci. eadem Hierusalem commisit; quæ Samaria, & similiter violato fœdere, quod mecum inierat, Syriorum Deos mihi antetulit. quorum etiam fiducia freta, opem meam contempsit. nam per duces, & præfectos initam cum illis societatem significat. R. Dauid: Maiora ista commisit crimina, tum confidendo in ope regum gentilium, tum etiam eorum immunditias, ac idola venerando. extat apud Ieremiam egregius huius ordinis commentarius, quem his subtexere libuit. *Et dixit Dominus ad me in diebus Iosie: numquid vidisti, quæ fecerit auersatrix Israel? abijt sibimet,* ac si sui iuris esset, *super omnem montem excelsum, & sub omni ligno frondoso, & fornicata est ibi. & dixi, cum fecisset hæc omnia: Ad me reuertere, & non est reuersa. Et vidit præuaricatrix soror eius Iuda, quia pro eo quod mœchata esset auersatrix Israel, dimisissem eam, & dedissem ei libellum repudij, & non timuit præuaricatrix Iuda soror eius, sed abijt, & fornicata est etiam ipsa, & facilitate fornicationis suæ contaminauit terram, & mœchata est cum lapide, & ligno: & in omnibus his non est reuersa ad me præuaricatrix soror eius Iuda in toto corde suo, sed in mendacio, ait Dominus. & dixit Dominus ad ad me: Iustificauit animam suam auersatrix Israel,* comparatione præuaricatricis Iuda, &c.

Hierony. Bel Idolum Assyriorum. *R. Dauid.* *Ierem. 3. ℣. 6.7.8.9.10. 11.*

XII.

Ad filios Assyriorum. pactum Achaz cum Assyrijs, commemorat liber Regum, & idola gentium in templo Domini posita a Manasse. *& vidi, quod polluta esset via vna ambarum, & auxit fornicationes suas.* Apollinaris, & Scholiastes: Etiamsi earum essent similia instituta, non tamen paria. etenim Iuda Samariam scelere superauit; quod non solum externis cultibus operam daret, sed etiam illos in regionem induceret.

4. Reg. 16. & 21.

XIII. & XIV.

Apollinar. *Scholias.*

XIV.

Cumque vidisset viros depictos in pariete, imagines Chaldaeorum. R. Dauid: In parietibus Templi intellige iuxta illud: *Ecce ab Aquilone porta altaris idolum zeli in ipso introitu*: & iterum, *& vniuersa idola domus Israel depicta erant in pariete in circuitu per totum.* diximus autem eodem capite, idolum zeli fuisse Belis Babylonij simulacrum, cuiusmodi pleraque alia vel sculpta, vel depicta in muris templi fuisse videntur. quæ fuit venerata stulta plebs Israelitica. Apollinaris autem, ac Theodoretus sic philosophantur: Præclare quidem, & valde apte idolorum imbecillitatem comice describit, docens nihil esse aliud, nisi colores, & figuras, & artis opificia. hos, inquit, cum conspexisset, nihilque aliud cerneret, quam picturæ artis imagines, eorum amauit consuetudinem; & vbique idolorum innuit cultum. quod argumenti genus fuse persequitur Ieremias in Epistola Baruch ad filios Israel, qui abducebantur Babylonem, ne forte deciperentur, conspectis elegantibus Deorum simulacris: *A Fabris*, inquit, *& ab aurificibus facta sunt, nihil aliud erunt, nisi id, quod volunt esse sacerdotes*, &c. *Expressas coloribus*. Hebraice בשׁשר חקקים chaququin basasar, depictas minio. scribit Plinius de minio in hunc modum: Inuenitur in argentarijs metallis minium quoque, & nunc inter pigmenta magnæ auctoritatis, & quondam apud Romanos non solum maximæ, sed etiam sacræ. Enumerat auctores Verius, quibus credere sit necesse, Iouis ipsius simulacri faciem diebus festis minio illini solitam, triumphantumque corpora. sic Camillum triumphasse. Hac religione etiam nunc addi in vnguenta cænæ triumphalis, & a Censoribus in primis Iouem miniandum locari. Cuius rei quidem causam miror; quamquam & hodie id experi constat Aethiopum populis, totosque eo tingi proceres, huncque ibi Deorum simulachris colorem esse. & paulo inferius: Auctoritatem colori fuisse non miror: iam enim Troianis temporibus rubrica in honore erat, Homero teste, qui naues ea commendat; alias circa picturas, pigmentaque rarus. Hactenus Plinius. Facit etiam preciosum minium Ieremias dicens, nomine Tyranni cuiusdam: *qui dicit, ædificabo mihi domum latam, & cænacula spatiosa. qui aperit sibi fenestras, & facit laquearia cedrina, pingitque sinopide, seu minio.* Vides cedrinas regiarum trabes, alioquin auro graues, minio induci solitas, tamquam precioso, atque exquisito pigmento. Cuius quidem rei ea causa assignari potest; quod aurum ipsum non lucere modo, sed ardere potius videatur, coccineo minij colori, tamquam prunis accensis, permistum. Cur autem Deorum facies illo inungerentur, quod Plinius mirabatur, ex ipsius verbis intelligi valet; neque enim alius est color, qui in picturis proprie sanguinem reddat. quare introitum cum cerussa roseum, carnis humanæ colorem ad viuum refert. quem in Iouis facie denigrata ex sacrificiorum fuligine, puluereque ingredientium in templum, renouare volentes Romani

R. Dauid. Idola figmenta quædam sunt. *Ezec. 8. ℣. 5.* *Apollinar.* *Theodor.* Idola nihil sunt præter colores figuras, & artis opificia. *Baruch 6. ℣. 45.* Deminio & eius via malata. *Plin. lib. 33 cap. 7.* *Verius.* Homerus apud Plin. lib. 33. c. 7. *Ierem. 22. ℣. 14.*

veteres,

veteres minium admistum cerussa adhibebant, idemque in vsu fuisse Babyloniis, propheta testante, cognoscimus. deinceps vero eundem colorem, vt alia pleraque a Dijs mutuati sibi vsurparunt proceres tum Chaldaeorum, quod ex hoc loco patet, tum etiam Aethiopum, vt Plinius ipse auctor est; atque duces postremo Romanorum, cum triumphum agebant, quod apud eundem Verrius scriptum reliquit.

De tiaris multa. R. David. Polychr. Symmachus apud Theod.

XV. *Tiaras tinctas in capitibus eorum formam ducum omnium*. R. Davidi sunt cidares pendentes, ac tinctae, ornamentumque, & indumentum capitis, a quibus extremitates defluebant a tergo. Polychronius: Tiaras vocat mitras, quibus capita vincire solebant. *Pro forma ducum*, conuertit Symmachus apud Theodoretum, aspectus praedonum omnium. Septuaginta: Aspectus triplex, hoc est varius, vt idem reddit Theodoretus, atque Scholiastes. alius autem Scholiastes sic interpretatur locum: Vittas in capite plexas gestabant, plexus vero triplex erat. hoc enim lex Chaldaeorum praecipit, vt iuuenes capite gestent; & vt videtur lex etiam Indorum praecipit, vt gestent linteam cidarim. Hebraea vox שלישים salisim, ternarios, vel triarios significat. scilicet qui vel corporis robore, vel animi virtute triginta alijs praestant, & respondet triario, super cuius manu nitebatur rex. vulgatus, *vnus de ducibus*. alibi: *& proceres milites, & duces*. Hebraice milites, & triarij, vt sensus sit: Vidit iuuenes tiaras gestantes in capitibus, instar ducum, aut triariorum ceterorum Babylonis, vt moris erat reliquis principibus sui ordinis: quae sententia simplicissima est, & vulgatae pariter, atque fonti consentanea. addit autem *tinctas*, vt eos distinguat a regibus, quorum tiarae candidae erant, vt diximus supra. magnatum vero tinctae colore aliquo, quem non declarat Vates, fortasse, quia varius erat, & pro cuiusque arbitratu eligendus.

Alius Schol. Supra c. 21. ℣. 26.

XV. *Similitudinem filiorum Babylonis, & terrae Chaldaeorum, in qua orti sunt*. Appositio est, ac si dicat; quae Deorum tiarae similes erant ijs, quas gerere solebant iuuenes nobiles Babylonis, & aliarum vrbium Chaldaeae, in quibus nati erant. Porro illud *orti sunt*, si respiciat iuuenes Chaldaeos, significat, quod diximus, illos scilicet more gentis ornatos, atque id ornamentum proprium fuisse patriae suae, vt sentit R. Dauid. si vero referatur ad viros depictos, innuit Deos illos non esse ab alia natione mutuatos, sed a Chaldaeis ipsis electos, quasi dicat aemulabantur deorum simulacra, habitum iuuenum terrae Chaldaeorum, in qua ipsis primum decreta est diuinitas, & sacra constituta. Sed de hac re egimus plenius in commentario ad caput octauum.

R. David.

XVI. *Insaniuit super eos concupiscentia oculorum suorum*. vel hos vt vidit oculis, animo deperire coepit. Verum propheta concupiscentiam oculis ascribit, quod ipsi sint animi internuncij, quibus vt seruis fidelissimis fidem habet, & se ipsum credit. Sed illi non raro pulchrum mentiuntur, quod deforme est. praeterea quia raro, quod placet oculis, displicet animo, naturalisque connexio est visus ad voluntatem; vt merito insani iudicandi sint illi, qui, quod concupiscere non licet, sibi licere putant aspicere. *Vidit*, inquit Moses, *mulier pomum, quod pulchrum esset, aspectuque delectabile, & tulit, & comedit*. Sed quando vidit? postquam a serpente eximulata est. nam antea neque tangere, neque aspicere audebat; quod Dei lege sciebat sibi esse interdictum, ne forte concupisceret, & comederet, vt postea fecit, simulatque vidit. at donis iustitiae originalis gaudebat. quid ergo nos non timere oporteat, qui ab ea cecidimus? & qui fomite peccati non allicimur modo ad malum, sed trahimur, & quasi cogimur, captiuante, *nos*, vt ait Apostolus, *lege membrorum*, id est vehementer vrgente, *in legem*, ac vincula, *peccati? Pepigi foedus*, ait, *cum oculis meis, vt ne cogitarem quidem de Virgine; quam enim partem haberet in me Deus?* subaudi si talia patrassem. magnum ergo scelus esset cogitare de Virgine, quoniam ad magnum scelus inducit ea cogitatio. quod si ita est, foederatas habere cogitationes oportet, ne deficiant ad illicita. ita plane; sed beatus Iob pactum inierat cum oculis prius, quippe cogitationum legatis; alioqui suspectam habebat fidem cogitationum. Vide Ecclesiasticum de hoc argumento fuse disserentem.

Quare oculis ascribatur concupiscentia. Gene. 3 ℣. 6. Quam sit timenda oculorum intemperantia. Ad Rom. 7. ℣. 23. Iob. 31. ℣. 1 & 2. Eccl. cap. 9.

Et misit nuncios ad eos in Chaldaeam. Theodor. Ipsa enim, inquit, cum ipsos, vt sibi opem ferrent, accersisset, & ex eorum commercio contraxisset impietatem; rursus ab illis defecit. defectionem autem hic non a daemonibus dicit, sed ab ipsis Babylonijs; etenim Ioacim, & Ieconias, & Sedecias foedera, quae cum Babylonijs percusserant, violarunt.

Theodor.

XVII. *Ad cubile mammarum*. Septuaginta: Diuertentium, quoniam de hospita muliere loquitur. eiusmodi autem feminae solent non solum appositis edulijs, sed prostituto corpore facere quaestum, vt supra latius diximus. Hebraice: Cubile amorum, seu amantium. nam eadem vox דודים dodim vtrumque significat. *meliora vbera tua vino*. vel amores dulciores, quam vinum, *polluerunt eam, stupris suis*. cum Babylonij Hierosolymam venissent; Deorum vanissimorum instituta, ac ritus inuexerunt: quibus delectata plebs Israelitica a recta via declinauit: sic versum intellexit Polychronius. Hieronymus autem ad tropologiam pie conuertit. An non mittimus, ait, nuncios ad Chaldaeos? qui interpretantur quasi daemones, quando pandimus eis, atque praebemus frangenda in pectore vbera, vbi mentis hospitium est, & saturati voluptatibus, ab alijs transimus ad alias, & non tam fornicationem, quam meretricum numerum desideramus, &c.

Supra c. 16. Cant. 1. ℣. 1. Polychr. Hieron.

XVIII. *Et recessit anima mea ab ea*. Theodoretus: Perspecta impietatis ipsius exuperantia; mea prouidentia illam orbaui. nam secundum allegoriae speciem, animam meam dixit, non quia in animum, & corpus numen diuisum sit, quod & a corpore, & a compositione vacuum est: sed humano, & vsitato hominum more loquitur, &c. Anima hoc loco voluntatem sonat, vel affectum. quam, inquit, olim fidelem mihi amore prosequebar, deinde foedifragam exosam habere coepi.

Animaduerte, quod voluntas, & affectus. Theodor.

XIX. *Recordans dies adolescentiae suae*. Hebraice: Ad recordandum, hoc reuocans mihi in memoriam scelera illius olim in Aegypto patrata. sic etiam habet Theodoretus. Obliuioni, inquit, tradideram, quae tu in Aegypto deliquisti. verum tu eorum memoriam posterioribus tuis institutis renouasti. consueuit enim saepe pristinorum peccatorum memoriam refricare improbitatis similitudo. exempli gratia: esto seruus ille nequam, cui decem millia talentorum remiserat princeps; qui tamen illius aduersus conseruum inclementia prouocatus, vniuersam a debitore summam exegit. R. autem Dauid: Recordata dies adolescentiae, vt similia iteraret crimina.

In memoriam Deo reuocat praeterita scelera, similium patratio. Theodor. Matth. 18. ℣. 34. R. Dauid.

XX. *Et insaniuit libidine super concubitum eorum, quorum*

Idolorũ cultum comitatur morum corruptela, & hæc ad illum inducit. *Polychr.* *Scholiast.* *Theodor.*

rum carnes sunt, vt carnes asinorum. Septuaginta: Pudenda equorum, pudenda eorum. Polychronius accusat illos hoc loco non solum de idololatria, sed etiam de intemperantia, & libidine; necessario enim consequitur idolorum cultum vitæ corruptela. Sholiastes. Libidinis insaniam ante oculos ponens, ostendit idololatriam omnis impudicitiæ, atque luxuriæ illis occasionem fuisse. Theodoretus: Multam autem ipsorum impietatem, multorumque Deorum superstitionem pudendis equorum, & asinorum comparauit, quandoquidem idolorum cultum vocat fornicationem. animæ enim, quæ Deo coniunctæ, & dedicatæ sunt, cum deinde, eo relicto, dæmonum consuetudinem amplectuntur, merito adulteræ nuncupantur.

XXI. *R. Dauid.*

Et visitasti scelus adolescentiæ tuæ. idest visitari fecisti, vel in memoriam reuocasti, vel ex R. Dauide, iterasti cultum idolorum, quæ olim in Aegypto venerabaris: rediisti ad veterem consuetudinem.

XXII. *Socios culpæ in eius dem culpæ vindices assumit Deus non raro.* *Scholiast.* *Theodor.*

Propterea Oolibo, hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego suscitabo homines amatores tuos contra te, de quibus satiata est anima tua. Sholiastes: Multos enim finitimos populos excitatos Babylonius incitauit ad bellum contra eum, quod relictis Chaldæis adhæserit Aegyptijs. Theodoretus: Ab ipsis, inquit, rebus perspicies, quis nam ego sim, & qui nam amatores tui, ego enim a te neglectus longanimitatem exhibui; isti autem simulatque tuam defectionem didicerint, & armorum apparatu aduenient, equis, & curribus instructi, subiectosque sibi homines conducentes, vallisque, & aggeribus tuos aditus circumdabunt; hoc enim significauit, cum dixit: *Iacient contra te custodiam in circuitu.*

XXIII. *Hieron.*

Principes Principum. Hebræos שלישים, salisim, id est, triarios vt diximus supra, vel vt Septuaginta conuertunt τριστάτας, tristatas, quam vocem sic explanat Hieronymus: Et tristatas, quos nos principes principum interpretati sumus, de quibus & in exodo legimus: *Electos ascensores tristatas.* pro quibus Latina simplicitas, *ternos statores*, transtulit. Tristatæ autem nomen est apud Græcos secundi gradus post regiam dignitatem; de quibus scriptum est: *Verumtamen ad tres primos non peruenerat*, qui principes equitum, peditumque erant, & tributorum, quos nos magistratus vtriusque militiæ, & præfectos annonarij tituli nominamus.

2. Reg. 23. ℣. 19.

XXIIII. *R. Dauid.* *Hieron.*

Venient contra te instructi curru, & rota. Sunt qui vertant in rheda, curru, & plaustro. sane חצן, hotsen, peregrinam vocem, Rabbi Dauid sumit pro rheda genere currus, vel pro omni armorum apparatu, quo modo intellexit Hieronymus, & Chaldæus: vel ex patris sui sententia pro חצן, chotsen, hoc est humero, brachio, & metaphorice exercitu, seu copijs; pro quibus ea Latina vox his vsurpatur à Daniele.

Daniel. 11. ℣. 6. & 15. *Scholiast.*

Et dabo coram eis iudicium. Sholiastes: Per hos iudicabo te, inquit: permittam illis causæ huius cognitionem, sententiam, & vltionem sceleris tui.

Grauissimũ est hominũ Iudicium.

Et iudicabunt te iudicijs suis: quandoquidem eorum amplexata es religionem, & dilexisti consuetudinem, ipsorum subiacebis legibus, & potestati, vel iudicijs suis, non meis; quasi dicat: Crudelissime tecum agent; multo seuerius excruciaberis, quàm si in manus incidisses meas: tametsi enim prouocatus sum, & ardeo zelotypia, Deus ego, & non homo, qui castigo, sed non perdo; ipsi autem non sic arbitrabuntur, sed ad conterendum erit cor eorum. hoc argumentum late persequitur Isaias. Historiam huius allegoriæ petit R. Dauid ex libris Regum, vbi legitur Nabuchodonosor & filios Sedecbiæ capite multasse, oculosque illi eruisse.

Isa. 10. *R. Dauid.* *4. Reg. 25.*

XXV. *Cælius Rodig. lect. antiq. lib. 21. c. 45. fine.* *Lex Aegyptia adulteris mulieribus nasum amputabat.* *Diodor. siculus lib. 2. ca. 3. fine.* *Strabo lib. 16.* *Seneca lib. 3. de Ira.* *Iustinus lib. 1.* *Iosue 1. ℣. 7*

Nasum tuum, & aures tuas præcident. Cælius legis cuiusdam Aegyptiæ meminit contra adulteros latæ, ad quam videtur allusisse propheta. In Aegypto, inquit, qui in spontaneo deprehensus adulterio foret, virgis ad plagas mille cædebatur, muliere naribus demutilata. Refert etiam Diodorus Siculus, atque Strabo Actisanem Aethiopum, regem latrocinantium maleficia non interitu, sed nasi mutilatione coercuisse, vt propter oris deformitatem peccare deinceps non auderent, relegatosque in vltima deserti Rhinocoruta, vrbem sic dictam ab excisis naribus, incoluisse: quem Persarum regem vult esse Seneca; quibus haud dissimile est quod de Zopyro scribit Iustinus, qui vt se simularet transfugam, nasum sibi, labra, & aures præcidi fecit. atque illud Iosue: *Septuaginta reges amputatis pedum, & manuum summitatibus.*

Vnde constat vel legem, vel consuetudinem fuisse apud varias gentes pro dedecore, & ignominia maxima hostibus, transfugis, atque adulteris amputare nares, labra, & aures, pedumve, atque manuum summitates. ad legem itaque Aegyptiorum, vel Assyriorum consuetudinem alludens propheta vaticinatur adulteram Oolibam mutilandam esse naribus: quod supplicij genus in viris quidem turpe est, in feminis autem ignominiosissimum: quippe quæ in eo vno suam felicitatem locatam habent, vt appareant hominibus formosæ. Porro veritatem allegoriæ ijs verbis detexit Theodoretus: Alios, inquit, bello captos abducent, alios in prælio iaculis confodient, alijs extremas partes summo odio, & crudelitate amputabunt, & omnia, quæ ad te pertinent, prædabuntur. Sed multo accuratius Rabbi Dauid: Metaphorice, inquit, per nasum Regnum significatur; quemadmodum enim nasus reliquis faciei partibus præeminet, sic Rex vniuerso populo; per aures autem summus Sacerdos. nam ille cum sancta sanctorum ingrediebatur, audiri faciebat vocem tintinnabulorum à fimbrijs tunicæ pendentium, ideoque per auditum summum sacerdotium repræsentatur: vel potius quia per eum, tamquam per aures, populus vocem Dei audire consueuerat.

Theodor. *R. Dauid.* *Naso regnũ auribus sacerdotium inde decus Ierosolymæ auferendum prædicit.*

XXVI. *Scholiast.* *Ali. Schol.* *R. Dauid.*

Et denudabunt te vestimentis tuis. Scholiast. Omnes tibi diuitias, inquit, eripient, *& tollent vasa gloriæ tuæ.* Scholiastes alius, & Rabbi Dauid: Quæ erant in templo ad diuinum cultum pertinentia, dicit.

XXVII. *Theodor.* *Peccatum sibi ipsi supplicium.*

Et requiescere faciam scelus tuum de te. Theodoretus. In illis malis cum versaberis, quæ calamitatem istam tibi inuexerunt. *Et reuelabitur ignominia fornicationum tuarum*: ijs supplicijs tuam impietatem omnem detegam: discent enim ij, qui tuas conspexerint calamitates, earum causam tuam iniquitatem fuisse, idcirco subiecit.

XXIX.

XXX.

Fecerunt hæc tibi, quia fornicata es post gentes. Septuaginta: Fornicatio tua fecit tibi hæc.

XXXI. *De significatione calicis*

In via sororis tuæ ambulasti, & dabo calicem eius in manu tua. Calix mensurã significat poculentorum, sicut pars, seu portio denotat mensuram esculentorum, quã sc[illegible] icet architriclinus in conuiuio singulis partitur. Vtroque nomine significatur quicquid apponi solet conuiuis edendum, vel bibendum; atq; adeo per translationem quicquid ad singulos homines quoquo iure pertinet, vt in Psalmo: *Dominus pars hæreditatis* (portionis) *meæ, & calicis mei*, idest ipse mihi est pro cibo, & potu: omnia ad vitam necessaria in eo vno habeo. Aliquando vero signifi-

Ps. 15. ℣. 5

significat afflictionem, flagellum, seu vltionem necessario tolerandam, vt in Psalmo: *Calix in manu Domini vini meri plenus misto, inclinauit ex hoc in hoc, veruntamen fæx eius non est exinanita: bibent omnes peccatores terræ.* & alibi non raro: cuius tran slationis originem varie assignant doctores. quidam metaphoram prædictâ conuiuij in ea etiam locutio ne obseruatam credunt; vt afflictio sit quasi poculum à Deo nobis propositum, & decretum: sed repugnat significatus. nam haustus conuiuarum lætitiam afferunt, & significant; potius autem ista mæstitiam grauem haurientibus parit. alij à veneficis, vel prauis canponibus, qui mistionibus putum vinum inficiunt, & corrumpunt. Verum psalmista vino meraco potandos dixit peccatores, non diluto aqua, quale solent propinare caupones; neque venenato, quale conficiunt venefici; immo neque mistione aliqua adulterato. nam *plenus misto* hoc loco non significat mistionem alicuius liquoris, sed ipsius vini rubentis crassitudinem, & quasi fæcem. Hebræum enim verbum חמר, chamar, turbidum significat, & fæculentum, quale exprimitur ex vuis rubris. nam hæ, auctore Columella, & rubellanæ dicuntur à colore, & fæciniæ à fæcibus, quoniam plus, quam ceteræ, fæcis afferant. significat etiam idem verbum efferuescere, intumescere, vt in Psalmo *sonuerunt, & turbata sunt aquæ eorum*, vel fremant, & intumescant aquæ, vt psalmo prædicto. *mistum* significet vinum, meracum quidem, & generosum, sed crassum, fæculentum, atque adeo efferuescens, & intumescens, quale esse solet rubrum. Isaias, *vinea meri* (turbidi) *cantabit ei*. Et in Deuteronomio, *& sanguinem vuæ biberet meracissimum*. Hebraice turbidum, hoc est rubrum, quod solet esse fæcatum, atque adeo seruidum. quod si ita est, non potuit translatio illa calicis peti à cauponibus, vel veneficis; cum Deus vinum meracum, generosum, & feruidum propinet peccatoribus. Hieronymus, & alij translationem ductam putant à potione medica, seu pharmaco, quod aspectum, ingenerat horrorem; haustum, amaritudinem, deinde nauseam, tremorem, vomitum, turbationem; coctum autem, grauedinem, ebrietatem, vertiginem, & soporem. Verum pharmacis non adhibetur vinum, sed toxicum. propterea desumpta potius videri potest ea dicendi ratio à potione, quæ damnatis ad mortem offerebatur apud Hebræos, cuius mentio est apud Amos: *Et vinum damnatorum bibant in domo Dei sui*, hoc est generosum, delicatum, preciosum, quale propinari solet damnatis à familiaribus, & amicis, quo animosi reddantur ad tolerandos crueiatus, & mortis supremum agonem. *Date siceram mœrentibus*, (ait sapiens) *& vinum ijs, qui amaro sunt animo. bibant & obliuiscantur egestatis suæ, & doloris sui non recordentur amplius*. Extat eiusdem potus memoria apud Marcum. *Et dabant ei myrrhatum vinum*, cum scilicet peruenit ad locum supplicij; & non accepit, ne dolorum pro nobis sustinendorum acerbitatem leniret vel leuissimo illo refrigerio. ergo ex hoc genere officij postremo existimari potest profectum prouerbium apud Hebræos vulgo vsurpatum, calicem bibere. quod perinde est, atque neci destinari, & calicem alicui offerri, quasi dicant, morti tradere. atque eam esse sententiam prædicti psalmi: *Calix in manu Domini*, hoc est iam iam morti tradere parat impios; sed non vniuersos simul, ne mundus pereat, sed singillatim nunc vni, nunc alteri porrigit damnatorum vinum. *Et inclinauit* (inquit) *ex hoc in hoc*. id est, ab eo alterius detractum calicem alteri porrigit, ita vt omnes impij ex eo sese potandos esse sciant. Sed quoniam hic sumus, non prætereamus Dei nostri pijssima misericordiæ viscera, & clementiam inauditam. Iudicis nempe seuerissimam capitis sententiam à se ferendam declarat officiosissimo, & suauissimo poculo vini meraci generosi, non solum quoniam is potus præcedebat, atque significabat mortem; sed quia id officij genus libentius exhibuisset iudex ipse reis, quam damnationem. dum itaque seueritatem iustitiæ suæ occultare voluit, vsus circuitione, misericordiæ magnitudinem detexit. *recordare*, inquit, ad epulonem, *fili, quia recepisti bona in vita tua*. Iam ad nostrum redeamus institutum. vsurparunt frequenter prophetæ id prouerbium, vt Isaias: *Eleuare, eleuare, consurge Hierusalem, quæ bibisti de manu Domini calicem iræ eius: vsque ad fundum calicis soporis bibisti, & potasti vsque ad faces, non est qui sustentet eam ex omnibus filijs, quos genuit*. pro soporis, Hebraice legimus תרעלה, Targhelah, id est tremoris, qualis est ebriosorum: pro qua voce vulgatus noster reddidit compunctionem in psalmo, *potasti nos* (inquit) *vino compunctionis*, sicut pro cognata eius רעל, raghal, alibi posuit crapulam. *ponam* (inquit) *Hierusalem super liminare crapulæ omnibus populis*, vel super liminare tremulum, vel mobile, vt verterunt Septuaginta. significauit itaque Isaias apposito illo, omnes effectus vini furoris Dei, idest ebrietatem, & tremorem, turbationem, & alienationem mentis. quare subijcit: *Audi paupercula ebria, & non à vino, &c.* Sed illos, atque alios expressit fusius ipse vates cum idem argumentum tractaret, quod Zacharias, vindictam scilicet Dei in hostes nouæ Hierusalem. *Sic erit* (inquit) *multitudo gentium, quæ dimicauerunt contra montem Sion. obstupescite, & admiramini, fluctuate, & vacillate, inebriamini, & non à vino, mouemini, & non ab ebrietate, quoniam miscuit nobis Dominus spiritum soporis. claudet oculos vestros, &c.* Idest potauit vos vino flatuoso, & soporifero. Ieremias item eundem tropum repetit. *accepi* (inquit) *calicem de manu Domini, & propinaui omnibus gentibus*. quorsum autem porrexerit calicem, declarat paulo post: *Hæc dicit Dominus: Bibite, & inebriamini, & vomite, & cadite, neque surgatis à facie gladij, quem ego mittam inter vos*. Et iterum: *Calix aureus* (vinum flauum, & meracum) *Babylon, in manu Domini, inebrians omnem terram: de vino eius biberunt gentes*. (quas recitauit cap. 25.) *Et ideo commota sunt*, vel insanierunt. quasi dicat, Babylon Dei nomine propinauit omnibus gentibus vinum damnatorum, hoc est fecit in illis nationibus stragem grandem. ad quem locum Ieremiæ alludens Ioannes ait: *Et mulier erat circundata purpura, & coccino, & inaurata auro, & lapide precioso, & margaritis, habens poculum aureum in manu sua, plenum abominatione, & immunditia fornicationis eius, & in fronte eius nomen scriptum, Mysterium, Babylon magna mater fornicationum, & abominationum terræ. & vidi mulierem ebriam de sanguine sanctorum, & de sanguine martyrum Iesu, &c.* Vltimo enim versu aperte monstrauit, quid sibi vellet poculum in manu mulieris, videlicet ipsam sanctis, atque martyribus Iesu poculum damnatorum præbuisse, hoc est damnasse ad mortem, eo quod noluerint cum illa fornicari, sicut & ceteri fecerant populi gentium. vocat autem fornicationem idololatriam, vt sæpe monuimus, & meretricis nomine intelligit Romanam Rempublicam, quæ, tempore imperatorum, omnium abominationum terræ simulacra venerabatur. Sed hunc Ioannis locum

Marginalia: Psal. 74. ℣. 9 — Quid significet vinum mistum. — Columel. li. 3. c. 2. — Psal. 45. ℣. 4. — Isa. 27. ℣. 2 — Deut. 32. ℣. 14. — Hieron. — Calix damnatorum. — Amos 2. ℣. 8. — Prouer. 31. ℣. 6. & 7. — Marc. 15. ℣. 23. — Cur myrrhatum vinum dominus recusarit. — Dei misericordia in ipsa punitione elucet. — Luca 16. ℣. 25. — Isa. 51. ℣. 17. & 18. — Psal. 59. ℣. 5 — Zachar. 12 ℣. 2. — Isa. 28 ℣. 7 — Isa. 51. ℣. 21. — Zachar. — Isa. 29. ℣. 5. 9. & 10. — Ierem. 25. ℣. 17. — Ierem. 25. ℣. 27. — Ier. 51. ℣. 7 — Apocal. 17 ℣. 4. 5. & 6. — Romana quæ tunc erat respublica, intelligitur nomine Babylonis, & meretricis.

Supra c. 16. *Mar. 16 ℣. 35.* *Matth. 20. ℣. 22.* *Matth. 26. ℣. 42.*

cum alias tractabamus. est denique similis tropus apud Euangelistas: *Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum?* Et ille: *Pater, si non potest hic calix transire, nisi bibam illum, &c.* atque hæc quidem verisimilia sunt, nobisque olim non ingrata. verum postea te melius considerata, credimus eam dicendi formam desumptam esse à bibendi certaminibus; vbi conuiuæ coguntur ebibere certas mensuras vsque ad fundum calicis non sine fastidio, & agone, læsioneque virium corporis, & animi; nam eiusmodi potus ioitio suaues sunt, sed in fine acerbi. nam quod appetebat sitis, respuit satietas, naturaque ipsa perhorrescit, quod videt sibi esse noxium. Sed exhauriendus omnino calix offertur ipsius compotatoris manu, ebibendusque est vsque ad fæces. talis est potus, & concertatio peccatorum cum diuina prouidentia. nam dulce vinum voluptatum bibere volunt, fundum calicis, hoc est pœnarum acerbitatem exhaurire recusant. sed ebibant necesse est; *quia: Calix in manu Domini vini meri plenus*, turbida fæce, & *Inclinauit ex hoc in hoc: bibent omnes peccatores terræ.* Ex hac origine translationis magna accrescit lux superioribus locis Scripturæ, maxime vero postremo illi: *Transeat à me calix iste.* nam Christo fideiussori nostro propinatur fæx calicis voluptatum, quas nos bibimus, cum Babylone meretrice compotantes, & cum Deo quasi concertantes.

Calix conuiuantium, & vsque ad ebrietatem bibentium certatum.

Peccatores cum Dei prouidentia concertant, dum voluptatum vinum, culpam scilicet bibere cupiunt, non autē fæces pœnæ: sed ebibant necesse est.

XXXII. *Polychr.* *Calicem sororis tuæ bibes profundum, & latum, &c.* Polych. Quæ passa est, inquit, Samaria, ea tu quoq; patieris. calicem enim supplicium vocat, quippe quod soporē, & ebrietatē bibentibus afferat. *Scholi.* Schol. vero: Velut per apostrophen oratio effertur pro: Ita tibi eueniet, vt Samariæ. quod autem sententiæ deerat, adiunxit effecisse ebrietatem, vt dicat: Eandem, quam illa, pœnam feres, ducta captiua. præterea vero latiorem hauries calicem, hoc est mala, quæ tibi superuenient, maiorem tibi afferent ebrietatem, idest tenebras ex calamitate natas. *Theodor.* Theodoretus autem sic: Profundum calicem vocauit ob calamitatis magnitudinem, latum autem propter septuaginta annorum tempus, delerionis vero, (sic enim habent septuaginta interpretes, vbi nos legimus tristitiæ calicem) nuncupauit propter solitudinem, quæ vrbem occupauerat. & illud *exhauries faces*, apposuit, quia extremam pertulit obsidionem. cuius testas & *fragmenta* deuoraturam dixit, propter extrema, in quæ incidit, mala: Et vbera laceraturam, propter eam pœnitentiam, quam parituræ essent calamitates. *Hieron.* Hieronymus dixerat ferme eadem: Et ipse calix erit profundus, & latus; profundus pœnarum magnitudine, latus tempore captiuitatis. quando autem ait, inebriata fueris, & dolore comprehensa, & biberis calicem vsque ad fæces, & in tantum hauseris, vt fragmenta quoque ipsius calicis deuores; tunc tædebit te fornicationis pristinæ, & lacerabis vbera, quæ subacta fuerant in Aegypto. pro quo Septuaginta posuerunt, Et celebritates, & neomenias tuas auferant, &c.

XXXV. *Hieron.* *Theodor.* *Quia oblita es mei, & proiecisti me post corpus tuum.*) Hieronymus: Vel retrorsum, aut post corporis vitia. Theodoretus: Quando meo cultui corporis voluptates anteposuisti; suscipe, inquit, intemperantiæ præmia. per hæc autem innuit fundamentum impietatis, scelera fuisse; inseruientes enim voluptatibus, in idolorum prolapsi sunt cultum. Polychronius: Optime vsus est confirmatione, illo verbo, *oblita es mei*, tamquam de viro, qui multa dederit beneficia, & ad honorem euexerit, & veluti de vxore adultera, quæ suum virum auersata, adulterum amplexatur. eadem querela est apud Isaiam; *Iuxta me discooperuisti, & suscepisti adulterum, &c.* quod insolentissimæ impudentiæ genus est, cum non tantum clam sponso, sed in oculis eius; in ipsiusque cubile adulterum exceperit; hoc est non solum in lucis & excelsis, sed in ipso Dei templo idola coluerit, quod paulo inferius vtrique meretrici improperat. *Et hæc fuerunt in medio domus meæ.*

Voluptates carnis omnium vitiorum fundamenta sunt.

Isa. 57. ℣. 8

XXXVI. *Scholiast.* *Numquid iudicas Oollam, & Oolibam.* Scholiastes: Veluti ad prophetam conuertit orationem; irati porro depingit habitum, & figuram, cum modo ad ipsas peccatrices, modo ad ipsum prophetam conuertat orationem. *Theodor.* Theodoretus: Illud: *num iudicabis*, alij interpretes verterunt: Iudicia mea, inquit, suscepta persona, ò propheta, fac iudicium de Samaria, & Ierusalem.

XXXVII. *Quia adulteræ sunt, & sanguis in manibus earum, insuper & filios suos, quos genuerunt mihi, obtulerunt eis.* Egimus fusius ad cap. decimumsextum de Sinagogæ adulterijs, de homicidijs, & patricidijs filiorum, quibus nunc accumulat impudentiam. nam, vt alias notauimus, sanguinem gestare manibus, est de homicidio patrato gloriari: tale illud est Isaiæ: *Manus vestræ sanguine plenæ sunt.* Et illud. *Inuentus est sanguis in alis tuis*, vel volis tuis. nam sonat כנף, canaph, extremum brachij, volam, alam, atque fimbriam vestimenti, scilicet extremum, vbi autem nos habemus: *Et cum idolis suis*, Septuaginta verterunt: Cum cogitationibus suis. quam sententiam in hæc verba enarrat Sanctus *Cyril.* Cyrillus: Cum Samaria, tum Ierusalem non mediocriter contra religionem peccauerunt, atque adeo effrenatis cupiditatibus ad summum stuporem, insaniamque redacti, cum cogitationibus suis fornicabantur, hoc est quæ cōcupierant, idola videlicet colentes, tamquam cuiusdam spiritualis fornicationis prætextum faciebant, cum deficerent corde à Deo, qui eos loco vxoris acceperat.

Isa. 1. ℣. 15 *Ier. 2. ℣. 22*

XXXIIX. *Polychr.* *Theodor.* *Sed & hoc fecerunt mihi in die illa, polluerunt sanctuarium meum in die illa, & sabbata mea profanauerunt.* Polychronius, & Theodoretus: Magnus impietatis excessus; primum enim filios mactare extremæ est impietatis: at etiam dæmonibus tales offerre victimas, sceleris est amplificatio. hæc vero etiam sabbato perpetrare, quo etiam necessaria interdicebantur, multo maiorem ostendit impietatem. sed quod post eiuscemodi facinus etiam sacros aditus, & diuina penetralia conscenderint, quem tandem impietatis reliquit excessum? Idcirco etiam extremo loco illud posuit: *Etiam hoc fecerunt in medio domus meæ*: hoc, inquit, impium facinus in domo mihi dedicata ausi sunt.

XL. *Ecce venerunt, quibus te lauisti, & circumliniisti stibio oculos tuos, & ornata es mundo muliebri.* Alludit ad consuetudinem meretricum; quæ ante epulas solent lauare sese, comere, ornare, atque fucare, quo placeant suis amasijs. *Polychr.* *Theodor.* Polychronius, & Theodoretus omnia, quæ dicta sunt, tamquam de Muliere meretrice descripsit. significat autem initam ab ipsis cum Assyrijs, & Chaldæis societatem, & impietatem inde innectam; declarat insuper lasciuos ornatus, & delicias, quas in dæmonum celebritatibus adhibebant, & vestimentorum permutationes, & reliqua omnia, quæ in eiuscemodi conuentibus facere consueuerant. *Scholiast.* Scholiastes: Tamquam in muliere meretrice persistit oratio, quæ vultu pigmentis adulterato, & fucato ornatu amatores allicit.

Sed-

XLI. *Sedisti in lecto pulcherrimo, & mensa ornata est ante te.* A ve bo נטה, natah. quod est extendere, reclinare, vel inclinare. nascitur nomen מטה, mittah, reclinatorium, stratum, lectus, super quo homo recliuat, incumbit, & sese extendit. cum autem sint duo lectorum genera, alij cubiculares, in quibus noctu somno, & quieti indulgebatur; alij tricliniares, seu discubitorij, in quibus olim ad mensam, siue ad epulas accumbebatur; vtrumque significant Scripturæ sacræ prædicta voce. nam pro cubiculari sumitur in Genesi. *Adorauit Israel dominum, conuersus ad lectuli caput.* Et illud psalmi: *Lauabo per singulas noctes lectum meum.* pro discubitorio autem apud Esther. *Lectuli quoque aurei, & argentei super pauimentum, smaragdino, & pario stratum lapide dispositi erant.* Et iterum: *cum Rex intrasset conuiuij locum, reperit Aman super lectulum corruisse, in quo iacebat Esther.* Amos etiam: *Super vestimentis pignoratis accubuerunt iuxta omne altare.* Vbi Septuaginta: Et vestimenta eorum ligantes funibus, peripetasmata faciebant adhærentia altari, hoc est ex vestimentis consutis stragula parabant ad sternendos lectos, in quibus accumberent, & iterum: *Qui habitant* (quiescunt) *in Samaria in plaga lectuli, & in Damasci grabbato*, id est, qui primos discubitus babent in lectis, stratisque inter conuiuas. uam Hebraice est pro plaga in angulo lecti, idest in capite, in loco primario. Et tertio, *qui dormitis* (cubatis) *in lectis eburneis, & lasciuitis in stratis vestris.* nam de tricliniari lecto esse sermonem probant, quæ sequuntur; *qui comeditis agnum de grege, & vitulos de medio armenti, qui canitis ad vocem psalterij.* nam epulæ, & cantilenæ triclinio adbibentur, non cubili. binc triclinium, sicut cœnaculū ipsum Hebræis dicitur בית מטות, betbmittbot, idest, domus lectorum. vt ibi, *tollens Ioas &c de tricli nio*, apud Græcos varia sortiuntur nomina, secundū varias illorum formas, quantitatem, & materiam, ex quibus constant; de qua re Pollux, & Cœlius. Latinis lecti dicti sunt, teste Varrone, a legendis herbis, & stramentis, ex quibus fierent. nam & Rex Indorum apud Philostratum in lecto è stramentis facto accubabat, iuxtaque ipsum ex agnatis eius ad summum quinque, ceteri sedentes in sellis epulabantur. tori quoque appellantur à tortis herbis, quæ accumbentium humeris supponebantur, vt vult Isidorus in etymologijs & Seruius:

Proximus ut viridante toro consederit herba;

Vnde & stibadia dicuntur, siue cubilia ex herbis facta, quas Græci στιβάδας, stibsdas vocant, vel à stipitibus, quasi stipadium, vt placet Isidoro. eius nominis crebra mentio est apud Sidonium, Martialem, & Seruium, qui in illud Vigilij, *aurea composuit sponda*, stibadia, inquit, antiqui non babebant, sed stratis tribus lectis epulabantur, vnde & triclinium sterni dicitur. vide Isidorum de varijs lectorum nominibus. postea ex lignis, deinde ex materia arte fabrefacta compositi sunt primum ab Arcbia artifice, vnde & Arcbaicos dictos volunt Iuniores quidam: alij quasi antiquos, boc est rudes, inelegantes, impolitos: tales enim veteres initio faciebant, vt arcbaici sint ex antiqua consuetudine facti, non secundum posteriorem luxuriam. tales etiam punicani dicti, hoc est parui, bumiles, primum à Cartagine aducti, vt notat Isidorus. deinde, auctore Plinio, victa Asia, Romam primum adducta triclinia (sic lectos vocar) ærata. postea crescente luxuria, ex auro, argento, ebore, & testudinum Indicarum putaminibus in laminas sectis confecti sunt: vt eodem loco, & alibi etiam

Lectulorum forma duplex, alij cubiculares, alij tricliniares.
Genes. 47. ℣. 31.
Ps. 6. ℣. 7.
Esther. 1. ℣. 6
Esth. 7. ℣. 8
Amos 2. ℣. 8.
Amos 3. ℣. 12.
Amos 6. ℣. 4.
Ibid.
4. Reg. 11. ℣. 2.
Pollux lib. 6. cap. 1. & Cœlius 27. c. 25. & lib. 26. c. 29.
Varro lib. 4
Philost. lib. 2
Isidor. lib. 2. Ethimolog.
Seruius in lib. 5. Aene.
Sidon.
Martial.
Seru. lib. 1. Aeneid.
Isidor. lib. 2. cap. 12.
Plin. lib. 33 cap. 11.

testatur Plinius, atque Varro. Quocirca Apuleius. lectus Indica testudine perlucidus, plumea congerie tumidus, veste serica floridus, &c. sed hæc recentiora sunt. eamdem stratorum luxuriam Samaritis, & Hierosolymitanis exprobrat Amos: & Regi Persarum tribuit liber Esther, vt supra notauimus. ueque minor luxus in lectorum apparatu, quam in materia, vel artificio fuit, cum olim cespitibus, seu berbis pelles hædinæ vix adderentur, vt Ouidius canit: *Qui poterat pelles addere, diues erat.* Homerus quoque collocauit eos in pellibus mollibus in arena maris. considera (ait Eustharius) heroicam frugalitatem. filius Nestoris Regis peregrinos collocauit non in tapetijs purpureis, alijsque stragulis sumptuosis, sed in arena, ac pellibus, mollibus tamen. eiusmodi puluinis insedit Iudith, cum ad cœnam Holophernis inuitata est. editio enim Septuaginta sic babet: Et accessit ancilla eius, & strauit ei ante Holofernem bumi pelles, quas acceperat à Bagao ad quotidianum vsum sui, vt manducaret accumbens super eas: & ingressa recubuit Iuditb. Deinde vero stragula conchiliata, aut purpurea Babylonica lectis insternebantur. Homerus Phœnicem, Aiacem, Vlyssem, exceptos ab Achille tapetibus purpureis memorat. Et Virg. *conueniunt,* (inquit) *stratoque super discumbitur ostro*, Horatius: *rubro* ait, *vbi cocco Tincta super lectos canderet vestis eburnos.* Cicero: Collocari iussit bominem in aureo lecto strato pulcberrimo textili stragulo, magnificis operibus picto. Lucretius: *Nec calida citius decedunt corpore febres, Textilibus si in picturis, ostroque rubenti iacteris, quam si plebeia in veste cubandum.* ijs similia sunt quædam in prouerbijs, vbi meretrix apprebensum osculata iuuenem sic affatur. *Intexui funibus lectulum meum, straui tapetibus pictis ex Aegypto.* Atque eiusmodi scorti allegoriam producens vates dixit: *Sedisti in lectulo pulcro.* Hebraice: Super lectulum gloriæ, boc est honoratum, gloriosum, splendidum, tum ex materia preciosa factum, tum stragulis auro pictis instructum.

Sed quid sibi vult *Sedisti?* numquid non veteribus mos fuit ad mensam discumbendi? Respondeo accubuisse quidem olim ad mensam conuiuas, sed non omnes, neque semper, neque vbique gentium eam consuetudinem inductam fuisse; nam antiquior mos fuit sedendi, quam discumbendi. etenim legimus de fratribus Ioseph: *Sederunt coram eo*, quam historiam repetens Philo lib. de Iosepbo sic babet: Iussit deinde sedere iuxta ætatis ordinem (non dum enim discumbendi mos receptus erat) mirabantur, &c. Atheneus quoque scripsit apud Homerum: Epulantur sedentes. & iterum: Sedent in conuiuio Heroes, non discumbunt. idem alibi: Tum temporis sedebant cænantes: & iterum: Veteres sedentes cibum cepisse vel ex illo manifestum esse dicit, quod Antolyco, qui ex Itha ca ad diuitem populum venerat, sedenti nutrix cibum apposuit. & alibi: Cum igitur sibi persuaderent Deos esse præsentes; moderate & temperanter dies festos agitabant antiqui. itaque neque solebant accumbere, sed epulabantur sedentes. Catullus quoque ipsos Deos sedentes, non accumbentes facit in carmine de Pelei, & Tbetidis nuptijs. *Qui postquam niueis*, ait, *flexerunt sedibus artus:* Quare & apud Homerum frequentem in conuiuijs mentionem inuenimus factam throni, catbedræ, sellæ, quæ sunt instrumenta sedendi. Et Virgilius.

Hæ sacris sedes epulis: hic ariete cæso
Perpetuis soliti patres considere mensis.

Super quo versu Seruius: Perpetuis, inquit,

Plin. lib. 9. cap. 11.
Varro lib. 8
Apul. li. 10
Amos 2. & 3. cap.
Ouidius.
Homerus 3. odys.
Eusthatius, luxum tricliniorum reprehendit.
Iudith. 12.
Stragula cōchiliata, aut purpurea.
Homer. lib. 1. Iliad.
Virgilius 1. Aeneid.
Horat. lib. 2 Sat. 6.
Cic. 5. Tusc.
Lucretius lib. 2.
Prouer. 7. ℣. 16.
Sedendi ad mensam antiquus mos.
Genes. 43. ℣. 33.
Philo lib. de Ioseph.
Atheneus lib. 1.
Athen. lib. 5. & lib. 11.
Idem lib. 7.
Catullus de Pelei, & Thetid. nup.
Seru. Aeneid. 7.

hoc est, longis, ad ordinem adæquatis sedentium. A maiores enim nostri sedentes epulabantur, quem morem habuerunt à Laconibus, & Cretensibus, vt Varro docet in libris de pop. Rom. Ouidius idem testatur, *ante focos olim scamnis cōsidere longis Mos erat, & mensa credere adesse Deos.* Isidorus quoque ex Varrone testatur apud veteres Romanos non fuisse vsum accumbendi. Quod Macrobius in illos Virg. versus, *Hac vbi dicta, dapes iubet, & sublata reponi Pocula, gramineoque viros locat ipse sedili.* non vacat, inquit, quod dixit sedili; nam propria obseruatio est, Herculis sacris operari sedentes. sedentes itaque epulabantur veteres, vtpote frugaliores, & temperantiores. postea cum mollitie, & luxu inue- C ctus est discubitus: quem habitum corporis compotationibus aptiorem existimarunt, quam sessionem, vt auctor est Plutarchus, dicens: Sicut lectus commodior est bibentibus, quam cathedra, propterea quod ille corpus continet, omnique motione vacuum præstat: ita maxime conuenit animā in quiete conseruare. Accubitus memoria fit in libris regum. *Nec enim discumbemus, priusquam huc ille veniat.* Hebraice לא נסב, lonasu. significat autem verbum סבב, sauau, circumdare, circuire, atque adeo discumbere in circuitu mensæ, vt conuiuæ solent. B inde מסב, meseu, accubitus, discubitus, torus, vel conuiuium, vt in canticis, *dum esset Rex in accubitu*

Varro lib. de pop. Rom.
Ouid. 5. fast.
Isidorus lib. 20. Etym.
Macrob. lib. 3. Saturnal. cap. 6.
Plutarchus Sympos. 7. problo. 1.
De accubitu in mensis Hebræorum.
1. Reg. 16. ℣. 11.
Cant. 1. ℣. 12.

suo, atque מסבי, mesiu, conuiua in psalmo. *Caput circuitus eorum.* Hieronymus, fel conuiuarum meorum. Verum apud Hebræos vsitatas fuisse accubationes in conuiuijs, ex veteri, & nouo testamento colligere licet, vt initio versus huius notabamus. obseruatumque est in Talmudico tractatu dicto Suca, veterum conuiuia fieri solita cum decubitu, decumbentibus scilicet conuiuis in lectis super latus sinistrum: non stantibus, aut sedentibus, vt nunc fit. atque hunc morem vtpote receptissimum apud gentiles suos obseruauit Christus, tum cum inuitatus à Pharisæo *discubuit*, tum cum postremam cænam fecit cum duodecim discipulis. ex qua discum- C bendi ratione, *Mulier quæ erat in Ciuitate peccatrix, vt cognouit, quod Iesus accubuit in domo Pharisæi, attulit alabastrum vnguenti: & stans retro secus pedes eius, lachrymis cœpit rigare pedes eius, & capillis capitis sui tergebat.* Ex Ioannes dilectus supra pectus Magistri inter cænandum recubuit, vt qui in sinu eius discumbebat ad mensam. quem habitum corporis atque situm conuiuarum ipse discubitus faciebat; nam necesse erat in singulis lectis anteriorem in prioris sinu recumbere; cum omnes pectora molliter erecta ad mensam haberent conuersa, reliquum B autem corpus, & pedes extensos retro. alioqui difficile est alterutrum factum, sedente ad mensam Christo, comprobare:

Psal. 139. ℣. 10.
Hieron.
Luc. 7. ℣. 38. & 38.

Vtriusque cœnæ subsequentes figuras adiecimus; tum vt horum locorum notitiae satisfacere melius possit ipsa accubitus imago ob oculos posita: tum quia omnes, quotquot circumferuntur huius rei imagines, non omnem rei difficultatem exhaurire videbantur, quarum vberiorem commentarium aliquando, si, Deo volente, vita superstes fuerit, edemus.

COENACVLVM EX ANTIQVIS MONVMENTIS ET EVANGELICA HISTORIA DEPROMPTVM VE

VM VBI IOANNES IN SINV IESV CVM DISCIPVLIS RECVMBENTIS ACCVBVIT

COENATIO IN QVA PEDES RECVMBENTIS IESV PECCATRIX MVLIER STA

R STANS RETRO LACHRYMIS LAVIT. CAPILLIS TERSIT ET VNXIT VNGVENTO

Lucæ 16. ℣. 23.

Porro illud Lucæ explicari vix posse videtur, nisi accumbens Abraham intelligatur, quem *diues vidit à longe, & Lazarum in sinu eius.* Quid enim aliud est in sinu Abrahæ esse, nisi in cælesti conuiuio ad pectus Abrahæ, qui vt paterfamilias inducitur, discumbere? nam de epulis sermonem esse declarant, quæ sequuntur:

Ibid. ℣. 24.

mitte Lazarum, qui intingat digitum suum in aqua, & refrigeret linguam meam. Quorsum enim aquæ refrigerium petijsset, nisi calices crystallinos aqua plenos vidisset in Abrahæ mensa? Porro Græcos, & Romanos, non illos vetustissimos, sed qui post monarchiam vixerunt, ad epulas suas accubuisse, passim e scriptorum monumentis, atque marmorum imaginibus intelligere licet. de qua re mentionem fecit Philander, iustumque edidit volumen doctissimus Petrus Ciaconius Toleranus.

Philander in commenta. Vitruuij.

Quod si ita est; quo pacto de meretrice ait Propheta noster: *Sedisti in lectulo?* nam sedenti sella, vel scamnum conuenit, lectulus nonnisi accumbenti. Respondeo, posterioribus quidem sæculis solemne fuisse viris discumbere ad mensam, pueris autem, atque feminis sedere. nam Aristoteles insigne virorum fuisse accubationem, auctor est ijs verbis: Quod si constet aliquem quidpiam eorum vel dicere, vel facere, quæ vetita erant, isque ingenuus sit, nec dum in conuiuijs publicis accumbat; castigandus erit ignominia, virgisque cædendus. & de Cassandro testatur Hegesander, comedere solitum in Sella apud patrem discumbentem; quod non dum aprum in silua interfecisset illius enim certaminis præmium erat apud Macedonas accubitus.

Arist. 7. de repub.

Viri accumbebant, mulieres vero ac iuuenes sedebant in mensa.

Hegesander.

De feminis autem in hunc modum scribit Valerius Maximus: Feminæ viris cubantibus sedentes cænitabant, quæ consuetudo ex hominum conuictu ad diuina penetrauit. nam Iouis epulo ipse in lectulum, Iuno, & Minerua in sellas ad cænam inuitabantur. cuius conuiuij exemplar marmore sculptum hodie seruat Capitolium, nisi quod Iuno in eodem lecto cum Ioue accubante sedet. Isidorus quoque ex Varrone scribit apud veteres Romanos non fuisse vsum accumbendi. postea vero cæpisse viros discumbere, ac mulieres sedere; quod turpis visus esset in muliere accubitus. hunc morem, vtpote à naturali decoro profectum olim apud Hebræos obseruatum ex præsenti testimonio sit perspicuum. *Et sedisti in lecto.*

Valer. Max. lib. 2. c. 1.

De apparatu mensarum.

Et mensa ornata est ante te, vel strata, aut instructa. Veteres enim ipsas mensarum tabulas alioquin ex cedro, aut ex alia quapiam preciosa materia factas varijs exornabant emblematis, vel imaginibus, deinde mappis villosis sternebant, diuersisque epularum generibus instructas apponebant discumbentibus. Ac de materia quidem & ornatu mensarum Plinius vbi de mensis citreis. Cicero: Tu maximam, & pulcherrimam mensam Citream à Q. Lusadio abstulisti. Seneca in sui temporis luxuriam inuehens, tradit citri radices insanis precijs esse licitatas ad mensarum, & lectorum ornamenta. Et Martialis:

Plinius lib. 13. c. 13.

Cicer. 6. in Verr.

Seneca.

Martialis lib. 9.

Et testudineum mensa quater hexaclinon
Ingemuit citro non satis esse suo.

Suo dixit nempe orbi. nam quod rotundæ essent mensæ, eas orbes appellabant. Lucanus, *Vt Mauri lybicis centum stent dentibus orbes.* Et alibi: *Sectosque Athlantide silua Imposuere orbes.* Aegyptij selectas mensas ex Persea faciebant, quæ arbor robusta erat, colore atro, visuque decora. Fiebant & ex arbore thya, Homero nota, admodum preciosæ mensæ. vide Plinium. Sane quidem mensas apud Romans mappis opertas non fuisse, ex eo videtur colligi, quod conuiuarum singuli per se mappam secum ad cænam adferebant, vt Martialis scribit.

Lucanus.

Plinius lib. 13. c. 16.

Mensæ operiebantur mappis apud Roman.

Mart. in 12

Attulerat mappam nemo, dum furta timentur.
Mantile e mensa sustulit Hermogenes.

Verum oppositum potius ex ijs versibus, ego conficio. nam mantile, quod Hermogenes rapuit, hospes strauerat. moris ergo erat mantilia mensis sternere; quod eodem ipse libro probat dicens: *Mensas, Ole, bonas ponis, sed ponis opertas: Ridiculum est; possim sic ego habere bonas.* neque enim risus poetæ nouitatem ab Olo inuectam testatur, sed potius consuetudinem fuisse mensas sternendi mappis; quam tamen Satyricus carpit de more suo. idem præterea. Isidorus testatur, dicens, mappas conuiuij, & epularum appositarum esse sic dictas, quasi manupas. & Plinius, de lino viuo scribens, ait; Ardentes in focis conuiuiorum ex eo vidimus mappas, sordibus exustis, splendescentes magis, quam possent aquis, & Martialis ipse:

Plin. lib. 19

Martialis in Apophor.

Nobilius villosa tegunt tibi lintea citrum.

Porro mensæ ferculis instructæ à duobus portabantur seruis, & conuiuis accumbentibus apponebantur; mutabanturque toties, quoties noua addebantur obsonia: vt colligere licet ex Plutarcho, atque Athenæo. Sed aduertendum est per mensam instructam meretricis, accipiendam esse aram. etenim altare nihil aliud est, quam mensa, pane, carne, mero, & obolis deliciosis instructa, additis aromatum suffimentis, cantilenisque; quæ omnia in profanis mensis apponuntur pro conuiuarum vtilitate, & delicijs: in sacris autem in Dei cultum referuntur. vnde merito mensæ dicuntur altaria ab Ezechiele: *hæc est mensa coram Domino*, ait demonstrans altare incensi. Eiusmodi itaque aras apponebat meretrix ista Dijs Assyrijs, & Aegyptijs; cuius impietatis in præsenti accersitur; in quibus, ne nihil deesset voluptati, omnibus conuiuarum sensibus gratissima Xenia ministrabat: quare sequitur.

Mensæ singulæ singulis ferculis deseruiebant.

Plutarc. in vita Pelop.

Athe. lib. 9

Mensa pro altari sumitur.

Ezech. 41. ℣. 22.

Thimiama meum, & vnguentum meum posuisti super eam. eadem fere verba legimus supra, & interpretati sumus. Quoniam vero ibi promisimus longiorem hoc loco vnguentorum disputationem nos esse facturos; fidem nostram liberemus oportet. Vnguentum Hebraice dicitur שמן, Scemen, quasi dicas pinguedinem, significatque quicquid pingue est siue natura, siue ex artis condimento, vtpote oleum, adipem, atque vnguentum omne, quod ex oleo constat, vel ex alio succo pingui. neque enim omnibus vnguentis miscebatur oleum, vt videre licet apud Plinium, vbi innumera vnguenta commemorantur ex varijs aromatis absque mistione olei composita. quædam etiam ex vnico facta, quale erat Aegyptiorum [illegible], stacti, quod ex gutta myrrhæ, à quo & nomen habuit, constitisse scribunt Athenæus, Theophrastus, atque Dioscorides. quorum Theophrastus de vnguentorum materia sic scribit: Vnguentorum alia à floribus nomen mutuantur, vt rhodinum, violaceum, & susinum; alia à folijs vt myrteum, & oenantinum: alia à radicibus, vt nardinum: alia à ligno, vt palmeum: alia à fructu, vt melinum, myrteum, & laurinum; Aegyptium vero ex pluribus, ex cinnamomo, ex myrrha, atque alijs. Vnguentorum porro apud veteres præsertim Asiaticos frequentem vsum, & varia genera legimus tum in profanis, tum in sacris literis. erant enim medica, militaria, gymnastica, conuiualia,

Sup. Ezech. 16. ℣. 18.

Plin. lib. 13 cap. 1.

Athen. lib. 12. & 15.

Theophrast.

Dioscorides. lib. 1.

lia, funebria, voluptuaria, superstitiosa, & sacra. & de sacris quidem, ne profanis admisceantur, diximns ad caput decimum sextnm: nunc cetera breuissime persequemur. Medicorum vnguentorum compositionem latius tractarunt Hippocrates, & Galenus in eius vocis expositione, atque Dioscorides; quorum quatuot geneta numetat Hippocrates, omnia Aegyptijs nominibus appellata, quippe ab eisdem inuenta, scilicet oleum Aegyptium, oleum Aegyptium album, vnguentum Aegyptium, & vnguentum Aegyptium album. quorum virtutes apud prædictos auctores videre licet. id tantum de omni genere vnguenti in vniuetsum dici potest, conferre mirum in modum tum ceteris corporis facultatibus, tum præsertim cerebro. Vnde Plutarchus de Iside, & Osiride ex Aristotelis sententia dixit vnguentorum, florum, pratorum odotiferas tespirationes non minus ad sanitatem, quam ad voluptatem conferre; cum cerebrum natuta frigidum, & concretum calore, & lenitate resoluant. similiter apud Athenæum Massarius, O felix, inquit, an non nosti sensus nostros, qui sunt in cetebro, excitari suauibus odotibus, & puriores, suauioresque effici, sicut Alexis ait: sanitatis maximam pattem bonos odores cerebro concedete? Ac propterea vetetes, eodem teste, singulis membris corporis singula, & peculiaria vnguenta accommodarunt, vtpote Aegyptium vnguentnm pedibus, & cruribus, phœnicinum maxillis, & mammis; sisymbrium alteri hrachio, amaracinum cilijs, & cæsariei, serpillinum genubus, & collo; maxime vero cor vnguentis preciosis perungi solitum idem tradit; quod odoribus suauihus foueatut, qnodque animæ sedes sit existimatum, quæ iuxta nomen suum vaporibus odoratis admodum recreatur. hoc est enim, quod canit Regius Vates: *Vt educas panem de terra, & vinum lætificet cor hominis, vt exhilaret faciem in oleo, & panis cor hominis confirmet.* nam vt vinum intus, ita oleum foris lætificat, fortificat, lenit, iuuat, reficit, & excitat, non corporis tantum virtutes, sed etiam animales spiritus. Atque ea de causa adhibitum est non tantum ægris sanandis, sed etiam militibus, & athletis roborandis; quod & apud Ethnicos receptissimum scimns, & apud Hebræos vsitatum colligimus ex illo psalmi: *Parasti in conspectu meo mensam aduersus eos, qui tribulant me, impinguasti in oleo caput meum, & calix meus inebrians, quam præclarus est!* Vbi spiritualia præsidia, Dei beneficio sibi aduersus hostes collata, comparat Dauid cum largæ mensæ ferculis instructæ oleo, & vino, quod scilicet hæc tria mirifice cõfirmare vires hominis, robustumq; corpus reddere soleant, panis oleum, & vinum. Idem in alio psalmo repetitur tametsi ohscuriori dicendi tatione. *Et exaltabitur sicut vnicornis cornu meũ, et senectus mea in misericordia vberi.* Vel in oleo viridi, hoc est tametsi senex, hostes meos dispergam, & contetam, supetque eos exaltabor, non secus atque cornu vnicornis, quod præ cetetorũ animalium cornibus durissimum est, innictum, eleuatumque valde. vires enim mihi iuueniles adiecit oleum viride, diuinus scilicet fauot, quo me totnm tamquam oleo delibutum sentio. Oleum autem viride vocat vnguentum, aut etiam viride dicitur oleum ab effectu, quasi reuirescere faciens senectam. Aristophanes porro Athletas humido, idest oleo, aqua misto, vt interpretatur Scholiastes, vngi solitos scribit: Extende genna, inquit, & gymnastico more humido temetipsum petfunde in stratis. Ad vnctionem mi-

Hippocra. Galenus. Diosc. lib. 1. — Plutarchus. — Athena. — Vnguentorum mirabiles effectus. — Psal. 103. ℣. 15. — Vnguentum adhibetur militibus, & athletis roborandis. — Ps. 22. ℣. 5. — Ps. 91. ℣. 11 — Vnctio Regia.

litarem, & gymnasticam teferri potest regia. nam & reges vnctione consecrabantur apud Hebræos, vtpote qui duces populi futuri essent in prælijs, aduersus hostes susceptis, vt constat ex libtis Regum. *Vnges eum* (Saulem) *super populum meum*. ad quam consuetudinem allusit psaltes, cum epithalamium Christi cecinit. *Propterea vnxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ consortibus tuis.* Quale vero fuerit id oleum, & quate sit dictum *exultationis* consequentia verba declarant: *Myrrha & gutta, & casia fluebant à vestimentis tuis, à domibus* à thecis *eburneis*, distillatæ, *ex quibus delectauerunt te*. quod vero adijcitut *præ consortibus tuis*, allusionem continet euidentem ad Dauidis vnctionem, qui à Samuele vnctus declaratus est Rex Israelis præ ceteris fratribus, tametsi natu maioribus, & secundum faciem ad id munns magis idoneis; hoc est enim, quod in libro Regnm dicitur *unxit eum* Dauidem *in medio fratrum*, quod est, inter fratres ceteros vnice dilectum.

Enimnero vnguenti funebris mentio est in libro Paralipomenon: *Posueruntque eum super lectum suum, plenum aromatibus, & unguentis meretricijs* odoriferis, *quæ erant pigmentariorum arte confecta, & combusserunt super eum* bustum ei fecerunt *ambitione nimia*. extat & in Euangelio eius consuetudinis exemplum in Christi Domini sepultnra, referente Ioanne: *Venit autem & Nicodemus ferens mixturam myrrhæ, & aloes quasi libras centum. Acceperunt ergo corpus IESV, & ligauerunt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Iudæis sepelire.* ad quam sepulturæ vnctionem retulit Christus deliciosum vnguentum, quo à Magdalena intet cænandum delibutus est, *præuenit*, inquit Marcus, *ungere corpus meum in sepulturam*, & alibi etiam aromata coempta legimus, quibus vngetent Iesum tertio die à sepultura.

Restat conuiuiale vnguentum, cuius illustrandi gratia teliqua vnguentorũ geneta perstrinximus. hoc non tantũ ad voluptatem, sed etiam ad mentis sanitatem tuendam, quasi ebrietatis antipharmacum innentum esse videtur. nam post liberam compotationem tum coronæ, tum etiam vnguenta mensis adhibebantur. Quocirca Luctetius *somnia, ludi*,

Pocula crebra, unguenta, corona, serta parantur, &c.

Vnguentorum in conuiuijs memotiam inuenimus apud omnes fere scriptores veteres, qui post Homerum scripserunt. Homerus enim apud Athenæum suos heroas frugalitatis studiosos, neque coronatos, neque vnguentis delibutos, neque suffimentis delectatos dicit. vnum dicit Paridem induci, cuius facies à Venere vnguento fuerit delinita. cognouit quidem Homerus vnctiones ex oleo, teste eodem Athenæo, sed non vnguenta odorata. itaque Iliacis temporibus, vt Plinius auctor est, non dum erat vnguentorum vsus, sicut neque thuris in sacrificijs: sed post expugnata Darij castra, in cuius apparatu scrinium vnguentorum inuenit Alexander, ad Græcos primum deuenit, inde ad Romanos. de vtriusque gentis luxu multa citatus iam Plinius, & Athenæus. nos quæ in sacris scriptutis innenimus, referamus. Carpit seuetissime Amos vnguenta conuiuiorum, cum ait. *Bibentes vinum in phialis, & optimo unguento delibuti.* Vbi Chaldæus: Excellentia preciosorum vnguentorum inunguntur. Hebraice est: capite vnguentorum. qua voce qnidam præcipuum aroma, hoc est balsamum significatum existimant, quod Plinio teste ceteris odoribus præfertur, vnique Iudeæ

1. Reg. 9. ℣. 16. & 2. Reg. 16. ℣. 12. atque 2. Reg. 1. ℣. 21. — Ps. 44. ℣. 8. — 1. Reg. 16. ℣. 13. — Vnguentum funebre. 2. Paral. 16 ℣. 14. — Ioan. 19. ℣. 39. — Marc. 14. ℣. 8. — Mar. 16. ℣. 1 — Vnguentum conuiuiale. — Lucret. lib. 4. de natura rerum. — Athen. lib. 1 c. 4. & xij. — Ath. lib. 15 — Plin. lib. 13 cap. 1. — Amos 6. ℣. 6. — Plin. lib. xij. c. 25. & 16. cap. 32.

Exod. 30. ỳ. 23.

deæ concessum est. nam Aegyptium minoris omnino laudis fuit. quibus illud Exodi patrocinatur. *Sume tibi aromata prima myrrhæ, & præcipuæ.* Vbi Hebraice legitur: Aromarũ caput primum principiũ. ad hunc morem alludit Ecclesiastes: *Omni tempore sint vestimenta tua candida, & oleum de capite tuo non deficiat.* hoc est trade te cuticulæ curandæ. indulge semper balneis, & conuiuijs. namque vestes candidæ, atque oleum symbola sunt balnearum, atque compotationum: propterea quod à balneis exeuntes, albis induebantur, quas cænatorias Romani vocabant, quod cum ipsis accumberent. Philo in libro de vita ruretica auctor est Iudæos olim diebus festis conuiuia albatos agitare suisse solitos. idem mos ad Romanos translatus, vt Horatius refert. *Ille Repotia natales aliosue dierum, Festos albatus celebret.* Quod vero de conuiuijs loquatur Ecclesiastes, constat ex versu præcedenti. *Vade ergo, (inquit) & comede in lætitia panem tuum, & bibe cum gaudio vinum tuum, quia Deo placent opera tua.* deinde subdit, quam tractamus sententiam: *Omni tempore sint vestimenta tua candida, &c.* Cadit autem aptissime, vt, cum dixisset in balneis, & epulis lætitiæ esse indulgendum, deinde lætitiæ illius conuiualis duo signa, atque causas subijciat, vestes scilicet candidas, atque oleum. quam quidem sententiam ironice dictam à sacro concionatore accipere debemus, non ex animo, vt Sisinnius Nouatianorum Episcopus, homo mollis, in suarum deliciarum excusationem interpretabatur apud Socratem. sed de his alias. In psalmo etiam vnctio conuiualis memoratur: *Et non communicabo cum electis eorum.* Hebraice, non vescar delicijs eorum. *Corripiet me iustus in misericordia, & increpabit me.* feram id omne libenter, *oleum autem peccatoris non impinguet caput meum.* Opponit seueræ correctioni amici, inimici blanditias, & simulatam adulatoris laudem, vt Augustino, & Hilario placet: ceterum translatione sumpta ab epulis, in quibus moris erat oleo pinguissimo, & precioso capita conuiuantium inungi. eodem spectat sermo Christi: *Tu autem cum ieiunas, vnge caput tuum, & faciem tuam laua.* nam ad ieiunium dissimulandum, symbola conuiuantium suadet adhibenda. Huc spectat mulieris peccatricis egregium factum, quæ caput Christi discumbentis in Bethania vnguento precioso perfudit, atque iterum pedes; quod non adeo vsu receptum erat, vt ex discipulorum murmure colligitur. nam id officium vix delicatis principibus exhibitum apud Græcos scribit Athenæus. Atque in primis (quod tamen vti luxuriosum videtur reprehendere) mos fuit, inquit, Atheniensès pedes delicatorum vnguentis imbuere. & Plinius: Sed quosdam crassitudo maxime delectat, linique iam non solum perfundi vnguentis gaudent. vidimus etiam vestigia pedum tingi, quod M. Orhonem monstrasse Neroni Principi ferebant. Vides non solum ab Athenæo, sed etiam à Plinio huiusmodi vnctionem pedum luxuriæ nomine perstringi. verum Christus illam admisit, & approbauit, non luxuriæ, sed altioris mysterij nomine. *Sinite (inquit) discipulis admurmurantibus, illam. quid illi molesti estis? præuenit enim vngere corpus meum in sepulturam.*

Eccl. 9. ỳ. 8 — Cænatoriæ vestes albæ. — Philo in lib. de vita ruretica. — Horat. lib. 2. serm. Sat. 2. — Eccl. 9. ỳ. 7 — Sisinnius reprehenditur — Socrat. histo. Eccl. lib. 6. cap. 22. — Psal. 140. ỳ. 4. — August. & Hilarius. Vngebantur capita conuiuantium. — Matth. 6. ỳ. 17. — Matth. 26. ỳ. 7. Pedes inungere magnũ deliciarum argumentũ. — Athen. lib. 15. & lib. 13. — Plin. lib. 13 cap. 3. — Christus pedum vnctionem laudat, non luxum aut delicias approbans, sed mysterium indicans.

XLII. *Et vox multitudinis exultantis erat in ea,* mensa scilicet vel cum ipsa meretrice. Hieronymus ex Septuaginta: Siue & voce composita persultabant, vel vocem harmoniæ personabant, vel omni genere musicorum resonabant, vt non solum visu, sed & auditu, & odoratu, & cunctis sensibus placeres

Musica in conuiuijs frequens. — Hieron.

A amatoribus tuis. Scholiastes: Vtebantur etiam, inquit, musicis instrumentis in Idolorum ritibus, quibus dæmones exhilarabant. lætitia quippe dæmonum est hominum interitus, quemadmodum angelorum gaudium peccatoris conuersio, & vita. propterea illa canente, vel psallente, dæmones agebant choreas, & tripudia. nam Basilius in illud Isaiæ: *Pilosi saltabunt ibi,* tradit saltationes didicisse homines à dæmonibus ipsis. Quod vero ad parabolam attinet, constat apud omnes fere gentes in conuiuijs præsertim splendidioribus, vtpote sacris, natalitijs, nuptialibus, funebribus maxime in vsu fuisse musicam; sed apud Hebræos eam consuetudinem viguisse, ex sacris Scripturis in B promptu est demonstrare. Ecclesiasticus enim de conuiuio verba faciens, sympofiarcham in hunc modum instituit: *Rectorem te posuerunt? noli extolli. esto in illis, inter eos, quasi vnus ex ipsis, curam illorum habe, & sic conside, & omni cura tua explicita, recumbe.* Et iterum: *Loquere maior natu: decet enim te primum verbum, diligenti scientiam, & non impedias musicam,* longis, & interminatis sermonibus, *vbi auditus non est,* occuparis auribus in musicæ harmonia, *non effundas sermonem, & importune noli extolli in sapientia tua. gemmula carbunculi in ornamento auri, & comparatio,* concentus, *musicorum in conuiuio vini, sicut in fabricatione auri,* aureo apparatu, *signum,* sigillũ, *est smaragdi, sic numerus* modulatio, musicorum, *in iucundo, & moderato vino.* & infra. *Vinum, & musica lætificant cor: & super vtraque dile- C ctio sapientiæ, tibia, & psalterium suauem faciunt melodiam: super vtraque lingua suauis.* Vbi vides musicam cum vino coniunxisse, vtriusque autem suauitati prætulisse sermones sapientum, qui misceri solent inter epulandum. Et iterum: *Memoria Iosiæ in compositione odoris facta, opus pigmentarij, in omni ore indulcabitur eius memoria, & vt musica in conuiuio vini.* Ad hanc quoque consuetudinem alludit psaltes: *In me psallebant, qui bibebant vinum.* hoc est: ego eram canticum in eorum conuiuijs: me perstringebant suis cantilenis. eandem carpit Isaias: *Væ, qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam, & potandum vsque ad vesperam, vt vino æstuetis. Cythara, & lyra, & tympanum, & tibia, & vinum in conuiuijs vestris.* Et iterum: *Cessauit gaudium tympa- D norum, quieuit sonitus lætantium, conticuit dulcedo cytharæ, cum cantico non bibent vinum.* Et Amos: *Qui canitis ad vocem psalterij, bibentes vinum in phialis, & optimo vnguento delibuti.* Sed & in nouo testamento musicæ conuiualis exemplum est apud Lucam. cum enim filius senior appropinquaret domui; *Audiuit symphoniam, & chorum,* quibus celebrabat pater conuiuium ob filij iunioris aduentum. ad eum morẽ allusisse videtur Paulus: *Nolite inebriari vino, in quo est luxuria, sed implemini spiritu, loquentes vobismet ipsis in hymnis, & canticis spiritualibus.* Nam admonere videtur eos, qui in conuiuijs accumbunt, ne ebrietate, & lasciuis cantilenis Deum offendant, sed potius spirituali ebrietati studeant, & sacris carminibus Deum laudent. nam E in cænis Christianorum initio Ecclesiæ cantus esse adhibitos, auctor est Tertullianus, & Cyprianus. Porro Homerus vtriusque musicæ, idest eius, quæ voce, & quæ instrumentis fit, atque saltationis, quæ musicæ comes est, crebram mentionem facit in epularum descriptionibus. nam cantum, & saltationem vocat conuiuarum anathemata, hoc est sacra donaria, vel vt interpretatur Eusthatius, ornamenta conuiuiorum; & Lucianus, exercitium diuinum, & sacrum, vtpote sine quo nulla sacra, festiui-

Scholiast. — Basil. super Isa. 13. ỳ. 21. — Saltationes didicerũt homines à Dæmonibus. — Varia conuiuia. — Eccl. 32. ỳ. 1. & 2. — Ibid. ỳ. 4. — Eccl. 40. ỳ. 20. — Eccl. 49. ỳ. 1. & 2. — Psal. 68. ỳ. 13. — Isaiæ 5. ỳ. 11. & 12. — Isaia 24. ỳ. 8. & 9. — Amos 6. ỳ. 5. & 6. — Luca 15. ỳ. 25. — Ephes. 5. ỳ. 18. & 19. — In Christianorum cænis cantus adhibebantur in primitiua Ecclesia. — Tertull. in Apol. c. 39. — Cyprian. ad Donatum. — Homerus in Odis. ibi Eustat. — Lucianus.

festiuitates nullæ fieri consueuerunt. Plato varias saltationes pro diuersis festiuitatibus Deorum accommodandas scribit. Athenæus legibus antiquorum, & moribus constitutum esse dicit, vt in conuiuijs canerentur Deorum immortalium hymni, voce communi. meminit eiusdem consuetudinis Plutarchus, & Clemens Alexandrinus, ijs verbis: Cæterum in symposijs, & inter rorantia pocula ad psalmorum Hebraicorum similitudinem carmen canebatur, quod σκολιὸν, scolion, appellabatur, communiter omnibus voce pæana canentibus, nonnunquam etiam per cantici vices propinationes circumagentibus. qui autem erant ex ijs musicæ peritiores, & ad lyram canebant, &c. Solebant etiam conuiuæ se ipsos nominatim prouocare, cui propinaturi erant, & lyram tradituri, vt ex Cicerone, Quintiliano, Plutarcho etiam constat. & quoniam non ordine conuiuij tradebatur lyra, sed alternatim propter obliquam illam lyræ circumlationem carmina illa scolia dicebantur, ac si diceres obliqua. Sed de scolijs compotantium Athenæus disseruit. Sane conuiualia ludorum oblectamenta, saltationes, choreas, psaltrias, sambucistrias epulis Romanorum fuisse adhibitas post Asiaticam victoriam, auctor est Liuius, eorumque abusum carpit seuere Cicero, & Clemens Alexandrinus. Est & tripudiorum eiusmodi in sacris literis memoria. nam in Exodo vitulum aureum coluerunt Israelitæ saltantes, choreasque ducentes: *Sedit*, inquit Moses, *manducare, & bibere, & surrexerunt ludere*. Filiæ quoque Silo anniuersariam Domini festiuitatem celebrant tripudiantes, saltantes per viridaria, vineasque. Sed ne hoc superstitiosum tantum fuisse credamus, vel profanum; certe chori, quibus victoriam Dauidis de Philistæo mulieres Israelitæ concelebrarunt, Dauidis saltatio corã area Domini, & choreæ Mariæ, omni reprehensione vacant; ex quibus fortasse emanauit gentium in tripudijs superstitio, abususque lasciuus, cuius meminit in præsenti vates dicens: *Et vox multitudinis exultantis erat in ea*, mensa scilicet. hoc est inter conuiuandum, communi voce exultantes canebant Deorum suorum laudes, & tripudiantes, circum mensam certos ducebant choros, sacris festiuitatibus, quas agebant, accommodatos.

Et in viris, qui de multitudine hominum adducebantur, & veniebant de deserto. (Septuaginta, ebrij de deserto) *posuerunt armillas in manibus eorum, & coronas speciosissimas in capitibus eorum.* Contextus Latinus indicat ornatos monilibus adulteros à meretricibus. Sed in Hebræo contra hodie legimus; nam, dederunt, Hebraicum est generis masculini, & pronomen, eatum, est femineum. suspicarer incuria librariorum corruptum pronomen, *eorum*, pro earum: sed in nullo codice Latino inuenio variatum genus pronominis *eorum*. similiterque legerunt Septuaginta, & interpretati sunt Græci. Hieronymus vtramque versionem explanando probat, vt iam dicturi sumus. orationis series Latinam postulat sententiam: fortasse corrupta erunt Hebræa, quæ suppetunt, exemplaria. Porro sensum ita explicat Hieronymus: Qui venerunt ad vos ebrij, non vrbanæ alicuius elegantiæ, sed de deserto, ac solitudine rusticorum, ac latronum habitum præferentes. & in tantam exarsistis (ò sorores pessimæ) insaniam voluptatum, vt armillas vestras, & discriminalia imponereris manibus, & capitibus amatorum vestrorum, siue vobis ipsis, vt plenæ ornatu turparemini. Polychronius, &

Plato. 2. de legib.
Athen. lib. 14.
Plutar. li. 1. Symp. problem. 1.
Clemens Alex. lib. 2. pæda. cap. 4.
Scolia compotantium quæ.
Cicer. lib. 1. Tuscul.
Quintil. lib. 1. institu.
Plutar. in Apolog.
Athe. lib. 5. & lib. 15.
T. Liui. decad. 3.
Cicer. orat. pro Cælio & 6. in Verr.
Clemens Alex. lib. 2 pædag. c. 4.
Exod. 32. ℣. 6.
Iudic. 21. ℣. 19. & 21.
Chori etiam sacri.
1. Reg. 18. ℣. 6. & 7.
2. Reg. 6. ℣. 54.
Exod. 15. ℣. 20. & 21.
Exaggerat meretricum intemperantiam ex amasiorum penuria, & abiectione muneribus, & honoribus donata.
Hieron.
Hieron.
Theod. ebr.

A Theodoretus: Quid enim magis desertum, quam ij, qui colunt idola? ex illis enim, inquit, desertis animis, atque mentibus ad te deriuabantur impietatis documenta, quæ musicis organis excipiebas, iucundum, suauemque sonum resonantibus. Sed hæc mystica sunt. Venientes de deserto, vocat secundum Rabbi Dauid Aethiopas, seu Sabæos, qui Hierosolymam veniebant per Arabiam desertam. Hebraice enim legimus סבאים, Sabaim, quod plurale est nominis סבא, Seba, quod proprium fuit filij Chus, nepotis Cham, pronepotis Noe. *Filij Chus, Seba, & Hauila, & Sabatha.* Vnde metropolis ab eo ædificata, adeoque tota regio, quam nunc Prestanus, seu Princeps Nubianorum, sanguine, & fide successor Candaciæ reginæ, tenet, B Sabæa dicta est. Vnde Sabaim appellantur incolæ eius regionis ab Isaia: *Sabaim viri sublimes*. ortum autem videtur ab eo nomine verbum סבא, Saba, quod est potando haurire vinum, quo vsus est Isaias: *Et impleamur ebrietate*, vel hauriamus siceram. fortasse, quia Sabæi dediti erant ebrietati. quapropter Septuaginta pro Sabaim apte verterunt ebrij: existimantes participium esse, non proprium gentis nomen. Diuus Hieronymus videtur legisse סבאים, Sebaim, relatiuo contracto quasi dicat, qui venientes erant de deserto. Rabbi Selomo deriuat vocem eandem à סביב, Sabib, quod est in circuitu. quasi illi habitarent prope desertum, quales erant Ammonitæ, & Moabitæ. ceterum eodem recidit vtraque versio, & cum illis præclare C congruit nostra editio. etenim sensum vnicum vniuersæ reddunt, scilicet exceptos cum symphonia Sabæos, secundum nomen suum vinosos, qui de deserto veniebant Hierosolymam. Sed aduerte pro voce *viros*, Hebraice haberi אנשים, anasim, à singulati אנוש, enos, quod est ærumnosus, incurabilis, desperatus, vt in psalmo: *In labore*, miseria, *hominum*, valetudinariorum *non sunt*. hoc loco anasim sunt mancipia vilia, sordida, execranda, fæx mundi, Ethyopes deformes, pannosi. quare non parum accrescit orationis vis, ac si dixisset: In tantum exarsit meretricum libido; vt non dicam Assyrijs iuuenibus speciosis, vel Aegyptijs vrbanæ elegantiæ adolescentibus, sed eorum mancipijs execrandis, sordidis, latronibus deserti, Sabæis, D scilicet ebrijs, qualia scilicet solent esse mancipia, sese prostituerint: & ne quicquam ad amentiam illarum deesset, quo illos ad se allicerent, suis ipsarum gemmis, & monilibus decorabant. esto itaque versus intricati hæc paraphrasis dilucidaræ & mancipiorum, qui cum Assyrijs, & Aegyptijs adducebantur, Sabæorum inquam, qui ebrij de deserto veniebant, manibus armillas, & capitibus coronas imposuerunt meretrices insanæ. *Posuerunt armillas in manibus eorum.* moris fuit antiquis & feminis, & viris armillas in brachijs gestare ornatus gratia, vel honoris. nam Rebecam id ornamenti genus inter cetera à seruo Abrahami accepisse legimus. Isaias etiam, & Ezechiel cũ mundo muliebri recensent armillas. At vero in E Genesi armillam suam oppignerat Iudas nurui suæ Thamar. atque in libris Regum Madianita ille miles armillam è brachio Saulis, & coronam de capite ablatam obtulit Dauidi. in Exodo quoque, & libro numerorum promiscue viris, & feminis tribuuntur armillæ. Sane Festus Pompeius in armillis, scribit viros militantes aureas armillas, quibus ab Imperatoribus erant donati, gestare solitos. Vnde etiam armillæ dictæ sint, quod antiqui humeros cum brachijs armos vocabant.

Vnde

Theodor.
R. Dauid.
Quæ gens Sabæa fuerit.
Genes. 10. ℣. 7.
Isa. 45. ℣. 14.
Isa. 56. ℣. 12
Hieron.
R. Solom.
Hominum miseria ipso nomine ostẽditur.
Armillas in brachijs tum viri, tum feminæ gestare solebant.
Genes. 24. ℣. 53.
Isa. 3. ℣. 19.
Ezech. 16. ℣. 11.
Genes. 38. ℣. 15.
2. Reg. 1. ℣. 10.
Exod. 35. ℣. 22.
Numer. 31. ℣. 50.
Festus Pomp.
Quare dicantur armillæ.

T. Liui. lib. 10. deca. 1.

Vnde etiam arma, ab ijs dependentia dicta sunt. A eius honoris meminit Liuius: Papirius, inquit, consul equites omnes ob insignem multis locis operam corniculis argenteis, nempe vasculis instar cornu elaboratis, armillisqoe argenreis donat. Et Valetius Maximus de aureis, & argenteis armillis loquitur, quibus donati sunt equites quidam strenui: quibus consentaneum est, quod de armillis Saulis regis nuper referebamus, vt verosimile sit id honoris initio regium esse, postea cum uiris illustribus à regibus ipsis communicatum, post à feminis quoque vsurpatum nontam honoris ergo, quam decoris. neque enim nouum est feminas quicquid vsque preciosum est ambire, & in suas delicias luxumque conuertere, atque adeo coronam regiam, quæ vel præcipuum est supremæ potestatis B insigne, vt mox dictori sumus. Sed meretricũ istarum intemperantia superauit ambitionem. neque enim ab amasijs acceperunt ornarum, sed potios ipsis pro mercede armillas, de brachijs suis extractas, dederunt. Vnde Polychronius, & Theodoretus: Nihil enim ab idolis accipiunt, qui ea sibi colenda instituunt, immo dona sibi à Deo concessa ipsis offerunt, varium illis circumponentes ornatum.

Valer. Max. lib. 2. cap. 3. & lib. 2. c. 8.

Polychr. Theodor.

De coronis multa.

Et coronas speciosas in capitibus eorum. עטרת, ghatereth, idest corona à verbo עטר, ghatar, deriuatur, quod est circundare, munire, atque adeo cumulare, quod ijs abondare solemus, quæ circa nos sunt. in prima significatione sumitur ibi: *Saul, & viri eius in modum coronæ cingebant Dauid*. Hebraice: coronabant. in secunda ibi: *Domine, vt scuto bonæ* C *voluntatis tuæ coronasti nos*. In tertia ibi: *Sapientia dabit capiti tuo augmenta gratiarum, & corona inclyta circundabit te*. Et in psalmo: *Qui coronat te misericordia*. Et Isaias: *Coronans coronabit te tribulatione*. Et in psalmo: *Benedices coronæ anni benignitatis tuæ*. Hebraice: Coronasti annum bonitate tua. sed sensum huius versiculi psalmi mirifice expresserunt Septuaginta, ac si dixisset: Cumulasti annum prouentu abundanti, quæ tua bonitas est. eorundem significatuum symbolum fuit corona veteribus. immo & vox Græca στέφανος, stephanos, à verbo στέφω, stepho, oritur, qood est cingere, cumulare, adimplete, vt testatur Athenæus, & Hesychius. Idemque ex Homero constat, cum ait: Verbis formam Deus ipse coronat, hoc est deformes implet D dicendi gratia. Vnde corona est quasi complementum, & consummatio. cuius significatus etymologiam habes apud prædictum Athenæum. antiquitus enim, inquit ille, sacrificantes, id, quod Dijs acceptum referendum esse putabant, coronare consueuerunt: etenim teste Aristotele, nihil dijs mutilum, aut mancum, sed perfecta & integra offerimus. corona igitur est perfectionis, & plenitudinis symbolum: contra vero cum alicuius miseratione tangimur, nos quodam modo ipsos capillorum tonsura, coronarumque depositione mutilamus. neque aliud sibi voluit Aristoteles cum dixit, veteres in conuiuijs coronis vsos ad significandam, augurandamque fertilitatem annonæ, rerumque omnium abundantiam. Coronarum autem frequen E tissimum vsum inuenimus apud omnes fere gentes in sacris. nam & hostiæ, & sacrifici, & idola coronari consueuerunt. in certaminibus præterea vsus erat, in victorijs, atque triumphis; victorum enim hæc præmia fuerunt. in nuptijs etiam, vtpote sponsorum, & sponsarum ornamenta: in regum & Sacerdotum inaugurationibus, ceu illorum dignitatis insignia; quæ omnia satis aperte demonstrant arcus triumphales, statuæ nobiles, marmoraque

1. Reg. 23. ℣. 26.
Ps. 5. ℣. 13.
Prou. 4. ℣. 9
Psalm. 102. ℣. 4.
Isa. 22. ℣. 18
Ps. 64. ℣. 12

Corona abũdantiæ, & cumuli symbolum

Athenæus lib. 15.
Hesychius.
Homerus.

Deo nihil nõ perfectum & integrum offerri debet
Aristot. lib. sympos.

Arist. apud Calium lib. 27. cap. 26.

varia, quæ hodie Romæ visuntur. in funeribus quoque; nam cadauera, (teste Cicerone, vbi meminit aureæ coronæ mortuo cuidam impositæ) sepulchra, eippi, atque columnæ corollis, & floribus decorantut, vt apud Lucianum in Nigrino videre licet. ac denique in conuiuijs tum sacris, tum profanis, ac præsertim nuptialibus. Quare Plinius: Et iam, inquit, tunc curonæ Deorum honos etant, & larium publicorum priuarorum, ac sepulchrorum, & manium; summaque auctoritas pactili coronæ. Sutiles saliorum sacris inuenimus, & solennes cænis. Athenæus quoque inde probat à veteribus conuiuiorum originem ad Deum fuisse relatam, quod coronis Deorum proprijs in ijs vterentur. Sed vt omittamus alias, quæ nil ad nostrum pertinent institutum, conuiuales certe coronas, si Athenæo credimus, inuenit vtilitas, vel etiam necessitas, confirmauit vero, atque auxit voluptas. nam cum vereres, quod Plutarchus scribit, inter epulas liberalius se ad bibendum inuitarent, largiusque biberent; ad occurrendum, medendumque capiris doloribus, quos vinum immoderatius haustum parere solet, consueuerunt illud vincire, ac ligare fascijs, seu vittis ex lino, lanave confectis, vt Festus tradit, atque Isidorus, coronas, scilicet veterum fuisse laneas, vel lineas. accessit deinde ornatus coronarum ex frondibus, vel floribus contextarum, quo vtilitatem pariter comitarentur deliciæ. nam florum exhalationes mirabili contra boc malum sunt præsidio, caputque veluti arcem muniunt ad ebrietatem pellendam. nam & calidi flores, molliter aperiendis meatibus, faciunt, vt perspirare vinum possit: & qui leuiter frigidi sunt, mediocri contactu vapores repellunt; vt violacea in primis, & rosacea corona: vtrunque enim borum astringit, ac reprimit odore suo: ex quibus caput grauatur, vt meminerunt Aristophanes, & Plinius, qui tradit primum ex hedera Liberum patrem capiti suo imposuisse coronam, eiusque inuentionis rationem tradit Plutarchus: Hedera, inquit ille, Bacchantes coronauit, vt minus à vino læderentur, hedera frigore suo ebrietatem restinguẽre. Athenæus quoque ait, hederaceis corollis veteres primum fuisse vsos; quod frondibus, atqoe corymbis tempora ligaret, molliterque astringeret, & sine graui odore refrigeraret. idcirco ait: Videtur Bacchus coronam vitis reliquisse, ac potionis dilutæ auctor fuisse; cuius coronæ mentionem quoque factam legimus in libris Machabæorum. nam Iudæos cogebat Antiochus hedera redimitos orgia celebrare. Ex nardo etiam vsitatas fuisse coronas auctor est Plinius. Lautissimum quippe, inquit, baberur ex nardi folio eas dari. & merito; est enim nardi odor suauissimus, vt haberur in canticis: *Nardus mea dedit odorem suum*. nardina scilicet corolla. & iterum: *Nardus, & crocus, &c.* Hebraice נרד, nerdi in plurali נרדים, nerdim, dicitur, vnde Græcum; atque Latinum vocabulum promanauit. fuerunt etiam eiusmodi coronæ epulares ex myrtho, teste Athenæo, ad vini euaporationem reprimendam. vnde Horatius.

Nunc decet aut viridi nitidum caput impedire myrtho.

Rosæ quoque coronis adhibitæ, quæ teste Athenæo, aliquantulum refrigerandi, capitisque dolores mitigandi vim obtinent. Plutarchus etiam, qui violaceas rosaceis adnomerat, & in facultate refrigerandi comparat. De rosarum sertis Martialis.

Cicer. pro Flacco.

Lucianus in Nigri.
Plin. lib. 21. cap. 3.

Athe. lib. 15

Coronas cõuiuales inuenit necessitas, auxit voluptas.
Plutarc.

Coronæ antiquæ teste Isidoro ac Festo, aut laneæ, aut lineæ fuerant.

Aristopha. in Auibus
Plin. lib. 21. cap. 3. & lib. 16. cap. 1.
Frequens Bacchi corona ex hedera fuit.
Plutarch 3. sympos. problem. 1.
Athenæ.

2. Machab. 6 ℣. 7.
Plin. lib. 21 cap 3.
Cãt. 1. ℣. 12
Cãt. 4. ℣. 14

Athenæ.

Horat. lib. 1 od. 4.

Plutar. sympos. 3.

Martial.

Pin-

Pinguescat nimio madidus mihi crinis amomo
Ornenturque rosis tempora sutilibus.

Ouid fast. 5.

Atque Ouidius in fastis.

Tempora sutilibus pinguntur tecta coronis,
Et latet iniecta splendida mensa rosa.

Sap. 2. ℣. 7. & 8.

Rosa odoris prodiga.

Rosarum quoque vt aliorum florum in conuiuijs vsum apud Hebræos viguisse ex illo sapientiæ facile colligi potest, vbi Salomon homines voluptuarios in hunc modum loquentes inducit: *Vino precioso, & vnguentis nos impleamus, & non prætereat nos flos temporis: coronemus nos rosis, antequam marcescant; nullum pratum sit, quod non pertranseat luxuria nostra. antequam marcescant*: Inquiunt, quod rosæ, citissime euaporantur, eo quod odoris sui sunt prodigæ; emittunt enim, vt ait Plutarchus, odoris fluxum, vnde etiam nomen habent: nam Græcis rosa dicitur ῥόδον, quasi fluens odor. Fiebant quoque ex lauro, atque ex lilijs, quæ, teste Plinio, rosis sunt nobilitate proxima, quæque in sacris literis nobilitantur, & rosis coniunguntur, vt in Ecclesiastico. Adnumerat etiam Plutarchus prædictis cyprum, & crocum, quorum mentio est in canticis. nam à voce כפר, cephor, & כפרים, cepharim Græcus, & Latinus Cyprus effluxit. Ergo vt ad nostrum reuertamur institutum, videntur meretrices illæ ex rosis, vel violis, alijsue odoriferis, & speciosis floribus, & frondibus serta sibi plexuisse decoris (nam hoc significat פאר, Pear Hebraicum, pro quo Hieronymus vertit speciosas.) teste enim Polluce hunc fere delectum habere solebant veteres florum coronariorum; vt ijs potissimum vterentur, quorum & color oculis, & odor naribus suauem voluptatem simul cum commoditate leuandi capitis, afferrent. propterea que merito à vate dicuntur coronæ decoris, seu speciosæ, & elegantes. atque eiusmodi corollas amasiorum capitibus, vel frontibus, aut certe collis imponebant. nam, vt testis est Scholiastes Apollonij, veteres tribus modis vtebantur coronis. nam vel capiti imponebant serta, vel fronti, & temporibus circumdabant, vel à collo suspendebant. enimuero illud non expedit obliuisci, per amasios nos cum Propheta intellexisse idola, quorum cultui splendidum illud conuiuium dicatum erar. nam ea cerimonia meretrices se ipsas profitebantur fidelissimas, & amantissimas sponsas Deorum, quippe eorum amore corollis, delicijs nimirum suis, se ipsas spoliabant, in ipsorumque cultum libenter consecrabant. neque singularis fuit ea superstitio, & sine exemplo. nam etiam apud gentes moris fuit meretricibus statuas Deorum diuersi generis corollis exornare.

Eccl. 50. ℣. 8. & 39. ℣. 19.

Cant. 4. ℣. 14. & 4. ℣. 14.

Hieron.

Pollux.

Schol. Apol.

Delicijs proprijs se spoliare propter aliquem, amoris est iudicium.

XLIII. & XLIV.

Et dixi ei: Quæ attrita est in adulterijs: nunc fornicabitur in fornicatione sua etiam hæc.

Et ingressi sunt ad eam quasi ad mulierem meretricem. Dixi, idest existimaui, cogitaui, vt notauit hic Rabbi Salomon. Ingredi ad feminam, dicunt Hebræi honesta phrasi, quod nos, rem habere cum illa. quia proprium feminarū est in cubiculis clausas contineri. Hieronymus versionem suam alioqui subobscuram dilucide interpretatur: Quamobrem dixi ei, vel Hierusalem, vel Samariæ, vel vtrique: sic atteriuistis frontem, vt nequaquam secreto polluamini, vel mariti, vel hominum vitetis aspectum: sed instar meretricum publice prostituamini, quoniam ingressi sunt ad vos, quasi ad meretrices? Rabbi Dauid: Dixi de vetula inueterata in adulterijs, nunc, idest non fornicabitur amplius, sed modo cessabunt fornicationes eius, postquam eiecta fuerit de terra sua. alij sic: Iam iam migrabunt alio fornicationes eius, & ipsa. Septuaginta: Nonne in his mœchantur, & opera meretricis etiam ipsa fornicata est? quod in hunc modum intellexit Polychronius, & Theodoretus: Dicebam enim instrumentis vtens propheticis, in his inanimis adulterium vestrum patratur, & fornicaria sunt vestra studia. Scholiastes vero. in his, inquit, eas redargui, & fornicarias, & adulteras eas appellaui. constat enim per omnes prophetas illis impietatem exprobratam esse. obserua. vel ipsi Deo stuporem facere videtur tanta plebis suæ in turpitudinem procliuitas. nam quasi admirabundus exclamat: Ita ne se res habet? vetulam hanc nondum esse satiatam sordibus meretricijs? attendite quam auide, quamque impudenter, ac si iuuencula esset, amasios euocauerit, allexerit, & in sui contumeliam prouocauerit. nam ex eius promptitudine licentiam in reliquum nacti, ait Theodoretus, tamquam ad mulieres communes omnibus prostitutas, ita ad Samariam, & Hierusalem ingressi sunt animarum euersores Dæmones, quique eorum cultum docti sunt Chaldæi. deinceps igitur ad hos transfert orationem.

R. Salomon.

Hieron.

R. Dauid.

Theodor.

Polychr.

Scholiast.

Ipsi Deo quodammodo admirationem afferre videtur tanta in peccata procliuitas.

Theodor.

XLV.

Viri ergo iusti sunt. Transitum facit à Dijs factis instar hominum ad ipsos homines veros. nam meretrix non se prostituerat hominibus Chaldæis, sed Dæmonum simulacris depictis forma Chaldæorum, vel Aegyptiorum. at vero per veros homines, Chaldæos scilicet supplicio affecta est. de ijs ergo ait: *Viri iusti sunt*. Rabbi Dauid, & Salomon per iustos intelligunt iudicij peritos, & in iudicando expertos. Polychronius, & Theodoretus iusti epitheton apposuit, non eorum iustitiæ prohibens testimonium; erant enim iniustissimi, iniquissimi, & impijssimi. Sed ex comparatione rerum à meretricibus gestarum, iusti sunt, dixit: ac si dicat, si tecum comparentur, ij Iusti sunt. quod etiam supra fecit, cum de Hierusalem loqueretur; *Iustificasti sorores tuas, &c.* Sed aptius videtur, vt iustitia politica iusti appellentur Chaldæi, quæ tametsi in hominibus idololaeris vera virtus non esset, erat tamen virtus, quæ ius suum cuique dabat: eamque exercuit Babylonius cum plebe Iudæorum, quam hic meretricis nomine significat propheta. nam vt in libris Regum legimus, Vrbem incendit & euertit, incolas abduxit, regem ex fuga retractum filijs, atque oculis orbauit: quæ omnia sunt iustitiæ vindicatiuæ propria munera.

R. Dauid.

R. Salomon.

Polychr.

Theodor.

Supra. c. 16. ℣. 51.

4. Reg. 25. ℣. 7. 10. & 11.

Ii iudicabunt eas iudicio adulterarum, & iudicio effundentium sanguinem. Polychronius, & Theodoretus adulterij, & homicidij pœnas luent suos amatores iudices sortitæ. Quale autem genus supplicij id futurum sit, declarat dicens.

Polychr.

Theodor.

XLVI. & XLVII.

Adduc ad eas multitudinem, & trude eas in tumultum, & in rapinam.

Et lapidentur lapidibus populorum, & confodiantur gladijs eorum. Definita est lapidationis pœna adulteris in Leuitico. *Morte moriuntur, & mœchus, & adultera*. Genus autem mortis paulo ante expresserat: *Siquis dederit de semine suo Moloch, morte*, inquit, *moriatur, populus terræ lapidabit eum*. Similis autem sententia intelligenda est in sequenti lege adulterarum, cum alia non explicetur. atque ex Ioanne ita esse conuincitur, vbi de adultera Pharisæi ad Christum aiunt: *In lege mandauit nobis Moses huiusmodi lapidare*. Sed hæc omnia metaphorice dicta scimus. illud sine tropo, *Filios, & filias earum interficient & domos earum igne succendent*. Vide in libris regum rem gestam, huius prophetiæ commentarium: *Et auferam scelus de terra, & discent*

Leuit. 20. ℣. 10. & ℣. 2.

Ioan. 8. ℣. 5.

4. Reg. 25.

sceat omnes mulieres, ne faciant secundum scelus earum. Scholiastes, & Theodoretus: Hæc illis sustinentibus, lapidibusque, & gladio, atque igni consumptis, omnis ciuitas percipiet vtilitatem, discens in alieno capite, qualia sint impietatis præmia. nam hic versus persistit in tropo. mulieres vocat ciuitates, ac si dicat, reliquæ ciuitates hoc documento coercebuntur.

Scholiast. Theodor.

XLIX. *Et dabunt scelus vestrum super vos, & peccata idolorum vestrorum portabitis, & scietis, quia ego Dominus Deus*. Polychronius, & Theodoretus impietatis vestræ, inquit, fructus feretis. non enim coacti ipsam suscepistis, sed voluntate, atque cupiditate; sed ex ipso supplicio maximam colligetis vtilitatem. quia me Dominum agnosceris. quam vtinam agnitionem nos assequamur, non malorum experientia docti, sed diuina beneficia sentientes, & ingratum animum abominantes, ob Dei memoriam in singulos dies renouati, & sanctissimi spiritus virtute, Dei caritate inflammati, & Domini nostri Iesu Christi iudicis aduentum expectantes.

Polychr. Theodor.

Supplicia in Dei cognitionem adducunt.

EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT VIGESIMVM QVARTVM.

ARGVMENTVM.

Sub metaphora lebetis pleni carnibus, appositique ad ignem obsidionem Hierusalem, & sub figura vxoris mortuæ vrbis excidium vaticinatur.

I. *ET factum est verbum Domini ad me in anno nono, in mense decimo, decima die mensis, dicens:*

II. *Fili hominis, scribe tibi nomen diei huius, in qua confirmatus est rex Babylonis aduersum Hierusalem hodie.*

III. *Et dices per prouerbium ad domum irritatricem parabolam, & loqueris ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Pone ollam, pone, inquam, & mitte in eam aquam.*

IIII. *Congere frusta eius in eam, omnem partem bonam, femur, & armum, electa, & ossibus plena.*

V. *Pinguissimum pecus assume, compone quoque strues ossium sub ea: efferbuit coctio eius, & discocta sunt ossa illius in medio eius.*

VI. *Propterea hæc dicit Dominus Deus: Væ ciuitati sanguinum, ollæ, cuius rubigo in ea est, & rubigo eius non exiuit de ea: per partes, & per partes suas eijce eam: non cecidit super eam sors.*

VII. *Sanguis enim eius in medio eius est, super limpidissimam petram effudit illum: non effudit illum super terram, vt possit operiri puluere.*

VIII. *Vt superinducerem indignationem meam, & vindicta vlciscerer: dedi sanguinem eius super petram limpidissimam, ne operiretur.*

IX. *Propterea hæc dicit Dominus Deus: Væ ciuitati sanguinum, cuius ego grandem faciam pyram.*

X. *Congere ossa, quæ igne succendam: consumentur carnes, & coquetur vniuersa compositio, & ossa tabescent.*

XI. *Pone quoque eam super prunas vacuam, vt incalescat, & liquefiat æs eius: & confletur in medio eius inquinamentum eius, & consumatur rubigo eius:*

XII. *Multo labore sudatum est, & non exiuit de ea nimia rubigo eius, neque per ignem.*

XIII. *Immunditia tua execrabilis: quia mundare te volui, & non es mundata à sordibus tuis: sed nec mundaberis prius, donec quiescere faciam indignationem meam in te.*

XIIII. *Ego Dominus locutus sum: Veniet, & faciam: non transeam, nec parcam, nec placabor: iuxta vias tuas, & iuxta adinuentiones tuas indicabo te, dicit Dominus.*

XV. *Et factum est verbum Domini ad me dicens:*

XVI. *Fili hominis, ecce ego tollo à te desiderabile oculorum tuorum in plaga: & non planges, neque plorabis, neque fluent lacrymæ tuæ.*

XVII. *Ingemisce tacens, mortuorum luctum non facies: corona tua circumligata sit tibi, & calceamenta tua erunt in pedibus tuis, nec amictu ora velabis, nec cibos lugentium comedes.*

XVIII. *Locutus sum ergo ad populum mane, & mortua est vxor mea vespere: fecique mane, sicut præceperat mihi.*

XIX. *Et dixit ad me populus. Quare non indicas nobis, quid ista significent, quæ tu facis?*

XX. *Et dixit ad eos: Sermo Domini factus est ad me, dicens:*

XXI. *Loquere domui Israel: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego polluam sanctuarium meum, superbiam imperij vestri, & desiderabile oculorum vestrorum, & super quo pauet anima vestra: filij vestri, & filiæ vestræ, quas reliquistis, gladio cadent.*

XXII. *Et facietis, sicut feci: Ora amictu non velabitis, & cibos lugentium non comedetis.*

XXIII. *Coronas habebitis in capitibus vestris, & calceamenta in pedibus: non plangetis, neque flebitis, sed tabescetis in iniquitatibus vestris, & vnusquisque gemet ad fratrem suum.*

XXIIII. *Eritq. Ezechiel vobis in portentum: iuxta omnia, quæ fecit, facietis, cum venerit istud: & scietis, quia ego Dominus Deus.*

XXV. *Et tu fili hominis, ecce in die, qua tollam ab eis fortitudinem eorum, & gaudium dignitatis, & desiderium oculorum eorum, super quo requiescunt animæ eorum, filios, & filias eorum:*

XXVI. *In die illa cum venerit fugiens ad te, vt annunciet tibi:*

XXVII. *In die, inquam, illa aperietur os tuum cum eo, qui fugit: & loqueris, & non silebis vltra: erisq. eis in portentum, & scietis, quia ego Dominus.*

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS
VIGESIMIQVARTI.

I. *Diei, & horæ prædictio certiores Hebræos facit, non casu, aut cæli influxu, sed Dei prouidentia vrbem igni traditam.*

IN *anno nono*, à migratione Ioachin, vt primo capite notauimus, *in mense decimo*, hoc est Chaldæorum Thebeth, qui decimus est à Nisan, respondetque ex parte Decembri nostro, *decima mensis*, subaudi die.

II. *Scribe tibi nomen diei huius*. Hebraice: Nomen diei: articulum diei huius, *In qua confirmatus est Rex Babylonis*, in articulo diei huius, *aduersus Hierusalem*. Vnde scimus non solum diem, sed etiam diei horam prophetæ reuelatam, in qua ciuitas vallari cœpta est. hoc eodem anno, mense, & die cœpit Nabuchodonosor obsidere Hierusalem, vt constat ex libris Regum. & Ieremiæ. Ergo eam diem solenni ieiunio postea celebrarunt Iudæi, vt in eorum Kalendario videre licet. reuelata itaque est eodem die, in qua ciuitas vallari cœpta est, Ezechieli in Babylone degenti, res gesta Hierosolymis, ac præceptum, vt eam sub ænigmate concaptiuis referret die ipso notato, vt & ipsi, & obsessi tum ex tempore, tum ex rerum euentu discerent non casui, neque Babyloniorum potentiæ Vrbis excidium esse adscribendum, sed eius voluntati, qui multo ante prædixerat ob ciuium impietatem vrbem

4. Reg. 25. ℣. 1.
Ier. 52. ℣. 4.

Deus suorũ prophetarũ existimationi prouidet. *Polychr.*

vrbem esse igni comburendam: Ezechielem quoque prophetam esse veridicum, quippe qui Hierosolymæ statum è Babylone tam longe dissita nosse potuit,& palam facere. Sed hic Polychronius adiecit: Quoniam inquit pueriles erant mente & cum eadem audirent, ridicula putabant; necessario varietate distinxit orationis narrationem ad terrenos auditores. Theodoretus vero: Per ænigma iubetur propheta, quæ ciuitati euentura essent edocere, vt propter eorum, quæ dicerentur, obscuritatem, studiosiores ad interrogandum effecti auditores, exploratius oracula diuina percipiant. Scholiastes autem sic habet: Babylonius copijs suis adductis ad Vrbem oppugnandam accesserat. hoc vero agebat Deus, vt expugnationis dilatione illos ad pœnitentiam incitaret. verum non modo nihil profecerunt, sed potius prophetis exprobrabant tamquam mentientibus. Deus igitur iubet prophetam expugnationis parabolam in illos dicere.

Theodor. Aenigmata proponunt prophetæ, vt obscuritas studium excitet auditorum. *Scholiast.*

III. *Dices per prouerbium ad domum irritatricem parabolam.* Hebraice: Parabolabis parabolam, vel transferendo transferes sermonem. de qua phrasi supra dictum est; de translatione autem lebetis capite vndecimo: *Hæc est lebes, nos autem carnes,&c.* Ad quæ verba nunc videtur allusisse vates, atque etiam Micheas, vt infra explanabimus: *Hæc dicit Dominus Deus: pone ollam*, dicere iubetur, deinde facere, vt rebus verba iuuentur. gesta enim magis mouent; præsertim si sint insolita. sane prophetis familiare est rebus,& verbis vaticinari; vt non semel annotatum est in superioribus. In hac autem metaphora, vt bene obseruarunt Polychronius, &Theodoretus, ollam, vel lebetem vocat Ezechiel Vrbem ipsam: per aquam infusam intelligit obsidionem, & omnis generis calamitates, quæ valium comitantur, vt apud Isaiam: *Adducet Dominus aquas fluminis fortes, regem Assyriorum.* Et in Apocalysi. *Aquæ multæ populi sunt.* Bene ergo dicentur Aquæ populi vallantes vrbem propter multitudinem, fragorem, tumultum, atque ingens periculum, quod ex eorum vallo non secus, atque ex inundatione vehementi creabatur ciuitati. Pecus pingue est respublica lasciuiens, quasi vitulus indomitus, qui incrassatus recalcitrat. Bestijs enim illos efficit similes, (inquit Scholiastes) quippe pristino honore spoliatos, hoc est Dei ope, & patrocinio. sed quid, si addas non modo bestijs comparatos, sed ijs etiam, quæ in macellum iam subductæ sunt ad victimam destinatæ? Carnes pecoris pinguissimi vocat indigenas, membra scilicet reipublicæ, vtpote caput regem, cor pontificem, viscera Sacerdotes, armos magnates, dextrum scilicet Leuiticæ tribus Sacerdotes, sinistrum è regio sanguine progenitos, femora, quæ musculosa sunt, viros bellatores. robur militiæ, vrbisque præsidium, crura infimos homines, hoc est artifices, & fabros, &c. ossa robustissimos, atque opulentissimos quosque, qui videbantur confidentiores, quibusque sufficiebant vires,& annona ad longam obsidionem sustinendam: vel magistratus, qui sustinent onus populi, propterea que alias *anguli* solent appellari. ignis significat oppugnationem, famem, & pestem. frusta carnium extracta ex lebete, & temere proiecta in omnem ventum, designant ciues, qui vel excursionibus, peste,& fame perierunt circum Vrbis mœnia, vel profugos, qui discruciati sunt, seu captiuitate oppressi. rubigo est peccatum obstinationis, quod perseuerauit in Iudæorum cordibus.

Mic.3.ỳ.3

Rebus & verbis vaticinabantur prophetæ. *Polychr. Theodor.*

Isa.8. ỳ.7. Apocal.17 ỳ.1.

Deu.32.ỳ. 15. Scholiast. Homo Dei ope propter peccata destitutus cum bestijs comparatur.

Respublica cum humano corpore, illius ciues cum membris eius cõferuntur. *Sophon. 1. ỳ.16.*

Electa, & ossibus plena. Septuaginta: Carnibus separatis ab ossibus. Hebraice, electione ossium imple. quæ quidem sententia cõcordauit versionem Septuaginta cum vulgata nostra. etenim illi significare voluerunt ossa solidiora separata à carnibus, congerenda quoque in ollam; idemque vulgatus intellexit, nimirum implendam ollam electissimis ossibus. neuter ossa proijcienda extra ollam vel dixit, vel credidit. quod ne nos crederemus, Hebræa litera nos admonuit. atque ex huius versus intelligentia pendet eius, qui subsequitur, sensus.

IIII.

V. *Compone quoque strues ossium sub ea.* Septuaginta: Succende ossa sub eis. Hebræam litterã plane reddidit Hieronymus. nam דור, dor, seriem significat, ordinemve, & quicquid ordinate collocatur. Quare sumitur pro generatione, sæculo, vita, ætate hominum, quæ voluitur in orbem. eius etiam cognata מדורה, medura, significat, pyram, rogum, in hoc ipso capite: *Cuius ego magnam faciam pyram.* idque propter seriem lignorum congestorum in pyra. quoniam vero pyra nonnisi ad ignem ordinatur; Septuaginta sensũ retinentes, verterunt: Succende ossa sub eis; cum tenera littera sonet, struem ossium fac sub te, illis carnibus scilicet, vel partibus pecoris. etenim penitus ossa subter carnibus intra ollam congesta erant, non subtus ollã proiecta ob ignem; vt præter iam dicta probant, quæ sequuntur.

Efferbuit coctio eius, discocta sunt ossa illius in medio eius. Theodoretus: Igne, inquit, iniecto, ossa succensa consumpta sunt; fames enim consumptionem fecit; quique effugerunt famis impetum, ad summum malorum peruenerunt, obsidentium oppugnationes sustinentes. Rabbi Dauid, Loco, inquit, lignorum combures ossa: quasi innocentium interfectorum in Hierusalem ossa accenderint hunc ignem, totque mala vrbi attulerint sanguinariæ. præclare illi quidem, si certum esset, quod præmittunt, loco lignorum ossa subiecta ollæ. verum nobis id videtur improbabile, tum ex supra allatis, tum etiam quia ossa neque per se sola ignem accendere possunt, neque cum lignis illum fouere, cum sint natura sicca. denique quoniam vates discocta dixit ossa, non consumpta. idq; sonat Hebræum verbum בשל, basal, atque ita verterunt Septuaginta ἡψήϑη τὰ ὀστᾶ αὐτῆς, ipsitæ ta osta autis, cocta sunt ossa illius. postremo ex eo, quod additũ est in Hebraico, Græco, & Latino codice, *in medio eius*, quod manifeste significat intra ollam, non sub olla. Sane Polychronius aptius philosophatur si dicat, inquit, at tigit quidem illos calamitas. & inutiles ad omnia redditi sunt. illud enim ἐξέζεσεν, exezesen, efferbuit, posuit, pro abiecta est. ex metaphora enim illud accepit aquæ exæstuantis, & ebullientis, quæ ad summ interitum diffunditur. R. Dauid metaphoram simul, & Hyperbolem agnouit in verbo cocta: Tam grandem, inquit, accende pyram, vt ossa quoque tametsi durissima, & ad coctionem inepta, coquantur: quod dictum est per metaphoram de fortissimis, & robustissimis Israel; omnes enim perierunt gladio in vrbe.

Theodor.

R. Dauid.

Polychr.

R. Dauid.

VI. *Væ ciuitati sanguinum ollæ, cuius rubigo in ea est, & rubigo eius nõ exiuit de ea.* Persistens in allegoria veritatem simul detegit, ciuitatem appellasse se ollam, sanguinem vero innocentium, atque impieratem rubiginem vocasse. est autem חלאתה, chelatbah, pro qua voce Hieronymus vertit rubiginem, adustio, scoria, immunditia, sordesque, quæ ob nimiam adustionem de carnibus, ceterisue esculentis ollæ adhærescunt. non bene itaque vertit R. Dauid spumam pro rubigine; neque

Hieron.

R. Dauid. Reprehenditur.

enim vitio daretur ollæ, quod carnibus plena, ad ignemque appôsita, adhuc retinuisset spumam; cum ipsa spuma ex decoctione carnium coalescat, neq; spuma ita tenaciter adhærere soleat æri, vt vel igne indigeat, vel igni non cedat. ad hunc locum Prophetæ videtur respexisse Paulus, cum dicit; *Deponentes ergo omne pondus, & circumstans nos peccatum*, vel tenaciter inhærens oobis peccatum. ollæ enim comparasse visus est corpora nostra; rubigini autem, vel sordibus peccata, quæ vix ira defricantur; qoin aliquatenus eorum reliquiæ maoeant cordibus nostris impressæ.

Hebr. 12. ℣. 1.

Peccati sordes vix desricantur à nobis, quin maneant aliquæ eorum reliquiæ.

Per partes, & per partes suas eijce eam; non cecidit super eam sors. vel non cadet. prœteritum pro futuro, idest euacua ollam frustatim, vt impleueras, frustaque extracta disijce quoquouersum. hoc est annuncia illos in omnem ventum esse ventilaodos; idque temere, & citra delectum. non enim cecidit super illos sors, vt alij perirent, ait Hieronymus, alij saluarentur: sed cunctis communis venit interitus. Apollinaris declarat neminem illatas effugisse calamitates, neque alij interitum, alijs salutem obtigisse, vt in prioribus obsidionibus: sed omnes penitus partim fame, partim pestilentia consumptos. eos vero, qui hæc effugerint, aut pugnantes interfectos, aut vrbe expugnata mancipatos. Scholiastes: Nulla, inquit, occasio est, nulla opportunitas ad eam conseruandam inuenta. sortem itaque occasionem exponit; sed melius ex Apollinari, & Hieronymo sors valet, quod sonat. similis dicendi ratio extat in psalmo: *Si dormiatis inter medios cleros* (sortes) *penna columba deargentata, &c.* idest si iaciantur de vobis sortes ad vitam, vel interitum inter milites Babylonios, qui pro vexillo gestant columbam, &c. Vterqoe autem versus illustratur mirum in modum ex illo Ieremiæ: *Si steterit Moyses, & Samuel coram me, non est anima mea ad populum istum*, exosos illos habeo, *eijce illos à facie mea, & egrediantur*, amanda illos extra ædes meas, ne amplius faciem meam videant. huic supplicio opponitur illud Euangelij: *Intra in gaudium Domini tui.* Idest recipio te in meum palatium, quod vos gaudium merito nuncupare soletis. *Quod si dixerint ad te: quo egrediemur? dices ad eos. hæc dicit Dominus, qui ad mortem ad mortem, & qui ad gladium ad gladium, & qui ad famem ad famem, & qui ad captiuitatem ad captiuitatem: & visitabo super eos quatuor species*, calamitates *dicit dominus: gladium ad occisionẽ, & canes ad lacerandum, & volatilia cæli, & bestias terra ad deuorandum, & dissipandum & dabo eos in feruorem*, vagationem, *vniuersis regnis terra.* idem argumentum persequitur in sequentibus Ieremias, quod in præsenti Ezechiel: *Dispergam*, inquit, *eos ventilabo in portis terra.* hoc est in fines terræ, nam porta, quia terminus est vrbis, fines regioonũ significat, vel in vrbes longinquas spaciosæ terræ. argumentum persequitur psaltes. *Dedisti nos tamquam oues escarum, & in gentibus dispersisti nos, vendidisti populum tuum sine precio*, gratis, *& non fuit multitudo*, fœnus, *in commutationibus eorum.* idest non modo non magni illos æstimasti, vel precia auxisti licitantibus, sed neque precium postulasti vllum, neque permutationem pro tuis popularibus; vt qui pro nibilo illos ducebas, pro nihilo damnasti, & tradidisti hostibus.

Hieron. Apoll. Scholiast. Psal. 67. ℣. 14. Ier. 15. ℣. 1. Matth. 25. ℣. 22. & 23. Ier. 15. ℣. 2. 3. & 4. Ier. 15. ℣. 7.

Porta terræ pro finibus terræ sumitur.

Psal. 43. ℣. 12.

Deus peccantes nihili æstimat.

VII.

Sanguis enim eius in medio eius est. Diximus supra non semel, *in medio*, significare palam, publice, ooo in angulis, sed in medijs plateis. *Sanguinem* vero significare facinora quæque truculenta, & insignia. hoc autem loco, proprie sumi potest pro innocentium prophetarum, vel iofantium Dijs immolatorum cruore; vel translatitie pro idololatria, atque sceleribus, quæ illam comitari solent. vt sanguis in medio vrbis idem sit, quod in psalmo: *Quoniam vidi iniquitatem, & contradictionem*, violentiam, & lites, *in ciuitate, die ac nocte circundabit eam super muros eius iniquitas, & labor in medio eius, & iniustitia*, (quid autem sit, *in medio*, explicat) *& non defecit de plateis eius vsura, & dolus*: atque ea sit diuinæ indignationis causa, quam Ieremias significauit: *Alienum fecerunt locum, libauerunt dijs alienis, & repleuerunt locum istum sanguine innocentum*: Atque iterum: *Propter Manassem filium Ezechia regis Iuda super omnibus, qua fecit in Hierusalem.* Manassis autem gesta in libris regum describuntur in hæc verba: *Insuper & sanguinem innoxium fudit Manasses multum nimis, donec impleret Hierusalem vsque ad os.* Videlicet vrbem facit ollam, vel lebetem, quam plenam dixit cruore vsque ad os. hoc est large manantem sanguinis riuis. Talionis itaque sententia io ciues fertur, vt quam innoxio sanguine repleruot ollam, sacrilego iterum impleant sanguine, idest suo ipsorum. Verum locum istum eleganter explanat Micheas, dicens: *Audite Principes Iacob, & Duces domus Israel, numquid non vestrum est scire iudicium, qui odio habetis bonum, & diligitis malum? qui violenter tollitis pedes eorum desuper eis, & carnem eorum desuper ossibus eorum? qui comederunt carnem populi mei, & pellem eorum desuper excoriauerunt, & ossa eorum confregerunt, & conciderunt sicut in lebete, & quasi carnem in media olla. tunc clamabunt ad Dominum, & non exaudiet eos, &c.* Quando nam? cum pœna talionis multati, atque iotra vrbis mœnia quasi victimæ in lebetem contrusi Babylonij furoris igne elixabuntur, coquentur, ardebunt, & contabescent. atque hæc quidem ad priorem sensum accommodata sunt. Verum alterum etiam assignat Apollinaris oon ingratum textui, nec nobis iniucundum. ita enim habet: Docet malorum causam, & ait: Hæc patiuntur nimiæ cædis pœnas luentes. Quod si ad Christum referatur; frequens est vox sanguinis, & ostendit insignem ob eius effusiooem vindictam. pertingit enim propheta & ad ea, quæ sui temporis erant, & ad ea, quæ posterioribus sæculis erant euentura. Rabbi Dauid ad sanguinem Zachariæ inter templum, & altare effusum refert hæc verba: Sed grandiora sunt, quam vt vnius prophetæ cruore impleantur. nam amplecti etiam possunt *bistariũs* multorum millium innocentium cruorem per summam iniustitiam profusum, vt supra diximus. ad prophetiam autem accommodatum est, Christi Domini nostri sanguinem innoxium repræsentari, vt sentit Apollinaris; quem effuderunt Iudæi in medio Hierusalem, in plateis. in vijs publicis, in compitis, in prætorio, palatio. Iudæi inquit effuderunt in medio Hierusalem, hoc est palam, impudenter, & per summam crudelitatem, itemq; in plateis. & publicis vijs. non enim tantum mons Caluariæ ipsius sanguine cruentatus est, sed prætorianum palatium, Herodis Regia, atria, basilicæ, fora, plateæ, compita, & viæ vrbis publicæ conspersæ. vt merito de proprio Redemptoris cruore illud psalmi cantatum sit: *De torrente in via bibit*, bibere posset, *propterea exaltauit caput.* Quoniam vere riui diuini cruoris ex monte Caluariæ in omnem terram circumiacentem effusi sunt. Eius montis fortasse memor propheta subiecit.

Sanguis in medio pro omnibus sceleribus publicis sumitur.

Psal. 54. ℣. 10. Ier. 19. ℣. 4. Ier. 15. ℣. 4. 4. Reg. 21. ℣. 16. Miche. 3. ℣. 1. 2. 3. & 4. Apoll. R. Dauid.

Effusio sanguinis Christi punitur inclusione, & euersione Hierusalem.

Psal. 109. ℣. 7.

Super

Montis Caluariæ deſcriptio.

Pſ.67.ỽ.7.

Super limpidiſsimam petram effudit. Hebraice על־צחיח סלע, ghal, tſechiac ſelagh ſuper limpiditatem rupis, ideſt in rupe limpida, nitida, arenti, minime herbida, vt in pſalmo: *Qui habitant in ſepulchris*. ſlicet in locis arentibus, aridis, quales eliguntur ad ſepulchra excidenda, in rupibus. quaſi dicat pſaltes: Deſertores Dei in rupibus glabris habitabunt extorres, exuleſque ab humano conuictu. quæ nominis etymologia mirum in modum congruit monti Golgotha, vbi cruci affixus eſt Dominus, cuius tametſi decliuia manu plantatis arboribus non omnino eſſent incommoda (hortus enim in eius latere vireſcebat, in quo depoſitus eſt Chriſtus;) ſummitas tamen illius nudam rupem oſtendebat, arentemque canitiem; ſed iſta prophetice, illa ſecundum hiſtoriam. Idololatras innocentium infantium ſanguinem in rupe nitida effundere ſolitos, quales plurimi viſuntur colles in monte offenſionis ſupra vallem Hinnon, vbi filios mactabant idolo Moloch, ſupra dictum eſt. vel ſi figurata ſit dictio, translationem vſurpat hominis ſanguinarij, truculenti, de qua egimus ſupra; ac ſi dicat: Nõ operuit facinora, non diſſimulauit, quæ deſignabat ſcelera, ſed pari audacia, atque crudelitate, & aduerſus Deum ſe impiam, & contra ciues ſe profitebatur iniurioſam. Idem fere continet, quod ſubditur: *Non effudit illum ſuper terram, vt poſsit operiri puluere*. Hieronymus: Naturale eſt enim, vt ſi ſanguis effundatur in terram, combibat humus humorem ſanguinis, vel paulatim terra operiatur, & puluere: cum autem ſuper limpidiſſimam petram, & nullam habentem foueam ſanguis fuerit effuſus; labitur, & latam obtinet ſedem. hoc autem indicat, quod non occulta, ſed publica fecerit homicidia ſecundum illud: *Vox ſanguinis fratris tui clamat ad me de terra*. Itaque ſanguis in terram effuſus, ſtatimque abſorptus crimen denotat graue, ſed occultum; atque adeo venia dignius, quam flagitium publice patratum; vnde ſubiecit.

Supra c. 21.

Oſtendit potius prouocari vindictam publicis, quã occultis peccatis.

Hieron.

Geneſ. 4. ỽ. 10.

VIII. *Vt ſuper inducerem indignationem meam, & vindictam vlciſcerer. Vt*, valet ita vt: neque enim in eum finem peccabant, ſed eum merebantur euentum tam nefaria crimina. Septuaginta: Vt aſcenderet (perueniret furor in vltionem) ac ſi dicat, conniuerem & ego, atque diſſimularem me audire eas, quæ aduerſus illam deferebantur criminationes; ſi ipſa quoque diſſimulaſſet ſe facere, quæ audebat. perinde enim eſſet peccatum celatum, atque ſanguis effuſus in terram, ab eaque abſorptus. nunc autem crimina palam admiſſa non ſecus furorem iudicis ad vltionem excitant, ac ſanguis innoxius in petra nitenti ſparſus, qui vehementer clamat, vindictamque ſuo iure poſtulat aduerſus homicidam. obſerua hic publica, & inſignia populorum ſupplicia, nonniſi ob publica, & inuerecunde admiſſa delicta à Deo infligi ſolere. ſed de hac re ſupra nonnihil.

IX. *Væ ciuitati ſanguinum*, ſanguinariæ, *cuius ego grandem faciam pyram*. Septuaginta: Magnificabo torrem, vel titionem. quod ſic enarrat Scholiaſtes: Cum torre comparat Aſſyrium. ex ipſo vero ait illum habere vim, vt ne quis ad Babylonium referat, quæ fiebant, quaſi ſua faceret poteſtate. Magnificabo, inquit, titionem, hoc eſt augebo malorum principium, vel imperium, & multiplicabo ligna, hoc eſt multas occaſiones, veluti materiam igni, præbebo malorum, vt hanc quidem combuſtam, elixas vero carnes, hoc eſt vrbis incolas tabeſcere faciam, ita vt alij varijs calamitatibus, veluti elixæ carnes exurantur, multaque ignis vi etiam ius eſculentum abſumatur, quicquid videlicet ad refrigerandum vſui eſſe poſſit, animoque ſolatium afferre.

Scholiaſt.

X. *Congere oſſa, quæ igni ſuccendam*. Septuaginta: Multiplicabo ligna, & incendam ignem. Hebraice verba infinitiui modi ſunt: multiplicare ligna, ſuccendere ignem, concoquere carnes, condire condimentum, vt & oſſa ipſa comburantur. vſurpantur autem infinitiui pro futuris, multiplicabo, ſuccendamque, &c. vel pro gerundijs, grandem faciam pyram, multiplicando ligna, ſuccendendo ignem, &c. quod autem Hieronymus verterit oſſa, vbi Septuaginta legerunt τὰ ξύλα, ta xyla, ideſt ligna, occaſio fuit affinitas duorũ nominum עצמים, ghatſamim, oſſa, & עצים, ghetſim, ligna, quorum prius legiſſe videtur Hieronymus, poſterius Septuaginta. Equidem in codicibus Hebraicis, quos videre licuit עצים, ghetſim, ideſt ligna inuenio, ſed vtrumlibet cohæret cum ſententia vatis. præterea vbi Hieronymus vertit: *Et coquetur vniuerſa compoſitio*, Et Septuaginta legerunt: Et minuatur ius; Hebraice dicitur condi condimentum, & verbum quidem רקח, racach, pigmentarijs tribuitur, qui multas, & varias ſpecies aromatum componunt, & condiunt. in Exodo: *Opere vnguentarij*, & in Paralipomenon: *Vnguentis meretricijs, quæ erant pigmentariorum arte confecta* Inde oritur רקח, recach conditura; de qua in Canticis: *Dabo tibi poculum ex vino condito*. Itemque מרקחה, mercachah, nomen, quod hic vſurpat vates, condimentum, conditura, compoſitio; eo vſus eſt Iob: *Ferueſcere faciet quaſi ollam profundum mare, & ponet, quaſi cum vnguenta bulliunt*: Vel & ponet tamquam cocturam. atque hæc de viuorum. quod vero attinet ad ſenſum Rabbi Dauid ipſam metaphoram pigmentarij, quam verba præſeferunt, retinens, ſic interpretatur verſum. condimentum, hoc eſt carnes, oſſaque ipſa cocta condi & ſpeciebus diuerſis, vt comedentes delectet cibus, hoc eſt Hieruſalem tot: tantiſq; tribulationibus coquetur, tamque aduerſis caſibus conficietur, vt carnes ſolent, poſtquam decoctæ ſunt, ſpeciebus condiri, vt ſapiant: tantamque delectationem capient hoſtes iugulando ciues, quantam conuiuæ ex cibo per ſe ſapido, & bene condito ſolent percipere. huc illud Iſaiæ afferri poteſt: *Victima Domini eſt in Boſra, & interfectio magna in terra Edom*. Vbi hoſtium cædem victimam, hoc eſt conuiuium Deo gratiſſimum appellat vates. quid enim aliud eſt ſacrificium, quam conuiuium, in quo panis, vinum, ſal, carnes, oleumque apponitur Deo, & miniſtris eius? Sed de vtraque metaphora ſupra egimus fuſius. nunc inſtitutum noſtrũ perſequamur. non diſplicet Dauidis explanatio, ſed neque video eſſe neceſſariam, cum nomẽ illud מרקחה, mercachah, pro quo ipſe legit condimentum ſpecioſum, ſignificare poſſit compoſitionem, aut commiſtionem diuerſarum rerum in ollam cogeſtarum ad cocturam, ipſumque ius è ſuccis conditorum commiſtum, & confectum. quo reſpexerunt Septuaginta, cum verterunt: Minuatur ius. nam cum ius ollæ imminuitur, carneſque elixantur, & excoquuntur; ex vtriſque confectio quædam, & condimentum coaleſcit, quod Iob capite paulo ante citato cocturam vocauit, Hieronymus compoſitum.

Hieron.

Exod 30.ỽ. 25. & 35.
2. Paral. 16 ỽ. 14.
Can. 8. ỽ. 2.

Iob 41. ỽ. 22.

R. Dauid.

Iſa. 34. ỽ. 6.

Sacrificia antiqua erant quaſi conuiuia.

XI. *Pone quoque eam ſuper prunas vacuam, vt incaleſcat, & liqueſiat æs eius*. Hebraice ponere, ideſt pone, vt ſupra monuimus. ſignificat autem vrbem ciuibus vacuam igni tradendam, & redigendam in

Ipſam quoq; terram puniet Deus propter ſcelera habitantium in ea.

cineres; vt ignis vi excoquatur immunditia illius, A expurgeturque vrbs sanguinaria à sordibus idolorum, cruoreque innocentium, vel redacta in fauillam. Theodoretus: Vt ipsum per aes igni admotum liquefiat, & cum rubigine simul absumatur. victis enim ijs, qui propugnabant, capta vrbs, deinde euersa est, & iocendio consumpta. verumtamen quamuis tot eam oppresserint mala, non est à rubigine liberata, sed in ea remansit ad peccandum propensio: propterea subijcit.

Theodor.

XII. *Multo labore sudatum est, & non exiuit de eo nimia rubigo eius.* Similia horum tractauit vates capite vigesimo secundo sub metaphora metalli impuri, decocti in fornace, nosque ibidem quædam ex Ieremia adduximus ad eius loci illustrationem, quæ huic versui nihilominus aptari possunt. adde B ex eodem Ieremia: *Laboraui rogans* (vel fatigatus sum puniendo) *interfeci, & disperdidi populum meum, & tamen à vijs suis non sunt reuersi,* & ex Isaia: *Quousque percutiam vos, addentes præuaricationem?* Et apud Oseam: *Propter hoc dolaui in prophetis, & occidi eos in verbis oris mei.* idest dum marmora isthæc silice duriora sculpere nitor, hebetaui ferramenta omnia, ministros scilicet verbi defatigaui, immo confeci, diuersis ad eos factis reuelationibus, quæ magno ipsis stabat; oportuit enim illos sæpius cum sermone bona omnia, & vitam ipsam simul exponere. sed obduruerunt marmora, cælari recusant, nihil proficimus tanto cum labore, nolunt effingi ad imaginem Dei sui homines ipsius figmenta, &c. non secus de eisdem in præsenti conqueritur Deus: C *Multo labore sudatum, &c.* Cuius orationis vis admodum crescit; si prophetia ista, quod placet Hieronymo, atque alijs, referatur ad tempus Dominicæ passionis, atque ad postremum Vrbis excidium. tunc enim non solum prophetæ, vt antea, laborarunt, vt Vrbem à peccatorum rubigine purgarent, sed ipse ciuitatis auctor, & conditor Deus defatigatus est, æstuauit, sanguinemque sudauit: *Vt ablueret sordes filiarum Sion in spiritu iudicij, & spiritu ardoris.* sed quod ad eorum maximam partem attinet, *innacuum laborauit, sine causa, & vane fortitudinem* suam *consumpsit,* nōdum enim *exiuit de ea* ciuitate *nimia rubigo eius, neque per ignem quidem.* allusionem hic suspicor factam ad legis præscriptum, in Leuitico, atque Numerorum libro repe- D titum: Vas immundum fictile frangetur, ligneum vero aquis mundabitur, æneum autem, quod potest ignem sustinere, igne lustrabitur. cuius legis ea videtur esse sententia ad mores accommodata, (neque enim de vtensilibus domus cura est Deo) si quis popularis delictum admiserit, capite luat, quod patrauit. neque enim tam preciosa est vnius ciuis vita, vt reipublicæ offensione debeat redimi. si quis autem sacerdos, vel princeps deliquerit, quem non expediat occidi, supplicium sustinebit aquæ feruentis nomine significatum. si autem Respublica vniuersa peccauerit, quæ vasi æneo solido, & sonoro ob illius durationem, atque nominis celebritatem non immerito comparatur; lustrationem meretur, sustinereque potest pœnam E acerbiorem. nam etsi fames, pestis, bellumque in ciuitate grassetur, multique ciues extinguantur, respublica lustratur quidem & excoquitur, non tamen absumitur; supersunt enim ex quantumuis fœda pestis lue, quantumque sanguinario bello ciues aliquot, Reipublicæ nomen, gentisque spes. itaque ciuitati expurgandæ solet Deus eiusmodi supplicium adhibere, quæ igni comparantur prædictis locis à Moyse, cum ob nimiam seueritatem,

Insistit Deus saluti hominum inuigilat, ipsis etiam renitentibus.

Ierem. 6.
Ier. 15. ℣. 6 & 7.
Isa. 1. ℣. 5.
Osea 6. ℣. 5.
Hieron.
Isa. 4. ℣. 4.
Isa. 49. ℣. 4.
Leuit. 15. ℣. 12.
Numer. 31. ℣. 23.

tum etiam ob efficacitatem. nam vix tam impiam inuenias rempublicam, quæ fame, peste, belloque appetita non resipiscat: vt merito eam legis sententiam considerans Deus, ipse admiretur, excandescat, & indignabundus elamet: *Et non exiuit ab ea nimia rubigo eius, neque per ignem.*

XIII. *Immunditia sua execrabilis.* Hieronymus: Permanet, inquit, adhuc in ea immunditia execrabilis, & scelesta. hoc enim זמה, zimah, significat. potest etiam conuerti: Immunditia obstinationis eius. tale quiddam legimus in Ieremia: *Si mutare potest Ethiops pellem suam, &c.* ac si dicat: Obstinata est in scelere: non magis exuet impietatem Hierusalem, quam pellis nigredinem Ethiops, vel excoriata retinet turpitudinem natiuam Ethiopissa hæc infælix.

Hieron.
Ierem. 13. ℣. 23.

Quia mundare te volui, & noluisti. Scholiastes: Ostendit oratio beneficij loco inferri calamitates. Alius Scholiastes: Incredibilis Iudæorum dementia, eum ex beneficentia manaret correptio, eos ne ipsa quidem beneficentia corrigi, sed in scelere, ac malitia, etiam dum punirentur, permanere. En scopus aduersitatum à Deo immissarum, & viscera misericordiæ Dei explicata vel in ipsa remissione. mundare voluit, cum aquam seruere fecit; lustrare & excoquere, cum ignem vehementiorem incendit; non perdere, non diruere vrbem. sed quid facias pijssime iudex obstinatæ, quæ obsirmaro animo sordibus inueteratis adhæret? vnum illud, quod subijcitur remedium superest.

Scholi.
Alius Scho.
Dei misericordia in ipsa punitione elucescit.

Sed neque mundaberis prius, donec quiescere faciam indignationem meam in te. idest, donec effuso furore te perdam, & rua morte deferuescat indignatio. Septuaginta: Et quid erit, si non fueris mundata vltra? insignis locus aduersus procrastinantes pœnitentiam vsque ad mortis horam. & quid, inquit, si tum res non succedat? Ita ne tanti momenti negocium committetur sorti? & quæ dementia ista est? Facit ad hoc institutum illud Ieremiæ: *Væ tibi Hierusalem, non mundaberis post me, vsquequo adhuc?* idest, væ tibi, quandoquidem non cognouisti tempus visitationis tuæ. iam non reuerteris amplius ad me, respondens: postea mundabor, & sapiam. *Vsquequo adhuc* differes penitentiam, vel ego differam vltionem? vel post quando adhuc mundaberis? quando tandem resipisces? ac si dicat: Non prius id erit, quam adducaris in captiuitatem.

Timeant ij, qui differunt conuerti ad Deum in hora mortis.
Ierem. 13. ℣. 27.

XIIII. *Ego Dominus locutus sum.* Prædixi vobis, vt resipiscatis, *& venit*, iam est in foribus dies decreta, *& faciam*, quemadmodum comminatus sum, *non transeam*. Septuaginta: *Nec parcam, nec placabor*, omnes præcludit aditus, quibus elabi possent peccatores. nam similes comminationes solent illi deludere, meliora sibi promittentes de diuina misericordia, quam iustitiæ rigor intentat. modo causantes prophetam de suo cerebro fingere, quæ com minatur mala, modo in longum differendam vltionem, modo comminatoriam esse prophetiam, modo Deum quantumuis iratum facile flectendum vel vna lachrimula, vt veniam donet, vel saltem differat supplicium. denique si minus pœnitentia reorum, precibus certe amicorum placandum furorem diuinum; ne ita seueras pœnas à peccatoribus exigat. verum omnes latebras, & diuerticula præsens obstruit sententia: Non Ezechiel hæc vobis, sed *ego Dominus* prædixi, non longe abest dies interitus: iam iam impendet malum. nec ira percitus ista intentaui, vt comminarer, sed iustitia stimulante, vt punirem; nullus est locus proerasti-

craſtinandi, neque parcendi, nec precibus vllis aures dabo. re ipſa exequar, quod ſemel ſtatui, totiesque me facturum prædixi.

Iuxta vias tuas iudicabo te dicit Dominus. Addunt hoc loco Septuaginta: Immunda, atque famoſa, & nimia ad irritandum: ſed verſum iſtum, neque Hebræa legunt, nec vulgata biblia: videtur ex capite vigeſimo huc per errorem librariorum aſcitus. vtcunque ſit, prædicto capite eſt à nobis explicatus. atque hæc de priori translatione, priorique parte capitis dicta ſint. nunc pergamus ad alteram.

XVI. *Hieron.* *Fili hominis: Ecce ego tollo à te deſiderabile*, deſiderium, *oculorum tuorum in plaga.* Hieronymus ſupra, inquit, ollæ, lebetiſque ſucceſſio obſidionem vrbis oſtenderat: nunc captam eam, atque deletam, & omnem populum, vel interfectum gladio, vel ductum in captiuitatem prophetalis ſermo teſtatur. *Scholiaſt.* Scholiaſtes: Alia ſimilitudine docet tanto eos timore percellendos, atque ita magnis opprimendos eſſe calamitatibus, vt natura ipſa vincatur, ideſt vt ne lachrimas quidem fundere ſinatur, aut lugere mortuos, vel vlla eis iuſta funebria perſoluere. Sumpta vero eſt ſimilitudo ab vxore prophetæ, quæ ita obijſſet, vt ipſe eam flere non ſineretur, neque lugere, ne dum quidquam agere, quod mœſtum prophetæ animum deceret. vt vel eo ſigno oſtenderet ita euenturum populo. *Alius Scho.* Alius Scholiaſtes. Dicit de vxore: Quoniam erat ei labo rum domeſticarum leuamen, collocutionis, & conuictus conſors. ciuitatem autem loco vxoris ponit: habebat enim in ea ſplendidum templum, illuſtre ſacerdotium, & proprias leges: propterea eam ſimilem vxori facit. vxorem vocat deſiderium oculorum, quaſi dicat gratioſam, & amabilem. quia oculos conijcimus in rem, ſeu perſonam nobis cariſſimam. nihil autem viro eſt, ait Hieronymus, vxore bona amabilius, quæ à Deo homini prouidetur, & cui Domini lege coniungitur, & vnum cum ea corpus efficitur. *Viri* (inquit Apoſtolus) *diligite vxores veſtras, ſicut & Chriſtus dilexit Eccleſiam.* Illud vero *in plaga*, Septuaginta verterunt ἐν παρατάξει, en parataxi, quæ vox hoc loco non tam ſignificat aciem, vt vertit Complutenſis, aut præparationem, ſeu expeditionem, vt translatum legimus in noua editione ex Hieronymi commentario; quam violentam manum, aut violentam plagam, vt bene interpretatus eſt Scholiaſtes, dicens: Illud vero ἐν παρατάξει, en parataxi, recte poſitum eſt. nam Babyloniorum manu hæc erant facienda vulneribus, ac violenta morte. atque idem proſus ſibi vult nomen Hebræum מגפה, magephah, ſcilicet conſternationem, quæ fit cum impetu, & impulſione; quam apte reddidit Hieronymus nomine plagæ. tametſi amplius, & ſignificantius eſt nomen Hebræum, quam Latinum. itaque vxor prophetæ tollenda de medio prædicitur morte violenta, aduerſo aliquo caſu, vel repentino dolore: *Et non planges, neque plorabis, neque fluent lachrimæ tua.*

Hieron. *Nihil viro eſt vxore bona amabilius.* *Epheſ. 5. ℣. 25.* *Scholiaſt.*

XVII. *Ingemiſce, tacens, mortuorum luctum non facies.* Græci: Nihil inquiunt eorum, quæ lugentes ſolent facere, ſuſtineas, vt neque caput detondeas, neque pedibus nudis incedas, ſed neque funebribus epulis, quæ parentalia vocantur, conſolationem vllam accipias, & quod acerbius eſt, ne gemitibus quidē vim mœroris teſteris. Humanum eſt cariſſimorum iacturam lachrimis, & lamentis proſequi, virile parcendo lachrimis, cordis mœrorem ſuſpirijs teſtari, à quibus temperare omnino acerbiſſimum. etenim cor ipſum vi doloris conſtringitur, atque angitur vehementer, & niſi pateat ſpiraculum oris, quo libera effuudat ſuſpiria; vix gemitibus conceptum mœrorem exhalat. quod ſi ne gemendo quidem exæſtuare datur, anguſtijs obruitur, & ſuffocatur, vel atra triſtitiæ fuligine denigratur, non ſecus atque caminus, cum non habet ſpiramentum fumi. *Plenus ſum ſermonibus*, ait Eliu apud Iob. *Plenus. Et coarctat me ſpiritus vteri mei, en venter meus, quaſi muſtũ abſq; ſpiraculo, quod lagunculas nouas diſrumpit, loquar, & reſpirabo paululum.* Quod ſi conceptis rationibus arctabat Eliu; quid pateretur, reticendo dolore, mœroreque compreſſo Propheta noſter? *Silui*, inquit, Dauid *à bonis* (verbis) *& dolor meus renouatus eſt: concaluit cor meum intra me, & in meditatione mea exardeſcet*: exarſit, *ignis bilis* ignitæ. neceſſe eſt igitur vatem acerbiſſimo dolore, ingentique mœrore afflictatum fuiſſe; cum lachrimari, ſuſpirare, & ſingultire prohiberetur. ſed tanti ſtat hominum ſalus diuinis prophetis.

Iob 32. ℣. 18. 19. & 20. *Pſal. 38. ℣. 3. & 4.* *Vide quanti ſtet prophetis Hominũ ſalus.*

Corona tua circum ligata ſit tibi, &c. Septuaginta. Erunt crines tui colligati ſuper te. Hebraice: פארך, Peerecha, corona, vel mitra tua. nam vt diximus ſupra פאר, Pear, faſciam ſacerdotalem ſignificat, qua illi pileum capiti aptabant. Septuaginta pro ea voce cæſariem, vel crines verterunt, ſenſum potius, quam nominis vim expendentes. quoniam in luctu moris fuit veteribus non ſolum pileos, omnemque addititium capitis ornatum ponere, ſed etiam comam naturæ ornamentum detondere. ſolebant, inquit Rabbi Dauid, lugentes denudare, ſeu aperire caput ſuum, & auferre mitram, galerum, & tiaram de capite ſuo. cuius conſuetudinis illa eſt ratio, quod vt coma, & pileus caput exornat, & tuetur; ita ingenuitatis, libertatis, dignitatis eſt ſymbolum. ergo in Saturnalibus ad libertatem indicandam pileata erat Romana turba, vt auctor eſt Seneca. contra vero apertum, & detonſum caput ſubiectionis, captiuitatis, & miſertimæ ſortis habet ſignificationem. In Deuteronomio. *De captiuitate nudati inimicorum capitis*, ideſt ſeruitute miſerrima, qualem oſtendit caput nudatum. Idcirco ſerui cum donabantur libertate, pileum accipiebant. vnde eſt illa dicendi forma: Ad pileum vocari, ideſt ad libertatem inuitari: teſtis eſt Liuius. & Gracchus, inquit, ita permiſit, vt publice epularentur omnes ante ſuas fores pileati, aut lana alba velatis capitibus. loquebatur autem de ſeruis manumiſſis, qui ideo volones dicebantur, quaſi velones, aut velati. Et iterum: Poſtera, inquit, die ſerui ad pileum vocati; ad quam conſuetudinem alludit Soſia ſeruus apud Plautum.

Suprac. 21. *R. Dauid.* *Senec. lib. 1. epiſt.* *Deut. 32. ℣. 42.* *Liuius. 4. Decad. 3.* *Plautus in Amphi.*

Quod ille iuuuit, faciat Iupiter;
Vt ego hodie raſo capite caluus capiam pileum.

Ideſt, vt fiam liber. & Macrobius: Dicet, inquit, aliquis: Me nunc dominos de faſtigio ſuo deijcere, & quodammodo ad pileum ſeruos vocare. Plutarchus item: Quemadmodum, inquit, conſueuerunt ſerui, vbi manumiſsi fuerint, raſis capitibus pileum gerere, &c. Appianus quoque de Pruſia loquens, eiuſdem conſuetudinis mentionem facit dicens: Pruſias obuiam proceſsit Romanorum Imperatoribus togatus, & Italico more calceatus, capite raſo, & pileatus; quomodo ornati nonnulli prodeunt in publicum eorum, qui teſtamentis libertate donati ſunt. Idem agens de nece Cæſaris, ex ijs (qui Cæſarem interfecerant) quidam pileum proferebant in haſta libertatis ſignum, vniuerſoſque ad libertatem patriam vocabant. eadem fere ſcribit

Macrob. lib. 1. Satur. *Plutarch. in Tit. Flamin.* *Appian. de bell. Mithr.* *Idem lib. 2. Bell. Ciuil.*

Dion. Lambin. Lazius.

ſcribit Dionyſius. Lambinus quoque, ac Lazius teſtantur ſe vidiſſe nummos, in quorum altera parte expreſſa erat Bruti effigies, in altera pileus oblongus cum duobus pugionibus. videlicet Brutus ipſe, Cæſare interfecto, cudi monetam curauerat cum partæ libertatis ſymbolo. Aurelius etiam Victor in Nerone: Ceterum, inquit, adeo cunctæ prouinciæ, omniſque Roma interitu eius exultauit, vt plebs induta pileis manumiſſorum, tamquam ſæuo exempta Domino, triumpharet. Idem

Sueton.

repetit Suetonius in eiuſdem vita: Tantumque, inquit, gaudium publice præbuit; vt plebs pileata tota vrbe diſcurreret. Et quemadmodum pileus libertatis erat inſigne, ita etiam coma: contra vero ſeruitutis ſignum caluities. radebantur enim ſerui ad cutem vſque, vt nunc ſolent remiges. vnde

Ariſtoph.

prouerbium, quod Ariſtophanes in Auibus vſurpat: Seruus cum ſis, comam geris? Et illud alterum: Seruilis capillus. Eius rei meminere etiam vates ſacri, Iſaias: *Decaluabit Dominus verticem filiarum Sion, & Dominus crinem earum nudabit, & erit pro criſpante crine caluitium, &c.* Deſcribit enim

Iſa. 3. ꝟ. 17. & 24. Mich. 1. ꝟ. 16.

ijs verbis Iſaias habitum captiuarum, itemque Micheas. *Decaluare, & tondere ſuper filios deliciarum tuarum, dilata caluitium tuum, ſicut aquila.* quæ ſcilicet non plumas capitis modo, ſed totius corporis excutit confecta ſenio. atque huc referri poteſt

Nazareorum Cæſaries libertatem ſignificat. Nu. 6. ꝟ. 5.

Nazareorum Cæſaries, nunquam ferro tacta omni tempore conſecrationis, vt legimus in Numeris. completo autem die voti, detonſa, videlicet quoniam illi comam nutriebant, vt ingenui libertique Domini, poſtea radebant, quaſi in priſtinam condicionem ſeruilem plebeiorum hominum redacti. Quare vbi habetur in noſtris biblijs: *Nouacula non aſcendet ſuper caput eius*, Chaldæus vertit:

1. Reg. 1. ꝟ. 11.

Terror non aſcendet, hoc eſt imperium alicuius. nam imperium eſt homini terrori, atque in ſacris terror dicitur dominus, vel dominatus. in hunc ſenſum Iſaias vſurpat vocem, dicens: *Dominum ſanctificate, ipſe ſit terror veſter.* Seruorum itaque ſigna

Terror accipitur pro dominatu. Iſa. 8. ꝟ. 13.

ſunt capitis nuditas, atque capillorum abraſio, quorum condicio cum miſerrima ſit, & ſordidiſſima; apte vſurpant ſeruorum habitum, qui ſe miſeros profiteri volunt, quales ſunt lugentes, atque pœnitentes. quos idcirco ſcriptura ſolet vocare pollutos, & ſordidos in Leuitico: *Ne contaminetur ſacerdos in mortibus ciuium ſuorum, nec radat caput, nec barbam, &c.* Ideſt ne funeribus eorum interſit, quæ ſordidæ ſunt, & ſordido habitu celebrantur: dedecent ſeruilia principem. cuius rei teſtimonia, atque exempla, cum in ſacris, tum in profanis ſcriptoribus videre licet. vt in Leuito: ait Moſes Aaroni, & filijs eius: *Capita veſtra nolite nudare, & veſtimenta nolite ſcindere.* Loquitur de funere

Leui. 21. ꝟ. 1. & 5. Dedecent ſacerdotes ſeruorum, aut lugentium inſignia.

Leui. 10. ꝟ. 6.

fratrum Nadab, & Abiu, qui cœleſti igne deflagrauerant. Vbi Hebraice legitur אל תפרעו, al typranghu. Verbum autem hoc פרע, Paragh, ſymbolicam habet ſignificandi rationem, quam vix Latino verbo explanare poſſumus, niſi forte verbis liberandi, & vacandi: tametſi latius pateat Hebraicum; valet enim liberum, otioſum, vacuum eſſe, ſpoliari, nudari, cæſarie ſcilicet, vel pileo. nam ab eodem profectum eſſe nomen פרע, Paragh, cæſaries, libertas, inſigne, ſcilicet libertatis, quæ eſt coma, vt iam diximus, vel pileus, aut corona in numerorum libro: *Creſcente Cæſarie*, libertate, *Capitis eius.* Sed vis verbi detegitur à Moſe in Exodo: *Videns Moſes, quod nudatus eſſet populus; ſpoliauerat enim eum Aaron propter ignominiam ſordis, & inter hoſtes nudum conſtituerat.* vbi verbum hoc bis legi-

Nu. 6. ꝟ. 5. Exod. 32. ꝟ. 25.

tur pro *nudatus, & ſpoliauerat.* Qua autem re ſpoliatus eſſet, ſeu vacaret populus, declarat Moſes capite ſequenti: *Nunc ergo depone ornatum tuum, vt ſciam, quid faciam tibi. depoſuerunt ergo filij Iſrael ornatum ſuum à monte Oreb.* ideſt, vt Chaldæus vertit, diademata, ſeu coronulas, quas capitibus ſuis impoſuerant in monte Oreb in ſignum fœderis, cum Deo initi, atque immunitatis, qua præ alijs populis gaudebant, vt populus Dei dicerentur, & eſſent. ex quo loco conſtat, quid ſibi velit Moſes capite præcedenti, cum dixit, *quod nudus eſſet populus*, hoc eſt excæſariatus, ſpoliatus, priuatus immunitate illa, quod vacaſſet à Deo, à lege, ab obedientia, atque adeo quod vacaſſent, ocioſa eſſent in eis libertatis inſignia, nimirum coronæ e capillatura, vel ex alia materia implexa diademata; quæ idcirco poſterodie auferri mandauit Deus. conſtat præterea, verbi ſignificatio myſtica qualis ſit: videlicet vacuum eſſe à libertate, vacare priuilegio, ſpoliari immunitatis ſigno. nempe cæſarie, pileo, aut mitra. ad quam ſignificandi rationem abſque dubio alludit Apoſtolus dicens: *Num incredulitas eorum fidem Dei euacuabit?* atque iterum: *Euacuati eſtis a Chriſto, qui in lege iuſtificamini.* Nam verbum hoc tradidit Græco καταργεῖν, catargin, quod eſt ocioſum facere; quaſi dicat Romanis: Num eorum perfidia Dei conſtantiam irritam, & ocioſam reddet? & Galatis, qui iuſtitiam a legis ſacrificijs quæritis ſpoliati, vacantes eſtis à Chriſto, vacant in vobis Chriſti inſignia, nomen, & dignitas Chriſtiani. vel iſta ponite, ſi legem obſeruatis; vel ſi retinere vultis, valedicite legi. alterutrum enim vacet neceſſe eſt. Ergo ad rem; in præſenti loco Leuitici: *Capita veſtra nolite nudare*, ſenſus eſt: Ne vos ſpolietis cæſarie ſigno libertatis, & immunitatis veſtræ. Idem habetur in eodem Leuitico: *Caput ſuum non diſcooperiet*, licet non liberabit. & in numeris. *Cumque ſteterit mulier in conſpectu Domini, diſcooperiet caput ipſius.* licet ſpoliet caput ipſius faſcia, vel poteſtate. nam vt ornatus capitis in viro inſigne eſt dignitatis, ita velamen mulieris eſt ſignum alienæ poteſtatis; propriæ vero ſubiectionis. vnde ab Apoſtolo appellatur ἐξουσία, exuſia, hoc eſt poteſtas: *Ideo debet mulier habere poteſtatem* velamen, *ſuper caput ſuum.* Ezechiel etiam ait: *Caput ſuum non radent, neque comam nutrient,* poteſtatẽ demittent, videlicet nutrient promittendam, *ſed tondentes attondent capita ſua.* videlicet exæquando exæquabunt. Iob item audita filiorum morte, *tonſo capite, corruit in terram*, & Ieremias ait: *Non ſepelientur, neque plangentur, non ſe incident, neque caluitium fiet pro eis.* Ezechiel etiam, *radent ſuper ſe caluitium, &c.* Ex allatis teſtimonijs ſacræ ſcripturæ, non ſolum colligitur moris fuiſſe veteribus in luctu capita nudare, atque radere; ſed etiam quale genus vitæ eiuſmodi habitu æmulari vellent lugentes, nimirum ſeruile, quod eſt omnium miſerrimum. ſed adiungamus in eandem rem profana. Achilles, vt Homerus teſtatur, in exequijs Patrocli comam abſciſſam in defuncti amici manibus poſuit, non ſine aſtantium lachrimis. Idem factu dignum apud Sophoclem chorus canit in Aiace pro morte Tecmeſſæ. atque iterum in eodem referuntur coniux, & filius coram demortuo procumbentes, comas illi ſacraſſe dicentes: Theſaurus eſt hic ſupplicantium, tene hunc cirrum, ô pater. & apud eũdem in Electra: Accedo, inquit, Chryſothemis, tumulum propius, extremo loco pyræ reſectas conſpicor recens comas. atque huius conſuetudinis etiam nunc æmulæ Romanæ

Rom. 3. ꝟ. 3. Gala. 5. ꝟ. 4. Leuit. 10. ꝟ. 6. Leui. 21. ꝟ. 10. Num. 5. ꝟ. 18. 1. Cor. 11. ꝟ. 10. Ezech. 44. ꝟ. 20. Iob. 1. ꝟ. 20. Ier. 16. ꝟ. 6. Ezech. 27. ꝟ. 31.

Lugentes nudantes, ſiue radentes capita, ſeruilẽ, hoc eſt miſerrimam condicionem referebant.

Homerus. Sophocl. in Aiace.

vxo-

vxores in maritorum vita, functorum manibus, cum efferuntur, implicant è capite abscissam comam, quasi se ipsas perpetuo luctui, & squalori damnantes, atque in eius propositi pignus cincinnos illi tradentes. Suetonius in Caligula refert ob mortem Germanici regulos quosdã Barbaros Romanorum amicos posuisse barbam, & vxorum capita rasisse. Plinius item narrat Aegyptios post enectum Apim ipsorum Deum consueuisse alium quærere cum luctu, quem substituant, & donec inuenerint, mœrere, derasis etiam capitibus. Biblij quoq, apud Lucianũ sacra Adonidi faciebant derasis capitibus, lugentes demortuum. Sed de his hactenus.

Sueton. in Caligul. — *Plin. lib. 8. cap. 46.* — *Lucian.*

Et calceamenta tua erunt in pedibus tuis. Obseruauimus capite decimo sexto in versum istum, *calceaui te hyacintho*, calceos, vel soleas gestare antiquitus insigne fuisse & libertatis, & nobilitatis; discalceatum autem esse, importasse seruitutis abiectionem, & vilitatem. Itemque paulo superius ex Appiani testimonio notauimus, qui Prusiam pileatum, & calceatum dixit obuiam processisse Romanis Imperatoribus; cum se quasi eorum libertum profiteri vellet. quare calceorum depositio aptissime tracta est ad luctum, atque funera, in quibus lugentes miseros se, & sordidos volunt venditare, seruitutis habitum æmulantes, & merito id quidem; est enim gratissima analogia inter captiuos, & mortuos. nam mortuorum nomine captiui appellantur, & sepulchrum seruitus dicitur in sacris: apud Ezechielem ait Dominus: *Aperiam sepulchra vestra, & educam vos de tumulis vestris, popule meus, & inducam vos in terram Israel*. Et in psalmo. *Qui educit vinctos in fortitudine, similiter eos, qui exasperant*, desertores alioqui vita indignos, *qui habitant in sepulchris*, captiuitatis, sub audi liberate solet. Aequum est ergo, vt eadem ratione mortuorum propinqui vice versa se ipsos faciant captiuos, atque abiecta mancipia, caput nudantes, soleasque detrahentes è pedibus. Sed eius cerimoniæ funeralis testimonium simul, & exemplum affert hoc loco Hieronymus. Habebis, inquit, comam, quæ tondetur in luctu, & calceamenta in pedibus, quæ lugentes solent abijcere. vnde Dauid Absalon filium fuglens, & pœnitens superneee Vriæ, nudis pedibus incedit. hæc ille. Abnero autem cæso à Ioab, iusta persoluisse creditur Dauid prosequutus feretrum vestibus discissis, ciliciοque indutus, vt ex historia regum colligitur vbi habetur: *Dixit autem Dauid ad Ioab, & ad omnem populum, qui erat cum eo: scindite vestimenta vestra, & accingimini saccis, & plangite ante exequias Abner. porro rex Dauid sequebatur feretrum*. eundẽ forsan habitum gestans, siue etiã discalceatus. nam verosimile est vniuersos titus funebres obseruasse eũ, qui conceptum animi dolorem ingentem, ob iniustam fœderati sibi Archiducis necem, vere ac serio testari volebat.

Calcei nobilitatis & libertatis insignia. — *Appian.* — *Captiui dicuntur mortui, & sepulchrum seruitus nuncupatur.* — *Ezech. 37.* — *Ps 67. ℣. 7.* — *Hieron.* — *2. Reg. 3. ℣. 31.*

Neque amictu ora velabis. Videntur hæc superioribus aduersari. si enim caput nudare signum erat luctus, qui potuit esse mœstitiæ indicium faciem velare? sed si bene considerentur, cohæret vtrumque; nam æque lugubre est caput coma, vel pileo nudare, atque illud amictu superiecto omnino tegere. illud enim est detrahere ornamentum, & signum dignitatis; hoc vero sibi imponere onerosum, & sordidum gestamen damnatorum. Porro olim moris fuisse damnatis ad mortem caput operiri, facile colligitur ex libro Esther, vbi habentur hæc verba: *Necdum verbum de ore regis exierat, & statim operuerunt faciem eius*, scilicet Aman, vtpote iam ad mortem damnati: & fortasse idem indicat cat ea dicendi ratione psaltes: *Vt operiantur sicut diploide, confusione sua*. à damnatis itaque ad lugentes manauit ritus caput operiendi; cuius ceremoniæ idem liber Esther meminit iterum. *Aman festinauit ire in domum suam lugens, & operto capite*, atque in libris regum. *Porro Dauid ascendebat cliuum oliuarum scandens, & flens nudis pedibus incedens, & operto capite, sed & omnis populus, qui erat cum eo operto capite ascendebat plorans*. Extat etiam apud gentes eiusdem ritus funeralis memoria. nam Plutarchus testatur filios patentes suos velatis capitibus, filias autem nudis, passisque crinibus efferre fuisse solitas. cuius consuetudinis duplicem rationem adhibet: vel quod filijs venerandi sint patres, tamquam dij, qui operto capite colebantur, filiabus autem lugendi, vt mortui, quos aperto capite lugere solebant: aut quod luctui maxime congruit id, quod est alienum à communi vitæ consuetudine. solebant autem fere mulieres quidem tectis, mares vero nudis capitibus in publicum progredi. Vnde si qua incidisset calamitas; tondebantur mulieres, viri comam alebant: eum alioquin hi tondere, illæ comam gerere sint solitæ. Homerus quoque eum cantor à cæna Troianorum, & Græcorum calamitates cecinisset, Vlissem operto capite fleuisse scribit; cessante autem cantore, caput detexisse.

Damnatis ad mortem caput operiebatur. — *Esthe. 7. ℣. 8* — *Psal. 107. ℣. 29.* — *Esther. 6. ℣. 12.* — *2. Reg. 15 ℣. 30.* — *Plutarch. in probl. Rom.* — *Homer. in Odis. 8.*

Neque cibos lugentium comedes. Septuaginta: Panem hominum. quam vocem posuerunt pro Hebraica אנשים, anasim, quæ homines significat, aliquando & viros. Quare alij vertunt panem virorum, sed non satis ad rem. nam hoc loco אנוש, Enos, non est nomen naturæ vt אדם, Adam, neque sexus vt איש, is, sed condicionis miserrimæ, ad quam Adam per peccatum deturbatus est, vt ex illius etymologia constat. sonat enim, vt alias docuimus, miserum, ærumnosum, obliuiosum, &c. recte ergo vertit Hieronymus, lugentium, pro אנשים, anasim. Panes hoc loco per synecdochem sunt epulæ conuiuales, sicut apud Danielem: *Balthasar rex fecit conuiuium grande*, Hebraice, panem magnum. itaque panes lugentium, vel miserorum sunt funerales epulæ, quæ parentationem comitari solebant. Etenim omnium fere gentium more receptum fuisse legimus: vt non solum dies natiuitatis, sed etiam mortis atque funerationis, principum maxime personarum, cum alijs titibus, tum præsertim epulis splendidis celebrarentur: hæ autem vel statim post mortem, vel in ipsa funeratione, & finito luctu exhiberi consueuerunt, vel ad mortuorum memoriam, vel ad hæredum gratiam, vel ad amicorum solatium. quæ omnia exemplis appositis illustriora sunt. Hebræis eam fuisse consuetudinem docet nos historia regum. in qua dicitur: *Cumque venisset vniuersa multitudo, cibum capere cum Dauid*. Scilicet post sepulturam, & exequias Abner. vbi Septuaginta legerant τῦ περιδειπνῆσαι ἰησῦ, tu peridipnisin heneca, idest, vt funebre conuiuium cum eo iniret. quod Græci vocant περίδειπνον, peridipnon; Dauid vero iureiurando affirmauit, se nihil ante solis occasum gustaturum cibi. apud Ieremiam quoque *domum conuiuij*, inquit Dominus propheta, *non ingredieris, vt sedeas cum eis, & comedas, & bibas*: pro domo conuiuij Septuaginta habent θίασον, thiason, quod sonat, cætum vacantium tei diuinæ, saltantium turbam, atque conuiuantium pompam, sodalitatem, &c. quæ omnia ne conuiuijs quidem funebribus deerant. Hebraice מרזח, marzeach, appellatur id conuiuium, quæ vox quibusdam significat epulum funerale,

De ritu funeralis conuiuij multa. — *Hieron.* — *Vulgatæ editionis confirmatio.* — *Dan. 5. ℣. 1.* — *2. Reg. 3. ℣. 35.* — *Ier. 16. ℣. 8*

Rabbi

R. Dauid.
Hieron.

Rabbi Dauidi, vt Hieronymo luctum, alijs carmina luctuosa. putant enim verbum מרזח razach, idem esse, quod attenuare, extenuare, vel carnis coctura, vel vocis eleuatione. apud Amos, vbi idem nomen repetitur, Hieronymus vertit factionem. ait enim, *auferetur factio lasciuientium*. conuiuium, vel tabernam, seu compotationem intellexit, cum factionem posuit, idque satis ad rem accommodate.

Amos 6. ℣. 7.
Hieron.

Ier. 16. ℣. 6.

subdit Ieremias: *Et morientur grandes, & parui in terra ista non sepelientur, neque plangentur: & non se incident, neque caluitium fiet pro eis* (nou lacerabunt vestes, neque lacertos, neque radent comam in signum mœroris, de quibus iam dictum est) *& non frangent inter eos lugenti panem ad consolandum super mortuo.*

Ier. 16. ℣. 7

hoc est amici defuncti non conuenient more consueto ad capiendum cibum cum superstite propinquo; neque erunt præfecti funeris, qui epulum præparent, vt dolorem eius consuetudine familiarium, & amicorum leniant, vel paratum ad mensam inter conuiuas distribuant (nam hoc est frangere panem, diuidere, & partiri epulantibus, vt apud Lucam: *Cognouerunt eum in fractione panis;*) defunctique propinquo mœrenti, & consternato cibum ori admoueant. quod genus officij & amicis debitum, & miseris necessarium esse solet. nam & apud Homerum Achilles sæpius cibum recusat, interfecto Patroclo, & Dauid interfecto Abnero, vt supra notauimus. Quare Græci teste Apollonio & Sardo de moribus gentium, triduo post obitum defuncti apparant cœnam necessarijs, coronatique lugentes adhortabantur, vt cibum caperent: quod quidem idem cunctanter faciebant; ne post carissimorum mortem vitam exoptare viderentur.

Luca 24. ℣. 35.
Homerus.
Apollo li. 2. Argonaut.
Sardus de mor. gent.

Ier. 16. ℣. 7.

addit vates: *Et non dabunt eis poculum calicis ad consolandum super patre suo, & matre sua*, vel poculum consolatorium, ad consolandum scilicet eos, qui parentibus orbati sunt. iu quæ verba sic habet Hieronymus: Moris autem est lugentibus ferre cibos, & præparare conuiuium, quæ Græci περίδειπνα, peridepna, vocant, & à nostris vulgo appellantur parentalia, eo quod parentibus iusta celebrentur.

Hieron.

Prouer. 31. ℣. 6.

dicit & alibi scriptura diuina: *Date siceram mærentibus, & vinum ijs, qui amaro sunt animo. bibant, & obliuiscantur egestatis suæ, & doloris sui non recordentur amplius*. ad hunc morem respexit Tobias; cum filio suo eiusmodi dabat mandatum: *Panem tuum, & vinum tuum super sepulturam iusti constitue, & noli ex eo manducare, & bibere cum peccatoribus*. Ex quo loco patet moris fuisse, vt in ipsis sepulchris mortuorum epulæ ponerentur. ex qua consuetudine fluxit gentilium mos, ad quem alluditur in Ecclesiastico: *Bona*, inquit, *ascendentia in ore clauso, quasi appositiones epularum circumposita sepulchro*, idest bona rara, epulæ exquisitæ appositæ ori clauso diuitis ægroti nauseantis (nam in superioribus conferebat diuitem valetudinarium cum paupere valente) similes sunt ferculis appositis in sepulcro. neque enim maiorem inde vtilitatem, & voluptatem percipit os diuitis clausum præ ægritudine, quam qui in sepulcbris iacent. subdit mox in eandem sententiam: *Quid proderit libatio*, sacrificium panis, vini, & iuris, *Idolo? neque enim manducabit, neque odorabitur. Sic*, diues, *qui effugatur*, castigatur, *à Domino*, ægritudine, *& portans mercedes iniquitatis*. Baruch quoque agens de sacerdotibus Chaldæorum: *Rugiunt*, inquit, *clamantes contra Deos suos, sicut in cœna mortui*. Hoc ait, quia, vt auctor est Epiphanius, gentiles solebant cibum, potumque ad monumenta ferre, additis insolentibus clamoribus. nam ad sepulchra accedentes nomina defunctorum alta voce proferentes dicebant: Resurge tu, comede, & bibe. vel quia discedentes æternum vale sepultis inclamabant, vt Achillem fecisse in funere Patrocli memorat Homerus: *Salue mi Patrocle, atque vale*. Et Virgilius Aeneam clamasse in funere Pallantis: *Salue æternum mihi maxime Palla, æternumque vale*. Refert Iosephus Archelaum Herodis patris luctum diebus septem celebrasse, epulasq. ferales prolixe populo exhibuisse; qui quidem mos, inquit, apud Iudæos multos ad inopiam redegit. vulgus enim necessario adesse cogebatur, quod qui neglexisset, impios habebatur. Hieronymus denique cum Iudæorum ritum perstringit in epistola ad Paulam de obitu Blesillæ: Flentes, inquit, vsque hodie Iudæi, nudis pedibus in cinere volutati, sacco induti, ex superstitione Pharisæorum prius cibum lentis accipiunt, signantes quasi, quo edulio primam genituram perdiderunt. Apud Græcos frequens reperitur feralis conuiuij mentio. Homerus de funere Patrocli verba faciens canit: *At ille* (Achilles) *his epulum sepulchrale præbebat*. vbi Eustathius interpres distinguit inter epulum, quod in ipso sepulchro, & quod post sepulturam agitabatur, illudque vocari ait τάφον, taphon. hoc est sepulchrum, vel sepulchrale; hoc vero περίδειπνον, peridipnon, hoc est parentatio. Enimuero eiusmodi sacrificia, libationes, inferiasue, seu parentationes illi non solum ipso die sepulturæ, sed etiam tertio, septimo, nono, trigesimo, interdum quadragesimo, non sine quadam numerorum religione, defunctorum manibus statuerunt. Sed libet verba Homeri Latine referre.

Eccl. 30. ℣. 18.
Ibid. ℣. 19.
Baruch. 6. ℣. 31.
Epiphan. in Ancor.
Homerus. Iliad. li. 18.
Virg. lib. 11
Ioseph. 2. de bello Iud. cap. 1.
Hieron. in epist. ad Paulam.
Homerus. Iliad. lib. 18
Eustath.

Discubuerunt apud nauem velocipedes Aeacidæ
Infiniti, at hic illis epulum funebre lautum instruxit.
Multi boues candidi mugiebant circa ferrum,
Dum iugularentur; multæ oues, & balantes capræ;
Multa albis dentibus sues, fluentes pinguedine,
Vsta extendebantur per flammam ignis.
Vndique autem circum cadauer multus fluebat sanguis.

Idem aliud epulum sepulchrale Hectoris describit in hæc verba.

Homerus. Iliad. vltim.

Aggesto a tumulo redibant, ac deinde
Bene collecti conuiuabantur splendidum conuiuium
Aedibus in Priami.

Athenæus quoque Hegesandri poetæ citat testimonium, vbi coquus quidam iactabundus hoc modo inducitur loquens: Quando forte ministro in funebri cœna; simul atque ex funere redierint. idem alibi meminit cuiusdam Dioclis, qui cum vxori suæ defunctæ parentalia celebrasset, multum simul cũ fletu obsonij deuorauit. id quod illi Theocritus Chius poeta his verbis exprobrauit: Noli flere, ò improbe, nihil enim obsonia comedendo, proficies. Lucianus in libro de luctu, cum aliorum rituum, atque ceremoniarum, tum ad extremum cœnæ quoque exequialis mentionem facit ijs verbis luculentam. Pnst hæc omnia, inquit, restat περίδειπνον, peridepnon, idest, cœna funebris, iamque adsunt necessarij, vt defuncti parentes consolentur, suadentque, vt cibum capiant, quamquam isti per Iouem non inuiti ad id compelluntur, cum perpetuũ iam triduum enecti sint fame; at capiunt quidem illi, sed initio pudibundi, verentesque, ne post carissimorum obitum videantur adhuc affectibus humanis commoueri.

Athe. lib. 7.
Athe. lib. 8.
Theocritus.
Lucian. lib. de luctu.

Apud

Romanorũ funebres ritus.

Apud Romanos quoqne funebrium huiusmodi epulatum, & sacrificiorum frequentem, multiplicemque vsum fuisse legimus. Liuius testatur P. Licinij funeris causa visceratione datam (carnis scilicet crudæ factam distributionem) & gladiatores centum viginti pugnasse, ludosq; funebres per triduum factos, postque ludos epulum. in quo cum toto foro strata triclinia essent, tempestas cum magnis procellis orta coegit plerosque tabernacula statuere in foro. Tacitus loquens de morte Agrippinæ Neronis matris: Cremata est, inquit, nocte eadem, conuiuali lecto, & exequijs vilibus. Cicero item pro Murena: Q. Tubero, inquit, cum epulum Q. Maximus Africani, patris sui nomine, populo Romano daret, rogatus est à Maximo, vt triclinium sterneret, cum esset Tubero eiusdem Africani sororis filius; atque ille homo eruditissimus, ac Stoicus statuit pelliculis hædinis lectulos punicanos, & exposuit vasa Samia: quasi vero esset Diogenes Cynicus mortuus, & non diuini hominis Africani mors honestaretur. Idem in Vatinium grauissime, & seuerissime inuectus hoc argumentum illustrauit. Atque illud, ait etiam scite ex te cupio, quo cõsilio, aut qua mente feceris, vt in epulo Q. Anij familiaris mei cum toga pulla accumberes? quem vnquam videris? quo exemplo, quo more feceris. cedò quis vnquam cœnauit atratus? ita enim illud epulum est funebre; vt munus sit funeris, epulæ quidem ipsæ dignitatis. Sed omitto epulum populi Romani, festum diem argento, veste, omni apparatu ornatuque visendo. quis vnquam in luctu domestico, quis in funere familiari cœnauit cum toga pulla? cui de Balneis exeunti, præter te, toga pulla vnquam data est? cum tot hominum millia accumberent, cum ipse epuli dominus Q. Anius albatus esset; tu in templum Castoris te cum C. Figulo attato, ceterisque tuis furijs funestum intulisti, &c. & in oratione pto Plancio: Sepulchrum, inquit, L. Catilinæ floribus ornatum hominum audacissimorum, ac domesticorum hostium conuentu, epulisq; celebratum est. Suetonius item refert Aninm Vitellium medio Martio campo infetias, (exequia, & sacrificia) Neroni dedisse, ac solenni conuiuio ad citharædi cantum exultasse & plausisse. Catullus. Sed cœnam, inquit; funeris hæres, negligit Iratus. & iterum: Vidistis ipsum carpere è rogo cœnam? Vnde illud Terentij, è flamma cibum petere. Apuleius in Floridis Exclamauit, ait, viuere hominem, procul ignes amollirentur, rogum demolirentur, cœnam feralem à tumulo ad mensam referrent. feralem vocauit cœnam, idest exequialem, quæ cadaueri ferendo, & defuncto funerando exhibebatur: seu quod veteres mortem appellarunt feram. memorat & Virgilius funebris conuiuij pompam in hæc verba.

Liui. lib. 9. decad. 4.

Tacitus lib. 14 hist. Augusti.

Cicero pro Murena.

Cic. in Vat.

Cicero pro Plancio.

Suetonius.

Catullus.

Terentius.

Apuleius 4. Florid.

Feralis cœna quare sic dicta.

Virgil. 3. Aeneid.

Solennes tum forte dapes, & tristia dona
Ante Vrbem in luco falsi Simoëntis ad vndam
Libabat cineri Andromache, manesque vocabat.

Idem lib. 5.

Et alibi.

Vinaque fundebat pateris, animamque vocabat
Anchisæ magni, manesque Acheronte remissos.
Necnon & socij quacumque est copia, læti
Dona ferunt, onerantque aras, mactantque iuuencos

Idem lib. 6.

Et alibi.

Quatuor hic primum nigrantes terga iuuencos
Constituit, frontique infergit vina sacerdos, &c.

Verum de lugentium ritibus satis. pergamus ad reliqua.

XVIII. *Locutus sum ad populum mane, & mortua est vxor mea vesperi, fecique mane, sicut præceperat mihi.* Theodoretus: Typum, inquit, quendã auctoris omnium rerum Dei perfecte exprimit propheta. cum enim plebs Israelitica pro sponsa Domino copulata esset, & sic in seruitutem redigenda foret, & interficienda, diuinum quoque Templum comburendum, formam quandam futurorum præbet propheta: cuius repente mortua vxore, præcipit ei, ne lugeat, ne ploret, neue luctuosum suscipiat habitum, ne ad eam mensam accedat, quæ consolationis ergo instruitur; verum silentio gemat, ostendens fore, vt ipse nulla clementia eos, qui sibi coniuncti erant, dignos censeat. præter voluntatem tamen ipsis infliget supplicium. non enim vult mortem peccatoris, sed vt conuertatur ipse, & viuat. qua de causa prophetæ quoque, vt silentio gemat, præcipit: hoc ipso significans etiam se præter voluntatem sustinere illatas populo calamitates; cum & multa bonitate præstet, qua ad clementiam propensus est, & punire propter improbitatis exuperantiam cogatur.

Theodor.

XIX. *Et dixit ad me populus: Quare non indicas nobis, quid ista significent, quæ tu facis?* Pulychronius eo videlicet consilio inusitata fiebant; vt vel admirabilis nouitate perculsi, causam quærerent: qua cognita, corrigerentur.

Polychr.

XX. & XXI. *Et dixi ad eos: Sermo Domini factus est ad me, dicens.*

Ecce ego polluam sanctuarium meum, &c. Theodoretus: Per ipsas res, inquit, vobis prophetiam ostendi, & in me ipso, quæ futura sunt, adumbraui. Quemadmodum enim ego, mortua coniuge, nihil eorum feci, quæ pro mortuis fieri consueuerunt: non lamentatus sum, non plorauí, non lugubrem vestem sumpsi: ita etiam vos filijs, & filiabus vestris interfectis, sanctoque Templo profanato, pro quo adhuc superbia elati gloriabamini barbarorum ingressu, & insuper infinitis alijs malis oppressi, neque lamentandi facultatem consequemini, neque vsitata faciendi vobis potestas concedetur, non capitis detondendi, non calceamentis pedes exuendi, neque lachrimarum fontibus doloris acerbitatem leniendi, neque illius faciendæ mensæ, quæ consolationis ergo instruitur, neque demum aliud quidpiam faciendi eorum, quæ consueta sunt. & recordabimini eorum, quæ ab Ezechiele facta sunt, & ex euentu eorum cognoscetis, tamquam portentum quoddam, & signum fuisse vobis prophetam, qui per ipsas res futura vobis prædixerit.

Theodor.

Polluam. Non amplius habebo sanctuarium, stabile, purum; sed permittam impijs profanandum, diruendum, & inflammandum. *Sanctuarium meum.* Scholiastes: De templo soliciti erant, non vt impij, sed quia putabant eius gratia, vrbem permansuram. quod Ieremias illis exprobrat, dicens: *Nolite confidere in verbis mendacij, dicentes: Templum Domini, Templum Domini est, &c.*

Hebræorum præsumptio de templo, compescitur.

Scholiast.

Ier. 7. ℣. 4.

Superbiam imperij vestri. Septuaginta: Superbiam fortitudinis vestræ, Hebraice, pro superbia est גאון, geon, à גאה, gaah, quod est, excellentem esse, gloriose, scilicet superbe, seu arroganter agere. in Exodo: *Gloriose magnificatus est.* Hebraice: Superbiendo superbiuit, vel excellentissime glorificauit sese. extat idem nomen apud Isaiam: *Et fructus terræ sublimis.* Hebraice: Magnificus, excellens. & apud Micheam, vt mox dicemus, pro imperio Hebraice est עז, ghoz, à עזז, ghazaz, quod est confirmare, roborare, munire, quasi dicas ob firmi-

Templi gloriosum nomen.

Exod. 15. ℣. 1 & 21.

Isa. 4. ℣. 2.

Psal. 109. ℣. 2. Prouer. 15. ℣. 10. Iudic. 9. ℣. 51. Ps. 27. ℣. 8. Michę. 5. ℣. 4. Hieron.

firmitatem, robur, munitionem, fortitudinem, arcem, asylum. in psalmis: *Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion*. idest regnum tuum forte, vel arcem regni tui. & in Prouerbijs: *Turris fortissima.* Hebraice: Obfirmationis: *Nomen Domini*. idest arx munita, obfirmata. & in libris Iudicum: *Erat autem turris excelsa*, munitionis, *in media ciuitate*. Et in psalmis: *Dominus fortitudo*, munitio, *plebis suæ, & protector saluationum Christi sui*. Idest asylum, & præsidium, in quo saluetur Rex. apud Micheam vtraque dictio legitur: *Et stabit, & pascet in fortitudine Domini, & in sublimitate nominis Domini Dei sui*. vbi Hieronymus pro nomine עז, ghoz, posuit fortitudinem: pro qua scilicet hic legerat, *imperium*, vice autem nominis גאון, gheon, pro quo hic reddiderat superbiam, ibi posuit, *sublimitatem*. in hanc sententiam: Administrabit Ecclesiam Christus pastor cum potentia, & gloria, qualis deceat eum, qui de nomine patris æterni appellatur, hoc est, quod dixit Ioannes: *Vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti à patre*. idest qualis decebat vnigenitum Dei filium. ergo in præsenti, *Superbia imperij* erit, regnum superbum, gloriosum. vel asylum sublime, munitio superba, Templum magnificum, vt Græci interpretati sunt, idque recte. & tradam, inquit Polychronius, Templum, ob quod superbia tumetis. idemque supra ex Theodoreto audiuimus. quasi dicat: Euertam præsidium istud vestrum magnificum, & munitissimum, in quo robur, & spem vestram locaram habetis, & de cuius protectione iure adhuc exultastis. & nunc frustra superbitis.

Io. 1. ℣. 14. Polychr. Hieron.

Et desiderabile oculorum vestrorum, & super quo parcet anima vestra. Hironymus: Ecce ego iam nunc polluam sanctuarium meum, vt incendatur Templum, & cunctis alienigenis pateat, ac profanis, in quo habebatis superbiam, idest confidentiã, & spem, ac desiderium salutis vestræ, & ad cuius obsidionẽ vestræ animæ formidabant. Septuaginta verterunt: Desiderabilia oculnrum vestrorũ, & quibus parcunt animæ vestræ. Hebraice ad verbũ habetur: Expetibile oculorum vestrorum, & commiserationem animæ vestræ, idest Templum, quod iucundo desiderio intuemini; nec vidisse centies satis est, iuuat vsque videre: & cui parcere hostes, cui impunitatẽ, & immunitatem donari desideratis, & quod miro, & quasi materno affectu prosequitur animus vester. Est autem inter vtramque orationem in origine collusio quædam elegantissima מחמד עיניכם ומחמל נפשכם, machmad ghenechem vmachmal naphsechem. appetentiam oculorum vestrorum, indulgentiam animarum vestrarum.

Scholiast.

Et filij vestri, & filiæ vestræ, quas reliquistis, gladio cadent. idest quæ vobis reliquæ factæ sunt ex fame, & peste, vel quas reliquistis in Hierusalem; vt sermonem habeat ad concaptiuos; vel, vt sentit Scholiastes, quorum nullam curam geritis; sinebant enim eos, atque adeo cogebant suo exemplo in impietatem ferri præcipites, vel vt ipse quoque interpretatur, quos deseruistis, vt dicat quorum naturalem sensum repulistis: declarans, vt eos dæmonijs immolarent. fortasse etiam hic adhibita est appositio, & coniunctio illa initio versus apposita, valet nimirum, in hanc sententiam: Auferam à vobis Templum, imperij gloriam, & monumentum, atque carissimas vxores, quas iucunde aspicitis, & dulcissima pignora, quibus indulgetis, filios, inquam, vestros & filias, quas in sobolem procreastis. quasi dicat: Breuius auferam Templum, de quo gloriamini, vxores, in quas feruntur oculi; & filios, in quos rapitur animi affectus. Sed hic opponere quis posset non omnino respondisse portentum rei significatæ. etenim prophetæ erepta est vxor oculorum lumen. Iudæis vero præter vxores caras, filij, & filiæ, idest ipsa viscera, & insuper Templum, spes gentis, & cum Templo superbum imperium, & sacerdotium, eorum gloria. Ceterum hæc omnia in vnicæ vxoris morte affatim præsignata sunt. nam mulier Apostolo *gloria viri est*, atque familiæ radix, qua sublata, spes sobolis extinguitur. quare apposite repræsentauit vxor prophetæ mortua non solum vxorum ceterorum, sed etiam filiorum mortem, & gloriosi regni simul cum Templi casu iacturam.

Vxoris mors omnium expetendorum interitum significat. 1. Cori. 11. ℣. 7.

XXII. *Et facietis, sicut feci.* Non licebit sub omine mortis mutire, nedum lachrimari; tantum abest, vt plangere fas sit, ob metum Chaldæorum militum. loquitur autem cum his, qui abducendi erant captiui: in quorum oculis Babylonij vxores polluebant, & trucidabant, infantes vero allidebant ad petras. de quibus in psalmo: *Beatus, qui retribuet tibi retributionem tuam, quam retribuisti nobis: beatus, qui tenebit, & allidet paruulos suos ad petram.* Summa erit afflictio, suprema calamitas sine leuamine, luctus absque consolatione vlla. Hieronymus: Vix liberum habebitis genitum, ne offendatis victorum superbiam, si publice flere videamini.

Ps. 136. ℣. 8. & 9. Hieron.

XXIIII. *Et erit Ezechiel vobis in portentum*, Rabbi David: Sumit Dei ipsius personam, vt vehementius, & grauius claudat comminationem. propterea non dixit, ego ero vobis portentum, vt capite duodecimo fecerat: Sed *Ezechiel erit vobis in portentum*.

R. Dauid.

XXV. *Et tu fili hominis, Ecce in die, quo tollam ab eis fortitudinem eorum, & gaudium dignitatis, & desiderium oculorum eorum, super quo requiescunt animæ eorum, filios, & filias eorum.* Septuaginta: Quando abstulero fortitudinem, elationem gloriationis, desiderabilia oculorum, & elationem animæ eorum. Hebraice; Vice fortitudinis est vox מעוז, mangoz, nomen cognatum illius, pro quo in versu superiore ponitur, *imperium*. Legitur id nomen apud Isaiam: *Factus est fortitudo pauperi*, idest asylum, & apud Danielem: *Polluent sanctuarium fortitudinis*. idest munitissimum. loco nominis, *dignitas*, Hebraice est תפארת, tiphereth, quasi dicat decus, ornatus, splendor, gloria, magnificentia. vt apud Esther: *Vt ostenderet diuitias gloriæ regni sui, ac magnitudinem, atque iactantiam potentiæ suæ*. vbi pro ea voce, Hieronymus vertit *iactantiam*. Et in psalmo: *Gloria virtutis eorum tu es*, hoc est decus, & robur eorum. & in Isaia: *Eris corona gloriæ in manu Domini*. Et in psalmis: *Reddidit in captiuitatem virtutem eorum, & pulchritudinem eorum in manus inimici*. Idest arcam Testamenti. hic vulgatus Pulchritudinem posuit pro tiphereth. Diuus autem Paulus modo gloriam, modo coronam reddere solet, alludens ad præsentem locum, Philippenses vocat. *Gaudium meum, & corona mea*. Et iterum: *Quæ est nostra spes, gaudium, & corona gloriæ*, Et iterum: *Vos enim estis gloria nostra, & gaudium*. Vocat autem Templum fortitudinem eorum, non solum quia firmissima erat munitio, in quam ingruentibus inimicis carnalibus sese tuto recipere poterant, sed etiam quia ipsis erat aduersus spirituales hostes præsidium validissimum. etenim, vt olim precatus est Deum Salomon, cum dedicatum est Templum nomini eius, preces, supplicationes, & vota, sacrificiaque pro peccatis in Templo oblata acce-

Isa. 25. ℣. 4. Dan. 11. ℣. 31. Esth. 1. ℣. 4. Hieron. Psal. 88. ℣. 18. Isa. 62. ℣. 3. Psal. 77. ℣. 67. Phil. 4. ℣. 1. 1. Thessal. 2. ℣. 19. & 20. Quare templum dicatur fortitudo. 3. Reg. 8.

acceptabat Deus, indulgebatque, atque propitiabatur populi sui ignorantijs, eumque à suæ iustitiæ vindicibus protegebat. gaudium vero dignitatis, siue gaudium, & decus Templum ipsum appellat, quod propter atriorum, & porticuum amplitudinem, ædificij proportionem, & symmetriam, materiæ quoquæ precium, & exquisitum ornatum, adeuntium animos exhilarabat. ob præsentiam autem fœderis, & diuini solij maiestatem, incredibili honore apud exteras nationes Israeliticam plebem cumulabat. *Non est*, dicebant, *alia natio tam grandis*, sub cælo, *quæ habeat Deos appropinquantes sibi*. itaque asylum erat in bello, gaudium domi, foris gloria. Sed nolo sistamus in vetusti Templi laudibus. quid obsecro nobis erit in sacra pixide in Templo asseruata Eucharistia, quando Iudæis Templum erat præsidio, gaudio, & decori? dubitas an sit asylum? audi psaltem diuinum: *Parasti in conspectu meo mensam aduersus eos, qui tribulant me*. Isaias etiam ait: *Iste*, Israelita Dei, *in excelsis habitat, munimenta saxorum sublimitas eius*, rupes munitissima receptaculum, *panis ei datus est* (constitutus quotidianus victus sic eum vocat Lucas) *aquæ eius fideles sunt*, perennes, *regem in decore suo videbunt oculi eius*. Quam tutus est, & ab iniurijs hostium securus, qui abruptam incolit rupem, si ei non desit cibus, & potus; tam secure gaudet Christianus populus, qui Christi corpus in Eucharistia sacra apud se retinet. Sed putas deerit gaudium, & decus, quibus adest Dei vnigenitus? audi Mosem vaticinantem vtrique populo felicitatem, temporalem illis, nobis spiritualem, immo potius vtrumque. *Beniamin*, inquit, *amantissimus Domini habitabit confidenter in eo*, securus iuxta Templum, quod in sorte sua structum est, deget, *quasi in thalamo, tota die morabitur, & inter humeros eius requiescet*. Quid deesse potest sponsæ, quæ ad dexteram sponsi recumbentis in thalamo ipsa sedet? an gaudium? an honos? his omnibus cumulate fruebantur Israelitæ, dum stetit Dei Templum: nos vero locupletius abundamus, quibus non potest deesse in Ecclesia

Quare Templum dicatur gaudium dignitatis.

Deu. 4. ℣. 7

Sacræ Eucharistiæ encomium.

Ps. 22. ℣. 5

Isa. 33. ℣. 16.

Luc. 2. ℣. 4

Isa. 33. ℣. 17.

Deu. 33. ℣. 12.

A B C

Dei verbum corporatum, panis specicbus obtectum. ipsum est præsidium aduersus hostes, gaudium præsentibus, qui faciei eius aspectu dignantur, absentibus autem honor, & laus, atque desiderium, de quo subditur.

Desiderium oculorum eorum, super quo requiescunt animæ eorum. Septuaginta: Desiderabilia oculorum eorum, & elationem animæ eorum, seu eleuationem animæ, hoc est solicitudinem, & curam, id scilicet, quod vehementer expetunt, & de cuius iactura solicitantur. quod (vt supra diximus) vel ad superiora referri potest, Temploque accommodari; vel ad ea, quæ sequuntur, & significare filios, & filias eorum, &c.

In die, inquam, illa aperietur os tuum cum eo, qui fugit, & loqueris. Paraphrasim huius sententiæ sic facit Theodoretus: Non solum, ait, in præsenti hæc ipsos edocebis, sed etiam quando prædictio euentu ipso fuerit comprobata, & impijs barbaris tradita fuerint, quæ sancta sunt, ac filij ipsorum, & filiæ occisi, & aduenerit inde aliquis, qui facta doceat; tunc in memoriam illis rediges prædictiones. haud sustinebis tacere, vt percipiant, mea voluntate, meoque permissu facta hæc fuisse, pœnasque facinorum ipsos luere, non autem ob vires hostiles, sed propter iustam meam indignationem passos esse, quæcunque pertulerint, &c.

XXVII. Theodor.

Et non silebis vltra. Cum referet nuncius miserabilem Vrbis cladem; tu loqueris confidentius ad rebellem populum. vt qui vaticinij præhabiti suo ipsorum malo nactus es testimonium. neque vllus amplius audebit os tuum obstruere. *Eritque eis in portentum*. mutus olim in signum doloris eorum absque leuamine fueras, loqueris nunc ad eos extimulandos, vt dent gloriam Deo, & confiteantur palam, suis ipsos sceleribus tam duras pœnas commeruisse. nuncius porro ille venit ad prophetam post quinque menses excidij, vt videbimus capite trigesimo tertio. Atque hic sit finis explanationis capitis vigesimiquarti.

EZECHIELIS PROPHETAE
CAPVT VIGESIMVM QVINTVM.

ARGVMENTVM.

Minatur excidium Ammonitis, Moabitis, Idumæis, & Philistæis, eo quod de casu Vrbis, & Iudæorum afflictione exultauerint.

I. *ET factus est sermo Domini* A *ad me, dicens:*

II. *Fili hominis, pone faciem tuam contra filios Ammon, & prophetabis de eis.*

III. *Et dices filijs Ammon: Audite verbum Domini Dei: Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod dixisti: Euge, euge super sanctuarium meum, quia pollutum est: & super terram Israel, quoniam desolata est: & super domum Iuda, quoniam ducti sunt in captiuitatem:*

IIII. *Idcirco ego tradam te filijs Orientalibus in hereditatem, & collocabunt caulas suas in te, &* B *ponent in te tentoria sua: ipsi comedent fruges tuas: & ipsi bibent lac tuum.*

V. *Daboque Rabbath in habitaculum camelorum, et filios Ammon in cubile pecorum: & scietis, quia ego Dominus.*

VI. *Quia hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod plausisti manu, & percussisti pede, & gauisa es ex toto affectu super terram Israel:*

VII. *Idcirco ecce ego extendam manum meam super te, & tradam te in direptionem gentium,* C *& interficiam te populis, & perdam de terris, & conteram: & scietis, quia ego Dominus.*

VIII. *Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod dixerunt Moab, & Seir: Ecce sicut omnes Gentes, domus Iuda:*

IX. *Idcirco ecce ego aperiam humerum Moab de ciuitatibus, de ciuitatibus, inquam, eius, & de* A *finibus eius inclytas terræ Bethiesimoth, et Beelmeon, & Cariathaim,*

X. *Filijs Orientis cum filijs Ammon, & dabo eam in hereditatem: vt non sit vltra memoria filiorum Ammon in Gentibus.*

XI. *Et in Moab faciam iudicia: & scient, quia ego Dominus.*

XII. *Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod fecit Idumæa vltionem, vt se vindicaret de filijs Iuda, peccauitque delinquens, & vindictam expetiuit de eis;*

XIII. *Idcirco hæc dicit Dominus Deus: Extendam manum meam super Idumæam, & auferam de* B *ea hominem, & iumentum, & faciam eam desertam ab Austro: & qui sunt in Dedan, gladio cadent.*

XIIII. *Et dabo vltionem meam super Idumæam per manum populi mei Israel: & facient in Edom iuxta iram meam, & furorem meum: & scient vindictam meam, dicit Dominus Deus.*

XV. *Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod fecerunt Palæstini vindictam, & vlti se sunt toto animo, interficientes, & implentes inimicitias veteres:*

XVI. C *Propterea hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego extendam manum meam super Palæstinos, & interficiam interfectores, & perdam reliquias maritimæ regionis:*

XVII. *Faciamque in eis vltiones magnas arguens in furore: & scient, quia ego Dominus, cum dedero vindictam meam super eos.*

EXPLA-

EXPLANATIO EIVSDEM CAPITIS VIGESIMIQVINTI.

I. POST prædictam Vrbis Hierusalem euersionem, atque innumera mala, quibus Iudæi erant opprimendi; opportune conuertit orationem vates in gentes finitimas, propterea quod potentiæ, & gloriæ Iudæorum inuidi, excisis Hierosolymis, ipsi exultabant, captisque ciuibus insultabant vel numinis infirmitatem, quod Templum & domicilium proprium tueri non potuisset, vel odium in suum populum, quem cum eripere posset, hostibus vltro tradidisset. Intererat autem diuinæ prouidentiæ, vt mortales nossent omnium dominatorem Deum, neque ex infirmitate talia permisisse fieri, neque ex simultate, vel odio in suæ gentis homines sæuijsse: quin potius, vt æquum iudicem à suis pro impietatis meritis pœnas exegisse; exterorum nihilominus confidentius se iactantium insolentiam repressurum esse. alioqui videri posset Hierosolymorum pietas ab idololatria superari, esseque deterioris præ illa condicionis, & sortis. Quæ quidem persuasio communis esset mundi ruina, religionisque omnimoda subuersio. quemadmodum quæ in Iudæorum vindictam fiebant comminationes, & increpationes aduersus gentes; communis erat omnium doctrina. nam propterea illos gloriosos fecit in Babylone captos; atque vt apud dominatores in honore essent, prouidit; quia horum gloria, & præclara existimatio commune futurum erat ad pietatem incitamentum, & nationum omnium vniuersalis institutio. Hæc in sequentibus quindecim capitibus tractat vates, nouum institutum auspicatus.

Deus neque ex infirmitate permisit suis mala, neque ex odio, sed ex vindicta iusta.

II. *Fili hominis, pone faciem tuam* Septuaginta obfirma, *faciem tuam contra filios Ammon*. Explicauimus supra, quid esset obfirmare faciem, scilicet, toruo vultu aspicere. aspectus autem minax ferociam prophetiæ, & comminationis rigorem indicat, cum propheta Dei indignabundi personam induere iubeatur. Filij Ammon de Loth stirpe generati sunt, quorum ciuitas primaria erat Rabbath, vt supra vidimus, quæ postea Philadelphia appellata est à Rege Aegypti Ptolemæo cognomento Philadelpho, qui (teste Hieronymo) Arabiam tenuit cum Iudæa.

Sup. cap. 4.

Filij Ammõ, qui dicantur & Rabbath eorũ primaria ciuitas.

Hieron.

III. *Audite verbum Domini.* Hoc dicit non quidem audientibus Ammonitis, sed vt Iudæos consoletur, ostendens Deo curæ esse illorum iniurias, neque diutius differendam hostium vltionem.

In Iudæorum iniurias Deus, esse curæ fi... diutius esse ... vltionem indicans, vindicta re.

Pro eo quod dixistis: euge euge super Sanctuarium meum, quia pollutum est. Septuaginta: Eo quod gauisi estis. Tale illud est psalmi. *Dixerunt: euge euge, viderunt oculi nostri, &c.* Vbi explicat vates verba, quæ insultantium gestibus proferebant, quibus similia hic subaudienda videntur. Tractat hoc argumentum Sophonias. *Audi*, inquit Deus, *opprobrium Moab & blasphemias filiorum Ammon: qua exprobrauerunt populo meo*, insultantes iecerunt in populum meum, *& magnificati sunt*, vel quod magnificarunt os suum, seu linguas suas. idest, grandia verba, quæ locuti sunt, *super terminos eorum*. super regionem Iudæorum. eadem phrasis est psalmo prædicto. *Et dilatauerunt super me os suum, dixerunt: euge euge, &c.* Inuehitur in eosdem Amos dicens: *Hæc dicit Dominus super tribus sceleribus filiorum Ammon, & super quatuor non conuertam eum*, idest, eo quod post innumerabilia scelera aliud multo fœdius accumularunt, nempe quod dissecuerint prægnantes in Galaath ad dilatandum terminum suum. quod ex Ieremia explicatur: ad filios Ammon. *Nunquid non filij sunt Israeli aut hæres non est ei? cur igitur hæreditate possedit Melchom*, Deus Ammonitarum olim Rex, *& populus eius in vrbibus eius*, Gad habitauit?

Psal. 34. ỳ. 21.

Soph. 2. ỳ. 8

Dilatare os super aliquã quid significet.

Amos. 1. ỳ. 13.

Ierem. 49. ỳ. 1

Qui dicantur filij orientis ...

IIII. *Idcirco ego tradam te filijs Orientalibus in hæreditatem.* Rabbi Dauid Persis, & Medis interpretatur. Certe Ieremias eo nomine significat filios Cedar. *Ad Cedar*, inquit, *& ad regna Asar, quæ percussit Nabuchodonosor Rex Babylonis, hæc dicit Dominus: Surgite, & ascendite ad Cedar, & vastate filios Orientis, &c.* Ergo Polychronius, & Theodoretus: Alij, inquiũt, interpretes filios Orientis exponunt. Sunt autem, qui genus referunt ad Ismaelem. Scholiastes vero sic habet: Quidam interpretantur Saracenorum sed secundum tertiam editionem *filij Orientis* legendum, qui sunt Babylonij. ipsi enim & hos filios Ammon, & Iudæos oppugnarunt. fauet Scholiasti Iosephus, dicens: Quinto anno captiuitatis Hierosolymorum, qui est vigesimustertius Nabuchodonosor, castrametatus est idem in inferiori Syria, eamquedetinens, expugnauit Ammonitas, & Moabitas, &c. Eius itaque opinioni accedamus, neque obstet Ieremiam id nomen tribuisse filijs Cedar. etenim analogum est, & multis prouincijs diuersa ratione potest conuenire: modo illæ respectu loci, in quo fit vaticinium, vergant ad Orientem.

R. Dauid.

Ierem. 39. ỳ. 28.

Polychr.

Theodor.

Scholiast.

Ioseph. 10. antiq. c. 11.

Et collocabunt caulas suas in te, & ponent in te tentoria sua. Theodoretus: Vos in eorum redigã potestatem, qui sunt multo Babylonijs inferiores, & imbecilliores: qui quidem tentoria in vrbibus tuis collocantes, camelorum autem greges in tuis agris pascentes, vosque ipsos ouium constituentes pastores, &c. Nam de filijs Cedar, Ismaelitis scilicet, præsentem orationem intelligit Theodoretus: quibus consuetudo est sub papilionibus degere, & tentorijs, vt psalmus nos docet. *Habitaui*, inquit Dauid, *cum habitantibus Cedar*, vagabundus scilicet, & extorris. Atque in Canticis: *Sunt tabernacula Cedar, &c.* Ceterum non est necesse tentoria secundum historiam accipere, cum Ieremias Babylonios

Theodor.

Psal. 119. ỳ. 5.

Cant. 1. ỳ. 4

Ieren. 6. ℣. 2. 3. & 4.

translate vocet pastores: *Speciosa*, inquit, *& delicatæ assimilaui filiam Sion. ad eam venient pastores, & greges eorum fixerunt in ea tentoria in circuitu, pascet vnusquisque eos, qui sub manu sua sunt. Sanctificate super eam bellum.* Atque eadem figura in præsenti

Hieron.

vsum Ezechielem auctor est Hieronymus. Sed esto, de veris pastoribus loqueretur Ezechiel; non propterea continuo erunt Ismaelitæ, sed cuiusuis generis hominibus ea oratio accommodari potest. nam

Caulas collocare in vrbe, euersam illam esse significat.
Scholiast.

secundum Græcos caulas collocare in vrbe periphrasis est, euersam illam esse significans. Sic enim habet Scholiastes: Hoc est tentoria in media vrbe figent, vt capta videlicet & desolata, quæ ne domicilium quidē habeat, vbi diuersari possint viatores. Itaq; solitudinis, & vastitatis vrbis illorum hoc signum est, quæ scilicet instar agri aperti facta est. B

VI.

Pro eo quod plausisti manu, & percussisti. Septuaginta: Insonuisti, *pede*, saltans scilicet, & tripudians, *& gauisa es ex toto affectu*, Septuaginta: Insultasti ex animo tuo. *Super terram Israel.* Hieronymus: Tanta fuit

Hieron.

insultandi lasciuia; vt cunctus simul populus manibus, & pedibus concreparet, & ex toto cordis clamaret affectu, eo quod terra Israel esset desolata. propterea ipse Dominus extendet manum suam ad percutiendum, & tradet eam in direptionem, nequaquam camelis, & ouium gregibus, sed manifestius gentibus, vt populorum numero penitus eradicetur, & pereat, &c.

VIII.

Pro eo quod dixerunt Moab, & Seir: Ecce sicut omnes gentes domus Iuda. Post increpationem atque sententiam declaratam cōtra Ammon, transfert prophetiam ad Moab fratrem eius, atque finitimum. C cum quo coniungit Seir, hoc est posteros Esau, quia ipsi quoque finitimi erant, & in eadem causa cum primo dictis versabantur, & aduersus vtrumque

Scholiast.

(ait Scholiastes) pronunciat sententiam: propterea quod dixerant nihilo meliorem esse Deum Israelis Dijs gentium cæterarum vt enim illæ, aiebant, captæ sunt à Babylonia propter imbecillitatem Deorum, qui ab illis colebantur, ita etiam Israelis ob eius manus infirmitatem, quæ illis opem ferebat,

Ier. c. 48. ℣. 27. & ℣. 26. & ℣. 42

&c. memorat blasphemias Moab Ieremias. vbi idem tractat argumentum. *Fuit enim*, inquit, *in derisum tibi Israel, quasi inter fures reperisses eum: propter verba ergo tua quæ aduersus illū locutus es, capieris de ceris.* Et iterum: *Inebriate eum quoniam contra Dominum erectus est.* Et infra: *Cessabit Moab esse populus, quoniam contra Dominum gloriatus est.* Eandem sententiam in eum quoq; pronunciat noster vates, dicens: D

IX.

Idcirco ecce ego aperiam humerum Moab. Septuaginta: Dissoluam. quod scilicet paulo superius dixe

Ier. 48. ℣. 25.

rat Ieremias: *Abscissum est cornu Moab & brachium eius contritum est*, hoc est, robur & vis omnis illius

Humerus, Brachium, & cornu, vires ac potentiam significant.

fracta est. nam tauri cornibus vires exerunt, sicut homines humeris & brachijs: Quocirca tum cornu tum humerus, tum etiam brachium symbola sunt virium, atque metaphoricōs potentiæ regni. Vel humerum vocat arcem, præsidium vrbium, quod contextui gratum est, & nomini כתף, chetheph, non repugnat. Sonat enim humerum latusque, seu angulum cuiuscumque rei, atque adeo ædificij partem firmissimam, quales sunt vrbium munitiones. vt comminetur vates Deum hostibus patefacturum præsidia, & arces vrbium Moab. Nisi manis latus aperire, idem esse, quod aditum præbere: vt apud Ieremiam: *Ex omni confinio eorum adducam*

Ier. 49. ℣. 32.

interitum super eos. Hebraice: Ex omni latere, quasi dicat, aditum faciam hostibus ad munitissima quæque loca, vrbesque vestras, quantumuis clausas muro coctili. E

X. & XI.

A *Filijs Orientis cum filijs Ammon, & dabo eam in hæreditatem, vt non sit vltera memoria filiorum Ammon. Et in Moab faciam iudicia.* Implicata syntaxis, quam sic ordinare poteris. Quemadmodum tradidi terram Ammon filijs Orientis, Chaldæis scilicet, vt eam simul cum filijs Ammon hæreditate possiderent, sortemque haberet cum indigena hostis. similia in Moab faciam iudicia. Agit hoc ipsum

Isa. cap. 16. ℣. 3.

Isaias qui inter cætera non sine sarcasmo, & irrisione, Moabitis excisis insultat in hunc modum: *Ini consilium, coge concilium, pone quasi noctem vmbram tuam in meridie, absconde fugientes, vagos ne prodas, habitabunt apud te profugi mei, &c.* quasi dicat, videlicet supererit deinceps Moab inter gētes & castigata hospitalitatem profugis Israelitis nūc B faciet, quam olim negauerat. non amplius prodet apud se latentes sollicitata ab hostibus Chaldæis, vt solebat; non profugient ad eius vrbes populares mei. nullum enim eius vestigium in terra relinquam. Atque his aduersus Moab prædictis, vaticinium transfert ad filios Esau.

XII.
Hieron.

Hæc dicit Dominus Deus Hieronymus: Supra duo proposuerat contra Moab, & Seir, postea de Seir tacens contra Moab tantum locutus est, nunc reddit cœptum problema; quid videlicet Seir, hoc est Idumæa fecerit.

Vltio diuina exagitat eos, qui inuidiose lætantur de malis proximorum.
Hieron.
Polychr.
Theodor.

Pro eo quod fecit Idumæa vltionem, vt se vindicaret de filijs Iuda, peccauitque delinquens, & vindictam expetiuit de eis. Septuaginta: Et memoriam retinuerunt mali, & vlti sunt vltione. Hieronymus, Poly- C chronius, & Theodoretus: Quoniam enim non modo vt Ammonitæ, & Moabitæ gauisi sunt de malis Iudæorum, sed etiam factis suam Indicarunt inuidiam, & maleuolentiam, veterem illam seruantes iram. indignatus est enim, inquit, Esau Iacob pro benedictione, qua illum impertiuit pater eius: propterea non alijs eum hostibus tradam, sed ipsimet populo meo ab illis iniuria violato. Hebraice ad verbum sic legimus: Pro eo quod fecit vlciscendo vltionem, & delinquendo deliquerunt vlciscentes se, idest, propterea quod grauissime deliquerunt, seuerissimam vindictam reposcentes à filijs Iuda fratribus suis. Eandem criminationem multo explicatius illi opponit Abdias: *Propter interfectionem*,

Abdi. 1. ℣. 10. & sequ.

ait, *& propter iniquitatem in fratrem tuum* Iacob *operiet te confusio, & peribis in æternum. in die, cum stares* D *aduersus eum; quando capiebant alieni exercitum eius, & extranei ingrediebantur portas eius, & super Hierusalem mittebant sortem; tu quoque eras quasi vnus ex eis & non aspicies* nec debueras cum voluptate aspicere *in die fratris tui*, calamitosum excidium domus Iuda, *in die peregrinationis eius*, cum captiui abducebantur, *& non lætaberis*, nec debueras lætari, *super filios* Iuda *in die perditionis*, interitus, *eorum, & non magnificabis os tuum in die angustiæ* (nec grādia, & acerba loqui debueras, cum illum oppressit afflictio) *neque ingredieris*, ingredi fas erat, *portas vrbium, populi mei in die ruinæ eorum, neque despicies & tu*, nec aspicere malum eius debueras, sicut & cæteræ circumuicinæ gentes, *in malis eius in die vastitatis illius. & non emitteris*, dimitti debuisses, *aduer-* E *sus exercitum eius in die vastitatis illius; neque stabis in exitibus, vt interficias* eos, qui fugerint nec debueras opperiri in biuijs, vt interimeres eos, qui ex ipsis euaderent *& non concludes reliquos eius in die tribulationis, quoniam iuxta est dies Domini super omnes gentes. sicut fecisti fiet tibi: retributionē tuam conuertet in caput tuum, &c.* Videlicet Dominus requirens sanguinem Israelitarum, recordatus est, & non est oblitus clamorem pauperum. quem miserandum

in mo-

in modum eiulantes ediderunt; cum in Babylonem abducti, ab hostibus irrisi, ab Idumæis. fratribus multo peius accepti dicebant. *Memor esto Domine filiorum Edom in die Hierusalem, qui dicunt, exinanite exinanite vsque ad fundamentum in ea.* Quapropter, vt illos solatio quantulocumque afficiat, addit Vates Dei nomine.

Psal. 136. ℣. 7.

XIIII. *Et dabo vltionem meam super Idumæam per manum populi mei Israel, & facient in Edom iuxta iram meam, & furorem meum, & scient vindictam meam.* Scholiastes: Etiam in Idumæam supplicium constituitur, diciturque tradenda Babylonio. & paulo post etiam filijs Israel, &c. Hæc ait Scholiastes; quoniam supra, tum contra Moab, tum contra Seir pronunciata sententia est, tradendos scilicet filijs Orientis, hoc est, Chaldæis non secus atque Ammonitæ fecerant. Itaque Babylonij videntur exercuisse vindictam sanguinis Israelitarum, & pœnam talionis exegisse de Idumæis. quod vero nunc additur, *per manum populi mei*, fortasse significat occasione, vel causa iniuriæ populi mei: neque enim in scripturis, vel prophanis historijs inuenire licet, quandonam Iudæi vlti sint acceptam de Idumæis iniuriam, nisi hæc ad tempora nouissima referamus, cum illa alia Balaam prædictione hæc coniungentes: *Et erit Idumæa possessio eius.* Etenim Christi tempore maior seruit minori, & caro spiritui pendet tributa. De qua tropologia fuse Diuus Hieronymus.

Scholiast. *Num. 24. ℣. 18.* Caro spiritui seruit in regno Christi.

XV. *Pro eo quod fecerunt Palæstini vindictam, & vlti sunt se toto animo interficientes, & implentes inimicitias veteres.* Septuaginta: Pro eo quod fecerunt alienigenæ vltionem, & suscitauerunt vindictam insultantes ex animo, vt delerent vsque in æternum. Hebraice: Pro eo quod fecerunt vindictam, & vindicauerunt se vltione. Quod autem Septuaginta dixerunt: Suscitauerunt vindictam, mirifice explicat verbi energiam. etenim נקם, nakam, significat surgere, vel stare ad expetendã vltionem, statuere vindictam, nullatenus languescere, aut parcere subiecto, sed obstinato animo, & ex cordis dolore vlcisci iniuriam. Vnde locus ille sapientiæ intelligitur: *Stabunt iusti in magna cõstantia aduersus eos, qui se angustiauerunt.* idest, quod in psalmo habetur: *Lætabitur iustus, cum viderit vindictam, manus suas lauabit in sanguine peccatoris.* Et ille alter locus: *Steterunt contra hostes, & de inimicis se vindicauerunt.*

Sap. 5. ℣. 1. *Psa. 57. ℣. 11.* *Sap. cap. 12. ℣. 3.*

XVII. *Ecce ego extendam manum meam super Palæstinos, & interficiam interfectores.* Septuaginta: Et interficiam Cretenses, vbi Scholiastes. Philistæos maritimos dicit, hoc est, Phœnices; Cretensium enim erat colonia. Hebraice hi dicuntur כרתים, Cerethim à כרת, carath, quod est excindere, percutere. reperiturque hoc nomen apud Sophoniam: *Veh qui habitatis funiculum maris, gens perditorum.* vel qui habitatis ad tractum maris gentis Cerethim. Septuaginta πάροικοι Κρητῶν, parici Creton, aduenæ, vel accolæ Cretensium. & iterum: *& erit Creta in pabula pastorum.* Atque in libris Regum: *Erupimus ad Australem plagam Cerethi, & contra Iudam, & ad meridiem Caleb, & Siceleg succendimus igni.* Et sequitur: *Ecce ipsi,* prædones, *discumbebant super faciem vniuersæ terræ comedentes, & bibentes, & quasi festum celebrantes diem pro cuncta præda, & spolijs, quæ ceperant de terra Philisthym, & de terra Iuda.* Et iterum: *Et legiones Cerethi, & Pheleti, & omnes Gethei sexcenti viri, qui secuti eum fuerant de Geth, pedites præcedebant Regem.* Ex quibus locis animaduertere licet nomina Cerethim, & Phelethim non secus atque Getheos esse Gentilitia, & propria familiarum ex certis vrbibus Philisthæorum, quæ quod essent bellicosissimæ, & fidelissimæ ad custodiam corporis sui electi sunt à Rege Dauid, sicut à principibus multis hodie adhiberi videmus Heluerios. Multo aliter sentit de Cerethim, & Phelethim Hieronymus in quæstionibus Hebraicis, nimirum fuisse iudices Septuaginta causarum capitalium. Sed Chaldæus nobis fauet, qui vertere solet Sagittarios, & fundibularios, quamuis ea non sit vocum etymologia, sed muneris notatio. immo ipse Hieronymus hoc loco Cerethim dictos testatur, quasi iugulatores, quod ad satellites potius spectat, quam ad iudices. Porro de versione Septuaginta sic idem auctor scribit in præsenti. tractans locum citatum Sophoniæ: Pro quo, inquit, Septuaginta nescio quid volentes, Cretenses interpretati sunt. Cum & Aquila, & Symmachus, & Theodotio ipsum verbum Hebraicum כרתים, cherethim, vel interfectores, vel interfectionem verterint, non solum in præsenti loco, sed etiam in Sophonia. Hæc ille. cuius quæstioni respondit Scholiastes, sermonem esse de Philistæis maritimis, idest, Phœnicibus, quorum gens fuerat colonia Cretensium. sed contra dicere voluit: Phœnicibus, quorum colonia fuerunt Cretenses; hoc enim verosimilius est. etenim Phœnices primos inuentores nauigationis, multarumque artium scriptores agnouerunt Græci, ac Latini, quos infra referemus: tum etiam quia in Actis Apostolorum legimus portum quendam Insulæ Cretæ appellatum Phœnicem, absque dubio, quia illum occuparunt & habitarunt primi Phœnices. Alioquin enim si Cretenses duxissent in Phœniciam colonias, non appellassent portum suæ regionis nomine exteræ gentis. ergo sic existimamus: Cerethim, vel Crethim nomen esse gentis, vel prouinciæ Philisteæ, & Phœniciæ conterminæ, ex qua deducta colonia ad insulam Cretam suum illi nomen imposuit. dictaque sit Creta à Cerethim. portus vero illius Phœnix à Phœnicibus, qui illos in expeditione comitabantur. quemadmodum & in Hispania hodie quoque vigent nomina Tyri, & Sidonis imposita à Phœnicibus, quibusdam præsidijs ad portum Sanctæ Mariæ maris occidui. Vnde intelligitur non inepte vertisse Septuaginta, Cretenses pro Cerethim; cum idem omnino nomen esset coloniæ Cretensium, atque Cretim, vel Cerethim eius fundatorum.

Scholiast. Phœnices dicuntur Cretenses. *Soph. 2. ℣. 5.* *1. Reg. 30. ℣. 14. & 16.* *2. Reg. 15. ℣. 18.* Cerethei, & Phelethei, cum Getheis, assumuntur, milites in custodia regis. *Hieronym. in quæst. Hebr.* sentit Cereth, & Phelethei fuisse iudices causarũ capitalium. *Aquila. Symmac. & Theodo.* *Scholiast.* *Actor. 27. ℣. 12.* Creta vnde dicta.

EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT

VIGESIMVM SEXTVM.

ARGVMENTVM.

Prædicit euersionem Tyri, eo quod exultauerit ob excidium Hierusalem.

I. *ET factum est in vndecimo anno prima mensis: factus est sermo Domini ad me, dicens:*

II. *Fili hominis, pro eo quod dixit Tyrus Ierusalem: Euge confractæ sunt portæ populorum, conuersa est ad me: implebor, deserta est.*

III. *Propterea hæc dicit Dominus: Ecce ego super te, Tyre, & ascendere faciam ad te gentes multas, sicut ascendit mare fluctuans.*

IIII. *Et dissipabunt muros Tyri, & destruent turres eius: & radam puluerem eius de ea, & dabo eam in limpidissimam petram.*

V. *Siccatio sagenarum erit in medio maris, quia ego locutus sum, ait Dominus Deus: & erit in direptionem Gentibus.*

VI. *Filiæ quoque eius, quæ sunt in agro, gladio interficientur: & scient, quia ego Dominus.*

VII. *Quia hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego adducam ad Tyrum Nabuchodonosor regem Babylonis ab Aquilone regem regum, cum equis, & curribus, & equitibus, & cœtu, populoq. magno.*

VIII. *Filias tuas, quæ sunt in agro, gladio interficiet: & circumdabit te munitionibus, & comportabit aggerem in gyro: & eleuabit contra te clypeum.*

IX. *Et vineas, & arietes temperabit in muros tuos, & turres tuas destruet in armatura sua.*

X. *Inundatione equorum eius operiet te puluis eorum: a sonitu equitum, & rotarum, & curruum mouebuntur muri tui, cum ingressus fuerit portas tuas, quasi per introitum vrbis dissipatæ.*

XI. *Vngulis equorum suorum conculcabit omnes plateas tuas: populum tuum gladio cædet, & statuæ tuæ nobiles in terram corruent.*

XII. *Vastabunt opes tuas, diripient negociationes tuas: & destruent muros tuos, & domos tuas præclaras subuertent: & lapides tuos, & ligna tua, & puluerem tuum in medio aquarum ponent.*

XIII. *Et quiescere faciam multitudinem canticorum tuorum, et sonitus citharartum tuarum non audietur amplius.*

XIIII. *Et dabo te in limpidissimam petram, siccatio sagenarum eris, nec ædificaberis vltra: quia ego locutus sum, ait Dominus Deus.*

XV. *Hæc dicit Dominus Deus Tyro: Numquid non a sonitu ruinæ tuæ, & gemitu interfectorum tuorum, cum occisi fuerint, in medio tui commouebuntur insulæ?*

XVI. *Et descendent de sedibus suis omnes principes maris: & auferent exuuias suas, & vestimen-*

stimenta sua varia abijcient, & induentur A *stupore: in terra sedebunt, & attoniti super repentino casu tuo admirabuntur.*

XVII. *Et assumentes super te lamentum, dicent bitatoribus tuis, quos formidabant vnitibi: Quomodo peristi, quæ habitas in mari, vrbs inclyta, quæ fuisti fortis in mari cum habuersi?*

XVIII. *Nunc stupebunt naues in die pauoris tui: & turbabuntur insulæ in mari, eo quod nullus egrediatur ex te.*

XIX. *Quia hæc dicit Dominus Deus: Cum dedero te vrbem desolatam, sicut ciuitates, quæ non habitantur: & adduxero super te abyssum, & operuerint te aquæ multæ:*

XX. *Et detraxero te cum his, quæ descendunt in lacum ad populum sempiternum, & collocauero te in terra nouissima sicut solitudines veteres cum his, qui deducuntur in lacum, vt non habiteris: porro cum dedero gloriam in terra viuentium.*

XXI. *In nihilum redigam te, & non eris, & requisita non inuenieris vltra in sempiternum, dicit Dominus Deus.*

EXPLA-

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS
VIGESIMISEXTI.

I. [R. Dauid.] ET *factum est in vndecimo anno.* A migratione Ioachin, & regno Sedechiæ, vt sæpius notauimus, *prim* die mensis. Non addit *mensis* nomen, vel notationem, sed ex sequenti oratione deducitur à Rabbi Dauid esse mensem אב, ab, idest, Iulium, quintum videlicet Hebræorum ordine. cum enim ciuitas capta sit mense quarto, die nona anni vndecimi regni Sedechiæ, & Prophetæ reuelatum sit prima die mensis, Tyrum dixisse, *confracta sunt porta populorum*; verosimile est illum loqui de prima die mensis quinti, in qua Tyrus, accepto intra viginti dies ab expugnatione Hierusalem nuncio, exultare potuit de ruina vrbis, cuius gloriæ inuidebat maxime. [4. Reg. 25. ℣. 1. Ier. 52. ℣. 5]

II. [Scholi.] *Fili hominis, pro eo quod dixit Tyrus de Hierusalem, euge confracta sunt porta populorum.* Quoniam de Palæstinis & Phœnicibus, vt placuit Scholiasti, vel Cretensibus, seu Cretim, qui vtrisque contermini erant, vaticinatus fuerat. Phœnicumque metropolis fuit Tyrus; consequens erat, vt de Tyro vaticinaretur: eo vel maxime quod illa ciuitas, vtpote inclyta, & potentiæ Hierusalem semper æmula, de eius casu præ cæteris insolentius exultauerat. Portas autem populorum vocabant Hierusalem frequentissimam vrbem, quæ seruebat ciuium & aduenarum comercio; quasi dicat, emporium, aut forum commune regionis. nam ad portas vrbium celebriores solebant relinqui amplæ plateæ pro mercatibus, atque iudicijs; qualis erat Hierosolymis platea portæ aquarũ, & platea portæ Ephraim. Sed præ cæteris forum pecuarium insigne fuit, & amplissimum in platea portæ Gregis, vt in Vrbis Topographia videre licebit. ergo per portas populorum fractas emporium, vel mercatum celeberrimum dissipatum intelligit, nisi mauis cum Rabbi Dauide, portas populorum dictam, quasi omnium populorum ingressum, egressum, tumultum, & turbam, quod ad eam religionis ergo non sulum Israelitarum, sed gentium omnium frequentissimus concursus fieret. Quare Isaias ait: *Fluent ad eum*, montem, *omnes gentes, &c.* [Hierusalem dicitur portæ populorũ ob ciuium, & aduenarũ multitudinẽ eo confluentem. R. Dauid. Ier. ℣. 2.]

Conuersa est ad me (negociatio, quæ in ea exerceri solebat.) Septuaginta: Conuersæ sunt ad me gentes, idest, non amplius illam admirabuntur; sed ad me potius oculos conuertent. *Implebor*, mercibus & diuitijs abundabo: quando quidem, *deserta est*, Hierusalem, seu vastata. Contendebat Tyrus cum Hierusalem non solum de antiquitate, sed etiam de diuitijs, & frequentia. erat enim peninsula, vt capite sequenti ostendemus, atque adeo emporium totius Asiæ, & Græciæ: sperabatque deleta Hierusalem, commercia exterarum nationum, opes quoque suas & nomen, atque imperium magno incremento auctum iri. Ideoque de ruina æmulæ ciuitatis tantopere lætabatur.

III. [Virgil. 1. Aeneid.] *Propterea ecce ego super te Tyre.* Aposiopesis est, qualis illa Virgilij: Quos ego. subaudiendum, extendam manum meam.

Et ascendere faciam super te gentes multas, sicut ascendit, intumescit, *mare fluctuans*. idem repetit inferius: *Adduxero super te abyssum, & operuerint te aquæ multæ, &c.* Per hæc Babyloniorum intelligit exercitum; quem apte confert cũ fluctibus maris æstuantis, cum ad indicandam & innumerabilem eorum multitudinem, & armorum fragorem: nam cum aquarum fluctibus cuiuslibet rei exuberans abundantia comparari solet in sacris literis, vt in Isaia. *Quia repleta est terra scientia Domini, sicut aqua maris operientes.* Similiter etiam concursus militum, & armorum strepitus cum eisdem confertur vndis ab Ieremia. *Arcum, & scutum apprehendent: vox eorum quasi mare sonabit.* Tum vero, quia ad Tyrum loquebatur; quæ cum peninsula esset, instar nauis medio mari continuis procellosi maris fluctibus verberari solebat. Similitudine itaque sibi notissimarum rerum, idest fluctuum, quos sæpe formidare solebat, aduenientis calamitatis figuram expressit. [Cuiuslibet rei ingens vis & copia cum maris fluctibus cõparatur. Isa. 11. ℣. 9. Ier. 50. ℣. 42.]

IIII. & V. [Nemo confidat suis opibus; licet enim abundet, quasi aquis mare, Deo irato, mare in siccitatem conuertetur. Theodor. Scholiast.] *Et dissipabunt muros Tyri, & destruent turres eius & radam.* Septuaginta ventilabo, *puluerem eius de ea, & dabo*, ponam, *eam in limpidissimam*, Septuaginta nitidissimam, *petram siccatio sagenarum erit in medio maris*. Theodoretus: Dirutis muris, ita desertam fore inquit, vt cum quibusdam læuibus lapidibus comparari posit, quibus explicare sagenas piscatores consueuere. Scholiastes: Terram proculcatam diu, & protritam, atque oppilatam redigendam dicit in limpidissimam petram; vt ostendat multitudinem gentium illam incolentium, & proculcantium abducendam in captiuitatem, ipsamque solitudinem, & vastitatem futuram, ceu locum sale conspersum, tantaque solitudine occupandam esse prædicit; vt in ea piscatores sagenas suas madefactas exsiccent, & quæ in læuibus saxis mari propinquis facere consueuerunt; ea in Tyro præ nimia solitudine faciant. Vocat autem Tyrum mediũ maris propter situm, vel etiam, vt mira anthitesi vtatur huiusmodi: siccabuntur retia in medio maris. quasi dicat, pro aquarum infinita copia succedet siccitas tanta; vt humectans omnia, mare retia ipsa exsiccare possit. omnium rerum copiam in penuriam indicat conuertendam.

[Scholiast.] *Quia ego locutus sum, ait Dominus Deus.* Scholiastes: Quia quantum attinet ad humanam intelligentiam,

gentiam,

gentiam, id erat impossibile; vt ex tantis copijs, frequentia, & robore in solitudinem redigeretur Tyrus. propterea dicit illam hoc esse passuram, ipso etiam omnipotente Deo denunciante interitum; vt credibile esset supplicium.

VI. Subiectæ vrbes filiæ metropolis dicuntur, & quare.

Filiæ quoque eius, quæ sunt in agro, gladio interficientur. hoc est, subiectæ illi vrbes, & vici, vtpote Sidon, & aliæ in continenti sitæ, euertentur. quæ propterea filiæ dici solent Hebræis, quod non secus ac filiæ matri, ipsæ metropoli subiectæ sunt. Deinceps apertius proponit, quod per similitudinem indicauerat.

VII. Ier. 23. ℣. 13. Regis Babylonis potentia. Megast. lib. 4. indicorũ citatus à Ioseph. lib. 10. anti. cap. 13. Diocl. lib. 2. Coloniarum. Philostr. in Indicis & Phœnicijs histor. apud Iosephum.

Ecce ego adducam ad Tyrum Nabuchodonosor Regem Babylonis ab Aquilone, regem regum. Meminit huius expeditionis & Isaias, idem argumentum tractans in hæc verba: *Ecce terra Chaldæorum talis populus non fuit: Assur fundauit eam, in captiuitatem traduxerunt robustos eius,* Tyri, *suffuderunt domos eius, posuerunt eam in ruinam.* Sed nota, quam sibi conueniant vtriusque vatis sententiæ. Circa Nabuchodonosoris potentiam, & Chaldaici imperij amplitudinem, *talis*, inquit Isaias, *populus non fuit*, & Ezechiel, *Nabuchodonosor regem regum.* Quibus cecinit Daniel multis visionibus, & oraculis idem professus, & Megasthenæus, qui nititur probare hunc regem fortitudine, & rerum gestarum magnitudine Herculem transcendisse. dicit enim eum vastasse Lybion ciuitatem, & Iberiam. Sed & Diocleus meminit actuum Nabuchodonosoris, ac Philostratus.

VIII. Apud Iosephum citatum. Annus euersæ Tyri examinatur. Ier. 52. ℣. 5 & ℣. 12. atque ex initio huius capitis.

Et circundabit te munitionibus. Apud Iosephum scribit Philostratus, Nabuchodonosorem obsedisse Tyrum annis tribus, & mensibus decem; cum eo tempore in Tyro regnaret Ithobalus. quo autem regni sui anno, vel obsidionem inierit, vel vrbem ceperit; nondum compertum habemus. Hebræorum Chronologia captam dicit Tyrum anno decimotertio Nabuchodonosoris: quod manifestum continet vel mendum librarij, vel errorem historiæ. cum enim anno vndecimo Sedechiæ, qui concurrit cum decimonono Nabuchodonosoris, vt patet ex Ieremia, reuelatum sit vati, Tyrum exultabundam propter euersionem Hierusalem, dixisse *confractæ sunt portæ populorum, deserta est, implebor, &c.* Constat anno decimonono Nabuchodonosor, superstitem adhuc fuisse Tyrum. non est ergo desolata decimotertio, fortasse vigesimotertio legendum esse: quod est veritati consentaneum. Nam vt auctor est præter vatis nostri contextum,

Clemens. Alex. 1. Strom.

Clemens Alexandrinus, eadem expeditione cepit Nabuchodonosor Hierusalem, atque Tyrum; cum ergo tres annos & menses decem, tradente Philostrato, durauerit Tyri obsidio, consequens est anno vigesimotertio regni sui illam expugnasse; nam à decimonono, in quo capta est Hierusalem ad vigesimum tertium quatuor numerantur anni. Fauet & huic ratiocinio Isaias dicens: *Post Septuaginta annos*, Tyrum rursus instaurandam eodem scilicet tempore, quo Hierusalem reædificari præcepit Cyrus. Ex quo non inualido argumento colligitur eodem fere tempore desolatam.

Isaiæ cap. 23. ℣. 17.

Hieron. in c. 29. Ezec.

Et comportabit aggerem in gyro. Hieronymus Enarrans illa verba: *Nabuchodonosor Rex Babylonis seruire fecit exercitum suum seruitute magna aduersus Tyrum. omne caput decaluatum, & omnis humerus depilatus est, &c.* Sic habet: Nabuchodonosor cum oppugnaret Tyrum, & arietes, machinas, vineasque muris non posset adiungere, eo quod cincta esset mari, infinitam exercitus multitudinem iussit saxa, & aggeres comportare, & expleto medio mari, immo freto angustissimo vicinum littus insulæ fecit continuum. Omne itaque caput decaluatum, & omnis humerus depilatus est gestantium cophinos terræ, & lapides, quibus raduntur humeri, & caput decaluatur, &c. Fretum porro illud, quod inter vrbem, & littus intererat, Diodorus Siculus latum facit quatuor stadijs.

Diod. Sicul. lib. 17. bibl.

IX. R. Iuda. R. Ionathã. R. Dauid in lib. radi.

Et vineas, & arietes comportabis in muros tuos: Hebraice וּמְחִי קָבְלוֹ, vmchi kobolo, hoc est & balistam, seu arietem contra eam ponet מְחִי, mechi, autem potest deduci ex radice מחה, machah, vt Rabbi Iuda, & Rabbi Ionatham arbitrantur. quæ delere, eradere, perdere, disperdere significat. Quapropter Rabbi Dauid exponit ictum machinæ (hoc est machinarum suarum) dabit in muros tuos: significabitque vox omne genus machinæ, quod muro applicatum disperdere possit. Quam interpretationem sequitur Targhum. Si vero litera מ, mem, sit addititia, vt alij Rabbini sentiunt; significabit arcus, aut balistas, quibus à longe motis sagittæ iaciuntur ad mœniorum defensores, ac propugnatores arcendos. Quam vocem aptissime interpretatus est Hieronymus scribens vineas & arietes, quæ voces significant duplex machinarum genus. De primo Vegetius in hæc verba: Vineas dixerunt veteres, quas nunc militari, barbaricoque vsu causias vocant. e lignis leuioribus machina colligatur, alta pedibus octo, lata pedibus septem, longa pedibus sexdecim. (sic legendum est, non sex; vt mendosi codices habent) huius tectum munitione duplici, tabulatis, cratibusque contexitur. latera quoque vimine sepiuntur, ne saxorum telorumque impetu penetrentur. extrinsecus autem ne immisso concrementur incendio, crudis ac recentibus corijs, vel centonibus operitur. Istæ cum plures factæ fuerint, cinguntur in ordinem. sub quibus obsidentes tuti, ad subruenda penetrant murorum fundamenta. Hæc Vegetius. vineas autem vocari arbitramur, quasi vimineas. De ariete autem Iosephus sic scribit: Est autem aries immensa materia, malo nauis assimilis: cuius summum graui ferro solidatum est, in arietis effigiem fabricato, vnde etiam nomen accepit. dependet autem funibus medius ex trabe alia, velut ex trutina, palis vtrinque fultus, bene fundatis: retrorsum autem magna virorum multitudine repulsus, ijsdemque simul rursus impellentibus missus, in fronte prominente ferro mœnia percutit: nec est vlla tam valida turris, aut murorum ambitus adeo latus, qui, etsi priores ictus fortiter sustinuerit, assiduos vincat. hæc Iosephus. porro arietis exemplum visitur Romæ in arcu Septimij Seueri ad radices capitolij. Sunt & alia plura machinarum genera, quæ late persequitur Vitruuius, & alij.

Targhum. Veget. lib. 4 de re militar. cap. 15. Ioseph. lib. 3 de bel. c. 9. Vitru. lib. x. Archi. c. 16 & frequent.

XI. Q. Curtius. lib. 4 de vita Alex. Plutar. proble. cap. 61. Diodor. Sic.

Et statuæ tuæ nobiles. Idola intellige, quæ Tyrij tam anxie custodiebant, vt vinculis ea annecterent, ne forte hostili carmine euocari possent, aut indignati discederent Hercules & Apollo, quoniam eorum adiutorio tutelam, & securitatẽ ascriberent vrbis. Quare Septuaginta transtulerunt: Substantiam fortitudinis tuæ. Hoc idem sentientes gentes reprehendit Dominus apud Oseam, dicens: *Quia dixit: Vadam post amatores meos*, Baal scilicet & Astharoth, *qui dant panes mihi, & aquas meas, lanam meam, & linum meum, oleum meum, & potum meum*, &c. *Et hæc nesciuit, quia ego dedi ei frumentum, & vinum & oleum, & argentum multiplicaui ei, & aurum, quæ fecerunt Baal.* Vel statuas intellige trophæa, imaginesque clarorum virorum, quibus vetustam generis nobilitatem Tyrij præferebant.

Oseæ. 2. ℣. 5. & 8.

Vel

vel, vt Rabbini arbitrantur, vocat altissimas murorum turres, quas statuas fortitudines interpretari licet ex Hebræo: quoniam quasi hominum fortitudo, ac refugium esse consueuerunt.

In terram corruent. Hebraice תרד, tarad, à radice ירד, iarad, quæ descendere significat, poniturque in singulari, quasi dicat ex statuis tuis vnaquæque descendet in terram. nec stabit vltra.

XIII. *Hieron.* *Et quiescere faciam multitudinem Canticorum tuorum.* Hieronymus: Quiescere faciam vniuersam vrbis lætitiam, quæ prius canticis, & psalterijs personabat, quasi dicat omnia luctu ac mœrore complenda, nullumque solitis lætitiæ signis locum amplius relinquendum: vel de cantilenis sermo est in idolorum cultu adhiberi solitis: quæ ita offensas feriebant diuinas aures; vt delere decreuerit urbem ipsam, quo silere eas faceret. Vel Tyrum sub meretricis imagine alloquitur, sicut Isaias fecit, hoc idem argumentum de cantilenis persequutus. *Post Septuaginta autem annos erit Tyro quasi canticum meretricis*, & quale canticum meretricium sit declarat, subdens. *Sume citharam, circui ciuitatem, meretrix obliuioni tradita, bene cane, frequenta canticum, vt memoria tui sit.* Allusit eleganter vates ad significationem vocis זונה, zonah, quæ significat prostituentem operas, vt lotrix, vel edulia, vt caupo, vel merces, vt institrix, vel corpus, vt meretrix. quibus omnibus hoc vnum commune est, vt merces suas exornent, quo mercatores alliciant: lotrix virentibus, & vernantibus herbis pannos; caupo croco, & floribus edulia; institrix ordine, & rerum varietate merces; meretrix stiblo, minio, ac pigmentis, vestibus, auro & gemmis, musicis instrumentis, ac cantibus corpori venustatem addere curat; quo magis experatur. Quæ omnia auferenda à Tyro minatur Ezechiel irato Deo, reddenda pollicetur Isaias eodem placato.

Isa. 23. ℣. 15. & 16.

De varia acceptione vocis meretrix

XIIII. *Non ædificaberis vltra.* Hic textus aduersari videtur alteri Isaiæ dicentis: *Et erit post Septuaginta annos: visitabit Dominus Tyrum, & reducet eã ad merces suas: & rursum fornicabitur cum vniuersis regnis terræ.* Quos concordare nititur Hieronymus dicens: Potest ergo, quod dicitur: *Nec ædificaberis vltra*, sic accipi: quod nequaquam vltra sit regina populorum, nec propriũ habeat imperiũ quomodo habuit sub Hiram, & cæteris regibus: sed vel Chaldæis, vel Macedonibus, vel Ptolemæis, & postremum Romanis regibus seruitura sit. Theodoretus sic ait: Illud igitur, non ædificatur, morum innuit mutationem: quia secundum pristinam impietatem non ædificationem nanciscetur, quæ secundum prophetam Isaiam, sancta erit Domino: & res testatur, atque ea, quæ nunc viget pietas, &c. Polychronius: Considerandum, inquit, Deum magna nonnunquam minitari; non quod inferre velit, sed terrere. Quapropter cum pœnas ab incolis moderate repetijsset; non inuidit posteris eorum loci habitationem. non enim terram ipsam puniebat, sed incolarum superbiam deprimebat. quod fecisse videmus in Niniuitis. Scholiastes ait: Hominibus intulit supplicium, quibus neque à calamitatibus liberari datum est. quasi dicat: Non poterit eadem ciuitas, seu Respublica in integrum restitui, cuius omnes ciues extincti fuerint. aliam fore necesse est, quæ ab alia hominum natione alijs legibus, & moribus instaurabitur. Rabbi Dauid Kimchi: Nota, inquit; ciuitas Tyri, quæ modo extat iuxta maris littus, non est eadem, quæ antiqua illa, quæ erat in medio mari supra undam, ac limpidissimam petram ædificata, cui dictum fuit: Non ædificaberis in æternũ. & confirmare posset suam sententiam ex eo, quod Q. Curtius testatur, Alexandro extruenti aggeres, quo Tyrum insulam continenti coniungeret, magna uis saxorum ad manum erat, Tyró vetere præbente. Verum hæc difficultas facile soluitur, si attente perpendatur locus præsens: Nõ ædificaberis vltra; vltra enim respõdet voci עד, ghod, quæ significat sæculum, nempe annos quinquaginta iubilei. præcipitur enim in Exodo de seruo volente permanere post septimum annum apud dominum suum: *Perforabit aurem eius subula, & erit ei seruus in sæculum.* hoc est toto tempore illius sæculi, vsque ad annum quinquagesimum, de quo præceptum est in Leuitico: *Sanctificabit annum quinquagesimum, & vocabis remissionem cunctis habitatoribus terræ tuæ. ipse est enim iubileus. reuertetur homo ad possessionem suam, & vnusquisque redibit ad familiam pristinam liber.* In eadem significatione reperitur hæc vox apud Iob, quam aptissime transtulit Hieronymus scribens: *Donec superest halitus in me*; hoc est, toto tempore vitæ meæ. Si ergo in hoc sensu accipiatur vox; negat Propheta toto vno sæculo ædificandam Tyrum, hoc est ante quinquagesimum annum, sed post septuagesimum, vt ait Isaias. Hanc eandem sententiam sequitur Theodoretus super sequentia huius capitis verba: *Et requisita non inuenieris vltra in sempiternum.* quæ interpretatur iuxta versionem Septuaginta in sæculum, quod pro breui tempore accipi putat in sacris, citans psalmum: *& sæculum*, tempus vitæ *nostrum in illuminatione*; hoc est manifestum est lumini *vultus tui*.

Isa. 23. ℣. 17. *Hieron.* *Theodor.* *Polychr.* *Scholiast.* *R. Dauid Kimchi.* *Varie a patribus concordantur hæc duo vaticinia.*

Q. Curt. lib. 4. vita Alex. *Auctoris sententia.* *Exod. 21. ℣. 6.* *Leu. 25. ℣. 10. & 11.* *Iob. 27. ℣. 3* *Theodor. ℣. 31.* *Psal. 89. ℣. 8*

XV. *A sonitu ruinæ tuæ, et gemitu interfectorum tuorum; cum occisi fuerint in medio tui; commouebuntur insulæ.* Exaggerat vates ruinam Tyri per allusionem ad casum excelsæ alicuius turris, aut magni ædificij, maxime si vi alicuius commotæ subtus exhalationis, vel incensi pulueris tormentarij, arctatis in cuniculo flammis, quærentibusque exitum, sublata in altum turris magno fragore ac strepitu ruat in præceps. tunc enim tota circum terra contremiscere videtur: subsequitur oppressorum confusus clamor: & hæc omnia procul aspicientium pauor, commiseratio, & luctus. Fuit, inquit Theodoretus, illustris Tyrus à principio, non in Asia tantum, sed etiam in Europa. necessario igitur, quæ ei accidit calamitas, nota fuit omnibus gentibus. Potuit enim dicere Tyrus: *quia eleuans*, vt ex altiori loco ruerem, *allisisti me*. Insulas autem cõmouendas ait; quia Tyrum, vt insulam alloquitur; ea vero fuit, teste Hieronymo, vndique mari cincta, pro vt in Græcis, Latinis, ac Barbaris Historijs legitur. verum postea à Nabucbodonosore Rege Chaldæorum, vel, vt nonnulli affirmant, ab Alexandro rege Macedonum iacti fuerunt aggeres, & oppugnationi, vineis, & arietibus locus præparatus, ac de insula facta fuit peninsula.

Theodor. *Psal. 101. ℣. 11.*

XVI. *Et descendent de solijs suis omnes principes maris, &c.* Omnia quæ persequitur lugentium insignia, satis supra explicata sunt. Scholiastes ait: Cum audierint insularum incolæ flagella, quibus cæsa es, ipsi quoque vestitum mutabunt, quorum etiam principes mitram deponent. Alius vero Scholiastes Gloriæ in contrarium mutationem per ea significari arbitratur.

Supra c. 24. à ℣. 17. & deinceps. *Scholiast.* *Ali. Schol.*

XX. *Et detraxero te cum his, qui descendunt in lacum.* Foueam, vel sepulchrum intellige. *Ad populum sempiternum.* Hebraice: Ad populum sæculi, vel antiquum, hoc est, cum cadaueribus mortuorum. Rabbi vero Salomon sic interpretatur; Cum descendentibus in infernum, ad æternum ignem destina-

Aeternas fore inferorũ pœnas ex Rabbini sententia. *R. Salomon.*

stinatis, constituam te in sempiternum arsuram, A Scholiastes: Foueam mortem dicit, populum vero sæculi eos, qui ab initio ad inferos descenderunt. eundem amplectitur Hieronymus sensum, eis applicans psalmum: *Introibunt in inferiora terra*. vbi puniendorum æternus alitur ignis. *Tradentur in manus*, acies, *gladij*, grauissimis confossi suppliciorum vulneribus. *Partes* cibus, possessio, seu portio, *vulpium*, malignissimorum, & callidissimorum spirituum, *erunt*, traditi eorum sæuitiæ cruciandi.

Scholiast. *Hieron.* *Psal. 62. ℣. 9.*

Cum dedero gloriam in terra viuentium. hoc est cum restituero ad pristinam fœlicitatẽ Israelitas, & gaudiũ, & laudis materiam illis obtulero. dicuntur enim beneficia à Deo nobis data gloria Dei: & merito, quia non modo diuinæ laudis, & gloriæ B sunt materia, sed etiam stimulus. Quare cum Isaia assidue canit Ecclesia: *Plena est omnis terra gloria eius*. Paulus item ait: *Egent gloria Dei*, hoc est misericordia diuina, quæ est materia, & occasio glorificandi munificentissimum largitorem.

Beneficia nobis à Deo data dicuntur Dei gloria, & quare.

Isa. 6. ℣. 3. Roman. 3. ℣. 23.

Cum dedero gloriam in terra viuentium. Rabbi Dauid: In illa scilicet, cuius malis lætabaris, quamque vt mortuam despiciebas, hoc est in Iuda, quæ reædificabitur, ac in pristinum statum reducetur. Vocat autem Hierusalem terram viuentium opposito nomine ei, quo Tyrum nominauerat, scilicet terram mortuorum illis verbis: cum his, qui descendunt lacum, hoc est cum mortuis.

R. Dauid.

Terra viuentium. Sic dicitur terra Israel, tum quod ibi colatur vnice Deus viuus, & verus. est au C tem singulare Epitheton Dei veri viuus vt in psalmo: *Ad Deum fortem, viuum*. Et Paulus ait: *Regi sæculorum immortali, & inuisibili, soli Deo honor, & gloria*. Et iterum: *Horrendum est incidere in manus Dei viuentis*. Proprium autem est diuini cultus, similes efficere cultores Deo, quem colunt. Vnde colentes falsos ac mortuos Deos, mortui sunt. quod manifeste testantur psalmi dicentes: *Similes illis fiant*. Fient, nõ deprecatoria oratione, sed prophetica enunciatione. *Qui faciunt ea, & omnes, qui confidunt in eis*. nempe trunci, carentes oculorum visu, aurium auditu, pedum ingressu, ac denique omni sensu & motu, qui talia simulacra, quasi Deos, venerantur. Quare merito colentes Deum viuum, viuentes fient, & dicetur eorum terra, vi- D uentium terra. ¶ Vocatur etiam Hierusalem terra viuentium, quia in ea iacebant fideles non mortui, sed dormientes ad modicum tempus, dum consummantur agones fratrũ suorum, statim resurrecturi in vitam æternam. Extat apud Isaiam mirabile huius rei testimonium; si ei iungatur aliud

Terra viuentium Israel, quia in ea colitur Deus viuus: mortuorum dicitur Tyrus, quia ibi coluntur idola.

Ps. 41. ℣. 3. 1. ad Timot. 1. ℣. 17.

Dei Epitheton viuus.

Hebr. 10. ℣. 31. Psal. 113. ℣. 16. & Psal. 134. ℣. 18.

Terra Israel terra viuentium dicitur, propter spem vitæ, qua gaudẽt eius mortui.

Isa. 26. ℣. 18. & sequent.

A Apocalypsis: quæ si attente consideres, audies querelas dormientium subtus altare. ad altare holocaustorum alludit. in cuius crepidine effundebantur quodammodo cum sanguine victimarum animæ, non desuper, vt carnes concremandæ; nunquam enim comburebatur sanguis, sed effundebatur, vt sub altare flueret. quod aptissime interpretatus est ex psalmo Paulus sibi, & socijs conuenire dicens: *Quoniam propter te mortificamur tota die: æstimati sumus, sicut oues occisionis*, iam iam mactandæ. id enim significat phrasis oues occisionis. quæ quidem animæ clamant ad Deum, dicentes: *Concepimus, & quasi parturiuimus, et peperimus spiritum: salutes non fecimus in terra*, eximios labores, angustias, & tribulationes, ipsam quoque mortem, quam perpessi su- B mus pro te, paruus consequi videtur adhuc fructus: ita vt merito dicat Paulus: *Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus: miserabiliores sumus omnibus hominibus*. Et audierunt diuinum responsum: *Viuent mortui tui, interfecti mei resurgent*. Ex Hebræo sic verti potest: Et quasi corpus meum resurgent. quare ad eos in spem excitandos conuertit sermonem: *Expergiscimini, & laudate, qui habitatis in puluere*. hoc est corpora interfectorum, quæ iacetis in sepulchris. Ossa enim cadauerum iacent in puluere, in quem redactæ sunt carnes. quæ omnia etiam prædicuntur vitam participatura. *Quia ros lucis, ros tuus*. Hæc est resurgentium, & laudantium cantilena: *Ros lucis, ros tuus*. Hebraice אור, or, lux nomen est refocillationis, gra- C tiæ, lætitiæ, vitæ, adeoque omnis boni, transferturque ad significandum virorem, aut herbas virentes. & efficit mirabilem cum superioribus consensum, sicut matutinus ros arentem terram, puluereque opertam, virentem, herbidam, quæ quasi è morte ad vitam reducit: sic ros tuus, quo irrorantur tuorum pulueres mortuorum, lucem & vitam illis afferet. *Vade ergo populus meus: intra in cubicula tua, claude ostia tua super te, abscondere modicum, ad momentum, &c.* Ad morientes sermo Dei, ostendens mortem nihil aliud esse, quam somnum, aut noctis quietem mane surrecturis ad vitam. Hæc scribens Pater Hieronymus Pradus introiuit in cubiculum suum, & clauso ostio corporalium sensuum, absconditus modicum ab ocu- D lis nostris, quiescit ad momentum præsentis seculi. Nos autem dolemus non de iustorum morte, sed de carissimorum absentia, coniunctissimorumque separatione: hac tamen spe nos ipsi consolamur, quod aliquando *simul rapiemur cum illis in nubibus obuiam Christo in aera, & sic semper cum Domino erimus*.

Apocal. 6. ℣. 9. interpretatur Paulus.

Psal. 43. ℣. 21. Roman. 8. ℣. 36.

1. Cor. 15. ℣. 19.

De resurrectione mortuorum.

Isa. 26. ℣. 20.

1. Thessal. 4. ℣. 17.

TOMI PRIMI

IN EZECHIELEM

HIERONYMI PRADI

E SOCIETATE IESV

EXPLANATIONVM

ET

COMMENTARIORVM

in priora ſex, & viginti

capita.

FINIS.

LOCORVM OMNIVM SACRAE SCRIPTVRAE.

QVI VEL EX PROFESSO VEL OBITER explicantur, vel certe ex proximorum interpretatione illustrantur.

PRIOR NVMERVS PAGINAM ALTER QVI POST litteram adiungitur, columnam indicat.

TESTAMENTVM VETVS.

EX GENESI.

Gen.1.℣.2. *ET tenebræ erant super faciem abyssi.* 258.b.2.
Gen.1.℣.2. *Spiritus Domini ferebatur super aquas.* 24.c.2.
Gen.1.℣.6. *Fiat firmamentum in medio aquarum.* 24.e.2.
Gen.2.℣.7. *Inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ.* 24.c.2.
Gen.3.℣.6. *Vidit igitur mulier, quod esset bonum.* 250.a.1.
Gen.3.℣.6. *Vidit mulier pomum, quod pulchrum esset, aspectuque delectabile, & tulit, & comedit.* 285.e.1.
Gen.4.℣.10. *Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra.* 309.c.1.
Gen.4.℣.14. *Vt suggeras Pharaoni.* 265.d.2.
Gen.4.℣.15. *Posuit Dominus Cain signum.* 73.c.1.
Gen.5.℣.1. *Liber generationis Adam.* 176.b.2.
Gen.6.℣.3. *Non permanebit spiritus meus in homine, &c.* 97.a.2.
Gen.6.℣.3. *Non permanebit spiritus meus in homine in æternum.* 261.a.1.
Gen.6.℣.17. *Vt interficiam omnem carnem, in qua spiritus vitæ est subter cælum.* 24.b.2.
Gen.7.℣.22. *Et cuncta, in quibus spiraculum vitæ est in terra.* 24.b.2.
Gen.8.℣.1. *Adduxit super terram spiritum.* 24.c.2.
Gen.10.℣.7. *Filii Chus, Seba, & Hauila, & Sabtha.* 302.a.2.
Gen.13.℣.8. *Fratres enim sumus.* 143.c.2.
Gen.13.℣.9. *Vniuersa terra coram te est, si tu ad dexteram tenueris, ego ad sinistram pergam.* 22.c.2.
Gen.13.℣.11. *Recessit ab Oriente, & habitauit in locis Iordanis in Sodomis.* 109.b.1.
Gen.13.℣.12. *Abraham habitauit in terra Chanaam.* 208.d.1.
Gen.17.℣.1. *Ego Deus omnipotens, &c.* 136.d.1.
Gen.19.℣.22. *Quia non potero facere quidquam donec ingrediaris illuc.* 230.e.1.
Gen.19.℣.24. *Pluit Dominus à Domino.* 95.a.2.
Gen.19.℣.26. *Versa est in statuam salis.* 164.e.1.
Gen.20.℣.8. *Vocauit seruos suos, & locutus est vniuersa verba hæc in auribus eorum.* 126.b.1.
Gen.20.℣.16. *Hoc erit tibi in velamen oculorum.* 158.c.2.
Gen.20.℣.16. *Hoc erit tibi in velamen oculorum, ad omnes, qui tecum sunt.* 287.a.2.
Gen.20.℣.16. *Hoc erit tibi in velamen oculorum ad omnes, qui tecum sunt, &c.* 151.b.1.
Gen.24.℣.8. *Non teneberis iuramento.* 216.c.1.
Gen.29.℣.15. *Num quia frater meus es, gratis seruies mihi?* 143.c.1.
Gen.32.℣.20. *Placabo illum muneribus.* 188.c.2.
Gen.39.℣.6. *Nec quidquam aliud nouerat, nisi panem, quo vescebatur.* 197.c.1.
Loquatur seruus tuus verbum in auribus tuis. 126.b.1. Gen.44.℣.18.
Adorauit Israel Dominum conuersus ad lectuli caput. 289.a.1. Gen.47.℣.31.
Ligans ad vineam pullum suum, &c. 271.d.2. Gen.49.℣.11.
Non auferetur sceptrum de Iuda, et dux de femore eius, donec veniat qui mittendus est. 8.b.2. Gen.49.℣.10.
Ad prædam fili mi ascendisti, requiescens accubuisti, &c. 53.c.2. Gen.49.℣.9. & seq.

EX LIBRO EXODI.

AEdificauit eis domos. 61.c.1. Exod.1.℣.21.
Terram, quæ fluit lacte & melle. 190.d.2. Exod.3.℣.8. & 13.℣.5.
Non do vobis paleas. 61.a.1. Exod.5.℣.10.
Sed nunc dimitte peccatum mihi etiam hac vice. 87.d.1. Exo.10.℣.17.
Decima die mensis huius tollat vnusquisque agnum. 54.d.1. Exod.12.℣.3.
Calceamenta habebitis in pedibus. 184.d.2. Exo.12.℣.11.
Peribit anima eius de cœtu Israel. 156.d.1. Exo.12.℣.19. & 31.℣.14.
Nec os illius confringetis. 6.c.2. Exo.12.℣.46.
Dominus autem præcedebat eos ad ostendendum viam per diem in columna nubis, &c. 40.c.2. Exo.13.℣.21.
Subuertit rotas curruum. 51.b.1. Exo.14.℣.25.
Gloriose magnificatus est. 415.c.2. Exod.15.℣.1.
Et vox multitudinis exultantis erat in ea. 302.c.1. Exo.15.℣.20.
Populus videbat vocem Domini. 2.c.1. Exo.20.℣.18.
Perforabit aurem eius subula, & erit ei seruus in sæculum. 326.2. Exod.21.℣.6.
Non suscipies vocem mendacii. 150.b.2. Exod.23.℣.1.
Portabit Aaron rationale iudicii. 269.a.2. Exo.28.℣.29.
Videruntque Deum, & sub pedibus eius quasi opus lapidis sapphirini, & quasi cælum cum serenum est. 40.c.1. Exo.24.℣.10.
Erat autem species gloriæ domini quasi ignis ardens super verticem montis. 40.a.2. Exo.24.℣.17.
Ipsi quoque labio coronam auream interrasilem. 267.b.1. Exo.25.℣.11.
Inspice, & fac secundum exemplar, quod tibi in monte monstratum est. 40.b.1. Exo.25.℣.40.
Habebuntque nomina filiorum Israel duodecim nominibus cælabuntur. 45.b.1. Exo.28.℣.11.
Sume tibi aromata primæ myrrhæ, & præcipuæ. 301.a.1. Exo.30.℣.23.
Dimitte me. 155.a.2. Exo.32.℣.10.
Videns Moses, quod nudatus esset populus, &c. 312.e.1. Exo.32.℣.25.
Loquebatur autem Dominus ad Moysen facie ad faciem, &c. 253.a.1. Exo.33.℣.11.
Feceruntque tunicas byssinas opere textili Aaron, & filiis eius, Exo.39.℣.27.

eius, & mitrat eum coronulis suis. 267.b.2.
Exo.30.℣.25. Opere vnguentarij. 309.b.1.

EX LEVITICO.

Leuit.2. Anima cum obtulerit oblationem. 165.d.1.
Leuit 4.℣.2. Anima quæ peccauerit. 165.d.1.
Leuit.5.℣.1. Si anima peccauerit, portabit iniquitatem suam. 87.e.1.
Leuit.10.℣.6. Capita vestra nolite nudare. 312.c.2.
Leuit.10.℣.6. Capita vestra nolite nudare, & vestimenta nolite scindere. 312.d.1.
Leu.16.℣.22. Cum portauerit hircus omnes iniquitates eorum. 87.e.1.
Leu.17.℣.10. Obfirmabo faciem meam contra animam illius. 79.a.1.
Leu.20.℣.10. Morte moriantur & mœchus, & adultera. 304.d.2.
Leu.21.℣.10. Caput suum non discooperiet. 312.c.2.
Leu.21.℣.1. Nec contaminetur sacerdos in mortibus ciuium suorum, nisi tantum in consanguineis ac propinquis, &c. 143.e.1. & 312.d.1.
Leu.25.℣.10. Sanctificabis annum quinquagesimum, & vocabis remissionem cunctis habitatoribus terræ tuæ, &c. 326.a.2.

EX NVMERORVM LIBRO.

Num.5.℣.18. Cumque steterit mulier in conspectu Domini, discooperies caput ipsius. 312.e.2.
Num.6.℣.5. Crescente cæsarie capitis eius. 312.e.1.
Num.7.℣.4. Vt sitis alterius, qui ex mortuis resurrexit. 181.d.2.
Nu.14.℣.18. Auferens iniquitatem. 87.e.1.
Nu.14.℣.18. Visitas peccata patrum in filios. 126.c.1.
Nu.14.℣.21. Viuo ego, & replebitur gloria Domini vniuersa terra. 136.e.2.
Nu.18.℣.1. Tu & filij tui & domus patris tui tecum portabitis iniquitatem sanctuarij. 87.e.1.
Nu.21.℣.6. Immisit Dominus in eos ignitos serpentes. 38.b.1.
Nu.21.℣.8. Fac tibi serpentem æneum. 38.b.1.
Nu.24.℣.4. Qui cadit & sic aperiuntur oculi eius. 40.d.1.

EX DEVTERONOMIO.

Deut.1.℣.46. Sedistis in Cadesbarne. 72.d.1.
Deut.4.℣.7. Non est alia natio tam grandis, quæ habeat Deos appropinquantes sibi. 317.a.1.
Deut.9.℣.25. Iacui coram eo quadraginta diebus. 155.a.2.
Deu.28.℣.14. Non declinaueris ab eis nec ad dexteram nec ad sinistram. 22.c.2.
Deu.29.℣.18. & 19. Et assumat ebria sitientem. 117.b.c.2.
Deu.32.℣.42. De captiuitate nudati inimicorum capitis. 321.e.2.
Deut.32.℣.5. Peccauerunt ei, & non filij eius in sordibus. 81.e.1.
Deut.32.℣.8. Quando diuidebat Altissimus gentes, &c. 245.b.2.
Deu.32.℣.13. Vt sugeret mel de petra oleumque de saxo durissimo, &c. 190.d.2. & 191.d.1.
Deu.32.℣.22. Ignis succensus est in furore meo, & ardebit vsque ad inferni nouissima. 52.e.1.
Deu.32.℣.34. Nonne hæc condita sunt apud me, & signata in thesauris meis. 233.d.2.
Deu.33.℣.12. Beniamin amantissimus Domini habitat confidenter in eo, &c. 317.c.1.
Deu.33.℣.26. Ascensor cæli auxiliator suus. 41.a.1.

EX IOSVE.

Iosue 2.℣.11. & 7.℣.5. Pertimuimus, & elanguit cor nostrum. 262.b.1.
Iosue 2.℣.11. Hæc audientes pertimuimus, & languit cor nostrum, nec remansit in nobis spiritus. 24.c.2.
Iosue 7.℣.10. Surge, cur iaces pronus in terra. 82.a.1.
Iosue 7.℣.13. Anathema in medio tui. 19.c.1.

EX IVDICVM LIBRO.

Iudic.9.℣.8. Ierunt ligna, vt vngerent super se regem. 6.b.1.
Iudic.9.℣.51. Erat autem turris excelsa. 316.a.1.

EX RVTH.

Ruth.4.℣.13. Tulit itaque Booz Ruth, & accepit vxorem. 181.d.2.

EX LIBRIS REGVM.

1.Reg.1.℣.11. Nouacula non ascendet super caput eius. 312.c.1.
1.Reg.1.℣.18. Vultusque illius non sunt amplius in diuersa mutati. 78.e.2.
1.Reg.9.℣.9. Olim in Israel sic loquebatur vnusquisque vadens consulere Deum: Venite, & eamus ad videntem: qui enim Propheta dicitur hodie, vocabatur olim videns. 1.c.1.
1.Reg.15. Sed versus ad prædam es. 263.d.2.
1.Reg.15.℣.32. Siccine separat amara mors. 291.e.2.
1.Reg.15. Erexit sibi Dauid fornicem triumphalem. 264.d.1.
1.Reg.15.℣.2. Recensui quæcunque fecit Amalech. 233.d.2.
1.Reg.15.℣.19. Triumphator in Israel non parcet, & pœnitudine non flectetur. 22.a.2.
1.Reg.16.℣.11. Nec enim discumbemus prius, quam ille veniat. 190.e.1.
1.Reg.17.℣.34. Tollet arietem de medio gregis. 19.e.1.
1.Reg.23.℣.26. Saul, & viri eius in modum coronæ cingebant Dauid. 303.c.1.
1.Reg.25.℣.24. In me sit Domine mi hæc iniquitas. 87.b.2.
1.Reg.25.℣.26. Qui prohibuit te, ne venires in sanguinem. 73.b.2.
1.Reg.26.℣.25. Et quidem faciens facies, & potens poteris. 73.e.1.
1.Reg.28.℣.10. Non eueniet tibi quicquam mali propter hanc rem. 87.b.2.
1.Reg.30.℣.12. Reuersus est spiritus eius & refocillatus. 24.c.2.
1.Reg.30.℣.14. Erupimus ad Australem plagam Cerethi, & contra Iudam. 311.a.2.
2.Reg.3.℣.12. Misit ergo Abner nuncios ad Dauid pro se. 283.b.1.
1.Reg.3.℣.31. Dixit autem Dauid ad Ioab, & ad omnem populum, &c. 313.d.1.
2.Reg.3.℣.35. Cumque venisset vniuersa multitudo cibum capere cum Dauid. 313.d.2.
2.Reg.7.℣.12. Suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de vtero tuo, & firmabo regnum eius, &c. 6.c.2.
2.Reg.7.℣.13. Ipse ædificabit mihi domum, &c. Et dirigam domum eius vsque in æternum. 5.e.1 & a.2.
2.Reg.8.℣.16. Iosaphat erat à commentarijs. 265.e.2.
2.Reg.14.℣.32. Si memor est iniquitatis meæ, interficiat me. 87.a.1.
2.Reg.15.℣.18. Et legiones Cerethi, & Pheleti, & omnes Gethes sexcenti viri. 321.a.2.
2.Reg.15.℣.30. Porro Dauid ascendebat cliuum oliuarum. 313.a.2.
2.Reg.17.℣.10. Fortissimus quisque, cuius cor est quasi leonis, pauore soluetur. 261.b.1.
2.Reg.16.℣.18. Nequaquam, quia illius ero, quem elegit Dominus. 62.d.2.
2.Reg.23.℣.19. Verumtamen ad tres primos non peruenerat. 286.e.1.
3.Reg.2.℣.5. Posuit cruorem belli in balteo suo, & in calceamentis, &c. 272.d.1.
3.Reg.7.℣.30. Quatuor rotæ per bases singulas: tales autem rotæ, quales solent in curru fieri. 31.b.2.
3.Reg.8.℣.12. Ædificans ædificaui domum. 73.e.1.
3.Reg.19.℣.10. Sacerdotes tuos occiderunt, & ego relictus sum solus. 131.e.1.
3.Reg.21.℣.25. Non fuit alter talis sicut Acab, qui venundatus est, vt faceret malum. 94.e.1.
4.Reg.2.℣.12. Currus Israel & auriga eius. 150.e.2.
4.Reg.7.℣.9. Si tacuerimus, sceleris arguemur. 87.a.2.
4.Reg.9.℣.25. Quod Dominus onus istud leuauerit super eum. 150.d.2.
4.Reg.11.℣.2. Tollens Ioas, &c. de triclinio. 289.c.1.
4.Reg.14.℣.9. Carduus Libani misit ad cedrum, &c. dicens: Da filio meo filiam tuam. 6.e.1.
4.Reg.16.℣.14. Posuitque illud ex latere altaris ad Aquilonem. 118.d.2.
4.Reg.17.℣.13. Et testificatus est Dominus in Israel, & in Iuda per manum omnium Prophetarum, & videntium. 1.c.1.
4.Reg.21.℣.16. Insuper & sanguinem innoxium fudit Manasses multum nimis, donec impleret Hierusalem vsque ad os. 308.b.2.

EX LIBRIS PARALIPOMENON.

1.Par.29.℣.29. Gesta Dauid priora atque nouissima scripta sunt in libro Samuelis videntis, & in libro Nathan Prophetæ atque in volumine Gad videntis. 1.c.1.
2.Par.16.℣.14. Vnguentis meretricijs, quæ erant pigmentariorum arte confecta. 309.b.2.
2.Par.28.℣.9. Iratus Dominus Deus patrum vestrorum contra Iuda, &c. 261.b.2.
2.Par.32.℣.24. Et exaudiuit eum, & dedit ei signum. 151.b.1.

EX LIBRIS ESDRAE ET NEHEMIAE.

Esdra.1.℣.1. Suscitauit Dominus spiritum Cyri Regis Persarum. 145.d.1.
2.Esdra 1.℣.4. Et sedi, & fleui, & luxi. 92.a.2.
Nehemia 1.℣.8. Iuxta manum Dei mei bonam mecum. 71.a.2.

TOBIAS

TOBIAS.

Tob. 12. ℣. 15. EGo sum vnus ex septem, qui astamus ante Dominum. 53.d.1.
Tob. 12. ℣. 15. Ego sum Raphael vnus de septem, qui astant ante Deum. 263.c.1
Tob. 4. ℣. 18. Panem tuum, & vinum tuum super sepulturam iusti constitue, &c. 314.d.1.

IVDITH.

Iudith. 9. ℣. 13. CApiatur laqueo oculorum suorum. 163.b.2.
Iudith. 10. ℣. 3. Lauit corpus suum, & vnxit se myrto optimo. 182.c.1.

ESTHER.

Esther. 1. ℣. 4. VT ostenderet diuitias gloriæ regni sui, &c. 316.d.2.
Esther. 1. ℣. 6. Lectuli quoque aurei, & argentei super pauimentum, smaragdino, & pario stratum lapide, dispositi erant. 289.a.1.
Esther. 1. ℣. 14. Septem duces, qui videbant faciem regis. 263.d.1
Esthe. 6. ℣. 12. Aman festinauit ire in domum suam lugens, &c. 313.a.2.
Esther. 7. ℣. 8. Et statim operuerunt faciem eius. 151.b.2.
Esther. 7. ℣. 8. Nec dum verbum de ore regis exierat. 313.c.1.
Esther. 7. ℣. 8. Cum Rex intrasset hospitij locum, reperit Aman super lectulum corruisse, in quo iacebat Esther. 289.b.1.

IOB.

Iob. 1. ℣. 20. TOnso capite corruit in terram. 312.d.2.
Iob. 2. ℣. 13. Et sederunt cum eo in terra, &c. 72.b.2.
Iob. 5. ℣. 24. Visitans speciem tuam non peccabis. 36.c.1.
Iob. 7. ℣. 7. Non reuertetur oculus meus, vt videat bona. 119.b.1.
Iob. 12. ℣. 10. In cuius manu anima omnis viuentis, & spiritus omnis carnis. 24.b.2.
Iob. 16. ℣. 19. Terra ne operias sanguinem meum. 271.c.2.
Iob. 27. ℣. 3. Donec superest halitus in me. 326.b.2.
Iob. 26. ℣. 9. Qui tenet vultum solij sui. 32.d.2.
Iob. 26. ℣. 13. Spiritus eius ornauit cælos. 145.d.1.
Iob. 26. ℣. 13. Spiritus eius ornauit cælos. 24.d.2.
Iob. 27. ℣. 3. Donec superest halitus in me, & spiritus Dei in naribus meis. 24.a.2.
Iob. 29. ℣. 2. Quando splendebat lucerna eius super caput meum. 51.c.1
Iob. 31. ℣. 1. & 2. Pepigi fœdus cum oculis meis, vt ne cogitarem quidem de virgine, &c. 285.a.2.
Iob. 31. ℣. 31. Vt desiderium meum audiat omnipotens. 128.b.2.
Iob. 32. ℣. 18. Plenus sum sermonibus, plenus, & coarctat me spiritus vteri mei, &c. 311.a.2.
Iob. 41. ℣. 22. Feruescere faciet quasi ollam profundum mare, & ponet quasi cum vnguenta bulliunt. 309.c.2.

PSALMI.

Psal. 1. ℣. 1. IN via peccatorum non stetit. 234.c.1.
Psal. 1. ℣. 2. Meditabitur die ac nocte. 65.c.1.
Psal. 1. ℣. 3. Non resurgent impij, &c. 152.b.2.
Psal. 1. ℣. 4. Non sic impij, non sic, &c. 156.b.2.
Psal. 1. ℣. 5. Non surgent in iudicio. 211.b.2.
Psal. 1. ℣. 5. Non resurgent impij in iudicio, &c. 156.b.1.
Psal. 1. ℣. 6. Quoniam nouit Dominus viam iustorum. 156.b.1.
Psal. 2. ℣. 1. Et populi meditati sunt inania. 65.c.1.
Psal. 2. ℣. 3. Dirumpamus vincula eorum, & proijciamus a nobis, &c. 132.b.2.
Psal. 2. ℣. 6. Constitutus Rex super Sion montem sanctum eius. 190.c.1.
Ps. 3. ℣. 1. & 6. Domine quid multiplicati sunt, qui tribulent me, &c. Ego dormiui & soporatus sum, & exsurrexi, quia Dominus suscepit me. 3.c.1.
Psal. 5. ℣. 8. Ego autem in multitudine misericordiæ, &c. 163.c.1.
Psal. 5. ℣. 13. Domine vt scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos. 323.c.1.
Psal. 6. ℣. 7. Lauabo per singulas noctes lectum meum. 289.a.1.
Psal. 7. ℣. 13. Arcum suum tetendit, & parauit, &c. 98.b.2.
Psal. 7. ℣. 14. Et in eo parauit vasa mortis. 326.d.1.
Psal. 8. ℣. 5. Quid est homo, quod memor es eius, &c. 60.a.2.
Psal. 9. ℣. 13. Quoniam requirens sanguinem eorum, recordatus est, &c. 160.a.2.
Quoniam requirens sanguinem eorum recordatus est, &c. Psal. 9. ℣. 13. 73.c.1.
In corde & corde. 154.c.2. Psal. 11. ℣. 3.
Et opprobrium non accepit aduersus proximum suum. Psal. 14. ℣. 3. 150.a.2.
Non derelinques animam meam in inferno. 3.d.2. Psal. 15.
Neque memor ero nominum eorum per labia mea. Psal. 15. ℣. 4. 150.a.2.
Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. 3.c.1. Psal. 15. ℣. 10.
Neque memor ero nominum eorũ per labia mea. 150.a.2. Psal. 15. ℣. 4.
Eripe animam meam ab impio frameam tuam ab inimicis manus tuæ. 261.b. Psal. 16. ℣. 13.
Ascendit super Cherubim, & volauit, volauit super pennas ventorum. 46.d.1. Psal. 17. ℣. 11.
Dies diei eructat verbum. 179.c.2. Psal. 18. ℣. 3.
Non sunt loquelæ, neque sermones. 150.a.1. Psal. 18. ℣. 4.
Inueniatur manus tua omnibus inimicis tuis. 156.b.1. Psal. 20. ℣. 9.
In tempore vultus tui. 63.c.2. Psal. 20. ℣. 10.
Diuiserunt sibi vestimenta mea. 3.a.2. Psal. 21. ℣. 19.
Parasti in conspectu meo mensam aduersus eos, qui tribulant me. 300.d.1. Psal. 22. ℣. 5.
Parasti in conspectu meo mensam aduersus eos, qui tribulant me. 317.d.1. Psal. 22. ℣. 5.
Super flumina præparauit eum. 185.c.1. Psal. 23. ℣. 2.
Qui non accepit in vanum animam suam, &c. Psal. 23. ℣. 4. 150.b.2.
Vias tuas domine demonstra mihi. 94.c.2. Psal. 24. ℣. 4.
Innocentes & recti adhæserunt mihi. 126.c.1. Psal. 24. ℣. 21.
Dilexi decorem domus tuæ, et locum habitationis gloriæ tuæ. Psal. 25. ℣. 8. 35.c.1.
Ne tradideris me in animas tribulantium me. 201.c.1. Psal. 26. ℣. 12.
Sedebit Dominus Rex in æternum. 51.a.2. Psal. 28. ℣. 10.
Illustra faciem tuam super seruum tuum. 52.c.1. Psal. 30. ℣. 17.
Oculi Domini super iustos, vultus autem Domini super facientes mala. 79.a.1. Psal. 33. ℣. 16.
Vultus autem Domini super facientes mala 63.c.2. Psal. 33. ℣. 17.
Non delinquent omnes qui sperant in eo. 105.c.1. Psal. 33. ℣. 23.
Angelus Domini persequens eos. 81.a.1. Psal. 34. ℣. 6.
Dixerunt: Euge, euge, viderunt oculi nostri; &c. Psal. 34. ℣. 21. 319.d.1.
Dixit iniustus, vt delinquat in semetipso, non est timor Dei ante oculos eius. 121.a.1. Psal. 35. ℣. 2.
Montes Dei. 20.a.1. Psal. 35. ℣. 7.
Os iusti meditabitur sapientiam. 65.a.2. Psal. 36. ℣. 30.
Silui a bonis, & dolor meus renouatus est. 311.a.1. Psal. 38. ℣. 3.
Sacrificium & oblationem noluisti, aures autem perfecisti mihi. 189.d.1. Psal. 39. ℣. 7.
Et non tradat eum in animam inimicorum eius. Psal. 40. ℣. 23. 201.a.2.
Ad Deum, fortem, viuum. 327.c.1. Psal. 41. ℣. 3.
Dedisti nos tanquam oues escarum, & in gentibus, &c. Psal. 43. ℣. 12. 308.d.1.
Quoniam propter te mortificamur tota die, æstimati sumus sicut oues occisionis. 317.a.2. Psal. 43. ℣. 21.
Quoniam propter te mortificamur tota die. 167.a.1. Psal. 43. ℣. 22.
Diffusa est gratia in labijs tuis. 131.c.2. Psal 44. ℣. 3.
Circumamicta varietatibus. 182.c.2. & sequentibus sæpe. Psal. 44. ℣. 10.
Propterea vnxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus suis. 300.a.2. Psal. 44. ℣. 8.
Deus sedet super sedem sanctam suam. 31.a.2. Psal. 46. ℣. 9.
Peccatum meum contra me est semper. 110.b.1. Psal. 50. ℣. 5.
Tibi soli peccaui, &c. vt iustificeris, &c. 152.a.1. Psal. 50. ℣. 6.
Ecce in iniquitatibus conceptus sum. 87.a.2. Psal. 50. ℣. 7.
Spiritu principali confirma me. 37.b.2. Psal. 50. ℣. 14.
Quoniam vidi iniquitatem, & contradictionem, &c. Psal. 54. ℣. 10. 308.a.2.
Viri sanguinum. 73.b.2. Psal. 54. ℣. 14.
Lætabitur iustus cum viderit vindictam, manus suas lauabit in sanguine peccatoris. 321.d.1. & 264.b.1. Psal. 57. ℣. 11.
Dedisti metuentibus te significationem. 129.d.1. Psal. 59. ℣. 1.
In velamento alarum tuarum. 37.b.1. Psal 62. ℣. 8.
Introibunt in inferiora terræ. 327.a.1. Psal. 62. ℣. 9.
Intenderunt arcum rem amaram. 261.c.1. Psal 63. ℣. 4.
Iniquitatem si aspexi in corde meo, &c. Psal. 65. ℣. 18. 162.b.2.
Illuminet vultum suum super nos, & misereatur nostri, &c. Psal. 66. ℣. 2. 52.c.1.
Explanatur fere totus. 41.b.1. Psal. 67.
Dominus nomen illi, &c. 48.c.1. Psal. 67. ℣. 5.

Psal.67.℣.7. Qui educit vinctos in fortitudine, similiter eos, qui exasperant, qui habitant in sepulchris. 313.c.1

Psal.67.℣.7. Qui habitant in sepulchris. 409.a.1.

Psal.67.℣.12. Dominus dabit verbum euangelizantibus virtute multa. 36.c.1.

Psal.67.℣.14. Si dormiatis inter medios cleros pennæ columbæ deargentatæ. 308.c.1.

Psal.67.℣.14. Si dormiatis inter medios cleros pennæ columbæ deargentatæ. 220.c.1.

Psal.67.℣.26. Præuenerunt principes coniuncti psallentibus in medio iuuencularum tympanistriarum. 53.a.1.

Psal.68.℣.15. In me psallebant, qui bibebant vinum. 301.c.2.

Psal.68.℣.27. Quoniam quem tu percussisti persecuti sunt. 261.b.2.

Psal.68.℣.28. Appone iniquitatem super iniquitatem eorum. 87.b.2.

Psal.68.℣.32. Placebit Deo super vitulum nouellum. 46.a.2

Psal.71. Deus iudicium tuum Regi da, & iustitiam tuam filio Regis: Iudicare populum tuum in iustitia, & pauperes tuos in iudicio, &c. Suscipiant montes pacem populo, & colles iustitiam, &c. 5.c.2

Psal.71.℣.4. Iudicabit pauperes populi, & saluos faciet filios pauperum, & humiliabit calumniatorem. 52.c.2.

Psal.72.℣.18. Veruntamen propter dolos posuisti eis, &c. 74.c.2.

Psal.75.℣.3. Factus est in pace locus eius, &c. 72.a.1.

Psal.76. Exurgat Deus. explanatur fere totus. 41.b.2

Psal.77.℣.38. Et abundauit, vt auerteret iram suam, & non accendit omnem iram suam. 97.d.1.

Psal.77.℣.67. Reddidit in captiuitatem virtutem eorum. 316.d.2.

Psal.77.℣.39. Recordatus est, quia caro sunt: spiritus vadens, & non rediens. 24.b.2.

Psal.78.℣.6. Effunde furorem tuum in gentes. 131.c.2.

Psal.79.℣.2. Qui sedes super Cherubim, appare. 55.d.1.

Psal.79.℣.9. Vineam de Ægypto transtulisti eiecisti gentes, & plantasti eam, &c. 172.c.2.

Psal.79.℣.11. Cedri Dei. 20.a.1.

Psal.80.℣.17. Cibauit eos ex adipe frumenti, & de petra, melle saturauit eos. 190.c.2.

Psal.84.℣.7. Deus tu conuersus viuificabis nos. 119.b.1.

Psal.86.℣.5. Homo & homo natus est in ea. 163.c.1.

Psal.88.℣.4. Disposui testamentum electis meis: iuraui Dauid seruo meo vsque in æternum, &c. 8.a.2.

Psal.88.℣.15. Iustitia & iudicium præparatio sedis tuæ. 230.b.2.

Psal.88.℣.16. Beatus populus, qui scit iubilationem, &c. 146.c.1.

Psal.88.℣.18. Gloria virtutis eorum tu es. 316.d.1.

Psal.88.℣.33. Visitabo in virga iniquitates eorum. 126.d.1.

Psal.89.℣.8. Sæculum nostrum in illuminatione vultus tui. 326.b.2.

Psal.90.℣.2. Qui habitat in adiutorio altissimi, in protectione Dei cæli commorabitur, &c. 130.a.2.

Psal.90.℣.4. Sub pennis eius sperabis. 37.b.2.

Psal.91.℣.2. Et exaltabitur sicut vnicornis cornu meum, & senectus mea in misericordia vberi. 300.d.1.

Psal.94.℣.2. Et in psalmis iubilemus ei. 122.a.1.

Ps.101.℣.11. Quia eleuans allisisti me. 326.c.2.

Ps.101.℣.11. Eleuans allisisti me. 81.a.2.

Ps.102.℣.4. Qui coronat te misericordia. 303.c.1.

Ps.103. Explanatur fere totus. 41.c.1.

Psal.103.℣.2. Extendens cælum sicut pellem, qui tegis aquis superiora eius. 234.c.2.

Ps.103.℣.15. Vt educas panem de terra, & vinum lætificet cor hominis. 300.c.1.

Ps.103.℣.29. Auferes spiritum eorum, & deficient, & in puluerem suum reuertentur. 24.b.2.

Ps.104.℣.4. Qui facit Angelos suos spiritus. 24.c.2.

Ps.105.℣.23. Si non Moyses electus eius stetisset in confractione in conspectu eius, &c. 155.a.2.

Psal.106.℣.9. Animam suam non saturabunt. 114.a.1.

Ps.107.℣.29. Et operiantur sicut diploide, confusione sua. 313.a.2.

Ps.108.℣.29. Et operiantur sicut diploide confusione sua. 113.c.2.

Ps.109. Explicatur fere totus. 54.b.2.

Ps.109.℣.9. Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion. 316.a.1.

Psal.109.℣.1. Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis. 4.b.2.

Psal.109.℣.4. Iurauit Dominus, & non pœnitebit eum. 96.b.1.

Psal.109.℣.6. Iudicabit in nationibus, implebit ruinas, conquassabit capita, &c. 53.c.2.

Iudicabit in nationibus, implebit ruinas, conquassabit, &c. Psal.109.℣.6. 253.c.2.

De torrente in via bibit, propterea exaltauit caput. Psal.109.℣.7. 308.c.2.

Facta est Iudæa sanctificatio eius, &c. 256.c.2. Psal.113.℣.2.

Similes illis fiant, qui faciunt ea, & omnes, qui confidunt in eis. 327.c.1. Psal.113.℣.8.

Beati immaculati in via, qui ambulant in lege Domini. Psal.118.℣.1. 95.a.1.

Exultauit vt gigas ad currendam viam, a summo cælo egressio eius, &c. Psal.118.℣.6. 139.d.2.

Inclina cor meum in testimonia tua, & non in auaritiam. Ps.118.℣.36. 195.a.1.

Cantabiles mihi erant iustificationes tuæ. Ps.118.℣.54. 122.a.1.

Feci iudicium, & iustitiam, &c. 230.c.2. Ps.118.℣.121.

Habitaui cum habitantibus Cedar. 319.d.2. Psal.119.℣.5.

Qui seminant in lacrymis, &c. 71.c.1. Psal.125.℣.5.

Euntes ibant, & flebant, &c. venientes autem venient, &c. Psal.125.℣.6. 23.d.2.

Eun es ibant, & flebant, &c. venientes autem venient, &c. Psal.125.℣.6. 149.c.2.

Nisi Dominus ædificauerit domum. 62.c.1. Psal.126.℣.1.

Vanum est vobis ante lucem surgere, surgite, postquam, &c. Psal.126.℣.2. 182.a.1.

Ecce hæreditas Domini filij merces fructus ventris. Psal.126.℣.3. 123.c.2.

Non auertas faciem Christi tui. 32.c.2. Ps.131.℣.10.

Non auertas faciem Christi tui. 258.b.2. Ps.131.℣.10.

Quoniam elegit Dominus Sion, elegit eam in habitationem Ps.131.℣.11. 241.a.1.

Sanctis eius exultatione exultabunt, &c. Viduam eius benedicam. Ps.131.℣.16. 165.b.1.

Et in seruis suis deprecabitur. 132.d.2. Ps.134.℣.14.

Super flumina Babylonis, illic sedimus, & fleuimus. Ps.136. 72.a.2.

Super flumina Babylonis illic sedimus, & fleuimus. Ps.136. 19.b.2.

Super flumina Babylonis. 222.b.2. Ps.136.

Memor esto Domine filiorum Edom in die Hierusalem, &c. Psal.136.℣.7. 321.a.1.

Beatus, qui retribuet tibi retributionem tuam, &c. Psal.136.℣.8. 316.b.2.

Intellexisti cogitationes meas de longe, semitam meam, & funiculum meum inuestigasti. 180.c.2. Psal.138.℣.3.

Caput circuitus eorum. 290.c.2. Ps.139.℣.10.

Corripies me iustus in misericordia, & increpabit me. Psal.140.℣.4. 301.c.1.

Et non communicabo cum electis eorum. Psal.140.℣.4. 301.c.1.

Memoriam abundantiæ suauitatis tuæ eructabunt. Psal.144.℣.7. 68.d.2.

Mittit crystallum suam sicut buccellas. Ps.147.℣.17. 157.b.2.

Flabit spiritus eius, & fluent aquæ. 24.c.2. Ps.147.℣.18.

PROVERBIA.

Sapientia dabit capiti tuo augmenta gratiarum, & corona inclyta circumdabit te. Prou.4.℣.9. 303.c.1.

Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quicquam faceret à principio, &c. Prou.8.℣.22. 2.b.1.

Cum eo eram cuncta componens. 94.b.1. Prou.8.℣.30.

Sapientia ædificauit sibi domum, &c. 94.b.2. Prouer.9.℣.1.

Venite, comedite panem meum. 197.c.1. Prouer.9.℣.5.

Cingulum tradidit Chananæo. 203.b.1. Pro.31.℣.24.

Qui parcit virgæ, odit filium. 96.d.1. Pro.13.℣.24.

Turris fortissima. 316.a.1. Prou.18.℣.14.

Oculum videntem, & aurem audientem Dominus fecit vtrumque. 149.b.2. Pro.20.℣.12.

Lucerna Domini spiraculum hominis, quæ inuestigat omnia secreta ventris. 120.c.2. Prou.20.℣.27.

Vir impius procaciter obfirmat vultum suum; qui autem rectus est, &c. 78.c.2. Pro.21.℣.29.

Totum spiritum suum profert stultus. Prou.29.℣.11. 143.d.1.

Date siceram mœrentibus, &c. 314.c.1. Proue.31.℣.6.

Date siceram mœrentibus, & vinum iis, qui amaro sunt animo. 287.d.1. Proue.31.℣.6. & 7.

ECCLESIASTES.

Ecclef.9.✝.8. OMui tempore fint veftiments tua candida, & oleum de capite tuo non deficiat. 301.a.1.
Ecclef. 9.✝.7. Vade ergo, & comede in lætitia panem tuum. &c. 301.b.1.

CANTICVM CANTICORVM.

Cant.1.✝.1. MEliora vbera tua vino. 285.a.2.
Cant.1.✝.4. Equitatui meo in curribus Pharaonis afsimilaui te amica mea. 50.b.2.
Cant.1.✝.4. Memores vberum tuorum fuper uinum. 265.d.2.
Cant.2.✝.6. Sicut tabernacula Cedar. 349.d.2.
Cant.1.✝.12. Dum effet rex in accubitu fuo. 290.b.1.
Cant.1.✝.12. Nardus mea dedit odorem fuum. 303.d.2.
Cant.3.✝.9. Ferculum fecit fibi Rex Salomon de lignis Libani: columnas eius fecit argenteas, &c. 50.c.2.
Cant.4.✝.14. Nardus, & crocus. 302.d.2.
Cant.7.✝.4. Nafus tuus ficut turris Libani, &c. 72.d.2.
Cant.8.✝.2. Dabo tibi poculum ex vino condito. 309.c.2.
Cant.8.✝.6. Fortis eft vt mors dilectio, & dura ficut infernus æmulatio. 117.d.2.
Cant.8.✝.8. Soror noftra parua eft, & vbera non habet, &c. 180.b.2.

S A P I E N T I A.

Sap.1.✝.1. DIligite iuftitiam, qui iudicatis terram, fentite de Domino in bonitate. 132.d.1.
Sap.3.✝.4. Spiritus Domini repleuit orbem terrarum, &c. 132.a.2.
Sap.2.✝.8. Vino pretiofo, & vnguentis nos impleamus, & non prætereat nos flos temporis, &c. 304.a.1.
Sap.5.✝.1. Stabunt iufti in magna conftantia, aduerfus eos, qui fe anguftiauerunt. 321.c.1.
Sap.12.✝.3. Steterunt contra hoftes, & de inimicis fe vindicauerunt. 321.d.1.
Sap.1.✝.13. Deus mortem non fecit, &c. 100.a.2.
Sap.18.✝.24. In vefte enim poderis, quam habebat, totus erat orbis terrarum, & parentum magnalia in quatuor ordinibus lapidum erant fculpta. 45.a.1.

ECCLESIASTICVS.

Ecclef.15.✝.3. CIbauit illum pane vitæ, &c. 68.b.2.
Ecclef.32.✝.2. Rectorem te pofuerunt? noli extolli, & efto in illis, quafi vnus ex ipfis, &c. 301.b.2.
Eccl.40.✝.20. Vinum, & mufica lætificat cor. 301.b.2.
Eccl.43.✝.28. Propter ipfum confirmatus eft itineris finis, & in fermone eius compofita funt omnia: multa dicemus, & deficiemus in verbis: confummatio autem fermonum ipfe eft in omnibus. 2.c.2.
Eccl.44.✝.10. Illi viri mifericordiæ funt, quorum pietates non defuerunt. 166.d.2.
Ecclef.46.✝.2. Memoria Ofeæ in compofitione odoris facta, opus pigmentarii, &c. 301.c.2.
Eccl.49.✝.10. Ezechiel, qui vidit confpectum gloriæ, quam oftendit illi in curru Cherubim. 31.a.2.
Eccl.49.✝.27. Spiritu magno vidit vltima, & confolatus eft lugentes in Sion; vfque in fempiternum oftendit futura, & abfcondita, antequam euenirent. 2.b.1.

I S A I A S.

Ifaia.1.✝.15. MAnus veftræ fanguine plenæ funt. 288.b.2.
Ifaia.1.✝.21. Quomodo facta eft meretrix ciuitas fidelis, plena iudicii, &c. 159.a.1.
Ifaia.1.✝.3. Ifrael autem me non cognouit, & populus meus non intellexit. 69.c.2.
Ifaia.1.✝.22. Argentum tuum verfum eft in fcoriam. 205.a.1.
Ifaia.1.✝.4. Væ genti peccatrici, populo graui iniquitate, femini nequam, filiis fceleratis, &c. 122.c.2.
Ifaia.2.✝.2. Et erit in nouiffimis diebus præparatus mons domus Domini, &c. 255.b.2.
Ifaia.2.✝.2. Præparatus mons domus Domini in vertice montium. 185.c.1.
Ifaia 3.✝.26. Defolata in terra fedebit. 72.a.2.
Ifaia.3.✝.9. Agnitio vultus eorum refpondebit eis. 122.b.2.
Ifaia.3.✝.17. Decaluare, & tondere fuper filios deliciarum, dilata caluitium tuum, ficut aquila. 312.b.1.
Et creabit Dominus fuper omnem locum montis Sion, &c. 144.a.2. Ifa.4.✝.5.
Et fructus terræ fublimis. 315.c.2. Ifa.4.✝.2.
Vt abluerit fordes filiarum Sion in fpiritu iudicii, & fpiritu ardoris. 310.c.1. Ifa.5.✝.4.
Væ qui confurgitis mane ad ebrietatem fectandam. 301.c.2. Ifa.5.✝.11.
Propterea dilatauit infernus animam fuam. 6.a.1. Ifa.5.✝.14.
Ifaiæ caput fextum totum explicatur. 37. & deincepi.
Væ mihi, quia vir pollutus labiis ego fum, & in medio populi, &c. 64.d.1. Ifa.6.✝.5.
Plena eft omnis terra gloria eius. 327.b.1. Ifa.6.✝.3.
Duabus velabant faciem fuam. 151.b.2. Ifa.6.✝.2.
Væ mihi, quia tacui. 60.d.1. Ifa.6.✝.5.
Ecce Virgo concipiet, & pariet filium. 3.b.2. Ifa.7.✝.14.
Vocabitur nomen eius Emmanuel. 53.b.2. Ifa.7.✝.14.
Si non credideritis, non permanebitis. 75.d.2. Ifa.7.✝.9.
Radet Dominus in nouacula conducta in his, qui trans flumen funt in Rege Affyriorum caput, & pilos pedum, & barbam vniuerfam. 261.b. Ifa.7.✝.20. Ifa.7.✝.7.& 20.
Qui ftrident in incantationibus fuis. 65.a.2. Ifa.8.✝.19.
Voca nomen eius, reliquiæ conuertentur. 72.a.1. Ifa.8.✝.3.
Dominum fanctificate, ipfe fit terror vefter. 312.c.1. Ifa.8.✝.13.
Et erit vobis in fanctificationem, in lapidem autem offenfionis, &c. 144.b.2. Ifa.8.✝.14.
Sicut in die Madian. 151.d.2. Ifa.9.✝.4.
Vocabitur nomen eius admirabilis, confiliarius, Deus, fortis, &c. 54.b.1. Ifa.9.✝.6.
Pater futuri fæculi. 177.d.1. Ifa.9.✝.6.
Adhuc manus eius extenfa. 200.c.2. Ifa.9.✝.17.
Ego & pueri mei, quos dedit mihi Dominus, in fignum, & prodigia in Ifrael. 151.c.1. Ifa.8.✝.18.
Adducet Dominus aquas fluminis fortes, regem Affyriorum. 307.d.1. Ifa.8.✝.7.
Lætabuntur coram te, ficut qui lætantur in meffe, ficut exultant victores, &c. 52.d.2. Ifa.9.✝.3.& feqq.
Erit iuftitia cingulum lumborum eius, & fides cinctorium renum eius. 226.b.1. Ifa.11.✝.5.
Habitabit lupus cum agno. 6.c.1.7.d.2. Ifa.11.✝.6.
Quia repleta eft terra fcientia domini, ficut aquæ maris operientes. 324.b.2. Ifa.11.✝.9.
Habitabit lupus cum agno, & pardus cum hædo accubabit. 5.c.2. 6.a.1. Ifa.11.✝.6.
Erit fepulchrum eius gloriofum. 112.c.1. Ifa.11.✝.10.
Dominus præcepit militiæ belli. 155.c.1. Ifa.13.✝.4.
Ini confilium, coge confilium, pone quafi noctem, &c. 320.a.2. Ifa.13.✝.3.
Propter hoc omnes manus diffoluentur, & omne cor hominis contabefcet. 262.b.1. Ifa.13.✝.7.
Dominus præcepit militiæ belli, &c. 95.d.1. Ifa.23.✝.4.
In cælum confcendam, fuper aftra Dei exaltabo folium meum, &c. 51.b.2. Ifa.14.✝.13.
Manus eius extenfa, &c. 156.b.1. Ifa.14.✝.27.
Vlulabit Moab. 65.a.2. Ifa.16.✝.7.
Confummatio abbreuiata inundabit iuftitiam, confummationem enim, & abbreuiationem Dominus exercituum faciet in medio omnis terræ. 2.a.2. Ifa.10.✝.22.
Vidi currum duorum equitum afcenforem afini, & afcenforem cameli. 49.c.1. Ifa.21.✝.7.
Factus eft fortitudo pauperi. 316.c.2. Ifa.21.✝.4.
Propterea repleti funt lumbi mei dolore, anguftia poffedit me ficut anguftia parturientis. 261.d.2. Ifa.21.✝.3.
Et induam illum tunica fua, & cingulo fuo confortabo eum, &c. 227.b.1. Ifa.22.✝.21.
Poft feptuaginta autem annos erit Tyro, quafi canticum meretricis. 326.b.1. Ifa.23.✝.15.
Nec ædificaberis vltra. 316.c.1. Ifa.23.✝.17.
Poft feptuaginta annos. 325.d.1. Ifa.23.✝.17.
Ecce terra Chaldæorum, talis populus non fuit, Affur fundauit eam &c. 325.a.1. Ifa.23.✝.13.
Ceffauit gaudium tympanorum, quieuit fonitus lætantium, &c. 301.d.2. Ifa.24.✝.8.
Maledictio vorabit terram, & peccabunt. 105.c.1. Ifa.24.✝.6.
Super hoc laudabit te populus fortis, ciuitas gentium, &c. 227.a.1. Ifa.25.✝.3.
Concepimus, & quafi parturiuimus, & peperimus fpiritum; falutes non fecimus in terra. 327.a.2. Ifa.26.✝.18.
Vade ergo populus meus, intra in cubicula tua, claude oftia tua fuper te, abfcondere modicum, ad momentum, &c. 327.c.2. Ifa.26.✝.20.

Isa.29.℣.6. *Qui egredientur impetu à Iacob, florebit, & germinabit Israel, &c.* 106.a.1.
Isa.28.℣.11. *In loquela enim labij, & lingua altera loquetur ad populum istum, &c.* 69.c.2.
Isa.29.℣.10. *Sic erit multitudo gentium, quæ dimicauerunt contra montem Sion, &c.* 287.c.2.
Isa.30.℣.27. *Ardens furor eius, & grauis ad portandum, &c.* 97.a.2.
Isa.30.℣.9. *Populus enim ad iracundiam prouocatus est, & filij mendaces, &c.* 69.d.2.
Isa.30.℣.12. *Pro eo quod reprobastis verbum hoc, &c.* 159.d.1.
Isa.30.℣.33. *Præparata est ab heri Thopheth à rege, &c.* 198.d.1.
Isa.31.℣.6. *Conuertimini, sicut in profundum recesseratis filij Israel.* 120.c.2.
Isa.31.℣.6. *Conuertimini, sicut in profundum recesseratis filij Israel.* 94.c.1.
Isa.31.℣.3. *Equi eorum caro, & non spiritus.* 143.c.2.
Isa.31.℣.4. *Si rugiat leo, & catulus leonis super prædam.* 65.c.1.
Isa.33.℣.16. *Iste in excelsis habitat, munimenta saxorum sublimitas eius.*
Isa.33.℣.18. *Cor tuum meditabitur timorem.* 113.d.1.
Isa.33.℣.17. *Panis ei datus est, aquæ eius fideles sunt, regem in decore suo videbunt oculi eius.* 317.b.1.
Isa.34.℣.6. *Victima Domini est in Bozra & interfectio magna in terra Edom.* 309.d.1.
Isa.38.℣.7.& 20.℣.3. *Seruus meus Isaias nudus, & discalceatus trium annorum signum, & portentum erit super Aegyptum.* 131.c.1.
Isa.38.℣.14. *Meditabor vt columba.* 65.a.2.
Isa.42.℣.14. *Tacui, semper silui, patiens fui, sicut parturiens loquar.* 261.a.1.
Isa.44.℣.1. *Hæc dicit Dominus Christo meo Cyro.* 7.c.1.
Isa.45.℣.14 *Sabaim viri sublimes.* 302.b.2.
Isa.45.℣.1.et 8. *Hæc dicit Dominus Christo meo Cyro, cuius apprehendi dexteram, vt subijciam ante faciem eius gentes, &c. Rorate cæli desuper, & nubes pluant iustum, aperiatur terra, & germinet saluatorem.* 5.a.2.
Isa.47.℣.8. *Non sedebo vidua.* 72.c.1.
Isa.49.℣.4. *Inuacuum laboraui, sine causa, & vane, &c.* 310.c.1.
Isa.49.℣.16. *In manibus meis descripsi te, muri tui coram oculis meis semper.* 183.c.2.
Isa.51.℣.17. & 18. *Eleuare, eleuare, consurge Hierusalem, quæ bibisti de manu Domini calicem iræ eius, &c.* 287.b.2.
Isa.51.℣.21. *Audi paupercula ebria, & non à vino.* 287.c.2.
Isa.52.℣.4. *Quia hæc dicit Dominus Deus: In Aegyptum descendit, &c.* 167.a.2.
Isa.52.℣.10. *Parauit Dominus brachium sanctum suum in oculis omnium gentium.* 80.a.1.
Isa.53.℣.1. *Quis credidit auditui nostro?* 262.a.1.
Isa.53.℣.4. *Vere languores nostros ipse tulit.* 87.c.1.
Isa.53.℣.6.& 12. *Et posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum, &c. Ipse peccata multorum tulit.* 79.a.2.
Isa.53.℣.6. *Et posuit Dominus in eo iniquitates omnium nostrum.* 87.b.2.
Isa.57.℣.8. *Iuxta me discooperuisti, & suscepisti adulterum.* 288.a.2.
Isa.56.℣.12. *Et impleamur ebrietate.* 302.b.1.
Isa.37.℣.16. *Non in sempiternum litigabo, &c.* 97.a.2.
Isa.58.℣.12. *Et ædificabuntur in te deserta sæculorum fundamenta generationis, &c.* 63.c.1.
Isa.61.℣.1. *Spiritus Domini super me, eo quod vnxerit me.* 3.b.2.
Isa.61.℣.2. *Vt prædicarem annum placabilem Domino, & diem vltionis Deo nostro.* 52.c.2.
Isa.61.℣.3. *Vocabuntur in ea fortes iustitiæ, plantatio Domini ad glorificandum.* 226.a.2.
Isa.61.℣.3. *Quasi sponsum coronatum corona.* 267.a.2.
Isa.61.℣.3. *Et vocabuntur in ea fortes iustitiæ, plantatio Domini ad glorificandum.* 217.a.1.
Isa.61.℣.21. *Sicut enim terra profert germen suum, & sicut hortus semen suum germinat, sic Dominus Deus germinabit iustitiam, & laudem coram vniuersis gentibus, &c.* 217.a.1.
Isa.63.℣.2. *Propter scelus populi mei percussi eum.* 261.b.2.
Isa.63.℣.1. *Quis est iste, qui venit de Edom, &c.* 253.d.2.
Isa.62.℣.3. *Eris corona gloriæ in manu Domini.* 316.d.2.

HIEREMIAS.

Ier.2.℣.20. *A Sæculo compegisti iugum meum, rupisti vincula mea, dixisti, non seruiam.* 61.b.1.
Inuentus est sanguis in alis tuis. 258.b.2. Ier.2.℣.12.
Onager assuetus in solitudine, attraxit ventum amoris, &c. Ier.2.℣.24. 302.a.2.
Speciosæ & delicatæ assimilaui filiam Sion. Ier.6.℣.4. 320.a.1.
Nolite confidere in verbis mendacij, dicentes: Templum Domini, Templum Domini, Templum Domini est. 313.d.1. Ier.7.℣.4.
Vt suscitem iusiurandum, quod iuraui patribus vestris, &c. Ier.11.℣.5. 245.c.2.
Si mutare potest Aethiops pellem suam. Ier.13.℣.23. 310.a.1.
Sicut adhæret lumbare ad lumbos viri, sic agglutinaui, &c. Ier.13.℣.11. 56.b.2.
Væ tibi Hierusalem, non mundaberis post me vsque adhuc? Ier.13.℣.17. 310.c.2.
Propter Manassem filium Ezechiæ regis Iuda super omnibus, quæ fecit in Hierusalem. 308.c.2. Ier.15.℣.4.
Quod si dixerint ad te: quo egrediemur? dices ad eos, &c. Ier.15.℣.2. 308.d.1.
Si steterit Moyses, & Samuel coram me, non est anima mea ad populum istum. 308.c.1. Ier.15.℣.1.
Dispergam eos, ventilabo in portis terræ. Ier.15.℣.7. 308.d.1.
Laboraui rogans, interfeci, & disperdidi populum meum, &c. Ier.13.℣.6. 312.b.1.
Non sepelientur, neque plangentur, non se incident, neque caluitium fiet pro eis. 312.d.2. Ier.16.℣.6.
Et non dabunt eis poculum calicis ad consolandum, &c. Ier.15.℣.7. 314.c.1.
Et morientur grandes, & parui in terra illa non sepelientur, neque plangentur, &c. 314.ab. Ier.16.℣.6.
Et non frangent inter eos lugenti panem ad consolandum super mortuo. 314.a.1. Ier.16.℣.7.
Domum conuiuij non ingredieris, vt sedeas cum eis, & comedas, & bibas. 313.c.2. Ier.16.℣.8.
Peccatum Iuda scriptum est stylo ferreo, in vngue adamantino super latitudinem cordis. 94.d.1. Ier.17.℣.1.
Solium gloriæ altitudinis à principio, locus sanctificationis nostræ, expectatio Israel, &c. 51.b.2. Ier.12.℣.12.
Recedentes à te, in terra scribentur. 156.c.1. Ier.17.℣.13.
Alienum fecerunt locum istum sanguine innocentium. Ier.19.℣.10. 308.a.2.
Impellentur & corruent. 81.a.2. Ier.23.℣.12.
Confortauerunt manus pessimorum, vt non conuerteretur vnusquisque a malitia sua. 216.b.1. Ier.23.℣.14.
In prophetis Samariæ vidi fatuitatem, &c. Ier.23.℣.13. 154.b.2.
Aedificabo mihi domum latam, & cœnacula spatiosa. Ier.22.℣.14. 284.d.2.
Ego cibabo eos absynthio, & potabo eos felle. Ier.23.℣.25. 156.d.2.
Bibentes bibetis, quia ecce in ciuitate, in qua inuocatum est nomen meum, &c. 261.c.1. Ier.25.℣.28.
Bibite, & inebriamini, vomite, & cadite, &c. Ier.25.℣.27. 287.d.2.
Conuertam conuersionem populi mei Israel, & Iuda. Ier.30.℣.3. 252.d.1.
Ad Cedar, & ad regna Asor, quæ percussit Nabuchodonosor Rex Babylonis, &c. 319.b.2. Ier.39.℣.28.
Fuit enim in derisum tibi Israel, quasi inter fures reperisses eum, &c. 310.c.1. Ier.c.44.℣.27
Abscissum est cornu Moab, & brachium eius contritum est. Ier.48.℣.23. 320.d.1.
Nunquid non filij sunt Israel? aut hæres non est ei? &c. Ier.49.℣.1. 319.a.2.
Ex omni confinio eorum adducam interitum super eos. Ier.49.℣.32. 320.c.1.
Arcum, & scutum apprehendent, vox eorum, quasi mare sonabit. 324.b.2. Ier.50.℣.42.
Confracta sunt portæ populorum. 324.a.2. Ier.32.℣.5.

TRHENI.

Quomodo sedet sola ciuitas, &c. 72.a.1. Thren.1.℣.1.
Sederunt in terra. 72.c.1. Thr.2.℣.10.
Sedebit solitarius, & tacebit. 72.c.2. Thr.3.℣.28.
Et maior effecta est iniquitas, &c. 87.b.2. Thren.4.℣.6.
Plauserunt super te manibus omnes transeuntes per viam. Thren.2.℣.15. 264.a.1.
Opposuisti nubem tibi, ne transeat oratio. Thr.3.℣.44. 78.d.1.
Oculus meus deprædatus est animam meam. 106.d.1. Thren.3.℣.5

Rubicun-

Tren. 4.℣.7. *Rubicundiores ebore antiquo, Sapphiro pulchriores.* 40.d.1.

BARUCH.

Baruch.6.℣.31. *RUgiunt clamantes contra Deos suos sicut in cœna mortui.* 314.e.1.

EZECHIEL.

Ezechiel.1.℣.3. *FActum est verbum Domini, &c. Vidi & ecce ventus turbinis veniebat ab Aquilone.* 2.b.2.
Ezec.22.℣.13. *Percute manu ad manum.* 264.b.1.
Ezec.27.℣.31. *Radent super te caluitium.* 312.d.2.
Ezec.34.℣.24. *Et seruus meus David in medio eorum.* 7.c.1.
Ezec.37.℣.71. *Aperiam sepulchra vestra, & educam vos de tumulis vestris, &c.* 313.b.1.
Ezec.41.℣.22. *Hæc est mensa coram Domino.* 299.c.2.
Ezec.44.℣.20. *Caput suum non radent, neque comam nutrient.* 312.d.2.

DANIEL.

Dan.5.℣.1. *BAlthasar rex fecit conuiuium grande.* 313.c.2.
Dan.8.℣.16. *Gabriel, fac intelligere istum visionem.* 53.b.2.
Dan.10.℣.12. *Ego veni propter sermones tuos. Princeps autem regni, &c.* 53.b.1.
Dan.11.℣.31. *Pollvent sanctuarium.* 316.d.2.

OSEE.

Osea 1.℣.2. *SUme tibi vxorem fornicationum, &c.* 194.d.1.
Osea 1.℣.9. *Non populus meus.* 72.a.1.
Osea 2.℣.21. *Exaudiam, dicit Dominus, exaudiam cælos, & illi exaudient terram.* 163.a.1.
Osea 2.℣.8. *Quia dixit vadam post amatores meos, &c.*
Osea 3.℣.4. *Dies multos sedebunt filij Israel sine rege.* 72.a.2.
Osea 4.℣.13. *Populus meus in ligno suo interrogat, & baculus meus annunciauit ei.* 264.b.2.
Osea 6.℣.5. *Propter hoc dolaui in prophetis, & occidi eos in verbis oris mei.* 310.b.1.
Osea 6.℣.11. *Sed & Iuda pone messem tibi.* 72. d.1.
Osea 4.℣.16. *Sicut vacca lasciuiens declinauit Israel.* 62.c.2.
Osea 9.℣.7. *Scito te Israel stultum prophetam, &c.* 154.a.2.
Osea 10.℣.1. *Vitis frondosa Israel, &c.* 169.d.1.
Osea 11.℣.2. *Ex Aegypto vocaui filium meum.* 6.c.2.7.a.1.b.2.8.a.1.
Osea 11.℣.4. *In funiculis Adam traham eos in vinculis caritatis.* 105.e.2.
Osea 11.℣.8. *Quomodo dabo te Ephrahim, protegam te, &c.* 78.a.2.
Osea 12.℣.14. *Ad iracundiam me prouocauit Ephrahim in amaritudinibus suis.* 117.b.2.
Osea 14.℣.1. *Pereat Samaria.* 105.e.1.

IOEL.

Ioel 2.℣.28. *EFfundam spiritum meum super omnem carnem.* 145.d.1.
Ioel 2.℣.28. *Effundam de spiritu meo super omnem carnem.* 3.a.2.
Ioel 2.℣ 30. *Dabo sanguinem, & ignem, & vaporem fumi.* 135.c.1.

AMOS.

Amos 1.℣.13. *HAec dicit Dominus super tribus sceleribus filiorum Ammon, & super quatuor non conuertam eum.* 319.a.2.
Amos 2.℣.8. *Super vestimentis pigneratis accubuerunt iuxta omne altare.* 289.b.1.
Amos 2.℣.8. *Et vinum damnatorum bibant in domo Dei sui.* 287.d.1.
Amos 3.℣.12. *Qui habitant in Samaria in plaga lectuli, & in Damasci grabbato.* 289.b.1.
Amos 6.℣.4. *Qui dormitis in lectis eburneis, & lasciuitis in stratis vestris.* 289.b.1.
Amos 6.℣.5. *Qui canitis ad vocem psalterij bibentes vinum in phialis.* 301.d.2.
Bibentes vinum in phialis, & optimo vnguento delibuti.* 300.e.2. Amos 6.℣.6.
Auferetur factio lasciuientium. 314.a.1. Amos 6 ℣.7.
In die illa suscitabo tabernaculum David, quod cecidit, & reædificabo aperturas murorum eius. 8.c.2. Amos 9.℣.11.

ABDIAS.

PRopter interfectionem in fratrem tuum Iacob operiet te confusio. 320.d.2. Abd.1.℣.10.

MICHEAS.

AUdite principes Iacob, & duces domus Israel, &c. 308.b.2. Mich.3.℣.4.
Aspiciat in Sion oculus noster. 162.b.2. Mich.4.℣.11.
Et tu Bethleem Ephrata paruulus es in millibus Iuda: ex te mihi egredietur, qui sit dominator in Israel. 3.a.2. Mich.5.℣.2.
Et stabit, & pascet in fortitudine Domini. 316.a.1. Mich.5.℣.4.
Dies speculationis sua visitatio tua venit. Mich.7.℣.4.

HABACUCH.

DOmine audiui auditionem tuam, & timui. 262.a.1. Habacu.3.℣.2.
Nunquid in fluminibus iratus es Domine, aut in fluminibus furor tuus, &c. 52 b.2. Habac. 3.℣.8.
Viderunt ingressus tuos Deus, ingressus Dei mei, & regis mei, qui est in sancto. 41.b.2. Habac.3.℣.8.

SOPHONIAS.

VAe qui habitatis funiculum maris, gens perditorum. 321.d.1. Soph.2.℣.5.

ZACHARIAS.

FActum est verbum Domini ad Zachariam, &c. Vidi per noctem, &c. 2.b.2. Zach.1.℣.1.
Zelatus sum Hierusalem, & Sion zelo magno, & ira magna, &c. 261.b.2. Zach.1.℣.14.
Super vnum lapidem septem oculi sunt. 50.c.1. Zach. 3.℣.9.
Sic conuersus cogitaui. 119.b.1. Zach.8.℣.15.
Quia visitauit Dominus exercituum gregem suum domum Iuda, &c. 50.c 2. Zach.10.℣.3. & seq.
Ecce rex tuus venit tibi. 3.a.2. Zach.9.℣.9.
Hierusalem superliminare crapulæ omnibus populis. 287. b.2. Zach.12.℣.2.
Effundam super domum David spiritum gratiæ, & miserationis. 145.d.1. Zach.12.℣.10.

MALACHIAS.

NOn est mihi voluntas in vobis, et munus non suscipiam, &c. 51.d.2. Malac.1.℣.10.
Cum odio habuerit, dimittes operiet autem iniquitas vestimentum eius. 158.e.2. Malac. 2.℣.16.
Ecce ego mitto Angelum meum: & statim veniet ad Templum suum dominator. 3.a.2. Malach.3.℣.1.
Orietur vobis timentibus nomen meum sol iustitiæ. 178.c. 2. Malac.4.℣.2.

NOVUM TESTAMENTUM.

EVANGELIUM MATTHAEI.

LIBER generationis Iesu Christi. 176.e.2. Matth.1.
Ex ea, quæ fuit Vriæ. 281.d.2. Matth 1.℣.6
Gauisi sunt gaudio magno valde. 31.d.2. Matth.2.℣.10
Vt impleretur, quod dictum est. 6.d.2.8.b.1. Matth.2.℣.15
Quia omnis, qui viderit mulierem ad concupiscendum eam. 216.b.1. Matth.5.℣.28

Tu

Matth.6.℣.17. Tu autem cum ieiunas, vnge caput tuum. 301.c.1.
Matth.9.℣.13. Non veni vocare iustos, sed peccatores ad pœnitentiam. 261.c.1.
Matth.10.℣.3. Has duodecim misit Deus. 71.b.2.
Matt.10.℣.14. Excutite puluerem de pedibus vestris. 185.c.1.
Matth 13.℣.9. Qui habet aures audiendi audiat 149.b.2.
Matt.13.℣.35. Eructabo abscondita. 68.d.2.
Matt.20.℣.16. Erunt nouissimi primi, & primi nouissimi. 215.a.1.
Matt.26.℣.42. Pater si non potest hic calix transire, nisi bibam illum, &c. 288.a.1.
Matt.20.℣.22. Potestis bibere calicem. 69.b.1.
Matt.22.℣.43. Quomodo ergo Dauid in spiritu loquens, vocat eum Dominum, dicens: Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis? 4.b.2.
Matth.23.℣.35. Vt veniat super vos omnis sanguis iustus. 216.b.1.
Matt.25.℣.21. Intra in gaudium domini tui. 308.c.1.
Matt.26.℣.18. Apud te facio pascha. 61.b.1.

EVANGELIVM MARCI.

Marc.14.℣.8. VNgere corpus meum in sepulturam. 300.c.2.
Marc.15.℣.23. Et dabant ei myrrhatum vinum. 287.d.1.
Mar.10.℣.38. Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum? 288.a.1.

EVANGELIVM LVCAE.

Luc.1.℣.32. DAbit illi Dominus Deus sedem Dauid patris eius. & regnabit in domo Iacob, &c. 8.b.2.
Luc.1.℣.35. Spiritus sanctus superueniet in te, & virtus altissimi obumbrabit tibi. 181.a.1.
Luc.1.℣.34. Virum non cognosco. 61.b.1.
Luc.1.℣.78. In quibus visitauit nos Oriens ex alto. 126 c.1.
Luc.2.℣.15. Videamus hoc verbum, quod factum est. 17.b.1.
Luc.2.℣.31. Quod parasti ante faciem omnium populorum. 80.b.1.
Luc.2.℣.48. Pater tuus & ego dolentes quærebamus te. 154.a.1.
Luc.7.℣.37. Mulier, quæ erat in ciuitate peccatrix, &c. 290.b.2.
Luc.7.℣.47. Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum. 241.a.1.
Luc.9.℣.5. Excutite puluerem de pedibus vestris. 185.c.1.
Luc.9.℣.53. Facies eius erat euntis in Ierusalem. 32.d.2.
Luc.13.℣.32. Dicite vulpi illi. 7.b.1.
Luc.14.℣.1. Sabbatho manducare panem. 197.c.1.
Luc.15.℣.25. Audiuit symphoniam, & chorum. 301.d.2.
Luc.16.℣.23. Diues vidit a longe, & Lazarum in sinu eius. 299.a.1.
Luc.16.℣.24. Mitte Lazarum, qui intingat digitum suum in aqua, & refrigeret linguam meam. 299.a.1.
Luc.16.℣.25. Recordare, fili, quia recepisti bona in vita tua. 287.b.2.
Luc.19.℣.8. Ecce dimidium bonorum meorum do pauperibus, & si quid aliquem defraudaui, reddo quadruplum. 61.a.1.
Luc.22.℣.19. Hoc facite in meam commemorationem. 265.d.2.
Luc.22.℣.25. Qui potestatem habent super eos, benefici vocantur. 188.b.2.
Luc.22.℣.37. Etenim ea, quæ sunt, de me finem habent. 4.c.1.
Luc.22.℣.37. Ea, quæ scripta sunt de me, finem habent. 2.b.2.
Luc.22.℣.49. Si percutimus in gladio? 244.b.2.
Luc.24.℣.35. Cognouerunt eum in fractione panis. 314.b.1.
Luc.24.℣.44. Necesse est impleri omnia, quæ scripta sunt in lege Moysi, & Prophetis, & in Psalmis de me. 4.c.1.

EVANGELIVM IOANNIS.

Ioan.1.℣.12. FIlios Dei fieri. 198.d.2.
Ioan.1.℣.13. Qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, &c. 145.d.2.
Ioan.1.℣.14. Vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti a patre. 316.b.1.
Ioan.1.℣.29. Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi. 87.c.1.
Ioan.3.℣.3. Niniue ciuitas magna. 1n.a.1.
Ioan.3.℣.8. Spiritus vbi vult spirat, & vocem eius audis & nescis, vnde veniat, aut quo vadat. 24.c.2.
Ioan.5.℣.39. Scrutamini, quia illæ sunt, quæ testimonium perhibent de me. 4.c.1.
De me enim ille scripsit. 4.c.1. Ioan.5.℣.47.
In lege mandauit nobis Moses huiusmodi lapidare. Ioan.8.℣.5. 304.c.2.
Abraham pater vester exultauit, vt videret diem meum: vidit, & gauisus est. 8.c.2. Ioan.8.℣.56.
Exultauit, vt videret diem meum; vidit, & gauisus est. Ioan.8.℣.56. 1.b.1.
Qui amat animam suam, perdet eam. 165.d.1. Ioan.12.℣.25.
Hæc dixit Isaias, quando vidit gloriam eius. 32.c.1. Ioan.12.℣.41.
Venit autem & Nicodemus ferens misturam myrrhæ. Ioan.19.℣.39. 300.b.2.
Rex sum ego, & in hoc veni in mundum, vt testimonium perhibeam veritati. 8.b.2. Ioan.18.℣.37.
Vt impleretur, quod dictum est. 6.d.2.8.b.1. Ioan.19.℣.36.

ACTA APOSTOLORVM.

VIri Iudæi, & qui habitatis Ierusalem vniuersi, hoc vobis notum sit, & auribus percipite verba mea. Non enim, sicut vos existimatis, hi ebrij sunt, cum sit hora diei tertia; sed hoc est, quod dictum est per Prophetam Ioel: Et erit in nouissimis diebus, dicit Dominus, effundam de spiritu meo, &c. 4.c.1. Actor.2.℣.14.
Dauid enim dicit in eum: Prouidebam Dominum, quoniam non derelinques animam meam in inferno. 4.a.2. Actor.2.℣.25.
Vas electionis est mihi iste. 126.d.1. Actor.9.℣.15.
Ecce manus Domini super te, & eris cæcus. 20.d.2. Act.13.℣.11.

PAVLI EPISTOLA AD ROMANOS.

NVm incredibilitas eorum fidem Dei euacuauit? Rom.3.℣.3. 312.b.2.
Causati enim sumus Iudæos & Græcos omnes sub peccato Rom.3.℣.9. 217.d.2.
Egent gloria Dei. 327.b.1. Rom.3.℣.23.
Si fuerit cum alio viro. 181.d.2. Rom.7.℣.3.
Ego autem carnalis sum, venundatus sub peccato. 145.c.2. Rom.7.℣.14.
Captiuante nos lege membrorum. 285.a.2. Ad Ro.7.℣.23
Pro nobis omnibus tradidit illum. 261.c.2. Pa.Ro.8.℣.32
Propter te mortificamur tota die: æstimati sumus sicut oues occisionis. 327.a.2. Rom.8.℣.36.
Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem. Rom.10.℣.19. 214.c.2.

DVAE EPISTOLAE PAVLI AD CORINTHIOS.

NOnne homines estis, nonne secundum hominem ambulatis? 60.a.2. 1.Cor.3.℣.3.
Ego autem vobis parco. 96.c.2. 1.Cor.7.℣.28.
Omnia in figura contingebant illis: scripta sunt autem ad correptionem nostram, &c. 6.c.2. 1.Cor.10.℣.11.
Gloria viri est. 316.a.2. 1.Cor.11.℣.7.
Ideo debet mulier (velamen) habere supra caput propter Angelos. 188.d.1.& seqq. 1.Cor.11.℣.10.
Ideo debet mulier habere potestatem super caput suum. 1.Cor.11.℣.10. 312.d.2.
Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus. 327.b.2. 1.Cor.15.℣.19.
Caritas patiens est, benigna est. 150 c.2. 1.Cor.13.℣.4.
Non fuit in illo, est, & non, sed est in illo fuit. 2.Cor.1.℣.19. 66.c.1.
Non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. 2.Cor.3.℣.3. 143.c.2.
Littera enim occidit, spiritus autem viuificat. 247.b.2. 2.Cor.3.℣.6. 249.d.2.
Supra modum in sublimitate. 191.d.2. 2.Cor.4.℣.17.

EPISTOLA PAVLI AD GALATAS.

QVæ sunt per allegoriam dicta: hæc enim sunt duo testamenta. 6.c.1. Gal.4.℣.24.
Abraham duos filios habuit, vnum de ancilla, &c. Gal.4.℣.22. 217.d.1.
In Agar ancilla significata, &c. 56.d.2. Gal.4.℣.24.
Illa autem, quæ sursum est Ierusalem, libera est, quæ est mater nostra. 50.c.1. Gal.4.℣.26.
Euacuati estis à Christo, qui in lege iustificamini. Gal.5.℣.4. 312.b.2.

EPI-

EPIS. PAVL. AD EPHESIOS.

Ephes.1.v.9. PRopofuit in ea in dispensatione plenitudines temporum instaurare omnia in Christo, quæ in cælis, & quæ in terra sunt in ipso. 2.d.3.
Ephes.2.v.19. Iam non estis hospites, & aduenæ, sed ciues sanctorum. 217.b.2.
Ephes.4.v.11. Et ipse dedit quosdam Apostolos, alios prophetas, alios, &c. 51.b.1.
Ephes.4.v.15. Veritatem autem facientes in charitate, crescamus in illo per omnia, &c. 91.d.1.
Ephes.4.v.16. Crescamus in illo per omnia, qui est caput Christus, ex quo totum corpus compactum, & connexum per omnem iuncturam fulcimentum secundum operationem in mensuram vniuscuiusque membri augmentum corporis facit in ædificationem sui in charitate. 2.c.1.
Ephes.5.v.18. Nolite inebriari vino, in quo est luxuria, &c. 301.d.2.
Ephes.5.v.25. Viri, diligite vxores vestras, sicut & Christus dilexit Ecclesiam. 311.c.1.
Ephes.6.v.15. Calceati pedes in præparationem Euangelij. 185.d.1.

EPIS. PAV. AD PHILIPPENSES.

Philip.2.v.6. QVi cum in forma Dei esset. &c. 54.a.2.
Philip.3.v.19. Quorum Deus venter est, & gloria in confusionem ipsorum. 194.c.1.
Philip.4.v.1. Gaudium meum, & corona mea. 316.d.2.

EPIS. PAV. AD THESALONICENSES.

1.Thess.2.v.19. VOs enim estis gloria nostra, & gaudium. 316.c.2.
1.Thes.4.v.17. Simul rapiemur cum illis in nubibus obuiam Christo in aera, & sic semper cum Domino erimus. 327.d.2.
1.Thess.4.v.3. Hæc est enim voluntas Dei, sanctificatio vestra, &c. 194.b.2. & seqq.

EPIS. PAV. AD TIMOTHEVM I.

1.ad Ti.1.v.17. HOrrendum est incidere in manus Dei viuentis. 317.c.1.
1.Tim.3.v.1. Qui episcopatum desiderat bonum opus desiderat. 89.b.1.
1.Tim.6.v.16. Lucem habitat inaccessibilem, quam nullus hominum vidit. 41.c.1.

EPIS. PAV. AD TITVM.

Titum.1.v.12. DIxit quidam ex illis proprius ipsorum propheta. 154.b.1.

EPIS. PAV. AD HEBRAEOS.

IMago bonitatis, splendor gloriæ, & figura substantiæ eius, portans omnia verbo virtutis suæ. 2.c.1. Hebr.1.v.3.
Cum sit splendor gloriæ, &c. 54.a.2. Hebr.1.v.3.
Nouissime diebus istis locutus est nobis in filio, quem constituit, &c. 49.b.2. Hebr.1.v.2.
Fides est sperandarum substantia rerum. 238.c.2. Hebr.11 v.1.
Deponentes ergo omne pondus, & circumstans nos peccatum. 303.a.1. Hebr.12.v.1.
Propter quod remissas manus, & solutagenua erigite. 203.c.3. Hebr.12.v.12.

EPISTOLA IACOBI.

ADulteri nescitis, quia ad inuidiam concupiscit spiritus? 145.b.1. Iacobi.4.v.4.

EPISTOLAE PETRI II.

IN signum populorum, ipse est desiderium collium æternorum: ipsum exquisierunt quotquot de futura in nobis gratia prophetauerunt. 2.d.3. 1.Petri.10.
Adueniet autem dies Domini, vt fur, in quo cæli magno impetu transient, &c. 19.c.2. 2.Pet.3.v.10.

EPISTOLAE IOANNIS I.

NObis talem charitatem dedit pater, vt filij Dei nominemur, &c. 56.c.2. 1.Ioan.3.v.1.
Peccatum ad mortem. 234.b.1. 1.Ioan.5.v.16.

APOCALYPSIS.

EGo sum α, & ω, principium, & finis. 2.d.2. Apoc.1.v.8.
Qui est, & qui erat, & qui venturus est. 147.c.1. Apoca.1.v.8.
Facies eius sicut sol lucet. 32.d.2. Apoc.1.v.16.
Et in medio sedis, & in circuitu sedis animalia. 50.b.1. Apoca.4.v.6.
Veni, & vide. 55.a.1. Apocal.6.v.1.3.5.7.
Et mulier erat circumdata purpura. 287.d.1. Apoc.17.v.6.
Mitte falcem tuam, quoniam aruit messis terræ. 110.a.2. Apo.14.v.15.
Auditu auris obediuit mihi. 149.b.2. Apoc.13.v.9
Aquæ multæ populi sunt. 307.c.1. Apoc.17.v.1.

PHRASIVM SACRAE SCRIPTVRAE, QVAE PRO LOCORVM OPPORTVNITATE SPARSIM PERTRACTANTVR

SACRAE SCRIPTVRAE STVDIOSIS PERVTILIS.

SVNT ET IN EO VOCES NONNVLLAE, EX HEBRAICIS notata: quæ ad aliquas phrases illustrandas maxime conducere videbantur, verum ne dubium tenerent lectorem, ea asterisco notantur.*

PRIOR NVMERVS PAGINAM INDICAT alter columnam:

ABominatio aduersus Deum, iniquitas aduersus proximum militat. 121.d.2
Abstracta pro concretis frequentia Hebræis. 70.a.2
Abstractum pro concreto sæpe vsurpat sacra scriptura. 126.b.1
Abundantia quid significet. 209.b.1
Accingere lumbos quid sit. 187.d.1
Actus pro obiectis vsurpant Hebræi. 115.a.2
Ad præpositio interdum ponitur pro ita vt. 216.b.1
Aduerbij geminatio auget verbi significationem apud Hebræos. 131.d.2
Aedificatio dici solet filiorum generatio. 217.b.2
Ah interiectio triplicata vehementem affectum significat. 81.b.2
Ah interiectio dolentis, auersantis, & deprecantis. 81.b.2
Alæ magnæ exercitus magnos significant. 220.b.2
Alæ vocantur Origeni vestium summitates. 180.c.2
Alas pro brachijs frequenter vsurpat scriptura. 37.b.2
Ambulare in iudicijs est legem non transgredi. 146.a.1
Amictum expandere super fœminam, & illam sibi despondere. 180.c.2
Ambiguus quid significet. 252.c.1
Anima pro desiderio. 201.c.1
Anima pro ventre. 114.a.1
Anima pro vita seu salute accipitur. 165.d.1
Anima pro homine frequenter vsurpatur. 230.b.1
Animi indignationem vultus seuerus indicat. 103.a.1
Ante, & retro apud Hebræos valet intra & extra. 65.b.1
Aperto capite quid significet. 254.c.1
Appellatiua nomina ponit sæpe Hieronymus loco propriorum. 72.a.1
* Aphiqnim quid significet. 104.d.1
Applicare ramum ad nares quid. 121.d.2
Apprehensio, seu visio quid significet. 112.c.2
Arma vnde dicta. 303.a.1
Aspicere Hebræa phrasi est aliquando, oblectari. 162.b.2.
Assumere, vel portare iniquitates domus Israel quid significet. 87.d.1
Auditus pro voluntate sumitur, & quare. 149.a.2
Auditus pro re audita. 262.a.1
Audire aures significat efficaciam actus. 149.d.1
Aure audire significat efficaciam actus. 149.d.1

B

* BAchal proprie quid significet. 81.a.2
Baculus significat substantiam, vel sustentationem. 82.b.1
Blasphemia pro maledictione. 98.d.1

Carum

C

Carum nomen odor significat. 192.d.2
Cadere verbum, quid significet. 152.b.2
Cadere quid significet. 152.a.b.2
Capite aperto quid significet. 254.c.1
Captiuitatis & seruitutis signum est discalceatum esse, & nudis pedibus incedere. 184.c.2
Caro fœminam significat aliquando. 145.d.2
Carmen varia significat ex Hebræo. 65.c.1
Cardinali numero repetito vtuntur Hebræi pro distributiuo. 139.c.1
* Car vnde dictus. 79.c.2
Carnis variæ acceptiones. 145.d.2
Chanaan quid significet. 221.c.2
* Chaioas quid sit. 121.c.2
* Chananim varia significat. 105.a.2
Cherub de medio Cherub Hebraismus est, & quid significet. 136.c.2
* Cherub vnde oriatur. 138.d.1
Ciborum copiam significat saturitas panis. 209.a.1
Clamare vel loqui in auribus quid significet. 126.a.1
Columna ignis quid significet. 34.b.2
Complere indignationem quid sit. 98.b.1
Comburetur facies, idest, rubore suffundetur. 258.a.2
Comparationem efferre solent Hebræi per positiuum adiuncta præpositione 2, vel ab. 211.d.2
Confidere, est superbire. 193.a.1
Confidere audacem esse etiam significat. 192.c.2
Contendere iudicio cum aliquo, quid sit. 253.a.1
Conuersio quid significet. 212.d.1
Coram Deo, idem est quod palam. 210.d.1

D

Damnationis signum velare faciem. 151.b.2
Dare manum dexteram est pacisci. 224.c.2
De acceptione huius vocis (Dei) 20.a.1
De significatione verbi reuerti. 22.d.1
(Dei) quid significet Hebræis. 20.a.1
Dei nominis repetitio quid significet. 176.c.1
Deleri de libro vitæ significat mori. 156.d.1
Delere, & exterminare idem, quod occidere. 164.a.2
Desideriorum vir, quid significet. 167.c.1
Dexteram manum dare est pacisci. 224.c.2
Dextera & sinistra non semper accipiendæ sunt prorsus pro latere dextro & sinistro. 22.b.2
Diadema vnde dicatur. 267.c.1
Dicere vsurpatur pro velle, præcipere, & facere. 179.c.2
Dies Domini vindictam significat. 155.c.1
Dies pro infortunio, seu calamitate. 152.d.1
Discalceatum esse est signum captiuitatis & seruitutis. 184.c.2
Discrimen inter percutere, & persequi. 261.b.2
Domus pro familia. 62.c.1
Ducem in medio populi esse significet. 151.d.1
Dura facies quæ sit, & quando in bonum, quando in malum sumatur. 70.a.1

E

Eijcere quid. 81.a.2
Effundere iram quid sit. 111.a.1
Effundere significat copiam eius, quod effunditur, & nihil remanere ex eo. 131.c.2
Emissarij quid significent. 114.c.2
Enallage figura vsitata sacris scriptoribus. 119.a.1
Esse in medio, quid significet. 50.b.1
Et, coniunctio, idem valet, quod inquam. 190.a.2
Et, coniunctio quid significet. 246.c.2
Et factum est, quid significet. 17.b.1
Euntes ibant quid significet. 23.d.2
Euge interiectio, varie accipitur. 106.c.2
Exemplum fieri quid sit. 16.c.b.1
Expandere amictum super feminam est illam sibi despondere. 180.c.1
Extendere manum idem est quod punire. 200.c.2
Extra portas idem valet, quod in agro. 149.a.2
Exterminare & delere idem, quod occidere. 164.a.2

F

Facie ad faciem aliquid facere, quid significet. 253.a.1
Faciem ponere, quid sit. 164.a.1
Faciem tegere verecundiam significat. 151.a.2
Faciem velare reuerentiæ signum. 151.b.2
Faciem velare damnationis signum. 151.b.2
Facies comburetur, idest rubore suffundetur. 258.a.2
Facies significat omne pulchrum, & visui amœnum. 256.b.2
Facies dura, quæ sit, & quando in bonum, quando in malum sumatur. 70.a.1
Facies illuminata, hilaris, & læta in sacris signum est fauoris. 52.c.1
Facies & pennæ pro eodem sumuntur. 22.c.2
Facere veritatem, quid sit. 120.b.2
Facere iudicium & iustitiam quid sit. 230.d.1
Facere aliquid facie ad faciem, quid significet. 253.a.1
Facere est perficere. 146.a.1
Filiorum generatio dici solet ædificatio. 217.b.2
Filius hominis, hoc est, homo. 60.c.2
Firmamentum quid significet. 24.c.2
Forte, non est dubitantis, sed declarantis arbitrij libertatem. 62.c.1
Frater, & propinquus Hebræis quis dicatur. 143.d.2
Fructus ventris hoc est filij. 112.b.1
Futurum pro præterito sæpe in sacris accipitur. 224.c.1

G

Geminatio aduerbij auget verbi significationem apud Hebræos. 131.d.2
Geminatio verbi cum participio in sacra Scriptura significare solet vehementiam affectus, vel actiones verbi. 23.d.2
Geminatio vocis exaggeratio est operis, vel effectus in opere. 165.b.1
Generatio filiorum dici solet ædificatio. 217.b.2
Geminare pilum, quid sit. 180.b.1
* Ghacrab quid significet. 63.d.1
Gladius pro hoste armato sumitur. 165.c.1

H

Habitare quid significet. 208.c.1
Hebræi solent efferre comparationem per positiuum adiuncta præpositione, 2, vel, ab. 211.d.2
Hebræi vsurpant actus pro obiectis. 115.a.2

Homo quid significet, 60.a.2
Homo homo, quid significet, 163.c.1

I

* IAdagho quid sit, 239.c.2
* Iah est compendium nominis. Iehouah. 48.c.1
Ibant, & non reuertebantur, &c. quid significetur hac phrasi. 139.b.2
* Iehouah quid significet, & quam vim habeat. 47.d.1.& 105.b.2
* Ie suagh quid significet, 48.c.2
Ignis columna quid significet. 34.b.2
Ignis pro omni calamitate & pernicie accipitur. 170.a.2
In, particula sumitur pro iuxta, vel secundum. 163.c.1
In auribus loqui, vel clamare quid significet. 126.a.1
In medio sui significat palam, insolenter, audacter. 274.b.1
In dispensatione plenitudinis temporum, quid sibi velit. 2.d.1
In medio, quid significet. 19.c.1
In medio esse, quid significet. 50.b.1
In medio esse quid significet Hebræis. 38.d.2
In præpositio quid significet. 50.b.2
Indui mœrore quid significet. 115.c.2
Indicatiuus modus seruit Hebræis pro cæteris. 74.b.1
Indignationem animi vultus seuerus indicat. 103.a.1.
Indignationem complere quid sit. 98.b.1
Iniquum, & iniustum an sit idem. 261.d.1.& in quo differant.
Iniquitas aduersus proximos, abominatio aduersus Deum ipsum militat. 121.d.2
Iniquitas culpam, & pœnam significat. 208.c.2
Iniquitas & pœnam, & culpam significat. 164.b.2
Iniquitas significat culpam. 87.a.2
Iniquitas significat pœnam. 87.b.2
Iniquitas significat reatum, qui nascitur ex culpa, cui merito respondet pœna. 87.a.2
Irati animi signum repetitio. 112.d.1
Iram effundere quid sit. 111.a.1
Iudicium significat declinare a malo, iustitia facere bonum. 230.b.2
Iudicium significat consuetudinem, & institutum, & etiam castigationem. 95.a.1
Iudicio contendere cum aliquo quid sit. 253.a.1
Iudicium sanguinum, & sanguis quid significet. 115.b.1
Indicia pro meritis. 115.d.2
Iudicium, & iustitiam facere quid sit. 230.d.1
Iuramentum quid significet. 216.c.1
Iustitiam, & iudicium facere quid sit. 230.d.1
Iustificatio pro oris specie. 201.d.1
Iustitia significat, facere bonum, iudicium declinare à malo. 230.b.2

L

* LAcach quid significet. 222.d.1
Lamentatio quid significet. 65.d.1
Lapides grandes, idest grandinis. 157.b.2
Leuare manum est vocare, & orare 245.c.1
Leuare manum quid significet. 245.c.1
Leuare manum est percutere. 245.d.1
Leuare manum est auxiliari. 245.d.1
Leuare manum iurare est. 245.c.1
Libanus varia significat. 221.a.1
Lignum quid significet. 169.b.1
Loqui ex cælo quid significet. 98.a.1
Loqui vel clamare in auribus quid significet. 126.a.1
Lumbos accingere quid sit. 187.d.1

M

MAnum dexteram dare est pacisci. 224.c.2
Manum extendere idem est, quod punire. 200.c.2
Manum leuare, vide Leuare manum.
Manus pro vltione. 156.b.1
Manus Domini, quid significet. 20.c.2
Medicus pro principe vsurpatur. 245.d.1
Membrorum longus ductus imperij robur significat. 220.c.2
Mendacium dicitur vanitas. 154.c.1
Meretrix vox varie accepta. 326.b.1
Meretricari, & mercari pro eodem. 193.b.2
Mercari, & meretricari pro eodem. 193.b.2
* Mesi proprie quid significet. 188.a.1
Misereri est commoueri. 179.d.1
Modus indicatiuus seruit Hebræis pro cæteris. 74.b.1
Mœrens varias habet significationes in idem recidentes. 72.b.2
Mœrore indui quid significet. 115.c.2
Monete idem est, quod limare quasi ferrum mentes. 73.a.1
Mori significat deleri de libro vitæ. 156.d.1
Mortem truculentam sanguis significat. 165.c.2
Morte morieris, quid significet. 73.d.1
Mutare vultum quid significet. 78.c.2

N

* NAta multa significat. 87.d.1
Natiuitas quid significet. 176.b.2
Nominis Dei repetitio quid significet. 176.c.1
Nominibus vsu receptis loquitur Scriptura, non curans, an propria sint. 154.a.1
Nomina appellatiua ponit sæpe Hieronymus loco propriorum. 72.a.1
Non bonum Hebræa phrasi quid significet. 250.a.1
Numero Cardinali repetito vtuntur Hebræi pro distributiuo. 139.c.1

O

OBfirmare vultum quid sit. 164.a.1
Obfirmare vultum idem est ac seuero, & implacabili vultu aspicere. 78.d.2
Oculus parcet, quid significet. 96.c.2
Oculi rotarum quid significent. 24.a.1
Oculo videre, videre videndo, significant efficaciam actus. 149.d.1
Odor, hoc est bonum nomen. 192.d.2
Offendiculum ponere, est in mentem reuocare exitium, quod mouet errantes. 74.c.1
Oleum viride vocatur vnguentum. 300.c.1
Oolla, & Oliba quid significent. 282.c.1.a.2
Orcus varias habet significationes. 130.a.2
Operire aliquando est coquere. 81.b.2
Oplanim Hebræis quid significet. 137.c.2

P

Paois faturitas fignificat ciborum copiam. 209.a.1
Parcet oculus, quid fignificet. 96.c.2
Parcere eft conniuere. 179.d.1
Parare idem eft quod expedire. 80,a.1
Pecus pro poffeffione & omni fubftantia fumitur. 171.b.1
Peonæ variæ variat exercitus nationes indicant. 220.d.2
Pennæ & facies pro eodem fumuntur. 22.c.2
Peffimi, hoc eft, duri, exitiales, implacabiles. 167.a.2
Phrafis Hebræa quando duo funt connexa vnum pro altero vfurpare folet. 163.a.1
Pilum germinare, quid fit. 180.b.2
Pluere feu ftillare idem quod loqui. 257.c.2
Pondus dicitur fupplicium. 164.b.2
Ponere offendiculum eft in mentem reuocare exitium quod manet errantes. 74.c.1
Ponere faciem, quid fignificet. 164.a.1
Populus terræ idem fignificat quod ciues vrbis. 237.b.2
Populos terræ quis nam dici foleat. 115.c.2
Portare vel affumere iniquitates domus Ifrael, quid fignificet. 87.d.1
Præcepta non bona, hoc eft, tyrannorum, quibus fubijciuntur, mandata grauia. 250.b.1
Præparare fignificat roborare, feu ftabilire. 185.d.1
Præfens pro futuro tempore ftabile, decretum, & firmum propofitum fignificat. 61.a.1
Præteritum pro futuro fæpe accipitur in facris. 224.c.1
Primitiae, eleuatio fiue oblatio pro eodem fumitur 255.c.2
Profundus fermo idem eft qui difficilis. 69.c.1
Propinquus & frater Hebræis quis dicatur. 143.d.2

Q

QVæ in anima fiunt in cubili fieri dicuntur. 130.a.1
Quia, particula aliquando aduerfatiua eft. 61.d.2
Quiefcere quid fignificet. 62.d.1
Quoniam particula, Hebræa phrafi ponitur pro, porro, feu, autem. 167.a.2
Quoniam, particula æquiualet particulæ propterea. 241.a.1

R

RAmum ad nares applicare, quid. 181.d.2
Recreationem ex laboribus vnctione fignificari putat Polychronius. 182.c.1
Repetitiones factæ per aduerbium, gerundium, participium, vel nomen verbale exaggerant affectum, & augent verbi fignificatum. 73.d.1
Repetitio nominis fecit quid fignificet. 176.c.1
Repetitio, irati animi fignum. 112.d.1
Reuerentiæ fignum velare faciem. 151.b.2
Reuerti, verbum quid fignificat. 22.d.1
Reuerti & non reuerti, non funt contraria. 23.b.1
* Riemah quid fit. 182.c.2.& feqq.
Rotas non conuerti quid fignificet. 137.a.1
Rota in medio rotę quid fignificet. 137.c.1
Rotarum oculi quid fignificent. 24.a.1
Rotarum ethymologia. 137.d.2

S

* SAcab proprie quid fignificet. 91.c.1
* Sachath quid fignificet. 238.c.2
Sacra fcriptura duobus peccatis, altero contra præcepta primæ tabulæ, altero contra fecundæ vniuerfitatē fcelerum fignificare folet. 132.a.1
* Sadai quid fignificet. 48.a.1.& 136.d.1
Salus pro iuftitia fumitur. 178.d.2
Sanctitas fiue fanctificatio late patet. 256.b.1
Sanctificatio modica quid fignificet ex Patrum fententia. 144.b.1
Sanctificatio fignificat Templum. 144.c.1
Sanctificatio, fiue fanctitas late patet. 256.b.1
Sanguis, & iudicium fanguinum quid fignificet. 115.b.1
Sanguis truculentam mortem fignificat. 165.c.2
Sanguis in medio, pro omnibus fceleribus publicis fumitur. 308.c.1
Sanguis homicidij fignificat, & transfertur ad omnia fcelera fignificanda. 131.c.2
Sanguinem alicuius de manu alterius requirere quid fignificet. 73.c.2
* Satar quid fignificet. 62.c.2
Saturitas panis fignificat ciborum copiam. 209.a.1
Scandalum quid fit. 162.b.2
Scribi in terra quid fignificet. 156.c.1
Sacra fcriptura miro artificio triftia facta fubticet. 136.c.2
Scriptura facra vitam vocat iucunditatem, lætitiam felicitatem. 248.a.1
Sedere pro manere. 72.d.1
Sedere fignum mæfti animi. 72.d.1
Sermo profundus idem eft qui difficilis. 69.c.1
Seuerus vultus indicat indignationem animi. 103.a.1
Significatio vocis, firmamentum. 34.c.2
Significatio varia vocis, fpiritus in facris. 24.a.2
Signum quid fignificet. 151.c.1
Signum irati animi repetitio. 112.d.1
Signum quid fignificet. 44.c.2
Siniftra, & dextra non femper exacte accipiendæ funt pro latere finiftro, & dextro. 22.b.2
Speculator quid fignificet. 72.c.2
Spiritus varie vfurpatur in facra fcriptura. 24.a.2
Spiritus me arripuit, inuafit, venit in me, factus eft fuper me, & fimilia quid fignificent. 71.a.2
Spiritus aliquando virtutem animalem fignificat. 75.a.1
Spiritus eft virtus vitalis. 262.c.1
Stare verbum, eft præftari, impleri. 216.b.2
Stare quid fignificet. 152.a.b.2
Stare verbum, quid fignificet. 152.b.2
Stare in concilio quid fignificet. 156.b.1
Stetit fuper Cherubim Hebraifmus eft. 138.c.2
Stillare pro comminari. 258.a.1
Stillare feu pluere idem quod loqui. 257.c.2
* Sub, cum conftituitur immediate cum altero verbo quid fignificet. 119.b.1
Summitates veftium Origeni alæ vocantur. 180.c.2
Soperbia quid fignificet. 209.a.1
Super fæpe vfurpatur pro iuxta. 222.a.2
Supplicium dicitur pondus. 164.b.2
* Sufati quid fignificet. 50.b.2

T

TAcere aliquando significat perire. 60.d.1
Tegere faciem verecundiam significat. 151.a.2
Tempus præsens pro futuro, stabile, decretum, & firmum propositum significat 61.a.1
Tempus & dies sumuntur pro eo, quod in tempore, aut staturo die fit. 274.b.1
Templum significat sanctificatio. 144.c.1
Terra lacte & melle fluens quomodo intelligatur. 245.c.2
Terræ populus idem significat quod ciues vrbis. 237.b.2
Tharsis vox quid significat. 23.a.2
* Thaclas quid fit. 184.c.1
* Thel abib quid significet. 71.c.2
* Thopheth quid significet. 198.c.1
Traducere filios per ignem quid fit. 198.b.1
Tropo locus esse non debet cum grammaticus sensus cum literali apte cohæret. 45.b.2

V

VAe quid significet. 65.c.2
Vanitas dicitur mendacium 154.c.1
Varia significatio vocis spiritus in sacris. 24.a.2
Velare faciem damnationis signum. 151.b.2
Velare faciem reuerentiæ signum. 151.b.2
Ventis alatis Angeli comparantur. 46.c.1
Ventus turbinis varie accipitur. 20.c.2
Verecundiæ signum tegere faciem. 151.a.2
Veritatem facere, quid fit. 120.b.2
Vestium summitates Origeni alæ vocantur. 180.c.2
Via quid significet. 109.a.2
Via appellatur interdum actio. 234.c.1
Via legem & vitam nostram significat. 94.d.2
Videre oculo, significat efficaciam actus. 149.d.1
Vindictam significat dies Domini. 155.c.1
Vineæ, & arietes quid significent. 325.b.2
Vir desideriorum quid significet. 167.c.1
Virga seu baculus vocatur panis substentans. 165.c.1
Visus pro intellectu sumitur. 149.a.2
Visio seu apprehensio quid significet. 112.c.2
Visionem non regredi quid significet. 112.c.2
Vitam in viuentibus esse, quid fit. 112.c.1
Vita viuere quid significet. 231.d.2
Vitam sacra scriptura vocat iucunditatem, lætitiam, fælicitatem. 248.a.1
Viuere vita quid fit. 231.d.2
Vocis geminatio est exaggeratio operis vel affectus in opere. 565.b.1
Volare non raro vsurpant Hebræi pro procul diffilire. 38.c.1
Vmbilicum non præcisum fuisse, significat egressum populum adhuc retinuisse mores Aegypti. 178.a.2
Vmbra est potestas in subditos. 226.c.2
Vna & vna, idest vna & altera. 110.d.1
Vnctione recreationem ex laboribus significari putat Polychronius. 182.c.1
Vnus & alter, vel vnus, & vnus significat singulos. 37.a.2
Vnus & vnus apud Hebræos idem valet, quod vnus & alter. 239.a.1
Vt, particula valet idem quod ita vt. 216.b.1
Vultum mutare quid significet. 78.c.2
Vultus seuerus indicat animi indignationem. 103.a.1
Vultum obfirmare idem est ac seuere & implacabili vultu aspicere. 78.d.2
Vultus absolute minacem & toruum vultum significat. 63.c.2
Vultum obfirmare, quid fit. 164.a.1

Z

* ZAchar quid significet. 73.a.3

VERBORVM ET RERVM LOCVPLETISSIMVS.

PRIMVS NVMERVS PAGINAM secundus columnam indicat.

A

ABLVTIO aquæ quos vsus conferat infanti. 178.c.2
Abrasio barbæ quid significet. 93.b.1
Absolutissima idea totius visionis Ezechielis. 34.d.2
Absurdum est Salomonem loqui amatoria in Canticis, quia Deus ipse loquitur cum Ecclesia. 50.b.2
Achilles cibum sæpe recusat mortuo Patroclo. 314.b.1
Adamantis proprietas. 70.a.1
Adonidis luctus Dæmonis simulachrum. 121.b.1
Adonis quis fuerit. 124.a.2
Adonidis nomen vnde sumptum. 124.e.1
Adorare solem quam malum. 121.e.1
Adorabant antiqui ad solis ortum. 121.b.2
Aduenæ qui fuerint. 163.d.2
Aduentus Dei in montem Oliueti prænotabat futurum Christi Domini aduentum in eum montem, vt inde in cælos ascenderet. 146.a.2
Adulteros expilare solent meretrices. 193.e.2
Adulterium frequens Cedbeæ regioni. 307.d.1
Aegyptij rubrica signabant omnia in æquinoctio, putantes huiusmodi colorem liberasse primogenitos Israel a perditione. 139.c.2
Aegyptijs crux futuram vitam significabat. 129.a.2
Aegypti regionis descriptio. 203.b.1
Aenigmata proponunt prophetæ, vt obscuritas studium excitet auditorum. 307.a.1
Aenigma quid sit. 319.e.1
Aes sordidorum symbolum, argentum puritatis. 205.a.1
Aequitatem diuinæ seueritatis statera significat. 100.b.2
Aeternæ quietis symbolum est solium. 51.a.2
Abiezer gestabat aquilam in vexillo variegato ex albo & rubro colore. 44.d.2
Affectus, quo Deus optimos vineæ suæ fructus expetit. 173.b.2
Afflictiones & dolores sunt vincula Adam, vincula caritatis. 106.a.1
Alatus fuit serpens Moysis. 38.c.1
Alæ Cherubinis quot fuerint. 37.a.2
Alarum sonitus iubilationem significat, & præsentem Deum. 25.b.1
Allegoria mista verborum & rerum. 6.a.2
Allegoriæ duplicis signa. 8.b.1
Allegoria duplex. 6.a.2
Allegoria & Metaphora solet esse prophetis frequentior. 5.e.2
Altaris porta qua dicatur. 118.c.2
Altare incensi rectum ante thronum. 36.b.1
Amantes prosperitatem, quam vident in peccatoribus, facile illorum mutantur mores, sed frustra. 251.e.2
Amicitia & odium Dei confunduntur. 154.a.2
Ammon filij qui dicantur, & Rabbath eorum primaria ciuitas. 319.c.1.
Amor sponsa dicitur. 51.a.1
Amor Christi in Ecclesiam ardentissimus. 255.d.2
Amor Dei maximus, & liberalis ostenditur charitas. 257.c.1
Amor mutuus fidelium dicitur rota in rota. 51.d.1
Amor Christi & seueritas mystice ostenditur. 52.c.2
Amorem & zelum Dei electrum & ignis significat. 127.a.2
Amoris est indicium delicijs proprijs se propter aliquem spoliare. 304.d.1
Amorrhæum & Cethæum nominat Ezechiel inter septem nationes, quoniam ille sceleribus, iste impudicitia reliquas superabat. 177.a.1
Amuletum quid? 158.a.2
Amygdalina virga impendens flagellum significat. 111.b.1
ἀνακεφαλαίωσις quid. 2.d.1
Angelicæ naturæ symbolum est aquila. 46.c.1
Angeli quatuor tutelares Ecclesiæ quatuor Cherubinis referuntur. 53.a.1
Angelorum principes septenario numero cõputantur in sacris, hoc est, numero vniuersi. 53.d.1
Angeli comparantur alatis ventis. 46.e.1
Angelorum imaginibus sexuum distinctionem apponere ridiculum & indecorum. 36.e.1
Angeli podere induti apparent, vtpote sacerdotum Dei familiarium, quales ipsi Angeli sunt. 127.e.1
Angelus cur in specie columnæ apparuerit. 34.c.2
Angelus percutiens mystice Christum referebat. 53.a.2
Angelorum mysterio diuina prouidentia suauiter agit rerum vicissitudines, & regnorum permutationes. 138.a.2
An imaginaria vel corporea fuerit Ezechielis prima visio. 20.a.1
Animalium quatuor facies Deus destinauit ad specialem populi sui prouidentiam significandam, non autem ad vniuersalem. 46.e.1
Animalium forma quomodo componantur, & de earum origine. 46.a.2
Animalium quatuor facies trophæa sunt partæ victoriæ. 46.d.2
Animalia visionis Ezechielis non fuerunt quadrupedia. 33.a.1
Animalia Ezechielis habuerunt vultum hominis, exuuias vero animalium reliquorum. 39.b.1
Animalia in visione Ezechielis quid significent ex Hebræorum sententia. 44.c.1
Animalium vna facies non potest significare vnum attributum diuinum, quin aliqua alia significet. 43.c.1
Animalium quatuor facies quomodo intelligantur. 38.a.2
Animalia Ezechielis non habebant singula singulas facies, neque vultus brutorum, quia sequuntur. 32.e.1
Animæ operationes tribuuntur linguæ. 68.a.1
Animam hominis quanti faciat Deus, & quanti velit ab eadem proprium æstimari decorem. 205.c.1
Animæ pulchritudo. 200.b.1
Anima laqueis, hoc est, peccatis irretita, non agnoscit Deum, ab eis libera, incipit agnoscere. 160.c.1
Animæ idem quod voluntas, & affectus. 285.a.2
Annus trigesimus Iubilæi non commemoratur ab Ezechiele. 17.a.2
Annus Hebraicus & Chaldaicus frequenter habet tredecim

mensis. 92.b.2
Annus euersæ Tyri examinatur. 325.c.1
Antiqui ad solis ortum adorabant. 121.b.2
Apollinaris sententia contra nudas & indecentes figuras effingentes. 22.e.2
Apostoli, Euangelistæ, Pastores, & Doctores quatuor rotas Ecclesiæ indicant. 51.b.1
Apostoli & Apostolici viri Cedris significantur. 50.e.2
Apparatus solij Dei qui in tabernaculo & in Tẽplo, similis erat ostenso Moysi in monte. 40.b.1
Apparitiones quatuor Christi quatuor Cherubicis faciebus repræsentantur. 55.e.2
Appellatia viri erat cognomen vxoris. 181.d.2
Aqua doctrinæ. 182.c.1
Aquæ ablutio quos vsus conferat infanti. 178.c.2
Aquila comparatur Nabuchodonosor. 210.e.1
Aquila symbolum imperij. 220.a.2
Aquila symbolum est angelicæ naturæ. 46.c.1
Aquilam gestabat Abiezer in vexillo variegato ex albo & rubro colore. 44.d.2
Aquila Persarum insigne. 210.c.1
Aquilæ senectus, unde dicatur. 46.d.1
Aquilinas pennas ascendens Christus in cælum detexit. 54.a.1
Aquilæ comparantur Babylonij. 220.e.2
Aquila arreptum unguibus Draconem gestans, vetus erat Lacedemaniorum stemma. 45.e.2
Aquilonis regia quid significet. 21.a.1
Arbores ramosæ sunt infructuosæ. 169.c.1
Arca dicitur gloria Domini. 35.c.1
Arca testamenti appellabatur gloria Dei. 60.a.1
Arca quare vocetur gloria Dei. 47.a.1
Arca fœderis cur dicta gloria Israel. 51.c.2
Arca testamenti recedit e templo. 70.d.2
Arca testamenti forma. 35.d.1
Architectis comparantur ministri verbi. 61.c.1
Arietes significant Duces & Heroes. 77.e.2
Aries machina. 77.d.2.78.a.b.1
Argentum & aurum fame pereuntibus non prodest. 113.e.2
Argentum puritatis symbolum, aes vero sordidorum. 205.a.1
Argento indicium, vino institia significatur. 132.b.2
Armillas in brachijs tum viri, tum feminæ gestare solebant. 302.d.2
Armillarum significatio varia. 188.e.2
Arrogantiæ digna pœna contemptus est. 215.d.2
Artaxerxem vocat Hieronym. Assuerum. 84.e.2
Ascendens in cælum Christus detexit aquilinas pennas. 54.a.1
Assuerum vocat Hieronym. Artaxerxem. 84.e.2
Assyriæ regionis descriptio. 203.b.1
Auaritiam frequenter vocat Paulus Idololatriam. 194.a.2
Auditorum culpa est, mentiri prophetas. 159.c.2
Auibus, non reptilibus comparantur fideles. 226.d.2
Aures perforare quid significet. 189.d.1
Aures perterebrant grauis pacepta, uerum earum obedientia totum caput exornat. 189.a.2
Aurichalcum quid. 33.c.2
Auriga non potest dici, nisi qui currum moderatur. 31.c.2
Aurum & argentum fame pereuntibus non prodest. 113.e.2
Auro naturæ & gratiæ dona innuuntur. 183.d.2
Aurum superbiæ & impietatis materia. 214.c.1
Auxilium manus significat. 171.e.1

BAal idolum fuit in templo Domini. 218.d.1
Babel confusio. 145.c.1
Bacchi corona ex hedera fuit. 303.c.2
Babylon cur dicatur mare. 151.c.2
Babylon cur vocetur terra Chanaan. 121.b.2
Babylonij fatentur diuinam vltionem euertisse Ierosolymam 265.b.2
Babylonij aquilæ comparantur. 220.a.2
Babylonicum opus. 183.a.1
Babylonicum insigne columba. 210.d.1
Barbæ abrasio quid significet. 93.b.1
Barba uirilitatis indicium. 100.e.1
Bel Idolum Assyriorum. 284.c.1
Bellum Dei aduersus peccatores. 95.d.1
Benedices coronæ anni benignitatis tuæ. 303.e.1
Beneficiorum varia genera sponsæ collata distolori ueste significantur. 182.c.2
Beneficentia dat intellectum quem non dat uexatio. 257.a.1
Beneficia collata sponsæ cur Deus improperet. 199.e.1
Beneficiorum a Deo acceptorum obliuio auget maxime scelerum grauitatem. 199.a.1
Beneficia nobis a Deo data dicuntur Dei gloria, & quare. 327.a.1
Benignitas Dei multis modis ostensa. 280.b.1
Benignitas & prouidentia Dei. 100.e.1
Bestiarum plaga quæ fuerit. 165.e.1
Brachia habuerunt Seraphini. 37.c.2
Brachia humana habuerunt Cherubini. 36.c.2
Bullæ collo appensæ ceruicalia uocantur, quasi in eorum tutela securi dormire possent. 159.a.1
Byssus quid sit. 185.d.2
Byssus Hebraica candida fuisse demonstratur. 186.d.1
Byssina fascia Virginitas signum. 187.a.1

C

CAldarij similitudine euersionem urbis Ierusalem minatur Ezechiel. 96.c.2
Cælum pro templo in sacra scriptura usurpatur. 38.e.2
Cæli quomodo aperiantur. 19.e.2
Cælestes orbes aptissime significantur rotarum forma & colore, nec non & ipsa curru. 49.e.2
Cælestis patria promittitur sub ingressu terræ promissæ siue reductionis in Ierusalem. 213.c.1
Cæna feralis, quare sic dicta. 315.d.1
Candoriæ uestes albæ. 301.a.1
Cæsaries libertatis, & nobilitatis indicium. 100.c.1
Calamitates erudiunt homines, vt sciant uerum Deum. 115.d.2
Calceus signum est usucapionis. 184.e.2
Calces hyacinthina colore cur dentur sponsæ. 185.e.1
Calceus in militia symbolum est constantiæ animique trepidi. 185.d.1
Calcei nobilitatis, & libertatis insignia. 313.a.1
Calceamenta soluere signum luctus. 185.e.1
Calcei hyacinthini indicant pedibus sponsæ omnem subditam dominationem. 185.b.2
Calceamenta in sacra scriptura quid significent. 184.b.2
Candelabra quæ fuerint in Tabernaculo, et quæ in templo. 135.a.2
Caliga, nubes fumus, tenebræ cum Deo tribuuntur, nimiam claritatem significant. 135.e.2
Calix comminantium, & vsque ad ebrietatem bibentium certatum. 288.a.1
Caluariæ mons excelsus dicitur. 215.d.2
Caluariæ montis descriptio. 309.a.1
Caluitium lugentium est. 113.d.2
Caluitium & rasura luctus indicium. 100.b.1
Captiuitate peracta, qui nam reuerterint in Ierusalem. 144.c.2
Captiui dicuntur mortui, & sepulchrum seruitus nuncupatur. 313.b.1
Capitis velamen signum subiectionis. 188.d.1
Caput vituli gestabat Elisama in vexillo aureo. 44.c.2
Caput hominis in vexillo viridi gestabat Elisam. 44.e.2
Caritas & munus prælati. 150.c.2.151.a.1
Caritas amorque Ezechielis in suos ostenditur. 143.b.2
Carnium ad cines & lebetis ad vrbem analogia duplex. 142.c.1
Caro spiritui seruit in regno Christi. 321.a.1
Carrucæ vectatione diuinam prouidentiam repræsentari Græci patres tradiderunt. 49.a.2
Castitatem & fidem coniugalem significat pectoralis fascia. 187.b.1
Castrum symbolum est seruitutis, desertum vero libertatis. 352.b.2
Casus reipublicæ Hebræorum. 268.e.2
Caulas collocare in vrbe euersam illam esse significat. 320.a.1
Caupone vocantur Idololatræ. 194.b.1
Causa omnium malorum, præteritorum obliuio est. 206.a.2
Cedri medulla stirpem regiam significat. 221.d.1
Cedri Apostolos, & Apostolicos viros significant. 50.e.2
Cedro cur comparetur Christi regnum. 216.b.2
Cedro Christus comparatur. 225.e.2
Centrum Ecclesiæ Christus. 2.b.1
Cerethei, & Phelethei cum Gethei assumuntur milites in custodiam regis. 321.a.2

Cere-

Cerethim, & Pheletthim etymologia. 321.b.2
Ceruicalia & puluilli quid significent ex patrum sententia. 158.b.1
Cethaa regioni adulterium frequens fuit. 207.d.1
Chalcholibanum quid. 33.a.b.2.& seq.
Chaldæi quare piscatores dicantur. 151.c.2
Chaldæorum impetus in Vrbem irruentium comparatur imbri & procella. 157.a.2
Chaldææ regionis descriptio. 203.b.2
Chaldaicus & Hebraicus annus frequenter habet tredecim menses. 91.b.1
Chanaan regionis descriptio. 203.b.1
Cherubini in templo constituti, vt testatum sit omnibus quanti Deus faciat Israelitas. 47.a.1
Cherubini quot alas habuerint. 37.a.2
Cherubini quatuor quatuor angelos tutelares Ecclesiæ referunt 53.a.1
Cherubini & Seraphini, quos viderunt Vates, ex qua Angelorum Hierarchia fuerint. 37.d.2
Cherubini non in quatuor partes simul aspiciebant, sed in vnam tantum. 139.c.2
Cherub interpretatur agens currum. 138.c.1
Cherubini visionis Ezechielis similes erant Cherubinis templi. 32.c.1
Cherubini oculati prælatos Ecclesiæ referunt. 137.c.2
Christus dominus aperte promittitur. 269.a.2
Cherubinis quaternis Euangelistæ, totidemque faciebus Euangelia significantur. 54.c.1
Cherubini vestibus carent 36.a.2
Cherubinis depictæ cortina Tabernaculi. 184.b.1
Cherubini humana brachia habuerunt. 36.c.2
Cherubini oraculi templi quali forma fuerint effecti. 36.c.1
Cherubinorum imagines, quam ob causam toties repetitæ fuerint in tabernaculo & templo. 46.c.2
Cherubinorum facies quales fuerint. 32.a.1
Christus mystice repræsentabatur in Angelo percutiente. 53.a.2
Christi ardentissimus in Ecclesiam amor. 235.d.2
Christus Ecclesiæ centrum. 2.b.2
Christi resurrectionem innuit leonis pectus. 53.c.2
Christus in die palmarum se profert hominem, Deum, Regem, Sacerdotem. 54.c.1
Christi redemptoris nostri triumphum decantat Paulus ad Hebræos. 11.v.2. 49.b.2
Christus semel introductus per natiuitatem, iterum introducitur per resurrectionem. 49.c.2
Christus non est subiectum aut obiectum omnium scripturarum, licet sit finis. 5.b.1
Christus leoni comparatur. 53.c.d.c.2
Christi mortem innuunt vituli pedes 53.c.2
Christus non solum in seipso repræsentat facies Cherubicas, sed etiam earum dispositionem & situm. 53.b.2
Christus Cedro comparatur. 225.c.2
Christus quatuor faciebus Cherubicis repræsentantur. 53.b.2
Christus non mystice tantum, sed secundum litteram sæpe continetur in scripturis sanctis. 4.c.1
Christus pedum vnctionem cur laudauit. 301.d.1
Christus mediante morte obtinuit imperium orbis. 57.d.1
Christus finis legis. 2.b.2
Christum continet scriptura in sensu litterali, non solum in mystico. 6.d.2
Christus est corpus Prophetarum. 2.a.1
Christus cur Nazaræus vocetur. 226.c.1
Christi amor & seueritas mystice ostenditur. 52.c.2
Christi quatuor apparitiones repræsentantur totidem Cherubicis faciebus. 55.c.2
Christus crucifixus exprimit quam deformis sit peccati facies. 110.c.1
Christi Ecclesia vbertas. 245.a.2
Christus summus omnium legalium. 2.c.1
Christo regi vni quod oraculum conuenit. 269.c.2
Christum Deum & hominem significat electrum. 52.a.1
Christum referebat vir lineis indutus. 127.b.2
Christus ascendens in cælum detexit aquilinas pennas. 54.a.2
Christi sacerdotium Leuitico successit. 57.d.1
Christi redemptio duplici nomine eoque coniuncto solet nominari, nempe strage & salute. 253.b.2
Christus cur octauo die circumcisus. 72.c.2
Christus cum virgulto & flore confertur. 226.c.1
Christi regnum cur cedro comparetur. 226.b.2
Chori etiam sacri. 302.a.1
Cidaris tribuitur & regi, & sacerdoti. 266.d.1
Cidaris incurua seruorum est, & recta regum. 264.d.2
Cilicium lugentium & miserorum habitus. 113.b.2
Cinere volutati Iudæi mortuos lugent. 314.a.2
Circuncisionem non Iudæi tantum, sed & aliæ gentes obseruabant. 248.c.1
Circuncisus octauo die quare fuerit Christus. 72.c.2
Citra condignum punit Deus. 206.b.2
Cogitationes proprias diiudicare difficile est. secuti, quisnam loquatur ore energumeni, an spiritus oppressi, an spiritus malignus. 110.c.2
Cognomen vxoris erat viri appellatio. 181.d.2
Color ianthinus & hyacinthinus idem. 184.c.1
Colore & forma rotarum necnon & ipso curru aptissime cælestes orbes significantur. 49.a.2
Coloris rubri est sapphirus. 40.d.1
Columba Babyloniorum insigne. 220.d.1
Columba gemitus cantus est. 113.c.1
Columna nubis & ignis præcedens Israel vnica tantum fuit, non duæ. 40.c.2
Comam nutriebant Hebræi. 113.d.2
Comam quare nutriebant Nazaræi. 100.c.1
Commercium sequitur consuetudo, consuetudinem lasciuia, lasciuiam impudicitia. 193.d.1
Comminatio dura aduersus eos, qui sibi & suis longam vitam promittentes, omne facinus aggrediuntur. 111.c.2
Comprimere furorem & iram continere non fit sine maxima lucta & agone. 97.c.1
Concionator pacem peccatoribus denuncians pernicies est reipublicæ. 160.b.2
Concionatores qui suos conceptus quasi diuina oracula iactant, reprehenduntur. 154.c.2
Concupiscentia cur oculis ascribatur. 283.d.1
Coniunctio (&) præposita historiæ ex Doctorum sententia. 17.a.1
Confessio peccatorum diuinam iustitiam glorificat & defendit. 151.c.2
Confidere tanto minus quis debet in suo decore, quanto fuerit sublimior. 193.b.1
Confusionis operibus confusio, & erubescentia remedium est. 212.a.1
Confutatur hæresis negantium contritionem continere peccati odium. 206.b.2
Connubium Dei nostri cum Israel varia phrasi exprimitur. 181.a.2
Consensus prophetiæ Isaiæ, & Ezechielis de Nabuchodonosore, & Sennacheriba Assyriorum regibus. 271.d.1
Consuetudo præferendi ignem ante Regem vnde orta. 36.b.1
Constantia animique trepidi symbolum est calceus in militia. 185.d.1
Continere iram & furorem comprimere non fit sine maxima lucta & agone. 97.c.1
Conuertendus Israel in fine seculorum. 214.c.1
Conuerti ad Deum qui differunt in horam mortis, timeant. 310.c.2
Conuiuia funeralia ritus. 313.a.2
Conuiuium lugentibus exiberi solitum περίδειπνα, peridepna, Græcis dicitur. 314.c.1
Cor duplex. 245.b.1
Cor duplex. 120.b.2
Cor humanum sæpe contendit delictum occultare. 120.c.2
Cor humanum duplici habena, præmio scilicet & pœna ducitur, ac in officio continetur. 208.d.1
Cor nouum nouam voluntatem significat. 235.d.1
Cor nouum, eius munditia, & pœnitentia, & à Deo, & à nobis procedere dicuntur. 245.c.1
Cor peccatoris procacis, qui nescit erubescere quam difficile sit mundare. 203.b.1
Cor vnum quid sit. 245.b.1
Cordis humani profunditas tractatu explicatur. 120.a.1
Corona abundantiæ, & cumuli symbolum. 203.c.1
Corona Bacchi frequens fuit ex hedera. 303.c.2
Corona quorum fuerit ornamentum. 189.b.2
Corona Ecclesiæ Christi quanto sit maioris precij, & dignitatis, quam fuerit Israelitica. 190.b.1
Corona, sertum, & germen quomodo in eiusdem vocis significatione conueniant. 210.d.2
Corona sponsæ, gloriæ & regni sponsi societate potiri. 189.d.2
Coronæ antiquæ aut laneæ, aut lineæ fuerunt. 303.b.2

Coronas conuiuales inuenit necessitas, auxit voluptas. 303.b.2
Coronæ sacerdotum apud gentes dicebantur infulæ. 247.c.1
Coronæ epulares ex myrtho. 302.e.2
Coronæ varia nomina apud Hebræos. 266.d.1
Coronarum vsus. 303.b.1
Corrigitur Plinij locus lib.6.cap.26. nat. hist. 19.e.1
Cortina & vestes sanctuarij ex bysso albi coloris constabant. 186.c.1
Cortina Tabernaculi Cherubinis depicta. 184.b.1
Creta vnde dicta. 321.d.2
Crimina atrocia Deum natura mitem reddunt inexorabilem. 78.e.1
Crucis signum gestant lugentes. 129.e.4
Crux Ægyptijs futuram vitam significabat. 129.e.2
Culpæ fœditati respondet supplicij deformitas. 115.a.1
Culpæ socios in eiusdem culpæ vindices assumit Deus non raro. 286.b.1
Culpam dolor & labor consectantur. 124.d.1
Cultus idolorum varius. 195.d.2
Cupiditas insatiabilis, quadruplex. 202.d.1
Cupiditas insatiabilis peccandi. 202.e.1
Cur in specie columnæ apparuerit Angelus. 34.a.2
Curulis sella triumphantis indicium. 51.c.2
Curru gentoli tres tantum duci solitos affirmat Pausanias, sponsum cum sponsa, & paranympho. 50.d.2
Curru traducebantur sponsæ. 50.d.2
Curru vehi triumphantes non est Romanorum inuentum. 49.b.1
Currus Dei quid significet. 49.d.2
Currus mystice Ecclesiam significat. 50.c.1
Currus quid sit. 49.d.2
Currus partes sigillatim singulis orbibus applicantur. 50.a.1
Currus templi. 35.c.2
Custodia legis Rempublicam bonis omnibus ditat, decorat, & munit. 198.b.1
Cyrus ascensor asini, quia humili loco natus, Darius cameli, quia de regio semine ortus. 49.e.2

D

Dæmon alios ex filijs Israel quasi in holocaustum totos sibi cremari petierat, alios quasi piacula per ignem traduci. 198.c.2
Dæmones nihil e futuro sciunt, solis ducti coniecturis casu diuinant, sæpe falluntur. 264.e.2
Damnatorum pœna. 156.d.2
Damnatis ad mortem caput operiebatur. 313.e.1
Damnandi non signantur vt plures futuros significetur. 129.c.2
Damnati quomodo surgent in iudicio. 211.b.2
Damnatur hæresis Deo crudelitatem tribuentium. 252.d.1
Danielis encomium. 167.a.2
Daniel 27. ætatis anno inter magnos Patres commemoratur à Deo. 167.c.1
Danielem virginem fuisse affirmant Patres. 167.c.2
Daniel Eunuchus. 165.d.2
Darius ascensor cameli, quia de regio semine ortus, Cyrus asini, quia humili loco natus. 49.e.2
Dauidis humiliatio quos fructus pepererit. 151.e.2
De anno embolysmico. 91.b.2
De aurichalco. 33.c.2
De chalcolibano. 33.a.b.2. & seq.
De electro. 25.d.2. 33.c.d.1. & seq.
De allegoria rerum. 6.a.2
De veste poderis. 127.c.1
De allegoria verborum. 5.d.2
De coniunctione (&) præposito historiæ Doctorum sententia. 17.a.1
De duplici nomine Prophetarum. 1.a.1
De allegoria mista verborum & rerum. 6.a.2
De rotarum Ezechiel forma antiqua sententia. 31.b.1
De locutione hyperbolica. 8.d.1
De serico. 188.b.2
De transitu ab historia ad prophetiam. 5.a.2
De transmigratione Babylonis. 20.c.1
De visionibus Ezechielis. 20.b.1
Decipula & laquei populi dicuntur falsi prophetæ. 263.c.2
Decretum iuramento confirmatum irreuocabilem indicat executionem. 96.a.1
Decreta Dei sunt quasi prima principia in scientia, quæ intellectu pro se ipsa sine vlla probatione constant. 134.c.2
Definitio zeli. 97.e.2
Delictorum & miseriæ propria memoria, vnicum aduersus superbiam medicamentum. 199.a.1
Deliciæ & luxus Sodomæ quos fructus pepererint. 151.e.4
Denarij merces participatio Euangelij est. 215.b.1
Desertum populorum quid sit. 252.e.1
Desertum symbolum est libertatis, castrum vero seruitutis. 252.b.2
Desiderium nociuum peccandi exaggeratur. 204.c.2
Desolatio & interitus consequitur peccatum. 105.e.1
Deus frequenter apparuit vectus carruca calorum, vel Cherubinorum. 41.a.1
Deus decipere & indurare quomodo, & cur dicatur. 164.c.e.1
Deus domum sceleribus contaminatam non amplius vt suam vult reuerti. 131.b.1
Deus quomodo lætatur vindicta qui ita misericordia lætari solet. 97.d.1
Dei comminatio in præsules & in peccatores misericordia. 73.d.2
Deum in memoriam reuocat tribulatio. 105.d.2
Deus peccatores nihil est mit. 308.d.1
Dei prouidentia quæ malos seruos domo expellere solet, electos fugientes persequitur, vt reducat. 252.b.1
Deus priusquam ministerium det, dat gratiam ad illud. 61.b.1
Deus punit iuxta peccatorum merita. 109.a.2
Dei nomen Sadai quid significet. 42.a.1
Deus cur à dextris stet. 135.e.1
Deus eos qui sibi obsequentes Babylonio se dederant, consolatur, mirifice seipsum exhibens vicem carorum. 244.e.1
Dei benignitas in hoc maxime splendet, quod vocat induratos, neque subtrahit auxilium ab ijs, quibus scit non profuturum. 61.e.2
Deus punit citra condignum. 206.b.1
Deus in ipsa vindicta se patrem ostendit. 97.d.2
Deo nihil non perfectum & integrum offerri debet. 303.d.1
Deus vt sententiam ferat vastationis vrbis & Templi, in vestibulum sanctuarij regreditur. 128.b.2
Deus aliquando dicitur iurare. 96.c.1
Deus memor pacti, quod pepigerat cum Israel, coactus peccatorum multitudine paradisum suum delere cogitat. 109.a.1
Deus lacessit impudentes ignominijs, vt erubescant. 204.d.1
Deus quasi dolens de nece filiorum Israel, filios suos compellat, & benignitate plena oratione. 198.d.2
Dei odium aduersus peccatum mirifice ostenditur, & exaggeratur. 104.b.1
Dei misericordia & iustitia, electra & igne significantur. 32.c.1
Deus temperat iram, & differt vindictam: verum postmodum maiore impetu effundit eam. 97.c.1
Deus iudicaturus obturat aures, quasi non potens continere quin misereatur, si miseros audiat. 132.e.2
Dei bellum aduersus peccatores. 95.d.1
Deus clemens facillime suorum precibus acquiescit. 81.d.2
Dei punitio misericordia interueniente iustificatur in semetipsa. 79.c.2
Deus non parcit, vt parcat. 97.e.1
Dei gloria quid significet. 127.e.2
Dei verbum comparatur pillulis deauratis. 69.b.1
Deus constituit tribunal in cordis humani basilico, in quo tribunali causas iudicat humanas. 120.c.1
Deus vnde sibi assumpserit nomen Redemptoris Israel. 47.c.1
Dei benignitas & prouidentia. 100.e.1
Deus domo egreditur vt vindicta sumatur de ea. 135.d.1
Deus iuste punit, & in suæ bonitatis indicium prophetam iubet deflere puniendos. 263.b.1
Deus neque ex infirmitate permittit suis mala, neque ex odio, sed ex vindice iustitia. 319.b.1
Dei verbum non audire proximum est subtractioni eiusdem, & derelictioni. 64.b.1
Deus non propensus ad vindictam, sed ipsis sceleribus quodammodo compellitur. 274.d.1
Dei spiritus omnia gubernat. 131.e.2
Deus non solum idolorum cultum prohibet, verum eorum cultus in veri Dei cultu misceri non patitur. 104.d.2

Dei-

Dei nomina non humano more inania, sed solida, & ex factis desumpta. 48.c.1
Dei filio quare tribuatur Redemptoris nomen. 52.c.1
Deus libenter eaustulit sacerdotum existimationem in publica accusatione. 154.c.2
Deum suum reliquit Ierusalem, sicut fecerat Chanaan. 206.c.2
Deus destinauit faciem quatuor animalium ad specialem populi sui prouidentiam significandam, non autem ad vniuersalem. 46.a.2
Dei iustitia non contra homines, sed contra peccata desaeuire solet. 235.b.1
Deus permittit ad uotum succedere optata, vt in suis consiliis capiatur impius. 163.b.2
Deus an puniat peccata parentum in filiis. 232.d.1
Dei gloria quare uocetur arca. 47.a.2
Deus post illatam populo sua plagam indignationem suam effundit in eos, qui irritauerant Deum ad uindictam. 261.d.2
Dei nostri connubium cum Israel uaria phrasi exprimitur. 181.c.2
Deus ipse loquitur ore prophetarum. 143.a.1
Dei praesentia & sublatio significatur alarum sonitu. 25.b.1
Deus cur improperet sponsae collata beneficia. 199.c.1
Deus uerax cognoscitur in executione uindictae comminatae. 205.c.2
Deus ubique equitat super Cherubim non in templo solum. 158.c.2
Deus reputat quasi non facta, quae non fiunt ex corde, & ueraciter. 163.b.1
Dei derelictio est poena inueteratorum scelerum 121.d.2
Deus suo nomini parcit nostrae consulens utilitati. 199.b.2
Dei mandata quare iudicia & iustitiae dicantur. 146.a.2
Deo tribuitur indignationis clamor humano more. 116.b.1
Dei & sui ipsius obliuiosus homo uocatur Enos. 199.b.1
Deus non patitur suos diutius in oratione affligi. 82.a.1
Deus colendus est, & quia Deus est, & quia noster est. 246.a.2
Dei magnum beneficium est punitio, ne sequatur peccata derelictio 201.c.1
Dei iusiurandum duplex. 208.d.2
Dei benignitas multis modis ostensa. 180.b.1
Deus ipse praeliatur aduersus Israelitas militibus Assyriorum. 155.c.1
Deus iustificat suam prouidentiam cum peccatoribus induratis 62.c.1
Deum natura mitem crimina atrocia inexorabilem reddunt. 78.c.1
Deus suo nomini consulens peccatoribus miseretur fidelibus. 246.c.2
Deum recedere faciunt peccata. 119.a.1
Deus quasi hominis manu assumit, ne terreat assumptum. 117.c.1
Deus duplici de causa praedixit Apostolis & prophetis futuras tribulationes. 62.c.2
Dei decreta sunt quasi prima principia in sententia, quae intellecta per se ipsa sine ulla probatione constant. 234.c.1
Deus ipse uindex uindictam exaggerat. 95.c.1
Deus proiiciet a se templum quasi barbam abrasam. 96.b.2
Dei iustitia misericordia permista est. 78.b.2
Deus non parcit propter iustitiam, praedicit hoc idem ex misericordia 132.b.2
Dei ira magna ferrea sartagine significata. 78.c.1
Dei benignitas etiam contumaces seruos non dedignatur uocare filios. 62.a.1
Deus non respondet peccatoribus induratis interrogantibus. 244.c.1
Deus stat iuxta idolum ostendens propterea velle demittere templum. 118.b.2
Deus non alit domi vindices irae, sed aliunde uocatos mercede conducit. 100.d.1
Dei onus quam leue, & iugum quam suaue. 251.c.1
Deus ipse qui ad correctionem populi, eius tyrannos permisit, poenitentia suorum placatus, vindictam in Tyrannos exercet. 270.b.2
Deus praestiti iuramenti non seruati uindex est. 224.d.2
Dei amor maximus, & liberalis ostenditur charitas. 257.c.1
Deus dicendo facit; loquendo facit eloquentes. 75.d.2
Dextra & laeua manus quid significet. 21.b.1
Dianae soluizena templum quod nam fuerit. 187.a.2
Diei, & horae praedictio certiores facit Hebraeos non casu, aut ealis infixam, sed Dei prouidentia urbē igni traditam. 306.d.2
Difficultas prophetiae Ezechielis. 10.a.2
Dignitas prophetiae Ezechielis. 10.a.1
Dilectio inimicorum. 257.b.2
Discolori ueste uaria beneficiorum genera sponsae collata significantur. 183.c.2
Discolor seu polymita uestis 181.a.2
Discolor uestis quid significet in Hebraeorum republica. 183.b.2
Discrimen inter hieroglyphica & literas. 48.a.2
Discrimen inter ueros & falsos prophetas. 62.b.1
Discrimen inter manna & Eucharistiam in collatione uitae aeternae. 247.d.2
Distinctio sexuum in Cherubinis non fuit. 56.a.1
Diuinae prouidentiae partes duae, praemium, & poena. 132.a.1
Diuinandi per virgas antiquus mos. 264.b.2
Diuinae seueritatis aequitatem statera significat. 100.b.2
Diuino nemini maior fit iniuria a suis, quam ab alienis. 255.c.2
Diuites uocantur leones. 209.b.2
Diuitiis coniuncta superbia. 209.c.2
Diuitiae non ex benedictione Dei, sed ex iniustitia possidentis quandoque eueniunt. 209.d.1
Diuitum praecordia ad libidinem mollia, ad liberalitatem dura. 209.b.2
Doctores, Apostoli, Euangelistae, & Pastores quatuor rotae Ecclesiae significant. 51.b.1
Doctoribus omnibus conueniunt quae de prophetis dicuntur. 154.c.2
Doctrina aqua. 182.c.1
Doctrinam legis fasciae significant. 279.c.1
Doctorum sententia de (☉) oninunctione. 17.a.1
Dolores & afflictiones sunt uincula Adam, uincula charitatis. 106.a.1
Dolor est quasi pondus comprimens, & emolliens cor durum. 106.d.1
Dolores uocantur simulachra, & quare. 106.d.1
Dolor conterit oculos, & quomodo & quare. 106.d.1
Dolor est quasi funis coarctans. 105.c.2
Dolentes, & plorantes à caede eripiuntur. 150.c.2
Dolor & labor culpam consectantur. 124.d.1
Domus Israel duplex: altera carnalis, spiritualis altera. 255.a.2
Domum sceleribus contaminatam non amplius ut suam vult reuereri Deus. 131.b.1
Domus pro familia. 61.c.1
Domus Iuda significat domum, & familiam regum Iuda. 88.d.1
Dona naturae & gratiae auro innuuntur. 183.d.2
Dormire in sinistram latus, obsidionem, in dextrum, excidium significat. 80.d.2
Dotes Ecclesiae quatuor. 56.d.1
Dulcis exortatio ad peccatores. 235.b.2
Duplicis allegoriae signa. 8.b.1
Duplici nomine insignitus Propheta. 1.a.1
Duplex domus Israel: altera carnalis, spiritualis altera. 255.c.2
Duplex uia temporalem & aeternam indicat mortem. 200.a.1
Duplex Prophetarum munus. 1.a.2.
Duplex cor. 120.b.2
Duplex Ecclesiae status. 50.c.1
Duplex allegoria. 6.a.2
Duplex Dei iusiurandum. 208.d.2
Duplex cor. 145.b.1
Dux uocatur baiulus. 266.b.1

E

Ecclesia comparatur tentoriis Gedar, grana sinapis, & thesauro abscondito, fermento, & igni, quo caruerunt fatuae virgines. 171.a.2
Ecclesia cur dicatur Regnum caelorum. 50.d.1
Ecclesia dicitur regnum, & quare. 50.d.2
Ecclesia cur dicatur vinea. 172.c.1
Ecclesia non est viridarium non est nemus sed vinea. 170.b.
Ecclesia vere libera. 56.d.2
Ecclesia quomodo sit contra Ierusalem ad orientem: 147.c.1
Ecclesiae centrum Christus. 2.b.1
Ecclesiae Christi ubertas. 245.c.2
Ecclesia quomoda sit aedificata in monte Oliuarum, 146.d.2
Ecclesiae angeli quatuor tutelares quatuor Cherubinis exprimuntur. 53.a.1
Ecclesiae dotes quatuor. 56.d.1
Ecclesiae primates inducunt uictoriae trophaea. 53.c.1
Ecclesiae pulchritudo non fucata, sed uera. 191.c.1
Ecclesiae filiorum quomodo sit peculiare accepisse potestatem ut

vt filii Dei fiant, si etiam synagoga filij uocantur Dei filij. 198.d.2
Ecclesia corona quanto sit preciosior quam Israelitica fuerit. 190.b.1
Ecclesia status duplex. 30.c.1
Ecclesia stemmata quatuor significantur quaternis faciebus rotarum. 36.a.1
Ecclesia traditiones non omnes sunt litteris mandatæ. 446.c.2
Ecclesia quasi propriè conuenit diuinitatis participatio, Israeli vero in typo, & quadantenus. 36.b.2
Ecclesia vestis versicolor est sacra scriptura. 5.c.1
Ecclesiam currus mysticè significat. 30.c.1
Effectus timoris. 213.a.1
Effectus mortificationis. 37.c.2
Efficacia mira pænitentiæ. 233.d.2
Effusio sanguinis Christi punitur in effusione, & euersione Hierusalem. 308.d.2
Effusio sanguinis quid significet. 73.b.2
Electrum Christum Deum & hominem significat. 32.a.1
Electrum & ignis Dei misericordiam & iustitiam demonstrat. 34.c.1
Electrum & ignis significat amorem & zelum Dei. 117.a.2
Electrum quid. 25.c.2.33.c.d.1. & seq.
Elementa uocantur ad audiendum Dei verbum, vt prouocētur homines elementis stupidiores. 105.c.2
Elisama gestabat vituli caput in aureo vexillo. 44.c.2
Embolysmus quid. 91.b.2
Emendatur Plinij locus lib. 6. cap. 26. nat. hist. 19.e.1
Emmanuel quid significet. 30.e.1
Encomium Danielis. 167.c.1
Encomium & fructus pænitentiæ. 105.d.2
Energia & vis symbolum manus. 20.c.2
Enos vocatur homo Dei & sui ipsius obliuiosus. 199.b.1
Epulæ sepulchris apponi solitæ. 314.c.1
Error Theodori Mopsuestia. 3.d.1. Damnatur. 3.c.2. Redarguitur ex sacris scripturis, & Patrum testimonijs. 4.b.1 Responder eius rationi. 3.b.2
Erubescentia confusionis operibus remedium est. 212.a.1
Esculenta omnia significare solet panis. 197.b.1
Esdras nouos characteres Hebræos inuenit. 428.e.2
Euangelista Apostoli, Pastores, & Doctores quatuor rotas Ecclesia indicant. 51.b.2
Euangelista quaternis Cherubinis, totidemque faciebus Euangelia significantur. 54.c.2
Eucharistia sacra encomium. 317.b.1
Eucharistia & manna in collatione vitæ æternæ quid differant interse. 247.d.2
Euersionem Ierusalem caldarij similitudine minatur Ezechiel. 96.c.2
Excelsa quæ sint. 104.a.2
Exempla eorum, qui iustitiæ filij sceleratorum fuerunt, & eorum qui ex aduerso scelerati, & filij iustorum. 432.b.1
Exemplum quanto efficacius sit ad malum quam ad bonum. 238.e.1
Exemplum quid. 98.d.1
Exercitus cur sit dictus populus Israel per desertum gradiens. 44.d.1
Exhortatio dulcis ad peccatores. 235.b.2
Exhortatio exterior cum interna inspiratione coniuncta conuertit peccatorem. 74.c.1
Ezechielis prima visio an imaginaria vel corporea fuerit. 20.a.1
Ezechielis prophetæ difficultas. 10.a.2
Ezechiel non meminit trigesimi ætatis suæ anni. 17.d.1
Ezechielis prophetæ dignitas. 10.a.1
Ezechiel non computat trigesimum annum ab inuentione libri legis. 17.d.2
Ezechielis prima & vltima visio fuit imaginaria. 10.c.1
Ezechielis prophetia summa. 66.a.2

F

FAcies quatuor Cherubicæ Christum indicant. 33.b.2
Facies vitulina significat sacrificium Christi. 22.b.1
Facies Cherubinorum quales fuerint. 32.e.1
Facies in visione Ezechielis quid significet. 21.e.2.32.b.1.b.2
Facies quatuor animalium quomodo intelligantur. 38.e.2
Facies peccatoris quam deformis. 110.a.1
Facies quatuor animalium trophæa sunt partæ victoriæ. 40.d.2
Facies una animalium non potest significare unum attributum diuinum, quin aliqua alia significet. 43.c.1
Facta nostra vt uidere possimus, alios eisdem induamus. 201.e.1
Factis prophetare iubetur Ezechiel. 75.b.1
Fallaces vitam promittunt, cum mortem donent. 159.b.1
Famis & pestis plaga, & similia spiritus appellantur, quoniam agiles sunt & efficaces. 167.c.2
Famæ perennitibus non prodest argentum & aurum. 115.c.2
Fames & pestis vocantur ignis. 401.b.2
Famis sagitta uocantur locusta. 98.b.2
Famis uis atrocissima, quæ naturalem vincit amorem, & pietatem. 95.d.2
Fasciæ doctrinam legis significant. 179.c.1
Fascia pectoralis significat castitatem, & fidem coniugalem. 187.b.1
Fascia byssina Virginis signum. 187.a.1
Feracitas terræ sanctæ. 473.a.1
Feralis cœna quare sic dicta. 313.d.2
Fidelium mutuus amor dicitur rota in rota. 51.d.2
Fidem coniugalem & castitatem significat pectoralis fascia. 187.b.1
Fideles in desperatis rebus semper sperant meliora de Dei bonitate. 417.b.1
Fideles auibus comparantur non reptilibus 246.d.2
Fidelium sanctificatio magna laus Christo. 256.d.1
Fidelium peccatum maius est quam infidelium. 94.b.2
Fideles cur comparentur nitibus. 171.d.1
Filiæ interdum appellantur oppida & respublica. 201.a.1
Filio Dei quare tribuatur redemptoris nomen. 52.c.1
Filius eius parentis dicitur quis, cuius mores imitatur. 177.d.1
Filius potius dicendus est quis eius, quem moribus imitatur, quam eius a quo genitus est. 238.a.2
Filiorum nefaria immolatio. 197.c.2
Filij propter parentum merita eripiuntur ab ira Dei 167.d.2
Filios per ignem transferre, seu traducere quid sit. 198.b.2
Filiæ imitantur matres. 206.d.2
Filum narrationis præcidere solet interdum sacra scriptura. 5.c.1
Finis legis Christus. 2.b.2
Florida virga proficuam correptionem significat. 411.d.2
Fœdera quatuor Dei cum hominibus. 55.d.2
Fœderis arca cur dicta gloria Israel. 52.c.2
Fœminis ignominiosissimum est nudari. 205.a.2
Fœminis vinum prohibitum. 191.b.2
Fomes libidinis est vinum. 191.b.2
Forma Cherubinorum oraculi templi. 36.c.1
Formæ animalium quomodo comparātur, & de earum origine. 46.a.2
Forma & colore rotarum, nec non et ipso curru aptissime significantur celestes orbes. 49.a.2
Fornicatrix cur dicatur non autem adulterans mulier quæ coniugata dicitur. 195.d.1
Fornicatio idololatria vocatur. 194.a.1
Fornicarius dicitur prophanus & quare. 203.e.2
Fructus & encomium pænitentiæ. 105.d.1
Fructus vineæ. 171.c.2
Fructus maturi significant maturam uindictam. 110.a.1
Fumus significat incendium. 136.c.1
Fumus, nubes, caligo, tenebræ cum Deo tribuuntur, nimiam claritatem significant. 135.c.2
Funebres ritus Romanorum. 313.a.1
Funeralis conuiuij ritus. 313.a.2
Furorem comprimere & iram continere non fit sine maxima lucta & agone. 97.e.1
Furor iræ implacabilis non solum uiuentium, sed & insensibilium ruinam significat. 103.d.1
Fur dicitur pestilens. 231.d.2

G

GAlaad corrigendum non Galgala 213.d.1
Galgalæ tribuitur nomen Sodomæ. 207.c.2
Gehenna cur vocetur infernus. 198.d.1
Gementes cur columbis assimilentur. 113.c.1
Gemitus columbæ cantus est. 113.c.1
Genialis carruca tres tantum duci solitos affirmat Pausanias, sponsum cum sponsa & paranympho. 304.d.2
Genera & nomina uaria vestimentorum. 483.b.2
Gentium vocatio. 256.a.1
Gentibus spes est salutis. 169.d.2
Gentium vocatio earum solatium, Iudæorum confusio fuit. 214.d.2

Gen-

Gentium appellatione ignominiose vocantur Iudæi. 61.d.1
Gentium idola, quibus seruierunt nonnunquam Iudæi. 125.a.1
Gentium vocatio. 136.b.2
Germen, sertum, & corona, quomodo in eiusdem vocis significatione conueniunt. 110.d.2
Gladius quid significet. 93.b.1
Gladij facies pro acie accipitur. 263.e.2
Gladius triplicatus triplicem Nabuchodonosoris aduentum significat 263.b.2
Gloria Domini dicitur arca. 35.c.1
Gloria idem est quod celeusma vindemiatorum. 110.e.2
Gloria stat super montem Oliueti, spectans nouum templum reædificari, Ecclesiam scilicet, in qua permaneat in æternum. 146.c.2
Gloria Dei appellabatur arca testamenti. 60.a.1
Gloria Dei quid significet. 127.e.2
Gloria Dei quare vocetur arca. 43.a.1
Gossypij vestes gratissimæ Sacerdotibus Aegyptijs. 186.b.1
Gossipium idem est ac byssum. 186.d.1
Gradus ruinæ Israelitarum. 122.c.2
Græci triduo post obitum defuncti apparatus cœnam necessarijs. 314.b.1
Græcorum & Latinorum sententia de significatione primæ visionis Ezechielis. 42.a.1.& seq.per totum.
Græci, die ipso sepulturæ, & 3.7.9.30. interdum quadragesimo sacrificia defunctorum manibus statuebant. 314.b.2
Gratia & natura dona conuenuntur auro. 183.d.2
Gubernatorum est proprium quadrigam adscendere, & quare. 49.e.1

H

Habitus lugentium & miserorum cilicium. 113.b.2
Hæresis damnatur Deo crudelitatem tribuentium. 252.d.1
Hebraica byssus candida fuisse demonstratur. 186.e.1
Hebraicus & Chaldaicus annus frequenter habet menses tredecim. 91.b.2
Hebræi comam nutriebant. 113.d.2
Hebræorum mensium nomina quando cœperint. 19.a.1
Hebræorum obstinatio. 61.b.2
Hebræorum præsumptio de templo comprimitur. 315.d.2
Hebræorum sententia de significatione animalium in visione Ezechielis. 44.c.1
Hebræorum singuli principes gestabant symbola parentum. 44.d.2
Hieroglyphica qua in re differant à litteris. 48.a.2
Hieronymi versio differt aliquando à vulgata. 150.d.1
Hierosolymis prædicitur incendium. 135.b.1
Hierosolymæ scelus quatuor modis comparatur sceleribus Samariæ, & Sodomæ. 207.a.2
Hierusalem dicitur porta populorum ob ciuium, & aduenarum multitudinem eo confluentem. 324.b.1
Hierusalem fuerunt maiora peccata, quam Samariæ. 284.c.d.1
Hin mensura. 80.d.2
Hinnon vallis. 198.d.1
Historia non subest oraculis Propheticis. 3.a.1
Homines prementibus malis magis in proximo quam in se solent habere fiduciam. 82.a.2
Homines quasi Dei templa decet munditia & sanctitas. 246.b.2
Hominibus data quatuor testamenta. 57.b.2
Homo absque Deo tam vilis est vt nulla ratione sit timendus. 64.a.1
Homo Dei ope propter peccata destitutus cum bestijs comparatur. 307.d.1
Hominis caput in vexillo viridi gestabat Elisam. 44.c.2
Hominum miseria ipso nomine ostenditur. 302.b.2
Homo nullo alio aptiori hieroglyphico refertur quam hominis natura. 46.e.1
Homo sine Dei lumine seipsum aut inuestigare, aut iudicare non potest. 120.a.2
Homo viti comparatur multis rationibus. 240.d.2
Humano brachia habuerunt Cherubini. 36.c.2
Humana vita via peregrinorum. 139.b.2
Humiliatio Dauidis quos fructus pepererit. 151.e.1
Hyacinthini calcei indicant pedibus sponsæ omnem subditam diminutionem. 185.b.2
Hyacinthinus & Ianthinus color idem. 184.c.1
Hypocritæ taxantur. 162.c.1

I

Ianthinus. & Hyacinthinus color idem. 184.c.1
Idea absolutissima totius visionis Ezechielis. 34.d.2
Idolum vel sacrificium Moloch vocabatur Thopheth. 198.e.1
Idololatriæ libido insatiabilis. 195.a.2
Idololatria, & homicidio omnia perstringuntur crimina. 273.d.2
Idololatria vocatur fornicatio. 194.c.1
Idololatriæ permissione puniuntur ingrati, & prouocantur resipi. 210.a.1
Idololatriam frequenter vocat Paulus auaritiam. 194.a.2
Idololatriam fornicationis nomine reprehendit. 233.b.2
Idololatria & sanguine omnia peccata significantur. 131.e.2
Idololatra vocantur caupona. 194.b.1
Idola vocantur sordes. 105.d.1
Idola pane oblato colebantur. 197.d.1
Idolum in sacris litteris dicitur abominabile. 96.c.1
Idola cur vocentur offensiones. 246.d.1
Idola Hebraice dicuntur volutabra. 230.d.2
Idolorum varius cultus. 195.d.2
Idolis oleum etiam libabatur. 197.a.2
Idolum cur in porta Aquilonari fuerit. 118.e.1
Idola Gentium quibus nonnunquam Iudæi seruierunt. 125.a.1
Idolum zeli cur vocatur Baal. 118.c.1
Idola depingimus in Templo Dei cum conscientias nostras sceleribus commaculamus. 119.a.2
Idola in nauseam conuertuntur. 114.d.1
Idola figmenta quædam sunt. 234.a.2
Idolum Baal fuit in templo Domini. 118.d.1
Idolorum cultus concitatur morum corruptela, & hæc ad illum inducit. 286.a.1
Iehouah Dei nominis interpretatio. 47.e.1
Ieiunij duro forma. 80.c.2
Ierusalem quomodo sit caput vniuersæ terræ. 99.a.2
Ierusalem partita erat in 24. pagos seu regiones ex Hebræorum sententia. 141.e.1
Ierusalem nuncupatur mater regis, & leæna. 237.e.1
Ierusalem euersionem caldarij similitudine minatur Ezechiel. 96.c.2
Ierusalem pluribus donis cumulata merito de ingratitudine reprehenditur. 94.d.2
Ierusalem magistra veritatis merito accusatur, quia facta est discipula erroris. 94.c.2
Ierusalem reliquit Deum suum, sicut fecerat Chanaan. 206.e.2
Ierusalem non solum caput mundi, sed exemplar veræ pietatis 94.e.1
Ierusalem est vinea, eius ciues sunt vites. 170.d.2
Ierusalem cur saltui comparetur. 257.d.1
Ierusalem per Christum restituta mater fuit credentium. 217.c.1
Ierusalem supplicium comparatur supplicijs aliarum vrbium. 95.a.2
Ierusalem quare & quomodo dicatur in medio gentium. 93.d.2
Iesu nomen explicatur. 48.c.2
Ignis et nubis columna præcedens Israel vnica tantum fuit non duæ. 40.c.2
Ignis vocantur fames & pestis. 101.b.1
Ignis & electrum Dei misericordiam & iustitiam demonstrant 52.c.1
Ignis comparatur animali, eique lingua tribuitur quod deuoret quasi lambendo. 170.d.1
Ignis vindex est furoris & minister vltionis. 32.e.2
Ignis & electrum significat amorem & zelum Dei. 117.a.2
Ignominijs lacessit Deus impudenter, vt erubescant. 274.d.1
Imagines Cherubinorum quam ob causam toties repetita fuerint in tabernaculo & templo. 46.e.2
Imaginibus Angelorum sexuum distinctionem apponere ridiculum, & inde ortum. 36.e.1
Immolatio nefaria primogenitorum. 250.b.2
Immolatio nefaria filiorum. 197.e.2
Immortalitas virginitate significatur. 172.d.1
Imperij symbolum aquila. 220.d.2

Imperatorem ferocem leo refert. 46.e.1
Imperium Israeliticum leone significatum. 57.e.1
Impij insultant iustis captiuis, sed horum curam Deus gerit, illos punit. 143.c.2
Impiorum cædes vocantur victimæ, & quibus rationibus. 262.e.1.
Impietatis & superbiæ materia est aurum. 114.c.2
Implacabilis iræ furor non solum uiuentium sed & insensibilium ruinam significat. 103.b.1
Impudentes ignominijs lacessit Deus vt erubescant. 204.d.2
Inaures, quæ sint. 189.a.1
In Christianorum cœnis cantus adhibebantur initio ecclesiæ. 301.e.2
Incedere nudis pedibus quid significet. 184.c.2.
Incendium significat fumus. 136.c.1
Incendium Ierosolymæ prædicitur. 135.b.1
Incensi altare ve...um ante thronum. 36 b.1
Induratis peccatoribus interrogantibus non respondet Deus. 244.e.1
Infanti quos vsus conferat aquæ ablutio. 173.c.2
Infantibus sal utile, vt solidentur, & exiccentur ab omni immunditia uteri. 179.b.1
Infernus cur vocetur gehenna. 198.d.1
Inferorum pœnas æternas fore etiam Rabbini fatentur. 326.e.2
Infidelium peccatum minus est quam fidelium. 94.b.1
Insulæ vnde dictæ, & quid essent. 267.d.2
Ingrati animi est donis efferri, & donantem non amare. 193.c.1
Ingrati puniuntur idololatriæ permissione, refugi prouocantur. 250.a.2
Inimicorum dilectio. 257.b.2
Iniquitatem pro pœna iniquitatis interpretatur Hieronymus. 84.d 2
Iniquitas domus Iudæ fuit mors Christi & odium Christianorum. 85.e.2
Iniquitas & superbia producunt ex se flagella & castigationes. 111.e.1
Iniquitas pro peccato idololatriæ accipitur à Rabbinis. 85.e.1
Iniquitates proprias publicantes quomodo puniantur a Deo. 265.c.2
In propheticis visionibus numquam ostenditur existens, quod non potest vel non solet esse. 33.d.1
Innocens est Sacerdos qui nihil dicendo proficit. 74.a.1.
In sepulchris epulæ epponebantur. 314 c.1
Insigne Persarum aquila. 220.c.1
Insigne Babylonicum columba. 220.d.1
Intercessor est sacerdos. 287.c.2
Interitus & desolatio consequitur peccatum. 105.a.1
Intellectum quem non dat vexatio, dat beneficentia. 257.a.1
Intelligibilis veritas reuelatur per formas sensibiles. 8.d.2
Interpretatio nominis Dei Iehouah. 47.e.1
Iob librum Moyses scripsit, & eum mirifice laudat 166.d.2
Iræ furor implacabilis non solum viuentium, sed & insensibiliū ruinam significat. 103.b.1
Ira magna Dei sartagine ferrea significata. 78.c.1
Iratis solamen uindicta est. 97.c.2
Iram continere & furorem comprimere non fit sine maxima lucta & agone. 97.c.1
Iræ vindices non alit domi Deus, sed aliunde vocatos mercede conducit. 100.d.1
Israelitæ vbi peccauerint. 107.a.1
Israelis redemptione nostra significatur. 48.c.2
Israel, quando descendit in Ægiptum, familia erat, nō populus. 178 a.1
Israel in fine sæculorum conuertendus. 214.e.1
Israelitæ quasi igne captiuitatis in Babylone decocti, rubiginem idololatriæ deposuerunt. 144.c.2
Israelitæ compellantur a vate nomine pagi. & quare. 78 c.1
Israel dicitur terra viuentium. 327.c.1
Israel dicitur sacerdotalis Respublica propter sabbathi obseruantiam. 248d.1
Israel natiuitas vocatur tempus seruitutis, mortuo Ioseph. 178.b.1
Israelitarum ruinæ gradus. 222.c.2
Israel, & Iudam duæ mulieres significant. 282.a.1
Israel populus ex omnibus gentibus electus in Dei peculium. 171.a.1
Israeli in typo & quadamtenus diuinitatis participatio conuenit, Ecclesiæ vero quasi propriæ. 16.b.2
Israeliticum imperium leone significatum. 57.e.2
Iubilatio, & Dei præsentia sonitu significatur. 25.b.1
Iudæa superat sceleribus Philisthæam. 201.e.2
Iudæorum regiones alæ vocantur, quia conspicuæ & excelsæ. 109.c.1
Iudæi, nudis pedibus, saccis induti & in cinere voluntati, lugent mortuos. 314.a.2
Iudæos consolatur Deus, ostendens sibi curæ esse eorum iniurias vindicare. 319.d.1
Iudæi ignominiose vocantur gentes. 61.d.1
Iudæos ad æmulationem prouocat Deus, admissurum se in templum pollicetur Israelitas. 255.c.1
Iudæorum spes falsa seu potius præsumptio eluditur. 258.e.2
Iudæi præcisi inutiles sunt. 169.d.2
Iudicium cum libertate miscendum prophetis. 70.d.1
Iudicium hominum grauissimum. 286.d.1
Iudicium quid significet. 230.a.2
Iudicia & præcepta quid significent. 247.a.2
Iudicium argento, iustitia vino significatur. 132.b.1
Iudicium quid sit & quotuplex. 94.a.2
Iudicem repræsentat persona sanis. 39.e.2
Iudicium & iustitiam quid vocent Hebræi. 74.c.2
Iugum mundi quam graue & durum sit. 251.b.1
Iugum est symbolum disciplinæ & castigationis. 1.5.b.2
Iunonis Regnorum præsidi malogranatum dedicabatur. 241 e.1
Iurare dicitur aliquando Deus. 96.e.2
Iure summa uti iniquitas est. 231.e.1
Iuramenti præstiti non seruati vindex est Deus. 214.d.2
Iuramenti solennitates. 181.d 1
Iuramenta confirmatum decretum irreuocabilem indicat executionem. 96.a.2
Iusiurandum & pactum exhibita populo Israel. 181.a.1
Iusiurandum Dei duplex. 208.d.2
Iusiurandum. 181.e.2
Iusti, hoc est plorantes, & dolentes à cæde eripiuntur. 130.e.1
Iustitia monstratur in igne. 52.e.1
Iustitia Dei misericordia permista est. 78.b.2
Iustorum securitas in medijs periculis. 130.d.1
Iustitia & misericordia Dei electro & igne significantur. 52.c.2
Iustificatio quid significet. 201.c.2
Iustitia Dei non contra homines sed contra peccata desæuire solet. 235.b.1
Iusti & eorum oblationes quam acceptæ sint Deo. 256.d.1
Iusti cum impio mori quomodo conueniat cum Dei iustitia. 261.a.1
Iustitiam & iudicium quid vocent Hebræi. 74.c.2
Iustis captiuis insultant impij, sed hos punit Deus, illorum curā gerit. 143.c.2
Iusti coram Deo quam pretiosi. 160.c.1
Iustitia vino, iudicium argento significatur. 132.b.1

L

Labor & dolor culpam consectantur. 124.d.1
Labruscas vitem tulisse quam indignum. 170.a.1
Lacerata a bestijs & morticina abominabilia sunt quia mortuā animam significant. 81.d.2
Læua & dextra manus quid significet. 21.b.1
Latinorum & Græcorum sententia de significatione primæ visionis Ezechielis. 42.a.1 & seq. per totum
Lamentatio peccatorum eorumque vindicta dulcis est. 68 e.2
Laquei & decipulæ populi dicuntur falsi prophetæ. 163.c.2
Laurei rami in cultu solis adhibiti. 122.e.1
Lauacrum consequebatur unctio. 182.c.1
Lebetis ad vrbem, & carnium ad ciues analogia duplex. 142.e.1
Lectulorum forma duplex, alij cubiculares, alij tricliniares. 289.a.1
Legis Mosaicæ iustificatio. 347.b.1
Legis finis Christus. 2.b.2
Legalium omnium summa Christus. 2.c.1
Legem sal denotat. 179.b.1
Legis custodia Rempublicam bonis omnibus ditat, & decorat, & munit. 193.b.1
Legationis symbolum est uolumen. 68.c.2
Leonis pectus Christi resurrectionem innuit 53.e.2
Leonem gestabat Naasson in vexillo viridi. 44.b.2
Leones diuites vocantur. 209.b.2
Leonis more inuigilare debent pastores. 73.c.2
Leone imperium Israeliticum significatum. 57.e.2

Leo

Leo ferocem imperatorem refert. 46.e.1
Leoni comparatur Christus. 53.c.d.e.2
Lepra cur dicatur scabies. 158.e.2
Leuare oculos gestus est adorantis, uel orantis. 230.d.2
Leuitico successit Christi sacerdotium. 57.a.1
Lex à Moyse lata sub comminatione mortis & spe vitæ temporalis intelligenda est. 247.d.1
Lex Aegyptia adulteris mulieribus nasum amputabat. 286.a.2
Lex fuit vestis & ornamentum synagogæ. 180.b.2
Lex Mosaica per se ut opponitur Euangelio, ministra mortis est, nullo modo vitæ; cum promissione coniuncta & obseruata vtranque promeretur. 247.e.2
Lex Mosaica mortem ministrabat transgressori, non ita vitam cultori. 247.e.1
Libanus dicitur Regia Salomonis. 237.d.1
Liberalitatis, & nobilitatis indicium cæsaries. 100.c.1
Libertas Israel corporea, Ecclesiæ uere libera. 56.d.2
Libertatis symbolum est desertum. 252.b.2
Libidini qui seipsum vili voluptatis precio diuendit, quam grauem Deo offensam inferat. 203.d.2
Libidinis fomes est vinum. 191.b.2
Libido, desideriumque nocivum peccandi exaggerantur. 204.c.1
Libido insatiabilis idololatria. 195.a.2
Libis mel super additum. 197.b.2
Librorum significatio, forma, & vsus. 64.a.2
Linguæ tribuuntur animæ operationes. 68.e.1
Litteralis sensus vnicus in sacris, reliqui huic subordinati. 7.e.1
Litteralis sensus scripturarum sæpe loquitur de Christo. 4.c.1
Litteræ, qua in re differant à hieroglyphicis. 43.a.2
Locustæ vocantur famis sagittæ. 98.b.2
Luctus indicium rasura & caluitium. 100.b.1
Luctus signum calceamenta soluere. 18.c.1
Lugentes, nudantes, sua radentes capita, seruilem, hoc est miserrimam conditionem referebant. 312.e.2
Lugentes gestant signum Crucis. 129.e.1
Lugentes mortuos cibos recusant. 314.b.1
Lugentium caluitium est. 113.d.2
Lugentium & miserorum habitus cilicium. 113.b.2
Lugentium commune περίδειπνον, peridepna Græcis dicitur. 314.e.1
Lumbare viris idem significat atque fœminis fascia. 187.c.1
Luxus & deliciæ Sedeciæ quos fructus pepererint. 251.e.2

M

Magnificentia templi. 119.e.1
Malorum omnium causa oblivio est præteritorum. 206.a.2
Malogranatum dedicabatur Iunoni regnorum præsidi. 241.a.1
Mandata Dei quare iudicia & iustitiæ dicantur. 146.a.1
Manasses impiissimus regum Iuda antonomasticôs intelligitur nomine domus Iuda. 88.a.2
Manicatæ tunicæ antiquis non fuerunt in vsu. 80.b.2
Manifestis verbis aliquando loquuntur Prophetæ. 3.c.2
Manna & Eucharistia in collatione vitæ æternæ quid differant inter se. 247.d.2
Manus dextra & læua quid significet. 21.b.2
Manus symbolum est vis & energia. 20.c.2
Manus & pennæ rotarum quid significent. 84.c.1
Manus significat auxilium. 71.e.1
Manus complodere admirantis, dolentis, atque exultantis signum est. 264.a.1
Mare quando in siccitatem conuertatur. 324.e.2
Mare cur dicatur Babylon. 152.c.2
Mathematico addiscenda scripturam sacram versantibus. 77.b.1
Matres imitantur Libiæ. 206.d.2
Maximis clamoribus Gentiles mortuos suos inuitabant ad epulas. 314.e.1
Medici morbo stupori admisso prius consilio & manifestatione morbi medentur: sic peccatori Deus. 176.a.1
Medulla Cedri stirpem regiam significat. 221.d.1
Mel pro fructibus maturis & dulcibus. 190.c.2
Mel libis superadditum. 197.b.2
Memoria propriæ miseriæ & delictorum, vnicum aduersus superbiam medicamentum. 199.c.1
Mendacium quam inefficax. 158.d.1
Mensæ operiebantur mappis apud Romanos. 299.a.2
Mensæ quæ fuerint in tabernaculo & quæ in Templo. 135.a.2
Mensa pro altari sumitur. 299.b.2
Mensæ singulæ singulis ferculis deseruiebant. 299.b.2
Mensarum apparatus. 299.d.1
Mensis quartus, quem commemorat Ezechiel respondet nostro Iulio. 19.a.1
Mensium Hebræorum nomina quando cœperint. 19.a.1
Mensura, numerus, & pondus quid significent. 100.c.2
Mensura hin. 80.d.2
Mercatura ars ignobilis. 222.a.1
Merces Denarij participatio Euangelij est. 215.b.1
Meretricum intemperantia exaggeratur. 302 d.1
Meretrices nonnunquam virginû gestamina apud Hebræos ferebantur. 187.b.2
Meretrix quare dicta. 193.d.1
Meretrices palliatæ propter verecundiam. 210.c.1
Meretrici imponitur peccatricis nomen. 204.c.2
Meretrices adulteros expilare solent. 193.b.2
Messiæ tempora in sacris nouissima appellantur. 214.d.1
Metaphora & allegoria solet esse prophetis frequentior. 5.e.2
Milesiarum virginum facinus memorabile. 205.b.2
Minium quid sit, & eius vsus. 284.c.2
Ministri verbi comparantur architectis. 61.c.1
Misericordia ostenditur in splendore faciei. 52.c.1
Misericordia Dei in ipsa punitione elucet. 287.e.1
Misericordiæ præceptum quale. 231.d.1
Misericordia Dei in ipsa punitione elucescit. 310.b.2
Misericordia permisto est Dei Iustitia. 78.b.2
Misericordia & iustitia Dei electro, & igne significantur. 52.c.1
Misericordiam valde excitat pauperis miseria. 209.c.2
Misericordia non commoueat medicû aut iudicem, ne ob officio deficiat. 122.d.2
Miseria hominum ipso nomine ostenditur. 302 b.2
Miseria pauperis quam sit potens ad excitandos animos ad misericordiam. 209.c.1
Miseriæ propriæ & delictorum memoria vnicum aduersus superbiam medicamentum. 199.c.1
Miserorum & lugentium habitus cilicium. 113.b.2
Mista allegoria verborum, & rerum. 6.a.2
Mithridatis vxor quo modo suspendio vitam finiuit. 267.e.1
Mitra quid. 266.d.2
Moloch sacrificium vel idolum vocabatur Thophet. 198.e.1
Mons Caluariæ excelsus dicitur. 225.d.2
Montis Caluariæ descriptio. 309.a.1
Mons excelsus Beata Virgo vocatur, & quare. 226.b.1
Mons oliuarum ad Orientem vrbis. 146.e.2
Morbo stupori admisso medentur medici prius consilio & manifestatione morbi: sic peccatori Deus. 176.a.1
Mors æterna, & temporalis duplici uæ significatur. 200.d.1
Mors dicitur frequenter amara propter acerbitatem. 261 d.2
Mortem Christi innuunt vituli pedes. 53 e.2
Mors & mortui ideo polluti & polluunt, quia peccati affines sunt. 105.d.1
Morticinio & lacerata o bestijs abominabilia sunt, quia mortuâ animam significant. 81.d.2
Mortuis est monumentum pro memoriale non sepelliri pro obliuione. 272.a.2
Mortuos lugentes cibos recusant. 314.b.1
Mortuorum amici triduo post eorum mortem etiam cunctanter cibum capiebant apud Græcos, ne post eorum mortem vitam exoptare viderentur.
Mortuorum nomina delebantur de catalogo viuentium. 164.a.2
Mortificationis effectus. 57.e.2
Mos est sacræ scripturæ præcidere narrationis filum. 5.c.1
Mosaicæ legis iustificatio. 247.b.1
Moyses multa non scripsit, quæ euenerunt Israelitis in Aegypto. 246.d.2

Moyses

Moyses vidit currum, & quadrigam Cherubim 40.a.0.& 41, per tot.
Moyses scripsit librum Iob, & eum mirifice laudat. 166.d.2
Moysis serpens alatus fuit. 38.c.1
Mulierum ornamenta venena vocat Rabbi Salomon. 184.a.0
Mundi iugum quam graue, & durum sit. 251.b.1
Munitionum nomine quid intelligatur. 77.b.2
Munus duplex Prophetarum. 1.a.1
Munus & caritas prælati. 150.c.2, 151.a.1
Munus prophetarum. 155.c.1.& 157.c.1
Musicorum vasa quid significent. 227.c.1
Musica in conuiuiis frequens. 301.c.1
Mutuus amor fidelium dicitur rota in rota. 51.d.1
Myrrhatum vinum Dominus cur recusarit. 287.c.3
Mystica Angelus percutiens Christum referebat. 53.a.2
Mystice Christi amor & seueritas ostenduntur. 52.c.2
Mysticus sensus quis sit. 6.c.1
Mystice currus Ecclesiam significat. 50.c.1

N

NAason gestabat leonem in vexillo viridi. 44.b.2
Nabuchodonosor aquila comparatur. 200.c.0
Narrationis filum præcidere solet interdum sacra scriptura. 5.c.1
Natiuitas Israel vocatur tempus seruitutis mortuo Ioseph. 178.b.1
Natura angelica symbolum est aquila. 46.c.1
Naturæ & gratiæ dona innuuntur auro. 183.a.2
Nationes Ecclesiæ adiunctæ non serua, sed libera. 217.a.2
Nazaræus cur vocetur Christus. 216.c.1
Nazaræi quare comam nutriebant. 100.c.1
Nazaræorum cæsaries libertatem significat. 312.b.0
Nazaræus hoc est, Domino sanctificatus. 96.b.2
Nemo nisi trigesimo anno completo legere permittebatur, principium & finem Ezechielis, Canticum canticorum, & initium Geneseos, apud Hebræos. 10.b.2.
Nobilitatis & libertatis indicium cæsaries. 100.c.1
Nomen peccatoris quam fœdum sit, siquidem meretricem dehonestat. 204.c.2
Nomen Dei Sadai quid significet. 48.a.1
Nomini diuino maior fit iniuria à suis quam ab alienis. 255.c.1
Nominis Dei Iehouah interpretatio. 47.c.0
Nomen Redemptoris Israel vnde sibi assumpserit Deus. 47.c.1
Nomina & genera varia vestimentorum. 183.b.1
Nomine oculorum stellæ intelliguntur. 50.c.0
Nomen Iesu explicatur: 48.c.2
Nomina in lapidibus Rationalis non characteribus sigillata, sed signis hieroglyphicis. 45.a.1
Nomina Dei non humano more inania, sed solida & ex factis desumpta. 48.c.1
Nomen Redemptoris quid significet. 48.b.2
Nomina mensium Hebræorum quando cœperint. 19.a.0
Nomina mortuorum delebantur de catalogo viuentium. 164.a.2
Nomine duplici Propheta insigniti. 0.a.1
Non accipienda omnia de Christo in sacra scriptura. 5.b.0
Nouacula quid sit. 100.c.1
Nouissima tempora appellantur in sacris tempora Messiæ. 214.d.1
Nubes, caligo, fumus, tenebræ cum Deo tribuuntur, nimiam claritatem significant. 035.c.2
Nubis & ignis columna præcedens Israel unica tantum fuit, nõ duæ. 40.c.2
Nubes significant supplicium. 036.c.1
Nudare pedes signum reuerentiæ. 184.d.2
Nudis pedibus Iudæi, saccisque induti mortuos lugent. 314.a.0
Nudis pedibus incedere quid significet. 184.c.2
Numen diuinum æque violatur, cum spiritus Dei existimatur humanus, atque cum spiritus humanus vel alius existimatur diuinus. 259.c.2.
Numerus septenarius vniuersitatem, & perfectionem importat. 53.d.2
Numerus quaternarius sublunarium. 53.d.1.
Numerus mensura & pondus quid significet. 100.c.2
Nuptiali curru tantum sponsum cum sponsa & paranympho duci solitos affirmat Pausanias. 50.d.2

O

OBliuio præteritorum, omnium malorum causa est. 006.a.2
Obliuio acceptorum à Deo beneficiorum auget maxime scelerum grauitatem. 199.a.1
Obliuiosus homo Dei & sui ipsius appellatur Enos. 199.b.1
Obseruantia Sabbathi non incepit à lege Moysis sed multo ante. 248.b.1
Obstinationis pœna. 81.c.2
Obstinatio Hebræorum. 61.b.2
Oculati Cherubim prælatos Ecclesiæ referunt. 037.c.2
Oculi rotarum quid significent. 54.a.1
Oculorum nomine intelliguntur stellæ. 50.c.1
Oculi cur peccare dicantur. 246.c.2
Oculus pro visione. 21.c.1
Oculos leuare gestus est adorantis vel orantis. 230.d.2
Oculos conterit dolor, & quomodo, & quare. 106.d.0
Oculorum intemperantia quam sit timenda. 285.a.2
Odium Dei aduersus peccatum mirifice ostenditur & exaggeratur. 104.b.1
Offensiones cur vocentur idola. 246.d.1
Officium Prophetarum duplex. 1.a.2
Oleum etiam libabatur idolis. 197.a.2
Oleum pro carnibus pinguium animalium. 191.b.1
Oleum pro vnguento. 191.a.1
Olei significatio latius patet. 191.a.1
Oliuarum mons ad orientem urbis. 146.a.1
Olla succensa Ieremiæ primo quid portenderet. 21.a.1
Opus Babylonicum. 183.a.2
Ooc ophis quid significet. 30.d.c.2
Operibus confusionis confusio & erubescentia remedium est. 210.a.1
Opus plumarium. 182.d.2
Opus phrigionicum. 082.c.0
Operationes animæ tribuuntur linguæ. 68.c.1
Oracula & visiones quid. 1.c.2
Oraculi Templi varia nomina. 114.a.2
Oraculum pro visione, visio pro oraculo in sacris vsurpatur. 2.b. & 20.b.2
Oraculis Propheticis non subest historia. 3.a.0
Orantes stabant. 219.c.2
Orationis vis & efficacia. 255.a.0
Orichalcum l. Aurichalcum.
Orbes cælestes aptissime significantur rotarum forma & colore, nec non & ipso curru. 49.c.2
Ore prophetarum Deus ipse loquitur. 143.c.0
Origenes defenditur ab errore sibi imposito, quasi credidisset terra elementum caput esse animæ & rationis 165.a.0
Oris velamen pudoris signum. 188.c.2
Orientalis ventus dicitur vrens. 204.c.1
Orientis filij qui dicantur. 319.a.2
Ornamenta mulierum venena vocat Rabbi Salomon. 184.a.2
Ornamentum & vestis Synagogæ fuit lex. 180.b.2
Os super aliquem dilatare quid significet. 319.a.0
Otium. 209.b.1

P

PAcem peccatoribus denuncians concionator est reipublicæ pernicies. 160.b.2
Pactum & transgressio quæ, & ubi reperiantur in sacris literis 61.a.2
Pactum & iusiurandum exhibita populo Israel. 181.c.1
Palatia superba raro sine iniustitia, & tyrannide ædificantur 240.b.1
Palæstinæ vbertas. 190.b.2
Palliatæ meretrices propter verecundiam. 210.c.1
Palmites Synagogæ fuerunt Patriarchæ. 170.b.1
Panis epithecio perpetuo dicitur sustentans. 83.b.2
Panis pollutus dicitur qui non est secundum legem factus. 81.c.1
Panis subcinericius hostium festinationem, & instantiam significat. 81.a.1
Panis omnia esculenta significare solet. 197.d.1
Pane oblato colebantur idola. 197.d.1
Parabola quid sit. 219.c.2
Paranymphum cum sponso & sponsa tantum duci solitos curru geniali Pausanias refert. 50.d.0
Parentum symbola gestabant singuli principes Hebræorum 44.d.2

Pa-

Parentum pœnæ qui filios suos ad malum inducunt exemplo. 233.d.1
Parentum scelera proponuntur filijs, vt ostendantur similia parentibus agere. 245.a.1
Parentum peccata in filijs an Deus puniat. 232.d.1
Partes currus singillatim orbibus singulis applicantur. 50.a.1
Pastores, Apostoli, Euangelistæ, & Doctores quatuor rotas Ecclesiæ significant. 51.b.1
Pastores Leonum more inuigilare debent. 73.c.1
Paterna sepultura priuari graue est supplicium. 156.c.2
Patria cælestis promittitur sub ingressu terræ promissæ siue reductionis in Ierusalem. 213.c.1
Patriarchæ fuerunt palmites synagogæ. 172.b.2
Patrum variæ sententiæ de modo & significatione primæ visionis Ezechielis. 21.a.2
Pauperis miseria quam sit potens ad excitandos animos ad misericordiam. 209.a.1
Pausanias tres tantum geniali carruca duci solitos affirmat, sponsum cum sponsa & paranympho. 50.d.2
Pax significat omnimodam fœlicitatem. 156.d.2
Peccatum non index tantum, sed & accusator est peccatoris. 115.b.1
Peccatum fidelium maius est quam infidelium. 94.b.1
Peccatum cur dicatur clamor. 115.b.1
Peccatum consequitur interitus & desolatio. 103.c.1
Peccatum est quasi carnifex discerpens peccatorem. 106.b.2
Peccati deformitas & turpitudo ipsos deterret peccantes, quantumuis in illud exardescant. 201.d.2
Peccati sordes vix defricantur a nobis, quin maneant aliquæ eorum reliquiæ. 308.a.1
Peccatum terram polluit & incultam reddit. 103.a.2
Peccata Deum faciunt recedere. 119.a.1
Peccata parentum in filijs an puniat Deus. 232.d.1
Peccata populi desiderant qui eorum expiatione sibi lucrantur victimas. 165.d.2
Peccata publica lugenda & vindicanda. 129.c.2
Peccata apparent maiora, quanto maiora sunt Dei beneficia in peccatores collata. 245.b.1
Peccatorum confessio diuinam iustitiam glorificat & defendit. 251.c.2
Peccatorum grauissimorum pœna est, grauiora peccata committere. 210.c.1
Peccatorum pœna a prophetis tanquā onus graue putatur. 79.c.1
Peccator duplicem refert personam hominis atque Dæmonis. 254.a.1
Peccator ipse sibi sordescit, & tædio est inenarrabili. 106.a.2
Peccator superbus ita despicit alios peccatores vt ne nominare quidem eos velit. 215.b.2
Peccatoris nomen quam fœdum sit, siquidem meretricem dehonestat. 204.c.2
Peccatorem cito conuertit exhortatio exterior cum interna inspiratione coniuncta. 74.c.1
Peccatores dulci exhortatione admonentur. 235.b.2
Peccatores quoque si fideles sint ad Christi regnum pertinent. 226.a.2
Peccatores cum Dei prouidentia concertant, dum voluptatum vinum, culpam scilicet bibere cupiunt, non autem fæces pœnæ, sed ebibant necesse est. 288.b.1
Peccatores indicare munus est prophetæ. 273.d.1
Peccatoribus fidelibus miseretur Deus suo nomini consulens. 246.c.2
Peccatoribus induratis interrogantibus non respondet Deus. 244.c.1
Peccatoribus pacem denuncians concionator est reipublicæ pernicies. 140.b.2
Peccatoris procacis, qui nescit erubescere, quam difficile sit cor mundare. 203.b.2
Peccatoris facies quam deformis. 110.a.1
Peccatricis nomen imponitur meretrici. 204.c.2
Peccant aliqui non vt suis satisfaciant passionibus, sed vt diuinam prouocent maiestatem. 200.d.2
Peccandi cupiditas insatiabilis. 102.c.1
Peccare cur dicantur oculi. 246.c.1
Peccandi nociuum desiderium exaggeratur. 204.c.1
Peccantes ipsos deterret peccati deformitas & turpitudo, quantumuis in illud exardescant. 201.d.2
Peccantes a seipsis iniuriam & vindictam sustinent. 109.d.1
Pectoralis fascia quid significet. 187.b.1
Pectus Leonis Christi resurrectionem innuit. 53.c.2
Pedes nudare signum reuerentiæ. 184.d.2
Pedes inungere magnum deliciarum argumentum. 305.d.1
Pedes vituli Christi mortem innuunt. 53.c.2
Pedibus nudis incedere quid significet. 184.c.2
Pennæ & manus rotarum quid significent. 24.c.1
Pennas Aquilinas detexit Christus ascendens in cælum. 54.a.1
Pentateuchus antonomastice vocatur liber seu volumen. 64.c.2
Perfectionem & vniuersitatem importat numerus septenarius 53.d.1
Perforare aures quid significet. 189.d.1
Permissione nefariæ idololatriæ puniuntur ingrati, & prouocantur refugi. 250.a.2
Persarum insigne fuit Aquila. 210.b.2
Persona Senis Iudicem repræsentat 39.c.2
Personæ ipsæ vel res aliquid aliud significant. 6.b.1
Pestis & fames vocantur ignis. 101.b.1
Pestis, & famis plaga & similia spiritus appellantur, quoniam agiles sunt & efficaces. 167.c.2
Petrus increpatur dormiens quasi muneris sui oblitus. 73.d.1
Piscatores cur dicantur Chaldæi. 151.c.2
Pilea. 267.a.1
Poderis vestis. 183.c.2
Poëtæ æmulari voluerunt Dei veri vectationem, cum falsos Deos curru equitantes fingebant. 41.c.2
Pœna peccati est peccata oblita coram oculis ponere. 110.a.1
Pœna obstinationis. 82.c.2
Pœna inueteratorum scelerum est Dei derelictio. 122.d.2
Pœna Sodomitis debita. 210.b.1
Pœna & præmium partes duæ diuinæ prouidentiæ. 132.a.2
Pœna quam digna sterilitatis vt nullis vsibus seruiat. 170.a.1
Pœna & præmio quasi duplici habena cor humanum ducitur, ac in officio continetur. 208.d.1
Pœna peccatorum a prophetis tanquam onus graue portatur. 79.c.1
Pœna damnatorum. 156.d.2
Pœna parentum qui filios suos ad malum inducunt exemplo. 233.d.1
Pœnitentia veræ signum non peccatum odisse tantum, sed & omnia irritamenta, & occasiones peccati. 106.c.1
Pœnitentiæ fructus & encomium. 105.d.2
Pœnitentiæ mira efficacia. 233.d.2
Pœnitentiæ veræ varia signa. 257.b.1
Polymita seu discolor vestis. 182.a.2
Pondus numerus & mensura quid significent. 100.c.2
Pontificis Romani potestas in Machabæis designata. 38.a.2
Porta Orientalis templi omnium erat celeberrima. 141.c.1
Porta superior quæ dicatur. 126.c.2
Porta altaris quæ dicatur. 118.c.2
Portæ templi quales fuerint. 141.b.1
Populus Israel ex omnibus gentibus electus in Dei peculium. 171.a.1
Populus ædificabat, pseudoprophetæ liniebant. 157.a.1
Populus Israel per desertum gradiens quare appellatus sit exercitus. 44.d.1
Populi peccata desiderant qui eorum expiatione sibi lucrari cupiunt victimas. 163.d.2
Populi laquei & decipulæ dicuntur falsi prophetæ. 163.a.2
Populorum desertum, quid sit. 252.c.1
Pudoris signum velamen oris. 188.c.2
Pueri occiduntur, ne impietate maiorum commaculentur. 130.a.1
Pulchritudo Ecclesiæ non fucata, sed vera. 102.c.1
Pulchritudo animæ. 200.b.1
Puluilli pro vestibus & pedicio quæ in brachijs portantur & expanduntur. 160.a.1
Puluilli & ceruicalia quid significent ex Patrum sententia. 158.b.1

Punitio ipsius terræ propter scelus habitantium in ea. 309.c.2
Punitio Dei misericordia interueniente iustificatur in semetipsa. 79.c.2
Punitio magnum Dei beneficium, ne sequatur peccata derelictio. 201.c.8
Punit Deus citra condignum. 206.b.2
Plaga bestiarum quæ fuerit. 165.c.1
Plaga famis, & pestis atque similia spiritus appellantur, quòd agiles sunt & efficaces. 167.c.2
Plangentis, & stupentis habitus est plaudere super femur. 263.d.
Plinij locus lib 6. nat. hist. cap. 16. corrigitur. 19.c.1
Plorantes, & dolentes à cæde eripiuntur. 130.c.1
Plumarium opus. 181.d.2
Pheltiæ mors in visione ostensa Ezechieli. 143.a.5
Phœnices dicuntur Cretenses. 321.d.1
Phrygionicum opus. 182.c.2
Præceptum misericordiæ quale. 231.d.1
Præceptum sabbathi obseruandi amoris & honoris ergo impositum. 248.a.5
Præcepta & iudicia quid significent. 247.a.1
Præcepta grauia aures perterebrant, uerum eorum obedientia totum caput exornat. 189.a.2
Præcidere filum narrationis solet interdum sacra scriptura. 5.c.1
Præcordia diuitum ad libidinem mollia, ad liberalitatem dura. 209.b.1
Prædium potissimum fuit vinea ab antiquo. 171.a.2
Prædatores sunt instantes. 73.a.2
Prædicatores mercenarij qui propter munera deficiunt ab obligatione prædicandæ veritatis uel non absoluendi reprehenduntur. 159.c.4
Prædictor dicitur Propheta. 2.b.1
Præfactor dicitur Propheta. 1.c.1
Prælati munus & caritas. 250.c.2 & 251.a.1
Prælati quales futuri. 138.b.5
Prælatos Ecclesiæ referunt Cherubini oculati. 237.c.5
Præmium & pœna partes duæ diuinæ prouidentiæ. 132.a.6
Præmio & pœna quasi duplici habena cor humanum ducitur, ac in officio continetur. 208.d.1
Præpositi primo puniuntur. 231.d.1
Præsentia Dei & iubilatio alarum sonitu significatur. 23.b.1
Præteritorum obliuio omnium malorum causa. 206.a.2
Prima & vltima Ezechielis visio imaginaria fuit. 10.c.1
Primates Ecclesiæ inducunt victoriæ trophæa. 53.c.1
Primogenitorum nefaria immolatio. 250.b.2
Principes singuli Hebræorum gestabant parentum symbola. 44.d.2
Princeps primus in portandis oneribus. 130.b.2
Principes Angelorum septenario numero computantur in Sacris, hoc est, numero vniuersi. 33.d.1
Principes populi aduersus prophetas consilia iniere. 141.c.2
Principibus graue onus imponitur quale ipsi subditis imposuerunt. 151.a.1
Proclimitos tanta in peccata ipsi Deo quodam modo admirationem afferre videtur. 304.2
Profanus sumitur pro polluto, seu proscripto. 266.b.1
Propheta Dei alij palam alij autem in occulto, & quasi furtiue loquuntur. 62.c.1
Propheta dicitur videns. 1.b.1
Propheta dicitur profactor. 1.a.1
Propheta esse minus, magis, vel maxime quis dicatur 9.b.1
προφητεύς prophitis ο προφήμι prophimi, & quid significet 1.b.1
Prophetam moribus superiorem esse reliquis oportet. 72.d.2
Prophetæ proponunt ænigmata, vt obscuritas studium excitet auditorum. 307.a.1
Prophetæ duplici nomine insigniti. 1.a.1
Prophetæ computant annos regum exterorum. 18.a.2
Prophetæ rebus & verbis vaticinantur. 307.b.1
Prophetæ non a se loquuntur, sed accepto, & gustato verbo Dei. 64.c.1
Prophetæ aliquando loquuntur verbis manifestis. 3.c.1
Prophetæ quare videant iuxta fluuios. 20.b.1
Prophetæ pedibus in præparationem Euangelij calceatis vepres pseudoprophetarum conculcant. 63.a.2
Prophetæ veri quomodo dignoscantur a falsis. 62.b.2
Prophetarum scopus est Christus. 2.c.1
Prophetarum munus. 155.c.1. 157.c.1
Prophetarum proprium, opponere se satellitibus diuinæ iustitiæ 155.d.1
Prophetarum de Christo uarius loquendi modus. 3.b.1
Prophetarum existimationi Deus prouidet. 307.a.2
Prophetarum ore Deus ipse loquitur. 143.c.1
Prophetarum munus duplex. 1.a.5
Prophetis quanti stet hominum salus. 311.b.2
Prophetis iudicium cum libertate miscendum. 70.d.1
Prophetas mentiri, est auditorum culpa. 139.c.2
Prophetis solet esse frequentior metaphora, & allegoria. 5.c.2
Prophetiæ Ezechielis dignitas. 10.a.1
Professio contra mulieres Pythonissas, pseudoprophetides. 137.a.2
Prophetica visiones triplices. 9.c.1
Prophetare saltus iubetur Ezechiel. 75.b.1
Prophetiæ Ezechielis difficultas. 20.a.2
Prophetæ ultimi in Israel qui fuerint. 64.b.1
Propheta dicitur prædictor. 1.b.1
Prophetia Ezechielis summa. 66.a.5
προφήμι prophimi quid significet. 1.b.1
Propitiatorium quid. 35.c.5
Propinqui seruorum Dei magno in precio sunt apud Deum 130.a.2
Proselyti qui fuerint. 163.d.1
πρόσωπον prosopon quid significet. 32.d.2
Prouerbia sacræ scripturæ explicatu sunt difficillima. 107.c.1
Prouidentia Dei, quæ malos seruos domo expellere solet, electos fugientes persequitur vt reducat. 252.b.2
Prouidentia diuina suauiter agit rerum vicissitudines ministerio Angelorum, & etiam regnorũ permutationes. 138.a.2
Prouidentia & benignitas Dei. 100.c.1
Prouidentiæ diuinæ partes duæ, præmium, & pœna. 132.a.2
Prouidentiam diuinam negantes in omnia impietatum genera dilabuntur. 132.c.1
Pruinarium & altare incensi, & sacrum Eucharistiæ altare significat. 51.d.2
Pseudopropheta pacem peccatoribus denuncians pernicies est Reipublicæ. 160.c.2
Pseudoprophetæ morituros prædicebant iustos vitam iniquis promittentes. 139.b.2
Pseudoprophetæ dicuntur laquei & decipulæ populi. 163.c.2
Pseudoprophetæ comparantur scorpionibus. 43.d.c
Pseudoprophetæ aduersus prophetas minarum vepres spargunt 63.a.2
Pseudoprophetæ liniebant, populus ædificabat. 157.a.1
Pseudoprophetis accommodant patres vulpium similitudinem. 155.a.1

Q

Quadrigam conscendere proprium est gubernatoris & quare. 49.c.1
Quales fuerint facies Cherubinorum. 32.a.1
Quali forma fuerint effictis Cherubins oraculi templi. 36.c.1
Qualis sit species sedentis in solio. 33.b.1. 34.c.1
Quam ob causam in tabernaculo & templo toties repetitæ fuerint cherubinorum imagines. 46.c.5
Quando cœperint Hebræorum mensium nomina. 19.a.1
Quare arca vocetur gloria Dei. 47.a.1
Quare & quomodo dicatur Ierusalem in medio gentium. 93.d.2
Quare filio Dei tribuatur redemptoris nomen. 52.c.1
Quare iuxta fluuios uideant prophetæ. 20.b.1
Quaternarius sublunarium numerus. 53.d.1
Quaternis cherubinis Euangelistæ, & totidem faciebus euangelia significantur. 54.c.2
Quatuor animalium facies Deus destinauit ad specialem populi sui prouidentiam significandam, non autem ad vniuersalem 46.a.1
Quatuor Cherubini quatuor angelos tutelares Ecclesiæ referunt. 53.a.1
Quatuor Ecclesiæ dotes. 56.d.1
Quatuor facies animalium quomodo intelligantur. 38.c.4
Quatuor facies animalium trophæa sunt parta victoriæ. 46.d.2
Quatuor facies cherubini Christum indicant. 53.b.2
Quatuor hominis possessores per quatuor facies significantur. 42.c.1
Quatuor testamenta hominibus data. 55.b.2
Quid significet hæc vox, signum. 44.c.2
Quietis æternæ symbolum est solium. 51.a.2
Quo pacto sit eruendus sensus visionum. 9.a.2
Quod esse non potest vel non solet nunquam ostenditur existens in-

in visionibus propheticis. 33.d.2
Quod oraculis propheticis non subsit Historia. 3.a.1
Quomodo aperiantur cæli. 19.c.2
Quomodo componuntur animalium formæ, & de earum origine. 46.a.2.
Quomodo, & quare dicatur Ierusalem in medio gentium. 93.d.2
Rahab meretrix, idest, hospita. 193.c.2
Rabbini David Chimhi optimum contra Hebræos testimonium. 69.b.2

R

Rabbinorum sententiæ de Cherubinis. 36.d.1
Rami laurei in cultu solis adhibiti. 122.c.1
Ramosæ arbores infructuosæ sunt. 169.c.1
Rasura & caluitium luctus indicium. 200.b.1
Ratio interpretandi oracula prophetica. 1
Rationes quibus probatur nomen Iehouah non significare substantiam, sed beneficium. 47.a.2
Rechamata vestis. 182.c.2
Redemptio Christi duplici nomine, eoque coniuncto solet nominari, nempe strage, & salute. 253.b.2
Redemptione Israelis nostra significatur. 48.c.2
Redemptoris nomen quid significet. 48.b.2
Redemptoris Israel nomen vnde sibi assumpserit Deus. 47.c.1
Refugi prouocantur, ingrati puniuntur Idololatriæ permissione. 250.a.2
Regia Salomonis dicitur libanus. 237.d.1
Regis doctrinam fasciæ significant. 179.c.1
Regis Babylonis potentia. 325.b.1
Regio Aquilonis quid significet. 21.a.1
Regnum cælorum cur dicatur Ecclesia. 30.c.1
Regnum Christi cedro cur comparetur. 226.b.2
Regnum dicitur Ecclesia, & quare. 50.d.1
Regnum & sacerdotium tum Israel, tum Ecclesiæ annexa sunt. 52.b.2
Regnum spiritale Ecclesiæ in quo consistat. 57.a.2
Reipub. excidium fore Deus numquam permittit, nisi ob peccata publica. 266.a.1
Religiosi studeant obseruari sibi spiritum adoptionis. 112.c.2
Rerum & verborum allegoria mista. 6.a.2
Res ipsæ vel personæ aliquid significant. 6.b.1
Respublica cum humano corpore, illius ciues cum membris eius conferuntur. 307.d.1
Respublica sacerdotalis dicitur Israel propter sabbathi obseruantiam. 248.c.1
Resurrectio mortuorum. 327.b.2
Resurrectionem Christi innuit pectus leonis. 53.d.2
Reuerentiæ signum est nudare pedes. 184.d.2
Romana, quæ tunc erat, Respub. intelligitur nomine Babylonis, & meretricis.
Romani Pontificis potestas in Machabæis designata. 58.a.2
Rosa odoris prodiga. 304.a.2
Rotæ Ezechielis quam formam haberent. 23.c.1.31.a.2
Rotæ visionis primæ Ezechielis quam perperam fuerint intellectæ. 31.a.1
Rotarum Ezech. significationes ex Patribus. 23.c.1
Rotarum forma & colore cælestes orbes aptissime significantur, nec non & ipso curru. 47.a.2
Rotarum manus & pennæ quid significent. 24.c.2
Rota in rota fidelium mutuus amor dicitur. 31.d.1
Rotarum nomine quid intellexerint tractatores primi capitis Ezech. 31.b.1
Rotarum oculi quid significent. 24.c.1
Rubri coloris est sapphirus. 40.d.1
Ructus significat doctrinam prophetarum. 63.d.2
Ruinæ Israelitarum gradus. 22.c.2

S

Sabbatho fiebant officia circa recens natos propter mortis periculum. 178.c.1
Sabbathi obseruandi præceptum amoris & honoris ergo impositum. 248.a.1
Sabbathi sanctificatio. 248.b.1
Sabbathi obseruantia non incœpit à lege Moysis sed multo ante. 248.b.1
Sabbathum agit terra quæ non colitur. 84.b.2
Sabæa gens quæ fuerit. 302.a.1
Sadai Dei nomen quid significet. 48.a.2. & 236.d.1
Saccis induti Iudæi mortuos lugent. 314.a.2
Sacerdotibus Aegyptijs vestes ex Gossipio gratissimæ erant. 186.b.2
Sacerdotes dedecent seruorum, aut lugentium insignia. 312.d.1
Sacerdos intercessor est. 127.a.2
Sacerdotum existimationi libenter Deus consulit in publica accusatione. 154.a.2
Sacerdotium Christi Leuitico successit. 57.a.1
Sacerdotalis respublica dicitur Israel propter Sabbathi obseruantiam. 248.d.1
Sacerdos si nihil dicendo proficit, innocens est. 74.a.1
Sacerdotum munus, atque excellentia ut non secus atque angeli Deo præsto sint. 263.c.1
Sacerdos gubernet Ecclesiam, & de eius munere. 57.c.2
Sacræ scripturæ mos est præcidere narrationis filum. 5.c.1
Sacra scriptura est versicolor vestis Ecclesiæ. 5.c.1
Sacrificia antiqua erant quasi connubia. 309.d.2
Sacrificium significat vitulus. 46.a.2
Sacrificium vel idolum Moloch vocabatur Thophet. 198.c.1
Sagittæ famis vocantur locustæ. 98.b.2
Sal vtile infantibus, ut solidentur, & exsiccentur ab omni immunditia vteri. 179.b.1
Salvita artificialis est carnium exanguium. 57.c.1
Sal legem denotat. 179.b.1
Salomonis Regia dicitur Libanus. 237.d.1
Salomonem loqui amatoria in Canticis absurdum est, quia Deus ipse loquitur cum Ecclesia. 30.b.2
Saltationes didicerunt homines a dæmonibus. 301.a.2
Saltus cur comparetur Ierusalem. 237.d.1
Salus populi quanti stet prophetis. 262.a.1
Saluti hominum assidue inuigilat Deus, ipsis etiam renitentibus. 310.a.1
Salute & strage solet nominari redemptio Christi. 253.b.2
Samaria & Sodoma quo tempore restituenda. 212.a.2
Sancti stare dicuntur, non peccatores. 60.c.2
Sanguinis effusio quid significet. 73.b.2
Sanctificationis promissio ad tempora Messiæ referenda est. 144.b.1
Sanctificatio sabbathi. 248.b.2
Sanctificatio fidelium magna laus Christo. 256.d.2
Sanctuarij vestes & cortinæ ex bysso albi coloris factæ erant. 186.c.1
Sanctum dicitur templum ob mundiciam. 96.c.1
Sapphirus quid sit, & significet. 25.a.1
Sapphirus rubri coloris est. 40.d.2
Sartagine significantur atrocissima tormenta quæ obsessi ab hostibus Israelitæ perpessuri erant. 78.c.2
Satellitibus diuinæ iustitiæ se opponere, proprium est prophetarum. 155.d.1
Scabies cur dicatur lepra. 158.c.2
Sceptro, & virga principatus insignia. 241.a.2
Scelera vsque ad mortem aliqui non relinquunt. 206.d.2
Scelera præterita in memoriam Deo reuocat similium patratio. 285.d.2
Scelerum grauitatem maxime auget oblivio acceptorum à Deo beneficiorum. 299.a.1
Sceleris cogitatio ipsa polluit. 274.c.1
Scelera parentum proponuntur filijs, ut ostendantur similia parentibus agere. 245.a.1
Scelus Hierosolymæ quatuor modis comparatur sceleribus Samariæ, & Sodomæ. 207.a.2
Scolia compotantium quæ. 302.a.1
Scopus Prophetarum est Christus. 2.a.2.
Scorpionibus comparantur pseudoprophetæ. 63.d.1
Scriptura sacra est versicolor vestis Ecclesiæ. 5.c.1
Scriptura sacra sæpe vsurpat per catachresim nomina vulgo rebus imposita, non merito suo debita. 154.a.1
Scripturæ sacræ mos est præcidere narrationis filum. 5.c.1
Scripturæ sacræ prouerbia explicatu sunt difficillima. 207.c.2
Scriptura domus Israel & liber vitæ quare dicatur. 156.d.2
Scriptura continet Christum in sensu literali, non solum in mystica. 62.d.2
Scripturam sacram versantibus Mathematica addiscenda. 277.b.1
Securitas iustorum in medijs periculis. 230.d.1
Sedecia luxus, & deliciæ quos fructus pepererint. 151.a.2
Sedendi ad mensam antiquus mos. 289.d.2
Segregatum cur se vocet D. Paulus. 64.d.1
Sella curulis triumphalis indicium. 51.c.2
Senectus aquilæ vnde dicatur. 40.d.1
Seniores, hoc est, præpositi prima puniuntur. 231.a.1
Senis persona Iudicem repræsentat. 39.c.2
Senium non ætatem tantum sed & dignitatem significat. 162.a.1.

T

TAcere aliquando significat perire. 60.d.1
Tegere faciem verecundiam significat. 151.a.2
Tempus præsens pro futuro, stabile, decretum, & firmum propositum significat 61.a.1
Tempus & dies sumuntur pro eo, quod in tempore, aut statuto die fit. 274.b.1
Templum significat sanctificatio. 144.c.1
Terra lacte & melle fluens quomodo intelligatur. 245.c.2
Terræ populus idem significat quod ciues vrbis. 237.b.2
Tharsis vox quid significat. 23.a.2
* Thaclas quid sit. 184.c.1
* Thelabib quid significet. 71.c.2
* Thopheth quid significet. 198.c.1
Traducere filios per ignem quid sit. 198.b.1
Tropo locus esse non debet cum grammaticus sensus cum literali apte cohæret. 45.b.2

V

VAe quid significet. 65.c.2
Vanitas dicitur mendacium 154.c.1
Varia significatio vocis spiritus in sacris. 14.a.2
Velare faciem damnationis signum. 151.b.2
Velare faciem reuerentiæ signum. 151.b.2
Ventis alatis Angeli comparantur. 46.c.1
Ventus turbinis varie accipitur. 20.c.2
Verecundiæ signum tegere faciem. 151.a.2
Veritatem facere, quid sit. 120.b.2
Vestium summitates Origeni alæ vocantur. 180.c.2
Via quid significet. 109.a.2
Via appellatur interdum actio. 234.c.1
Via legem & vitam nostram significat. 94.d.2
Videre oculo, significat efficaciam actus. 149.d.1
Vindictam significat dies Domini. 155.c.1
Vineæ, & arietes quid significent. 325.b.1
Vir desideriorum quid significet. 167.c.1
Virga seu baculus vocatur panis substentans. 165.c.1
Visus pro intellectu sumitur. 149.a.2
Visio seu apprehensio quid significet. 112.c.2
Visionem non tegredi quid significet. 112.c.2
Vitam in viuentibus esse, quid sit. 112.c.1
Vita viuere quid significet. 231.d.2
Vitam sacra scriptura vocat iucunditatem, lætitiam, fœlicitatem. 248.a.1
Viuere vita quid sit. 231.d.2
Vocis geminatio est exaggeratio operis vel affectus in opere. 165.b.1
Volare non raro vsurpant Hebræi pro procul dissilire. 38.c.1
Vmbilicum non præcisum fuisse, significat egressum populum adhuc retinuisse mores Aegypti. 178.a.2
Vmbra est potestas in subditos. 226.c.2
Vna & vna, idest vna & altera. 110.d.1
Vnctione recreationem ex laboribus significari putat Polychronius. 182.c.1
Vnus & alter, vel vnus, & vnus significat singulos. 37.a.2
Vnus & vnus apud Hebræos idem valet, quod vnus & alter. 239.a.1
Vt, particula valet idem quod ita vt. 216.b.1
Vultum mutare quid significet. 78.c.2
Vultus seuerus indicat animi indignationem. 103.a.1
Vultum obfirmate idem est ac seuere & implacabili vultu aspicere. 78.d.2
Vultus absolute minacem & toruum vultum significat. 63.c.2
Vultum obfirmare, quid sit. 164.a.1

Z

ZAchar quid significet. 73.a.3

IN-

VERBORVM ET RERVM LOCVPLETISSIMVS.

PRIMVS NVMERVS PAGINAM secundus columnam indicat.

A

ABLVTIO aquæ quos vsus conferat infanti. 178.c.2
Abrasio barbæ quid significet. 93.b.1
Absolutissima idea totius visionis Ezechielis. 34.d.2
Absurdum est Salomonem loqui amatoria in Canticis, quia Deus ipse loquitur cum Ecclesia. 50.b.2
Achilles cibum sæpe recusat mortuo Patroclo. 314.b.1
Adamantis proprietas. 70.c.1
Adonidis lascius Dæmonis simulachrum. 121.b.1
Adonis quis fuerit. 124.a.2
Adonidis nomen vnde sumptum. 114.c.1
Adorare solem quam malum. 121.c.1
Adorabant antiqui ad solis ortum. 121.b.2
Adnenæ qui fuerint. 163.d.2
Aduentus Dei in montem Oliueti prænotabat futurum Christi Domini aduentum in eum montem, vt inde in cælos ascenderet. 146.d.2
Adulteros expilare solent meretrices. 193.c.2
Adulterium frequens Cethææ regioni. 207.d.1
Aegyptij rubrica signabant omnia in æquinoctio, putantes huiusmodi colorem liberasse primogenitos Israel a perditione. 129.c.2
Aegyptijs crux futuram vitam significabat. 129.a.2
Aegypti regionis descriptio. 203.b.1
Aenigmata proponunt prophetæ, vt obscuritas studium excitet auditorum. 307.a.1
Aenigma quid sit. 219.c.1
Aes sordidorum symbolum, argentum puritatis. 205.a.1
Aequitatem diuinæ seueritatis statera significat. 100.b.2
Aeternæ quietis symbolum est solium. 51.a.1
Abiezer gestabat aquilam in vexillo variegato ex albo & rubro colore. 44.d.1
Affectus, quo Deus optimos vineæ suæ fructus expetit. 173.b.2
Afflictiones & dolores sunt vincula Adam, vincula caritatis. 106.a.1
Alatus fuit serpens Moysis. 38.c.1
Alæ Cherubinis quot fuerint. 37.a.2
Alarum sonitus iubilationem significat, & præsentem Deum. 35.b.1
Allegoria mista verborum & rerum. 6.a.2
Allegoriæ duplicis signa. 8.b.1
Allegoria duplex. 6.a.2
Allegoria & Metaphora solet esse prophetis frequentior. 5.c.2
Altaris porta quæ dicatur. 118.c.2
Altare incensi vectum ante thronum. 36.b.1
Amantes prosperitatem, quam vident in peccatoribus, facile illorum imitantur mores, sed frustra. 251.c.2
Amentia & odium Dei confunduntur. 154.a.2
Ammon filij qui dicantur, & Rabbath eorum primaria ciuitas. 319.c.1.
Amor sponsa dicitur. 51.a.1
Amor Christi in Ecclesiam ardentissimus. 255.d.2
Amor Dei maximus, & liberalis ostenditur ebrietas. 257.c.1
Amor mutuus fidelium dicitur rota in rota. 51.d.1
Amor Christi & seueritas mystice ostenditur. 52.c.2
Amorem & zelum Dei electrum & ignis significat. 117 a.2
Amoris est indicium delicijs proprijs se propter aliquem spoliare. 304.d.1
Amorrhæum & Cethæum nominat Ezechiel inter septem nationes, quoniam ille sceleribus, iste impudicitia reliquas superabat. 177.c.1
Amuletum quid? 158.a.2
Amygdalina virga impendens flagellum significat. 121.b.1
ἀναχωρησις quid. 2.d.1
Angelicæ naturæ symbolum est aquila. 46.c.1
Angeli quatuor tutelares Ecclesiæ quatuor Cherubinis referuntur. 53.a.1
Angelorum principes septenario numero cõputantur in sacris, hoc est, numero vniuersi. 53.d.1
Angeli comparantur alatis ventis. 46.c.1
Angelorum imaginibus sexuum distinctionem apponere ridiculum & indecorum. 36.a.1
Angeli podere induti apparent, vtpote sacerdotum Dei familiarium, quales ipsi Angeli sunt. 127.c.1
Angelus cur in specie columnæ apparuerit. 34.c.2
Angelus percutiens mystice Christum referebat. 53.a.2
Angelorum ministerio diuina prouidentia suauiter agit rerum vicissitudines, & regnorum permutationes. 138.a.2
An imaginaria vel corporea fuerit Ezechielis prima visio. 20.a.1
Animalium quatuor facies Deus destinauit ad specialem populi sui prouidentiam significandam, non autem ad vniuersalem 46.a.1
Animalium forma quomodo componantur, & de earum origine 46.a.2
Animalium quatuor facies trophæa sunt partæ victoriæ. 46.d.2
Animalia visionis Ezechielis non fuerunt quadrupedia. 33.a.1
Animalia Ezechielis habuerunt vultum hominis, exuuias vero animalium reliquorum. 39.b.1
Animalia in visione Ezechielis quid significent ex Hebræorum sententia. 44.c.1
Animalium vnius facies non potest significare vnum attributum diuinum, quin aliqua alia significet. 43.c.1
Animalium quatuor facies quomodo intelligantur. 38.c.2
Animalia Ezechielis non habebant singula singulas facies, neque vultus brutorum, quis loquuntur. 39.c.1
Animæ operationes tribuuntur linguæ. 68.c.1
Animam hominis quanti faciat Deus, & quanti velit ab eadem propriam æstimari decorem. 205.c.2
Animæ pulchritudo. 200.b.1
Anima laqueis, hoc est, peccatis irretita, non agnoscit Deum, ab eis liberata incipit agnoscere. 160.a.1
Animi idem quod voluntas, & affectus. 285.d.2
Annus trigesimus Iubilæi non commemoratur ab Ezechiele. 17.a.2
Annus Hebraicus & Chaldaicus frequenter habet tredecim menses.

menses. 92.b.2
Annus euersæ Tyri examinatur. 325.c.1
Antiqui ad solis ortum adorabant. 121.b.2
Apollinaris sententia contra nudas & indecentes figuras effingentes. 22.c.2
Apostoli, Euangelistæ, Pastores, & Doctores quatuor rotas Ecclesiæ indicant. 51.b.1
Apostoli & Apostolici viri Cedris significantur. 50.c.2
Apparatus solij Dei qui in tabernaculo & in Tẽplo, similis erat ostenso Moysi in monte. 40.b.1
Apparitiones quatuor Christi quatuor Cherubicis faciebus repræsentantur. 35.c.2
Appellatio viri erat cognomen vxoris. 181.d.2
Aqua doctrinæ. 182.c.1
Aquæ ablutio quos vsus conferat infanti. 178.c.2
Aquila comparatur Nabuchodonosor. 220.c.1
Aquila symbolum imperij. 220.a.2
Aquila symbolum est angelicæ naturæ. 46.c.1
Aquilam gestabat Abiezer in vexillo variegato ex albo & rubro colore. 44.a.2
Aquila Persarum insigne. 220.c.1
Aquilæ senectus, vnde dicatur. 46.d.1
Aquilinas pennas ascendens Christus in cœlum detexit. 54.a.1
Aquilæ comparantur Babylonij. 220.a.2
Aquila arreptum vnguibus Draconem gestans, vetus erat Lacedæmoniorum stemma. 45.c.2
Aquilonis regio quid significet. 21.a.1
Arbores ramosæ sunt infructuosæ. 169.c.1
Arca dicitur gloria Domini. 35.c.2
Arca testamenti appellabatur gloria Dei. 60.a.1
Arca quare vocetur gloria Dei. 47.a.1
Arca fœderis cur dicta gloria Israel. 31.c.2
Arca testamenti recedit e templo. 70.d.2
Arca testamenti forma. 35.d.1
Architecti comparantur ministri verbi. 61.c.1
Arietes significant Duces & Heroes. 77.c.2
Aries machina. 77.d.2.78.a.b.1
Argentum & aurum fame pereuntibus non prodest. 213.c.2
Argentum puritatis symbolum, aes vero sordidorum. 205.a.1
Argento iudicium, vino iustitia significatur. 132.b.0
Armillas in brachijs tum viri, tum feminæ gestare solebant. 303.d.2
Armillarum significatio varia. 186.c.2
Arrogantiæ digna pœna contemptus est. 215.d.2
Artaxerxem vocat Hieronym. Assuerum. 84.c.2
Ascendens in cœlum Christus detexit aquilinas pennas. 54.c.1
Assuerum vocat Hieronym. Artaxerxem. 84.c.2
Assyriæ regionis descriptio. 203.b.1
Auaritiam frequenter vocat Paulus Idololatriam. 194.c.2
Auditorum culpa est, mentiri prophetas. 259.c.2
Auibus, non reptilibus comparantur fideles. 226.d.2
Aures perforata quid significet. 189.d.1
Aures perterebrans gratia præcepta, verum eorum obedientia totum caput exornat. 189.a.2
Aurichalcum quid. 33.c.2
Auriga non potest dici, nisi qui currum moderatur. 31.c.2
Aurum & argentum fame pereuntibus non prodest. 113.c.2
Auro naturæ & gratiæ dona innuuntur. 183.d.2
Aurum superbiæ & impietatis materia. 214.c.1
Auxilium manus significat. 271.c.1

Baal idolum fuit in templo Domini. 118.d.1
Babel confusio. 145.c.1
Bacchi corona ex hedera fuit. 303.c.2
Babylon cur dicatur mare. 151.c.2
Babylon cur vocatur terra Chanaan. 221.b.2
Babylonij fatentur diuinam vltionem euertisse Ierosolymam. 263.b.2
Babylonij aquilæ comparantur. 220.c.2
Babylonicum opus. 183.a.1
Babylonicum insigne columba. 220.d.1
Barbæ abrasio quid significet. 93.b.1
Barba virilitatis indicium. 100.c.1
Bel Idolum Assyriorum. 283.c.1
Bellum Dei aduersus peccatores. 95.d.1
Benedices coronæ anni benignitatis tuæ. 303.c.2
Beneficiorum varia genera sponsæ collata discolori veste significantur. 182.a.2
Beneficentia dat intellectum quem non dat vexatio. 257.a.1
Beneficia collata sponsæ cur Deus improperet. 199.c.2
Beneficiorum a Deo acceptorum obliuio auget maxime scelerum grauitatem. 199.a.1
Beneficia nobis a Deo data dicuntur Dei gloria, & quare. 327.a.1
Benignitas Dei multis modis ostensa. 180.b.1
Benignitas & prouidentia Dei. 200.a.1
Bestiarum plagæ quæ fuerit. 165.c.1
Brachia habuerunt Seraphini. 37.c.2
Brachia humana habuerunt Cherubini. 36.c.2
Bulla collo appensa ceruicalia vocantur, quasi in eorum tutela securi dormire possent. 159.a.1
Byssus quid sit. 185.d.2
Byssus Hebraica candida fuisse demonstratur. 186.d.1
Byssinæ fasciæ Virginitas signum. 187.a.1

C

Calderij similitudine euersionem urbis Ierusalem minatur Ezechiel. 96.c.2
Cœlum pro templo in sacra scriptura vsurpatur. 38.c.2
Cœli quomodo aperiantur. 19.c.2
Cœlestes orbes aptissime significantur rotarum forma & colore, nec non & ipso curru. 49.c.2
Cœlestis patria promittitur sub ingressu terræ promissæ sine reductionis in Ierusalem. 213.c.1
Cœna feralis, quare sic dicta. 313.d.2
Cœnatoriæ vestes albæ. 301.a.1
Cæsaries libertatis, & nobilitatis indicium. 100.c.1
Calamitates erudiunt homines, vt sciant verum Deum. 115.d.2
Calceus signum est vsucapionis. 184.c.2
Calces hyacinthino colore cur dentur sponsæ. 185.c.2
Calceus in militia symbolum est constantiæ animique trepidi. 185.d.1
Calcei nobilitatis, & libertatis insignia. 313.a.0
Calceamenta soluere signum luctus. 185.c.1
Calces hyacinthini indicant pedibus sponsæ omnem subditam dominationem. 185.b.2
Calceamenta in sacra scriptura quid significent. 184.b.2
Candelabra quæ fuerint in Tabernaculo, et quæ in templo. 135.a.2
Caligo, nubes fumus, tenebræ cum Deo tribuuntur, nimiam claritatem significant. 135.c.2
Calix commnantium, & vsque ad ebrietatem bibentium certatum. 288.a.1
Caluariæ mons excelsus dicitur. 215.d.2
Caluariæ montis descriptio. 309.a.1
Caluitium lugentium est. 115.d.2
Caluitium & rasura luctus indicium. 100.b.1
Captiuitate peracta, qui nam reuerterint in Ierusalem. 144.c.2
Captiui dicuntur mortui, & sepulchrum seruitus nuncupatur. 313.b.1
Capitis velamen signum subiectionis. 188.d.1
Caput vituli gestabat Elisama in vexillo aureo. 44.c.2
Caput hominis in vexillo viridi gestabat Elisam. 44.c.2
Caritas & munus prælati. 150.c.2.151.a.1
Caritas amorque Ezechielis in suos ostenditur. 143.b.2
Carnium ad ciues & lebetis ad vrbem analogia duplex. 142.c.1
Caro spiritus seruit in regno Christi. 321.a.2
Carrucæ vectatione diuinam prouidentiam repræsentari Græci patres tradiderunt. 49.a.2
Castitatem & fidem coniugalem significat pectoralis fascia. 187.b.1
Castrum symbolum est seruitutis, desertum vero libertatis. 352.b.2
Castus reipublicæ Hebræorum. 268.c.2
Caulas collocare in vrbe euersam illam esse significat. 320.c.1
Caupona vocantur Idololatræ. 194.b.1
Causa omnium malorum, præteritorum obliuio est. 206.a.2
Cedri medulla stirpem regiam significat. 221.b.1
Cedri Apostolos, & Apostolicos viros significant. 50.c.2
Cedro cur comparetur Christi regnum. 218.b.2
Cedro Christus comparatur. 225.c.2
Centrum Ecclesiæ Christus. 2.b.1
Cerethei, & Phelethei cum Getheis assumuntur milites in custodiam regis. 321.a.0

Cere-

Cerethim, & Phelethim etymologia. 321.b.2
Cernicolia & pululli quid significent ex patrum sententia. 158.b.1
Cethææ regioni adulterium frequens fuit. 207.d.1
Chalcholibanum quid. 33.a.b.2.& seq.
Chaldæi quare piscatores dicantur. 151.c.2
Chaldæorum impetus in Vrbem irruentium comparatur imbri & procella. 157.a.2
Chaldææ regionis descriptio. 203.b.2
Chaldaicus & Hebraicus annus frequenter habet tredecim menses. 91.b.2
Chanaan regionis descriptio. 203.b.2
Cherubini in templo constituti, vt testatum sit omnibus quanti Deus faciat Israelitas. 47.a.1
Cherubini quot alas habuerint. 57.a.2
Cherubini quatuor quatuor angelos tutelares Ecclesiæ referunt 53.a.2
Cherubini & Seraphini, quos viderunt Vates, ex qua Angelorum Hierarchia fuerint. 37.d.2
Cherubini non in quatuor partes simul aspiciebant, sed in vnam tantum. 139.c.1
Cherub interpretatur agens currum. 138.c.1
Cherubini visionis Ezechielis similes erant Cherubinis templi. 32.e.1
Cherubini oculati prælatos Ecclesiæ referunt. 157.c.2
Christus dominus aperte promittitur. 269.a.2
Cherubinis quaternis Euangelistæ, totidemque faciebus Euangelia significantur. 54.c.2
Cherubini vestibus carent 36.a.2
Cherubinis depictæ cortinæ Tabernaculi. 184.b.1
Cherubini humanis brachia habuerunt. 36.c.2
Cherubini oraculi templi quali forma fuerint effecti. 36.c.1
Cherubinorum imagines, quem ob causam toties repetitæ fuerint in tabernaculo & templo. 46.e.2
Cherubinorum facies quales fuerint. 32.a.1
Christus mystice repræsentabatur in Angelo percutiente. 55.a.2
Christi ardentissimus in Ecclesiam amor. 255.d.2
Christus Ecclesiæ centrum. 2.b.1
Christi resurrectionem innuit leonis pectus. 55.c.2
Christus in die palmarum se profert hominem, Deum, Regem, Sacerdotem. 54.c.1
Christi redemptoris nostri triumphum decantat Paulus ad Hebræos. 11.v.2. 49.b.2
Christus semel introductus per natiuitatem, iterum introducitur per resurrectionem. 49.c.2
Christus non est subiectum aut obiectum omnium scripturarum, licet sit finis. 5.b.1
Christus leoni comparatur. 53.c.d.e.2
Christi mortem innuunt vituli pedes 53.c.2
Christus non solum in seipso repræsentat facies Cherubicas, sed etiam earum dispositionem & situm. 53.b.2
Christus Cedro comparatur. 225.e.2
Christus quatuor faciebus Cherubicis repræsentatur. 55.b.2
Christus non mystice tantum, sed secundum litteram sæpe continetur in scripturis sanctis. 4.c.2
Christus pedum vnctionem cur laudauit. 301.d.2
Christus mediante morte obtinuit imperium orbis. 57.d.2
Christus finis legis. 2.b.2
Christum continet scriptura in sensu litterali, non solum in mystico. 6.d.2
Christus est corpus Prophetarum. 2.a.1
Christus cur Nazaræus vocetur. 226.e.1
Christi amor & seueritas mystice ostenditur. 52.c.2
Christi quatuor apparitiones repræsentantur totidem Cherubicis faciebus. 55.e.2
Christus crucifixus exprimit quam deformis sit peccati facies. 110.c.1
Christi Ecclesia vbertas. 245.a.2
Christus summus omnium legislium. 2.e.1
Christo regi vni quod oraculum conuenit. 269.c.2
Christum Deum & hominem significat electrum. 52.a.1
Christum referebat vir lineis indutus. 127.b.2
Christus ascendens in cœlum detexit aquilinas pennas. 54.c.1
Christi sacerdotium Leuitico successit. 57.a.2
Christi redemptio duplici nomine eoque coniuncto solet nominari, nempe strage & salute. 253.b.2
Christus cur octauo die circumcisus. 72.c.2
Christus cum virgulto & flore confertur. 226.e.1
Christi regnum cur cedro comparetur. 226.b.2
Chori etiam sacri. 302.a.1
Cidaris tribuitur & regi, & sacerdoti. 266.d.1
Cidaris incurua seruorum est, & recta regum. 264.d.2
Cilicium lugentium & miserorum habitus. 113.b.2
Cinere volutati Iudæi mortuos lugent. 514.a.2
Circuncisionem non Iudæi tantum, sed & aliæ gentes obseruabant. 248.c.2
Circuncisus octauo die quare fuerit Christus. 72.c.2
Citra condignum punit Deus. 206.b.2
Cogitationes proprias dijudicare difficile est sciuti, quisnam loquatur ore energumeni, an spiritus oppressi, an spiritus maligni. 120.a.2
Cognomen vxoris erat viri appellatio. 181.d.1
Color ianthinus & hyacinthinus idem. 184.c.1
Colore & forma rotarum necnon & ipso curru aptissime cœlestes orbes significantur. 49.e.2
Coloris rubri est sapphirus. 40.d.2
Columba Babyloniorum insigne. 220.d.1
Columba gemitus cantus est. 113.c.2
Columna nubis & ignis præcedens Israel vnica tantum fuit, non duæ. 40.c.2
Comam nutriebant Hebræi. 115.d.2
Comam quare nutriebant Nazaræi. 100.c.1
Commercium sequitur consuetudo, consuetudinem lasciuia, lasciuiam impudicitia. 195.d.2
Comminatio dura aduersus eos, qui sibi & suis longam vitam promittentes, omne facinus aggrediuntur. 111.e.2
Comprimere furorem & iram continere non fit sine maxima lucta & agone. 97.e.1
Concionator pacem peccatoribus denuncians pernicies est reipublicæ. 160.b.2
Concionatores qui suos conceptus quasi diuina oracula iactant, reprehenduntur. 154.c.1
Concupiscentia cur oculis ascribatur. 285.d.2
Coniunctio (&) præposita historiæ ex Doctorum sententia. 17.a.1
Confessio peccatorum diuinam iustitiam glorificat & defendit. 152.e.2
Considera tantaminus quis debet in suo decore, quanta fuerit sublimior. 193.b.1
Confusionis operibus confusio, & erubescentia remedium est. 212.a.1
Confutatur hæresis negantium contritionem continere peccati odium. 106.b.2
Connubium Dei nostri cum Israel varia phrasi exprimitur. 181.e.2
Consensus prophetiæ Isaiæ, & Ezechielis de Nabuchodonosore, & Sennacheribo Assyriorum regibus. 271.d.1
Consuetudo præferendi ignem ante Regem vnde orta. 36.b.1
Constantia animique trepidi symbolum est calceus in militia. 185.d.1
Continere iram & furorem comprimere non fit sine maxima lucta & agone. 97.e.1
Conuertendus Israel in fine sæculorum. 214.c.1
Conuerti ad Deum qui differunt in horam mortis, timeant. 312.c.2
Conuiuij funeralis ritus. 313.a.2
Conuiuium lugentibus exiberi solitum περίδειπνα, peridepna, Græcis dicitur. 514.c.1
Cor duplex. 145.b.1
Cor duplex. 120.b.2
Cor humanum sæpe contendit delictum occultare. 120.e.2
Cor humanum duplici habena, præmio scilicet & pœna ducitur, ac in officio continetur. 208.d.1
Cor nouum nouam voluntatem significat. 235.d.1
Cor nouum, eius munditiæ, & pœnitentia, & à Deo, & à nobis procedere dicuntur. 145.a.1
Cor peccatoris procacis, qui nescit erubescere quam difficile sit mundare. 203.b.1
Cor vnum quid sit. 145.b.1
Cordis humani profunditas tractatu explicatur. 120.a.1
Corona abundantiæ, & cumuli symbolum. 203.c.1
Corona Bacchi frequens fuit ex hedera. 303.c.2
Corona quorum fuerit ornamentum. 189.b.2
Corona Ecclesiæ Christi quanta sit maioris precij, & dignitatis, quam fuerit Israelitica. 190.b.1
Corona, sertum, & germen quomodo in eiusdem vocis significatione conueniant. 110.d.2
Corona sponsæ, gloriæ & regni sponsi societate potiri. 189.d.2
Coronæ antiquæ aut laneæ, aut lineæ fuerunt. 303.b.2

Coronas coniuiales inuenit necessitas, auxit voluptas. 303.b.2
Coronæ sacerdotum apud gentes dicebantur infulæ. 267.c.2
Coronæ epulares ex myrtho. 302.e.2
Coronæ variis nominis apud Hebræos. 266.d.1
Coronarum vsus. 303.b.1
Corrigitur Plinij locus lib.6.cap.26. nat. hist. 19.e.1
Cortina & vestes sanctuarij ex bysso albi coloris constabant. 188.c.1
Cortina Tabernaculi Cherubinis depicta. 184.b.1
Creta vnde dicta. 311.d.2
Crimina atrocia Deum natura mitem reddunt inexorabilem. 78.c.1
Crucis signum gestant lugentes. 129.e.1
Crux Ægyptijs futuram vitam significabat. 129.d.2
Culpæ fœditati respondet supplicij deformitas. 115.a.1
Culpæ socias in eiusdem culpæ vindices assumit Deus non raro. 286.b.1
Culpam dolor & labor consectantur. 124.d.1
Cultus idolorum varius. 195.d.2
Cupiditas insatiabilis, quadruplex. 202.d.1
Cupiditas insatiabilis peccandi. 202.c.1
Cur in specie columnæ apparuerit Angelus. 34.c.2
Curulis sella triumphantis indicium. 51.c.2
Curru geniali tres tantum duci solitos affirmat Pausanias, sponsum cum sponsa, & paranympho. 30.d.2
Curru traducebantur sponsæ. 30.d.2
Curru vehi triumphantes non est Romanorum inuentum. 49.b.1
Currus Dei quid significet. 49.d.2
Currus mystice Ecclesiam significat. 50.c.1
Currus quid sit. 49.d.2
Currus partes sigillatim singulis orbibus applicantur. 50.a.1
Currus templi. 35.c.1
Custodia legis Rempublicam bonis omnibus ditat, decorat, & munit. 192.b.1
Cyrus ascensor asini, quia humili loco natus, Darius cameli, quia de regia semine ortus. 49.e.1

D

DAemon alias ex filijs Israel quasi in holocaustum totos sibi cremari petierat, alios quasi piacula per ignem traduci. 198.c.2
Dæmones nihil e futuro sciunt, solis ducti coniecturis casu diuinant, sæpe falluntur. 264.e.1
Damnatorum pœnæ. 256.d.1
Damnatis ad mortem caput operiebatur. 313.e.1
Damnandi non signantur vt plures futuros significetur. 129.c.2
Damnati quomodo surgent in iudicio. 112.b.2
Damnatur hæresis Deo crudelitatem tribuentium. 272.d.1
Danielis encomium. 167.e.1
Daniel 27. ætatis anno inter magnos Patres commemoratur à Deo. 167.c.1
Danielem virginem fuisse affirmant Patres. 167.c.1
Daniel Eunuchus. 165.d.2
Darius ascensor cameli, quia de regio semine ortus, Cyrus asini, quia humili loco natus. 49.e.1
Dauidis humiliatio quæ fructus pepererit. 151.c.2
De anno embolysmico. 91.b.2
De aurichalco. 33.c.2
De chalcolibano. 33.a.b.2. & seq.
De electro. 25.d.2. 33.c.d.1. & seq.
De allegoria rerum. 6.a.1
De veste poderis. 327.e.1
De allegoria verborum. 5.d.2
De coniunctione (&) præposita historiæ Doctorum sententiæ. 17.a.1
De duplici nomine Prophetarum. 2.a.2
De allegoria mista verborum & rerum. 6.a.2
De rotarum Ezechiel forma antiqua sententia. 31.b.1
De locutione hyperbolica. 8.d.2
De serico. 181.b.2
De transitu ab historia ad prophetiam. 5.a.2
De transmigratione Babylonis. 10.c.1
De visionibus Ezechielis. 10.b.1
Decipulæ & laquei populi dicuntur falsi prophetæ. 163.c.2
Decretum iuramento confirmatum irreuocabilem indicat executionem. 96.a.1
Decreta Dei sunt quasi prima principia in scientia, quæ intellectu per se ipsa sine vlla probatione constant. 234.c.2
Definitio zeli. 97.e.2
Delictorum & miseriæ propriæ memoria, vnicum aduersus superbiam medicamentum. 199.c.1
Deliciæ & luxus Sedeciæ quos fructus pepererunt. 151.c.2
Denarij merces participatis Euangelij est. 215.b.1
Desertum populorum quid sit. 232.c.2
Desertum symbolum est libertatis, castrum vero seruitutis. 252.b.2
Desiderium nocinum peccandi exaggeratur. 204.c.2
Desolatio & interitus consequitur peccatum. 105.e.1
Deus frequenter apparuit vectus carruca calorum, vel Cherubinorum. 41.a.1
Deus decipere & indurare quomodo, & cur dicatur. 164.c.e.1
Deus domum sceleribus contaminatam non amplius vt suam vult reuereri. 132.b.1
Deus quomodo lætetur vindicta qui ita misericordia lætari solet. 97.d.2
Dei comminatio in præsules & in peccatores misericordia. 73.d.1
Deum in memoriam reuocat tribulatio. 205.d.2
Deus peccatores nihili æstimat. 308.d.1
Dei prudentia quæ malos seruos domo expellere solet, electos fugientes persequitur, vt redeant. 252.b.2
Deus priusquam ministerium det, dat gratiam ad illud. 61.b.1
Deus punit iuxta peccatorum merita. 109.a.2
Dei nomen Sadai quid significet. 48.a.1
Deus cur à dextris stet. 135.e.1
Deus eos qui sibi obsequentes Babylonio se dederant, consolatur, mirifice seipsum exhibens vicem earum. 144.c.2
Dei benignitas in hoc maxime splendet, quod vocat induratos, neque subtrahit auxilium ab ijs, quibus scit non profuturum. 61.a.1
Deus punit citra condignum. 206.b.1
Deus in ipsa vindicta se patrem ostendit. 97.d.2
Deo nihil non perfectum & integrum offerri debet. 303.d.1
Deus vt sententiam ferat vastationis vrbis & Templi, in vestibulum sanctuarij regreditur. 128.b.1
Deus aliquando dicitur iurare. 96.c.2
Deus memor pacti, quod pepigerat cum Israel, coactus peccatorum multitudine paradisum suum delere cogitat. 109.a.1
Deus lacessit impudentes ignominijs, vt erubescant. 204.d.1
Deus quasi dolens de nece filiorum Israel, filios suos compellat, & benignitate plena oratione. 198.d.2
Dei odium aduersus peccatum mirifice ostenditur, & exaggeratur. 104.b.1
Dei misericordia & iustitia, electro & igne significantur. 52.c.1
Deus temperat iram, & differt vindictam: verum postmodum maiore impetu effundit eam. 97.c.1
Deus iudicaturus obturat aures, quasi non potens continere quin misereatur, si miseros audiat. 112.e.2
Dei bellum aduersus peccatores. 95.d.1
Deus clemens facillime suorum precibus acquiescit. 81.d.2
Dei punitio misericordia interueniente iustificatur in semetipsa. 79.c.1
Deus non parcit, vt parcat. 97.c.1
Dei gloria quid significet. 127.e.1
Dei verbum comparatur pillulis deauratis. 69.b.1
Deus constituit tribunal in cordis humani basilica, in qua tribunali causas iudicat humanas. 120.c.1
Deus vnde sibi assumpserit nomen Redemptoris Israel. 47.c.1
Dei benignitas & prouidentia. 100.e.2
Deus domo egreditur vt vindicta sumatur de ea. 135.d.2
Deus iuste punit, & in suæ bonitatis indicium prophetam iubet deflere puniendos. 263.b.1
Deus neque ex infirmitate permittit suis mala, neque ex odio, sed ex vindice iustitia. 310.b.1
Dei verbum non audire proximum est subtractioni eiusdem, & derelictioni. 64.b.1
Deus non propensus ad vindictam, sed ipsis sceleribus quodammodo compellitur. 274.d.1
Dei spiritus omnia gubernat. 132.a.2
Deus non solum idolorum cultum prohibet, verum eorum cultus in veri Dei cultu misceri non patitur. 104.d.2

Dei nomina non humano more inania, sed solida, & ex factis desumpta. 48.e.1
Dei filio quare tribuatur Redemptoris nomen. 52.e.1
Deus libenter e onsulit sacerdotum existimationem in publica accusatione. 154.a.2
Deum suum reliquit Ierusalem, sicut fecerat Chanaan. 206.c.3
Deus destinauit faciem quatuor animalium ad specialem populi sui prouidentiam significandam, non autem ad uniuersalem. 46.a.1
Dei iustitia non contra homines, sed contra peccata desæuire solet. 235.b.1
Deus permittit ad nutum succedere optata, ut in suis consiliis capiatur impius. 163.b.2
Deus an puniat peccata parentum in filiis 231.d.1
Dei gloria quare uocetur arca. 47.a.1
Deus post illatam populo suo plagam indignationem suam effudit in eos, qui irritauerant Deum ad uindictam. 261.a.2
Dei nostri connubium cum Israel uaria phrasi exprimitur. 181.e.3
Deus ipse loquitur ore prophetarum. 143.e.1
Dei præsentia & sublatio significatur alarum sonitu. 25.b.1
Deus cur improperet sponsæ collata beneficia. 199.c.1
Deus uerax cognoscitur in executione uindictæ comminatæ. 105.c.3
Deus ubique equitat super Cherubim non in templo solum 138.c.3
Deus reputat quasi non facta, quæ non fiunt ex corde, & ueraciter. 163.b.1
Dei derelictio est pœna inueteratorum scelerum 122.d.2
Deus suo nomini parcit nostræ consulens utilitati. 199.b.2
Dei mandata quare iudicia & iustitiæ dicantur. 146.a.1
Deo tribuitur indignationis clamor humano more. 116.b.1
Dei & sui ipsius obliuiosus homo uocatur Enos. 199.b.1
Deus non patitur suos diutius in oratione affligi. 81.d.1
Deus colendus est, & quia Deus est, & quia noster est. 246.a.2
Dei magnum beneficium est punitio, ne sequatur peccata derelictio 201.c.1
Dei iusiurandum duplex. 208.d.2
Dei benignitas multis modis ostensa. 180.b.1
Deus ipse præliatur aduersus Israelitas militibus Assyriorum. 155.e.1
Deus iustificat suam prouidentiam cum peccatoribus induratis. 62.e.1
Deum naturæ mitem crimina atrocia inexorabilem reddunt. 78.e.1
Deus suo nomini consulens peccatoribus miseretur fidelibus. 246.a.3
Deum recedere faciunt peccata. 119.a.1
Deus quasi hominis manu assumit, ne terreat assumptum. 117.a.1
Deus duplici de causa prædixit Apostolis & prophetis futuras tribulationes. 62.c.2
Dei decreta sunt quasi prima principia in sententia, quæ intellecta per se ipsa sine ulla probatione constant. 234.c.1
Deus ipse uindex uindictam exaggerat. 95.c.1
Deus proiicit a se templum quasi barbam abrasam. 96.b.2
Dei iustitia misericordiæ permista est. 78.b.2
Deus non parcit propter iustitiam, prædicit hoc idem ex misericordia 132.b.2
Dei ira magna ferrea sartagine significata. 78.e.1
Dei benignitas etiam contumaces seruos non dedignatur uocare filios. 62.a.1
Deus non respondet peccatoribus induratis interrogantibus. 244.c.1
Deus stat iuxta idolum ostendens propterea uelle demittere templum. 118.b.2
Deus non alit domi uindices iræ, sed aliunde uocatos mercede conducit. 100.d.1
Dei onus quam leue, & iugum quam suaue. 251.e.1
Deus ipse qui ad correctionem populi, eius tyrannos permittit, pœnitentia suorum placatus, uindictam in Tyrannos exercet. 270.b.2
Deus præstiti iuramenti non seruati uindex est. 224.d.2
Dei amor maximus, & liberalis ostenditur charitas. 257.c.1
Deus docendo facit; loquendo facit eloquentes. 75.d.2
Dextra & læua manus quid significet. 21.b.1
Dianæ soluizona templum quod nam fuerit. 187.a.1
Diei, & horæ prædictio certiores facit Hebræos non casu, aut male influxu, sed Dei prouidentia urbē igni traditam. 306.d.1
Difficultas prophetiæ Ezechielis. 10.a.1
Dignitas prophetiæ Ezechielis. 10.a.1
Dilectio inimicorum. 257.b.2
Discolori ueste uaria beneficiorum genera sponsæ collata significantur. 183.c.2
Discolor seu polymita uestis 181.a.2
Discolor uestis quid significet in Hebræorum republica 183.b.2
Discrimen inter hieroglyphica & literas. 48.a.2
Discrimen inter ueros & falsos prophetas. 63.b.1
Discrimen inter manna & Eucharistiam in collatione uitæ æternæ. 347.d.2
Distinctio sexuum in Cherubinis non fuit. 36.e.1
Diuinæ prouidentiæ partes duæ, præmium, & pœna. 132.a.1
Diuinandi per virgas antiquus mos. 264.b.2
Diuinæ seueritatis æquitatem statera significat. 100.b.2
Diuina nomini maior fit iniuria a suis, quam ab alienis. 255.c.2
Diuites uocantur leones. 209.b.2
Diuitijs coniuncta superbia. 209.e.2
Diuitiæ non ex benedictione Dei, sed ex iniustitia possidentis quandoque eueniunt. 209.d.1
Diuitum præcordia ad libidinem mollia, ad liberalitatem dura. 209.b.2
Doctores, Apostoli, Euangelistæ, & Pastores quatuor rotæ Ecclesiæ significant. 51.b.1
Doctoribus omnibus conueniunt quæ de prophetis dicuntur. 154.c.2
Doctrina aqua. 182.e.1
Doctrinam legis fascia significant. 179.c.1
Doctorum sententiæ de (&) coniunctione. 174.1
Dolores & afflictiones sunt uincula Adam, uincula charitatis. 106.a.1
Dolor est quasi pondus comprimens, & emolliens cor durum. 106.d.1
Dolores uocantur simulachra, & quare. 106.d.1
Dolor conterit oculos, & quomodo & quare. 106.d.1
Dolor est quasi funis coarctans. 105.c.2
Dolentes, & plorantes à cæde eripiuntur. 130.e.1
Dolor & labor culpam consectantur. 124.d.1
Domus Israel duplex: altera carnalis, spiritualis altera. 253.a.2
Domum sceleribus contaminatam non amplius ut suam uult reuereri Deus. 131.b.1
Domus pro familia. 63.c.1
Domus Iuda significat domum, & familiam regum Iuda. 88.d.1
Dona naturæ & gratiæ auro inueniuntur. 183.d.2
Dormire in sinistrum latus, obsidionem, in dextrum, excidium significat. 60.d.2
Dotes Ecclesiæ quatuor. 56.d.2
Dulcis exortatio ad peccatores. 235.b.1
Duplicis allegoriæ signa. 8.b.1
Duplici nomine insignitus Propheta. 1.a.1
Duplex domus Israel: altera carnalis, spiritualis altera. 253.c.2
Duplex uia temporalem & æternam indicat mortem. 200.a.1
Duplex Prophetarum munus. 1.a.2
Duplex cor. 120.b.2
Duplex Ecclesiæ status. 50.e.1
Duplex allegoria. 6.a.2
Duplex Dei iusiurandum. 208.d.2
Duplex cor. 145.b.1
Dux uocatur baiulus. 266.b.1

E

Ecclesia comparatur tentorijs Gedar, grano sinapis, & thesauro abscondito, fermento, & igni, quæ caruerunt fatuæ virgines. 171.a.2
Ecclesia cur dicatur Regnum cælorum. 50.d.1
Ecclesia dicitur regnum, & quare. 50.d.1
Ecclesia cur dicatur uinea. 172.c.1
Ecclesia non est uiridarium non est nemus sed uinea. 170.b.
Ecclesia uere libera. 56.d.2
Ecclesia quomodo sit contra Ierusalem ad orientem: 147.c.1
Ecclesiæ centrum Christus. 2.b.1
Ecclesiæ Christi ubertas. 245.c.2
Ecclesia quomodo sit ædificata in monte Oliuarum, 146.d.2
Ecclesia angelis quatuor tutelares quatuor Cherubinis exprimuntur. 53.a.1
Ecclesiæ dotes quatuor. 56.d.1
Ecclesiæ primates inducunt uictoriæ trophæa. 53.e.1
Ecclesiæ pulchritudo non fucata, sed uera. 191.c.1
Ecclesiæ filiorum quomodo sit peculiare accepisse potestatem

vt filii Dei fiant, si etiam synagoga filij uocantur Dei filij. 198.d.2
Ecclesiæ corona quanto sit preciosior quam Israelitica fuerit. 190.b.1
Ecclesiæ status duplex. 51.e.1
Ecclesiæ stemmata quatuor significantur quaternis faciebus rotarum. 36.a.1
Ecclesiæ traditiones non omnes sunt litteris mandatæ. 146.c.2
Ecclesiæ quasi propriè conuenit diuinitatis participatio, Israeli vero in typo, & quadanteuus. 56.b.2
Ecclesiæ vestis uersicolor est sacra scriptura. 5.c.1
Ecclesiam currus mysticè significat. 30.c.1
Effectus timoris. 113.c.1
Effectus mortificationis. 37.c.2
Efficacia mira pænitentiæ. 233.d.2
Effusio sanguinis Christi punitur in effusione, & euersione Hierusalem. 318.d.2
Effusio sanguinis quid significet. 73.b.2
Electrum Christum Deum & hominem significat. 32.a.1
Electrum & ignis Dei misericordiam & iustitiam demonstrãt. 32.c.1
Electrum & ignis significat amorem & zelum Dei. 117.a.1
Electrum quid. 25.d.2.33.c.d.1. & seq.
Elementa uocantur ad audiendum Dei verbum, vt prouocētur homines elementis stupidiores. 115.c.1
Elisama gestabat vituli caput in aureo vexillo. 44.c.2
Embolysmus quid. 91.b.2
Emendatur Plinij locus lib. 6. cap. 26. natt. hist. 197.a.1
Emmanuel quid significet. 50.c.1
Encomium Danielis. 167.c.1
Encomium & fructus pænitentiæ. 115.d.2
Energia & vis symbolum manus. 20.c.2
Enos vocatur homo Dei & sui ipsius obliuiosus. 192.b.1
Epulæ sepulchris apponi solitæ. 314.c.1
Error Theodori Mopsuestiæ. 3.d.1. Damnatur. 3.c.2. Redarguitur ex sacris scripturis, & Patrum testimonijs. 4.b.1 Respōdetur eius rationi. 5.b.2
Erubescentia confusionis oparibus remedium est. 212.a.1
Esculenta omnia significara solet panis. 197.b.1
Esdras nouos characteres Hebraos inuenit. 128.c.2
Euangelista Apostoli, Pastores, & Doctores quatuor rotas Ecclesiæ indicant. 51.b.1
Euangelistæ quaternis Cherubinis, totidemque faciebus Euangelia significantur. 34.c.2
Eucharistia sacra encomium. 317.b.2
Eucharistia & manna in collatione vitæ æternæ quid differant interse. 247.d.2
Euersionem Ierusalem caldarij similitudine minatur Ezechiel. 96.c.2
Excelsa quæ sint. 114.a.2
Exempla eorum, qui iustitiæ filij sceleratorum fuerunt, & eorum qui ex aduerso scelerati, & filij iustorum. 132.b.1
Exemplum quanto efficacius sit ad malum quam ad bonum. 238.e.1
Exemplum quid. 98.d.1
Exercitus cur sit dictus populus Israel per desertum gradiens. 44.d.1
Exhortatio dulcis ad peccatores. 235.b.2
Exhortatio exterior cum interna inspiratione coniuncta conuertit peccatorem. 74.c.1
Ezechielis prima visio an imaginaris vel corporea fuerit. 10.a.1
Ezechielis prophetæ difficultas. 10.a.2
Ezechiel non meminit trigesimi ætatis suæ anni. 17.d.1
Ezechielis prophetæ dignitas. 10.a.1
Ezechiel non computat trigesimum annum ab inuentione libri legis. 17.c.2
Ezechielis prima & vltima visio fuit imaginaria. 10.c.1
Ezechielis prophetia summa. 66.a.2

F

FAcies quatuor Cherubicæ Christum indicant. 53.b.2
Facies vitulina significat sacrificium Christi. 22.b.1
Facies Cherubinorum quales fuerint. 32.a.1
Facies in visione Ezechielis quid significet. 21.e.2.32.b.1b.2
Facies quatuor animalium quomodo intelligantur. 38.e.2
Facies peccatoris quam deformis. 110.a.1
Facies quatuor animalium trophæa sunt partæ victoriæ. 40.d.2
Facies una animalium non potest significare unum attributum diuinum, quin aliqua alia significet. 43.c.1
Facta nostra vt uidere possimus, alios eisdem induemus. 201.c.1
Factis prophetare iubetur Ezechiel. 75.b.1
Fallaces vitam promittunt, cum mortem donent. 159.b.1
Famis & pestis plagæ, & similia spiritus appellantur, quoniam agiles sunt & efficaces. 167.c.2
Fame pereuntibus non prodest argentum & aurum. 113.c.2
Fames & pestis vocantur ignis. 101.b.2
Famis sagittæ uocantur locustæ. 98.b.2
Famis uis atrocissima, quæ naturalem vincit amorem, & pietatem. 95.d.2
Fasciæ doctrinam legis significant. 179.c.2
Fascia pectoralis significat castitatem, & fidem coniugalem. 187.b.1
Fascia byssina Virginis signum. 187.a.1
Feracitas terræ sanctæ. 173.a.1
Feralis cena quare sic dicta. 315.d.1
Fidelium mutuus amor dicitur rota in rota. 51.d.2
Fidem coniugalem & castitatem significat pectoralis fascia. 187.b.1
Fideles in desperatis rebus semper sperant meliora de Dei bonitate. 117.b.1
Fideles auibus comparantur non reptilibus 226.d.2
Fidelium sanctificatio magna laus Christo. 256.d.1
Fidelium peccatum maius est quam infidelium. 94.b.2
Fideles cur comparentur uitibus. 172.d.1
Filiæ interdum appellantur oppida & respublicæ. 201.a.1
Filio Dei quare tribuatur redemptoris nomen. 51.c.1
Filius eius parentis dicitur quis, cuius mores imitatur. 177.d.1
Filius potius dicendus est quis eius, quem moribus imitatur, quam eius a quo genitus est. 238.a.2
Filiorum nefaria immolatio. 197.c.2
Filij propter parentum merita eripiuntur ab ira Dei 167.d.2
Filios per ignem transferre, seu traducere quid sit. 198.b.1
Filiæ imitantur matres. 206.d.2
Filum narrationis præcidere solet interdum sacra scriptura. 5.c.1
Finis legis Christus. 2.b.2
Florida virga proficuam correptionem significat. 111.d.1
Fœdera quatuor Dei cum hominibus. 55.d.2
Fœderis arca cur dicta gloria Israel. 31.c.2
Fœminis ignominiosissimum est nudari. 205.a.2
Fœminis vinum prohibitum. 191.b.2
Fomes libidinis est vinum. 191.b.2
Forma Cherubinorum oraculi templi. 36.c.1
Forma animalium quomodo comparãtur, & de earum origine. 46.a.2
Forma & colore rotarum, nec non et ipso curru aptissime significantur celestes orbes. 44.a.2
Fornicata cur dicatur non autem adulterans mulier quæ coniugata dicitur. 193.d.1
Fornicatio idololatria vocatur. 194.c.1
Fornicarius dicitur prophanus & quare. 203.c.2
Fructus & encomium pænitentiæ. 105.d.2
Fructus vineæ. 171.c.2
Fructus maturi significant maturam uindictam. 110.a.1
Fumus significat incendium. 136.c.1
Fumus, nubes, caligo, tenebræ cum Deo tribuuntur, nimiam claritatem significant. 135.c.2
Funebres ritus Romanorum. 315.a.1
Funeralis conuiuij ritus. 313.a.2
Furorem comprimere & iram continere non fit sine maxima lucta & agone. 97.c.1
Furor iræ implacabilis non solum uiuentium, sed & insensibilium ruinam significat. 103.b.1
Fur dicitur pestilens. 231.d.2

G

GAlaad corrigendum non Galgala 213.d.1
Galgala tribuitur nomen Sodomæ. 207.c.2
Gehenna cur vocetur infernus. 198.d.1
Gementes cur columbis assimilentur. 113.c.1
Gemitus columbæ cantus est. 113.c.1
Geniali carruca tres tantum duci solitos affirmat Pausanias, sponsum cum sponsa & paranympho. 311.d.2
Genera & nomina uaria vestimentorum. 183.b.2
Gentium vocatio 256.e.1
Gentibus spes est salutis. 169.d.2
Gentium vocatio earum solatium, Iudæorum confusio fuit 214.d.2

Gen-

Gentium appellatione ignominiose vocantur Iudæi. 61.d.1
Gentium idola, quibus seruierunt nonnunquam Iudæi. 125.a.1
Gentium vocatio. 136.b.2
Germen, sertum, & corona, quomodo in eiusdem vocis significatione conueniunt. 210.d.2
Gladius quid significet. 93.b.1
Gladij facies pro acie accipitur. 263.c.2
Gladius triplicatus triplicem Nabuchodonosoris aduentum significat 263.b.2
Gloria Domini dicitur area. 35.c.2
Gloria idem est quod celeusma vindemiatorum. 150.c.2
Gloria stat super montem Oliueti, spectans nouum templum ædificari, Ecclesiam scilicet, in qua permaneat in æternum. 146.c.2
Gloria Dei appellabatur area testamenti. 60.a.2
Gloria Dei quid significet. 127.c.2
Gloria Dei quare vocetur area. 42.a.2
Gossipij vestes gratissimæ Sacerdotibus Ægyptijs. 186.b.1
Gossipium idem est ac byssum. 186.d.1
Gradus ruinæ Israelitarum. 122.c.2
Græci triduo post obitum defuncti apparatus cœnam necessarijs. 314.b.1
Græcorum & Latinorum sententia de significatione primæ visionis Ezechielis. 42.a.1.& seq.per totum.
Græci, die ipso sepultura, & 3.7.9.30. interdum quadragesimo sacrificia defunctorum manibus statuebant. 314.b.1
Gratia & natura dona innuuntur auro. 183.d.2
Gubernatorum est proprium quadrigam adscendere, & quare. 49.c.2

H

Habitus lugentium & miserorum cilicium. 113.b.2
Hæresis damnatur Deo crudelitatem tribuentium. 252.d.1
Hebraica byssus candida fuisse demonstratur. 186.c.1
Hebræus & Chaldaicus annus frequenter habet menses tredecim. 91.b.2
Hebræi comam nutriebant. 113.d.2
Hebræorum mensium nomina quando cœperint. 19.a.1
Hebræorum obstinatio. 61.b.2
Hebræorum præsumptio de templo comprimitur. 315.d.2
Hebræorum sententia de significatione animalium in visione Ezechielis. 44.c.1
Hebræorum singuli principes gestabant symbola parentum. 44.d.2
Hieroglyphica qua in re differant à litteris. 48.a.2
Hieronymi versio differt aliquando à vulgata. 150.d.1
Hierosolymæ prædicitur incendium. 135.b.1
Hierosolymæ scelus quatuor modis comparatur sceleribus Samariæ, & Sodomæ. 207.a.2
Hierusalem dicitur porta populorum ob ciuium, & aduenarum multitudinem eo confluentem. 324.b.1
Hierusalem fuerunt maiora peccata, quam Samariæ. 284.c.d.1
Hin mensura. 80.d.2
Hinnon vallis. 198.d.1
Historia non subest oraculis Propheticis. 3.a.1
Homines prementibus malis magis in proximo quam in se solent habere fiduciam. 82.c.2
Homines quasi Dei templa decet munditia & sanctitas. 246.b.2
Hominibus data quatuor testamenta. 55.b.2
Homo absque Deo tam vilis est vt nulla ratione sit timendus. 64.a.1
Homo Dei ope propter peccata destitutus cum bestijs comparatur. 307.d.1
Hominis caput in vexillo viridi gestabat Elisam. 44.c.2
Hominum miseria ipso nomine ostenditur. 302.b.2
Homo nullo alio aptiori hieroglyphico refertur quam hominis natura. 46.c.1
Homo sine Dei lumine seipsum aut inuestigare, aut iudicare non potest. 120.a.2
Homo viti comparatur multis rationibus. 240.d.2
Humana brachia habuerunt Cherubini. 36.c.2
Humana vita via peregrinorum. 139.b.2
Humiliatio Dauidis quos fructus pepererit. 151.c.1
Hyacinthini calces indicant pedibus sponsæ omnem subditam dominationem. 185.b.2
Hyacinthinus & Ianthinus color idem. 184.c.1
Hypocritæ taxantur, 162.c.2

I

Ianthinus. & Hyacinthinus color idem. 184.c.1
Idea absolutissima totius visionis Ezechielis. 34.d.2
Idolum vel sacrificium Moloch vocabatur Thopheth. 198.c.1
Idololatria libido insatiabilis. 195.a.2
Idololatria, & homicidio omnia perstringuntur crimina. 273.d.2
Idololatria vocatur fornicatio. 194.c.1
Idololatriæ permissione puniuntur ingrati, & prouocantur refugi. 210.a.1
Idololatriam frequenter vocat Paulus auaritiam. 194.a.2
Idololatriam fornicationis nomine reprehendit. 283.b.2
Idololatria & sanguine omnia peccata significantur. 131.c.2
Idololatræ vocantur caupones. 194.b.1
Idola vocantur sordes. 105.d.1
Idola pane oblato colebantur. 197.d.1
Idolum in sacris litteris dicitur abominabile. 96.c.1
Idola cur vocentur offensiones. 246.d.1
Idola Hebraice dicuntur volutabra. 230.d.2
Idolorum varius cultus. 195.d.2
Idolis oleum etiam libabatur. 197.a.2
Idolum cur in porta Aquilonari fuerit. 118.c.1
Idola Gentium quibus nonnunquam Iudæi seruierunt. 125.a.1
Idolum zeli cur vocatur Baal. 118.c.1
Idola depingimus in Templo Dei cum conscientias nostras sceleribus commaculamus. 119.a.2
Idola in nauseam conuertuntur. 114.d.1
Idola figmenta quædam sunt. 284.a.2
Idolum Baal fuit in templo Domini. 118.d.1
Idolorum cultus concitatur morum corruptela, & hæc ad illum inducit. 286.a.1
Iehouah Dei nominis interpretatio. 47.c.1
Ieiunij dura forma. 80.c.2
Ierusalem quomodo sit caput vniuersæ terræ. 99.a.2
Ierusalem partita erat in 24 pagos seu regiones ex Hebræorum sententia. 141.c.1
Ierusalem nuncupatur mater regis, & leæna. 237.c.1
Ierusalem euersionem caldarij similitudine minatur Ezechiel. 96.c.2
Ierusalem pluribus donis cumulata merito de ingratitudine reprehenditur. 94.d.2
Ierusalem magistra veritatis merito accusatur, quia facta est discipula erroris. 94.c.2
Ierusalem reliquit Deum suum, sicut fecerat Chanaan. 206.c.2
Ierusalem non solum caput mundi, sed exemplar veræ pietatis 94.c.1
Ierusalem est vinea, eius ciues sunt vites. 170.d.2
Ierusalem cur saltui comparetur. 257.d.1
Ierusalem per Christum restituta mater fuit credentium. 217.c.1
Ierusalem supplicium comparatur supplicijs aliarum vrbium. 95.a.2
Ierusalem quare & quomodo dicatur in medio gentium. 93.d.2
Iesu nomen explicatur. 48.c.2
Ignis et nubis columna præcedens Israel vnica tantum fuit non duæ. 40.c.2
Ignis vocantur fames & pestis. 101.b.1
Ignis & electrum Dei misericordiam & iustitiam demonstrant 52.c.1
Ignis comparatur animali, eique lingua tribuitur quod deuoret quasi lambendo. 170.d.1
Ignis vindex est furoris & minister vltionis. 52.c.2
Ignis & electrum significat amorem & zelum Dei. 117.a.2
Ignominijs lacessit Deus impudentes, vt erubescant. 204.d.1
Imagines Cherubinorum quam ob causam toties repetitæ fuerint in tabernaculo & templo. 46.c.2
Imaginibus Angelorum sexuum distinctionem apponere ridiculum, & inde ortum. 36.c.1
Immolatio nefaria primogenitorum. 250.b.2
Immolatio nefaria filiorum. 197.c.2
Immortalitas virginitate significatur. 172.d.1
Imperij symbolum aquila. 226.d.2

Imperatorem ferocem leo refert. 46.a.2
Imperium Israeliticum leone significatum. 57.c.1
Impij insultant iustis captiuis, sed horum curam Deus gerit, illos punit. 143.c.2
Impiorum cædes vocantur victimæ, & quibus rationibus. 262.e.1.
Impietatis & superbiæ materia est aurum. 114.c.1
Implacabilis iræ furor non solum uiuentium sed & insensibilium ruinam significat. 103.b.1
Impudentes ignominijs lacessit Deus vt erubescant. 204.d.2
Inaures, quæ sint. 189.e.1
In Christianorum cœnis cantus adhibebantur initio ecclesiæ. 301.e.2
Incedere nudis pedibus quid significet. 184.e.2
Incendium significat fumus. 136.c.1
Incendium Ierosolymæ prædicitur. 135.b.1
Incensi altare vestium ante thronum. 36.b.1
Induratis peccatoribus interrogantibus non respondet Deus. 244.c.1
Infanti quos vsus conferat aquæ ablutio. 178.e.2
Infantibus sal utile, vt solidentur, & exiccentur ab omni immunditia uteri. 179.b.1
Infernus cur vocetur gehenna. 198.d.1
Inferorum pœnas æternas fore etiam Rabbini fatentur. 326.e.2
Infidelium peccatum minus est quam fidelium. 94.b.2
Insulæ unde dictæ, & quid essent. 267.d.2
Ingrati animi est dona efferre, & donantem non amare. 193.c.1
Ingrati puniuntur idololatriæ permissione, refugi prouocantur. 250.a.2
Inimicorum dilectio. 257.b.2
Iniquitatem pro pœna iniquitatis interpretatur Hieronymus. 84.d.2
Iniquitas domus Iudæ fuit mors Christi & odium Christianorum. 85.e.2
Iniquitas & superbia producunt ex se flagella & castigationes. 111.e.1
Iniquitas pro peccato idololatriæ accipitur à Rabbinis. 85.e.1
Iniquitates proprias publicantes quomodo puniantur a Deo. 265.c.1
In propheticis visionibus numquam ostenditur existens, quod non potest vel non solet esse. 33.d.2
Innocens est Sacerdos qui nihil dicendo proficit. 74.a.1
In sepulchris epulæ opponebantur. 314.c.1
Insigne Persarum aquila. 220.c.1
Insigne Babylonicum columba. 220.d.1
Intercessor est sacerdos. 227.d.2
Interitus & desolatio consequitur peccatum. 103.c.1
Intellectum quem non dat vexatio, dat beneficentia. 257.d.1
Intelligibilis veritas reuelatur per formas sensibiles. 8.d.2
Interpretatio nominis Dei Iehouah. 47.e.1
Iob librum Moyses scripsit, & eum mirifice laudat 166.d.2
Iræ furor implacabilis non solum viuentium, sed & insensibilium ruinam significat. 103.b.1
Iro magno Dei sartagine ferrea significata. 78.c.2
Iratis solamen uindicta est. 97.c.2
Iram continere & furorem comprimere non fit sine maxima lucta & agone. 97.e.1
Iræ vindices non alit domi Deus, sed aliunde vocatos mercede conducit. 100.d.1
Israelitæ vbi peccauerunt. 307.e.2
Israelis redemptione nostra significatur. 48.c.2
Israel, quando descendit in Aegiptum, familia erat, nõ populus. 178.a.1
Israel in fine sæculorum conuertendus. 214.c.2
Israelitæ quasi igne captiuitatis in Babylone decocti, rubiginem idololatriæ deposuerunt. 144.c.2
Israelitæ compellantur a vata nomine pagi, & quare. 72.c.1
Israel dicitur terra viuentium. 327.c.1
Israel dicitur sacerdotalis Respublica propter sabbathi obseruantiam. 248.d.1
Israel natiuitas vocatur tempus seruitutis, mortuo Ioseph. 178.b.2
Israelitarum ruinæ gradus. 222.c.2
Israel, & Iudam duæ mulieres significant. 282.a.1
Israel populus ex omnibus gentibus electus in Dei peculium. 171.d.1
Israeli in typo & quadam veluti diuinitatis participatio conuenit, Ecclesiæ vero quasi propriè. 56.b.2
Israeliticum imperium leone significatum. 57.c.1
Iubilatio, & Dei præsentia sonitu significatur. 25.b.1
Iudæo superat sceleribus Philisthæam. 201.a.2
Iudæorum regiones alæ vocantur, quia conspicuæ & excelsæ. 109.c.1
Iudæi, nudis pedibus, saccis induti & in cinere volutati, lugent mortuos. 314.a.2
Iudæos consolatur Deus, ostendens sibi curæ esse eorum iniurias vindicare. 319.d.1
Iudæi ignominiose vocantur gentes. 61.d.1
Iudæos ad æmulationem prouocat Deus, admissurum se in templum pollicitus Israelitas. 255.c.1
Iudæorum spes falsa seu potius præsumptio eluditur. 258.a.2
Iudæi præcisi inutiles sunt. 169.d.2
Iudicium cum libertate miscendum prophetis. 9n.d.1
Iudicium hominum grauissimum. 286.d.2
Iudicium quid significet. 230.a.2
Iudicia & præcepta quid significent. 247.a.2
Iudicium argento, iustitia vino significatur. 132.b.2
Iudicium quid sit & quotuplex. 94.a.1
Iudicem repræsentat persona sonis. 39.e.2
Iudicium & iustitiam quid vocent Hebræi. 74.c.2
Iugum mundi quam graue & durum sit. 251.b.1
Iugum est symbolum disciplinæ & castigationis. 111.b.2
Iunoni Reginæ præsidi malogranatum dedicabatur. 241.e.1
Iurare dicitur aliquis in do Deus. 96.c.2
Iure summo uti iniquitas est. 231.c.2
Iuramenti præstiti non seruati vindex est Deus. 214.d.2
Iuramenti solennitates. 181.d.1
Iuramento confirmatum decretum irreuocabilem indicat executionem. 96.a.1
Iusiurandum & pactum exhibita populo Israel. 180.c.1
Iusiurandum Dei duplex. 208.d.2
Iusiurandum. 181.e.1
Iusti, hoc est plorantes, & dolentes à cæde eripiuntur. 130.c.1
Iustitia monstratur in igne. 52.c.2
Iustitia Dei misericordia permista est. 78.b.2
Iustorum securitas in medijs periculis. 130.d.1
Iustitia & misericordia Dei electro & igne significantur. 52.c.1
Iustificatio quid significet. 201.c.1
Iustitia Dei non contra homines sed contra peccata desæuire solet. 235.b.1
Iusti & eorum oblationes quam acceptæ sint Deo. 256.d.1
Iusti cum impio mors quo modo conueniat cum Dei iustitia. 261.a.1
Iustitiam & iudicium quid vocent Hebræi. 74.c.2
Iustis captiuis insultant impij, sed hos punit Deus, illorum curam gerit. 143.c.2
Iusti coram Deo quam preciosi. 160.c.1
Iustitia vino, iudicium argento significatur. 132.b.1

L

Labor & dolor culpam consectantur. 124.d.1
Labruscas vitem tulisse quam indignum. 170.a.1
Lacerata a bestijs & morticina abominabilia sunt quia mortuam animam significant. 81.d.2
Læua & dextro manus quid significet. 21.b.2
Latinorum & Græcorum sententiæ de significatione primæ visionis Ezechielis. 42.a.1 & seq. per totum
Lamentatio peccatorum eorumque vindicta dulcis est. 68.e.2
Laquei & decipulæ populi dicuntur falsi prophetæ. 163.c.1
Laurei rami in cultu solis adhibiti. 122.e.1
Lauacrum consequebatur unctio. 182.c.1
Lebetis ad vrbem, & carnium ad ciues analogia duplex. 142.c.1
Lectulorum forma duplex, alij cubiculares, alij tricliniares. 289.a.1
Legis Mosaicæ iustificatio. 247.b.1
Legis finis Christus. 2.b.1
Legalium omnium summa Christus. 2.c.1
Legem sal denotat. 179.b.1
Legis custodia Rempublicam bonis omnibus ditat, & decorat, & munit. 192.b.1
Legationis symbolum est uolumen. 68.c.1
Leonis pectus Christi resurrectionem innuit 53.c.2
Leonem gestabat Naasson in vexillo viridi. 44.b.2
Leones diuites vocantur. 209.b.2
Leonis more inuigilare debent pastores. 73.c.1
Leone imperium Israeliticum significatum. 57.c.1

Leo ferocem imperatorem refert. 46.c.1
Leoni comparatur Christus. 53.c.d.e.2
Lepra cur dicatur scabies. 158.e.3
Leuare oculos gestus est adorantis, vel orantis. 130.d.3
Leuitico successit Christi sacerdotium. 57.a.1
Lex à Moyse lata sub comminatione mortis & spe vitæ temporalis intelligenda est. 247.d.1
Lex Aegyptia adulteris mulieribus nasum amputabat. 186.a.2
Lex fuit vestis & ornamentum synagogæ. 180.b.2
Lex Mosaica per se vt opponitur Euangelio, ministra mortis est, nullo modo vitæ; cum promissione coniuncta & obseruata vtranque promeretur. 247.c.2
Lex Mosaica mortem ministrabat transgressori, non ita vitam cultori. 247.c.1
Libanus dicitur Regia Salomonis. 237.d.1
Liberalitatis, & nobilitatis indicium cæsaries. 100.c.1
Libertas Israel corporea, Ecclesiæ vere libera. 56.d.2
Libertatis symbolum est desertum. 252.b.2
Libidini qui seipsum vili voluptatis precio diuendit, quam grauem Deo offensam inferat. 203.d.2
Libidinis fomes est vinum. 191.b.2
Libido, desideriumque nociuum peccandi exaggeratur. 204.e.1
Libido insatiabilis idololatriæ. 195.a.2
Libis mel superadditum. 197.b.2
Librorum significatio, forma, & vsus. 64.a.2
Linguæ tribuuntur animæ operationes. 68.a.1
Litteralis sensus vnicus in sacris, reliqui huic subordinati. 7.e.1
Litteralis sensus scripturarum sæpe loquitur de Christo. 4.c.1
Litteræ, quæ in re differant à hieroglyphicis. 41.a.2
Locustæ vocantur sam. sagittæ. 98.b.2
Luctus indicium rasura & caluitium. 100.b.1
Luctus signum calceamenta soluere. 18.c.1
Lugentes, nudantes, siue radentes capita, seruilem, hoc est miserrimam conditionem referebant. 312.c.2
Lugentes gestant signum Crucis. 119.e.1
Lugentes mortuos cibos recusant. 314.b.2
Lugentium caluitium est. 113.d.2
Lugentium & miserorum habitus cilicium. 113.b.2
Lugentium conuiuium περίδειπνα, peridepna Græcis dicitur. 314.c.1
Lumbare viris idem significat atque fœminis fascia. 187.c.1
Luxus & deliciæ Sedeciæ quos fructus pepererint. 251.c.1

M

Magnificentia templi. 119.c.1
Malorum omnium causa obliuio est præteritorum. 206.a.2
Malogranatum dedicabatur Iunoni regnorum præsidi. 241.c.1
Mandata Dei quare iudicia & iustitiæ dicantur. 146.a.1
Manasses impiissimus regum Iuda antonomasticos intelligitur nomine domus Iuda. 88.e.2
Manicatæ tunicæ antiquis non fuerunt in vsu. 50.b.1
Manifestis verbis aliquando loquuntur Prophetæ. 3.c.1
Manna & Eucharistia in collatione vitæ æternæ quid differant inter se. 247.d.2
Manus dextra & læua quid significet. 21.b.1
Manus symbolum est vis & energia. 20.c.2
Manus & pennæ rotarum quid significent. 24.c.1
Manus significat auxilium. 71.e.1
Manus complodere admirantis, dolentis, atque exultantis signum est. 264.a.1
Mare quando in siccitatem conuertetur. 324.c.2
Mare cur dicatur Babylon. 132.c.2
Mathematica addiscenda scripturam sacram versantibus. 77.b.1
Matres imitantur Libiæ. 206.d.2
Maximis clamoribus Gentiles mortuos suos inuitabant ad epulas. 314.c.1
Medici morbo stupori admisso prius consilio & manifestatione morbi medentur, sic peccatori Deus. 176.a.1
Medulla Cedri stirpem regiam significat. 221.d.1
Mel pro fructibus maturis & dulcibus. 190.c.2
Mel libis superadditum. 197.b.2
Memoria propriæ miseriæ & delictorum, vnicum aduersus superbiam medicamentum. 199.c.1
Mendacium quam inefficax. 158.d.1
Mensæ operiebantur mappis apud Romanos. 299.a.2
Mensæ quæ fuerint in tabernaculo & quæ in Templo. 135.a.2
Mensa pro altari sumitur. 299.b.2
Mensæ singulæ singulis ferculis deseruiebant. 299.b.2
Mensarum apparatus. 299.d.1
Mensis quartus, quem commemorat Ezechiel respondet nostro Iulio. 19.a.1
Mensium Hebræorum nomina quando cœperint. 19.a.1
Mensura, numerus, & pondus quid significent. 100.c.2
Mensura bin. 80.d.2
Mercatura ars ignobilis. 221.a.1
Merces Denarij participatio Euangelij est. 215.b.1
Meretricum intemperantia exaggeratur. 302.d.1
Meretrices nonnunquam virginũ gestamina apud Hebræos surabantur. 187.b.2
Meretrix quare dicta. 193.d.1
Meretrices palliatæ propter verecundiam. 210.c.1
Meretrici imponitur peccatricis nomen. 204.c.3
Meretrices adulteros expilare solent. 193.c.2
Messiæ tempora in sacris nouissima appellantur. 214.d.1
Metaphora & allegoria solet esse prophetis frequentior 5.a.2
Milesiarum virginum facinus memorabile. 205.b.1
Minium quid sit, & eius vsus. 184.c.2
Ministri verbi comparantur architectis. 61.c.1
Misericordia ostenditur in splendore faciei. 52.e.2
Misericordia Dei in ipsa punitione elucet. 287.e.1
Misericordiæ præceptum quale. 231.d.3
Misericordia Dei in ipsa punitione elucescit. 310.b.3
Misericordia permista est Dei Iustitiæ. 78.b.2
Misericordia & iustitia Dei electro, & igne significantur. 52.c.1
Misericordiam valde excitat pauperis miseria. 209.g.1
Misericordia non commoueat medicũ aut iudicem, ne ab officio deficiat. 122.d.2
Miseria hominum ipso nomine ostenditur. 302.b.2
Miseria pauperis quam sit potens ad excitandos animos ad misericordiam. 209.e.2
Miseriæ propriæ & delictorum memoria vnicum aduersus superbiam medicamentum. 199.c.1
Miserorum & lugentium habitus cilicium. 113.b.2
Mista allegoria verborum, & rerum. 6.a.2
Mithridatis vxor quo modo suspendio vitam finiuit. 267.c.1
Mitra quid. 266.d.2
Moloch sacrificium vel idolum vocabatur Thophet. 198.c.1
Mons Caluariæ excelsus dicitur. 225.d.2
Montis Caluariæ descriptio. 309.a.1
Mons excelsus Beata Virgo vocatur, & quare. 226.b.3
Mons oliuarum ad Orientem vrbis. 146.e.1
Morbo stupori admisso medentur medici prius consilio & manifestatione morbi: sic peccatori Deus. 176.a.0
Mors æterna, & temporalis duplici vaa significatur. 200.a.1
Mors dicitur frequenter amara propter acerbitatem. 261.d.2
Mortem Christi innuunt vituli pedes. 53.e.2
Mors & mortui ideo polluti & polluunt, quia peccati affines sunt. 105.d.1
Morticinia & lacerata a bestijs abominabilia sunt, quia mortuã animam significant. 81.d.2
Mortuis est monumentum pro memoriale non sepelliri pro obliuione. 272.a.3
Mortuos lugentes cibos recusant. 314.b.1
Mortuorum amici triduo post eorum mortem etiam cunctanter cibum capiebant apud Græcos, ne post eorum mortem vitam exoptare viderentur.
Mortuorum nomina delebantur de catalogo viuentium. 164.a.2
Mortificationis effectus. 57.e.2
Mos est sacræ scripturæ præcidere narrationis filum. 5.c.1
Mosaicæ legis iustificatio. 247.b.1
Moyses multa non scripsit, quæ euenerunt Israelitis in Aegypto. 246.d.2

Moyses

Moyses vidit currum, & quadrigam Cherubim 41.c.2.& 41. per tot.
Moyses scripsit librum Iob, & eum mirifice laudat. 166.d.2
Moysis serpens alatus fuit. 98.c.1
Mulierum ornamenta venena vocat Rabbi Salomon. 184.a.2
Mundi iugum quam graue, & durum sit. 251.b.1
Munitionum nomine quid intelligatur. 77.b.2
Munus duplex Prophetarum. c.a.1
Munus & caritas prælati. 152.c.2, c 52.c.1
Munus prophetarum. 155.c.1. & 157.c.1
Musicorum vasa quid significent. 227.c.c
Musica in conuiuiis frequens. 301.c.1
Mutuus amor fidelium dicitur rota in rota. 52.d.1
Myrrhatum vinum Dominus cur recusarit. 287.c.2
Mystice Angelus percutiens Christum referebat. 53.a.2
Mystice Christi amor & seueritas ostenditur. 52.c.5
Mysticus sensus quis sit. 6.x.1
Mystice currus Ecclesiam significat. 59.c.4

N

NAason gestabat leonem in vexillo viridi. 44.b.2
Nabuchodonosor aquilæ comparatur. 220.c.1
Narrationis filum præcidere solet interdum sacra scriptura. 5.c.1
Natiuitas Israel vocatur tempus seruitutis mortuo Ioseph. 178.b.1
Natura angelica symbolum est aquila. 46.c.1
Naturæ & gratia dona innuuntur auro. 183.d.2
Nationes Ecclesiæ adiunctæ non serua, sed libera. 217.a.2
Nazaræus cur vocetur Christus. 226.c.1
Nazaræi quare comam nutriebant. 100.c.1
Nazaræorum cæsaries libertatem significat. 31n.b.1
Nazaræus, hoc est, Domino sanctificatus. 96.b.1
Nemo nisi trigesimo anno completo legere permittebatur, principium & finem Ezechielis, Canticum canticorum, & initium Geneseos, apud Hebræos. c0.b.2
Nobilitatis & libertatis indicium cæsaries. 100.c.1
Nomen peccatoris quam fœdum sit, siquidem meretricem dehonestat. 204.c.2
Nomen Dei Saday quid significet. 48.d.1
Nomini diuino maior fit iniuria à suis quam ab alienis. 255.c.c
Nominis Dei Iehouah interpretatio. 47.c.1
Nomen Redemptoris Israel vnde sibi assumpserit Deus, 47.c.1
Nomina & genera varia vestimentorum. 183.b.1
Nomine cælorum stellæ intelliguntur. 30.c.1
Nomen Iesu explicatur. 48.c.2
Nomine in lapidibus Rationalis non characteribus sigillata, sed signis hieroglyphicis. 45.a.1
Nomina Dei non humano more inania, sed solida & ex factis desumpta. 48.c.1
Nomen Redemptoris quid significet. 48.b.2
Nomina mensium Hebræorum quando cœperint. c9.c.1
Nomina mortuorum delebantur de catalogo viuentium. 164.a.2
Nomine duplici Prophetæ insigniti. 1.a.1
Non accipienda omnia de Christo in sacra scriptura. 3.b.1
Nouacula quid sit. 100.c.1
Nouissima tempora appellantur in sacris tempore Messiæ. 214.d.c
Nubes, caligo, fumus, tenebræ cum Deo tribuuntur, nimiam claritatem significant. 135.c.2
Nubis & ignis columna præcedens Israel unica tantum fuit, nõ duæ. 40.c.2
Nubes significant supplicium. 136.c.1
Nudare pedes signum reuerentiæ. 184.d.2
Nudis pedibus Iudæi, saccisque induti mortuos lugent. 314.a.1
Nudis pedibus incedere quid significet. 184.c.1
Numen diuinum æque violatur, cum spiritus Dei existimatur humanus, atque cum spiritus humanus vel alius existimatur diuinus. c59.c.1
Numerus septenarius vniuersitatem, & perfectionem importat. 53.d.c
Numerus quaternarius sublunarium. 53.d.1
Numerus mensura & pondus quid significet. 100.c.1
Nuptiali curru tantum sponsum cum sponsa & paranympho duci solitos affirmat Pausanias. 50.d.2

O

OBliuio præteritorum, omnium malorum causa est. 2n6.a.1
Obliuio acceptorum à Deo beneficiorum auget maxime scelerum grauitatem. 199.a.1
Obliuiosus homo Dei & sui ipsius appellatur Enos. c99.b.1
Obseruantia Sabbathi non incepit è lege Moysis sed multo ante. 248.b.1
Obstinationis pœna. 82.c.2
Obstinatio Hebræorum. 61.b.2
Oculati Cherubim prælatos Ecclesiæ referunt. 237.c.1
Oculi rotarum quid significent. 24.a.2
Oculorum nomine intelliguntur stellæ. 30.c.1
Oculi cur peccare dicantur. 246.c.1
Oculus pro visione. 22.c.1
Oculos leuare, gestus est adorantis vel orantis. 230.d.2
Oculos conterit dolor, & quomodo, & quare. 206.d.1
Oculorum intemperantia quam sit timenda. 285.a.1
Odium Dei aduersus peccatum mirifice ostenditur & exaggeratur. 104.b.1
Offensiones cur vocentur idola. 246.d.1
Officium Prophetarum duplex. 1.c.2
Oleum etiam libabatur idolis. 197.c.2
Oleum pro carnibus pinguium animalium. 191.b.1
Oleum pro vnguento. 191.a.1
Olei significatio latius patet. 191.a.1
Oliuarum mons ad orientem vrbis. 146.c.1
Olla succensa Ieremiæ primo quid portenderet. 21.a.1
Opus Babylonicum. 183.a.1
Ophir vbi & quid significet. 32.d.c.2
Operibus confusionis confusio & erubescentia remedium est. 212.a.1
Opus plumarium. c82.d1
Opus phrigionicum. 182.c.1
Operationes animæ tribuuntur linguæ. 68.c.1
Oracula & visiones quid. 1.c.5
Oraculi Templi varia nomina. 124.a.1
Oraculum pro visione, visio pro oraculo in sacris vsurpatur, 2.b. & 20.b.2
Oraculis Propheticis non subest historia. 3.a.1
Orantes stabant. 119.c.2
Orationis vis & efficacia. 255.a.6
Orichalcum l. Aurichalcum.
Orbes cælestes aptissime significantur rotarum forma & colore, nec non & ipso curru. 49.c.2
Ore prophetarum Deus ipse loquitur. 143.c.1
Origenes defenditur ab errore sibi imposito, quasi credidisset terra elementum capax esse animæ & rationis 165.a.1
Oris velamen pudoris signum. 188.a.2
Orientalis ventus dicitur vrens. 224.c.1
Orientis filij qui dicantur. 319.a.2
Ornamenta mulierum venena vocat Rabbi Salomon. 184.a.2
Ornamentum & vestis Synagogæ fuit lex. 180.b.2
Os super aliquem dilatare quid significet. 319.a.2
Otium. 229.b.1

P

PAcem peccatoribus denuncians concionator est reipublicæ pernicies. c60.b.2
Pactum & transgressio quæ, & vbi reperiantur in sacris literis 61.a.2
Pactum & iusiurandum exhibita populo Israel. 181.c.1
Palatia superba raro sine iniustitia, & tyrannide ædificantur 140.b.c
Palæstinæ vbertas. 59n.b.2
Palliatæ meretrices propter verecundiam. 210.c.2
Palmites Synagogæ fuerunt Patriarchæ. 172.b.1
Panis epithesi perpetuus dicitur sustentans. 83.b.1
Panis pollutus dicitur qui non est secundum legem factus. 81.c.1
Panis subcinericius hostium festinationem, & instantiam significat. 81.a.2
Panis omnia esculenta significare solet. 197.d.1
Pane oblato colebantur idola. 197.d.1
Parabola quid sit. 219.c.2
Paranymphum cum sponso & sponsa tantum duci solitos curru geniali Pausanias refert. 50.d.2
Parentum symbola gestabant singuli principes Hebræorum. 44.d.2

Parentum pœnæ qui filios suos ad malum inducunt exemplo. 233.d.1
Parentum scelera proponuntur filijs, vt ostendantur similia parentibus agere. 245.a.1
Parentum peccata in filijs an Deus puniat. 232.d.1
Partes currus singillatim orbibus singulis applicantur. 50.a.1
Pastores, Apostoli, Euangelistæ, & Doctores quatuor rotas Ecclesiæ significant. 52.b.1
Pastores Leonum more inuigilare debent. 73.c.1
Paterna sepultura priuari graue est supplicium. 156.c.2
Patria cælestis promittitur sub ingressu terræ promissæ siue reductionis in Ierusalem. 213.c.1
Patriarchæ fuerunt palmites synagogæ. 172.b.2
Patrum variæ sententiæ de modo & significatione primæ visionis Ezechielis. 21.a.2
Pauperis miseria quam sit potens ad excitandos animos ad misericordiam. 209.a.1
Pausanias tres tantum geniali carruca duci solitos affirmat, sponsum cum sponsa & paranympho. 50.d.2
Pax significat omnimodam fœlicitatem. 136.d.2
Peccatum non index tantum, sed & accusator est peccatoris. 115.b.1
Peccatum fidelium maius est quam infidelium. 94.b.1
Peccatum cur dicatur clamor. 113.b.1
Peccatum consequitur interitus & desolatio. 105.e.1
Peccatum est quasi carnifex discerpens peccatorem. 106.b.2
Peccati deformitas & turpitudo ipsos deterret peccantes, quantumuis in illud exardescant. 201.d.2
Peccati sordes vix defricantur a nobis, quin maneant aliquæ earum reliquiæ. 308.a.1
Peccatum terram polluit & incultam reddit. 103.a.2
Peccata Deum faciunt recedere. 119.a.1
Peccata parentum in filijs an puniat Deus. 232.d.1
Peccata populi desiderant qui eorum expiatione sibi lucrantur victimas. 163.d.2
Peccata publica lugenda & vindicanda. 129.a.2
Peccata apparent maiora, quanto maiora sunt Dei beneficia in peccatores collata. 245.b.1
Peccatorum confessio diuinam iustitiam glorificat & defendit. 151.e.2
Peccatorum grauissimorum pœna est, grauiora peccata committere. 310.c.1
Peccatorum pœna a prophetis tanquã onus graue putatur. 79.e.1
Peccator duplicem refert personam hominis atque Dæmonis. 254.a.1
Peccator ipse sibi sordescit, & tædio est inenarrabili. 106.a.2
Peccator superbus ita despicit alios peccatores vt ne nominare quidem eos velit. 215.b.2
Peccatoris nomen quam fœdum sit, siquidem meretricem dehonestat. 204.c.2
Peccatorem cito conuertit exhortatio exterior cum interna inspiratione coniuncta. 74.e.1
Peccatores dulci exhortatione admonentur. 235.b.2
Peccatores quoque si fideles sint ad Christi regnum pertinent. 226.e.2
Peccatores cum Dei prouidentia concertant, dum voluptatum vinum, culpam scilicet bibere cupiunt, non autem fæces pœnæ, sed ebibant necesse est. 288.b.1
Peccatores iudicare munus est prophetæ. 273.d.1
Peccatoribus fidelibus miseretur Deus suo nomini consulens. 246.e.2
Peccatoribus induratis interrogantibus non respondet Deus. 244.c.1
Peccatoribus pacem denuncians concionator est reipublicæ pernicies. 260.b.2
Peccatoris procacis, qui nescit erubescere, quam difficile sit cor mundare. 203.b.2
Peccatoris facies quam deformis. 110.a.1
Peccatricis nomen imponitur meretrici. 204.c.2
Peccant aliqui non vt suis satisfaciant passionibus, sed vt diuinam prouocent maiestatem. 200.d.2
Peccandi cupiditas insatiabilis. 202.c.1
Peccare cur dicantur oculi. 246.e.1
Peccandi nociuum desiderium exaggeratur. 204. c.1
Peccantes ipsos deterret peccati deformitas & turpitudo, quantumuis in illud exardescant. 201.d.2
Peccantes a seipsis iniuriam & vindictam sustinent. 109.d.1
Pectoralis fascia quid significet. 187.b.1
Pectus Leonis Christi resurrectionem innuit. 53.e.2
Pedes nudare signum reuerentiæ. 184.d.2
Pedes inungere magnum deliciarum argumentum. 301.d.1
Pedes vituli Christi mortem innuunt. 53.c.2
Pedibus nudis incedere quid significet. 184.c.2
Pennæ & manus rotarum quid significent. 24.c.1
Pennas Aquilinas detexit Christus ascendens in cælum. 34.a.1
Pentateuchus antonomastice vocatur liber seu volumen. 64.c.2
Perfectionem & vniuersitatem importat numerus septenarius 53.d.1
Perforare aures quid significet. 189.d.1
Permissione nefariæ idololatriæ puniuntur ingrati, & prouocantur refugi. 250.a.2
Persarum insigne fuit Aquila. 210.c.1
Persona Senis iudicem repræsentat 39.c.2
Personæ ipsæ vel res aliquid aliud significant. 6.b.1
Pestis & fames vocantur ignis. 101.b.1
Pestis, & famis plagæ, & similia spiritus appellantur, quoniam agiles sunt & efficaces. 167.c.2
Petrus increpatur dormiens quasi muneris sui oblitus. 73.d.1
Piscatores cur dicantur Chaldæi. 151.e.2
Pilea. 267.a.1
Poderis vestis. 183.a.2
Poëtæ æmulari voluerunt Dei veri vectationem, cum falsos Deos curru equitantes fingebant. 41.c.2
Pœna peccati est peccata oblita coram oculis ponere. 110.a.1
Pœna obstinationis. 82.c.2
Pœna inueteratorum scelerum est Dei derelictio. 122.d.2
Pœna Sodomitis debita. 210.b.1
Pœna & præmium partes duæ diuinæ prouidentiæ. 132.a.2
Pœna quam digna sterilitatis vt nullis vsibus seruiat. 170.a.1
Pœna & præmio quasi duplici habena cor humanum ducitur, ac in officio continetur. 208.d.1
Pœna peccatorum a prophetis tanquam onus graue portatur. 79.e.1
Pœna damnatorum. 156.d.2
Pœna parentum qui filios suos ad malum inducunt exemplo. 233.d.1
Pœnitentia vera signum non peccatum odisse tantum, sed & omnia irritamenta, & occasiones peccati. 106.c.1
Pœnitentiæ fructus & encomium. 105.d.2
Pœnitentiæ mira efficacia. 233.d.2
Pœnitentiæ veræ varia signa. 257.b.1
Polymita seu discolor vestis. 182.a.2
Pondus numerus & mensura quid significent. 100.c.2
Pontificis Romani potestas in Machabæis designata. 38.a.2
Porta Orientalis templi omnium erat celeberrima. 141.c.1
Porta superior quæ dicatur. 126.c.2
Porta altaris quæ dicatur. 118.c.2
Portæ templi quales fuerint. 141.b.1
Populus Israel ex omnibus gentibus electus in Dei peculium. 171.a.1
Populus ædificabat, pseudoprophetæ liniebant. 157.a.1
Populus Israel per desertum gradiens quare appellatus sit exercitus. 44.d.1
Populi peccata desiderant qui eorum expiatione sibi lucrari cupiunt victimas. 163.d.1
Populi laquei & decipula dicuntur falsi prophetæ. 163.a.2
Populorum desertum, quid sit. 251.e.1
Pudoris signum velamen oris. 188.c.2
Pueri occiduntur, ne impietate maiorum commaculentur. 130.a.1
Pulchritudo Ecclesiæ non fucata, sed vera. 101.c.1
Pulchritudo animæ. 200.b.1
Puluilli pro vestibus & pedicis quæ in brachijs portantur & expanduntur. 160.a.1
Puluilli & ceruicalia quid significent ex Patrum sententia. 158.b.1

in visionibus propheticis. 33.d.2
Quod oraculis propheticis non subsit Historia. 3.a.1
Quo modo aperiantur cœli. 19.c.2
Quomodo componantur animalium formæ, & de earum origine. 46.a.2.
Quomodo, & quare dicatur Ierusalem in medio gentium. 93.d.2
Rahab meretrix, idest, hospita. 193.a.0
Rabbini David Chimhi optimum contra Hebræos testimonium. 69.b.2

R

Rabbinorum sententiæ de Cherubinis. 36.d.2
Rami laurei in cultu solis adhibiti. 182.c.1
Remosæ arbores infructuosæ sunt. 169.c.1
Rasura & caluitium luctus iudicium. 100.b.1
Ratio interpretandi oracula prophetica. 1
Rationes quibus probatur nomen Iehouah non significare substantiam, sed beneficium. 47.a.2
Rechamota vestis. 182.c.2
Redemptio Christi duplici nomine, eoque coniuncto solet nominari, nempe strage, & salute. 253.b.2
Redemptione Israelis nostra significatur. 48.c.2
Redemptoris nomen quid significet. 48.b.2
Redemptoris Israel nomen vnde sibi assumpserit Deus. 47.c.1
Refugi prouocantur, ingrati puniuntur Idololatriæ permissione. 250.a.2
Regia Salomonis dicitur libanus. 237.d.1
Regis doctrinam fasciæ significant. 179.c.1
Regis Babylonis potentia. 325.b1
Regio Aquilonis quid significet. 21.a.1
Regnum cælorum cur dicatur Ecclesia. 50.c.1
Regnum Christi cedro cur comparetur. 226.b.2
Regnum dicitur Ecclesia, & quare. 30.d.1
Regnum & sacerdotium tum Israel, tum Ecclesiæ annexa sunt. 57.b.2
Regnum spiritale Ecclesiæ in quo consistat. 57.a.2
Reipub. excidium fore Deus nunquam permittit, nisi ob peccata publica. 266.a.1
Religiosi studeant obseruari sibi spiritum adoptionis. 112.c.2
Rerum & verborum allegoria mista. 6.a.2
Res ipsæ vel personæ aliquid significant. 6.b.1
Respublica cum humano corpore, illius ciues cum membris eius conferuntur. 307.d.1
Respublica sacerdotalis dicitur Israel propter sabbathi obseruantiam. 248.c.1
Resurrectio mortuorum. 317.b.2
Resurrectionem Christi innuit pectus leonis. 53.d.2
Reuerentiæ signum est nudare pedes. 184.d.2
Romana, quæ tunc erat, Respub. intelligitur nomine Babylonis, & meretricis.
Romani Pontificis potestas in Machabæis designata. 58.a.2
Rosa odoris prodiga. 304.a.1
Rotæ Ezechielis quam formam haberent. 23.c.1.31.a.2
Rotæ visionis primæ Ezechielis quam perperam fuerint intellectæ. 31.a.1
Rotarum Ezech. significationes ex Patribus. 33.c.1
Rotarum forma & colore cælestes orbes aptissime significantur, nec non & ipso curru. 49.c.2
Rotarum manus & pennæ quid significent. 34.c.1
Rota in rota fidelium mutuus amor dicitur. 31.d.1
Rotarum nomine quid intellexerint tractatores primi capitis Ezech. 31.b.1
Rotarum oculi quid significent. 24.a.1
Rubri coloris est sapphirus. 40.d.2
Ructus significat doctrinam prophetarum. 68.d.2
Ruinæ Israelitarum gradus. 22.c.1

S

Sabbatho fiebant officia circa recens natos propter mortis periculum. 478.c.1
Sabbathi obseruandi præceptum amoris & honoris ergo impositum. 248.a.2
Sabbathi sanctificatio. 248.b.1
Sabbathi obseruantia non incæpit à lege Moysis sed multo ante. 248.b.1
Sabbathum agit terra quæ non colitur. 84.b.2
Sabæa gens quæ fuerit. 302.a.1
Sadai Dei nomen quid significet. 48.a.1. & 130.d.1
Saccis induti Iudæi mortuos lugent. 314.a.2
Sacerdotibus Aegyptijs vestes ex Gossipio gratissimæ erant. 186 b.1
Sacerdotes dedecem seruorum, aut lugentium insignia. 312.d.2
Sacerdos intercessor est. 127.a.1
Sacerdotum existimationi libenter Deus consulit in publica accusatione. 154.a.2
Sacerdotium Christi Leuitico successit. 57.a.1
Sacerdotalis respublica dicitur Israel propter Sabbathi obseruantiam. 248.d.1
Sacerdos si nihil dicendo proficit, innocens est. 74.a.1
Sacerdotum munus, atque excellentia ut non secus atque angeli Deo præsto sint. 263.c.1
Sacerdos gubernet Ecclesiam, & de eius munere. 57.c.1
Sacræ scripturæ mos est præcidere narrationis filum. 3.c.1
Sacra scriptura est versicolor vestis Ecclesiæ. 3.c.1
Sacrificia antiqua erant quasi conuiuia. 309.d.2
Sacrificium significat vitulus. 46.a.2
Sacrificium vel idolum Moloch vocabatur Thophet. 198.c.1
Sagittæ famis vocantur locustæ. 98.b.2
Sal vtile infantibus, ut solidentur, & exsiccentur ab omni immunditia uteri. 179.b.1
Sal vita artificialis est carnium exanguium. 37.c.1
Sal legem denotat. 179.b.2
Salomonis Regia dicitur Libanus. 237 d.1
Salomonem loqui amatoria in Canticis absurdum est, quia Deus ipse loquitur cum Ecclesia. 52.b.2
Saltationes didicerunt homines a dæmonibus. 301.a.2
Saltui cur comparetur Ierusalem. 257.d.1
Salus populi quanti stet prophetis. 262.a.1
Saluti hominum assidue inuigilat Deus, ipsis etiam renitentibus. 310.a.1
Salute & strage solet nominari redemptio Christi. 253.b.2
Samaria & Sodoma quo tempore restituenda. 212.a.2
Sancti stare dicuntur, non peccatores. 60.c.2
Sanguinis effusio quid significet. 73 b.2
Sanctificationis promissio ad tempora Messiæ referenda est. 144.b.1
Sanctificatio sabbathi. 248.b.1
Sanctificatio fidelium magna laus Christo. 256.d.2
Sanctuarij vestes & cortinæ ex bysso albi coloris factæ erant. 186.c.1
Sanctum dicitur templum ob munditiam. 96.c.1
Sapphirus quid sit, & significet. 25.a.2
Sapphirus rubri coloris est. 40.d.2
Sartagine significantur atrocissima tormenta quæ obsessi ab hostibus Israelitæ perpessuri erant. 78.c.2
Satellitibus diuinæ iustitiæ se opponere, proprium est prophetarum. 155.d.0
Scabies cur dicatur lepra. 158.c.2.
Sceptro, & virga principatus insignia. 241.a.2
Scelera vsque ad mortem aliqui non relinquunt. 206.d.0
Scelera præterita in memoriam Deo reuocat similium patratio. 285.d.2
Scelerum grauitatem maxime auget obliuio acceptorum à Deo beneficiorum. 199.a.0
Sceleris cogitatio ipsa polluit. 274.a.1
Scelera parentum proponuntur filijs, ut ostendantur similia parentibus agere. 245.a.1
Scelus Hierosolymæ quatuor modis comparatur sceleribus Samariæ, & Sodomæ. 207.a.2
Scolia compotantium quæ. 302.a.2
Scopus Prophetarum est Christus. 2.a.1
Scorpionibus comparantur pseudoprophetæ. 63.d.1
Scriptura sacra est versicolor vestis Ecclesiæ. 3.c.1
Scriptura sacra sæpe vsurpat per catachresim nomina vulgo rebus imposita, non merito suo debita. 154.a.1
Scripturæ sacræ mos est præcidere narrationis filum. 3.c.1
Scripturæ sacræ prouerbia explicatu sunt difficillima. 207.c.1
Scriptura domus Israel & liber vitæ quare dicatur. 196.d.1
Scriptura continet Christum in sensu literali, non solum in mystico. 6.d.2
Scripturam sacram versantibus Mathematice addiscenda. 277.b.1
Securitas iustorum in medijs periculis. 130.d.1
Sedeciæ luxus, & deliciæ quos fructus pepererint. 151.c.1
Sedendi ad mensam antiquus mos. 189.d.2
Segregatum cur se vocet D. Paulus. 64.d.1
Sella curulis triumphalis indicium. 51.c.2
Senectus aquilæ vnde dicatur. 46.d.1
Seniores, hoc est, præpositi primo puniuntur. 131.a.1
Senis persona Iudicem repræsentat. 39.c.2
Senium non ætatem tantum sed & dignitatem significat. 162.a.1.

Sensus literalis scripturarum saepe loquitur de Christo. 4.c.1
Sensus mysticus quis sit. 6.c.1
Sensum visionum sine imaginibus impossibile est consequi. 9.c.2
Sensus visionum quo pacto euendus sit. 9.a.2
Sententia Doctorum de, & coniunctione. 17.a.1
Sententiae Graecorum, & Latinorum de significatione primae visionis Ezechielis 41 a.1. & seq per totum.
Sententiae Rabbinorum de Cherubinis. 36.d.1
Sententiae variae Patrum de modo, & significatione primae visionis Ezechielis. 11.a.2
Sententiae Hebraeorum de significatione animalium in visione Ezechielis. 44.e.1
Septenarius numerus vniuersitatem, & perfectionem importat. 53.d.1.
Septenarius vniuersitatis numerus. 72.b.2
Septenario numero, hoc est, numero vniuersitatis Principes Angelorum computantur in sacris. 53.d.1
Sepultura paterna priuari graue est supplicium. 156.c.2
Sepultura carere supplicij genus grauissimum. 112.c.1
Seraphim habuerunt brachia. 37.c.2
Seraphins cantant alter ad alterum, non quia defatigantur, sed vt sese inuicem mutuo honore praeueniant. 136.d.2
Seraphins & Cherubini quos viderunt Vates, ex qua Angelorum Hierarchia fuerint. 37.d.e
Sericum proprie significat vox Hebraea, mesi. 188 a.1
Serpens Moysis alatus fuit. 38.c.1
Serpētes quos immisit Dominus quare dicātur Seraphim. 38.c.1
Sertum, corona, & germen quomodo in eiusdem vocis significatione conueniant. 110.d.2
Seruitutis symbolum est castrum. 251.b.2
Seruitutis & captiuitatis signum est discalceatum esse, & nudis pedibus incedere. 184.e.2
Seueritatis diuinae aequitatem statera significat. 100.b.2
Seueritas & amor Christi mystice ostenditur. 52.e.2
Sexuum distinctio in Cherubinis non fuit. 36.c.1
Siclus quid. 80.b.2
Significationes rotarum Ezechielis ex Patribus. 23 e.1
Signum verae poenitentiae non peccatum odisse tantum, sed & omnia irritamenta, & occasiones peccati. 106.c.1
Signa varia verae poenitentiae. 257.b 1
Signa duplicis allegoriae 8.b.1
Signum crucis gestant lugentes. 129.e.1
Simila quid significet. 190.b.2
Simulacra dolores vocantur, & quare. 124 e.1
Sisinnius reprehensus. 301 b.1
Sodoma, & Samaria quo tempore restituenda. 212.a.2
Sodomae nomen tribuitur Galgala. 207.e.2
Sodomitis poena debita. 210.b.1
Solamen est iratis vindicta. 97.e.2
Solem adorare, quam malum. 121.e.1
Solemnitates iuramenti. 281 d.1
Solij Dei apparatus qui in tabernaculo & in Templo, similis erat ostenso Moysi in monte. 40 b.1
Solium aeternae quietis symbolum. 51.a.2
Soluere calceamenta signum luctus. 185.c.1
Soluizonae Dianae templum quod nam fuerit. 187.a.1
Sonitus alarum iubilationem significat, & praesentem Deum. 25.b.1
Sordes vocantur idola. 145.d.1
Sordes significant Idolorum cultum sordibus panis puniri. 81.e.1
Species sedentis in solio qualis sit. 33.b.1.34.e.1
Speculatoris officium quale, & quomodo gerendum. 73.a.1
Spiritus Dei omnia gubernat. 132.a.2
Spiritus nouus nouum desiderium, & affectum significat. 235.d.1
Spiritus significatur varij. 145.d.1
Sponsa cur dentur hyacinthino colore calcei. 185.e.1
Sponsae maximus decor situs in calceamentis. 184.d.1
Sponsa dicitur amor. 52.a.1
Sponsa curru traducebantur. 50.d.2
Sponsa quando deposuerit coronam. 189.d.2
Sponsae cur improperet Deus collata beneficia. 199.e.1
Sponsa corona gloriae & regni, sponsi societate potiri. 189.d.2
Sponsam cum sponso & paranympho tantum duci solitos geniali curru affirmat Pausanias. 50.d.2
Spiritum tribuit sacra scriptura ei membro aut sensui, quo exercendus est. 68.e.1
Statere aequitatem diuinae seueritatis significat. 100.b.2
Statuum varia significat. 201.a.1
Status Ecclesiae duplex. 30.e.1
Stellae vocantur nomine oculorum. 50.e.1
Stemmata quatuor Ecclesiae quaternis faciebus rotarum significantur. 56.a.1
Sterilitatis quam digna poena vt nullis vsibus seruiat. 170.a.e
Strage & salute solet aestimari redemptio Christi 253.b.2
Stragula conchiliata, aut purpurea. 189.b.2
Super quid sit. 98.a.2
Subcinericius panis hostium festinationem & instantiam significat. 81.a.1
Sublunarium numerus quaternarius. 53.d.1
Suffitum Thymiama significat. 196.e.2
Summa omnium legalium Christus. 2.e.1
Summa prophetiae Ezechielis. 66.a.2
Superbia & iniquitates producunt ex se flagella & castigationes. 111.e.1
Superbiae & impietatis materia est aurum. 214.c.1
Superba palatia raro sine iniustitia & tyrannide aedificantur. 240.b.1
Superbia diuitijs coniuncta. 249.e.2
Superbia digna poena ignominia est. 215.d.2
Supplicia in Dei cognitionem adducunt. 307 a.2
Supplicium Ierusalem comparatur supplicio aliarum vrbium. 95.a.2
Supplicij deformitas respondet foeditati culpae. 115.a.1
Supplicium significat nubes. 136.c.1
Symbolum vis & energiae est manus. 10.e.2
Symbola parentum gestabant singuli Hebraeorum principes. 44.d.2
Symbolum ferocis imperatoris est leo. 46.e.1
Symbolum sacrificij est vitulus. 46.a.2
Symbolum angelicae naturae est aquila. 46.c.1
Symbolum imperij. 220.a.2
Symbolum legationis est volumen. 68.c.1
Symbolum aeternae quietis est solium. 51.a.2
Synagoga vestis & ornamentum fuit lex. 182 b.2
Synagoga palmites patriarchae fuerunt. 172.b.2

T

Tabernaculi cortinae cherubinis depositae. 184.b.1
Tabula continens ordinem, nominaque mensium Hebraeorum nostris respondentium. 18 e.2
Teli idolum cur vocetur Baal. 118.c.1
τέλος respondet voci Hebraeae. כלה. 2.a.2
Templi gloriosum nomen. 315.e.2
Templi magnificentia. 115.c.1
Templi oraculi varia nomina. 114.a.2
Templi porta orientalis omnium celeberrima. 141.c.2
Templi portae quales fuerint. 141.b.1
Templum Dianae Soluizonae fuisse commemorat Pausanias, in quo suspendebant nouae nuptae fascias, quas ingressi ad illas soluerunt viri. 187.a.1
Templum dicitur sanctum ob munditiam. 96.c.1
Templum proijciet a se Deus quasi barbam abrasam. 96.b.2
Templum quare dicatur gaudium dignitatis. 317.a.1
Templum vocatur caelum. 38.c.2.
Temporalia parui facienda. 112 b.2
Tempus seruitutis mortuo Ioseph vocatur natiuitas Israel. 178.b.1
Tenebrae, caligo, nubes, fumus, cum Deo tribuuntur, nimiam claritatem significant. 135.e.1
Terra Cham significat Aegyptum non autem Chanaan. 177.a.1
Terra Chanaam, idest, Aegyptus. 176.e.2
Terra ipsa punitur propter scelus habitantium in ea. 309.a.2
Terra Israel terra viuentium dicitur propter spem vitae, qua gaudent eius mortui. 327.d.a
Terra quae non colitur agit sabbathum. 84.b.2
Terra sancta cum alijs comparatio. 246.a.1
Terrae sanctae feracitas. 173.a.1
Terror accipitur pro dominatu. 312.c.1
Testamenta quatuor hominibus data. 55.b.2
Testamenti arca e templo recedit. 70.d.2
Thersis quid sit, seu significet. 23.a.2
Thau figura crucem repraesentat. 128.d.2
Thau legem seruantium signum. 128.d.2
Thau signum. 128.a.2
Thau signum eorum qui perfectam scientiam legis habent. 128.c.2
Theb Alib nomen pagi, quod interpretatur aceruus nouarum frugum. 72.a.1
Theodori Mopsuestiae error. 3.d.1. Damnatur. 3.e.2. Redarguitur ex sacris scripturis, & Patrum testimonijs. 4.b.1. Respondetur eius rationi. 5.b.1

Theologus

Theologus ad Christum tanquam ad scopum debet destinare commentationes suas. 2.e.2
Theoria de malo & bono exemplo. 63.b.1
Theristum quid sit. 187.b.2
Thophet vocabatur idolum seu sacrificium Moloch. 189.c.2
Thuribuli forma, & modus illud tenendi. 119.c.2
Thymiama suffitum significat. 196.e.2
Tiara quid. 260.d.2
Tiaræ quid essent. 285.a.1.b.c.1
Timoris effectus. 115.e.1
Timentes Deum qui fuerint. 165.d.2
Timoris vehementis signa. 262.d.1
Torques quid significet. 189.a.2
Traditiones Ecclesiæ non omnes litteris mandatæ sunt. 246.c.2
Transferre filios per ignem quid sit. 198.b.1
Trangressio & pactum quæ, & vbi in sacris litteris reperiantur. 61.a.1
Transmigrationis vasa quæ. 150.a.1
Tribulatio perpessa docet non iniuste nec sine fructu datam se esse a Deo. 106.d.2
Tribulatio Deum in memoriam reuocat. 105.d.2
Tribulationes futuras Deus duplici ex causa Apostolis & prophetis prædixit. 62.c.2
Tricliniorum luxum reprehensus ab Eustathio. 289.a.2
Triclinium quid. 289.c.1
Trigesimi anni computatio non pertinet ad annos reipublicæ Israel. 17.e.2
Trigesimus annus, commemoratus ab Ezechiele computatur, ab exordio Monarchiæ Nabuchodonosor. 18.b.1
Trigesimus annus quo exorsus est prophetiam Ezechiel quis, & variæ sententiæ refelluntur 17. per totum.
Triumphantes curru vehi non est Romanorum inuentum. 49.b.1
Triumphantis indicium sella curulis. 51.c.2
Trophæa victoriæ inducunt primates Ecclesiæ. 13.e.1
Tunicæ manicatæ antiquis non fuerunt in vsu. 80.b.1
Tutelares quatuor Angeli Ecclesiæ quatuor cherubinis referuntur. 53.a.1
Tyrannide & idololatria omnia peccata significantur. 131.e.2
Tyrus mortuorum terra dicitur, quia ibi coluntur idola. 327.c.1

V

VAE duplex temporalem, & æternam indicat mortem. 200.a.1
Væ homini illi, qui præ multis peccatoribus, non tamen inter iustos iustificatus fuerit. 212.d.1
Vallis Achor, idest, turbationis. 252.c.2
Vallis Hinnom. 198.d.1
Varius modus loquendi Prophetarum de Christo. 3.b.1
Varia conuiuia. 301.a.2
Varia vestimentorum genera & nomina. 183.b.1
Vas quid significet. 120.d.1
Vasa musicorum quid significent. 227.e.1
Vasa transmigrationis quæ. 150.a.2
Vaticinia aliquando verba, aliquando visiones appellabantur. 1.b.2
Vaticinium verum & firmum est, quod exitu comprobatur. 270.e.1
Vati quare nihil sit formidandum. 63.d.2
Vbertas Ecclesiæ Christi. 265.e.2
Vectatione carrucæ diuinam prouidentiam repræsentari Græci patres tradiderunt. 49.a.2
Velamen capitis signum subiectionis. 188.d.1
Velamen oris pudoris signum. 188.c.2
Veneno vocat R. Salomon mulierum ornamenta. 184.a.2
Venustas & decor ex ciborum abundantia, & suauitate. 192.a.1
Ventus orientalis vrens dicitur. 224.c.1
Ventus turbinis varie accipitur. 20.e.1
Verbi ministri maioribus cumulati muneribus ad maiorem perfectionem prouocantur. 64.e.1
Verbum Dei comparatur pillulis deauratis. 69.b.1
Verbum pro visione. 1.b.2.20.b.2
Verbis manifestis aliquando loquuntur Prophetæ. 3.e.1
Verborum & rerum mista allegoria. 6.a.2
Verbum Dei non audire proximum est subtractioni eiusdem, & derelictioni. 64.b.1
Verbum Dei non solum auribus excipiendum, & memoria retinendum, sed etiam meditatione decoquendum est. 68.d.2
Verba aliud significant, quam sonant. 5.d.2
Versicolor vestis Ecclesiæ est sacra scriptura. 5.e.1
Veritas supernaturalis reuelatur per formas imaginarias. 8.e.2
Veritas supernaturalis aliquando sine imaginibus reuelatur. 9.a.1
Veritas opponitur vanitati & hypocrisi. 231.b.2
Veritas intelligibilis reuelatur per formas sensibiles. 8.d.2
Veste discolore varia beneficiorum genera sponsæ collata significantur. 183.c.2
Vestis rechamata. 183.c.2
Vestes & cortinæ sanctuarii ex bysso albi coloris factæ fuerunt. 186.c.1
Vestis poderis. 183.e.2
Vestes ex gossipio crassissimæ sacerdotii Aegypti 180.b.1
Vestis discolor quid in Hebræorum republica significet. 183.b.2
Vestis Ecclesiæ versicolor est sacra scriptura. 5.e.1
Vestis discolor seu polymita. 182.a.2
Vestis & ornamentum Synagogæ fuit lex. 180.b.2
Vestibus non sunt amicti Cherubini. 36.a.2
Vestimentorum varia genera & nomina. 183.b.1
Vetus homo quomodo reluctetur Deo, nouus vero quam libens det nomen. 254.e.2
Victoriæ trophæa inducunt Ecclesiæ primates. 53.e.1
Videns dicitur propheta. 1.b.1
Vilis Ierusalem euersionem caldarii similitudine minatur Ezechiel. 96.c.2
Vincula Adam vincula caritatis sunt dolores & afflictiones. 106.a.1
Vindices iræ non alit domi Deus sed aliunde vocatos mercede conduxit. 102.d.1
Vindicta peccatorum eorumque lamentatio dulcis est. 68.e.2
Vindicta solamen est iratis. 97.e.2
Vindicta quomodo lætetur Deus qui ita misericordia lætari solet. 97.d.2
Vindicta publicis potius, quam occultis peccatis prouocatur. 302.b.1
Vinea est Ecclesia, non nemus, neque viridarium. 170.b.1
Vinea quæstuosa & deliciosa est. 171.c.2
Vineæ fructus. 171.c.2
Vinea ab antiquo fuit potissimum prædium. 171.a.2
Vineæ amœnitas & deliciæ. 172.a.1
Vinum fœminis interdictum. 191.b.2
Vino iustitia, argento iudicium significatur. 132.b.1
Vini excellentia & commoda. 172.b.1
Vinum pro ligno vitæ. 172.c.1
Vinum libidinis fomes. 191.b.2
Virga amygdalina impendens flagellum significat. 111.b.1
Virga florida fructuosam correptionem significat. 111.d.1
Virga & scipio principatus insignia. 241.a.2
Virginitate immortalitas significatur. 172.d.1
Virginum gestamina nonnunquam meretrices furabantur apud Hebræos. 187.b.2
Virginis signum byssinus fascia. 187.a.1
Virginum Milesiarum memorabile facinus. 205.b.2
Virgo sanctissima vocatur mons excelsus & quare. 220.b.1
Virgines faciem & totum corpus velabant apud Hebræos. 187.b.2
Virginitas B. Virginis voto confirmata. 61.b.1
Viri appellatio erat cognomen vxoris. 181.d.2
Virilitatis indicium barba. 102.e.1
Viri accumbebant, mulieres vero, ac iuuenes sedebant in mensa. 299.b.1
Vir vestitus lineis Christum referebat. 127.b.2
Viri Apostolici corde significantur. 50.e.2
Vis ingens, & copia cuiusuis rei cum maris fluctibus comparatur. 314.b.2
Vis & energia symbolum manus. 20.c.2.
Visiones seu perceptæ non dicuntur propriè prophetica. 9.b.1
Visiones propheticae triplices. 9.e.1
Visionum sensus quo pacto emendus sit. 9.a.2
Visiones in sacris literis referunt historias vel parabolas non autem fabulas. 39.a.1
Visio pro oraculo, oraculum pro visione in sacris vsurpatur. 1.b.2
Visionum sensum sine imaginibus impossibile est consequi. 9.c.2
Visio prima & vltima Ezechielis imaginaria fuerunt. 10.e.1
Visionis sectus Ezech. absolutissima Idea. 34.d.2
Visio pro verbo. 1.b.2.20.b.2
Visiones & oracula quid. 1.c.2
Visitatores sunt vindices & vltores. 126.c.1

Vite

Vita humana via est peregrinorum. 139.b.2
Vitem tulisse labruscas quam indignum. 170.a.1
Vitem in Ierusalem omnes plantabant vel ad vestibulum domus vel in compluuio. 172.a.1
Viti comparatur homo multis rationibus. 240.d.2
Vitibus cur comparentur fideles. 272.d.2
Vituli sedes Christi mortem innuunt. 53.c.2
Vitulus sacrificium significat. 46.a.2
Vituli caput gestabat Elisama in vexillo aureo. 44.c.2
Vltionis dies praefinita. 260.c.2
Vltio diuina exagitat eos, qui inuidiose laetantur de malis proximorum. 320.b.2
Vnctio regia. 300.c.2
Vnctio consequebatur lauacrum. 182.c.1
Vngebantur capita conuiuantium. 301.c.2
Vnguentum adhibetur militibus, & athletis roborandis. 300.c.2
Vnguentorum mirabiles effectus. 300.b.2
Vnguentum conuiuale. 300.c.2
Vnguentum funebre. 300.b.2
Vniuersitatem & perfectionem importat numerus septenarius. 53.d.2
Vocatio Gentium earum solatiū, Iudaeorū confusio fuit. 214.d.2
Vocatio gentium. 256.a.1
Vocatio gentium. 136.b.2
Volumen est symbolum legationis. 68.c.1
Voluptates carnis omnium vitiorum fundamenta sunt. 288.c.2
Vox ingens describitur. 136.a.2
Vrbes subiectae filiae metropolis dicuntur, & quare. 325.a.1
Vsucapionis signum est calceus. 184.c.2
Vsura. 231.c.2
Vulgatam versionem authenticam censuit Concilium Tridentinum. 150.d.2
Vulpium similitudinem pseudoprophetis accommodant patres. 155.a.1
Vxoratae facie excepta caeteras corporis partes velabant apud Hebraeos. 187.b.2
Vxore bona nihil est viro amabilius. 311.c.2
Vxoris mors omnium expetendorū interitum significat. 316.a.2

Z

Zeli definitio. 97.c.2
Zelum & amorem Dei electrū & ignis significat. 127.a.2

FINIS.

ERRATORVM CORRECTIONES.

Pag.	Col.	Litera.	Versu.	Corrige.
2.	2.	C	14.	ea quae
6.	1.	A	5.	manu
7.	2.	B	7.	manu
8.	1.	B	8.	translatitie
18.	2.	B	12	nostro lubo
20.	1.	C	3.	orabat
23.	1.	B	9	fulgetris
24.	1	D	6.	quia
25	1.	C	1.	qualis
31.	2.	B	3.	currrum
32.	2.	B	1.	ὄψις opsis
33.	1.	C	1.	הםפל
36.	1.	B	6.	quod erat
38.	2.	C	8.	sardini
46.	1.	C	11. & alibi.	perniciosissime
47.	2.	B	4.	indicant ea
49.	2.	A	5.	carruca
50.	1.	A	6	Hanc
55.	1.	A	8.	Dicunt quidā
55.	1.	D	10.	psal. 79.
57.	2.	A	15.	verecundia
60.	1.	C	8.	eo quo
61.	1.	A	9	hospitium
61.	2.	B	1.	dolosus
66.	1.	B	2.	ex esse
70.	2.	A	6.	ingredere.
78.	2.	B	6	Illud vero opus est iustitiae, & verum misericordiae indicium, claudere scilicet oculos, & aures ad damnatorum querimonias. Videlicet quo-
94.	1.	A	3.	didicit
98.	1.	D	4.	conuicij
100.	1.	D	2.	vulnerstam
103.	1.	A	4	ad montes
106	2.	D	4	manu sua.
128.	1.	B	10.	gloria domini
128.	1.	D	2.	vidit
131.	1.	C	7.	cruore
139.	2.	B	2.	Agnū paschalē
155.	1.	D	2.	opposuistis
164.	1.	A	4. in margine.	flagello
165.	2.	A	6.	in id ipsum
177.	2.	B	2.	descenso
180.	2.	C	15.	dilectionem
181.	2.	C	1.	initium
186.	2.	C	10. & alibi.	lanuginosa
201.	1.	B	7.	impletus
201.	4.	A	2.	manducetis
215.	2.	C	10.	fastidiosa
216.	2.	B	3.	inhabitabile.
226.	1.	C	14.	vt omnes
226.	2.	B	25	magon dicitur
241.	1.	C	2.	malogranata
261.	1.	A	1.	vires
264	2.	A	3.	dolentis
270.	1.	A	6	fulgens
278.	2.	A	1.	caedent
278.	4.	A	in margine.	2. reg. 8
287.	1.	A	5.	peccatores
290.	1.	B	2.	כבכ
304.	2.	C	4.	perhibens
306.	2.	A	3.	& dixi
312.	3.	D	4.	foedida
316.	2.	B	11.	geminum
319.	2.	D	8.	sicut
323.	1.	A	4	transpone lineas ex numeris ad marginem positas.
324.	2.	A	4	poena